Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 126 (12816) | 1985 чылдың июнь 1, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш. | Ортээ 3 копеек.

Бөгүн—Делегейниң уруглар камгалалының хүнү

Июнь 1 — Делегейниң уруглар камгалалының түңү. Делегейниң Херээженнериниң Демократтыг Федерациязының инициативазын өзүүлер доктеттынган ол түңүү чаштың эргелериниң декларациязының принциптеги сагыыр дээш демисселдиң бистиң бүгү ораныышкы чаштарның болгаш чөш казының айтырыгларынче ынчаңгайын кушteлдирериниң, өзүл орар салгакчыларның кадының камгалаар дээш, оларны ынчаңгайын болгаш эртем-биилиг өөредилирин эки-жидер дээш инити демисселге чагаа туза-соруктуң ынчалерниң күжениишкиннерин каттыштырарының демдээ-биле чыл бүгү эрттирип турар.

ЧУРУКТА: Эрзин районнуң төвүнде уруглар садының бөгүн чаштары.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районда Торгалыг суурнуң садик уруглары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ХООЙЛУГА ДҮҮШТҮР БОТТАНДЫРАР

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр, араганы боттары кылыр чоруктуң ногун үзер талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары үнгенниден бээр чартык ай чедип турар. Арагалаашкынга удур демисселди күштелдирер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыында айтыкан хемчеглер бөгүнден эгелеп күштүг болур.

Коммунистиг моральдың болгаш мөзү-шынарның принциптеринге шуут таарышпас хоралыг чаңчыл — арагалаар чоруктуң ногун үзер дээш алдыгаан оң хемчеглерни ажыглчы чоннар бүрүн детиксе. Күш-ажылчы коллективтерге болгулаан хуралдарның киржиичилерин чедишкиннерниң үндезини — бедик сагылга-чүрүм, үлегерлиг чорум-чүрүм дээрэмни демдеглеп, арагалаашкынны болгаш алкоголизмниң үзүткаарынга тус-тус девискээр аайы-биле чогумчалыг аргаларны санаадап киргеннер. Ажыктыг ол санаалдарны үлүс депутаттарының Советтери детиксе.

Чыжек кылдыр Кызыл тоорайны коргээшкер. Арага садар магазиннерниң санын ажылчы чоннарның саналдарын ёзугаар кызырган болгаш ону садыгларының үезин база эвээжеткен. Оң чорук «чай кадында баш ажыры эдиптер» дээр хоралыг чаңчылды шуут болдурбазынга, эзнектер чүүлдерге сундулугларның ону садыл аттар аргазын кызыгаарлаарынга дыка идиглиг болган. Аңаа хамаарыштыр үлүс депутаттарының хоорай Советиниң күүскому чогуур шиитпирни база үндүрген.

Хову-Аксы суурнуң күш-ажылчы коллективтеримге болган хуралдарның киржиичилери арага аймаан кижи бүрүзүнге айда чүгле 10 рубль түңге садарын чөпшээрээр деп саналды үндүрген. Ону сүүр Совединиң күүскому. депутаттар детиксе болгаш аңаа хамаарыштыр түскай шиитпирни хүлээп алган. Маңгыстайлчак амыдыралдыг болгаш арагадан аараанарның дамзызында турар кижиниң чүүлдер аймаан шуут сатпазын ук шиитпирде айыткан.

Чер-черде ажылдап кыдыңган хемчеглер той. Ажылчы чоннарның партия, совет органнарже болгаш солуннар редакцияларынче бижип турар чагааларында дыка үнелиг саналдар киргип турар. Аас-биле-даа, бижимел-биле-даа келген санаа бүрүзү арагалаар чоруктуң үндезинни-биле чайладыр дээш ак сетилдиг кижи бүрүзүнүң чүткүүрүм бадыткап турар. Чүгле ону шуптувус, бир дем-биле, түр үениң эвес, а доктаамаал чорудар ажыл-херек кылдыр үлүсээп ап, күүседир үжүрлүг бис. Ол ышкаш «араганы культурлуг кижер» деп биилигни шуут үзүткаар херек. Эвээш-биче-даа хемчээлдиг арага кадыкка хоралыг чүүл болганда, ону шуут каар чоруктуу чедип алыр херек.

Саналдар той, сүмелер арбын. Оларны чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап, хамаарышкан девискээрниң аайы-биле тодаргай хемчеглерни алыры улус депутаттарының чер-чер Советтерниң дорт үлүсээлгези болур. ССРЭ-ниң төөйлуларынга, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтерниң Президиумнарының Чарлыктарынга дүүштүр хемчеглерни ажылдап кылырынга, ону боттандырарынга депутаттарны болгаш оскө-даа актывтерин калбаа-биле киришти-рерин, административтиг органнарның ажылын улам идепкейжидерн төрек.

Ниитиниң корум-чүрүмүн тударынга, арагалаар чоруктуу болдурбазынга эң-не дээштиг хемчеглерниң бирээзи — хамаатыларның ниити хуралдары (чыыштары) болур. Эш-үүү судун бүгү чоннуң киржиглези-биле эртгирери дыка дээштиг дээрзин чоокта чаа Кызыл тоорайга. Каа-Хемниң Ильинка суурга болгаш оскө-даа черлерге болгулаан ындыг хемчеглер бадыткап коргускен. Ону эрттирери болгаш аңаа белетекелди чорудары — чер-чер Советтерниң күүсекчи комитеттерниң херээ болур. Доктаамаал комиссияларны, депутаттарны, административтиг органнарның ажылдакчыларын маңаа киирштирери чугула. Хамаатыларның чыыжын доктаамаал эрттирип, аңаа күүсkом даргазының, ажыл-агый удуртукчузунуң, милициязының участок төлээзиниң ийиппе, азы иштинги херектер киидизининң начальнигиниң бо ажыл-биле толбаштыр дыңнадыын чугаалажыр болза чогумчалыг. Оң-ла чыышка күш-ажылчы коллективтерниң, агитквартираларының социалистиг чарыжының түңнелин үндүрүп, арагалаар, ниитиниң корум-чүрүмүн үрээр кижилерин, ажы-төлүүн кижизидилгезинче сагыш салбас ада-иелерин тургузуп турар болза эки. Ол хуралга (чыышка) хамаатыларның киирген санаалдарын кичээнгейге алыр, аңаа хамаарыштыр хемчеглерни ажылдап кылыр.

Бо херекке культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылы Советтериниң контролюндан дүшпес үжүрлүг. Биргиээлчегде, бот-тывынгыр уран чүүлдү тогжудери чугула. Бот-тывынгыр уран чүүлге спортчу хемчеглерге кижилерни төөү-биле хаара тудары — арагалаар чоруктуу болдурбазының бир төөнүн дээрзин утпаза чогуур. Ол ышкаш оларның ыры-шоорунга, кожамыынга арагачыларны, маңгыстайлчак амыдыралдыг кижилерни сойгалаарын чедип алыр херек. Культура бажыңнарының чөвүлелдери-биле демисселип алгаш, комсомол болгаш профсоюзтар комитеттери шоодуглуг хана-солуннарны үндүрер, аңаа ниитиниң корум-чүрүмүн үрээнерин, арагачыларны сойгалап турар болза, улам дээштиг.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисселге чер-чер Советтериниң арагалаашкынга удур демисел комиссиялары нол черни эзлээр үжүрлүг. Ажыы-биле чугаалаарга, ун комиссиялар дыка той черлерде шуут тургустунмаан ийиппе, азы ажылдавайн турар. Ындыг комиссияларны дораан тургузары, аңаа эң идепкейлиг кижилерни киириштирерн негеттинип турар. Оларның ажыл планын тургузарындан эгелээш, хүн бүрү практиктиг ажыл-чоруудулгазынга Совет, ооң күүсkому дузалаар хүлээлгелиг. Ооң-биле чергелештир эки тура улусчу дружиналарның, ниитиниң корум-чүрүм камгалалының той-ниитти пунктуларының ажылын амдаа идепкейжидер төрек.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмнин үзүткаар талазы-биле мурнуку үелерде алдынып келген хемчеглерниң четпес боттанып келгенни барымдаалаары, катап чаа ажылдап кылдыңган хемчеглер бөгүн күштүг болуп киирер. Ону боттандырарынга административтиг органнар эң ноя рольду ойнаар дээрзин утпаза чогуур. Ниитиниң корум-чүрүмүн хажыдып, той-ниитти черлерниње эзнирик чөрүүр азы арага ишкен кижилерни торгаао-даа, он беш хонуң чедир хорудаар-даа эргеки оларга берген. Кижиниң төлептиг мөзү-шынарын үреп, ниитилелдә дорамчылап, эзнирик чоруур кижилерниң той-ниитти черинге той көстүрүү — административтиг органнарның четпес, дээш чок ажылының түңнели болуу. Ынчангаш негелденип олардан үлгаттырар, кошкак ажылдыгларны «ишимчедир» күш — Советтер болуур.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ниң Политбюрозу эзэлчегляг хуралынга РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназының көдээ ажыл-агыйын болгаш агроүлетпүр комплекизинниң өске-даа адырларын 1986—1990 чылдарда үлам хөгжүдериниң болгаш ажыктыым улгаттырарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Көдээ ажыл-агыйның болгаш оон-биле холбаалыг адырларның материал-техниктыг баазазын быжыглаарының, көдээниң социал чаартылгазының, совхозтарның болгаш колхозтарның ажылдакчыларының амыдырал-чуртталгазын экижидерининң талазы-биле ол зонага той ажылдарны партияның болгаш чазактың шиитпирлерин ёзугаар кылып чорутканын хуралга демдегээн. Оон-биле чергелештир Россияның кара эвес хөрзүннүг черлериниң болдунар аргаларын доюзу-биле ажыглаарын турар, той материал-техниктиг курлаавырлар болгашында тургускан будурулге Фондулары ам-даа чогуур ажыын бербейн турар. Чамдык областарда болгаш автономнуг республикаларда көдээ ажыл-агый продуктуларын будурер болгаш садар, капитал тудуг, хөрзүннерниң үнүш-дүжүктүрүн бедидер талазы-биле доктаатхан даалгаларны чедир күүсетпейн турар.

Бо айтырыг талазы-би. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалынга кара эвес хөрзүннүг зонаның көдээ ажыл-агый будурулгезин улам интенсификастаарынга, көдээ ажыл-агый шөлдерин таарымчалыг ажыглаарынга, черлерни мелиорастаарынга комплекстиг механизастаашкынга, химизациязынга, эртемнээ болгаш мурнакчы дүржүлгенүн чедишкиннерин ажыглаарынга, ол ышкаш күш ажылды болгаш эргелеп башкарылганы организастаарын сайзырангайжыдарынга үндезилээш, улам остүгерин он ийиги беш чылда хандырарының сорулгазы салдынган. Көдээ чонкуң амыдырал байдалдарын экижидерининң болгаш кадрларны колхозтарга база совхозтарга быжыглаарының талазы-биле хемчегларже онза кичээнгейни угландырган. Чуртталга бажыңнарын болгаш культура-амыдырал объектилерин тударын, автомобиль оруктарының четкилерин, телефончудулгелиг көдээ чурттакчылыг черлерни суг-биле болгаш газ-биле хандырарын мурнады хөгжүдерин, көдээ чурттакчыларның медицина, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын экижидерин көргеп.

РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназын улам чаартыры болгаш: бедик хөгжүделиг көдээ ажыл-агыйлыг район болдурары күрүненин эң чугула ниити сорулгазы болуурун Политбюро демдегээн. Оларның ажылында четпестерни узуткаарының хемчеглерин алырын, кара эвес хөрзүннүг черлерниң көдээ ажыл-агыйының болгаш бүгү агроүлетпүр комплекизинин хөгжүлдезиниң темпизин соксаал чокке дүргедедирин хандырарын чоттуур министерстволарга болгаш ведомстволарга, чер-черниң партия болгаш совет органнарынга даасхан.

1986—1995 чылдарда чурттуң радио дамчыдыштазының дамчыдар чепсек-керекселдерин сайзыradып хөгжүдес талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын дүжээн. Радио дамчыдылга черлерин тударының болгаш улам сайзыradырының, чаа деригелерин болгаш приборларны чогаадырын база үнүштээдип ажыглаарының калбаа программазын ында айыткан. Ол чорук хоорай болгаш көдээ черлер чурттакчыларын радио дамчыдылгазы-биле улам долу хаара тудар, радио дамчыдыштазының чепсек-керекселде он стереофон аргазы-биле төгжүдерин боттандырып чорудар, бүгү хоорайларга, районнар төптеринге болгаш суурларга үш программалыг дамчыдылга системазын тургузарын колдуунда доозар, ол системаны көдээ черлерге калбаа-биле ажыглаар арганы бээр.

Москва метрополитенин улам төгжүдер дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирген саналдарын Политбюро көргеш, түүлдүг деп санаан. Ол саналдар найысылалдың чурттакчыларының транспорт-биле хандырылгазын улам-на сайзырангайжыдарынче Москваның улуг-улуг чуртталга районнары-биле воорайның үлетпүр зоналарын болгаш төвүн холбаштырган чаа-чаа шугумнарны он ийиги беш чылга тутказ, ажыглалга киирериниң, ол ышкаш метрополитенниң ажылдаг турар шугумнарын чаартырынче углаган.

Эш М. С. Горбачевтуң Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы, Социалистиг интернационалдың даргазы В. Брандт-биле беседаларының түңнелдерин ТК-ның Политбюрозу көргеш. Космосту милитаризастаарын болдурбазының база космос болгаш ядролуг чепсектерниң айтырыгларын тудуш холбаалыг кылдыр көөрүнүң принцивин сагыш тургаш, ССРЭ биле АКШ-тың аразында Женевада чугаалажыышкынныарга боттуг бурунгаарлаашкынны чедип алырының эргежок чугулазының дугайында ышкаш, ындыг амгы байдалдың принципиалдыг айтыышкыларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш ГСДП-ниң туруштасының демей болуп туралыш беседе үскүскен Европага идегелдиг айыыл чок чорукту хамыраарының, чаавылырышкынны болгаш ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң катай албыжаан Европа диптик чурттаашкын аразында чогумчалыг чаагай кожа-хелбээ догунналашкынны төгжүдесинге хамаарыштыр ийи партияның туруштары чоок азы демей бооп турар. Тайбыңны быжыглаары эске чурттарның геоектерниң дашпаткыдан хамнаар-даа холаалаашкынны бодуобатын улустарның хамаарышпас болгаш түскэйлэн төгжүүр эргелеөөн хамгалаарын негеп турзас деп, ийи партия санап турар. Тайбыңны хамгалаарынга болгаш быжыглаасынга сеткилиниң ханызындан сонуургалдыг бүгү кушtермин кадыг төдеиишкиннерин калбартыры болгаш идепкейжидери эргежок чугула алаган делегенниң дүшкүүрлүг болгаш айыылдыг кылдыр тургустунган байдалында СЭКП-ниң Социалистиг интернационал-биле, социал-демократтыг болгаш социалистиг партиялар-биле, ыламгыя ГСДП-биле харылзаалаашкынының үргүлчүлээри болгаш калбартыры улустарның бот-боттарын билчирин болгаш кадыг ажылдажылгазын ханылады-рынга боттуг ужуур-дузагыг бооп турарын Политбюро демдегээн.

Совет Эвилелинде аян-чорук кылып келген Италияның министрлер чөвүлелиниң даргазы Б. Краксиниң-биле совет удуртулганың чугаалажыышкынныарының дугайында информациязын Политбюро дыңнаан. Ол уеде садыг-экономика, эртем-техника, культура харылзааларының талазы-биле ийи талаыг совет-итали харылзаалаарының, ол ышкаш политиктиг консультацияларның болгаш Европа база делегей политиказының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-омак солчуушкуннарының чедишкиннинг хөгжүп турарын демдегээн. Делегей байдалының төй-төй боттуг айтырыгларының талазы-биле туруштарны ылгалдыг-даа болза, боо-чеңсекти эңдере будурерин сокадыры, шериг-биле удур турзурунуң деңнелин, ылаңгыя Европага кудуладыры, чатырлыышкынны катап эгелээри, бүгү чурттарның түскай догунназының болгаш хамаарышпас чоруун шыңгыызы-биле сагыышаан, күрүнелер аразында үре-түмелдиг кадыг ажылдажылганы төгжүдери дээш ышкаш, ындыг амыдыралчы чугуле айтырыглар талазы-биле чоокшулажыышкынны тыварының аргалары болгаш күзелинде СЭКП де болгаш Италияда бар бооп турарын чугаалажыышкынныар бадыткаан. Италия-биле ийи талага ажыктыг кадыг ажылдажылганы болгаш политиктиг харылзажылганы моон-даа соңгаар калбартырының чугулазын Политбюро онзалап демдегээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ол ышкаш иштики политиканың болгаш делегей амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын көрген.

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаламаң ёзугаар Москвада ЧКП ТК-ниң Чиигине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак албан үжүрүнде найыралчы аян-чорук кылып, май 30-да чедип келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орлакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ниң секретары К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери утпааннар.

Аэродромдан шуушкан автомашиналар мотоциклилерниң хундутхелдиг уделгези-биле Кремльче чорупкан.

• • •

Кремльге, Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгий залынга СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары М. С. Горбачев Г. Гусакка чүректиг хаңызындан байыр медирген.

Кремльге ужуражыышкын ёзулалынга Н. А. Тихонов, А. А. Громыко, В. В. Кузнецов, К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери киришкеннер.

(ЭЗТА).

ЧАШТЫРЫЛГАНЫ ДООСКАН

БАРНАУЛ. (ЭЗТА-ның корр. В. Павлов). Алтайның тараачылары май үженде тараа культуразы кызыл-тестыг чаштыраарын доозупкан. Ону 2 миллион 700 муң гектарда тераан, оларның барын чартык кезиин интенсивтиг технологияны ёзугаар чаштырган. Механизаторлар төй-төй шөлдерде чаштырылганың ханакарактеар аргазын ажыглаан болгаш ол тус черниң байдалдарында немелде дүжүттүг бээр. Тараа шөлдериниң төй кезиин кадыг, күштүг болгаш үнелиг кызыл-тестыг райончуттунган сорттары эзэлээн. Оларның үрезиннерин хөрзүнге черниң хат-чөвүсташкынындан үреливирнге удур машиналар-биле чаштырган.

Алтайның шөлдеринде чиге-тараанды, кырлыг-карааны чаштырары үргүлчүлээп турар, кызыл-тас болгаш сөөкла тараан шөлдерде өзүммерни ажаап эгелээн.

РЕЙД

КАРАЖАНЫ БОЛДУРБАС ДИЗЕ

Дүк республиканың экономиказынга кескү черни эзлеп турар. Оон чүгле эрткен чылын 23 миллион 186 муң рубль орулга киргеп. Бо чылын күрүнеге 1370 тонна дүктү садар, оон 83,6 хуузун ажыл-агыйлар, 16,4 хуузун түү чон киирер. Бо түңнерге чедир 109,6 муң ошкү, 1440 теве кыргыттынган. 25,6 муң ылыгы челдеттинген, ам 820 муң хойну болгаш 40 муң ажыг эрте төрүттүнген бөдүүн дүктүг хураганнарны кыргыыры артнан. Кыргыдага чедир ноя эвес уе бээр, аңаа белетекелдиң кандыг байдалдыг чорун турарын «Шын» солуннуң болгаш улусчу контрольдүк каттышкан рейд бригадазы Улуг-Хем райондан ынап көрген.

Республикада 109 кыргылда пунктузунуң он бири Улуг-Хем районда турар. Оларның бирээзи — «Улуг-Хем» совхозтуң Сенекте. Маңаа районнуң 98 муң ажыг хонуңу алды муңун кыргыыс. Оон ынай хойну дүргеп кыргыырының талазы-биле республика күүсkөүзүн база маңаа эрттарер. Ындыг болганда бо пункт бүгү талаа-биле үлегерлиг болуур үжүрлүг.

Пунктуның септелгезин чаа эгелээн: кажаалардың эйбэш таналарын дүглап, иштин арыттеп база чугайлап турганы илден. Ынчалзажок рейд бригадазы чоруп турда, аңаа тамныяның болгаш селекционер зоотехник Дмитрий Дилгижектем оске кижи турбаан. Дүүш чеде берген инрезинде, оларның чугаазы-биле алыс-а, септелчилер ам келир. Бо пунктуда электри шугуму септеттинмээн, моторну ажылдадып ынап көрбээн. Столовая белен, кыргычылар зона- бажың база бар, демир-оруннар болган шуглак-дежек — складта. Амдыызында көргүзүг самбыразы, позуң болгаш оске-даа шимелде остынмаан, партком секретары Сетпа Чапайның чугаазы-биле алырга, ол бүгүнү кыпсын каан, чүгле түнү келирге азаар.

Совхозтуң Эжимде кыргыда пунктузун база септеп турар. Аңаа сес мун хой кыргыыр. Ында 12 Сенекте 22 электри ханылыг агрегаттар бар. Оларның ханылаары белен, бистер болгаш оске-даа артын чезектес четчир. Хой чуур кресчинни, гексоллоранны болгаш вакцинация кылыр эмнерни эккел алган. Шоодай, вендиро будук, сывырган-демир болгаш оске-даа херек чүүлдерни тып-кылап алган. Кыргычылар четчелеттинген, оларның дамзызын эмнелгеде берип каан чамдык кыргык чылдо эмчи шинчилгезин эртип алган. Кол зоотехник Дамтаа Май-оол июнь 10-да бүгү коданнарны кезиир, хойнуң дүгүнүң төвөзэнин ынап көөр, оон соонда коданнарның кыргылда пунктузунга кээр эзлээн тургузар. Кыргылдакың чогум эгелээр үези ынчан Билдинер, эгаар-бойдустуң байдалы-биле алырга, июнь чээрбилеедир хой дүгү төөрей бээр

«УТКА 25 чылын совхоз он чеди муң хой кыргыыр. Кыргылда пунктузу суур чамында. Аңаа алдан хачылыг кыргылда агрегады турар. Хүнде алдан чеди килограмм дүк кыргыыр үлүүн 270 килограмм чедирип турар Иван Кенден, Владимир Севээн ышкаш шалыпкын кыргыкчылар бар-даа болза, кыргыкчыларның ниити саны чедишпес. Дамзызын тургузарга, үжен беш-де кыргыкчы бар болган, эмчи шинчилгези эрткен соонда, оларның та кажы артар! Электри-биле кыргыырынга ам-даа чээрби беш кижи херек, хол хамызын-биле кыргыыр улус база херек болгай. Эрткен чылын кыргылданы бир ай дургузунда чоруткан бо ажыл-агый кыргыкчыларын четчелеевес болза, бо чылын кыргылданы оон-даа узамдыктырып магат-чок хире апарган. Бо таварылгада дүктүң чидирин улуг болуур дээрзин совхозтуң директизазы болгаш мал ажылының түскай эртемниглери утпазе чогуур.

Кыргыда пунктузунуң электри шугуму хынаттынмаан, оон патроннарын шуптузуун бузе каккылап каан, оларны солуурү негеттинип турар. Бир пресстиң насозу үрелгеш, маслозу шала кырында оргулаңы берген. Чадагай кажааны маа септел турар. Көргүзүг самбыразы, позуң, планат пунктуда чок. Эрги позуңнуң позу орлуп калган. Социалистиг чарыштың негелделери бадылаттынмаан болгаш чаартынмаан.

«Күүгүнеге кыска хуузаада эки шынарлыг дүктү дужаальнар!» Ындыг кыйгырыгны «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Хараганда кыргылда пунктузунда азып каан. Ынчалзе-даа үк пункт амдыызында кыргылдага белен эвес. Хой кыргыыр черни, кажаалар иштин аштаваан, кажаа иштин чугайлаттынмаан. Электри шугумун септеввээн. Кажаа иштинде бир машина сула төп каан. Бистер болгаш оске-даа артык кезектер эрткен чылгы олчаан чыптыышаан. Таңныылдыг болганындан, чогум үрегдээн чүве чок.

Мында столоваяның соңгалары шуптузу чок, оларны ужулгаш, шыгжап каан деп таныыл Мандаа-оол Бавыын-оол чугаалады. Столоваяның иштин хырлыг болгаш боктуг. Печказы шуут бүстүп калган, демирлери чок. Столоваяны чугайлаары негеттинип турар.

«Күш-ажылдың хостуу» совхоз кыргылданы эрткен чылын мынчан эгелей берген турган. Бо чылын частын узамдыкканы-биле июньнуң ортан үезинде кыргыыры көруп турар. Ынчалзажок аңаа чедир хуусаа ээрээш, кол зоотехник Сувам Алдын-оол аарып турар болганда, кыргылдага белетекелче кичээнгейни күштелдирери зоотехник Сергей Монгуштан негеттинип турар.

Харагапда кыргылда пунктузунда электри-биле ажылдаар чээрби дөрт ээчы бар. Оон ындыг он кижи хол хачызы-биле кыргыыр. Ол кыргыкчыларның дамзызы тургустунмаан. Кыргыкчылар эмчи шинчилгези база эртпээн.

Районнуң «Ак-Туруг», «Нарыял» болгаш Жданов аттыг совхозтарының кыргылдага белетекелинде база четпестер бар. Белетекелде четпестерниң, ыламгыя мөргемнин чаваас кыргыкчыларның болгаш класстакчыларның үржуундам ажыл-агыйлар ээрээш эвес каражага таваржып турар. Бо чылдагаан-биле эртнен чылын район дүк будурериниң 90,2 муң рубльди чедир албаан. Ам ону болдурбас дээш, черчерде партия болгаш ажылагый удуртукчулары, мал ажылының түскай эртемниглерни шыңгыы хемчеглерни алыры чугула дээрзин рейд бригадазының «кежигүннер» демдегээн.

Рейд бригадазының кежигүннери:
К. БАДЫ, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта улусчу контролер, В. ИДАМ, районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы, К. ЧООДУ, «Шынның» корр.

Партийжи ажыдырал: кадрлар-биле ажыл

НЕГЭЭР БОЛГАШ КОНТРОЛЬДААР

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлерин үдуртулга болдургаш, «Тере-Хөл» совхозта партком, Шынаа кодээ Советтиң күүскому, совхозтуң дирекциязы ында бүгү звеноларның кадрларын тодаргай үлегжыдыкшыларның кижизидериниң хемчеглерин ап турар. Бо дугайында чамдык үүлдерни совхозта партком секретары А. Ч. Барын «Шынның» корреспондентизин В. Мавдыр-биле беседага чугаалаан.

СЭКП ТК-ның эзирет чок март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кадрлар-биле ажыл дугайында айтырыгны совхозтуң коммунистериниң нигги хуралынга болгаш Шынаа кодээ Советтиң сессиязынга чугаалажыл, чогуур шиитпирлерни күлээп ал, оон күүселдезин боттандырып турар. Совхозта кол болгаш оргунам эвенонун специалистери, күш-ажылчы коллективтер удуртукчуларыбиле беседалажылыкшынарны, оларның отчеттарын, дыңнадыгларын партконың, бүгү коммунистерниң, күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга дыңнаарын практиктеп.

Ажыл-агый, культура тургузуукчуның чугаа участоктарын инициативалыг, ажылчы кадрлар-биле бижилеп, ажылчыннарны үлээп ажырда, күш-ажылчы коллективтерниң хөй-нитининиң санал-оналык база оларга берген характеристикаларыны барымдаалап көрүп турар.

Ам совхозта үш чүс сезен ажыг ажылчыннарның чүс алдан бирээ мал ажылында ажылдап турар. Кодээ ажылагайның дээди эртемниг бөш, түскай оргунам эртемниг чээрби специалистери бар. Оларның он бирээ—коммунистер болгаш комсомолчулар. Совхозтуң хоочун кадрларыбиле арга-сүмелиг, бир деминг ажылдап, арга-дуржулгаңы, мергежилдиг чедип ап туралар эвээш эвес.

Он бирги бөш чылдың онаалдаларын боттандырар дээш ажыл совхозта кадрларның ажыл-ишчин, харыысалгалыг чоруунуң шылгадазы болган. Күш-ажылдың будурулгүнүң бединдер, бот-үнелиг чинигедир дээш чарыштыг совхозта калбарткан. Беш чылдың дөрт чылдарында күрүнеге сүт, дүн садарының планнары күүсеттинип, инитининиң малының баш саны план әзугаар өзүп келген. Эрткен чылын күрүнеге сүт, эът, дүк садарының планнары шүптүзү ажыр боттанган. Оон мурнундагы чылга деңнээрге малдың чаш төлүн камгалап алыры экижээн, оон өлүп хоразары кызырылган, продуктулуу бедээн. Бир инекке онаавштыр сүт саавы 174 кг, бир хойдан-на кыргаан дүк 238 граммга немешкен. Малга чемсуурну белеткээрэ экижээн. Бо чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт садар планын совхоз 150 хуу күүсеткен, төрүүр чүс хойдан-на 85 хураганны алган. Кодээге социал чаартылгалар боттанып, тудугсуур ажылы экижип, чомкуң амыдырал хандырылгазы с-ин ырангайжып, боттуг хемчегжер алдынып турар.

Совхозта болгаш кодээ Советтиң девискээринде күш-ажылчы коллективтерде партиянның политиказын амыдыралга боттандырып, кижилер-биле ажылдап шыдаар билиг, мергежилдиг аныяк кадрлар саавгу чылдарда өскен. Оларның нигтинде Кунгуртуг эмнелгезинниң эргелекчизи дээди эртемниг эмчи С. С. Самбыла, уругларның музыка школазының директору Н. Сүлдүм, ясли-сад эргелекчизи коммунист Х. Б. Донгак болгаш өскө-дээ эштер бар. Партком, совхозтуң дирекциязы Каргыда комсомолчу-аныяктарның хойлуу бригадазын удуртуруубиле түскай оргунам эртемниг С. Л. Магбыңы чоруткан. Чаа бригадир малчыннарның ажыл-херээн инициативалыг организастап, оларны социалистиг чарышче хаара түткеш, бо кыштагларашкынны хүр-чаагай эрттирген. Бригада малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле өскелерден бедик көргүзүглерлиг болган. Хойжулардан Н. Бады — 97, С. Сарыгыр — 95, С. Самбыла — 93, А. Иргит — 94, К. Сурунгур — 91 хураганны төрүүр чүс хойга онаавштыр менди комгалап алганнар.

Ол ышкаш П. Хертектиң эргелекчилээнин комсомолчуаныяктарның Сарыг-Хөл СБФзинде ажыл-херек нигтизи-биле организастыг, күш-ажылдың сагылга-чуруму эки. Ооң түңнелинде коллектив күрүнеге сүт садарының ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Бо чылдың бирги, ийнги кварталдарының планнары база чедиишкинниг боттанган. Ында мурнакчы саанчылар З. Седип, Р. Седип, С. Шимит, М. Белген, коммунист М. Ак-оол ажыылынга ак сетки лдиин, хүлээжген участоктогунга хөй-нитининиң ажылынга харыысалгалыын коргускеннер. Бо ферманың мурнакчы саанчызы, ында комсомол эге организациязының секретары З. Артыманы чоокта чаа коммунистер СЭКП кежигүнүкүге хүлээп ап, улуг идегелди коргускен. А ында түскай ортумак эртемниг саанчы Д. Белгенмаа партия кежигүнүүнү кандедадыгга хүлээп алганыаныяк кижиниң амыдыралынга уттундурбас болуушкун.

Эртеңги ийи чылда совхоз мурнукузунга бодаарга экономика талазы-биле хожудеашкындан үштүнүп, нарылгалыг турганындан оруглалыг талаже кирген. Бо чорук ында кадрларның идепкейиниң, ажыл-иш дээш харыысалгазының бедээнинин түңнели.

Ыанчалза-дээ шиитпирлээр чогуур айтырыглар хөй. Малдың продуктулуун бединдеп, оон үнүсаавын экижидеп—коя айтырыг. Эът садары беш чыл планындан хожудап турар. Ындыг турбүзүн, оон мурнундагы чылга деңнээрге, эрткен чылын күрүнеге дүжаавган малдың дөрт деңзизин — бодан, нөш, чыыгы малдарның кызырылган. Оон түңнелинде дөрт тонна аныяк продукция чедир алдынмаан. Малдың продуктулуун куду хевээр. Эрткен дөрт чылда төрүүр чүс башка онаавштыр бежен дөрт бызаа, үжен чеди-не күлүн алдынган. Мал ажыынында аммиттен ажыр чарыгдалдар үлгадын турар. Малдан алыр продукциянын ылаңгыя сүттүң ботүнезин үлгаткан. Көрдүмээн чарыгдалдарның үлгатканыбиле совхоз шөлүң фондузундан 40 мүң рубльди ажыр чарыгдаан.

Мал ажылында четпестерниң бир чылдагааны ону харыылап турар специалистерниң ажылга негелдеп, харыысалгазының чавызында. Специалистер аразында ара-гаалаар, ажыл шагы үзер чоруң бар. Бо дугайында шыңгыы шүгүмүүлелдиг чугаа коммунистерниң чоокта чаа эрткен нигги хуралынга болуп, чамдык эштер шыңгыы шүгүмүүлелге таварышкан. Амгы үениң негелделеринге дүүштүр бот-тарыысалгазын кодурбес, инициативазын, тывынгыр чоруун коргуспейн, эрги ёзу-биле ажылдап чоруур эштер совхозта бар. Совхозтуң улуг мал эмчизи В. Чыпсыкның харыысалга чок чоруу-биле чүс үжен ажыг хураган өлген. А оон удуртулгазы-биле ажылдаза чогуур чамдык участок эмчилери, Балыктыг бригадазының бригадири Э. Саттың талазындан ажыл-агыйга негелде, харыысалга чок чоруун коргускен фактылар бар. Мал ажылында специалистерден кол зоотехник А. Бегзинниң негелдези чогуур деңнелде эвезин өлөр чеченилеп турар. Совхозта өскедее кол специалистерниң ужур-дузазын, идепкейин бедидери партиомдан, дирекциядан негеттинип турар. Механизатор, чөлеечы кадрлар ортузунга кижизидилге ажылы ам-дее чогуур деңнелге четпес. Чамдык күш-ажылчы коллективтерде ажылды чаңгыс талалаар, чүгле план күүселдезинче сагыш салгаш, күш-ажылдың сагылга-чуруму, корум-чурумну быжыглаарынче кошкак кичээнгей салыр чоруктуң барын чугаалаза чогуур.

Совхоз будуруулгезинниң бүгү участоктарында кадрларбиле ажылдың деңнелин бедидери —партияның айтыышкыннарын, он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринниң магадылалы болуп турар.

Шөнелиг сүт-бараан ферма-зы Каа-Хем районда сураагжый берген. «Совет Тыва» совхозтуң бо фермазы ажыл-агыйда мурнакчы ажылдыг, быжыг сагылга-чурумнуг коллективтерниң бирээзи. Он бирги беш чылдың планныг даалгааларын чедиишкинниг боттандырып келген. Бо чылдың бирги чартыының планныг даалгазын ол ферма хуусаа бетинде күүседипкен. Бо хүннерде сүт саалдазы бедип турар. Саалда соонда саанчылар, кадарчылар чайлыг үелериниде Баян-Колда сиген незер шынааның шөлүн барып суггарып турарлар.

Шалыпчы ажыл-ижи, быжыг сагылга-чурумнуу, ажыл-агыйның өске коллективтеринге эки үлегер-чижектии дээш, бо чазын Шөнелиг сүт-бараан фермазынга коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп бедик атты тывыскан. Күш-ажылчы чеңишкиннерни быжыглаарынга бызаа ажаакчызы Мария Монгуш, Настя Мөңдүрге, инек кадарчызы Өмер-оол, Монгуш, саанчылардан Каракыс Хуналай, Кок-Уруг Мижит-оол, Анай Монгуш шалыпчы үлүүн киририп турарлар.

ЧУРУКТА: совхозта коммунистиг күш-ажылдың Шөнелиг сүт-бараан фермазының саанчылары болгаш ажылчыннары.

О. ӨХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КҮЗЕЛДИЙ-БИЛЕ АЙТЫП БЭЭР

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында тарыяга шөлү 1356 га, оон иштиндеи 500 гектар шөлге бо чылын тараа культураларын, 856 га черге хөй чылдыг сигеннерни тарыырын планнаан. Хат-кавысныылыг, соок-дөңаттыг частың часкы хову ажылдарын чорударынга тавармча чок байдалдары турбуже, салбырның тараажылары сөөлгү хүннерде чер ажылын шалыпкын, бедик агротехниктиг деңнелге чедишкинниг чорудуп турарлар. Хүн бүрү калбарып турар бо чугула кампанияда киржип турар механизаторлар ортузунда социалистиг чарыштыг дээштиг организастап, оон түңнелин беш хонуктап үндуруп турар.

Мурнакчыларның мурнуку одуруунда хоочун механизатор, коммунист Кызыл-оол Доржуевич Моңгуш чоруп турар. Ол хүнде кылыр нормазын 150—160 хуу чедирип, осколерге үлегер-нижээн коргузүп, техниказын ту-уушкун чок ажылдадып турар. Кызыл-оол Доржуевичиниң механизатор стажы 26 чыл. Бо үениң иштинде ол Барлыктың делгем ховузунга чеже-чеже километрни эртип, чеже тонна тараны остурбээн дээр, санаары берге. Амгы башкарып турары МТЗ-50 маркалыг трактору-биле ол чеди чыл капитал септелге чокка ажылдап келген.

Бо ажылдап келген үезинде ол янзы-бүрү марканың тракторларынга ажылдаан, ынчангаш ол трактормуң кандыг-даа кезээнге үрелишкин болурга, дораан билир. Чамдык дуржулгазы эвээш аныяк трактористер техниказы үрелип каарга, оон дуза дилеп, айтырып кээр. Кызыл-оол Доржуевич оларга улуг күзелдии-биле дузалап, айтып бээр.

Кызыл-оол Доржуевич хостуг шактарында кызыл-булуңга олурупкаш, солун-сеткүүл номчуур, ховуда улусчу контроль бөлүүнүң удуртукчузу болгаш, коммунистер, комсомолчулар-биле чугаалажыр, ажыл-ишти планнаар. Мында коммунист механизатордар, суггатчылардан турғустунган партия, улусчу контроль бөлүктери солун, дээштиг ажылдарны кылып чорудуп турар. Кызыл-булуңну көрүштүг дээрзин. Ында механизаторларның социалистиг хүлээлгелерин, ажылының норма-чижектерин аскан, солун-сеткүүлдү чыскаап салган. Мөңге лекция, бесседаларны доктаамал организастап турар. Ажыл-иштиң шыңгарын, часкы тарыяганы кыска хуусаада чорударын улусчу контроль бөлүүнге чугаалажып турарлар. Оон аңгыда хову турлаавда механизаторларның аъш-чеми, чурттаар орын-савазы дээш ышкаш айтырыгларны кичээнгейге алган ажылдап турар.

Тракторист кижиниң ажылында чайгы үе черле чок. Часкы тарыяга доостурга, сиген кезер, оны кыштагларже сөөртүр, күскү чер аңдарар чугула ажылдар эгелээр. Өг-бүленің ажылынга база киржир.

Ынчангаш бүгү-ле үе-шактыг чөп ажыллаар алаар. Кызыл-оол Доржуевичиниң өг-бүлези —Аксы-Барлык суурда үлегерлиг өг-бүле. Оон кадайы школада аштакчы, оларның чедиругларындан дөрт кижи школа дооскаш ажылдап турар, а өскелери школачылар.

Күш-ажылга кызымак, өг-бүлезинге үлегерлиг кижилерни кады ажылдап турар эшеөру, коллективи хундүлээр, мактаар, алдар-атка чедирер. Кызыл-оол Доржуевичиниң бүдүштүг мөзү-шынары, чүткүлдүг ажыл-ижи шөңнал-мактала чедирген. Оон хөрээнге «Хундүлелдиң Демдээ» орденден аңгыда ленинчи юбилей медалы, «Социалистиг чарыштың тимлекчизи» хөрек демдектери чайнап чоруур. Оон аңгыда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хундүлел бижик, партия райкомунуң, райүүскомнуң хундүлел бижиктери-биле база шөңнаткан.

— Бо чылын 980 эталон га хову ажылдары кылыр хүлээлгелиг мен. Ол күүсеттинер — дел, К. Моңгуш бүзүрелдии-биле чугаалап олурар.

Ол социалистиг чарышка мурнакчы трактористи Хертек Санаапы кыйгырган. Ам салбырда быжыглаттыган дугуйлуг чедиг трактормуң бежен сургартынган шөлдү чарып, ийизи удур чаштырып турар. Кызыл-оол Доржуевич хөй чылдыг сиген тарыыр шөлдү илиртээрин дооскаш, ам тараа чаштырылгазынче киргең. Ол 120 га черни илиртээш, 200 ажыг га черде кызыл-тесты чаштырган.

Барлыктың делгем ховузу. Караңгы дүн турза-даа, дээрде сылдыстар-биле чергелештир ийи чырык чырып чоруур турар. Ол — Барлыктың оглу Кызыл-оол Доржуевичиниң трактору чырыы-дыр.

Х. МОНГУШ.

«ЭР-ХЕЙ!» ДИЖИР

Шилип алган мергежилиңге ынак, берген сөзүңге эз болуп шыдаар, биче сеткилдиг, эш-оорунге амыдыралга хамаарышкылыг, дузалаарга кижилерге чон ынак, оларны хундүлээр, а аныяк өскен дезексээр. Ындыгларның бирээзи Чадаананың харылзаа белдиринің чолаачызы, мергежилдиң тергиини деп аттың эдилекчизи Владимир Кириллович Убаров. Ол ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Владимир Кирилович чүгле коллективинде хундүлээр эвес, бүгү үеөрайның чону танывыр, төвелиг кижи деп билир.

Чээрби ийи чыл дургузунда үзүктелишкин көрбээн. Ынчангаш бүгү марканың автомашинызын башкарып, чеңгыс-дее озал-ондан кыйын көрбээн бирек-үзек орулгага качыыр ажыл кылбаан, кандыг бергелерни ажып эртпээн дээрил. Мунган машиназынга эз өзүбиле хайыралыг болуп, доктаваган черинге-ле ademир хөлгезинө дээскиндир кылаштап, кошкай берген эзирил бүрүзүн дыңзыдып ап, үүн бүрүнүң техниктиг ажаалдазын негелдеге дүүштүр чорудуп турар.

Чадаананың харылзаа белдиринде янзы-бүрү марканың автомашиналың 6 автомашиназы бар. Ында чолаачылар бригадазын дуржулгазы байлак мурнакчы чолаачы, аныяктарның дагдыныкчызы В. Убаров удуртуп турар. Найырлыг бригада Чөөн-Хемчик районну бүүмүбиле харыылап, ол чыыкөл Сут-Хөл, Өвүр районнарже база почта чүүгүнүң чедирилгезин үзүктел чок хандырып келген.

Чадаананың харылзаа белдиринің чолаачылаа бригадазының чедиишкинниг ажылдап турарынга бригадирнин кижилерниң хөй-нитининиң

Бөгүн—Делегейниң уруглар камгалалыныңг хүнү

✦ ✦ ✦

Челябинск. «Вторчермет» каттыжышкынының № 33 ясли-садында уругларга бүгүлеташарымчалыг байдал тургустуунган. Будурулгенин күселибиле ында эштир бассейн, спорт залы, мастерскаяалар туттунган. Уруглар беш харлыындан-на күш-ажылды кылып турар.

ЧУРУКТА: ясли-садтың мастерскаязында күш-ажыл кичээлинде.

А. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.

✦ ✦ ✦

ЧАШТАР—БИСТИҢ КЕЛИР УЕВИС

Уруглар... Олар дээрге бистиң амыдыралывыстың уламчылакчылары-дыр, эң-не чаагай күзел-чүткүлдериниң уруглар-биле холбаштырып, бүгү-ле эки чүүлдерни оларга бараалгадып турар бис. Уруглар камгалалының делегей хүнүн эң-не баштай 1949 чылда доктаадып тургускан. Демократтыг аныяктарның Бүгүделегей федерациязының база Профзвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының идепкейлиг киржилгези-биле бүгү делегейниң херээженнериниң демократтыг федерациязы ук хүнүнү доктаадып тургускаш, чер делегейде бүгү-ле чалыы салгалдың салым-чолу дээш харыысалгалыг болурунче бүгү чурттарның чазактарын, бүгү кижилерни кыйгырган. Ооң соонда 10 чыл эрткенде делегейниң демократтыг хөлөнитизинниң чүткүлдүг хөделүмшүккиннериниң ачызында Каттышкан Нациялар Организациязы Уругларның эргелеринниң дугайында декларациязыны хүлээп алган. «Кижи төрелгөөн бодунда бар бүгү-ле эки чүүлдерни уругларга бээр хүлээлгелиг» деп ук декларацияда бижип каан.

Езулуг чаагай сеткил-биле долган ук принципти кажандаа, каяа-даа чурт бүрүзү-ле сагып, амыдыралга боттандырып турар деп бодаар силер бе! Харек кырында ол чер болганда-ла ындыг эвес болдур ийин.

Делегейде чартык минута дургузунда-ла 100 уруг төрүттүнүп турар, оларның чээрбизи бир хар чедир чурттаавайн турар. Дириг арткан бичии уругларның араазындан 60 кижи медицина хандырылгазы алыр эргези чок. Чылдыңна капиталистиг болгаш чаа хегжүп орар чурттарда 80 муң уруглар аш-төреңги чоруктан өлүп турар. Миллион-миллион уруглар школага өөренип көрбээн болгаш номчуп, бижиптдаа билбес, миллион-миллион уруглар амыдыраарының аргазын тып, ажыл дилээр ужурга таварыжы турар, а өскелери бомбалаашкындан өлүрүнден коргуп чурттап чоруурлар. Чер кырында аш-төреңги чурттап турар 780 миллион кижилерниң 300 миллиону уруглар.

Уруг-дарыгны өстүрүп, кижизидериниң дугайында болгаш оларның ёзулуг культурлуг кижилер болурун чедип алырының дугайында бодап тура, бистер чүгле дайын-на болбас болза деп күзээр бис.

Совет чонның салым-чолунга ээлүш эвес аар-бергелер таварышкан. Ынчалза-даа кажандаа, кандыг-даа берге үелерде бистиң партиязыс, чазаавыс, совет улус чаштар дугайында, оларның аас-кежиниң дугайында доктаамал кичээнгейни салып келген.

«Уруларга тайбың чечектерге үн дег херек» деп Уруглар камгалалының делегей конференциязының бо девизин бүгү ада-иелериниң күзелин ёзулуг-ла долузу-биле илереткен. Делегейниң уруг бүрүзүнге аас-кежиктиг чаш назынны хандырары — коммунистиг ниитилелдиң чүгүле сорулгаларының бирээзи. Ооң чедишкинниг күүселдезин чедип алыры школа назынны четпээн уруглар албан черлериниң четкилерин калбартыры болур. X, XI беш чылдарда бо талазы-биле республикада элээн ажылдар чоруттунуп, 4731 чаштарга уруглар албан черлерни туткан. Амгы үеде Тыва АССР-де 237 уруглар албан черлери 20 муң уругларны дүлээп ап турар. Чаштарны ясли-садка тургусканының чарыгдалдарының көвей кезинин күрүне төлеп турар. 1985 чылда республикада узаткан хүн бөлүктеринде 14 муң өөреникчилер немешкен.

Бистиң чурттуң аныяк хамаатыларын доктаамал кичээнгей болгаш ынакшыл бүргээн. Оларның бүгү талалыг сайзыралынче партия, чазак сагыш салып турар. Амыдыралда боттандырып эгелээниве школа реформазы күш-ажылчы болгаш профессионал белеткелдиң шынарын бедидеринче болгаш школа, ог-бүле, хөөнитиниң харыысалгазын бижыктырарынче угланган.

Улус өөредилгезиниң системазының бир кол звеназы— школа назы четпээннериң кижизидилгези. Ол үеде уругну школага белеткээриниң өзек айтырыглары шиитпирлеттинер, күш-ажылгыр чоруктуң чаңчылдары хевирлеттинер. Эрткен чылын «Мээң күш-ажылым республикамның күш-ажылынга катчыыр» деп девизтиң адаа-биле бешки күш-ажылчы улдунда өөреникчилер бир миллион ажыг рубльдиң продукциязын бүдүргөн. Школаларның дуржулга участоктарынга 74 тонна картофельди, 16 тонна помидор болгаш огурецти өстүргеннер.

Школа реформазында күш-ажылга өөредип, кижизидерин болгаш профугланыышкынны эжиидерин чугулалап айтыкан. Ап чоруткан хемчеглериниң түңнелинде, эртип турар өөредилге чылында республиканың 9—10 класстарының сес муң ажыг өөреникчилери тускай мергежилдиң 22 адырында ханы күш-ажылчы белеткел-биле өөренип турар. Бо чылын баага бүдүрүлгелериниң цехтеринге болгаш участоктарынга эрткен чылдыындан ийи катап хөй өөреникчилер күш-ажылчы дадыгыышкынны болгаш профессионал билигин алырлар. Школаларда өөредилге мастерскаяларының дериг-херекселдери чаартынган, 269 мастерскаяны немей туткан. 4—9 класстарның өөреникчилери чайгы күш-ажылчы улдунга киржирлер. А 14,5 муң уруглар пионер лагерьлеринге дыштанып.

«Сактып алыңар, бисте бар бүгү-ле эки чүүлдерни — уругларгаа!» деп СЭКП-ниң XXVI съездизиниң үлүзээп алганы 80 чылдарга Тайбың программазында чугаалап турар. Бөгүнгү чаагай сеткилдиг бүгү кижилерниң тайбың дээш демисселиниң чедишкиннеринден амгы болгаш келир үеде салгалдарывыстың аас-кежиин, ёмыдыралы хамаарыжыр. Бистиң келир үевис — чаштарның аас-кежиктиг амыдыралы дээш бүгү күжүвүстү салыр ужурлуг бис.

А. КОШКАРОВА,
Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы.

ШКОЛАЖЕ БЕЛЕТКЕВИШААН

Кызылда № 30 ясли-сад 1980 чылдың февраль айда ажыттынган. Ол 280 чаштарны хүлээп алган болгаш оларны өстүрүп, кижизидер талазы-биле ажылдап эгелээн. Школа назыны четпээн уругларның бо албан чөрин дуржулгалыг башы Валентина Евгеньевна Рязанцева удуртуп турар. Ажыттынган хүнүндэн эгелеп ук коллективте башкылар база ажылчыннар бүгү күжүн, билиин, арга-дуржулгазын ажыглап, кызымаккай ажылдап келген. Олар уругларның шын кижизидилгезин бирги чергениң айтырыы кылдыр көрүп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

Келир үениң бүгү талазы-биле сайзырааргай кижилерни кижизидеринге бир кол чөрни ясли-садта күш-культура эзлеп турар. Күш-культура кичээлдерин эрттирериңге бүгү-ле таарымчалыг байдалды ада-иелериниң дузазы-биле тургускан. Ол кичээлдерни уруглар ясли-садтың иштинге-даа, дашында девискээрге-даа эрттирип турар.

Кижизидикчи башкылар уругларны бойдус-биле таныштырарынче кичээнгейни угландырып келген. № 30 ясли-сад дөрт дугаар микрорайонда ёзулуг иогаан сад. Ооң девискээринге кирип келген дораан тоол булуңунга көзөр сен. Кайгамчык чурттакчыларлыг (Баба Яга, өлүм чок Кащей болгаш өскелер-даа) ол булуңну чүгле уруглар эвес, а улуг кижилер безин магадаар. Уруглар садын долгандыр ыяштарны олурткан, чечектерни тараан. Чаштарның ол ыяштарны чүгле чарашсынып, магадаарынга эвес, а оларны хайгаарел, өстүржүр күзелин чедип алыр сорулга салдынган.

Ук уруглар садында уруглары школаже белеткээриниң ажылы шыңгыы кичээнгейде. Бо чылын 75 уругларны школаже үдээр. Башкылар Н. Г. Веселова, Л. Ф. Люндуп— өөредилге, кижизидилге талазы-биле коллективте дуржулгалыг башкылар. Оларның бичии өөреникчилери математиктиг бодалгалар бодаарынга-даа, дыл-домаанның сайзыралының талазы-биле-даа макталдыг. Оон ангыда ясли-садта үш чыл дургузунда экспериментадыг класс ажылдап келген. Белеткел класстарынга таварыштыр тургускан программа-биле оларны өөредип турар. Т. В. Зауткинаның ол программа-биле өөреткен 25 уруглары бо чылын школага бирги класска өөренирлер. Уруглар дүрген, аянныг кылдыр номчуп, частырыг чокка бижип, математиканың эге аргаларын ажыглап билир апарганнар.

Күш-ажыл кижизидилгезинче база кичээнгей улуг. Уруглар боттарының кылып шыдаар ажылдарын күзелдиг-биле кылып турарлар. Уругларны ырлаарынга, танцылаарынга, музыка херекселдеринге ойнаарынга өөредип ажылга башкылар Л. И. Беспалова, Н. Г. Ким оларның киирип келген үлүг улуг.

Хоорайның ясли-садтарының аразында социалистиг чарышка ук уруглар сады киржип, мактадып, шаңнадып келген. Уругларны школаже белеткевишаан, чаагай сеткилдиг, эки мөзүг-шынарлыг чорукка кижизидер дээш башкылар коллективи улам кызымаккай ажылдаар сорулгалыг.

С. БАЛЧЫР.

ТӨП АМЕРИКАГА БЫЖЫГ ТАЙБЫҢНЫ ТУРГУЗАР ДЭЭШ

НЬЮ-ЙОРК. Американың Каттышкан Штаттарының садыг талазы-биле хоруушкуну турзажок, Никарагуа найыралчы күрүнелер-биле кадыг ажылдажылга турда, боду дээш туржуп шыдаар. «Ньюсуик» дээр америк журналдың айтырыгларынга харыылап тура, ол дугайын Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега медеглээн. Д. Ортеганың социалистиг чамдык күрүнелерже чоокта чаагы аян-чоруктарын Никарагуа Республиканың хамаарышпас даштыкы политиказын, ол ышкаш Рейганның администрациязының никарагуа улуска хамаарыштыр халдакчы угланыышкынынга удурланып турар америк ниитилелдиң ындыг кезектерин хоптапнуулдээрингe вашингтончу администрацияның ажыглаар дээш өнчүк-чөңгээлиг оралдажыышкыннарын Д. Ортега буруу шапкан. АКШ-тың экономиктиг бүзээлээшкин болгаш агрессия политиказының уламындан тыптып келген бергелерни ажыл эртерде Никарагуага дузалаарынга Совет Эвилелиниң белен чоруун кердүвүс деп, ол онзалап демдеглээн.

Рейганның администрациязының даштыкы политиказын Никарагуаның президентизин агрессчи даштыкы политика кылдыр тодарадып коргускен. Европада, Барыын Германияда, бүгү делегейде фашизмни АКШ деткип, Латин Америкада реаксылыг ёзу-чүрүмнерның өмээржикчизи болуп турарын ол демдеглээн. Америк шериглериниң чепсектиг дорт халдаашкыны болган таварылгада, никарагуа улус бодунуң хосталгазын болгаш бот-эргезин камгалап кириптер деп, Д. Ортега айыткан. Ол демселивиске делегей ниитилежилгезиниң болгаш Соңгу Американың-даа эл-сеткил каттыштырылгазынга кордал салып болур бис деэрзинге бүзүредилдиг бис.

Ынчалзажок амгы-даа байдалдарда никарагуа чазак Латин Американың айтырыгларын тайбың шиитпирлээр сорулганы удуртулга болдургаш, АКШ-биле чугаалажыышкынның эргежок чугулазынга бүзүредилдиг деп, президент онзалап демдеглээн.

МАНАГУА. Национал хосталганың Сандиночу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың камгалал министри Умберто Ортега сөөлгү үеде Гондурас биле Никарагуаның кызыгаарында дүшкүүрелдиг байдал тыптып келген деп, Эстели департаментинге чүве чугаалап тура медеглээн. Ол — Сандиночу чепсектиг күштерден аштырыышкынга таварышкан болгаш Гондураста чаштынып чыдар контрреволюстуг дээрбечилерниң кызыгаар зоназында шериг тургузуп алганының уржүү-дур.

Никарагуа революциязының дайзыннары гондурас девискээрде лагерьлерлиг, госпитальдарлыг, шериг складтарлыг, транспорт чепсектерлиг. Америк «чөвүлекчилерниң» удуртулгазы-биле олар Никарагуаның соңгу талакы департаментилериниче халдаашкыннар кылырын планнап турар. Бар медээлерни ёзугаар алырга, «контрастың» ядаашкыннарын төп-америк күрүнелерниң болгаш Гондураста шериг күжүн үргулчу калбартып турар АКШ-тың бодунуң шериг кезектери деткээн туруп болуур деп, У. Ортега дыңнаткан.

АКШ-тың болгаш ооң хөлөзиленикчилерниң талазындан чаа халдаашкын айыылын барымдаалаш, бистиң шериглеривистиң дайынчы белениң бедидер болгаш кызыгаарывысты идегелдиг камгалаар бодалдыг бис деп, камгалал министри медеглээн. Чөрүлдээни политиктиг аргалар-биле шиитпирлээрингe белениң никарагуа чазак каш удаа илергейлеп келген. Чижээ, Никарагуаның болгаш Гондурастың кызыгаарлашкан зоналарынче «контадор белүүнүң тускай комиссиязын чорударын ол саналдаан, ынчалза-даа ол саналды Гондурас хүлээвээн.

Никарагуага удур Рейганның администрациязының садыг талазы-биле ап чоруткан дерзии хоруушкуннарын Иллинойс штаттан демократ америк конгрессмен Лйен Эванс шыңгыы шүгүмчүлээн. Никарагуа-биле садыглажыышкынны хораанын АКШ-тың Барыын Европада эвилелчилериниң аразында безин деткиээн деп, Манагуага чоруп турган үезинде ол айыткан. Ол хоруушкун америк будурулге эзлериниң, чижээ, Никарагуага тракторларны болгаш кодээ ажыл-агыйның еске-даа техниказын садып турган базаттарның эрге-ажыктарынга база согуушкун болган деп, ол чугаалаан.

ПАНАМА. Төп Америкага быжыг тайбыңны чугаалажыышкыннарның аргазы-биле тургузарын Панаманың президентизи Николас Ардито Барлетта санаалаан. Талаларның кайызының-даа күзээшкинниге болгаш долу деп эргеге үндезилээш, америк-никарагуа чугаалажыышкыннарны дагым эгелээринің эргежок чугулазын парлалгага берген медеглелинге ол онзалап демдеглээн. Төп-америк чөрүлдээни политика талазы-биле таварыштыр шиитпирлээрининң оруунга чүзүн-баазын моондактарны таварыштырып турар америк администрация ол чугаалажыышкыннарны бодунуң туразы-биле ускени билдингир болгай.

ПРАГА. Никарагуа-биле садыглажыышкынны Рейганның администрациязының хораанын Колумбия буруу шаап турар. Ол дугайын Колумбияның экономиктиг хөгжүлде министри Густаво Кастро Геррего чехословак найысылалга чоруп тура медеглээн. Күрүнелериниң тайбың харылзааларының принциптеринге чөрүшкек кандыг-даа кызамдаашкыннарны колумбий чазак буруу шаап турарын ол демдеглээн.

(СЭТА).

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумумуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды уругну бөжаан болгаш күжизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Николаевна **Эмин** — хоорайның уруглар эмнелгезиниң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш күжизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Арин Салчаковна **Байкара**— «Востокэнтехмонтаж» трестиң КМК-зының ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чедиң уругну бөжаан болгаш күжизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Хирбээевна **Ооржак** — Дөң-Терезин школазының техажылчыны.

Миничимаа Баяндыевна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Чечекпаа Ангыр-ооловна **Ооржак** —«Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш күжизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Каренмаа Дорумаевна **Донгак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Екатерина Мадыр-ооловна **Монгуш** — «Дөң-Терезин» совхозтуң малчыны.

Светлана Биринеевна **Ооржак** — улус депутаттарының Ак кодээ Совединиң күүскомунуң секретары.

Ранса Кускуш-ооловна **Сава** — Аянгаты суурда өг-бүле эзи.

Марта Базыровна **Соян** — Аксы-Барлык ортумак школазының бешкызы.

Кара-кыс Эрестиг-ооловна **Чымба** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш күжизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Болуй Доятовна **Ооржак** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң саамчызы.

Сес уругну бөжаан болгаш күжизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Татьяна Досумаевна **Донгак** — «Хөндергей» совхозтуң малчыны.

Зинаида Кавеевна **Салчан**— районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Чедиң уругну бөжаан болгаш күжизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Монгушевна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Ранса Комбу-Сюрюн-а **Ооржак** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Александра Дееевеевна **Хованыт** — районнуң төп эмнелгезиниң бухгалтери.

Алды уругну бөжаан болгаш күжизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Алдын-кыс Хайыр-ооловна **Кара-Сал** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Лама-Сүрүновна **Кара-Сал** — «Искра» совхозтуң малчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш күжизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анна Александровна **Монгуш** — Бажың-Алаак ортумак школазының башкызы.

Бюрбю Чигжитовна **Монгуш**— «Кара-Хем» хомүр-даш разрезиниң Чадаанада участогунуң уруглар садының повары.

Валентина Донгаковна **Ооржак** — райпо ажылчыны.

Өлзеймаа Севил-ооловна **Сат** — СЭКП ТК-ның XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Өшүү-Сеер Омбөевна **Сат** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Кажыкаевна **Сат** — улус өөредилге киндизиниң уруглар садының ажылчыны.

Чылбак Сүрүң-ооловна **Сат** — «Бөлүшевик» совхозтуң ажылчыны.

Ранса Сандаковна **Түлүш**— райпонуң кассири.

(Уламчылыг).

ОЙТУР ШАПКАН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Кампучиянын улусчу чепсектиг күштериниң кезектери эрткен кургаг сезон үезинде аъеткан эки-турачыларның деткимчезинбиле аныяк республиканга удур хоралакчы үүлгедишкиннерни кылыры-биле КУР-нуң девискээрине деткимче базазын тургузарын ораладышкан кхмер реаксылыг бөлүктерге удур элээн каш чедишкиннинг дайынчы хөделишкиннерни кылган. Кампучияның улусчу-революстуг шеринниң кезектериниң төлээлекчилериниң ажаа болган чөвүлел хуралынга оны айытканың СПК информация агентилели дыңнаткан. Тулчуушкуннар үезинде 10 муң ажыг дээрбечилерни узуткаан, 15 муң санныг бооларны, хөй санныг еске-даа дайынчы чепсектерни болгаш шериг херекселдерни хунаап алган.

✦ ✦ ✦

ЧЕДИИШКИННИГ ТУЛУШКАН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң дайынчылары Сальвадорнуң дыка хөй районнарында Дуартенин улуска удур чалча ёзу-чурумунуң шериглеринге удур тулчуушкуннарны чедишкиннинг чорудуп турар. Патриоттарның „Венсеремос“ радиостанциязының дамчытканы-биле алырга, сөөлгү неделя иштинде шаажылакчыларның шериг кезектери 75 солдаттарын болгаш офицерлерин өлүртүп азы балыглаптыр чидирген. Америк шериг чөвүлекчилериниң ыяк өөредип кааны шаажылакчыларының «Атланатль» дээр шилиндек батальону онза улуг чидирриглиг болган.

СОВЕТ-ИНДИЙ НАЙЫРАЛ

ДЕЛИ. СЭТА-ның корр. А. Богоньконың дамчытканы болза; Индияның Премьер-министри Раджив Гандиниң ССРЭ-ге албан ужурунда найыралдыг аян-чоруунуң доозулганы-биле холбаштыр ажаа болган митинг индий-совет найыралдың чайынналчан көргүзүү болган. Совет Эвилели-биле найырал никтилелдиң организастааны ол митингиге чазак кежигүннери, сураглыг политиктиг болгаш хөй-ниитти ажылдакчылары киришкеннер.

Индий чазактың баштыңының ССРЭ-ге төөгүлүг аян-чоруу болгаш ооң СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев-биле чугаалажыышкынары ССРЭ биле Индияның аразында найыралдың болгаш «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Ранса Комбу-Сюрюн-а **Ооржак** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Александра Дееевеевна **Хованыт** — районнуң төп эмнелгезиниң бухгалтери.

Алды уругну бөжаан болгаш күжизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Алдын-кыс Хайыр-ооловна **Кара-Сал** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Лама-Сүрүновна **Кара-Сал** — «Искра» совхозтуң малчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш күжизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анна Александровна **Монгуш** — Бажың-Алаак ортумак школазының башкызы.

Бюрбю Чигжитовна **Монгуш**— «Кара-Хем» хомүр-даш разрезиниң Чадаанада участогунуң уруглар садының повары.

Валентина Донгаковна **Ооржак** — райпо ажылчыны.

Өлзеймаа Севил-ооловна **Сат** — СЭКП ТК-ның XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Өшүү-Сеер Омбөевна **Сат** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Кажыкаевна **Сат** — улус өөредилге киндизиниң уруглар садының ажылчыны.

Чылбак Сүрүң-ооловна **Сат** — «Бөлүшевик» совхозтуң ажылчыны.

Ранса Сандаковна **Түлүш**— райпонуң кассири.

(Уламчылыг).

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИ УЗУТКААН

ЛУАНДА. (СЭТА). Анголаны хостаарынын улусчу чепсектиг күштери (ФАПЛА) АКШ-тың болгаш сөөк-язы ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың тускай албан черлериниң башкарып турары терээрлуг УНИТА-ның 100 дээрбечилерни узуткаан. ФАПЛА-ның Мошико можуда кезектериниң чедишкиннинг дайынчы хөделишкиннериниң түңнелинде, май 1-ден 20-ге чедир хөй санныг бооларны, чепсектерни, шериг дериг-херекселдерни болгаш идик-хептерни хунаап алганын Анголаның национал радиозу дыңнаткан.

✦ ✦ ✦

СҮМЕЛЕЖИЛГЕ ДООЗУЛГАН

ТОКИО. (СЭТА). Каттышкан Штаттарга шериг техниказын болгаш технологиязын Японияның дамчыдып бээрининг эзлчеглиг япон-америк шериг консультациялары доозулган.

Япон солунналарның дыңнадып турары-биле алырга, шериг сорулгаларга ажыглаттынып болур үлетпүрүнүң электроннуг болгаш еске-даа адырларының барааннарының тодаргай дакызын америк делегация япон талага дамчыткан. «Сылдыстар дайынныкыга» белеткелдиң программазын боттандырып чорударынга ажыглаттынган туруп болур чаа япон кылыгларны океан ындыдан барганнар онза сонуургаан.

ЭРГЕ-ЧАГЫРГА ХЕМЧЕГЛЕРИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Даштыкыдан деткимче ап турар пенджабчы экстремистиннең чаа терроррлуг болгаш хораланчы үүлгедишкиннерин организастаар, шажын-чүдүлге бөлүктериниң корум-чурум үрээшкиннерин еөскүдер дээш ораладажыышкынарны баш удур болдурбазының немелде хемчеглерин индий эрге-чагыргелер ап чоруткан. «Хиндустан таймс» солуннуң дыңнатканыбиле алырга, Делиниң заилел девискээрингe июнь 3-ке чедир үе иштинде митингилерни болгаш чыскаалдарны эрттиреринге, чепсек ап чоруурун хораан. Экстремистиг идегелтер өнчүк-чөңгээлерни ыры-биле Пакистандан ол штаттың девискээрининче шургуп кирер деп турарының дугайында медээлер-биле холбаштыр ол штаттың кызыгаарларында Джамму болгаш Кашмир районнарында дүнеки үеде комендант шагын тургускан. Ооң мурнунда Пенджаб штаттың хоорайларының күдумчуларынга, шөлдерингe, күрүне албан чөрлерингe болгаш өскедээ чугула объектилерингe, ол ышкаш Чандигархтың заилел девискээрингe болгаш кожазында Харьяна штаттың чоок районнарынга чепсектиг шеригзиткен полициязың хайгыылдаашкынын күштелдирген турган.

ИСТЕЛГЕ ЭГЕЛЭЭН

КУВЕЙТ. (СЭТА). Кувейттың аймак чок чер орнынары күрүне баштыңы эмир Джабер Аль-Ахмед Аль-Джабер Ас-Сабахтың амы-тынынче халдаашкын хереэнин талазы-биле истелгени эгелээн. Ол дугайын Кувейттиң иштики херектер министерствозунуң ында парлаан медеглелинде дыңнаткан. Эрткен субботада, кажан эмир бодунуң ажылдаар черинче бар чорда, шуушкан автомобильдерниң оруунга частыр чүүлдер тырып каан автомобиль чазыгланын мурнунда дыңнаткан болгай.

Ол болуушкунчуң соонда элээн каш шак болганда, Кувейттиң телевиденнезинге чүве бергеннер. Чыылганнар президентиниң албан хаар бажыңынче кирер хаалга ексынга дуй олурупкаш, удур-лаышкынын илереткеннер. Чазактың делегейге тайбыңга ынак политиканы чорударын, еске күрүнелерниң иштики хереткеринге хөлгаарлаашкын кылбазының принциптерин шыңгыы сагыырбын илерткен турганнар. Эрге-чагыргаларның ында харылзаа оларны кадыгдошкуну-биле эттеп-сөгөөры болгаш массалыы-биле тудуп хоруудаары ол болган.

Е. ШАЛЬНЕВАНЫҢ фотозу.

(СЭТА).

Л И Р И К А

«Экии!»—дээнің шая-шуя дыңнап четтиккен мен,
Эриперің сирицейнип бырлаш дижин.
Безып эрте бериссээн сен. Ынчалза-даа,
Боглап каан дег, чаңгыс черге тура дүштүң.
Эртиен үең семи ынчаар доктаадыпкан.
Эртиен үең—чаныңда бо кожа тур мен.
Имнстелчек эрте кыраан карактардан
Изиг отту диляэштиң-даа тыппас боор сен.
Шаг-шаанда, часкаар кыжын канчалчыл сен!!
Чалбыш отче соок сугну саарыпканың
Сагыжыңга кирип кээрге, ынчалдың бе!—
Эриперің сирицейнип бырлаш дижин.

* * *

Хектер чанып кээрии ам-даа элээн ырак,
Хен-дагааннар үмеп-даа база элек.
Кудай чырып, ак-кеп өңне улам хүүлүп,
Куу булут даглар ажыр чаштып турда,
Часче уткуй үжүп үнер чай-даа албаан
Чалгыннарым сыйлып калган. Сактып ор мен.
Часты ынчаар сээң-биле уткуваан мен,
Чайны боза сээң-биле эрттирбээн мен.
Кара башта хыраа бөгүн дүжүүттиен,
Характерым шоо база имнстелгеп.
Хүлүреме бүрү сүзүп, шылыраттайн,
Кусче кады кирбейн көрээл, ораптаан-дыр.
Чыып алыр каттарывыс уе-дүпте
Сыпка тура, мамап чадааш, кадып калган.
Ишкир саазы тыппайн барган шорувус-тур.

Александр ДАРЖАЙ.

Ш У У Р Г А Н

МИНИАТЮРА

Сонгаартан бээр ваи хат
келгеш,
Сөңгам, хаалгам, серим
сокпап.
Човуурттаан дег, улувушаам,
Соячур дүргаар дүвүлеп чор.

«Чаштан өңнүүм —
Шуурганың мен,
Салчаи, шымда, тура халы!
Сагыш, Каргы — чүүжок
диляэш.
Сакты бердим!» дээзикт ваи.

Арыг, кылаң дүвү харга
Арнын каксып, хевим кактал.
Аразынга чорза дээрге,
Арай кадык эвес-тир мем.

Шуургаңымны чамдык улус
«Чүт» деп адап, бактап
турда.
Чүрээм хөөкүй, сыр-ла
дедир:
«Шүлүктеі» — деп чүткүп
чыдыр.
Салчаи МОЛДУРГА.

Ынак шыл ырлары

Көп-Сөөк кызы

Кызыл-Дагның сөөскээни дег,
Кызыл чаактыг Көп-Сөөк
кызы.
Чазык, чаагай чанчай
бээрге,
Сагыш-сеткил дойлур уруг.

Чырва, сөөгөн шилип мунар
Чылгычы кыс, эрес уруг.
Чүген, чулар астып чоруур
Чүрээм болган Көп-Сөөк
кызы.

* * *

Ы н а а м г а

Телеграмма, чагаалариы
салзымза-даа,
Дендич ынак чүрээм аңаа
пөхлес-тир.
Ырак кызыгаардан данычы
баймрны
Ынаам сөңээ база катап
дамчыттым.
Эргимим сээң торуттүнген
үүнүңде,
Эзи тыртып, чылыы-биле
ошкадым.
Олчей-кежик, эки чүүлдүң
доозазы,
Өшпес от боол, сетки-өңүн
чылдыт чоруун!

Салчаи САРЫГ-ООЛ.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ МААДЫРЫ

1918 чылдың январь 6-ның эртенинде беш шее чоокшулап турда. Петроградтың Таврия ордузунуң кедергей чырыткылыг залынга матрос кижи — орду камгалаан таңнылдарның начальнигни кирип келген. Большевиктер болгаш чөөн үзелдиг эскерлер чоруй барган соолунде, ол залга Тургузукчу хуралдың «контрреволюстуг болуу ынчаарда хуралдап турган. Хуралдың деогалынчызы барыын үзелдиг эсер В. М. Чернов-ла демги матрос чеде бергеш, оон житинин кырынга холун салгаш, чүе ораптаан-дыр, ынчангаш хуралды соксадырын негеп тур мен, таңнылдар шагзырай берди» деп шыңгыы медеглээн. Тургузукчу хуралдың толээлекчилериниң конторезвостуг болуунуң хуралы матростуң шинтпиргиг негелдезин өзүгаар хөгдынган болгаш оон соолунде кажан-даа катап эгелевээн. Бүгү-россиянын Күүсенчи Теп Комитединиң декреди-биле Тургузукчу хуралды даргазында хүнде дүжүүп келгеи.

Большевиктер партиязының болгаш революстуг чонның күзел-соруун күүсетпишаан, буржуаз «Тургузукчу» хуралчыгзшты херек кырында тарадыр сыгаан эрес-дидим» шинтпирлиг кижини Анатолий Григорьевич Железняков (Железняк) деп адаар. Революциянын коргуш чок ол маадырының кыска, ынчаязажок чырыткылыг амыдыралынга шак ындыг эрес-дидим, сыныш чок чоруктар той удаа болган.

А. Г. Железняков 1895 чылда Москва чоогунда Федоскино суурга тараанын ат-булеге төрүттүнген. Удаваанда оон ада-иези Москвага көжүп чедип келген. Анатолийни 1915 чылда флотка келдирткен. Ол үеге чедип той будуруллге черлеринге амылдаан. Ажылның эгнының күрээлеңинге революстуг демисселчиниң школазынга кадмалыышкынны алган. Ажылыышнарның оргузунге революстуг пропаганданы ол чорудуп, чажыт номнарны тавадып турган.

Балтикага далайжылларның эразынга келгеш, А. Железняков революстуг ажыл-чоруулгазын уламчылап, большевиктер-биле улам сырый харылзаалыг болуп, олардан той чүүлдерни өөренип алган. Ленинчи партияның соруглаларын, идеяларын ол изиг-биле деткип, большевиктерниң даалгаврын идеяжейлиг күүседип келген. Революстуг ажыл-ноорудулгазы дээш, 1916 чылда ону тудуп доругдаан ынчаязажок дезе берген. 1917 чылда ону база катап тудуп хоорудаан болгаш бүржуаз суд аныек революсчуну 14 чылдаз хоругдалга шиитикеп. Ол база катап дезип үнген. Викторский деп фамилиз-биле Балтфлоттуң далайжылдарының 2-ги съездизинин ажылынга кирипкеп. Ону шеожг-далай революстуг комитетин кежигүнүнге болгаш Советтерниң 2-ги Бүгү-россия съездизинин делегады кылдыр сонгаан. Кыштың ордуну шевар халдавшкын-биле алырынга болгаш Керенский — Красновтуң Петроградче халдавшкынын эйтур шеварынга идеяжейлиг болгаш эрес-маадырлыы-биле кирипкеп.

А. Г. Железняковка удаваанда чугула чаа даалганы берген. Бодунуң эжи большевик Н. А. Ховрин-биле кады Балтийжи далайжылларның отрядын ол тургускан болгаш кызыл-гвардейжилерниң база революстуг солдаттарның отрядтары-биле Москваның тура халыышкын кылган пролетариадынга дузалаары-биле чорупкан. Далайжылар орукка чорун олургаш, ак-гвардейжилерниң бронепоездизинге четкеш, ону эзелеп алганнар. Москвага олаа чедип келгиже, тулчуушкыннар доозулган болган. Ынчалзажок А. Г. Железняк баштаан далайжылар хоорайга революстуг «порумчуруумну тургузарынга, ак-гвардейжилерниң аотынчыларын узутпаавынга, революцияны камгалаавынга улуг рольду эйнаннар.

Оон соолунде В. И. Ленинниң айтыышкыны-биле оларны чурттуң мурнуу чүгүмче чорутпкан, онда тургустунган кызыл-ышкынның байдалды чайгаарынга киришкен болгаш Белгород чанында ак-гвардейжилерниң улуг күүжүн чылча шапкан. Харьковка болгаш Чугуевке кылыышкан контореволюстуг үймээннерни база-ларынга база киришкеннер.

А. Г. Железняковтуң далайжылары дайынчы даалгаларын чедиишкинниг күүсеткеш, Петроградка үзэп келгеннер.

Одессага чажыт ажыл кылыры-биле Я. М. Свердловтуң айтыышкынын өзүгаар А. Г. Железнякову 1918 чылдың күзүнүңде ынаар чорутпкан. Ынчаарда ол Анатолий Эдуардович Викторс деп ат-биле ында чеде берген. Интервентилерниң шеригнерин сандаарадырынга, хоругдаттырган эштерин хостаарынга ол ак-не идеяжейлиг болгаш эрес-маадырлыы-биле киришкеп. Г. И. Котовскийниң болуу-биле кады Деникинниң контрразведказының бажыңынче дидим халдавшкынны Анатолий Викторс кылган. Матросту тудуп экелген кижиге 400 мун рубльдин шаңналын ак-гвардейжилер дазап турган.

1919 чылдың апрельде Кызыл Шериг Одессаны хостаан, а майда А. Г. Железняков база катап фронтуже чорупкан. 3-ку армиеның тулчуушкунга өлген командылажызы Худяков аттыг бронепоездиниң командиринге ону томуйлаан. Атаман Григорьевтең дезертчилерни чылча шаварынга бронепоездиниң дайынчылары шинтпирлиг рольду ойнаан. Оон соолунде бронепоездиниң 14-ку армиеның командылажызы К. Е. Ворошиловтуң эргезинче шилчиткен болгаш Екатеринослав углеңышкынынга шевар халдавшкынны эгелээн деникинчилерге удур чоруткан. А. Г. Железняковтуң бронепоездизинин дайынчылары дайзыннарны ында база эрес-маадырлыы-биле чылча шаап турган. Ынчалзажок 1919 чылдың июль 26-да Верховцево станциязының чанынга бүзээлээшкинге таварышкан. Бүзээлээшкинден буза чүткүп үнерни ол шинтпирлээн болгаш командылаар черинден нагавыбле дайзыннарны боолап чоруан. Ол үеде бронепоездиниң командири аар балыгланган, оон дайынчылары бальтланган командир-биле кады бүзээлээшкинден үнген. Революциянын маадырын Москвага экпеп орнукшуткан. Революциянын төрээ дээш, чонның аас-кежии дээш маадырлыг демисселчиниң ады, оон дугайында чырыткылыг тураскаал совет кижилерниң чүректеринге кезээде арткан.

Н. АЗОВЦЕВ,
төөгү эртемерииниң доктору.

«СЕҢЭЭ ЫНАК ЧҮРЕК ТУРДА...»

Чечен чугаа

Агым суу, арга-арыы-даа, тараа-быдаазы, одаа белчии-даа элбек, байлак Элегес хем улуг Тандының чалбак-эдээн чиге шаап үнгеш, челезинден ыдыпкан дөшкүн молдурга дег, ынаи не-ı Улуг-Хем кайы сен дээш, агыкаңгылыг ыйгылдар ирелээ-арай далаш челип бадып чыскан. Оон эриинде чаа амыдырал кидин-не хайнгыпп турган. Баштайгы күруне ажыл-агый черинің тудуг-сууру калбарып, мал, чер ажылы шүүдап эгелээн. Ындыг-даа болза улус-коннуң хереглелии кызагдаа, өөрүшкүүлүн хелегеллеп турар бир-ле улуг мөңгэн бар. Калчаа дайзын канныг дейзин эгелээш, үш чылдың күүрүн каре берген. Шай, таалпы, пес-тээвиның безин хоозуралыы ажок. Ол бүгүнү хайырлап турар улуг чүүт — ССРЭ эм гитлерни фашистерни чылча шаап, ыдыктыг-рээн черинден үндур ойладып турган.

Элегес үнүнда Улуг-Аландка Оюн Саарбай кадай хеймер оглу Соруктуг-биле күрзюномнуң мериног хоюн кадарып органнар. Соруктуг бирле хүн сумунуң хуралынга чораап, мынча деп келген:

— Улуг ССРЭ-ге ам-даа дузалаар, мал-маган, эт-септи шаңдаавыже бээр, хереи болза, ал-бодувусту, амы-тымыыстыдаа харамнанмас деп дугуруштувус, аваЙ.

— Сээп ижип орган инээвистиң бирээзин бердивис. Ам бо хойнуң баш санын күруневиске онча-менди остуруп берээзи. Ол-даа болза дузала ыйнаан — деп, кадай оглунуң хөөнүн деткип чаан.

— Ындыг харын... Авай, мени дыңнап көрем — дээш, Соруктуг аваазынче чанны аарак көргеш, чоокшулай элуруп алган. — Фронтуже чорудуп көрүнер деп дилеп билдиришкин бижип кагдым. Ол-боонну туткаш, хамчаараан фашистерниң ырмазын сыгзр бодай бердим.

— Энир чылын-на чазак черинче чагаа бижидим дээ турдун. Ындыг белеп чүве болза, чорудупкан тургай-ла. Чаа дайынга киржип деп чүве оюнчук эвес чоор. Кым сени албадаанын? Өөшээзин, алдын Тандым! — дээш, аваа, каваан дүүй, каап, ийи адыжын көже туткаш, дожгаш кылынган.

— Кым-даа албадааваан, авай. Бодумнуң сеткилим-дир ийин. Бээр эки дыңна даан— деп, оол аазын үгледыкпын кыскан. — Сүт-Бежиңдан боо үүптар-ла орус хаматы бурузу дөгере фронтуже аттанды. Демги ол мээң өңнүүм Саша Соколовту тамыыр сен аде? Ол база чорупкан. Хөөкүйлерни көрем, ам-даа тулушпушаан. Холу, буду чок, чемдик-дудуу ийи-ле кижи ээп келди. Амы-тынын ышкынганнар-даа эвээш эвес дээр чорду. Хандыр бодаар болза, олар бистерни, бистиң Тываны база камгалап турар болгай. Дөө көстүп чыткан Кочетово суурнуң хамаатылары ам. А бис чоонган бис? Кижи черге канчап дезуп орар чүвел, авай!

Ава хавазын дүгбушаан кезек ора, осжум чугаалаан:

— Амаң күжүр чок болгандан бээр чыл безин четпеди. Ажыг-шүжүгге туттурган багай кешкилер-дир бис. Көжер-дүжерде канчаар мен! От-ыяшка күш чедер эвес...

— Ачыларым, үгбаларым чок эвес, авай. Бирээзиниң чанынче көжүүп каар мен— деп, Соруктуг аваазын дораан каскарган. — Фронтуже часкаан чүткүвейн турар кижидир мен. Суг-Бажыңым Чассыгбай, Көкеен ирей-кадайның дөрт оглу Ойдупаа, Айыыжы, Седип-оол, Хүүленмей суглар база дөгернип турар дидир...

Чымчаш кылынгаш, арбыдаадып тал хээндизи холаан хээшпезин сөөскеп Дамзазынга тиккеш, таварылай берген.

— Че, ынчаарга сээңни-биле болгай аан. Хостуг, шынныг чурттагга тутканы чонга адаарган, кыжанган чырыыга-маанысты барып согушкаш кел. Кижи эзди чиир магаанында хоор чонның каргажы четсин! деп, меним киледп долган үнү көрек ишпинге сыңыышпайн берген.

Оюн Соруктуг ынчаар ийиуш катап билдиришкиннеп турган, күзелин чедип алган. Шынап-ла, ол чааскаан эвес болган. Эки турачыларны фронтуже үдээр хүнну чарлапкан.

Байырлажып алыр дээш, залынга халдып келген. Күрэкоком даргалары Саарбайга дузалажы кадарчылар чорутпкан болган. Барыын кожуунуң Барлыктан көжүп келген Ооржак Ой-оол деп кижи Ашак, кадайның уруглары шуут ижилээр болган. Борбак кара-кара оолдар ыяштар тутпулап алган дайын деп ойнаан турганнар. Уругларының улуу-ла боор, чараш деп чүвези тоолда даңгына дег кызыжаа база «өзүлген. Шериг дептиг дайынчы көруп каан, дойлуп турган оолдар томаарай хона бергеннер. Күжүр Соруктуг чочаада порук чаңын үттуу каапкаш, уругнуң чанынче каарлып чугаалажы берген. Ажык, чазык чаңныг, чодураа дег уян кара характерлыг кызы Айдыңмаа дээр болган. Соруктуг чаңгыс көруштен-не уругнуң чараш характерындан уттур, каар аргажок эргим отчугаштарны сакты тыртып алган.

Соруктугну доргул-терели, Элегестиң өргүн чону өске бүгү өөру-биле кады тиилелгелиг ээп кээрин чагып, фронтуже үдеп кааннар.

Саарбайның өглүг-баштыг уруглары аазының чанынче көжүүп алыр бодааннар. Кадай ынаксаваан.

— Фронтуга дузам болзун, мериноэум кадарар мен. Соруктуум фронтуда-ла болгай. Мени ам фронт-биле тудуш деп билиңер. Байгы күзел-сагыжым — дайзынны дүргенне узуткаары — дээш, так олурупкан.

Бир чеже Айдыңмаанын ада-иези Саарбайны чер-чурт кижизи деп эш тыртып, салыр хөңну чок болганнар. Берге үеде кижидер база дүргеп билчиңер, төрелдежи бээр чүве-дир ийин. Көржүпкаракгажыр, барын-чогун алчып-бержир, төрээн аңы-төлүн-даа чокгатпас.

Кадайны Айдыңмаа черле чаасказанзыратпаан. Оон соңге бо-ла хээп хонаа, дузаарган деп чүвези төрээн уруу-биле домей.

К. ЧАМЫЯҢ.
(Уланчылыг).

СЕНТЯБРЬ 2-Д Е— МОСКВАГА

Совет гроссмейстерлер Анатолий Карпов биле Гарри Каспаровтуң аразында шыдыраага делегейниң бирги черн дээш чаа маргылдаа бо чыл-дың сентябрь 2-де Москвага эгелээр.

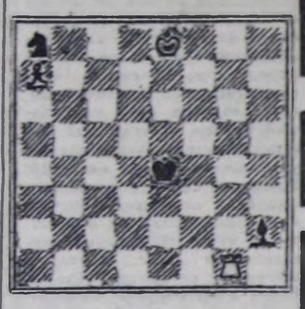
Ол дугайын Делегейниң шыдыраа федерациязының президентизи Флоренсио Кампоманес май 29-та Мадридке чарлаан.

«Ол маргылдааны боттарынга эрттирер дугайында Москваның болгаш өске-даа хоорайларның—Марсельдиң болгаш Лондонуң чагыгларын өөренип корген соонда, мен Совет Эвилелиниң найысылаалын шиилп аляр деп шинтпиряедим» — дап, медеглеп кылыын тура, Кампоманес чугаалаан.

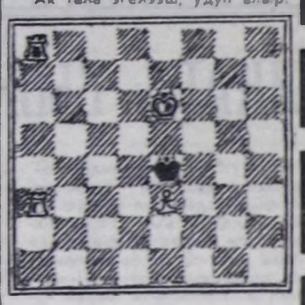
Карпов биле Каспаровтуң аразында чаа маргылдаа сагыгларның 24-тен эртпес самыбиле кызыгаарлаттынган болгай. Тиилекчи кылдыр удуп ап болур санның хой иезинии — 12,5 азы 13 санны мурнап чедип алган, азы салыгларга айды удукту бир дугаар апкан кижинин чарлаар. 24 салыг соонда сан 12:12 апаар болза, делегей чемпнону адын Карпов хевээр камгалап арттырар.

(СЭТА-ның корр.)

БОДАЛГА

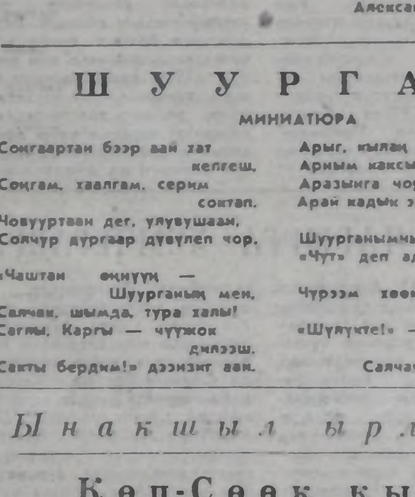

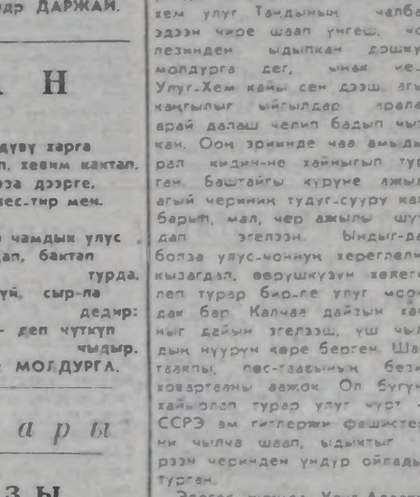
Ак тала эгелээш, удуп алыр.

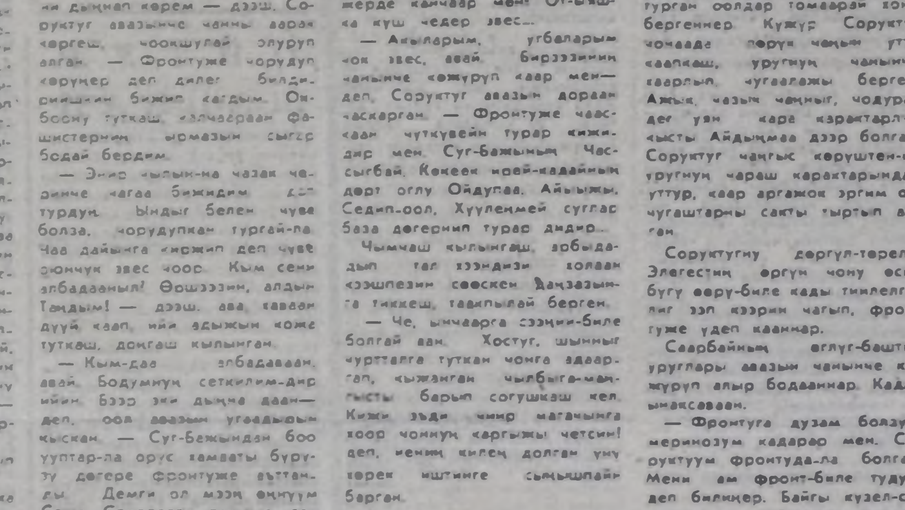

4 кошкен мат.

1985 чылдың май 18-те үнген № 14 (12804) «Шында» «Аяк шай» орнында чайгаородту Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң чоланчызы Д. Хертек, Барыын-Хемчикте Эрги-Барлыг ортумак школазында Д. Саая, Кызыл хоорайның № 1 тереплэ эмчизи Н. Саая, Өвүрде Х. Монгуш болгаш өскелер-даа шын тыпканнар.

Шаандакы Русьтуң кайгамчык үнелиг шүлүглел чогаалдарының бирээзи — «Игорь полугунуң дугайында сөстүң» чогааттынып тургустунганындан бээр 800 чылын ЮНЕСКОнуң шинтпирин өзүгаар делегейниң бүгү хей-нинтизи демдеглеп турар.

Сөңгу Новгородтуң хааны Игорь Святославовичиниң походунуң соолунде удаваанда ук болуушкунларны көргеи билдинмес автор шаандакы ор с литератураның тураскаалын тургузуп, бижээн үеден бээр сес чүс чыл эрткен. Адачурт культуразының эгээртинмес делгеминге литератураның ол тураскаалы бодунуң каазында өштес идейлиг чоруу-биле — Төрээн чуртунга изиг ынакшыл, дайзыннарга удур хостуг, бот-тускайлаң хөгжүлде дээш демиселге бүгү күштерин сырый каттыштырарынча кыйгырыг-биле бүгү үелерге дүгжүп турар.

Хамаагы идепкейлиг автор хамыктың мурнунда шүлүкчү кижи турган байдалдыг. Ынчангаш «Игорь полугунуң дугайында сөс» — 11-12 чүс чылдарда Русьтуң бедик чечен чогаал культуразының дугайында тереченлеп турар лирика-эпос жанрының чогаалы болган.

Шүлүглелди тургузуп чогаатканы онзагай: оон тус-тус көргүзүлгеи — хааннарга кыйгырыг. Игорьның походун болгаш түлчуушкуннарын бижээни, Святославтың хүүлгаазынныг үйгузу, Ярославналың ыглаазы, хааннарның түттурганы, ук тутуруушкундан Игорьның дезип үнгени — стилиниң болгаш утка-шыкларының тараазы-биле өңгы-өңгы болза-даа, шаандакы орус шүлүкчүүнүң бедик мергежилиниң ачызында тевиринин тепээзы-биле бедик шынарлыг уран-чечен кылдыр бижиттимген чогаал болган.

«Сөстүң» төөгүзүнде база бир чугула болуушкунну бо чылын демдеглеп турар — ол алдарлыг чогаалдың хол-биле бижимелии Спасо-Ярославль хүрээзиниң библиотеказындан тыпканының болгаш төөгүчү база археограф А. И. Мусин-Пушкинниң ону парлаанындан бээр 185 чыл болган. Шүлүглелди сураглыг чогаалчы В. А. Жуковский сайзыраткан.

Тайбыңның болгаш кижиге ынак чоруктуң идеяларын үндезин болдурган орус литератураның болгаш уран чүүлдүң бүзүннүг чанчылдарын «Игорь полугунуң дугайында сөс» деп шүлүглелге хамаарыштыр Г. В. Янутовичиниң чуруктарының бирээзи — «Тоолчу Боян»; дайзыннарга удур орус дружиналарның походтарын көрген тоолда даңгына дег кызыжаа база «өзүлген. Шериг дептиг дайынчы көруп каан, дойлуп турган оолдар томаарай хона бергеннер. Күжүр Соруктуг чочаада порук чаңын үттуу каапкаш, уругнуң чанынче каарлып, чугаалажы берген. Ажык, чазык чаңныг, чодураа дег уян кара характерлыг кызы Айдыңмаа дээр болган. Соруктуг чаңгыс көруштен-не уругнуң чараш характерындан уттур, каар аргажок эргим отчугаштарны сакты тыртып алган.

Соруктугну доргул-терели, Элегестиң өргүн чону өске бүгү өөру-биле кады тиилелгелиг ээп кээрин чагып, фронтуже үдеп кааннар.

Саарбайның өглүг-баштыг уруглары аазының чанынче көжүүп алыр бодааннар. Кадай ынаксаваан.

— Фронтуга дузам болзун, мериноэум кадарар мен. Соруктуум фронтуда-ла болгай. Мени ам фронт-биле тудуш деп билиңер. Байгы күзел-сагыжым — дайзынны дүргенне узуткаары — дээш, так олурупкан.

Бир чеже Айдыңмаанын ада-иези Саарбайны чер-чурт кижизи деп эш тыртып, салыр хөңну чок болганнар. Берге үеде кижидер база дүргеп билчиңер, төрелдежи бээр чүве-дир ийин. Көржүпкаракгажыр, барын-чогун алчып-бержир, төрээн аңы-төлүн-даа чокгатпас.

Кадайны Айдыңмаа черле чаасказанзыратпаан. Оон соңге бо-ла хээп хонаа, дузаарган деп чүвези төрээн уруу-биле домей.

К. ЧАМЫЯҢ.
(Уланчылыг).

ТВ

ИЮНЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ves. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аскежиктиг чаш назыны». Концерт. 9.25 — Бокска Европа чемпионады. 10.25 — Эки бараанарны көвүдедир. 10.55— Документалдыг фильм. 11.45— Поэзия. О. Фокина. 12.15 — Уруглар камгалалының делегей күнүнге. Телеклуб «Москвичка». 13.40 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». «Улустуң костюмнери». 14.10 — Бөгүн делегейде. 14.25 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 14.55 — «Мээң анчуум Сократ». Уруглаага уран-чечен телефильмниң премьеразы. 16.00— «Бындингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.00 — «Дем каттыштырылгазы». 17.30 — «Үнүштер делегейи». 18.15 — Политиктиг тайылбырлакчы А. Э. Иващенконуң беседазы. 18.45 — «Нам мир завещано беречь». 19.50 — «Том Сойерниң болгаш Гекльберри Финнин үнүүлдарын». 3 серииялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ves. 21.35 —Бокска Европа чемпионады. 22.50 — Тото Котуньо ырлаар. (Италия). 23.35—23.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазында. 8.30 — Док. телефильмнер. 9.00 — Горькийниң телестудиязының программазы. 10.00 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 10.30 — «Аян-чорукчулар клуюу». 11.30 — Суг полозунга делегей маргылдаазы. ССРЭниң болгаш Кубаның шилиндек командалары. 12.00 — Док. телефильмниң премьеразы. 12.30 — «Кинопанорама». 14.00 — ВСР-ниң ССРЭ-де Культура хүннериниң хагдынышкыны. 15.00 — Москва. Консерваториянын улуг залы. Москваның күрүнеиниң академиктиг филармониязының симфониттиг оркестри ойнаар. Дирижеру ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Китаенко. 16.30 — «Арганың аян-чорукчуларыи». Мультфильм. 16.50 — «Бир ынакшылдың төөгүзүү». Док. телефильмниң премьеразы. 17.20 — Ленинградтың күрүнеиниң академиктиг С. М. Киров аттыг опера болгаш балет театрының балет артистериниң концерти. 18.15 — Делегей тайылбыры. 18.30 — «Өңнүктер». Мультфильм. 18.45 — Суг полозунга делегей турниири. ССРЭ-ниң болгаш Венгрияның шилиндек командалары. 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 «Тамчыктыг удумнар, чаштар!». 20.15 — Номчулга долгандыры. 21.00 — «Ves. 21.35 — «Эжим уруга. Уран-чечен телефильмниң премьеразы. 22.50—23.30 —«Чурукчулар дугайында рассказтар». ССРЭниң улустуң чуруккузу Э. Калныыш.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Хүндүс биче чаъстаар, диңмирээр. Соңгу-барыын чүктем хаттың дүргени секундада 9—14 метр, үе-үелеп 15—20 метр чедир күштелир. Дүне 5—10 градус, хүндүс 15—20 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр, үе-үелеп 15—20 метр чедир күштелир.

Автоорукгарга биче чаъстаар, диңмирээр.

Редакторнуң ораалакчызы
К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Самрат» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыпды 9.10, «Тайна острова чудовищ» 10.30, 14.30, 16.30, «Отряд» 12.30, 20.30, «Еще раз про любовь» 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «В джазе только девушки» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАНГЫ»: кинотеатр: «Танцор Диско» 14.00, 16.30, 19.00 шактарда.

Шын Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3038.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерективниң толзым-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—00126

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 127 (12817) | 985 чылдың июнь 2, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Ортээ 3 көпеек.

ССРЭ-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры бояа: Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының үшкү сессиязын 1985 чылдың июль 2-де Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орнаавчызы В. КУЗНЕЦОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың май 31.

НАЙЫРАЛДЫГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның Чиргизиге секретары М. С. Горбачев ССРЭ-ге албанның найыралчы аян-чоруун кылып келген ЧКП ТК-ның Чиргизиге секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле май 31-де ужурашкан.

Социалистиг, коммунистиг тургузуушкунуң чоруп турарының дугайында, СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш ЧКП-ниң XVII съездизинге белеткелдиң дугайында информация солчулгазы болган. Акы-дуңма ийи партиэлиг аразында дем каттыштырган кады ажылдажылганың бедик деңнели, күрүне болгаш хөй-ниитиг шугуму-биле совет-чехословак харылзаалардың чогумчалыг бүдүштүү демдеглеттинген. Ийи чурттуң аразында эвилелчи харылзаалар-ны улам ыңай хөгжүдеринге, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның улустарының найыралын быжыглаарыңче ийи таланың чүткүлү илергейлеттинген.

Экономиктиг харылзаалар-ның байдалынче болгаш оларның перспективаларынче улуг кичээнгейни угландырган. 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң аразында узун хуусаалыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың программазын чайгылыш чонга (бөттандырарының чугулазын онзалап демдеглээн. Будүргүлеми кооперастаарын болгаш специализастаарын калбартыр, эртемниң, техниканың болгаш технологияның мурнакчы угланыышкынарыңга хүжениишкиннерин каттыштырар талазы-биле ажылга чаа идигни бээрин дүгүрүшкен. ССРЭ-ниң, ЧССР-ниң болгаш ЭДЧ-ниң кежигүннери социалистиг еске-дээ чурттарның будүргүлге болгаш эртем-техниктиг күүлерин биледилиг каттыштырары национал экономикаларның планныг өзүлдезинге, акы-дуңма партиэларның айыткан социал программаларын күүседиринге, социализмниң чогаадыкчы аргаларын ажыглаарынга идиглиг болур.

Делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналарның солчуушкуну болган. Делегей байдалы нарын болгаш айыылдыг амгы үеде ядролуг боо-чепсектерниң эдерее будүргүшкүнүн сокпадыры, ооң космосче неп-терээрин болдурбазы эң-не эргежок чугула болгаш соңгаарладыышкын чок болуп турарын онзалап демдеглээн. Бо сорулганы шиитпирээрин онза чугула ужур-дүзелиг. Ук сорулганы шиитпирээрин делегейниң еске айтырыгларының талазы-биле дугуржулгаларны чедип алырын чинигедир, амгы-аңгы нииттилел системаларлыг күрүнелерниң аразынга идегежир чорукту быжыглаарынче, оларның аразынга ажыктыг харылзаларны болгаш экономиканы, культураны болгаш еске-дээ талааларга кады ажылдажылганы хөгжүдеринче оруктар ажыдар ийик.

Херекти чогум-на ындыг угланыышкынга чорударынга Совет Эвилели, Чехословакия, акы-дуңма социалистиг еске чурттар ышкаш, бүрүн шиитпирлиг. Ядролуг кыжаныышкынны болдурбазы, быныс тайбыңның талазынче шимчээшкин черле боттуу-биле болдунуп болур. Шериг күштериниң бар барык-ла дең байдалын үрээр дээш ораадажыышкыннардан АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң ойталаары, социалистиг чурттар-биле боттарының харылзаалерын кайы-дээ таланы түңдулеп көөрүнге, дем эргеге болгаш бот-боттарының дурум өзүгаар эрге-ажыктарын барымдаалап көөрүнге үндезилей тургузары үстүнде соруланы шиитпирээрлерге эргежок чугула.

Варшава Керээзиниң күштүг хуусаазын Керээниң чиржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының 1985 чылдың апрельде Варшавага болган ужуражыышкынынга узатканының улуг ужур-дузазын М. С. Горбачев болгаш Г. Гусак онзалап демдеглээн. Марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының чөмүс эвин болгаш сырый каттыжыышкының улам-на быжыглаарының, хөгжүлдениң амгы үе-чадазының негелделеринге дүүштүр социалистиг эвилелчи күрүнелерниң политика, экономика, социал-культура болгаш шеңги талааларынга кады ажылдамылгазын эмылаарының эргежок чугулазынга бүзүреди олар илергейлээнмер.

СЭКП-ниң болгаш ЧССР-ниң Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның харылзааларынга дүүшкен харантерлиг бүрүн чөмүс эттинү болгаш бот-боттарын билчиринии байдалынга бо ужуражыышкын болуп эрткен.

Найыралчы аян-чорук кыыл Чехословакияга Баар кылдыо М. С. Горбачевту Г. Гусак чалаан. Чалалга өөрүп четтиримишкин-биле хүлээп алдынган.

(СЭТА).

ШКОЛА РЕФОРМАЗЫ— БОТТАНЫЫШКЫНДА

Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазын амыдыралга боттандырып эгелээнден бээр бир чыл эрткен. «Ниити билиг болгаш профессионал школаның ажылын шынар талазы-биле чаа бедик чадаже көдүрери» — реформаның көл сорулгазы. Сайзырангай социализмниң кол түүлдериниң бирээзи болуп турар школа реформазының сорулгалары ханы болгаш хөй талалыг.

Эрткен чылдың дургузунда бисте түү чедип алдынганыл? Реформаның идеяларын боттандырарыбиле партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнары, күш-ажылчы коллективтер болгаш адаиелер школага дузалаар талазы-биле организакчы болгаш политиктиг хөй ажылдарны чоруткан. Ниити республика, район болгаш школа аайы-биле тодаргай базымнар кылдынган. Мурнакчы башкылар коллективтери болгаш түс-түс башкылар аныяк-өскенни эртемнериниң үндезиниериниң амгы билиглери-биле чепсеглевишаан, өөредилгениң ужур-утказының политехниктиг угланыышкының күштелдирип, билиглериниң практиктиг үнезин уругларга билиндирип, өөредилгени будүрүкчү күш-ажыл-биле холбап турар.

«...Школаның ажылын шынар талазы-биле чаа бедик чадаже көдүрер» деп негелдени барымдаалаар болза, башкы бүрүзүнүн-не ажылы анаа дүжүп турар деп чугаалаары берге. Кичээл бүрүзүле школачыларны бедик мергежилдиг, мөзү-шынарлыг чорукка кижизидип, оларны быжыг билиглер-биле чепсеглеп турар бе? Школа реформазының бедик негелделеринге эки дүүшпейн турар, чаңгыс аай, чалгааранчыг, куду деңнелде эртип турар кичээлдер школаларда ам-даа бар. Уруглар-биле ажылды ёзу барымдаалаар, тоомча чок көөр чоруктарны чок деп болбас. Школачы бүрүзү өөредилгениң идепкейлиг киржикчизи болуру чугула. Бот-башкарылгага үндезилээш комсомол, пионер организацияларының кижизидикчи күжүн бедидери чугула.

Школага өөредилгениң эге баазазы — эге класстарда ажылда четпестер ам-даа хөй. Бирги чартык чылдың түңнели-биле республиканың школаларында 671 өөрениктиң багай өөренген, шупту уруглардың түгле 32 хуузу 4—5 демдектерге өөренген. 51 өөрениктиң өөредилгезин ара катган. Республиканың школаларында уругларның түгле 9,7 хуузу техниктиг бөлүмнерде, аныяк натуралистер бөлүмнеринде түгле сес хуузу, бот-тывынгыр уран түүл бөлүмнеринде түгле 25 хуузу хаара туттунган. Ажыл-херектерни школа бүрүзүнге-ле билдилиг организастаан болза, үстүнде адаанывыс көргүзүглер ол хире чавыс болбас ийик.

Будүрүлге өөредилгениң баазазын быжыглаар, профугланыышкын ажылын чорудар, школачыларның күш-ажыл өөредилгезин болгаш кижизидилгезин экижидери-биле хөй талалыг ажылдарны чоруткан. Тоску болгаш онгу классчыларның 80 хуузу 22 профиль аайы-биле, күш-ажылчы белеткелди эртип турар. Бо өөредилге чылында 2040 ажылчын олутту школачыларга тускайлаан. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик база Улуг-Хем районнарда болгаш өске-даа черлерде бо талазы-биле ажыл түгээр тургустунган. Чөөн-Хемчиктиң «Искра» совхозу биле Бажың Алаак школазының, Сарыг-Септиң № 2 школазы биле «Ленинчи орук» совхозтуң, ол ышкаш Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхоз биле Торгалыг школазының аразында быжыг харылзаа тургустунган. Кызылда өөредилге-будүрүлге комбинады школачыларның профессия шилип алырынга дузалаары-биле он профильге хандыр өөредип турар, бо чылын школа дооза элээн хөй оолдар, кыстар тускай шынзылгаларны база алырлар.

Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезин база өөредилгезин боттандырып турарында, профугланыышкын ажылында четпестер бар. Школаларның бааза будүрүлгелери кылдыр быжыглаан коллективтер, ажыл-агыйлар боттарының харыысалгазын ханы медереп билбейн, оларның дыка хөйү колдуунда саазын кырында санаттының турар. Ылангыя бо ажылга эң кол черни ээлээр ужурлуг Көдээ ажыл-агый министерствозу, черчерде РАУК-тер школаже дорту-биле мынчага үзүр көрүнмейн турары четпес.

Школа, профтехучилище, уруглар сады, башкы институду дээш кайы-даа албан черниң амыдыралынга школа реформазы чаартылганы киирип турар. Оларның кайызынга-даа реформаның идеяларын канчаар боттандырарының оруктары билдингир, хамык ужур ол бүгүнү чогаадыкчы, инициативчи болгаш организакчы ёзу-биле көөрү, бөгүнгү болгаш даартагы хүннүң бедик негелделерибиле дүүштүрери чугула. Башкыга бүгү талалыг дуза, ооң профессионал болгаш идейлиг өзүлдезиниң дугайында сагыш салыышкын, башкыларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары эң чугула айтырыглар болуп турар.

Школа реформазы ниити партийжи херек болганда, ону үе-чада аайы-биле чорударынче угланган, планнаттынган бүгү түүлдериниң амыдыралга боттанылгазы дээш харыысалганы каяа-даа кошкатпазы чугула, бо ажылга түс-түс партия, совет органнар ныл, бааза будүрүлгелериниң боттуг ажылы негеттинер.

ШЫЛГАЛДАЛАР ЭГЕЛЭЭН

Чурттуң бүгү школаларында харыысалгалыг үе келген. Ортумак школаны доосканының дугайында бышкан билигниң аттестадын алыры-биле школа доозукчулары күрүне шылгалдаларын дужаап эгелээн.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 2 ортумак школазының 10 «б» класының өөреникчилери орус дылда чогаадыг бижип орлар. «РСФСР-ниң улус чырыдыышкынының тергинии» хөрек демдээнниң эдилекчизи башкы Галина Егоровна Пак класында өөреникчилери-биле.

О. ОНДАРЫҢ фотозу.

БАДЫТКАЛЫ—ШАҢНАЛ

Районнуң чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдазын эки көргүзүглерлиг доозар сорулгалыг ажылдап турар. Бо чылдың эгезинден тура багай эвес ажылдаваш, квартал планын будүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары 107,9 хуу күүсеткен. Республиканың амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелдериниң аразында социалистиг чарыштың негелделерин эки көргүсеткеш, чарыштың мурнакчыларының аразынче коллектив кирген.

Эрткен бирги кварталда ылангыя даараныгга цегинин бригадалары эки ажылдаан. План күүселдезин чедип албышаан, даараныкчылар будүргем продукциязының шынарынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Даараныкчылар бирги кварталда эки ажылданнар. Ооң бедыткалы — комсомолчу-аныяктар коллективтериниң аразында социалистиг чарышка күш-ажылчы эки көргүзүглери-биле ВЛКСМ обкомунуң шилчиир вымпелибиле шаңнатканы. Өске-даа цехтер эки ажылдаан. Деңдески ажылды коллектив канчап чедип алганыл?

Будүрүлге эргелелинде хөйниити организациялар күш-ажылдың будүрүлге сагыягечурумун быжыглаар боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ооң-биле кады социалистиг чарыштың дээштин бедээн. Бо бүгү түүлдериниң планныг онаалда күүселдезинге идиглиг болуп турары чугаажок.

Бо чылдың эрткен дөрт айларының планныг онаалдазын коллектив 106,8 хуу күүсеткеш, районнуң чонунга планнан ажыр 1320 рубльдиң ачы-дузазын чедирген.

И. СЕДИП.

Бай-Тайга район.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНМЭЭН, ЧҮГЕ?

Бо чылдың эрткен дөрт айларында районнуң садыг черлери, ниитиниң чемненилгези планныг онаалдаларын, ооң иштинде үүрмектеп садар бараан саврылгазының планын күүсетпээн. Районнуң хереглекчилер ниитилели ол үениң иштинде 36950 муң рубльдиң бараанын садып саварар турган, ону чедирбейн, 35221 муң рубльдиң бараанын саткаш, планын 95,3 хуу, ооң иштинде үүрмектеп садар бараанның —95,5 хуу күүсеткен. А ниитиниң чемненилге черниинң коллективи планныг онаалдазын база түгле 90,4 хуу боттандырган. Ооң-биле кады «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга киидизиниң коллективи база кошкак ажылдаваш, план күүселдезин чедип албаан болуп турар. Райпонуң-даа ажылчын хандырылга киидизиниң-даа дыка хөй магазиннери эрткен айларда багай ажылдаан, план күүселдезин чедип албаан.

Коллектив бүрүзүнде он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларының, социалистиг хүлээглеринии күүселдезин чедип алыр дээш чарыш калбарган, ажыл-иш хайнывкан бо үеде. Барыын-Хемчик райпозунуң ажылчын хандырылга киидизиниң коллективи түге хожудап турарыл? Ооң чамдык чылдагаанмары бо.

Магазиннерде хандырылганың культуразы чавык, чонунуң бараанга хереглеердин кошкак өөренип көрүп турарын айтыры чугула. Ооң-биле кады бараанналары төп садыг баазазындан өй-шаанда чедип барып, шилип алырын кошкак тургускан. Садыг черлеринде аныяктарга таварыжыр амгы үениң чинек өртектиг идик-хевиниң, бичии уруглар хевиниң ассортиментизиниң кызыы болуп турарыл-даа ында. Чугула хереглелдиң ажыл-агый барааннары хөвер, хлеб, макарон кылырларын магазиннерге үзүктелдире бээр чоруктар база бар. Ооң-биле кады столоваялар ажылдакчылары чоннуң хандырылгазының культуразын чедип алырынче чогуур кичээнгей угландырбайн турар. Ынчангаш ында белеткеп турар аъш-чемниң шынары куду. Бо бүгү четпестер садыг организацияларының дең-деңски ажылды чедип алырынга, план күүселдезин хандырарынга багай салдарлыг болуп турар. Ынчангаш ойпо баштаар черн ажылчын хандырылга киидизи ажылын шүтдүмүп көөр болза эки.

М. ООРЖАК.

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭниң Дээди Совединиң Президиумуну болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели май 31-де Кремльдиң Улуг ордузунга ЧКП ТК-ның Чиргизиге секретары, ЧССР-ниң Президентизи Густав Гусактың алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Г. Гусак-биле кады ооң аян-чоруунга ону үдеп чоруур чехословак албан кижилери шайлалгага келген.

Совет талдан эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. В Гришин, А. А. Громыко, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. М. Чебриков, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков, ССРЭниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының орлаакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭниң күрүне комитеттериниң даргалары, еске-даа албан кижилери дүштеки шайлалгага барганнар.

СЭКП ТК-ның Чиргизиге секретары М. С. Горбачев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эш Гусак!

Эргим чехословак өөнүктер!

Эштер!

Акы-дуңма Чехословакияның удурукчузунуң бистиң чуртка албан ужурунда найыралдыг аян-чоруу дооступ турар-дыр. Бир эвес ооң ол аян-чоруунуң түңнелдерин кысказы-биле чугаалаар болза, совет-чехословак кады ажылдажылганы хөгжүдеринге, бистиң партиэларывыстың болгаш улустарывыстың аразынга найыралды болгаш эвилелчи харылзааларны быжыглаарынга база бир чугула базымны кылган деп демдеглеп болур.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кескү ажылдакчызы, бистиң чурттуң хоочун болгаш шынчы өөнүү болур эш Гусак-биле база катап ужуражырывыска сеткилиниистиң хамыышкыдан өөрүп турар бис. ЧССР-ниң федералдыг хуралы ону республиканың Президентизинге чоокта чаа база катап соңгаан. Ынчангаш эргим эш Гусак, Силерге чаагай кадыкшылыды база боттарыңарның партийжи болгаш күрүне талазы-биле улуг ажылыңарга чедишкиннериниң чулаарын, ажыл-ишиңерге ийи-сес-даа ажыл-агыйларыңарга, Чехословакияның коммунистериниң, ажыл-ишчилериниң, ооң эвилелчилериниң ойталаарын, социалистиг чурттар-биле боттарының харылзаалерын кайы-даа таланы түңдулеп көөрүнге, дем эргеге болгаш бот-боттарының дурум өзүгаар эрге-ажыктарын барымдаалап көөрүнге үндезилей тургузары үстүнде соруланы шиитпирээрлерге эргежок чугула.

Варшава Керээзиниң күштүг хуусаазын Керээниң чиржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының 1985 чылдың апрельде Варшавага болган ужуражыышкынынга узатканының улуг ужур-дузазын М. С. Горбачев болгаш Г. Гусак онзалап демдеглээн. Марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының чөмүс эвин болгаш сырый каттыжыышкының улам-на быжыглаарының, хөгжүлдениң амгы үе-чадазының негелделеринге дүүштүр социалистиг эвилелчи күрүнелерниң политика, экономика, социал-культура болгаш шеңги талааларынга кады ажылдамылгазын эмылаарының эргежок чугулазынга бүзүреди олар илергейлээнмер.

Ооң эң эки садыгы — бөгүн Москвада ажыттынган «Чехословакия — 1985» дээр национал юбилейжи деңгелге. Ол чурттуң эрткен оруктарының дугайын уттундурбас кылдыр көргүзүп турар. Ол деңгелге чуртка чаартылгалар дугайында улусчу эрге-чагырганың тодаргай отчёду, социалистиг тургузугнуң артык күштериниң, ооң эгээртинмес аргаларының дугайында тодаргай хереченизи болуп турар. Ол ооң-биле кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга социализм чурттарынга кайы хире хөй түүлдерни бээринии, боттарының күжениишкиннерин каттыштырган, чогум чүнү чедип ап болурунуң кайгамчыктыг чижээ боон турар.

(Уланчызы 2-ги арыында).

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ Хүндүлел бижии-биле

П. М. Боровиковту болгаш И. Т. Шаңгырны шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың суг ажыл-агыйының организацияларынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш Тыва АССРниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаарлаттынган болза:

Парамон Минеевич Боровиков — «Тыва суг тудуг» трестиң ТМЭ-зиниң өрүмнекчизи.

Ирид-оол Түлүшевич Шаңгыр — суггарылга системадарының Улуг-Хем эргелелиниң экскаваторщиги.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың май 31.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК—АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар талазыбиле партия Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың шиитпирлиг хемчеглерни ажылчы чоннар калбаа-биле чүүлдүргүүлеп болгаш аажок улуг кичээнгей база ханы сонуургал-биле танышкан. Ындыг базымны кылырының эргежок чугулазын амыдырал боду-ла негеп келген. Бистиң социалистиг тургузуувустүн тургузукчу күштери, амыдыралдың совет хевирииниң сайзырангай будүжү улам долу илергейлеттиниң келген амгы үениң байдалдарында коммунистиг моральдың болгаш ажыл-чаңның принциптерин шыңгыы сагыыры, хоралыг чаңчылдарны болгаш артыышкынналары, тамыктың мурнунда арагалаашкын, эзиртир чүүлдерни эдерилдир ажылгаары ышкаш, ындыг бүтпес чоруктарны ажып эртерн онза чугула болуп бар чыдар.

Партия бо айтырыгны политиктиг чугула социал сорулга кылдыр көрүп турар. Арагалаашкын будурулгеге аажок улуг каражаны чедирип, күшө ажылчы сагылга-чурумну сандаредып, кижилерниң салымчолунга бак салдарын чедирип, амгы болгаш ылаңгыя келир үениң салгакчыларының кадыынга шыңгыы кыжаныышкынныг айыыл болуп турар. Арагалаашкынга удур демиселди тур үениң хереэ кылдыр көрбейн, харын организастыг, соксаал чонга чорудар херек.

Арагалаашкынны чок кылыр төлээде, күрүне органнарының болгаш калбак хөй-ниитиниинг күжениишкиннерин таарыштыр тодаргай тургузар сорулганы партия салган. Арагалаашкынга удур ажылды массалыг, бүгү улустуу болдурар ужурлуг бис. Арагалаашкынга удур эптеш чок байдалды тургузар ужурлуг күш-ажылчы коллективтер мөзөө онза улуг роль-дуг болур. Олар арагачыларны болгаш арагазырак кижилерни эде кижиндер хүлээглелиг.

Бистиң республикавыстың найысылалы — Кызыл хоорайга арага садыглаар черлерни, оларның ажылдаар шактарын ажылчы чоннарның боттарының негелдезин ёзугаар таарыштыр тургускан. Ол черлер июнь бирден эгелээш чаа чурум-биле ажылдап эгелээн. Совет эрге-чагырга органнары, оларның депутаттары, активнилери арагалаашкынга удур демиселге эң идепкейлиг киржип, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин канчаар күүседип турарын шыңгыы контрольдаар, совет кижилерниң амыдыралының, оларның дыштанылгазын эки организастаарының дугайында сагыш салыр түлээглелиг.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалдарын, арагалаашкынбиле демиселди күштелдирер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын Кызылда канчаар күүседип эгелээнил? Баштайгы түннүң көргүскенин ёзугаар алырга, докгаалдарда болгаш Чарлыкта кирген негелделерни күүседип, сагыш турарын, оларны чон эки танышканын көргүскен. Ынчалзажок садыгга, хөй-ниитии черлеринге эзирик азы «элээн алкаш» чоруур кижилер ховар эвес болган. Ындыгларның аразындан кашдаа кижинни милиция органы 30—30 рубль түңге торгаан болгаш чамдыктарны эзирик-тер сергедир черге чедирген.

Олар бо-дур: ажылдаар черин чежырган Г. Н. Кузнецов, канда-даа ажылдаавайн турар А. А. Дмитриев, Тыва транспорт эргелелиниң КМК-зында чолаачы П. В. Кучеренко, ниитиниң чемненилге черлериниң трезинде бызаңчы М. И. Митрофанов, респрокуратураның чолаачызы Эрес-оол Салчак, монтаж-тудуг эргелелинде крановщик М. С. Тузов, Красноярскэнергосбыт черинде инженер М. А. Антонов, «Тывапгэмстрой» эргелелде Б. Ондар болгаш оон-даа өскелер-дир.

Кудумчуларга, шөлдерге, хөй-ниитии черлеринге эзирик-тер шоолуг эвес-даа боя, а арага садып ап турар кижилер кончуг хөй-дур. Чээрби-бир хар четпээн аныяктар өске улустарны дамчыштыр арага садып ап турары илдең болгулаан. Ындыг кижилер дээрге аныяк-өскенге дуза эвес, харын доктар чедирип турар кижилер-дир. № 2 магазиниин дүүн ажылдаан садыгжылары аныяк кижилерниң документизин барын айтырбас, акша сунарга-ла араганы бериптер болду. Норма ёзугаар бир холга-ла 1 шил водканы, 2 шил кызыл араганы берип турда, чамдык кижилер дагымдагын кирип тургаш, азы өске кижилерни дамчыштыр садып алыры кескү болган. Ол дээрге доктаттынган корум-чурумну болгаш арага садып алырының чурумун үрээни болур.

Магазиннер чанында элементээн, чугаа-соот эрээн, акшакөпеен чедир санал чадаан турар ындыг кижилер турбазын дээш хөй-ниитии, корум-чурум камгалаан органнар идепкейлиг ажылдаза чогуур.

Найысылалыысты үдегерлиг корум-чурумнуг хоорай болдуруп алырынга профзавилел, комсомол, херээженнер организациялары, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң башкылар коллективтери, студентилер, дружиннитер улуг роль-дуу с дар ужурлуг.

Сагылга болгаш корум-чурумну быжыглаар дээш, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур бүгү-ниитии, бүгүүлүсчү демисел — бистиң совет кижилерниң боттарының, үениң, амыдыралдың негелдези-дир.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ, «Шынның» тускай корр.

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

(Төнчүзү. Эгези 1-гн арнада).

Бир зэвс ол делгелге бетүнгү чеднишкиннерник дүгайында билип алырын биске кергүзүп турар болзэ, ССРЭ биле ЧССР-ниң аразында 2000 чылга чедер уеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың дүгайында бистиң ат салганывыс үр хуусаалыг программа дээртегы хүнче кеор арганы биске берип турар. Бистиң ниити экономиктиг кады хөделиишкиннивистиң ниити үгланыышкыннерын болгаш ийи чурттуң улус ажылагыйынга чүгүлә ужур-дузалыг каттыжкан телевилелдерин ол тодаралып турар.

Совет Эвилеэн биле Чехословакияның аразында экономиктиг харылзаалар дыка улуг хемчээлге четкен. ССРЭ шагде-ле Чехословакияның дашты кы садыг саарылгазынга бирги черни эзлеп турар, а ЧССР бистиң чурттуң садыглаашы турар чурттарывың ийиги черни эзлеп турар. Ам чүгүә ол талазы-биле улам хей чүүлдерни кылырының дүгайында бооп турар. Мен бистиң кады ажылдажылгавыстың эң улуг ажыыты бээр үгланыышкынарының — машина тудуушкунунга болгаш бүдүрүлгениң еске-дээ адырларынга специализациянын болгаш кооперациянын дүгайын чугаалап тур мен.

Экономиктиг байдалдарның нарыядаашкынының, конъюктураның улуг ескерлиишкиннеринең, шыңгыы чаржалажыышкынкарның бооп турары амгы делегейге тодаргай перспектива, келир уеге ыяк идегел улуг ужур-дузалыг бооп турар. Социалистиг экономиктиг интеграция, оларның ийи талалыг болгаш хей талалыг үндезиннеринге кады ажылдажылгазы а к ы - д у ң м а чурттарга ЭДЧ-ниң шугуму-биле мындыг перспективаны, ындыг бүзүрелди берип турар. Ынчалза-дээ ол дээрге—чергелхалас чыдар байлак эвес-тир. Ону бүдүмчелиг ажылгаар дизэ, эки ажылдаар керек. Бистер каттыжып алгаш, амдаа хей чүүлдерни кылыр, хей хемчээлдиг соруглаарны шиитпирээр ужурлуг бис.

Чугаа, бирги эзлегде, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дүгайында бооп турар. Бегүн ол дээрге —ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастарының чонкуң чаагай чоруунуң дөнгелии бедидериниң, амыдыралдың социалистиг үлам-на төөрымчалыг база ажыктыг механизмни тургузарының ол ийи соруглазы боттарының аразында сырый холбаалыг дээрзи билдиңгир. Ону шиитпирлээринге ажыдуңма бүгү чурттар сонуургалдыг. Ынчангаш бистиң бегүнгү чугаалажыышкыннарывыс ол амыдыралчы ужур-дузалыг херекке ЭДЧ-ниң ескедээ чурттарының киржикчилери-биле кады төлептиг салыышкының киреринге ССРЭ-ниң болгаш Чехословакияның шиитпирлиниң база катап бадыткаан.

Экономиктиг интеграцияның уламның бедик чадазынче көлүлүүшкүнү дээрге ажы-дуңма чурттарның еске-дээ бүгү чүүлдерге кады ажылдажылгазының чаа шынары-дыр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис. В. И. Ленин экономиканың болгаш политиканың бот-боттарының аразында хамаарылгалыының болгаш бот-боттарынга салдарлыының дүгайын чаңгыс эвес үеде чугаалап чораан. Ол бодаалдың чептүүн амыдырал катап-катап бадыткап келген. Ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг чорудулгалары күш-ажылдың социалистиг хуваалдазын хамыладырын, социализм оруу-биле чоруп орар улустарның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкының быжыглаарын эргежок чугула негеп турар.

Делегейниң дыка нарыыдаан амгы байдалдарында ол онзагай чугула.

Херек кырында боттуг чүүлдерни көрбээңнеп шыдавас бис. Делегейде байдал нарын база айыылдыг болуп артпышаан. Америк ракета-ядролуг баштайгы согуушкунуң чепсектерин Барыын Европада тургузары уламчылап турар. Барыын-герман реваншизм бажың кодуруп орар; океан артындан илдең-не күткүүшкүнбиле эвилел күрүнелериниң Ялта болгаш Потсдам конференцияларының шиитпирлерин, дайын соолгудагы хөгжүлдениң түңнелдерин чигзинишкинге таварыштырып турар.

Агрессчин империалистиг бетүктериниң делегейниң ол-бо районнарында хөделиишкиннерин, оларның делегей эргедурумун дорамчылап турарын, делегей хей-ниитизинниң самал-оналын тоол көрбес чоруун улустар бүрүү шаап турар.

Совет Эвилели болгаш Чехословакия ескө акы-дуңма чурттар-биле кады ядролуг ускулежиишкинге чедирип бээр дүшкүүрлүг чорукту империализмниң улам кедередип турарын соксадыр дээш чайгылыш чок туржуп турар болгаш ейи келген чүгүлә айтырыгларны шиитпирлээрин шыдамыккай чедип ап турар.

Бо талазы-биле бистиң турүкшүүс болгаш инициативаларывыс эки билдингир. Женевага чугаалажыышкыннарга космосту милитаризастаарын болдурбас база черге боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр дээш кады хемчеглерни алырын Каттыжкан Штаттарга санаадаан бис. Ол дайын айыылын көшкадырында, оон соонда ону үзүткаарында камчаар-дээ аажок улуг ужур-дузалыг болур ийик.

Дүүн Женевага ол чугаалажыышкыннарның ийиги эзлээ эгелээн. Совет Эвилели, оон мурнунда-дээ ышкаш, аңаа дең чоруктуң болгаш бир демей, айыыл чок чоруктуң принципинге шынгыы дүүштүр ак сеткилдиг болгаш чептүг шиитпирлээшкиннерин чедип алыр дээш туржур. Бо амыдыралчы чугула айтырыгга еске тала база ындыг болуру чугула дээрзи билдингир.

Совет Эвилели ядролуг болгаш космос боо-чепсээнге мораторийнин доп-дораан тургузарының дүгайында бодунуң саналын база катап бадыткап турар. Ындыг моратор ний амдан-на эгелээш Чер кырынга боо-чепсекти эдере бүдүрерин соксадып, оон космосче нептерээрин болдурбас ийик. Амгы үедеги күштерниң колдуунда дең байдалдарында ядролуг болгаш космос чепсектеринге мораторий кымге-дээ артык түүлдерни бербес болгаш дең чоруктуң болгаш бир демей айыыл чок чоруктуң принципинге долузу-биле дүүшкен болур ийик.

Боо-чепсекти моон соңгаар эдере бүдүрбес хемчээлге тургузары бот-боттарынга бүзүрежиирнге бараан болур, ядролуг чепсекти шыңгыы кызырар орукче идиг бээр чүгле бештайгы базым кылдыр биллп турар бис. Совет Эвилели биле Каттыжкан Штаттар үстүнде санаалдарны күүседирде, тодаргай хүүсаавың дургузунда, чижээлээрге, бир-ийи ай-дээ болгай-ла, ол үеним иштинде бүгү чугаалашкан айтырыглар талазы-биле боттарының тодаргай бодаалдарын, оон иштинде согуглуг космос боо-чепсээн хораан үеде стратегтиг шаап халдаар боо-чепсекти кызырып болурунуң дөнгелиниң дүгайында санаалдарны чугаалажыышкынарга киирерин чүгүлә кылдыр санап турар бис.

Совет-америк харылзааларны чогумчалыг болдурары дээш, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың болгаш чавырлыышкынның оруунче киирери дээш туржуп турар бис. Бо үгланыышкын-биле чоруурунга белениниң дүгайында бодунуң мөгейлиин херек кырынга америк таланың тодаргай ажылхерек-биле боттандырар үезин келген ийик.

Делегей байдалының чүгүлә айтырыгларының талазыбиле бистиң чехословак өңнүктеривис-биле бодаалдарывыстың чаңгыс ай болуп турарын сеткил ханыышкын-биле демдеглексээн ийик мен.

Чаңгыс ай эң-сеткилдең күштү мөөнөп ал турар бис. Үшоон чылдарның дургузунда Варшава Керээзин бистиң чурттарывыстың ийыл чок чоруун хандырып, тайбың байдалга чурттар болгаш ажылдаар-арганы берген. Оон хүүсаазын үзадыр шиитпирни чоокта чаа чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Бистиң шеригполитиктиг эвилеяивистиң камгаланыр күчүзүн моон соңгаар-дээ сайзыраңгайжыдар болгаш быжыглаар бис.

Эштер! Совет болгаш чехословак коммунистер боттарының партияларының элчелиг съездилеринче амгы үеде бар чоруурлар. Съезд мурнунуң үе-чадазы түңнелдерни үндүрери, курлавырларны илередири, келир үеде соруглаларны тодарадыры-биле кеэзээде холбашкан болур. Оларның иштинден эң-не чугулазы болзэ социалистиг эвилел күрүнелерниң—ниити соруглаар дээш демисел талазы-биле бистиң өңнүктеривистиң аразынга найыралды быжыглаары-дыр.

Социализм чурттарының улустарының найыралы — эң улуг чаалап алыышкын, камгалаар болгаш улам ковудедир үжүрлүг, биргээр чугаалаарга, үнелеп четпес бистиң ниитн капиталывыс-тыр.

Бистиң ажы-дуңма партияларывыстың аразында бүгү талалыг демнег хөделиишкинин быжыглаар, совет болгаш чехословак улустарның аразында эң хүүзүнүң база найыралдың харылзааларын ханыладыр дээш моон соңгаар-дээ бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Бистиң ниитн хөрээнс — социализмни болгаш тайбыңны моон соңгаар-дээ шиитпирлии-биле камгалаар бис.

Совет Үдуртулгенның мурнундан, бистиң бүгү партияның болгаш совет улустүң мурнундан эш Гусакка, ЧКП-ниң үдуртулгазынга, ажы-дуңма Чехословакияның бүгү коммунистеринге болгаш ажылчы коннарынга социалистиг төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга чаа, улугулуг чеднишкиннерлиг болуурун күзээрин чугаамның түңнелинде чөпшээреп көрүңер.

• • •

Оон соонда Г. Гусак чүве чугаалаан.

оруктү ажыктаи болгаш бистиң улустүң күзелиңге дүүштүр чаа амыдыралды тургузарынга бүгү байдалдарны тургускан маадырлыг совет Армияның бистиң төрээн чурттувысту хостаанын ээруп четтиричикки-биле сактып чоруур бис. Чехословак-совет эвилелчи харылзаалар, социалистиг дем каттыжылгага хамаарылга бистиң дашты кы политиктиг үгланыышкынывыстың доктаамал болгаш чайгылыш чок үндезинни, социалистиг тургузуушкун хөрээнге улуг деткимче болуп турар. Ол дугайым бегүн бистиң ажыктанывыс «Чехословакия—1985» деп делгелгеевис хөречилеп турар.

Эргим эштер!

Эш Михаил Сергеевич Горбачев-биле болган бегүнгү чугаалажыышкыңга бистиң үзел-бодаалдарывыстың чаңгыс ай болганын бедик-биле үнелеп турар мен. Бистиң харылзааларывыс бо хүннерде 15 чылын демдеглеп турарывыс Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында бистин күрүнелеривистиң аразынга дугуржулгага бүрүн дүүштүр хөгжүп турар дээрзин күзел ханыышкын-биле чугаалеп болур мен.

Ол харылзаалардың идегелдиг үндезинга Чехословакияның Коммунистиг партиязының болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында интернационалчыл харылзаалар, ажы-дуңма партияларывыстың бистиң кады ажылдажылгавысты хөгжүдеринче болгаш ам-дээ байлаашыдарынче үгланган быжыг күзел-соруу база күженишкиннерн болур. Политика болгаш экономика, идеология болгаш теория, дашты политика, шөриг болгаш ескедээ адырларга демниг хөделиишкиннерниң улам ханылаан, партия, күрүне болгаш экономика органнарының база хей-ниитн организацияларның шугуму-биле, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш найыралчы база ескө-дээ хевирнин шугуму-биле бистиң харылзааларывыс бүгү талазы-биле хөгжээн турзун дээш ол бүгүге идиг бээрнинге Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш дээди күрүне органнарының бүгүрелдинин демдеглексээн ийик мен. Ол бүгү харылзаавың ажыктыын практика кергүзе бээр.

Бистиң аравыста харылзаларывыстың идепкейжишкинин амгы үеде онза үжүр-үткалыг болуп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге белеткелдиң чоруп турарым улуг кичээнгей-биле хайгаарал көрүп турар бис. Ол белеткелчылаңгыя СЭКП Төп Комитединиң март болгаш апрель Пленумнарынга боттарының сөңза илереинин алганы ханы маркисчи-ленинизм анализ-биле, социал-экономиктиг хөгжүлдениң, иштиңи болгаш дашты политиканың, социалистиг тургузуушкунуң чаа соруглаарын дидим болгаш чогаадыкчы шиитпирлээри-биле тодаргайлаттынып турар. М. С. Горбачевтүң чугааларында ханы илередиларын алган ол идеялар чехословак коммунистерниң, бистиң ажылчы чонувустуң улуг деткимчезин ал, бистиң моон-дээ соңгааргы ажылывыска чүгүлә идиг бериң турар.

Чехословакияның Коммунистиг партиязы 1986 чылда эртер бодунуң XVII съездизинге белеткелче база киргеи. Ону чылдыраринең болгаш ында белеткелдиң тодаргай соруктуң мөөнөп ал турар бис. Үшоон чылдарның дургузунда Варшава Керээзин бистиң чурттарывыстың ийыл чок чоруун хандырып, тайбың байдалга чурттар болгаш ажылдаар-арганы берген. Оон хүүсаазын үзадыр шиитпирни чоокта чаа чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Бистиң шеригполитиктиг эвилеяивистиң камгаланыр күчүзүн моон соңгаар-дээ сайзыраңгайжыдар болгаш быжыглаар бис.

Эштер! Совет болгаш чехословак коммунистер боттарының партияларының элчелиг съездилеринче амгы үеде бар чоруурлар. Съезд мурнунуң үе-чадазы түңнелдерни үндүрери, курлавырларны илередири, келир үеде соруглаларны тодарадыры-биле кеэзээде холбашкан болур. Оларның иштинден эң-не чугулазы болзэ социалистиг эвилел күрүнелерниң—ниитн соруглаар дээш демисел талазы-биле бистиң өңнүктеривистиң аразынга найыралды быжыглаары-дыр.

Социализм чурттарының улустарының найыралы — эң улуг чаалап алыышкын, камгалаар болгаш улам ковудедир үжүрлүг, биргээр чугаалаарга, үнелеп четпес бистиң ниитн капиталывыс-тыр.

Бистиң ажы-дуңма партияларывыстың аразында бүгү талалыг демнег хөделиишкиннн быжыглаар, совет болгаш чехословак улустарның аразында эң хүүзүнүң база найыралдың харылзааларын ханыладыр дээш моон соңгаар-дээ бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Бистиң ниитн хөрээнс — социализмни болгаш тайбыңны моон соңгаар-дээ шиитпирлии-биле камгалаар бис.

Совет Үдуртулгенның мурнундан, бистиң бүгү партияның болгаш совет улустүң мурнундан эш Гусакка, ЧКП-ниң үдуртулгазынга, ажы-дуңма Чехословакияның бүгү коммунистеринге болгаш ажылчы коннарынга социалистиг төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга чаа, улугулуг чеднишкиннерлиг болуурун күзээрин чугаамның түңнелинде чөпшээреп көрүңер.

• • •

Оон соонда Г. Гусак чүве чугаалаан.

оруктү ажыктаи болгаш бистиң улустүң күзелиңге дүүштүр чаа амыдыралды тургузарынга бүгү байдалдарны тургускан маадырлыг совет Армияның бистиң төрээн чурттувысту хостаанын ээруп четтиричикки-биле сактып чоруур бис. Чехословак-совет эвилелчи харылзаалар, социалистиг дем каттыжылгага хамаарылга бистиң дашты кы политиктиг үгланыышкынывыстың доктаамал болгаш чайгылыш чок үндезинни, социалистиг тургузуушкун хөрээнге улуг деткимче болуп турар. Ол дугайым бегүн бистиң ажыктанывыс «Чехословакия—1985» деп делгелгеевис хөречилеп турар.

Эргим эштер!

Эш Михаил Сергеевич Горбачев-биле болган бегүнгү чугаалажыышкыңга бистиң үзел-бодаалдарывыстың чаңгыс ай болганын бедик-биле үнелеп турар мен. Бистиң харылзааларывыс бо хүннерде 15 чылын демдеглеп турарывыс Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында бистин күрүнелеривистиң аразынга дугуржулгага бүрүн дүүштүр хөгжүп турар дээрзин күзел ханыышкын-биле чугаалеп болур мен.

Ол харылзаалардың идегелдиг үндезинга Чехословакияның Коммунистиг партиязының болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында интернационалчыл харылзаалар, ажы-дуңма партияларывыстың бистиң кады ажылдажылгавысты хөгжүдеринче болгаш ам-дээ байлаашыдарынче үгланган быжыг күзел-соруу база күженишкиннерн болур. Политика болгаш экономика, идеология болгаш теория, дашты политика, шөриг болгаш ескедээ адырларга демниг хөделиишкиннерниң улам ханылаан, партия, күрүне болгаш экономика органнарының база хей-ниитн организацияларның шугуму-биле, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш найыралчы база ескө-дээ хевирнин шугуму-биле бистиң харылзааларывыс бүгү талазы-биле хөгжээн турзун дээш ол бүгүге идиг бээрнинге Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш дээди күрүне органнарының бүгүрелдинин демдеглексээн ийик мен. Ол бүгү харылзаавың ажыктыын практика кергүзе бээр.

Бистиң аравыста харылзаларывыстың идепкейжишкинин амгы үеде онза үжүр-үткалыг болуп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге белеткелдиң чоруп турарым улуг кичээнгей-биле хайгаарал көрүп турар бис. Ол белеткелчылаңгыя СЭКП Төп Комитединиң март болгаш апрель Пленумнарынга боттарының сөңза илереинин алганы ханы маркисчи-ленинизм анализ-биле, социал-экономиктиг хөгжүлдениң, иштиңи болгаш дашты политиканың, социалистиг тургузуушкунуң чаа соруглаарын дидим болгаш чогаадыкчы шиитпирлээри-биле тодаргайлаттынып турар. М. С. Горбачевтүң чугааларында ханы илередиларын алган ол идеялар чехословак коммунистерниң, бистиң ажылчы чонувустуң улуг деткимчезин ал, бистиң моон-дээ соңгааргы ажылывыска чүгүлә идиг бериң турар.

Чехословакияның Коммунистиг партиязы 1986 чылда эртер бодунуң XVII съездизинге белеткелче база киргеи. Ону чылдыраринең болгаш ында белеткелдиң тодаргай соруктуң мөөнөп ал турар бис. Үшоон чылдарның дургузунда Варшава Керээзин бистиң чурттарывыстың ийыл чок чоруун хандырып, тайбың байдалга чурттар болгаш ажылдаар-арганы берген. Оон хүүсаазын үзадыр шиитпирни чоокта чаа чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Бистиң шеригполитиктиг эвилеяивистиң камгаланыр күчүзүн моон соңгаар-дээ сайзыраңгайжыдар болгаш быжыглаар бис.

Эштер! Совет болгаш чехословак коммунистер боттарының партияларының элчелиг съездилеринче амгы үеде бар чоруурлар. Съезд мурнунуң үе-чадазы түңнелдерни үндүрери, курлавырларны илередири, келир үеде соруглаларны тодарадыры-биле кеэзээде холбашкан болур. Оларның иштинден эң-не чугулазы болзэ социалистиг эвилел күрүнелерниң—ниитн соруглаар дээш демисел талазы-биле бистиң өңнүктеривистиң аразынга найыралды быжыглаары-дыр.

Социализм чурттарының улустарының найыралы — эң улуг чаалап алыышкын, камгалаар болгаш улам ковудедир үжүрлүг, биргээр чугаалаарга, үнелеп четпес бистиң ниитн капиталывыс-тыр.

Бистиң ажы-дуңма партияларывыстың аразында бүгү талалыг демнег хөделиишкиннн быжыглаар, совет болгаш чехословак улустарның аразында эң хүүзүнүң база найыралдың харылзааларын ханыладыр дээш моон соңгаар-дээ бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Бистиң ниитн хөрээнс — социализмни болгаш тайбыңны моон соңгаар-дээ шиитпирлии-биле камгалаар бис.

Совет Үдуртулгенның мурнундан, бистиң бүгү партияның болгаш совет улустүң мурнундан эш Гусакка, ЧКП-ниң үдуртулгазынга, ажы-дуңма Чехословакияның бүгү коммунистеринге болгаш ажылчы коннарынга социалистиг төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга чаа, улугулуг чеднишкиннерлиг болуурун күзээрин чугаамның түңнелинде чөпшээреп көрүңер.

• • •

Оон соонда Г. Гусак чүве чугаалаан.

Эш Г. ГУСАКТЫҢ чугаазы

Эргим эш Михаил Сергеевич Горбачев!

Хүндүлүг совет өңнүктер, эштер!

Хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң Комм,,истиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниге силерниң чуртүңерже алдан езузунуң аян-чоруун кылырыбиле мени чалааны дээш, эки үткүп хүлээп алганы болгаш Социалистиг Чехословакия дугайында, бистиң партиявыстың болгаш мээң дугайымда чылыг сөстери дээш өөруп четтиргенимни илередирим чөпшээреп көрүңер. Ол ышкаш эвилел-эзелден хүлээп алганы дээш москвачыларга сеткилдиң ханызынган өөруп четтиришкинни дамыдары мөңээ өөрүнчүг-дүр. Бистиң Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Горбачев-биле ханы үткалыг болгаш үре-түңнелдиг чугаалажыышкыннарывыска, Москвага келгенимге бедик үнелелди берип турар мен, бистиң харылзаавыстың онза талазы болур ханы найыралдың, боттарын хүндүлежиринең, бот-боттарын билчиринең болгаш бүзүрелдиң ёзузу-биле ол бүгү сиңнижкен.

Шак-ла ындыг байдалга бистиң дээди партия болгаш күрүне органнарының мурнундан, бодумнуң хүүмдэн, чехословак коммунистерниң болгаш бистиң бүгү чонувустуң мурнундан алдарлыг ленинчи партияга болгаш оон Төп Комитединге, Улуг Октябрьдан эгелээш кижи терелгетенниң депшилгезин дээш, тайбың дээш, улустарның хосталгазы дээш демиселин бештап чоруур бүгү совет улуска ажыдуңманың байырын чедиришсеп тур мен.

Мээң албан ёзузу-биле аянчоруум гитлержи ашшызмни ашкан теегүлүг Тиилелгениң 40 чыл оюн чаа демдеглеп эрттиргени үеде болганынга сеткилимден өөруп тур мен. Майның үттүндүрбес бо хүннеринде бистиң чонувус бодунуң национал-хосталгалыг демселинниң доозулганының оюн чоргаарал-биле база демдеглеп эрттирген. Хосталгага ээзээш эвес чедишкиннер чедип алырыңга шиитпирлиниң бадыткалдыг кергүзүү болза, социалистиг чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының Варшавага болган үжүражыышкынының түңнелдери болгаш Варшава Керээзиниң күштүг хүүсаазын үзадыр дугайында оларның чаңгыс эп-сеткилдиг шиитпирн болур. Ол Керээ социализмниң чаалап алыышкынларының Европага тайбыңның болгаш улустар аразында ийыл чок чоруктуң идегелдиг камгалакчызы бооп турар.

Түңнелинде Н. А. Тихонов бистиң партиявыстың Төп Комитединиң бүгү Совет улусталың өөруп четтиргенимни илередирим чөпшээреп көрүңер. Ол ышкаш эвилел-эзелден хүлээп алганы дээш москвачыларга сеткилдиң ханызынган өөруп четтиришкинни дамыдары мөңээ өөрүнчүг-дүр. Бистиң Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Горбачев-биле ханы үткалыг болгаш үре-түңнелдиг чугаалажыышкыннарывыска, Москвага келгенимге бедик үнелелди берип турар мен, бистиң харылзаавыстың онза талазы болур ханы найыралдың, боттарын хүндүлежиринең, бот-боттарын билчиринең болгаш бүзүрелдиң ёзузу-биле ол бүгү сиңнижкен.

Шак-ла ындыг байдалга бистиң дээди партия болгаш күрүне органнарының мурнундан, бодумнуң хүүмдэн, чехословак коммунистерниң болгаш бистиң бүгү чонувустуң мурнундан алдарлыг ленинчи партияга болгаш оон Төп Комитединге, Улуг Октябрьдан эгелээш кижи терелгетенниң депшилгезин дээш, тайбың дээш, улустарның хосталгазы дээш демиселин бештап чоруур бүгү совет улуска ажыдуңманың байырын чедиришсеп тур мен.

Мээң албан ёзузу-биле аянчоруум гитлержи ашшызмни ашкан теегүлүг Тиилелгениң 40 чыл оюн чаа демдеглеп эрттиргени үеде болганынга сеткилимден өөруп тур мен. Майның үттүндүрбес бо хүннеринде бистиң чонувус бодунуң национал-хосталгалыг демселинниң доозулганының оюн чоргаарал-биле база демдеглеп эрттиргени. Хосталгага ээзээш эвес чедишкиннер чедип алырыңга шиитпирлиниң бадыткалдыг кергүзүү болза, социалистиг чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының Варшавага болган үжүражыышкынының түңнелдери болгаш Варшава Керээзиниң күштүг хүүсаазын үзадыр дугайында оларның чаңгыс эп-сеткилдиг шиитпирн болур. Ол Керээ социализмниң чаалап алыышкынларының Европага тайбыңның болгаш улустар аразында ийыл чок чоруктуң идегелдиг камгалакчызы бооп турар.

Түңнелинде Н. А. Тихонов бистиң партиявыстың Төп Комитединиң бүгү Совет улусталың өөруп четтиргенимни илередирим чөпшээреп көрүңер. Ол ышкаш эвилел-эзелден хүлээп алганы дээш москвачыларга сеткилдиң ханызынган өөруп четтиришкинни дамыдары мөңээ өөрүнчүг-дүр. Бистиң Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Горбачев-биле ханы үткалыг болгаш үре-түңнелдиг чугаалажыышкыннарывыска, Москвага келгенимге бедик үнелелди берип турар мен, бистиң

СОЦИАЛИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

ЧССР-ниң юбилейлиг национал делгелгезиниң Москвага ажыттынганы

Ажы-дуңма партияларның болгаш улустерниң амыдыралында түрескелдыг түңнерни кады дөмдөглээрэ социалистиг дем каттыжылга чурттерниң ёзузу-хевирин сайзырадырының дүлүүрүү бооп турар. Бистер демниг күш-биле ам-дээ хей чүүлдерни кылыр, дыка хей улуг хемчээлдиг соруглаарны шиитпирээр ужурлуг бис. Ол ышкаш социализм чурттарының камгаленыр аргазын быжыглаарының дүгайында база чугаа бооп турары билдингир.

Оон еске чугула соруглаа— ЭДЧ чурттарының кады ажылдажылгазыйың эң-не таарымчалыг, дээштиг механизмни тывары, материалдыг бүдүрүлгеге, эртем шинчилелдеринге болгаш дүржүлге-конструктор ажыядарынга күштерни мөөнөээринге идигни болдурар ындыг экономиктиг хевирларни болгаш аргаларны шиңгээдип ажыглаары бооп турар.

Эртем, техника, технологиня талазы-биле мурнуку одурүгже үнэри болгаш экономиктиг улам-на төөрымчалыг база ажыктыг механизмни тургузарының ол ийи соруглазы боттарының аразында сырый холбаалыг дээрзи билдиңгир. Ону шиитпирлээринге ажыдуңма бүгү чурттар сонуургалдыг. Ынчангаш бистиң бегүнгү чугаалажыышкыннарывыс ол амыдыралчы ужур-дузалыг херекке ЭДЧ-ниң ескедээ чурттарының киржикчилери-биле кады төлептиг салыышкының киреринге ССРЭ-ниң болгаш Чехословакияның шиитпирлиниң база катап бадыткаан.

Экономиктиг интеграцияның уламның бедик чадазынче көлүлүүшкүнү дээрге ажы-дуңма чурттарның еске-дээ бүгү чүүлдерге кады ажылдажылгазының чаа шынары-дыр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис. В. И. Ленин экономиканың болгаш политиканың бот-боттарының аразында хамаарылгалыының болгаш бот-боттарынга салдарлыының дүгайын чаңгыс эвес үеде чугаалап чораан. Ол бодаалдың чептүүн амыдырал катап-катап бадыткап келген. Ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг чорудулгалары күш-ажылдың социалистиг хуваалдазын хамыладырын, социализм оруу-биле чоруп орар улустарның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкының быжыглаарын эргежок чугула негеп турар.

Делегейниң дыка нарыыдаан амгы байдалдарында ол онзагай чугула.

Херек кырында боттуг чүүлдерни көрбээңнеп шыдавас бис. Делегейде байдал нарын база айыылдыг болуп артпышаан. Америк ракета-ядролуг баштайгы согуушкунуң чепсектерин Барыын Европада тургузары уламчылап турар. Барыын-герман реваншизм бажың кодуруп орар; океан артындан илдең-не күткүүшкүнбиле эвилел күрүнелериниң Ялта болгаш Потсдам конференцияларының шиитпирлерин, дайын соолгудагы хөгжүлдениң түңнелдерин чигзинишкинге таварыштырып турар.

Агрессчин империалистиг бетүктериниң делегейниң ол-бо районнарында хөделиишкиннерин, оларның делегей эргедурумун дорамчылап турарын, делегей хей-ниитизинниң самал-оналын тоол көрбес чоруун улустер бүрүү шаап турар.

Совет Эвилели болгаш Чехословакия ескө акы-дуңма чурттар-биле кады ядролуг ускулежиишкинге чедирип бээр дүшкүүрлүг чорукту империализмниң улам кедередип турарын соксадыр дээш чайгылыш чок туржуп турар болгаш ейи келген чүгүлә айтырыгларны шиитпирлээрин шыдамыккай чедип ап турар.

Бо талазы-биле бистиң турүкшүүс болгаш инициативаларывыс эки билдингир. Женевага чугаалажыышкыннарга космосту милитаризастаарын болдурбас база черге боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр дээш кады хемчеглерни алырын Каттыжкан Штаттарга санаадаан бис. Ол дайын айыылын көшкадырында, оон соонда ону үзүткаарында камчаар-дээ аажок улуг ужур-дузалыг болур ийик.

Дүүн Женевага ол чугаалажыышкыннарның ийиги эзлээ эгелээн. Совет Эвилели, оон мурнунда-дээ ышкаш, аңаа дең чоруктуң болгаш бир демей, айыыл чок чоруктуң принципинге шынгыы дүүштүр ак сеткилдиг болгаш чептүг шиитпирлээшкиннерин чедип алыр дээш туржур. Бо амыдыралчы чугула айтырыгга еске тала база ындыг болуру чугула дээрзи билдингир.

Совет Эвилели ядролуг болгаш космос боо-чепсээнге мораторийнин доп-дораан тургузарының дүгайында бодунуң саналын база катап бадыткап турар. Ындыг моратор ний амдан-на эгелээш Чер кырынга боо-чепсекти эдере бүдүрерин соксадып, оон космосче нептерээрин болдурбас ийик. Амгы үедеги күштерниң колдуунда дең байдалдарында ядролуг болгаш космос чепсектеринге мораторий кымге-дээ артык түүлдерни бербес болгаш дең чоруктуң болгаш бир демей айыыл чок чоруктуң принципинге долузу-биле дүүшкен болур ийик.

Боо-чепсекти моон соңгаар эдере бүдүрбес хемчээлге тургузары бот-боттарынга бүзүрежиирнге бараан болур, ядролуг чепсекти шыңгыы кызырар орукче идиг бээр чүгле бештайгы базым кылдыр биллп турар бис. Совет Эвилели биле Каттыжкан Штаттар үстүнде санаалдарны күүседирде, тодаргай хүүсаавың дургузунда, чижээлээрге, бир-ийи ай-дээ болгай-ла, ол үеним иштинде бүгү чугаалашкан айтырыглар талазы-биле боттарының тодаргай бодаалдарын, оон иштинде согуглуг космос боо-чепсээн хораан үеде стратегтиг шаап халдаар боо-чепсекти кызырып болурунуң дөнгелиниң дүгайында санаалдарны чугаалажыышкынарга киирерин чүгүлә кылдыр санап турар бис.

Совет-америк харылзааларны чогумчалыг болдурары дээш, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың болгаш чавырлыышкынның оруунче киирери дээш туржуп турар бис. Бо үгланыышкын-биле чоруурунга белениниң дүгайында бодунуң мөгейлиин херек кырынга америк таланың тодаргай ажылхерек-биле боттандырар үезин келген ийик.

Делегей байдалының чүгүлә айтырыгларының талазыбиле бистиң чехословак өңнүктеривис-биле бодаалдарывыстың чаңгыс ай болуп турарын сеткил ханыышкын-биле демдеглексээн ийик мен.

Чаңгыс ай эң-сеткилдең күштү мөөнөп ал турар бис. Үшоон чылдарның дургузунда Варшава Керээзин бистиң чурттарывыстың ийыл чок чоруун хандырып, тайбың байдалга чурттар болгаш ажылдаар-арганы берген. Оон хүүсаазын үзадыр шиитпирни чоокта чаа чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Бистиң шеригполитиктиг эвилеяивистиң камгаланыр күчүзүн моон соңгаар-дээ сайзыраңгайжыдар болгаш быжыглаар бис.

Эштер! Совет болгаш чехословак коммунистер боттарының партияларының элчелиг съездилеринче амгы үеде бар чоруурлар. Съезд мурнунуң үе-чадазы түңнелдерни үндүрери, курлавырларны илередири, келир үеде соруглаларны тодарадыры-биле кеэзээде холбашкан болур. Оларның иштинден эң-не чугулазы болзэ социалистиг эвилел күрүнелерниң—ниитн соруглаар дээш демисел талазы-биле бистиң өңнүктеривистиң аразынга найыралды быжыглаары-дыр.

Социализм чурттарының улустарының найыралы — эң улуг чаалап алыышкын, камгалаар болгаш улам ковудедир үжүрлүг, биргээр чугаалаарга, үнелеп четпес бистиң ниитн капиталывыс-тыр.

Бистиң ажы-дуңма партияларывыстың аразында бүгү талалыг демнег хөделиишкиннн быжыглаар, совет болгаш чехословак улустарның аразында эң хүүзүнүң база найыралдың харылзааларын ханыладыр дээш моон соңгаар-дээ бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Бистиң ниитн хөрээнс — социализмни болгаш тайбыңны моон соңгаар-дээ шиитпирлии-биле камгалаар бис.

Совет Үдуртулгенның мурнундан, бистиң бүгү партияның болгаш совет улустүң мурнундан эш Гусакка, ЧКП-ниң үдуртулгазынга, ажы-дуңма Чехословакияның бүгү коммунистеринге болгаш ажылчы коннарынга социалистиг төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга чаа, улугулуг чеднишкиннерлиг болуурун күзээрин чугаамның түңнелинде чөпшээреп көрүңер.

• • •

Оон соонда Г. Гусак чүве чугаалаан.

Ажы-дуңма партияларның болгаш улустерниң амыдыралында түрескелдыг түңнерни кады дөмдөглээрэ социалистиг дем каттыжылга чурттерниң ёзузу-хевирин сайзырадырының дүлүүрүү бооп турар. Бистер демниг күш-биле ам-дээ хей чүүлдерни кылыр, дыка хей улуг хемчээлдиг соруглаарны шиитпирээр ужурлуг бис. Ол ышкаш социализм чурттарының камгален

Бөгүн — Мелиораторнуң хүнү

ЧЕРНИ ЧААРТЫП

Бо үннерде чурттуң суггаттыг шөлдеринде ийи оң колдаан: чаа өзүп орар үнүштериң ногаан өңү болгаш хову-шөлдерге, садтарга, огородтарга эргежок чугула шын чедирип турар сут оруктарының ак-нөк өңү. Бистиң чурттавыста суггаттыг черлериң хемчээли амгы үеде 33 млн. гектар чедип, үнүш ажылының продукцизының үштүң бир кезини берип турар.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шинтпирлериниң дүүштүр мелорастаан черлериң ажыктыг чорууп бедидип, оон уламыдан кодээ ажыл-агыйны улам хөгжүдер, чурттуң аъш-чем фондузун оон-даа шуйлаар талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдар чоруттунуп турар. Пленумга хүлээп алдынган программаның боттанышшкыны — черниң дүжүткүр чорууп бедидиргиниң чугула үе-чада. Үнда суггаттыг болгаш кургаткан черлериң хемчээлин будун чартын катап үлгаттырып, чер ажылының бүгү продукцизының чартык кезинин агаар-бойдустан кандыг-даа хамаарылга чокка оон аяры көргүнген.

СЭТА-ның корреспондентизин чуртта мелорацин ажылының дугайын чугаалап бээрин ССРЭ-ниң мелорацин болгаш суг-ажыл-агый министриниң орлакчызы П. А. ПОЛАД-ЗАДЕДЕН дыңнээн.

— Суггаттыг черлерге төлевилеттинген дүжүттү чедип алырын дүргедедир талазы-биле организас-техниктиг ажылдар чурттуң бүгү районнарында чоруттунуп турар. Чер бүрүзүнге тускайлаттынган будүрүлге кезектери, көжүп чоруур септелге-тудуг колонналары, суггарылга системаларының ажыглалын чорудар эргелелдерге механизастаттынган звенолар болгаш отрядтар, ажыл-агыйларның суг системаларын бодунуң баланысыңга алыр будүрүлге участоктары тургустунар.

Оон-биле чергелештир суг ажыл-агый организацияларының ажылдакчыларының ажыл төлевиринің болгаш оларны шаңнап-мактаарының чурумун ескертиринің дугайында айтырыг шинтпирлеттинил турар. Мелиораторларның ажыл төлевири чүгле кылдынган ажылдарның хемчээлинден эвес, суггаттыг черлериң ажыглалының ажыктыг чоруундан база хамаарыжыр алаар.

Мооң мурнунда мелорацин ажылдары чоруттунган черлериң дүжүткүрүн бедидерин-биле база хей чүүлдерни кылыр алаар. Эде чаартылгаларның дузазы-биле черниң шынарын экижиндип, суггарылганың чаа аргаларын ажыглап, ук черге эң таарымчалыг үрезиннерни тарып, магадыладыг дүжүттү ол болурунуң бүгү аргаларын ажыглаар алаар. Ол айтырыгларны чер бүрүзүнге эң дүрген шинтпирлээр үжүрлүг бис. Оон-биле чергелештир чуртка магадылалдыг аъш-чем курлавырын тургузары-биле суггаттыг черлериң хемчээлин улгаттырарын утпас үжүрлүг бис.

Эң мурнакчы технологиялар-ны, эртемниң болгаш техниканың эң чаа ажыдыышкынарын ажыглалга киирериниң хуусаазын кызырарынче, техниктиг негелделериң болгаш нормативтериң хажык чок күүседезин чедип алырынче кижизид

АҢ-МЕҢ, КУШТУҢ ЧИЗЕ-ДАҢЗЫЗЫ

АРГА-ЫЯШ — БАЙЛААВЫС

Арга-ыяш — чоннуң байлаа, ону камгалап, хумагалаары кижи бүрүзүнүң хүлээлгези деп чүвени эки билир бис. Бистиң амыдыралывыстың эргежок чугула хереглели болур арга-ыяшты камгалаар дээш бистиң ада-өгбелеривис-даа шаандан бээр туржуп келгенин мындыг бир чижекке көргүзер болдаан мен. Ынчан ада-неминиң аалының кыштаа болур Кызыл-Хадың чанынга орт болу берген. Бистиң аалывыс-биле кожа кыштаглыг Седен-Доржу Куулар, аалывыстың бичии-ле үстүнге чурттап турган Данаңчап Монгуш, Самбуу Монгуш, Мугур-Сагаан Донгак, Балдан Куулар суглар орт болу берди дижип, кускунналжып, аягырышкан соонда, орт болган чөрге доваан-на чыглып келгеш, өртту өжүрүп эгелээн.

Ачам акымны, угбаларымны база мени эдерткеш, орт болган черже чорупкан. Ынчан көрүп турарымга, сүгга сарыг кидисти өттүрүп алгаш, аргамчы-биле ажыр окталш орт хып турар черниң кырыбиле сөөртүргө, орт дүрген ажар човаан. Ол-ла орт өжүрүп чорун турувуста, Данаңчап-биле Өкей-оол бора аыттыг кижини мурнунда сүрүп алган келдилер.

— Өртту бо ашак өскүдүп үндүрүпкеш, дезип бар чорда, тудуп эккелдивис. «Силерге-ле эки болзун, одаар кургаг ыяш бар болурга-ла эки болгай» дээш өрттедипкен мен дээр ашак-тыр—деп, олар орт өжүрүп турган улуска чугаалап турду. Айтырып келиривиске, ашаты Данзырыңмай Монгуштуң дээр болду. Бот-борзун, аал-оран, алган кадай-даа чок, аалдар аразынга чортуп чоруур ашак болган. Өртту кежээликтей өжүрүп алган бис.

Арга-ыяш өрттеткен Данзырыңмай Монгуштуң эртенинде сумуга чедире берген. Ынчан Чыргаңы сумузунуң даргазы турган Доктугу Монгуш өртүң өрттенген черин хемчөгеш, чедирген когаралдың түңүн санаан, буруулуг кижиден төлеттирер кылдыр торгаалга үндүрген. Өрт кыпсып, чедирген когаралын Данзырыңмай Монгуш бодунуң мунуп чораан аъды-биле төлеп үнген. Бо чижектем алгаш көөрге, чон арга-ыяшка кайы хире хайыралыг чорааны илдең-дир.

Арга-ыяш камгалалының дугайында бодап келгеш, мээң бодумга таварышкан мындыг таварылганы болганчок-ла сактып кээр мен. 1972 чылдың августа Улуг-Чыргаңыга тооруун алыр дээш пеш ужуруп турган К. Ооржакка чедип келгеш:

— Пөштү чүге ужура бердинер?— деп айтырыг салдым.

«Таңды бай-ла болгай. Ийи-үш пөштү чоктаар эвес. Тоорууп четтирер дээш ужурупла алдым» деп, кижим бо-ла. Акт тургузуп тура, тайылбыр бижы дээримге. «Сээн тарып, төруп алган ыяжың эвес» деп, каржы харыы берди. Болуп, шоодейлап алган тооруун хавырып алгаш, чогуур торгаалга киирген мен. Шак ындыг төтчеглекчи кижилерге өршээл бербес ужурлуг бис.

Өскен төрээн бойдусуң карак оту дег камгалап чоруур кижилер бистиң аравыста хөй. Чыраа-Бажы суурнуң чурттакчылары Кара-оол Донгак, Төмир-оол Монгуш, Туран-оол Монгуш дээн чижектиг өскедээ кижилер боттарының чурттап орар бажыңнарының чанында ыяшты тарып олуртканаш, ногаан эзим-арга кылдыр өстүрүп алганын кижи көргеш, магадаар. Элдиг-Хем суурда Калдар-оол Куулар, Оттук-оол Монгуш, Экер-оол Ондар төрээн бойдусуң камгалап, хумагалаар талазы-биле улуг-хуузун киирип чоруурлар.

М. ЧАШ-ООЛ.
Чыраа-Бажы лесничествозунуң лесничи.

Республиканың Аңныыр-тывыш эргелеяи болгаш республиканың хереглекчилер нинтилели Бүгү-эвилелдиң аңныыр ажыл-агый болгаш аң азыралының эртем-шинчилел институду-биле кады чылдыңна, аңнаашкын соонда, аң-меңниң баш санын тодарадыр ажылды чорудаар.

Бо чизелел ажылын чорударынга МИ-8 деп вертолетту ажыглаар. Үнелиг кештиг кыш ышкаш аңнарның чизезин чадаг тайга-сын кезип чораан кылыр. Аң-меңниң баш санын тодарадыр ажылга чылдың-на 15 муң рубль хире түңнүг акша-төрөөгүн чарыгдаттынып турар.

Бистиң республиканың байлаа болуур аң-меңни тускай доктаадып каан аңныыр сезонунуң үезинде аңныыр-тывыш черлериниң штаттыг ачылаачы болгаш керээ чарган эки турачы аңчылар аңнап тывар. Олар чүгле өлүк дужаап турар эвес, аң-меңниң баш санын тодарадыр ажылга улуг үлүүн база киирип турааралар.

Тайга-сыннарның аң-меңниң баш санын тодарадыры берге ажыл. Аң-мең чыл санай чаңгыс черге турбас, бир черден өске черже чөже бээр, чүгле дүрүжүлгелиг, аң-меңниң кайда турарын, оларны хөй чылдар иштинде хайгаарап келген иези аңчылар оларның баш санын ылап тодарадып шыдаар.

Тыва АССР-ниң девискээринде өлүк тывыжынга аңгы-аңгы хевирлеринің аңнары кирип турар. Оларга хемирелеринин ийи аймаа (дүнү, ондатра), кодан аймаанаң бир хевири (ак кодан), күзен аймаанаң дөрт хевири (чиш, сарыг күзен, ас, морка), ыт хевирлерден чаңгыс хевир —кызыл дилги онаажыр.

Ам үстүнде айытқан аң-мең болгаш чамдык дүүглуг аңнарның, куштарның сөөлгү чылдарда өзүлдезинң, баш санын кандыг болуп турарын сонуургап көрээлең.

Дүнү. 1984—1985 чылдарның аңныыр сезонунда дүнү көвүдээн. Ону ооң чемижи —катчимистиң, тооруктуң, моогунуң эртнен чылын эки үнгенибиле холбап турар бис. Ол ышкаш 1984 чылдың күзү дүнү өзүлдезинге таарымчалыг болган. 1985 чылда дүнүнің тывыжы ийи катап өзүп болур азы 400—450 муң чедери магат чок.

Ондатра. Бо аңның баш саны, өзүлдези агаар-бойдустуң байдалындан (хемнер, көлдерниң суунуң деңнелиндем) дорт хамаарылгалыг. Ондатраны үнелиг кежи дээш төтчеглекчи ёзу-биле тудуп турар товарылгалар хөй, күргенге дужаттынып турары эвээш. Охотоведтериниң отчёдун ёзугаар ондатраның баш саны 4 муң чедип турар.

Киш. Бо үнелиг аңның баш саны чылдың-на чаңгыс деңнелде болуп өспейн турар. Эрткен чылын бистиң республиканың девискээрinге киштиң өзүлдези бедик болган болгаш ам ооң баш саны 13 муң хире.

Сарыг-күзен. Ооң баш саны 2—3 чыл бурунгаар эвээжээн турган болза, бо чылын шору өзүлделиг болган. Отчёттар ёзугаар сарыг-күзенниң баш саны 2 муң ажыг.

Ас. Үнелиг аңныгаш —астың мурнунда чылдарда аңчылар белеткел черлеринге төйү-биле дужаап турган. Сөөлгү чылдарда астың аңнаары, ооң чежин күргенге дужаары эвээжээн. Бо аңның баш саны чылдың-на чаңгыс деңнелде хевээр. Аңныыр-тывыш специалистериниң санал турарыбиле алырга, астың баш санын бо чылын өзөр үжүрлүг.

Норка. 1984—1985 чылдың аңныыр сезонунда бо аңның кештери белеткел черлериниге элбэг-биле дужаттынып эгелээн. Норканы Тывага 1958 чылдан эгелеп экеп салган болгаш агаар-бойдус, чер байдалы аңаа таарышкан үржүүндан өзүлдези эки болуп турар. Норканың баш санын тодарадыры берге болгаш ол талазы-биле медээлер чыгдынмаан.

Дилги. Дилги кежи «кара сыноктаа» улуг негелделиг болуп турар болгаш күрүменин белеткел черлеринге барын кирбейн келген. Баш санын тодарадыр ажылдың түңнелинде бо аңның эвээжээнин илерээн. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталы-биле ёзугаар дилгини 2 чыл иштинде аңнаарын хорадаан.

Дүүглуг аңнар. Санаашкын ажылдарының түңнелинде дүүглуг аңнарның баш саны ниитизи-биле чаңгыс деңнелде турары тодараттынган. Бүүр-буланның баш саны чаңгыс деңнелде, а сыын-мыйгактың баш саны өзүп турар. Сыын-мыйгак Каа-Хем районнуң девискээринде мөөңнешкен, эки өзүп турары илереттинген. Амгы үеде элик-хүлбүстүң, те-чүүмаанаң баш саны хөй чылдарга аңнаарын хорааның түңнелинде өзүп турар. Чижеглеп алырга, бүүр-буланның баш саны 3500, сыын-мыйгактың 10900, элик-хүлбүстүң 9200, чер хазанының 5300 хире.

Кара-кундус. Тожукуң Азас хөлде хөвөр аң болур. Кара-кундустарның амыдырал-байдалын эртемденнер улуг сонуургал-биле шинчилел, өөренип турар. 1958 чылга чедир бо аңнарның дугайында чүү-даа билдинмес турган. Ол чылдан эгелээш, эртемденнер, аңныыр ажылының специалистери кара-кундустарның амыдыралының өзүлдезинин байдалын шинчилел, өөренип келгеннер. Чоокку үеге чедир оларның баш саны 40—50-ден өрулеевейн, чаңгыс деңнелге туруп келген.

Ол аңнарны камгалаалга алганының сөөлүнде, ооңум-даа болза өзүп-төөүп эгелээн. Бөштай ол аңнарның чурттап турар девискээрин камгалалдыг чер кылдыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталы-биле бадылаан турган. Бо чылдың эгезинде аңныыр-тывыш черлериниң чол эргелели «Азас» камгалалдыг черни заповедник кылдыр чарлаан. Бо хөвөр аңнарның баш саны амгы үеде 100 чедип турар.

Куштар. Бистиң республиканың девискээринде дагаа хевирлиглерниң аймаанга хемаажыр 5 хевирниң куштары бар. Оларга кара-куш, күртү, кушкул, бора торлаа болгаш аганак (ак торлаа) хамаажыр.

Белеткелге чүгле кушкул биле аганак киржир. Күртүңү ынаарын хорун каан, ынчангаш ооң баш саны өзүп турар. Эр кара-кушту чүгле чазын «ойнаарының» үезинде спортчу аңнаашкын-биле ом хонук иштинде аңнап болур. Кыс кара-кушту аңнаары хоруглуг.

А. САНЧАТ,
Аңныыр-тывыш эргелелиниң охотоведи.

ТЫВА ХҮРЕШКЕ РСФСР-НИҢ БИРГИ ЧЕРИ ДЭЭШ

Даг-Алтай автономнуг областың төвү Горно-Алтайск хоорайның «Спартак» стадионунга тыва хүрешке РСФСР-ниң чемпионады майның сөөлгү хүннеринде болуур эртикен. Анда Тывадан 2 команда (16 кижи), Даг-Алтайдан 2 команда (16), Карачаев-Черкес, Хакас автономнуг областардан ниитизи-биле 6 команда күжүм шенешкеннер. Москвадан келген национал хевирлерниң сайзыралының талазы-биле харылзал турар спорт ажылданчызы Александр Николаевич Павлов чүве чугаалаваш: тыва улустуң национал хүрежин Россияның хөй националдыг улустарының национал хүрештеринің аразында шилип алганы таварылга эвес, бо хүреш кедер содак-шуудаа, национал идии, девиг — «эзирнің самыы» мөге салыкчыларының бөрээл салып алгырары, хүрежир шөлче үнерде кылыр «ритуалдарын» дээш маргылдааны организастап эртиргеш, түңнеп чемпионну маргылдаа соонда дензи барымдаалавайн илередири, хөгжүм үделгези дээш оон-даа өске чүүлдер кижизимдилге утка-шынарлыг, коруштуг болуп турарын демдеглээн. Ынчангаш ону бүгү РСФСР-ге, сон көөрту эвилел чергелиг маргылдааларны организастап эртиргеч болгаш чемпион болганнарга ССРЭ-ниң спорт мастери атты түңнелиг болур дугайында перспективаны салып турар бис дээш, ол чугаалаан.

Стадионга маргылдааның кол судьязы Владимир Бише-оол киржикчилерге тайылбырны кылган. Мөгелерниң шөлче үнерде кылыр ёзулалдарын, кедер тевин, мөге салыкчыларының ажылының, маргылдааның онзагай чүүдерин тайылбырлап, терек кырында көргүзүп таныштырган, хөш дагыл репетиция кылганының соонда киржикчилер, судьялар чогуур билигни алганнар. Оны эртиреринге Тывадан барган мөгелер база эки киришкеннер.

Маргылдааның хөгжүм үделгезин магнитофонга бижип белеткээн болгаш чараш аянныг аялгалар мөгелерни хейлеп, хоорайның «Спартак» стадионунга тыва хүрешке РСФСР-ниң чемпионады майның сөөлгү хүннеринде болуур эртикен. Анда Тывадан 2 команда (16 кижи), Даг-Алтайдан 2 команда (16), Карачаев-Черкес, Хакас автономнуг областардан ниитизи-биле 6 команда күжүм шенешкеннер. Москвадан келген национал хевирлерниң сайзыралының талазы-биле харылзал турар спорт ажылданчызы Александр Николаевич Павлов чүве чугаалаваш: тыва улустуң национал хүрежин Россияның хөй националдыг улустарының национал хүрештеринің аразындан шилип алганы таварылга эвес, бо хүреш кедер содак-шуудаа, национал идии, девиг — «эзирнің самыы» мөге салыкчыларының бөрээл салып алгырары, хүрежир шөлче үнерде кылыр «ритуалдарын» дээш маргылдааны организастап эртиргеш, түңнеп чемпионну маргылдаа соонда дензи барымдаалавайн илередири, хөгжүм үделгези дээш оон-даа өске чүүлдер кижизимдилге утка-шынарлыг, коруштуг болуп турарын демдеглээн. Ынчангаш ону бүгү РСФСР-ге, сон көөрту эвилел чергелиг маргылдааларны организастап эртиргеч болгаш чемпион болганнарга ССРЭ-ниң спорт мастери атты түңнелиг болуур дугайында перспективаны салып турар бис дээш, ол чугаалаан.

Стадионга маргылдааның кол судьязы Владимир Бише-оол киржикчилерге тайылбырны кылган. Мөгелерниң шөлче үнерде кылыр ёзулалдарын, кедер тевин, мөге салыкчыларының ажылының, маргылдааның онзагай чүүдерин тайылбырлап, терек кырында көргүзүп таныштырган, хөш дагыл репетиция кылганының соонда киржикчилер, судьялар чогуур билигни алганнар. Оны эртиреринге Тывадан барган мөгелер база эки киришкеннер.

Маргылдааның хөгжүм үделгезин магнитофонга бижип белеткээн болгаш чараш аянныг аялгалар мөгелерни хейлеп, хоорайның «Спартак» стадионунга тыва хүрешке РСФСР-ниң чемпионады майның сөөлгү хүннеринде болуур эртикен. Анда Тывадан 2 команда (16 кижи), Даг-Алтайдан 2 команда (16), Карачаев-Черкес, Хакас автономнуг областардан ниитизи-биле 6 команда күжүм шенешкеннер. Москвадан келген национал хевирлерниң сайзыралының талазы-биле харылзал турар спорт ажылданчызы Александр Николаевич Павлов чүве чугаалаваш: тыва улустуң национал хүрежин Россияның хөй националдыг улустарының национал хүрештеринің аразындан шилип алганы таварылга эвес, бо хүреш кедер содак-шуудаа, национал идии, девиг — «эзирнің самыы» мөге салыкчыларының бөрээл салып алгырары, хүрежир шөлче үнерде кылыр «ритуалдарын» дээш маргылдааны организастап эртиргеш, түңнеп чемпионну маргылдаа соонда дензи барымдаалавайн илередири, хөгжүм үделгези дээш оон-даа өске чүүлдер кижизимдилге утка-шынарлыг, коруштуг болуп турарын демдеглээн. Ынчангаш ону бүгү РСФСР-ге, сон көөрту эвилел чергелиг маргылдааларны организастап эртиргеч болгаш чемпион болганнарга ССРЭ-ниң спорт мастери атты түңнелиг болуур дугайында перспективаны салып турар бис дээш, ол чугаалаан.

Дензи айыл-биле бирги чер дээш маргылдаалар 52 килограммның, 57, 62, 68, 74, 82, 90 болгаш 90 килограммдан өрү дензиниң категориязынга чемпионнарны болгаш шаңнаалдыг черни алган мөгелерни бөштайгы хүннерде илереткен. Аңгы-аңгы дензилер бистиң мөгелериниң бүгү арга-мөргежилин ажыглап, чараш хүрешкенин демдеглээри артык эвес. Маңаа ындыг болурдаа ужурлуг, чүге дээрге тыва хүрешке РСФСР чергелиг маргылдаа бир дугаар эртип турары ол болгай. Аңаа киришкен Карачаево—Черкестен, Даг-Алтайдан, Хакасиядан аңнуктериниң спортчулар тыва хүрештиң арга-дүрүмнеринге ындыг-ла кончуг чаңчылгаан, ону чаа өөренип турары билдингир. Ынчангаш бистер оларга тыва хүрешке сонуургалдыы, спортчу чүткүлдүүн дээш өөрүп четтиришкинниң илергейлеп, байыр чедирилдээ турдувус.

Дензи айыл-биле бирги черлерни (чүгле 90 килограммның категориязындан аңгыда) Тывадан мөгелер алгылаан. Ынчаза-даа моон соңгаар тыва хүрешке мергежилдиг шыырак удуралныкчылар улам көвүдээринге кандыг-даа чигзинниг турбас. Карачаево-Черкес областан дзюдо хүрешке спорт мастери Борис Чомаев 90 килограммның категориязынга чемпионнаан. Даг-Алтайдан 1968 чылда төрүттүнген аныяк мөге Сергей Аткунов 52 килограммның дензизинге ушку черни эзээн.

Маргылдаа бедик организастыг байдалга болуп эрткен. Үш түн үргүлчүлээн чидиг спортчу демиселдиң соөлүнде дензи айыл-биле 8 чемпион болгаш шаңнаалдыг черни эзээннер илереэн.

Маргылдааның түңнелинде 32 мөге түлеп чемпион ат дээш девиз үнүп келгеш, күзүүн шенешкеннер.

Бо удаада Андрей Семис-бодунуң удурланыкчыларын ырыг ойнап ап, финалга Алексей Сагты октаавы чемпионатның түлеп чемпиону атты чаалап алган. Ушку, дөртку мөгелерде Михаил Монгуш, Аргамак Ечешев (Даг-Алтайдан) олар болган.

Шаңналдыг чер алган мөгелерге Россияның спорт комитединиң дипломнарын, эртектиг белектерни, хөрөк демдектерни комитеттиң төлээзи А. Н. Павлов тывыскан.

Ол ышкаш эзирниң девиин эң эки күүсеткени дээш Максим Дажывааны, эң эки судья дээш Владимир Бише-оолду түңдулеп бижиктер, эртектиг шаңналдар-биле демдеглээн. «Чемпионнуң тренери» деп медаль-биле Вячеслав Кара-Тоннугну, Альберт Алботовту, Мадий Каламековту шаңнаан.

Маргылдаа кодурлуушкунуг байдалга эрткен. Ынчаза-даа тыва хүрешти моон ыңай неп-терелдип сайзырадырынга чамдык четпес чүүлдер бар. Карачаев-Черкестен, Даг-Алтайдан, Хакасиядан төлээлекчилер хомудалын чугаалаваннар. Тыва хүрешке маргылдаа эртиреринге-даа, секция-даа организастаарынга содак-шуудаа чок, маргылдаанын дүрүмү бижиттинмээн, секцияларга хереглээр программа база чок, мөге салыкчыларынын хеви база чок. Бо бүгүнү содак-шуудаатты, идиктиг хемнээл ааш-биле дээрадып кылыры күзенчиг.

Маргылдааның дүрүмүнге ооң үделгези «Дөге-Баарын» тывалап, ооустап парлааш, ооң нотазын база чуруур болза эки.

Республиканың спорт комитеди база хүреш федерациязы бо бүгү айтырыгларны шинчилээри-биле өөренип көөрү күзенчиг. Тыва хүрештиң пропагандаларын-биле РСФСР-ниң чамдык АССР-лерже, областарже харылзаалы тургузуп алыы болза, спорттуң национал хевирлериниң аразында тыва хүрештиң сайзыраарынга арганар барын эрткен маргылдаадан бээп көрдүвүс.

К. БИИЛДЕЙ,
маргылдааның коя секретары.

УЛААТАЙ АРЖААНЫ

Таңды-Уула сыныың ары, өөүр талакы эдектеринде агып баткан улуг, биче хемнер-ле хөй. Өөүр талада оларның бирээзи Улаатай. Тывызык аттыг, чараш бойдустуг бо хемнин үнүн дургаар тайганың болгаш шынаанаң ыяш-үнүжү холуштур үнгени-биле ол бир онзагай.

Сагналгар талдар, чазадак хадыннар, төөү дыттар, чоон теректер кожа тургулаар, а чамдыкта мырыңай чаңгыс дазылдан дестелип үнүп келген ышкаш сагындырар. Даа, сөөскен, шөнне чечектери бээрге, хем кыдыында алаак иштиг, аяңнар каас-шимик, байырлал хевин кедиликкен дег сагындырар. Оон кадыкшылга үнелиин чүү дээр.

Ындыг үнелиг бойдусту кыргып-хыдып, ооң байлаан чүгле бодунга шиңгээдип чоруурлар ийи-чаңгыс бага бар болдур ийин. Эзим дүмбей ыяаар кыстының кире бергеннер будуу каначаар-даа аажылаар сагыштыг де. Ынчаза-даа бойдус ыамгалакчылары оларны кымчыктырбас.

Бодунуң кара туразы-биле аяңнарым, ыяш кезерин хоруп каан болганда, чамдык чажараан кижилер өске арга үлеп турар. Каа-Хемниң ыяш ажылагыйы — мурнакчы организация Маңаа орт-даа ындаххаа болур. Кайда-бир черде чөпшээрел чок ыяш кескен кижилер дораан туттурар. Ол дээрге хайгаараакчыларның кызымак ажылы-дыр.

Кожайга хой кадартпа деп чугаа бар. Арнында «төтчеглекчи» деп бижип каан эвес, кижи кижиге бүзүүээр ужурлуг. Н. Кургузов баштаан үш кижи районнуң ыяш ажылагыйы-биле тоорук белеткээр дээш керээ чарып алган. Хамык материалдар-биле, идиктеп, чем-биле хандыртынган шыырак эрлер чүзү боор тайга тоорууп, төөшаал алгаш, олчазын боттарының таалынарынче ургаш чажырыпкан. Керээ чүгле саазын кырында арткан. «Тоорукар дужаап келүүнер»—деп, дүп-шаг болу бээрге, шылгаан удурткучулар олардан дилээн. «Тоорук чок болду, куруг келдивис»—деп, шагда-ла белен харыны олар берген.

Чарыгдал ээрээш эвес үнген. Күрүнеге дужаар дээнин олар аар өртекке саарып, байып аар бодаан. Халас кежик каяа турар! Ыяш ажыл-агыйы районнуң улус судунче керекти истээри-биле киирген соонда, төтчеглекчилерге чогуур хемчегни онааган, 6 муң рубльдиң когаралын олар төлеп үнген. Бо үш кижи дег, бойдус байлаан байырының оруу кылдыр бодап чоруур кижилер чок эвес, бар болдур ийин. Оларның оруу мунгаш деп чүвени кым-даа билир. Эндевестерниң аспаандан олар үнместер. Ындыглар көңгүс чок апаар болза, ак-меңнеп-даа амыраар, кат-чимис-даа ажок өзер.

М. БИЛИРБЕЙ.

ХАЛАС КЕЖИК КАЯА ТУРАР

ТЕСТОР
ЛОМАЛАР
ТОРЫ БЕЛЕТ
ТОРЫ БЕЛЕТ
ТОРЫ БЕЛЕТ

Туранскую республиканскую библиотеку

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 128 (12818) | 1985 чылдың июнь 4, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

ЧУРТТУҢ ШЫНААЛАРЫНДА

БЕЛГОРОД. Ол областың ажыл-агыйлары витаминниг сиген далганының массалыг ажаал алыышкынын эгелээн. Ногаан борбаандыларны кылыры-биле ажыл-агыйларда 170 ажыг кургадылга агрегаттарын белеткээн. Белгородтуң бүгү-ле колхозтарында болгаш совхозтарында тургускан тускай цехтер мал чемнерикиниң бажыг баазазын тургузарының ажылын боттарынга бүрүнүбиле алган. Областың ажыл-агыйлары 55 муң тоннадан эвээш эвес витаминниг далганы белеткээрин планнаан. Ол болза эрткен чылдаазындан барык ийи катап хөйдүр.

МАХАЧКАЛА. Дагестанның люцерна тараан шөлдеринде баштайгы кезилдеми чоруткан. Дыка хөй механизастаттынган отрядтар гектардан-на 200-200 центнер ногаан массаны алган. Ол мал чем культураның шөлдеринге чемнишчидилгелерни төккен соонда, дораан-на сезон төнчүзүнге чедир ол-ла черлерден ам-даа үш-дөрт удаа кезиишкиннерни кылып четтигиптерибиле ыяк суггарылганы чорудуп турар. Автономнуг республиканың ажыл-агыйларында мал чемнерни бүдүрериниң шуушту-рулгалыг технологиязын ажыглап турарындан ногаан сиген кезер хуусаалар кызырлыр аргалыг боон турар.

НОВГОРОД. «Комммунар» совхозтуң «витамин цегинниң» ажылын үш эвлчег-биле организастаан. Тускай тараан күзүн чешкен кок-тараанның ногаан массазын ында болбаазыradып турар. Ону кестирип каалган шөлдерже агрегаттар үнүп, оларны удур чардырган, чаңгыс чылдыг сигеннерни төрып турар.

Ол областа борбаандылар белеткээрин орай кускe чедир үргүлүлээр деп турар. Чугле чавгаар үнген эвес, харын база тараан-даа сигеннерни, ол ышкаш тараа саваҢын болгаш картофель сывын-даа ажыглаар деп турар.

БУХАРА. Тельман аттыг совхозтуң ажылчылары үрезинге ажыглаар сортонуң «Узбекистанның кырлыгы» дээр районнуттунган сортун ажаал ап эгелээн. Ону мал ажылының эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери тургускан. Гектар-ла 90 центнер үрезинни болгаш 350 центнер чемнештиг ногаан массаны берип турар.

(СЭТА-ның корр.)

АЖЫГЛАЛГА КИРЕР ТУДУГЛАР

Беш чылдың доозунчу чылының бирги чартыы төнер чөвүшулап орар. Тудуг программазының күүселдезинде хөмүдаашкынынны ажып эртери, ажыглалга кирер объектилерни чогуур хуусаазында, эки шынарлыг дужаары тудуг трестеринин, эргелелдериниң чугула сорулгазы болур. Дөрт чылдарда нинтизи-биле 112 миллион рубльдиң капитал салыышкыны шиҢгээдип алдынмаан. Республиканың чурттаачылары 194 муң дөрбелчин метр чурттарга шөлүн чедир албаан. Амгы үеде чурттарга тудуунуң чыл планы чүгле 10 ажыг хуу чедип турар. Бүдүрүлге, социал-культура объектилери база саадалгалыг туттунуп турар. Ынчангаш тудугда партия организациялары тудуг ажылын удуртурун болгаш оргамизастаарын экижидеринче, кадрларның харыысалгазын бедидеринче угланган хемчегларни дарый ап чорудары негеттинип турар.

Чамдык алдынган хемчегларниң түҢнелинде, бирги кварталда бүгү трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынын планын күүседипкен. Керээлиг тудуг организацияларының планы мурнуку чылдыындан 12,7 хуу эсмен. Ынчалза-даа капитал тудугда байдал ам-даа экижидиггени негеп турары билдингир. Тудуг ажылын организастаарынче кошкак кичээнгей салып тургандан чамдык организациялар хөмүдаашкынынны болдурган. «Шагонартэмстройнуң», «Тыва дагдугу тудуг» эргелели, «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 62, «Тыва суг тудуг» трестиң № 4 КМК-лары, «Тыва септелгетудуг» трестиң Самагалдайда болгаш Чадаанада участоктары объектилерниң ажыглалга киирер хуусаазын узаткан болгаш эде ылыыышкынналрны хөйнү болдурган. Ында хөйнинти организациялары хандырылганы экижидерин, материалдар камналгазын чогуур кичээнгейге албаанының хараазындан мындыг четпестер болганын демдеглээри чугула.

Тудуг трестеринде парткомнар, эргелелдерде тургустунган улусчу контроль болүктери бүгү нүшту ажыглалга киирер тудугларже мөөҢнээр умурлуг. Дугуржулга, керээлерниң күүселдезин контрольдаарынче, төлевилекчи, кол болгаш дузалаа тудуг организацияларның, чагынчының харылзаазын быжыглаарынче, күш-ажылчы коллективтерде кижизидиляге ажылын нүштелдиреринче сагыш салыры чугула. Партия хуралдарынга, күш-ажылчы коллективтерге сагылгачурум айтырыын чугаалажып, тудуг материалдарының хандырылгазын чурумчударын чедип ап, туруушкуннарның, эде ылыышкынналрның чылдагаанын тодарадып, бо четпестерни чайладыр талазы-биле шалып хемчегларни ап чорудар болза эки.

Тудугларның саадап турарының чылдагаанны чогуур үезинде шынарлыг төлевилел-смета документазиязы-биле хандырбаанындан, акшаландырыышкынны ажытпаанындан бөлүп турар. Бирги кварталда 18 объектиде төлевилел чок болган. Кодээде туттунуп турар тудугну акшаландырары өзалдаашкыныныг чоруп турар. Үезинде ажыглалга киирбээн тудуг аззыре-ле, артык чарыгдал дээрзи билдингир. Узаткан тудугларның банкыларга хөөзү эвээжевейн турар. Тудуг материалдарының сөөртүлгезинде, оларны шыгжап кадагалап турарында четпестер бар. Чагынчы министерстволар, организациялар маажым чоруктан уштунар ужурлуг. Чүгле акшаландырыышкынны саадатканындан болгаш дериг-херексел-биле четчелевээнинден бирги кварталда Ак-Довуракта ТЭС-тиң № 7 котёлу, ында уруглар садиги, геология-шинчилел экспедициязының лаборатория-камера корпузу, Кызылда АТС тудуу, «Тудуг кезектери» комбинаттың панель бажың тудуунуң цеги болгаш өске-даа чугула объектилер үзамдыкпаш турупкан. Кызыл хоорайда ажыглалга киирер аады объектининг чаҢгызы-даа үезинде дужааттынмаан.

Чылдың тудуг программазы күмененишкинниг. Чартык чылда Кызылда, Чадаанада инженер четкилерин, асфальтбетон заводун, ЦЭС-тиң биологтуг арыглал станциязын, Ээрбек — Баян-Кол аразының оруунуң он километрин, Хайыраканда 400 баш мыйыстыг бодг мал киирер кажаанын, Сементиң суггарылга системазын, оон-даа өске тудугларны хүлээдирп көрдүнгеп. Ажыглалга киирер тудугларның графигин бадылап каан, объект бүрүзүнде харыысалгалыг эштерни быжыглаан.

Ынчангаш тудуг ажылының шынарын экижидер, темпизин шапкынчыдар дизе, ажылды организастап, удуртуп турар өртумак звенонуң кадрларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, трестиң килдистерининг ажылын экижидип, түс-түс кадрларның харыысалгазын бедидерин удуртукчулар, партия организациялары чедип алыр ужурлуг. Тудугну үезинде ажыглалга киирер дээш чарыштыорганизастаарын профзвилел комитеттери экижидер ужурлуг. Объектилерни ажыглалга кииргени дээш шаҢнап-мактаар аргаларны чаарты көөрү чугула болуп турар. Ол ышкаш хөмүдаашкынны ажып эртеринге бригада керээзи дузалаары чугаажок.

Тудуг талазы-биле сөөлгү үеде чугула доктаалдар хүлээп алдынган. Оларны күүседир талазы-биле хемчегларни алыры партия организацияларының кол сорулгазы болур. Чоокта чаа СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ында дыка хөй объектилерни тудары планнаттынган. Партия хооркомунуң болгаш райкомнарының, трестерде парткомнарның, партия, профзвилел болгаш комсомол организацияларының мурнунда туруп турар сөҢгаарлаттынмас сорулгаларның бирээзи болза, тудугну кадрлар-биле четчелээри, оларның мергежилин бедидеринче, амыдырал байдалын экижидеринче угланган хемчегларни ап чорудары. Кайда кижизидилге ажылы эки деҢнелде болдур ында ажыл экижикир.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышты калбартыр дугайында хоорайның чамдык коллективтериниң эгелээшкинин СЭКП Кызыл хоркомунуң бүрөзү чугаалажып көрген деткээн.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында партияның сагыш салыышкынынга шалыпчы ажылхеректери-биле харылаар дээш, Кызылдың дааранылга фабриказының, «Тываавтотранс» каттыжыышкынының № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң, «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективтери съезд мурнунуң шалыпчы эзэлзэнге киржип эгелээш, бедитмен социалистиг хүлээлгелерни алган.

КЫЗЫЛДЫҢ ДААРАНЫЛГА ФАБРИКАЗЫ шалыпчы ээдлегниң үезинде планнан ажыр 50 муң рубльдиң даараан ыяыгларын бүдүрип, оон иштинде экижиткен шынарлыг «П» (чаа хевирнин) индекстиг чоннуң хереглел баазанмарын 20 муң рубльге бүдүрерин хүлээнген:

күш-ажылдың бүдүрүкчулуун бир хуу бедидер, продукциянның бот-үнезинин 0,5 хуу чиигедир;

40 чаа, бедик бүдүрүкчулуг дериг-херекселди, бичи механизациянын 41 чепсекхерекселдерин иептередир болгаш шиигээдип алыр;

Шалыпчы ээлчегиниң үезинде фабриканың 27 ажылчының план планын күүседирин шиитпирлээн.

№ 1 АТБ-НИҢ ажыл-ишчилери чүк сөөртүрүмүн чыл планын декабрь 30-же күүседир, даалгадан ажыр 5 муң тонна чүктү сөөртүр, 100 муң тонна-километрни ажылдап кылыр:

1986 чылдың ийи айының программалыг ажылын съезд ажыттынар хүнге чедир күүседир, планнан ажыр бир муң тонна чүктү сөөртүр, 16 муң тонна-километрни ажылдап кылыр;

күш-ажылдың бүдүрүкчулуун 1,5 хуу бедидер, чүк сөөртүрүнүң бот-үнезинин 0,7 хуу чиигедир;

күш-ажылчы ээлчегиниң үезинде 150 комплект автодүгүйну, он муң рубльдиң кыварлар материалдарын болгаш артык кезектерни камнап алыр;

№ 3 автоколоннаның, А. А. Шевченконуң, В. В. Улановтуң, К. А. Фроловтуң удурткан чолаачылар бригадаларының коллективтери Октябрьның социалистиг Үлүг революциязының 68 чылынга чедир, бүдүрүлгениң 50 чолаачызы стахановчу шимчээшкинниң эгелээнинин 50 чылынга чедир беш чылдың планның онаалдаларын күүседирин хүлээнген.

«КЫЗЫЛ ТУДУГ» ЭРГЕЛЕЛИНИҢ тудугжулары күш-ажылдың бүдүрүкчулуун планда кордүнгенинден бир хуу бедидер:

1986 чылдың февралыа планнан ажыр 25 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын;

свердловчуларның аргалыг ёзугаар авааш кежигүннерлиг бригада-биле хөй хемчээлдиг ажылды кылыр, бригада бүрүзү хуниин-не планнаг онаалдаларын он хуу ажыр күүседирин чедип алыр:

1985 чылдың ийи айында он муң туубуну, ийи тонна цементини, беш муң киловаттшак электроэнергияны камнап алырын хүлээнген.

СЭКП Кызыл хоркомунуң бюрозу үстүнде адаан коллективтерниң эгелээшкинин калбак нептередирибиле организанчы болгаш масса-политиктиг ажылды чорударын парткомнарга, партия эге организацияларынга, профзвилел комитеттеринге, ажыл-агый удуртуҢчуларынга сүмелээн.

СӨӨЛГҮ ГЕКТАРЛАР

Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада организастыг, шынарлыг болгаш шалыпкын чорударындан бедик дүжүттү остүрүп алыры улуг хамаарылгалыг. Ынчангаш хамык ажыл баш бүрүҢгаар планнаттынган, хуусаа аайы-биле хуваатгынган, кижи болгаш техника күжүнүң четчелеттингеп турары албан. Улуг-Хем районнуң чер ажылдыглары часкы тарылганы ол негелде ёзугаар чорудуп турарлар.

Бо чылдың часкы тарылгазы доозунчу чылдың болгаш ниитти беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни амыдыралга боттандырарынга кол черни эзлеп турар. Районнуң тараажыларының социалистиг чарышты чер бүрүзүнге организастап, хүн түржүк шак бүрүзүн бедик бүдүрүкчулуг ажыглап турарының ужуру ында. Олар эрте чажар тараа культураларын кыска хуусаада тарып дооскан, ам могаан өзүмнер шөлдерде кестүгүлеп келгилээн.

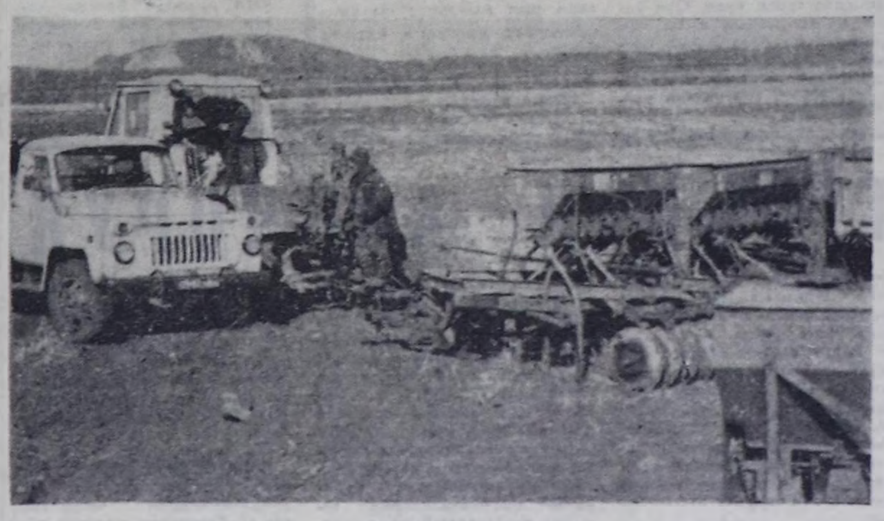
«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң тараажылары кызылтас, арбай болгаш картофель тарылгазын доозуп алган. Бо хүннерде ында ногаа олуртулгазы болгаш кукуруза тарылгазы организастыг чоруп турар. Хөй чылдыг сигеннің суггарылгазы база түлүк, оон баштайгы кезилдезин мөңкүң ортан үезинде чорудар.

Совхозтуң тараажылары суланың сөөлгү гектарларын чаштырып турда таваржы бердиннс. Иван Амбар-оолдуң, Александр ЧамыяҢның болгаш өске-даа механизаторларның агрегаттары ында болду.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: агрегаттар ховуже үнерниге белеткенип тур: трактористер **В. САТ** биле **К. ОНДАР.**

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АЖЫЛЫН ТҮҢНЭЭН

Кыштаглаашкынны организастыг эрттирип, малдың чаш төлүн онча-менди доруктурар херекке сакманчыларның үлүг улуг. Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларының сакманчылары слётка чыглып келгеш, ол дугайын чугаалашкан. Район төөгүге болуп эрткен бо слёттуң киржиичилери — совхозтарның мурнакчы сакманчылары, ажыл-агыйларның удуртукчулары, партком секретарылары, партия райкомунуң, райкүүскомнуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчылары киржип, эрткен кыштаглаашкынга сакманчыларның ажылының түҢнелдерин чугаалашкан.

Шээр малдың оолдаашкынының үезинде районнуң ажыл-агыйларынга 378 сакманчы, оон иштинде 120 кижи комсомолчу путёвка-биле ажылдап кыштаан болгаш сакманчы бүрүзү 80-ден 210 чедир хураганны, аналны хүлээп ап, онча-меңди доруктуруп, совхозунга хүлээдип берген.

Районнуң ажыл-агыйларында төрүүр хөй, ёшкүнүң 126 коданы бар. Эрткен кыштаглаашкынны багай эвес көргүзүглербиле дооскан ажыл-агыйлар, бригадалар, хөйжүлар бар. 34 хөйжү төрүүр 100 хөйга онаштыр 85-тен 108 чедир хураганны камгалап алган. Оларга «Тээли» совхозтуң хөйжүлары С. Ооржак, Ч. Хертек, «Бай-Тал» совхозтан — Т. Сыргыт-оол, «Кара-Хөл» совхозтуң хөйжүзү С. Күжүгет болгаш оон-даа өскелер хамаржыр. Хөйжүларның багай эвес көргүзүглерни чедип ап, эки ажылдаанынга оларга быжыглаан сакманчыларның кимиштирген үлүг база бар дээрзин айтыры чугула. Нинтинин малын кыштан хур ажырар чугула бо херекке ак сеткилдиг киржип турарлар ажыл-агый бүрүзүнде бар. Сакманчылар—А. Өнер-оол, Ч. Лама, Ш. Данар, Е. Маадыр-оол, Л. Хертек, А. Ооржак, М. Иргит, К. Дандаа болгаш оон-даа өскелерниң кызымак ажылын хөйжүлар мактап чугаалажып турарлар. «Бай-Тал» совхозта Х. Хертек, Д. Күдер назы-төрү догүй берзе-даа, сакманчылаал, мал өстүрериниг төлептиг үлүүн кимиштирип турарлар.

Сакманчылар аразында чарыштыг түҢнел оон тиилекчилерни шаҢнап-мактаан. Социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи «Бай-Тал» совхозтуң сакманчызы Ч. Лама болган. Чойганмаа Лама кыштаглаашкын үезинде эки ажылдаваш, 210 хураганны доруктуруп өстүрген. «Кара-Хөл», «Тээли» совхозтардан Т. Хертек, Е. Маадыр-оол олар база эки ажылданнар. «Мурнакчы» совхозтуң сакманчызы Е. Иргит ак сеткилдиг кызымак ажылы-биле Ортаакы Азия, Казахстан баар турисчи хелас путёвка-биле шаҢнаткан. Оон-биле кады ССРЭ-ниң УАЧД-же баар хелас путёвкалар-биле Е. Маадыр-оол, С. Ховалыг, Т. Хертек, М. Серот олар шаҢнатканнар.

И. СЕДИП.

БЕШ АЙНЫЫН КҮҮСЕТКЕШ

«Тыва суг тудуг» тресте № 5 КМК-ның коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылын чедишкинниг доозарының магадылалын тургузар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Бо коллектив беш айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын кол керээ ёзугаар 105,8 хуу, а бодунуң күжү-биле 101,5 хуу кылдыр ажыр күүсеткилээн.

Чыл эгезинден бээр ниитизи-биле 507 дөрбелчин метр шөлдүг үш чурттарга бажыңнарын тудуп, чурттакчыларга хүлээткен. Оларны тударынга үнген чарыгдалдарны планда кордүнгенинден 40 муң рубльге кызырып, тудуг ажылдарының бот-үнезин чиигеткен.

В. Михайловка удурткан тудугжу бригада Сукпакта шенелде кварталда бажыңнарның тудуун доозуп, ажыглалче киирериниң кырында келген. С. Мурзиниң удурткан мурнакчы бригада бо хүннерде трестиң 200 кижи чурттаар ниитти чурттарга бажыңында капитал септелге ажылдарын чорудуп турар.

Тудугжулар ортузунда ботгарының шалыпчы күш-ажылыбиле, быжыг сагылга-чурумнуу-биле коллективтиг хүндутхелиин чаалап алганнар хөй. Оларга С. Мурзиниң бригадазының кежигүннери — аныяк дашчы, комсомолчу Юрий Сенгии биле дуржулгалыг ажылчын, дашчының, бетонщиктиҢ чазаныкчының мергежилдерин кончуг эки шиҢгээдип алган Борис Куулармы хамаарыштырып болур.

Л. КОВАЛЕНКО,
«Тыва суг тудуг» трестиҢ № 5 КМК-ның план-бүдүргелге киидизиниң начальныгы.

Тудугжунуң алдары — ажылында

СОРУУВУС ЧАҢГЫС

№ 42 тудуг эргелелинде бистиҢ 11 кижи составтыг бригадавыс Чаа Шагаан-Арыг хоорайда 80 аал чурттаар 5 кават бажында шеверлел ажылдарын чорудуп турар. Бригаданың кол өзээ — Э. Чылбакай, Т. Шивит, Т. Бавуу ышкаш 10 чыл хире кады ажылдап келген эш-өөрүм. Чаа Шагаан-Арыгже Хову-Аксыдан он чыл бурунгаар кээп турумда ээн ховуга каш борбак бажыңдан өске чүү-даа турбаан чүве. Ынчалза-даа ажылчын холдарның ачызы-биле хоорай каракка көзүлдүр өзүп келди. Улуг бүдүрүлге черлери, 5 кават чурттарга бажыңнары безин эндерилген. Үстүнде адаанын эш-өөрүм-биле барык бүгү тудуг объектилерге ажылдап, оларның ажыглалче киреринге үлүүвүстү каткан бис.

Мен ам сес чыл бригадирлеп келдим. Бо үеним иштинде бригадавыска хөй кижи солушкан. Дыка хөй аныяк уруглар моон чоруткан. Оон чылдагаавы чүдел! Мен бодап көөрүмге, амыдыралды чиик кылдыр көөрүнде, оон ужурумдан баштайгы бергелерге таварышкаш-ла, шыдашпайн дезиптеринде боор. Профессионалтехниктиг училище дооскан аныяк уруглар чылдың келир. Оларның хөй кезии ажылга тура чок болур-дур. Училищеге олар-биле кижизидилге ажылы четпес деҢнелге турган хире. Күш-ажылчы коллектив база кижизидикчи шынарлыг болур ужурлуг. Бистер, дуржулгалыг ажылчыннар, аныяктарны ижиктирип, турумчудуп алыр дээш база кызып келдивис. Ынчалза-даа чамдык аныяктар-биле чарлыр ужурга таварышкан бис.

Чүгле баштайгы базымнардан эгелеп кызып ажылдаар, мергежилин бедидер, эш-өөрүнүң сүмезин, а чамдыкта чептүг чемелелин дыҢнап, оон чогуур түҢнел үндүрүп шыдаар аныяктар бригадага ызырныр, ёзулуг ажылчыннар болу бээрдир. Оларның чижээнге Алевтина Димит, Ирина Доктуу, Клара Ооржак оларны хамаарыштырып болур.

Бригада керээзин ёзугаар ажылче шилчээнивис соокда, күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн. ШалыҢны күш-ажылга киржилгенниң коэффициентизин барымдаалап үлеп турар бис. Эрткен чылдан бээр бригада кежигүннери чаҢгыс-даа прогул кылбаан. Ажылчыннарның уган-медерели өскерлип, чүгле бодунуң эвес, бүгү бригаданың эрге-ажыын бодап ажылдаарын, онаагаан ажылының шынарын экижидерин кызыдып турар апарган. Чамдыкта, четпес, чедир кылдыкмаан чүүлдерни эдери-биле ажыл шагының соонда бээн артып калгаш, демнин-биле эдип ап, оларны моон соҢгаар болдурбазының аргалары чугаалажып турар бис.

Бо чылдың бирги кварталының түҢнели-биле № 42 тудуг эргелелиниҢ бригадаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, мактал-шаҢналды алдывыс. «Шагонартэмстрой» трестиң тудугжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка база чедиишкиннинг киржип, 2-ги черни эзлээн бис. 4 айларның тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниҢ 110,5 хуу кылдыр күүсеттивис. Ынчалза-даа ооҢгурга турбас. БистиҢ № 42 тудуг эргелелинде эштеривис — Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ депутады А. И. АвсеевичиниҢ, В. И. Поднопаевааның, Л. С. Стародубцеваның бригадалары база багай эвес ажылдап, ай, квартал планнарын ажыр күүседип турар. Мурнакчы туруштан чайлавас дизе, улам кызымак ажылдаары, шеверлел ажылдарының шынарын экижидери негеттинер дээрзи билдингир.

Ажылга шалтыктап турар четпестерни чок деп болбас. Янзы-бүрү мергежилдиҢ тудугжуларының, тудуг организацияларының демнинг ажылдаары, оларның ниити ажылын шын организастаары чугула чүүл болур. Ынчалза-даа бистиҢ тресте байдал ындыг эвес. Эде кылыышкыннардан чайлаары эҢ чугула болуп турар. Шеверлел ажылдарын кылып квартирвыыска, монтажниктер база катап дериг-херекселдерни эде тургузар, оон уламындан бис база ийи дакпыр ажыл кылыр ужурга бо-ла таваржы бээр-дир бис. Күш-ажылдың чидирүглери, тудуг материалдарының чарыгдалдары ковудээр, ажылдың шынары кудулап, объектилерни үезинде дужаары болдунмаан баар.

Бо бүгүден чайлап болур. Чүгле ажылды шын организастап, ажылдың участок бүрүзүнге харыысалганы бедидер керек. БистиҢ бригаданың бо кыжын кылган ажылы ээҢээ болган. Бажың иштии соок болуп, ажылдаарынга шалтыктаан болгаш чүгле февраль айда долу күш-биле ажылдап эгеледнивис. Бир эвес, сантехниктер ажылын шынарлыг чорудуп, одаага системазын үезинде ажыглаваа киирген болза ындыг эвес болур ийик.

Бо 80 аал чурттаар бажыңны удавас доозупкаш, трестиҢ теп диспетчер станциязының тудуунга барып ажылдаар бис. Бо чайын кылыр ажылдар эндерик. Бригаданың бүгү кежигүннери он бирги беш чылдың сөөлгү чылын төлептиби-ле доозар сорулгалыг ажылдап турар бис.

Н. ЕГОРОВА,
«Шагонартэмстрой» трестиҢ № 42 тудуг эргелелиндеде бригадир.

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

(СЭКП Кызыл хооркомунуң пленумундан)

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, анаа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш М. С. Горбачевтуң клеткаларда айтыышкылаарыны, партия обномунуң VII пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле хоорайның партия организациязының соруглаарын СЭКП Кызыл хооркомунуң VIII пленумунга чугаалаашкан.

Хоорайның улус ажыл-агыйының бүгү адырларының — үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорт, садыг, аимдырал хандырылга черлериниң хөгжүлдезиниң темпизиң шапкынчыдар дээш экономиканы интенсификастаары, эртем-техниктиг депшилгени шапкынчыдары, бүгү участоктарга организастыг, сагылга-чурумуут чорукту тургузары, партия организацияларының ажылының стилин үндезинин-биле экижидери үеним иетелдезии болуп турар. Бо талазы-биле чедип алдынган түүлелерни анализтеевишаан, пленумга клеткелүүлер — партия Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов болгаш санаал бергеннер: «Тыва автотранспорт» каттыжымышкынында партком секретары В. А. Асовичев, «Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир Ч. Ч. Донгак, «Тыва тудуг» трестиң тудуг кезектериниң болгаш конструкциялыралыының заводунуң директору В. А. Попов, хлеб комбинадында партия организациязының секретары Г. С. Ондар, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылга филиалының ректору Д. Б. Бузур-оол, заводтуң чедиишкининиң доозазыры Ч. Ш. Ооржак, Тываның электр четкилери, сүт, пиво, алгы заводтары, Улуг-Хем мын үлетпүр ажыл-агыйы, хана материалдар заводу, түүйбу заводу болгаш өске-даа коллективтер бар. Оон түүвелиинде хоорайда үлетпүр бүдүрүлгезиниң темчээли 0,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,6 хуу кудуласаа.

Тудуг организадиларында четпестер уламчылавышаанын пленум демдеглээн. 98 миллион рубльдиг кол фондуларын ажыглалга киирбээн, 67 мун дөрбелчин метр чурттарга шөлүг чедир түттунмаан. Капитал тудугда шыгыы четпестер, хөй санныг объектилер тудуу үр үеле узамдыгын келгенин дүвүреннир.

Садыг бүдүрүлгелерге бараан саарыглазының дөрт чыл планын күүсетпээннер. Хооркомунуң пленумунуң киржикчилерн чомунуң садыг хандырылгазында, кадрларны шилип, таарыштыр тургузар болгаш киижидер талазы-биле ажылда четпестерни шүүмүлелекчи ёзулбиле көргеш.

Үстүнде айыттынган болгаш өске-даа коллективтерниң партия организациялары боттарының дайынчы арга-шинээзин бедидип, ажыл-херекти экижидерин хандырып, коммунистерден, бүгү чергелиг удурткулаларындан негелдеп бедиринии чугулазын партия хооркомунуң пленумунуң киржикчилери чүгаалап турганнар. Ылаңгыя хожудаңгай бүдүрүлгелер саны кызырылбайн келгенин хооркомунуң партия организацияларының талазындан экономикаже кичээнгейниң ам-даа кошкак тургустунганын, бүдүрүлгелерде деп-дескн эвес чорукгар-биле эптежин келгенин дерелчилеп турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр кижи бүрүзү боттарының ажылдаар черииге ак сеткилдиг, долу күш-биле ажылдаары, организастыг чорукту, сагылга-чурумну быжыглаары хүнүң чүгүла айтырыы болуп турар. Бо талазы-биле эки түүиелдерни чедип ап турар коллективтер бар.

Чиижээ, Кызылдың № 2 АТБ-зиниң коллективи (начальниги К. Чамзын, партия организациязының секретары В. Н. Комарова) организакчы, кижизидилге ажылын экижиттеиниң, хүлээиген ажыл-херек дээш кижилерден негелдеиниң бедиткешиниң түүиелинде бо чылдың дөрт айларында ажыл шагы үзер чоруктуң саиын 70 хуу кызырган. Ол—чүк сеорлугтезиниң хемчээлии 40 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 10 хуу бедидер арганы бергеи. Ол ышкаш «Кызыл тудуг» эргелели (эргелекчизи П. И. Чебряков, партия организациязының секретары Н. И. Науменко) эрткен чылдың ол үезинге деиижээрге бо чылдың дөрт айларында ажыл шагының чидириглерии 67 хуу кызырган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 33,8 хуу бедээн. Кылдыигаи тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 27,4 хуу көвүдээн. Даараиылга фабриказында, электри станциязында, Улуг-Хем мын үлетпүр ажыл-агыйынга корум-чурумну, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыды тодаргай утланыышкынныг чорудуп турар. Эрткен дөрт айларда автотранспорт бүдүрүлгелериниде ажыл шагы үзер таварылга чээрби алды хуу, тудуг организацияларында дөрт хуу кызырылган.

«Арагалаашкын-биле демиселди күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Чарлыы ам күштүт болуп эгелээн. Партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерии хооранның коммунистери, ажылчы чоинары бүрүи долузу-биле деткии, арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демисселди массалыг, дээштиг болдурарынче киргеи.

Чамдык коллективтерде сагылга-чурумиу, организастыг чорукту быжыглаар дээш демисел кошкак тургустунганыи фактылар көргүзүп турар. Организас чок чоруктуң, чамдык ажылдакчыларның күш-ажылды ак сеткилдиг көрбес, ажылдан оралдаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чорууиун, үржүүидан хооранның улус ажыл-агыйында чидирилгер улуг. Эрткен чылын күргеге ыидыг чылдагаандан хөй түүиүт продукцииыны чедир бербээн, хөй хемчээллиг тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдыимаан, улус ажыл-агыйының эвээш эвес чүктери чедир сөөртүнмээнии үстүнде фактылардан көрүп болур.

Беш чылды болгаш 1985 чылды чедиишкиниг доозарынче, кижилер-биле ажылды күштелдирип, сагылга-чурумну, корум-чурумну быжыглаарынче, республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезии дүргедедир дээш бүгү күштүг мобилизастаарынче үглаиган докталзалды пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР.

Гидрометеорология болгаш байдыс болуушкунарын контрольдаар талазы-биле Узбек республиканың эргелелиниң дагылга спортунга тоорумчалыг сураглыг деемскээрде тургустунган хар-көшкениң «Чимгаи» дээр станциязының коллективиниге эртеиен харлыг болган кадыг-дошкун кыш шыңгы шыигалда болган.

Ол шыигалдаиы станциияның ажылдакчылары аждарлыы-биле тудуп эртиеннер. Олар дагыыг черлерде чурттакчыларның, дыштаныкчыларның болгаш спортчуларның айыыл чок болур чоруун хандыргакар. Хар көшкезиниң чугаун бадып болурунуң айыылдыг үелерии айыткан медээлерии чогуур хуусада тургузуп, тарадып турган болгаш эң айыылдыг зоналарны тодарадып, кадыр даглардан харны баш удур көшкелендирип бадырып тургаинар.

Хар-көшке хайгаарашкыныың «Чимгаи» дээр станциияның эртем информациялары база-па Ортаакы Азиниың даглариида тургустунган өскеөдаа станциялар-биле кадаа республиканың Гидрометтоорукке кээп турар.

ЧУРУКТА: хар-көшкезин хайгаарар «Чимгаи» станциязының начальниги Александр Осипов, С. ВЕЛИЧКИННИҢ болгаи А. КОШКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТҮҢНЕЛ КИЧЭЭЛ

Улус ажыл-агыйын удурткулуктуң, хөгжүдериниң, школа реформазының, чурттуң ишкин болгаш дашкы политиказының айтыыларыи Улуг-Хем районнуң партия, ажыл-агый активиниң өөредилгезиниге чугула черии эзлеп келген. Активтиң чыл дургузунда өөредилгезиниң түүиел кичээли эртем-практиктиг конференция хевирлиг болуп эрткен. Оиу партия райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак удуртуп эрттирген.

Түүиел кичээлге партия райкомунуң организастыг ажылдар киидизиниң эргелекчизи М. М. Чаш-оол «Аигы үе-чаддада СЭКП-ниң кадр политиказы», «Шагонартажстрой» трестиң партком секретары В. И. Шумакина «Кадрлар-биле ажылга бистиң дуржулгавыс», сержат заводунуң директору В. Л. Гаврикова «Удурткулу болгаш күш-ажылчы будурулге коллективтиң» деп дыннадыктарыны кыпган.

«Шагонартажстрой» трестиң кол инженери А. Н. Сержантов «Сөстүң болгаш ажыл-херектиң чаңгыс аай болуруу деп темага реферетты камгалаан. Чугула темага бижиттикиген ажыл дыннакчыларның кичээнгейин, сонуургалын хөөра тутка. Оон сайгарылгазынга трестиң профком даргазы П. И. Гаврилов, сугарылга системалар эргелениң начальниги Х. Д. Дугур-Сеген болгаш өскелер-дээ киришкен.

Ниитизи-биле түүиел кичээл ажыктыг болгаш соигун эрткен деп түүиелди оон төмүзүнде үндүрген.

Ш. ДАРЖАЙ.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

«КОЛХОЗ АКАДЕМИЯЗЫНЫҢ» ДУЗАЗЫ

Будурулге каттыжыышкынарының, колхоздар база совхоздар, будурулге бригадаларының удуртукчулары, специалистер, эртемденнер-биле СЭКП ТК-га чоокта чаа болган ужуражылгага бо чылдың болгаш миитп он бирги беш чылдың планнарын чедишкининг боттандырарының база СЭКП-ниң XXVII съездизиниң будуулгында кылыр ужурлуг эң чугула экономиктиг болгаш социал соруглаарны шиитпирээрнии оруктарының, арга-методтарының дугайында чугаалашкан. Аңаа Ставрополь крайның «Казьмина» колхозтуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң депутады Александр Алексеевич Шумский чүве чугаалаган.

ПМА-ның корреспондентизи ол колхозка чорааш, биижээн болза:

План ёзугаар үк ажыл-агый он бирги беш чылдың дөрт чылдарында күргенеге 27.600 тонна тараа садар тургаш, ону ажыр күүсетккеш, күргуне шыгжамырынче 48 мун тонна тараны ургаи. Он ышкаш суг садарының даалгазын үш мун тонна, эттиин — 180 тонна ажыр боттандырган. Колхоз будурулгезиниң өзүрдезии мындыг көргүзүүлер хереченлеп турар: бир эвес онгу бөш чыл планының үезинде колхоз чылда-ла 6,5 миллион рубльдиң продукциязын будурул тургаи болза, ам ол 12 миллион чеде берген. Бир гектардан-на алыр сорулга 533-тен 984 рубль четкен.

Колхозтуң ажыл-агый экономиказының ындыг дүрген хөгжүлдезиниге эртемденнер-биле кады ажылдажылга улуг салдарлыг болган. Ставропольдуң кедээ ажыл-агый институдунуң доозукчузу Александр Шумский колхоз даргазынга соңгуткан соонда ажыл-агыйны чогумчалыг, эки чорударынга дузалаарын институттуң удуртукчуларындан дилээрге, эртемденнер оон дилээн күзедикчи-биле хүлээп ап, экономика эртемнериниң доктору Виктор Эм башкаан агрономнар, зоотехниктер болгаш өске-даа эртемденнер составтыг «бригаденың тургускан. Олар колхозже доктаамал барып, чамдыкта элээн үе үеде оон специалистеринге чер ажылынын, ону ажыглаарының чаа системазынче шилчиннирнге дузалажып турганнар.

«Казьминниң» шөлдери чоокка чедир эки дужут берип көрбээн, 50—80 гектар ыяш черлерде чурттакчыларның, дыштаныкчыларның болгаш спортчуларның айыыл чок болур чоруун хандыргакар. Хар көшкезиниң чугаун бадып болурунуң айыылдыг үелерии айыткан медээлерии чогуур хуусада тургузуп, тарадып турган болгаш эң айыылдыг зоналарны тодарадып, кадыр даглардан харны баш удур көшкелендирип бадырып тургаинар.

Хар-көшке хайгаарашкыныың «Чимгаи» дээр станциязының эртем информациялары база-па Ортаакы Азиниың даглариида тургустунган өскеөдаа станциялар-биле кадаа республиканың Гидрометтоорукке кээп турар.

ТЫВА ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Хүнүң программазы

Июнь 4, шаанда

Тыва дылда

Ниити чаңгыс программа

Ниити чаңгыс программа

**Ниити чаңгыс программа

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

[Төнчүзү. Этези № 126 «Шында»].

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш күжүзүткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Валентина Шиминовна Харгөк — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чедиң уругну божаан болгаш күжүзүткен иелерни «Иениң медалы» медальдың III чергези-биле

Чечек Бокпан-ооловна Оюржак — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Сетовна Тагаланова — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш күжүзүткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Долгар Содуповна Айдыспаа — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Мария Чамкадаевна Монгуш — Шамбалыг суурда ог-буле ээзи.

Нина Ширин-ооловна Сундук — Кур-Чер суурда ог-буле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш күжүзүткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Досумаа Базамовна Монгуш — Кур-Чер суурда ог-буле ээзи.

Байлак Чыргал-ооловна Таспаан — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш күжүзүткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Надежда Тарымовна Чуб — Союзпечаттың киоскеру.

Сес уругну божаан болгаш күжүзүткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Галина Доржуевна Оюн — «Коммунизмниң чүрээ» совхозтуң ажылчыны.

Чедиң уругну божаан болгаш күжүзүткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Борбак-кыс Дадежлаевна Оюн — «Коммунизмниң чүрээ» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш күжүзүткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Людмила Моол-Кара-евна Оюн — «Коммунизмниң чүрээ» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш күжүзүткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечек Донгаковна Кызыл — Хову-Аксы суурда хлеб заводунуң хлеб бышырыкчызы.

Серен Ован-ооловна Монгуш — Межегейниң участок эмнелгезиниң кол эмчизи.

Тамара Кызыл-ооловна Оюн — Тока аттыг совхозтуң бухгалтери.

Татьяна Очур-ооловна Эник — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң сааначызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың май 21.

Амыдыралга быжыг туруш

БОДАЛЫМ ЧУГААЛААЙН

«Шын» солунуун арыында кой санныг номчукчулар амыдыралга идепкейлиг туруш дугайында ёзулуг амыдыралчы ажык чугаана чорудуп турардыр. Мен номчукчу кижи болганымда, ол ажык чугаага база кирижип, бодумнуң саналгамны кадар бодай-дыр мен. Чуртталганын утка-шыкары чүдел, амыдыралга идепкейлиг туруш дел чүл? Ол дээрге, бодүүмү-биле чугаалаарга, кижиниң күш-ажылга, хөй-нинти ажылынга идепкейи-дир. долгандыр болуп турар бүгү болуушкуннарга кижиниң хамаарылгалы, аңаа кирижилгези-дир дел бодаар мен.

Мындыг чижектен чугаалайн. Тоску классчы Сашаны эштери школаның комсомол комитединиң кежигүнүге сөңгүн каан. Ол баштай ишкинде бодаанын, чүнү кылыр ужун боор мен дел сеспи хөнө бергеш, ынчалза-даа эштериниң аңаа бүзүрээнинге өөрүп турган. Оол бажыңынче аажок далажып, ада-иези-биле өөрүшкүүн үлежир бодап халып орган. Саша эжиктен кирип ора-ла:—Мени комсомол комитединиң кежигүнүнге сөңгүп кагды — дел чугаалаан.

Оолдуң аазы кылып турган ажылын соксадып каан:

— Байыр чедирейи, мойнуңда артык чүве чүктеп алган амыраан-дыр сен, сээн өөредилгекпи кым өөренир чүвел, институтче кирериниг белеткенир херек, хамык халас үениң ам ынаар үндүрериң ол бе? — дел барык хыйланган.

Саша шуут кайгай бергеш:

— Ол чүү дел турарың ол, авай? Мен өөредилгем кагбас-ла болгай мен. Башкым, эш-өөрүм идегеш турар-дыр — дел харылап каан. Оолдуң аазы арай хөлүн эрттирипкеши эскерип каажы:

— Өскелериң херээ сеспе хамаан чок, бодуң дугайыңда бодан, сээн амыдыралың эмда мурнунда, хөй-нинти ажылынга кирижип четтиге бээр сен — дел, амыдыралдың «ажыдына» оглунга сургаарын ол бодаан. Бо чижекти номчукчуга тайылбырлаар ажыы чок. Чүгле ооллуң иези бодунуң «согур» ынакшылы-биле аныяк кижиге өскелериниң оргааынга чаштынар, чүгле бодуң бодаар, инитилелге ажыктыг ажылдан оспаксыраар багай чанчылдарга, боду күзевейн турза-даа, чайгаар кижизидип турары билдингир-дир дел чүвени немеп кагза четпес.

А Саша аразының ол бодалынга бичии-даа чөпшээрешпээн болгаш бодунуң еске эш-өөрү-биле кады школаның хөй-нинти ажылынче, комсомолдуң хөй талаллыг ажылынче шыңнып киргеш. Ол бүгү ажылдар оңу хүндүлээчел, ав сеткилдиг, шынчы чорукка, еске кижиниң ажылын хүндүдеп, кижилер-биле харылзажып билир, харымсалгалыг болуур чорукка өөреткен. Кола чүве — Саша амыдыралга идепкейлиг туруштуң эге базының алган.

База бир чижек. Школаның комсомол хуралы чоруп турган. Бир комсомолчу уруг бодуңуң саналынга мынчаар чугаалаан:

— Мени эштерим бо-ла:— Бүгү хөй-нинти ажылынга кирижип четтигип турар, ол хире-зинде өөредилгең база эки, сев магалыг кижи-дир сен. Оля. Ол бүгүнү деңге кылып канчаар четтигип турар кижи бо-бор сен? Ооң чажыдын биске ажыдып көрем — дижи бээрле. Аңаа мен мынчап харыылаар мен:

— Ында ынаңдыг-даа чажыт чок, чүгле ада-ием меңээ коччуг дузалажып турардар. Олар мээң школада амыдыралымны үргүлчү сонуургап, сүмелериң кылып, кандыг ажылды, канчаар кылырын айтып берип турардар. Барык кежээниң-не бажыңга ол дугаайы чугаалажып, өгелээн ажылды төөчүүзүнге чедир кылырының аргаларын айтып берип турардар. Ада-ием боттарыбаза хөй-нинтичиң улус. Оляның ол чугаазынга чүгле өөредилгезинге кызымак, бижыг тура-соруктуг, бурунгаар чүткүлдүг, бодуң эки ажыы-чанга, төлептиг хамаатыг болурунга кижизидип алырын бодап чоруур кижидир дел чүвени немеп каалынар. Ол амыдыралда шын турупшту тып, хөй-нинтичиң идепкейлиг чорукка бодуң боду кижизидип, бодуңуң хостуг үеэш чап ажыглап чоруур кижилериниң бирээзи-дир.

Күскү үе турган. Пионер лагерииниң чанынга кургаг сиген ортténир эгелей берген. Оны көрүп каан ооллар чаза хөрлээлеп орган ортту өжүр базып, ооң кырынче довурак уруң, дораан хөделип эгелээнер. Ооллардың идик-хеви-даа күл, довурак болган, чамдыкгары харын-даа хол-будун отка чиртип алганын эскербейн барганнар. Ол аразында улут улус чедип келгеш, өртту дем-биле өжүргеннер. Ооллардың аразынган чүгле чаңгыс Миша деп оол эштериниң аразынче кирип, орт өжүреринге дузалашпас, кыдынган хайгаарап көөрүүге өй болган. Ол ооллан:

— Өрт өжүреринге чүге кириштедиң, Миша? — деп айтыырга:

— Сигеп-даа, шөл-даа мээң ивес-тир — деп харыылаар болган. Мында база-ла ада-иениң, дедир «суртаалы» чыттаныр турары илден. Мишаның боду, ооң ада-иези-биле класстың башкызы үр-ле ажыл чорудар, сөөртүүчүр үжүрга таварышкан...

«Ачам заводта дарганнап ажылдап турар. Ооң фото-чуруу хүндүлел самбыразында. Ол чоокта чаа хүндүлүг бижик-биле шаңнаткан. Ачам эштери-биле кады үргүлчү дружининктеп турар. Школага өөренир хөнүү чок Андрейни бодунуң заводугга аппаргаш, ажылга киирип каан. Дүүн ачам пенсионерлер арыг агаарга аныштанып олурзун дээш эптиг сандайлар кылып хүнзээн. Мен ачам шыкаш болуксаар мен». Бо бичии школачы Сергейниң чогаадыынган үзүндүлер-дир. Сергей өзүп келгеш база-ла ачазы шыкаш хөй-нинтичиң, күш-ажылга ынак, еске кижилерге өкпе чүвени кылып дээш кызын чоруур телептиг хамаатыг болуру чугаажок.

Амыдыралга идепкейлиг туруш... Бо кижиниң амыдыралга, күш-ажылга, еске кижилерге, долгандыр болуур турар бүгү болуушкуннарга хамаарылгазын көргүзүп турар, ханы уткалыг айтырыг-дыр. Кижи бир-ле дугаарында амыдыралга бодуңуң бижыг турумун тып алыр, ооң соонда бодуңуң бот-идепкейин, хөй-нинтичиң чорууң көргүзер, коллективтиң инитө херээ, ат-алдары, арын-нүүрү дээш туржун ажылдаар үжүрлүг дел бодаар мен. Экии чурттаар дизе, экии ажылдаар херек. Сээн келир үеэ, сээн аксың-кежиң чүгле оон хамааржыр.

А. МОНГУШ.

БИСТИ КААПКАН

Амыдыралга аныяк кижиниң туружунуң дугайында материалдарны сонуурган-даа, сеткил-сагыжым дүвүреп-даа номчуур мен. Шынап-ла, амыдыралга бижыг, идепкейлиг туружу-даа чок, совет кижиниң эки мөзүшмары-даа сиңиннээн, сиңилең амыдыралды чиге көөр ийи-чаңгыс кижилерниң бистиң аравыста бар болуп турары дыка-ла хомудамчыг-дыр. Чижек кылдыр бодум амыдыралым кирикседим.

Бис Самагалдай суурда чурттап турар бис. Өг-бүлевис аныяк, оол, кыс ийи уруглуг бис.

Бодум ажылдап турар мен. Ийи уруум кандыг-даа садык барбайын турар. Ачавыс Алексей Адыгавович Айыыжы районнуң ыяш ажыл-агый черинге ажылдап турган. Ачавыс бистиң каггаш, чөр кезип, товаң чоруткандан бээр ай-даа ашкан. Өг-бүлезинден чарылган Александр Минчиир-ооп деп кижи-биле көгүтчүп алган Арын-Бажы, Балгазын, Владимировка ол ынчаар арагалап чоруп турар сураан дыннап олур бис. Самагалдай автобузу дозуп, таныыры, таныызы улустан акша-көпеек дилеп, эзирик-ле чораан боор. «Аныяк улус-тур силер, ашаак чоп хай дивес, чагырбас кижи сен, Галаз—деп, улус-даа чугаалай бээр чүве-дир. Аал-оранынга, ажы-төлүнге келбес кижини кайыын тывар мен. Боду февральден эгелеп район эмнелгезинин туберкулёз салбырынга чыткан. Апрельден эгелеп эмнетпээн-даа, ажыл-даа чок...

Үшкү уруг маңап орар, адак-бышкаа аар кижиге дыкала берге боор-дур. Ажы-төлдүг, аал-оранныг, кылып турар ажылдыг—эки-ле чурттаа чордувус. Ындыг-даа эвес кижи.

Бодум Чөөн-Хемчиктиң Чадаана чурттуг мен. Ачавыс Алексейниң мынчап барганын ада-иемге дыннадыр хамаан чок, улус арны көөрүндэн бизин чөвээр-дыр мен. Мында, Самагалдайда төрелдеримдаа чок, уруг-дарыым каректажыр улузум чок. Оттулар ыяш база төнген, суг узуп экпеп аары бизин берге-дир. Бир эвес эмчиге чыдып алзымза, уруглаарымны та канчаар мен. Кожапарым бар-ла харын... Уругларым адазын бо-ла айтыра бээр. Чүү деп-даа харыы бээр аайы тывылбас. Чаш чүвелерни мегелээр эвес. Ынчап улчуп чораан, багай чүвеге таварышса азы кем-херек кылып кагза, мен, ме кижи, моон-даа берге байдалга артып каап болуур-дур мен.

Өг-бүледе байдалывысты мээң-даа, ооң-даа ажылдап турар организациязы билир. Читкен дугайын милицияга демдеглеп барган мен, төрекке-даа албаан.

Г. АЙЫЫЖЫ.

Бирги революцияның 80 чылынга

МАГАЗИН ЧАРЛАЛЫНЫҢ АРТЫНГА

Москвада Лесная кудумчуунуң ужунда фасадында «Кавказ фруктулары мөөңнеп садар Календаадзе садыы» деп бижээн кескү чарлал бижиктиг, үш каът туйибу бажың бар. Шөөргүн хаваржактарда долдур ургаан грей тоорук, кара слива, үзүм... соңга делгиринде аянныг кестүп чыдар. Ужуруу билбес кижилер «чүү мындыг хуу садыг боор!» деп бодай берги дег. Ынчалза-даа база бир чарлап каан ат бар: «1905—1906 чылдарда РСДРП ТК-ниң чажыт типографиязы» дел музей».

1905 чылдың апрель-майда Женевага болуп эрткен РСДРП-ниң III съездизининиң шиктирин ёзугаар даштыкыга парлап турган «Пролетарий» деп солундан аңгыда база бир солунну шыап-ла Россияга парлаары эргежок чугула апарган. Чажыт типография организастаарын партия Төп Комитединиң кежигүнү Л. Б. Красинге дааскан. Ол Москваны шилип алган. Лесная кудумчузунга таарымчалыг бажың база тывылган. Ооң бирги каъдын бажыңның ээзи садыгжы Колупаев кавказ «садыгжы» Календаадзеге фрукт садарынга хелезиледип берипкен турган. 1906 чылдың чайынында баштайгы ындыг чарлал бо бажыңнаң ажыглап турган ийи кижи чүгле 3—4 шак дургузунде ажылдап болуур турган. Чүге дизе өгөөр чедишпес, ооң ужун лаа бизни боду өже бээр турду...—деп, музейниң экспозициязы апарган типографияның ажылчыны турган С. Я. Тодрийниң сактыышкынындан номчуп болуур.—Типография даажы дыңналбазын дээш кудук дамчып кирер үттү ындыдан так дугларар, кудук аксын хаар. Ынчап кээрге өгөөр кайыын кээр деп...»

Типография баштай хуудустар парлап турган. А 1905 чылдың августа маңаа «Рабочий» солуннуң бирги дугаары парлаттынган. 80 чыл бурунгаар үнген ол солуннуң бирги дугаары музейде саргара берген чыдар. «Эрги Россия өлүп бар чыдар, Чаа Россия төрүттүнүп орар. Эрги Россия—ол дээрге думбей карөңгы, дарлал, хөөрлернің ыржымы-дыр. Чаа Россия—ол дээрге чырык, хосталга, чырыткылыг келир үе дээш чоннуң демисселиниң тиилелгези-дир»—деп «Редакциядан» деп эгелиг мурнуку чүүлде бижээн. Чүүлде «Рабочий» солуннуң соруугазым айыткан: «Ажылчын ыңаны каттыштырар, үгледыр, а оны дамчыштыр чоннуң калбек массазын көкүзиндер, мөөңнээр... Бо соруулганы боттандырар дээш Россияга нептерөңгей солунну парлап үндүрериң партияның III съездизи биске даскан».

«Рабочийниң» бирги дугаарын ол үеде Швейцарияга эмиграцияга турган В. И. Ленинге чорудуп берген. Аңаа Владимир Ильич дораан харылаан: «Эргим эштер! Алдым... «Рабочийниң» бирги дугаарын алдым... Сеткиимге дендии таарыштым. Характеринде, утка-шынарында чаа чүүлдер бар-дыр, дайынчы соруктуг-дур. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, чедишкини дээш сеткилим хамызындан байыр чедирдимә—деп, партия, ТК-же бижээн. Чагаанын чурукка тыырттырган хоолгазы музейде шил деягинде шыгжаттынган.

Улуг эвес форматка 8—12 муң экземпляр кылдыр парлап турган солуннуң чүгле Москвага эвес, Россияның оон-даа еске хоорайларынга чажыдыбиле тарадып турган. Солуннуң чүгле дөрт номери үнген турда, октябрьда оку соксаткан. Ынчалза-даа типография партияның Төп болгаш Москва комитеттериниң хуудустарын, үгүүлгаларын парлап үндүрүп, Москва ажылчыннарының деңнээ чедип алырга, Мурнуу Африка Республикаңың дээдии суду Джабо Нгобезени 15 чылга хостаалгазын казып шиктеген. Ону «шүүрүмге өскерилгенин» дээр чаңгыс хевирикпи бурудадыышкының өнаа онаваан. Свек-язы ыллаар эрге-чагыргалар оларга удур үзел-бодалдыг кандыг-бир кижиниң шаажылаар дээнде, ындыг бурудадыышкыны үргүлчү ажыглап турар. Каттышкан демократтыг фронтунуң удуртулгазының 16 кежигүнниерин шак-ле ындыг херек үүлгеткен дээш бурудадып турары билдингир.

Джабо Нгобезе-биле кадаа свек-язы ыллаар чорукка удур демисселге кирижикен дээш оон еске база ийи эфрикканар — Мариман Ндуна болгаш Заме Матема беш-беш чылда кара-бажыңга хорудалга шиктиргеп.

А. АШМАРИН.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

БУДАПЕШТ. Венгрия Улус Республиканың Күрүне хуралынга болгаш чер-чер Советтеринге сөңгүлдалар бо чыл. дың июнь 8-те болур. Бо чугула кампанинга белеткел ажылдары республикада улам калбарган. Сөңгүкчүларның хуралдары бүгү чуртта доостур чыгаан, эрткен чылдарда ВУРнуң хоорайларының болгаш сууралрының хөгжүл.азының түңнелдерин үндүрген, депутаттарны депшиткен. Сөңгүлда мурнуңгы хуралдарың ажылчы чоннарның бедик идепкейлиниң байдалынга болуп эрткен.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизининиң шиктирлерин сөңгүкчулар изин-биле деткип. Венгрияга сай-ыракгай социалистиг инитилелди тургузарының хөрээнге боттарының бүгү күжүн бээрингге белеңнин илергейлеп турар. ВСАП-тың болгаш ВУР-нуң чазааның иштики болгаш дашкы политиказын олар изин-биле чүүлдүгүнүп, бүрүн деткээн. ВСАП-тың болгаш венгр чазактың дашкы политиктиг угланышкынны тайбыңны болгаш ейнын чок чорукту хандырарынче, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг дем каттыжылгазының , еске-даа бүгү күрүнелери-биле кады ажылдажылганы улам ыдай быжыглаарынче угланган.

СЫРЫЙ ХАРЫЛЗААЛЫГ

ПРАГА. Эртемнең будуруллге-биле сырый харылзаазы—Чехословакияның экономиказын шапкын хөгжүдеккиң эң чугула фактору. Бо сорулганы керек кырында боттандыраарыңга улут роль республиканың дээдии өөредилге черлеринге хамааржып турар. ЧССРниң дээдии өөредилге черлери бедик мергежилдиг специалистерни белеткеп, чурттуң экономиказының эртем-будуруллге баазазын улам ыңай быжыглаарынга улут салыышкынын кирип турар. Оон тодаргай чижээ — Праганың Керлов университединиң болгаш Пльзенде машина тудуукун «Шкода» комбинадының аразында кады ажылдажыгга дугайында дугуржулга. Чурттуң эң хоочун дээдии өөредилге черининиң студентилери, башкылары болгаш Чехословакияның аар үлетпүрүүнүң мурнакчы будурулгезинниң ажыл-ишчилери будурулгенниң техниктиг эде дериишкинниг, электроннуг самалга болгаш лазер техниказының чедишкиннерин керек кырында ажыглаарынын, продукциянын металя болгаш энергия ажыглалының хемчээлин чингедиринге айтырыглаарын дем-биле чедишкинниг шиктирлеп турар. Күш-ажылдың арыг-шевери болгаш психологиязы, будурулгеге тыптыр аарыларны болдурбазы ышкаш, ындыг чугула айтыыларже улуг кичээнгейни угландырып турар.

Кады ажылдажырганың дээштиг кевирии — толушкан эртем-будуруллге коллективтерии тургузары улам-на калбарар. Студентилер болгаш башкылар, будурулгенниң мурнакчылары болгаш аныяк ажылчыннар ук коллективтерниң составынга кирип турар. Теориянын болгаш практиканың ындыг сырый харылзаазы эртем болгаш техниканың эң чаа чедишкиннерин будурулгеге шиңгээдип алырын дургедедип турар.

Керлов университединиң шинчилел ажыл-чорудулгазы Чехословакияның улус ажылагыйынга чыл бүрүде 30 миллион крон акшанын экономиктиг ажыктыг түүлдерин берип турар. Студентилерниң болгаш башкыларның ажылдап кылганы чугула хөй темаларны улеттүрге, кодаа ажыл-агыйга болгаш кадыг камгалалыңга чедишкиннинг ажыглаан.

ДАЙЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейганның «сылдыстар дайынчыларынга» белеткел талазы-биле ажылдар АКШ-та дүү базым-биле чорун турар. Англи «Таймс» солуннуң дыннатканы-биле алырга, чүс-чүс америк фирмаларны болгаш эртем-шинчилел институттарын космоска чедирип, тургузар кезектерлиг ракетага удур камгалалдың калбак хемчээлдиг системаларын тургузарынче моөңнээн боон турар. Космоска ракетага удур камгалалдың эң чугула кезектерин чогаадып тургузарының талазыбиле «магалыг» деп-шилгенин чедип алдынганын астратегиг камгалал инициативазын дээр үүлдү боттандырып чорударын организастаар килдистиң директору Джон Гарднер ол солунга харыылаарынга чугаалаан. Оон чугаалаанын-биле алырга, черге болгаш космоска-даа тургузар лазерлиг чепсекти чогаадырының үезинде, ракеталарны космоче салып үндүрер дериг чогаадып кылырынга «чугула түңнелдер» чедип алдынган боон турар. Ындыг тургузугларны чүгле АКШ-тың эвес, харын база Барыын Европаның чурттарының девискээрлеринге база тургузарын планнап турар. Ливерморда Калифорния университединиң чанында Эрнест Лоуренс аттыг радиация лабораториязында ядролуг частыышкынның энергиязын ажыглаар рентген лазерлеринге үндезилеттинген космос чепсээн тургузарынга «чугула түңнел» чедип алдынган. Космос ракеталарын салып үндүрер электромагнитти тургузугларны ажылдап кылырының аргаларын ханызы-биле өөренип көрүп турар. Бешалды чыл болгаш-ла, космос чепсээн будуруп үндүрериң эгелеп болур дел, рейганчы программа ёзугаар ажылдап турар америк специалистерниң бодап турарын ол солун бижээн.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРНЫҢ ИЙИГИ КЕЗЭЭ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарның иези кезээ ында эгелээн. ССРЭ-ниң делегациязын В. П. Карпов, АКШ-тың делегациязын — М. Кампельман баштап турар.

Бирги пленарныг хуралдың эгелээринде мурнунда В. П. Карпов ядролуг дайынның аныыдыг кыжаныышкының кошкадырынга идир бээр, ооң-биле улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чевирилдирерингә, тайбыңны болгаш бүгү чурттар аразынга чаагай харылзаалларны быжыглаарынга төөрымчалыг шиктирлерни чедип алыр кылдыр чугаалажыышкыннарны кылыр дээлгенү совет делегация алган деп медегээн. Бо чылдың январь 8-те ССРЭ-ниң дашкы керектер министри А. А. Громыко биле АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң аразынга чедип алдынган дугуржулганы ёзугаар космоска чепсегленишкинни эдерер тургузарын баш удур болдурбазының соруугазы чугаалажыышкыннар киржикчилериниң каттыжкан эчис угланышкынны кылдыр тодаретыынган дээрзин ол онзалап демдеглээн. Ол айтырыгны шиктирлээринге, ол принципиалдыг дуттуржуушкуну тодаргай боттандырарының кол чүүлү болза, ядролуг чепсектерни бүрүкү-биле, кела-дээ когуун үзе узуттаар эчис соруунга-биле согуушкун чепсээнниң космосче үнер оруун идегелдни-биле дуглаар болгаш чер кырынга боо-чепсекти эдерге бүдүрериң соксадыр шиктирнин чедип аяры боол турар.

ЭЭЛЧЕГЛИГ ШААЖЫЛАЛ

МАПУТУ. (СЭТА). Мурнуу Африканың свек-язы ыллаар эрге-чагыргалары апартендиң системазынга удурланыкчыларга эдлегелиг суд шаажылалын таварыштырган. Йоханнесбургтан келген медээлерни ёзугаар алырга, Мурнуу Африка Республикаңың дээдии суду Джабо Нгобезени 15 чылга хостаалгазын казып шиктеген. Ону «шүүрүмге өскерилгенин» дээр чаңгыс хевирикпи бурудадыышкының өнаа онаваан. Свек-язы ыллаар эрге-чагыргалар оларга удур үзел-бодалдыг кандыг-бир кижиниң шаажылаар дээнде, ындыг бурудадыышкыны үргүлчү ажыглап турар. Каттышкан демократтыг фронтунуң удуртулгазының 16 кежигүнниерин шак-ле ындыг херек үүлгеткен дээш бурудадып турары билдингир.

Джабо Нгобезе-биле кадаа свек-язы ыллаар чорукка удур демисселге кирижикен дээш оон еске база ийи эфрикканар — Мариман Ндуна болгаш Заме Матема беш-беш чылда кара-бажыңга хорудалга шиктиргеп.

АНТОНОВТУҢ «ХЕРЭЭ»

РИМ. (СЭТА). Май чээрби чедиде ында Рим-католиктиг хүрээ-хиттиң башкызы II Иоанн Павелдиң амы-тынынче 1981 чылдың майда халдаашкынның дугайында херек талазы-биле суд чорудулгазы эгелээн. Суд залында Римниң папазының амы-тынынче халдаашкынның дээш бүгү назынында хорудалга шиктиргеп турк террорист Али Агджа олуруп турар. Чогум-на ооң өчүүнге үндезилээш, С. Антоновту бурудадып турар.

Римниң папазынче халдаашкынның дугайында хөректи боттарының кара сагыш-тыг сорулгаларынга ажыглап: Сергей Антоновту болгаш кандыг-даа бурууээ чок еске-даа болгар хамаатыларны нүгүлдээш, ону социалистиг чурттарны буруудадырынга ажыглаарын Берлин чүктүң разведкалыг белүктериниң болгаш информациялың массалыг чепсектериниң оралдажып келгенин ыдыктыг Пётр шөлүнге болган эрваазыг үүлгедиг соонда өртөн дерт чыл тодаргайбиле көргүскен. Истелге материалдары ниитизи-биле 25 муң ажыг арын боол турар-даа болза, олар Антоновтуң бурууларын канчаар-даа бадыткал шыдаавайн турар.

Пентагонның ок-боо-биле чепсеглээш, өөредип белеткээн аг-шериглери Сальвадорда моөң-биле ам хөй чылдарның ишкинде боттарының-на улустарынга удур хөй хан төктүүшкүнүүр дайынны чорудуп, он-он муң тайбың чонну узуткаан. Чуртта сальвадор шаажылакчылар болгаш «өлүм эскадроннары» боттарының эрваазыг үүлгедиишкиннерин үргүлчүлеп турар. Чүгле бо чылдың мартта безин олар политиктиг чылдаглар-биле 80 хире кижиниң өлүргеп. Ол бүгү дугайында Сальвадорнуң кижиниң эргелериниң талазы-биле комиссиязы дыннаткан.

Америк ёзунуң каржы эрге-чагыргазының кара-бажыңнарындан дезип үнген хоругдаттырып чораан кижилер диктатуразының аг-шериглериниң эрваазыг чорукторының, кара-бажыңнарда хилиичектеттирип турар патриоттарның дугайын чугаалап турар.

ЧУРУКТА: хөннүг өлүрүкчү ёзу-чурумнуң кара-бажыңындан дезип үнер аргалыг болган бо сальвадор хөрээжен кижи америк Кембриджи (Массачусетс штат) хоорайның чурттакчыларынга ында эрваазыг үүлгедиишкиннер дугайын чугаалап тур.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Я. М. Свердловтуң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болганынга

Я. М. СВЕРДЛОВ (1885-1919 чч.).

Москваның дал ортузунда эң эки шөлдерниң бирээзин Я. М. Свердловка алдар кылдыр адаан.

ЧУРУКТА: ол шөлде Я. М. Свердловка турасмаал.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохраминазы.

Я. М. Свердловтуң Горький хоорайда мемориалдыг музейин анда келгеннерни чаартылгалары-биле хүлээп ап турар. Революсчуңуң аддазының «дүрген парлаварының болгаш синлбиптәмалаварының мастерскаязының» турган черинде бичежек бажыңда болгаш музей бажыңы кылыры-биле берген үш кызат бажыңда революциянын хөрээнге бардинген кижиниң ыяка-дээ болза, чырыткыяыг амыдыралын көргүскен эт-херекселдер, фото-чуруктар, документилер чыгдынган.

— Яков Михайлович ВЦИК-тиң Даргазынга бүдүн ийи чыл чедир безин ажылдаваан болгай. Ол үениң дургузунда дыка хөйүү ол кылган. Я. М. Свердловтуң тураскаалын мөңгежидеринге тураскаткан 1919 чылдың март 18-те болуп эрткен Бүгү-эвилелдиң Төп Күүсекчи Комитединиң далаштыг чыылдырган хуралынга В. И. Ленин ооң организакчы талантызын бедин-биле үнелеп, ооң чааскаандырзының кылып бүдүргени хей ажылдарын улугуяуг адырлар бүрүзүнге белүк-белүк кижилерни тургузар болзувусса, ынчан ону чүгле солуп болур бис дээнин ол музейниң директору Т. Н. Казанская чугаалаан.

Бодунуң үжен үш чыл чурттаан амыдыралының хөрээни чылын Яков Михайлович Новгород-биле быжыг холбаан. Хоорайга быжыг турушту социал-демократтыг организация ажылдап турган болгаш ус-дарган кижиниң оглуң аныяк чылдарында-ла ол дажыктырган. Ол аныяк чылдарында-ла чажыт литература-биле танышкан, 16 харлыында хоругдаткан, ооң соонда удаа-даанда-ла — марксизмнин идепкейлиг пропагандизи апарган. 18 харлыг Я. М. Свердлов Нижегородск кара-бажыңынга хоругдаткаш-ла, К. Марктың чогаалдарын номчууру-биле немец дылды өөренип кирипкен. Сормовонуң хоругдаттырган ажылчыннарынга политэкономияны ол башкылап турган. Яков Михайлович амыдыралының үштүң бир кезиин карабажыңнарга болгаш шөлүглелерге эрттирзе-дээ, боду өөренип, искелерни өөредип, партияга быжыг демиселчиннерни белеткеп чораан. Комитеттерни большевикчидер дээш демисселге кады ажылдап чорууру эштерин Костромага болгаш Казаньга, Пермьге болгаш Екатеринбургка ажылдап турган школалардан ол шилип ап чораан.

Музейниң база бир экспонады — Баранов алышкылар-ның Алдыы Новгородка чажыт типографиязындан алдынган үжүктер. Олар Я. М. Свердловтуң амыдыралындан бүдүн-бүдүн эгелерни көргүзүп турар. Ачазының дүрген парлаар станогунга ажылдап туре, революциянын хөрээнге парлаар станоктуң ачы-дузазын ол аныяк чылдарында-ла билип, ынаыг чажыт типографиялар-ны чаңгыс эвести ол организастаан. Яков Михайловичиниң оларны бүзүрелдиг чажыргелиндан полициянын холунга ол станоктарның чаңгызы-дээ кирбээн. Барановтарның типографиязы ол бажыңны 40 чылдарда бүзүп турда, ынчан тывылган.

Музейниң бир улуг кезээ ВЦИК-тиң Даргазы болгаш большевиктер партиязының ТК-зының секретары Я. М. Свердловтуң ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар.

В. ИОНОВ.
СЭТА-ның корр.

«СЕҢЭЭ ЫНАК ЧҮРЕК ТУРДА»...

Чечен чугаа

(Эгези № 126 «Шында»).

Саарбай бижикти шал-бүл билир турган. Чүгле адын мыядырлаварынга ей. Шымбай харын, Айдыңмаанын ачы-дузазы муңзаар эвес, шүүдеп келир-ле, солун кыйгырып бээр кижизи ол. Бир солундан фронтуда эрес-дидим тыва дайынчылар аразында Соруктугнуң адын номчуй каапканнар. Катап-катап номчаннар. Кадайның дажыжап, сириязэзи арган хөрээн, агарып калган бажының дүгүн Айдыңмаа ам чаа эскерип каан. Кээргенчиин кандыг дээрил! Кеңгус оске кижи-дир, ол хире-де ыызы-ла кээр, думчуу ажыыр. Үеларлары шыкып кээп-кээп, ерай боорда туттунуп алган.

Ынчан кыштың соогу, өгден баш үштүрга-ла, хайыра чок хөөрүп турган. Ынчалза-даа Айдыңмаа чаактарны ажыңнадып кээр чыылардан чалданыр хире эвес турган. Хөрээн доюп, төңнүп кодуруп келген чажыт өөрүшкүнүң дайлымыдыр ийин. «Соруктуг дириг! Ол ыяап-ла тиилелгелиг ээп чаңып келир ужурлуг. Бистин аалдың оглуң аан! Черле орлан, эрес оол болдур ийин. Чараш шиниг-даа, чазык чугаакыр-даа».

Кыш эрткен. Час дүшкен.

Чай тулуктап турда, өөрүнчүг медээ келген. Тыва эки турачылар немец фашистербиле чаныш-сыныш чок согушкаш, ээп чаңып келген.

Саарбай узун дамдазын чырыктап алган, ыт эзерге-ле, үне халып, орук үүндүн көрээн ыяртпайн турган. Бир-ле өгден үне халып кээрге, кызыл беш-адырлыг берт кеткен, шериг хөйлеңиинде кылаңайнып турар хөй-ле демдектерлиг кижи аттыг бо шаап орган. Ынча-мынча келзе-ле, кадай ам таныл каан. Чассыгбай ашактың улуг оглуу Ойдупаа болган. «Оглум кайыл?» деп төөкүй чеңнең өзу-баары сөктү бер чазып, харлыгып калган орган.

— Оглуң Соруктуг дириг-дириг, үгбай! Муңгаравайн көр, ыглавайн көр. Балыгланган, госпитальда змненип чыдып чалды. Удаваас эккирий бээр, чаңып келир. Ужураштым. Чагаазы бо-дур — деп, Ойдупаа хөлүг каттыргылап, хөйлеңиинең хөрек карманындан саазын үштүп сунган.

Кадай чагаазы саат чок хөйлөй каапкаш, ам-на ыыды үмүп, арын-шырайы орталанып келген.

— Че, кандыг чаалажыл чордунар, оглум? Дүңмаларың... Дүңмаларың! — дээш, Саарбай ам база харлыгып, уг-биле келген карааның чажын чажыра аараа хажыызынче көрген.

— Бирээзинге ханныг дайзынның хайлыг огундан барды, үгбай. Айыыжы хөөкүй аан. Седип-оол база сээң Соруктууң ышкаш, балыын эмнедип артып калды. Хүүлеңмей-биле ийиләэ чаның келгениивис бодур. Фашист идегеттер-биле коргуш чок-ла согуштувус, үгбай. Кандыг дээр сен, мырыңай кызыл хол-биле безин сегиржип ап турдувус. Аткылажы-аткылажы кээрге, ланчыы уну кыза бээр. Дайын дайын-на болгай, өлүм-чидимни-дээ көруп, ажезиниинс негеп ап-дээ чордувус...

Саарбай дораан-на Айдыңмаазын кыйгырган.

Уруг маң-биле халып кээп, чагаазы ааай сүрээдээн үн-биле номчуп эгелээн:

«Кораанның оглуң берген, чүрээмниң ханыы берген, аа судуң эмзирип, аадып-чайгап өстүрген хайыралыг эргим ынак аваам сеңээ черним ыраандан, дээрним кыдыындан, ак саазыңга адымны салып, амыр-менидиин айтырып, чагаа бижип олуур мен. Авай, меңээ черле дыка сагыш човавайн бер. Оглуң мен-ээ Төрээн чуртум дээш амы-тыным харам чокка ыдыктыг дайынга киржип, улам канналып, дадыгып-дээ келдим. Дайзын кара сагыштыг, дижинге чедир чепсегленген болгаш эң айыылдыг дээрзин көруп келдим. Өлүм-чидим чок тиилелге турбас чүве-дир. Коңчугдаа идеп-чалыы, үеглүг, башпак эштеримден чарылдым. Өжээн негеп аа-дээ ыым ханмаан-дыр. Балыгланганым ужуру мынаыг чүве. Кезек өөрүм-биле коңчуг чугула туруш эжелеп алыр деп даалга алдывыс. Аткылажы каап, бурунгаарлап-ла ор бис. Хенертен дайзынның пулемёду бүгүрту-ле берди. Эштеримден ийи кижи амыдыраан чарылды. Оң аразында пулемёт кайыын адып туларын көруп алтым. Бо таваарылгада чаңгыс-ла шинтпер терек. Өлурүнден кортпас. Ынаыг улуг меңээ онаашкан-дыр дээш, грематамны ээлга туткаш, бурунгаар үмгептим. Аваам сагыжымга кирди, эш-өөрүм, төрээн черим— өргүн Элегезим. База элдеп боор чүве, ынчан долуу дег ок книжиге белеп дөгбес аан. Элээп дөгүп орумда, ам-на солегай эктимче аар доктамбиле халкан ышкаш болду. Дораан-на нзиг хан шинелимни долуп, моюндуруум дамчыштыр черже саңгайны берди. Дижим ыызырны каапкаш, чеңгыс холдап үнгеп-ле ор мен. Гранатаны чыда октаар дээрге чер албас хире боорга, тура халып келгеш, шыва-деп-ле чоруттум. Черле бичиимден молдурга шалбадап өөренген болгаш холум оккурун билир-ле болгай мен, оңгуну чеспадым ышкаш. Пулямёт ыыттавайн барды. Будум адаанда чер чайганы берген ышкаш болган. Сп-ла. Миннип кээримге, госпитальда чыдыр мен. Балыг дыка аар болган. Ам сегип, кылаштап турар апардым. Авай, сен оглуң дээш дыка сагыш аарывайн көр. Болбаазын эмчилер магалыг-дыр. Шору оруставтар боорумга бе. мээң-биле чугаалажыңсаары аажок.

Авай, мерикостарың онча-менди-ле ыйнаан? Кожаларым Ой-оол ашак суг хевээр бе? Мээң байырымны дамчыдар сен. Ол оглуң...» — дээш Айдыңмаанын үнү үзүктели хона берген. Чагаазы когзу көруп, чүгле каректары дозураннаар. Элээп болганда уламчылаан: «Аваай, өөрүм чаңып чоруптулар. А мен-дээ хортан дайзынны ижээнинге кижир ойладып, узуткаар бодап алдым. «Эгелээнней эчизинге чедер, тутканнай туюлунга чедер» деп үеглүг бар болгай. Ыры сөзүн кезиин хоржок чүве дээн, мырыңай ырлажып чордувус:

Амыр-чыргал бүргеп шыпкен
Амы-тынган артык Төрээн чурт
Хамык оглуң дегерезин
Кайын тура кыйгырып тур:
— Эзертенгеш аттаныңар!
Эрге-шөлээ ,хостаага дээш!
Тулчуушкунче, тулчуушкунче!
Тура дүшпейн бурунгаар!

Ыызымны ам-даа ырлавышаан чор мен, аваай. Чүгле бурунгаарлаар мен. Эки хун эргим ергун Элегезиивисче ужураажы бээр бис, аваай, байырлыг! Сээң бегай оглуң Соруктуг».

Ава дыка ур боданып-ла, боданып-ла орган. Айдыңмаа база чаңгыс үгже көрүпкеш, олуруп-ла берген. Оон төрээннин ишти, угаан-бодалы дойлуп-ла турган. Чагаада номчуулар эрттирипкен одуругларын аваага дыңнадыр бе, канчаарын? Ында мынча деп биижээн: «Ол оглуң уруу бар болгай. Та чурээ эндевээнни ол, Айдыңмаа-биле өгленип алган кылдыы бо-ле дужээр-дир мен. Чаре-жы шыпал-ла ай-хүн дег уруу болду, ажылга база ындыг-ла боор. Чана бээримге, Айдыңмаавы меңээ куралап бээри кандыгыв?» Канчаарга-даа чагаавы алган книжи чедир бигген турар ужурлуг. Уруг мынча дээн:

— Чагаадыңы черле чидирбе кадам, ыяк шыгжап ап. Кам хонгаш, өске бир книжиге кат-тап номчудуп, дыңнаар сен. Коңчуг-ла эрес-соруктуг, эчиг шынныг чагаа-дыр.

Ай четпээнде Саарбай хөптээн тип хайындыргаш, кожазының өөнге сеңнүг бөрүн чораан. Ийи кадай «куда, куда даадым» диижип белиңнегилеп, аажок үөөрешкеннер. Саарбайның ортун оглуу база аваазының чаңынга көжүп келген. Дем-билелиг шору чурттап органнар.

Ынчаар база бир чыл эрте берген.

Тиилелге хүнү — Май 9-ту бүгү чон өөрүшкү мөңнәйлыг байырлап эрттирген.

Удаваанда фронтунулар ээл чаның кээп эгелээн деп өөрүнчүг медээ дыргын барган. Сүраа Кометовка чурттуг орус чондан ээп келгеннери-дээ бар, келбээннери-дээ бар. Соруктугнуң эжен Саша Соколов орден-медаль хөрээн сыңмас чаның келген деп дыңналган. Саарбай узун дамзазын аксындан ыяртпайн, дашпаар үнзе-ле, орук үүнче көөр, өзже кирзе-ле, дашпаар кулак салыр аларган. Чай мырыңай эргилеп, тараа-быдаа быжа бергенде, бир медээ келген. Дөрт алышкының хөймери Оюн Седип-оол барыын чүктә чурттарның барык дөгерезин фашизмден хосташкан. Германиядан эгеле кадык ээл чаның келген. Хөөкүй Саарбай «Оглум кайыл?» — дей каапкаш, ол-ла черинге олура көжүп дүшкен. Кезек када чүрээнин дужун туттунгаш; тынар-тынмас олурда, караанын чажы дерлик тонунуң ээдээнге булак суу дег соксаал чок агып бадып-ла турган. Айдыңмаа биле кени кожа чүгүрүп келгеш, кадайны аргалап алганнар.

Бир-ле хун Саарбай мөңнәстарын кадарып чораш кээрге, кожазы өгнүң ээлеп суму даргазы экжелдә деп чагаа тудуп алган бо келгеннер. Кадай база аанакөйн ыяк ыыр-баяап каан чагааны Айдыңмаажа сунган:

— Ырактан келген хире-дир, саадаар эвес сен, чазып комчуй каавыдаам, уруум.

К. ЧАМЫЯҢ.
[Уламчылыг].

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ

4. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыылар-ның чогаадылгазы. 9.40 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 10.40 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 11.10—11.15 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.20 — «Рита». Уран-чечен фильм. 16.45 — ССРЭ-де бойдус камгалалы. 17.15 — «Эш Свердлов. Амыдыралының арыннары.» Эртем-нептерелдиг фильм. 18.15 — Чүрүк бүрүзүнде — хүн. 18.30 — «Дагестанның миллионнары». Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — «Аренада хүлүмзуруг». Фильм-концерт. 19.40 — П. Шено. «Кадык болуңар». Евгений Вахтангов аттыг Күрүнениң академиктиг театрының фильм-шинизи. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кадык болуңар» деп фильм-шинниң уламчызы. 22.50 — Документалдыг фильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — А. С. Пушкин — «Борис Годунов». Телешин. 9.45 — Документалдыг фильмнер. 10.10 — «Будильник». 10.40 — ЭССР-ниң улустуң артизи П. Саульдың удуртулгазы-биле Эстон телевиденииниң эстрада-симфониялыг оркестри ойнаар. 11.10 — Мультфильмнер. 11.40 — Совет күрүнениң үндезини болгаш эргелери. 12.10 — Шыдыраа школазы. 12.40 — «Эргн хүрээним хелегелери». 3-кү, 4-кү сериялары. 13.50 — «Чаян Сибирь». Киножурнал. 14.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 14.50 — М. Стельмах. Чогаалдарының ырынкары-биле 15.35—15.40 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Аныяк композиторлар». 18.40 — Уругларга фильм. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастикага Европа чемпионады. Эр улус. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Алеко». Фильм-опера. 22.35—22.55 — Чогаалчының демдеглелдери. В. Поваляев.

5. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Мээң өңнүүм Сократик». Уран-чечен телефильм. 10.00 — Док. телефильм. 10.30 — Г. Берлиоз. «Ромео биле Джульетта» деп симфониязындан үзүндү. 11.10—11.15 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.30 — «Кижи болгаш бойдус». Док. фильмнер. 15.25 — А. С. Пушкин. Литературлуг этюдтар. 16.25 — «Он алды хар чедиш — болгаш оон ары». 17.10 — Воронеж хоорайның профэвилелдериниң улустуң ниити ыр капеллазының концерти. 17.40 — «БАМ уламчылавышаан». 18.30 — «Черивис чаңгыс». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Документалдыг фильм. 19.10 — «Кижи болгаш хөөлөу». 19.40— Бир эвес кадык болуксазыңга. 19.55 — «Станционный смотритель». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — — «Вёшенскиниң частары». 22.00—23.45 — Футболга делегей чемпионады. Дания — ССРЭ. 22.45 — Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — 20—30 чылдарның совет пейзаж чуруглазы. 9.05 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 9.35 — «Алеко». Фильм-опера. 10.35 Док. телефильм. 10.50— «Эргн хүрээним хелегелери». 5-кн сериязы. 11.25 — Амыдыралче путёвка. 12.25 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.55 Хөглүг старттар. 13.40 — «Победитель». Фронтучу өңнүктер клуву. 31-ги армияның хоо үннарының ужуражылгазы. 14.55 — Мультконцерт. 15.25—15.30 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Азия төвү». 18.50 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.00 — Телемедээлер. 19.10 — «Алдын кавайым — мээң Алтайым». Алтай өңнүктер-биле ужуражылга. Дамчыдылганы чогаалчы А. Даржай удуртур. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Литературе-музыкалыг композиция. 21.00— «Үе». 21.35—22.50 — В. Сергеев. — «Осенних дней очарованье». Телешин.

6. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Станционный смотритель». Уран-чечен телефильм. 10.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.00—11.05 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Беш чыл — «кижи бүрүзүнүң херээ». Док. фильмнер. 15.30— Уругларга фильм. 16.35 — «Кижи — черниң ээзи». Политиктиг тайылбырлакчы А. З. Иващенко дамчыдылганы удуртур. 17.35 — Баскетболга Европа чемпионады. Эр улус. ССРЭ — Франция. 18.15 — Хөглүг старттар. 18.30 —Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. Өг-буле болгаш ниитилел. 19.30 —М. Балакирев — «Исламей». 19.40 — Бир эвес кадык болуксазыңга. 19.55—«Кол конструктор». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Альманах «Поэзия». Пушкинге тураскаадыл. 23.00 — «Фестивалга уткуштур». Док. фильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — XIX вектиң 1-ги чартыында орус уран чүүл. А. Г. Венецианов. 9.15 — В. Сергеев — «Осенних дней очарованье». Телешин. 10.25 — Аванның школазы. 10.55 — «Музыка болгаш шимчээшкин». 11.35 — «Преступление». Тайылбырлыг уран-чечен фильм. 12.50 — Испан дыл. 13.20 — «Тураскаал». Фильм-концерт. 14.10 — «Сфера» — чул ол? 14.50 — Цозеф Церемуга. № 3 симфония. 15.15—15.20 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.45 — «Элээдилерге араганым тораазының дугайында». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Үнүштер делегейи». 21.00 — «Үе». 21.35 —23.05 — «Иван Никулин — орус матрос». Уран-чечен фильм.

7. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.20 —Уругларга фильм. 10.40 — 10.45 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эртем болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер. 15.35 — Улустуң аялгалары. 15.50 — Агроулетпур комплекизи. 16.25 — Орус чугаа. 16.55 — Концерт. Ворошиловградтан дамчыдылга. 17.40 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.00 — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, ленинчи комсомол шанналының лауреады механизатор Н. В. Геллерт-биле школачыларның ужуражылгазы. 18.30 — Куйбышев областың Чырыдыышкын бажыңының ажылдакчыларының камерлиг хору ырлаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.35 — Бир эвес кадык болуксазыңга. 19.50 — «Кол конструктор». 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Музыка панорамазы. 22.00 — Документалдыг экран 23.00 — С. Захаров ырлаар. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильмнер. 8.40 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.10 — М. Шолохов. Док. фильм. 10.10 — Концерт. 10.50 — «Ребячий патруль». Уран-чечен фильм. 11.55 — Англи дыл. 12.25 — «Ынакшылымның эгези». Фильм-концерт. 13.35 — «Родом из детства». 14.15 — Россияга 1905—1907 чылдарда баштайгы революциянын 80 чылынга. Төөгүнүң ырыннары. 15.00—15.05 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.35 — Амыдырал болгаш культура. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ритмиктиг гимнастика. 20.45 — Камерлиг оркестриң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — «Счет человеческий». Уран-чечен фильм.

8. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңга. 9.10 — Орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри ойнаар. 9.40 — Чүрүкчүлер дугайында чугаалар. В. Серов. 10.10 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 10.35 — Уругларга фильм. 11.05 — «Эш ыры» деп бүгүэвилелдиң телеконкурузунуң лауреаттарының концерти. 11.50 — Баскетболга Европа чемпионады. Эр улус. ССРЭ—Югославия. 12.30 — Док. телефильм. 12.55 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 13.25 — «Эрес-дидим чорук-тугн хоойлузу-биле». 13.55 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Чөлээш». 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Амыдыралче путевка. 15.30 — «Дириг амытаннар делегейинде». 16.30 — В. Шуман. Симфониктиг этюд 17.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.30 — Мультфильмнер. 18.05 — «Следствие ведут знатоки». «Побег». Телешининиң 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Москваның оперетта театры силерни чалап тур. 22.50—23.00 — Медээлер.

9. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Зарядкаже чыскаальмар! 8.50 — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнүнге тураскаатқан док. фильм. 9.20 — «Спортлотонуң». 23-кү тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 12.15 — «Ёралаш». 13.30 — «Кодээниң шагы». 14.00 — Баскетболга Европа чемпионады. ССРЭ — Испания. 14.40 — Бүгү-эвилелдиң Пушкинчи поэзия байырлалы. 15.55 — Бөгүн—Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү. 16.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.25 — «Хореографтыг миниатюра». Фильм-концерт. 18.00— Делегей панорамазы. 18.45 — Мультфильмнер. 19.30 — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнүнге тураскаатқан концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — П. И. Чайковский. № 2 симфония. 22.25—22.35 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаальмар! 8.20 — Чүрүк бүрүзүнде — хүн. 8.35 — Орус чугаа. 9.05 — Ритмиктиг гимнастика. 9.35 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 10.35 — Ф. Шопен. № 1 концерт. 11.20 — «Сактыр-дыр сен бе, эш». Аде-чурттуң Уруг дайынының хоочуннарының ужуражылгазы. 12.20 — «Эрги музыка концерти». 12.40 — Мультфильм. 12.50 — Чиик атлетикага Знаменскиң алышкыларга тураскаткан делегей маргылдаалары. 13.35 — Уран чүүлдүң мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Меркурьев. 14.35 — Киевтен дамчыдылга. 15.30 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Чөлээш». 16.05 — Классиктиг түрешке Европа чемпионады. 16.35 — «Тайбың болгаш аныяктар». 17.10 —Док. фильмниң премьеразы. 18.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр» — «Динамо» (Тбилиси). 18.45 — Сураглыг совет композиторлар — ленинчи шаннадың лауреаттары Г. Свиридов 19.20 — Док. телефильм. 19.35 — «Донецкиниң архитектуразы». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Таежная повесть». Уран-чечен фильм. 23.15—00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Факел». 2-ги тайм.

Редакторлуң орлакчызы К. К. САТ.

Кино

ИЮНЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «В двух шагах от рая» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40. «Тогда, в 45-м» 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бойся, враг, данного сына» 11.00, 14.20, «Тайна острова чудовищ» 12.30, 15.50, «Самраат» 17.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Отряд» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «В джазе только девушки» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Верная рука — друг индейцев» 14.30, 16.30, 19.00 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

Республиканың Садыг министерствозунуң Кызылда садыг-белеткел баазазынга ажылдаары-биле дараазында мергежилдиг кижилерни челап турар: ногаа складтарының эргелекчизи (чурттаар чер-биле хандырар), юридиктиг кылдыстың начальныгы эрге-дужаалдыг улуг юрист, товаровед-организакчы, негелде ажылының талазы-биле товаровед, товаровед-диспетчер, механиктер, слесарьлар, электрик, склад ажылчыннары, чүдүрүкчүлер, экспедитор.

БААЗАНЫҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл, Каменистая кудумчу, № 15 бажың, телефон № 2-46-62.

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң материал-техниктиг конторазы товароведтерни, кладовщиктн, складка ажылчыннны ажылче чалап тур. Ай санында 40 хуу чедир шаннал төлевирни, чылдың түннели-биле 13-кү шалыңны төлеп турар.

Айтырып көрр адреэи: Оюн Курседм кудумчузу, бажың № 2 «а», кадр кылдазы; телефону: 2-43-00.

АГААР

Республикага шокар буляутаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктә хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 6—11, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 15—20, чамдык чөрлерге 10 градус чылыг болур. Кызылга чуга булуттаар, дүне биче чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 7—8, күндүс 18—20 градус чылыг болур.

Редакциянын адреэи: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүр киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3040.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00571

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 129 (12819) | 1985 чылдың июнь 5, среда | 1925 чыл-да үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

ЧАА КОМБАЙННАРНЫ АЖЫГЛААР

Тюмень областың тараачылары тараа ажаап алыр «Енисей-1200» дээр комбайннарны эң-ме долу күш-биле ажыглаарынга белеткеннип турар. Ындыг комбайннарның баштайгы бөлүү ажыл-агыйларда чеде берген. Онда облсельхозтехниканың чанында, ол машиналарны септээрининң болгаш ажаап, кадагалаварының талазы-биле өөрединиге-бүдүрүлге черн ажылдап эгелээн.

Онда инженер-техниктиг ажылдакчылар, эдикчи-мастерлер, профессионал-техниктиг училищелерниң башкылары өөренип турар. Оларга семинар кичээлдериниң доозулганының соонда областың колхозтар болгаш совхозтарынче таратап чорутпаш, боттары механизаторларны өөредип эгелээрлер. Курстарда тараа ажаап алыр комбайннар талазы-биле бүдүрүлге каттыжышкынының Красноярскиден келген бедик билигле спецнавыстерни башкылап турар.

— Бистер чүгле чаа машиналарның кээрни маңнавайн, оларны хүлээп алырынга база белеткеннип турган бис—деп, областың «Сельхозтехника» каттыжышкынының даргазы В. Малаев чугаалап турар.—Ол чаа комбайн тараажыларга дыка эки билдиңгир «Сибирь» СКД-6-ның боябазырадып кылган, чаа техниканы боол турар-даа болза, ол бүгү-ле чаа техниканы ышкаш, ажыглап, ажылдадырынче үлүг кичээнгейни негеп турар болгай.

Коя кичээнгейниң ажаап алышкынының үезинде болу бергилээр үреляшкиннерни баш удур бөлдүрбазынче үглаңдырар апаар. Комбайниың бүгү агрегаттарынга хөөү контролю дээр хайгаараалды тургузар. Ол ажылды техниктиг септелгенің түскай бөлүктерни кылыр. Оларга эргежок чүгүлелериглер, сварка агрегаттары, үреляшкин годарадыр херекселдер-биле чепсегленген көжүп чоруур мастерскаяларны хүлээдип берген.

В. ЖИЛЯКОВ.
СЭТА-ның корр.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

СЪЕЗД МУРНУНУҢ ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЭЭ

Төрээн чурттуң амыдыралында чүгүле болуушкун бүрүзүнге алдар болдуруп, оларны күш-ажылчы чаа кодурлүүшкүн-биле, чаа үүле-херектер-биле уткуурар—Советтер чуртунуң ажыкчын аңгызының колхозчу тараачыннарның, бүгү ажылчы чоннарының чаагай чаңчылы. Бистиң мурнувуста ам бир эң чүгүле болуушкун — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизин. Съездиге алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжы улам калбарып, тодаргай үре-түңнелдерлиг болуп турар. Оон бир көскү илереп болза, Украинаның, Ленинградтың, Белоруссияның, Литваның, Свердловскиниң мурнакчы бүдүрүлгелер коллективтериниң бистиң партиавыстың съездизинге тураскаатказан 27 шалыпчы декаданы эрттирер дугайында эгелээшкинин болур. Съезд мурнуңуң күш-ажылчы шалыпчы ол эвлчээ экономиктиг хөгжүлдениң эң чүгүле сорулгаларын шиитпирлээринче, эң бедик боттуг түңнелдерин чедип алырынче. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң төлевилээнин хемчегларин боттандыраавышче утпанган.

Совет Тываның ажылчы чоннары, түс-түс күш-ажылчы коллективтери, бүгү чуртта дег, ол үнелиг эгелээшкинин патрыотчу чоруктуң чаагай илереп деп хүлээп көрүп, изин-биле деткип, аңаа киржирин шиитпирлээн.

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп девизтиг ол эгелээшкинин республика найысылалының мурнакчы бүдүрүлгелериниң — Кызылдың даваанылга фабриказының, № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң, «Кызыл тудуг» эргелелдиң коллективтери бир дугаар дет. кээн болгаш оларның инициативазын СЭКП Кызыл хооркому чүүлдүг деп санаан.

Съезд мурнуңуң 10—10 хонуктап түңнээр 270 хонуктуг шалыпчы эвлчээ эгелээн. Күш-ажылчы коллектив бүрүзү партиавың съездизин төлептиг уткуур, күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерин чедип алыр дээш, 1985 чылдың база инн. тизи-биле беш чылдың даалгаларын база хүлээлгелерин чедир болгаш ажыр күүседир, он иигги беш чылда шалыпчы ажылдаарынга бижыг үндезинин тургузар дээш шалыпчы эвлчегге идепкейлиг киржир, хүлээлгелиг. Ынчангаш мурнунда алган хүлээлгелерин эде көрүп, чедип алганыга даянып, арга-курлавырларны база катап санап, чаа, тодаргай хүлээлгелерни алыры чугула.

Шалыпчы декадаларны эрттирер дугайында инициативаны республикага бир дугаар деткээн эгелекчи коллективтер ыңдыг үлегерин көргүзүп турар. Кызылдың даараныга фабриказының коллективи шалыпчы эвлчегниң дургузунда пландан ажыр 50 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерин, чаа, бедик бүдүрүкчүлүг 40 санныг дериг-херекселдерни, бичче механизацияның 41 сан чепсек-херекселдерни тургузуп, бүдүрүлгеге ажыглап киирерин хүлээнген. А фабриканың 27 ажылчыны эвлчег дургузунда азы 270 хонукта бүдүн чылдың даалгазын күүседирин хүлээнген. № 1 АТБ-ниң № 3 автоколонназы, А. А. Шевченконуң, В. В. Улановтуң, К. А. Фроловтуң удуртканы чолаачылар бригадалары он бирги беш чылдың планныг даалгаларын Улуг Октябрьның 68 чыл оюнга уткуштур күүседирин аазаан. «Кызыл тудуг» эргелелдиң коллективи эвээш составтыг бригадалар-биле үш бүрүнүң планныг даалгаларын 10 хүү ажыр күүседирин чедип ап, 1985 чылдың камналга талазы-биле хүлээлгелерингe немей 1986 чылдың баштайгы ийи айында 10 муң туйбуну, ийи тонна цементтиин, 15 муң квт-шак электри энергиязын камнап алырын чаа хүлээлгелеринде айыткан.

Ол ышкаш үлетпүрүнүң, транспорттуң, тудугнуң болгаш өске-даа черлериниң мурнакчы коллективтери съезд мурнунуң эвлчээнге киржирин, боттарының арга-курлавырларын өөренип көргеш бедиткен чаа хүлээлгелерин төлевилээн. Оларның чижээнге В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатты, Тываның электри четкилерин, тараа сайгарылгазының баазазын, сүт комбинадын, Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажылагыйын, «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводун база өске-даа черлерин адап болур.

Шалыпчы эвлчегниң дургузунда партия, совет органнар, профсоюзтар, комсомол болгаш хөй-ниитин организациялары социалистиг чарыштың дээштиин чедип алыр, ажылдаар чер бүрүзүнге ажылдаарынга таарымчалыг бүгү байдалдар тургустунган түрүн дээш болдунар чүүлдерни кылыр үжүрлүг. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерп, алыс бедик түңнелдерни чедип алыры, корум-чуруму, бүдүрүлгениң сагылга-чуруму хажын чок сагыыры дээш масса-политиктиг, организастыг хемчегларин боттандырары чугула. Шалыпчы эвлчегниң бир чугула негелдези болза коллективтериниң ажылының түңнелдериниң дугайында медээлерин шаляпкын чыырын, ниитилештирерин хандырары, оларны саадал чокка бүгүдеге билдингир кылдыр чарлаары, чарыштың түңнелдерин чогуур үезинде үндүрүп, тиилекчилерни тодарадыры, хүлээлгелерин күүседирп дээш коллективтерде чүү кылдынганын санап, түңнээри болур. Тиилекчилерни шаңнап-мактаарының хевирлерини, негелдерлиг бодап кылыры, ажылчын, бригада, участок, цех бүгүдеге онзагай үеде — съезд мурнуңуң күш-ажылчы эвлчээнде — ажылдың эң эки түңнелдерин чедип алган деп чүвени көргүзерп-биле тускай демдектерни, ыымпелдерни, хереченилдерни тыпсырының чурумун доктаадып тургузары чугула. Коллективтерге ажыл-ишчилер боттарының күш-ажылчы хүнүнүң түңнелдери-биле сеткилп ханган, кижи бүрүзүнүң салыышкыны илдең нөстүп турар шак ындыг байдалдарны тургузуп, кижи бүрүзүн сорук киирерн, оон даарта бөгүнгүзүнден артык эки ажылдаар күш-ажылчы тура-соруун хайныктырары — партия, профсоюзтар организациязының, ажыл-агый удуртукчуларының сорулгазы.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар кылдыр алган бедик социалистиг хүлээлгелерни күүсеткен турары, ол дугайын съездиге рапорттаары — улуг алдар-ат.

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛЧЫ 27 ДЕКАДА

«Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжу бригадалары СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур социалистиг чарышты чалбартып турарлар. Ол эргелелдиң коллективи —съездиге алдар болдуруп, шалыпчы күш-ажылчы 27 декаданы эрттирер дугайында эгелээшкинни деткээн күш-ажылчы коллективтерниң биоөээн.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжу бригадаларындан Валентина Егоровна Дубинина удурткан чаңчылар бригадазы ол шалыпчы күш-ажылчы 27 декадага киржири-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Бот-орулга-чарылгалыг бригада аргазы-биле ажылдап тургаш, олар беш чылдың сөөлгү чылында тудуг-монтаж ажылдарының планныг даалгазын ноябрь 7-ге чедир күүседирин хүлээнген. Партианың съездизи ажыттынар үүнге чедир ийи айның планнарында салдынган сорулганы боттандырарлар.

Эргелелдиң эгелээшкинингe сорук киргеп тудугжулар бо хүннерде Кызылдың мурнуу районунда хөй аал чурттаар беш каът бажыңның бир ужун тудуп доозар чеде бергеннер. Олар дөртку каътты дооскаш, бешки каъттың каналарын салып эгелээрлер. Бригадада колдуунда аныяк дашчылар бар.

Съезд мурнуңуң чарыжының мурнуу одуруунда Геннадий Оюн, Артур Чара-Көрген, Виктор Донгак болгаш оон өске-даа аныяк дашчылар шалыпчы ажылдап турарлар. Оларның кылган ажылының шынары бедик. Тудуг материалдары ында үзүктел чок кээп турар. Валентина Дубининаның бригадазы бо чылдың бирги кварталының чарыжынга эргелелде ийиги черде болган. Ол ам ийиги кварталда база күш-ажылчы бедик көргүзүгнү чедип алырынче кичээнгейни үгландырып турар.

ЧУРУКТАРДА: бригадир Валентина Дубинина, мурнакчы тудугжулар Виктор Донгак, Михаил Наматай; дашчылар Геннадий Оюн, Артур Чара-Көрген; аныяк крановащик Урама Оюн.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧАСКЫ АЖЫЛДАР

Июнь эгезинин медээзин өзүгээр алырга, республиканың ажыл-агыйлары чаштырар ужурлуг тараа культураларының 84 хуузун тараан. Эрткен чылын ачаар-бойдустуң байдалы, бо чылдынга бодаарга, элээн таарымчалыг турза-даа, бо көргүзүг 78 хуу турган.

Тараажылардың шалыпчы нэжи, быжыг туре-соруу маңаа кол чернн эвлээн дээр болза чазыг болбас. Чижээлээрге, Каа-Хемниң «Бурунгаар» совхозунуң механизаторлары часкы хөөү ажылдарын эрткен чылдынынга бодаарга, он ажыг хомук орай эгелезе-даа, тараа чаштырылгазын эрткен чылдынынан эрте дооскан. Кызыл районнуң «Тиилелге», «Кок-Тей», Бии-Хемниң «Өөк», «Саян» совхозтары чаштырылганы ей-шаанда, эки шынарлыг чоруткан. «Шамбалыг» совхозтуң механизаторлары ол чугула кампанияны эрткен чылдынынан ийи катап дүрген эрттирген.

Бир эвес республиканың делгем тарылга шөлдерлиг районнары бо хүннерге чедир тараа чаштырылгазын колдуунда доозупкан болза, Бай-Тайга, Өвүр, Барыын-Хемчик районнарның механизаторлары кылыр ужурлуг ажылдарының чугле 50—65 хуузун күүседип алган.

Бистиң корр.

✦ ✦ ✦

Чеон-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары бо чылын нинтизи-биле 22688 гектар черге тарылга чорудар планныг. Оларда ам тараа чаштырылгазы болгаш картофель олуртулгазы организастыг доозулган: 12510 гектар тараа культураларын чаштырган болгаш 170 гектар картофель тарыттынган. Ажыл-агыйлардан «Чыраа-Бажы», «Хөндергей» совхозтарның могаажылары картофель олуртурунуң онаалдазын мурнай күүсеткеннер.

Районда амгы үеде көкуруунуң болгаш чаңгыс чылдың сигеннериниң тарылгазын чорудуп турар.

М. ДУГУРЖАП.

✦ ✦ ✦

Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхоз малдың баш санын камгалаар база оон чаа төлүн менди алыр талазы-биле эрткен чылга бодаарга, бо кыжын эки көргүзүглерни болган. Аңаа ажыл-агый нинтизиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткеп алганы таарымчалыг болган.

Амгы үеде кара-холчуевер доозукчу чылда мал чемнерин четчир кылдыр белеткеп алыр дээш кызымак ажылдап турарлар.

Х. САМДАНЧАП.

ЧАҢГЫС ЭПТИҢ, АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛДЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусактың Совет Эвилелиниг албаннын найыралчы дээ-чоруун кылып чорданының түңнелдерин даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектери тайылбырлавышаан. Хундулуг аалчының дээ-чоруу. Кремльге чугаалажышкынынар, совет-чехословак документиге ат салганы — ол-ла бүгү чүүлдер совет-чехословак кады ажылдажылганың хөгжүлдезинде, социализм чурттарының улустарының болгаш аңы-дуңма партияларының аразында найыралды база авиилелчи харылзааларны быжыглаарында база бир чүгүле базым кылдынган дээрзинин тода, бүдүрелиг хереглиг болуп турар. Делегейниң информация агентилелдери, радио, телевидение, парлалга мынчаар демдеглеп турар: СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң бодунуң чугаазынга медеглээни шыкаш, Совет Эвилели болгаш Чехословакия империализмниң дүшкүүрлүг чорукту ядролуг мөсилдежиишкинге чедирип болгу дег кылдыр чидиглендирип турарын шеглээри дээш чайгылыш чок туржуп, чугула айтырыгларны шиитпирлээрни чедип алырын шыдажышкынынг ораалдажып турар.

Делегейниң нарын байдалдарында социалистиг дем каттыжылга чурттарының чаңгыс эвин болган сырый каттыжышкынын «марксизм-ленинизминиң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилендирулам ынай бижыглаары, политиктиг, экономиктиг, социал-культура болгаш шериг талаларынга социалистиг күрүнелерниң кады ажылдажылганын ханыладыры эргежок чугула деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Кремльге найыралчы ужуражылышкын СЭКП-нин болгаш ЧКП-нин, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның харылзааларынга мөзүлеш бүрүн чангыс эптин болгаш биличиишкининиң байдалынга эрткен деп, ол солун айыткан.

Кремльге чугаалажышкынынар, совет-чехословак документиге — 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң аразынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың ур хуусаалыг программазынга ат салганы — кады ажылдажылга биле дузалажылга социализм чурттарынга хөй чүүлдерни берип турарының кайгамчыктыг үлегер-чижээ-дир деп, Вьетнамның «Нян зан» солуну демеглээн.

Социалистиг болгаш экономиктиг интеграция, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле ийи талалыг болгаш хөй талалыг үндезинге кады ажылдажылга аңы-дуңма чурттарга тодаргай перспективаны болгаш келир үезинге быжыг бүзүредп хандырып берип турар деп, Моолдуң «Үнэн» солуну бижээн. Ынчалза-дээ Кремльге чугаазынга совет удуртукчуның чөптүүбиле айытканын ёзугаар алырга, ол байлак аңаа-ла кеступ чыдар чүве эвес болганда, ону билдилиг ажыглаар төлээде, эки ажыллаар херек.

Делегей байдалы нарын болгаш айыылдыг болуп турар деп, Кубаның «Гранма» солуну бижээн. Ындыг байдалдарда боо-чепсектерни эндере будурерин соксадыры болгаш ону космосче нептерлдирин болдурбазы улам-на чугула болгаш сонгаарладып болбас херек болуп бар чыдар. Совет Эвилели ажыл-херектя чогум-на харын тэзк ындыг угланышкынга чорудар бижыг бөдалдыг деп, ол демеглээн. Ядролуг айыылды чайладыры чөрде болдунар аргалыг. Ону чедип алыр төлээде, шериг күштериниң барык дең кылдыр тургустунуп келген байдалын үрээр дээр орадлажышкыннарындан АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң ойталаан турары, социалистиг чурттарбиле болдунын харылзааларын хундулежилгеге, дең эргеге үндезилеп, бот-боттарының дурум ёзугаар эрге-ажыктарын барымдаалап тургускан турары чугула.

Тайыынны быжыглаар дээш, ядролуг халапты болдурбазы дээш Совет Эвилелиниң чайгылыш чок болгаш күзел-чүткүүлдүг демиселиниң дугайын Индияның «Пэтриот» солуну бижээн. Италияның АНСА дээр информация агентствозу Москвага совет-чехословак чугаалажышкынынар дугайында болдунуң дыннаазынга ядролуг болгаш космос боо-чепсээн доктораан хоруур дугайында совет саналды онзалап алган.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

МАССАЛЫЫН ЧЕДИП АЛЫР ДЭЭШ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралы болган. Ону ук комиссияның даргазы А. К. Кандай эрттирген.

Доктаамал комиссияның хуралынга «Кызыл хоорайның бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында күш-культураның байдалының дугайында» ук комиссияның шиитпирининң күүселдезининң талазы-биле улус депутаттарының хоорай Соведининң күүскомунун даргазының оралакчызы Н. Л. Верхотуровапың илеткелин дыңнаан.

Комиссияның шиитпирин күүседир дээш хоорайда чамдык ажылдар кылдынып турар дээрзин хуралдың киржикчилери демдеглээн. Спорт-массалыг хемчеглерниң тускай планын ёзугаар ажылдар кылдынып турар. Чижээ, 1984 чылда хоорайга спортчу маргылдаалларны 52 катап эрттирген, аңаа 13 муң ажыг кижи киришкен. Амгы үеде хоорайның бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде күш-культураның 72 коллективи бар, оларда 20 муң ажыг кижи хаара туттунган. Республиканың Арга-ыяш ажыл-агый министерстводунда, хоорайның харылзаа белдиринде, үлетпүр бараанналарының садыында чаа-чаа коллективтер тургустунган. «Каа-Хем» разрезтиң, Тываның геологияшынчылел экспедициязының, үлетпүр бараанналар садыының удуртукчулары тус-тус коллективтерге күш-культураны болгаш спортту хөгжүдер дээш кичээнгейни салып турар дээрзин хуралга демдеглээн.

Ылаңгыя Тываның геологияшынчылел экспедициязының коллективинде күш-культура болгаш спорт ажылының чедишкининг хөгжүп турарын доктаамал комиссияның кежигүннери үнелээннер. Онда ажылдакчыларның хөй кезии олче хаара туттунган. Бо талазы-биле бүгү ажылды хөй-ниитичи эгелээшкин-биле кылып турар. Немей туттунган черде ниити белеткелдиң 2, ритминг гимнастиканың—3 бөлүктериниң кичээлдери болуп эртип турар, волейболга болгаш стол теннизинге секциялар эртип, спорттуң 7—8 хевирине маргылдааларны организастап келген. ГТО нормазының дужаалдазы доктаамал чорун турар. Геологияшынчылел экспедициязында, Респотребсоюзта, даараныга фабриказында болгаш № 3 школада хөрээженнер ритминг гимнастика бөлүктерин тургускан.

Хуралдың киржикчилери Тыва АССР-ниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинде спорт ажылын демдеглээн, ГТО нормазының дужаалдазы чорун, баскетболдуң, волейболдуң секциялары ажылдап турар. Ында хөй-ниитичи тренерлерни белеткеп турары база багай эвес.

Ындыг-даа болза, Кызыл хоорайда ниитизи-биле күш-культура болгаш спорт ажылында четпестер эвээш эвес дээрзин Доктаамал комиссияның кежигүннери айытканнар. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининң үстүнде адаттынган Доктаамал комиссиязының шиитпирин хоорхүүсконг болгаш оон спорт комитеди удуртулга болдурбайн турар, оон түңнелинде ук шиитпир-биле хоорайның күш-культура коллективтерп таныышпаан. Чамдык организацияларда болгаш бүдүрүлгелерде күш-культураның, спорттуң хөгжүвейн турар чылдагааны база ында.

Аңаа чижек кылдыр республиканың улуг-улуг будүрүлгелери Пассажир АТБ-зинде, «Тыва тудуг» тресте, № 1 болгаш 2 автобудүрүлгелерде, «Тудуг кезектери» комбинатта болгаш өске-даа черлерде спорт ажылының чорун турарынга доктааган. Бо черлерде спорт базазы кошкак, спорттуң бөдүүн шөлдерин, тудугларын кылыр ам-даа чедир шиитпирлевейн турар. Ол черлерде күш-культура чөвүлелдерп мынчага чедир тургустунмаан, хөй-ниитичи инструкторлар база чок, бригадалар аразының, ол ышкаш өг-бүлелерниң спортчу маргылдааларын организастаавайн турар.

Авиабудүрүлгениң спорт залы, волейбол болгаш футбол шөлдери ажыглаттынмайн турар.

Магазиннерде спорт херекселдериниң чогум база хуралга шүгүмчүлээн. Оон уламыннан профсоюзтар комитеттери оларны садар акшазын чедир чарыгдаавайн турар. Хоорайның күш-культура коллективтериниң база спорт ниитилелдериниң аразында социалистиг чарыштың түңнелин чогуур үезинде үндүрбейн турар, а үндүрзе-даа ёзу барымдаалап келген. Ону түңнеп турә күш-культураның болгаш спорттуң байдалын база өөренип көрбес чоруктар бар.

Хоорайның спорт комитединиң чогуур дуза көргүспейн турарындан база будүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртукчуларының олче киччээнгей салбайн келгениниден, күш-культураны болгаш спортту хөгжүдер айтырыгларны чамдык коллективтерде чугаалашпаан турар.

ГТО нормазын дужаап турарларның үчеду хоорайда чок.

Хуралдың киржикчилери күш-культура болгаш спорт—кижиниң кадыкшылын быжыглаарының эң чугула хевири болуур дээрзин демдеглеп-шаан, бо талазы-биле мурнакчы ажылдыг коллективтериниң дуржулгазын нептередирпнин чугулаашын демдеглээннер. Ону чедип алырда спорт удуртукчуларының болгаш методистериниң, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының телээлекчилериниң семинарын организастаарны чугула.

Чаштарның күш-дамыр кижизидилгезинге база доктааганнар. Кижиниң бүгү талап-биле сайзыраарынга идиг бээр чүүл — чаштарның болгаш сургуулдарның күш-дамыр кижизидилгези. Ындыг турбуже хоорайның чамдык школаларында болгаш өөредилге черлеринде күш-культураның сула шимчээшкиннери болбайн турар, дыка хөй школачылар күш-культура коллективтериниң кежигүннеринге кирбээннер.

Өөредилге черлеринде спорт-массалыг ажылдың деңнелп куду. Спартакиадалар, бөлүктер аразының маргылдаалары ховар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык оол, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. С. Бойду олар база киришкен. Аңаа Ч. Д. Б. Ондар чүве чугаалаан. Спорттуң массалыг болуурун чедип алыр херек дээрзин ол демдеглээн. Ону коллективтерге улам-на нептередир херек. Ылаңгыя «Аваң, ачам, мен—спортчу өг-бүле бис» деп кыйгырыгны улам калбартыры чугула. Спорт шөлдерининг болгаш стадионнарның, залдарның куруг турар чорууң болдурбас ужурлуг бис. Спорт ажылын сайзырадыры дээрге— чонның культурлуг дыштанылгазын организастаарының дээштиг хевири.

Чурттакчыларның хөстүг үезинге база Ч.-Д. Б. Ондар доктааган. Ол үеде ынзы-бүрү мурнакчы маргылдаалар-биле чергелештир өг-бүлелерге спортчу маргылдааларны база организастаар херек. Лапту, бег кагтары дээн ышкаш солун оюннар уттундуруп бар чыдар. Ону ам катап эгелээрп чугула.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үстүнде адаттынган доктаамал комиссиязының хуралынга тускай доктаалды түңнээп алган. Хоорайга күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринге хамаарыштыр, хемчеглерни ында ажылдап кылгаш

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организация, ооң ажыл-херектери

ХАРЫЫСАЛГАЗЫН БЕДИТКЕН

Партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның ооң даразындагы Пленумнарының шиитпикрлерин амыдыралга боттандырар дэжш Монгун-Тайга районда «Мөген-Бүрөө» совхоздуң парткому, партия эге организациялары, партбелуктер партийжи организастыг, идеологтуг, политика-экжизидилгелиг ажылды идепкейжидип, коммунистерниң, ажылчы чонналрның күжүн 1985 чылдың болгаш ниити он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг күлээлгелерин күүседирииче угландырган. Ынчангаш коммунистерни совхоз бүдүрүлгезиниң харыысалгазыг участоктарында эртем-биликиниң мөргежилиг айы-биле быжыглаан. Парткомуң үчёдунда чеден ажыг партия кежигүннери болгаш СЭКП кежигүнүге кандидаттар бар. Ажыл-агыйның коя экономиказы — мал ажыыны болганда коммунистерниң 50 ажыг хүүзу ында б... жыглаттынган. Олар даандырган ажыл-херекти харыысалгалыы-биле күүседип, ниитиниң малының баш санын остүрер, продуктуулуг чоруун бедидер дэжш биляшп, мөргежилиг, күжүн үндүрүп, кызымак ажылдап, эскелерге төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Коммунистерниң болгаш бүгү ажыл-ишчилериниң ажылагыйның экономиказын хөгжүдер дэжш ол чорудуп турар бир дэмнит ижиниң ачызында совхоздуң материал-техниктиг базазы быжыглып турар, малының баш саны өскен, күүгүнеге эът, дук, сүт садарының планныг онаалдаларын эрткен чылын ажыр күүсеткен. 1984 чылда чедип алган куш-ажылчы чедишкиннерин дэжш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Совхоздуң планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседирииче коммунистерниң кижилп турар үүгүү эвээш эвес. Партия эге организациялары коммунистерниң авангардчы ролюн, даандырган ажыл-херээнге зарыысалгазын бедидер, партийжи даалгаларның күүселдезин чедип алыры-биле эвилбүүр ажылдарны чорудуп келген. № 2 хойжу бригадада партия эге организациязы (секретары С. Ч. Делгер-оол) ажылын баш бүрүнгээр бодамчалыг тургускан план ёзугаар чорудуп турарындан ай саныында партия хуралын эртирип, анаа планныг онаалдаларның, партийжи даалгаларның күүселдезиниге, партия, зооветеринарлыг өөредилгезиниге, коммунистиг мөзүг-шынар кижизидилгезиниге хамаарышкан болгаш эскө-дээ айтырыгларны чугаалажыкаш, четпестерни илереткеш, ону күүседир талазы-биле доктаал шиитпирлерни хүлээп ап келген. Бо партия организациязы үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин организастарынче, хынаарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ооң уламындан бригаданың кежигүннери куш-ажылдың сагыыге-чүрүмүн сагып, планныг онаалдаларын чылдың-на күүседип келгеш, мурнакчы бригадаларның санынга кирген. Хойжулар Намы Монгун-оол, Сайчак Чамзы, Илья Донгак олар ниитиниң малының баш санын остүрер, продуктуулуун бедидер дэжш чылдың-на экн ажылдап келгенинден, төрүүр чүс баш хойга онаавштыр чаш хураганны дорукгуларының, дүк кыргып алырының даалгазым күүседип келгеннер.

Коммунистер ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуның айтырыгларын шиитпирээринге идепкейлиг киржип, партийжи, күш-ажылчы сагыыге-чүрүмда, организастыг чоруктa четпестерни чидиш-биле шүгүмчүлеп, ону жижидер таласы-биле тодаргай санал-сүмелерни кадып, ону күүседиринге боттары идепкейлиг киржип турарлар. Хойжу Дарын-Бажыр Чүглур-оол чаш мал төлүн остуруп алыр талазы-биле район чемпионы болган. Бо коммунист совхоздуң ажыл-ижин жижидер дэжш доктаамал сагыш салып, партия хуралдарынга, район сессиязынга четпестерни шүгүмчүлеп, ону эдип алырда чүүү кылырын боду сүмелээр кижи. Ооң күүселдезини чедип алыры-биле негелденни салыр. Шак ындыг идепкейлиг коммунистер совхозта эвээш эвес.

Мал ажылында беш бригада бар, ында партия организациялары, партбелуктер профзвилел, комсомол организацияларының, керээжиннер чөвүлелдериниң, улусчу контроль белуктериниң ажылын удуртуп, оларның-биле бир демдүү ажылдап, ажыл-чорудулгазын ниитиниң малының баш санын остүрүп, көвүдедиринче утландырган. Хөй-ниитү организациялары чүгле ажыл-агый эвес, малчыннарның өөредилгезин, кижизидилгезин жижидеринге, мөргежилээн бедидериниң дыштанылгазын шын организастарының айтырыгларынче сагыш салып бо талазы-биле ажылдарны кылган, моон соңгаар-даа чорудар. Ооң-биле чергелештир школа реформазын боттандырарынче кичээнгейни салып турар бис.

СЭКП-ниң эдээгилиг XXVII съездиниң күш-ажылчы чедишкиннериниг үжүражыры-биле чарыштыр бо чылдың эгезинден бээр ажыл-ишчилерниң оргузунда организастаан. Коммунист, ажыл-ишчи бүрүзү бедиткен социалистиг күлээлгелерни алган. Коммунист хойжу бүрүзү төрүүр чүс баш хойга онаавштыр 95-тен эвээш эвес хураганны мөндн дорукгурарын авзаан. Ону күүседир дэжш олар амгы үеде малдың чаш төлүн мөнди камгалап алырының хемчеглерни ап турар. Совхозта он үш муң ажыг төрүүр хой бар, олар колдуунда төрүткен.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш партия обкомунуң VII пленумунуң докладтарын амыдыралга боттандырар дэжш мөген-бүреңнилер бо хүннерде шалыпчы ажылдап, СЭКП-ниң XXVII съездиниге күш-ажылчы чедишкиннерлиг үжүражыры-биле 1985 чылдың болгаш ниити он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседириниге бүгү күжүн, арганнарын «эвелеп турар.

Ө. САЛЧАК.
Монгун-Тайга районда «Мөген-Бүрөө» совхозта партком секретары.

Улуг-Хемнеп ыяш салдадыышкыны эгелээн

Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниге начальнигиниң орлакчызы Сергей Васильевич Канайкинбиле ужурашкаш, ыяш салдадыышкыны канчаар эгелээнин чугаалап бээрин диледивис.

— Бо чылдың эжиндиришкинниңде Ырбаанам болгаш Карагштен 133 муң кубометр ыяшты салдадып бадырарын бисче планнаан. Эжиндиришкинниң бир-ле дутаарында Каныкинниңг, Федотовтуң, Толмачеттуң болгаш эскелериниңде экипаштары эгелээн. Олар ам бизиң Бии-Хем ору үш-үш катап эскеп, салдарны бадырып эккелдилер. Барык чээрби салдарны эккеп ужулган. Сугнуң улгатканы ам шаптыктай берген. Катерлерни Хүт ужурын эрттирериниге түер дузалап турар болгай. Ооң багаар чери сүт алдында баргаяы-биле бөйдам нарыядаан — дээп, ол чугаалады.

Сергей Васильевич-биле салдарны ушпуп турар Вавилин хөөлбээзинге чеде бердивис. Салдарны мөңээ доктаадып, эрикке ушпуп турарының байдалын катер башкарыкчызы Константин Бабушкин чугаалап берди:

— Суг улуг, агыым база күштүг, ынчангаш ажылывыс нарыыдаан. Сал мөңээ чедип кээрге, бис теплоходтарга дузалажып турар бис. Кызылдың ыяш ажылдап кылыр комбинадының үш трактору часкаан салдарның ыяштарын үндүр сөөртүп турар. Мөңээ бис элээн кеш салдарны ужулдуусус.

Бо чылын Бии-Хемде он дөртку эжиндиришкинниң эгелээн капитан Леонид Михайлович Толмачёвтуң МБВ-239 теплоходу салын чөө-ле хүндэлдикен, мында туру.

— Бис Ырбаанче хемнеп доош бетпышаам турда ескедивис. Баштай Хүт ужарынче туерии чедирип турдувус, дедир бээрде 490 кубометр ыяшты салдадып бадырдывыс. Рейс кончуг берге байдалга эрткен. Доош, ооң-биле кады бөткен дазыы-биле кады ыяштер дэжш шаптыктевес-ле чүве чок. Ынчалзажок салгысты будунбүрүн эжелдивис — дээн. Леонид Васильевич баштайгы рейсинниң дүгөйында тейиндырлады.

Л. Толмачёвтуң экипажы бо сезонда 25 муң кубометр салды Кызылга экээр хүлээлгелиг. Ооң экипажы МБВ-273-түң Леонид Лубошников капитаннаам экипажы-биле чарыштыг. Социалистиг чарыш ажылга маргылдааны тургузуп, планныг даалгаларны болгаш хүлээлгелерни күүседиринге идиг болуп турар. Бизин чедээрде кайы экипаж кайда чоруп турарын, чеже кубометрни эккелгенин билип турарга бизии күш-ажылчы маргылдаа кыптыгып турар, ажыл-ишчи сорук кедүүлүр.

Кызыл район эргелелиниң хемчилери чаа сезонну ынчаар эгелээн, доозукчу чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедир болгаш ажыр күүседир дэжш, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг белекгерлиг уткуур дэжш олар кандыг-даа бергелерге торулбайн, шүдургу, керек кызыл ажылдаар.

Е. ЮРИН.

ЧУРУКТА: МБВ-239-түң экипаж кежигүннери, ооң талазында капитан Л. Толмачёв.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

«Шыгa» харыы

АГААР ОРУУ-БИЛЕ АРГЫЖАРЫН ТААРЫМЧАЛЫГ КЫЛДЫР

«Хүндүлүг редакция! Ыраккы Монгун-Тайгадан Кызылче ушкан самолёт Кызыл Мажалыкка хонар, а ол келген пассажирлер дедир чанып шыдавас-тыр. Чүге дизе Кызылдан Мугур-Аксы баар рейс Барыын-Хемчик районну оюп эртип турар. Улуг будурулгелиг Ак-Довурак хоорай чанындыр. Мугур-аксыылар орук ара он беш хонар ужурга таваржыр-дыр. Кызыл-Мажалыктың аэропортунуң ажылдакчылары кижи саны бир самолёт чедер болза, чүгле ынчан шимченир. Ынчангаш силерден улуг дилээвис болза, бистиң хомудалывысты сайгарып, аргыжылга айтырыын шиитпирээринге дузалап көөрүн диледивис».

Суурнуң чонунуң өөнүүзүнден бижээшак мынчыг чагаа моон мурнунда база келген. **Авиабудурулгениң совртүлге инидизиниң начальныгы Ю. М. Владимировтуң** мурнунга бо айтырыгны тургускан бис. Чонунуң чөптүг негелдезин өөренип көргеш, Монгун-Тайгаже чоруп турар Л-410 рейсти баарда болгаш кээрде Кызыл-Мажалык таварты ужар кылдыр чүрүмчүткан.

Хондурар шеллериниң негелдеге хүүшпезин-биле моон мурнунда рейстерни соксаткан турган Тээли-Өвүр-Саглы аразынга база Л-410 самолётту ужар кылдыр тургускан.

ЫЯШ ДИЛДИРЕР ЦЕХТЕ

Ак-Туруг суурнуң соңгу талазында бедик хавак кырында «Ак-Туруг» совхозтуң төп шөң, складтар, машина-трактор мастерскээзы, гараж чижектиг черлер турар. Оларның чегында бичии будурулге чери бар. Совхозтуң тудуг бригадазының ыяш дилдирер цеги ол. Ында тургузуп каан ыяш дилдирер ийи хирээ чылдың дөрт эзлээнде үзүктел чок ажылдаар. Цехтиң ажылын тудугга 30 чыл чедир ажылдап чоруур хоочун тудугчу Мактар-оол Кенен удурткан. Алдан харже чоокшулап олурар назылыг-дээ бол, Мактар-оол Монгушовичиниң адак-бышкаа чиик, аажы-чаңы хөлүг, баштак хевээр. Ол бо цехке 20 чыл ажыр ажылдап келген дуржулгелиг ыяш дилдирикчизи. Бо үениң дургузунда ооң борбак чудуктардан чондуруп, дилген дилиг материалдарын сөмөл-түңнээр болза та чеже чүс кубометр болгаш чүве.

Цехтиң коллективи улуг эвес, алды кижиниң составтыг. Олар шупту онаашкан ажылынга бердинген, кызымак, ажылишчи соруктуг кижилер. Хоочун тудугчу Конгин Монгушович Секгии бо цехке 20 чыл ажылдаан, ооң эштери Шойдан Ховалыгович Дүвендей-биле Кара-оол Монгушович Дамба база дуржулгелиг, ажылынга мөргежээн тудугжулар. Бо адым адаанывыс кижилер боттарының үр чыларде үргүлүлүлеп келген. кызымак күш-ажылы-биле күнүдүткелди чаалап алган, ыяш дилдирер цехтиң доктаамал эки ажылдап турарынга оларның кирлип чоруур үлүг улуг.

Нейралдыг коллективтиң чедишкиннериниң база бир үнер дөзү—быжыг сөгылга-чүрүмде.

— Бистиң цегивис совхозтуң тудугжуларын дилиг материалдары-биле хандырып турар. Чаңгыс-даа хүн ажылывыс үзүктели бээр болза, тудугжуларның ажылынга база саадеашкыннар болур. Ону биле-ле сөгылга-чүрүмну шыңгыы сагып, планныг онаалдаларны өлбөн күүседиринче бүгү күжүвүстү үглап келдивис— дээн, М. Кенен чугаалаан.

Ыяш дилдирикчилериниң ажыл-херектери макталга төлептиг болуп, даазаан сөзүндеки чылын төлептии-биле төндүрер, СЭКП-ниң XXVII съездизин чаа күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткуур соруглалыг ажылдап турарлар.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Чылдар болгаш кижилер

ТАЙБЫҢ ИЖИН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Арын-шырайын көөрге, элээн улгады берген, ынчалза-даа бакшың дүгү кап-кара, оозу шала дыдырашсымаар, кыскажык дурт-сынныг кижи чаптемчиг чарааш чаш бызаварын чемгерип кааш, өөнге кежирге, кады кыраны:

— Сеңээ Кызылдан чагаа келген-дир, чай чок болгаш чазыя көрбедим-даа — дээш; оозун, кандыг-ла-бир үнелиг белек ышкаш каммыы кончуг ийи холдап сунган.

— Ол ам чүү кадайның чагаазы ирги ала?—деп, демгизи баштактангаш, чагаяны дөгийттеле чазып көрген.

— Шөриг черинден келдирткен-дир, эртен хап орар...

Дээртазында «Коммунизмче орук» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан ферма зының бызаа өжээжыызы, «Күш-ажылдың хоочуну» медалдың эдилекчизи, ам чеден хөрээ үскелеек, тыва эки турачы Монгуш Дагбаевич Бичө-оол арыг-силиг кылдыр кеттиигеш, орден, медальдарын хөрек долдур кадап алган боданып каап, чымчак, чыгыг автобуска халдып орган. «Тиилелгениң 40 чылы дээш-ле кыйгыртып тур боор болаар—деп даап бодавышаан, ол улуг Тиилелгеге зээлээш-бичө-даа бол үүгүн кииргенинге өөрүп, чоргаарланып, узун оруккa тайбың-даа үеним, дайын-даа үезин сактып чорааш...

Кызылда дуңмазының бажыңында кээрге, ооң уруг-дарыы өөрүшкү-мөңнийлиг уткаан. Илэңгыя уруунуң бир харлыг орлан шовав оглу кырган-өчезының орден, медальдарын сонуургап, инээр чүткүүр, тудар, сүйбаар болгаан. Дайын киржикчизин болгаш күш-ажылдың хоочуну-биле амыр-шөлээн өзүп орар кем чок, үен-чымчак чаштың баштайгы ужуражылгазын чаптап көрген кижиге ала-чайгаар-ла чырык чаагай бодалдар дойлуп кээр:

Тайбың ишче дагын киргеп
Дээйы кижи хөөреп орда,
Кым-даа мынаң ылым-чылым,
Кыймыш дивейн топтап
дыңнаан.

А чаңгыс харлыг кижи чүгле
Арай өзек ойнап орган.
Каттырар-даа, шуluңнаар-
даа
Кандыг чаңны ында чок
дээр.
Хөрек каастаан, кыңгырашкан
Хой-ле янзы «ойнаарактыг»
Канчангаш-ла көрүп
каапкаш,
Карақмадыр үүгеп четкен.
Дээйының хойнунда ам
Таалал сүйбап, ойнап орган.
Дайынчының камгалакшаан
Тайбың ының ачызы ол...

Шынап-ла, тайбың турда ындыг: хензиг чаштар-даа, улуг-биче-даа тодуг-догаа, күүгүн чок, хостуг шөлээн өзүп доругар, өөренип, ажылдап, чурттаар. Ол бир харлыг хамаатының эртер оруу ажык деягем, бистиң чурттаа бүгү чаштар ындыг. Ярли-сад школа, дээдп азы оргумак өөредилге чери— совет уруглар-ның эртер оруу ындыг. А ол бичии чаш база-ла кыргаң дөгийниң тайбың күш-ажылын уламчылаар.

Монгуш Дагбаевич дайынның оруун эртериндеп ажыгда, тайбың күш-ажылды аныяндан-на эгелээн болгаш, оңу ам-даа уламчылап чоруурy бо. Ол Хөндергейге малчын араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. Дагбаның өг-бүлези ажылгамыдыралының дайы-биле оон Өвүрге чурттай берген. Монгуш Бичө-оолдуң күш-ажылчы базымы оон эгелээн. Беш класс дооскан. Колхозка ажылдап турган. Кызылга шериг албанын эрттирип тургаш, Совет Эвилелинче араатанзыг ажу-биле халдаан немец фашистиг эжелекчилерни чылча шөпчүр дээш эки тураны тыва эш-өөрү-биле кады Ада-чурттуң Улуг дайынынче 1943 чылдың күзүмүнде аттанып-кан.

Монгуш Дагбаевичиниң Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюн демдегээрининг будүүзүнде эки турачы эш-өөрү-биле кады найысылал Кызылче чаяаны ажаа өөрүнчүг болган. Чалаткан фронтучуларга «Ада-чурттуң Улуг дайыны» орденни болгаш Тиилелгениң 40 чыл оюнга туресказаткан юбилей медалын байырлаадыг байдалга тывысканы — үттүмдүрбас улуг үнелел болган. Монгуш Дагбаевичиниң хөрээнге ооң-биле ийнги ындыг орден болгаш элээн кеш медальдарынга база бирээ немешкен. Ындыг өөрүнчүг үе-шакта дайынның кадыг-дошкун чылдарын фронтучу сактып келбес ужур чок. Ынчангаш харын Монгуш Дагбаевич-биле ужуражырымга хөөреваес боду эртжен дайынчы оруун сактып, хонүгүн чугаалап олурду.

— Дайылдажып чораам эвес берге-ле чүве чораан. Ийи катап балыглаттым, ийнги бөлүктүң инмалында болдум. Өлүм-чидим, ыглаан-сыктаан ажы-төл, кырганнар; өрттенген, бузулган хоорай, суурлар... Оңу көргеш өжээн кылык хөйнытып көөр...-дээш, сөөлээ каапш, папиросун соруп, бодаңып олур.

Тоолчу болза: «шынаан ам—деп «көзээп» оргу дог, чугаага черле кончуг тыртым кижи болду. Шимээн бээрге; «оон ыңай, Дагбаевичче— деттиримге, далаш чок уламчылады.

Совет черинең хензиг-даа кежээн дайынынарга бербес дээш демнеел кончуг кадыг-дошкун боол турганың, ол дээш амыдыңыңдан-даа чарылган эш-өөрүн көргенин фронтучу ажыттачажыт чокка чугаалап олурду. Чижээ, Деражно суур дээш тулчуушкун амыр эвес болган. Хүндүс-даа, дүне-даа боо-моңгу диңмирээр, октар сыылаар. Хүндүс, суур кыдыы. Бир черге чаштып алгаш, дайзымнарже М. Бичө-оол изиглеин бергеп хөме боолап-ла чыткан. Ол аразында өөрү бурунгаарлап хөйлөөнүн ора соскаш, шарып алган. Кара часкаан эртиг чер дилеп үүгеп, бурунгаарлап чылып-ла орган... Ынчап чорда арган, узун кууккуу чедп немец бо үткүй келгеп. Белинде астып алган гранаталарын ол бодөй тыртып каан. Өлүм кес кырында келирге ок деген дөкмээнин аарыырын бээн үттүп каапкан. Гранаталарының элээн кажын чыткан хевээр-ле дайзыннарже улай-улай шывадегылапкан. Бажын кодуруп көөрге, ол үгда элеш-караш дээр чүве-даа чок болган. Балыглатса-даа чеди фашистиг эрес-дидими-биле ол хөрөн кырында ынчаар үзүткээн... Шыдамыккай, эрес-дидим дайынчының почтачы эжи таваарышкаш, госпитальга чедирген. Оңу эмчилер үштүп каапкан, балыг эжирээн. Бо дээрге М. Бичө-оолдуң ийи дугаар балыглатканы ол. А бирээзинде — ок керекти хос өде берген. Ынчангаш ол өөрө халаадавайн, фашистерге удур демнеелиин эрес-шудургу уламчылаан.

Монгуш Дагбаевич Украинаның элээн кеш хоорай, суурларын хосташкаш, төрээн Тывазынче эзп келгеш, тайбың ажылын база-ла уламчылаан. Ол тракторнстен, шагдаалап, банкыга текниыйдап ажылдап тургаң.

Күш-ажылдың ол хоомуну, эки турачы фронтучуга хамаарыштыр мындыг солун чүүл бар. Оңу билбес, ес-ээртен келген кижи элдепсинер-даа, айбын тыппас-даа. Ук черниң улузу ооң адын дорт адаавес, ойзур. Бичө-оолдар ында хөй боорга, оңу Шагдаа дижнр. Бир чеже ол коруурумуурум тударының хөрээнге база төлептиг үлүг-хуузун киргенинин төрөчизи боол чадаавас. Монгуш Дагбаевич Бичө-оол чеден харлаарының будүүзүнде келген. Ынчалза-даа ол төрээн совхозунда тайбың ижин эрес көжээ уламчылаашаан. Хоочун күш-ажылчы фронтучу аныяктарның-даа, школачы бичиилерниң-даа кээ-даа күзенниг аалчыны боол челадып, тайбың ажыл-ижинда, дайынчы эрткен оруунда чугаалап берип чоруур.

Ооң өг-бүлезиниң хөрээжени ээзим Сендажы Доржуевна Куулар хөй чылдар иштинде саанчылап келген. Иезиниң изин базып оларның Монгуш Хүлер-оол дээр оглу база-ла «Коммунизмче орук» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан ферма зында саанчылай берген. Ол мурнакчыларның одуруунда кирип, шаңнадып макталып турар. Фронтучукүң өг-бүлези үш оол, үш кыстыг. Олар ам садыгжы, саанчы, башкы, бухгалтер. А эң хаймери ам оңгу класста 4—5 дем-дектеринг өөренип турар. Бо дээрге топтуг, томаанныг, күш-ажылчы хоочун фронтучунуң бодунуң үлөгөр-чижээнин, уруг-дарыг кижизидилгезинче кичээнгей салыышкынының боттуг үре-түңнели-дир.

К. ЭЖЕР-ООЛ.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы

КӨДЭЭГЕ ХӨГЖҮЛДЕНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫ

Агроүлетпүр каттыжышкынарын күштелдирбишеен, бистиң чуртувус экономика-биле тудуш холбаалыг социал айтырыгларны хары үгда шиитпирлеп турар. Дыка хөй төөрылгаларда бирги чергенни алаар социал айтырыгларны тускай сумелер ажылдап кылып турар чурттуң эртем теп-теринде хынамчалыы-биле анализтеп көрүп турар.

Бо үеде күрүнениң демография хөгжүлдезин суурдан хоорайже көжер чоруң тодеradып турar. Ол онзагай болгаш депшилгелиг чүүл бистиң чуртувуста ниити сайзырал-биле, үлетпүрүң, көдээ ажылагый будүүлгезиниң хөгжүлдези-биле холбашкан.

Ынчалзажок көдээде кижилерниң эр-кызының саны база дөңнешпестээн. Бичии назылыг кижилерниң аразында оолдар уруглардан 10—15 хүү хөй болуп турар. Өзүп төрүүрү эвээжээн. Чоокку келир үеде күш-ажыл күралвырының кол үндезини болур 15—19 харлыг аныяктарның саны эвээжеп турары дүвүренниг.

Ол дээрге ийи талалыг айтырыг. Оларның аразынга дең чорукту кончоп чедип алыр!

Бо чорук эртем талазы-биле үндезилеттинген социал политиканы ажылдап кылырын негеп турар. Ынчангаш 1982 чылда хүлээп алдынган ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының чер үлбас назээ суурнуң социал чаартылгазының талазы-биле хемчеглер болуп турар ужуру ол. 1990 чылга чедир ол сорулгаларга 160 миллиард киже рубльди чарыгдаарын көрүп турар.

Ындыг турбуже көдээ чурттакчыларның амыдыралын чаартыры демография айтырыгларын долузу-биле шиитпирлеп шыдавас. Чижээлээрге, сөөлгү чылдарда эвээш эвес эки чуртталга бажыңы туттунган Россияның кара эвес хөрүн зоназының хөй-хөй областарында аныяктарның кежер чоруу эвээжеевээн, а ында пенсионерлерниң болгаш назылай бергеннерниң саны көвүдээн. Салгалдар солчулгазыбиле чергелештир көдээ чурттакчы чонның саның доктаамал тургузарынга куш-ажылдың байдалынан ангыда профессив шинглгезин, сагыш-сеткилге тааржыр ажыл эвээш эвес салдарлыг болуп турар.

ССРЭ-ниң ЭА-ның Агроүлетпүр комплексизининг социал-экономиктиг айтырыглар институдунуң эртемденнери он ийнги беш чылда (1986—1990 ч.ч.) болгаш 2000 чылга чедир көдээге куш-ажыл күралвырларының айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле хемчеглерни көрүп турар. «Стабилизацияга» деп программаны ажылдап кылган.

Бирги чергенниң стратегтиг үш сорулгаларын шиитпирлээрии саналдап турар.

Бирээде, көдээ ажыл-агый будүүлгезин комплекстиг механизастаар болгаш автоматизастаар талазы-биле хемчеглерни доктаамал күүседири, куш-ажыл камнаар машиналарны болгаш технологтуг ажылдарны калбаа-биле нептередири, көдээде ажылчыннарның мергежилин болгаш ниити билии дүрген бедидери болуур. Ол чорук көдээге ажылчын курлавыр хереглеп имер негелдени дораан кызырар арганы бээр, куш-ажылдың төөрымчалыг болгаш түүлдешкек чоруун бедидер, кол механизатор кадрларны доктаамалчыдер.

Иймде, куш-ажыл кылыр черлерни көвүдедири, биргээр чугаалаарга, көдээ черге болбаазыралыр үлетпүрүң, ус-тывыш ажылын, фабрикалар болгаш заводтарның селбыырын тургузары болуур. Көдээниң сайзыралын дүргедедири эр болгаш хөрээжен кижилерниң санының карышкак чоруун узуткаар аргаяы бээр. Ол болза, көдээге бүгү социал-психологтуг байдалды ескертиптер. Ындыг будүүлгелерниң будүүлгө планнарын көдээ ажыл-агый будүүлгезиниге колдай тургузары күзенчиг.

Көдээге сайзыралдың ындыг угланыышкыны улуг хоорайларның өзүүшкүнүн кызырып, үлетпүрүң сайгара тургузарының эргежок чугула чоруу-биле база дүжүп турар. Үлетпүр будүүлгезин автоматтыг система-биле башкарарын сайзыралыры, транспортта болгаш харылзаада эртем-техниктиг депшилге көдээге экономиканы улам эки башкарар арганы берип турар.

Үште, көдээге чурттакчы чонну төөрүштүр сайгара тургузары ажыл шилилгезин, дыштанылганы, өөредилгени, бараан садып алыышкының, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хоорай чурттакчыларының ажыглал турар бүгү түүлдерин долузу-биле оларга хандырар ужуруг. Ынчангаш көдээде чурттаага байдалдарын сууг биле хоорайның улам чоокшулажырынче шилчидери эргежок чугула. Амгы үеде ажыл-агыйлар аразынга кооператившкынны чорударың, транспорт харылзааларын улам экижидерин, суурларны чаагайжыдарын болгаш оларны техника талазы-биле хандырарын, хандырылга системазын тургузарын чамдык түүлдер элээн марыыдадып турар. Оон ыңай социологтуг шинчилелдерниң көргускенни ёзугаар алырга/ужур-дузазының айы-биле көдээ черлерге: чаагайжыктың чурттаага бажыңнарын, орукторын, эмнелге албан черлерин, спорт албан черлерин, ясли-садтарны, амыдырал хандырылга албан черлерин тудары улам эргежок чугула.

Чаңгыс аай төптөн планнаар, ажыалаңдырар болгаш башкартынар ССРЭ-ниң агроүлетпүр комплексизин тургускаяы көдээге экономиктиг болгаш социал айтырыгларны чедишкиннинг шиитпирлээрнинге улуг салдарны көргүзер дээрзин онзалап демделээр керек.

В. ОСТРОВСКИЙ,
ССРЭ-ниң ЭА-зының аграрүлетпүр комплексизиниң хөгжүлдезиниң социал-экономиктиг айтырыглар институдунуң директору, профессор.

ПМА.

Москва бөгүн. «Украина» гостиницадан Москва-хеминиң көруш-шинчизи.
В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Бөгүн—Бойдус камгалалының

бүгү-делегей хүнү

БОЙДУСТУ ХУМАГАЛААР

Эртемниң болгаш техниканың шапкын хөгжүлдезин, үлетпүрүнү болгаш хоорайларның өзүлдезин нимитилелдиң болгаш бойдустуң демниг хөделирин күштелдирген. Национал эрге-ажыктарның болгаш ергааның кызыгаарын эртирээш, бойдусту камгалаарының болгаш бойдус курлавыларын чөп ажыттаарының айтырыгы бүгү хөнүн төрелгетенге эң чугула айтырыгларның бирээзин алырган.

Бойдус камгалалының бүгү-делегей хүнүнүң Депшилгеге баргаш болур деп лозунун шинтирлеттинип турар соруулгаларның кол онзагайы болгаш нарын чоруу тодаредип турар. Бо хүнну КНО-нуң делегей конференциязының шинтирлин өзүгаар (1972 ч.) чыл бүрү июнь 5-те демдеглеп турар. Бөгүн экономиканы болгаш экологияны сырый каттыштырбайн чыда Чер кырынга чурттаарының болгаш ажыл-агыйны башкарарының ергазы чок. Билигниң ол адырларының тутчуп келген черинге чаа эртем — экология тыптыр. Ол эртем чүгле бөгүнгү хүнүң эвес, харын инитилелдиң бойдусту камчаар көөрүнүң эрге-ажыктарын чептүү-биле өөренип көөрүнүң диалектиктиг утка-бүдүжүн эң долу илергейлеп, кижиниң ажыл-чорудулгазының бүгү ковайларын хаара тудуп турар. Бойдусту хумагалаашаан, тургузар! — Оон стратегиг утланыышкыны ол-дур.

Бойдусту ажыглаарының лениниг принциптериниң, черниң, сугну, атмосфера агаарын, чер иштиниң байлактарын, арга-ыяштыг, дириг амытаннар аймаан камгалаарының дугайында бисте үлээп алдынган хоойлуларның үндезинин харын бойдусту хумагалап көөрү од болуур. Бойдустуң хирленип, бокталганының деңнелин хайгаарар болгаш контрольдаар албан черлери чуртта ажылдап турар. Оларның хайгыылчыларының хайгааралында 450 хоорай, кургаг черниң 1900 чыгаа суглуг объектилери, бүгү-ле кыдыг болгаш иштинки далейлер турер. Бисте күрүнениң 140 ажыг камгалалдыг, муң-муң хайгааралдыг черлери бар.

Биосфераның чаагай байдалдыг, көрүш-шинчилиг турары эвээш эвес акша-хөреңгилерни негээр болбайн аан. Чижээрээргe, он бирги беш чылда бойдус камгалалының хемчеглерине мурнундагы беш чылдыынга бодаарга, 11 хуу хөй, 10,3 миллиард рубльди берген.

Чуртта алдынып турар хемчеглер болгаш уяуг күжелдиишкиннер үре-түңнелин берип турер, ынчалза-даа айтыр чидит болуп артылашаан. Бойдусту камгалаар талазыбиле ажылды улам түгүлдүг болгаш соруулга-бодалдыг чорудар херек дээрзин партия болгаш күрүне документтилеринде чугаалеп турар. Маңаа кызыы эрге-ажык берымдаалаар уяуг турбас. Ындыг чорук капитал салыышкыннар ажыглалының аныктыын дыка кудуладыр, хүлээп алдынып турер шинтирлерниң экологиктиг түңнелдерин дээш зөрыыкалга чок чорукту тыыпдырар, алызында бергаш, улуг кережаалга чедирер хоозун каминалганы болдурер.

Ажыл-агыйны хынамчалыг, санелгалыг башкарарының оруктары — айтырыгларны комплекстиг көөрү, шоолуг ортынчы, караага үндүрбес технологияларны ажыдап кылыыры болгаш шөлүгээдиң алыры, телевиледерни хаы болгаш бүгү талаалыг үндезилээри, мергежилдиг экологиктиг шенелдер болгаш баш бурунгаар көрүүшкүннер, база адак соонда, инитилелге кижизидилге, бистиң аразыстан кижи бүрүзүнүң бойдусту сагыш човаңгыр, оон сайым-хүүзүнге бодун шуут хамаарылгалыг кылдыр көөрү болуур. Кижи боду —бойдустуң кезээ, оон экологиязының дээди чергезин-дир.

Бүгү байлактарның үндезинин — Чер дугайында сагыш сагыышкынның чырыткылавчан чижээ—СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумугa Мелиорацин дугайында үр хүүсаалыг программаны экология талазыбиле хандыраары болуур. Чаагы сайзыраткан черлерден үнүш ажылының продукциязын алырын ийи катап көөдедиринн төлеөлеп турар. Бойдусче кижиниң халдаашкыны аңаа хора чедиреерден туржүк, харын оон ергаларын экижидил, көөдеткен турар кылдыр ажыл-херекти ынчалдыр оргинизастаары көрдүнген.

Экология-биле экономиканың демниг харылзаалаарының стратегиязы Кыдыыкы Соңгу чүк районнарынга бойдус камгалалын күштелдирер дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга көрүп тура кончуг ниө тодаргайлаан. Херектиң үжүру чүл дээрге, ол долгам девискээриниң эгээртинмес байлактарын ажыл-агыйга шапкын шиңгээдип ап тураарының уламында ол черниң бойдузун кедергей хумагалап көөр чорук негеттинип келген.

Мында чугаалажып турар айтырыгларывыс чүгле ажылагыйжы, бүдүрүлгечи эвес болдур ийин. Ол айтырыгларның соцнал, буянныг, культура-эстетиктиг үжүр-дүзазы оңза улуг. Чугаа болза, кижилерниң кадыының дугайында-дээ, кижиниң үгаан-бодал талазыбиле бижигып тургустунарының дугайында-дээ, келир үениң салгакчыларының чурттөөр ёлаар бойдузунуң бай-далдарының дугайында-дээ чоруп турары бо.

Кандыг-дээ, оон турлуг эң жи дээн шинтирлер болгаш доктаалдер-дээ оларны организаакчы ажыл, инициатива-биле, удуртукчуларның болгаш специалистерниң харылсалгазын бөдидери-биле бышкылаавас болза, күзенчиг түңнелди бербес деп чүве чайгаар-ла билдингир. Бистиң долгандыр турар бойдустуң чаагай чоруузун сайгарыышкынга, ооң байлактарын ажыл-агыйжы, үгаанчыр ажыглаары болгаш көөдедири — бойдус камгалалының республика инитилелдериниң эктузастарының күзээлгези-дир. Ол инитилелдер бөгүн бодунуң түрээлекинде 60 ажыг миллион кижиниң каттыштырып турар.

Бойдус камгалалынга хамаарыштыг бүгү-ле чүүлдер чаңгыс чүгле бистиң чурттувустуң күжениишкиннериннең хамаарыштас болдур ийин. Бойдус күруне кызыгаарлары дээ чүвени билбес. Бойдус камгалалының эң кол айтырыгларын шинтирлээри делегейге тайбың дээш, ядролуг дайынны болдурас, чепсегленишкинни дужурар дээш демиксел-биле чарылбас холбаалыг болгай. Делегейде дайын белетелинге чаңгыс шак дургузунда бе-зин КНО-нуң бойдус камгалалының программазының негелдезинге чыл дургузунда чарыгдаар акша-хөреңгиден хөй хөреңги чарыгдаттынып турарын демдеглеп каалы.

Совет Эвилеэм — бойдус камгалалының талазы-биле делегеңнең хөй-хөй программаларының болгаш телевиледериниң идепкейлиг киржикчизи. Чижээ, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинниң шугуумубиле бистиң чурттарывыстың кады ажылдажылгазы экологтуг 160 айтырыглар талазы-биле боттандырып турар. ССРЭ — бойдуска салдар чедиреринниң чепсектерин шерниг азы еске кандыг-дээ соруулгага ажыглаарын хорууp дугайында көрээ чарып алырының инициатору. ССРЭ-ниң саналын өзүгаар КНО-нуң Коя Ассамблеязының XXXV сессиязы «Черниң бойдузун амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга камгалап артыраp дээш күрүнелерниң төөгү талазыбиле харыысалгалыг болурунуң дугайында» резолюциязыны хүлээп алган. Ынчангаш Бойдус камгалалының амгы бүгү-делегей хүнү бүгү улустарның эрге-ажыттары дээш, Чер кырынга амыдырал-чуртталга дээш күрүнелерниң кады ажылдажылгазын калбартыр дугайында Совет Эвилелиниң чаа тайбың инициативаларының, боттуг бүдүрүштүг саналарының буянныг чырык утказын бодунда шиңгээткен.

Д. СМИРНОВ,
СЭТА-ның тайылбыракчызы.

Кижизидилге болгаш өөредилге

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГАЗЫ

Бистиң чуртувуста уругларның чайгы дыштанылгазы өг-бүлөлерге күрүне дузалаамчызының бир янзы хевири апарган. Маңаа кол харыысалгалыг чөрлөр — бүгү дең-өөредиринниң профзөвилелдери.

Улам-на хөй уруглар дыштанылгазының өскелези төлээринге чиңгелделерни ада-иелерге чоокта чаа немей докпаткан. Лагерьниң бир эзлөөзүндө (26 хоног) уруглар турарынга 100-тен хөй эвес рубль үнер. Бир эвес 1983 чылга чедир инити путёкаларның 10 хуузун халас берип турган болза, ам оларның дең кезиин халаска бээр апарган. А өскелериниң ортазының дөрттүң беш кезиин күрүне бодунга алган. Халас путёкаларны бир дугаарында хөй уруглуг өг-бүлелериниң болгаш чаңгыс бот-иелериниң уруглары алыр. Уруглар бажыңнарындан база школа-интернаттардан келген уруглар база халас дыштанып.

Профзөвилелдерден өөлүүда үлетпүр бүдүрүлгелери, албан чөрлөри, колхозтар, совхозтар уруглариың дыштанылгазын организастаар дээш хөй ажылды кылып турер. Чижээ, 1500-тен хөй ажылдакчылардың бүдүрүлге бүрүзү пионер лагерьлериг.

Ынчалзажок күзээн уруг бүрүзүн путёвка-биле амдыызында хандырып шыдаавайн турер бис. Ынчангаш бо талазы-биле күрүненiң акшаландырыышкыны өзүп турар. 1990 чылга 22,7 миллион уругларны азы чурттуң школачыларының чөртүк кезиин пионер лагерьлерине күлээп алыр дээп ВЦСПС планнап турар.

Кандыг-ла-бир чылдагаанбиле хоорайга чайын артып каап турар уруглarга дыштанылга база солуун болуур. Школаларның, албан чөрлөриниң, хоорай парктарының базазының пионер лагерьлерин ажылдаар. Оларның дыка хейүлүг уруглар сонуургалдар аайы-биле — аныяк техниктер азы спортчулар, чурт шинчилекчилери, туристер дээш өске-дээ—чыглыр.

Чижээ, Москвага хоорай лагерингe 30 муң ажыг школачылар барып турар. Уруглар походтарже чоруп, экскурсиялап турер. Дыка хөй чөрлөрде ындыг лагерьлөр хоорай дыштанар чөрлөрлиг. Бүгү чуртта 20 муң ажыг хоорай лагерьлери бар, оларга каникул үезинде 3 миллион хире уруглар дыштанып турар.

Совет уруглarга каникул дээрге чүгле дыштанары болгаш өйнөөр-хөгээри эвес. Оон база бир ады бар—күш-ажылчы улдун. Дыка хөй школалылар колхоз, совхозтарның шөлдөрининге, фермаларынга ажылдап, эмнинг оттар чыып, арга-арыгны камгалап харагалзап турар, болгаш өске-дээ. Чаа реформа ёзугаар профзөвилелдери устүкү класстарның өөреникчилериниң күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлериниң четкизин калбартыр - хемчеглерни алган. Ындыг лагерьлериниң кол соруулгазы—колдуунда экономиктиг эвес, а кижизидиичи үжүр-уткалыг. Бот-тускайлаң ажыл эзлөөдилөрге боттарының инициативазын көргүзөр арганы берип турар. Ындыг лагерьлөрлиниң хүн чүрүмүн педагогтар, эмчилөр, профзөвилел организары мык өөренип көргөн. Ажылдаарыгa 4 шакты тускайлаан, эзлөөдилөриниң күш-ажылының төлөвириниң системазын база кыпган. Өске үе «арыг» дыштанылгага, спортка, туризмге үнер.

А бир эвес уругнуң кадыы кошпан болза, ада-иелер оңу аңаа эвес, эмнедир лагерьже чорудуксээр. Ынчангаш профзөвилелдерни кадык камгалал органнары-биле кады тускайкыткан (аврылөр вайы-биле) санаторий лагерьни организастап турар. Олар чүгле чайын эвес, чылды оттур безе ажыглаар, аңаа уруглар кичээлдер үспейн, дыштанып, эмненип алыр. Ындыг кадыкшылга чөрлөри чурттуң бүгү девискээрлеринде бар. Оларга чылдың-на миллион хире уруглар кадыын быжыглап турар. Олче баар путёкаларның 30 хуузун халаска бээр, өскезин чиңгелделиг ортек-биле садар, күрүненiң социал страховказының харыңнарынга акшаны аңаа доктаамал эрттирип турар.

Елена ПЕРЧЕНОК,
(ПМА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БРАТИСЛАВА Словак Чөрнна-Над-Тисой хоорайда Чехословакиядa эң-не улуг дээн сайгарылгага базазының коллективининг ССРЭ-ниң Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Теп Чөвүлелиниң Кызыл түгүн байырлыг байдалга тывыскан. Ол шаңналды совет демир-орукчулар-биле интернационалчы социалистиг чарышка чедип алганы улуг чедишкиннер дээш аңаа тывыскан. Эрткен чыл иштинде станциняның иштикти оруктарынга 10 млн. тонна ажыг чүктерни сайгарган. Ындыг чүктер-биле социалистиг экономиктиг интеграциняның комплексилиг программазының боттандырары-биле ажы-дүжээ ийи чурт солуужун турар.

Ол базаға бодунуң туруп келгени барык дертен чылдарының иштинде Чехословакияның ёзулуг кургаг черде порту кылдыр сайзыраан. ССРЭ-ден аңаа чедир салган калбак демир-орук-биле аар деңзилиг составтар расписание ёзугаар озал чокка чедип турар. Совет поездилер демир рудазын болгаш чиик автомашиналарны, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш нефть продуктуларын сөөртүп кээп турар. Чехословакка совет чарыкчылыларынга магнезиттиг кылыгларны, машина тудуушкунунуң болгаш чиик индустриялың продукциязын чорудуп бөрип турар. Станциняның мөчелынгы М. Шпактың чугаалаавы-биле ажыра, аңаа иштизи-биле барык 250 млн. янзы-бүрү чүктерни сайгарып, сөөрган боол турер. Амгы, юбилейлиг чылда словак демир-орукчулар онза кедүрүүшкүнүгүт ажылдап тураалар. Олар автомашинылы аңаа турар чоруун улам кызырып, техниканы болгаш дериглерни ажыглаарының эң таварымчалыг графигин тургускаш, чыл дааргазын 2 млн. крон-ажыга ажыр күүседирни, 100 тонна оттулар чүүлдү болгаш 40 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алырын күзээнгеннер.

ЧУГУЛА БАЗЫМ КЫЛДЫНГАН

СОФИЯ. Козлодуйда атоммуг электростанциняның бешки энергоблогунуң тудугжулары чугула базымны кылган. Нарын белеткел ажылдарының сөөлүнде 320 тонна реактор корпузун, а ол ышкаш блогун дерээни — станция тудугжуларының күш-ажылчы үлүг тинделгезин-дир: 1000 мегаватт күчүлүг БУР-да баштайгы реактор дериттингеп. Ону чурттуң энергия четкизинге кожары республиканың үлүг индустрия теп-терии энергия-биле хандырарын улам эңнидер. Ону эртээрии Болгария Улус Республикага атомнуг электростанцияның тудуунуң төөгүзүнде бир-ле дугаар тудуг шөлүгге боттандырган чорук кол дериглерни чедип алырының хүүсээзин дыка кызырган.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның коллективтиг күжениишкиннери-биле электростанцияны дерип турар. Дериг-херекселдериң кол кезиин Совет Эвилели чорудуп берген, ынчаарга чамдык чүгүле белдирлерни болгаш агрегаттарны Чехословакиядан, Польшадан, Румыниядан алган.

Болгарияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи 1986 чылдың апрельде болуур. Ынчаарга бешки энергоблокту съездиниң ажыттынар үүнүге чедир ажыглалга киирер дээш тудуттуларның болгаш монтажниктерниң он муң кижилиг интернационалдыг отряды сорук кирпишкинниг ажылдап турар.

В. И. ЛЕНИННИҢ МАР-ДА МЕМОРИАЛЫ

УЛАН-БАТОР. В. И. Лениниң музейин Моолдуң найысылаңнына беш чыл бурунгаар ажыткан. Ленинчи ол мемориал—Улан-Баторнуң эң-не солуун үүлдериниң бирээзи. Аңаа хөй муң кижилер кээп, делегей историязының, Моолдуң революциязының, Моолдуң Ардын Народтуг Революциязының, Моолдуң Ардын Народтуг Революциязының, Моолдуң Ардын Народтуг

ИВАНОВОЖУЛАР—ФЕСТИВАЛЬГА

Иваново областың Модельдер бажыңында РСФСР-иң 12 областарының 60 даараныгга бүдүүлгелеринге херээженнерниң болгаш уругларның чиик хептерининиң бир муң ажыг модельдерин чогаадып, бижип турар. Элээн каш бүдүүлгелер фестиваль комитединиң дипломнарын алган суй-белек платьелерин болгаш модельдер комплектилерин кылып үндүрүп эгелээн.

ЧУРУКТА: Ивановоның С. Самойлов аттыг комбинадының төвөң-саазын тестерден кылган суй-белек комплектилерин Модельдер бажыңының ажылдакчылары Е. Лебедева [солагай талада] болгаш С. Лобанова оларның көргүзүп турары.

И. ДЫНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиниказы.

Аныяктарның болгаш студенттерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур

АРХИТЕКТУРА, ТАНЦЫ, ЫРЫ, КИНО—ЛАТВИЯ ДУГАЙЫНДА

Ригадан келген аныяк архитекторлар болуу Латвияның социал-культура талазы-биле комплексизиниң төлевилелин Москвада Культураның болгаш дыштаныгланың М. М. Горький аттыг Төп парыгында ажылдап кылган. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының киржикчилерин болгаш ажылчылары ССРЭ-ни тургузуп турар эвилелдешкен 15 республикаларның, оларның чалыы назыныңың амыдырал-чурттагызы-биле ындыг комплекстерге тамыжлар.

— Бодувустуң комплексизиниң архитектурлуг шиитпиринге чедир дыка үр сумележип, маргыжып-даа келдивис. Ынчангаш ооң хевиринге национал чаңчылдарны, латви архитектураның амгы идеяларын киирер деп түңнелге келгенбис — деп, ол бөлүктүң удурткучузу 30 харлыг Андрей Гелзис чугаалай-дыр.

Ол болза, чөлеңгиштерниң дузазы-биле чер кырындан бедий берген мин каттажыктың конструкция болур. Ынчангаш бирги кат болза, крыша-биле кады ажык девискээр болур. Бирги катка керүкчүлер олурар чер, суй-белектер садыглаар ыяскылер, кафе турар. Иккиги кат — кыры таалыг болур, оны улуг-улуг шиге блоктар үш кезекке ажылай бээр — делгелгеге ийи эвл, маргылдаалыг, солун айтырыгларга чугаа кылырынга ажыглаар түскай хевириниң гостиниязы бар.

Концерт көргүзүглеринге гаарыштыр кылган черни дыка эптиг кылдыр шилип алган — ооң чанында агып чыдар суг кыдыынга ону тудар. Аныяк архитекторларның бодап турары-биле алырга, комплекстиң чоогунда турар чер ажык дээр адаанда делгелге залы кылдыр күүла бээр. Латвиянның аныяк чурүкчулары боттарының ажылдарын — скульптураны, керамиканы, чуруктарны ада делгептерлер.

— Комплекс канчаар туттунарын? — деп айтырыгны төлевилелдиң авторларының Бирээзи, Риганың кол чурүкчузу Гунтис Стирнага (28 харлыг) салган мен.

— Москвада Горький аттыг паркка бо тудугну каш-ла хүн дургузунда доозуттар бис, чүге дээрге, Латвияның Лиепая хоорайда бажың тудуушкунуның шенелде комбинадынга кылган эптээр конструкциялардан ол комплекстиң тудуп турганы кердүгенин чүве—деп, Гунтис харыылады.—Ол-ла бүгү конструкцияларны бистиң республиканың чамчылчаан тудут материалы — ыяштан белеткеп кылган. Ол-ла комплекстиң тудуун бо комбинатның аныяк ажылчыннары кылыр апаар...

А Латвияның социал-культура талазы-биле комплексизинге келген фестивальдың киржикчилери болгаш ажылчылары солун-солун чүүү көөрүл база дыңнаарын? Ол дугайын ооң удуртукчузу, Латви ССР-ниң ыяш, сваазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүүң профэвилелиниң кол техниктиг инспектору Марис Гайлис (33 харлыг) чугаалады.

— Бистиң комплекстиң ажылчылары аныяк чурүкчуларның ажылдары-биле, амгы латви сиилбилге уран чүүлү-биле таныжаалар—деп, Марис чугаалады. — «Тускайжыттынган мастерскаяларга күзелдиг кижи бүрүзү түскай эртемнигларның дузазы-биле чуруурунга, аргылга уран чүүлүнге олча черинге көөрөөп ап болур. Бистиң республиканың каас-чараш бойдус чурумалдарының кижилериниң, чедишкинниринниң болгаш амгы байдалдарының дугайын документалдыг болгаш көргүзүлге фильмнери чугаалап бээр. Көргүзүг-бижиндишкинниң ачызында бистиң ажылдарывыс Латвияның уран чүүлүнүң болгаш ыры болгаш танцы байырлалының киржикчилери болурунга дузалаар, олар архитектураның болгаш уран чүүлдүң тураскаалдарын көөрлер. Эстрадага: «Мобиле» дискотека, «Звайгзнитэ», «Кредоз», «Эолика» ыры-хөгжүмнүг бөлүктер концерт көргүзер. Студентилерниң «Калве», «Ачкуп» танцы ансамблдери. Риганың политехниктиг институдунуң үрер хөгжүм оркестри, «Дзинтариныш» болгаш «Зелта снегынышш» уруглар коллективтери, Риганың пантомимазы көрүкчүлерге дыка солун чүүлдерни көргүзер деп бодаар мен. Концерттерниң киржикчи бүрүзүн санаары берге-дир.

Латвияның фестиваль комплексизиниң ээлери 35 оолдар болгаш кыстар болур. Олар электриктен эгелээш үдекчиочулдурукчуга чедир янзы-бүрү хүлээлгелерни күүседир апаарлар. Олар ам фестивальдың киржикчилери болгаш ажылчылары-биле солун чугааны кылырынга белеткенип, дашты-кы дылга чугаалажырының талазы-биле боттарының күжүн шенеп тураарлар. Латви дыл кырынга «Лайпни аудзам!»—«Кирип моорлаңар!» деп сестер бистиң комплексте келген кижи бүрүзүнге билдингир боор деп бодаар мен. Хамык үжүр — ажылчыларны эптиг-зевлең үткуп алырында-ла болгай.

Рига.

Отыгерт ПУМПА,
ПМА-ның корреспондентизи.

Кижи болгаш бойдус

ИРБИШ

Бистиң республиканың девискээринде араатан ажнар отрядынга үш төрел бөлүк хамааржып турар. Ыт хевирлиглерниң, адыгларның болгаш моортайлар бөлүү оларга хамааржыр. Моортайлар бөлүүнден Тываның девискээринде ирбиш, маны, дырбактыг бар. Ирбиш, маны болгаш моортай ховар ажнарга хамааржыр.

Бо араатан ажнарның эң-не күштүү ирбиш. Ону чон хар ирбижи деп-даа адаар. Ол 100-130 сантиметр узун дурттуг, деңзизи 40 килограмм ажа дүжүп турар болгаш кудуруунуң узуну 105 сантиметр чедип турар. Кыжын ирбиш узун, чымчак дүктелиг болгаш кара-кара шокарларлыг апаар.

Ирбиш — бедик хаяларлыг, ыяш чок тайгаларның ажы. Ол барык далай деңнелинден 5000 метр бедиктерге чурттаар. Оон кол-ла чемижи — те, чүүма, аргар кошкар. Чайгы үеде бо ажнарның анайларын, оларның иелерин кокпа оруктарга чаштынып чыткаш, тудуп чиир. Оон ажнаар үези —орай кежээ имиртиңде ийикпе азы эртем дең хавазында. Аң тудуп чиир дей бергенде чаштынып, кедеп чыткаш, шураааш, мурнуку буттары-биле ол аңны черже үжүр шаапкаш, иштин азы боостаазын дижи-биле чара шелиптер. Делегейде бар-ла моортай хевирлиглерден ирбиштиң чиш тудуп чиирде кол-ла ылгалыр чүүлү ол.

Ынчаарга ирбиш хой малче база халдаар араатан ажы. Ирбиш чүгле чаңгыс аңны тудуп чип чытпас. Бир халдаанда чеди-сес-даа аңны хары үгда тудуп каалтар. Ирбиштиң ажнаар девискээри канчаар-даа аажок деглем. Чадаг киижи ирбиштиң изин истээш бир хүн иштинде-даа чедип шыдаавас. Ирбиштиң эдержилгези чазын эртер. Эдержилге соонда 98-103 хире хонганда ол оолдептер. Оолдары 2-3, а чамдыкта 5-даа болгулаар. Ынчалза-даа ооң чаш төлүнүң өзүлдези бөгай. Оларның 30 хире хүүзү өлүмге таваржып турар.

Чараш болгаш ховар ажнарның бирээзи болур ирбиштиң делегейниң «Кызыл дептериндэ» база ССРЭ-ниң «Кызыл дептеринде» кирер бижээн болгаш ону аңнаары бүгү делегейде хоруглуг. Совет Эвилелинде ирбиштиң баш саны 2 муң чедип турар, а Тыва АССР-иниң девискээринде чүгле 10-13 баш ирбиш бар боол турар.

Бо ховар дээн кончуг чараш аңны камгалаар соруглга-биле бо аңнын турар черлерин бижир кижилер республиканың аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелинге дыңнадып турар болза экн. Ховар ам болур ирбиштиң камгалаар турбузе, ийи-чаңгыс кижилер ону өлүрүп, хорадып турары канчаадаа таварышпас. Маңаа мындыг чижекти киирзе чогуур. Бай-Тайга районда сарлык кадарчызы бир хамаатыг эрткен чылын төрүттүнген ирбиш оглун өлүргеш, белеткел черинге ооң кежин дужаал чедип келген. Бо аң «Кызыл дептерде» кирер бижиттинген деп чүвени билбес мен деп, ол малчын тайылбыр берген. Ынчангаш бо малчын 800 рубльдиң когаралын чедирген. Моон алгаш көөрге, чүгле Бай-Тайга районда эвес, харын өске-даа районнарда малчыннар ортузунга бойдус байлаанын дугайында тайылбыр ажылы амдаа чогуур деннелде тургустунмаанын херечилеп турар. Бойдусту болгаш ооң байлаан камгалаары — кижи бүрүзүнүң хүлээлгези дээрзин каажан-даа үттүп болбас ужурлуг бис.

А. САНЧАТ,
охотовед.

СОНУУРГАКТАРГА

КЫЗЫГААРГА

«Форд» деп автомашина хыналда-эрттирилге пунктузунуң көрүлде шөлүнге кээп турупкан. Ооң ээзи бодунуң документилерин кызыгааржыларга көргүскен. Даштыкы кижилерниң документилери аңаа болган. Машинада кандыг-даа сезинчиг чүве чок ышкаш. Ынчалзажок ооң олуттар аданда шалазында чиктиг чүве бар: ыяк кыдыр быжыглаан болган. Ону ажыдарын эзлчег нам-ыныгги негээн. Машина ээзин удурлэнза-даа, ажыдар ужурга таварышкан. Совет кижилерге удур, бүрүү үзелдиг хөй номнарны чажырып каанын серемчилелдиг совет кызыгааржылар шак ынчаар илереткен.

ВАЛЕРИЙ БРУМЕЛЬ КАЙДАЛ!

Черниң бедиин ажыр хөлүр талазы-биле алдарлыг совет спортчу, Олимпиада чемпиону Валерий Брумель ам кайдал, чүнү кылып турарыл? деп, хөй номчукчулар сонуургап турар. Чээрби чыл бурунгаар ол автоавариядан таварышкаш, будун кемдеткен турган. Ынчалзажок шылгарангай совет эмчи доктор Г. А. Илизаров ону эккиртир эмнеп каан. В. Брумель амгы үеде Владимир хоорайда ег-бүлезиниле кады чурттап олурар. Куш-культура институдунуң психология кафедразының аспирантуразын ол дооскан, хөй номнарны бижээн болгаш үргүлчүлеп турар. «Планка кырында бедик бар» деп ооң баштайгы ному 1969 чылда парлаттынган. Куш-культура болгаш спорт үемазынга 11 номнарны ол бижээн, оларның аразында шилер база бар.

КАРЕЛ ГОТТ АЛГАН

Эстрада ырларын тергиин эки күүсеткенин дээш ыраажыларга Чехословакиянның «Алдын айлаң-куш» деп хүндүлүг шаңналын тыпсын турар. Чээрби чыл бурунгаар баштайгы шаңналды кино артизи болгаш ыраажы Вальдемар Матушка алган турган. «Алдын айлаң-куш» хүндүлүг чээрбиги шаңналды сураглыг чехословак ыраажы Карел Готтка тывыскан.

СЕС УРУГНУ ИЙИСТЭЭН

Калифорния штатта Оранж округтуң бичежек эмнелгезинге медицина төөгүзүнде ховар таварылга болган. 30 харлыг Патриция Фрустачи чоокта чаа сес уругларны ийистеп божаан. Оларның дөртү оол, үжү — кыс уруглар. Чаш ийистерниң бирээзиниң-не деңзизи 482-ден 822 грамм аразында болган. Ийистерниң бирээзи бүрүүп калган. Аваазының болгаш артканнарның байдалы эки деп, эмчи Даг Вуд медеглээн.

ТААКПЫЛААР ЧОРУКТУҢ БИР ЯНЗЫ УРЖУКТАРЫ

Британияның статистиктериниң саналы көргенин ёзүгаар алырга, Англияда таакпылаар кижилер чыл бүрүде 172 миллиард хире оттуг-ыяштарны, а зажигалкаларга — муң ажыг тонна бедик шынарлыг бензинни болгаш газты чарыгдап турар. Зажигалкаларга чыл бүрүде чарыгдап турар кывар чүүл-биле элээн каш чиик бичии машиналар-биле Черден Айга чедип болур.

ТААКПЫЛААР ЧОРУККА УДУР ДАЙЫН

Таакпылаар кижилерже эзлчеглиг халдаашкынны Дания-ның иштики херектер министерствозу база катап эгелээн. Таакпылаар чоруккa удур эзлчеглиг калбак кампанияны чорударынга ажыглаар барык миллион крон акшаны тускайлап бээрин министерство чедип алган. Таакпылаар чоруккa удур 25 муң хүүдустарны, плакаттарны, чуруктарны белеткеп парлаарынга, тарадырынга ол акша-херекгилерни ам чергдап эгелээн. Таакпылаар чоруккa удур кампанияга телевидениени болгаш радиону база киришкирип турар.

ТУРАСКААЛДЫ ЧААРТЫП ТУРАР

Бүгү делегейге билдингир шаандакы шагның тураскаалын — Кыдаттың Улуг хаказын чаартыр талазы-биле ажылдарны кылып эгелээн. Ооң чаартылгазын Шаңхайгуань (Хэбэй можу) заставазының участогунда чорудуп турар. Синьхуа агентствоның дыңнатканын өзүгаар алырга, ол участоктуң үзүн дурту 24 километр.

ӨГ-БҮЛЕ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕРИНИҢ ДЕМДЕГЛЕЛИ

Чикаго хоорайда ег-бүле тутkан ийи кижи ол хүнден эгелээш, боттарының аразында чөрүлдээлерин 40 чыл дургузунда демдеглеп келгеп. Оларның аразынга 9192 ол үениң иштинде улуг, биче чөрүлдээлер, маргылдаалар болган. Чемни чогуур үезинде эвес азы амданныг кылдыр белеткеввэнни дээш ашаа кадайын 1879 катап, ажыл-агый чарыгдалынга акша камнаваны дээш — 1450 катап чемелээн. Идиниңң хирин арыглаваан, бажыңынга кирип келгени дээш ашаан кадайы 981 удаа чемелээн.

ЭЛДЕПТИГ СУД ЧОРУДУЛГАЗЫ

Италияның найысылалы Рим хоорайга элдептиг суд болган. Джованни Милоттинни хөй кадай алганы дээш шиитken. Ооң хөрээн көрген суд хуралынга 105 хөрээжен хереченлер олурушкан болгаш оларның кижи бүрүзү Милоттинниң кадайы болуп турарын бадыткаан. Хөй кадай алганы дээш ону 34 чылда кара-бажыңга шиитken. Судтуң шиитkелинге Джованни Милотти удурланмаан болгаш 105 кадайларының чаңгысынга-даа болчагны чепшээревезин судтан дилээн.

(СЭТА).

◆Волейбол◆

БАРЫЫН-ХЕМЧИК КОМАНДАЗЫ ТИИЛЭЭН

Найысылалдың Н. Гастелло аттыг парыгынга волейболистерниң «Урожай» эки тура спорт инитилелиниң бирги черн дээш ээ улустуң ээразынга волейбол маргылдаазы үш хүн үргүлчүлээн. Аңаа 15 команда киришкен.

Эзлчеглиг чемпионатка кижип келген командаларны дөрт бөлүкке үскен. Түңнел оюнларже үнер эрге дээш спортчу демисел бөлүк бүрүзүнге чидиглеген. Ылаңгыя Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң командазы чаңгыс-даа аштырыштыкынга таварышпейн, удурланыкчыларын улайлай үткулаваш, бирги бөлүкке тиилекчи болган.

Ийи дугаар хүнде барыын-хемчикчилер каа-хемчилерни ийи оюнга удуп турда, оларның чанында шөлге Бай-Тайга — Сут-Хөл командалары ужурашкан. Бай-Тайганың волейболистери удуп алган. Чөөн-Хемчиктиң төлээлери Танды районнуң спортчуларын үткан, түңнели база ыңдыг болган. Эрзинчилер Мөңгүн-Тайга командазынга үттурган.

Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Кызыл районнуң командалары тус-тус бөлүктерге бирги черни ап, түңнел оюннарга артканнар. Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң командалары боттарының бөлүктеринге ийнги черже үнгеш, 5—8 дугаар черлерниң түңнелин көргүскен.

Финалга арткан 4 команда боттарының аразында долгандыр ойнаваш, чемпион команданы тодаратkан. Дугаар тыртыкшынын өзүгаар баштай Мөңгүн-Тайга — Барыын-Хемчик ужурашкан. Барыын-Хемчиктиң «Барлык» үш оюнну улаштыр удуп алган. Ийнги шөлге Улуг-Хем била Кызыл районнуң командалары ужурашкы берген, аңаа Кызыл районнуң спортчулары удуп ап шыдаан. Ынчалза-даа олар дараазында оюннарда ырай харыысалга чок кошкак ойнаваш, удурланыкчызы Улуг-Хемге үттуруп каан.

Чемпионаттың үшкү хүнүнде шөлче финалга кирген дөрт команда хары угда ойнап үнүпкен. Кызыл районнуң волейболистери Мөңгүн-Тайганың спортчуларын үш улаштыр үткан. Ол-ла үеде Барыын-Хемчик — Улуг-Хем ужурашкан. Улуг-хемчилер аңаа ыштырышкынга таварышкаш.

Кыска чапсар соонда Кызыл район — Барыын-Хемчик таварышкан. Аңаа Барыын-Хемчик районнуң төлээлери үмилээн.

Үшкү шаңналдыг чөр дээш Улуг-Хем — Мөңгүн-Тайга ужурашкан. Улуг-Хемниң волейболистери аңаа шылгарап, аваангыр-кашпагайын көргүскен.

Ынчангаш «Урожай» эки тура спорт инитилелиниң үш хүн үргүлчүлээн волейбол маргылдаазынга Барыын-Хемчиктиң А. Донгак, Н. Монгуш, О. Хомушку, О. Деспижек, И. Сарыглар, В. Кужугет, А. Сарыглар, С. Куулар составтыг командазы б-рги черни ап, чемпион атка төлептиг болган. Ийнги черни Улуг-Хем, үшкүзүн Кызыл районнуң командалары эзлээн.

Тиилеп үскен команданы кубок, вымпел, хүндүлел бижик-биле, а киржикчилерни ортектиг белектер-биле шаңнаан.

Судья коллегиязы эң эки командага Барыын-Хемчиктиң «Барлык» командазының капитаны Александр Донгакты, эң эки камгалакчыга Улуг-Хем районнуң спортчузу Александр Байыр-оолду адаан.

Д. САЛЧАК.

ГИМНАСТИКА

Норвегияның найысылалынга болуп эрткен Европаның гимнастика чемпионадынга делегейниң түлган чемпиону Москва чурттуг 18 харлыг студент Дмитрий Билозерчев алдыг алдын медальды чаалап алган.

Баштай диптиң түлган чемпиону атты ийи дугаар катап чаалап алгаш, ол маргылдаанын соолгу хүнүнде многоборьеның эңгы-аңгы хевирлерингe беш (!) дээди шаңналды ойнап алган. Ол хостут мергежилгелерге (19,35 балл), конька мергежилгелерге (19,65), кольцоларга (19,45), брусьяларга (19,80) типлекчи боол, перекладинага мергежилгелерге (19,60) бирги черни венгр спортчу Золтан Боркаи-биле үлешкен. Оон өңгыда Билозерчев телкишкинниг халыырынга (19,10) «мөңгүнге» телептиг болган. Маңаа ГДР-ден Сильвио Кролль типлекчи болган.

Ленинск-Кузнецкиден Валентин Могильный многоборьеге чаалап алганы мөңгүн медалынга кольцоларга мергежилгелер дээш база бир мөңгүн медальды немеп алган. Многоборьеге үшкү шаңналга Тбилисиден Владимир Гоглидзе телептиг болган. Ол брусьяларга база үшкү черни эзлээн.

СЭТА-ның корр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Мээң өнүүм Сократик». Уран-чечен телефильм. 10.00 — Док. телефильм. 10.30 — Г. Берлиоз. «Ромео биле Джульетта» деп симфониязындан үзүндү. 11.10 —11.15 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.30 — «Кижи болгаш бойдус». Док. фильмнер. 15.25 — А. С. Пушкин. Литературлуг этюдтар. 16.25 — «Он алды хар чедиг болгаш оон өрү». 17.10 — Воронеж хоорайның профэвилелдериниң улустуң иниттиг ыр капеллазының концерти. 17.40 — «БАМ уламчылавышаам». 18.30 — «Черивис чаңгыс». Док. телефильм. 18.45 — Бүгү делегейде. 19.00 — Документалдыг фильм. 19.10 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.40— Бир эвес кадык болуксазыңза. 19.55 — «Стационный смотритель». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — — «Вёшенскиниң частары». 22.00—23.45 — Футболга делегей чемпионады. Дания — ССРЭ. 22.45 — Чапсарда — Бүгү делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — 20—30 чылдарның совет пейзаж чуруглазы. 9.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Телекурнал. 9.35 — «Алеко». Фильм-опера. 10.35 Док. телефильм. 10.50— «Эрги хүрээниң хелегелериэ». 5-ки сериязы. 11.25 — Амыдыралче путёвка. 12.25 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.55 Хөглүг старттар. 13.40 — «Победителю». Фронтучу өөнүктер клубу. 31-ги армияның хо-ружуннарының ужуражылгазы. 14.55 — Мультконцерт. 15.25— 15.30 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Азия төвүү. 18.50 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.00 — Телемедээлер. 19.10 — «Алдын кавайым — мээң Алтайымэ. Алтай өөнүктер-биле ужуражылга. Дамчыдылганы чогаалчы А. Даржай удуртур. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Литературамузыкалыг композиция. 21.00— «Ye». 21.35—22.50 — В. Сергеев. — «Осенних дней очарованье». Телешин.

Редакторүүң орлакчызы К. К. САТ.

АГААЙ

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче чаастаар. Соңгу-барыын түктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 2—7 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 18—23 градус, чамдык районнарга 10—15 градус чывыыр.

Кызылга шөнүр бүлүттээр, чааставаас. Соңгу-барыын түктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 5—7 градус, хүндүс 21—23 градус чылыг болур.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

БЕРТИНИП-БЕЖЕЛИРИН БӨЛДУРБАС

Уругларның бертинип-кемдээри дээрге аар аарыгларның бирээзи. Кемдээшкинниң магаботка арттырар багай салдарының бир кол чылдагааны — инвалидке чедирери. Чамдыкта уругларның амы-тынынга айыылды бо-ла таварыштыра бээр.

Республикада чыл санында 3500 уруг кемдээшкинниң дөңзызынга кирип турар. Оларның 70 хирези кемдээшкинден хорап турар. Бо чорук хоорай уругларынга 60,5 хүү таваржып келген. Кыс уругларга бодаарга, оолдарның кемдээшкинге таваржыры 2 катап хөй. Бертинип-кемдээри колдуунда часкы болгаш чайгы үелерде болгулаар. Неделяныы-биле алырга, дыштанылга түнеринде кемдээшкин хөй боор. Назы-харын барымдаалаарга, кемдээшкинге колдуунда школа назылыг уруглар таварышкан болур. Бертинип-кемдээн уругларның 20 хүүзу аар кемдээшкинден кестирип эмнедип турар. Эрткен чылын, республикага 219 уруг кемдээшкинден эмнеткен. Кемдээшкиннерни көөрге чымчак тканьнары бертинген, балыгланган, сиири шөйүлген, кажыы кадырылган-даа боор. Бо чылдың бирги кварталында Кызылга кемдээшкинниг 284 уруг дөңзылаттынган, оларның 213-үү школачылар, 71-и уруглар садының кижизиттирикчилери-дир. Кемдээшкинге хоорайда № 29, № 36 ясли-садтарның чаштарындан уруглар таваржып келген. Бо уруглар албан черлерниң удурткучулары чаштарга кемдээшкин болдурбазының хемчегларин коллективинге ап, сагыш салза экн.

Уругларга аар кемдээшкинниң бирээзи — ерттенирн. Эрткен чылын 250 уруг ерттенип, оларның 102-ге дүрген эмнээшкин чоруткан. Чамдыктарынга кезип эмнээшкин кылган. Кемдээн уругнуң 75 хүүзү ерттенген чаштар. Ерттенген черлерниң эът-кежи аарыырындан аңгыда, читпес сорбуларны арттырып каар. Бо бүгү уругнуң ыүш-дамыр, угаан сайзыралынга шаптыктыг. Маңаа дараазында чижекти киирип көрейн. Травматология салбырынга арны, мойну ерттенген 3 харлыг уруг чыткан. Ерттенген черлери кадык апарза-даа, баштың дүктер аразынга, арынга бүгү чүрттаргазында читпес сорбулар арткан. Амгы үеде ук уругга каш даклыр кезип эмнээшкин чорудары негеттинип турар. 2—3 харлыг чаштар бола хол, будун изин чүвеге чидиртип алган боор. Чаштарның ындыг айыылга таваржыр байдалдары аңгы-аңгы. Хөй кезиинде уруглар таваккa, саклыңга изин чемни, хайынган шайны кырынче те тыртыпкан болур. Ол ышкаш изин илиир, сакпык, паш дээн чижектиг эт-херекселди ааварымча чогундан сегирип алыр. Чамдыкта бичии уруглар, ада-нениң ылаптап шыгжаваанындан, хемиктиг суук чүүлдерни ижипкен, төпкен болгулаар (уксус, бензин, спирт болгаш өскедаа будумелдер). Ол бүгү каракгарның, кештиң, тыныш оруунуң, ижининң шаралаңчак карттарын ерттендир чиптер. Уругларның кежи улуг улустуунга көөрде чуга. Моон уламындан уруг айыылга таваржыр.

Чамдык уруглар серекгинбиле ойнаксаар. Оон-биле янзы-бүрү дүрзүлер хевирлеп, бажыңнар тудар. Серекгинни ааварымча чок ажыглаанындан, ерттенн бээр. Школа назыны четпээн уругларның одаг салып ойнаары озалдыг. Чуртталга бажыңнарының, тудуг шөлдериниң, дачада чимистиг участоктарның девискээрлинге ыяш хаваждактар, бок, душкен бүрүлер, сваазын дээш өске-даа чүүлдерни ерттедирп айыылдыг. Улуг улус ындыг одаглары салып каашаа, чаш ажы-төлүн хайгаарал чокка каалтар. Моон уламындан уруг ерттенип болур. Ада-иелер керосин ышкаш ерт үндүрүп боор будумелдерни ааварымча чогундан уруглар оруунга салып каар. Түңнелинде оон болган ерттен уруг аар ерттенир. Харын-даа амы-тынынга айыылды чедирер. Чижээлээрге, 10 харлыг Коля даштыгаа бензин ерттедипкен болган. Оон уругнуң мага-боду аар ерттенген. Оон амы-тынын камгалаарыбиле эмчилер дөрт ай иштинде болдунар-ла эмнээшкинни чоруткан. Бо үелериниң дургузунда уругга 10 литр хан болгаш ынча хире литр хан соууур эмнерни куткан. Шак мынчаар кызып эмнезе-даа, уругнуң аарыы иштинче хамылаанындан, ол мөчээн.

Уругларның бертинип-кемдээшкинин болдурбазы-биле дараазында хемчегларни алза экн:

1. Өрт үндүрүп болур суук чүүлдерни, серекгинни тускай черлерге шыгжаар.

2. Амыдыралга хереглээр препараттарны (кислота, щелочь, өске-даа химиктиг будумелдер) уруг четпес черге тургузар.

3. Изин чем, суг, шай кутkан савалarны уруглар турар ерээлден өскээр салза чогуур.

4. Бир эвес уруг хоядарын азы буттарын ерттедип алган болза, 3—5 минутада ырыг соок суг агымыныл адаанга тудар. Бир болза ерттенген черге изин илиир-биле базып каан ырыг ак чоорган азы марля салыр. Аарыырын намдадыр аминдопирин, анальгин ижиртир. Ерттенген черним шолу улуг болза, аарыг киижиге хөй шай, суг, сода эзилдиргиг суг, чулук, чимис хандызы ижиртир.

5. Ерттенген черлерниң суглаңгыларын дежип болбас. Ол дыка айыылдыг. Ону эмнээрибиле улусчу медициналың хөй янзы эмнээшкинин болдурбас. Амгы үеде ыңдыг арга-биле эмнээри хоруглуг.

6. Аарыг киижиге эмчиниң баштайгы дузазын чедирген соонда, эмнелгеже дораан аптаар.

В. НАСЮРЮН,
эмчи.

ШЫН Редакциянын адресизи:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторүүң 2-24-63, редакторүүң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлеттүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-48. Солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3041

Тыва АССР-иниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле бүүрүк комитединиң типографизизи, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00575

— 18

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 130 (12820) | 1985 чылдың июнь 6, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ССРЭ-ДЕ ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

НОВОСИБИРСК, июнь 5. (СЭТА). СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң база Министрлер Чөвүлелиниң чаагай ёзугаар СЭКП ТК-ның Чигинде секретары, БЭР-ның Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков найыралчы албанның ажы-чоруу-биле Совет Эвилелиде чедип келген.

Ол-ла хүн ол Төрээн чүрттүүн хостаргалы болгаш хамаарышпас чоруу хевш тулчуушкуннарга өлген сибирьжи дайынчыларның Алдар тураскаалынга чераан. Моңге өтка чечектер салган.

Я. М. СВЕРДЛОВКА ТУРАСКААТКАН

Ол Ленинниң удуртулгазы-биле помещиктерниң болгаш буржуазияның тергиндээшкинин дужүр октаяр дээн демиселди баштаан, а ооң соонда бистиң чүртүвүстү чаа инитиелди тургузарының оруу-биле бүзүрелдиг башкарып эгелээн кайгамчыктыг революсчуларның бөлүүнге кирип турган. Ол дугайын Яков Михайлович Свердловтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга тураскаадып, Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң июнь 4-те болган байырлыг хуралынга демдеглээн.

Президиумда — эштер Г. А. Алиев, В. В. Гришин, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, партияның хоочуннары, партия, совет, хөй-инити организацияларының төлээлекчилери.

Илеткелчи — СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң директору А. Г. Егоров большевик партияның болгаш Совет күрүнеминиң ол шылгараңгай ажылдакчызының дугайында чугаалаваа, партийжи ажылдың баштайгы аргадуржулгаларын Я. М. Свердловтуң нижегородчу пролетарлар-ның аразынга чедип алганының демдеглээн. Россияга бирги революсиянмың чылдарында Я. М. Свердлов Уралдың большевиктер организациязының баштап турган, а ооң соонда инити-россия хемчээлдиң удуртукчуларының одуруунга киргеи болгаш Июньчиниң ескедаа сурукчулары-биле кады революсиянның политиктыг армиязын болгаш чепсектиг күштерин тургузушкан. Ооң кайгамчыктыг организакчы талантызы Октябрьның тиилелгезинниң соонда онза тодаргай болгаш хамызы-биле илереттинген. Ынчан большевиктер партиязы удуртукчу партия апарган, бодунуң чаа төөгүлүг хүлээлгезин күүседип — инитиелдиң революстуг чаартылгазын удуртуп эгелээш, Совет күрүнеми тургузарын болгаш ооң ажылын баштап кирипкен.

Я. М. Свердлов партия ТК-ның секретары болгаш БТКК-ның даргазы тургаш, совет инитиелдиң политиктыг системаларын хевирлеп тургузарының сорулгаларын боттандырып чорударынга чүтүлә ролду ойнаан. Ол ёзулуг улуспу эрге-чагырганың органнары болур Советтерни быжыглаар дугайында онза сагыш салып, партия болгаш күрүне организацияларының ажылынга ленинчи стильдиң, кадрларны шилиирининиң, таарыштыр тургузарының ленинчи принциптерин боттандырарынга улуг салыышкынын кылган.

Россияга үш революсиялар-ның үелеринде болгаш Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында чыгдынган төөгүлүг дүржулганың үжүр-дүзазының кажан-даа улуун онзалаг демдеглээн. Ленинниң сурукчуларының үгаан-бодалдары болгаш ажыл-херектери — чүгле төөгүнүң уттундурбас тураскаалы эвес, харын бо хүнүң кайнаар-даа аажок улуг сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирээринге партияга дузалап турар доктаамал хеведи-ишкинниң факторлар-дыр.

(СЭТА).

ДАЙЫНЧЫ АРГА-ШИНЭЭЗИН БЕДИДЕР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлеринде болгаш сөөлгү чылдарда СЭКП ТК-ның партия эге организацияларының ажылының талазы-биле хүлээп алган чамдык доктаалдарында база партия Тыва обкомунуң VI пленумунуң шиитпирээринде коммунистиг тургузуушкуннуң улуг болгаш хөй талалыг нарын сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирээри партия эге организацияларынга онаажып турарын айытпан. Ыяаңгыя СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин улам бедидер сорулганы салган.

Съездиге белеткел, ам болур отчёттар болгаш соңгулдалар коммунистерниң идепкейин болгаш харыысалгазын кодуреринге, партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин күштелдиреринге, оларның массалар-биле харылзаазын быжыглаарынга болгаш ооң түңнелинде партияның удуртукчу ролюн бедиреринге бүгү талалыг деткимче болур ужуруглар деп, СЭКП ТК-ның Чигинде секретары М. С. Горбачев партия ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга илеткелинге демдеглээн.

Партийжи документилерде айтыышкыннарны амыдыралга боттандырар дээш СЭКП Кызыл хоорюму, район комитеттери, партюмнар партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин улам бедидер, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралынга партияның политиказын боттандырар талазы-биле оларның ролюн күштелдирер хемчегларни ап турар. Ыяаңгыя будурулгени интенсификастаарынче, ооң ажыктың бедиреринче, эртем-техниктиг депшилгени дургедиринче, материалдыг, күш-ажылчы курлавырларны чеп ажыглаарынче, чиг этти, электри энергиязын, өдаар чүүлдерни болгаш еске-даа өнүү-хөреңгини камнаарынче, бригада керээзин нептередиринче, күш-ажылдың сагыыга чурумун быжыглаарынче, арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүттээр дээш демиселди күштелдиреринче. СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыл дээш планныг онаалдаларны база хүлээлгелерни күүседири-биле чарыштыг калбартырынче кичээнгейни салган. Ооң түңнелинде республиканың партия организацияларының хөй нуруузу күш-ажылчы коллективтерниң политиктиг өзээ болуп, ол бирги беш чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, чон ортузунда киижизидилге ажылын улам эңнижиткен.

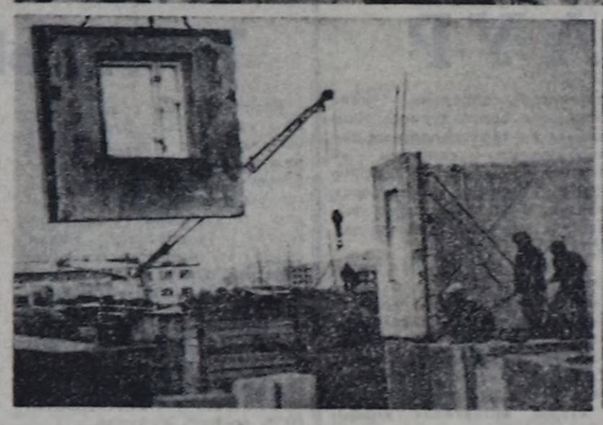
СЭКП Кызыл хоорюму, Моңгун-Тайга, Кызыл райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде, «Тыва кобальт» комбинатта, «Тиилелге», «Найырал» совхозтарда партюмнарның ажылдакчылары партия эге организацияларынга баргаш, ажыл-биле таныжып, коммунистер-биле чугаалажып, ажыл-херээнге практиктиг дузаны чедирип, оларның кичээнгейин партияның эзэлчеглиг съездизиниң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедиишкиннерлиг үткүүрүнче угландыыган. Ынчангаш ында партия эге организацияларының тодаргай угланыышкынынга ажылдап, коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны салыычыган сорулгаларны шиитпирээринче мобилизастап турар. Кызылдың даарыныга фабриказында, № 1 автотранспоот будурулгезинде, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү комбинаттың арыглап фабриказында партия организациялары. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн, «Кок-Тей» совхозтуң сүт-балдан фермаларында партия бөлүктери болгаш өскелер-даа СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар ыыдыр алган хүлээлгелерини күүседиринче бүгү күштү салып турарлар.

Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидер дээш чорудуп турар ажылда четпестер ам-даа бар. Ыяаңгыя продукцияны будурер, ону сайгарар, күш-ажылдың будурукчулуун бедидер, продукцияның шынарын эңнидер дээш ап турар хемчеглер дээштиг эвес болганындан республиканың чамдык будурулгелери, совхозтары бо чылдың эртнен айларында даалгаларын күүсетпээн. Ол болаашында партия организацияларының кошкан ажылдап турарын хереченилеп турар. Кызылдың пиво, аягы, хана материалдары, түүйбу заводтары, Ак-Довуракның АТБ-зи, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Сукпак», «Ээрбек», «Саян» совхозтар болгаш өске-даа коллективтер бо чылдың бирги кварталында багай ажылдаан. СЭКП-ниң эзэлчеглиг XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш чер болганда социалистиг чарыш калбарган, ажыл-ишчилер күш-ажылчы бедик кодурлуушкуннуг ажылдап турар үеде, планныг онаалдаларын күүсетпейн, шүүлпек ажылдап келгеннерге СЭКП Кызыл хоорюму, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком, партияның Танды, Кызыл, Бии-Хем райкомнары оларның ажылын эңнижидер, практиктиг дуза чедирер, партия эге организацияларының секретарьларындан, удуртукчуларындан шыңгыы айтыраар хемчегларни албайн турар.

Партияның XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин болгаш доктаалдарын амыдыралга чедиишкинниг күүседири партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидип турган, коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны партияның эзэлчеглиг XXVII съездизин төлептиг үткүүру-биле шалыпчы ажылдаарынче мобилизастаар хүлээлгелиг.

ШАЛЫП АЖЫЛДААРЛАР

Чаа Шагаан-Арыгның кол кудумчузунуң бир талазында чамгыс каът чүрттелга бажыңнарының түдүү. Ол кудумчуунуң бажында бедик кран чылып чоруп турар. Ында Ак-Довурак хоорайның тудугжуларының эгелээшкинин олар изии-биле деткип, СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар бодурган шалыпчы 27 декадага киржир сорулганы ол бригада салган. Ынчангаш олар ажылды эки шыңарлыг кылып, бедик будурукчулуг болурунче кичээнгейни салганнар. Камналга дээш чарышка база идепкейлиг киржип турарлар. Олар бетонну бүспейн, камнаг салып, хоюдугну база камнаг алырын чедип ап келгеннер. Шагаан-Арыг хоорайның тудугжу бригадаларының аразында съезд мурнуун чаруу-жының мурнуу одуруунда Ак-Довуректан келген Сүрүк Демир-оолдуң бригадазы шалып ажылы-биле ынчаар кирген.

Бо мурнакчы бригаданың чүк кодурер кранын Кызылда № 4 профтехучилищени 1983 чылда дооскан Люба Чанзатпай башкарып турар. Бо кранчы тудугжуларга улуг дузаны чедирип, «албан ханаларны эптээр черинге чедирип кээр.

ЧУРУКТАРДА: Чаа Шагаан-Арыгда Сүрүк Демир-оолдуң бригадазының тудугжулары; ында кран башкарыкчызы Люба Чанзатпай; бригада ажыл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АЙЫЫН АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинады май айда 8800 тонна даг-дүгү арыглаар планныг тургаш, 1510 тонналы планнан ажыр кылган. Нормативтиг арыг продукция будуреринин планы база күүсеттингеп. Бөдүүн сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цех планын хуусаадан ажыр күүсеткен. Ук цех 505,1 мүң рубльдиң продукциязын будурер планныг тургаш, 111 мүң рубльдиң продукциязын планнаң ажыр будурген.

Л. И. Шаламова удуртқан эзэлчег 863 тонна даг-дүгү арыглаар планындан 170 тоннаны ажыр күүсеткен. Д. М. Ондарның № 1 эзэлчээ 800 тонна планныг тургаш, 915 тонна кылдыр күүсеткен.

Комбинаттың ажыл-ишчилери чартык чылдың планын чедиишкинниг күүседир дээш кызымаккай ажылдап кирипкен.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

«Тувапарикмахерские» будурулге каттыжыышкынын эрткен беш айларда 239,6 мүң рубльдиң ачы-дузазын чедиргеш, планныг онаалдазын нигизи-биле 105,2 хуу күүсеткен.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Л. А. Калининаның удуртқаны № 5 парикмахерскаяның коллективи чоруп турар. Чыл эгезинден тура бригада 15970 рубльдиң ачы-дузазын көргүскен болгаш планныг онаалдазын 106,1 хуу күүсеткен.

Бистиң будурулге каттыжыышкынында планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде ажыр күүседип турар шалыпчылар бар. № 6 парикмахерскайда баш таварар мастерлер Н. С. Стародумова, З. И. Евдокимова олар 4 чыл 4 ай дургузунда он бирги беш чыл планын күүседипкен, амгы үеде 1986 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Ол үеник иштинде Н. С. Стародумова 21507 рубльдиң, З. И. Евдокимова 15432 рубльдиң ачы-дузазын көргүзүп, дес-дараалаштыр алырга туструнда беш чылдың планныг онаалдазын 102,3 хуу болгаш 104,1 хуу күүсеткеннер.

Шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар мурнакчылар бүгү коллективке эки үлегер-чижекти көргүзүп, будурулгениң ажыл-херээнге төлептиг үлүг-күүзүн киирип турарлар.

Л. КУЗИНА,
«Тувапарикмахерские» будурулге каттыжыышкынының улуг экономизи.

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Ол бирги беш чылдың доозукчу чылының бирги чартыы доостур чоокшулаап орар. Чүрттүң коммунистериниң улуг чыыжын — СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш, ол бирги беш чылдың база доозукчу чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарыш улам кептерең турар. Ооң ачызында дыка хөй коллективтер эки көргүзүглерни чедип ап, мурнакчыларның одуруунче немежип киришпээ турар. Мындыг байдалдарда мурнакчы коллективтер боттарының туружун салбас дээр болза, улам бедик будурукчулуг, курлавырларны доктаамал дилеп ажылдаар ужуруглуг. Шак ындыг бедик идепкейлиг дилээшкиннерлиг коллективтерниң бирээзинге Тываның электри четкилериниң коллективин хамаарыштырып болур. Ол бо чылдың бирги кварталының түңнели-биле республика чарыжынга ийнги черни эзэлээн.

Будурулгениң күш-ажылчы ажыл-херектериниң, туре-соруунуң дугайын кол инженер Анатолий Ефимович Измайлов мынчаар чугаалады:

— Эрткен чылды бистиң коллектив чедиишкинниг доозуп, электри болгаш чылыг энергиязын ажылдап үндүрер даалгаларны хуусаадан эрте күүседкиледивис, ол ышкаш ажыглалга № 13 котёлду киирген. Ол бүгү беш чылдың доозукчу чылында бедиткен хүлээлгелерни алыр арганы берген. Бо чылын станция 720 мүң гигокалорий чылыг, 36 миллион киловатт-шак электри энергиязын ажылдап кылыр. Ол дээрге планныг даалгалардан эзээн улуг хемчээлдиг. Күш-ажылдың будурукчулуу чаа дериг-херекселдерни тургускандыңдан, ажылды организастаарын эки-житкенниден улам бедик дең-нелдиг апар чыдар. Бирги кварталдың түңнелдери бистиң алган хүлээлгелеривис күүсетпип болурунуң аргалары барын көргүскен.

Электри четкилериниң кол будурулгезин — Кызылдың электри-чылыг станциязында социалистиг чарыштың мурнакчылар баштаа, өскелерни сорук киирип турар. Ооң котёл цегинде улуг машинист, Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизин Геннадий Федорович Иванов ак сеткилдиг, идепкейлиг ажылжи-биле үлегерни көргүзүп келген. Одаар чүүлдүң механизастаан дамчыдылгазының моторизи Людмила Яковлевна Нестерова эки ажылы дээш доктаамал мактадып турар. Турбина салбырының слесары В. Пыщев болгаш өскелериндее ажылы мактадылыг.

Күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алырынга чоруур денелеге эки организастаан болгаш кескү чоруун боттандырарынче сагыш салган социалистиг чарыш салдарын чедирип турар. Май мурнуун социалистиг чарыжынга станциянның чылыг автоматиказының Юрий Иванович Кочетов начальниктээн салбыры шылгеран. Ооң бригадаларының аразынга чарыштың тиилекчизи Виктор Иванович Ткачёвтуң бригадазы болган. Электри четкилериниң хуваап турар участоктар аразынга чарышка Кызылдың № 1 участогу (улуг мастери А. Т. Зиновьев) бирги черни эзээн.

Тываның электри четкилериниң коллективин партияның XXVII съездизинге уткуштур күш-ажылчы шалыпчы 27 декаданы эрттирер дугайында чүрттүң мурнакчы коллективтериниң эгелээшкинин бедик кодурлуушкуннуг хүлээп ап, боттарынга чаа хүлээлгелерин төлевилээн, оларны боттандырарының арга-курлавырларын дилеп тып турар. Доозукчу чылга алган социалистиг хүлээлгелерни декабрь 22-де — Энергетик түңүнге медир күүседири көрдүнген. Эң камналгалыг, будурукчулуг ажылдаарының хемчеглери көрдүнүп, бистиң мурнуусту эң харыысалгалыг үеде — 1985-1986 чылдарның кыжына ажылдаарынга белеткел ам чоруун турар. Кышкы үеде ажылдаарынга белеткелди канчаар чорудар болдур бис, оортан будурулгелерниң канчаар ажылдаары улуг хамаарылгалыг. Нинтизи-биле 1550 километр узун дүрттүг электри шугумнарын, өңгы-аңгы күчүлүг 400 ажыг подстанцияларны чайгы үеде септеп, кышка белеткээр талазы-биле ажылдар эгелээн. Кызылдың электростанциязында № 9 котёлдуң, № 1 турбогенераторның оргумак септелгезин дооскан, № 7 котёлдуң капитал септелгези дооступ турар. № 8, 12, 13 котёлдарның база № 3 турбогенераторуң немей септелгезин кылып, 50 мүң тонна чедир хөмүр-даш курлавырын тургузары чугула ажылдарга хамаарыкшыр.

— «СЭКП-ниң XXVII съездизинге— күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп девизтиг күш-ажылчы эзэлчегге кириишпишаан, электри четкилериниң коллективтери боттарының мурнунда салдыыган сорулгаларын бүрүн күүседир, төрээн партиязыстың съездизиниң төлептиг уткуур дээш бүгү бар арга-курлавырларны мөөнгээр, сагыыга-чурумну, корум-чурумну бедик дең-нелге тудар. Анаа коммунистер бүрге одуругга чоруур — деп партия организациязының секретары Юрий Иванович Сурков түңнеди.

Е. ЮРИН.

Н. А.-П. Кууларга «РСФСР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет музыка үрея чүүлүүнүң талазы-биле ачы-дузазыңар дээш Тываның эдилекчизи Надежда Агбан-Шыырапсана Кууларга «РСФСР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва. 1985 чылдың июнь 4.

Тудугжунуң алдары— ажылында

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының Дерзиг-Аксында № 4 КМК-зының коллективи бо чылын ийи ээл чүрттээр бажыңнарны, «Бурунгаяр» совхозта 140 оруттуг уруглар садын, «Ленинчи орукта» түүйбу будурер цехти, «Улуг Октябрь» совхозта үрезин ярыглаар комплексти дээш өске-даа объектилерни бо чылын ажыглалга киирер.

Үш чүрттелга бажыңын хуусаа бетинде бирээзин — ол үезинде дужаадувыс. Материалдар-биле хандырылгага узуктелишкиннер болганы-биле графия ёзугаар бис бажын ажыглалга кирбейн барган. Нинтизи-биле 1152 дөрбелчин метр шөлге чүрттелга бажыңнарын бо чылын түттувус. Объектилерниң шынарынга хомудалдар кирбээн.

Амгы үеде бистиң бригадавысты үрезин ярыглаар комплекстиң тудуунче чоруттакан. Бо тудуг чедиичыл түттунуп турар хожудаа турар объектилерге хамаарыжыр.

Чагыкчы дериг-херекселдү четчелеевеин турган, ону кыска-даа хүлээтпейн, анаа ажыл керге эккел турган. Ужурунде болза Сельхозтехкуркомнуң районнар аразынга Кызылде кеттыжыышкыны ону долузу-биле эртээш, үезинде сеөртүп эккел бээр турган. Чагыкчы — кодээде туттунуп турар объектилерниң каттыжыышкан директиязы база харыысалга чок чоруун көргүзүп турар. Ынчангаш тудугжуларның талазындан хожудаашкынын ажып эртер дээш күжениишкинниг ажылдаары негеттинип турар.

КМК-да амдыызында чүгле бистиң бригадавыс керээлиг ажылче шилчээн. Эрткен чылын бажың тудуунуң планын 172 хуу күүсеткен бис. Дөрт айлермнең планын ажыр чедиишкинниг боттандырдывыс. Күш-ажылдың будурукчулуун планга немей 7 хуу өстүрген бис. Апрельдиң планы 140,4 хуу болган. Бригада кежигүннери А. Колгиев, Е. Сесин, А. Смирнов, А. Мотов олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар. Бригада керээзин-биле ажылдап эгелээнивис соонда, күш-ажылдың сагыыга-чурумуу быжыккан. Ийи чыл дургузунда чамгыс-даа прогул чок ажылдап турар бис. Бо үе дургузунда озал-ондан болбаан. Бүгү көргүзүглерни эңнижиткеш, бригада квартал түңнели-биле социалистиг чарыжка бирги черни алган.

Күш-ажылды организастаарының бо депшилгелиг аргазын өске бригадаларга эңнижаары чугула болуп турар. Тудуг-монтаж ажылдарының планы күүсеттинмес, эде кыйышкын кылыр чорукчар эвээш эвес. Дөрт айларда эрткен чылдыынга бодаарга, өске бригадаларда 10 прогул хөй болган азы 185 киижи-хүнге деңнежип турар. Туруушкуннарны эвээжедир дээш хандырылганы эңнижидер ажылды удуртурунче сагыш салыры чугула дээрзи билдингир.

Эрткен чылын ыыш белеткээр пунктуну КМК-же шилчиткен. Баштай шалың фондузун казывайн турган. 12 станок, 3 пилорама ажылдап турда, соңга эңник блоктарын, шала манзаларын, вагонеткаларны кылып турдувус, ам шалың фондузун, ажылчыннарның саны көвүдезе-даа, казын кааракан. Ажылчыннарның санын бо чылдагаан-биле кызыл эгелээн. А станоктар эң аргакан. Моон мурнунда КМК оруулгалыг турган. Эрткен чылдың чартыында безин орулге түүү 105 мүң рубль болган. Бар будурулге күчүлерин долу ажыглаваан турарывыс кончуг багай. Бо бүгүнү «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының камаарышкан килдистери өөренип көөр болза эки.

Бодум сес чыл тудуг бригадири болуп ажылдап тур мен. Тудуг материалдарының камналгазынче сагыш салыры чугула болур. Бистиң коллектив дөрт айларда 0,5 тонна цементинни, 9 кубометр дилиг материалдарын камнап алган. Цементинни черге октаптарга, ол өткеш даштапы бээр, чугайның дозунуң тектүрүн эвээжедири күзенчиг болуп турар. Материалдарны күлээп алырын кичээнгейге ап, оларны складтарынга чедип алыр болза эки.

Кодээ тудугну шалыпчылардиже, кадрлар белеткелин эңнижидери чугула дээрзи билдингир. Тудугжунуң мергежилинге аныяктарны хандыкшыдар, оларны ажылга быжыглаар таварзы-биле хемчеглерни ап чорудары көрдүнген. Холушкак мергежилди шиңгээдип елыры кончуг ажыктыг. Тудуг ажылын организастаарынга киржип турар бригадирлер, мастерлерниң, өске-даа оргумак звеноның кадрларының өөредилгезин организастап турар болза эки. Тудуг объектилери бедик мергежилдиг тудугжулар-биле четчелеттингеп болза, тудуг ажылын шимченгир, ажылынга кызымак, харыысалгалыг эштерге даамдырган болза, ынчан ажылга чедиишкин келир. Тудугжу болуру — бедик харыысалга. Эң тайбың мергежилдиң кижилери чаа-чаа суурларны тутчул, Төрээн чүрттүнүң сайзыралынга төлептиг үлүүн киириштирип чоруурлар.

Г. ЛЕОНТЬЕВ.
«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының Дерзиг-Аксында № 4 КМК-зында бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

ТУДУГГА АВТОР ХАЙГААРАЛЫНЫҢ РОЛЮ

Келиптел тудуг төлөзы-биле соолгу үеде кончуг чүгүле доктаалдар түлээп алдынган. Оон бирээзи ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Төлевилел-смета херээн болгаш тудугга экспертизаның база автор хайгааралының ролюн күштелдирериниң дугайында» доктаалы болур.

Төлевилел ажылдарын үндезинин-биле эжиндирим, деп-шилгелиг технологияны ажыглаарын калбартырын, тудуг ажылын организастаарын болгаш удуртуун эжиндирим ында айтып турар. Тудугуң шынары төлевилелден база дамчаарыр. Эки шынарлыг төлевилел эки шынарлыг тудөрьюга бызыг быра болур. Объектилерни үезинде ажыглалга киирери база төлевилел-смета документилериниң белеткелп-биле холбаалыг.

Төлевилел организациялары төлевилелди ажылдап кылып турган, чүгле объектиниң ажыктыын кербес үзүрлүг. Олар хоорай тудуушкунуун болгаш архитектураның бүгү чедишкинниринге дээжип, эстетиктиг негелделерни өөренип көрүп турарлар. Объектиин тудуп турарларның ажылдаар байдалдарын барымдаалаары чүгүле болуп турар. Чурттагга бажыңнарының-даа, социал-культура болгаш будуулгө объектилериниң-даа бүгү төлө-биле тавырмалыг кылдыр түттүнөри төлевилекчилериниң чогаадыкчы ажылынан хамаарыжыр.

Тываның ажылчы хону СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиин дүргедедир төлөзы-биле хемчеглер дугайында доктаалдар үлүг ээрүшкүүбиле хүлээп алган. Аңгы-аңгы область, крайларның төлөзелерн биске тудуглар түтүп чедип келир. Дыка хөй тудуг объектилерин тударын доктаалда кордунген. Черле ынчалбистиң тудуг трестери-даа келир беш чылда тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин көвүдедир. Ынчангаш төлевилел организациязының бөгүнгү сорулгазы — ол объектилерге эки шынарлыг төлевилелди чогаадып белетиээрин. «Красноярскгражданпроект» институттуң Тывада филиалы республикада түттүнүп турар тудугларны төлевилээр кол организация болур.

Бистиң хоорай, суурларывыс чаартының, чаа-чаа кварталдар, кудумчулар немежип турар. Борта төлевилекчилериң кирип турар үлүг ээрүш эвес. Түттүнер тудугның овур-девирн оларның бажыңга «терүттүнер». Сөөлгү үеде бистиң коллектив колдуу Кызыл, Чаа Шагаан-Арыг хоорайларның тудугларының төлевилелин кылып турган. Чазак бажыңы, найысылапда чаа школа, чурукчулар бажыңы, «Маңгүлек» балчылар бажыңы, 4, 5, 13 дугаар микрорайоңнарда чурттагга бажыңнары дээш өскедаа объектилериң төлевилелин чогаадыкчы бис. Ленин, Кочетов, Найырал кудумчуларын эде кылырынга төлевилекчилерниң сүмези ажыктыг болган.

Филиалдың бодунуң кылыр төлевилел программазы чылда 370 муң рубль чедип турар. Нинтизи-биле бистө 85 кижи ажылдап турар. Үр чыл ажылдаан дүржүлгелиг эштер М. Д. Фунтикова, Л. Ф. Карнова, Ч. С. Монгуш, Л. С. Харсеева, П. Б. Оюн, Г. В. Зелянов болгаш өскелер-даа төлевилел ажылдарын хөгжүдеринге боттарының ээрүш эвес үлүг киргиштирип келгеннер. Чаа ажылдап кирген аныяк специалистер Б. В. Руднев, Н. И. Юмковская, О. О. Донгак база ажылга кызымаан, чүткүлдүүн кергүзүп турарлар. Филиалга ам-даа бедик мергежилдиг кадрлар хереглеттинип турар. Төлевилелдерге негегде өзүп, бистен негелде үлүгдаш турар ээрүзин билир бис. Ынчангаш филиалдың бааскызын калбартыры негеттинип турар.

Чамдык ажылдарны аңгы-аңгы черлерде конструктор бюролорды, төлевилел-смета бюролоры кылып турар. Амгы үеде республикада чурттагга тудугуун болгаш социал-культура объектилериниң төлевилел документациязынга хереглеп филиалдың арга-шинжээнден 2-2,5 катап хөй болуп турар. Тудуг ажылын шапкынчыдар диже, бирээ-ле дугаарында төлевилел ажылын эжиндери чүгүле. Ынчыг болганда төлевилел бюроларының харыысалгазын бөлүндерн, оларга бүгү талалыг дузалаары кончуг чүгүле болуп турар. Филиалдың будуулгө шөлү бөзин нормада кордунвенниден ийи катап ажыл хувоалдазы доктаамал алдаар.

Автор хайгааралын күштелдирерин доктаалда чүгүлелеп айыткан. Бедик мергежилдиг специалистерден бөлүктү тургускан бис. Автор хайгааралының төлээлекчилери Кызылдың, Чаа Шагаан-Арыгның тудугларында, өске-даа объектилерге үргүлчү барып, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын эжиндер талазы-биле хемчеглерни ап турарлар. Доктаалда айыткан автор хайгааралының эргелерин ажыглаары үре-түңнелди Сөрип турар. Олар төлевилелди хамыкталда, тудуг ажылын соксадыр эргелиг.

Доктаалда кордунгени-биле удуртукчуларның шалың фондузун ажыглаар эргээн калбарган. Ажылга бригадә керээзин нептередири чүгүле болуп турар. Специалистер чедишпес болганда, оларның ажылын удуртуун эжиндерин чедип алыр, бүгү ажылдың дээштинн бедидер үзүрлүг бис. Партиның XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш, «Красноярскгражданпроект» институттуң Тывада филиалының коллективи улам күженишкинниг ажылдаар. Республиканың тудугларын амгы үениң негелдезинге дүүшкен, эки шынарлыг төлевилелдер-биле хандырар дээш, тудуг ажылынга хайгааралды күштелдирер дээш хөй талалыг ажылдарны төлевилекчилер кылып чоодулар.

В. БЫКОВ,
«Красноярскгражданпроект» институттуң Тывада филиалының ног инженери.

КАУНАСТЫҢ СЕРВИЗТЕРИ

Литва ССР. Каунастың «Еся» дээр уран-сынылбызге каасталгазының пиеледе заводу беш чылдың доозукчу чылында садыг алыкчыларның калбак хереглелин болдуруп турар 110 хевирнин продукциязын — фарфор-шыл сервизтерни, каастап-шимээн саваларны, янзы-бүрү суй-белек кылыгларын бүдүрүп үндүрүп турар. Бүдүрүлге черинин продукциязының чартык хире кезин күрүненин Шынар демдээ-биле демдеглеттинген.

ЧУРУКТА: «Римтис» дээр фарфордан кылган чаа кофе сервизин заводтун техниги Ю. Лескаускене көргүзүп тур.

К. ЮРЯЛЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Ажыглалга киирер тудугда

ЭТКЕН СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүрүнүң күш-ажылчы эзлүзүнче киргеш, республиканың дыка хөй күш-ажылчы коллективтери четпестерни болгаш хожудевишкиннерни ажып эртип, доозукчу чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг күзээлгелерни күүседир талазы-биле кызымак ажылдап турар.

«Тудуг көзектери» комбинаттың панель бажың тудуунуң цехин ажыглалче киирер дээш ында ажылдап турар тудугчулар болгаш монтажниктер коллективтеринең мурнунда салдынган соруглалар улуг. Оларның социалистиг күзээлгелеринде панель бажың тудуунуң цехиниң бирги эзлиизи 1985 чылдың августа 11-де дужаар дээн. Амгы үеде республикада эң чугула тудуг объектизинниң ажыглалга киирерин четтиктейн манап турар бис. Үстүнде адаан күүсев ыяалтыг бе деп айтырыга дорт харыы бээрн дыка нарын.

Эрткен чылдарда бо объектиде тудуг ажылдарының чоруп турарының дугайында чедыгыс эвес катап бижип, четпестерни шүгүмчүлеп турган. Үш чыл дургузунда ээлээн каш миллион рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдары шинээдип алдынган. Кол корпустуң, бетон хоюдар белдирнин, белен продукция складының, ййленчек галереезиниң болгаш еске-даа черлериниң тудуун колдуунда дооскан.

Мында ажылдап турар тудугчу «коллективтериниң аразында шалыпчы өзү-биле ажылдап турарлар ээрүш эвес. Ййленчек галереезиниң тудуун доозуп турар «Кызыл үлетпур тудуга эргелелинден Б. Кошкар-оолдуң бригадазы болгаш кол корпустуң тудуунда чер ажылдары кылыр тудуг эргелелинден Ю. Кузнецовтуң бригадазы багай эвес ажылдап, планныг онаалдаларын үргүлчү ажыр күүседип келген.

Тудуг материалдары-биле, механизмнер болгаш машина-техника-биле хандырылга чет-чиг. Бо тудугну дүргеп доозар соруга-биле боже хөй күштерни меелнээн. Ынчалзадаа ам-даа кылыр үзүрлүг ажылдар, шинтпирлеттинмээн айтырыглар хөй. Объектини ажыглалга киирери-биле тудугчулар ам-даа бир миллион ажыг түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын шинээдип алыр үзүрлүг.

Тудугнүң штабы ажылдап, мында чыыланган тудуг организацияларының удуртукчулары, төлээлери боттарының бригадаларының ажылын хайгаарап турза-даа, ажыл-херекти органнаастап турары хүннүң негелделеринге черле дүүшпес. Тудуг материалдарын бригадаларның ажылдап турар черлеринче үезинде сөөртпес, механизмнерни четчир ажыглаваас чоруктар бар. Чагыкчы —«Тудугжилдеринин» комбинат-биле тудугжуларының аразында ёзулуг ажыл-ишчи харылзаа амдыгаа недир тургустунмаан.

Төлевилел ескерилгениниден эде кылыышкынар болуру хаая эвес. Ооң уламынан тудуг материалдарының артык чарыгдаадары, күш-ажылдың чидириглери болуп турар. Эрткен чылын бетон хоюдар черниң бүдүүлүү-биле тудуштур кутткан демир-бетон 100 кубометр фундаментизин эде кылган болгаш тудугжулар боттарының кылган ажылын чер үттээр маскалар-биле үрегдеп, бүзээр ужурга таварышкан. Бо чылын кол корпуста туткан виброшишкиништи бузуп, ону вибростол-биле солуур ажыл чоруп турар. Бир эвес чагыкчы төлевилелдиң шынарынче кичээнгейни үезинде үглап, ында ескертир ужурлуг чүүлдерни баш удур кылып турган болза, халалыг эде кылыышкынар турбас ийик.

Тудугжулар бо объектиниң чугулазын билип, ону ажыглалче киирер дээш амыр-дыш чок ажылдап, ажыл шагының соонда, дыштанып хүннерде безин артып каап турар. А мындыг эде «кылыышкынар таварыжырга, тудугнүң удуртукчулары ажылды чөптүг организастаап шыдаввеска, ажылчынарның моральдыг кодургулуушкуну чайгаар-ле чавызал бада бербейн канчаар. Удуртукчу болгаш инженер-техниктиг кадрлар боттарынга шыкгыы негелдени салыр, ажылды чөптүг организастаар күзээлгезин болур-чогуурун-биле күүседир ужурлуг.

Панель бажың тудуунуң цехин августа 11-де ажыглалче киирериниг эң улуг мооданаээрүш. Макет мастерскаазынга, техниктиг библиотекага, төлевилел кабинединге, техниктиг киидиске өрээлдер үндуртунмээн, хуралдаар зал чок. Чүгле ажылдаарынга таварымчалыг байдалдар тургустунганда, программаны үлгеттырып болур. Келир үеде төлевилел институдун черле тургу .р алаар. Ынчангаш төлевилекчилерге чаа бажың тударын өөренип көөр болза эки.

«Төлевилел-смета херээн болгаш тудугга экспертизаның база автор хайгааралының ролюн күштелдирер дугайында» доктаалга дүүштүр хемчеглерни ажылдап кылган бис. Төлевилелдериниң кол инженерлеринге бот-түскайлаң ажылдаар органы бербишаан, оларның харыысалгазын бедидерин чедип алыр сорулгалыг бис. Төлевилелдериниң техниктиг болгаш экономиктиг денгелин бедидер, оон өртээн чимгедир, материалдыг чарыгдалдарны ээрээжедир, архитектураэын эжиндер дээш бүгү албаннарның ажылын бедик деңнелче кодурер алаар. Төлевилелдерге эргижирээн дериг-хереклерди болгаш технологияны ажыглаарын болдурбас болза эки. Колдуунда-ла солуттунган төлевилелдер-биле тудуг тудуп турарывыстан эде кылыышкын болуп, хөй кара-жага таварыжып турар бис. Төлевилелдиң шынарын эжиндери, ону сактып туралыр тынаары — бистиң күзээлгевис.

1985 чылдан эгелеп ийи чылдың планнавашкынынге киирери көрдүнген. Төлевилекчилериниң ажылы ынчан база чингээр, дериг-хереклерниң келбээн, чок болуп турары. Чамдык дериг-хереклерниң келир хуусавазы сентябрь ай болгаш оон-даа орай болуп турар. Өскээр чугаалаарга, монтаж ажылдары объектиниң дужаар хуусеада канчап-даа доозулбас.

— Ажыл чорударынга херек электри дериглези-биле чагыкчы бистиң үезинде хандырбаан. Ооң ужурунда сеадалга болуп тур—дээп, «Северовостокэлектромонтаж» трестиң Кызылда участогунуң начальниги В. Петрухин демдеглээн.

«Тудуг көзектери» комбинаттың удуртулгазы дериг-хереклерни дүргеп четчелээриниң хемчеглерин алыр ужурдуг. Чагыкчы тудукчуларны дүргедедир туржук, ажылды боду саададып турары черле таварышпас.

«Тыва тудуг» трестиң удуртулгазы, тудугнүң штабы четпестерни ажып эртер талазы-биле шимчегнир, ажыл-ишчи ёзу-биле хөделир болза эки. Сөс-биле ажыл-херектиң чагыс айбы — чедишкинниерниң дээзу болур дээрзин утпазы чугула.

Н. БАНЬКОВ.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ЧУНАР-БАЖЫҢНААР ДЭЭШ

Хөөу-Аксында эрги суурнүң чурттакчылары чунар-бажыңын эки деп мактап чугаалажыр турганнар. Ынчалза-даа 1993 чылдан ээрээ орта ажылдаавастаан, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бирде ажылдаар, ажылдавас апаргын. Суурнүң чону ам чунуп алыр дээш төп ажылчын суурже кирип турарлар. Бир суурдан көжээнче суурже чедип барып чунары амыр эвес. Ынчангаш чунар-бажың айтырыгы бо-ле тургустунуп келир. Аңаа «Удавас септеп эгелээр бис, ажырбас, сегыш чөвээваңар» дээн харыны дыңнап келдиваис. Ол талазы-биле харыылап турар харыысалгалыг кижилериниң аазавашкыны сөс кырында артпышаан.

Чунар-бажыңны ажылдадыр хемчеглерни алыры чугула болуп турар-дыр.

В. БАДЫЖЫК.
Танды район.

АДА ЧАГЫЫН АМЫДЫРАЛГА

«Төрээн чуртуңарга ынаа, ажылга хандыкшылыдыг, эрес-кежээ чорудар, оолдарым» деп эки турачы фронтучу Сат Бүрзекей уругларынга чагыыр чоргаан. Адазының чагыын оолдарның улуу Киим-оол ажылкшке көргүзүп келген. Ол 20 чыл дургузунда хөй малдап, чыл бүрүде бир хойдан ортумаа-биле 2,1 килограмм дүктү кыргып, мал бажын 90-дан 10г хуу камгалап келген.

Эрткен чылын ада төрүүр ёшкүлер үлээткен. Ол бүзурелди малчын кызымак ажылы-биле харыылап шыдаан. 15 тонна чайгаар үнген сигенни, еске-даа немелде чемнерни белеткеп алгаш, соок кыштан малын хур ажырган. Мал бажының камгалалы 99,5 хуу болган. Малчын бо хүннерде кыштаанын үүрмек септелегезин доозуп турар.

К. КУУЛАР.

Кызыл районнуң «Тинлелге» совхозунуң механизаторлары бо чылын тараа культураларының, күкуруза, мал чеминге ажыглаар суда чаштырылгазын май 25-не чедир дооскан.

Ол муң ажыг гектар черге часкы хөөу ажылдарын кыска хүүсавда, эки шынарлыг чорудары белеп эвес. Ажыл-агыйның удуртулгазы часкы хөөу ажылдарын бедик деңнелге организастап шыдаан, механизастаттынган отрядтар аразынга чарыштыг организастаан. Ол чарышка Сарыг-оол Ооржанка удуртқан № 1 механизастаттынган отряд чедгыс эвес удаа шыгарап, шаңнадын-мактадып келген.

Отрядта күш-ажылдың сагыга-чуруму быжыг. Механизаторлар бот-боттарынга дузалажып, аразында сырый харылзаалыг ажылдап турар. Хоочун трактористер Кызыл-оол Ооржак, Очур-оол Сарыглар отрядта чарыштың мурнуку одуруунга чоруп келген. Оларның кайызы-даа — ажыктарның дагдыныкчызы.

ЧУРУКТАРДА: трактористер К. Ооржак биле О. Сарыглар.
В. ТАНОВТУҢ фотолары.

Республиканың Улусчу контроль комитединде

КОГАРАЛ ЧҮДЕН ТЫПТЫП КЕЛГЕНИЛ?

Республиканың совхозтарында картофель будуулгезин чылдан чылче көвүдеп, ооң дужуду иштики хереглелди барык хандырыптарының аргалары бар. Картофель будурер талазы-биле тускайжыттынган 14 совхозту Кодээ ажыл-агый министерствозу тодаткан. Оларда бо ажыл колдуу комплекстиг механизастаттынган. Ниити дужуттуң хөй кезиин ол ажыл-агыйлар бээр, дараазында чылда хереглээр үрезинни база хандырер ужурлуглар. Олар үрезин материалының кол кезиин уруп, шыгжап ап турар.

Ынчалза-даа үрезинге удынган картофельди кыш дургузунда онча-менди кадагалап алыр талазы-биле четпестер артпышаан, ээрээш эвес картофель үрелинишкинге таваржып, үндүр бижиттинип, күрүне когаралга таваржып турар.

Бо чылдың май 1-деги байдалды алгаш көрээл. Тускайжыттынган 14 совхозка удуинган 6153 тонна картофельдиң 1688 тонназы кыжын багай кадагалаанындан үрелген. Когарал түңү 420 муң рубль ашкан. Ооң хөй нуруузу Токе аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Октябрь 30 чылы» совхозтарга, Тываның кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязынга онаажып турар.

Токе аттыг совхозтуң шыгжамырынга удынган бир муң үш чүс тонна ажыг картофельдиң чартык чыгам кезии таварымчалыг байдалга кадагалаанындан үрелип, 158 муң рубль ажыг түңнүг когарал болдунган. Совхозта ийи шыгжамырның, дээвирлерин, хоналарының үстү чылыглаттынмаан. Чайгы, күскү чаъстар суу агып киргенинден, шала адаанның вентиляция каналдарынга ол-шык чылган. Картофельди чогуур деңнелге арыглап, курлатпайн урган турган. Кыжын ол бустальп үнгеш, соок дээвирлерни, хоналарны доштелдырып эгелээн. А кажан шыгжамырны одап, эмин эрттир чылыдыптарга дош-булук картофель кырынче чаггаш туруп берген. Ооң түңнелинде ында картофельдиң чартыы ирип, ылбырап үрелген. Ындыг таварылга чаңгыс ол эвес. Мурнуку чылдарда-даа картофель үрелир чорук совхозка турган. А шыгжамырны ий-шаанда белеткеп, чылыглап, кургадырының хемчеглерин албайн келген. Бо чүгүле ажылды ажылагыйның удуртукчулары чылзып, орай күске недир-ле уттуптар чаңчылдыының үржүү ындыг болген.

Дуржулга станциязының ажыл-агыйынга урдунган сес чүс чеден тонна картофельдиң чартыындан ажыг кезии бактериялыг иришкинден үрелген. Ооң бот-өртээ 86,5 муң рубль четкен. Эки шынарлыг деп санаттырып турар арткан картофельдиң 1,8 хуузунда нематоде деп аварыг бары ооң шынарын негелдеге дүүшпес болдурган.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка үрелип, бакслраан 510 тонна картофельди ылгаанының түңнелинде 120 тонназы арткан. «Октябрь 30 чылы» совхозта 135 тонна картофельден чүгле он беш тонна арткан. Картофель үрезиннери үрелген фактылар «Кызыл тараачын», «Хемчик», «Ленинчи орук» совхозтарда, өске-даа ажыл-агыйларда турган.

Бо бүгүнүң чылдагааны чүдел? Колдуунда-ла ону урарының технологиязын сагывайн, шыгжаан үезинде ооң температура, ол-шыгының чурумун сагывайн турарында. Ону сагып, контрольдаарынга эргежок чугула термометрниң, психрометрлериниң чогунда, вентиляцияның орта ажылдаазында, контрольдуң чогунда. Хөй таварылгада картофельди урун алыр бетинде кургадып, сорттаавайн, довураан ажылавайн турарында. Орай кестынган картофельдиң чаадых соокка алзыпканын кол массе-биле кады шыгжамырже урун көөрге, ооң түңнелинде хамык картофельдиң калбак-биле үрели бээрниинг чыдагааны болуп турган таварылгалар бар.

Үстүнде айыттынган технологтуг четпестерден үнүп кээп турар когаралдарны соксадып, картофель шыгжаарын моон соңгаар эжиндерининг хемчеглерин алыр дугайында республиканың Улусчу контроль комитединге болган хуралга илеткелинге республиканың кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы Г. И. Ларионов огулуг боделдарын илередээн. Шыгжамырларны эде тударынга акша-херектиг чок дегилеп, артык чугаа кыйган.

Кодээ ажыл-агый министерствозу, совхозтар удуртукчуларын шыгжамырларны ий-шаанда септеп, белеткеп, арыглап, дезинфекциялап, картофельди негелде ёзугаар белеткеп алгаш шыгжамырже урарының дээштиг хемчеглерин албас болза, ооң хорамчазы соксавазы билдингир. Ынчангаш моон соңгаар боттуг хемчеглерни алыр дугайында Г. И. Ларионовтуң аазавашкынын комитет хүлээп алгаш, ону шыгыры доңгуткан. Аазавашкынның күүселдезин келир чылдың эрезинде хынап көөрүн шинтпирлээн.

Картофельди хөйү-биле үрээн фактылар дээш үстүнде адаанывыс совхозтар удуртукчуларынга шыгыры хемчеглерни хамаарышкан районнарның улусчу контроль комитеттери алганын, когаралдың кезик-чамдыызын эгидери-биле директорларның, агрономнарның шалыңнарындан казаанын, чамдык эштерге хамаарыштыр материалдарны прокуратура органнарынче кииргенин комитет кичээнгейге алган.

ХАЙЫРААН КУДУКТАР

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң бөлүк ажылчыннары «Хайыраан кудуктар» деп эге-биле редакцияже чагаа чоруткан. Ында мындыг одуруглар бар.

«Сагыш-сеткилимисти дуузредип чоруур чүүл дугайын солунга бижинир деп шинтпирлеп алдывыс. Хамык чүвениң ужуру бо. 1983—1984 чылдарда совхозтуң төп салбырынга дөрт кудукту «Тыва суг тудуг» трестиң ажылчыннары ажыттылга киирип каап аттыг болган. А совхозтуң директзиязы кудуктарны түлээп албайн чыгжаш, ертээн төлеп берип кеп турган. Оларның ажыглаазы кандыг болганын?

Бо чылдың чазымында уяут хая үезинде, Степная, Адыр-Мажалык кудумчуларында ийи кудук ажыглалга киирбейн, ертенген. Арткан ийи кудуун хумагалыг ажыглаар дугайында чугаанны, агитквартираларга оларны быжыглап ээрэрин суурнүң чурттакчы чону хураадарга бо-ле тургузуп келир турган. Чонның ол негелде-хереглелп тоомча чок артканын. Октябрьская кудумчузунда, школа чанында кудуктар ам шуут тетчеглеттинип калган, херим-кажаазы чок, урегдеттинген. «Хайыраан кудуктар» деп хараадаардан башка, чүү дээр бо-р. Оларны тударынга совхоз ээрээш эвес чарыгдалды үндүргенин биягдаан

ӨРТТҮ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

Район девискээрииге ерт ейыылы чыл санында эвээжеп кол чыдар. Оон бадыткалы бо: 1980-1983 чылдарныӊ иитинда чаӊгыс-даа ерт болбаан, эрткен чыяын чаӊгыс таварылга болган. Тес-Хемниӊ ыяш ажыл-агыйыныӊ Эрзинде лесничествозунуӊ ажылдакчылары ерт болдурбазынче угланган профилактиктиг хемчегларни ап морудуп турар.

Район девискээрииге ергарыгга ерт ейыылы болдурбас дугайында шиитпирии район Совединиӊ күүскому үндүрүп турар. Аӊаа үндезилеп ертке удур хемчегларниӊ планы тургустунган. Совхозтарда, тудуг черлеринде, машина-техникадыг будурулгелерде тускайжыткан дружиналарны организастаан. Ерт ажуреринге олар улуг күш болуп турарлар, девискээрииге ерт болган совхоз, будурулге черии ерт ажуругчуларын машина-техника-биле хандырар, а лесничестер чер-черде хей-ниитии организациялардыӊ киржилгези-биле ерт ажуреринге чурттакчы чонну киириштиреринге организастап турар.

Ерт болдурбазы-биле чурттакчы чон ортузунга профилактиктиг тайылбыр ажылын күшteлдирген бис. Ылаӊгыя совхозтарныӊ, тудуг организациялариыӊ тайгада ыяш белеткеп турар ажылчыннарынга ерт ейыылыныӊ дугайында чугаалап чорудуп, лекциялариы номчаан. Школчуларга бо-ла чеде бээр бис, ерт ейыылыныӊ дугайында хемчеглер план ёзугаар чоруттунуп турар. Олар бистиӊ ажылывыска боттарыныӊ талазындан база боттуг дузе чедирип, ерт ейыылын чугаалап турар бижимел плакаттарны, кыйгырыгларны чурттакчы чон ортузунга тарадып турарлар.

Бо ажылга хамаарыштыр чедир кылдынмайн турар чүүлдер районда бар. Чижээ, чамдык совхозтарныӊ тудуг организацияларыныӊ тудуг материалдары белеткеп турар ажылчыннары ажылдаан шөлүнде чыдып калган будуктарны, бокту чаӊгыс черге белүп калбас, артынчыларны кескен черинге хамаан чокка октапкаш баар таварылгалар бар. Ындыг четпестер турза-даа, лесничествонуӊ лесничестериниӊ талазындан ыяш белеткеп турар шөлдерге ыналдаларны четпес чорудуп, бурууллуг кижилерге хамаарыштыр хемчег албайн турар. Тайгада оруктарда аскан плакаттар эргижирээн, кескү эвес, ону чаартыры чүгүлә.

Я. СОЯН.

ГЕРБИЦИДТЕРНИ ЧЕТЧЕ АЖЫГЛААР

Ногаа бүдүрүлгезин ковудедири болгаш аӊаа чомуӊ хереглөлдерин долузу-биле хандырары — Аъш-чем программазыныӊ бир кол сорулгазы. Бистиӊ республикада капустадан ангыда кандыг-даа ногаа культуразынга хереглелдер чедир хандыртынмайн турар. Ынчалза-даа капустаныӊ боттүнезин дыка улуг боол турары чүжыт эвес. Ооӊ кол чылдагаанызы — капуста шөлдериниӊ бок үнүштерин аштаарынга хоп-биле кылыр ажылдариӊ хей боол турарында.

Республиканыӊ «Күш-ажылдыӊ хостуу», «Барлык», «Большевик» болгаш аске-даа совхозтары план ёзугаар морковь, свекла, согуна олуртуушкунун чорудуп турза-даа, ооӊ продукциязын барык албайн турар. Ногаа участоктарын бөгөй белеткээниидеӊ, оларныӊ бок үнүштерге түттуруп чирткенииден үндүр бижиир таварылгалар эвээш эвес. СЭКП-ниӊ XXII съездизин аттыг, «Дөӊ-Терезини» болгаш аске-даа совхозтар чылдан чылче продукция албайн келген.

Ногаа шөлдеринге бок үнүштер-биле чеднишкинниг демисеп чорударынга гербицидтерниӊ үнүш хораныӊ ужурдузазы улуг. Оларныӊ дээштит чоруу ийи-үш ай уламчылаар болганда, ол үе ногааларныӊ өзүп үнүп, бажарынга чедер. Амгы үеде республикада капустага ажыглаар 15 хуулуг, семерон, капустаныӊ турнепстиӊ, согуноныӊ, брюкваныӊ богун узуткаарынга ажыглаар 65 хуулуг рамрод, морковьке ажыглаар 50 хуулуг прометрин (гезогард) болгаш аске-даа, нииитизи-биле он муӊ хире гектарга ногаа культураларын болбаазырадып болур гербицидтер бар.

Ынчалза-даа янзы-бүрү чылдагааннар-биле ногаа гербицидтери чедир ажыглаттынмайн турар. Эрткен чылын Чөөн-Хемчик районга бар гербицидтерниӊ 50 хуузу, Бии-Хемге — 40, Тандыга — 35 хуузу ажыглаттынмайн артын калган. ССРЭ-ниӊ 50 чылы аттыг, «Улуг-Хая» совхозтарныӊ кайызынга-даа 100—100 гектар черни болбаазырадып болур бир-бир тонна рамрод ажыглаттынмаан. СЭКП-ниӊ XXII съездизин аттыг совхоз ийи чыл улаштыр 600 килограмм рамродтуӊ чүгле 300 килограммын ажыглап шыдаан. Семерон деп үнелиг гербицид бээни «Барлык», «Бурунгаар», «Кара-Хаак», СЭКП-ниӊ XXII съездизи аттыг совхозтарда артып калган.

«Кара-Хаак» совхоз ийи чыл бурунгаар капуста шөлдерин рассада олуртурунуӊ мурнунда бир болбаазыратказ, өзүм үезинде семерон-биле чаштырганыныӊ түӊнелинде аӊаа бок үнүштер чок болган. Дыка хей шефчи организациялар хостуг болган, совхозтуӊ ажылчыннары аске ногаалар шөлдеринге ажылдап турган. Гербицидтер-биле болбаазырадылганыӊ ажыктыын ынчан керзе-даа, ажыл-агыйга эрткен чылын ол ажыляы чедир организаставаны элдеп.

Амгы үеде республиканыӊ ажыл-агыйларында ногаа культураларын гербицидтер-биле болбаазырадырынга белеткелдерде четпес чүүлдер хей боол артпышаан. Гербицидтерниӊ чамдыызы шагда-ла ажыглаттынган ужуулуг турда бээни эдээп совхозтар препаратар чаштырыкчыларын септеп дооспаан, харын-даа республиканыӊ «Сельхозхимия» складтарындан гербицидтерни бээни сеортуп албаан. Бо ажыядарны районнарныӊ «Сельхозхимия» коттыжыышкыннарынга кыядыртып алырынга идегеп болур болбайн аан. Ынчалза-даа «Ленинчи оруктаа» — 10 гектар, «Кызыл туктаа» — 5, СЭКП-ниӊ XXV съездизи аттыг совхозта — 2 гектар ергежок бичии шөлдерни бир-ле аске кижи кээп кылып бээрин маӊаа органыныӊ ажыы черле чок ышкаш. Ол ажыл-агыйларныӊ боттарында препараттар чаштырыкчылары бар. Бир эвес чаштырыкчылар чок болган болза, херек аске боол болур. Чижээрээ, СЭКП-ниӊ XXII съездизи аттыг совхозта чаштырыкчылар чок. Ынчалза-даа ажыл-агыйда ногаа культураларынга 70 гектар чер үндүртүнген турза-даа, оларныӊ химиктиг болбаазырадылгазыӊ чорударыныӊ талазы-биле керээлер дугайында чугаа бээни мынчаа чедир чок.

«Барлык», «Күш-ажылдыӊ хостуу», «Октябрьныӊ 30 чылы», ССРЭ-ниӊ 50 чылы аттыг, «Большевик» совхозтар гербицидтер сеортуп ап болурунуӊ дугайында чөпшээрелдер кылдыртып албаан. «Кара-Хаак» совхоз бо чылын база-ла хоорей чурттакчыларыныӊ болгаш идегеевишаан хевээр ышкаш. Ажыл-агыйныӊ эрткен күстен бээр хоран химикаттар складын септеввээнин, санитар-эпидемиология станциязындан пестицидтер сеортуп алырыныӊ дугайында ооба тур чөпшээрелин бо хүннерге чедир кылдыртып албаанын оон ескээр канчаар тейылбырлаар боор.

Совхозтарныӊ удуртукчуларынын бо талазы-биле четпес ажылынче чаӊгыс эвес удаа айтып, арга-сумелерни берип келген. Ооӊ дугайында районнарныӊ кедээ ажыл-агый эргелелдериниӊ дужаалы-даа бар, ынчалза-даа мынчага чедир чүү-даа кылдынмаан. Бодап көөрге, дужаалдыӊ күүсеттинерине эргелелдер боттары безин чогаанып олурупкан хевирлиг. Ындыг болганда бо чылын база-ла республика найысылалыныӊ болгаш суурларныӊ эвээш эвес чурттакчылары ногаа шөлдериниӊ богун өштаар дээш эвээш үе-шагын чидирер дээрзин чайлаш чок.

Н. ШАГИН,
республиканыӊ үнүш хамгалал станциязыныӊ улуг агроному.

ЧААГАЙЖЫТТЫНГАВ БОЛЗУН ДЭЭШ

Самагалдай недээ Совединиӊ сессиязынга суур чаагайжыдылгазыныӊ талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Районнуӊ коммунал ажыл-агый будурулге эргемлериниӊ начальниги С. Т. Чарбуу, свазидстанциязыныӊ улуг эмчизи В. К. Чооду сессияга үстүнде айтырыг талазы-биле дыӊнадыг кыыган.

1985 чылда Самагалдай суурга чаагайжыдылга талазы-биле кеску ажылдар кылдынар. Суурнуӊ Механизация болгаш Комсомольская иудумчуларында штакетниктериниӊ септелгезин чорудар, сес ковудургу тудары көрдүктен. Суурнуӊ үш микрорайонунга уруглар ойнаар спорт шөлүчүгештерин тудары планнаттынган. Суурнуӊ улам ногаан-шинни болдурарыбле ооӊ кудумчуларынга тырмал үнүштерин олуртур. Суур чаагайжыдылгазыныӊ талазы-биле кылыр ажылдар хей. Чаагайжыдылгаг» иердүнган акша-хөреӊгинин долу шөлгээдин алыры-биле чугула бо ажылга коллектив ог-бүле бүрүзү киржир, төлептиг үнүүн киириштирер ужуруг. Делүүттер ол айтырыгны база чугаалажып, ол талазы-биле кылыр ажылдарын тодаратказ.

М. ТИРЧИН.

АРАГА—КАДЫКШЫЛГА ХОРАЛЫГ

ССРЭ-ниӊ Медицина ЭА-зыныӊ академиги Ф. Г. Угловтуӊ интервьюзу

«Кижиниӊ бир дескн сайзыраарында, бодунуӊ бүгү күжүн, биилиин Тәрээн чуртунга бүрүнү-биле бээринге, хууда, өг-бүленнии-даа аас-кежиниге шаптыг болуп турар ӊ кол чылдагаан болза эзиртир суксунга хандыкшыл». Бо сөстерни ССРЭ-ниӊ МЭА-зыныӊ академиги, Ленинчи шаӊналдыӊ лауреады, эмчи Ф. Г. Углов чугаалаан. Бодунуӊ кол ажылы— хирургия-биле чергелештир ол хостуг үелеринде кижиниӊ халаптыг аарыглардан канчап чейладыгыныӊ дугайында айтырыгларны сонуургап келген. Оларныӊ бирээзи — арага-лаашкын.

— Федор Григорьевич, Сиверт эмчи кижи болганыкарда, араганыӊ кижиге чедирип турар хоразыныӊ дугайында тергиин эки билир болгай силер. Бирги ээлчеге кижиниӊ кайы органынга ол салдар чедирерии?

— Пироговтуӊ эмчилер съездизи 1915 чылда-ла резолюция хүлээп алган, араганыӊ хоразыныӊ дугайында эртен ёзүзу-биле бадыткаттынган чүүлдү ында бижээн. 1-ги пунктуда мындыг одуруглар бар: «Кижиде араганыӊ хоразы четпес чаӊгыс-даа орган чок». Арагалаар кижилер арага ишпестерге бодаарга 4 катап хей дегдирер. Хырын чиӊгезии, өкпе аарыы база арагачыларда хей болур. 25 чурттуӊ сан-медээлерин көргөн мен. Ында мындыг чижек бар. Арага ижеринге сундулуг Франциядa баарында цирроз деп аарыглыг кижилериӊ саны шоолуг арага ишпес Финляндиягa дениээрге, он катап хей.

Эзиртир суксунда эӊ коргунчуг чүве чүл дээрге, ооӊ баш мээзинге чедирип турар багай салдары болур. Алкогольдуӊ ханда чыыланганын 1 деп алыр болза, баарга ол 1,48, оорга чүнүнге — 1,59, а баш мээзинге—1,75 болур дээрге-ле, ооӊ хоразы илден.

Бистиӊ экерип турарывыс— арагалаар кижилериӊ холдарынын сирилээри дээрге-ле, ооӊ теп нерв системазында аар өскерлиишкиннериӊ бадыткалы-дыр. Ооӊ улуг-улуг төптери үрелир, а бичиилери өскерилге чок артар. Ынчангаш, арагачыларныӊ ортузунга күш-ажылдыӊ сагылга-чурумун хажыдар чоруктарныӊ прогульщиктериӊ, чалгаалаарныӊ тыптып кээп турар чылдагааны ында. Араганыӊ кижиниӊ тура-соруунче халдап турары ол. Ындыг кижилер арага дээнде чүгле колданыпдиленир эвес, кандыг-даа кемнерек үүлгедириигe белеп алаар. Чоорту олар ниитилелдиӊ бөктары апаарлар. Алкоголь кижиниӊ угаан-медереинге дыка багай салдарлыг дээрзин чугаалаар апаар, ынчангаш ол кижиниӊ кижи дүрзүзүн оскунарынга безин чедирип турар чылдагааны ында.

— Ол дээрге чүгле алкоголиктерге хамаарыжыр дээр, бир эвес кижи хей ишпес, чүгле эвээш-бичелеп көжер болза, кадыкка-даа хора чедирбес. ажылга-даа салдар чок деп чугаа бар. Ол шын бе?

— Ындыг тайылбырны чүвениӊ чедир билбес кижилер тыпкан-дыр. Неделяда бир катап ижер кижи безин ол неделяныӊ дургузунда араганыӊ салдарынга алзып чоруур деп бил. Алкоголь дээрге нарконтик-тир, ынчангаш кижиниӊ мага-бодунга дыка салдарлыг. Мындыг чүүлдү эртем ёзүзу-биле бадыткаан: кижи 100 грамм водканы ижиттерге, ооӊ күжү немежип келген ышкаш сагындырар. Бир эвес ой элээр тургаш, күш хемчээр чүүлге 130 килограммны тыртып турган болза, бир дашканы «амзаан» соонда, ийи шак болганда ол 108 килограммны тыртар апаар. Чүгле 25-ле грамм арага безин ажылдың темпизин кудуладыр, частырыгларны көвүдедир. Ооӊ түӊнели чүл? Бичии хемчээлдиг-даа алкоголь ажылга бракты таварыштырар, озал-ондакка чедирер. Элээр чорук—чүгле медицина айтырыы эвес, а ажыл-агый болгаш социал айтырыг болур. А силер бичии хемчээлдиг арагада хора бар бе деп айтырып турардыр силер...

— Чогум чүге-ле кижилер арага ижип турарыл?

— Мээӊ бодалым мындыг: ооӊ чүге таваржып болурун билбезинден олар арагалап турарлар. Аныяк кижи бир-ле дугаарында бир рюмка «күргеӊ» арага ижер болза, улуг кижиниӊ будун шил водка ишкени-биле демей болур. Кым-на аныяндан арага ижип эгелээр болдур, ол чогаадыкчы ажылдың ындын түлүк үезинде алкоголик чеде ээр. Бо дугайында ада-иелериниӊ, карын-даа башкыларныӊ безин билбезин пат кайгаар кижи-дир мен. Бир школага доозукчулар көжээзинге белеткенип турда, элээди кижи бүрүзүнге бир шил ээиртир суксун чедер бе азы четпес бе дижип турган чоруктар бар болгай...

Араганыӊ хоразыныӊ улуун, ооӊ айыылдыг салдарын дыка хей кижилер билбес дээрзин амыдыралымдан көруп келдим. Ооӊ айыылы дораан эвес, чоорту келириидеӊ ындыг турган боор. Чамдык кижилер туруп могапканда, хөөрежиксээнде арага ижиксээр. Ол хөглөзшкин дээрге наркозтур. Дашка кедурбейн каттыржып хөөрежирге, чугаалажырга, арага ижип «хөөрешкенииденъ ораичок артын. Мээӊ бажыӊымга кандыг-даа байырлал каткы-хөг чок эртпес, арега черле ишпес бис, а кат кандызы ижип турар бис. Кымда-даа аӊаа хомудаавайн келген.

— Алкоголь дээрге ону ижер кижиге хоралыг-ла-дыр харын. А ол дээрге ол кижиниӊ үүдэ хөрээ ышкажыл...

— Чугаалаарныӊ утказын бипип каалтым. Ижер кижи кижиле тургай, а өскелерге кандыг хамаан чүвел деп мындыг бе? Водка ол кижиниӊ ег-бүлезиниге, уругларынга, ооӊ ажылдап турар коллективинге, чурттап турарыгынга, чонунга хора чедирип турар болгай.

Ийе, эзирни кижи ниитилелге караажа чедирер. Кижиниӊ амыдыралы дыкала солун, кайгамчык, ынчалза-даа ол кыска. Ынчангаш карактарны арага-биле «дуглап» алгаш, бүлүртүӊ кылдыр ол амыдыралды каарту черле күлемчиг эвес.

Э. КРАСНЯНСКИЙ
беседалашкан.
Ленинград хоорай.

Эртемниӊ улуг төвү

ХАНОЙ. ВСР-ныӊ эртем шинчилелдериниӊ төвү бодуныӊ он чыл болганын демдеглеп турар. Ол бойдус эртемнериниӊ талазы-биле он ажыг институттарны каттыштырган, республикага шинчилел ажылдарыныӊ күүүне программазын боттандырып чорударын үглап-башкарып турар. Вьетнам эртемденнер ВКП-ниӊ V съездизиниӊ шиитпирлерии удуртулга болдургаш, эртемни ниитилелдиӊ дөрт бүдүүркүү күжүү болдурарынче угланды-рып турар.

Төптүӊ туруп келген чылдарыныӊ иштинде эртем кадрларыныӊ отряды үш катап өскен. Чурттуӊ элээн каш хоорайларында эмгы үениӊ болбаазыраӊгай дериглелери-биле хандыртынган институттар болгаш дуржулга лабораториялары тургустунган. Биология болгаш химия, ядролуг физика болгаш метеорология, геология болгаш медицина — оларныӊ кады ажылдап турар адырларыныӊ үүүле чамдыызы ол-дур. Мурнуу Вьетнамныӊ далай эриниӊ геологтуг тургузуун комплексилиг шинчилээн чорук ВСР-ныӊ нефть болбаазырадыр үлетпүрүн хөгжүдериниӊ перспективаларын ажыткан. Далатта ядролуг реакторну ажылдадып киирген болгаш тейбең атомнуӊ күрүне программазын боттандырып чорударыныӊ баазазы апарган. Тропиктиг метеорологияныӊ каттышкан совет-вьетнам лабораториязы республиканыӊ улус ажыл-агыйынга чугула түӊнелдерни берген. Олар тайфун-шуурганнарны баш удур билиринге болгаш бойдустуӊ ол үзүткаашкыныыг халдаашкыннарыныӊ уржуктарын эвээжедиринге дузалап турар.

Кооперацияныӊ үре-түӊнелдери

БЕРЛИН. Көдээ ажыл-агый шинчилелдериниӊ түӊнелдерин болгаш сорулгаларын, совет эртемденнер-биле эртем кооперастаашкынын улам хамыладырыныӊ болгаш калбартырыныӊ айтырыгларын ГДР-ниӊ кедээ ажыл-агый эртемнериниӊ академиязыныӊ пленарлыг туралынга чугаалашкан.

Амгы үеде кедээ ажыл-агый талазы-биле эртем ажылдарында ийи чурттуӊ эртемденчериниӊ кады ажылдаавайн туоары адыр чаӊгыс-даа чок боол турар. Олар тускай үр хуусаалыг программаларга үндезилээш, 34 темалар аайы-биле кады шинчилел ажылдарын кылып турар. Ында ГДР-ниӊ Кедээ ажыл-агый эртемнериниӊ академиязыныӊ бүгү шинчилел төптери болгаш Совет Эвилелинде янзы-бүрү 30 ажыг институттар киржип турар.

Амгы үеде кооперация черниӊ дүжүткүр чоруун бедидер, чемиишчидилгелерии ажыглаар, үнүштерни камгалаар, чер болгаш мал ажылыныӊ үлетпүр аргаларыныӊ талазы-биле эртем ажылдары эки үре-түӊнелдерин берип турар. Чижээ, ГДР-ниӊ шөлдеринге эӊ-не баштай тараан «Мираж» дээр кызыл-тастыӊ чөө сортундан эки түӊнелдер алдынган, кукурүзеныӊ «Бекоста» болгаш «Бекос-251» дээр сорттары бедик дүжүттү берип турар.

Ярмаркалар үези

БУДАПЕШТ. Венгрияда улустуӊ ус-тывыш чогаадылгазыныӊ ярмаркаларыныӊ чаӊчыл ёзугаар үези эгелээн.

Ажык дээр адаанда ярмаркаларда чүгүе Венгрияныӊ улусчуу ус-тывыш мастерлери эвес, харын база ёкыдуӊма чурттардан барган ураншевер кижилер база боттарыныӊ ажылдарын делгеп турар. Оларда чүнү чок дээр! Ыяш чазаар болгаш корзинналар аргыыр мастерлериӊ, улустуӊ музыка херекселдериниӊ тургузукчуларыныӊ, алгы-кеш даараачыларыныӊ кылыг бүрүзү боттарыныӊ онзагай чараш хевирлиг, чогаадыкчы-тывыышгыр ураи-шевер чүүлдери боол турар.

Венгрияныӊ чазанылга ураи чүүлүнүӊ эӊ улуг төптериниӊ бирээзи боол турар Калочада ярмарка дыка сонуургалды болдуруп турар. Калочаныӊ мастерлериниӊ өӊ-баазын чадыглары, кайгамчыктыг шевер даарактар, утулзалардыг аржыылдары чүгүе Венгрияда эвес, харын база дыка хей чурттарда неттерээн.

Эрте-бурунгуниӊ национал ураи-шевер кылыгларыныӊ чаӊчылдарын камгалап, улам хөгжүдери — ВУР-да хүлээп алдынган улустуӊ ураи-шевер чогаадылгаларын хөгжүдер талазы-биле программаныӊ иол кээрэ. Амгы үеде 50 муӊ хире кижи ураи-шевер чазанылга тывыжында таарга туттуунган. Чуртта тургустунган 80 ажыг кооперативтерде ураи-шевер-лерниӊ арга-мергежилин улам сайзыраӊгайжыдып турар.

Чугаалажыышкын

УЛАН-БАТОР. МАРН ТК-ныӊ Чиӊгине секретары, МАР-ныӊ Улустуӊ Улуг Хуралыныӊ Президиумунуӊ Даргазы Жамбын Батмунхэ баштаткан Монгол Арат Республиканыӊ партия-күрүне делегациязы-биле БКП ТК-ныӊ Чиӊгине секретары, БУР-нуӊ Күрүне Чөвүлелиниӊ Даргазы Тодор Живковтуӊ баштаавы Болгария Улус Республиканыӊ партия-күрүне делегациязыныӊ араазында чугаалажыышкыннар өӊаа болган.

Ийи чурттуӊ араазында найыраяды болгаш кады ажылдажылганы улам хөгжүдүп, быжыглаарыныӊ айтырыглары, а ол ышкаш делегейниӊ эӊ чугула айтырыгларын чугаалажып көрген.

Тайбың сорулгага

ГАВАНА. ЭДЧ-ниӊ атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаарыныӊ талазы-биле кады ажылдажылганыӊ доктаамал комиссиязыныӊ 48-ки хуралы өӊаа боол эртken. Аӊаа Болгарияныӊ, Венгрияныӊ, Вьетнамныӊ, ГДР-ниӊ, Кубаныӊ, Польшаныӊ, Румыниянын, ССРЭ-ниӊ, ЧССР-ниӊ болгаш Югославияныӊ делегациялары, а ол ышкаш делегейниӊ «Интератомэнергo» болгаш «Интератоминструмент» болгаш «Интератомэнерго» каттыжыышкыннарыныӊ төлээлекчилери киришкеннер.

Хуралга комиссияныӊ 1954 чылда ажылын чүүлдүг деп санаан, келир үеге сорулгаларны чугаалажып көрген.

Курорттар белен

СОФИЯ. Болгарияныӊ Кара далай эриктеринде курорт комплексилериниде ыран-узактан келгени илден- күчүлүг автобустар, хей-хей дылдар кырында чугаалашкан белүк-белүк туристер, гостиницаларда тайыынаан кижилер курорттар комплексилериниӊ байдалын тодаратказ турер.

Ында залчыларны кажан-даа аврушку-маӊнай-биле үткүп хүлээп ап турар. «Албена» дээр эӊ чаа курорт төвүнде «Болгария» дээр чап-чаа амгы үениӊ каас-чараш гостиница туристерии уткуп алырынга белен, «Славянка» болгаш «Прага» дээр гостиницаларны чаарткан. Ынчаарга «Добруджа» болгаш «Догостор» дээр гостиницаларга бо сезонда эӊ баштай видеоинформация системазын сыныглаар.

Бедик шаӊнал

ПРАГА. Ажылчыныӊ алдарадыныӊ эстафетазынын ыымелии—ЧССР-де интернационалчы социалистиг чарыштуг шаӊналын —Праганыӊ «ЧКД Соколово» дээр алдарлаан коллективинге тывыскан. Ооӊ кылып турар продукциязы—тепловозтарныӊ бедик шынары дээш ол хүндүлүг шаӊналды тывыскан. Тепловозтарныӊ хей кезии Совет Эвилелинче чорудуп турар.

Праганыӊ тепловоз тудукчулары 1959 чылдан эгелээш, ССРЭ-ке аар болгаш ажыглаары эптиг локомотивтерни чорудуп бергин келген. Заводтуӊ ажылчыннары чылдың-на совет чагыгларны хүүсээдэн эртe күүседир хүлээлгени алгаш, ону ыяап-ла күүседип турар.

СЭТА.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

НИКАРАГУАГА ДУЗАЛАМЧЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Делегейниӊ 30 чурттарындан барган 800 ажыг интернационалист-эмчилер Никарагуага буянныгчаагай дузалампыны көргүзүп турар. Оларныӊ сыызыманкай ажылыныӊ, а ол ышкаш революстуг чазактың ундурүп турар улуг күжүүнүӊ ачызында чурт кыска үениӊ иштинде уругларыныӊ өлүп-чидер чору и дыка кызырар, хей-хей айыылдыг аарыгларны узуткаар аргалыг болган. Ол дугайын Никарагуаныӊ кадык камгалал министри Леа Гидо чугаалаан.

Чазак эмчилериӊ болгаш медицина сестраларыныӊ бодунуӊ национал кадрларын белеткээринге, америк хелезилеиикчилериӊ халдаашкыныарынга таварыжып турар соӊгу районнарга бирги ээлчеге медицина хандырылгазын эжиждеринче доктаамал көрүүзүнгей салып турер.

Чаӊгыс үн-биле хүлээп алган

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуӊ Айыыл чок чорук чевулели дүрген чыылдырган хуралга Ливанда байдалды чугаалажып көргеш, хей санныг кижилерниӊ өлүм-чидимге таваржып турарынга болгаш улуг үрелиишкиннериӊ боол турарынга сагыышыраашкынны илерет-кеш, месилдежиишкинде хаара туттунган талааларны Ливанда хамааты чурттакчыларга, ылаӊгызда дескен палестиннер лагерьларынга удур күштү ажыттаан үүлгедиишкиннерни соксадырынче, качыгдап-карамаданнарга эргежок чугула дузалампы көргүзеринче кыйгырган.

КНО-нуӊ Айыыл чок чорук чевулели суверенитетти, хамаарышпас чорукту болгаш девискээр талазы-биле будуӊбүрүн болур чорукту хүндүлеп көөрүнүӊ эргежок чугулазын бадыткаан.

Интервентилерниӊ үзүткаан

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан патриоттар израиль агрессорларга удур чепсектиг демиселии үргүлчүлеп турар. Ында алдынган медээни ёзугаар алырга, Мурнуу Ливанныӊ Айн-Кубель суурунуӊ чаӊынга болган тулчуушкун үезинде үш интервент, ооӊ иштинде израиль разведканыӊ офицери өлүртkен. Интервентилер аӊаа үк чер чурттакчыларыныӊ араазынан тудуп хоруушкуннарны кылыр дээш келген.

Трибуналдыӊ шиитkели

АККРА. (СЭТА). Гананыӊ найысылалыныӊ улус трибуналыныӊ шиитkели-биле ол африкан чурттуӊ чазаан дүжүрер соруглалыг сулгээзе киришкени дээш беш шерии албанныг кижини шаажылап өлүрген.

Олар бо чылдың апрель айда күрүне баштыӊы Джерри Роллингстиӊ амызынга ооӊ Кумаси хоорайга чүве чугаалап турганыныӊ үезинде халдаарын планнап турганнар.

Профэвилелдериниӊ үүрүү

БОНН. (СЭТА). ГДР биле ГФР-ниӊ профэвилелдери космос делгемнерии шерии сорулгаларынга ажыглаарынга удурланып турар. ГДР-ниӊ хостуг немец профэвилелдериниӊ каттыжыышкыныныӊ Төп баштаар черииӊ даргазы Г. Тиш баштаан делегациязы-биле ГФР-ниӊ немец профэвилелдериниӊ каттыжыышкыныныӊ удуртулгазыныӊ араазына болган чугаалажыышкыннарыныӊ түӊнелдериииӊ дугайында парламтыиган медеглелде ол дугайын чугаалап турар. Космосту милитаризастаары делегейниӊ айыыл чок чоруун чүгле баксыradыр, боо-чепсекти эӊдере бүдүрерии күштелдиреринге идиглиг болур деп, ол документиде демдеглээн.

Делегациияныӊ дөрт хонуг аян-чоруунуӊ үезинде быжыг тайбыӊны камгалаары болгаш хандырары дээш, ооӊ-биле кады — боо-чепсекти эӊдере бүдүрерии космосче неттеретпезин дээш демиселге профэвилелдериниӊ салыышкыныныӊ дугайында айтырыгны чугаалажып көргеи.

Делегейниӊ ийиги дайыныӊ соонда болгаш дайын соолуунуӊ хөгжүлдезиниӊ түӊнелиндe Европада тургустунган политиктиг боттуг байдалдарны болгаш кызыгаарларны хүндүлээрии чогумчалыг деп талалар санаан. Олар чаавырлыышкыныӊ болгаш кады ажылдажылганыӊ политиказын үргүлчүлээрииӊ эргежок чугулазын демдеглээннер.

БУРУУ ШАПКАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк конгресстиӊ кеску ажылдакчылары суверенниг Никарагуага хамаарыштыр АКШ-тыӊ агрессиин угланыышкыныӊ шыӊгыызы-биле буруу шапкан. Төлээлекчилер палатазыныӊ кежигүнү Дэвид Бониор (демократ, Мичиган штаттан) парлалга конференциязынга чүве чугаалаашаш, Рейганныӊ администрациязыныӊ политиказы түн келген тудум-на «чурттуг америк шериглерии Никарагуага удур ажыглаарынче улам чоокшуладып турарыӊ медеглээн. «Администрациязыныӊ амгы угланыышкыны милитаризмге үндезилеттинген-дир» — деп, конгрессмен Уильям Александер (демократ, Арканзас штаттан) айткан.

ТОКИО. Национал эвээш незииниӊ талазы-биле Японнида кушtуг боол турар ыызыныыышкыныӊ хөөйлу-дүрүмнерии күш чок болдурарын керей общинаныӊ төлээлекчилериниӊ аӊаа болган чыскаалыяныӊ (чурурта) сес муи киримичилери негээн. Ол чурттун думуметтери япон эвес ук-ту- кижилерии «даштыныялар» деп адаар болгаш оларны ыяап-ла дажылаарыныӊ дорамчылапчы системазын доп-дораан чок кылырын олар не-гээн. Ында кушtуг боол турар хөөйлуну ёзугаар национал эвээш незиитиӊ төлээлекчилерии кара-бажыӊнаарынга чедир коргудуп-суртедип турган, салаяларыныӊ изии үргүлчү барып бастырар болгаш тускай хевирииӊ хууда шынзылгазын үргүлчү бодунга эп чоруур ужуруг. Чуртта чурттап турар коройлериӊ салгалдары болгаш аске-даа «япон эвес» кижилер иуруне албаны кылбас кылдыр хоруглатkан.

АФП — СЭТА-ныӊ өөтөзү.

Төөгүүнүӊ болгаш культураныӊ

тураскаалдарын камгалаар

ТОЙМАГЛАТТЫНГАН

Эрзин районунуӊ девискээрии, ылаӊгыя Бай-Даг, Мөрен, Нарын ол мынаар базырыктар чоокка чедир-ле будун-бүрүн тургулаар чүве. Ам олар үрелген, тоймаглаттынган.

Бистиӊ бүрүүгуларывыс базырыкты аназа-ла кылып кагбаан болгай. Ону кылып кааны безии чаӊгыс аан эвес, душкан-на даштарны оваалап кагбаан. Чамдыктарын шууштур, чыскаалдыр кылган. өскезии беш талаяыг ыядыр чыып салгандаа боор. Ынчаар төгерикгей эптеп салган базырыктарныӊ чүгүи безии айтып каан. Ынчангаш хаалга хевирлиг кылдыр улуг-улуг калбак даштарны эптээн болур. Ындыг бир чараш базырын Нарын суурнуӊ чанынга база турган. Ол база-ла үргедеттирген.

Базырыктын дажын хоорул, ону тудугга ажыглаары-биле сөөртүп апларып, төөгүнүӊ тураскаалдарынга кам-хайыра чок болуп турары шын эвес. Амгы бо хүннерге чедир Сагаан-Толгай алдыны чарыында Качык, Шерии хемнер уиунда. өжөк шоолуг четпес. хайыы черде базырыктар будун аргып турар.

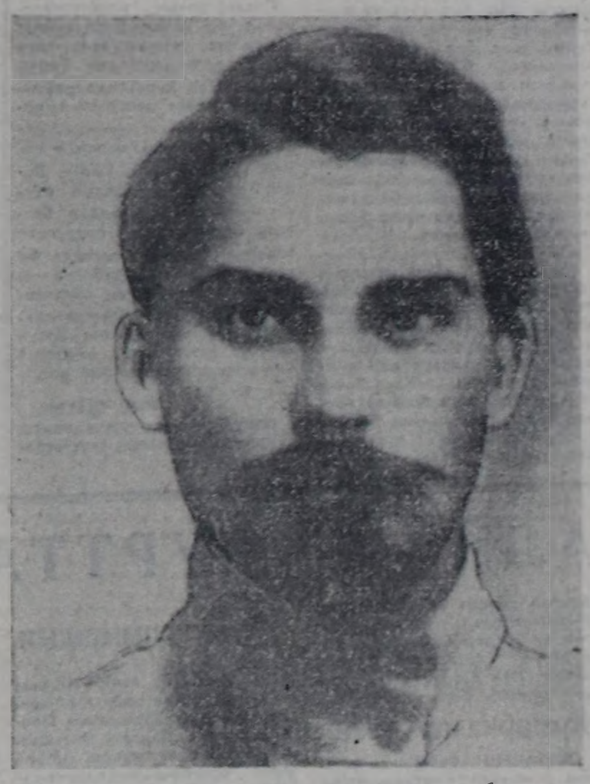
Тыва-моол кызыгаарында улуг базырык бар. Ооӊ бедии сес метр. Ол ышкаш төөгүнүӊ бижиктиг хаалгары Качык хемниӊ Даргы деп черде бар. Ооӊ ыраа эвеске — Качыктың Булуу-Аксыига кылымаа өжөк ужээ бар чүве.

Төөгүнүӊ тураскаалдарын кадагалаар, карактаар ажыл ножавыс Тес-Хемда база кошкан.

Т. КУНГАА.
Эрзин район.

Хамааты дайынының маадыры Н. А. Щорстуң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылы (1895-1919)

АЛДАРЖААН КОМАНДИР

Хамааты дайынының чылдары Совет күрүнениң төөгүзүнде эң-не берге дээн үелерниң бирээзи турган. Кызыл Шеригниң командирлери туларүшкүннар үезинде шериг болгаш политиктиг ажылдың дуржулгазын чедип ап, кыска хүүсаадо дүрген дадыгып, бышкан полководчулар болуу берип турганнар. Николай Александрович Щорс—коммунист, Кызыл Шеригниң алдаржаан дивизия начальниги, хамааты дайынның маадыры — ындыгларның бирээзи.

Ол Черниговтуң губерниязының Сновск суурунга (ам Щорс хоорай) демир-орук машинизиниң аг-булезинге төрүттүнген. Демир-орук школазын, ооң соонда Киевке шериг-фельдшер школазын доосхан. Делегейниң бирги дайының эгезинде ол шериг фельдшери болуп албан эртирип турган, 1915 чылда прапорщиктер школазын доосхаш, биче офицер апарган.

1918 чылдың сентябрьда Щорс Унеча чоогунга Богун аттыг 1-ги Украин совет полкту тургускан, ында тура авышханнарның элээн каш отрядтары каттышкан. Совет шеригler Черниговту петлюрачылардан хостап турган 1918 чылдың төнчүзүнде Щорс Богун полугунуң шериг хөделишкиннерин билдилиг удуртхан, хостелган районнарга Совет эрге-чагыргаты тургузарынга эң-не идепкейлиг киришкен. 1919 чылдың февральда Богун полугу Киевти эзелеп алган. Анда Щорс Хүндүткелдиң алдын чепсээ-биле, а ооң полугу — Хүндүткелдиң революстуг тугу-биле шаңнаткан.

1919 чылдың августа Щорс 44-кү адыгжы дивизияның начальнигинге томуйлаткан. Дивизия Киев чоогунга оны камгалап, дошкун тулчуушкуннарны чорудуп турган. Щорс август 30-да Коростень чоогунга тулчуушкунга өлүрткен. Ону Самара хоорайга (амгы Куйбышев хоорай) орнукшуткан. Щорс хоорайда ооң музейин ажыткан.

Щорс бодун талантылыг шериг начальнигы кылдыр көргүскен. Ол ажоок дидим кижи чораан. Ол фронтунуң эң-не аныылдыг черлеринге чедип кээп, кезектерниң шаап халдаашкынын дөрт удуртуп турган. Щорс революсчу турушту болгаш сагылга-чүрүмнүг доктаамал армияны тургузар талазы-биле партияның шугуму амыдыралга боттандырар дээш демисежип чораан. Ол кезектерниң коммунистеринге кеззээ даянып, партийжи күрээлеңниң өзүлдези дээш демисежип турган.

Чээрби дөрт харлыг дивизия начальнигы Щорстуң еды эрес-дидим чоруктуң, социалистиг Ада-чуртка, Коммунистиг партияга кызыгаар чок бердингенинiң үлегери боол арткан.

ЧУРУКТА: Н. А. Щорс. СЭТА-ның фотохрониказы.

Чепсегленнишкинни дүжүрерм дээш хөделишкиннер неделязын, аныяктарның антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазының неделязын эртирерни шүүт чаңчыл апарган.

Бо чылын университетте бүгү-ле хемчеглерни аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткел-биле холбаштыр чорудуп турар. ККУ-нуң студентилери субботниктерге ажылдап алганы, а ол ышкаш студентилерниң концерттерни болгаш эп-сеткил каттыштырарының ярмарказының эртиргилээнинден кирген он дөрт мүң рубльдү фестивальдың фондузунче шилчиткен.

ЧУРУКТА: Казаньның күрүне университединиң чаа өредилге корпузунуң чанында. Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Улусчу чогаадылга фестивалы

БОТ-ТЫВЫНГЫР УРАН ТАЛАНТЫЛАР

Ада-чурттуң Улуг дайынында фашистиг Германияны чылча шапкан улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатқан улусчу чогаадылга фестивалы" доозулган. Фестивальдың янзы-бүрү хемчеглеринге дайынның хоочунчулары, он бирги беш чылдың мурнакчылары, профессионал уран чүүлдүң төлээлери киришкеннер. Фестивальга 20320 кижи киришкен болгаш 237 концертти чонга көргүскен. Көрүлдениң хамааты бедик патриотчу угланыышкынын демдеглеп болур. Совет авторларның В. И. Ленин, Төрээн чурт, партия, тайбың дээш демисел, Совет Армия дугайында чогаалдары концерт программаларында кирип турар.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Сут-Хөл, Каа-Хем, Бии-Хем, Өвүр, Эрзин районнарга, Кызыл хоорайга бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери ажы эрткен. Тес-Хем, Бай-Тайга, Тожу, Таңды районнарга түңнел концерттер чедиишкинниг болган. Концерттерниң идейлиг деңнели, режиссёр ажылы, хеп-сын база темалыг угланыышкыны, жанрлар негелдеге дүгжүп турар. «Дейынга дедыкхан чалыы назыны» деп чөөн-демчиктилерниң хореографиялыг сюитазын, районнуң Культура бажыңының танцыларын, «Ак-көк аржыылчыгаш» деп ырны Иргит Миичиманың ырлаанын, Маадыр-оол Татьяна Сеттың күүсеткен ырларын жюри ажы деп демдеглегилээн. Концерттиң төнчүзүнде катттышкан хөйүң ыры биле «15 республика» деп хореографиялыг композициязы онзагай болган.

Тес-хемчилерниң түңнел концерти уран-чөөн бедик деңнелдиг эрткен. А. Чыргал-оолдуң «Тиилелгелиг чаныл ор бис» деп ыры-биле концерт эгелээн. Концерттиң түңнелинде хөйүң ыры-биле кады «Бухенвальд көңгазы» деп хореографиялыг сюитазы көрүкчүлерни сонуургаткан.

Барыын-Хемчиктиң район көрүлдезинге 990 кижи киришкен. Оларның арасында В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдугу» комбинадының ажылчыннары, тудугжулар, малчыннар, өөренирчилер, кедээ интеллигенция кирип турар.

Тиилелгениң юбилейинге тураскаатқан көрүлдеге Бай-Тайгадан 11 коллективтен чеде чүс ажыг бот-тывынгыр артист киришкен. Бо районнуң чотаадыкчы ажылдакчылары улуг күш болуп, бот-тывынгыр уран чүүлдү сайзырадырынга улуг-түүзүн киирип тураралар. Оларның сдуруунга бот-тывынгыр композиторлар Базыр-оол Чүлдүм-Сурүң, Борис Чамбыт, хөйүң ырының удуртукчулары Чымба Чечек, Айлакмаа Анай-оол, танцы тургузукчулары Мария Очур-оол, Анна Анай-оол, баянист Алексей Дандар-оол, национал хөгжүм херекселдерни кылыр мастер Хомушку Идамчап ышкаш кижилер хамааржыр.

Таңды районга эрткен көрүлдеге 14 коллективтен тос чүс ажыг кижи киришкен. Бот-тывынгыр артистерниң күүседикчи мергежилги бедээнин жюри комиссиязы демдеглээн. Ыраажы Ольга Горбунованы, инструменталдыг дуэт Надежда, Николай Чылбак-оолдарны, Юрий Оюннуң сыгыдын, Е. Монгалбинниң тургусканы «Тыва аныяктар» танцызын онзалап демдеглеп болур.

«Тиилелгениң 40 чылын алдаржыдаала» деп кыйгырыглыг түңнел концертти сут-хөлчүлер уран-чөөн бедик деңнелге организастаан.

Өвүрүнүң шупту суурларындан бот-тывынгыр артистер киришкен уран чүүл концертерниң жанры байлак болган. Хандагайты, Солчур суурларның хөйүң ырлары, Вилена Чүлдүмүңүң тургусканы «Солдат пляскa», «Уттундурган авлгалар», «Тыва аас чогаалының танцызы» деп күүселделерни ажы деп санаан. Районда ий-чаңгыстың ырларын ажы күүседип турарлар хөйү-биле илерээн. Сыгыт, төөмей күүседикчилери Альберт биле Гера Куулардар (Торгалыг), Сергей Күүлар (Хандагайты) олар мактаткан. Хандагайты, Торгалыг суурларның хылдыг хөгжүм оркестрлери база ажы деп демдеглеткен. Ак-Чыраа суурнуң коллективиниң концерти режиссура талазы-биле ажы болганы-биле шаңнаткан.

Бии-Хем районнуң түңнел концертинге районнуң Культура бажыңының (удуртукчузу Валентина Ондар), «Кызыл тараачыны» совхозтуң (удуртукчузу Мирэ Ондар) хөйүң ырлары, районнуң культура бажыңының хереэжеңнер ансамбли, «Өөкө» совхозтуң ыры-хөгжүм ансамбли ажы күүселде дээш мактаткан. С. Базыр-оол биле Марк Оюннуң кады ырлаанын жюри ажы деп демдеглээн.

Улуг-Хем районнуң кедээ суурларындан бир муң ийи чүс ажыг кижи, район төөгүндөн 520 кижи көрүлдеге киришкен. Коллективтер удуртукчулары Любовь Сеха, Анатолий Иванов, Ирья Монов оларның ажы ажылы демдеглеткен.

Көрүлдениң түңнелин үндүрүп тура, дараазында четпестерни айтыр алаар. Чамдык коллективтерниң концерт программаларында маадырлыг чорук болгаш патриотчу тема кошкак. Шилип ап турар чогаалдарның темазы кызыы. Ыраажыларның чамдыктары сураглыг эстрада ыраажыларын өттүнүксээр аян бар. Уруглар коллективтериниң репертуарында пионержи, хөгжүү күүселделер чок. Аас чогаалының бөлүктерин түргүзар чүткүл үлгаткан. Ол ышкаш болбайын аан. Анаа репертуарны таарыштыр шилип алыры чугула. Тыва национал хөгжүм херекселдерин безин аас чогаал көргүзүглерниң ажыглаваан болгулаар.

Республиканың улусчу театрларының репертуарында күш-ажыл, ажылчын кижи, шериг-патриоттуг темага чогаалдар база хөөрэш болуп артпышаан.

Бүгү-эвилел фестивалын организастеп эрттирер оргкомитет бистиң республикага хамаарыштыр түңнелди үндүрүп, шаңнаа-макталдарны доктаткан. 200 ажыг кедээ бот-тывынгыр артисти лауреаттың медальдары-биле шаңнаар. 50 хире уран чүүл коллективи лауреаттың медальдары-биле шаңнадыр. «Клуб и художественная самодеятельность» журнал бот-тывынгыр уран чүүлду сайзыраткан турары дээш Монгун-Тайга районну диплом-биле шаңнаан. ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң дипломнары, ССРЭ-ниң Улуг театрының шаңналдары, совет шин уран чүүлүн идепкейлиг пропагандалаанды дээш шаңналдар база бар.

Д. МОНГУШ,
республиканың эртем-методиктиг төвүнүң киндиг эргелекчизи.

«СЕҢЭЭ ЫНАК ЧҮРЕК ТУРДА...»

Чечен чугаа

(Төнчүзү. Эгези № 126, 128 «Шында»).

— Хайыралдыг эргим ынак аваам сеңээ кезек дыш кадында чагаа бижип ор мен—деп, Айдыңмаа номчуп-ла эгелээн. — Меңээ черле сагыш човава, авай. Ам чүү боор, тиилелгеге чедир санныг-ла хонуктар арткан. Удавас төрээн Элегезимге, төрел чонум аразынга тиилелгелиг, өөрүшкүлүг халдып чеде бээр мен. Шынап, Айдыңмаа бар боор але? Ону бо-ла сактып кээрдир мен ийик, та чүү кончуг соруныза дег үреп ыйнаан! Бо чагааны-даа номчудуп болур сен. Польшаны, Венгрияны, Чехословакияны хосташтым. Ам Германияда келдивис. Гитлер дег дерзин дейзын чер кырында черле чок. Дүүн бир немец суур хостадывыс. Тулчуушкун соолзүреп орда, ырак эвестен ыы-сыы дыңналып келди. Ийи фашист бичии уругларны үгектиг машина ишкинче кижир октаан турлар. Командирнивис бичиилерни дораан хостаңар деп дужаады. Дөрт ажыы чүгүржүптүвүс. Дүжүп бээрин негээривиске, бистi боолай бердилер. Ынчап ийи эживистиң амызынга четтилер. Бис чоонган бис, ийи фрицти үзүткээш, чолаачыны тудуп алдывыс. «Коммунистиг суртаал дыннавазынар, каратан ырадып каапткаңар» дээш чүве деп ол өчээн. Көре бээривиске, машинаның ыш үнер хоолейиның үжүн үгек ишкинче ээп кирип каан болду. Үжен ажыг немец чаштарны ынчап албыктырып өлүрүп кат частылар. Кижи эъди чиир төөреңгей мириттериң когун үскени дээре-дир. Бистер эжелекчилер эвес, хостакчылар-ла болгай бис...»

Айдыңмаа оске бир бичежек сваэзынны чазып, карактар-биле номчуй каалкаш, арны ак тос дег хуулган соонда, дегиит хөө көрүнген. Оон эгиннери сириңейнип, ыглай берген. Ийи кадай «Чүл, уруум, чүл, уруум!— дижип, база-ла түттүнүп шыдаваннар. Ол аразында кадайның оглу, кенни база чүгүржүп келген. Ой-оол ашак өгде ыглашкан улус аразында так доңгайыпкан, караан чоттуна каап, дамзазы-биле хүрежип олуруп берген.

Бижикте мынча дээн болган: «ССР Эвилелиниң хамаатызы Оюн Сеербайга. Силерниң оглуңар Оюн Соруктуг немец черни хостакшыл тура эрес-маадырлыг тулушкаш, амы-тынындан чарылды...» Оон ыңай командирниң Тыва автономнуг областтың шериг комиссарынче чоруткан чагаазының допчу үтказын бижээн. Гвардейжи сержант Оюн Соруктугнуң аваазынче бижээн чагаазын чорутканын дыннадып, адаанда комиссар ат салган.

Ой-оол ашак өгден үнүп кээрге, оолдары дайын деп ойнап, боогулаштыр ыяштар туткуланган салчып турганнар. Ол ыяштарны шугулу кончуг хунаагылап алгаш, ооңче аппарып, отче киир каапкан.

• • •

Мугур дөртен чыл эрткен. Айдыңмаа үгбай уругларының уругларын чедип алган үткүлге хуралынче бар чораан. Ооң күрөм торгу тонунуң хөрээнде орден, медальдар чайнап чораан. Ол алдан харны артай берген, үе-шөг, үүле-көрек, хүүг-селым оңу шүүп, шыгган келгени илдең, шулуг ак бажының дүгү чугалай берген, арныңда ава-баш чок сыгыглар четчележип, чойган сыны бүшкүйүп келген. Ынчалзажок көңгүс чалыы хевээр дозур кара карактар дөртен чыл бурунгаар болган таварылганы ойнаан көрүп, чарт үгаан дозар, багларлаар аргажок дошкун чараш ынакшылды чайгаар-ла сагышка чуруп келген.

Айдыңмаа үгбай ам болур байырлыг хуралга алдар бүргээн маадырлар кажан-даа үттундурбес, оларга чоргаарал болгаш ынакшыл салгал дамчып мөңгеде артар дээрлиңге боду-ла диңнг төрөөн бөөл, сактыышкынын чугаалап бээр.

К. ЧАМЫЯҢ.

ДООЗУКЧУЛАРГА УТТУНДУРБАС

Ак-Туруг ортумак школазының доозукчуларынга ол түн онзагай сактыышкын болуп артар. Школа директизязы бо чылгы доозукчуларның Ак-Туруг ортумак школазының баштайгы доозукчуларын-биле ужуражылгазын организастаан.

Сөөлгү коңганың байырлыг чыскаалында — өөренирчилер, доозукчулар, башкылар, ада-келер, чалаткан авлчылар... Чүве чугаалаан өөренирчилер болгаш өске-даа эштер төрээн школазының болгаш башкыларының дугайында өөрүшкүнүң сөстерин сеткил хөйныышкын-биле сөглеп турганнар. Ылаңгыя ук школаның баштайгы доозукчуларының чугаазын өөренирчилер сонуургаан. Чижээлээрге, А. М. Дембирек (амгы үеде төрээн школазында башкылап турар) бодунуң өөренирчи, студент чылдарындан сактыышкыннарны база ажыл-амыдыралының дугайында чугаалап, доозукчуларга чагыг-сөзүн берген. Оон аңгыда Ак-Тургда № 7 ПТУ-нуң башкызы Е. С. Бурбужал база амыдыралчы солун чүүлдерни чугаалап таныштырган. 20 чыл бурунгаар ук ортумак школаны доозканнарның шупту школаны тускай эртембилиглиг, көвей кезии дээди эртеммиг болганы болгаш оларның амгы үеде төлептиг ажыл-ижин школазының, башкыларының адын сыкпайн, төлептим-биле сагып чоруурунуң дөрт бадыткалы. Ол доозукчуларның аразында кандыг мергежилдиң кижилерин чок дээр. Башкылар, бухгалтерлер, механизаторлар дээш оон-даа өске. Оларның барык шупту-зу төрээн совхозунда ажылдап, ооң сайзырадырынга үүүн киирип чоруурлар. Ук школаның хоочун башкызы Василий Опаевич Өлчейни (РСФСР-нің школазының алдарлыг башкызы) доозукчу бүрүзү күндүткел-биле сактып чоруур. Оларның ажыктыг ажыл кылып, тускай мергежил чедип алганынга башкызының киирген үлүү улуг дээрзи билдингир.

Башкыларының ада-келериниң, школа доозукчуларының чагыг-сөзүн алган онгу класснычылар күрүне шылгалдаларын эки дужаап турарлар.

Я. БУРБУ.

БАЗА КАТАП ЧЕМПИОН

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң область чөвүлелиниң волейболга хереэжеңнер аразынга чаңчыл болган маргылдаага 12 шилиндек команда киришкен. Ында 9 район болгаш 3 хоорай командазы бар. Оларның аразындан Красноярскиниң кедээ ажыл-агый институдунуң Кызылда чаа ажылтыгнан филиалының студентилери бир дугаар киржип, боттарының күүжүн, мергежилин шенээннер.

Үш хүн уламчылаан маргылдаага Монгун-Тайганың кыстары эрткен чылын чеалап алган чемпион адын база катап бүзүрелдии-биле бадыткааннар. Ийиги, үшкү черлерүн Чөөн-Хемчик, Сут-Хөл районнарның хереэжеңнер волейболистери чеалап алгаш, шаңнадып мактатканнар. Монгун-Тайганың волейболистерининг база катап чемпион болганы районда спорттуң ол хевиринче кичээнгей салып турарының хереченизи-дир. Ол чагага херекке кедээ Совет күүскомунуң бухгалтери ойнакчы З. С. Хүлерболдун киирген үлүү база үлүг дээрзин айтыр керек.

Б. КЕНЕШ.

КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ

чээлдиг белеткеттингем болгаш музыкага салымныг (дыннаары, аялга доктаадыры, ритм, уны эки) белеткел чокдаа кижилерни хүлээп алыр. Чурулга салбырынга—бажыңга кылган чурукту, живописьти, композицияны көргүзер. Музыка, клуб, эстрада болгаш чурук салбырларынга 8—10 класс билиглиг, библиотека салбырынга—8 класс билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Училищениң директорунуң адынга бижээн билдиришкинге даразында документилерни комиссияга: билимниң дугайында аттестат, черчимел (боду), чурттаан турар черинден берген № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, кадрлаар килдизиниң азы будурулге удуртукчузунуң шынзыткан күш-ажыл делтериниң үшта бижилге, 3X4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук. Училищеге кирер дээш «келген кижилер паспортту, шериг биледин азы кижир бижээн черчимелерди, тоуттунгенниниң дугайында черечилелди боттары көргүзер.

Училищеге 8 класс дооскаш кирер кижилер даразында эртеммерге шылгалдаларын тудар мергежилиг орус дыл (диктант), орус дыл болгаш литература (аас-биле).

10 классты дооскаш, өөренип кирер кижилер даразында эртеммерге шылгалдаларын дужаар: мергежилиг, орус дыл болгаш литература (сочинение). ССРЭ төөгүзү.

Кирериниң шылгалдаларын ортумак тускай өөредилге черлеринге хүлээп алырының дүрүмнеринге үндезилээш, 1985 чылдың июль 5-тен 20-ге чедир чорудар. Документилерни май 25-тен эгелээш, июль 1-ге чедир хүлээп алыр. Тыва национал сургуулдарны өгбулезиниң материалдыг хандырылгазының дугайында шынзылгалар барда, күрүнениң доллу хандырылгазынга алыр.

Училищеде чаагайжыды тутунган чаа общежитие бар.

Бүгү айтырыгларны даразында адресте училищениң хүлээп алыышкын комиссиязындан тодарадыл ал болур: **Кызыл. Ленин кудумчузу, № 2 бажың, аудитория 10.**

Бистиң училищеевиске кирип өөренириниче чалап тур бис.

ДИРЕКЦИЯ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Станционный смотритель». Уран-чөөн телефильм. 10.00 — «Аян-чорукчулар клуузу». 11.00—11.05 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ. Док. фильмнер. 15.30— Урулларга фильм. 16.35 — «Кижи — черниң ээзи». Политиктиг тайылбырлакчы А. З. Иващенко дамчыдылганы удуртур. 17.35 — Баскетболга Европа чемпионады. Эр улус. ССРЭ — Франция. 18.15 — Хөглүг старттар. 18.30 —Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Миллионнарным ленинчи университединиң Өг-бүле болгаш ниитилел. 19.30 —М. Балакирев — «Исламей». 19.40 — Бир эвес кадык болучсазыңза. 19.55—«Кол конструктор». Уран-чөөн телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 — Альманах «Поэзия». Пушкинге тураскаадыл. 23.00 — «Фестивальга уткуштур». Док. фильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.15 — Эртам-неперелдыг фильм. 8.35 — XIX вектиң 1-ги чартыында орус уран чүүл. А. Г. Венецианов. 9.15 — В. Сергеев — «Осенних дней очарованье». Телешин. 10.25 — Авамның школазы. 10.55 — «Музыка болгаш шимчээшкин». 8.00 — Эртенги гимнастика. 11.35 — «Преступленне». Тайылбырлыг уран-чөөн фильм. 12.50 — Испан дыл. 13.20 — «Тураскаал». Фильм-концерт. 14.10 — «Сфера» — чүл ол? 14.50 — Цозеф Церемуга. № 3 симфония. 15.15—15.20 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.45 — «Элээдилерге араганың хорезының дугайында». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тевү». 19.45 — Телемедээлер. 19.5? — Чаргалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чештар!». 20.15 — «Үңгүштер делегейи». 21.00 — «Ут». 21.35 —23.05 — «Иван Никулин — орус матрос». Уран-чөөн фильм.

АГААР

Республикага дүне 4—9 градус, күндүс 21—26 градус чылыг болур.

Кызылга дүне 5—7 градус, күндүс 23—25 градус чылыг.

Редакторүң оралакчызы К. К. САТ.

Кино

ИЮНЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «В двух шагах от «рая» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабские приключения» 9.50, 13.30, «Тайна от «рая» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, «Самраат» 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Если мы найдем друг друга» 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Продлись, продлись, очарованье» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Милый, дорогой, любимый, единственный» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

СЭКП кежигүнү, күш-ажылдың хоочуну, Маадыр-оол РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы персональдыг пенсионер

Наталья Дондаловна ЛОЙГУНУҢ

аар болгаш үр эвес аваазының соонда мөңээнин «Чаа оруктуң совхозтуң директизязы, партия комитединиң дыңнадыл, ооң төлдерининг болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илередип тур.

ТЫВАНЫҢ ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ШКОЛАЗЫ

1985-86 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Школа тудугжу-мастерлерни белеткээр.

Өөренир хуусаазы — 1 чыл. Школага 7-8 класстан кудуэвес билиглиг 17 хардан өрү назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга айда-ла 14 рубль стипендия бээр. Өөренири-биле киреринiң шылгалдазы

1985—1986 өөредилге чылында даразында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

1. Дирижёр-хор
2. Фортепиано
3. Үрер болгаш хылдыг хөгжүм херекселдери
4. Вокал
5. Улустуң хөгжүм херекселдери.
6. Чурулга (черчение болгаш чурук башкызы).
7. Клуб салбыры (хореография мергежили).
8. Библиотека
9. Эстрада.

Училищеге 30 хар чедир назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Музыка салбырынга уругларның музыка школазы хемчээлдиг белеткеттингем болгаш музыкага салымныг (дыннаары, аялга доктаадыры, ритм, уны эки) белеткел чокдаа кижилерни хүлээп алыр. Чурулга салбырынга—бажыңга кылган чурукту, живописьти, композицияны көргүзер. Музыка, клуб, эстрада болгаш чурук салбырларынга 8—10 класс билиглиг, библиотека салбырынга—8 класс билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

ЭККЭЭР ДОКУМЕНТИЛЕР: допчу намдар, характеристика, билимниң дугайында документ (боду), кадыкның дугайында шынзылга (№ 286 майык), 3 X 4 см. хемчээлдиг ийи фото-чурук,

Документилерни чорудар адрези: 668510. Тыва АССР, Туран хоорай, № 13 бажың. Тываның тудуг мастерлерниң школазы.

Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң 1968 чылдың март 8-те Маадыр-бол Самовин Бәйыр-оолдуң адынга тыныышкын шимчээшкинниргe, тайбың маршталарынга, эпсеткил каттыштырылгазының ярмаркаларынга, концерттерге, спортчу маргылдаалаларга, субботниктерге киржип, национал аныяктар организациязының байырлалдарын демдеглеп эрттирип турар.

өскээ чүүлдерни өөренип алган. Ол ышкаш ооң ыяштан, металдан, кожаадан, ыяш-биле шыдаар ажылдарны ажыглаарын, ооң-биле кады ажылдаарын билир. Ол ышкаш ооң ыяштан, металдан, кожаадан, ыяш-биле шыдаар ажылдарны ажыглаарын, ооң-биле кады ажылдаарын билир.

Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң 1968 чылдың март 8-те Маадыр-бол Самовин Бәйыр-оолдуң адынга тыныышкын шимчээшкинниргe, тайбың маршталарынга, эпсеткил каттыштырылгазының ярмаркаларынга, концерттерге, спортчу маргылдаалаларга, субботниктерге киржип, национал аныяктар организациязының байырлалдарын демдеглеп эрттирип турар.

Чепсегленнишкинни дүжүрерм дээш хөделишкиннер неделязын, аныяктарның антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазының неделязын эрттирерни шүүт чаңчыл апарган.

Бо чылын университетте бүгү-ле хемчеглерни аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткел-биле холбаштыр чорудуп турар. ККУ-нуң студентилери субботниктерге ажылдап алганы, а ол ышкаш студентилерниң концерттерни болгаш эп-сеткил каттыштырарының ярмаркаларын эртиргилээнинден кирген он дөрт мүң рубльдү фестивальдың фондузунче шилчиткен.

ЧУРУКТА: Казаньның күрүне университединиң чаа өредилге корпузунуң чанында. Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

УРУГЛАР—НОМЧУКЧУЛАР

Каа-Хем районнуң библиотекаларының аразында чарлаттынган социалистиг чарышка эрткен чылын төп уруглар библиотеказы ийиги черии ээлээн. Эки ажылы дээш коллектив районнуң культура килдизинин хүндүлел бижиңбиле база ортектиг бараанбиле шаңнаткан. Библиотека 1642 номчукчуну хаара түдар планын чүс хуу күүсеткен. Сарыг-Септин № 1, № 2 ортумак школаларының өөренирчилерни библиотеканың эң-не идепкейлиг номчукчулары. Олар библиотеканың номчулга залынга янзыбүрү культура хемчеглерин организастап эрттирип келген. Ылаңгыя уруглар номнарының неделязын эрттиргени солуу болган. Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатқан ыры, шүлүктер конкурузун, номчулга конференцияларын база эрттиргеннер. Уруглар Ада-чурттуң Улуг дайынының, совет солдаттарының маадырлыг чоруктарының дугайында номнарны улуг сонуургал-биле номчуп турарлар.

Төп уруглар библиотеказының ишти, дашты арыг-силиг, хаяларда янзы-бүрү темаларга хаяа солуннарны болгаш булуннарны дерээп. Библиотека ажылдакчылары номчукчуларын эптиг-ээлдээ-биле хүлээп ап, кандыг номну номчуурун сүмелеп турар. Уруглардың чайгы дыштанылгазы келген, ынчангаш библиотека ажылдакчылары тускай планны тургузуп, уруглар чайгы үеде хөй номнарны номчуп, ажыктыг чүүлдерни билип алзын дээш улам күжениишкинниг ажылдаар соруглалыг.

В. УЙНУКАЙ.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторүң 2-24-63, редакторүң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр «Илдистиниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистиниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информацияның килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45. Солуу келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3042.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—0 5073

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 131 (12821) | 1985 чылдың июнь 7, пятница | 1925 чылда үмдезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

УЖУДУУШКУНДА «СОЮЗ Т-13» СЭТА-ныңдыңнадыы

Космос делгемин шинчилээриниң программазын ёзугаар 1985 чылдың июнь 6-да Москваныы-биле 10 шак 40 минутада Совет Эвилелинге корабльдиң командири Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы полковник Владимир Александрович Джанибеков болгаш бортинженер Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Виктор Петрович Савиных составтыг экипажтың башкарганы «Союз Т—13» космос кораблин салып үндүрген.

«Союз Т—13» корабльдиң ужудуушкун программазында орбитаның «Салют—7» эртем станциязы-биле кады ажылдар чорударын көрген. Чер чоогунуң орбитазында үш чыл ажыг үе иштинде чоруп турар станция амгы үеде консервастаан байдалда ужудуп чоруп турар.

Корабльдиң борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур, экипажтың кадыынын байдалы эки.

Космонавтылар Джанибеков болгаш Савиных ужудуушкун программазын күүседип кирипкен.

«СОЮЗ Т-13» корабльдиң командири полковник Владимир Александрович ДЖАНИБЕКОВ

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Александрович Джанибеков 1942 чылдың май 13-те Ташкент областың Бостанлык районунуң Искандер суурунга төрүттүнгеи.

1965 чылда Ейскиниң ужудукчуларның дээди шериг ужар чүүл училищезин доосмаш, Шериг-Аргар Күштериниг ужудукчу-инструктор болуп ажыл эрттирген.

В. А. Джанибеков — 1970 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

1970 чылдан бээр космонавтылар отрядында.

В. А. Джанибеков 1978—1984 чылдарда космоска дөрт удаа ужудуушкунну кылган. Ол орбитаның «Салют-6» болгаш «Салют-7» эртем станцияларынга баргаш келген экспедицияларының, оон иштинде Моолдуң база Франциязының космонавтарының кириштикен чурттар аразының ийи экспедициязының командири турган.

Владимир Александрович Джанибеков Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң депутады болбушаан, иннитилел-политиктиг улуг ажылды кылып турар.

«СОЮЗ Т-13» корабльдиң бортинженери Виктор Петрович САВИНЫХ

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Виктор Петрович Савиных 1940 чылдың март 7-де Киров областың Оричевск районунуң Березкины суурунга төрүттүнгеи.

Демир-орук транспортунуң Пермь техникумун ол дооскан, Совет Армиязының түрээлеңиңге албан эрттирген.

В. П. Савиных—1963 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Москваның геодезия, аэрофотосъёмка болгаш картография инженерлериниң институдун 1969 чылда доосканының соонда конструктор бюрозунга ажылдаан. Виктор Петрович космос аппараттарының приборларын тургузары-биле ажылдап, космос корабльдериниң ужудуушкуннарын башкарарынга киржип келген.

В. П. Савиных космонавтар отрядынга 1978 чылда кирген. Ол 1981 чылда «Салют-6» станцияга кол экспедицияның бортинженери болуп, космоска 75 хонук үргүлчүлелдиг ужудуушкунну кылган.

ДЕЛГЕЛГЕГЕ ЧОРААН

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары М. С. Горбачев июнь 5-те Москваның Төп делгелге залында Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга тураскаатқан Бүгү-эвилелдиң чурулга ураң чүүлүнүң делгелгезинге чораан. Ол делгелгеде кирген ажылдарга бедик үнелелди берген.

Делгелгени көрүп чорда, М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат П. Н. Демичев, СЭКП ТК-ниң Культура килдизиниң эргелекчизи В. Ф. Шауро, ССРЭ-ниң Чүрүкчүлар эвилелиниң баштаар черинин даргазы П. А. Пономарев, ССРЭ-ниң Чурулгалар академиязының президентизи Б. С. Угаров олар үдээннер.

(СЭТА).

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

МАЛ АЖЫЛЫНДА КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭ

Коллективтиг керээни шингээдириниң дугайында партияның шиитпирии амыдыралга боттандырбышаан, республиканың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары ол керээни шингээдир база көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бодиндер талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып турар.

Күш-ажылды организастаарының болгаш оон төлевириниң деңнелгелиг аргазын амгы үеде хөй ажыл-агыйларның мал ажылдыг коллективтери ажыглап турар. Республикада коллективтиг керээни шингээдириниң чамдык дуржулгазы чедип алдынган. Ону шингээдириниң талазы-биле чогумчалыг чеднишкиннерни ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының, Дуржулга станциязының «Сосновка» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының Хадың-Аксы сүт-бараан фермазының, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының, «Саян» совхозтуң Өөк сүт-бараан фермазының коллективтери чедип алганнар.

Кара-Булуң сүт-бараан фермазы — коллективтиг керээже баштай шилчээн коллективтернин бирээзи. Ол чаа арга-биле ийи дугаар чыл ажылдап турар. Оон бүгү кежигүннериниң сонуургалы чаңгыс аай, киржи бүрүзү кызымак, ак сеткилдиг ажылдап турар. Коллективтиң быжыгарынга бригада керээзи улуг рольдуг болган. Ону дуржулгалыг бригадир, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Фаина Антоновна Родионова удуртуп турар. 1984 чылдың түннелдерн-биле ферма республиканың сүт-бараан фермаларының аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Бригада керээзин шингээдириниң эвээш эвес дуржулгазын «Суклак» совхоз чедип алган. Ажылагайның бот-орулга-чарылгалыг дөрт звенозунда барык 7500 баш аныяк мыйыстыг бода мал быжыглаттынган. Эрткен чылын ук звенолар малынган 14 муң центнер немелде деңзини алганнар. Малды сайгарарының планы ажыр күүсеттинген. Оон 90 хуузу эң семис деңгелдиг дужааттынган.

Коллективтиг керээни хойжу бригадалар база чеднишкиннинг шингээдип ап турар. Эки түннелдерни «Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазы чедип ап турар. «Чыраа-Бажы» совхозтуң дөрт звенодан тургустунган хойжу бригадазы бригада керээзи-биле ийи чыл ажылдаан. Бай-Тайга районда сарлык ажылдыг үш бригада коллективтиг керээ ёзугаар чеднишкиннинг ажылдап турар. Оларда иннитизи-биле 7600 баш сарлык быжыглаттынган.

Коллективтиг керээни ажыглаарының ажыктыы улуг. Ынчалза-даа республикада мал ажылынга ону шингээдири кончуг оожум чоруп турар. Удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер оон чылдагааның даянып дуржулга эвээш деп тайылбырлап турган. Ам ындыг дуржулга бар. Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу, партия, совет болгаш ажыл-агый органнары коллективтиг керээниң дүрүмнерин тайылбырлаар талазы-биле бөлүк хемчеглерни ап чоруткан. Мал ажылынга коллективтиг керээни шингээдир талазы-биле методиктиг айтышкыннар ажылдап кылдынган болгаш ажыл-агыйларже чоруттунган. Ынчангаш чаа чүүлдү шингээдиринге чамдык удуртукчуларның чүгле немелде шүүдээшкиннерни бодунга алырын хүсөвези шаптыктап турар.

РАУК чөвүлелдериниң болгаш совхозтарының удуртукчулары, тускай эртемниглери бүдүрүлгениң ажыктыын бединдеринге коллективтиг керээ аргазының ажыктыын амдыгаа чедир үнелевейн турары ажыл-херекке шаптыктаашкынны болдуруп турар. Совхозтарның зооветеринарлыг ажылдакчылары деңнелгелиг арганы шингээдиринге эргежок чугула байдалдарны тургузарының шиитпирлиг хемчеглерни албайн турар. Оон уржуундан республиканың ажыл-агыйларында чогуур түннелдү чедип албайн турар фактылар бар. Чижээлээргэ, Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук», «Бүрен», «Совет Тыва» совхозтарының керээлиг арга-биле ажылдап турар коллективтиринің түннелдери аргажок болган — мал продуктуларын бүдүрери кызырылган, бот-үнези оранчок улгаткан. Ол чүгле ажыл-агыйларның талазындан эвес, РАУК чөвүлелиниң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери ук бригадаларның коллективтиг керээни шингээдирин контрольдаар талазы-биле чогуур хемчеглерни албаанындан болган. Ынчангаш коллективтиг керээни шын шингээдирни чедип алыры, халбаа-биле шингээдири чүгле ажыл-агыйның удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглеринге эвес, харыы районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң ажылдакчыларынга шынгыы негелдени тургузуп турар. Чүнүң-даа мурнунда керээлиг бригадаларның ажыл-ижинче хүн бүрүнүң кичээнгейни салыры, керээлиг хүлээлгелерни шынгыы сагыыры, база бригаданың кежигүн бүрүзү бедик бүдүрүкчүлүг ажылдазын дээш бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери партияның XXVII съездизинге чеднишкиннинг ужарыжыр дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, бо чылдың бирги чартыының планныг даапгазын хуусаа бетинде күүседипкен.

Ферманың саанчыларындан хоочун саанчы Шет Күулар, Өшкү-Саар Сат, Татьяна Сат болгаш өске-даа саанчылар бедик көргүзүглерлиг.

Ишек кадарчыларындан Сат Биче-оол аныяк кадарчыларга күш-ажылчы эки үлегер-чижектиг. Аныяк коммунист Виктор Сат база инектер кадарып, чарыштың мурнуу одуруунга чоруп келген. Фермада ажылчын бүрүзү СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган шалыпчы күш-ажылчы 27 декадага бедиткен социалистиг хүлээлгелерин аягылаан, соруктуг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Дөргүн сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Татьяна Сат.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭРТЕМ—БҮДҮРҮЛГЕГЕ

СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунга эртембиле будурулгениң харылзаларын быжыглаарының эргежок чугулазын база катап айыткан. Ол чугула херекке эвээш эвес улуг-хуузун Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының эртем ажылдакчылары киирип турар.

— Бистиң эртем ажылдакчыларывыс республикага чаа зона системазын ажылдап кылырынга эвээш эвес чогаадыкчы үлүүн киирген,— деп, станцияның директору Владимир Александрович Барышников чугаалады. — Ажыл-агыйларның хөрзүн-климаттыг байдалдарынга таарыштыр чаа системаның ангы-ангы хевирлерин ажылдап кылган. Сөөлгү чылдарда ажыл-агыйларда хөрзүнүң ындарбайн болбаазырадыр арга, тараа культураларының тарылгазын чеммишкиннге-биле кады чорудары калбаа-биле ажыглаттынын турар апарганы өөрүнчүг. Кайда-ле чер ажылының технологизазын шыңгыы сагып турар болдур, ында тараа болгаш мал чеминиң дужуду эки боол турарын дуржулгадан көруп болур. Мында сөөлгү чылдарда багай эвес дужуттуг ажаал ап келген «Тиилелге», «Көк-Тейв», «Суклак», «Кызыл тараачын», «Саян» болгаш өске-даа совхозтарны чижек кылдыр киирип болур.

Республиканың зона бүрүзүнге тус-тузунда үрезинн тарылгазының нормазын тааруштур санап чижеглээн. Станцияның дуржулга будуулге ажыл-агыйының хову ажылдакчылары совхозтарны тараа культураларының эки сорттарының үрезиннери-биле чедир хандырар дээш күжениишкиннинг ажылдап турар. Кызыл-тас үрезинкеринден «Саратовская-29», «Мироновская-яровая», «Скала» деп сорттарны будурериниң кол кинээнгейни угландырган. Суланың улуг чемиштиг, арбайның «Красноуфимский» сорттарын база колдадып тарып өстүрүп турар. Ол сорттар шупту республиканың зоналарынга эң таарымчалыг, ажаал өстүрериниң технологизазын шын сагып, оларның бедик дужудун ап болур.

Дуржулга станцизы бүгүзвилелдиң В. И. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый академиязының Сибирь салбырының тургусканы тодаргай план ёзугаар ажылдап турар. Эртем ажылдарының тематиказы чүгле бистиң республикага эвес, харын-даа Чөөн Сибирьниң өске-даа районнарынга таарыштыр кылдынган. Чижээлээргэ, станцияның ажылдакчылары органиктиг болгаш минералдыг чемишчиндилгелерни ажыктыг ажыглаар болгаш хөрзүнү хат эрозиязындан камгалаар талазы-биле эртем шинчилелдерин чорудуп турар.

Дуржулга станциязының ажылдакчыларының чоокта чаа болуп эрткен иннити хуралынга СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының дугайында ажыл-ишчи чугаа болган. Пленумнуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга чер болгаш мал ажылын оон-даа ынай хөгжүдер дугайында кыйгырыы станцияның ажылдакчыларының иэнг деткимчезин алган.

Оон-биле чергелештир станцияның удуртукчулары, эртем ажылдакчылары районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары-биле кады чаа зона системаларының негелделеринге дүүштүр часкы хову ажылдарын организастыг чорудар талазы-биле республика чергелиг ийи чөвүлел-хуралдарны организастап эрттирген. Ол хуралдарга хову ажылынга бригада керээзиниң дугайында солун болгаш ажыктыг чугаалар база болгулаан.

Н. ЕФИМОВ.

инженер-технолог Александр Кузнецов олардың өрүмнекчилер бригадаларының ажылын хынап турары.

Е. НЕДЕРИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ—ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ЧЕЧЕН-ИНГУШ АССР. Нефтилис болгаш газтыг черлерни өрүмнээр талазы-биле техниктиг депшилгени дүргедедириниң эң чугула угланыышкыннарының бирээзи — технологтуг ажылдарны болгаш будурүлге чорудулгаларын комплексилиг башкарар арганы бээр башкарылганның автоматчыттынган организас-технологтуг системаларын ажыглаары боол турар.

Чер өрүмнээр ажылларны башкарып чорударының ындыг системаларын чуртка бир-ле дугаарында Горячевод эргелелинге ажыглаан.

Чер өрүмнээр мастерлериң хонуп иштинде медээлериниг үнезилээш, информацияларны чыырын, замчыдарын болгаш сайгарарын автоматчыдары ВАЗ-ның (өрүмнээр ажылдар эргелелиниң) иштинге болгаш «Роснефть» каттыжылышкының деңнелинге-даа шалыпкын чорукту болгаш шымар үчёдун экижиткен.

АБС-ты ажыглаарының ачызында эрткен чылын өрүмнекчилерниң күш-ажылының будурүкчүлүү планга немештир 4 хуу бедээн, ажылдарның бот-үнези 13 хуу кудулаан.

Горячеводтуң өрүмнээр ажылдар эргелелиниң диспетчер чери эң-не ханы өрүмнээшнин суургаларының ажылын контрольдап турар. Наш-ла секунда иштинде өрүмнээр суургалардан эргежок чугула бүгү медээлер дисплейге көстүп кээр.

ЧУРУКТА: инженер Наталья Михайлина болгаш улуг

Удуртукчуга сөс

ХҮЛЭЭЭЛГЕРИВИС КҮҮСЕДИР БИС

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Сарыг-Сеп участогу чурттарга тудуундан, септелге ажылдарындан ангыда социал-культура объектилерин тудуп турар. Бо чылын чунар болгаш хеп чуур комбинатты, гаражны, өске-даа чырыдыышкын албан черлерин дужаар бис. Чаагай-жыдыгаже үндүрген 8 муң акшаны шингээдип алыр үжүрлүг бис. Аалчылар бажыңының тудуунга акша үндүрбээнинден, тудуг ара сокпаан. Ийи он аал, үш ийи аал чурттаар бажыңнарны ажыглавга киирери көрдүнген. Июньда дужаар ийи аал чурттаар бажыңны мартта, сентябрьда хуусаалыын майда чурттакчыларга түлээткен бис.

Эрткен чылдың тудуг программазын чеднишкиннинг күүседкеш, тудуг организациялерының аразында чарышка районга бирги черни алгаш, бирги чергенинг дипломчу-биле шаңнаткан бис. Бо чылдың беш айларының көргүзүглери база ийи. Планывысты 104 хуу күүсеткен бис. Бригадалардан З. Г. Черепановага удуртқан шеверлекчилер эки ажылдап турар. Олар апрельдиң планын 172 хуу боттандырганнар. Май аймыын база эжыр күүсеткен. Н. В. Мозгалевский баштаан бызаңчылар бригадазы түн нормазын доктаамал будун чартык катап эжыр күүседип турар. Черле ынчаш бистиинде хожудан турарларны чок деп болур.

Ажылдың шапкымаанын ап чоруткан организастыг темчелерниң дээштиинден болган. Дөрт айларда прогул саны 20 кижи-түн чедир кызырылган. Ажыл шагын чеп ажыглаарын чедип алган бис. Озалдаар, эрте чоруур, чеңшээрел дилээр, корум-чурум үрээр чоруктар эвээжээн. Бо четпестерни шуут чок кылыр дээш демиселди улам калбартыс үжүрлүг бис. Ынчангаш кижизидилге ажылын күштелдирем, план күүседези дээш кадрларның тарылысалгазын бединдерн, ажылды удуртурум болгаш организастаарым эки-житкен бис. Ону ажаа-ла ажык дээр адаанга арттырып каарга, өдүп, төтчегленип каар, өске дооре кижилер-дээ алгаш баар. Аалчылар бажыңының тудуунуң чагыкчызы— Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг эргелези чүгле чер иштинин ажылдарынга ой акша бергеш, ону безин кызырып каапкан.

Бистиң ында скледтар түткаш чедирип алганывыс материалдар эвээш-биче-даа боп, база чидирирге таварышпаның демделээр алаар.

Механизмнер биле чүгээр хандыртынган бис. Биче механизацияны ажыглап турарывыс база багай эвес. Чүгле кран чок болуп турар. Трактторну, бульдозерни, экскаваторларны үезинде септеп турганындан туруушкун болбайтурар.

Кызын, соок үелерде септелге ажылдары кылыры берге. Чурттакчыларны солуу көжүрер чер чок болгаш бажыңнарны чайын септээр. Дашты ажылдар эвээжээр. Ынчангаш шеверлекчилер бригадалары ажыл чок турар. А чайгы үеде ажыл эңдерлип келир. Бо бергедээшкинден үштүнарының аргазы бар. Чеңыкчылар үезинде объектилерни тодаредып турары чүгүлө. Ол ышкаш ашкаландырыышкынны хожудап ажыдып турарындан ажыл чылбайн турар. Бо түннерге чедир, чунар болгаш хеп чуур комбинаттың чаңгыкчызындан ангылары, акша үндүрбээн.

Планны хуусаа бетинде күүседипкеш, эрткен чылын бир бажыңны немей түдүп четтиглиппкен бис. Тротуарларны асфальтылап, бажыңнарның кудукларын дашты ыяш-биле шыпт, штакеттерни кылган бис. Бо чылын немелде түлээлгелер база алдынган. Көдээ суурну улам чаартып, чаа, чараш тудугларны түдүп турганарның, — тудугжуларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, оларның мергежилин бединдери, турум күш-ажылчы «коллективтерни тургузары чугула дээрзин айтыры артык эвес. Көдээ тудугну төгүдерин чедип алыр дизе, ханды-рылганы экижиндери кончуг чугула.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур база доозунчу чылдың планныг снеагделарын чеднишкиннинг күүседир дээш участок коллективин бүгү хемчеглерни алыр. Бо чылдың ажыглавга киирер тудугларын үезинде, эки шынарлыг дужаар сорулге-биле социалистиг чарыш калбарган. Түннел көргүзүглер дээш тудугжуларның сонуургалын көдуруп, шаңнал-мактаар аргалыны чаарты көруп, иднг берииишкиннинг бүгү-ле аргаларын ажыглаадарын партия, профзавкел организациялары чедип алыр хүлээлгелиг.

Ю. ХОМЯКОВ,
«Тыва септелге тудуг» трестиң Сарыг-Септе участогунуң начальниги.

Тускай үндүрүлге № 13

Республиканың хойжуларының база бир чымыштыг үези — хой кыргылдазы бо хүннерде эгелээр. Ажыл-агыйларда ешку кыргылдазы доозулган, хой кыргылдазынга белеткелдер чоруп турар.

Кыргылдага белеткелдер эрткен чыдыында улуг-ла дээредеевес, кыргылда пунктулары чедир дерип-селттиннмээн, чамдык ажыл-агыйларда электрилиг хачылар болгаш ескө-даа дериг-херекселдер эрткен чылын кыргылда соонда аскылап каан хевээр турбушаан. Ооң түннелинде оларның эвээш эвезинниң тойгаттыныганын, читкенин хыналдалар илереткен.

Бо чылын республиканың ажыл-агыйлары 820 муң хойну, 1440 тевени болгаш дөртен муң ажыг эрте теруттунген бөдүүн дүктүг хураганнарны кыргылдага киирер. Нинтизинде хой кыргыыр 109 пункт ажылдаар, кыргылдага муң ажыг кыргыкчы, дүк класстакчылары киржир. Күрүнеге 1370 тонна дүк дужаатынар, ооң сезон ажыг хуузу совхозтерден, он ажыг хуузу чонның хуудө дузалап ажыл-агыйларындан кирер.

Эрткен чылын республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге сеткан дүгүнден ооң бүгү-ле немелде төлевирлери-биле ёдады 23 млн 186 муң рубль түңнүг оруглаганы алган. Күрүнеге сеткан бир килограмм хой дүгүнүң арыг ортаа немелде төлевир чокка 7 рубль 31 көпеек, ешку дүгүнүү —29 рубль 37 көпеек болган. Мөңгүн-Тайганың «ССРЭ-ниң 60 чылыы», Бии-Хемниң «Өөк», Улуг-Хемниң «Куш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг», Эрзинниң «Чаа орук» совхозтарының бир килограмм дүгү 8-тен 8 рубль 60 көпеек чедир болган. Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйлеринең күрүнеге сеткан ешку дүгүнүң бир килограммының ортаа 33 рубль 73 көпеек, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарныы — 29—30 рубль чедип тургулаан.

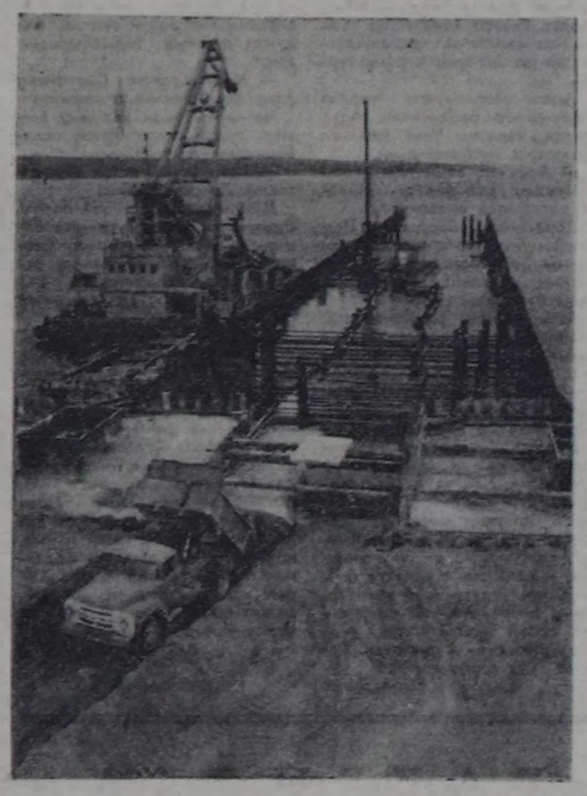
Ынчалза-даа совхозтарда болгаш районнарның белеткел конторуларында дүктүң арыг бодунуң хуузун илередир, ооң шынарын тодарадыр лабораторияларның чогуңуң бар-даа болза ажылдаавын турарының чылдагааннарындан база мергежил-дужулгазы куду класстакчыларның дүктү шын эвес класстап, ооң шынарын шын эвес докгаадып тургузуп турганындан болгаш ескө-даа хой янзы чылдагааннарның хараазындан республиканың ажыл-агыйлары алза чогуур 451,8 муң ажыгны чедир албаан. Ооң иштинде Кызыл районнуң совхозтары 106 муң, Улуг-Хемниң — 90,2 муң, Эрзин, Каа-Хем болгаш Таңды районнарныы —53-тен 62 муң рубль чедир түңнүг ажыгны албаан.

Эрткен чылдың көргүзүглеринден чамдык районнар күрүнеге дүк садар планының чартык кезии хуу чонның күрүнеге сеткан дүгү-биле дуглап, чамдык совхозтар планын күүсетпээнин көрүп болур. Барыын-Хемчик районнуң күчылдарның дуржулгазындан көрүп болуп. Эрткен чылын хуу чонның күрүнеге сеткан дүгүн оларда бар хойларның баш санынга онааштырыс көөрге. Кызыл районнуң хуу хойларының баш бүрүзүнден 9,7 кг, Улуг-Хемде болгаш Тес-Хемде хуу хойларның бирээнинден-не 7—7 кг, Чөөн-Хемчикте бир ешкуден 8, 6 кг дүк кыргыттынган болган. Ол хой, ешкүлерниң канчап «рекордчулар» алырганын тодарадыры берге эвес, совхоз хойларының, ешкүлериниң эвээш эвес дүгү ескээр ажыглаттынганы билдингир-дир. Дувуренчиг байдал. Ону кетөп болдурбазы-биле совхозтарның удуртулгалары, партия, совет органнары, хөй-нимти организациялар, хоойлу-дүрүм камгалаачылдарның дуржулгазындан көрүп болуп. Эрткен чылын хуу чонның күрүнеге сеткан дүгүнүң барык чартының, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарның сеткан дүгүнүң 31—37 хуузун хуу чонның күрүнеге сеткан дүгү дуглаан. Бо чылда кердүнген дүк планының ол хире чижээн чондан дүк садыл күүседир дугайында шинтпирлерни үстүнде районнарның күүскомнары туспузунда хүлээп алгылаан. Ындыг байдал чамдык алыксакчиксек кижилерге совхозтарның дүгүн күрүнеге оорлап садарынга таарымчалыг органы берип турганын эрткен ч

Социалистиг экономиктиг интеграция—

боттаныышкында

НАЙЫРАЛДЫҢ КӨВҮРҮҮ

ЛИТВА ССР. Клайпеда портунуң районунда ССРЭ — ГДР аразында демир-оруктуң далай кежииниң тудуунда ажылдарның хемчээли калбарган. Ында демир-орун шугумун салып, чөр иштиниң коммуникацияларын тудуп, электри дамчыдар удазыннарны шөйүп турар. Курш мугулдурунуң дүвүн ханыладып, паромнар доктаар черлерни, кемир үеник далай кежииниң хандырыкчы ажылдакчыларынга бүдүрүлге бажыңнарын тудуп турар.

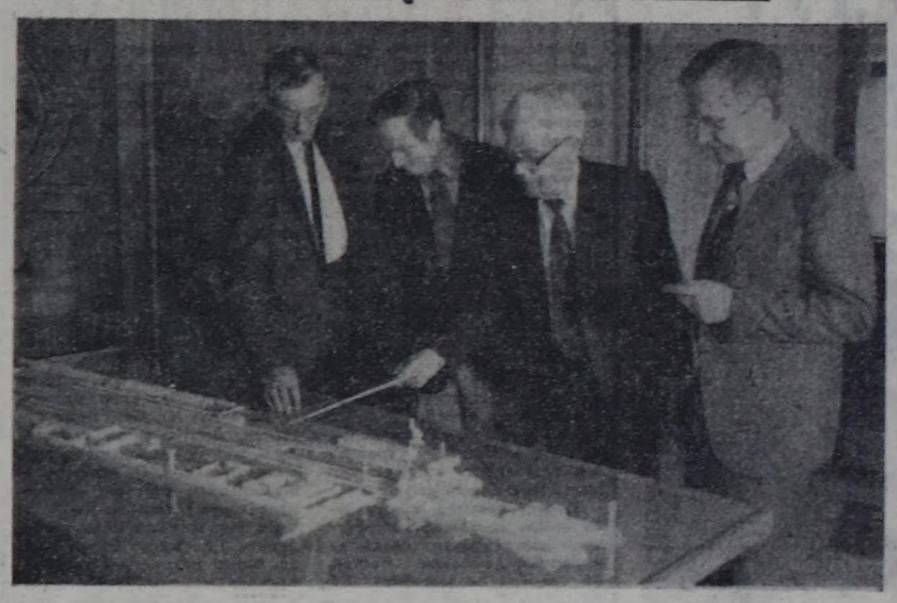
«Балттрансстрой» трестиң ажылдакчылары кежиг талазынче барык чээрби километр демир-орун шугумун салган. Ол орукту тудар талазы-биле ажылдың шуптузунуң чартыы бооп турар. Оларга суг моонмдактарын кежир ийи көвүргүмү база кылган.

План ёзугаар баштайгы паром Клайпеда—Мукран аразының кежииниче 1986 чылдың октябрь айда үнер ужурлуг.

ЧУРУКТА: паромнарның ээзп чыпшыр доктаар черииң тудуунда.

К. ЯНКАУСКАСТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Герман Демократтыг Республикада чурттар аразының паромунуң доктаар черн — Мукран дээр суурда немец өңдүктериниң ажылдары-биле холбаштыр совет таладан суг кежиин кылып турар.

Ажылдарны холбаштыр чорудар төлээде, порттар тудугларының, паром судноларының болгаш Клайпеда — Мукран аразының кежииниң төлевилелии күүседир талазыбиле ажылчын совет-немец бөлүктерии тургускан.

ЧУРУКТА: ГДР-ниң делегациязының удуртукчузу ГДР—ССРЭ аразының суг кежииниң тудуунуң директору Лутц Лангенхан, ГДР—ССРЭ аразыкыңсуг кежииниң төлевилел бюрозунуң башкарыкчызы Кристиан Хофман, «Касморниипроектинде» төлевилел инженерн Салман Розинов, ГДР-ниң транспорт министерствозунуң ажылдакчызы Зигберт Цезевитц олар суг кежииниң макединиң чанында турлар.

К. ЯНКАУСКАСТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАСКЫ ЫЯШ ОЛУРТУЛГАЗЫ

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румынна Социалистиг Республиканың ыяш ажыл-агый черлеринде часкы ыяш тарып олуртулгазы доозулган. Республиканың арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң сан-медээлерии ёзугаар алырга, чаш ыяштарны 65 муң гектар шөлде тарып олурткан. Ыяштарны чазаглыг оруктар кыдыгларынга олуртурунче, торгу кылыр үнүштер плантацияларын, кат-чимис бээр үнүштер тарылгаларын калбартырынче, чуктуг болгаш чиңге бүрүлүг ыяштарның аразында шын деңзигүүрму барымдаалап көөрүнче онза кичээнгейии салган.

Кескен ыяштарның ормун катап тургузар ажылдарга чурттуң комсомолчулары болгаш пионерлери идепкейлиг киришкен. «Арга-арыг өстүрүлгезинииң» бүгү чуртка эртжен айының үезинде олар муң ажыг гектар шөлдерге өнзыбүрү ыяштарны болгаш чимистер сыптарын олурткан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН БАЙДАЛЫНГА

ПРАГА. Чехословакияның үлетпүр бүдүрүлгелери бо хүннерде күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалында хайыышкынныг ажылдап турар. Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVII съездизиин шалыпчы ажыл-иш-биле уткуур дээш Прага ажылчыннарының кыйгырыы хей-хей заводтарны болгаш фабрикаларны хаара тутткан.

«ЧКД-Татра» заводтуң алдаржаан коллективи чаа трамвайларны кылып үндүрерин шиңгээдип алырын хүлээнгем. Трамвайларның аразында тиристор башкарылгалыг универсальдыг вагоннар база бар, эрги хевирииң вагоннарынга бодаарга, олар электроэнергияны 30 хуу кемнап алыр арганы бээр. Ол бүдүрүлгениң дең кезиинден хөйүн ССРЭ садып ап турар.

«Тесла» деп ат-биле бүгү делегейде сурагжаан каттыжышкында бактаган база-ла «Тесла» дээр заводтуң ажылдакчылары съезд мурнуңуң күш-ажылчы эзлчээниң үезинде продукциязың шынарын бедиидериниң, материалдарны болгаш энергияны кемнаарының айтырыгларынче улуг кичээнгейии салып турер. Заводтуң кылып үндүрүп турары чырыдар приборларынга — чырык бээр ажыы улуг, идегелдиг лампаларны ажыглаарынга негелде улам үлегедип орар.

Ажылдың шынарын улам бедитпишаан, бүдүрүлгени интенсификастаары — ЧКП-ниң съездизиин төлептиг уткуур дээш улам күштелип орар социалистиг чарыштың кол лозуңу ол.

ЭРТЕМНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИН КАЛБАА-БИЛЕ АЖЫГЛААР

БУДАПЕШТ. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглаар күш-ажылдың ажыктыын болгаш ажылдарның шынарын бедидер — венгр тудугжуларның найысылалга болган республика слёдунга ындыг сорулгаларны салган.

Келир, беш чылда олар 360 муң ажыг квартираларны ажыглалга киирерин планнап турарлар. Улуг-улуг дыка хей хоорайларга — Будапештиге, Мишкольцеге, Дебренценге болгаш өскелерге-даа амгы үеним чаа чурттарга массивтерии көстүп келир. Тудугжулар бөгүн чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар шимчээшкиниииң мурнуу одуруунда чоруп турер. Чүгле эртжен чылын безии олар чаартыкчы 200 муң ажыг саналдарның авторлары болганнар, чурттарга бажыңнарының кварталдарын тударда ажыглаанны миллион-миллиардын форинт акшаны кемнап алыр арганы берген.

Чурттарга тудуунуң перспективтиг 15 чыл программазын ам чуртта хайыышкыныг боттандырып турар, ынчангаш 1990 чылга чедир миллион ажыг квартираны тудары кердүнгем. Чурттарга тудуунуң темпилерин дүргедедир соруларга-биле бажыңнар тудар комбинаттарны чаартырынче Венгрияда улуг кичээнгейии салып турар. Ындыг комбинаттарның хей нуруузун совет телевилелдер өзугаар тутжан болгаш ССРЭ-ниң бүдүрүлгелериниге кылып үндүрген техника-биле дерээн.

СОВЕТ МЕДИЦИНАҢЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

СОФИЯ. Совет эртемденнер-биле Болгаш медик-специалистер-биле Болгар эртемденнериң кады ажылдажылгазы, байлак совет дүжүлгени калбаа-биле ажыглап турары — болгар медицинаның чедиишкинниг хөгжүлдезиниң чугула фактору. Болгарияның медицина академиязының ректору А. Малеев совет медицина эртемииң неделязын ажыдып тура чугаазында ол бодалды онзалап демдеглээн.

Неделя үезинде совет болгаш болгар кадык камгалал ажылдакчылары ийи чурттуң эртем-шинчилел институттарының болгаш медицина академиаларының аразында кады ажылдажылганың байдалын көрүп, ажылының дүржүлгазын болгаш кады кылган шинчилелдериниң түңнелдерин солчур. Софияга, Плевенге болгаш Болгария Улус Республиканың өске-даа хоорайларынга совет эртемденнер хирургия-онкологияның, күш-ажыл гигиенязының болгаш профессионал аврыгларга удур демиселдиң талазынга чедиишкиннерии хей-нииткге танышты-рар.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫ

ГАВАНА. Хостелга ортулуунуң туристи баазалары бо чылын 500 муң ажыг дыштанакчыларны хүлээп ап болур. Кубаның бүгү можуларында болгаш аныяктар ортулуунуң тускай муниципиязында 96 ындыг баазалар ажылдап турар.

Турбаазаларга дыштанылганы эки организастаары дээш социалистиг чарышка бирги черии эзлээн Пинар-дель-Рио можуда турбаазаларның бирээзинге туризм талазы-биле болган национал ужуражышкынга ол дугайын дыңнаткан. Ажылчы чоннарның дыштанылгазының байдалдарын экижидеринче үргүлчү салып турар улуг кичээнгейии демдеглээш, ужуражышкынның киржикчилери турбаазаларга дыштанганнарны хандырарын сайзыраңгайжыдарынга чугле бо чылын безии 55 миллион песо акша бергенин айыткан.

ЭКОНОМИКТИГ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

ВАРШАВА. Познаньга партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы болуп, Польшаның экономиктиг хөгжүлдезиниң чугула айтырыгларын ажаа чугаалашкан.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, ПУР-муң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский ажаа чүве чугаалаан. ПУР-нуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниде таварымчалыг чамдык түңнелдерии айыткаш, ол дээрге, польша инитилелдиң ажылчын ажгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының улуг чедиишкинии-дир деп демдеглээн. Ол чедиишкиннерии Польшада социализм дайзыннарының хоралакчы үүлгедиишкиннеринге, Барыын чуктуң чорудуп турары кызамдаашкын политиканынга чөрүштүр чедип алган деп, оретор чугаалаан.

Совет Эвклели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле 2000 чылга чедир үеде ПУР-нуң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг үр хуусаалыг кады ажылдажылга программаларының польша улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыын В. Ярузельский онзалап демдеглээн.

ПУР-нуң удуртукчузунуң медеглээнин өзугаар алырга, бүгү экономика политиктиг демиселдиң кол ареназы болуп берген. Социализмниң дайзынары чогум харын ол кавыга бистиң хөгжүлдевистиң моонмдактарын, социалистиг Польшаны сулерадырын күзеп турарлар. Ынчангаш күш-ажылды камчаар көөрү польша улустуң патриотчу медерелиниң болгаш хамааты харыысалгазының онзагай хемчээчиин болур. Бистиң төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш, социалистиг Польшаның чаагай чоруу дээш бистиң мурнувуста турар сорулгаларны чугле ынчан харын чедиишкинии шиитпирлеп шыдаар бис.

(СЭТА).

КОМПАРТИЯНЫҢ БАШТАЙГЫ АЖЫК ХУРАЛЫ

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Ажаа Бразилияның Коммунистиг партиязының (БКП) удуртулгазының хуралы ажылын доозкан. Компартия бодунуң 60 ажыг чыл бооп турар төвүзүнде эвээш-ле үе иштинде ажык байдалга турган. 1964 чылдың шериг эргилдезиниң соонда коммунистер эң-не хамы чажыт байдал-биле ажылдаар ужурга таварышканнар. БКП-ниң удуртулгазының баштайгы ажык хуралын чуртта бразиль коммунистериң амыдыралында улуг болуушкун кылдыр үнелеп көрүп турар.

Хуралдың түңнел документизинде коммунистер боттарының көл сорулгазы кылдыр чурттуң бүгү-ле демократтыг, бурунгаар депшилгеиг күштериниң чаңгыс эвин хандырары болур деп көрүп турарын демдеглээн.

Компартия амгы үеде акшаның үнезиниң нудулаашкыныбиле демиселди күштелдирери, чер реформазын чорудары, ажыл төлевириниң деңнелин дең-дески болдурары дээш, ажылчы чоннарның ажыл сонсадыышкынын кылыр эргези, күрүне секторунга капитал тускайлаарын көвүдедири, үндүрүг-дадыыр системазын эде көөрү дээш база ажылчы чоннар массаларының эрге-ажыктарынга дүүштүр еске-даа социал-экономиктиг хемчеглер дээш демисежип турарын айытнан.

ЯДРОЛУГ ШЕНЕЛДЕРНИ СОКСАДЫР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Франция Оожум океанның мурнуу кезээнде Муруроа дээр болүк ортулуктарга ядролуг частыр чүүлдүг чер иштинге ээлчеглиг шенелдезин кылган. АП агентилелдиң корреспондентизиниң Чаа Зеландияның чер шимчээшкинин хайгаараар албаныының түңнелдериниге деянгаш, Беллингтондан дамчытканы-биле алырга, частыыкшынның күжү 10 килотонн хире болган. Ол дээрге Парижтиң ажаа бодунуң ядролуг шенелдер программазын боттандырып эгелээнин 1975 чылдан бээр француз Полинезиязга кылганы 70-ги чазылдырыышкыны-дыр. Франция эртжен айда Муруроа ортулукка эртжен чылдарныыңдан эң күштүг — 150 килотонн хире күштүг чер иштинии ядролуг чазылдырыышкынын база кылган.

АГААР ДЕЛГЕМИН ҮРЭЭН

МАНАГУА. (СЭТА). Июнь дерттүң хүнүнде ылгавыр демдектери чок үш дайынчы вертолёттар Никарагуаның агаар делгемииче киргеш, соңгу Нуэва-Сеговия департаментинде Халапа районун тегээрип үжуп турган. Оон олар Гондурастың талазынче ээп чорупкан.

Самолёттарның болгаш шиивишкин-вертолёттарның никарагуа девижээр кырынга чөнгээлиг ужудушкуннары июнь 7-де эгелээр чаа америк-гондурас «Кабаньяс-85» дээр дайынчы өөредилгениң мурнуу талазында удаа-дараа бооп турар апарган. Никарагуа кызыгаарланмайн, коммунистиг партияның идип үндүрген социал-экономиктиг, идея-киижиндилгеиг болгаш культура сорулгалары-биле ону билдилиг холбап турар. Шимчээшкиниин Национал комитеди алкоголизм болгаш таакпылаар чорук-биле демиселдиң Делегей ассоциязы-биле, хей чурттарда ындыг ажылды чорудуп турар төрелдешкек органнар-биле харылзаалы туду турар.

— Кандыг-даа назы-харлыг киижилерни, социал болгаш профессионал белүктерии хаара тудуп турар бистиң шимчээшкиниивис өзуп орар салгалдың ортузунга ажылче бирги чергелиг киичээнгейии углап турар — деп, Стоян Гюров немеди. — Бистер чурттуң политиктиг структуразының кезии болуп, Ада-чурт фронтузукуң системазында партияның дорт удуртулгазы-биле ажылдап турарывыс бистиң ажыл-чорудулгавыска онзагай утка-шынарны киирип турар.

И. ПАНОВА.
ПМА-ның тускай корр.
София — Москва.

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕРНИ СОКСАДЫРЫНЧЕ КЫЙГЫРГАН

КАИР. (СЭТА). Азияның болгаш Африканың улустарының эң-сөткил каттыштырылгазының организациязы Барыын бейрутта палестиннер лагерьлериниң девискээринге хан төкүүшкүнүн доп-дораан соксадырынче кыйгырган. Организациязының доктаамал секретариалдының Каирге тараткан медеглеминде ливан найысылалда боо-чепсектиг сегиржип алыышкыкнарны империализмниң болгаш сионизмниң күштери өөскүдүп үндүрген болгаш оларның эрге-ажыктарынга таваржып турарын демдеглээн.

Азияның болгаш Африканың улустарының эң-сөткил каттыштырылгазының организациязы ливан болгаш палестин улустарга удур угланган америк-израиль сулчээни болдурбас дээш ниити демиселге сырый каттыжарынче Ливанның депшилгеиг күштерин болгаш палестиннерни кыйгырган.

ПОРТУГАЛИЯДА ЧАЗАК КРИЗИЗИ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияда чазактың шыгғыы кризизи эгелээн. Социалистиг партия-биле каттыжып алгаш, башкарыкчы коалициязы тургускан Социал-демократтыг партияның удуртулгазы ийи чыл мурнунда оларның аразынга ат салганы дугуржулганы күш чок болдурар дугайында шинтпирин тускай чарлаан. Ол дугуржулганы өзугаар амгы чазакты тургусканы билдингир.

Хайгаракчыларның бодап турары-биле алырга, чуртта чазак кризизи экономиктиг бергелерниң улгатканының, а ол ышкаш бо чылын болур ужурлуг президент сонгулдаларының мурнуу чарыында социал-демократтарның болгаш социалистерниң баштыларының аразында шыгғыы демиселдиң уржуундан бооп турар.

Башкарыкчы ийи партияның аразында дугуржулганы үрээнии-биле хойбаштыр Португали коммунистиг партияның, ТК-зының Политкомиссиязы медеглел кылган. Коалицияның сандараавы болгаш чазактың душкени хамыктың мурнунда социалистер — социал-демократтарның чазаавың политиказының бүрүн бууравышкынынден, оон чурт мурнунда тургустунган шыгғыы өйтырыгларны шинтпирлээр аргазының бүрүнү-биле чогундан болган деп документинде чугаалап турар.

ПАРАГВАЙ. Дайын талазы-биле кембүрүүлүг Йозеф Менгеленни болгаш эрге-чагыргаларның дузазы-биле амдыгаа чедирле Парагвайда хоргадап турар өске-даа гитлержилерни чурттан үндүр шөлүүрүн Асунсьонга болган чыскаалдың киржикчилерн негээн.

Освенцим концлагерьге хоргудаттырганнарга «генетиктиг шенелделер» кылып турган ааватан-эмчи Менгеле 400 муң киижиниң өлгенииниң талазы-биле бүрүүлүг болгаш оон ады Латин Американың дыка хей чурттарының солуиларының арыннарында үргүлчү үнүп турар. Чоокта чаа найысылалдың «Насьон» деп солуну Освенцимниң хоругдаттырганнарының «олум азазы» депадап турганы Менгелиниң чаштынып турар черии айытнан киижите улуг шаңнал тыпсырының дугайында чарлалды парлаан. Бо хүннерде өске-даа хей-хей патни-америк солуннар «херектенин дилеп турар» деп эгелиг чарлалдарны үргүлчү парлап турар апарган.

ЧУРУКТА: чыскаалдың киржикчилерн. Мурнуку одуругда — сурагныг француз журналист болгаш юрист Беата Кларсфельд.

АП—СЭТА-ның фотозу.

УРУГЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЫ БОЛГАШ ЭРГЕЛЕРИ

Бижик машиназынга лента садып алыры-биле, магазинге чеде бердим. Садыгжының орнунда он үш хире харлыг оол тур. Бистиң чуртувуста дыка хей назы четпээн уруглар чиир хлевин боттары ажылдап ап турар болганда, ында кижи элдепсинер чүве чок.

Англияда уругларның күжүн күш-ажылга ажыглап турарының айтырыгларынга хамаарыышкан тускай шинчилелди чоокта чаа ажаа чоруткан. Чуртта амгы үеде ажылдап турар уругларның ниити саны 2,5 миллион кылдыр санаттының турары оон илерээн.

Уругларның күжүн Англияда чер болганда ажыглап турар. Ажылдап турар кижиниң бирээзи-ле — магазиннерде кандыг-ла-бир ажылда хаара туттунган болуп турар. Чижеглеп алырга, ынче уруг бажыңнар ниити аштап-арыглаар, ону чуур ажылдарны кылып турер болгаш эт-херекселдер ыяйбээр дажыглаар ажылдарны кылып турарлар. Оон-биле кады оларны гаражтарга, мастерскаяларга, тудуг шөлдерииге көрүп болур. Уругларның күжүн көдээ ажыл-агыйның аар ажылдарынга безии ажыглап турар таварылгалар бар. Эмнелге ерээлдерии аштаан, чугтаи уругларны бээ бо-ле көрүп болур.

Уругларның күш-ажылын мында калбаа-биле ажыглап турарының чылдагаавы бнлдингир: уругларга оларның кылган ажылы дээш төлевир эң-не чиик. Ынчангаш ол ажыктыг. Ажылы дээш шекте олар бир фунт стерлингтен ашпас төлевирни алыр. Ол акша-биле чүгле ийи шиа, азы улуг-түнүүн үш солуиун садып ап болур. Эксперттерниң белеткээн документилеринде мындыг чүүлдер бар: чижээ, бир оол неделяда 36 шак ажылдаавш, оон төлевириниге почта марказы садып алырынга ий (17 пенс) акшаны ап турар.

Бүдүрүлгеде ажылдап турар уругларның үжен хуузу бүдүрүлге озал-ондаавига таварыышкан болуп турар болгаш эң чугула деп көрген таварылгада, беш киижиниң чүгле чаңгызы ажылчын хептн ап турар. Медээлерден алгаш көөрге, чыл дургузунда 150 уруг бүдүрүлге «ааар» озал-ондаавига таварышкан.

Джеймс ОЛДРИДЖ,
англнн чогаалчы.
Лондон.
(ПМА).

Өңнүктерниң дуржулгазы

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК ДЭЭШ ШИМЧЭЭШКИН

Бир эвес арага ишпес чорук дээш шимчээшкин силерге кажан эгелээнил деп Болгарияга чораан, айтырар болзукарза, силерге: «Шагда-ла, шагда...» деп харыылаар. Осман эжелелге удур болгар улустуң национал-хосталгалыг шимчээшкинииниң үезинде «арага ишпес чоруктуң одеглары» турган, ол дээрге хей санныг клубтар-дыр, олар боттарын ап чоруурун-биле арагалаашкынга болгаш таакпылаар чорукка удур агитастап турары-биле чергелештирер, чаңгыс ааи үзелдиг революсчу кижилер турган. Хаан-фашисчи диктатурага удур демисел үезинде арага ишпес чоруктуң клубтары ынчаарда хораан турган коммунистиг партияның активчилериниң ажык ажыл чорударының бир хевири болуп турган.

Социалистиг Болгарияга арага ишпес чорук дээш шимчээшкин калбак хей-ниитти үндезининг апарган. БКП ТК-ның Политбюрозунуң шинтпири (1965 ч.), БКП ТК-ның болгаш БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң докгаалы (1976 ч.) ук шимчээшкинниң кол сорулгаларын тодаратказ болгаш бышкан социализмни тургузарынга, амыдыралдың социалистиг хевирин бадыткап быжыглаарынга, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге оон ролюн онзалап айытнан.

Болгарияга чораан кижилер бажыңнар ханаларында «Арага-ишпес чоруктуң национал (азы округ, община, район) комитеди» деп бижиктерни көөр. Ук шимчээшкинниң үндүрүп турары «Арага ишпес чорук» деп солуну чуртта дыка нептереңгей, оон бирги арнында элээн каш холдар чалбыраштыг факелдер тудуп алган турар кылдыр чураан, ол дээрге арага ишпес чорук дээш демисел дээрге бүгү хамаатылардың херээдир деп айтып турары ол. Шимчээшкиниің активчилерин шаңнаар мактал бижиктерде болгаш хөрек демдектеринде база-ла ол эмблеманы силбээн.

Ындыг идепкейлиглериниң бирээзи — республиканың Күрүне чөвүлелиниң аппарадының ажылдакчызы, БУР-нуң ССРЭ-ге Онзагай болгаш Бүрүн эргелиг Элчини чораан Стоян Гюров. Арага ишпес чорук ниитилелиниге ол дайынчы комсомолчу чылдарында-ла киргеи. Ажылдакчыларын, өөрүн арага ишпеңер, таакпы тыртпакар деп кажан-даа хорувас, ынчалза-даа бодунуң хууда үлегери-биле кижилерге салдар чедирер киижи-дир, оон ачызында ээзээ эвес кижилер хораглыг чаңчылдарыңдан адырылган.

— Мээң чалыы чылдарымда партия кежигүнниериниң болгаш комсомолчуларның аразынга арага ишпес чорук хажыдып болбас хоойлу турган — деп, Стоян Гюров чугаалады. — Дыка хей сурукчу соратниктериивис ол дүрүмге бүгү назында шынчы болуп арткан. Бистер коммунистиг келир үеним тургузуп турар бис, ынчангаш арага ишпес чорук дээш демиселче партия ол хире улуг кичээнгей салып, ол шимчээшкин бүгү улустуң херээ болзун деп кызып турар.

Арага ишпес чорук комитеттериңе күрүне болгаш хейниитти ажылдакчыларын, бүдүрүлге мурнакчыларын, эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларын соңгуп турар. Национал комитетти БКП ТК-ның кежигүнү, антифашистиг демиселдиң хоочуну, БУР-нуң Социалистиг Куш-ажыл Маадыры Христо Орловский баштап турар. Шимчээшкиниииң удуртукчу органнарында БКП ТК-ның кежигүнү, публицист Димитр Братанов, Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, БУР-нуң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Стоян Стоименов, БКП ТК-ның аппарадының ажылдакчызы Димитр Пунев болгаш өске-даа ат-сураглыг кижилер ажылдап турар.

Арага ишпес чорук дээш шимчээшкин бодунуң ажылын Ада-чурт фронтузунуң черчерде организацияларын, профзавилел, комсомол организацияларын дамчыштыр чорудуп турер, олар комиссиялар, активтер, «Арага ишпес аныяктарэ, деп клубтар болгаш өске-даа дузалал органнарын тургузуп ап турар. Шимчээшкиниииң ажыл-чорудулгазы хоралыг чаңчылдарны когу-биле узуткаар дээш агитация-биле кызыгаарланмайн, коммунистиг партияның идип үндүрген социал-экономиктиг, идея-киижиндилгеиг болгаш культура сорулгалары-биле ону билдилиг холбап турар. Шимчээшкиниииң Национал комитеди алкоголизм болгаш таакпылаар чорук-биле демиселдиң Делегей ассоциязы-биле, хей чурттарда ындыг ажылды чорудуп турар төрелдешкек органнар-биле харылзаалы туду турар.

— Кандыг-даа назы-харлыг киижилерни, социал болгаш профессионал белүктерии хаара тудуп турар бистиң шимчээшкиниивис өзуп орар салгалдың ортузунга ажылче бирги чергелиг киичээнгейии углап турар — деп, Стоян Гюров немеди. — Бистер чурттуң политиктиг структуразының кезии болуп, Ада-чурт фронтузукуң системазында партияның дорт удуртулгазы-биле ажылдап турарывыс бистиң ажыл-чорудулгавыска онзагай утка-шынарны киирип турар.

И. ПАНОВА.
ПМА-ның тускай корр.
София — Москва.

ДАЙЫНЧЫ, ШҮЛҮКЧҮ, ХАМААТЫ

ЛИТВА ССР. Ленинчи шаңналдың лауреады. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Эдуардас Межелайтистиң ады бистиң чуртувуста нептеремгей. Шүлүктерни ССРЭ-ниң улустарының болгаш делегейниң өске чурттарының 50 ажыг дылдарында очулдурган шүлүкчү болурундан ангыда, ол хөй-иннигн болгаш күрүне ажылдакчызы, Литва ССР-ниң Дээди Соведиииң Президнумунуң Даргазы.

Коммунист Межелайтистиң амыдыралының арын бүрүзү чурттуң намдары-биле тудуш. Бүрүзүз Литва үезинде-ле он беш харлыг бичии оол тура, чажыт комсомол организациязынга кирип алган. Литвага Совет эрге-чагырга катап тургустунган соонда ону Литваның комсомол ТК-зының кежигүнүнге соңгаан, республиканың ачыяктар солунунга редакторлап турган.

Ол дайынның эге хүннеринден-не бүгү улус-биле кады ниитн дайзын—фашизмге удур демисевге бүгү күжүн киирген совет культура ажылдакчыларының одуругунга турган. Ооң шүлүктерин, түүлдерни солунналр парлап, боду Москва радиозунга чугаалап турган. «Төрээн чурт кыйгырып тур» деп дизизия солунунга ажылдап турган.

Дайын соонда чогаалчы Литвага эзеп келген, республиканың комсомол ТК-зынга ажылдап, ачыяктар солунунга база редактор болуп ажылдап турган.

Эдуардас Межелайтистиң чартык чүс чыл чогаал ажыл-чорудулгазының түңнелинде шүлүкчүнүң бүдүн библиотека чогаалдары парлаттынган. Кижиниң салым-чолу болгаш ооң кижи болур будужүнүң дугайында бодалдарның түңнели болур — «Кижи» деп ному дээш аңаа 1962 чылда Ленинчи шаңналды тызыскан. Индия дугайында бөлүк шүлүктери дээш Джавахарлал Неру аттыг шаңналды алган.

Литваның улустуң шүлүкчүзү коммунист Эдуардас Межелайтистиң чогаадыкчы планнары биеэгнзи дег кончуг улуг.

ЧУРУКТА: Литва ССР-ниң Дээди Соведиииң Президнумунуң Даргазы Э. Межелайтис Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, партизан чораан Стасе Рауджеиенин хүлээп ап ор.

М. БАРАНАУСКАСТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ФЕСТИВАЛЬДЫҢ ААЛЧЫЛАРЫНГА

В. И. Ленин аттыг «Тыва дээ-дүгүү комбинаттың «Теремок» уруглар садының коллективи аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегей фестивалынга тускай белекти белеткеп турарлар. Фестивальдың аалчыларынга бээр белектерни белеткээринии конкурузун чарлаан.

Уруглар боттарының адамелери болгаш кижизидикчи башкыларының-биле кады янзы-бүрү ойнаарактарны чогаадып кылып турарлар. Коя-ла чүве — ойнаарактарның онзагай шынарлыг, тывынгыр чораан болуру. Шилиттинген эң эки ойнаарактарны Москваже, Бүгү-делегей фестивальның оргкомитединиң адрезинче чорудар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

✦ ✦ ✦

МУЗЫКАГА ЫНАКТАРГА

Тыва композиторларның чогаалдары бистиң чурттуң музыка хөй-иннигзинниң сонуургалын чедип ап турар. Ооң херечизи — «Мелодия» фирма «Тыва колхозиторларның симфония чогаалдары» деп чаа улуг пластинканы үндүргени. Музыкага ынактар оон Алексей Чыргал-оолдуң «Алдан-маадырлар» деп симфониялыг поэмазын, Борис Нуховтуң «Оттуушкун» деп чогаалын, Ростислав Кенден-бильдиң «Чавыдак» деп сюитазының финалын болгаш Дамба Хүреш-оолдуң «Мээң Тывам» деп оркестрге поэмазын дыңнаарлар.

Чаа пластинкада автономиуг республиканың композиторларының аалгаларын сураглыг дирижерлар М. Нерсесяннең болгаш С. Скрипканың удуртулгазы-биле ССРЭ-ниң Күркинонуң симфония оркестриниң ойнаанын бижиткен.

Г. ХОБОТЬЕВ.

Москва.

✦ ✦ ✦

ЛИТВА ДЫЛГА

Хоочун тыва чогаалчы Степан Сарыг-ооддуң «Аңгыр-ооддуң тооҗузуна» Литва ССР-ниң «Вага» чечен чогаал үндүрер черинииң ажылдакчылары парлаарынга белеткеп турар. Чогаалчы үк номда революция мурнундагы Тывага өскүс ооддуң салым-хүүзун көргүзүп турар.

Литва номчукчу аңаа билдиннес булуңнуң кижилери болгаш бойдузу-биле танышкар аргалыг болуур.

Ирена ДОБРОВОЛЬСКАЙТЕ.
Вильнюс хоорай.

БИЧИЛЕРНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Ол хүн агаар-бойдус безин аяс-каан, бүгү-ле чүве байырлал шинчилиг. Район төвү Суг-Аксы суурнуң стадионунче ясли-садтарның уруглары, школаның эге класс өөренниктилери эртен эрте-ле шуужуп эгелээн. Уругларның холдарында оң-баазын шарлар, транспарантылар, чечектер. Ыр-шоор куттулуп, каткы-хог диңмирел турган. Делегейниң уруглар камгалалының хүнүн организастап эрттиреринге уруглар албан черлериниң ажылдакчылары, башкылар, культура ажылдакчылары идепкейлиг киришкеннер. Байырлалга белеткелди баш бурунгаар чоруткан.

Бот-тывынгыр композитор Александр Ондар, музыка башкызы Кирилл Ооржактың удуртулгазы-биле уруглар садтары, школалар аайы-биле солун концертти стадион долдур чыылган хөй чоңга бараалгаткан, оюн-тоглаа, каткы-хог үргүлүлеп-ле турган.

Хүннүң ийиги чартыында бичии мөгелерниң хүрежии болган, аңаа чыылган чоннуң кичээнгейин ол хаара туткан. Сут-хөлчүдер черле хүрежиринге сонуургалдыг чон дээрзин кым-даа билир. Бо байырлалга хүрежири-биле Чаданадан, Эрзиндеи мөгелер ыида спорт школаларының башкылары-биле кады келгеннер. Баштай 0—3 класска чедир 32 мөге хүрешкен. Оларның хүрежии бүгү тала-биле солун, чараш кылдыр организастаан. Судья болгаш тренерлер тывызык, чаптанныг сестер-биле бичии мөгелерниң хей-аъдын киирип, көрүкүүлерни чир-шоң каткы-биле үзүктел чок хөглеңнп турганнар. Чадаанадан келген мөгелер содак-шуудактыг, тускай хептерлиг болган.

Дараазында 4—5 класстарның өөренниктилери хүрешкен, эгезинден-не Артур Ондар онагларын чиик октап турган, ооң удурланыкчызы Эрес Ондар. Оолдарның кайызыныңда адаары мөге чораан, чаңгыс кудумчуда кожалар. Аргазын билчир. Оолдарның хүрежип турары улуг мөгелер-биле дөмей. Эрес Ондар эжинден бөткүр, күдер кылдыр көстүр-даа болза октаткан. Чадаананың болгаш Эрзинниң мөгелери үжүүрже үнмейн барганнар.

Бичиилерниң байырлалы солун эрткен. Дыштанныр үнде солун хөмчөглер хөй-ле болур болза, хостуг уе культурлуг эртер.

С. БЮРБЕ.

Ада-чурттуң Улуг дайынга төнчүзүнче чоокшулап бер чыткан. Бистиң Төрээн чуртувустуң немец-фашистерге тур эжелеттирген девискээрлеринден гитлержи аг-шеригни Кызыл Шериг үндүр сывырып, ыдыктыг совет черни фашистиг хүреп хамчыктан арыглап турган уе. Кызыл Шериниң тнилеягелиг шаавар халдаашкынының дугайында чаа-чаа хоорай суурларны хостаанының дугайында өөрүшкүлүг медээни радио хүннүкне дамчыдар.

Ол чылын тыва улустуң төрүзүнге кайгамчыктыг, чырыткылыг болуушкун болган. Акыдуңма орус чон-биле салымчолун холбаар, чаңгыс аг-бүлеге чурттаар дугайында тыва улустуң чүс-чүс чылдарда күзеп чораан күзели боттанган Тыва Арат Республика Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышкан. Ынчан кижилерниң кедергей өөрүшкү маңнайлыы мээң сагыжымда ам-даа артып калган. «Совет Эвилелиниң хамаатызы болган чоргаар чон бис» деп ынчаарда кижи бүрүзү-ле сагыш-сеткилиниң ханыжындан чоргаарал-биле чугаалап турар чүве. Шынап-ла ынчаар бодап кээрге, кижиниң хөрээ хостуг, эктн бедик апаар чүве чораан.

Ол төвүлүг болуушкунуун болган чылында Өвүр кожуунунга ареэз кожкомунун пропаганда болгаш агитация кидизинин эргелекчизинге ажылдап турдум. Маадырлыг Кызыл Шериниң эмис тнилеягезин дургедедир дээш, «Бүгү-ле чүвени фронтуга, бүгү-ле чүвени — тнилеягеге!» деп кыйгырыгның адаа-биле бүгү чон уйгу-чыдын чок ажылдап турган.

Чаа ёзу-биле ажылдаарывыс, чаа, совет амыдыралды тургузарывыс, хомудангай, чыдып калган чораан araттарның амыдыралынга улуг-улуг чаартылгаларның эгелээрииин үезинчан келгени ол. Шаң-ла ынчан, дайынның кадыг-берге үези болзажок, биске чаа, өөрүшкүлүг амыдыралдың желээзи үезинде, мээң хуудаа салым-чолумга улуг салдарлыг болган база бир таварылганы утпаан мен. Чогум-на ооң дугайын маңаа чугаалаар бодаам.

1944 чылдың кыжы чаа-ла эгелей берген. Ынчалзажок Өвүр чарыкка хар деък чаар эвес. Чаарга-даа улуг шуурганнар дорааи-на арылдыр ширбий каапгар, ховулар кара чыдар, а Танды-Уланың бедик башгарында-ла харның бараанры агарып кестүр.

Бир-ле хүн. Саглы сумузунга сургекчилап чораан, кожкомге келиримге, даргам Монгуш Минчирович чугаалай-дыр:

— Кызылдан бистиң мында улуг чогаалчы кижи чедип келген-дир. Ынчангаш ооң-биле ужуражыышкынар эрттиреринн нам кожкомунга чугаалажып корду. А аныяк-өскен-биле ужураштырарын биске, ареэз кожкомунга даасты.

— Ол кайызы боор?—деп сонуургап, даргамдан айтырдым.

— Бо черниң Дус-Даг чурттуг, Степан Агбаанович Сарыг-оол-дур. Ол дээрге Тываның улуг чогаалчыларының бирээзи кижи боор.

Степан Агбаановичиниң бодуи көрбээн, ужураштаам, таныыс дээрден башка, ооң дугайын шагда-ле дыңнаан, ыры, шүлүктерин, чогаалдарын номчуп каапган болгай мен. «Ам-на ооң боду-биле ужуражыр, чугаалажыр аяс-кежик таварышкан-дыр» деп бодап орумда, даргам уламчылады:

— Пропаганда болгаш агитацив кидизининң эргелекчизи кижи болгаиында, бо Хандагайты суурнуң аныяк-өскени-биле улуг чогаалчыны ужураштырарын харылаар эвеспе. Ужуражыышкынның болур зүүнүн тодаратказ, хамык аныяктарга чарлап дыңнадыр, эрттирер черии баш удур дугуржуп алыр.

Даргамдан даалга аягаш, мен-даа чүү боор, дорааи-не хеделип эгеледим. Чогаалчыбиле ужуражыышкынны Хандагайты школазының бир эң улуг класзынга эрттирерии дугуржаскан мындыг. Ынчан ол суурга клуб чок чүве болгай. Аңаа — Өвүр кожуунунуң төвүнге хөй бажың-байгат-даа турбаан. Кожуунның албан-черлериниң турганы чаңгыс узун шейбек, чавыт бажың школа, магазин болгаш бараан склады — суурнуң бүгү бажыңнары ол-ла. Хандагайтының хареганныг шыгының ыдыын дургаар кидис өглер дээрге кевнрт чүве боор. Хамык-ла ажылчын, албан-хаакчылар ол өглерге чурттап турган.

Ареэз кожкомунга чарлап бижиирингге белеткенип олурумда, чарылга урут эжиктен бакылаш, чугаалай-дыр:

— Араачаа, сени нам кожкомундан кел дидир. Ийиги секретарының өрээлинге.

Дорааи-на бардым. Нам кожкомунуң ийиги секретары Семен Баян-Менгеевич Оолайның өрээлинде ооң-биле кады бир кижи олур.

Амыр-менди солушканывыс соонда, Семен Баян-Менгеевич чанында олурган кижиже көрөш, чугаалады:

— Бо болза, чогаалчы Степан Агбаанович Сарыг-ооддур, таныжып көрүңер.

Дөштүндан көөрге, назыны ужен хар чаа-ла ажып чоруур хире, ындыг-ла узун эвес, ортумак дурт-сынныг, шала мөдагар боттуг, мөгөлөр дег калбак эреқтиг, делгем эгиннииг, калбаксымаар ак арыннығ, чивеңнээш характерлыг, бажының дугу хүргүлзүмээр, чазык шырайлыг, күү эйлеңнииг, оозун калбак колуи курбиле шевеприн кужаанган, база-ла күү өңнүг галифе чуварлуг, дозузу кылакайныи турээр савыва хром сапогтуг эр. Ол олурган сандайындан чиик адак туре халаап, чазык хулумзуревишаан, менче үүкүштүр бескеш, мөге-шыырак салаалаарлыг холуи сунгаш, бодунуң дугайын танылбырлайдыр:

— Мени Степан Сарыг-оол дээр иийи. Таныжып алыылы.

Чогаалчы мээң холумну бижыг тудуп снагнгилээш, салбайн-даа уламчылады:

— Бээр боже, кожа олурупталы. Хөөрежир бис.

Мен ындазында ареэй перуа, бижиргек кижи сүрээдеи берип-тир мен. Мээң ооммү Степан Агбаанович дорааи-на эскерип каан хевирлиг, чүү-даа болбаан чүве дег, аяктыр чугаалай берди:

— Күжүр эрни! Ареэз ажыядакчызы ышкажыл сен! Ийет, нет, аныяктар аттыг омеххөлгүг улус болгай.

Ооң мен харын ортаанаиып, чогаалчының салган айтырыынга харылаап, чугаалажы бердим. Чазык-чаагай, чугаскыры дээрге, ажсымнаан аът дег, дыным сал дээр, омыр кижи боол-тур. Мен дээрге, ол хире улуг чогаалчы кижи нарын, шынгыы боор кылдыр бодаанным, канын ындыг боор. Харын мен дег бөдүүн, чазык, сетиил-сагыжы ажык, ак-кере чоокка салыр эр болду.

К. АРАКЧАА.

(Уламчылыг.)

УТТУНДУРБАС УЖУРАЖЫЫШКЫН

Спорттуң чаа тудугларында

РОССИЯДА ЭҢ УЛУГ

Брежнев хоорайда Каманың каас-чурумалдыг эриинде «Осводовец» дээр эң улуг спорт комплекизин тутказ. Ол канчаар-даа аажок улуг ордуда—эштер суглуг дөрт хөөлбек, гимнастика залдары бар. Оларга кандыг-даа улуг хемчөлдүг маргылдааларны эрттирип болур. Ынчалза-даа ооң кол-ла чүүлү—хүнде-ле нөн-чартык муң кижиниң хүлээп алыры боол турар! Ол чаа комплексти тутканының соруглазы — аныяктар хоорайының бүгү чурттакчыларын сугга эштнп билир кылдыр өөредирн боол турар. Суг хөөлбектеринде уругларның кадыкшыл болуктерн, спорттуң болгаш ниитн билиг школаларының өөренниктилерн, уруглар садтарының чаштары күзээн-не бүгү кижилер эштнп өөренип турарлар.

ЧУРУКТА: уруглар садтарының бичии чаштарының 17 метриң бичии суг хөөлбээнде.

М. МЕДВЕДЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ТӨРЭЭН ЧЕРИҢ БИЛИР СЕН БЕ?

Улуг-Хем районнуң Демир-Суг, Эйлиг-Хем деп ийи хемчигежиниң аразында бүүре тайганың баарында черден чайгаар бүткен ак хая бар. Ону чон Ыдыктыг-Сасна дээр. Бистиң бурунгуларывыс ону дагып, чүзун-бүрүн аъш-чемнин делгеп, ооң баарында Оргу-Шөл деп аянга ойнап, хүрежип, чылдың эки үелерин уткуп, дыштанып чораан. Ол аянда демир сал бар.

Эйлиг-Хемниң тоочуннары, улуг назылыг Кыргыс Санаа, Кыргыс Кара-Шары олар от салдың төөгүзүн эки билир. Сал ёзулуг демир эвес. Шаандакы шагның үс шевер дарганнары ол салды тыва хөрүкке кызыдып тургаш соскан демир кадаглар-биле үзүн дыттарны кожуп, чазылбазын дээш чуга демир-биле дөрт азыын быжыглаан. Сал черге чыпса-чыпса, черже ишре берген, чүгле бир азыы кестүп чыдаа. Ындыг улуг салды кожуп, беле ап алгаш, ону ажыглап чораан өгбелериивис төөгүзүн ам билир кижи чок.

Ан-мең, кат-чимис-биле байлак Бүүра солун төөгүлүг тайга. Черлик соруна ында мырыңай долу. Согуналыг-Ойну таварты Бүүраның үстүү ужунче үне бээрге, Дөштүг-Депсек деп оргулаашка кээр сен. Ооң артыы талазында улуг күй бар. Ону Лама-Кую дээр. Демир-Сугнуң үндезин чурттакчызы Данзын Кыргыс күйнүң төөгүзүн эки билир.

Эм-тевниг, ном-судурлуг моол лама Демир-Сугга кээп, варыг улус эмнел чоруп эрееш, ол күйга судурун ажып чыткаш өлген дижир. Сорчу пеменың судусу ам-даа ында чыдар.

Бүүраның хүн үнер чүгүнде ийи талазы кадыр кашпалдарлыг Мунгеш-Хем деп хем бар. Ооң үнүнда кончуг үеүг хая баарында база бир күй бар. Ол Кадай-Кую. Аңаа дериг-дүңгүрүг хам кадай хам ап турган, чүрээ чарлып өлген дээр. Дериг-дүңгүру чоокке дээр куурага берген чыдар чүве.

Демир-Сугнуң Эъмининиң ховуларынга ерык-бүга казып, ол чоок-кавының араттары чөнүн аңдаргаш, үүттүнмес чаагай дүжүттү ажаап ап чораан. Ындыг делгем шөлдерни бир-чейин хол-биле ийи, үш сүггаарып тургаш, шөн черден дөртен, бежен барба тарап ажаап чораан бурунгуларывыстың ол буянныг бүга-сумунуңуу үнү будуп, хову-шөлдерии эм күү дазыр апаргаи чыдар. Төөгүже хая көрнүп, ада-өгбелериивистиң амыдыралындан ажыктыг чүүлдерни шилип, төөгүнүң тураскаалдыг черлерии өөренип, төрээн черивис хандыр шинчилел көрээннер.

М. КЫРГЫС.

Улуг-Хем район.

МАРГЫЛДАА УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Шыдыраага «Урожай» спорт киитилелиниң 1985 чылда бирги чеок дээш чемпионатка районнардан 13 шыдыраачы кирип турар. Үш сөлүг соонда бирги черде Эрзиниин төрээзи Назын Чооду, Тес-Хемниң хоочун шыдыраачызы П. Артамонов үш-үш санны а шыдыраага спорт мастеринге кандидат, Улуг-Хем районнуң төрээзи Юрий Семухин 2 салыгдан ийи санны алган. Республика чемпиону турган Монгуш Мадон Н. Чооду биле А. Орлукка уттургаш, чүгле чаңгыс санныг болган.

Маргылдаада бирги разрядтың 8, ийиги разрядтың 4, мастерге кандидат бир шыдыраачы ойнап турар.

Бии-Хем, Тожу болгаш Кызыл районнарының «Урожай» эки тура спорт киитилелдери шыдыраачыларын чорутпаан.

Дөртүү салыгда колдуундала аныяк шыдыраачылар-биле чеди төлге хоочун шыдыраачыларның демиселн болган. Бо салыгда ак тала-биле ойнаннардан дөрт шыдыраачы кара талаларга уттурган, чүгле мурнап турар Эрзиниин шыдыраачызы, Чооду дие Кеа-Хемниң төрээзи боттарының кара талаларын утказ, тус-тузунда туруштарын быжыглап, 4-4 санныг болган, а хоочун шыдыраачы П. Артамонов удурланыкчызы М. Хураган-оол-биле хайымнашкан.

Аныяк шыдыраачылар А. Лубошников дуржулгалыг шыдыраачы Монгуш Мадонну, кедээ ажыл-агый техникумунуң сурггуулу ийиги разрядчы А. Ондар Чеен-Хемчиктиң төрээзи Владимир Сарыгларны удап алганнар.

Н. Чооду шыырак ойнап, дөрт салыгдан дөрт санны алга.

Сут-Хөлдүң хоочун шыдыраачызы К. Сарыглар мастерге кандидат Ю. Семухинге утторган. Дөртку салыг соолуиде хоочун шыдыраачылар Монгуш Мадон, П. Артамонов, В. Сарыглар оларның таблицада туружу кошкак.

Бо маргылдаага шыдыраачы бүрүзү 7.5 санныг болур болза, бирги разрядты катап бөдүткөөр ниитпе азы ийиги разрядтың шыдыраачызы бирги разрядты алыр ужуруг. Маргылдаа июнь 9-ка чедир үргүлчүлээр.

Х. МААДЫР.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.20 —Уруглarга фильм. 10.40 — 10.45 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эртем болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер. 15.35 — Улустуң авлгалары. 15.50 — Агроүлетпүр комплекизи. 16.25 — Орус чугаа. 16.55 — Концерт. Ворошиловградтан дамчыдылга. 17.40 — Эртем-неперелдиг фильм. 18.00 — ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң депутады, ленинчи комсомол шаңналының лауреады механизатор Н. В. Геллерт-биле школачыларның ужуражылгазы. 18.30 — Күйбышев областың Чыраңдыкчыларының бажыңының ажылдакчыларының камерлиг хору ырлаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.35 — Бир эвес кадык болуксазыида. 19.50 — «Коя конструктор». 2-ги серизы. 21.00 — «Ут». 21.35 — Музыка панорамазы. 22.00 — Документалдыг экран 23.00 — С. Захаров ырлаар. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильмнер. 8.40 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.10 — М. Шолохов. Док. фильм. 10.10 — Концерт. 10.50 — «Ребячий патруль». Урян-чечен фильм. 11.55 — Англи дыл. 12.25 — «Инанышлыымның эргези». Фильм-концерт. 13.35 — «Родом из детства». 14.15 — Россияга 1905—1907 чылдарда баштайгы революциянын 80 чылынга. Төөгүүнүң ярынныры. 15.00—15.05 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.35 — Амыдырал болгаш культура. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чаңгылдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таныжыктыг удумар, чаштар!». 20.15 — Ритмиктиг гимнастика. 20.45 — Камерлиг оркестриниң концерти. 21.00 — «Ут». 21.35—23.00 — «Счет человеческий». Урян-чечен фильм.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктем хаттың дургени сөкүндээ 5—8 метр. Дүне 4—9 градус, хүндүс 20—25 градус чылыг болуур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас, хаттың дургени 8—10 метр, дүне хат 18—23 метр чедир күштелир. Дүне 5—6 градус, хүндүс 24—26 градус чылыыр.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

Кино

ИЮНЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Приключения бельчонка Мики» 9.30, «Я знаю, что ты знаешь» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Продлись, продлись, очарованье» 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Милый, дорогой, любимый, единственный» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Отряд» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

ЧҮҮ ДУЗАЛААРЫЛ?

«Бежым дүгү узун, ынчалзада дүжерн хөлчок. Узун, деспи кылдыр өстүрсөр дизе, чүнү канчалза эккил! Канчаар-даа чуурга кургуза читкес-тир. Ужу адыр-дүктей база бээр. Оон ындай арынга бичии шивишкилер канчап тыптып кээрил! Оны чидирерде чүнү канчалза эккил!».

У. ООРЖАК.

Сүт-Хөл район.

Авторнуң үстүнде айтырыгларыига харыыны кеш азырыгларының эмчизи Л. В. КОНОВАЛЕНКО берген.

— Кижиниң кежи мага-ботка карт болурундан ангыда, дыка хөй нарын ажыл-чорудулганы кылып турар. Кеш демчыштыр организм тынныгаан, хоралыг будумелдерни ылгалдырып үндүрер. Чаг болгаш дер бестерииың адырларын кеш даштынче ажыттынып үнер. Кештиң чаан барымдаалал, бестер чагны ылгалдырары-биле холбаштыр кургаг, үстүг болгаш аяда кештиг арын деп ангылаар. Кургаг кеш карталыр, балыгланыынчал, бичии сыгыглар тыптыр. Ындыг кештиг үлүска «Восточное», «Бархатное», «Медок», «Спермацетовое», «Детское» деп үзү хөй сеанднер-биле чүнарын сумелеп турар. Бо сеанднар-биле удуурунуң бетинде, кежээ чунар. Чунарының орнунга «Утро», «Бархатный» деп сууқ кремнер-биле арынны чодуп боор. Кежээлерде «Алёнушка», «Восторг», «Люкс» деп кремнериың кайы-бирээзин арынга чугаладыр чаап алыр. «Лилия», «Утро» деп лосьёнкарны (сууқ үүлдерии) кургаг кешке чаарын сумелеп турар.

Үстүг кеш кылаңнаар. Үстүг кешке доозун-биле кады микроорганизмнер хөй чыпшынар. Бир эвес ындыг арынны шын ажаавас болза, арын үүу-көк аңнуг апаар, чоорту бичии маткаларлыг болу бээр. Бо таварылгада аъш-чемнерни зде таарыштырар. Өйүн эртир ажыг чемнер чип, лимоижный, шоколад, үстүг колбаса, чаг чип, канзо ижип болбас. Бо чемнер кештиң үзүн көвүдеднр.

Сүттен, үнүштен кылган чемнерни хөйну ажыглаарга дузалыг. Үстүг арынга косметиктиг үстерни чагбанар. Эртен, кежээ саадыңаның, чылыг суг-биле чуурар. Матканы сы тудуп болбас. Боду сы тудуп тургаш, микробтар киирип, улам ажыг тывылдырып боор.

Баш дүгүн кеш ышкаш, кургаг, үстүг, аңаа деп ангылаар. Аңаа баш дүгү тускай амаалда негеевес. Неделяда чаңгыс катап саваңнап чуур. Кургаг баш дүгү чиңге, багай өзер. Моон уламыидан баш кежиниң кургуза элбээ-биле текгүр апаар. Кургаг баш дүгүн 10 хүнде бир катап «Детское», «Спермацетовое» деп сеанднар-биле чуур. Чылыг сугга саваңны көвүктелдир эзилдиргеш, баш дүгүн чугза эки. Чуурунуң бетинде, чылыг үнүш үзү-биле баш дүгүн чаап алырга, улам дузалаар. Неделяда 2 катап баш дүгүнүң дөзүн «Особый», «Химную эмульсию» деп кремнер-биле чаар. Ук кремнер кижиниң намдадыр, баш дүгүн быжыктырар. Кургаг баш дүгүнге «А» витаминниг чемнер ажыглаарга дузалаар.

Үстүг баш дүгү кылаңнаар, аразында хырбалаичак кестүр, чамдыкта «кургуяктай бээр. Ол кургуяктар калбак-калбак боор. Ындыг баш дүгүм неделяда чаңгыс катап кара саваңдан өске, хандыг-даа сеанн-биле чуп болуур. Бир эвес үстүг баш дүгүн үргүлчү чуур болза, кеш адаанын чаан улам хөйну ылгалдырып үндүрер. Моон уламыидан баш дүгү улам үстелир. Баш дүгүнүң дөзүн «тинный экстракт» азы «Резоль», «Спироль» деп чүүлдер-биле неделяда 1—2 катап чаарга дузалаар. Аъш-чемге хөлүн эрттир ажыг чүүлдерни (перец, горчица) семис ниен, хөй эъдин ажыглап болбас. Харын ногаа, чимис аймаан, балыктан кылган аъш-чемнерни чемге ажыглаарын сумелеп турар.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии амыдырал болгаш үзеттир киллистерииің 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацив киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 3043.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының делектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00581.

Хуралтын залын библиотека

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 132 (12822) | 1985 чылдың июнь 8, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

БИСТИҢ ХОСТУГ ҮЕВИС

Кижиниң амыдыралы чүгле бүдүрүлгеде, ог-бүлезинде ажыл-херектен азы өөредилгезин-биле кызыгаарланмас. Кижи хостуг шагында чүнү сонуургап, кылып турары мейиин чергенинг айтырыы болбас. Хостуг үезинде кижи чүнү кылбазыл: ном номчуп, бот-тывыңгыр уран үүлү болгумнеригре киржип, сонуургалдар аайы-биле „клубтарга кичээлдеп, спортчу хемчеглерге киржип, театрлап, кино, концерт залдары барып, аян-чорукче-даа аттанып, балыктап-даа чорүүр.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел бисте колбарган амгы бо үеде ук айтырыг онза чугула. Чонның хостуг үезин эки организастаарынче сагыш салыры эң чугула. Ынчангаш культура албан черлеринң ажылын доктаамал сайзырагайгайындар, бот-тывыңгыр уран үүлдү, спортту, туризмни калбартыр апаар.

Арагалаашкын ышкаш бүжар чүүл бистиң моральдыг мозу-бүдүжүвүске, бистиң инитиилелдиң принциптеринге черле дүүшпес. Оон уржуктары хаңы,ажыл-херек сураараар, корумчурум кошкап, чогаадыкчы арга-шинчек чавызаар, үруглар кижизидилгезин хойдан үнүп, ог-бүлелер-даа бүстүр.

Чонның хостуг үе-шагын чогумчалыг эрттиреринге чүү чугулап! Культура ажылдакчылары, партия организациялары, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары, профсөвилел, комсомол болгаш херээжеңнер актывы-биле кады бо ажылды башкарып чорудар болгаш культура албан черлеринге чаа ёзулал, чаңчылдарны иептередип, арагалаашкын чок элээр кудаларны, байырлалдарны эрттирерин практикалаар ужурлуг.

Материалдыг баазаны быжыглаар ажылды чорутпушаан, бар турар культура, уран үүлү албан черлерин эң ажыктыг ажыглаарын чедип алыр. Республикада культура албан черлерн төлүттүүген. Бүгү ажылдарны түскай угланышкынныг комплекстиг планнар ёзугаар чорудар. Бо талазы-биле Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Эрзин районнарының культура албан черлериниде ажыл инитизи-биле багай эвес. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга кодээде клуб, библиотека, кино албан черлери боттарының ажылын бир ай угланышкынныг чорудуп турар. Ынчангаш чонның дыштанылгазын организастаарынга, хостуг шагын чогумчалыг болдурарынга оларның салыышкыны улуг болур ужурлуг.

Чонның дыштанылгазын организастап турары-биле ажылы мактадыг культура албан черлери бисте база бар. Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажы, Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадыр. Кызыл районнуң Кур-Чер кодээ Культура бажыңы дээш еске-даа культура албан черлерин мааа адап болур. Кур-чер Культура бажыңында шупту он болгумде хөй кижинин хаара тутkан. Хөйнүң ырында бежен кижи, танцыда—20, шинде—12 кижи киржип турар, оон ашгыда киномеханиктериң, чүрүк тырттырарынга, шыдыраага сонуургалдыгларның, уран-шевер кыыглар база амданныг аъш-чем кылырының клуву база бар.

Күш-ажылчы коллективтериниң шүгүму-биле чонның дыштанылгазын организастап чорудары база онза чугула. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле хемчегларде коллективтер бөдүүн спорт дериглерни тудуп алырын база айыткан. Ам соруула чүл дээрге болгу дег черлерге оны амыдыралга мээп-ла боттандырары. Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозта дээш еске-даа черлерде спорт ажылын багай эвес тургускан. Кызыл хоорайда геология-шинчилел экспедициязы ышкаш мурнакчы коллективтерге спорттуң 7—8 хевирлерниңге маргылдааларны эрттирип, бүгү ажылды хөй-иниитн эгелээшкинни-биле кылып турарының эки чижектерн бар. Мынчап кээрге бо коллективтиң кежигүннерн спортче массалыы-биле хаара туттунган. Бо бүгү күш-ажылчы чүткүлге, кадыкшылга, хостуг шакты чөп ажыглаарынга таарымчалыг. «Азам, ачам, мен—спортчу ог-бүле бис» дээш чергелиг спортчу бөдүүн маргылдааларны хоорай, суурларга квартал-дар, бөлүктер аайы-биле организастап чорудар ажылды чер болганга боттандырарын чедип алыр.

Элээдн үруглариың болгаш аныяктарның дыштанылгазын чөп организастаарынче онза кичээнгей салдынар үжүрлүг. Ыяңгыя чайгы үеде дыка хөй үруглар хоорай, суурларга артар, оларны школалар чанының күш-ажыл лагерьлеринге, үруглар клубтарынга дыштандырып, еске-даа аныңге ажыктыг ажылдарга оларны киришкиннерин чедип ап, хайгаарал-га алыры чүгүла.

Хостуг шакты ажыглаары кижилериң хөй-иниити идепкейин кодтурериңе, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга идиг болган турар. Кижилериң сонуургалдарын барымдаалаары, оларның билиг-мергежилин, таланытызын улам сайзырадыры негеттинер. Культура албан черлери чон ортузунга чорудуп турар хемчегларининң кижилериң сеткил-хөөнүнге чоогун дээштиг, солунун чедип албас болза, биезин дег бора-бүдүн, кымга-даа ажык-дузазы эвээш хемчегларнын кижилер сонуургавас болгаш клуб азы библиотекага ховар келир аалчылар апаар. Кәүбта азы библиотекада, театрда азы парита бүгү чүүлдер карвикэ кескү, чараш, көрүштүг болгаш ында хемчегларр солун болза, кижилерин бодунче хаара тудар, сонуургадыр дээрзи билдингир.

Чонның хостуг шагын чөп организастаарынче ажыл-агый, бүдүрүлге, министерство, ведомство бүрүзүнүң удуртукчуларыы танылап кирер апаар. Чүгле бүдүрүлге айтырыгларын шинтпирлээрн-биле кызыгаарланган, соцнал-культура айтырыгларын оюп эртер чамдык удуртукчулардан шыңгыы айтырары чугула.

Дыштанылганы чөп организастаарынга эң таарымчалыг ей—чай келген. Дыштанылга хөй талалыг, ажыктыг, солун болзун дээш аңаа хамаарылгалыг кижилерниң, организацияларның кинцнатнвтит, харыысалгалыг чоруу негеттинип турар.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдээлиг хуралынга чурттуң ажыл-агый, социал-культура хөгжүлдезинниң болгаш делегей политиказының элээн хөй айтырыгларын чугаалажып көрген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш күш-ажыл телевириниң социалистиг принцивин быжыглаар сорулга-биле ону нормалаарын улам сайзырадыгайжыдарының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген. Нормалаарының системазы эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин идепкейлиг ажыглаарынга, бүдүрүлге технологиязын хөгжүдеринге болгаш ону организастаарын эки-ижиндеринге, кылып үндүруп турар продукцияга хөй күш үнерин эвээжедиринге, ол ышкаш ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын улгатгыларынга идиг болур ужурлуун онзалап демдеглээн.

Политбюроның хуралынга колхозтарның болгаш совхозтарның, транспорт болгаш еске-даа организацияларның бо чылдың дүжүдун ажаал алырынга, кодээ ажыл-агый продуктуларын болгаш мал чемнерин курлавырлаарынга бе-петкелин хандырарының, ол ышкаш мал кыштаглаашкынын чедишкинниг эрттиреринин талазы-биле немелде хемчегларни айыткан. Министерстволар болгаш ведомстволар, чер-черниң партия болгаш совет органнарының, аграрүлетпур каттыжышкыннарының, колхозтарның, совхозтарның база еске-даа организацияларның удуртукчуларының мурнунга ажаал алыышкын техниказын, транспортту, хүлээп алыр пунктуларны, мал чемнеринин цехтерин болгаш мал кажааларын чогуур үезинде, шынарлыг белетээриниң сорулгазын салган. Кодээ ажыл-агыйга ажаал алыышкын машиналарын, чүүк автомобильдерин, магадылал кезектерни болгаш еске-даа материал-техниктиг чепсектерни чорудуп бээрин, мал чемнеринин шыгжамырларын ажыглалга киирерин дүргедедирин көрген. Ажаал алыышкынга ажылдарны организастаарының мурнакчы аргаларын ажыглаарынче, социалистиг чарышты калбартып чорударынче, бар курлавырларны улам-на долдур ажыглаарынче, продукцияның чидирилин болдурбазынче онза кичээнгейни угландырган. Республика, край, область бүрүзү мал ажырының бөдүүн болгаш чулуктуг чемнеринге

Комсомол амыдыралы

АНЫЯКТАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

Бистиң районда комсомолчу-аныяктарның 12 коллективтерин тургускан. Оларның хөй кезии кадэ ажыл-агыйда. Фермаларда комсомолчу-аныяктарның беш коллективтерн ажылдап турар. Аныяк саанчылар, механизаторлар, тудутчулар, садыгжылар черышка идепкейлиг киржип турар. Бо хүннерде куш-ажылчы моргылдаанын кол кыйгырыгы—«Партияның XXVII съездизинге — куш-ажылчы шалыпчы 27 декада».

Май 1-ге чедир күрүмеге сүт садарының планын «Совет Тыва» совхоз 91,7 хуу күүсеткен. Партияның XXV съездизи аттыг, «Бурунгаар» совхозтар планын чедимишкиннг боттандырып, сүт садарының планын база ажыр күүседип турар. Бо телазы-биле комсомолчу-аныяктар коллективтериниң киирип турар үлүү эвээш эвес.

ВЛКСМ райкомунуң бюрозу «Ленинчи орук» совхозта комсомолчу-аныяктарның Мерген сүт-баразы фермазының эгелээшкинин деткээн, сөзүнге ав болуп, аныяк саанчылар планын үргүлүг ажыр күүседип келген. Июль 27-де, аныяктарның болгаш студентилериң Москвага эртер Бүгү-делегей фестивалының ажыттынар хүнүнде, бо аныяктар коллективинде беш чыл планын доозуптар арга тургустунган. Бригадир Н. Блинова, комсомол бөлүүнүң удуртукчузу Е. Сеак саанчыларның күш-ажылчы идепкейин кедурер, ажылды организастаар херекке үлүүн киирип туралар. «Мал ажылы—шалыпчы фронт» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап келгеннер ам мурнакчыларның одурүнда киргеп. Бедик куш-ажылчы көргүзүглерни чедип алганы дээш ферма коллективинге Тываның комсомол шөнналын тывыскан.

Күрүмеге садар сүттүң 80 хуузу биргиң сорттуң болуп турар. В. Найдан, А. Сыгыртаа, Т. Даржаа, эр саанчы О. Оглупкан он неделя түнелиниң биле чарышка тиилекчи болганнар. Оларның кайызы-даа 600 ажыг литр сүттү сааган. Цех организациязының секретары Г. Дулзүккей эскелерге үлегер көргүзүп, хүн нормазын ажыр күүседип турар.

Мал ажылынче аныяктарны хаара тударынче, оларга ажылдаарынга болгаш чурттаварынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче комсомол комитеттери киичээнгей салып турар. Фермаларда коллективтерден аңгыда, хөй-жуларның, аңчыларның бригаделарын, звеноларын тургузерин өөренип көрүп турар бис.

Каа-Хем райпозунуң магазининде комсомолчу-аныяктар коллективин коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чаалап алган. Бригадир А. Кузьмина, комсомол бөлүүнүң удуртукчузу Н. Бочкарева аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезинин айтырыын чогумчалыг шинчилеп, садыглаашкын культуразын бедидерин чедип алганнар. Универмагта (бригадири Г. Гончарова, комсомол бөлүүнүң удуртукчузу Р. Шарапова) коллектив база бараан саарылгазының планын ажыр күүседип турар.

Чурттаага-коммунал ажылагыйында комсомолчу-аныяктарның № 4 бригадазының ажылы база экн. Аныяк мурнакчылар күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыктырган. «Бурунгаар», «Бүрен», «Совет Тыва» совхозтарда комсомолчу-аныяктарның трактор-хозу звеноларының ажылы экижип турар.

«Мергежилиниң тергинин» деп конкурсту квартал сонында түнелп турар бис. Даараныкчызы Г. Гапова планын 113 хуу күүсеткеш, чарышка тиилекчи болган. Саанчылардан тиилекчи болган О. Кенсанны партия кежигүнүнге, В. Санданны партия кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Механизаторлар аразында чарышка «Ленинчи орук» совхозта В. Адыя тергиндээн. Районнуң аныяктарын төлээлеп, саанчы В. Сандан биле механизатор В. Адыя аныяктарның болгаш студентилериң Бүгү-делегей фестивалынга киржирлер. Тундугжулардан «Тыва кедээ тудуг» трестиң № 958 КМК-зында бызаңчы Н. Сакурин тиилекчи болган. «Совет Тыва» совхозтуң хойжузу О. Монгуш, аңчы Ф. Потылицын олар шилип алган мергежилинге хандыкшылдыын көргүзүп, планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Олар база «Мергежилиниң тергинин» деп атка төлептиг болганнар. Бо чарыш аныяк ажылчыннарның мергежилин бедидеринге кончуг улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Комсомол райкому, комитеттер дайынның, күш-ажылдың хоочунчары-биле, будурулгениң мурнакчылары-биле ужуражышкыннарны организастап турар. Аныяк ажылчыннарны ажылга хүлээп алырын байырлыг байдалга эрттирерин чамдык организациялар чедип алган. Комсомол организациялары комсомолчу-аныяктар коллективтериниң аразында социалистиг чарыштың организастаарын экижидер сорулгалыг. Хүлээлгелерни, социалистиг чарыштың негелделерин ажылдеп кылырда, ажылдың байдалын, ажылчыннарның мергежилин барымдаалап турар бис. Ажгы-ажгы категорияның ажылчыннарының аразында чарышты бөлүктеп түнеп турар. Оларның ажылынга дүүштүр, шаңнап-мектаар аргаларны чаартып, эчис көргүзүглер дээш аныяктарның сонуургалын кедурер төлазы-биле хемчеглер алдынып турар.

Ынчалза-даа комсомол организациялары ам-даа чарышты уезинде түнээринче сагыш салбайн, куш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурумну быжыглаарының айтырыын чарыш-биле холбаавайн, ажылдың будурукчулүүн бедидерин чедип албайн турар. Чарыштың көскүзүн чедип ап, кижизидикчи ролюн күштелдирери бистен негеттинип турар.

Партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур үеэш комсомолчу-аныяктар коллективтери бедиткен хүлээлгелерни алган. Он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш олар моон-даа соңгаар улам кызымаккай ажылдаарлар. Куш-ажыл кижизидилгезинин айтырыларын чогумчалыг шинчилээр херекке районнуң мурнакчы комсомолчулары болгаш аныяктары төлептиг үлүүн киирерлер.

С. ТАС-ООЛ,
ВЛКСМ Каа-Хем райкомунуң бирги секретары.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселдер — бүгү улустуң херээ

НЕГЕЛДЕНИ ШЫҢГЫЫРАДЫР

СЭКП Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленуму күрүнеңиң, хөй-иитиниң болгаш куш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаарынче, ажва үндезилээш социалистиг ончу-хөреңгинин кадагалалын экижидиринче, күрүне мурнунга планныг онаалдаларның долу күүселдезин чедип алырынче сагыш салырын чугулаан. Бо талазы-биле кандыг дээштиг хемчеглер алырын СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Куш-ажылдың социалистиг корум-чурумун быжыглаар ажылды экижидер дугайында» доктаалында, ССРЭ-ниң куш-ажылчы коллективтер дугайында Хообилузунда тодаргай айыткан.

Бо негелделерге дүүштүр ажылды канчаар организастап турарын районнуң «Суггат» будурулге каттыжыышкынының ажыл-чорудулгазының чижээнден көрүп болур. Маңаа бир-ле дугаарында коллективте социалистиг ончу-хөреңгини кадагалаар, оны үреп, тонаар кижилерни торгаар талазы-биле ажыл ам-даа четпес тургустунганын айтып алаар. Машина-техниканың артык кежектериниң кадагалалы, оларның учёт-отчёду сандаргай. Мооң уламындан коллективте техниканы чогуур хүүсээларынга чедир ажыглаавас, янзы-бүрү чылдагаанмардан оларның үрелир, октаттынар чоруктары бар. Чижээлээрге, тракторист А. Сарыглар бодунуң бурузу-биле Т-150 маркалыг тракторну донурган. Ындыг турбуже «Суггат» будурулге каттыжыышкыны будурулгеге ооң чедирген когаралын санап көрбээн, ону септээрингe хереглээн артык кежектериң артээн бурузуг кижиден тырттырбаан. Кылган ажылдарның өртек-үнезин уладыгаттырган мөге документилер тургузар, ажыл шагын үскен кижилерни чажырар, улуг чылдагаан чок черге администрациянын чөпшээрели-биле хөй шөлээ бээр таварылгалар бар. Чижээлээрге, кол механик Н. Хертек чолаачы К. Ооржактың адынга 24 рубльдиң ажылдарын кылган деп мөге документини тургускан. А херек кырында ол хүннерде К. Ооржак кандыг-даа ажылдар кылбайн, дыштанып турганы хыналдадан илерээн. Бо таварылгада мөге документини тургускан Н. Хертектен ук акшаны катап тыртырган.

Коллективтиң удуртукчуларында боттарының ажылагыйжы эвес чоруун чажырар сорулга-биле куш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн таварылгаларны ыыттаавайн эрттирип каар чүүлдер бар. «Суггат» будурулге каттыжыышкынында данзы ёзугаар 131 ажылчын санаттынып турар. Эрткен чылын оларның ажылга келбээнин 17, чылдагаан чок черге ажыл шагын үскенин 0,7 хуу азы 228 кижи-хүнү, билдиннес чылдагааннар-биле ажыл шагының чидирин 5,5 хуу болган. Сөөлгү сан-түң херек кырында санаттынмаан прогулга хамаарыжыр-дыр. Ынчангаш мурнунда чыл-биле деңнээрге херек кырында демдеглеттинген прогулдар 50 хүнге кызырылза-даа, ажыл шагының чидирин бир хүнге өскен. Коллективтиң удуртукчулары ажыл шагын чөптүг ажыглаавас таварылгалар-биле эптежип, куш-ажылдың сагылга-чурумунда хажыдыышкыннарны көрбээнкилеп эртирип турары илдең-дир. Үстээнчыдылга, уруглар кижизидилгези дээш шыңгыы харыысалгалыг болуру.

Бистиң агитквартираның чурттакчылары ол талазы-биле чамдык арга-дүржулганы моокнеп ап, эрткен чылдарда-даа, бо чылдың бирги кварталында-даа ук чарышка бирги черлерни эзелеп келген.

Ылаңгыя эрткен чылын совхозка 43 тонна мал чемин белеткеп бердивис. Күрүмеге эът, сүт, дук дужаарының планнарын күүседиринге үлүүвүстү киириштирдивис. Агитквартиралар аразында делегелгелерге, маргылдааларга шаңналдыг черлерни бистиң агитквартира эзелеп турган. Бо ажылдарны моон-даа соңгаар идепкейжидери көрдүнген.

Х. Адыг-оол, К. Кара-оол, С. Иванов, Х. Айылдаа, Х. Каштаңмай олар ышкаш уруг-дарыының кижизидилгези дээш сагыш салып чоруур, хөй-иитиниң ажылынга идепкейлиг эштер бистер бар. Өске-даа активчилерге даянгаш, агитквартирага кижилер-биле ажылды хүн бүрү чорудуп, ооң дээштиин бедидер сорулга салдынган.

С. КААДЫР.
Бай-Тайга район.

Көскү агитация көрүлдези чоруп тур

ХӨЙГЕ ЧЕДИНГИР КЫЛДЫР

Өвүр районуң СЭКП райкомунуң бажыкының баарында хүндүлел самбыразын чарыштыр дерип кылган. Ында хүннүң маадырларын, чарыштың тиилекчилерин адап көргүскен. Оларның аттары бо: квартал планын 109,2 хуу күүсеткен Сельхозтехниканың чолаачызы Анатолий Ховалыг, көрүкчүлер болгаш орулга киирер база сеансылар планын ажыр күүсеткен Солчур суурда киномеханик Демир-оол Хомушку, квартал планын 105 хуу күүсеткен райпонуң хлеб бижырыкчызы Александра Сенчек, хүүда планныг онаалдазын 136 хуу күүсеткен районуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң дээренык-чызы Вера Сат, харылзаа белдирииниң монтёру Данния Ооржак, «Ак-Чыраа» совхозтуң механизатору Сүгежик Монгуш, септелге-тудуг участогунуң тудугжузу Роман Семис-оол, эмчи сестразы Зоя Маадыр-оол. Куш-ажылчы алдар тугун хүн нормазын доктаамал 120—130 хуу күүседип турар «Коммунизмче орук» совхозтуң чаштырар агрегатар (удуртукчузу Чкалов Оидар) звенозунга алдар болдуруп көдүргеп.

Бо бүгүнү көскү агитациядан биинп ап болур. Ооң кол сорулгазы — совет кижилерниң бүрүнгаар хөгжүлдезинде чедимишкиннерни тода болгаш билдингир кылдыр көргүзери, амыдыралда доктаамал чаартының турар болуушкуннарны анализтеп көөру, оны массаонга чедирери. Көскү агитацияның дузазы-биле чон хүнүң политиктиг дозукүн, үеэнин маадырларын, чарыштың тиилекчилерин билип алыр база ол ышкаш партияның шинтпирлерин күүседиринче ажылчы чонну кыйгырар үжүрлүг. Көскү агитацияның дээштиң, ооң кижилерге салдары идеологиянга ажылының бо чугула хевиринче партия, совет органнар, ажыл-агыйның удуртукчулары кайы хире кичээнгей салып турарындан кончуг хамаарыжыр. Чижээ, бо районнуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелии ол көрээлиңер. Мында көскү агитацияже доктаамал кичээнгейни уладыгаттырып, хана солуннарны, хүүдустарны, «Чаңныкта, «Ширбиил» дээш ышкаш шоодуглуг капсырылгаларны үндүрүп, анва чарыштың тиилекчилерин, хүннүң маадырларын хөйге көскү кылдыр чарлап, оларны мектап келгеп. Куш-ажылчы коллектив он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарының планныг онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседип келген. Эрткен беш айларның планы база долузу-биле күүсеттинген. Беш чыл планын күүседиринин бүгү аргалары бар.

Эргелелдиң «Бытовик» хана солунда будурулгениң мурнакчыларын, план күүселдезинин, социалистиг чарыштың канчаар чоруп турарын тод көргүскен. Ол будурулгениң мурнакчылары: Т. Аппак, О. Ооржак, А. Чучай, В. Сат, М. Дулуш, З. Донгак. Ук коллективтен комсомол, профэвилел булуңнары эки дериттинген. «Комсомол — Коммунистиг партияның идегелдиг дузалакчызы болгаш кур күжүн дээ лозуңну чарашпыр бижээш аскан. Ол будурулге черинде оон аңгыда хүндүлел, көргүзүг самбыраларын, шынар булуңун, чагыкчының булуңун, «ураң холдар» булуңун көрүштүг кылдыр дерип кылган. Ону үргүлчү чаартып турар. Неделяның пятницазында сонында шынар хүнүн эрттирип, бүгү кылган ажылдарның шынарын хынап, ооң түнелинин үндүрүп, ону хана солунга бижип турар. Ол будурулгениң демдеглел дептеринден үште бижиглге: «Силернин парикмахерскаяларның мастери Т. Түлүш мээң бичии уруумнуң бажын багай таварын каан. Ол дугайында хомудалымны эргелел баштаар черинге киирдим. Уругнуң аазы Ч. Монгуш». «Мастер Т. Түлүштүң ажылының шынарының дугайын баштаар чер хуралга чугаалажып көрген. Мастер бодунуң буруузун минип, моон соңгаар ажылының шынарынче сагыш салырын аазаан» деп бижимелди ооң адаанда кылган. Бо боягаш өске-даа чижектер амыдырал хандырылга будурулге эргелелинде көжизидилге ажылынче, кижилерниң ажылдаарынга таварымчалыг байдалды тургузарынче, көскү агитацияның ролюн бедидеринче кичээнгейни угландырып турар деп чүвени херечилеп турар.

Ол будурулгениң партия, профэвилел организациялары продукциянны көвүдедир, шынарын экижидер, бот-үнезинн чимгедиринин айтырыгларынче кичээнгейни улгаттырып, куш-ажылдың сагылга-чурумун улам экижидер сорулганы салып ажылдап турар. Кижилерниң канчаар ажылдап турарын, социалистиг чарыштың түнелдерин самбыраларда, булуңнарда, хана парлалгазында бижип, хөйге көскү кылдыр аскан.

Ынчалза-даа ол районда көскү агитациянның янзы-бүрү хевирлери чедир ажыглаттынмайн турар, ооң кижизидикчи үтка-шынары, дээштиг чавыс болуп турар. Дыка хөй таварылгаларда көргүзүг, түнделел самбыралары, социалистиг чарыштың экраннары, улусчу контрольдуң стендизи долдуртунмайн турар таварылгалар көскү агитациянын ажылында бар четпестерни хепечилеп турар. Ажыл шагы үзер, аралгалаар, ажылдап турар коллективинин адын бакырадыр, чалгаа, шүшпек кижилерни сойгалап көргүзер көскү агитацияның «Чаңныкта, «Ширбиил», «Дүвүренчиг медээ» дээш ышкаш хевирлери ыракта чедир ажыглаттынмайн турар.

Чижээ, район төвүнден ырак эвесте, Торгалыг суурже баар орук аксында орук септелгетудуг база КМК-6 деп будурулге чөрлери бар. Бо организацияларда кижилерни хөйаът кирип, кичээнгейни хаара тудупку дег чаңгыс лозуң, стенд-даа чок, хөөнзүргей-ле чүве, чүгле «кызыл бергеп», сарлырып калган плакаттар тургулаар. Ол будурулге черлериниң кайызында-даа көргүзүг, түнделел самбыралары кажангы олчаан долдуртунмаан, шаарары берген, бо чоокта аңаа кижи холу дээп көрбээн, бүгү өң-чүзүнүн осконупкан, элей берген. Бир сактырга кожа турар ол ийи организация көскү агитацияны кым кончуг кошкак организастап шыдаар эвес дээш маргышкан-даа чүве дег.

Уран чүүлдүң бир янзы хевири болур көскү агитацияның стили болгаш «дылыг бир онзагай. Көскү агитация үениң негелдезинге дүүштүр үргүлчү чаартынар үжүрлүг. Бистиң бо хүннеривисте көскү агитацияның ролю улам улгатканн. Партия аңаа чоннуң кижизидикчизи болгаш политиктиг агитатору болур харыысалгалыг үлүгнү онаваан. Ынчангаш чер-черлерде партия организациялары көскү агитацияже улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Порошок металлургиязы—камналганың чугула курлавыры

НАВОИНИҢ МЕТАЛЛУРГТАРЫНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫ

Даараныкчы болур дээн күзелин Оксана чедип алган. Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң өөредилге-будурулге комбинадынга даараныкчының мергежилии чедип алгаш, куш-ажылчы эге базымын ол Мөңгүн-Тайга районнуң амыдырал хандырылга комбинадынга эгелээн. Даараныкчылаа-ла Оксана Борбак-оол үр болбаан, ындыг-даа болза «ажылы экю» дөртип мактадып турар.

ЧУРУКТА: даараныкчы О. Борбак-оол.

В. ТАНОВТУҢ фотозу.

УЗБЕК ССР. Навоинин ССРЭ-нин 50 чыыл аттыг даг-металлургия комбинады машиналар кезектериниң ажылдаар курлавырларын хөй катап улгаттырган. Ол дээрге, демир кезектерни болгаш белдирлерни быжыглаарының база катап тургузарының порошоктуг аргазын будурулге чермиге ажыглаванының түңнели-дир.

Комбинат республикага ындыг арганы ажыглап эгелээн баштайгы будурулгелерниң бирээзин. Ону ажыглаарының чугулазын амыдырал боду негеп келген: механизмнериниң кезектери болгаш белдирлери изиг черлерге болгаш дег ажылдарынга онза дүргеп элээр болган. Киевтиң, Минскиниң болгаш өске-даа хоорайларның будурулгелеринге кезектерни катап тургузар болгаш быжыглаар ажылдарга порошок металлургиязын ажыглаар талазы-биле чыгдынган дүржүлганы навоинилер улам-на байдып, сайзырадыгайнар. Олар плазмотронну сайзыраңгайжыткан, дериглеген ол-ла черинге, чамдыкта харын белдирии машинадан үжүлбайн-даа септеп шыдаар бичке хемчээлдиг газ-чалбыыш аппаратуразын боттары чогаадып кылганнар.

Бөгүн ында 120 янзы аттыг белдирлерни болгаш кезектерни катап тургузуп турар. Беш чыл эгезинден бээр порошок металлургиязы комбинатка бедик шынарлыг 22 мүң тонна металлды камнап алыр арганы берген. Чүгле металл чарыгдаарын кызырарының болгаш септелгенн кынырда ажылды шапкынчыдарының аргазы-биле Навоинин комбинады чылда-ла 2 млн. рубль ажыкты ап турар.

ЧУРУКТА: Киевтиң политехникти институдунуң порошок металлургиязының кафедразының аспирантызы Н. Вдовиченко ооң институдунга тургускан порошок удазының будурулге шенелдезинге белеткеп тур.

В. ЗАНЬКОНУҢ фотозу.

ЧААГАЙЖЫТТЫНГАН БОЛЗУН ДЭЭШ

Самагалдай кедээ Советтиң сессиязынга суур чаагайжыдылгазының талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Районнуң коммунал ажыл-агый будурулге эргелелиниң начальныгы С. Т. Чарбуу, санээпидстанциянның улуг эмчизи В. К. Чооду сессияга үстүнде айтырыг талазы-биле дыңнадыг кылган.

1985 чылда Самагалдай суурга чаагайжыдылга талазы-биле кеску ажылдар кылдынар. Суурнуң Механизация болгаш Комсомольская кудумчуларында штакетниктериниң селтелгезин чорудар, сес көөрүтүү тударын кердүнген. Суурнуң үш микрорайонунга уруглар ойнаар спорт шелчүгештерни тударын планнаттынган. Суурну улам могаанынник болдураары-биле ооң кудумчуларынга тарымал үнүштерин олуртур. Суур чаагайжыдылгазының талазы-биле кылыр ажылдар хөй. Чаагайжыдылгага кердүнген ажыл-хөреңгинин доозу шиңгээдип алыры-биле чугула бо ажылга коллектив, ог-буле бүрүзү киржип, төлептиг үлүүн киириштирер үжүрлүг. Депутаттар ол айтырыгны база чугаалажып, ол талазы-биле кылыр ажылдарын тодаратхан.

М. ТИРЧИН.

Тес-Хем район.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселдер — бүгү улустуң херээ

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР БИС

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди куштелдирер дугайында документилери-биле кедээнин ажылишкилери бистер база улуг сонуургал-биле таныжып, чүүлдүгүнүн хүлээп алдывыс. Ол чугула документилерде айткан хемчеглерни боттандыралары-биле ылаңгыя херээженнер чөвүлелдери агитквартираларны дамчыштыр чүүкү кылырын тодарадып ап турар.

«Кара-Хөл» совхозта «Хаяа» агитквартираның чурттакчылары хөй-иитиниң, куш-ажылдың быжыг сагылга-чурумуу дээрге-ле кижизидилгениң кол өзээ болурун эки билир. Кижи бүрүзү онаашкан ажылынга, ажы-төлүнүң кижизидилгези дээш харыысалгалыг болурун чедип алыры-биле лекция, беседаларны бо хүннерде партияның айтыышкынналарынга дүүштүр чорудып турар.

Өөренникчилер ортузунга корум-чурумну улам быжыглаар дээш дөрт кижи составтыг милициянның аныяк өөнүктериниң отрядын тургускан. Ол ажылды чорударын З. Допур-оол, өске-даа бөшкылар бөшкарып турар.

Кижиниң чаагай чоруу дээш партия болгаш чазак бо хире үлүг сагыш салып турда кижи бүрүзү бодунуң иннтилелге туружун шүгдүнүп көөр апвар. Иннтилелге ажыктыг ажыл кылбас, аралгалап, өскелериниң артынга хелегеленип, маңгысталчак ёзу-биле амыдырап чоруур ийи-чаңгыс кижилер-биле шыңгыы демисежир бис. Хөрээженнер чөвүлелиниң агитквартиралар аразында организастаан социалистиг чарыжының үжүр-дузазы улгадып турар. Бисте ол чарыштың бир кол негелдези — хөй-иитиниң ажылынга идепкейлиг киржири, чаагайжыдылга болгаш моделди ооң адаанда кылган.

Бо боягаш өске-даа чижектер амыдырал хандырылга будурулге эргелелинде кижизидилге ажылынче, кижилерниң ажылдаарынга таварымчалыг байдалды тургузарынче, көскү агитацияның ролюн бедидеринче кичээнгейни угландырып турар деп чүвени херечилеп турар.

Ол будурулгениң партия, профэвилел организациялары продукциянны көвүдедир, шынарын экижидер, бот-үнезинн чимгедиринин айтырыгларынче кичээнгейни улгаттырып, куш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурумну быжыглаарының айтырыын чарыш-биле холбаавайн, ажылдың будурукчулүүн бедидерин чедип албайн турар. Чарыштың көскүзүн чедип ап, кижизидикчи ролюн күштелдирери бистен негеттинип турар.

Чижээ, район төвүнден ырак эвесте, Торгалыг суурже баар орук аксында орук септелгетудуг база КМК-6 деп будурулге чөрлери бар. Бо организацияларда кижилерни хөйаът кирип, кичээнгейни хаара тудупку дег чаңгыс лозуң, стенд-даа чок, хөөнзүргей-ле чүве, чүгле «кызыл бергеп», сарлырып калган плакаттар тургулаар. Ол будурулге черлериниң кайызында-даа көргүзүг, түнделел самбыралары кажангы олчаан долдуртунмаан, шаарары берген, бо чоокта аңаа кижи холу дээп көрбээн, бүгү өң-чүзүнүн осконупкан, элей берген. Бир сактырга кожа турар ол ийи организация көскү агитацияны кым кончуг кошкак организастап шыдаар эвес дээш маргышкан-даа чүве дег.

Уран чүүлдүң бир янзы хевири болур көскү агитацияның стили болгаш «дылыг бир онзагай. Көскү агитация үениң негелдезинге дүүштүр үргүлчү чаартынар үжүрлүг. Бистиң бо хүннеривисте көскү агитацияның ролю улам улгатканн. Партия аңаа чоннуң кижизидикчизи болгаш политиктиг агитатору болур харыысалгалыг үлүгнү онаваан. Ынчангаш чер-черлерде партия организациялары көскү агитацияже улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ДЕМИСЕЛДИ ШЫҢГЫЫ ЧОРУУДАР

Бистиң орук-септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары чыглып келгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын танышып, ону хаяы анализтеп, ооң кижилерге чедирип турар хоразын чугаалаштывыс. Шынап-ла, арага-биле алдар чедип алган кижи кайда-даа чок. А ооң хоразын чамдыкта санап түңнээри безин берге болгулаар. Мооң мурнунда биске тудугжулар, чолаачылар, өске-даа ажылчыннар арага ижипкеш, ажылче үнмейн баар, акша алган хүннерде бөлүк-бөлүүг-биле арагалаап туруптар турганыывыс чажыт эвес.

Ам байдал мырыай өске. Коллективтиң чоокта эрткен будурулге хуралында бир ажылчынны мооң мурнунда куш-ажылдың сагылга-чурумуи үреп, ажылды шын организастаарынга шаптыктап, коллективтиң адын бакырадып турганы дээш ажылдан үндүрер ужурга таварыштывыс. Ийи кижиге шыңгыы доңгулда онаваан. Бульдозерист Василий Куулар, тракторист Григорий Монгуш, чолаачы Владимир Куулар, тракторист Виктор Серен-Доржу дээш ышкаш бистиң мооң мурнунда бо-ла ижиптер эштеривис арагалаар чоруун шүүт сөөскеткиннар. Ажыл шагы үзер чорук көскүзү-биле чок болду.

Арагалаашкынга удур доктаал күштүг болган хүнден эгелээш бистер дружинниктер ажылын катап эде тургузуп, коллектив кежигүннериниң өг-бүлелеринге барып чедип, шала чигзиничиг хире кижилер-биле тускайлаң ажылды чорудуп эгелээн бис.

Доктаалдың күүселдезин чедип алыры, амыдыралга бот-тандырарыындыг-ла белен эвес херек деп бодап турар бис. Ынчалза-даа кижи бүрүзүнүң арагалаашкынга удур демиселге идепкейлиг киржириниден кончуг хамаарыжыр. Мооң мурнунда ышкаш эжим «камгалап», ооң-биле соөртүнчүп, «адыг дузазы» чедирип турар болза, оон чүү-даа бутпес, ол кижиниң арагаже хандыкшыыры улам дам баар, чоорту арганың дүвүрге дужуп эгелээр деп чүве кымга-даа билдинип турар. Ынчангаш бистиң куш-ажылчы коллективке арагалаашкынга удур демиселди шыңгыы чорудар бис.

М. МОНГУШ.
Өвүр район.

АМ-ДАА КҮШТЕЛДИРЕР

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын, анва хамаарышкан Чарлыктарны солун-сетküүлден момчуп таныжыкаш, сеткил ханып чүүлдүгүнүп хүлээп алган мен. Ол хемчеглер ам бистиң амыдыралывыста күштүг болуп кирген.

Шыны херек, мээң бодум хуумда арага ижеринге сундугар, олче чүткүүр сеткил чок. Арагалаар чоруктуң ажылишке, амыдырал-чурттаалгага багай салдарлыын, хоралыын эскерип чоруур мен.

Кур-Чер — Кызыл районда улуг суурларның бирээзи. Суурнуң магазиннеринде арага сатпайн турар. Ындыг болганда, шупту чүве шыпшык болгу дег. Арагалаар чорукка удур демиселди бо хире күштелдирген турда, суурувустуң кудумчуларынга ийи-чаңгыс эзирик кижилер бо-ла көстүп келгилээр-дир. Чамдыктары мырыай мотоцикл мунуп алгаш, дүне суурнуң ол-бо кудумчуларынга халдып турә-даа хонар. Арага сатпайн турар дээн болгай мен, олар кайыын садып ижип турарыл? Оон-моон садып ап турганы-ла ол чүве боор оң. Ана-ла черге чарыгдап турээ бензинни кайыын ап турарыл? Суурнуң кудумчуларынга орайга дээр сыгыржын чоруп турар аныяктарның аразында өөренникчилер база бар. Ындыг болганда, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур партия, чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин аныяктарга, өөренникчилерге калбаа-биле ам-даа чедир таныштырып, кижизидилге ажылын күштелдирери чугула.

Суурнуң дружинниктери дежурныйлаашкынче үнүп турар. Ынчалза-даа оларның ол ажылы дески эвес. Хөй-иитиниң корум-чуруму оон база чугула хамаарыжыр. Дружинник хүлээлгазын ак сеткилдиг күүседип турар коллективтер бар. Дружина бүрүзү чүге ынчаар ажылдап болбас деп, чугула бо чүүлге эрең-гелээшкинден үштынары чугула деп бодал бар. Дежурныйлаашкын бүрүзү ак сеткилдиг эртип турар чүве болза, үстүнде чугаалаашым ышкаш четпестер, хажыдыышкыннар турбас болгу дег.

Арагалаар чорук, шынап-ла, хөй-иитиниң хөңнүн калдырган, ынчангаш ооң-биле демисел күштүг болуру чугаажок.

К. КАЛЫНДҮҮ.
Кызыл район.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

Хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң хайбарткан хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Соведнииң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының «Кызыл хоорайның будурулгелеринде болгаш организацияларында күш-культураның болгаш спорттуң байдалының дугайында» айтырыгны чугаалашкан хуралының докталын танышкан. Ук докталды күүседкри-биле күш-ажылчы коллективтер-биле ажыыды экижидер, хоорайда бар спорт шелдерни, спорт залдарны, стадионнарны ажыглаарын чурумчудар талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны база ажаа чугаалажып керген.

Хуралдың ажылынга «Урожай» болгаш «Спартак» эки тура спорт ниитилелдериниң удуртукчулары, хоорайның уязы өредилге киидизиниң ажылдакчылары, школалар директорлары, күш-культура башкылары, Профтехөредилге эргелелиниң ажылдакчылары, спорт тудугларының каттыжыышкынының директору болгаш оон-даа өске спорт ажылдакчылары киришкен.

Кызыл хоорай Соведниң күүскомунуң даргазының орлакчызы Н. Л. Верхотурова Тыва АССР-ниң Дээди Соведииң Доктаамал комиссиязының хуралының шиитпирин чыыланнарга номчуп, таныштырган.

Чурттакчы чон ортузунда күш-культура, кадыкшылга ажылдарының арга-методтарын улам ыңай сайзыраңгайжыдарын хандырар сорулга-биле Кызыл хоорайның күүскомунуң доктаамал комиссиязының хуралының шиитпирин өзүгаар 1986 чылдың сентябрь 1-ге чедир тодаратқан турарын чедип алырын Кызыл хоорккүүскомга ында сүмелээн.

Хоорайның спорт ажылдакчыларының актив хуралын эки тура спорт ниитилелдериниң область чевүлелдериниң, ВЛКСМ обкомунуң, хоорккомунуң, өредилге черлериниң, школалардың, будурулгелериниң, организацияларның киржилгези-биле июнь айда эртиреринн планнап турар дугайында Н. Л. Верхотурова чугаалаан.

Хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы Н. Б. Кувезин будурулгелерге болгаш организацияларга күш-культура-кадыкшылга ажылдарын организастаарынга кичээнгейин күштелдирери, коллективтерге күш-культура болгаш спорт чевүлелдерин тургузар болгаш оларга практиктиг дузаны көргүзери чугула дээрзин чугаалаан. Ол ышкаш ГТО нормативтерни дужаарын чурумчудар дугайында айтырыгга доктаваан. Ынчангаш хоорайның спорт ажылдакчылары күш-ажылчы коллективтерге күш-культура-массалыг ажылдарны үндезинни-биле экижидеринче бүгү күштү салыр. Өредилге черлериниң, школаларның, организацияларның спорт шелдериниң, спорт залдарының, стадионнарның септелгезин, белеткелин дарый чорудар, ажыглаарынга үргүлүү белен болдурарын чедип алыр. Хоорайда бар спорт шелдерин, спортзалдарны, стадионнарны ажыктыг ажыглаар, оларның ажылын контрольга алыр, чурумчудар сорулга-биле ук спорт тудугларын шефтээр спорт организацияларын ында быжыглаанын дыңнаткан. Тыва АССР-ниң Дээди Соведниң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралынга хүлээп алган шиитпирни күүседирибиле стадионнарны, спортзалдарны, спорт шелдерин будурулгелериниң, организацияларның коллективтерин ажыглаарынга тодаргай графикти профзавилел обкомнары-биле кады төрүлүттүр тургускаш, ону Кызыл хоорай Соведниң күүскомунга бадыларыбиле киирер. Ажыл шагындан дашкаар болгаш дыштанып; байырлал хүннеринде стадионнар, спорт шелдери эзэнзиреевс, кижилер хостуг шагында күш-культура, спорт секцияларынга өөренип, спорттчу оюннарга, маргылдаалларга киришкен турарын чедип алыр дээш ажылдаар бис деп хоорайның спорт комитединиң даргазы Н. Кувезин чугаалаан.

Күш-культураның, спорттуң массалыын кедүрер, кижилерни күш-культураже хаара тудар, спорттуң базазын быжыглаар талазы-биле хуралдың киржикчилери саналгаларын солчуп, чугаалашканнар.

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы В. С. Бичеоол оларныынга хамаарышкан хоорайда 14 коллективтерде планнаттынып турар күш-культура-массалыг хемчеглерин айтып, чиик атлетикага кедээ спорттуларның башгайы оюннары чорун турарын демдеглээн. Ол ышкаш профзавилел обкомнары спорт организацияларыбиле кады коллективтерге стадионну ажыглаарының тодаргай план-графигин тургузарын аазаан. «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиндэн профтехөредилге эргелелиниң спорт талазы-биле инструктору С. Ооржак № 1, 4, 11 училищелерде спорт шелдерин дерип кылыры-биле ажыл чорун турарын чугаалаан.

Кызыл хоорайның улус өредилге киидизиниң эргелекчизин З. Ф. Борисова бодунуң саналынга хоорай школаларында чүгле үш ажола күш-культура башкыларыбиле четчелеттингеп, артканнарында чедишпейн турар, оон коп чылдагааны чурттаар бажың чедишпес, чогундан аныяк специалистер доктаваас, чорун турарын айтыкан. Күш-культура башкыларын чурттаар бажың-биле хандырарынче хоорккүүскомга киичээнгей салырын дилээн. Оон ыңгыда ургулларның гимнастика белүү доктаамал киичээлдээр чер чок, берге байдалда турар деп ол чугаалаан.

Спорт тудуглар каттыжыышкынының директору С. Е. Женихов ургуларның спорт школазының гимнастика белүүн зал-биле хандырар арганы дилеп тыварын аазаан, «Херел» спорт залды, стадионнарны септээринде бергелер таваржып турарын ол саналынга айтыкан.

Н. ООРЖАК.

Совет милициянның кижилери

«НЕГЕЛДЕЛИГ КИЖИ» ДИЖИР

Ленинград хоорайда милициянның ортумак школазын 1947 чылда эки өредилге-биле доосказ. Тываның иштики херектер шугумунга ажылдаар дужаалды холга алгаш, Виктор караа-биле көрбээни черже, ырак-узак орукче аттаныпкан. Ол чылдарга хамаарыштыр чугаалап олурда, Виктор Фёдорович Федоров оон амыдыралчы оруунуң Тывага канчаар эгелээнин, чонну терезине бергенин сагыш-сеткилиниң хамыыдан чугаалаар.

Тывага ол чээрби хар чаада ажып турган келген. Мергежилиниң ойы-биле Кызыл хоорайга ажылдап эгелээн. Чаа ажылдап келген аныяк кижиге сагышта дег чүве кайда боор. Бергелер таваржып турган. Виктор Фёдоров ында туре дүшпээн, тура-сорук, шилит алган мергежилиниге ынакшыл шаптараазынарны ажып эртеринге идиг, күш болуп турган. Участок инспектору-даа, кеземче херек истелгези чорудар киидистиң начальныгы-даа үлүүлгезин ол ак сеткилдиг күүседип келген. В. Ф. Фёдоров Иркутск хоорайга милициянның дээди школазын база доозуп алган. Хоойлу-дүрүмиү быжыы-биле камгалаар хүлээлгезин ол ак сеткилдиг күүсетпишаан, оны тежыткан чоруктар-биле шыңгыы демнээжип келген. Оон ыңгыда, хөй-ниитиниң хорумчурумун тежыткан ийиктпе, азы кем-херек үүлгеткен кижилерни честыырын билиндирип, оларны амыдыралдың арыг оруунче катап киирер дээш чеже кижи-биле чугаалашпаан, суме катпаан дээр. Хоойлудүрүм үреп, частырыг кылып чораанарның арагында «Фёдоров дарга мени дыка-ла шын сургап, суме берди. Шыңгыы чериче шыңгыы, негелделиг-даа кижи, сагыш-сеткилден чугаалажып дыңнап кижи» дээн чугааны дыңнап болур. Ол шыңап-ла ында, эрги бажыңын септелге соонда негээр эргелиг.

— Чаа микрорайон тудар апаргаш, бистиң күдүмчүвүста бажыңнарны бүзар дээн. Хүү бажыңнарын бүзар апарган чурттакчылар кандыг эргелерлигил!

— Хүү бажыңнарны бүзар апарганда олардың эзелеринге, ог-бүлелериниң кежигүннеринге бажың бээр ужурлуг. Бүзар тудугларның артээн оларның эзелеринге төлеп берип база болур, азы олар тудуг материалдарын боттары ажыглаар эргелиг.

Бүзар дээн тудугларның эзелериниң негелдезин өзүгаар оларны чаа черже көжүргеш, катап тудуп берип болур. Бо таварылгада ийи кол негелде бар. Бирээде, тус черде хүү тудуг кылыр шелду чепшээреп берип турар болза, ийиде, көжүрер хүү тудугнуң байдалы көжүртүнүп болур болза.

— Ам артык чурттакчылар шелүп хавырбас апарган деп дыңнаан мен. А бир эвес ол ажылдаваан ажык-кончаа алырының аргазы апарза, ынчаарда канчаарыл?

— ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чурттакчылар хөйлузунуң үндезинниери база РСФСР-ниң Чурттакчылар кодекизи артык чурттакчылар шелүп хавырбазын ниити чүрүм кылдыр көрүп турар. Ынчалзажок РСФСР-ниң Чурттакчылар кодекизиниң 79 чүүлүн өзүгаар бажың эзэзи артык шелүп ажык-кончаа алырынга ажыглап турар болза, ону судтуң шиитпирин өзүгаар хавырарын көргеп.

— РСФСР-ниң Чурттакчылар кодекизин өзүгаар бажың алыр оочурну кандыг таварылгаларда соңгаарладып болуруп?

— Бажың алыр оочурлуг кижи ажылдап турар черинге күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн каржызы-биле үреп келген, арегалаан, хулиганнаан, күрүне азы хөй-ниитиң өнчү-хөреңгизи оорлаан болгаш өске-даа үүлгединишкин кылыр болза, будурулгениң, организациянның администрациязы профзавилел комитеди-биле дугурушкаш, оон оочурун соңгаарладып болур.

Россияга 1905-1907 чылдарның революциязының 80 чылынга

XX ЧҮС ЧЫЛДЫҢ ЭГЕЗИНДЕ БАШТАЙГЫ УЛУСЧУ РЕВОЛЮЦИЯ

Сезан чыл мурнунда, 1905 чылдың январь 9-та (22) Россия империязының нөйсыслалы — Петербурттуң кудумчуларынга кызыл мыңгы хан холдени берген. Боттарының шыдажыр аргажок аар-берге байдалын экижидер дугайында коллективтиг дилээн хаанга дамчыдып бээри-биле императорнуң ордузунче бар чоруан ажылынарның тайбың чыскаалын хаанның өлүрүкчү ногаандыктары боолаан. Ынчан олар хаандан өршээл-хайырлал алырының орнунга каржы-дерзин боолдашкынга таваржып, казан кымчылар-биле эттедип, сонгурганнар. 4600 кижи өлүрткен болгаш балыглаткан, оларның арагында кырганнар, хөрээженнер, харын-даа бичии чаштар бээжи бар, бодукүн албатыларды дээш хаанның сагыш салыышкыны болгаш хайырлалгы ындыг болган. Ол хүн төнүгүре «хаанның улуг-хүне» болуп кирген болгаш Россияга улусчу революциянның эгези болган. Ажылчы чоннарның миллион-миллион массаларын кижи көөр хөңнү чок хаанның өзү-чурумга удур демиселге хаара тутпушаан, революцияның шүүрганы улуг чурттуң талыгар долгемнеринге ийи чартык чыл хире үениң дургузунда диңмиттелгеп.

Революция чүге Россияга өөскүй бергенил?

1861 чылда крепостной эргени солаан соонда Россияның социал-экономиктиг болгаш политиктиг хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазы 1905—1907 чылдарның революциязының төөгүлүг чайлаш чок болурунга чедирген. Кедээ ажыл-агыйга улам-на непереп база үлеттүрге тергиндеп турган капиталистиг будурулге харылзаалары-биле чурттуң экономиктиг болгаш политиктиг амыдыралының бүгү талааларыга хөй санныг крепостной үржүктүң артыышкыннарының аразынга чидиг чөрүлдээлер чуртка тыптып келген. XX чүс чылдың эгезинде Россия капитализмниң дээди чадазы — империализмче шилчип киргеп. Империализмче шилчилге удурланыышкак чоруукту улам чидиглендиргеп.

Таваачыннарның черинин эвээжин (бир помещиктиң эзлээн черинге дөңнээргө бир таваачын ог-бүленің чери ортумаабиле оон 300 ажыг катап эвээш турган), оон эрге-шелээ чогу, ядыы-түрөкпээн кедээгө доктаамал социал оттуруушкунуң одаа болуп, революцияның кыптыгыышкынынга салдарлыг болган. Бүгү-ниитии национал хемчээлге чедир улгаткан өгрөр-таваачым айтырыын шиитпирлээриниден барык-ла чүс миллион таваачын чонуун салым-чолу база чурттуң социал-экономиктиг оон ыңгайгы хөгжүлдези үлүү-биле хамаарыжыр ужурлуг турган.

Оон-биле чергелештир империализм күш-ажыл биле капиталдың аразынга, пролетариат биле буржуазияның аразынга чөрүлдээлерни эң ыңдыы хемчээлинге чедир чидиглендирген. 12—14 шөктүг аар-берге хитпчектиг ажыл күнү, өргөжок өрээш ажыл төлевирп, күш-ажылдың болгаш амыдырал-чурттатқанның чөвелээңнүг байдалы, профессиональ организацияларның чогу ажылчыннарның кадыг-берге үүргези, салым-чолу боол турган. Ажылчын айтырыы шиитпирлээри база-ла эң өргөжок чугула боол келген.

Россияга социал дөрлал-биле национал дөрлал сырый холбашкан турган. Чүс ажыг националар болгаш бичии улустар чурттап турган Россия империязының бүдүн-бүдүн районнарын хаанның чазак өзүлүг колония база чартык колония болдуруп, бичө нацпя улустарны чүгле тус черинең бодунуң мөлчүкчүлери эвес, харын база орус дүтүүметтер, помещиктер болгаш капиталистер кадыгдошкуну-биле мөлчүп чорээннар.

Крепостной чоруктуң артыышкыннарының эң хөнү илергейлели политиктиг эргежөлээ чок чоруктуң болгаш каргыс шагдаалының кара туразында ажылчылының илчирбээн-биле бүгү Россияны хүлүп, бектээн хаанның чазак болган. Ол чазак кандыг-даа чөпшээреживге кылырын күзеевйн келген, ажылчы чонның массазын кадыг-дошкунубиле дөрлаарының политиказын чорудуп, бир нацпяны өскезинге удурланыштыр идеология шугумун чогаадып турган кижилерин тускай биликлер-биле чепсегээр деп шиитпирлээн. Школаның дыңнакчылары Харьков хоорайның суреглиг эртемден-экологтарының лекцияларын дыңнап, Харькова шиңгээдип неперететкен чаа дериглерни, комплекстерни, заводтарны, автоматтарны, стенцияларны барып көргеннер.

Ниити күжениишкиннерниң ачызында Харьковта экологтуг байдал сеолгү чылдарда дыка эжиккээн. Специалистерниң чугаазы-биле алырга, чурттуң ол улуг үлеттүр төвү Украинаның эң ырыг дээш хоорайларының санында кирип турар.

БЕЛОРУССИЯ: «ярмарка» системазы

Саарылганы болгаш продукция дужаалдазын адырлар аразынга башкарар автоматчыттынган «Ярмарка» системазы чонның негелде-хереглелии улам хандырар талазы-биле Белоруссияның чиик үлеттүр болгаш садыг ажылдакчыларынга дузалап турар. Башкарылганың ол автоматчыттынган системазының бөрги эзлээ Минскиде ажылдап эгелээн. Келир чылдың кылыларын будурерин белеткээр талазы-биле сүмелерни БССРниң Чиик үлеттүр министерствозунуң будурулгелериниге берип турар, үк сүмелерни садыг базаларының планнаарын барымдаалап ол тургузар. Сан-медээлерни хынаарынга болгаш документилерни долдурарынга үнер үе-шөк болгаш куш-ажыл чарыгдалдарын компьютер чүгле ийи катап эвээжеткен эвес, а ол ярмаркага ажылдаар кижилерниң сеңын 70 түү кызырган.

Башкарылганың ийиги эзлээ чыл төнчүзүнде ажылгага кирер, ынчан чонның негелдехереглелии өөренип көөр ажылдың хөй кезиин автоматчыдарын планнап турар.

УЗБЕКИСТАН: дөңге-соодукчу

Шерабадта керамика кылыйлар заводу «Куза» дээр атбиле республикада неперекгей аларган, дөйдең кылган улуг дөңге-соодукчуларны түүтүүзу-биле будурул эгелээн. Аяк-сава кылыр уран-шеверибиле ында мастерлер шаанда бээр сурагжып келген. 40 градус изиг турда базын ол дөңге-соодукчуларга сут соок хевээр турар.

Аңаа чонның хереглелии өөренип көргеш, улустуң мастерлери болур алышлыйлар Хамро биле Тулабай Ашурбаевтерге шаандагының ол устувышкын үлеттүр үндезинниче шилчиндерин сүмелээн. Ол соругла-биле заводта тускай участокту ыңгылап организастаан. Бо чылын садыг четкизинче беш муң дөңгени оон чорудаар.

АРМЕНИЯ: электроника дузазы-биле

Бедик мергежилдиг инженерлер санын көөдегтеңип тургаш, «Армэлектромаш» каттыжыышкыны электрилиг чаа машиналарны дыка дүргенин-биле будурул үндүрүп болур. Оны ынчаар чорудерынга телевизлээшкинниң автоматчыктан системазы дузалаар, ону каттыжыышкынның эртемденнери болгаш инженерлерге чогаадып кылган.

Ол системаны будурулгеге неперететкен чорук хөй-хөй айтырыгларны дорээн-на шиитпирлеттер арганы берген. Оон уламындан ында конструкторнуң куш-ажылының будурукчуүүн бедээн, чарыгдалдар никитизи-биле дыка кызырылган.

Каттыжыышкында эргемтехниктиг депшилгени үлгеп, бешкерер система база турустуунган. Конструкторларның төлевилеп тургузарындан эгелээш кылыгны массалыы-биле будурул үндүрериге чедир ажылдың бүгү-ле чадаларын ол ам хаара тутқан. Конструкторлерден, технологтардан, будурулгечилерден чогаадыкчы бригадаларны организастаан. Оларның сорулгазы — чаа техниканы чогаадып тургузары, технологтуг чорудулгаларны сайзыраңгайдыдары.

(СЭТА-ның корреспондентериниң дыңнадыптарындан).

Бистиң чуртувуста

РОССИЯ: эглиичел шугумнарга робот

Будурулгени эде тургузарын хөй удаа дүргедедиринге дузалаар техниканы Псковтуң аар электроканалга дериглер заводу будурул үндүрүп эгелээн. Ол дээрге — канналга роботтарды-дыр.

Псковчулар чурттуң заводтарынга бедик будурукчулуг, ынчалзажок автоматчыттынган «кадыг» канналга шугумнарын будурул берип келген. Канды-бир чаңгыс кылыгны канаар кылдыр ону кылып келген. Ук кылыгны будурулгеден үштүр апаргында бүгү шугумну солуур ужурга таваржып турган. Чаа техниканы чогаадып кылырынга болгаш будурул үндүреринге, ону чаңгыччыга чедиреринге, монтаж-таварынга, эдиктиреринге ниитизи-биле хөй ре үнүп турган.

Дүрген болгаш белеңи-биле эде эттептер, эглиичел канналга шугумун чогаадып тургузарынга будурулгечилериниң болгаш эртемденнериниң каттышкан күжениишкинин негеттинген.

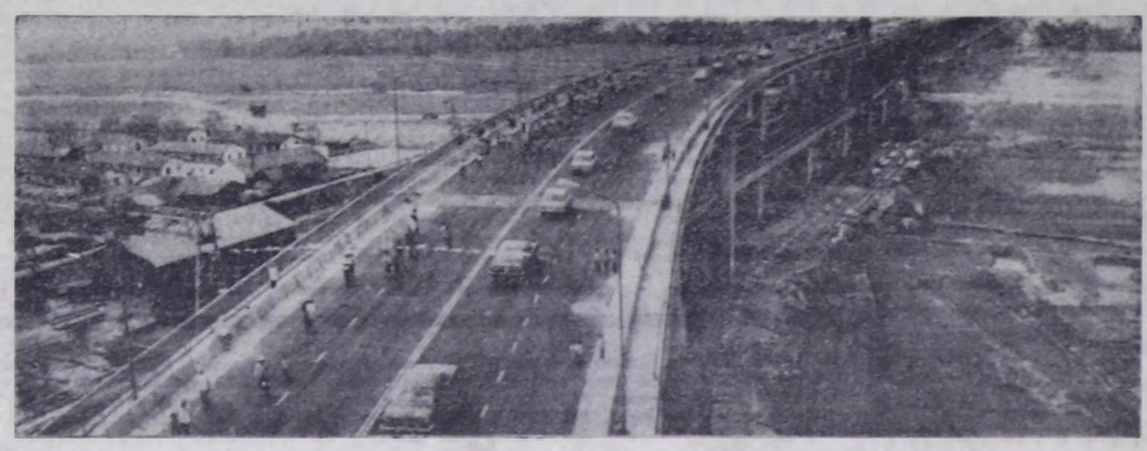
Ниити дилеп тывыышкынның түңнели Псковтуң «ТЭСО» заводунуң марказын баскан робот болган, ындыг ямыыр техника эглиичел канналга шугумнарын тургузарынга башгайы базым болуп турар.

«Ростсельмашка» болгаш Ленинградта Киров аттыг заводка эглиичел канналга шугумнарынга ажылдаар ындыг сес модельдерни псковчулар бо чылын будурул бээр. Дон-1500 комбайннарны болгаш күчүлүг тракторларны будурул үндүреринге олар ажылдаар.

УКРАИНА: экологиа билиглерни — инженерлерге

Бойдус канналгалының тазы-биле Харьков областтың инспекциязының чанында машина тудуушкун, энергетика болгаш автотранспорт будурулгелериниң удуртукчу ажылдакчыларынга болгаш специалистерниге экологиа билиглериниң школазы башгайгы доозукчуларын үдеп чоруткан.

Агаар болгаш суг бассейннериниң арыг турар чоруун канналгаар талазы-биле хемчеглер кандыг-даа үлеттүр будурулгезиниң кол кезээ болу берген. Ол бүгү эң үре-түңнелдиг ботганган турзун дээш, будурулгелерде ол ажылды хөрүлап

ВСР. Хавайда Кызыл хемни чажыдыр беш километр чурттуг «Тхангконга» дээр шөвүргүнүң кырында кадың-биле автомобиль шимчээшкинин ескыттынган. Чүгле Вьетнамда эвес, харын база бүгү Мурнуу-Чөөн Азияда ийи катап «Ужуп үлүп бар чыдар улус» [ол чөвүргүнүң адын очулдуларга ыңча дээн] — совет-вьетнам кезиг ажылдакылганың эң улуг чугулгаларының бирээзи боон турар. «Тхангконгтуң» ажыглалда киргеп адакы кадында ийи шугумнуг демир-орукту салган.

ЧУРУКТА: «Тхангконга шөвүр.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

Юристиң тайылбыры

ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢНАРЫНГА ХАМААРЫШТЫР

1984 чылдың январь 1-ден эгелеп РСФСР-ниң Чурттакчылар кодекизи күштүг апарган. Аңаа хамаарышкан маргылдаалыг айтырыгларлыг чагаалар редакцияга кээп турар.

Номчукчуларның айтырыгларынга хамаарыштыр юридиктиг эртемнериниң кандидады В. М. Жарковтуң тайылбырын парладывыс.

— Бистиң чурттап турар хөй каът бажыңывысты оон бүгү квартираларын зде кылбыкпаан, капитал септелге кылырын чарлаан. Аңаа хамаарыштыр бистиң эргелерниис кандыгыл!

— Ук чурттакчылар кежигүннериниң канчаар зде кылырын оон квартира бүрүзүнге хамаарыштыр көөр апаар. РСФСР-ниң Чурттакчылар кодекизиниң 83 чүүлүн өзүгаар капитал септелге соонда квартираның шөлү үлөдүр болгаш ол ог-бүлеге артыкшылдыг шөл тыптыр болза, ол ог-бүлеге септелге эгелээриниң мурнунда-ле чаа тайжыды туттунган өске бажыңны бээр ужурлуг. Ынчаарга квартираның хемчээли хевээр артар азы элээн бичиидей бээр болза, оон ээзи бодунуң күзээнин өзүгаар чаа бажыңны ап, азы ол эрги бажыңына катап көжүп болур. Ынчаарга бо таварылгада чаа бажыңны ол септелге эгелээриниң мурнунда, а эрги бажыңын септелге соонда негээр эргелиг.

ЮМОРЛУГ ЧУРУМ

Ооң-биле чергелештир, Ленинградтың Дзержинскиниң аттыг районнуң чаа школазының директорунуң ажылдакчыларынга чарлаан чүүлдери. Ол чарлаанында, ажылдакчылар ажылдаар черинге ажыктыг ажыглаар, ажылдың ажыктыг чорудулгазын хандырар, ажылдакчыларның

ЧЕЛЭЭШ

Чүртүмүүн кавс, чаражыкга
Шупту бодум дүнүү берген
Хөлбең шыкта мөңнап чор мен
Хөглеп чор мен, ойнап чор мен.

Чүглүг шокар ховаганнар,
Чүктер санай үшпакар даан.
Чүзүм-бүрүн өңнүг чечек,
Чүгле черим шимеңер даан.
Кодан сыңмас сүрүг мөлүм
Чалап алган чаптай чор мен.
Хову шыпкан элбек тараам
Чалгыын көрүп, чортуп чор мен.

Хову кужу хамаарактар,
Чалгын чайып, ырлаңар даан.
Хоюг үнүг бора-хектер,
Чаржалаштыр эдиңер даан.
Алдын хүнүм, чырык хүнүм,
Чайлагларже чылыг чажам.
Ак-кек дээрим, аяс дээрим,
Чаъстап берем, черим чүнзүн.

Чеди чүзүн хереп тырткан
Челээжимниң чаражын көр.
Челер-Оюм чалгын кылган
Четчип өскен бодумну көр.

О. СУВАКПИТ.

САГЛАҢАЙНЫП ТУРУЛАР БЕ?

Сүүрүмга чораанының
Сураан бертем дыңнап ордум.
Төөгүүр бояза соңун медээм
Төнчүзү чок көвей-ле боор.
Ол-даа канчаар, кара чаңгыс
Орук кыдыы чодураалар
Чазын ынчан чоруурумда
Салбаан чайып турган чүвейм.

Кандыг-дырлар чарашпайлар!!
Кадып, сынып түрей бербээн
Шагдагы дег чазын төвээр
Сагваңайнып турулар бе!

Чүргүй-оол ДОРЖУ.

ЭЛЭЭРЛЕРНИҢ МОНОЛОГУ

«—Арага ишпес чорук дээш демисеңдиң. Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиг болгаш ооң парлалга органын түргүзарын СЭКП ТК таарымчалыг деп көргеш...»

(Доктаалдан).

Амзаңгырлап чораан боордан,
Арагачы сүрээм үнмээн.
Амзаар дээрге — ишкеним ол,
Алдар-хүндү ында чок-тур.
Байыр-дойга сылдап алгаш,
Бажың долдур улус чыгбаан.
Көгээр сөңнеп, дашка түдүп,
Көвей кижи элзетпээн мен.
Арагаңым чүзүн аайын,
Амдынын-даа мактаваан мен.
Чүгаа-соотка ону алгап,
Суртаал база таратпаан деп.
Чаагай чаңчыл, ёзулаяды
Шаалаптага солуваан мен.
Кыяң чаңнап, буле бүзүп,
Кыйбың-сыйбың чорбаан-даа мен.
Хензингче ажыг суг дээш
Хээлп албаан, бербээн-даа мен.
Арын-нүүрүм будужумден
Арыг-силиг, бөдүүн чордум.
Мени бөгүн ким-даа көрзе,
Бежеңээн деп соглей албас:
Чүрээм—чаңыы, сетиңиям — бай,
Чүве үтпас — үгааным чарт.
Араганы боду көжер,
Аксы-дыпы бейбаң кижи
Эжим бахтаар эргээн чок,
Эки чижек, оон үмнес.
Каза, каанчаар, ыммар-биле,
Кажан чүү дээш «четтирерин»,
«Культүрүүт ыш!» — дижири ам
Хүүрмек чүгаа болу бергеи.
Араганы көжер, ишпес.
Амзаптар-даа ынаңаргже
Изин-халыын сүргаал чокка:
«Ишпекер!» — деп
соглексээн мен

Эчис түра-соруп турда.
Эммеңирп албам эвес.
Элээрлерниң эки тура
Эвилелин алган чор мен!

С. МОЛДУРГА.

Молдавиянық черн чечектелген садтар-биле шыптынган. Хову-шөлдерин, арга-арыгны, виноградниктерни үүн чайынналдыр чырыдып турар. Мал-чынарның эдиксилериниң үнү оон-моон таалапчыг дыңналып кээп турар. Даглар эдектеринде хөй чүзүн мал-маган чаптылган. Аас-кежиктиг, тайбың чаагай амыдыралдың ырлары кайда-даа чаңгыланган.

ЧУРУКТА: Глодянси районнуң Культура бажыңының боттывынгыр уран үүл бөлүүмүнүң киржиичилери.

М. ПОТЫРНИКЕНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Даштыкыда совет кижи

«ССРЭ-ден келген эмчилерге улуу-биле өөруп четтирдим»

Алжирниң кудумчуларынга дыштанылга үүнү шимээн чок, шөлээни-биле эртип турган кудумчу белдирлеринге шимчээшкинге дүвүрээшинни болдуруп турар автомобильдерниң ыыт-шимээни дыңналбас. Хоорай даштынга дыштанып чаңчыкканнар Чер ортузу далайның эриктеринче азы аяжир найысылалды бүргеп алган ноган аргаларже чорупканнар. Хоорайда арткан кижилер боттарының бажында ажыл-херектерин кылып азы арбатарның хандыландыр хайындырганы кофезин шөлээн аартап, аразында хостуг бесе-далажып олурганнар. Бичии оолдар бомбук сүрүп маңнажып, а уруглар боттарының ынак оюну — авалар, башкылар, эмчилер болуп ойнап турганнар.

Айыыл-халап шынал-ла хенертен келир чүве болгай. Ол улуг бажында улус херим иштинден бир-ве кижиниң алгызын дыңнап каан. Кеш-ле минута эрткенде, СЭТА-ның корреспондентизиниң квартиразының эжизин улус сонгап, шимээргеп эгелээн.

— Бүрган өршээзин, Силер бажыңыңарда олурган-дыр силер. Айыылга таварыштывыс — деп, адакы каттан бир хе-рээжен кижи девидеп чугаалаан.

— Оглум карак-биле бирле чүвеге үскен-дир. Чүнү-даа көрбейн тур мен дидир. Лаҳдарияда госпитальда орус эмчи ажылдап турарын билир бис, ол эмчи каш-даа кижиниң караан нөстүр кылдыр эмнээн чүве. Биске дуза көргүзер аргаңар бар ирги бе!

Найысылалдан мурнуу-барын чүкче 80 км черде Лаҳдарияже чоруп ор бис. Ол эмнелгеде офтальмолог эмчи, медицина эртемнериниң кандидады А. С. Галчин ажылдап турар чүве. Орук даглар аразы-биле шөйлүп чоруткан. Эмнелгеге келгеш, эмчиниң тураап алыр аразынга келдинивис. «Чүү болду? Карак бе! Ам дораан Алекс доктор келир, бүгү-ле чүве эки болур!» —диштилер. Ак халат кеткен аныяк кижи эжикке нөстүп келди. Оолду ол кужакташ, алгаш барды.

8 харлыг Сафьянның ачазы тазкпызын улай-улай кыпсып ап-ла тур. Авазы база ажок девидээн. Узун коридорнуң төнчүзүнге эмчи нөстүп келгеш, эмненириниң чурумунуң дугайын оолдуң ада-иезинге чугаалап берип олурду. Бир чүвеге дыңзыг үскенниң соонда каракче хан үүргүлеп-тир. Сактырга, чер дирт-тилеп, амданнанган аас даг-жаан ышкаш болган. Хереп көөрге, карарып нөстүр улуг-ла амытан соруг чылгап турган. Борбак октуг дүүргезин чигелеп тутказ, хөме адыптарга, кызаш, чык тоң дээш соонда, ок барып дегреш, артында-ла пет дарс диген. Аң казыр-кизир шурап чоруй ушкаш, шип-шимээн барган. «Олча деп чүве ол-дур. Сеат чок болду. Чоруук-даа чогаандыр оол» деп, Эндепей сымыранмышаан, чонаан дежеңгеш, эзиринге бажын сыртай сал-ла, таарыктай берген...

Эндепей карактарын дүрбүп чоруй, өндейип кел-ле, аъдым көргеп—чок. «Орта чоор бе! Ылап-ла маңаа ертедим чоп. Ыа ол аразында өчүзү мунуптары ол». Барып көргеп —шокар чеп-аргамны чыламгылаштыр дыйлаа берген бо чыткан.

«Кончуг моома маңаа кайын ызырныры ол. Ыа ол аалдар аразынга безин бөштүүкпенде, аак-маак-даа болбас өдээжге баар шапты болбазыкпе. Эндепей эзер-чонаан ышкаш суп ааш базыпкан.

Элээн үзүдеп, хелегезинге дүүн арага ижип орган дагыр дыдынга келген. Изиг деп чүвезин ана эрттенир чүве. Эндепей ам нээп аксын түттунган: «Хы, тоожок! Хайыраан ижинбаар, өкпе-чүрек. Баксыраары ол-дур. Иштин секлередир чарып каар чүвемнең».

Эндепей өөнге арай боорда каяттып кээрге, өдекте аъдыда-ва чок. Чүгле кадайы дериде берген ыяш чарып турган.

— Мөчерге, о Мөчер! Аъдывыс келди бе? Оскунавурган-на болгай кончуг дорзуун доора кестирген. Улуг ам ужуруп кагдым. Канчап барып ажаар, бээрледип алыр бис. Бо халыында хайыраан халас эът үрелди-ле. Соок чүве бар бе! Кагып өлдүм.

Мөчерге хос алдым дилеп чыткаш, иштиг шил ашаанга тутсупкам.

— Ындыг кончуг кижи боор, мээң ынак кадайым! Караам ана чыруш дидп—деп, Эндепейниң арны-бажы кызып, чугаа-сооду токтуп-ле үнген.— Даалдың аъдык ачылай шаап алгаш, коң ъдын чүдүруп экээйн, кадай. Билбес эвес мен, чаваш, дөштер магалыг мал болбазыкпе. Чер чыраалакта бадырып ээрп мен. Малывыс көстүп келзе, кулугурну коккаарактыг тутказ, сыртайтыр тургузу баглап каар сен. Каш хондур оътхарбас-даа, суггарбас-даа чүве. Кижи ъдын чээн үлдурук боор!

Мөчерге хойтпаан тип, савазын долдур иштээш, артыын ижип каап, ашаан деңнеп атсы маңаан — сураг. Эртенден эгелээш, дуъшке чедир үнүп-кирип, даңгаар кедээр кайган келген—шип-шимээн. Кажаа кырынче тербектенип үнгеш, баравннаарга-даа чок. Ам чеже боор, кылаң-караны база бирээни пактай каапкаш, ийделип чыда, үйгуга алзыпкан...

Хенертен ыды ээрбейн-даа, чүгле ийи-үш аас «хог-хог!» кылынган. Мөчерге туруп чадап чыдырда-ла, дашты ашаанның шыжыккан үңү дыңналган:

— Шымда, дүңгүүш!

Мөчерге хүлүмзүрбүшаан уже шошкүп кээрге, Эндепейи Кара-Бораның чаактыг бажын дүңгүруп чыткан. Кадай калбаш оларе душкеш, ийи деңмээн падыладыр часканмышаан, үн салып эгелээн...

К. ОРГУ.

ЫЛГАЛ ТУРБАС

Мария Андреевна Леоновенның амыдыралынга кандыг бергелер таварышпады дээр. Экини-даа, бакты-даа хөйну көргеи. Ол дайын үезинде уруун болгаш ашаан чидирген. Ынчалзажок ол бүгүнү шыдажып эрткен. Аяыс боду ээлдек-эмлек болгаш, эш-оюн мүнээвес кижи. Чүге дээрге ол сеткил-сагыжын чүгле чон аразынга чазыктырар чорваан.

Дайын соонда ажызы Владимир Андреевич Стецук чаныл келген. Аңаа ындыг айыыл таварыжы бээрим кым-даа бодаваан. Дайынның чалбыы нга алыспаан, чаңгыс-даа кемдээшкинге таварышпаан боду бажыңынга ерт үезинде ол эрттенген. Оны эмчиге чыттырып каан. Оон амы-тынын камгалаарынга хөй хам болгаш кеш херек болган.

Мария Андреевна эмнелгеге келгеш, хам дужаган. 1948 чылда ол бир-ле дугаар хамын дужааган турганы бо. Ажызы сегээш чаныл кээрге, ол дыка ирлээн, ам удавас сегий бээр дээрим ол чугаалаан. Аңаа чедир шыдамык чорук негеттинер болгаш эмчиниң айытканың өзугаар дыка хөй чүүлдерни кылыры чугула.

Бир ай эрткенде Лаҳдарияга база катап чордум. А. С. Галчин базында чай-кызыг чок ажылдаан тур. «Карак кемдээшкинни эмнеп турарыңар дугайында ат-алдарыңар-даа бүгү чуртта терай бердн—деп, аңаа чугаладым. Ол арай эмчоксунуп, «ол дээрге, мээң алдарым эвес, а совет офтальмология школазының чедишкинни-дир. Совет эмчилерниң ат-алдары Алжирде ажок бедик. Мында, Лаҳдарияда, ажылдап турарывыс биске дыка хөй чүүлдерни онаал турар, чүге дээрге, бистың эмнелгевисти совет-алжир найыралдың госпиталы деп адаан болгай. Мында совет 19 эмчи дүне-даа, түңдүе-даа ажылдап турар. Ажыл хөй, солун-даа — деп, А. С. Галчин чугаалады.

Бертинишкиннер-даа, аарыглар-даа, кезип эмнээшкинда —мында ажыл-ла хөй— деп, эмчи чугаазын уламчылаерээн. Ынчан ол Тальновскийниң чигир заводунга ажылдап турган. Кеээде хоглуг, кижилерге сагыш човангыр чаңныг болгаш, кым-бир улустуң кударгай арнын көөр аргазы чок чораан.

— Чүнер канчап барган ирги?— деп, кудумчуга көңгүс тамыязы бир херээженге чедеберген айтырган. Иенең чүгле характарының чажы дамдылаар болган. Оон оглу дайын үезинде артып калган гранатага дээптерге, чазыгаш, оолду аар балыглаткан турган. Кончуг дурген хам херек апарган.

— Мен баравн — деп, Мария Андреевна чугаалаан. Ам канчаарыл, ажыг-човулаңга таварышкан кижини. Ажылдаар черинге баргаш, он эш-ооруу-биле сумелешкеш, эмнелгеге үш кижи чедип келген. Урутнуң амы-тыны камгалаттынган.

Сеткил-хөөнү сагыш човаңгыр, ескө кижилерниң-даа аарыын деңге үлежиринге кээээде белеи чоруурү эки үлегер-чижек. Мария Андреевна ханын 64 удаа берген. Тальновскижилерниң дыка хөйу оон хам төрээннери апаргылаан.

Ол кеээде хоглуг, каттырган чоруур, баштак сестер мүнээвес. Соңга өттүр хүннүң дегген хөрелдери оон төрээнде «ССРЭ-ниң хүндүлүг домору» демдээн, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденни болгаш ескө-даа медальдарны кылаңайндыр чайынналдырып турду. Боду ол хире ажыг-шужүгүнү көрбеген хирезинде, оон хужу кайыын кээп турарын магадап бодап ордум. Ол бүгүге ундаравайн, харын улам бодун бижиг туттунуп, танныр, таныыс улуска дузалаар маадырлыг чорукту канчап тып алганыл? Туттунуп шыдавайн айтырдым.

— Ажыг-шужүгде өскенни дээр ылгал турар деп бе? — деп, ол харыываан — Биске ворушку чүгле чон-биле кады келир болгай—диди.

В. ЧЕРЕПЕНКО.

СОНУУРГААЛЫ–ХОВАГАННАР

Сонуургактарга

Памирниң болгаш Тывы-Шаңның каас-чараш ховаганнары Ташкент чурттуг тудуг бригадири Л. Брусиловскийниң бажыңында чурттап турарлар. Ховаганнар дугайында Брусиловский бодукун кол ажылы тудуг тударындан эвээш эвести билир. Бажыңында турар чалгынныг чурттакыларының дугайында чугаалап тура, ол чыыл алган коллекциязы-биле таныштырар.

— Бо экземплярны кичээнгейге эп көрүнер. Ол — Сколиопус-тур. 3,5—4 километр бедиктерде олар чурттап турар.

Ховаг ховаганны тып алыры-биле Брусиловский шөлээзиниң үезинде хөй-ле бедик сыннар ажар ужурга таварышкан. Рюкзак чүктеп алгаш, ол хөй-хөй километр кокпа орукторны эрткен.

А ооң эгезн чээрби чыл бурунгаар болган. Этнологиягa сонуургалдыглар-биле ынчан ол таныжып алган. Ол үеде үргүлүү дагларже үүнүп турган болгаш экспедиция чораан кезегеш-ле, этнологтарга чалгынныг «тутгурганнарын» экеп берип турган, олчаан сонуургай бергенин безин эскербээн.

Амгы үеде ооң коллекциязында —түндуску ховаганнарның он бир ег-бүлелериниң хевирлери бар. Оларның аразында Филиппиннерниң, Индонезияның, Африканың «чурттакыларын» бар.

Шөлээ келир-ле, Брусиловский дагларже үнүптер. Эртемденнерниң сонуургааны ховаганнарын Людвиг Михайловичи музейлерже дамчыдып, эртемниң коллекциязының азеринге үлүүн киирип турар.

Э. ШАЛЬ.

ООН КАНЧАЛДЫВЫС

●Шооду г●

Ийи кижиниң аразынга мындыг чугаа болган.

— Кафеден үнгеш каяа бардывыс? Мен чоп тек билбес мен.

— Мен база дем-дуң апарган-дыр мен. Ындыг-даа болза билирин билир-ле мен. Оон база катап садыгга бардывыс. Элээн хөй шиляп алгаш үндувус.

— Оон канчалдывыс?

— Дедир кафеге келдивис. Олудувусту уяыс эзлепкен болду. Үнүптувус. Эжик аксында начальникке дужа бардивис.

— Өршээ! Оон!

— «Бичии чүве бар ийин бо, дарга. Таварыштырыптар бис бе» деп турдум.

— Эжеи бо, чүү дидп ыячаш!

— Даарта сеңээ таварыштырып деп чүвени көргүзүпкей мен аан!— диди.

— Дужаал бижээш, үндурер мен деп кыжаныры ол. Оон!

— Пактаар-оол сугга бардывыс. «Хүндүлүг аалчы эккелдим, аъжың-чемиң белетке кадай» деп турдум.

— Бодум бажыңымда келген деп бодаан-дыр мен. Аа өршээ, оон?

— Бирээзин аңаа ужулдувус.

— Пактаар кижиң канчалды!

— Стол кырынга шил салырынга, оон даажын дыннаваш, чыткан боду тура халып келди. Дузаан балык салды.

— Хөйну иштп бе, кончуг чазый!

— Улай-улай пактап-ла орар чорду.

— Ынчап орбайн, кончуг досхаар!.. Ам чүве артпааны ол бе?

— Ой те! Элээн-не хөй шилдиг ийик бис чоп?

— Хөй болбайн. Оон канчалдывыс?

— Оон!.. Оон!.. Мени чеже байысаар сен! Үнүп чорупту-вус, ыйнаан, та!..

— Ам бо чүү черде олурарывыс ол?

— Сергедир чер деп чериң бо эвес чүве бе?.. Сен кончуг билир сен ыйнаан харын.

— Пүү хөйт!.. Ынчаарга-ла ат болган-дыр бис.

— Ынчаарга... Оон, оон!.. Ол-дур ам «оом» деп чүвен. Хайлыг арагачы эдерип, меңнеде...

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ДӨМБҮҢНҮГ ХОЛ

Ында-мында чылбыртыр саргарарып, кууравртыр оңа берген брезент адаккылыг өгнүң чандаңындан хүргүл ышкаш ак-кек дээрже шөйлүп үнгеш, чоорту эстип турган. Чугажак калбак-ыяштар-биле хаажылаан шуугай хөөлга ана «үне калбак, кире калбак». Авыргай баштыг, бөзүргей арынныг, думчуу бызыраарты дериде берген, каректары өлезимээр, диртегер ашак ышкыштай-ышкыштай тумунмарга суглап экээрге-ле, калдарарты хир сиңниккен ак шокар джемперинің бир чөнин берзенгеш, оозун шавыштыр өөктеп алган кадай демги экжелген соок суг чылапчага изий бээрге-ле, бүзүн бургуладыр төп турган. Сыг дээр сырын чок болгаш ындыг бе, божазыг, арагазыг чыт кодан сыңмас...

— Че, ам бир дөшкаңы апкаш, өртегде аъдывысты экелем. Соругга эртежик чедип алгаш, маңап чыдыптайн. Эът чок кончуг-дур. Бижек безин дедарып каар чүве ышкажыл. Мен моңу эзиткеш, окчемзек белеткеп, аайланып алыйн. Кижи кагып, суксай бээр, чамдыызын сазага кутказ, так дугпап бээр сен.

— Чер-черинге медереп калбас сен бе, күүрүм?

— А хупура! Эжиңни ындыг хоомай деп бодаза...

Арагалыг дөмбүңүн баштедыр чүү-хөөзүн таалыңнаавш, Эндепей өөнге хая көрүү-көрнү Соруглуг-Өзенче шиглепкен.

Чер ортузу. Саглагар дагыр дыт доорзунга дүшкеш, дөмбүңүң тудалыг аксын караам ажыр кутказ, сымыранмышаан, саглагар баштыг түүкүр-сиген-биле ол-бо, өрү-күду, чер, дээрже чашкылаавш, колдурадыпкан. Эзеңгиним соора-маара теп туруп-туруп, ыдык-челдеп апкаш, мун-не эзерге олурупкан. Карак шокаракнап, хамык чүве адырмыдыр шаарынаар, аң-мең бо-ла тургэнзыг боогра, Эндепей бир «караам базып алгаш, чортуп орган... Ийинде бир чүве шывараш дээш, ында барып тура дүшкен. Канчаар-даа топтаарга, ылап-ла аң, артында-ла мыйыстыг. Дүшкенде-даа чок, так-ла кылган— турбушаан. «Бо кандвай аң боор, тура өлүр» дээш чеде бээрге, дазыл бооп-тур.

Үр-ле чоруп келген хире. Соруг мыяда ышкаш. Хүнну чаңгыс каректап шыгаарга, амдаа бедик. База бирээни чоогланчаш, Эндепей кум кыннын чыдыпкан...

Кара-Бораны былгыра кааптаан. Эндепей «ыы-ы, а-уё-уё» деп чөвүүртавышаан, бир аңдарылгаш, дөрт-даяктап үнгеп чоруй, туруп келген. Хүн эзим чиринде сыгыраарган. «Эртир удаан-дыр мен, садараан!» дээш, атпак-утпак аъттаныптала, «Чу-чу!» дивишаан, өпеңнедир шошкудупкан.

Соругну узун суук-суук шөвыга шеттер ажыттап турар оймакка аъдын дүвү-далаш-биле бакка-сокка өртей тыртып каавш, хопугур аастыг ак-демир дөмбүңүн колдуктапкаш, оңгуга калгып келген. Агбагар кара дазылдым ийи талазын ажыттаядыр дестеп каан. Эндепей ооң артынга чыдыпкан. Тыныш ооңургап, дер-бус секпереп кээрге, кайы хире арткан эвес дээш, дөмбүңну бүдүү чайган— элээн бар хевирлиг. Чогум черле чеже хирел бо дивишаан, билээн сывырнып каапкаш, иштинче хоя суккан — чүве билдинмес. Дүвүнге чедир суйбаарга, үшдерт илиг черле ылап. Арай хоомайзының чорүй, хопун деңдир үштүп орда, аксынга бөөшкүннелдир чыдыпкан. Ол-бо долгагылап, дөмбүңну ийи дөңмекке так кыскаш, тыртыкылап, канчап-даа чадашкан — кара шору. Эндепей дериндип, тыныжы бачымнап, коргуп эгелээн. Ынчанмайн, соругга аң-мең келзе канчап боолаар? Азыг-диштиг адыгбору, чүнүң-биле камгаланыр? Чанарда, эзертенип алыр ирги бе! Аалынга ол хөөкүй та канчап чедер! Бадын барал чеде берген дижик, бо хайлыг дөмбүндеп канчап адырлып өлыр дээр силер! Аксы-мурнун кадайынга үүй шаптырарга, дам тарлап бүрүшкей. Совхозтуң даргананнар мастерскаязынга баар бе! Эгенчиг, чаржыкчыын ға!

Холу доңуп, салаалары сербайты көжүгүп кээрге, Эндепей оода-ла соок араганы төптер бодаваш, харамнаны-таарманы хопугур аастыг дөмбүңнүг холун өрү кедүрүпкен — шенектен черже шавгайны берген. Эндепей арагазыг ол биляээн кургадыр сүйбап чоруй, салааларын шулбүйтүр бөлгеш чөгелде ам база шеээзн. Өршээ, хайыраан! Эки-зи көрген, ол хол чылбырап чоруп олурган. Кижиң амыран: «Күүс-күүс! чыланғылаштыр чылбыра, куртқулаштыр кулбура. Күүс-күүс!» дивишаан, тыртса-тыртса, пиң чылдыр үштә соп ап-тыр эвеспе.

Ам чүү боор, бак чүве тейылганда. Эндепей кезенгеш, олурупкан. Сыгыр дең бажында кожагар кырында бизең хазадан ак-мең, мал-маган хөраан коккаарак дег, бирде ковайгаш, топтап көруп, дедир чыда дүүп, бирде ол-бо кулак салып, дыңнаалап каап чыткан. Оон көкей-ашактан тудуу чүвезн чүгле чып хам билбес оозу кончуг. Ол-ла ынчап чыда, удумзурай бедир-тир. Бодал көруңер даан: чыл дургузунда 1230 кезиишкинни кылдывыс. Катаракт соонда согурарган 800 кижини карааа нөстүр кылдыр эмнээн бис. Ам Лаҳдарияда офтальмология салбыры — каракке кезиишкиннерни микроскоптуң болгаш микрохирургия техниказының дузазы-биле Алжирде кылып турар кара чаңгыс теп болуп турар. Бертип-бежелиишкиннер дыка хөй болгулаар-дыр. Москваның Гельмгольц аттыг институдунга профессор Р. А. Гундоровань удуртулгазы-биле чедип алган билиглерни маңаа ажок херектир болду. Чоокта чаа М. Сугейр деп кижини эмнелгеден үдеп чоруттувус. Ажок берге кемдээшкинниг ол кижиге үш удаа кезиишкинни кылдывыс. Ындыг амыраан, аас-кежиктиг кижини колдуундаа-ла көрбээн мен. Үш неделя эрткенде, ол алгырды: «Көруп тур мен!».

...Телефон долгай-дыр. Карааа кемдээн, 36 харлыг эр кижини эккелген дээн. Эмчивис ынаар чорупту. Удаваанда-ла үшкү каатта ийи соңга чырый берди. Офтальмология салбыында ол үеде көрдүнмээн кезиишкин эгелээнн ол.

Ол-ла үүн госпитальдың директору Ахмед Беншабир-биле ужуражып, чугаалаштым. ССРЭ биле АУДР-ниң аразында кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш бижыглаарынга боттарының төлептиг үлүүн киирип турар совет эмчилерниң дугайын ол сеткил хамыышкын-биле мактап чугаалады. Бо госпитальдың айбан өзугаар ажыдыышкының 1967 чылдың март 31-деп эгелеп санап турар чүве дээрзин ол чугаалады. Госпитальды совет дерит-херекселдер-биле четчелээн. Совет эмчилерниң баштайгы бөлүү 7 кижиден тургустунган турду. Ам оларның саны 19. Совет эмчилерниң аныяк алжир эмчилерге арга-дуржулгазын дамчыдып берип турары госпитальда кезип эмнээрнинң, ниити аарыглардың, офтальмологияның, уруглар эмнелгезинин, божудулга болгаш херээжен улус эмнээрнинң салбырлары ажылдап турар.

Вадим ЛАГУТИН, СЭТА-ның корр.

Алжир.

ЮМОР

Ийи кижиниң аразынга мындыг чугаа болган.

— Кафеден үнгеш каяа бардывыс? Мен чоп тек билбес мен.

— Мен база дем-дуң апарган-дыр мен. Ындыг-даа болза билирин билир-ле мен. Оон база катап садыгга бардывыс. Элээн хөй шиляп алгаш үндувус.

— Оон канчалдывыс?

— Дедир кафеге келдивис. Олудувусту уяыс эзлепкен болду. Үнүптувус. Эжик аксында начальникке дужа бардивис.

— Өршээ! Оон!

— «Бичии чүве бар ийин бо, дарга. Таварыштырыптар бис бе» деп турдум.

— Эжеи бо, чүү дидп ыячаш!

— Даарта сеңээ таварыштырып деп чүвени көргүзүпкей мен аан!— диди.

— Дужаал бижээш, үндурер мен деп кыжаныры ол. Оон!

— Пактаар-оол сугга бардывыс. «Хүндүлүг аалчы эккелдим, аъжың-чемиң белетке кадай» деп турдум.

— Бодум бажыңымда келген деп бодаан-дыр мен. Аа өршээ, оон?

— Бирээзин аңаа ужулдувус.

— Пактаар кижиң канчалды!

— Стол кырынга шил салырынга, оон даажын дыннаваш, чыткан боду тура халып келди. Дузаан балык салды.

— Хөйну иштп бе, кончуг чазый!

— Улай-улай пактап-ла орар чорду.

— Ынчап орбайн, кончуг досхаар!.. Ам чүве артпааны ол бе?

— Ой те! Элээн-не хөй шилдиг ийик бис чоп?

— Хөй болбайн. Оон канчалдывыс?

— Оон!.. Оон!.. Мени чеже байысаар сен! Үнүп чорупту-вус, ыйнаан, та!..

— Ам бо чүү черде олурарывыс ол?

— Сергедир чер деп чериң бо эвес чүве бе?.. Сен кончуг билир сен ыйнаан харын.

— Пүү хөйт!.. Ынчаарга-ла ат болган-дыр бис.

— Ынчаарга... Оон, оон!.. Ол-дур ам «оом» деп чүвен. Хайлыг арагачы эдерип, меңнеде...

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ТВ

ИЮНЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 9.10 — Орус улустуң хөгжүм хореселдериниң оркестри ойнаар. 9.40— Чурукчулар дугаңында чугаалар. В. Серов. 10.10 — Эртем-иелтерелдиг фильмнер. 10.35 — Уругларга фильм. 11.05 — «Эш ыры» деп бүгүзвилелдиң телеконкурзунуң лауреаттарының концерти. 11.50 — Баскетболга Европа чемпионады. Эр улус ССРЭ—Югославия. 12.30 — Док. телефильм. 12.55 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.25 — «Эрес-дидим чорукту хоойлузу-биле». 13.55 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Амыдыралче путевка. 15.30 — «Дириг амыгнар делегейинде». 16.30 — В. Шуман. Симфониктиг этюд. 17.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.30 — Мультфильмнер. 18.05 — «Следствие ведут знатоки». «Побег». Телешиниң 1-ги, 2-ги серилары. 21.00 — «Ут». 21.35 — Москваның оперетта театры силерни чалап тур. 22.50—23.00 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — «Счёт человеческий». Уран-чечен фильм. 9.50 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почтаа». 10.20 — Азербайджан телевидениениң программазы. 11.45 — Бистиң садывыс. 12.15 — «Турасказал». Док. телефильм. 12.25 — Концерт. 12.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 13.55 — Стадион бүгүдеге. 14.25 — Музыкалыг дамчыдылга. 16.15 — «Назкаченне». Уран-чечен телефильм. 17.45 — «Олесский замок». 18.30 — «Три карты». Фильм-балет. 19.45 — Делегей тайылбыры. 20.00 — «Темчыктыг удумар, чаштаю!». 20.15 —«Кадыкшыл». 21.00 — «Ут». 21.35 — «Наедине со словом». Фильм-концерт. 22.30—00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады «Металлист» — «Спартак», «Динамо» (Киев) — «Зенит».

Редакторчуң орлакчызы К. К. САТ.

АГААР

Республикага бүргеп, ээ. зыр. Чамдык черлерге дүне бүче чаъстаар, дыңмирээр. Хүндүс чагбас, Хаттың дүргеи 9—14 метр.

Дүне 4—9 градус, хүндүс 17—22 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, ээзыр, чагбас. Хаттың дүргеии секундада 9—14 метр.

Дүне 3—5 градус, хүндүс 18—20 градус чылыр.

КИНО

ИЮНЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Я знаю, что ты знаешь» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабскне приключения» 9.10, 12.50, «Тайна острова чудовищ» 11.00, 14.40, 16.30, «В джазе только девушки» 18.30, «Самраат» 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танцор «Джско» 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тутсн» 14.30, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Еще раз про любовь» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛГУРУЛ

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫН Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА

Ногаан театрга

Хоорайның культура киллдизиниң улустуң авс чогаалынын ансамблиниң концерти, июнь 8-тө 13 шакта.

Кызылдың чиик үлеттүр ажылдакчылары-биле ужуражыгга, июнь 9-та, 12 шакта. Анаа «Чечен» ательеның даараан кылыгларының делгелгесадыглаашкыны база болур (9-та 12 шакта).

Танцы шөлүнге

Аныяктарның дыштанылга кежээзи, июнь 8—9-та 19 шакта.

«Хүреш» стадионга

Хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш аныяк солдаа араазынга турнир, июнь 8—9-та, эгелээри 10 шакта.

Спорттуң национал хевирлеринге хоорай спартакнадазы, 8—9-та, эгелээри 11 шакта.

Совет Тывазың 5 чыыл аттыг стадионга

Чиик атлетикага кедээ аныяктарның башкайгы очкыры, июнь 8—9-та 10 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

Шын Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлеттүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуу келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуу неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3044

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00584.

Тувинская краевая научная
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээдк Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 133 (12823) | 1985 чылдың июнь 9, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

«СОЮЗ Т-13»: УЖУДУУШКУННУҢ ИЙИГИ ХҮНҮ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Июнь чединде Владимир Джанибеков болгаш Виктор Савиныхтың ажыл хүнү Москваныы-биле 8 шакта эгелээн.

Корабльдиң системаларын хынаанының болгаш эртенги чемнинң соонда ужудуушкуннуң программазын үргүлчүлээн. Ол хүнүң дургузунда космос аппараттарын башкарарының янзы-бүрү эрга-хевирлерин сайзырамгайжыдар талазы-биле дугуржулгаларны кылган болгаш корабльдиң шимчээшкинниң траекториязын ийи удаа тааржыткырган.

Медицина шинчилелиниң түңнелдерин болгаш орбитадан дыңнадыгларны ёзугаар алырга, Владимир Джанибековтуң болгаш Виктор Савиныхтың кадыының байдалы эки бооп турар.

«Союз Т—13» корабльдиң борт системалары чогумчалыг ажылдап турар.

БАЙЫРЛАЛДЫ УТКААН

Чурттуң чиик үлетпурунуң ажылдакчылары социал чүгүле сорулганы күүседип турар. Оларның ажыгының амыктыг болурундан совет кижилериниң улам өзүп орар материалдыг негелде-хереглелдериниң хемдыртынары дыка хамаарыкшыр. Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнүнге турасчаадыкшыл байырлыг курлапга ол дүтсүүшүнде чугаалашкан. Ол июнь 7-де Москваға болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро чежигүүзү, ССРЭ-ниң Министр эрес Чөвүлелиниң Даргазының биюзи орадакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, албанның өске-даа кижилери.

ССРЭ-ниң чиик үлетпүр министри Н. Н. Тарасов иректеп кылган.

(СЭТА).

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле хемчегдер дугайында» докладның күүседир дээш ажылдың баштайгы түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозунуң эскелиглиг хуралынга чугаалаашкан. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле хемчегдерниң республиканың ажылчы чоннары улуг деткиишкин-биле хүлээп алган деп ажаа хүзээп алдынган шиитпирдеп демдеглээн. Ук докладтарны партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң хуралдарынга, хамаатылардың чыыштарынга калбаа-биле чугаалажып турган. Арагачыларны, алкоголиктерни, маңгыстаачыларны, күш-ажылдың болгаш хей-ниитиниң сагылга-чурум хажыдыкчыларын оларга шыңгыызы-биле көргеи. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге, самогон хайындырар чоруктарга удур демисеелге күш-ажылчы коллективтер, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының чанында комиссиялары, эки тура улусчу дружиналар, эш хүү судтары, эрге-чурум камгалаар органнар идепкейлиг киржип турар. Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр, самогон хайындырар чоруктү болдурбас, амыдыралга кадык, арага ишпес байдалды тургузар талазы-биле тодаргай хемчегдерни коллективтерде ап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумдарының Чарлыктары 1985 чылдың июнь 1-де күштүг болуп киргени-биле холбаштыр ону күүседир талазы-биле практиктиг ажылдар чоруттукүп турар.

Янзы-бүрү хажыдыышкыннар дээш июнь 1-ден 5-ке чедир 771 кижиге административтиг хемчег хүлээткен, оларның 478-ниң штрафтаан. Эзирттир суксуннарны садарының чурумун хажыктаны дээш 9 кижиге, самогон хайындырганы дээш 20 кижиге, эзирия чоргааш автомобиль башкарганы дээш 81 кижиге хемчег хүлээткен. Хей-ниитиниң черлеринге арага ишкени база эзирик чоргааны дээш 754 кижиниң туткан. 47 кижиниң арагадан эмнедирип-биле чорутканын. СЭКП-ниң 10 кежигүнүнге, 64 комсомолчуга, 57 херээжен кижиге, назы четпээн 12 кижиге хамыскалга онаваган, 115 кижини сагындырган.

Арагалаар чоруу дээш «Торгалыг» совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы В. М. Ыймаа, ол-ла совхозтуң директорунуң орадакчызы К. Ч. Самдан, Межегей кадаа Совединиң күүском даргазы П. Е. Усков, Тес-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи Д. К. Натсак болгаш өскелер-даа СЭКП кежигүнүнден үндүртпеи болгаш ажыындан дүжүттеи.

Ындыг-даа болза, СЭКП ТК-ның доктаалын чамдык партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларында, күш-ажылчы коллективтерде ёзу барымдаалап, «ыры-биле, дээш чок чугаалажып турар дээрзин СЭКП обкомунуң бюрозу айыткан. Кызыл хоорайда болгаш районнарда алкогольга удур пропаганда чогуур дең-нелге чедир калбарбаан, арагечыларга хемчег хүлээттелип турар черлер бар, олар-биле эптежип болбас байдалды ро-жум тургузуп турар, чаа хөй-ниитиниң саларын ындыртыышкынын албан черлери, күш-культура-спорт организацияларының кошкак ажылдап турар. Арага аймаан садарының чурумун сагыырында четпестер бар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын күүседир талазы-биле сонсаал чок, боттуг ажылды чорударын партия хоорхомунга, райкомнарга, «Тыва дег-дүгүр» тудуг эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың партхомнарынга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, хооррайкүүскомнарга, улус депутаттарының кодаа болгаш суур Советтеринге, будүргелерниң, совхозтарның, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга СЭКП обкомунуң бюрозу деаскан.

Партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарын эрттирериниң дең-нелин, бедидер, «үш-ажылдың болгаш хиитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар чоруктарны амаа шыңгыы көөр, оларга хамаарыштыр тодаргай болгаш дарый хемчегларни алыр.

Клубтарның болгаш «ультура ба бажыңнарының ажылын эжиидер, стадионнарны, спорт залдарын эң ажыктыг ажыглаар, чурттакчы чон ортузунга культура-массалыг болгаш спорт-кадыкшылга ажылын сайзырангайжыдар талазы-биле дээштиг хемчегларни партия, совет органнар, профобле-ховүлел, ВЛКСМ обкому, Культура министерствозу, Күш-культура болгаш спорт комитеди, өске-даа организациялар алыр.

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Июнь 7-де Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күруне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле найыралчы ужуражыышкыны болган. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаакын ёзугаар найыралдың ажылчы аян-чоруун кылып, ол Москвага келген.

Совет-болгар харылзаалерны улам ыяш хөгжүдеринин айтырыглары кол кичээнгейге турган. Совет Эвилелиниң болган Болгария Улус Республиканың аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганың чедип алдынган дең-нелин бедиш-биле үнелеп көргеш, ажы-дүңмалышкы ийи партияның удуртукчулары, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болган Болгарияның Коммунистиг партиязының дайынчы эвилелин, оларның политиктиг база идейлиг чаңгыс маны моон соңгаар-даа быжыглаар, оларның күруне болган хей-ниити шугумнарының хайы-биле харылзааларын сайзырангайжыдар, политиканың болгаш идеологияның эртемниң болгаш культураның талазында демниг хөделиишкинниң күштелдирер деп шиитпирлиг чоруун «лергейлээн.

Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың шынар дең-нелин бедиде-ринин, улус ажыл-агый планнарын аайлаштырарының, ийи чурттуң кайызының-даа будүрүлге ергаларын кайызынгаа-даа ажыктыг кылдыр эң улуу-биле ажыглаарының сорулгаларынче онза кичээнгейни углаңдыргаан. Ол сорулгаларны күүседиринге 2000 чылга чедир үеде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың аразында эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринин талазы-биле аянчоруун үеэзинде ат салынган узун хүүсаалыг программа база идиг бээр сорулгалыг.

Варшава Керээзинин киржижичилери чурттарның дээди партия болгаш күруне ажылдакчыларының бе чылдың алгы-ында Варшавага болган ужуражыышкынының түңнелдерин беседе үеэзинде бедии-биле үнелеп көргеи. Эвилелчи социалистиг күрүнелерниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкының оларның айыыл чон турар байдалын, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны чедишкинниг камгаларын «дегелдиг хандырарының эрге-ажыктарына тааржыштыр улам ынай быжыглаарының эргежок чугулазын база онзалап демдеглээн.

Делегей ёзугларын дүгайы санал-онаалдар солчуг турарының үеэзинде делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалында дайынга удур «үштелдирер политиктиг болгаш идеологтуг угланыышкынынган хамаарылга чокке олардың шуптузунуң дем «аткан теделиишкиннери хажангызындаа артык чугула деп демдеглээн. Делегей харылзааларының чидиг болгаш чарын ёзугларының шиитпирлээрининг аргазын дилеп тыварынга улуг салыышкыны коммунистиг болгаш социалистиг, социал-демократтыг партиялардың кады ажылдажылгазы киржип болур дээрзин дүржүргеи көргүскен. Хүрээлеңинде эртемденнер, эмчилер, литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары каттыжып турар антиядрочу болгаш антиракетачы шимчээшкин делегей политиказынга үре-түңнелдиг чаагай салдарын чедирип шыдаар арга-шинжектиг улам-на иделкейлиг «үш болуп бар чыдар. Тайбыңны камгалаар дээш туржуп турар бүгү-ле хей-ниити бөлүктериниң күжениишкиннерин СЭКП болгаш БКП бедии-биле үнелеп турар, ынчангаш оларның бувыныг ажыл-чорудулгазынга кандыг-даа идиг бээрнинге белеп.

Делегейдэ байдалдың бүгүле нарын чүүлдери турзажок, эки талазынче эскерлиишкиннер болдунар ергалыг дээрзин беседаның киржижичилери онзалап демдеглээн. Оны чедип алырынга чүгле чаңгыс чүүл — ден эргенин болгаш бир демей айыыл чок байдалдыг болурунуң принциптерин шыңгыы сагыырынга үндезилээш, чөптүг дугуржуп алыышкыннарны чедип алырынга АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң белен чоруу негеттинип турар. Европа дилбе дүшкүүрлүг чоруун кошкадырыының терээнге балканнарны киришттир Европаның янзы-бүрү девискээрлеринге ядролуг чепсен чок зоналарны тургузары дыка улуг базым болган-турар ийин.

М. С. Горбачевтуң чейиралдың аян-чоруун ыылын Болгарияга келирин эш Т. Живков чалаан. Ол чалалганы ёөруп четтиришкин-биле хүлээп алган.

Чүректиң ханызындан эш-ёзүзунуң байдалынга эрткен ужуражыышкын ак-дүңма ийи партияның болгаш социалистиг ийи күрүненин кайы-кайызын бүрүн билирин болгаш туруш-бодалдарының ниити чоруун көргүскен.

(СЭТА).

СОВЕТ-БОЛГАР ДОКУМЕНТИГЕ АТ САЛГАНЫ

Июнь 7-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев болгаш БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күруне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков олар ССРЭ биле БУР-нуң эразының 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кадыжылганы хөгжүдеринин үр түүсаалыг программазынга ат салганнар.

Ат салырының үезинде эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орадакчызы И. В. Архипов, өске-даа албан хижилери ажаа турганнар.

ТИЛЕКЧИЛЕР ОДУРУУНДА

В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгү» комбинаттың ярыглап фабриказының коллективи «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декадаа» деп девизтиг социалистиг чарышта бедиш кодурлуушкуннуг киржип эгелээн. Фабриканың эзлчеглери ажылдың темпизин кошкатпайн, күжениишкинниг ажылдарын шиитпирлээн.

Эрткен беш айларның планның коллектив хүүсаа бетинде күүсеткен. 42800 тонна дагдүгү бээр планын 44073 тонна кылдыр боттандырган.

Х. Х. Чигир-оолга удурткан бодүүн рудодан дагдүгү ярыглаар цех мурнуку одурүгда чоруп турар. Олар сорттуг дагдүгү болгаш нормативтиг ярыг продукция планнарын апрель 15-те-ле дооскан.

Эзлчеглер аразында чарышка бодүүн рудодан даг-дүгү ярыглаар цехтен Кылың-оол Монгуштуң удурткаңы № 1 эзлчег, бедиш сорттуг руда ярыглаар цехтен Галина Лопатинаның № 5 эзлчээ мурнап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

АЧЫ-ХАВЫЯАЗЫН ДЕМДЕГЛЭЭН

Көскү швед хей-ниити ажылдакчызы Ева Пальмер бодунуң амыдыралын тайбың болгаш делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары дээш улустар аразынга найыралдың болгаш кадыжылганың чедип алдынган дең-нелин бедиде-биле үнелеп көргеш, ак-дүңмалышкы ийи партияның удуртукчулары, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Болгарияның Коммунистиг партиязының дайынчы эвилелин, оларның политиктиг база идейлиг чаңгыс маны моон соңгаар-даа быжыглаар, оларның күруне болгаш хей-ниити шугумнарының хайы-биле харылзааларын сайзырангайжыдар, политиканың болгаш идеологияның эртемниң болгаш культураның талазында демниг хөделиишкинниң күштелдирер деп шиитпирлиг чоруун «лергейлээн.

Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кадыжылганың шынар дең-нелин бедиде-ринин, улус ажыл-агый планнарын аайлаштырарының, ийи чурттуң кайызының-даа будүрүлге ергаларын кайызынгаа-даа ажыктыг кылдыр эң улуу-биле ажыглаарының сорулгаларынче онза кичээнгейни углаңдыргаан. Ол сорулгаларны күүседиринге 2000 чылга чедир үеде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың аразында эртем-техниктиг кадыжылганы хөгжүдеринин талазы-биле аянчоруун үеэзинде ат салынган узун хүүсаалыг программа база идиг бээр сорулгалыг.

Варшава Керээзинин киржижичилери чурттарның дээди партия болгаш күруне ажылдакчыларының бе чылдың алгы-ында Варшавага болган ужуражыышкының түңнелдерин беседе үеэзинде бедии-биле үнелеп көргеи. Эвилелчи социалистиг күрүнелерниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкының оларның айыыл чон турар байдалын, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны чедишкинниг камгаларын «дегелдиг хандырарының эрге-ажыктарына тааржыштыр улам ынай быжыглаарының эргежок чугулазын база онзалап демдеглээн.

Делегей ёзугларын дүгайы санал-онаалдар солчуг турарының үеэзинде делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалында дайынга удур «үштелдирер политиктиг болгаш идеологтуг угланыышкынынган хамаарылга чокке олардың шуптузунуң дем «аткан теделиишкиннери хажангызындаа артык чугула деп демдеглээн. Делегей харылзааларының чидиг болгаш чарын ёзугларының шиитпирлээрининг аргазын дилеп тыварынга улуг салыышкыны коммунистиг болгаш социалистиг, социал-демократтыг партиялардың кадыжылганы хөгжүдеринин талазы-биле ажыктыг кылдыр эң улуу-биле ажыглаарының сорулгаларынче онза кичээнгейни углаңдыргаан. Ол сорулгаларны күүседиринге 2000 чылга чедир үеде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың аразында эртем-техниктиг кадыжылганы хөгжүдеринин талазы-биле ажыктыг кылдыр эң улуу-биле ажыглаарының сорулгаларынче онза кичээнгейни углаңдыргаан. Ол сорулгаларны күүседиринге 2000 чылга чедир үеде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың аразында эртем-техниктиг кадыжылганы хөгжүдеринин талазы-биле аянчоруун үеэзинде ат салынган узун хүүсаалыг программа база идиг бээр сорулгалыг.

Варшава Керээзинин киржижичилери чурттарның дээди партия болгаш күруне ажылдакчыларының бе чылдың алгы-ында Варшавага болган ужуражыышкының түңнелдерин беседе үеэзинде бедии-биле үнелеп көргеи. Эвилелчи социалистиг күрүнелерниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкының оларның айыыл чон турар байдалын, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны чедишкинниг камгаларын «дегелдиг хандырарының эрге-ажыктарына тааржыштыр улам ынай быжыглаарының эргежок чугулазын база онзалап демдеглээн.

Июнь 7-де Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күруне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле найыралчы ужуражыышкыны болган. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаакын ёзугаар найыралдың ажылчы аян-чоруун кылып, ол Москвага келген.

Делегей ёзугларын дүгайы санал-онаалдар солчуг турарының үеэзинде делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалында дайынга удур «үштелдирер политиктиг болгаш идеологтуг угланыышкынынган хамаарылга чокке олардың шуптузунуң дем «аткан теделиишкиннери хажангызындаа артык чугула деп демдеглээн. Делегей харылзааларының чидиг болгаш чарын ёзугларының шиитпирлээрининг аргазын дилеп тыварынга улуг салыышкыны коммунистиг болгаш социалистиг, социал-демократтыг партиялардың кадыжылганы хөгжүдеринин талазы-биле ажыктыг кылдыр эң улуу-биле ажыглаарының сорулгаларынче онза кичээнгейни углаңдыргаан. Ол сорулгаларны күүседиринге 2000 чылга чедир үеде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың аразында эртем-техниктиг кадыжылганы хөгжүдеринин талазы-биле аянчоруун үеэзинде ат салынган узун хүүсаалыг программа база идиг бээр сорулгалыг.

Варшава Керээзинин киржижичилери чурттарның дээди партия болгаш күруне ажылдакчыларының бе чылдың алгы-ында Варшавага болган ужуражыышкының түңнелдерин беседе үеэзинде бедии-биле үнелеп көргеи. Эвилелчи социалистиг күрүнелерниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкының оларның айыыл чон турар байдалын, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны чедишкинниг камгаларын «дегелдиг хандырарының эрге-ажыктарына тааржыштыр улам ынай быжыглаарының эргежок чугулазын база онзалап демдеглээн

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

БОДУМ

Ажылчынга сөс

БОЛГАШ ӨӨРҮМ ДУГАЙЫНДА

Кижиниң амыдыралынга онзагай үелер тургулаар. Ындыг үе чоокшулап орда, кижиниң сагыш-сеткилин ковдрлуп, чаа күжү немежип, хөй-ниитиниң херээнге салыышкының үлам ковудеднрин күзей бээр.

Ындыг онзагай үе ам база чоокшулап орар. Ол дээрге СЭКП-ниң эдлчегниг XXVII съездизиниң ажыттынар хүнү. Ол дугайында бистиң септелге-тудуг участогумуң ажылчыннары биле, ону төлептиг уткуур дээш канчаар ажылдаварын дугуржуп турар.

Коммунистерниң бир чыыжындан оскезинге чедир үеде бистиң чуртувустуң будуң бүрүзүнде чаартылгалар болуп турар. Оон чижезинге бистиң Мөңгүн-Тайга районнуң төвүн көрээлеңер. Бажыңнар саны 1980 чылдаазы-биле бээш дөңнээрге, дыка ковудээн. Оны тударынга бистерниң, тудугжуларның үлүү улуг болгай.

«Тудуг кылыры». Бо үндезин тыва сестер. Шаанда ол сестер дыка ховар ажыглаттынып чоруван. Чүге дээрге мал-маган азырап, доктаамал кешкүн амыдыралдыг чоруан мээң чаңгыс чер-чурттугларым тудуг барык кылбайн чоруан. Мээң аам, ачам сугнуң аалы Мугур хемниң бажынга-ла тургаавын утпаан мен. Ачамны ол үениң улузу «тудуг кылыр шевер кижи» деп үнелээр чүве. Шынап-ла, эртпек кажаа, ажмаар аймаан ол тудуптан чоруан. А өске улуг бажың, албан черниң тудуу дээш ышкаш тудуглар оон дужүнге бээш кирбейн чоруан.

Мурнунда бодум өске ажылдарга чоруваш, он беш чыл бурунгаар септелге-тудуг участогунга бызаңчылап эгелээн мен. Ажыы-биле чугаалаарга, «тудуг кылыр» ачамның соон салгаар сорулга ынчан салбаан мен. Бо ажылга душ боовп кирдим. Ажыглалга киирерикге киришкеним баштайгы бажыңым тудужу мергежилге хандыкшыларынга мени албадаткан. Район төвүнүң чаа микрорайонунга баштайгы бажыңды тудушканым ол чүве.

Ол үеде эрги шагның кижизи биле чаа үениң кижизиниң амыдыралын дөңнээним ол. Ачам эртпек кажаа тутказ, «шевер кижи» деп мактадып чорда, а мен үлүг-улуг бажыңнардан кылып, чонумга бараан бодузумза дээш, күзел ынчан төрүттүнүп келген чүве.

Он беш чыл. Кижи назынынга узун эвес хуусаа, ынчаяа-даа ол хөй-ле өскерилгелерни киирер. Бо үениң дүргузунда партиниң үш съездизи болган, ам дөрт дугаар. Ам ынчан эвээш эвестн киирип чорууп хоочунналар, аныяктар бар. Оларга телефонистер Зина Монгуш, Татьяна Доктугу күш-ажылдың хоочуну коммунист Белек Чанзан, улуг механик Николай Самбуу болган оон-даа өскелер хамаарлыр.

Ук коллектив 1982 чылга чедир коллективтиг керээ аргазынче шилчиивейн турган. Ол чылын бир гадан 10,5 центнер мал чемин алган база, 1983 чылда бригада керээзинге шилчээн үезинде 11,5 центнер чеде берген. А эрткен чылын ук арганың бүгү негелделерин күүседип келгенинден алган дүжүт 4 центнер хөй болган. Продукция будурүүшкүнү ажылдап турар чижезе онаашты 1983 чылда 1,2 катап көбүдээн, а амгы үеде барык 2,1 катап немешкен.

Коллективтиг керээ өзугаар ажылдап турар бригаденың кежигүннериниң хүүда эргеажыктары бригаденың ниитн соруглгалары-биле дүгжүп турар. Ажылдың сөөлгү түнелеи дээш кижи бүрүзүнүң сонуургалы-даа бедингр, күш-ажылдың будурукчүлүү-даа өзөр. Оон-биле чергелештир ажылчыннар күш-ажылчы коллективтерни дамчыштыр ажылагыйда айтырыгларны шинтпирлежип, бригада кежигүнеринге бээр төлевирни боттары доктаадып турар апаар

Бөгүн—Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү

КОММУНИСТЕР—МУРНУУ ОДУРУГДА

Казах ССР. Алма-Атаның Октябрь революциязының 50 чылы аттыг пөс-таавы комбинадының коммунистери доозукчу чылды шалыпчы ёзу-биле доозарынче ажылчыннарны мөөннээр, иштики курлавырларны дилеп тывар айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлеп турарлар.

Үнелиг санал-оналдарның эгелекчилери бүдүрүлгенің коммунистери — бедик бүдүрүкчүлүг болгаш ак сеткилдиг күш-ажылы-биле даанган херээнге бедик харыысалгалыы-биле өскелерге үлегерлиглер. Ажылчыннарның 70 хуузу бригада керээзинче хаара туттунган болгаш ону сайзырадып нептередиринче олар улуг сагышты салып турар. Комбинатта тургустунган «Бүдүрүлгенің дээштиин болгаш ажылдың шынарын бедидериниң» комплекстиг системазын бүгү цехтерниң, килдистерниң, участоктарының болгаш бригадаларның ажылын катыштырган.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже) № 1 аргылга-пөс фабриказының партбюро секретары Б. Белькешев, аргыкчы С. Бастаубаева болгаш № 3 пөс цегинде партбөлүк удуртукчузу, мастерниң дузалакчызы А. Четырин олар ПН-130-Б деп чаа пөс аргыыр станоктуң чанында.

В. ЗИНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БҮГҮДЕГЕ АЖЫКТЫГ ИНДУСТРИЯ

Чүрттүң чиик үлетпүрүнүң ажылдакчылары чугула социал соруулганы шиитпирлеп турарлар. Совет кижилерин эки идик-хеп, мебель болгаш өске-даа чүүлдер-биле четче хандырар дээш олар коя кичээнгейин ылыгларның шынарынче углап турар. Экономиканың интенсификациязының байдалдарында ажылдың оң угланыышкынының чугулазын СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң материалдарында онзалап демдеглээн. Ажылчы чонкарның чаагай чоруун бедидерн дээш үлетпүрүнүң база адырларының коллективтери салыышкынын кижрип турар. Амгы үеде машина болгаш прн. бор тудукчулары амыдыралга ажыглаар чүс-чүс онзы техниканы база дериг-херекселдерни бүдүрүп турар. Калбак херегледиң бараанарын бүдүрүп турарларның дугайында оларның профессионал байырлалының будуузунде СЭТА-ның корреспондентилери дамчыткан.

Идик кылыкчылары—магазинде

Москваның «Заря» каттыжыышкынының кылып турар идиктериниң шупту 500 аңгы хевирлерин оон ассортимент делгээр залынга каш минута дургузунда көрүп каастып болур. Ынчалзажок оларны дыка улуг хуусаада дилеп туруп чогаадып кылган дээрзи кижи бүргүзүнге билдингир. Ол идиктериниң хевирлериниң чартык кезиин садып алыкчыларны магазинге айтырып турганының түңнелинде кылганы бир онзагай. Хей муң кижиниг коллективтиң беш чылдың соодгу чылында бүдүрүлге программазы садып алыкчыларның күзелдеринден тодараттынган.

— Бистиң кылырывыска кол шылгалда болза, улугдаа, бичии-даа магазиннерге ей-ейлеп эрттирип турар шыңар хүннери болур — деп, каттыжыышкынның чиңгине директорунуң оралакчызы Л. Белкина чугаалаан. — «Бүдүрүлге — садыг — бүдүрүлге» деп карылзааны быжыглаары продукция сайгарылгазын тода билип, моданың уг-шинин тып, улустүң эң алыр кылыгларынга негелдени долу хамдыралынга ергаларны берип турар.

Магазиннерниң садыгжыларыбиле кады бүдүрүлгенің шынар, техниктиг контроль килдистериниң ажылдакчылары баартак ортынга туруптар. Чоокта чаа Москваның бир идик садыынга бүдүрүлгенің ниити продукциязын эвес, а чүгле чаңгыс 11-ги цегиниң идиктерин киирген. Херээжен туфельдерниң бир хевирин садып алыкчылар шуут арттырбас болган. Ынчалзажок ол туфельдерниң үш хуузу брак кылдыр эгиттинген.

Специалистер үрей кылыышкынның чылдагаанын чугле тодаратказ эвес, а харын ону эдериниң тодаргай хемчегледирин айыткан. Цехтиң коллективи сумелерни барымдаалап технологияны бичии ескерткен. Оон мурнунда катап эгидилгенің ниити санынган кава, кандыг үрей кылыышкын болганы азы чедир кылбааны билдиммес турган болза, ам бүгү чүве адышта илдең билдингир.

Будүрүлгени чаартыры-биле кады каттыжыышкынның бүгү албаннарында кылыгларның шынарын экижидериниң ишткн курлавырларын шудургу дилеп тып турер.

Д. СТЕПАНЧЕНКО,
СЭТА-ның корр.

Москва.

Тус черниң бодунга шиитпирлээр

Таллинниң «Марат» будүрүлге каттыжыышкынының коллективи трикотаж кылыгларны будүрүп үндүрерин немелде чиг эт албайн ковудеткен.

«Мараттың» шынар лабораториязынга СЭТА-ның корреспондентизинге шуут кезе дең хемчээлдиг ийи дилиндең пөсту деңзилеп көөрүп сумеээзэн. Бирээзи ескезиндең ийи граамм аар болган.

— 1981 чылда кылган пөстер шала бөдүүн, ынчангаш деңзизи улуг — деп, каттыжыышкынның чиңгине директору А. Капрал чугаалады. — Чиг эттиң хемчээли доктаамал бооп ортын турда кылыгларым саны бистиң үндүрүп турар пөзүвүстүң шынарындан хамаарыжыр деп түңнел болур. Пөсту нарын болдурган тудум, оон дөрбелчин метр бүрүзүнге удаазын чарыгдалы эвээжээр.

Беш чылдың эгезинден тура каттыжыышкын кылыглар будүрүп үндүрерин барык үш миллионга ковудеткен: дөрбелчин метр бүрүзүнге камнап алдынган ийи граамм чыл бүрүде 30 тонна удаазынга дек.

Ол дээрге чүнүң-даа мурнунда аргыыр машиналарны чаартканының түңнели-дир. Улуг даваш-шимээн безин чок чартык автомат чыгыы машиналарны каш-ла кижи ажылдадып турар. Технологтуг сагылга-чурумну кончуг шыңгыыраткан, ону сагывас болза, эки шынарлыг продукция будүртүнмес. Коя чиг эт болур удаазының шынарынче онза кичээнгейни салган.

— Хей-хей будүрүлгелерден кээп турар удаазының маңаа ческеш, катап чиңгеледип турар тускай участокту тургускан бис. Бир дөрбелчин метрге камналганы 2 граамм эвес, а 6 граамм чедирерин бодап турар бис. Ынчан пленге немей чартык миллион кылыгларны даарап турар апаар иймек бис. Ону ам келирр беш чылда боттандырар бис—деп, директор түңнеди.

В. ЦИОН,
СЭТА-ның корр.

Таллин.

Репортаж

КЫСТАРНЫҢ УРАН ХОЛДАРЫ

Республиканың мурнакчы будүрүлгелериниң бирээзи болур Кызылдың дааранылга фабриказы «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарыышты келбертыр дугайында эгелээшкинни үндүргенин болгаш съезд мурнунуң шалыпчы эдлээнге киржип эгелээш, бедиткен социалистиг будуулеринни алганын билир бис.

Дааранылга фабриказы шелыпчы эдлечегниң үезинде пландан ажыр 50 муң рубльдиң даараан кылыгларын будүрер, оон иштинде экижиткем шынарлыг «Н» (чаа хевирниң) индекстиг чонның хереглел баараанарын 20 муң рубльге будүрерин үлүзэнген. Шалыпчы эдлечегниң үезинде фабриканың 27 ажылчыны чыл планын чүүседирин шиитпирлээн. Фабриканың коллективи салдынган бедик үлүзэлгелерин күүседип шыдаар дээрзин беш айларның күш-ажылчы түңнелдери көргүскен. Продукция сайгарарының планы 100,4 хуу, бараанныг продукция будүрериниң — 100,6 хуу кылдыр күүсеттингилээн. 4 айларда 4202 рубль түңнүг материалдар камнал алдынган. Ам мурнакчы будүрүлгеде ажылдап турар кижилер-биле болгаш мында күш-ажылды организастаазы-биле таныжаалы.

Фабриканың ажылы шуушторулга аргазы-биле чоруп турар. Үш кол будүрүлге бригадаларын үш шугум аайыбиле үш аңгы модельдерни даараар кылып каан.

Эң баштай фабрикага келген материал болур дүрүг пөстерни белеткел-бижилга цегинге хемчээр болгаш шынарын илередир, брактаан черлерин үзе кезип каастар. Оон пөсту бижар. Бижыышкын — харыысалгалыг ажыл. Пөсту шын чада салыр, бижарындан оон камналгазы хамааржыр, кескинди пөстер эдээш болуп, бүрүнү-биле ажыглаттынар. Бижынды пөстерни чаңгыс аайлап болгеш, бижындылар складынга аппарып, квастелга болгаш фурнитура элементилерин четчелээр. Чүгле ынчан шын чеңээ дег оң-баазын бижындыларны кол будүрүлге цегинче киирип болур.

Бирги кварталдың түңнелиибиле Л. Дардан-оолдуң мастерлээзин № 1 бригада шылгараан. Ам олар хереэжен серафан даарап турар болду.

— Бистиң даарап турарывыс модельдер үргүлчү чаартынар. Чүгле бо айда безин үш аңгы хеп модельдерин даарадывыс. Бо чараш сарафаннарны түнде нормавыс — 643-тен ажыр даарап тур бис. Бригада кежигүннериниң ажылдап турары эки, дуржулгалыг-даа, аныяк-даа дааранакчылардан маңталга телептиг кижилер хей—деп, № 1 бригаданың бригадири Раиса Монгуш чугаалады.

Хеп даараар машиналарның токкуңайдыр даглжаары бирле онзагай аялгалыг. Бижынды пөстер даранакчыларны дамчып, чоруза-чоруза, белен хепче каракка көзүлдүр түүп турар. Шевер даранакчы кыстарның уран холдарының будүрүп турар түүлгээзины ол-дур ийин.

Раиса Сумба фабрикага ажылдаа-ла 22 чыл болган. Бо чылдаңнын дургузунда кандыг тепти даараан дээрил. Ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, Күш-ажылчы Алдар орденниң ийнги болгаш үшкү чергелери, медальдар-биле шаңнаткан. Өөредип каан аныяктары хей. Ам Таня Монгуш Раиса Сумбаны «башкым» деп хүндүлеп адаар.

Лена Ооржак маңаа келгеш чаа 3 чыл болуп турар аныяк уруг. Дуржулгалыг дааранакчы Вера Донгактың өөреникчизи болуп, ажылдап эгелээн. Ам мурнакчылардың одуруунче киргеп. Л. Ооржакты эшевүү Кызыл хоорай Советиниң депутадыгыр соңгаазыны база хейлиг чугаалап турар чүүл.

5 айларның түңнелдери-биле эң эки күш-ажылчы коргузугларни М. Конуспаевага удуртқан № 3 бригада чедип алган. Бо коллектив планын 107,5 хуу кылдыр күүсеткен. Күш-ажылдың удуурукчулүүнүн планын 111,4 хуу кылдыр боттандырган.

— Бижыг сагылга-чурум, ажылдың шынарын экижиткени чедиишкиннеривистиң үнер дезу болган. Бригада керээзин езугаар ажылдап турарывыстың түңнелдери эки. Аң санында-ла ийи-бир чаа модельди шиңгээдип алыр-дыр бис. Аңаа даараныкчыларның колдуунда шупту операцияларны шиңгээдип ап, керек болза, үш-өөрүн солуп шыдаар ергалыы дегүм болуп турар—деп, мастер Мунира Садыковна демдеглээн.

Бригадада Наталья Бычкова, Тамара Карма, Тамара Артына, Любовь Зайцева олар эки ажылдап, түн нормазының күүселдезинн 150 хуудан кудуметпейн келгеннер. Дыка хей дааранакчылар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик аттаа телептиг болганнар.

В. Г. Шевченконуң мастерлээзин элээдп уруглар халаттарын даарап турар № 2 бригаданың ажылы база эки. СЭКП-ниң XXVII съездизинге үткүштүр пландан ажыр 15 муң рубльдиң даараан кылыгларын будүрерин бо бригада хүлээлгелеп турган. В. Ооржак, В. Дагба, А. Намажап, Л. Хомушку олар бедиткен социалистиг үлүзэлгелерни кымны мурнай алганнар.

Даараныга фабриказында ажыл соксеел чок хайныгып тур. Боттарының профессионал байырлалы — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының күнү фабриканың коллективи күш-ажылчы кедүрлүүшкүн-биле, бедик сорулгаларны мурнунга салган үткүп турары бо. Шевер, кежээ кыстарга ачеттирдинээ деп, канчап соглевес, байыр чедирбес боор.

Н. КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың дааранылга фабриказында он чыл ажыг дааранакчылаан Марта Куулар; комсомолчу-ажылактар бригадазының мастери Людмила Дардан-оол [оң талазында] мурнакчы дааранакчылар Хомушку Чимис, Лидия Монгуш олар-биле; ол бригаданың кежигүннери ажыл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Арага ишпес чорук—амыдыралдың негелдези

ТОДАРГАЙ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында партия, чазактың сөөлгү үеде үндүрген доктаал, шиитпирлерни кайда-даа, кандыгдаа коллективте сейгерып көрүп, аңаа хамаарыштыр кандыг ажылдарны чорударын планнаан. Ам кайда-даа оон боттанылгазы дээш ажыл чоруп турер.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында хемчеглерни шуут дөртубила амыдырапга боттандырып эгелээнинге кымның-даа сеткили хонар-дыр. Ылаңгыя школа ажылдакчылары бистер аңаа онза таарзынып, ол айтырыгны школа коллективинге чугаалашкаш, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган бис.

Арагалаашкынның үржүүндэн школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылынга багай салдарның болу бээрн кайы-даа школада чажыт эвес бар деп бодаар мен. Ада-иелерниң бир чамдыктарының хөлүн эртинг арагалаарындан уруглары хайгаарал чок артар, кичээлдеринге белеткенил, онаалга кылып алыры безин бергедей бээр чамдык таварыылгалар тургулаарын кижи эскерер. Арегчыларның ажы-төлүүнүң дугайын бодаар сеткили кайда дээр силер. Оларның чамдыктары уругларының ижер-чимирин безин уттуптар, арагага дүүну берген болгулаавр.

Өг-бүлеге уруглар кижизидилгезинге ареганың кайы хире хоралыын чамдыктар херек кырында биляп турза-даа, ажы-төлүү көрүп турда-ла хей улус-биле кады арагалаар болгеш оон кедересе шуугаазын үндүрер, аас-сёс-даа былаажы бергилээр болгай. Бо-ла бүгүнү бичии кижилер көрүп турарлар. Бештей харын шоолуг эскет чокка эрттиргилептер. Уруглар-даа чоорту өзөр, а демги арегалаашкын уламчылавышаан болур. Эзнектериниң хеледенчиы-даа дем берген. Бо мындыг байдалга элээн удгадып өзүп келген уруглар бодунуу-биле удурланып эгелээр. Ада-иенниң талазындан тоомча чок чорук уламчылап-ла турер. Ы, ңгыя элээдп апарган уруглар оон эгелээш-ле оран-бажыңындан оспаксыраар, кудумчууга чоруксаар, оон харын «эштерэ» тып алгылаар. Кудумчуун багай салдарынга алзыпкан, кижизидилгези үредген ооллар, уруглар-даа эде кижизидери чүден берге. Школадан, өг-бүлезиндеп оспаксырап чорээш, бир чамдык ооллар сагылга-чурумну-даа хажыда бээрнинң чылдагааны ында. Херек кырында шак ындыг байдалдың ужуу өг-бүлеге ада-иезинден үнген. Ареганың хайындан ол болган-дыр. Мээң бо чугаалап турар фактыларым чүгле бистиң школада эвес, кайы-даа школада, уругларның ада-иелериниң арезында бар деп бодаар мен.

Ада-иелер ортузунга ареганың хоралыын дугайында пропаганда ажылын школа коллективи совхозтуң будүрүлгениң хей-ниити организациларының киржилгези-биле кады чорудар болза чогуур. Бистиң школавыс ук ажылды келир өөредилге чылында чорудуп киритгер. Бо талазыбиле эмчилериниң киржилгези кончуг улуг. Бистиң участок эмчилеринде дуржулгалыг эмчилер бар, харек апарган таварыылгада райондан-даа чалап болур.

Арагага удур пропагандаиы чүгле ада-иелер, хей-ниити ортузунга чорударындам аңгыда, ук ажыл школага эге класстардан-на тодаргай угланыышкынның, перспективтиг план азуулар боттанып ужурлуг. Өске областарда, теп черлерде школаларның дуржулгазы оок үре-түңнелдинп бадыткап турер. Оон дугайын бистер башкылар болгаш ада-иелердээ солуннардам номчуп турер болгай бис.

Школачылар ортузунга арегага удур пропагандаиы чадачадаа хейи-биле чорудары тоорымчалыг деп бодаар мен. Уруглар класстар хейи-биле бөйдус, ботаника, зоология, анатомия дээш өске-даа эртемнерни өөренип эртер. Кижиниң кадыкшылы-биле холбашкан айтырыгларны аңаа чүге тайылбырлап, холбаштырып болбас деп. Бай мээңинге, өкпе-чүрекке, дыңнаарынга болгаш көөрүнге ареганың хоразының дугайын уруглар биляп алыр ужурлуглар.

Ындыг ажылды школа бүрүзүнге чорудар болза, ниити ажыл-херээжис экижиир. Ада-иелер уруглары дээш доктаамал сагыш салыр, хостуг шагын культурлуг эртиирер болза, школачылардың өөредилге-кижизидилгези көзүлдүр-ле экижиир, корум-чурум алдаашкыннары-даа турбас ужурлуг.

Э. ТЕЖИ

Кызыл район.

УРЖУУ КАНДЫГ БОЛГАНЫЛ

Василий Новиков каш чыл бурунгаар шеригден келгеш, төрээн совхозунга чодаачылай берген. Бо чылдың апрель 20-де коммунистиг субботникке ажылдап хүнээээш, шала кежээликтей база-ла чоларыы эжи Юрий Оюн-биле кады орук айы-биле кадарчы Кербы Ооржактың залынга келгеннер. Аңаа турда совхозтуң автобузу халдып келген. Чоларчызы Николай Алехин—эзирик. Автобузунда олуртуп алган улузу — школачылар. Олар Конгар-оол Монгуштуң кыштаанының кержеңин казып орованнар. Межегей школазының 10-гу классчылары башкызы-биле кады шупту 28 кижи. Ол-ла автобуска К. Монгуштуң кажаазын кастыыр чоравн улуг улус беш кижи — шупту эзирик болган. Кадарчы кажаазын кастыыр дээш эдерээ арега садып алган, оон-биле келген улузун «хундулеп» тургенн ол чүведир.

Автобус чоларчызы Н. Алехин эртен бир черге шефчилер чедиргеш, оон соонда 50 ажыг кижинин чаңгыс рейс-биле ийи кыштакка — К. Ооржактың болгаш К. Монгуштуң кыштагларынга экелгеп. Ажылдап хүнээзн соонда оларны катап Межегей, Кара-Булуң чүүлдерге чедирер хүлээлгелиг турган. К. Монгуштуң аалынга школачыларны чедирип каап, «мен Монге-Доржу сугга четкеш кээйн» деп ырак чорупкан. Ажыл тонуп турда, чедип келээ-ле — эзирик. Олла эзирий берген чоларчыга Конгар-оол Монгуш база немей бергилепкен. Оны көрүп турган башкы Ирина Ивановна Михайлова: «Улус дажыглап чоруур кижи арега ишпеңер», «Чоларчыга арега бербеңер» дээрге-даа тоомчага кым-даа албаан. Башкыны мырыңай хөрөктөп, «чүү мындыг начальник тыптып келдиң», «бодумну бодум билир мен, чедирер-чедирбээнин мен билир мен» деп харыылаар болгулаваннар.

Суурже ынча ырак черге кылаштаар эвес, өөреникчилер эзирик чоларчының автобузунга, эзирик кижилер-биле кады олурар ужурга таварыышкан. Оон чоруп чорда — кижи куду үнер. К. Ооржактың кыштаанга чедип пет бооргa четкеннер.

Ындыг автобуска канчап суур чедер боор, өөреникчилер оон ыяк чоруурундан ойталаан. Ол кыштаг чанында ийи самосвал машина турган. Башкы-даа, өөреникчилер-даа, бригадир Г. К. Горлова-даа чоларчыларга чалыкгаш турупкан. Чамдык өөреникчилер машиналар кырынче шуут үнүп олуртулап алган. Школага өөренип чорда башкылап турган башкызы, ийи-үш-ле класс куду өөренип чоравн эш-ажу ол хире чамнып, дыңап турда канчаар боор, Василий Новиков биле Юрий Оюн олар дериттинмээн, кижилер ээртуруже кордүнмээн машиналарынга өөреникчилерни олуртуп алгаш, суурже утпакан.

Серемчилелдиг, оожум чоравн болза, аңаа-ла суурга чедип болур турган-на ыйнаан. Ынчалзажок суурга чедир 7—8 километр арткында Юрий Оюннуң машиназы В. Новиковтуун эрте халаап баргаң. В. Новиков доозунналган орукту орта көрбейн, дүрген чорун ора эзрге, солагай талакы борту аяттына бергеш, өөреникчилер иперцив аайыбиле оон тегүлген, озал-ондактыг таварылга болган. Хей кезии чымчак черге дүшкен болгаш кемдээзэн. Ийи кижи Эмма Оюн биле Э. Сарыгбаева оларның аар кемдээни ол черинге-ле билдине берген. Ийи машина оларны эмчиге дүрген чедирери-биле дарый чорупкан. А Родион Дертыг-ооллуң кемдээни бештей эскерттинмээн. Өөрү-биле чорун орда бажы дескинер, кускузу келир болган. Өөрү ону аргажып ап, дажыглап чорда машина келгеш, алгаш барган. Кемдээн уругларның бирээзиниң дөңмээ, өскезиниң төлөү сынган болган. Ооллуң бажы кемдээн.

Бо озал-ондактыг таварылга кымның бурузу-биле болганыл, Бир-ле дугаарында автобус чоларчызы Н. А. Алехинниң эң харыысалга чок, тоомча чок чоруунуң үржүү. Чоларчы кижи, артында-ла кижилер ап чоруур автобус мукуп чоруур чоларчы канчап арега кижер боор. А кедерчылар Монге-Доржу болгаш К. Монгуш Н Алехинге арега кудуп берип тура, ону кем-херек үүлгедиишкинниң тамыдыыче чыгап турганнары ол болгай, Н. Алехин ол «ногаан чыланныы сыырбаан, угаан-медерелиин ашкымнаан болза, озалондак-даа болбас, чеш-чайыы назыынында бертик-бежел өлөөр кижи-даа чок турар ийин.

Совхозтуң директорузу, машина-трактор парктының харыысалгалыг ажылдакчыларыңындыг өөдөжок мөзүлүг, арегачы кижиге канчап автобус идеген, кижилер олуртуп тургаңыл? Оя-ла совхозтуң Кара-Булуң салбырыгга машина гаражы аңаа ажылдап турган кижилериниң харыысалга чогуунуң үржүүнүн арттенген. Оон караажазы 16 муң рубль түңнүг. Бо чылдың февральда эзирик трактористи, ажылдап турган кочегарны база бестырып каан. Моон өөредилге, арега-даа кижерин аңаа бир чүүл кылдыр көөр, аңаа удур демнеся чорупас байдал ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозуна турган. Арагалаашкын — ниитилелге, кижилерге хоралыг боорундан аңгыда материалдыг болгаш моральдыг үржүктүүр. Оон-биле демнеспди күштелдирерининң, когун үзериниң талазы-биле партияның болгаш чазактың хемчеглериниң чугулазын ынчангаш чон деткип, каттыжып-даа турар.

Озал-ондактыг ол таварылгага хамаарыштыг удуртукчуларны, башкыны, бригадирни, В. Новиковту шуптузун хемчег алган, ынчалзажок таварылганың кол үнген дозу болуп турар Н. Алехинниң чүгле машина мунарын хораан дээрээн башка, хей-ниитиниң болгаш хоойлу организарының талазы-биле кандыг-даа торгаал, бүрүү шевешкүн чок болганы элдептиг. Арагалаашкын организастаан маңчыннарга хамаарыштыр база хемчег үлүзэттинмээн. Ону аңаа эртгирип болбас.

С. МИНТОН.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз.
Танды район.

ЭЗИРИК КӨСТҮР БОЛЗА...

Будүрүлгеге чаңгыс-даа катап эзирик көстүп келген ажылдакчыны Устиновтуң сөзүн кылыр аар машиналар заводунуң коллективин хүрелынга эң шыгыызы-биле көөр. Ол чорукту кетептеер кижини арегалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демнесел талазы-биле будүрүлгеде ажылдап турар комиссия сейгерар. Бүрүлүг кижиниң чурумунуң дугайында, оон иштинде ергбүледе кандыг кижия дээрзиниң дугайында саналдарга үндезилээш, комиссия шиитпир үндүрер: аңаа сагындырыг бээр ийикпе, азы арегалаарынга сундулуу дээш эмнедир черже чорудар. Ол ажылды будүрүлгеден хоорбайн боттандырып чорудар.

Ол сорулга езугаар заводка наркология пунктузун ажыткан. Чоокка чедир аңаа хелес эмнедип турган болза, ам шалыңының 40 хуузун тыртып турар апарган.

— Дирекциябың болгаш профзавкомның комитединиң шиитпирин езугаар ажытқан бо пункт дыка ажыктыг болган — деп, заводтуң профком дергезы Л. Собин чугаалады. — Оон ажылдакчыларының дузазы-биле арегалаарынга сундулуг бүгү кижилерни эмчи контролюнга алган бис. Эң кол чүве чүл дээрге, аңаа эмнеткен дыка хей кижилер бегай чаңын каап, харын-даа будүрүлгенің мурнакчылары апарганнар. Наркология пунктузунуң ажылдакчылары будүрүлгечилерниң ортузунга алкоголизмге удур пропагандаиы калбартканнар. Бистиң будүрүлгевистиң чоогунга арага седер чорукту соксаткан, арегачыларга шыдажыр арга чок байдалды тургусканыыстан сагылга-чурум быжыккан, кижилерниң ажылдаар күзелчүтүлү эжижээн.

Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң хажыдыкчыларының сөөлү бо чылдың эгезинден бээр дыка кызырылган. Оон түңнелинде ажыл шагының чидирии база кызырылган. Ол чорук бедик көргүзүглерни чедип апарырынга идиг болган. Ук будүрүлге продукциязыны берык ийи миллион рубльге немей будүрген, кылыгларны хереглекчилерге чедирери эжижээн.

А. КАКОВКИН,
СЭТА-ның корр.

Устинов хоорай.

Съездиден съезд чедир

ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР ДЭЭШ

Улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Советиниң күскомунуң культура киндизи СЭКП ТК-ның «Кодээ чурттакчы чонуңуң культура хандырылгазын улам ыкай экижидер хемчеглер дугайында» доктаалынга дүүштүр чамдык ажылдарны ыглып чорудуп турар. Олар малчыннарга, тудугжуларга болгаш өске-дээ ишчилерге төлептиг бараан болур дээш бүгү ачаларны ажыглап турар.

Бо чылдың эрткен айларында 22 лекцияны болгаш беселаны барып дөрт муң хире кижиге кылган. Мөңгүн-тайгажылар ында делегей байдалының, совет-америк харылзааларының болгаш өске-дээ темалар дугайында сонуургал дыңнаанар. Ындыг хемчеглерни совхозтарның агитаторлары малчыннарга база боттандырып турар. Черле ынчаш беш ай дургузунда культура-массалыг ажылдарны 92 удаа чорутkан. Оларның аразында темалыг кежээлер, дыштанылга кежээлерни, аас журналдары, диспуттар, номчулга конференцияларны база бар. Оларны солун кылдыр организастаарга киржирин күзээр кижилерниң саны немежир, ынчангаш культура-массалыг хемчег бүрүзү дээштиг болзун дээш бар арганы ажыглап турар.

«Дамырак» агитбригада — малчыннарның доктаамал аалчызы. Оон киржикчилери бо чылдың январьдан майга чедир 10 үжүүшкүнү кылган. Оон программазы доктаамал чаартының, корукчулерниң сонуургалын кайнықтырып турар. Ол ышкаш барык ай санында эрттирип келгени «эглүлүлерниң болгаш тывынгырларның клубунуче суурнуң чурттакчылары, малчыннар үлүг күзелдии-биле баар.

Культура киндизиниң ажылдакчылары чаа түүлдерни база дилеп тып турар. Бо чылдан эгелеп «30 хардан эрү назылыларга», «Тоолчулар клубу», «Делегей болгаш аныяктар амыдыралы», «Кижи болгаш хөйлу» деп кежээлерни организастаан. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Нөвүлелиниң арегалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле күзээн алган документилерин танышырар коп топ — Культура одаглары. Араганың хөразының дугайында лекцияар болгаш беседалар соолгу үеде көвүдээн.

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында культура ажылдакчыларының саны-дээ, мергежили-дээ өскен. Анаа чижекти директор Алексей Мандараа Мугур-Аксы суурнуң Культура башкыңындан көргүстү. 1981 чылда анаа директордан өңгүда методист, режиссер турган болза, ам киржи олларган. Оларның хөй кезии тускай эртемниг культура ажылдакчылары.

Район бичии, чурттакчылыг черлер саны чүгле өйи-дээ болза, 40 ажыг муң экземпляр номнарлыг 6 библиотека ажылдап турар. Оларның ажылдаар шектерин чурттакчыларга таварымчалыг кылдыр тургускан. Библиотекаларның иштин-дештин дерээни көрүштүг. Чаа номнар стендилерни кылган.

Районнуң ишчилерин бот-тывынгыр уран чүүлче хаара тудар талазы-биле ажылдар база чедиишкинниг чоруп турар. Бо чылын улусчу театр Н. Гогольдуң «Ревизор», С. Токаның «Дөңгүр-оол» деп шилерин чонга бараалгаткан.

Д. ИРГИТ.

САЛЫМ-ЧАЯАННЫГ ЧАШТАРГА

Оон бээр он үш чыл эрткен. Мугур-Аксыңга уругларның музыка школазы ажыттынган. Ол үеде хөгжүүге салым-чаяанныг бежен хире чаштарны чыып алгаш, чаңгыс башкы өредип эгелээн. Бааза база чегей, арган суурда бичии казанакка кичээлдеп турган. Ынчалза-дээ анаа ажылчыннарның, малчыннарның уругларының хөгжүүм хөрекселиниге ойнап өөренип, уран чүүлге идепкейлиг киржип турар апарган.

Чылдар эрткен-ле турган. Школавыс сайзырап, кузелчиглерниң саны көвүдеп орган. Эрткен өредилге чылының эгезинде үк школаны уран чүүл школазы кылдыр эдээн, эргиндээ болза, улуг делгем бажыңче көжүрген. Ол чорук районнуң культура амыдыралынга база бир улуг чедиишкин болган.

Эрткен өредилге чылында 144 өөреникчи гандының, чуруулганың, баянның, фортепианоның, хылдыг хөгжүмүнүң салбырларынга өөренген. Оларны тускай ортумак болган дээди эртемниг он башкы өредип турган. Кызылдың уран чүүл үнелиш-зиниг өөренип турарларының он бежи — бистиң школавыстың доозукчулары. Оны доозкан үш кижи ам бо школада башкылап турар.

Бистиң ажылывыста чедиишкиннер бар деп дидимийле чугаалап болур. Оон бадыткады — республикага болуп тургулаан көрүлделерге, конкурстарга чедиишкиннер киржип келгенивис. Бедик мергежилдиг башкылар К. С. Салчактың, А.-Х. Л. Донгактың, Ч. С. Созур-ооллуң болганы өскелерниң-дээ улуг-хуузу мында бар.

Уран чүүл школазының коллективи хөй-иннети амыдыралынга чыда кадбайн турар. О. э бөртарынга быжыглаашы Тоолайлыг бригадазынга (ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз) удаа-дараа барып, концерттерни көргүзүп, шефтузазын чедирип турар.

Д. САЛЧАК,
Мугур-Аксында уран чүүл школазының директору.

МӨНГҮН-ТАЙГА — ЧАРАШ ОРАН

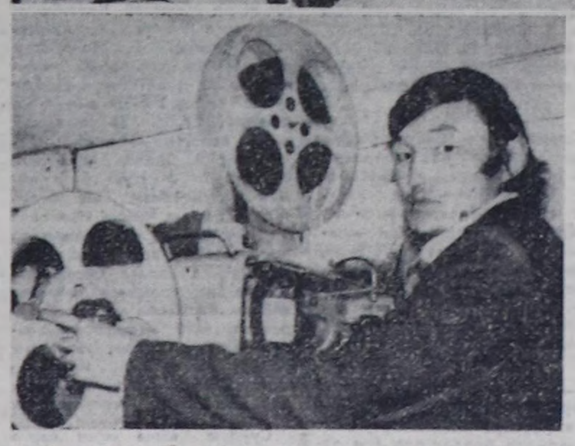
Шапкын аңнан Каргы, Мугур ийи хемге
Чаштан тура эштип, сүзүп, ойнап өстүм.
Кылаңнашкан меңги шыпкан Мөңгүн-Тайгам
Кыжым, чайын сеткилимни сергедип кээр.
Берге бойдус аагынга торлуш дивес —
Меңги чечээ шыдамнакай үнүш чүве.
«Мөгеп» дүвү, шуурган кээрге ижин кагбас —
Мөңгүн-Тайгам улус чону ишчи чүве.
Ырда кирген, чергелешкен Чеди-Тейлер
Ырак булуң — Мөген-Бүрен, Хиндиктиг-Хөл,
Ышкы, сарлык «аалы» болган Тоолайлыг
Өөрүшкүнүң, кежик-чолдуң ораны-дыр.
Кады өрээш бадырыпкан ийи чаш дег
Каргы, Мугур ийи хемни үдеп чыдар.
Мөңгүн-Тайгам бөргүн ыаастаан, чайынналган
Меңге меңги — амыдырал эгези-дир.

Зоя ДОНГАК,
район эмнелгезинде педиатр.

ЧУРУКТАРДА: Мөңгүн-Тайга районнуң уруглар ансамбли: Мугур-Аксының «Хунчүгеш» уруглар садында чаштар кижизидикчи башкы С. Пасык-оол-биле (ортузунда, оң талазында); бот-тывынгыр уран чүүлдүк киржикчилери Ч. Артай-оол биле У. Хертек (солагай талазында); кинофотожанның Л. Данзы (адаанда).

Мөңгүн-Тайга райондан материалдарны «Шыныңың» корреспондентилери Д. Чыдым биле В. Кара-Сал (фото-чуруктары) олар белетизиннер.

■ Шоодугжугаштар ■

ОРЛАН ООЛ

Өг-бүленің ады хардыг орлан оглу өрээлдин ол-бо азыгларынче кезек көруп ора:

— Амай, бистиң бажыңывыс азыг чок, таван ышкаш, төгерик болган болза — деп, хөпхемертен күзелин чугаалай каапкан.

— А чүге! — деп, ачазы доравайна сонуургап, үдур айтырган.

— Тенек сен дээш аваам мени азырга тургузуптар кижи-дир —деп, оол сымыранып аарак чугаалаарга, ачазы дыңнап каап:

— Аяк аксын дуглаар чоор, чүлүгүр — деп хөректелкеп.

Деспес орлан оол адазынга оорганаанып, соң колдуунче сыңнып:

— Аасты өөк-биле канчаар дуглаар чүвел, ачай? — деп сымыранган.

— Че, че, улгады бергеш билип алыр сен, ам чемнеп — деп, ачазы сөөгедыргаш, мөзи база ыыт чок барган.

ХААЙГА КАКПААН

Бир өдээ суурда тарып олурткан ыяштар дең-дескиезуп келген. Оны көөрге, суур иштинде узун дилиндек, ногаан торгу чадып каан-на чүве. Чайгы изиг түннерде оон деээзининг серииии-дээ аажок, агаары-дээ арыг чаагай, магалыг.

Деспес оолдар бир кырган теректи үглеп алган, ынаар хөрбектеннип үнген, будуктарын сө мунуп бадып, үеннеп-ле турганнар. Ногаан бүрүлүг бук-биле селемежип-дээ турар оолдар бар.

Бир не кижи көре-көре, ол оолдарның чаңы-биле душ чок эрте база берген. Ол аразында дорван-на өдээ Совет күүскомунуң даргазы аңаа утхуза берген. Сеткилин дүвүреп, далаш-биле:

— Чаңы-биле эрткен хире

Чүдүрүкчүлер аразынга Чүдүрүкчү алдарлыг кижилерниң бирээзи турган-дыр. Чүгле «турза — узун, тударга — дыңзыг» эвес, а сава ажыдар талазы-биле база: ыяш-дээ, саазын-дээ хааржактар, кейиг-дээ, тей чок-дээ азы чекпелиг-дээ, чекпе чок-дээ шилдер ында-ла калыр. Ынчангаш чүдүрүкчүлер Чүдүрүкчүнүң алдар-ады, аас-кежии болгаш кең-надыы дээш чеже катап көрээл салбаан дээр! Ынчап турбүүже алдарлыг Чүдүрүкчү ажылынган дужуртуп ап-тыр эвеспе.

Чүдүрүкчүге чүдүрер ажыр гывылбастаан: зеримнерде-дээ, солуннарда-дээ чарлалдар идегеп бербестээн. Чүдүрүкчүлээриниден өске ажылды, боду тускай эртем-биглиглиг хирезинде, ажыл дээс Чүдүрүкчү боол-тур. «Мергежээнимниң» күштүү ол хире. Бодунуң чингине ады безин үттүндүрген, чүгле Чүдүрүкчү чүктешки боол артып «алганда, ындыг болбайн аан.

Чүдүрүкчү бир эртем чудумчудан солун «быжыңдызы» тып алгаш, азырик «араан базып, элээр «араан көрүп орарге, чаа түттунган аъш-чем садыынга чүдүрүкчү хереглеттинип турээ боол-тур. Чүдүрүкчү ынаар чүгүруп-ле каан.

— Экии-ни, Дарга! Силерге Чүдүрүкчү херек бе?

КӨГЭЭРЖИК

— Адыр-адыр! Те-як, те-як: беш үжүк, беш үжүк — дээш Дарга боданмышаан бижиттиие берген — Чок, ол база эвес-тир, ол база эвес-тир — дээш, дуза дилээзинг, Чүдүрүкчүже бажың көдүрген:

— Беш үжүктүг суксун, чүл ол?

— Арага-дыр, Дарга, арага — дээш Чүдүрүкчү бодунуң саазым-хуузун шиитпирлээр даргазының кроссворд тып орарын эскерип каан.

— Немец арага — дээш, Дарга Чүдүрүкчүже ажык хуумзүрээн. Чоруунуң чогужуп орарынга өөрээн Чүдүрүкчү саат-дээ чок:

— Шнапс — дээш, солдат кижи дег хере тепкен.

— Ой эжен, шынап-ла, таварны берди — деп, Дарга мээгээдээн — Ам беш үжүктүг болгаш арага «Варна» таварышпас, ол чүл че?

— «Шипка» шынаан. Азы — деп чыдырда, Дарга «Шын-дыр, шын-дыр» деп үзе кирген: — Ам доора дургаар чаңгыс сес арты. Тос үжүктүг арага саазы. Шив-дээ, хааржак-дээ, дөшка-дээ таварышпас болду.

Ийи кижиниң кайызы-дээ

— Ында мээң оолдарым чок-дээ чорду — дээш, хөйгага-дээ некпайн, оруун уламчылап чорун каан.

К. ЖЕР-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Зарядкаже чыскаальыңар! 8.50 — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хунунге тураскаатkан док. фильм. 9.20 — «Спортлотонуң 23-кү тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвиелинге бараан болуп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — Музыкалыг домчыдылга «Эртенги почта». 12.15 — «Ералаш». 13.30 — «Кодээнин шагы». 14.00 — Баскетболга Европа чемпионады. ССРЭ — Испания. 14.40 — Бугу-эвилелдин Пушкинчи поэзия байырлалы. 15.55 — Бөгүн—Чиик үлетпүр ажылдакчыларының дуңу. 16.25 — «Аян-чорукчулар клубу». 17.25 — «Хореографтыг миниатюра». Фильм-концерт. 18.00— Делегей панорамазы. 18.45 — Мультфильмнер. 19.30 — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хунунге тураскаатkан концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — П. И. Чайковский. № 2 симфония. 22.25—22.35 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаальыңар! 8.20 — Чурук бүрүзүндө — хүн. 8.35 — Орус чугаа. 9.05 — Ритмиктиг гимнастика. 9.35 — «Билдингир-дээ болза, бүзүренчиг эвес». 10.35 — Ф. Шопен. № 1 концерт. 11.20 — «Сактыр-дыр сен бе, эш». Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының ужуражылгазы. 12.20 — «Эрги музыка концерти». 12.40 — Мультфильм. 12.50 — Чиик атлетикага Знаменских альышкыларга тускаткан делегей мергежээдээры. 13.35 — Уран чүүлдүң мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Меркурьев. 14.35 — Киевтен дамчыдылга. 15.30 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». 16.05 — Классиктиг түрешке Европа чемпионады. 16.35 — «Тайбың болгаш амыктар». 17.10 —Док. фильмниң премьеразы. 18.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр»— «Динамо» (Тбилиси). 18.45 — Сураглыг совет композиторлар — Ленинни шаңнадың лауреаттары Г. Свиридов 19.20 — Док. телефильм. 19.35 — «Донецкиниң архитектуразы». 20.00 — «Төмүктүг удукар, чаштар!». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Таежная повесть». Уран-чечен фильм. 23.15—00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Факел». 2-ги тайм.

ИЮНЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

9.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Футбол дугайында допчузу-биле. 9.25— Концерт. 10.10 — Уругларга фильм. 11.15—11.20 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 Док. фильмнер. 15.05 —Ада-чурттуң Улуг дайының совет литературада көргүскени. 15.55 — Фильм-концерт. 16.50 — «Португалия: төөгүзү болгаш амгы үези». Киноочерк. 17.20 «Концерт залында — школачылар». 18.00 — Док. фильм. 18.15 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. СЭКП-ниң XXVII съездилинге үткүштүр дамчыдылга. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Бир эвес «адын болуксазымза». «Сугга эштиринге өөренивер. 19.20 —Н. В. Гоголь — «Ревизор». Фильм-шин. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Ревизор». Фильм-шиниң үлемчызы. 23.00 —Футбол дугайында допчузу-биле. 23.30— 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Өртенги гимнастика. 8.25 — «Таежная повесть». Уран-чечен фильм. 9.50—Док. телефильм. 10.10 — «Эртем болгаш амыдырал». 10.40 — Музыка дугайы. 11.35 —Мультфильм. 11.55 — Уругларга Фильм.—«Прошло лето». 13.10 — Орус чугаа. 13.40 —Док. телефильм. 14.30 —Баскетболга Европа чемпионады. Эр кижилер. Испаниянның болгаш Францияның шилиндек командалары ойнаар. 15.10—15.15— Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Азия төвүт». Программада — «Арага ишлээ— бистиң амыдыралывыстың чаңгелдези». Санитар чырыдыышкымның башкылыг кол эмчизи Г. Н. Прокудинаның чугаазы. 18.50 — Телемедээлер. 19.00 — «Аныяк ажылчынның клубу».

МОСКВАДАН

20.00 —«Төмүктүг удукар, чаштар!». 20.15 — Эртем-неп-тереледиг фильм. 20.25 —Гандболга ССРЭ чемпионады. 21.00 —«Үе». 21.35—23.15 —Россияга 1905—1907 чылдарның революциязының 80 чылынга «Поколение победителей». Уран-чечен фильм.

Редакторлуң оралакчызы К. К. САТ.

Кино

ИЮНЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Приключения Вильчонка Микки» 9.30, «Я знаю, что ты знаешь» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабские приключения» 9.10, 12.50, «Тайна острова чудовищ» 11.00, 14.40, 16.30, «В джазе только девушки» 18.30, «Самурай» 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Семеро солдатиков» 12.00, «Знахарь» 13.30, 16.00, 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Подслушанный разговор» 10.00, «Тутси» 14.30, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Девочка из города» 16.00, «Отряд» 17.40, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танцор «Диско» 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

ИЮНЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Груз без маркировки» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Самурай» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна острова чудовищ» 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Еще раз про любовь» 18.00, 20.00 шактарда.

Эмчиниң сүмези

ТЫНЫШ ОРУКТАРЫНДА ӨСКЕ БҮДҮМЕЛ

Өөнүң херээжен дээшиң тоорутунген хүнүң өг-бүлеге демдеглеп турган. Далчыларның бирээзи столга чемненнишкан, хөлүг хөөреп орган. Хенертен ол девидеп, какпырып, кирип-кейнип, арны көөрип, недерелин ышкынныкпен. Чедип келген «дүрген дуза» бригадазы бергедээн кижини эмнелгеже апларган. Хирурстар оон тынын ора боорда калгалап алган, чедир дайкаваан борбак эът таныш орун дуй чыдыпкан.

Бичии урус, нөш тоорутканы казып оргаш, бүстү бергеи сайны агаар-биле кады боостаже кирип тыныпкан. Оон ыламыдан өкпеге аарыг тыныпкан, аяңдыралга чүүлө ол органга өскерлиишкиннер болуп берген. Кезиишкен кылырыкта ол чорук чедирген.

Тыныш оруктарынче өске будүмелдер бо-ла кире бээр. Кииp тыпкан агаар дүмей үтүрип дамчыштыр өскеже боостаа, өөш дамчыштыр кирип турар. Ынчалза-дээ чамдык таларыылларда, чаңгыс киир тынарга, ыдар аас-биле кирер. Бодунуң орунга таварышкан будүмелди ол мекегеп кадычем аймаан тыныш оруктар «эдертип» бээр. Кижи куш-биле какпырап эдилээр: ол дээрге камгалап арга — тыныш оруктарындан өске будүмелди үмдүрер, ону ап каапталар. Камгалапкының механизми бодунуң хүзүлелгезинге күш четпейн баап, боостаже чиргеи чүүл умер таваан чок, харыкдаа тыныш оруктарынче таныдап кире бээр. Чаңгыскактырганының соонда өөш тынып, кирирер, үкүн чидирер, аранның чеди кезеги-бээр, боостаа дүй тыптынар. Кижи чаңдыкта медерелин ышкынар. Эмчи кезиинге башпайы дугайы дүрген чедирбес болза, ол ондактыр.

Дүрген чедирери дээрге: ийи салаа-биле бергедээн кижиниң аксынче сукпак, боостанда чыдыпкан будүмелди үндүр тыртарлы. Бир эвес ол арга дузалавас болза, «дүрген дуганы» дарый келдирер, эң чоок медицина албан черинче бергедээн кижини чедирер. Тыныш оруктарынып-даа хээр болза, эмчи дузалы албан керек. Чүге дээрге өске будүмелдин хорааның чүүлү эмчи чок кылып болыр.

Бо орал-ондак хөй кезиинде уруглар таварыкпа турар. Бодун чаа үезинде олар эки чаагайдап шиидавастар. База ол ышкаш, чаш уруглар аскыче бичии чүвел, ойнаарак сураг чаңчылдыг. Уруларның тыныш органнарынга өске будүмел кире бербеш-биле стол аттынга чедалаашкы кылыр бичии кижилерни чаңчыктырарлыг чүүлө. Эът, балык, чимис болгаш кат сөөтери чаш кижиниң чеминге кире бербезин көөр. Трелген өйлаларктар-биле өйнаарын оларга чөпшээрес, аксынче хол сугарын ыанчыктырбас. Камгалал дээрбес чок эмнетки чаштарга тудустас, ол уз-биле боостаже кире берип болур.

Дужуук ишти ыарып туромындан бичии уруларның аас-биле тыкары калдай бээр. Оон уламыдан тыныш оруумче өске будүмел кирер.

Эрнемер-биле ажыл үезинде бичии кезектер (кабаглар, скобкалар, кызыр-өөктер болташ өске-дээ) түдар чаңчылдыг улуг кижилер бар. Хенекертен чөдүрерге, сырбаан сыкырга, каттырарга, чугаалакыл тура, билбейн хандыр тынарга өске будүмелдер тыныш оруумга кирип турар. Бо таварылгада дүрген медицина дузазын керек.

Билдингир болгай, алкоголь кижилерниң бот-контролюн кудулаашкы турар. Өзүрик кижи боостаже кире берген чүвени искербес-дээ. Кезек шагже эртер, өклегинде өске будүмел киргенинден ирип турганнам аар аарыглыг кижи эмнеге келир.

Тыныш оруктарынче өске будүмел кире бээр болза, кара чаңгыс арга — дүрген эмчи дузазын. Оон башка аар нарымдаашкыннардан кадыкшылдың камгалаары бергеи.

Б. ШАФИРОВСКИЙ,
медицина эртемнериниң кандидады.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянып 2-12-45, солуп келбейн баргаша 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап унер.

Чагыг № 3045.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынның херектериниң талазы-биле күүрве комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00587.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПУБЛИЧНАЯ БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 134 (12824) | 1985 чылдың июнь 11, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи. | Өртээ 3 көпеек.

ХОВУЛАРДА БОЛГАШ ШЫНААЛАРДА

ЛЕНИНГРАД. Ол областың бот-оруларга-чарыгалыг звенолары төрээнүнү үлдуретпишаан, чалдадыр болар болгаш бок үнүштерни дазылындан тура тыртар «албак» темнээлдиг агрегаттарны шөлдерже үндүрген. Олар улуг күштүг бүгү техниканы доюзу-биле ажыглаавышаан, бүгү чээрбе чеди мун гектар шөлге картофельди мурнукузундан ийи катап дүргеи олуртуп тараан. Областың чер ажылдыглары партияның XXVII съездизинге алдар кылдыр эң бедик дүжүттү — гектардан-на бир чүс бежен центнер хире ийиги тараапы алырын хүлээнгеи.

ОРЕЛ. Орёл областың шынааларында мал чемнерин массалыг-биле белеткеп эгелээн. Суурларның болгаш район төптеринең чурттакчыларны шуптузу мал чемнериниң быжыг баазазын тургузарынга киржип турар. Коя массаны тускай отрядтар болгаш звенолар белеткээр ужурлуг. Ажыл-агый бүрүзүнде коллективтиң кереэ ёзугаар ажылдаар звенолар бар апарган. Оларның хей кезии могаан мал чемнериниң болгаш сигенниң кол массазын кижээки болгаш дүнеки үелерде белеткээрин шинтпирлээн. Ол чорук сигенниң чемнир шынарларын камгалаар арганы бээр.

ВЛАДИМИР. Вязниково районнуң «Пролетарий» дээр уксажыдыгга заводунуң бригада «керээн»-биле ажылдап гурар звенолары «үш-ажылчы» түнну чаа график ёзугаар эгелээн. Олар мал чеминге тараан чек-тараапы силос комбайннары-биле сиген дазганы кылыры-биле эртенгинии дөрт шакта-ла кезип эгелээр. Эртемги шактарда үнүштериин каротинниинг темнээли эң хей болур. Оон түнелиинде белеткелчилер каротинни ийи бол-гаш харын-даа үш катап хей сиген дазганындан брикеттерни болгаш борбаандыларны будуруп ап турар.

(СЭТА).

ЧЕР—БИСТИҢ НИИТИ БАЙЛААВЫС

Империализмниң авантюристиг белүктериниң бурүзу-биле делегей кырында дириглеген дайын кыжаныышкынын болдурбайн барып болур болгаш болдурбазы эргежок чугула дээрзинге совет хей-ниити быжыы-биле бүзүреп турар. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш Совет комитеттиң тургузуучулары — хей-ниити организациларының төлээлекчилериниң Москвага болган конференциязынга ол дугайын демдеглээн.

«Делегейниң ийиги дайынының кыжээндирингелери, ниити-европа чөвүлел хуралдың Түңнел актызы база Европаның айыыл чок чоруу болгаш кады ажылдажылга дээш Совет комитеттиң чугула соруглаары» деп илеткелди комитеттиң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң даргазы Л. Н. Толкунов кылган. Хельсинкиге болган чөвүлел хурал дайынның политиктиг түңнелдерин үндүрген, Европаны, быжыг тайбыңның болгаш талаларның аразынга ажыктыг кады ажылдажылганың дивн болдурарының хереэнге курүнелериин үр үеде ажыл-чорудулгазының угланыышкынын айыткан деп, ол демдеглээн. Европаның 33 курүнелери, АКШ болгаш Канада күш дегээрииниң болгаш «соок дайынның» политиказының чүүү-даа бербезин долузу-биле бадыткаан. Чөвүлел хурал политиктиг болгаш экономиктиг кады ажылдажылгага идигин база кылган. Оон биле кады НАТО-нуң шериг күжүн үйгаттырганының, хамыктың мурнунда — ол дипке баштайгы согуушкунүүн америк ракета-ядролуг чепсектериин тургускаанының түңнелинде Европага политиктиг байдалдың кескузу-биле сооганын корбейн барып база болбас апарган. АКШ сонгазын чурттарындан артык күштүг болурун чедип алырынче, күшке даянып алгаш, төөгүнүң төгүлдезин дедир тыртарынче чүткүп турар. Боо-чепсекти эдерее будурериниң дерзии программалары, ылаңгыя «сылдыстар дайынмарың» белеткээрииниң планнары ындыг бак соруглаларга баравак бооп турар. Чер чоогунуң делгемнерин месилдежиишкиннии шөлүг болдурарынче Вашингтонның администрациязының чүткүлү онза дүвүрээшкинии болдурүп турар.

Совет хей-ниити тайбың дээш демиселге ажык улуг дуржулганы чедип алган деп, илеткелчи чугаалаан. Бистиң партиявыстың Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыгларының талазы-биле салган соруглаарынга үндезилеттингеи ажыл-чорудулганың программазы бистең бар. Бистиң алдарлыг партиявыстың делегейде чорудуп турары тайбыңнын ындур-улуг политиказынга төлептиг түңнелдер-биле СЭКП-ниң эээлчеглиг съездизинге ужуражып шыдаар бис деп бүзүрелдин-биле чугаалаар арганы ол берип турар.

Ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур, боо-чепсекти эдерее будурериин соксадыры, делегей харылзаалариның чаваршыышкынының болгаш чаагай ,кожа-төлбээ долгунмаашкынның оруунче катап киирери дээш демисежип турар бистиң чурттуң еске-даа хей-ниити организацияларыбыла кады янзы-бүрү хей-ниити болгаш политиктиг организацияларның сырый кеттыжыышкынынга идиг кылырын бодунуң соруглазы кылдыр Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш Совет комитеттиң керуп турарын чаңгыс үн-биле хүлээп алган резолюцияда демдеглээн.

(СЭТА).

КҮШ-КУЛЬТУРА—ДЫШТАНЫЛГА

Ажылчы чон ортузунга күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринге министерстволарның болгаш эргелеядериниң сонуургалы соолгу чылдарда коскузу-биле озуп турар апарган. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай кедүрер дугайында» доктаалынга дүүштүр улус ажылагыйының адыр бүрүзүнде күш-ажылчы коллективтерге күш-культураны херек кырында хөгжүдери-биле хемчеглер алдынып келген.

Профессионал байырлалдарга турасказатнан спортчу оюннар соолгу чылдарда кептереп турар. Ылаңгыя тудугжунуң, медицина, амыдырал хандырылга, коммунал ажыл-агый ажылдамчыларының хүннеринде спортчу оюннарны эрттирери чаңчыл болган. Ол маргылдааларга аңгы-аңгы хар-назының аныяк-даа, улуг-даа назылыг кижилери хаара туттунган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалының, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарының арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында негелделеринге дүүштүр будурулгениң болгаш организацияларның коллективтеринге күш-культура болгаш спорт-массаныг ажылдарны идепкейжидери онза чугула болуп турар. Ук доктаалда ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның дыштанылгазын организастаарын экижиделиниң, хостуг шакты чөп ажыглаарының байдалдарын тургузарынче ничээнгейни күштелдирерин айытнан. Бар турар спорт залдарын, стадионнарны болгаш еске-даа дерилгелерни чогумчалыг ажыглаарын, кадыкшылга болгаш күш-культура-кижизидилгелиг ажылды чорударынга микрорайоннарга тускай черлерни база шөлдерни үндүрүп дерилирин, бөдүүн спорт дерилгелерин тудар талазы-биле күш-ажылчы коллективтериниң, эки тура спорт ниитилелдериниң, чурттакчы чоннуң инициативазын детнирин чедип алырын база уи доктаалда айтып турар.

Чамдык ажыл-агыйлар, будурулгелер спорт бааза-зын хөгжүдеринче сагыш салып, боттарының күжү-биле спорт шөлдерин, бөдүүн стадионнарны тудуп ап, спорт херекседдерин садып алыр аргаларны тып ап турар. Чижээ: Чөөн-Хемчиктиң «Чыраа-Бажы», Улуг-Хемниң Жаңов аттыг, Эрзинниң Ленин аттыг, Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозтарда спорт залдарны дерип, бөдүүн стадионну кылып алган. Ол совхозтарның командалары күш-культуржу коллективтер аразынга республиканың маргылдааларынга эки көргүзүглерни чедип ап турары таварылга эвес. Коллективтериң күш-культуржулары кышны, чайгы спартакиадаларга, ГТО нормативтерин дужаарынга үргүлчү киржип келген. «Барлык» совхозтуң кодээ спортчулары күш-культуржу коллективтер аразынга волейболга чемпионнаан, Аксы-Барлыктың мооң мурнунда чылдарда хей удаа тиилеичи болуп келген хоннең командазы бо чылын база шаңналдыг черни алган.

Эрзинниң районнуң партия, совет органнарының удуртукчу ажылданчылары күш-культураның, спорттуң хөгжүдезинче ничээнгейни доктаамал салып келген болгаш спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге федерацияларны удуртуучу ажылдакчылар боттары башкарып турар.

Кызылдың геология-шинчилел экспедициязының, Тываның эээктри четкилериниң коллективтеринде күш-культура чөвүлелдери идепкейлиг ажылдап турар.

Ынчалза-даа чамдык министерстволар, эргелелдер, каттыжыышкыннар хамаарышкан адырларынга, будурулгелериинге күш-культураны, спортту хөгжүдеринче чогуур ничээнгейни салбайн турар. Кодээ ажыл-агый, чурт үлетпүрүнүң министерстволарында, тудуг материалдары будурулге каттыжыышкынында болгаш оон-даа еске организацияларда күш-культура чөвүлелдери тургустунмаан азы шуут ажылдавайн турар.

Чамдык совхозтарда күш-культура, спорт талазы-биле методист-инструкторнуң орнунга еске ажылданчыны тудуп турар, аңаа көрдүнген акша-хөреңгини өскээр ажыглап турар. Республиканың ажыл-агыйларында 48 методист-инструктор бар, а чамдык совхозтарда ындыг кижи чок. Күш-культура, спорт ажылын зөңгейлээшкинче киирген. Республиканың күш-культура болгаш спорт комитеди, чер-черлерде оок спорт организациялары, эки тура спорт ниитилелдериниң чөвүлелдери күш-культура-массалыг ажылдарга таарымчалыг байдалды тургузарын чедип албайн келген. Спорт-массалыг ажылдар колдуунда-ла кампания хевирлиг болуп турар.

Ынчангаш чамдык ажылчыннарның албан-хаакчыларның күш-дамыр дадыгыышкыны кижилерге амгы үениң будурулгезиниң негелдезинге дүүшпейн турар. Кижилерниң күш-дамыр белеткелиниң кошпаа-биле холбашкан ажыл шагының эвээш эвес чидириглери улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында болуп турар.

Тудуг организацияларында, Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводтарында, автотранспорт будурулгелеринде ажылчыннарның аарыыр чоруктары эвээжеевейн турар.

Чер-черлерде спорт шөлдери, стадионнар ажыглаттынмайн, кууруг турары эвээш эвес. Ак-Довурак хоорайда эштир бассейнниг стадион үе-үелеп, маргылдаалар эрттиреринден аңгыда эзэнгиргей турар. Ында Культура бажыңында спорт залын танцы залы кылдыр эде кылган. Ак-Довурак хоорайның спорт тудуглар каттыжыышкынының баазазы көшпак, хомудейн турар.

Күш-культура-кадыкшылга ажылдарын чорудары дээргеле күш-ажылчы кижилерниң, аныяктарның хостуг шагын культурлуг болгаш ажыктыг эрттиреринең организастаары болур. Ынчангаш спорт шөлдеринге, стадионнарга спортчу оюннарже, секцияларже кижилерни хаара тударын, киришкирери чугула. Күш-культурага, спортка сонуургалды чон ортузунга улам кедүрер дээш коллективтериниң күш-культура чөвүлелдери, профсвивел организациялары инициативалыг ажылдаар ужурлуг.

Күш-культура-кадыкшылга ажылдарын организастаарының депшилгелиг хевирлери болур «Бүгү бригада-биле стадионче», «Ачам, аваам база мен — спортчу ог-бүле» дээн ышкаш маргылдааларны эрттиреринг, чурттап турар черинииң аайы-биле күш-культура-кадыкшылга клубтарын организастаарын (сонуургал аайы-биле клубтарны — маңнаарынга хамдыкшылдыгларның клувун, кадыкшылга болүүн, ниити күш-дамыр дадыгыышкынының болүүн, шөй кедүрерииге хамдыкшылдыгларның клубтарын организастаары) күш-ажылчы коллективтерге шиңгээдип аларын болгаш оларга дузаны чедиреринг калбаа-биле практиказаары чугула.

Кызылдың даараныкта фабриказының Хову-Аксында фильалының даараныкчызы Ларисса Монгушеена Картынмай бодунуң мергежиинин кончуг эки шинчээдип ап, кызымаа ажылы-биле эш-оорунге үлегер болуп турар. Оон түн нормазын 180 хуу чедир күүседиптиин. Л. Картынмай бо хүннерде август айның үлүүнде ажылдап турар.

Мурнакчы даараныкчы чүгле дааскан ажылын ак сеткилдиг, эки шынарлыг кылып турарындан өңгүда. коллективинде хей-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турарларның бирээзи.

ЧУРУКТА: мурнакчы даараныкчы Ларисса Картынмай.

А. ХУВУСКААЛДЫҢ фотозу.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Хемчиктиң» аңмыыр-тывыш ажыл-агыйының партия эге организациязында Чадаананың хлеб, саржат заводтарының коммунистери база бактаап, ол коллективтерде планныг онаалдалар күүседир дээш чарыштың мурнакчылары болуп турар.

Партия хуралдарынга будурулге айтырыгларын, күш-ажылчы коллективтериниң удуртукчуларының, коммунистериниң отчёттарын дыңнап, план күүседезин хандыраарынче угланган еске-даа хемчеглер алдынып турар. Ылаңгыя күш-ажылдың будурукчүлүүн планга немей бир хуу бедидер, продукциянның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедир дээш социалистиг чарыштың коллектив кежигүннерин чаара тудуп чамдык ажылдарны кылган. Будурулгенин тооччуну Э. Ч. Ондарның бригадазы ышкаш бот-оруларга-чарыгалга-биле ажылдаар аогаже шинчээн коллективтерде күш-ажылдың будурукчүлүүн бедик, сагыягчурум бижыг.

«Хемчиктиң» аңмыыр-тывыш ажылдың будурукчүлүүн планга немей бир хуу бедидер, продукциянның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедир дээш социалистиг чарыштың коллектив кежигүннерин чаара тудуп чамдык ажылдарны кылган. Будурулгенин тооччуну Э. Ч. Ондарның бригадазы ышкаш бот-оруларга-чарыгалга-биле ажылдаар аогаже шинчээн коллективтерде күш-ажылдың будурукчүлүүн бедик, сагыягчурум бижыг.

«Хемчиктиң» аңмыыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи он бирги беш чылдың планын 1985 чылдың майда күүседеккеш, ам 1986 чылдың үлүүнде киргеи. Хлеб заводучуң коллективи бо чылдың бирги кварталының планын чедимчилиинниг күүседеккеш, партия райкомунуң, райкүүсконмуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Амгы үеде ол темпини кошпатпас дээш ажылдап турар.

А. ДОҢГАК,
партия эге организациязының секретары.
Чөөн-Хемчик район.

ЧОНГА—ЭКИ ШЫНАРЛЫГ БАРААННАРНЫ

Каа-Хем районнуң үлетпүр комбинадының ажыл-ишчилери хереглеп бараанналарын эки шынарлыг будурер дээш цехтер аразында социалистиг чарышты калбарткан. Стол, сандайлар, малчыннарга таарыжыр безерек мебель, аптараалар, кухня херекседдери, сүйбелектер дээш оон-даа еске хевирнин бараанналарга хереглел улуг. Бригадалар организацияларының чагының ёзугаар кызыл-булуңнарның, стендилериниң каасталгазын кылып турар.

Чазанылга пеги сокга, ажик блоктарын, штакетниктерни, вагонеткаларны кылып турар. Ол ышкаш түүрга ажыглаттынмас ыяштан токпакты белеткеп турар.

Материалдар каминалгазын чедип алыр соруглга-биле, артынчыларны ажыглаарының хемчеглерин ап турар. Бичии хемнээлдиг ыяштан садык уругларынга күбиктерин, стол-тугаштарны база чазап турар. Сарыг-Сепкин № 1, 2 садикгеринге ойнаар шелчүгештер дериирингे комбинаттың ажылчыннары дузалашкан.

Коллектив продукция будурериниң болгаш сайгарарының ай планын күүседипкен. Беш айларның түннели-биле чарышка чазанылга пегинде И. С. Шутовтуң удурткан коллективи тиилекти болган. Ам күш-ажылчы малынчы 27 нелеяга идепкейлиг киржип дээш бригада, цех бүрүзү немей хүлээлгени алган.

Бистиң корр.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Улуг-Хемде «Улуг-Хавакозхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан ферма-зының коллективи он бирги беш чылдың досзукчу чылынга шалыпчы ажылдап, чартык чылда күрүнеге сүт садарының планныг онаалдазын эрткен неделяда күүседипкен. Ферманың савачыларының, инек кадарчыларының, болгаш оон-даа еске ажылчыннарының «кызымаа күш-ажылының түңнелинде күрүнеге чартык чылда 306 тонна сүт дужаар тургаш, ону 313,5 тонна кылдыр күүсеткен. Ол чорук ферманың удуртулгазының, ында партия организациязының, «комсомол комитединиң ажылды эки организастап чорутканынган чедип алдынган.

Ферманың коллективи июнь ейның төнчүзүнге чедир ам-даа 70 тонна сүттү күрүнеге немей дужаар деп бедиткен хүлээлгени алгаш, кызымаа ажылдап турар.

К. ЧӨРЕВЕ.

ЧАРЫШТЫГ ЗВЕНОЛАР

Тес-Хем районнуң «Кызыгаар» совхозта «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 1070 КМК-зының тудугжу ийи звенозу ажылдап турар.

М. Домчунга удурткан звено ийи аал чурттаар бир бажыңны ажыглаага киирерининг кырында келген. Ам ында чүгле суугу салыры болгаш одалга хоолайларын тургузары арткан. Тудуг материалдары үзүктели берген таварылгада, бажың чанында инек кажаазының тудуун, еске-даа үүрмек ажылдарны кылып тургаш, тудугжулар чөрле ажыл чок олурбааннар. Бо звено ийи дугаар ийи аал чурттаар бажыңның тудуун база дем-ге чорудуп, июнь 15-те күүрүне комиссиязынга хүлээдир дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

№ 1070 КМК-ның база бир тудугжу звенозу чурттаага бажыңнарының тудуунда ажылдап турар. Ийи аал чурттаар бир бажыңның тудуу доозулган, ам чүгле одалга систематизым кылыры арткан. Дөрт аал чурттаар бажыңны июнь 13-те ажыглаче киирерин С. Сииликкейге удурткан бо тудугжу звено хүлээзинген.

Тудугжу звенолар кайызы-даа 6 кижи составтыг болгаш аразында социалистиг чарыштыг. Олар тудуг ажылдарын шынарлыг чорудуп, түн нормазын 115—120 хуу чедир күүседип турар.

Ф. ТАУ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Ак-Довуракты автобудурулгезиниң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты калбартпышаан, бо чылдың беш айларының планныг онаалдаларын чедимишкинниг боттандырган.

Будурулгениң 39 чолаачызы беш айларның планын чогуур хуусаадан 21 хонук эрте күүседипкен. Мурнакчылар Сергей Суханов, Федор Кураев, Геннадий Петров болгаш оон-даа ескелер, шупту чеди чолаачы бо чылдың сес айларының планныг онаалдаларын күүседипкенин рапорттаваш, амгы үеде сентябрьның үлүүнче киритпкен.

Т. МААДЫР-ООЛ.

ТУУЙБУ-БИЛЕ ХАНДЫРЫП ЭГЕЛЭЭР

Суурдан ырак эвесте чаа сарайларның барааны ыяктам-на кеступ турар. Чайгы үеде ажылдаар туйбу цегинии тудуу ол.

Июль айга чедир Сарыг-Септе туйбу цегинии технологтуг шугумунуң эгелелгезин доозары көрдүнген. Бо чылын чүгле кол шугумнарын продукция будуреринге белеткээр. Тудукчу — «Тыва совхозтуудугө» каттыжыышкынының № 4 КМК-зы. Бо объектиде ажыл ийи ай бурунгаар эгелээн-даа болза, дыка шуудай берген.

Чер иштинин ажылдары адактап турар. Ам чүгле туйбу өрттедир печкэ орнун белеткээри арткан. Келир чылын борта оон аңгыда чугай өрттедир печканы база кылыр.

Мында Д. В. Зарноченның бригадазын быжыглаан. Бригада кежигүннери ийи звенога үстүп алгаш, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Хүн нормазын М. С. Ханумээнның удурткан звенозу ажыр күүседип турар болду.

КМК начальныгы С. М. Бочкарёв кожаландыр туттунгулаан хүлээп алыр бункериниң үүрмектээр салбырның тудуубиле танылыптырды. Кайызында таваан салып белеткеп каан. Ханалары база белем. Кырын шыварын дериглер салбаамы-биле соңгаарлатқан болду. Ажылды шуудадырыбыла дериг-херексел четчелеевинче ыянгаш дарый сагыш салыры негеттинип турар.

Туйбу хөптээр чөрии база кылып эгелээн. Чогум оок дөрнин экижеп каан. Ам ону эгтеп салыры арткан. Бо үш кол кезектериниң тудуу доостур чыгаан.

Туйбу өрттедир ийи камералыг үш печканы тударын планнаан. Дериг-херекселдер эптээрии тудугжулар графикпе ёзугаар доозар болза, бо чылын төнин 20 муң чедир туйбу будуруп болурунуң аргазы бар. Цехтиң будурулге күчүзү — чылда 3 миллион туйбу, Район девискээринде тудуг организацияларының туйбуга хереглелии бо цех хандырар ужурлуг.

Моон мурнунда борта база туйбу цеги турган. Чогум чиг эттим шынары ындыг кончуг эвес. Будурген туйбунуң марказы 35 болуру кердүүн турар. Ийи километр хире черде эки шынарлыг дой бөрии геологтар шинчилеп тыпкан.

А. БАГЫР.

ҮЗЕ ШИИТПИРЛЭЭР ҮЕЗИ КЕЛГЕН

Картофель кадагалалының дугайында айтырыгны Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединге чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген. Дужүт ажаалдазының бетинде комитет совхозтарда, районнуң хереглекчилер ниитилелинде, «Тыва дөг-дүгү» комбинадының ажылчын хандырылга киидизинде картофель шыгжаар аңмазорларның септелгезин хынап, четпестерни айтып, ону чайладырының хонук-хуусаалардың доктаадын каар турган. Ээлчеглиг чыыштарга «Хемчиктиң», «Шекпээр» совхозтарның ады үнмейн барбас.

Бо удаада комитетке базала картофель кадагалалының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа «Шекпээр» «Хемчиктиң» совхозтарны: база катап адаам -Шекпээр» совхозтуң директору М. Д. Монгуштуң тайылбырындан алырга, кылдырган ажылдар хей болду. Он кижи составтыг тудугжулар бригадазы картофель складының септелгезин кылган. Ажылчыннар картофель арыглаашкынын үш удаа чорутқан. Склад иштин чылыдып, оок температуразын чогуур негелдеге тургускан турган. Херек кырында ажылгының үрезинге урган 205 тонна картофелинин 140 тонназы үрелген. Бо дээрге, үрезинге урган картофельдиң 60 хуузу азы 14 муң рубль черге кагдынганы-дыр. Ону тарыырынга, өстүрериинге, ажаарынга база арыглаарынга чеже кижи күжү үнген чүве. Ажылагыйга бо хире когаралды чедиргенинге кым буруулугуй?

Чайын чаъс суу складтың иштинче киргеш, малгаштанып калган. Ону үндүр сордурган соонда, иштин кургатпаан, шын складка үрезин шыгжаттынган турган. Совхоз директору М. Д. Монгуштуң, кол агроном С. К. Ооржактың чедир контрольдавайн турганындан, складка чогуур температураны тутпайн келген. Чижээлээрге, норма ёзугаар оок чылдың 2 градустан эрттирбес турбуже, март айда хынап кеворге, сес градус болган. Докгаамал температурага тургуспаанындан, үрезинге урган картофель үрелген. Моон түңнелинде ажыл-агый үрезинии Улуг-Хем, Хамасиянның Таштып районнарындан садып ап, өртүк чарыгдал үндүрген. Харын-даа оон алган үрезии четпеске, өрткен үрелген үрезинии тарааны ыналдадан илеээн. Мындыг карак эжыттаан чоруктуң түңнелинде, ажылагый кандыг дужүт алыры гладимнес.

«Хемчиктиң» совхоз эрткен чылын элбек дужүт алган. Ол чаагай дужүттүг картофельди Ак-Довуракты, Кызыл-Мажалыктың ажылчыннарындан эгелээш, школачыларга чедир ажаашпаан улус чок. Ону садып-сайгарарының хемчеглерин баш бурунгаар албаанындан, 300 тонна картофель шыгжаар складка 500 тонна урдунган. Ону кадагалаарының технологиязын хажыткан. Шыгжаар чер чок болганындан ажык серп адаанга текнеш, саваң-биле шып каан 50 тонна картофель күскээр кыжын тонуп чалган. Оон ону мал чеми кылыр ужурга таварышкан. Ол ышкаш шыгжаар чер тывылбаанындан 28 тонна картофельди ажыл-агыйының удурткучулары хены оңгарга урган, хөөп каарга, чазын оок алыр өүве чок болган. Тускай эртемнигларның бадыткал турары-биле алырга, кожаларывыс Хакассияда картофельди кыжын оңгарларга шыгжаарын практикалап турар. Ажыл-агыйның удурткучулары ынчаар шыгжаарының технологиязын кандыр аарелеп кеор ужурлуг турган. Ниитизи-биле 90 тонна картофель үрелген, биче эвес когаралга таварышкан.

Картофельдиң кадагалалын моон соңгаар жүжидип болурунуң аргазы бар бе? Бар болбайн аан. «Шекпээр» совхозтуң директору М. Д. Монгуш картофель складын телевилелиниг дүүшпес дээр хөөнмүг чылдагааннарын орландажып турар. Харын-даа ону кадагалаарын ээредир тускай эртемниг кижи негээр хөөнмүг болган. Картофельдиң кадагалалын дорт карыылаар тускай эртемниг кол агроном бас болгай. Кожазында «Дөң-Теоезинн» совхозта ол телевилелбиле туткан складта картофельдиң кадагалалы багай эвес. Моон алгаш кеорге, хамык ужур телевилелде эвес, а удурткучуларның ажылагыйжы эвес чоруунда болган-дыр. Складты чогуур үезинде шынарлыг кылдыр септеп, оок температуразын ойтавында тургузуп, картофельди шыгжаарда арыглаашкынын тынамчалыг чоруткан болза, ол хире чидириглер үнмес иймэ.

«Хемчиктиң» совхозта байдал моон ырай нарын. Кол-ла чылдагаан — картофель шыгжаар чер чедишпезин. Амгы үеде 160 гектар шөлге немей келир үеде база 10 гектарга картофельди олуртуруун планнал турар. Ажыл-агый Кодээ ажыл-агый министерствозунуң мурнунга немей картофель склады тудар айтырыгны каш удаа тургускан. Бо айтырыг янзы-бүрү чылдагаанналардан мынчага дээр шиитпирлеттинмээн. Совхоз эрткен чылын алган дужүдун садар, кадагалаар талазы-биле хемчеглерни чедип ап шыдаавээн. Районнуң белеткел конторазы ажыл-агыйдан 120 тонна картофель садып алыр дугуржулга чаргаш, оок чүгле чартыын алган. Артканын алырындан ойтаалаан. Совхоз оларга ол дээш штраф онаар дугайында айтырыг тургускан. Мөңгүн-Тайга, Өвүр районнарга картофельди садаар тургаш, ону база чедаашкан. Район иштинде организацияларга, хүүда чонга картофельди садарының хемнээн чедир албаан. Бо дээрге, бирле дугаарында совхоз директору Э. С. Идам-Сурүкнүң, кол агроном К. К. Хомушкунуң буруузу-дур.

Районнуң улусчу контроль комитединге бо совхозтарның директорларынга, кол агрономнарынга хемчеглерни онаарам. «Мурнун ынаар, соон истээр» дижир болгай бис. Чылдың-на картофель кадагалалының дугайында айтырыгны чеже чугаалажыр боор, эрткен чылдарның четпестеринден чогуур түңнелди үндүргеш, ам чүгле бо айтырыгны үзе шиитпирлээр үе келген.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның» корр.

Лекция пропагандазы

ЧЕДИНГИР, ДЭЭШТИГ, ШЫНАРЛЫГ БОЛДУРАР

Партия Төп Комитединиң июнь (1983 ч.), апрель (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр районнуң «Билиг» нинтилел организациязы лекция пропагандазын сайзырааңгайжыдарының талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Нинтилелдиң каттыштырып турары он дөрт эге организацияларда чүс сезон бир лектор хаара туттунгаш. Оларның аразында хөй чылдарда доктаамал лекция номчуп келген дүржулгалыг лекторлар заазы эвес. В. С. Тамдын-оол, О. Ф. Ширихина, Б. Д. Донгак ышкаш лекторларны районда билбес, таныыс кижи хөвар.

Нинтилелдиң лекторлары чыл санында янзы-бүрү темага нинтизи-биле муң хире лекцияны мурнуку чылдарда номчуп келген. Эрткен чылдың нйнги чартыынган бээр улуг Тинлелгенниң 40 чылынге тураскаатkан темага лекциялар хөй номчуттунган. Ол-ла темага бо чылдың бо хүннеринге чедир 58 лекцияны 1245 дыңнакчы дыңнаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары И. А. Дорофеев, И. Д. Стретцов оларның маңаа киржилгезин улуг болган. Олар боттарының идепкейжизи-биле өөренгичилер, аныяктар болгаш районнуң күш-ажылчы чонунуң мурнунга хөй лекцияны номчуп, ужуражылгаларга киришкен. Дайын хоочуннарынга көөрде районнуң шерии комиссариадының ажылдакчылары аныяктарның идейпатриотчу кижизидилгезинге шүшпең киржип, боттарының талазындан активчи саналонаның кирбейн турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедиринниң талазы-биле хемчеглер дугайында» база партия, чазактың мырыңай чоокта чаа хүлээп алганы арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур хемчеглер дугайында доктаалдары лекторларның ажылынга бир чаа угланыышкынны болгаш чыл чугула сорулганы берген.

Социалистиг нинтилелде күш-ажыл кижизи — ол дээрге, кайы-бир операцияны кылып күүседир чүгле механиктиг күүседикчи эвес дээрзи лекция бүрүзүнүң өөрүн тудуп турар. Аңаа оон чүгле бодунуң мурнунга хөй лекцияны номчуп, ужуражылгаларга киришкен. Дайын хоочуннарынга көөрде районнуң шерии комиссариадының ажылдакчылары аныяктарның идейпатриотчу кижизидилгезинге шүшпең киржип, боттарының талазындан активчи саналонаның кирбейн турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедиринниң талазы-биле хемчеглер дугайында» база партия, чазактың мырыңай чоокта чаа хүлээп алганы арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур хемчеглер дугайында доктаалдары лекторларның ажылынга бир чаа угланыышкынны болгаш социал-культурага объектилери хөйүү-биле түттүнгүнаан.

Эътти 106, сүттү 114, дүктү 102,8 хүү,а өлүктү 100,8 хүү кылдыр дөрт чыл планы ажыр күүсеттинген. Улус ажыл-агыйының оон-даа өске адырлары дөрт чыл планнарын күүсеткилээн. Чижээлээрге, Тожуңуң ыяш ажыл-агыйы продукциязы сайгарарын 100,4 хүү, бүдүрерин 102,4 хүү боттандырган.

1984 чылдың түңнели-биле районнуң хереглекчилер нинтилели республиканың садыг, коммунал ажыл-агый черлериниң аразынга чарлаан чарышка идепкейлиг киришкеш, тиилеп үнгеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан, а Күрбанкының район салбыры 1984 чылда Бүгү-дээлеадың социалистиг чарыжынга ийи удаа тиилекчи болган. Бо чылдың бирги кварталының планы база чедиишкинниг күүсеттинген.

Районнуң «Билиг» нинтилел организациязының ажылында четпестер ам-даа бар. Мурнакчы дүржулганы нептередиринге, бүдүрулгенниң ылаңгыя кедээ ажыл-агыйның чаартыкчыларының үнелиг саналдарын, эгелээшкиннерин пропагандалаар, деткиир "елазы-биле лекция пропагандазы кошкак. Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг кевири — бригада керээзи районнуң ажыл-агыйларында амдаа ижикпейн турар.

Кижилер мурнунга лекцияны номчуруу канчап-даа болдуна бээр. А кол-ла чүве—оон өөредилгелиг, дээштиг болурун чедип алыры. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга эш М. С. Горбачевтуң чугаалаанының бистиң бо ажылывыска дорт хамаажыр: «...пропагандага, кижизидилге биле идеология ажылынга хөй сестүн орнунга хөй ажылдаары чугула...»

Районнуң совхозтарында маң бажының чидиригниг болуп турары лекторларның пропаганда ажылының аргаларын чаартпайн, сайзыраңгайжыттайн турарындан база хамаарычалыг. Чажынмай Кол, Ангырбан Кол, Шактар-оол Сат, Даш-оол Кол дээш ышкаш дүржулгазы улуг, мурнакчы малчыннарның үлегерин нептередири чугула.

Нинтилелдиң эге организациялары чер-черге эвээш лекция номчуп турар. Чижээ, «Май 1», «Тоора-Хем» совхозтарда эге организациялар бо чылдың бирги кварталында түс-түзүнда 5—8-ле лекция номчаан. Чамдык эге организациялар, ылаңгыя Азас школазында, хөй-ле лекция, бесседа номчаан болуп турар, херек кырында политинформацияларны, бүдүрүлге хуралдарынга номчаан илеткелдерни база санга киирип турганы илерээн. Чогум херек кырында ол школада өөреникчилерниң сагыыга-чуруму кошкак болуп артпышаан.

Кинолекторийлерниң лекция үезинде көргүзүг материалдарын техниктиг херекселдерни коннуг эвээш ажыглап турар.

СЭКП Харьков обкомунуң, Ростов областың Краснодар крайының лекция пропагандазының дүржулгазы-биле лекторларны таныштырган, түскай хемчеглер ажылдап кылдынган турда-ла, лекторлар түс ажының байдалынга таарыштыр дөмнелгелер, чижектер киирбейн турар.

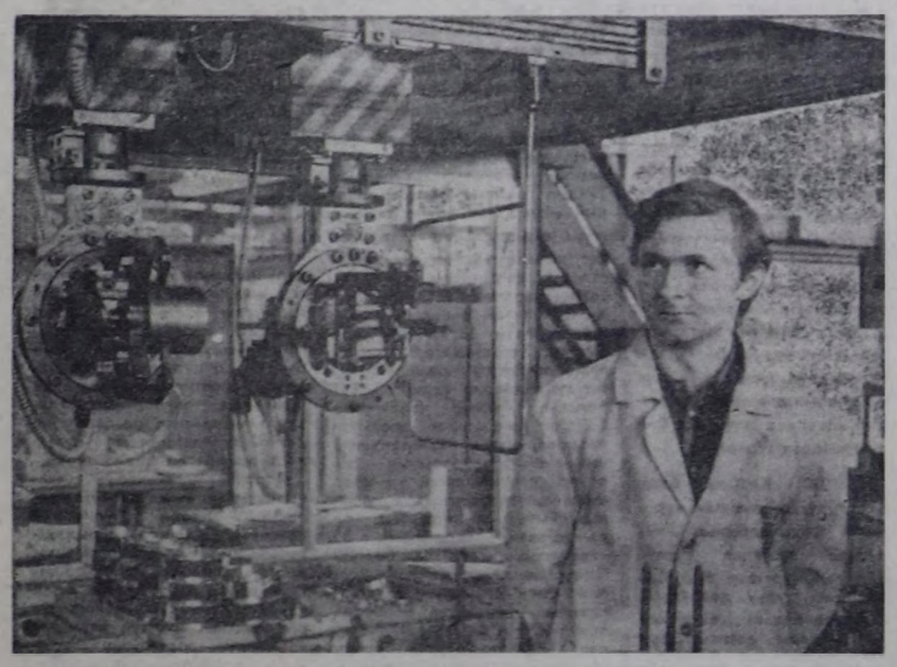
Мурнакчы дүржулгага даянып, лекцияның саны дээш эвес, оон дыңнакчыларга чедиингири, дээштии, шынары дээш ажылдаары лектор бүрүзүнүң херээ.

Д. МЫЛДЫК.
СЭКП Тожу райкомунуң нинтилелдиң эргелекчизи.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының коллективи социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. № 1 эээлчегиниң Даш-Моге Ондарга удуртқан ээлчээ чыл планын эрте доозар хүлээлгени алган. «Партияның XXVII съездинге күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп эгелээшкинниң ээлчегинде ажылчыннары дет-кип, хүлээлгелерни эде коруп турар. Бо хүннерде доозукчу чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш олар улам күжениишкининг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: арыглал фабриказының № 1 эээлчээнде улут мастер Даш-Моге Ондар башкарылга пунктузунуң чанында. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЛИТВА ССР. Каунастың ставок будурелиниң Ф. Дзержинскиий аттыг каттыжылышкынында будурулге шөлдерни алгытпайн база ажылдап турарларның санын ковудетпейн-даа чылдың-на продукция будурери 5—7 хүү ковудеп турар. Литваның станок тудукчуларының чедиишкинче кол өруу — депшилгелиг технологияларны болгаш амгы үениң дериглелерни калбавбиле ажыглап турары болур.

Оон кол будурулгезинде эң сөөлгү чаа чүүлдериниң бирээзинде механизастаттынган шугуманарның болгаш робот-манипуляторларның дузазы-биле боттандырып турар. Комплекстиң ажыглаанындан чылда-ла алдынар экономиктиг ажыы 158 мүң рубль боол турар.

ЧУРУКТА: инженер Альгимантас Данусас кезектер тургузар роботтуң ажылын ынап турар.

В. ГУЛЕВИЧИНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникази.

ХАНДЫРЫЛГАНЫ— НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Чадааненьң сержат заводу январь-апрель айларда 188 мүң рубльдың продукциязын будурер планын 207 мүң рубльге күүсеткен. Сүттен кылган продуктуларны план ёзугаар 73 мүң рубльге сайгарер тургаш, ону 196 мүң рубльге сайгарган. Заводтуң цехтери апрель айда база эки ажылдаан болгаш сүт продуктулары будурерининг онаалдазы 122,5, бараанныг продукциязының сайгарарының дөзалгазы - 105 хүү күүсеттингеи.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, организастыг чорукту хандырар талазы-биле хемчеглерни, кижизидилге ажылын күштелдиргени — үстүнде көргүзүглерни чедип алырынга будурулгеге идиглиг болган. Коллектиптиң бүгү күзү бо хүннерде доозукчу чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче, партияның XXVII съездизин төлептиг ажыл иш-биле утказуруунче үгленген. Будурулгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумуу кайда быжыг болдур, анда байдал эки болурун заводтуң коллективи билир. Ол дугайында чугаа чеңгыс эвес удаа болган. Будурулгаанның мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырарынга — эргежок чугула чүүлдериниң бирээзи ол болуп турар.

Сержат заводу кол көргүзүглериниң айгы-биле планныг онаалдаларының күүседиринче, партияның XXVII съездизин төлептиг ажыл иш-биле утказуруунче үгленген. Будурулгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумуу кайда быжыг болдур, анда байдал эки болурун заводтуң коллективи билир. Ол дугайында чугаа чеңгыс эвес удаа болган. Будурулгаанның мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырарынга — эргежок чугула чүүлдериниң бирээзи ол болуп турар.

Сержат заводу кол көргүзүглериниң айгы-биле планныг онаалдаларының күүседиринче, хандырып турза-даа, сүттен будурул турар продукциязының ассортиментизин кызыы. Төөрөтү кылып турарының шынары бо чылын элээн экижээн. Ол дугайын садыл алыычылардан дыңнап болур. Сүттү савалаар дериглеминиң үреглеңнеңден, сүттү магазинден чурттакчы чон боттарының саваларынга чүдүп ап турар. Хереглекчилерге «ефир бээр дөзалгазын будурулге чыл санында күүсеткеп келген. Ындыг болганда, заводтуң удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларның талазындан будурул турар продукциязының ассортиментизинге хамаарыштыр ажыл-агыйжы көөр, шинтпирлээр айтырыглар бар-дыр.

Заводтуң ажылдакчылары, мастерлери-биле чугаалашкаш, ында социалистиг ярыштың дээштии, оон кижизидиичи талазы ам-даа чедип алдынмаан дээрзин билдиивис. Күш-ажылчы маргылдаанын түңнелин зрең-гейлеп үндурер чоруктар бар. Чугула бо айтырыгны таны көрбейин турары канчап-даа таарышпас. Сержат заводунуң мастери К. Ооржак үстүнде чүүлге хамаарыштыр чугаалап тура, янзы-бүрү мергежилдиг кижилерниң, мастерлериниң аразынга «Мергежилиниң терминиң ат дээш конкурстарны Тываның сүт комбинадының эрттирбейн турарын, ону доктаамал организастап турар чүве болза, ажылчыннарның мергежилин бедидеринге, эрге-дуржулга солчурунга ...идиглиг болурун онаалдады. Айтырыг— чугула. Демейлешкен будурулгелер аразынга социалистиг чарыштың организастап, дуржулга солчулгазын чорудары — улуг шүүт үндүрбес хирелиг, харын аяктыг болгу дег. Ындыг-даа болза социалистиг чарыштың дээштиин чедип алыр, кадрларның мергежилин бедидер айтырыгларны будурулгениң бодунга база чогумчалыг тургузуп, шинтпирлээрни чугула.

Кандыг-даа коллективтиң күш-ажылчы көргүзүглериңында турар кижилерниң хүлээнген херээнге хамаарылгазындан коичуг хамаарылгазындан болгай. Мергежилиниң бердинген, ажылынга ак сеткилдиг шалыпчылар коллективте хөй. Оларга ажылчыннар Б. Куулар, Р. Сат, Б. Монгуш болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр. Планныг онаалдаларының күүселдези дериглеринң туруушкун чок ажылындан, ону башкарып турар кижилерниң билиг-медерелинден база хамаарыжыр болгай. К. Ооржак ол ажылдың өзүлүг мастери болуп, ында ак сеткилдиг ажылдап турар.

Быстиң ажылывыс районнуң совхозтарының сүт-бараан ферма коллективтериниң ажылы-биле тудуш холбаалыг. Чүге дээрге оларның будурген суду быстиң заводка келир. Ону болбаазыратказ, сүт продуктуларын будурүп, хереглекчилерже чорудут турар бис— дээш, мастер К. Ооржак чугаазын уламчылады:— "едиң сортка дүгжүп турар сүт «ээрге, быстиң ажылывыстың түңнелдери эки, будурул турар продуктуларывыстың шынары эки болуру билдингир. СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг, «Искра», «Большевик» совхозтардан келир сүт бир дүгээр сорттуу болуп, быстиң өөртүп турар. Чурттакчы чонуң сүттен кылган эки шынарлыг продуктуларга хереглелиин хандырар дээш „быстиң коллектив моон сонгаар улам кызып ажылдаар.

Планныг дөзалгалар күүсеттинип турза-даа, Чадааненьң сержат заводунуң чедир «кылыр ужурлуг түүлдери ам-даа барын үстүнде чугааладывыс. Кол-ла чүве— сүттен будурер продукциязының ассортиментизин быжыглаш, оон шынарын эки-жидерии. Оон күүселдезин сержат заводунуң ажыл-ишчи коллективин хандырар дээрзинге бүзүрел бар.

М. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик район.

Арага ишпес чорук— амыдыралдың негелдези

Арагалаашкынның когун үзүк

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткөөр, араганы боттары кылыр чоруктуң когун үзүк талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладдарын, ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Чарлыы амыдыралда боттанып эгелээндеи бээр ам он ажыг хонуп турар. Чон ону изин-биле деткээн болгаш ол хоралыг чаңчылды үзүткөөры-биле боттары идепкейлиг киржип эгелээн.

Арагалаар чорук санап четпес когарал чедирер, миллион-миллион кижилерниң кадыкшылыына хоралыг, кижиниң назынын 17—20 чыл кызырар, мага-бот болгаш сагыш-сеткил варыгларын тывылдырар, нинтилел хөгжүлдезинге шаптык болур дээрзин кижи бүрүзү билир. Уганы четпес уругларның тозан хуузу арагалаар кижилерниң ажы-төлдер болуп турар дээрзин шинчилелдер көргүскен. Эзирик ademелерден төрүттүнген уругларның кадыкшылы кошкак, уганы четпес, ажы-чаңы карны болуп өзүп келирин тускай шинчилелдер бадыткаан. «Арагалаашкынга чаңчыгары кижи төрелгетенге дайынны, аш-чуттуу, варыгны катай алганындан артык хора чедирер» — деп, Чарльз Дарвин чугаалаан.

Сөөлгү үеде чамдык будурулгелер, тудуг организациялары база совхозтар «күүне планнарын», социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин доктаамал күүсеткеп турар. Оон кол чылдагаары —ажыл-агыйны эргелеп-башкарарынга удуртукчуларның негелдени кошкатканында, күш-ажылдың сагылга-чурумун ажылчыннарның шыңгыы сагывейн, ажылдан чылдагаан чокке озалдаар, ажылче шүүт үнмейн баар, ажылга ээ-харыысалга чок чоруктарны болдуруп турарында.

1984 чылда чеден ийи тудуг организацияларының чээрбизи планныг даалгаларын күүсеттээн. Ылаңгыя тудуг-монтаж ажылдарының планын «Тыва тудуг», «Тыва кедээ тудуг» трестер, 62, 463, 385, 957 дугаарлардыг КМК-лар, «Кедээ электри тудуг» тудуг-монтаж эргелели болгаш өске-даа тудуг организацияары багай ажылдаан.

Бо ажыл-агый чылының эрткен дөрт айларының дургузунда 67 үлетпүр будурулгелериниң 11-и күш-ажылдың будурукчулуунуң планын күүсеттээн. Оя дээрге, Кызыл хоорайның хлеб, алгы, түүйбу, Кызыл-Мажалыктың түүйбу, Чадааненьң, Туранның хлеб заводтары, Кызыл-Мажалыктың эът, сүт, Чадааненьң, Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинаттары-дыр. 1985 чылдың бирги кварталында Кызылдың пиво, алгы заводтары, Сельхозтехкурком, Чурт үлетпүрүнүң министерствозу болгаш өске-даа будурулгелер ажылга хөй озалдаашкыннарны болдурганнар.

Арагалаар чорукка удур демиселди кайда дижи бүрүзүнүң хереэ кылдыр көрүп, будурулгениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедик деңнелге тургузуп, ажылга ээ-харыысалгалыг болуп турар болдур, ында планныг даалгалар, социалистиг күүсеттиилер күүсеттинип турар дээрзи билдингир. Оон чижээнге «Каа-Хем» хемүр-даш разрезин, Кызылдың даваналыга фабриказын, типографияны, Тываның электри четкилерин, Кызыл районнуң «Тинлелге», Өөрүнүн «Торгалыг» совхозтарын киирип болур.

Эрткен чылдарда арагалаар чорукка удур партияның "олгеи чазактың хүлээп ап турганы айтыышкын-шинтпирлерин амыдыралга боттандырар хемчеглер талазы-биле ажыларды чер-черде профэвилел, комсомол организациялары, ажылчын комитеттери, хөй-нинтичии активэ кошкак чорудуп турганын маңаа айтыр херек.

Күш-ажылчы коллективтерге, школаларга, тускай ортумак, дээди өөредилге черлеринге, чурттакчылыг суурларга, хөй-нинти черлеринге арагалаашкынга болгаш өске-даа чурум үрээшкиннеринге удур демиселди күштелдирер ужурлуг. Нинти кыйгырыыллардан хоорлуп шыңгыы негелделиг ажылдаарын ажыл-агый удуртукчуларындан, комсомол, профэвилел организацияларындан уе негеп келген. Чамдык районнарда, чурттакчылыг суурларда куда дүшкенде, хөөржүдүлге үезинде уруг төрүттүнгенде массалыг арагалаар чорукту болдурбазынга ында профэвилел, комсомол организацияларының, суур болгаш кедээ Советтериниң харыысалгазын бедидери чугула. Хостуг үезин таарыштыр чеп ажыглавас, арга-арыг кезип, дыштанган кижи бооп, а херек кырында ол хостуг үени арагалап эртирер чорукту ...шуут болдурбас херек.

Арагалаашкынга удур пропагандаиы хөй талалыг, дээштиг кылдыр чон ортузунга калбартып чорудар, ылаңгыя аныяктарны арагалаар чорукка эптеш чок болурунга кижизидеэ. Аныяктар «ежээлериниге, общежитиелериниге арагалаашкынны, кандыг-бир ортумак азы дээди өөредилге черии доосканда «диплом чуур», «баштайгы шалың чуур», шеригден халажып чаныл ...лгеш, душтуу кыс-биле ужурашканда «дашка көдүрер» чоруктарны болдурбазын чер-черде болгаш ортумак, дээди өөредилге черлериниде партия комсомол эге организацияларыи чедип алыр ужурлуг.

Бо чугула документтиң Тываның ажылчы чону сеткил хөлүшкүзү-биле деткип, могуур үе-шаанда хүлээп алган документ кылдыр чүүлдүгүзүп, ону амыдырапга боттандырарынга идепкейлиг киришпишаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчеглиг XXVII съездизин күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуур дээш эрес-шудургу ажылдап турар.

Арага аймаан кижилер боттары кылыр чоруктуң когун үзүк дугайын доктаалда база тодаргай айыткан. Ол хемчегнин чон иэнг күзел-биле деткип турар. Шынап-ла чайгы үеде республиканың чамдык районнарының малчыннарынга хойпак арагазы көвүдей бээр, оон уламында чайгы, күскү үелерде фермаларга, чайлагларга малчыннар кадарып турар малын эзи каап, арагалап туруп бээр таварылгалар хөй. Арагаиың эзиртиир хоразының үржүүндан чамдык малчыннар ээ-харыысалга чок болуп, малын чидирер, оорладыр, күрүнеге улуг когарал чедирер таварылгалар бар. Сүттеи арага кылырының орнунга сержат, ээжегей, ааржы, курут, быштак дээш ышкаш ак чемнерни кылырын эки чаңчыл кылдыр көрүп, нептередирии чугула. Шак мындыг ак чемнер «ылырынга Эрзин, Тес-Хем, Тожу болгаш өскедаа районнарның эки чаңчылын нинти чон ортузунга калбаа-биле нептередип пропагандалаар үе келген. Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни болдурбазының дугайында партияның болгаш чазактың доктаалын күүседиринге чер-черде тургустуган клубтар, Культура бажыңнары, ордулары, кызыл-булуңнар, күрорттар, санаторийлер, туристи базалар улуг рольдуг болур ужурлуг. Күрорттарның, санаторийлериң, туристи базаларның, профилакторийлериниң, дыштанылга бажыңнарының ажылдакчылары путевка-биле келген чонну эвилемээлдек хүлээп ап, оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгей салыры чугула. Аңаа дыштанып келгеннер нинти иштики чурумну сагыыр, ону хөжүтпес херек.

Профэвилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң 11-ги пленумунга СЭКП Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың профэвилел обкомнарының, комитеттериниң чорудар ажылының сорулгазын тодаргай айыткан делгереңгей доктаалды хүлээп алган. Ылаңгыя садыг, амыдырал-хандырылга чедиринниң ажылын эжижидиин, автобустар шимээшкининиң графигин чурумчударын, күш-культурены болгаш спортту улам сайзыраткаш, олче аныяктарны калбаа-биле эвилелдээрии, оларның ажылдап, чурттап турар черлериниң дайы-биле бодуң спорт шөлдерни дерип, янзы-бүрү спортчу оюннарны, маргылдаалдарны доктаамал чорудуп турарын чедип алырын эки тура спорт чиитилелдеринден, профэвилел комитеттеринден шыңгыы негээп. Амгы үеде ол талазы-биле ажыл чоруттунуп турар.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур чаа хөойлунуң амыдырапга боттанныышкыны оон негелделерии күүседиринге совет, ажыл-агый органнарының, профэвилел, комсомол организацияларының, улус депутаттарының хоорай, район, суур, кедээ Советтериниң, хөй-нинтичии активчилериниң, кижи бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгезиндеи кол хамаажыр.

Ш. КУУЛАР,
профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазы.

ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЕР ИРГИ БЕ?

Шаанда мээң кончуг ынак эжим чорваи. Кажан ол ягил, бызаанчы, допшуулуур, баян, мандолина ойнай бээрге, үечергевис оолдар, кыстар бисти долгандыр эндере чыглып келир, ыр-шоор, ээглег танцылар эгелээр турган. Кижиниң сагыш-сеткилин көрүшкү дола бээр, чамдыкта чүрек безин саргый бергилээр. Шынап-ла дыка талантылыг кижи. Орус тыва, украин, казах дээш, кандыг-даа аялгаларны ол билир, баян-биле боду удевишаан, ырлап орда чүү дээр!

Кызыгдың кедээ ажыл-агый техникумунга өөренип турувуста эртемнерни оон дүрген билип, шингээдил алырын башкылар безин ...агадаар. Билдинмес айтырыгларын тайылбырын ол биске дыка тодаргай чугаалап бээр. Орус болгаш тыва дылдарның дурумнерин, математиканы, физиканы, химияны тергиин эки билир турган. Техникумну тергиин эки демдектерлиг дооскан. Баштай Тес-Хем районнуң Берт-Дагга зоотехниктеп, оон сөөлүнде колхоз даргалап ажылдаваш, теоретиктиг билиин амыдырал-биле шын холбаштырып шыдаан. Хөй-... ажылына оон идепкейлиг киржилгезин техникумге-ле демдеглээр турган.

Москвеньң Тимирязев аттыг Кедээ ажыл-агый академиязынче оны өөредип чоруткаиы чөрле таварылга эвес болган деп бодап чордум. Баштайгы чылында ол меңээ үргүлчү бижиир, дараазында чылда эвээжээн, а оон соолунде— көңгүс биживастей берген. Мен база биживейн барган мен. Оон соонда эжимниң изин чидирипкеи мен...

—Эрткен воскресеньеде эртенгиниң он шак чартык ышеде эжимнисти кижи сокпайдыр. Ажыдыпты м. Көргеш, кайгай бердим: үжен ажыг чыл көрүшпээнним Сундүйбан Ак-оол бир эштиг бо тур. Куспектажыпкаш, ошкаштывыс.

Эжимниң кады келген кижизинде бичежек сумка бар болду. Ону ажыдарын ол эжимден чөпшээредип алды.

— Он бир шак четкен эвес, мындыг эрте канчап тып алгаңнаар ол азы дүүн белеткеп алдыңар бе, эжим?

— Эрте деп чүү боор, «Восток» дээр автобус доктаар черниң үстүнде база бир доктаар черниң мурнуу дужунде доора улуг магазин бар, ында кандыг-даа марканың «чүвезим» бар ышкажыл, дыңнаваан кижи сен бе? Бистиң эккелген «чүвелеривис» онзагай, «арыг спирт-тыва, билдиң бе?—деп, чугаалай-дыр.

Эжимниң эки бир карманындан беш кырлыг кылын стаканны ужулгаш, столга шак кылдыр салбышаан, чугаалап олур:

— Эрги ёзу-биле чеңгыс сеадан чоогларар бис.

Көрүп, манап олурарымга, сумкадан калбак үш шилде одеколонну столга ол шакшак кылдыр салыпты. Пат-ла кайгай берип-тир мен. Эжимниң кады келген кижизи одеколон шилиниң бирээзин ажыткаш, стаканче ортаа көзинии «койт-койт» кылдыр кутказ, менче сунду. Чугаалаар чүве тыппайн:

— Эжимден эгелезин — дээш ышкаш болдум.

Шынап-ла эжим стаканда одеколонну ол-ла хевээр ийи караан шимгеш, база-ла «койт-койт» кылдыр ажырыпкаш, эриннерин сүүрертип, аксын дуглаваш, думчуу-биле ишкээр, дашкаар улуг тыигылай-дыр. Оон тыныжыныи аяйы-биле одеколонну чыды думчуумну сагыда берди, мындыг бужар чүве көргеш, дораан-на чивииской бердим. Белен-не ажынмас бодум ажыныи, кылыктаныи, эжимни дыка-ла сөглеглеидим:

Кончуунуу, чүдээнии, бужарыкны, бо канчап барганыи ол!

— Ажырбас, ооп, менде амыдырал барык чок.

— Кым, чүү буруулугул?

— Дуу турган чүвеже бажымны мойнумга чедир суп киирипкеш, үштүп чадап, хлинчектеипп чоруур кижи-дир мен—деп, үнүш саржаан кутказ газировка шиляиче холуубиле айтыр болду.

— Бодун шорун-дур, бодун буруулуг сен. Күрүнеиии мунмук, миллион-миллион акшазын маңгыстап-маңгыстап, чедиң алган эртем-биликиин, телантыкыны, арын-нуурунну, бүгү амыдырал-чурттапгаңны арагага орнол алгаш, ам амытыныкны, ийи караакны одеколонга садып эгелээн-дир сен. Шаанда бистиң районга одеколон ижер Кара-Дыртый деп кижи чораан. Одеколоннап эгелээн соонда бүдүн чартык чыл бээки четпейн, оон ийи караа согурарып калганын көргеи кижи мен. Совет кижиниң ыдыктыг бодик адыын, интеллигент кижиниң ат-алдарын бужартадып чоруур амытан-дыр сен! Мээң бажыңымдан доп-дораан чайлап берингер!

Шак ынчаар шыдаар шаамбиле сөглеп-сөглеп, «аалчыларымны» эжикче үндүр үдеп кагдым. Мээң эжим ам одеколон ижип эгелээн деп, өске кижилер чугаалаан болза, чөрле бүзүревес турган ийик мен. А караам-биле бодум көргеш, сеткилим хомудап, эжимни дыка-ла кээргедим, сагыжымга хөй-ле чүүлдер кирдн. Сагыжымдан чөрле ыраевас-тыр. Мээң күжүр эжим бөгүн кайда, чүнү канчап чор иргн? Эжим болгаш демги «ажылчын ажгыным төлээзин» арагалаашкынга удур ам ап чорудуп турар хемчеглерни көрүп, билип, боденып, шын түңнелдн кылыр боор дээрзинге идегелим оскунмаан мен. Ол ам-даа аныяк. Ам-даа орай эвес. Ол кончуг утаанныг, эш-өөрүнге эптиг, чаагай сеткилдиг кижи турган чүве ийин.

И. ИРГИТ.

Болган таварылга

— Бо эш болза, ажылчын ажгының төлээзи Долгайбан Андрей-дир, таныжып ал, эжим.

Ол «төлээ-биле» база эвилеп мендилештим. Дөртен чаа эжып чоруур хире назылыг, узун дурт-сынныг күдер ...зо болду. Аалчыларымны улуг өрээлче чалаваш, дораан-на кузняда бардым. Ол хире үе үеде ужурашпаан, «көрүшпээн кужур эжим чедип келирге амыраварым ажык! Эжимниң өөрээни база дендии. Бодумнуң хире-шаам-биле бар-ла бугу чемни кончуг дүрген белеткеп, столга салгаш, аалчыларны чаладым.

Эжимниң кады келген кижизи одеколон шилиниң бирээзин ажыткаш, стаканче ортаа көзинии «койт-койт» кылдыр кутказ, менче сунду. Чугаалаар чүве тыппайн:

— Эжимден эгелезин — дээш ышкаш болдум.

Шынап-ла эжим стаканда одеколонну ол-ла хевээр ийи караан шимгеш, база-ла «койт-койт» кылдыр ажырыпкаш, эриннерин сүүрертип, аксын дуглаваш, думчуу-биле ишкээр, дашкаар улуг тыигылай-дыр. Оон тыныжыныи аяйы-биле одеколонну чыды думчуумну сагыда берди, мындыг бужар чүве көргеш, дораан-на чивииской бердим. Белен-не ажынмас бодум ажыныи, кылыктаныи, эжимни дыка-ла сөглеглеидим:

Кончуунуу, чүдээнии, бужарыкны, бо канчап барганыи ол!

— Ажырбас, ооп, менде амыдырал барык чок.

— Кым, чүү буруулугул?

— Дуу турган чүвеже бажымны мойнумга чедир суп киирипкеш, үштүп чадап, хлинчектеипп чоруур кижи-дир мен—деп, үнүш саржаан кутказ газировка шиляиче холуубиле айтыр болду.

— Бодун шорун-дур, бодун буруулуг сен. Күрүнеиии мунмук, миллион-миллион акшазын маңгыстап-маңгыстап, чедиң алган эртем-биликиин, телантыкыны, арын-нуурунну, бүгү амыдырал-чурттапгаңны арагага орнол алгаш, ам амытыныкны, ийи караакны одеколонга садып эгелээн-дир сен. Шаанда бистиң районга

Төрээн чериң билир сен бе?

ТӨӨГҮДЕН ӨӨРЕНИР

«Араттың сөзүн» бо-ла номчуй берген орер мен. Мерген сүт-бараан фермазынга үжен хире чылдарның дургузунда үргүлчү инек кадарып, мәңге чурттап келген болгаш үк номда ады кирген черлерни болгаш кижилерни билирим ажок. Селчек Калбакторековичиниң дергүл-терелдерибиле болгаш эш-өөрү-биле чугаалажып, кады ажылдап келдим. Ном-дептерден болгаш солунналардан номчуурга, улус-чондан дыңнаарга, хостелга дээш демиселге, чаа амыдыралды тургузарынга бистиң районнуң чонунуң кирген үлүг база бар чорду.

Кад-Хемниң ажыл-ишчилери Ада-чурттуң Улуг дайынынче өң-мең кежин, мал-маганны, тоорукту болгаш өске-дээ ыу-залаамчыны чорудуп, чамдыктары дерзин фашистерни чылча шаарынга киржип-дээ турган. Дайын шөлүнден эвп келбээннер база бар. Район төвүнде болгаш өске-дээ суурларда тураскаадлар ону хереченлеп турар.

Бистиң районда улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге кескү үлүг кирип чораан болгаш ам-дээ кирип чоруур мурнакчылар база хөй. Оларның бирээзинге Совет Эвилелиниң Маадыры, «Бүрэнэ» совхозтуң кол агроному чораан Василий Брагинни адап болур мен. Бо хүннерде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дойбан Дээва, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары Бадыхоо Кажин, Салчак Амырмет, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Шогжал Барбалдай, Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору Петр Луьзянин болгаш өске-дээ он-он, түс-түс кижилер коммунизм тургузуушкунунга идепкейлиг киржип турарлар.

Кижиниң алдар-ады кылган ажыл-херээнден хамаарыжыр. Эки кижилериң үлегерин эдерер, арга-дуржулгазын шинчээдип алыр херек. Сарыг-Сеп суурда революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарын музейи СЭКП Кад-Хем райкомунуң райкүүскомнуң болгаш улус чырыдыышкын киялдизиниң удуртулгазы база киржилгазын-биле тургустунган. Ону тургузарынга республикэның хоочун башкыларының бирээзи, улус өөредилгезинниң тергиини Иргит Арапташович Достайның кирген үлүүн демдеглээри чугула. Музейниң директору ол, а төлилбүрлакчылары — башкылар болгаш өөренмекчилер.

— Мээң адымны Зарина Шыявк дээр. Тайылбырлаар темамны «Кад-Хемге совет эрге-чагырганың тургустунганы» дээр—деп, класкын адаавап бир бичии уруг болуп улустуң өткүт үнү-биле, солун чугаазы-биле хөөрө туда берди. Хөөрө чуруктарны, делгирде эт-септи, боо-чепсекти болгаш документилерни көргүспүвээн, суурнуң эрткен төөгүзүн дыка билдингир кылдыр тайылбырлады. Дараазында темаларга Марина Бууруулдай, Санаа Чечек, Дээн Байлак, Рада Салчак, Максыр Кара база тода тайылбырларны бергиледи.

Музейде дыка-ла солун чүүлдер делгеттинген болду. Орден-хевээлиг Салчак Бердзектиң чуруу база бар. Ол Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде фронтуже бодунуң малының хөй кезиин үзүп чоруткан. Сөөлүнде Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг атка база четти. Ол болгаш өске-дээ үлегер алыр, билиг байдар болгаш өөредиг болур чүүлдер мында хөй. Бо музей аныяк өскенге, шынап-ла, өзүлүг школа болур.

Музейниң директору Иргит Арапташович Достай — бистиң районда хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Оон кыжын-дээ, чайын-дээ өөренмекчилер эдертип алган черлер өзээл чоруурун азы хөй кыргыырынга, сиген кезерингге, картофель ажаарынга дузалажып чоруурун бо-ла көрүп болур. Ынчангаш Сарыг-Септиң өөренмекчилери төрээн черинге, оон аттаар-бойдузунга, чонунга болгаш күш-ажылга ажок ынак. А чаа школа программазы оны негеп турар болгай.

Иргит Арапташович — бичө сеткилдиг, бодүүн кижи. Хөй-нинни ажылынга идепкейлиг ажок. Ол — пропагандист, лектор, «Билиг» нинтилелдиң төөгүүнүң тураскаадларын камгалаар нинтилелдиң президиумунуң кежигүнү, улусчу контроль болгаш дагдыныкчылар чөвүлели дээш оон киришпес ажылы ховар.

Бо хүннерде районнуң ажыл-агыйларындан, күш-ажылчы коллективтеринден, школаларындан хөй-хөй улус музейде кээп турар. Ылаңгыя хүрээ-суглаага келген улустуң ол музейге бавры чаңчыл болу берген. Революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның бо музейин ажылчы чонунуң ылаңгыя аныяктарның кижизидилгезинге дыка ажыктыг.

Д. КАРМА,
Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы, «Ленинчи орук» совхозтуң инек кадарчызы.

ЧУРУКТА: музейниң «Ада-чурттуң Улуг дайыны» деп өрээлээ.

А. БАЛЧУГОВТУҢ фотозу.

ҮЕ ОРАЙТАВААН

Баян-Тала — моол ат. Очулдурарга бай чер азы байлак орын дээн уткалыг. Ол, шынапла, байлак орын. Шаг, төөгүнүң сайзыралының айыы-биле амыдыралын үспейн, бистиң аде-өгбевис салгалы оок делгем хову-шөлүнге хире-шаабиле тараа тарып, мал өстүрүп чурттап чораан.

Ортумак школаны доосказ, колхозумга ажылдай бердим. Ынчангы колхозка солун кижилер ажылдап, чурттап турган. Оларның чамдыызы амдаа бар. Төөгүнү кижилер тургузар чүве болганда, ол арткан кырганнардан суурвус төөгүзүн бирден бирээ чок билип ап, төрээн черивис дүгайында тураскаадлы келир салгалывыска арттырып каар аргавыс бар. Аңаа үе ам-дээ орайтаваан.

Бистиң республикага, ол хамаан чок суурув с Баян-Талага ажыл-херек айыы-биле аалчылар, журналистер, чогаалчылар бо-ла чедип кээр. Кожевыс Моолдан арга-дуржулга солушкан делегация-дээ кээп турар. Аалчыларны төрээн бүхүүвүс төөгүзү-биле таныштырып, сонуургадыктар эжинг аргавыс тыплайн баар болгай бис. Хөй-нинни организацияларыбыле сумележип тургаш, школага чурт-шинчилел музейин чүге организастап болбазыл? Аңаа школада, совхозта комсомол организациялары, пионер дружиназы, оларның кызыл исчилери идепкейлиг киржирлер. Оларга үзүн назылыг кырганнар күзелдин-биле төөгүп бээр. Чижээ, чеден хар ашкан кырганнар К. Орус, К. Дупей-оол, М. Чимит-оол, М. Эрелчин олар бар-дыр. Куулар Орус ирей кончуг төөгүчү кижи. Ол солуннарны, журналдарны, номнарны орус, тыва дылдарның кайызынга-даа номчуп орар. Ол төрээн черинниң, ада-өгбелериниң дүгайын чыып бижип, шыгжап чоруур кижи. Оок ол төөгүзүн номчуп, сонуургап-даа турган мен. Ону чүге чыып турарын бир-ле катап сонуургап айтырдым.

— Мөңге назын кижидө чок. Уругларымга, уругларым уругларының уругларынга арттырып каар дээн тураскаалымдыр. Эртем-билиглиг кижи-дир сен, ындыг чүвени канчап бодаваас кижи боор сен, оол?— дээн.

Сууржуң амыдыралдың эге базымының чылдары кайы хире берге туржук. Чонның амыдырал байдалы кандыг турду. Оларны кымнар үшкәрып, башкарып турган ийин? Бо дээрге чоокку үениң төөгүзү-дүр. Бо бүгүнү чүгле аргыбыс төп, хоочунналарывыстан тып билип ал болур-дур бис.

Бо айтырыгны чүгле төрээн черим Баян-Талага, оок амгы аныяк өскенге хамаарыштыр көдүрбейн тур мен. Бо айтырыг республиканың бүгү булуңнарында чурттакчыларга хамаарыжыр.

Тываның улустуң чогаалчызы С. Сарыг-оолдуң «Бодалымның оюнналары» деп чүүлүнден үзүндүнү чугаалаарывыга, бүгү мээң бодалым номчукчуга биллине бээр боор. «...Төрээн черимниң канчаар билир сен, номчукчу. Мен бо айтырыгны сеңээ салгаш, бодум ону канчаар билип чоруурумну сээң-биле үлежикседим. Сени база хөөрезим дээш чугаа эредим».

Эргилдир бода-ла, бода. Оран, тенди улуг, бай. Хөм, шынаа-чазаг, күзег, -кыштаглардан эгелээш, кедеки мөңгилер эдээ тайгалар, чайлаглар чедир бадып, чоктап, чоорту кезиң кер. Сээң төрээн чериң туружу-ла билзин. Элекке өөрө соксова. Өскен, төрээн чериниң кезимел түрези, карын-даа шынчилекчизи болуп ал. Солун кино көргениң-биле демей боор. Моок мурнунда мынчаар бодавайн чораанын чадавас».

С. КУУЛАР,
тудугжу.

ШАКПЫНЧААН

«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелели эртөкен чылдын бо үезинде бодаарга, ажыл шагының чидирииң 67 хуу ажыгырган. Тудуг ажылын организастаарын, удуртуруун эжинидип, сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле алдынган хемчеглериниң түңнелинде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 33,8 хуу өскен.

Эргелелдиң бригадаларының аразында партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыш калбарган. Объектилерни үезинде ажыглалга киирер, тудуг материалдарының камналгазын чедип алыр, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедир сорулганы олар салган.

Дөрт айларның түңнели-биле Л. П. Казанцевке удуркан монтажниктер бригадазы чарышка бирги черни эзлээн. Олар планнаң ажыр 48 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

А. ХОВАЛЫГ.

ШЫН — 3-кү арын 1985 ч. июнь 11.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЭҢ ЭГЕЗИ

ПРАГА. (СЭТА). 1905-1907 чылдарның башгайы орус революциязы Улуг Октябрьның чиңгине белеткелп, делегейниң өөур-хевирин үндезинни-биле өскерткен төөгүлүг болуушкуннарның эң эгези болган. Ол дүгайын чехословак «Трибуна» солун башгайы орус революциязының 80 чылының дүгайында үүлдө бижээн.

Россияның ажылчын аңгызы революциязының ыол кужу турган, чүге дээрге, ону чаа хевирниң партизазы — В. И. Ленинниң удуртканы большевиктер партизы башгап турган. 1905-1907 чылдарның революциязы аштырган-дээ болза, ол Октябрьның социалистиг Улуг революциязынче оруукка чүгүлө үечеде боол, ажылчы чонниң массаларын чепсектиг демиселдиң арга-хевирлеринге өөретикен.

ССРЭ-НИҢ ТЕХНИКАЗЫНГА

ХОШИМИН. (СЭТА). Совет будуруглениң трактурларын болгаш автомашиналарын техниктиг хөндүрүлгага алыр станциялар четкизин тургузары Вьетнамда доозулган. ВСР-де ажылдап турар бүгү 122 станцияның бажыңнарын шуптузун вьетнам тала тудуп тургускан болгаш ССРЭ-ден өппарган дериг-херекселдерни совет специалистерни техниктиг дузалаамчызы-биле эптеп тургускан. Оларның дузазыбиле ук черлерниң 3000 ажыг чурттакчылары слесарьлар, септехчи-мастерлер болу берген.

Ямзы-бүрү хевирниң 9000 ажыг трактурлары, дыка хөй автомашиналар, оларның аразында «БелАЗ»-тар, «КамАЗ»-тар болгаш өске-дээ автопарк техниказы республиканың чугула тудугларында, кедээ ажыл-агыйында чедишкинниг ажылдап турар.

ШЫЛГАТТЫНГАН АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛ

Варшава Керээзиниң күштүг хуусаазын 20 чыл узадыр дугайында Польшаның найысылалыңга ат салдынган Протокол боттанып эгелээн. Ол Керээниң күштүг хуусаазын оок-даа соонда база он чылда узадып болурун ында ейыткан.

Варшава Керээзиниң Организациязының идепкейлиг ажылдап келгенин 30 чылдарның иштинде социализмниң Европага болгаш делегейге туруштары быжыккан. Оок киржикчизин чурттарның суверенниг чоруу быжыккан, оларның кызыгаарлары идегелдиң-биле магадылаттынган. Варшава Керээзиниң бактаап туруп келгенинин үжен чылдарының дургузунда Европага тайбыңның камгалаттынганы — анаа-ла төөврылга эвес. Социалистиг чурттарның эвилелди дайын ыйыылыңга удур идепкейлиг, үре-түңнелдиг демисежип болурунуң аргаларын улгаттыргаң. Ол чевырлыышкынче болгаш чепсегленишкиннерни кызыгаарлаарынче, нинти-европа кады ажылдажылгазын, тейбың, коже-хелбээ догуннээшкынны калбартарынче угланган тодаргай идеелларның үнер дөзү боол турар.

Керээниң киржикчилери оок негелделерни өзүгээр сырый каттыжыышкынныг хөделбишаан, аны-дуңма чурттарның чамдыктарынга социалистиг тургузугну ойтур октаар азы «оожургадып, чымчадыр» дээш имперялистиң идегелдиң-биле магадылаттынган. Социализмге удур амгы «ыдыктыг поход» империалистиг реакцияның бодап алгены ышкаш, ындыг хевирги-биле социалистиг чурттарның чаңгыс эптиг, бужыг туружукка төөврыжыкаш, көзүлдүр-ле чаңгыс черде тептеп туруп берген.

Социализм чурттары оларга удур шериг күжүн дөгээр чоруукка харыы кылдыр деминиг күш-биле бирги черге чергенниң сорулгазын үзе шиитпирлеп — НАТО-биле шериг-стратегия талазы-биле дең чорукту чедип алган. Ол — төөгүлүг чедишкинин, чүге дээрге, шериг-стратегия талазы-биле дең чорук — социалистиг күрүнелериниң ейиыл чок болурунуң эргежок чугула негелдези-дир.

Варшава Керээзиниң Организациязы аны-дуңма чурттарның кайыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга хамы салдарын чедирген. Оок ажыл-чорудулгазы — социалистиг интернационализмниң херек кырында боттанышкынны-дыр. Ол, эвилелдиң күрүнелериниң аразында бүгү харылзаалларның улам быжыглаарынга улуг идиғни кылган. Ынчангаш ол Керээниң узаткан чорук социалистиг чурттарның улам-на сырый каттыжыларынга, олардың кады ажылдажылгазын моом-дээ соңгаар сайзыраңгайжыдарынга бараан болуру чигзинниг чок.

Амгы үеде ол сорулга кажангызынан-дээ артык чугула боол турар, чүге дээрге, АКШ болгаш НАТО шериг күжүнүң талазы-биле артык чорукту боттарынга кәтәл эгидерин оралдажып, эртем-техника, технологиға талазы-биле мурнадыр шуураарынга идепкейлиг турар. Бештейгы, чепсек үзүткээрының ядролуг соңгуушкунун ыыгырының күжүн тургузарының программалары чогум-на ындыг сорулгалыг. Үзүткекчы күжүнүң талазы-биле ядролуг чепсек-биле демөй чыгыы болбушаан, Варшава Керээзиниң шериглерин дыка хөнызы-биле согар аргаңы бээр үжүрлүг ядролуг эвес чепсектерни күштелдирер дөл турары база-ла ындыг сорулгалыг. Ынчангаш ракетага удур камгаладың калбак хемнээдиг системалары, космостуң соңгуушкынүг чепсектери дээр, ындыг күштерни тургузарының аныядары амгы үеде анаа чагыртқан боол турар.

Варшава Керээзиниң ийиги удаа кәтәл тургустунганы ол агрессчи чүткүүдериниң оруукка идегелдиг мооңдек болур.

(СЭТА).

БААЗАЛАРНЫ УЗУТКААН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Камлучияның Улусчу-революстуг шеринниң болгаш вьетнам эки туреңиларның кезектери 1984—1985 чылдарның көөң, күргээ сезонунуң үезинде, нөябрьдан апрельге чедир, бүгү 800 километр шөйүлген таиланд-камлучия кызыгаарга реаксылыг кхмер идегеттериниң хөй санныг лагерьлерин узуткаан. Дайзынның хүүда состаавының 10 муң ажыг кижизин чыскаалдан үндүрген.

УРАН КУРЛАВЫРЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Казутеда, а ол ышкаш Пакистанның өске-дээ чамдык хоорайларында атомнуг бомбаларга ажыглаар шөнарлыг уранның курлавырын элээн каш чылдар иштинде чыып турарын америк Эй-би-си телекомпания дыңнаткан. Каттыжкан Штаттарның чамдык удуртукчу ажылдакчыларының чүтаалап турарыы-биле алырга, Пакистанның өзүу-чуруму элээн хөй санныг ядролуг чепсекти кылып алырынга четчир частыр материалдарны чыып алган боол турар.

ШЕРИГ БЮДЖЕДИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШтың конгрезинниң сенады 1986 сан-хее чылының шериг бюджединн ёзугаар Пентагоннуң тодаргай программаларынга чарыгдалдарны үзе шиитпирлеп, хүлээп алган. Ону 302 — 145 муң ажыг кижи (оларның 60 хуузу — меланезийлер, 30 муң ажыг хирези французтар, артканнары — полинезийлер, вьетнамнар, индонезийлер...). Административтиг төвү — Нумеа (74 муң ажыг кижи чурттакчылыг). Албан өзүзүнүң дылы — француз дыл.

Ортулуктарыны 1774 чылда англи далай эжиндирикчизин Дж. Кук ажыктаан. Эрткен чус чылдың бирги чартыынга чедир англичанлар болгаш французтар бо болгаш оок чоокавызынга ортулуктарга эзлечиип кээп турган. Ол ийи чурттуң садыгжылары, болгаш миссионерлери (чонну шажынга элээдир дээш суртаал салып чоруур кижилер) бот-боттарының аразында болгаш үүс черниң чурттакчылары — канактар-биле месилдежишпишаан, анаа турумчуурун ораалдажып чораан. 1850 чылда французтар шериг күжүн ажыглап тургеш, Чаа Каледонияга боттарының эрге-чагырганын тургузуп алган. 1864 чылдан 1897 чылга чедир ынаар 40 муң ажыг кижини чоруткан. Оларның аразынга кем-керек үүлгеткени дээш бурүүдеттырганнар болгаш политиктиг хоругдаттырганнар ээжээ эвес турган. Париж коммуназының ештырыышкынының соонда оларга дерт муң ажыг шелуттурген коммунарлар база немешжен. Коммунарлар албададып ажылдадыр черлерден хосталгага чедир чурттап шыдашканнар, Чаа Каледонияның үндезини чурттакчылары — канактарны колонналдыг даргалага удур демиселче кодурулгунче эвилелдээн баштайгы европейжилер олар болган.

Кеземче хуусаазын эрттиргеш, анаа олчаан чурттап артканнардан аңгыда чурттунга экономиктиг кризиске болгаш үргедилге кыстырганнар база дээп кээп турганнар. Оларга Франция канактарга онаажып турган черлерни үлеп берген. Ол чорук канактарның болгаш кешкен европейжилерниң аразынга чөрүлдээни өөскүтсе-өөскүтсө, тура халыышкынга чедирген.

1897 чылда каторганы үзүткээн соонда, французтар эрге-чагырга хостуг колонизациялыг детким эгелээн. 1917 чылда канактар база катап тура халыышкаш бастырганының соонда, колониалдыг администрацияның оларны никель рудниктинге албадал-биле ажылдаарынче чыгаанын.

Никель кезер-байлаанын мөөң чыдымы-биле ортулук делегей күрлаавырларының дөртку кезиин эзлеп турар. Ынчангаш Чаа Каледонияны Францияның никель шыгжамыры деп адап туреры төөврылга эвес. Никельди болгаш никель рудазын үдүр өөскөртеникиниң орулгазы бүгү орулганың 95 хуузун эзлеп турар. Никель болбаазырадылгазының кол өзээ — «Ле никель» дээр француз кампаниязының холунда.

1946 чылда Чаа Каледония Францияның «далай ындыг» девискээри болган, а оок чурттакчылары меланезийлер (азы канактар), полинезийлер, европейжилер болгаш өске чурттардан келгеннер французтар болган. Ынчалзе-дээ французтар «миниң-парламентиге» — Девискээр ассамблеязынга өзөк черни эзлеп, канактарны эрге-чагырганже эрттирбейн турган. Делегейниң ийиги дайынының төнгенининг соонда, түс черниң чурттакчы чонунга хамаарыштыр хулданыг хоойлу-дуруму солуттунган. 1946 чылдың эгезинде канактар соңгуур эрге алзе-дээ, меланезий культура эрги хевээр өөнделеввэн. Чаа Каледонияга төрүттүнген, түс черниң үндезин чурттакчыларының «кальдоктар» деп адаарыг ак кештиглер-биле дең эргени база эки хөрээнүүр черни канактар доктаамал негеп турган. 1982 чылдың январьда чарлаттынган чер реформазы өөскүп орган удурланыышкынны оожургадырынга дөгүм болган. Чаа Каледонияга боттакин, чүге дээрге, шериг-стратегия талазы-биле дең чорук — социалистиг күрүнелериниң ейиыл чок болурунуң эргежок чугула негелдези-дир.

Варшава Керээзиниң Организациязы аны-дуңма чурттарның кайыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга хамы салдарын чедирген. Оок ажыл-чорудулгазы — социалистиг интернационализмниң херек кырында боттанышкынны-дыр. Ол, эвилелдиң күрүнелериниң аразында бүгү харылзаалларның улам быжыглаарынга улуг идиғни кылган. Ынчангаш ол Керээниң узаткан чорук социалистиг чурттарның улам-на сырый каттыжыларынга, олардың кады ажылдажылгазын моом-дээ соңгаар сайзыраңгайжыдарынга бараан болуру чигзинниг чок.

Амгы үеде ол сорулга кажангызынан-дээ артык чугула боол турар, чүге дээрге, АКШ болгаш НАТО шериг күжүнүң талазы-биле артык чорукту боттарынга кәтәл эгидерин оралдажып, эртем-техника, технологиға талазы-биле мурнадыр шуураарынга идепкейлиг турар. Бештейгы, чепсек үзүткээрының ядролуг соңгуушкунун ыыгырының күжүн тургузарының программалары чогум-на ындыг сорулгалыг. Үзүткекчы күжүнүң талазы-биле ядролуг чепсек-биле демөй чыгыы болбушаан, Варшава Керээзиниң шериглерин дыка хөнызы-биле согар аргаңы бээр үжүрлүг ядролуг эвес чепсектерни күштелдирер дөл турары база-ла ындыг сорулгалыг. Ынчангаш ракетага удур камгаладың калбак хемнээдиг системалары, космостуң соңгуушкынүг чепсектери дээр, ындыг күштерни тургузарының аныядары амгы үеде анаа чагыртқан боол турар.

Варшава Керээзиниң ийиги удаа кәтәл тургустунганы ол агрессчи чүткүүдериниң оруукка идегелдиг мооңдек болур.

(СЭТА).

МАПУТУ. Мозамбиктиң найысылалында болгаш оок чоокавызында хамаарышпас хөгжүлдениң чылдарында ажылчы чонналының үргүлларынга 60 ажыг ясилер болгаш үргээр садыры ажыттынган. Ол чорук мозамбик херээженнерин будурүлгеге болгаш хөй-нинни ажылынга шалбаа-биле хөөрө тударының калбак аргаларын бериг труар.
ЧУРУКТА: үргүлээр садының бичии-чаштары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫМ ЧАЖЫРЫП ТУРАРЫЛ?

«Херектенни дилеп турм. Кемниг хөрек үүлгедикчизи нацист Йозеф Менгеленің турар черин айтып берген кижини хөй түңнүг акша-биле шаңнаар дугайында чарлаа Латин Американың солуннарынга ындыг эгенин адаанга каш хонук мурнунда кеступ келгилээн. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында эмчи дипломнуг дерзин кижи Освенцим концлагерьниң хоругдаттырганнарынга коргунчуг «шенелделерни» кылган. Хоругдаттырган ийистерге, хамыктың мурнунда бичии уруглларга, «генетиктиг шенелделерни» ол кылып турган. Освенцимниң газтыг камераларынга 400 муң кижиниң өлгенинге Менгеле база буруудаттырган.

Освенцим концлагерьниң хоругдаттырып тургаш, душ болуп дириг арткан Эля Лингенс мынча деп сактып чугаалаар: «Ынчан Менгеле үжен хире харлыг турган. Оок ырыг-силиг кеттинген, классиктиг музыкадан бир-ле аялга сыгырган чоруурун эскерген мен. Чаа хоругдаттырган улуг, бичө, эр, херээжен кижилерлиг эшелонларның кээп доктаары перрон кырынга хүннүк-не дал-дүшүүзинде ол кеступ келир. Чиңге кымчызы-биле чодезынче өөрө кактыныр каап, Менгеле эрткен-дүшкен кижилер кайгаар чүве. Гестаповчулар оок айтыр салаазын керек селбайн кеөр: оң талаже айтыр болза—каторга ажылдарынче, а солагай талаже айтыр болза— газтыг камераларже дээни ол».

Ол нацистиң дугайында эвээш эвес чүүлдер бижиттингеп. Гитлержи рейх чылча шаптырар деп чүве шуут билдинип келирге, Менгеле мөге документилер-биле Освенцимден дезе берген деп чүве бөгүнде бүрүнү-биле бадыттаттынган. Америк тускай албан черлериниң дузазы-биле ол болгаш нацисчи өске-дээ хөй-хөй өлүрүкчүлер Барыын Европадан мурнуу Америкаже дезе бээр аргалыг болганнар.

1954 чылда ол «өлүм элчизи» (Освенцимниң хоругдаттырганнары ону ынча деп адаавр турганнар) Аргентинага чедип келген. Ол чуртту шилип алганы төөврылга эвес: гестаповчу резидентураның хөй адырлыг четкизи аңаа шагда-ла ажылдап турган, нацистер аргентин шериглерге камгаладып турганнар, оларның хөй кезии белеткелди Германияга эрткен, Гитлерниң, Геббельстиң, Розенбергтиң «чогаалдарының» дузун амзапкан. Хельмут Грегор Менгеле дээр мөге ат-биле Аргентинага ол чурттап турган. ГФР-ге каш-дээ катап келген, анаазын ормукшударыбиле сөөлгү катап аңаа 1959 чылда чораан. Бавар хоорай Гюнзбуртта кодээ ажыл-агый техниказы будуруп үндүрүп турар «Менгеле болгаш оолдарын» деп фирма ам-дээ бар, ол фирма шаажылакчының чээнгерине хамаарыжыр. Кемниг херек үүлгедикчизи Эйхманн дээр шериг кижизин «Моссад» израиль разведкезиниң шиитшикчилери кстеп-суруп чораан тудуп алтарга, 1959 чылда оок дезе бергени Парагвайже хөй түңнүг акшахерекпинни ол фирма шилчидипкен.

Парагвайга Менгелеге ур үеде үүг-дээ кыжанмаан, ол үеде Гитлерни бодунуң хүндүткел-биле көөрүп чажырбаан албадакчы генерал Стресснер аңаа баш меннип турган. 1959 чылдың нөябрь 27-де Парагвайның хамаатызы болур эргенн ол алган.

Ынчалзажок удаткан чок бүгү чүве билдинип эгелээн. ГФР-ниң чазаа Менгеленн шиндер дугайында херек оттурган. Херектиң ийыылдыын билип каап, Латин Америкага ол ыңай-бээр үлүп чоруп эгелээн. Бразилияга-дээ, Аргентинага-дээ көзүлеен болгулаар.

Хөй-нинтинн мегелээр дээш парагвай эрге-чагырганар тускай декрет-биле 1979 чылда Парагвайның хамаатызы болур эргезин оок каазап. «Шагда-ла чуртун өкээлкаш чоруй барган кижи дээни хөй» дээр чүвеге чагдынып алгаш, Освенцимниң эмчизи турган ол кижинин дугайында чүү-дээ билдинмес деп, Стресснер аңаа медегленишкен. Неделя сонында үнер барыын-германы «Квик» сеткүүлге болгаш америк Эй-би-си телекомпанияга бо чылдың апрельде интервьюзунга билдингир-ле ол мөге чугаазын Стресснер база катаптаан.

Черле ынчаш, Менгеле шиитпирген туруп болур бе? Вашингтонның чогуур албан черинниң кандыг турушту эзлээриниң хамаарыжыр деп, парлалга санап турар. Нацистерни чажырып турар.

Делегейниң ийиги дайының дөртен чыл мурнунда доозулган. Ынчалзажок нацистерниң дерзин үүлгедиглерни кижилер кажан-дээ утпастар. Тулчуушкуннар шөлдеринге өлген кижилер дугайында, концлагерьлерге хилинчектеткеннер дугайында, Освенцим, Бухенвальд, Дахаунуң крематорийлериниң суугуларына өртеткеннер дугайында сактыышкын бурууларга кадыг-дошкун кезээмче көргүзерин негеп турар. Менгеле кижи төрелгетенниң мурнундан судатгыдар ужурлуг.

О. КОЛЕСНИКОВ,
Буэнос-Айрес.
СЭТА-ның корр.

ЧАА КАЛЕДОНИЯ

Чаа Каледония — Оожум океанның мурнуу-барыын талазында чыдаар Луайоте болгаш оок-даа өске белүкболуктүрмөн ортулуктарда чаттылган. Францияның делай ыңды девискээри. Девискээри — 19 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 145 муң ажыг кижи (оларның 60 хуузу — меланезийлер, 30 муң ажыг хирези французтар, артканнары — полинезийлер, вьетнамнар, индонезийлер...). Административтиг төвү — Нумеа (74 муң ажыг кижи чурттакчылыг). Албан өзүзүнүң дылы — француз дыл.

Ортулуктарыны 1774 чылда англи далай эжиндирикчизин Дж. Кук ажыктаан. Эрткен чус чылдың бирги чартыынга чедир англичанлар болгаш французтар бо болгаш оок чоокавызынга ортулуктарга эзлечиип кээп турган. Ол ийи чурттуң садыгжылары, болгаш миссионерлери (чонну шажынга элээдир дээш суртаал салып чоруур кижилер) бот-боттарының аразында болгаш үүс черниң чурттакчылары — канактар-биле месилдежишпишаан, анаа турумчуурун ораалдажып чораан. 1850 чылда французтар шериг күжүн ажыглап тургеш, Чаа Каледонияга боттарының эрге-чагырганын тургузуп алган. 1864 чылдан 1897 чылга чедир ынаар 40 муң ажыг кижини чоруткан. Оларның аразынга кем-керек үүлгеткени дээш бурүүдеттырганнар болгаш политиктиг хоругдаттырганнар ээжээ эвес турган. Париж коммуназының ештырыышкынының соонда оларга дерт муң ажыг шелуттурген коммунарлар база немешжен. Коммунарлар албададып ажылдадыр черлерден хосталгага чедир чурттап шыдашканнар, Чаа Каледонияның үндезини чурттакчылары — канактарны колонналдыг даргалага удур демиселче кодурулгунче эвилелдээн баштайгы европейжилер олар болган.

Кеземче хуусаазын эрттиргеш, анаа олчаан чурттап артканнардан аңгыда чурттунга экономиктиг кризиске болгаш үргедилге кыстырганнар база дээп кээп турганнар. Оларга Франция канактарга онаажып турган черлерни үлеп берген. Ол чорук канактарның болгаш кешкен европейжилерниң аразынга чөрүлдээни өөскүтсе-өөскүтсө, тура халыышкынга чедирген.

1897 чылда каторганы үзүткээн соонда, французтар эрге-чагырга хостуг колонизациялыг детким эгелээн. 1917 чылда канактар база катап тура халыышкаш бастырганының соонда, колониалдыг администрацияның оларны никель рудниктинге албадал-биле ажылдаарынче чыгаанын.

Никель кезер-байлаанын мөөң чыдымы-биле ортулук делегей күрлаавырларының дөртку кезиин эзлеп турар. Ынчангаш Чаа Каледонияны Францияның никель шыгжамыры деп адап туреры төөврылга эвес. Никельди болгаш никель рудазын үдүр өөскөртеникиниң орулгазы бүгү орулганың 95 хуузун эзлеп турар. Никель болбаазырадылгазының кол өзээ — «Ле никель» дээр француз кампаниязының холунда.

1946 чылда Чаа Каледония Францияның «далай ындыг» девискээри болган, а оок чурттакчылары меланезийлер (азы канактар), полинезийлер, европейжилер болгаш өске чурттардан келгеннер французтар болган. Ынчалзе-дээ французтар «миниң-парламентиге» — Девискээр ассамблеязынга өзөк черни эзлеп, канактарны эрге-чагырганже эрттирбейн турган. Делегейниң ийиги дайының төнгенининг соонда, түс черниң чурттакчы чонунга хамаарыштыр хулданыг хоойлу-дуруму солуттунган. 1946 чылдың эгезинде канактар соңгуур эрге алзе-дээ, меланезий культура эрги хевээр өөнделеввэн. Чаа Каледонияга төрүттүнген, түс черниң үндезин чурттакчыларының «кальдоктар» деп адаарыг ак кештиглер-биле дең эргени база эки хөрээнүүр черни канактар доктаамал негеп турган. 1982 чылдың январьда чарлаттынган чер реформазы өөскүп орган удурланыышкынны оожургадырынга дөгүм болган. Чаа Каледонияга боттакин, чүге дээрге, шериг-стратегия талазы-биле дең чорук — социалистиг күрүнелериниң ейиыл чок болурунуң эргежок чугула негелдези-дир.

Варшава Керээзиниң Организациязы аны-дуңма чурттарның кайыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга хамы салдарын чедирген. Оок ажыл-чорудулгазы — социалистиг интернационализмниң херек кырында боттанышкынны-дыр. Ол, эвилелдиң күрүнелериниң аразында бүгү харылзаалларның улам быжыглаарынга улуг идиғни кылган. Ынчангаш ол Керээниң узаткан чорук социалистиг чурттарның улам-на сырый каттыжыларынга, олардың кады ажылдажылгазын моом-дээ соңгаар сайзыраңгайжыдарынга бараан болуру чигзинниг чок.

Амгы үеде ол сорулга кажангызынан-дээ артык чугула боол турар, чүге дээрге, АКШ болгаш НАТО шериг күжүнүң талазы-биле артык чорукту боттарынга кәтәл эгидерин оралдажып, эртем-техника, технологиға талазы-биле мурнадыр шуураарынга идепкейлиг турар. Бештейгы, чепсек үзүткээрының ядролуг соңгуушкунун ыыгырының күжүн тургузарының программалары чогум-на ындыг сорулгалыг. Үзүткекчы күжүнүң талазы-биле ядролуг чепсек-биле демөй чыгыы болбушаан, Варшава Керээзиниң шериглерин дыка хөнызы-биле согар аргаңы бээр үжүрлүг ядролуг эвес чепсектерни күштелдирер дөл турары база-ла ындыг сорулгалыг. Ынчангаш ракетага удур камгаладың калбак хемнээдиг системалары, космостуң соңгуушкынүг чепсектери дээр, ындыг күштерни тургузарының аныядары амгы үеде анаа чагыртқан боол турар. Менгеле кижи төрелгетенниң мурнундан судатгыдар ужурлуг.

О. КОЛЕСНИКОВ,
Буэнос-Айрес.
СЭТА-ның корр.

ЧАА КАЛЕДОНИЯ

Чаа Каледония — Оожум океанның мурнуу-барыын талазында чыдаар Луайоте болгаш оок-даа өске белүкболуктүрмөн ортулуктарда чаттылган. Францияның делай ыңды девискээри. Девискээри — 19 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 145 муң ажыг кижи (оларның 60 хуузу — меланезийлер, 30 муң ажыг хирези французтар, артканнары — полинезийлер, вьетнамнар, индонезийлер...). Административтиг төвү — Нумеа (74 муң ажыг кижи чурттакчылыг). Албан өзүзүнүң дылы — француз дыл.

Ортулуктарыны 1774 чылда англи далай эжиндирикчизин Дж. Кук ажыктаан. Эрткен чус чылдың бирги чартыынга чедир англичанлар болгаш французтар бо болгаш оок чоокавызынга ортулуктарга эзлечиип кээп турган. Ол ийи чурттуң садыгжылары, болгаш миссионерлери (чонну

Совет маадыр-дайынчылар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эзээш эвес маадырлыг чоруктарны кылганнар. Алдарлыг ужудукчу-шүүргедекчи Михаил Петрович Девятаев бо хүнүмерге чедир чурттап, ажылдап турар. Ол фашистерниң олум лагерлеринге зоруглаавышаан, Германиядан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга киргеш, Ленинградтың Кировский заводунга ажылдап турган. Ооң чоогунда бөдүүн турасказал турар. Эжелеп алганы бомбардировщик-биле дескен он кижиниң аттарын кылын дашта сиилбип бижээн. Чылдың-на аңаа кижилер барып, мемориал комплекске чечектер салып дээш барып, ук черниң чурттакчылары, аныяктар, районнуң будуруулегериниң ажылачыннары чедип турар.

Совет Эвилелиниң Маадыры М. П. Девятаев — немец ажылчыннарның болгаш тарачыннарның республиказынга кажан-даа хүндүткелдиг аалчы.

ЧУРУКТА: М. П. Девятаевтиң ГДР-ниң улусчу национал армиязының шүүргедекчи-ужудукчулары-биле кады турары.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

УТТУНДУРБАС УЖУРАЖЫЫШКЫН

(Төнчүзү. Эгези №2 131 «Шында»).

Ажыл-херек дугайын, ужуражыышкынны кажан, каяа эрттирерин дугуржуп айганывыс соонда, чогаалчывыс сонгуургап айтыр-дыр:

— Чурттуң кайдал, оол?

— Чуртум Чыргакы-ла.

— Оо, мырыңай мыя бо, чаңгыс кырлаң ажылдыр ышкажыл. Кадыг эрни, ол-ла болгай. Ары, өвүр үлүзу чаңгыс аал иштиг дег-чүве. Өвүр чурттугларны кончулап ырлай бээр, ооңар кончуг але—дээш, кижим кажаршыргыы каттырадыр.

Чечен кулугурлар ийин оң. Бисти ана одаптар. Че, ол-даа канчаар. Тараалап черниң оглу-дур сен, маңаа база тараабыдаадан тарып остурер сен ыйнаан. Мээң алыс төрүттүнген черим Дус-Даг кижи боор мен. Ынчангаш бо чон мээң чаңгыс чер чурттугларым-дыр. Бистер тараа, хонаа дилеп чорзувусса-даа, кончуг бай чүвевис база бар. Ол дээрге Дус-Дагның дузу-дур бис ону коңгус харамнаныр эвес бис. Бүгү Тываны оон кээп чүдүүрүп алырар дээр улус-ла болгай бис.

Чогаалчы-биле ужуражыышкынга барыксаар, ооң солун чогаалдарын, чугаазын дыңнаксаар кижи эңдерик. Чүгле Хандагайты суурнүң эвес, хөрүн-даа кожуун төвүнүң чоогунда Солчур, Бора-Шай сумуларының чому безин четкилеп келген. Аревз кожкомунуң секретары Монгуш Ондар-оол чогаалчының ажыл, амыдыралының дугайын кысказыбиле чугаалаашқ, кежээни ажытты. Степан Агбаановичтың бодүүнүң чугаазын мынчаар эгелээнин ам-даа утпаан мен.

— Тывавыңа төөгүзүнге туруп корбээн кайгамчыктыг улуг болуушкынүнүң дириг хөрөчилери болуп, магалыг, чырыткылыг, аас-кежиктиг үеде чурттап эгелединивис. Бистиң төрээн Тывавыс ам өндүр улуг Совет Эвилелиниң хөй националдыг аңы-дүңмалышкы өгбүлезиниң составынга эки тура-биле кирип алды. Тыва кижиниң, араттың, чүс-чүс чылдарда күзеп, бодап чораан сооруу боттанганы олөдур.

Туттунарда дыттыг Саян
Дужун бодап аже-ла бээр.
Дузаларда эптиг ССРЭ
Тура дүшпейн чеде-ле бээр
—деп ырлажып турдувус. Ам күзел-соруувус боттанган. ССРЭ хамаатызы болганывыс бо-дур.

Чогаалчы Степан Агбаановичтың допчу чугаазынга бодүүнүң чогаадыкчы ажыл-херээн, келир үеден планын ужуражыышкынның киржикчилерине таныштыргаш, түңнелиндеө мынча дээн:

— Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинге турасказадып бир чаа шүлүк чогаадып алган кижи мен. «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп адаар—дээш, ол чаа чогаалын номчаан.

Хоойлуларда совет чуртум
хоойлузу дег
Хостуг, шынныг, ындыг
хоойлу кайда-даа чок,
Дээди шынның хоойлузун
мактап ырлаан
Делегейде мен дег чоргаар
хамааты чок!—

деп, шүлүктүң сөөлгү дөрт одуруун номчуп доозарга, залга үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны диңмирей берген.

Ужуражыышкынның албан хүүзу-биле организастаан кезээ доосту берген соонда-даа, чыыглаан аныяктар тараавасташ туруп берген мындыг. Степан Агбаановичка чыыглаан аныяктарның тарап чанар үеэн чогун билип каанывыла ол боор оң, хөглүг чугаалай-дыр:

— Че, ам чүү боор, кезек кадар ойнап-хөглеп, танцылапкай-ла. Кымның ырлаары, танцылаары кончуг эвес, шүгжүп көрээликер. Сагынганын чидир хөглеп алыр-ла болгай харын.

Оон аныяктарны залдың кыдыын долгандыр олуртупкеш, оюн организастаар комиссия томуйлап алдывыс. Оон бирээзинге Степан Агбаановичинни, өскезинге мени адаадылар. Баштай танцы теп эгелээн. Аныяктарның аразында танцылаары ына дазыраар кижилер бар. Бирээзин танцылаашқ-ла өскезинге барып тевер. Ынчаар улашкаш чоруп бээр. Аревз кожкомунуң ажылдакчызы Серенмаа дээр уруг бодунуң эзлээнде дазырадыр танцылаашқ, чогаалчывыс Степан Агбаановичиге барып тепти. Залда улус амырап, адыш часкавышаан, чир-шөөң баарды: «Чогаалчыны көөр-дүр!». «Агбаановичиниң самнаарын көрээлиңер!» Степан Агбаановичка чеже ындыг чаңгы-биле чазык хүлүмзүревишаан, тура халаап, чугаалады:

— Эжен бо, орта сен бе дуңмай. Меним ат кылдың але. Шоолуг танцылай аар эвес, акыл. Че канчаар. Думчукка туяанда бызаа сүзүг чүве дээн.

Оон бүгү залдың адыш часкаашкынының адаа-биле Степан Агбаановичка танцылап, самнап турда, ана үжүгаар чүве болду.

Степан Агбаанович санаадады:

— Ам Хандагайты кыстарының ырлаарын таалап дыңнаар-дыр. Эки туразы-биле бодуруп келгеш, ырлап бээр киижи кайын тыптыр чүве деп. Ам канчаар, «Ужар, үшпес деп оюнну эгелээр-дир бис. Ужар чүвеге хөй көдүрер, а үшпес чүвеге көдүрбес. Үшпес чүвеге хөл көдүрген кижини шииткеш, ырладыр.

Оюн-даа эгелээн. «Куш ужар бе, кудук ужар бе? Дүрген көдүрер, дүрген. Самолёт ужар бе, сара-ла ужар бе?».

Элээн каш киижи шын эвес көдүрүпкеш, ырлаар ужурга таварышкан мындыг. Оон орту чедип чорда, Степан Агбаановичменче хүлүмзүүрүг-биле көрбүшаан, чугаалай-дыр:

— Бо кожком ажылдакчызы узун кара ооя канчап шиитирбес кижи алаарды? Моңу жи көрүп олурүңар, уруглар. Кажарлап, хөл көдүрбейн эртирип турган боор. Мен черле моон холуң көдүртүр мен.

Ынчап турган, кижим мени база шиидип алган.

— Узун, чаагай-даа эр-дир бо. Ырлап турда амыр чүве ыйнаан—дээш, Степан Агбаановичка каттырды.

— Ырлаарым пат ийин. Степан Агбаанович, шиитпейн көрзүңерзе кандыгыл?— деп, ойнай-сылдай диледнім.

— Чо-ок! Ынчаарга кайым боор, ыяап-ла ырлаар сен, ол-ла—деп, кижим негеди.

Артымда олурган уруглар алгыржып үндүлер: «Аракчаа сыгыртыр, каргыраалаар хире кижи бо. Сыгыртыпсын, ол-ла!».

Хөрээм ажытташ, төөмейлеп чорүй, оон сыгыртып бадыртыптым. Өрээл ишти ылымчылым барган. Бадырбышаан мен. Дыка таалап дыңнап олурган, баштай-ле Степан Агбаанович адыш часкан бердим. Оон төөрөй-дир:

— Ана Тос-Хемниң Соруктузу дег сыгыртыр эр-дир моң! Чогум артист бо ышкажыл. Туяган-дыр.

Улуг чогаалчы ынчаар мактаарга аажок-ла амырап, өөрээн иймек мен. Оюн-тоглаа мырыңай дүн орту чедер чыгаанда доозуланган. Мен Степан Агбаановичиниң турар черинге чедир үдеп каар дээш, даштыгаа оон-биле кады үнүп келдим. Хандагайтыкның кышкы соок чывары чаактыг ажыңнадыр суйбап турар болду.

Кылаштажып олурувуста Степан Агбаанович чугаалайдыр:

— Аныяктары аажок хөглүгомак, амыдыралчы, өөрүшкүлүг суур-дур бо. Ынчаар ойнап-хөглеп ап турар-ла болгай. Клуб чок, ол багай-дыр. Бүгү чүве мурнумарда. Кол чүве — туре-соруктуунда. Туралзарга, дагны-даа туре кезыг тер дижир болгай.

Үзээн келгеннивисте чогаалчы, менден сонуургаан хевирлиг айтырды:

— Аревз кожкомунда ажылдап турар, каяа өөренип алганың ол?

—Сумуда кызыл-булуңге чүгле ийи ай иштимде бижиниге өөренген мен—дидим.—Оон ыңай каяа-даа өөренмээн.

— Ам өөренип аар сен. Аныяк киижи найыскыыл. Кызылга хап чеде бээр сен ыйнаан. Аңаа даза ужуражып тургай бис аан—дээш, мээнбиле байырлашкаш, ховумну дыңзыг туткан.

Степан Сарыг-оолдуң чазык-чаагайын, кижилер-биле ан-кара, аг-шээр чок чугаалажыр биче сеткилдиин, эптиг-эзлээн, кижизинин ынаан билгеп мен. Баштайгы ынакшыл дег, улуг чогаалчы-биле мээң бөштайгы ужуражканым сагыш-сеткилимге үттүндурбайн ынчаар артып келген.

К. АРАКЧАА.

«СОВРЕМЕННИККЕ» ҮНДҮРГЕН

Александр Даржайның шүлүктериниң чыындызын Москваның «Современник» деп ном үндүрер чери ат-биле чеди мүң кезек тиражтыг кылдыр парлап үндүрген.

Чаа ном шүлүкчүүң чедиги ному. Орус дылга паравааттынган бо номдан бүгү-ээлел номчукчузу төөрээн Тывазынга, чомунга, амыдыралга ынакшылын алган ырлаан, ак сеткилдиг, бөдүүн, найыралга болгаш ынакшылга шынчы бистиң үеживис-биле. В. Евпатовтуң болгаш А. Смоляковтуң чедиишкинниг омулгазын дамчыштыр таныжар. Чаа номну республиканың ном магазиннеринден, киоскилерден сеткер салыр дээш барып, ук черниң чурттакчылары, аныяктар, районнуң будуруулегериниң ажылачыннары чедип турар.

Совет Эвилелиниң Маадыры М. П. Девятаев — немец ажылчыннарның болгаш тарачыннарның республиказынга кажан-даа хүндүткелдиг аалчы.

ЧУРУКТА: М. П. Девятаевтиң ГДР-ниң улусчу национал армиязының шүүргедекчи-ужудукчулары-биле кады турары.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ШКОЛАЧЫЛАР–БУДУРУЛГЕ ПРАКТИКАЗЫНДА

Чыраа-Бажы ортумак школаларының тоску классчылары Чаданда ыяш ажыл-агыйынга практиканы эрттирип турарлар. Башгайты үеде уруглар кестинген ыяштарның орнуун тургузары-биле остурун каашаай харлыг ыяштарны тарып олуруканнар. Бо ажылга дөрт тоску классчылар хөй өөренижүн кирипкен. Школа башкылары Ховалыг Алдын-оол, Буулар Монгун-оол олар уруглар ыяштарны башкарып турганнар. Чаданда ыяш ажыл-агыйынын кол лесниги А. П. Яковлев ыяштың ужур-дузазы, опу тарып остурериниң чугулазы, оон ажыглалы, үнези дээш ескерлиг аргыларын уругларга таныштырып чугаалаан.

Арга-ыяштың өртен камгаларын, чаш өзүмнерни остурерин, кескен ыяштарның орнунга чаш ыяштарны доктаамал тарып олуртурунче ыяш ажыл-агыйынын ажылдакчыларын онза сичээнгейин салып турар. Школачылар база бойдустуң өөнүктерин болуп, бо ажылга идепкейлиг киржир соруглалыглар.

Тоску классчыларның практика эртирериниң таарымчалыг байдалды тургускан. Уруглар чүгле ажылдаарындан аңгыда, хостуг шактарын чогумчалыг эртиреринге чугула чүүлдерни мында эккелгеп. Оолдар өртүзүнге тыва хүрештин маргылдаазын организастаап, тиилекчиин тодаратқан. Хол бомбузунге футболга тоскы классчылар класстар аразының маргылдааларын база эртиргеп.

Чайгы дыштанылганы уругларның организастыг. күш-ажыл-биле сырый холбаалыг эртирериңче школаның болгаш база будуруулге — ыяш ажыл-агыйынын удуртукчулары бир денге сагыш салып турар.

М. ЧАШ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

КАЯА ӨӨРЕНИП БОЛУРУЛ?

КРАСНОЯРСКИНИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУНУҢ тыва филиалы күндүскү салбырның агрономия болгаш зоомиженер факультеттеринге бирги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Билдиринишкиннерни июнь 1-ден 31-ге чедир хүлээп алыр. Киреринiң шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедир болур. Студентилерге августуң 21-ден 25-ке чедир кижир саналар.

Агрономия болгаш зоомиженер факультеттеринге өөренип кирер кижилер физиказга, химизага, биологизага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле) шылгалда дужаазар.

Өөренирин күзээннер институттуң ректорунуң адынга билдиринишкин бижирир болгаш анаа шилип алган мергежилин айыткаш, ортуман билиг дугайында документнин (бодун), школадан азы сөөлгү ажылдаан черинден оларның удуртукчуларының партия болгаш профсөөлчел организацияларының сүлделиг таама хап, бүзүреткен характеристиказы, эмчи шынзылгазын (№ 286 азы № 086 «у» майыктарның), күш-ажыл депторинден үштө бижилгенин, 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурукту кожар.

Паспортту, шерии биледиин азы кижир бижээн хе-ечнилердин боду экжеп көргүзер. Чепсектиг Күштерден халашкан кижилерниң командылал черинден характеристика кижирери албан эвес.

Адрес: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу. № 1 «а» бажың, № 6 автобус-биле «Машзавод» доктаар черге чедер.

• • •

КРАСНОЯРСКИНИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУНУҢ тыва филиалы Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң тыва филиалынга болгаш өске-даа дээдги өөредилге черлеринге өөренирин күзээн кижилерге бир ай хуусаалыг белеткел курузунга хүлээп алырын чарлап турар.

Филиалдың директорунуң адынга билдиришкинни кижиленнинг болгаш өөредилге хелезизин төлээн дугайында квитанциязы көргүскен соонда, курска кижир саналар. Өөредилге дээш 10 рубль хелезинни институттуң кассазынга төлээр.

Кичээлдер июль 1-де эгелээр.

Адрес: Кызыл, Калинин кудумчузу, бажың № 1 «а» өөредилге кезээ, ада № 6 автобус-биле «Машзавод» доктаар черге чедер.

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ

1985—1986 өөредилге чылында 10 класс дооскан билиглиг оолдарны болгаш кыстарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле хүлээп алырын чарлап турар:

— фельдшер салбыры — өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

— сестра салбыры — өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

— диш техниказының салбыры — 1-ги балыктуң өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

Билдиришкиннерни августуң 14-ке чедир хүлээп алыр.

Өөренирин күзээннер дараазында документилерни дужаар:

1. Билимниң дугайында аттестат.

2. Ажылдаар черинден азы школадан характеристика.

3. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

4. Ажылдап турган болза, күш-ажыл депторинниң хоолгезы.

5. 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.

6. Өг-бүлезиниң байдалының дугайында шынзылга.

Киреринiң шылгалдалары августуң 1-ден эгелээр.

Адрес: Кызыл, Кечил-оол 2 «А», хүлээп алыр комиссия. Телефоннар №№ 2-41-19, 2-18-28.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1983 чылдың августуң 3-те үндүрген № 289 доктаалын өзүгаар Дус-Хөлдүг (Сватиково) бойдустуң тураскаалдыг черн кылдыр чарлаан.

Ынчангаш ол төлөп ажыглаарын болгаш камгалаарын корум-чурумчудар, санитар-ырыг-шеверер байдалын эңгидер сорулга-биле «Жаркий» турбаазаны болгаш Амыдыралкөндүрүлгө министерствозунуң эмы-дуза чедирер черни харган.

Аңаа холбашкыр профобөвүлел ол төлге албан-будуруулге черлериниң профилактор-рийлеринге ажылчы чонналының чүгле организастыг дыштанырын чөпшээрээнин болгаш аңаа организас чок кижилерниң баарын хораанын республиканың бүгү хамаатыларынга дыңнадып турар.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ

11. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Н. В. Гоголь—«Ревизор». Фильм-шин. 12.00—12.05—Телемедээлер.

14.15—Телемедээлер. 14.30 — Док. фильмнер. 15.50— Уругларга фильм. 16.25 —Объектив. 17.00 — Концерт. 17.30 — Шевер-холдар. 18.00 — Бистиң сад. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бо хүнүмерниң почтазы. 19.30— «Дума о Ковпаке». Уран-чечен фильмниң бирги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 — Чогаалчы Г. Бэровикбиле ужуражыышкын. 23.05 — Эртем-нептерелдиг фильм. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35—«Поколение победителей». Уран-чечен фильм. 10.15 —Концерт. 10.30 — Киножурнал. 10.40 — «Будильник». 11.10— Шыдыраа школазы. 11.40 — Уругларга фильм. 12.45 — Кишиневетан музыкалыг дамчыдылга. 13.15 — Француз дыл. 13.55—14.40 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи».

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш». 18.35—Уругларга фильм. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15— С. Кирсановтуң шүлүктери. 21.35—«Ил и счастье». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 22.30 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». 23.00 — 00.45—Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Кайрат».

12. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аян-чорукчулар клубу». 9.55 —«Дума о Ковпаке». Уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 11.25 — 11.30 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Док. телефильмнер. 15.10— «Демьян Бедный — революциянның йөрээкчизи». 16.05 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 16.50—Бүгүдеге стадион. 17.20— Эртем болгаш амыдырал. 17.50— Баскетболга Европа чемпионады. 18.30 — Силернин бажыңыңарда чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—«БАМ үргүлчүлеишаан». 19.25 — «Дума о Ковпаке». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.30 — «Рольче орук». 22.50— «Хуулгазыннығ огород». 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Динамо» (Минск). Чапсар үезинде—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — Шевер-холдар. 8.45 — Концерт. 9.25 — Литературлуг номчулгалар. 9.55— Док. телефильм. 10.25 — ССРЭ-де бойдусту камгалап турары. 10.55 — Фильм-концерт. 12.40— Чаа док. телефильм. 13.10 — «Өг-бүле болгаш школа». 13.40— 14.10 — Немец дыл. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.45— «Сеткилдиң хайыралы». 19.05— Делегейде болуушкуннар дугайында беседа. 19.15 —«Азия төвү». «Хоойлу арагалаашкынга удур». Тыва АССР-ниң прокурорунуң оралакчызы Н. А. Ондарның чугаазы. 19.45 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Москва, Фестиваль. 20.45— Эртем-нептерелдиг фильм. 21.00 —«Үе». 21.30 — 22.25— «Ил и счастье». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы.

13. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 9.55— «Дума о Ковпаке». Уран-чечен фильм. 2-ги кезээ—«Буран». 11.30— 11.35 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док-фильм. 15.05— М. Мусоргский. «Делгелгеде чуруктардан». 15.40 — Маргыжар клуб. 16.20 — 19-ку вектин төнчүзүнде XX вектин эгезинде орус шүлүглел. 17.20 —Делегей болгаш амыңаар. 17.50 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. 18.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.30—Концерт. 19.55 — Балет артистериниң чурттаар аразынга бешки конкурузунуң ажыдыышкыны. А. Глазуновтуң баледы — «Раймонда». 21.00— «Үе». 21.35 — «Раймонда». Балеттиң уламчылалы. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35— Концерт. 8.55 — Бистиң сад. 9.25 — Амыдыралче путевка. 10.10 — Даниэль Дефо болгаш оон ному — «Робинзон Крузо». 10.40 — Чалыылармын уран чүүлү. 11.10 — «Преступление». Бижимел төлбүлбүрлүг уран-чечен фильм. 13.20 —Испан дыл. 13.50 — Радослав Жуковский ырлаар. (ПУР). 14.15 — 14.50 — Док. телефильмнер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20— С. Маршак—«Кошкин дом». Шин. 19.05 — Киножурнал. 19.15— «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Самбо хүрешче ССРЭ чемпионады. 20.40 — Эртем-нептерелдиг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.20 — «Ил и счастье». Уран-чечен телефильмниң 3—4-ку сериялары.

14. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Ужгородган дамчыдылга. 9.40 — Л. Кассиль — «Кондуит-биле швамбрания». 10.35— 10.40 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эртем-биле күш-ажылдың эвилелиң». 15.20 — Концерт. 15.45 — Орус чугаа. 16.15 — В. Шебалин. № 3 симфония. 17.00 — Россияга 1905—1907 ыылдарның революциязының 80 чылынга. 17.45— «Дем каттыштырылгазы. 18.15 — Бир эвес кадык болукса чаа. 18.30 — «Хөглүг нотажыгашгар». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Алкоголизмниң хоразының дугайында кыска хемчээлдиг уран-чечен фильм. 19.35 — «Бистиң өөнүктерниң концерттери». 20.05— Док. телефильм. 21.00— «Үе». 21.35— Концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — ГДР-ден уругларга дамчыдылга. 9.15 — Док. телефильм. 10.00 —«Билиг—күш». 10.45 — Концерт. 11.10 —Док. телефильм. 11.35 — Мультфильмнер. 12.20—Н. Бирюков. Чогаал ажылының дугайы. 12.50 — Англи дыл. 13.20 — 14.10— Фильм-шинниң баштайгы көргүзүү.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15—С. Прокофьев. Фильм-концерт. 18.35 — Симфониктиг музыка күүселдези. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». Программада — «Медицина ажылдакчызының хүнүнге». «Арага мыпес чорук амыдыралдың негелдези». 19.45 - Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Ритмниг гимнастика. 20.45 — Телеочерк — «Федоскино. Чуруктуңүүн чурту». 21.00—«Үе». 21.35— 23.20 — «Ил и счастье». Уран-чечен телефильмниң 5—6-гы сериялары.

15. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35— Эртенги гимнастика. 8.50— Чалыылармның уран чогаадылгалары. 9.20 — Улам хөй эки барааннар дээш. 9.50 — Чаа док. фильм. 10.20 — Чуруктуулар дугайында чечен чугаалар. 10.50 — «Тиилекчилер». 12.05 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.35 —Уругларга фильм. 14.45—Бөгүн делегейде. 15.00 — Улустуң уран чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». (Испания). 15.35 —Баскетболга Европа чемпионады. 16.55 — Политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Прахинниң беседазы. 17.25 — «Билдиңгир-даа болза, бүзүреннинг эвес». 18.25 — «Ливанның чалбыышталган мурчуу чүгү». 19.05 — Концерт. 19.45 — Чаа док. фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — Концерт. 22.50 — 23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазында. 8.30 — Док. телефильм. 9.30— Мультфильмнер. 9.50 — «Эртенги почта». 10.20 — «Документалдыг экранга» киноапсырылга. 10.55 — Томскиниң телестудиязының программазы. 12.10 — Самбо хүрешке ССРЭ чемпионады. 12.30 — Спидвейге делегей чемпионады. 13.00 — Киевтен дамчыдылга. 13.30 — «Аян-чорукчулар клубу». 14.30 — Фильм-опера. Музыказы Белла Бартоктуу. 15.40 — Аныяктар кежээзи. 17.20 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер». 18.30 Док. телефильмнер. 18.55 — «Кадыкшыл». 19.40 — Делегейде болуушкуннар дотчулалы. 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Виктор Левченко ырлаар. 21.00—«Үе». 21.35—23.05 — Гарантирую жизнь». Уран-чечен фильм.

16. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Медицина ажылдакчызының хүнүнге. 9.35 — «Спортлотокуң» 24-ку тиражы. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.15 — «Бүгүн — Медицина ажылдакчызының хүнү». 12.00 — «Эртенги почта». 12.30 — «Кодээнниң шагы». 13.30 — «Музыка киноскузу». 14.00 — Баскетболга Европа чемпионады. 14.40 — «Чукоккала». Чаа фильм-шин. 16.25 — Чагыг өзүгаар концерт. 17.10— «Аян-чорукчулар клубу». 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Мультфильм. 19.05 — «Судья и его палач». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35—Л. Ошанниниң шүлүктери. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак»— «Шахтёр». 22.45— 22.55 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чурук бүргүзүнде — үн. 8.30 —Орус чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.30 — Док. телефильм. 10.00 —Л. В. Бетховен. № 9 соната. 10.40— Эртем-нептерелдиг фильм. 11.00 — Мультфильмнер. 11.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.30 — «Кинопанорама». Улустуң уран чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». (Испания). 14.45 — «Кең канчаар катканый». Алды сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 15.50 —Делегей болгаш аныяктар. 16.20 —Док. телефильм. 17.15— «Советская культура» солуннуң шаңналы дээш уран гимнастикага чурттар аразының маргылдаазы. 17.55 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары — шылгараачел совет композиторлар. 18.50— Чаа док. телефильм. 19.10 — Фильм-концерт. 19.50 —«Чөөн Сибирь» киножурнал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Гимнастикага чурттар аразының маргылдаазы. «Советская культура» солуннуң шаңналы дээш. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Ах, водевиль, водевиль...». Уран-чечен телефильм. 22.40 — Чаа эртем-нептерелдиг фильм. 23.00 — 23.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Арарат»—«Динамо».

Кино

ИЮНЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Влюбленные» 18.40, **«Груз без маркировки»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Этот негодяй Сидоров» 10.10, **«В двух шагах от «рая»** 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК» «Тайна острова чудовищ» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Самрат» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тутсы» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Человек который закрыл город» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Агаар

Республиканга шокар булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын чүктен хаттың кужу секундада 8—13 метр. Дүне аңаарның температуразы 7—12, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 14—19 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне аңаарның температуразы 8—10, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

Тыва АССР-ниң Чыргыдыышкын министерствозу, улус өөредилге ажылдакчыларының профсөөлчел обкому, хоорайның улус өөредилге килдизи, Кызылдың № 2 школазының партия, профсөөлчел организациялары, школаның коллективи ССРЭ-ниң улус өөредилгезиниң тергинниң, хоочун башты

Любовь Степановна
КОКОРЕВАНЫҢ

аар өөрээш мөчээнин дыңнатпышаан, оон өг-бүлезиниң болгаш чоок кижилериниң хамы кажыдалын илергейлеп тур.

Шын Редакциянын адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгадыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет турғузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информапия килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көзээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45. Солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3046.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01222

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 135 (12825) | 1985 чылдың июнь 12, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИРИ— АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хурал июнь 11-де СЭКП ТК-да ажыттынган. Ооң ажылында эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. М. Чебриков, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков,** эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партияның крайкомнарының болгаш обкомнарының, чамдык улут хооркомнарының секретарьлары, министрлер болгаш күрко-миттеттерниң даргалары, совет болгаш профэвилел ажылдакчылары, сураглыг эртемденнер, эртем-бүдүрүлге болгаш бүдүрүлге каттыжышкыннарының, бүдүрүлгелерниң, тудуг организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтарның, эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттарының удуртукчулары база кол специалистери, мурнакчы ажылчыннар болгаш колхозчулар, бүдүрүлге чаартыкчылары киржип турар. Чөвүлел хуралда чогаадыкчы интеллигенцияның, парлалганың төлээлекчилери киржип турар.

«Партияның экономиктиг политиказының үндезин айтырыы» деп илеткелди чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары **М. С. Горбачев** кылган.

ПАРТИЯНЫҢ ЭКОНОМИКТИГ ПОЛИТИКАЗЫНЫҢ ҮНДЕЗИН АЙТЫРЫЫ

Эш М. С. Горбачевтуң илеткели

Эштер, ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлерин коммунистер, бүгү совет улус улуг чүүлдүгүнүүшкүн-биле хүлээп алганын билир болгай силер. Ол дугайын партия комитеттериниң пленумнарының ажылының түңнелдери, төп органнарга кээп турар хөй санныг чүүлдүгүнүүшкүннер уламчылап турар. Чер болгандаа ажылчы чоннар ниитиледдиң болгаш күрүнениң ажылхереглериниң дугайында улам улуг сагыыш салып, кызымаккайы-биле бүрүүгаарларын, бистиң амыдыралывыстың бүгү адырларынга корум-чуруумну быжыглаары дээш демиселди идепкейлии-биле калбартырын, бо херекке быжыг болгаш чайгылыш чок болуруп күүседирин илередип турарлар. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, партия организацияларында, күш-ажылчы коллективтерде, харын бүгү чүрттө-даа эки, ажыл-херекчи байдал тургустунуп турардыр.

Социалистиг тургузуушкунуң дружуулгазынга, совет экономиканың чедишкиннеринге болгаш келир үеге СЭКП-ниң стратегизиин эртемге үндезилеп ажылдап кылырынга даянгаш, апрель Пленумуну, эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, чүрттүн социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринин концепциязын хевирлеп турускан.

Бо талазы-биле соңгаарладып болбас хемчегларни үлээп алырынга эргежок чугула апарганындан СЭКП-ниң XXVII съездиниң мурнуу чарыында бо чөвүлел хуралды чыылдырар дугайын ТК-ның Политбюрозу шиитпирдээн.

Төп Комитет социал-экономиктиг хөгжүлдениң дүргедедиринин сорулгазын салырда, улус ажыл-агыйының өзүлдезинниң темпизин аңаа-ла бедидерин көрбейн турар. Чугаа болза, бистиң хөгжүлдевистиң чаа шынарыынга, стратегия талазы-биле чугула угланыышкыннарга шалыпкын бүрүүгаарлаашкынның, бүдүрүлгениң структуразын эге тургузарының, интенсивтиг орукче, эргелеп башкарылганын ажыктыг хевирлеринче шилчириниң, социал айтырыгларны улам-на долузу-биле шиитпирлээриниң дугайында чоруп турар.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринин эргежок чугулазы бистиң иштики негелде-херелдеривис - биле тодаратпышын турар. Экономиканы хөгжүдер талазы-биле чоргаарланыр чүүлдеривисте бар. Чүрттө муң-муң бүдүрүлгелерни түдүп тургускан, бистиң хоорайларывыстың болгаш суурларывыстың овур-хевирлери чаартыкан, культураның, өөредилгениң, кадык камгалалының деңнели бедээн. Улустуң чүрттелга, культура-амыдырал байдалдарын болгаш ниити материалдыг чаагай чоруун эжиндер талазы-биле хөй чүүлдер кылдынган. Бо бүгүдең социализмниң, ооң планныг экономиказының артык күштүү база катап чайынналыы-биле илереттинген. Ынчангаш бистиң чедишкиннеривисте маргылдаа чок, оларны бүгү-ниити түлээп көруп-даа турар.

Ындыг-даа болза, 70 чылдарның эгезинден тура экономика хөгжүлдезинге чамдык бергелер билдинип кээп турар апарган. Ооң кол чылдагааны чүдел дизе, структура политиказын, эргелеп-башкарыгланың хевирлерин болгаш аргаларын, ажыл-агый чорудулгазының психологиязын эде тургузарынга кызымаккай чоруктуң бистерниң илереттээнивисте боон турар.

Партияның, бүгү улустуң мурнунга чогумчалыг эвес чүүлдерни ажып эртеринге, херекти эки талазынче шыңгыы угландырарының сорулгазы тургустунуп келген. Ооң еске арга чок: бистер социал программаларны кызырарының оруунче кирип болбас ужурлуг бис. Аъш-чем хамдырылгазын экижидериниң, чонга барааннарны будуреринге болгаш ачы-дуза чедирилгезин улгаттырар талазы-биле соңгаарлаттыкпас сорулгалар ниитиледдиң мурнунда туруп турар. Моон-даа соңгаар чүрттелга бажыңнарын тударын калбаа-биле чорудары, кадык камгалалын сайзырадыкшыдары, өөредилгени, эртемни болгаш культураны хөгжүдери чугула боон турар.

Ооң-биле чергелештир социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринин эргежок чугулазы дашты байдалдардан база хамаарыкшыл турарын илеткелчи демдеглээн. Бистер чүрттүң камгалалынга эргежок чугула акша-херектиниң салыр ужурга таваржып турар бис. Совет Эвилели боочексти эндере будуреринге соксадыр дээш моон соңгаардаа улуг күжениишкиннерни кылыр, ынчалза-даа империализмниң агрессчи политиказы болгаш кыжаныышкыннары туруп турда, бистерден шериг күжүүнүң талазы-биле ажыг болур байдалды болдурбас ужурлуг бис. Совет улустуң тура-соруу-даа ындыг.

Совет Эвилели делегейниң бурунгаар депшилгелиг хөй-ниитизиниң караанга кижилерниң чүс-чүс чылдарда социал идегел-күзелдерииниң демдээ боон келген болгаш ындыг боол-даа турар. Ынчангаш ол бодунуң экономиказынга эң-не бедик организастыг, ажыктыг чоруктарының база үлегер-чижээ болур ужурлуг. Моон алгаш көөрге, чүрттү хөгжүдерин дүргедедиринин сорулгазы бөгүн бирги чергенинг политиктыг, экономиктыг социал ужур-дузалыг сорулгазы апарган-дыр. Оны амыдыралга боттандырып чорудары — соңгаарладып болбас, ниити-партийни болгаш бүгү-улусчу херек-тир.

СЭКП-ниң XXVII съездизинче партияның бар чорууру, съездиниң программыг документилериниң белетектиинип турары амгы үеде эртем-техниктиг депшилге чок болур болза, бистер бурунгаарлап шыдаавас бис деп чүвени медереп билири чугула боол турар-дыр. Чогум-на ооң ужурундан бүгү документилерге, хамыктың мурнунда чүрттүң XII беш чылда болгаш 2000 чылгa чедир үеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинниң кол угланыышкыннарынга экономиканы интенсификастаарынче үндезин эргилдени хандырарының чаа-чаа аргаларын тодарадыр ужурлуг.

ТК-ның Политбюрозу чоонта чаа кол угланыышкынның телевилелин чугаалаанын көрген болгаш ында айыттынгаш угланыышкынарны болгаш санныг нииитизи-биле чүүлдүг деп деткээн. Ынчалза-даа төлевилелди чедир ажыйдап кылырын негеп турар шыңгыы эдилге-чазаларны база илереткен. Ында чамдык адырларның кол интенсетиг орукче шилчириниң, бүгү көргүзүглерни дең-дескиболдурарын хандырарының хемчегларын үндезилеп айтыры ам-даа чедип алдынмаан болган. Төлевилелди ажылдап кылырын үргүлчүлээр ужурлуг, оон-биле кады бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле айыттынган санныарны минималдыг деп санаар херек.

Амгы үеде кол чүүл — бүдүрүлгениң ажыктыын, продукциянның шынарын бедидериниң бүгү курлавырларын дилеп тывары болгаш ажыглаары боол турар. Бүдүрүлге, адыр бүрүзүн, бүгү улус ажыл-агыйын хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче угландырарының амыдыралга эргежок чугула апарганын бистиң кадрларывыс билген турар ужурлуг.

Министерстволарның хөй-хөй удуртукчулары капитал салыышкынарын болгаш курлавырларны канчап-ла хөйну «ушта соп алырынчез болгаш эвээш планныг болуруңче чүткүп турар. Чүрттелга машина тудуушкун министерстволарының министри К. Н. Беляк акша-херектиниң немештир тускайлап бээри болгаш планнаттынган көргүзүглерни кудуладыры дээш демисежиринге эмин эрттир кызымаккай киижи боол турар. А. И. Яшинниң башланы ССРЭ-ниң Тудуг материалдары үлетпүр министерствозу болгаш өске-даа чамдык министерстволар, ведомстволар ооң дээредевес туруштуг боол турар. Чүрттү канчаар-даа аажок хөй, үндезин чок чарыгдалдарже база катап киир тыртарын кордап турар удуртукчулар-биле орукташ эвес бис деп бодаар мен.

Тускайлаттынган акша-херектиниң ажыктыг чоруун хандырары дээш демиселгге черчер удуртукчуларындан база шыңгыы негелдеми салыр херек. Моон мурнунда крайкомуң инициативазы болгаш ССРЭ-ниң элээн каш министерстволарының болгаш Күрпланының деткимчези-биле Красноярск крайның будуруккучуң күштерин хөгжүдер талазы-биле улуг хемчээлдиг шиитпирлерни түлээп алган. Ол улуг, перспектиг девискээр боол турар, ынчангаш ону бүгү хемчег-биле хөгжүдер херек. Ынчалза-даа ажаа ажылды база-ла бүгү черлерге ышкаш, чарыгдалдарның дүрген дедир эгиттинерининң дугайында сагыш салбышаам чоруудар ужурлуг. Ындыг болбайн баргаш хараадаанчыг, Саян-Шушенски гидроэлектростанция Братск ГЭС-тен ийи катап ооржум түттүнүп турар. Абаканның вагон кылыр катты-ышкынында «куруг көрпустар» элээн каш чылдар иштинде туруп келген. Амгы үеде крайда 5 муң объектилерни кылып турар. Күштерни тоолыдаратканының түңнелинде тудуглар ооржум чоруп, күрлавырлар чидиргилери хөй боол турар. Крайның партия организациязы, план, ажыл-агый органнары оң дээш харыы салгa чүктевес бе? Күруне Сибирьни моон соңгаар-даа хөгжүдеринге акша-херектиниң харамаанмас. Ынчалза-даа бистер, олар анаа чыдып бербейн, ажык-дузазын эгитсин дээш, негээр эргелиг бис.

Амгы үеде XII беш чылды ажылдап кылып турар үеде, индустриалдыг кол-кол регионнар ажыл-агыйны бүдүрүмчелиг чорударының үлегер чижээн көргүзер ужурлуг. Төп Комитет Москваның ажылчын ажыгызынга, интеллигенциязынга, найысылдың улуг эртем-бүдүрүлге күжүнге улууби-ле идеген турар. Ленинградтың партия организациязының чорудуп турар улуг ажыл-чорудулгазын база катап деткиири күзенчиг. Челябинск областың коммунистери солуун саналдарны киирген. Бистер чүрттүн Свердловск болгаш Харьков, Новосибирск болгаш Донецк, Омск болгаш Горький дээш ышкаш өске-даа үлетпүр төптерининң эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге улуг үлүүн киирериңге идегээр эргелиг боол турар бис. Оларның партия организациялары экономиканы интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидер талазы-биле хемчегларни боттандырарын хандырарынга Төп Комитет идеген турар.

Кол угланыышкынарны ажылдап кылырының артыкан үезинде, бөгү чыл планның белетээрдеге төлевилелде айыттынган көргүзүглерни чүгле чедип алырын эвес, харын база оларны улам экижидерин хандырар ужурлуг ындыг хемчегларни бүгү деңнелдерге көөрүн бо бүгү негеп турар. Бистер эвээш чарыгдаадарны үндүрүп тургаш, улам бедик көргүзүглерни чедип алыр ужурлуг бис. Экономиктиг-даа болгаш политиктиг-даа сорулга ындыг боол турар.

М. С. Горбачев ооң соонда инвестиция болгаш структура политиказын эде тургузарының айтырыгларынга тодаргай доктаваан. Кол кичээнгейни будурүлгелерниң техниктиг эде чепсеглээшкининче, курлавырларны камнаарынче, продукциянның шынарын шыңгыы бедидерин хандырарынче угландырар ужурлуг.

Ажыл-агыйны чорударының шаанда тургустунган чаңгыс аай эвээнден чайгылыышкын чокка ойталаары чугула. Ындыг үеде ажылдап турар дыка хөй будурүлгелер хөй чылдарның иштинде техника талазы-биле эде дериттинмейн турда, будурүлгени калбартырының кол аргазы чаа тудуг болур деп санаттынып турган.

Бөгүн будурүлге фондуларының дыка хөй кезии эргижирээн, ооң ужурунда капитал септелгенин ажылдары хемчээл чогу-биле улгаткан. Фондунуң эгидиргези кудулаан ажылдаар чаа-чаа черлерниң саны өзүп турар болза-даа будурүлгени механизастаарын кошкан чорудуп турар. Холбиле кылып ажылдың улуг ооржуму бис эвээжеп турар.

Чаартылгага ажыглаан капитал салыышкынны чаа тудугдан барык ийи катап хөй ажыктыг берип турарыы-биле амгы үеде кым-даа маргыш пас. Ынчалза-даа ажыл-агыйны чорударының мурнундагы ажыыл эвээш аргалары ам-даа бар боол турары тараадаанчыг. Чижээ, кара металлургиниг 15 чыл иштинде 50 миллиард рубль капитал салыышкынын тускайлаан. Будурүлгелерниң техниктиг чепсеглээнишкининче кичээнгей салдынмайн турда, ооң хөй кезиин чаа, комплектилиг эвес тудугларга ажыглаан боол турар. Кара металлургия министерствозунуң коллегиязының болгаш министр И. П. Казанецтиң техниктиг политиканы шын эвес чоруткамындан ол адыр онгу-даа, ол бирги-даа беш чыл планнарының даалгаларын күүседип чадажып кааш. Ында ажыл-херектиң байдалын үндезини-биле чаартыры негеттинип турар.

Чүртке ниитизи-биле капитал салыышкынарның ниити хемчээлинде чаартылгаларга көрдүнген акша-херектиниң үлүүн чоокку чылдарда үштүр бир кезээнден эвээш-ле дизе чартыынга чедир кодурер ужурлуг. Ол белен эвес ажыл-дыр. Чаа тудуглар чокка ону чедип ап шыдавас бис. Ынчалза-даа тудуп турар объектилерни хемчэнгейлиг көөр херек: чамдыызының тудуун дургедедир, өскелерин соңгаарладыр азы соксадыр херек.

Ооң-биле чергелештир будурүлге фондуларының бүгү-ниити инвентаризациязын чорудуп, будурүлге бүрүзүнүң адыр бүрүзүнүң чаартылгазының программазын ажылдап кылыр херек. Эргижирээн кол фондуларның, ылаңгыя оларның ур ажыглаттынган кезээнин ажыглалдан үнүүшкүнү ийи катап көвүдээр ужурлуг. Ынчангаш ама-на кандыг-бир чаартылганы чорудар эвес, а харын эң-не мурнакчы техниканы нептередир, экономика болгаш социал талазы-биле эң-не ажыктыг чүүлдерни бээр арганы чаартылгаларны чорудар херек.

Курлавырларны тывар, ажыглалга киирер болгаш ажыгдаар адырларда капитал салыышкыннарның аразында деңнелдер улуг болгаш чидиг айтырыг болуп турар. Оттулар чүүлду болгаш чиг этти тывары улам-на бергедеп турар. Ынчалза-даа ооң эң таварымалыг аргазы — бүгү талалыг каммалга, курлавырларны камнап алырының технологиязын калбаа-биле нептередир-дир. Ооң ортек-үнезиндаа 2—3 катап чиик болур. Чижээлээрге, Электротехүлетпүр министерствозунга курлавырларны камнап алырының эки дүржулгазы бар, ында он бирги беш чылда кол материалдар ажыглалын көвүдетпейн тургаш продукция будүрүлгезин көвүдедирин чедип ап турар.

Ниитизи-биле бистиң экономикавыста төтчеглекчи байдал хөй болуп артпышаан. Автопарктың дизельдиг моторларже шилчидилгезинде хожудаашкыннарның үржүү биле чыл бүрүде 8 миллион тонна чедир бензин ажыр чарыгдатынып турар. Чылыдылга электр станцияларының дериг керекселдерин чаартпейн турарындан чыл бүрүде 20 миллион ажыг тонна ышжеглей алган оттулар чүүлду ажыр чарыгдап турар бис. Оттулар чүүлду хөйу-биле чарыгдап турар бөдүүн тургузуглуг чүс-чүс муң котельналлар бистиң чүртүвүстө бар. Ийиги чергениң курлавырлары багай ажыглаттынып турар. А чогумна ол курлавырларның кам-рын чедишкинниг күүседип, алган бедик социалистиг хүлээлгелерин херек кырында боттандырып шыдаарын көргүскен. Заводта күш-ажылывдың сагыга-чуруму быжыг. Шупту будурүлге бригадалары күш-ажылды организастаарының депшилгелиг хевири болур бригада керээзинин ёзугаар ажылче шилчээн. Бригадалар аразында чарышка Ю. Монзоева удурткан чазаныкчылар, В. Соловьёвка удурткан станокчиктер бригадалары шылгарап, ай санында эки күш-ажылчы көргүзүглерни чедип ап турар.

О. ДУЛОВА,
«Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң экономизи.

[Уланчызы 2-гы арында.]

ОРБИТАДА АЖЫЛ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Июнь онда орбитада «Салют-7» — «Союз Т-13» комплениизинге үшкү ажыл түңү Москвеныы-биле 9 шакта эгелээн.

Ужудуушкунуңуң программазын өзүгаар Владимир Джанибеков биле Виктор Савиных «Салют-7» станциеның иштинде системаларының болгаш дерилгелериниң байдалын ынаарын үргүлчүлеп турар. Станция чер чоогунуң орбитазында үш чыл ажыг уе иштинде чоруп турар.

Тректорлуг хемчээшкиннерниң түңнелдерин өзүгаар алырга, башкарылгалыг комплекстиң орбитазының параметрлерин мындыг:

— чер кырындан эң ыраавры —375 километр;

— чер кырынга эң чоокшулаавры — 356 километр;

— дескиниишкинниң үези— 91,6 минута;

— ийленишкини —51,6 градус.

Владимир Джанибековтуң болгаш Виктор Савиныштың байдалы эки. Космонавтарның ийилдирзинниң деңзи чок байдалга чаңчыгышкыны чогумчалыг эртип турар.

Орбитаның «Салют-7» — «Союз Т-13» комплекизинин ужудуушкуну үргүлчүлеп турар.

Космостуң «Союз Т-13» кораблиниң экипажы — экипажтың командири ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи даңлыг Маадыры, полковник Владимир Александрович Джанибеков болгаш бортинженер ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Совет Эвилелиниң Маадыры Виктор Петрович Савиных.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникazы.

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Он бирги беш чылдың эртем дөрт чылында Кызыл районнуң ажыл-агыйлары дүктуу будүрер база күрүнеге садар талазы-биле багай эвес түңнелдерни чедип ап келген, «Тиилелге», «Терэ-Хөл» совхозтар ол уе дургузунда күрүнеге дүк садар планнарын ажыр күүсеткен, ынчалза-даа «Шамбалыг», «Кара-Хаак», «Х Улуг хурал» совхозтар тус-тузунда 58, 24, 7 центнер дүктуу чедир дужаавайн, ереллг арткан. План күүсетпээн совхозтарга эрткен дөрт чылдың өрезин база бо чылдың планныг онаалдазын күүседиринге берге байдалдар тургустунган. Ынчангаш ол ажыл-агыйлаңның удуртукчулары, тускай эртемниглери бүгү тала-биле боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Бо чазын өгаар-бөйдүстүн байдалдары төөрүмча чок турза-даа, совхозтар өшкү, теве кыргылдазын чогуур үезинде организастыг эрттирген. Район эрткен чылын 2900 килограмм өшкү дүгүн кыргып алган болза, бо чазын оон 600 килограмм хөй дүктү кыргып, дужаагаан. «Х Улуг хурал» совхозтуң өшкү кадарчылары Бичө-оол Сенди-Хуурак, Ким-оол Амыртаа, Көкүс-оол Сенди-Хуурак олар кадарган өшкүлериндең пландa көрдүнгенинден хөй дүктү кыргып алганнар. Ынчалза-даа үк совхозтуң төвежилери күрүнеге эрткен чылдыынган 135 килограмм дүктү эвээштп сөөкан.

Бо түңнерде хөй кыргылдазынга белеткеп ажылдары ажыл-агый бүрүзүнде доозулган. Хөй кыргыыр алды пунктуга ниитизи-биле 60 муң ажыг хөйну кыргыыр. Пунктуларда хол-биле кыргыыр болгаш электрилиг хемчаларны, бистерни, чөнүлерни, шоодайларны болгаш оон-даа өске чүгүле херекселдерни четчеләэн. Ынчалза-даа «Кара-Хаак» совхозтуң дүк тырыыр презп үрелик, өске чепсек-херекселдери четпес болуп артпышаан. Совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери олче чогуур ниитизинги салып, кыргылда пунктузун дарый четче хандырарыны чугула.

Хөй кыргылдазының үезинде кыргылда пунктуларынга тускай эртемниглерниң, төй-ниитизиниң активчилериниң дежурныйлаашкынын тургузар. Кыргыычылар аразында социалистиг хөгжүлдениң түңнелдерин үндүрерде чугле кыргаан хөюнуң самын, дүгүнүң деңзизин барымдаалавайн, дежурныйларның хүн бүрүде чорудуп турар демдеглел депгелерин база ажыгдаар керек. Кыргыычылар хөйнуң даваажоозунда, өөнде, бажында, күдүрүүнде дүктөрни чедип кыргыыр таварыылгалар хөй болур. Ол ышкаш чамдык харыысалга чок мамырнаар, ынчалза, контроль чогум ажыглап алгаш, хөй дүгүн самчыгдаар, чарыгдаары чажыт эвес. Оны дараазында чижектер бадыскап турар. Эрткен чылын ажыл-агыйлар бир хөйдең-не 1,8—2,5 килограмм дүктү кыргып ап турда, улус боттарының хүүда хөюнуң баш самынга онаавтыр 9, 7 килограмм дүктү дужаагаан. Бо талазы-биле совхозтарның удуртукчулары, партхомнар, кедээ Советтер ажылданчылары чогуур түңнелги үндүрер ужурлуг.

Х. МОНГУШ,
районнуң кедээ ажыл-агый продуктуларын белеткээринниң болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспектору.

БЕШ ЧЫЛДЫ НОЯБРЬ 1-ДЕ

«Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң коллективи «СЭКП-ниң XXVII съездиингe—27 күш-ажылчы шаптынчы декадазы деп девизтиг социалистиг чарышка идепкейлиг киржир деп шиитпирлээн болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Заводтуң ажыл-ишчилери боттарының ага-курлавырларын санап көргеш, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хүүсаа бетинде, бо чылдың ноябрь 1-де күүседир, а доозукчу чылдың планын декабрь 25-те боттандырар деп сорулганы салганнар. Чыл планындан ажыр 100 эжик болгаш 100 соңга блоктарын кылыры көрдүнген.

Мурнакчы коллектив беш айларның планныг онаалдазарын чедишкинниг күүседип, алган бедик социалистиг хүлээлгелерин херек кырында боттандырып шыдаарын көргүскен. Заводта күш-ажылдың сагыга-чуруму быжыг. Шупту будурүлге бригадалары күш-ажылды организастаарының депшилгелиг хевири болур бригада керээзинин ёзугаар ажылче шилчээн. Бригадалар аразында чарышка Ю. Монзоева удурткан чазаныкчылар, В. Соловьёвка удурткан ыяш дилдирикчилериниң болгаш А. Черныхка удурткан станокчиктер бригадалары шылгарап, ай санында эки күш-ажылчы көргүзүглерни чедип ап турар.

О. ДУЛОВА.
«Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң экономизи.

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛУП

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге—27 шаптынчы декада» деп сыгырыыллыг социалистиг чарышты бир дугаар деткээннериниң аразынга кирген Кызылдың № 1 АТБ-зинниң № 3 автоколонназының коллективи бедиткен чаа социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг күүседир дээш ажылдың темпизин улам шапкынчыткан. Автоколоннаның бригадалары бо чылдың беш айларының болгаш май айның планныг даалгаларын ажыр күүсеткилээн.

А. А. Шевченконуң болгаш В. В. Улановтуң бригадалары мурнукузу дег чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. В. Улановтуң аныктар бригадазы чартык чылдың планын ажыргаш, ам июль айның тенүзүнге чедип турар. Олар беш айларда 3220 тонна чүүлтү сөөртүр тургаш, 3835 тонна чедирген, бир миллион 585 тонна-километрни ажылдап кылып, ол талазы-биле планныг даалгазын 120 хүү ажыг күүсеткен.

А. Шевченконуң бригадазының узун хемчээлдиг чүктер сөөртүр машиналарының човаачылары тудугларны дилиг материалдары, хоолайлар-биле хандырып турар. Ында 17 човаачы планныг даалгаларын шүптүзүү күүседи, съездини күш-ажылчы белектерлиг утку-күүр дээш шудургу ажылдап турар. Беш айларда олар 10 муң 957 тонна чүктерни сөөртүп ниң миллион 688 тонна-километрни ажылдап кылган, планын 154 хүү чедиргени ол. Бригаданың мурнакчылары Александр Марачев, Петр Болкунов болгаш бригадир Боду планныг даалгаларын 200—210 хүү чедирип турар.

Е. ЮРИН.

КЫРГЫЛДА ЭГЕЛЭЭН

Он бирги беш чылдың дооскуучу чылында Эрзин районнуң совхозтарында, малчын бригаделарда, кыргылда пунктуларында хөй кыргылдазы организастыг эгелээн.

Районда бо түңнерге чедир 4 муң ажыг хөйнуң кыргылдазын чоруткан.

Баштайгы түңнерде чарлаан социалистиг чарыштың түңнели-биле «Чаа оруң» совхоз мурнап турар. Ында бо түңнерге чедир 2 муң кыраа хойнуң дүгүн кыргааш, классташ, сортташ, пресстевишаан, район төвүнде белеткел конторазынче чорудуп эгелээн. Совхозтуң төп салбырынган ыраа эвесте база малчын бригадалар төптеринде дөрт кыргылда пунктуларының белеткелиг эки чоруткамындан хөй кыргылдазы шаңгыкын эгелээн. Кыргыыр агрегаттарның септелгезин кылган, эрги бистерин солуп, электри системаларының ажылдаарын тынап, ойлаан. Кижилерниң ажылдаар байдалдарынче база кичээнгейни угландырып, столоваалларны, удуур дыштанар черлерни баш удур белеткеп кылган.

Чаа-оруңчулар ам түңнүң-не барык 1600 хойнуң дүгүн кыргааш, күрүнеге дужаап турар. Совхозтуң ажыл-ишчилери ында 25 муң хойнуң кыргылдазын июнь айның 25-те доозыаш, хураган кыргылдазынче улаштыр кирип, ону беш түн дургузунда доозар деп сорулганы салган.

К. ХЕРТЕК.

САНЫ ӨСКЕН

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылыг совхозтуң Арыскада сайбырын Николай Детленин удуртканы сүт-бараан фермазы бирги кварталда сүт будуреринге 126 хүү, күрүнеге садарын 109 хүү боттандыргаш, районнуң фермаларының аразында тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, район Совединиң күүсkомунуң шилчимир түгү-биле кады ажыа шаңналын алган. Апрельде улам сорук киришкинниг ажылдаавш, база бедик көргүзүгүнү чедип алган—саавчылар, кадарчыларның бир деминг, кызымак ажылдаанының түңнелинде 38 тонна 405 килограмм сүттү будурген. Коллектив айда сүт будүреринің болгаш күрүнеге садарының планын ыракта ажыр күүсеткени ол.

Фермада социалистиг чарыштың түгүн бедик кедүрүп, эң будурукчулуг тура-соруугуг ажылдап турар мурнакчыларның саны өскен. Саавчылар Өшкү-Саар Дадар-оол, Анфиса Бичө-оол, Дензенмаа Кызыл-оол, Наталья Осур-оол хөй сүттү саап ап, шаңналмакталга төлептир болганнар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

КӨВҮДЭЭН

Чадаанамның ыяш ажыл-агый черинниң Сүт-Хөл участогунуң коллективи чыл санында кижиниң кадыкшылыынга улуг ужур-дузалыг витаминниг эм үнүш чыыртырга тарылгазын кидим түлүк чорудуп турар. Бо түңнерде чыыртырга тарылгазында Чолдак-оол Ооржактың удуртканы он кижи составтыг звенозу Чодураалы-Арыгда 40 гектар черде, сад иштинде 50 гектар черде чыыртырганы Чербиден эккел тарып турар. Оон ангыда Тока Монгушка удуртkан сес кижи садта 100 ажыг гектар шөлде чыыртырганамы, терек-терниң суггарылгазын чорудуп эгелээн. Механизатор Кертиг-оол Монгуш сиген кезер шөлдерге чемнежидилгени чаштырып турар.

Б. ОНДАР.

ПАРТИЯНЫҢ ЭКОНОМИКТИГ ПОЛИТИКАЗЫНЫҢ ҮНДЕЗИН АЙТЫРЫЛЫ

(Төөнүүт. Эгези 1-ги орында). келгазы ачыалардырышкын политиктазынын бир кол угланышкышны болур ужурлуг. Соругла болза, аларны хамнаг алырынын кусели-биле улус ажыл-агыйының оттулар чүүлге, чиг этке болгаш материалдарга хереглелин 75—80 ᴕүү хандырары болур.

Ажыаландырышкын политиказын ыяк бодап, тодаргай чорудары, оон улус ажыл-агыйынга биилдинг бажыглаарындан дыка хой чүүл хамаарыжыр дээрзи база биилдингир. Бо талазы-биле бисте үүрг шиитпирлер ᴕүлээп алдынган, оларның күүселдезин шыгыны контроль-даар керек.

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, сонет машина тудуушкын кедурериниң соругласы— бистиң хөгжүлдүвистиң эң кол угланышкышны, ону ам болгаш келир үеде шыңгыы барымдаалаар ужурлуг.

Капитал тудугда ажыл-херектериниң байдалын база ᴈртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң туруштеларындан үнелеп көөр алаар. Ол айтыыр ᴈүн айтырыындан хөй чыдаар дүргузунда дүшпейн келген, ынчалза-да ундезин өскерилге-биле амыдыында болдунмаан. Ол чорук ᴈртем-техниктиг депшилге талазы-биле бистиң кылып турар чүүлдеривистиң түүнелин чавызадып турар.

Хөй таварыжыларда технология талазы-биле ажыктыг эвес шиитпирлээшкиннерни төлевилелдерге болду-з бээр. Оон үржүүндэн оларның эвээш эвес кезии чылдык-на эде кылдыары-биле згиттиинип турар. Капитал салыышкыннарны быдарадыры үргүлүлевишаан, тудуг хүүсавалары кедергей үземдыыштурар. Оон түүнелинде терригжин ᴈжи дээш талевилелдер безин кордал чок кылдыр кырып каар. Тудугну моон соңгаар ынчаар чорудар аргавыс чок. Тудугну планнаарынга болгаш телевилээрнинге корум-чурумну тургузары, капитал салыышкыннарны мөөнүзэринг, объектилерни тударының нормалаан хүүсаваларын хандырары, тудуг бүдүүргүзээн чаңгыс аай индустриалдыг чорудулга болдыраары чугула.

Улус ажыл-агыйының азыыктыы, бистиң ᴈзүлдезистиң темплерин материалдарның структуразындан болгаш шыңарыдан хөй чөргелиг хамааржыр. Бистер бо талазыбиле амгы негелделерден хожудап турар бис. Чижээ, ынек кымдан-дээ хөй каңны будуруп турарывыс билдингир, а металл чедишпес чорук хоорчураан чүүл апарган. Кол чылдагааннар болза — шынарның четпези, сортаментиниң кызыызы, ол ышкаш тетчегледиг ажыглал. Пластмассаларның, керамиканың болгаш ескө-дээ чаа, деңшингелиг материал эвес материалдарның, оларның ниитизи хемчээлинде улуу амдыызында ᴈзээш. Делегейде биче тоннажныг химиканың хегжүлдези, арыг болгаш тергиин арыг материалдарның будуруүшкүнү кедергей ᴈзүп турар, а долгар амгы үеник технологиялының ᴈйтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек.

Экономиканың хегжүлдезиниң амгы үе-чадазында будургүлге инфраструктуразының айтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек.

Экономиканың хегжүлдезиниң амгы үе-чадазында будургүлге инфраструктуразының айтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек. Ынчалза-даа кыдыгыраан, тудуг хүүсавалары кедергей үземдыыштурар. Оон, түүнелинде терригжин ᴈжи дээш талевилелдер безин кордал чок кылдыр кырып каар. Тудугну моон соңгаар ынчаар чорудар аргавыс чок. Тудугну планнаарынга болгаш телевилээрнинге корум-чурумну тургузары, капитал салыышкыннарны мөөнүзэринг, объектилерни тударының нормалаан хүүсаваларын хандырары, тудуг бүдүүргүзээн чаңгыс аай индустриалдыг чорудулга болдыраары чугула.

Улус ажыл-агыйының азыыктыы, бистиң ᴈзүлдезистиң темплерин материалдарның структуразындан болгаш шыңарыдан хөй чөргелиг хамааржыр. Бистер бо талазыбиле амгы негелделерден хожудап турар бис. Чижээ, ынек кымдан-дээ хөй каңны будуруп турарывыс билдингир, а металл чедишпес чорук хоорчураан чүүл апарган. Кол чылдагааннар болза — шынарның четпези, сортаментиниң кызыызы, ол ышкаш тетчегледиг ажыглал. Пластмассаларның, керамиканың болгаш ескө-дээ чаа, деңшингелиг материал эвес материалдарның, оларның ниитизи хемчээлинде улуу амдыызында ᴈзээш. Делегейде биче тоннажныг химиканың хегжүлдези, арыг болгаш тергиин арыг материалдарның будуруүшкүнү кедергей ᴈзүп турар, а долгар амгы үеник технологиялының ᴈйтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек.

Экономиканың хегжүлдезиниң амгы үе-чадазында будургүлге инфраструктуразының айтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек. Ынчалза-даа кыдыгыраан, тудуг хүүсавалары кедергей үземдыыштурар. Оон, түүнелинде терригжин ᴈжи дээш талевилелдер безин кордал чок кылдыр кырып каар. Тудугну моон соңгаар ынчаар чорудар аргавыс чок. Тудугну планнаарынга болгаш телевилээрнинге корум-чурумну тургузары, капитал салыышкыннарны мөөнүзэринг, объектилерни тударының нормалаан хүүсаваларын хандырары, тудуг бүдүүргүзээн чаңгыс аай индустриалдыг чорудулга болдыраары чугула.

Машинелер болгаш дериглер экспорту сөөлгү чылдарда оожум өзүп турар. Оон чылдагааннары ᴈлээн каш: оларның дыка хөйүнүң конкурент шиңээлиниң чавызы, үлептүр будуруглегериниң экспортче ажыылдаарынга шоорлуг соңуургаа чогу. Оон-биле моон соңгаар эптемнип болбас. Импорт политиказына делегейге күүл-ажыл хүүсавалдозынын, көйү-даа талага ажыктыг аргаларын улам ажыктыг ыыңдыр ажыглаар керек. Бирги ᴈлчегде, ЭДЧ чүүрттары-биле бистиң харыылаалариывыска он хамаарыжыры чүгээжок.

Дашпыкы дериглерин ажыглаарында корум-чурумну тургузарының эргежок чугулазының маңнаңын ажыглаар. Ол айтыыр ᴈүн айтырыындан хөй чыдаар дүргузунда дүшпейн келген, ынчалза-даа ундезин өскерилге-биле амдыызында болдунмаан. Ол чорук ᴈртем-техниктиг депшилге талазы-биле бистиң кылып турар чүүлдеривистиң түүнелин чавызадып турар.

Хөй таварыжыларда технология талазы-биле ажыктыг эвес шиитпирлээшкиннерни төлевилелдерге болду-з бээр. Оон үржүүндэн оларның эвээш эвес кезии чылдык-на эде кылдыары-биле згиттиинип турар. Капитал салыышкыннарны быдарадыры үргүлүлевишаан, тудуг хүүсавалары кедергей үземдыыштурар. Оон, түүнелинде терригжин ᴈжи дээш талевилелдер безин кордал чок кылдыр кырып каар. Тудугну моон соңгаар ынчаар чорудар аргавыс чок. Тудугну планнаарынга болгаш телевилээрнинге корум-чурумну тургузары, капитал салыышкыннарны мөөнүзэринг, объектилерни тударының нормалаан хүүсаваларын хандырары, тудуг бүдүүргүзээн чаңгыс аай индустриалдыг чорудулга болдыраары чугула.

Улус ажыл-агыйының азыыктыы, бистиң ᴈзүлдезистиң темплерин материалдарның структуразындан болгаш шыңарыдан хөй чөргелиг хамааржыр. Бистер бо талазыбиле амгы негелделерден хожудап турар бис. Чижээ, ынек кымдан-дээ хөй каңны будуруп турарывыс билдингир, а металл чедишпес чорук хоорчураан чүүл апарган. Кол чылдагааннар болза — шынарның четпези, сортаментиниң кызыызы, ол ышкаш тетчегледиг ажыглал. Пластмассаларның, керамиканың болгаш ескө-дээ чаа, деңшингелиг материал эвес материалдарның, оларның ниитизи хемчээлинде улуу амдыызында ᴈзээш. Делегейде биче тоннажныг химиканың хегжүлдези, арыг болгаш тергиин арыг материалдарның будуруүшкүнү кедергей ᴈзүп турар, а долгар амгы үеник технологиялының ᴈйтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек.

Экономиканың хегжүлдезиниң амгы үе-чадазында будургүлге инфраструктуразының айтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек. Ынчалза-даа кыдыгыраан, тудуг хүүсавалары кедергей үземдыыштурар. Оон, түүнелинде терригжин ᴈжи дээш талевилелдер безин кордал чок кылдыр кырып каар. Тудугну моон соңгаар ынчаар чорудар аргавыс чок. Тудугну планнаарынга болгаш телевилээрнинге корум-чурумну тургузары, капитал салыышкыннарны мөөнүзэринг, объектилерни тударының нормалаан хүүсаваларын хандырары, тудуг бүдүүргүзээн чаңгыс аай индустриалдыг чорудулга болдыраары чугула.

Машинелер болгаш дериглер экспорту сөөлгү чылдарда оожум өзүп турар. Оон чылдагааннары ᴈлээн каш: оларның дыка хөйүнүң конкурент шиңээлиниң чавызы, үлептүр будуруглегериниң экспортче ажыылдаарынга шоорлуг соңуургаа чогу. Оон-биле моон соңгаар эптемнип болбас. Импорт политиказына делегейге күүл-ажыл хүүсавалдозынын, көйү-даа талага ажыктыг ыыңдыр ажыглаар керек. Бирги ᴈлчегде, ЭДЧ чүүрттары-биле бистиң харыылаалариывыска он хамаарыжыры чүгээжок.

Дашпыкы дериглерин ажыглаарында корум-чурумну тургузарының эргежок чугулазының маңнаңын ажыглаар. Ол айтыыр ᴈүн айтырыындан хөй чыдаар дүргузунда дүшпейн келген, ынчалза-даа ундезин өскерилге-биле амдыызында болдунмаан. Ол чорук ᴈртем-техниктиг депшилге талазы-биле бистиң кылып турар чүүлдеривистиң түүнелин чавызадып турар.

Хөй таварыжыларда технология талазы-биле ажыктыг эвес шиитпирлээшкиннерни төлевилелдерге болду-з бээр. Оон үржүүндэн оларның эвээш эвес кезии чылдык-на эде кылдыары-биле згиттиинип турар. Капитал салыышкыннарны быдарадыры үргүлүлевишаан, тудуг хүүсавалары кедергей үземдыыштурар. Оон, түүнелинде терригжин ᴈжи дээш талевилелдер безин кордал чок кылдыр кырып каар. Тудугну моон соңгаар ынчаар чорудар аргавыс чок. Тудугну планнаарынга болгаш телевилээрнинге корум-чурумну тургузары, капитал салыышкыннарны мөөнүзэринг, объектилерни тударының нормалаан хүүсаваларын хандырары, тудуг бүдүүргүзээн чаңгыс аай индустриалдыг чорудулга болдыраары чугула.

Улус ажыл-агыйының азыыктыы, бистиң ᴈзүлдезистиң темплерин материалдарның структуразындан болгаш шыңарыдан хөй чөргелиг хамааржыр. Бистер бо талазыбиле амгы негелделерден хожудап турар бис. Чижээ, ынек кымдан-дээ хөй каңны будуруп турарывыс билдингир, а металл чедишпес чорук хоорчураан чүүл апарган. Кол чылдагааннар болза — шынарның четпези, сортаментиниң кызыызы, ол ышкаш тетчегледиг ажыглал. Пластмассаларның, керамиканың болгаш ескө-дээ чаа, деңшингелиг материал эвес материалдарның, оларның ниитизи хемчээлинде улуу амдыызында ᴈзээш. Делегейде биче тоннажныг химиканың хегжүлдези, арыг болгаш тергиин арыг материалдарның будуруүшкүнү кедергей ᴈзүп турар, а долгар амгы үеник технологиялының ᴈйтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек.

Экономиканың хегжүлдезиниң амгы үе-чадазында будургүлге инфраструктуразының айтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек. Ынчалза-даа кыдыгыраан, тудуг хүүсавалары кедергей үземдыыштурар. Оон, түүнелинде терригжин ᴈжи дээш талевилелдер безин кордал чок кылдыр кырып каар. Тудугну моон соңгаар ынчаар чорудар аргавыс чок. Тудугну планнаарынга болгаш телевилээрнинге корум-чурумну тургузары, капитал салыышкыннарны мөөнүзэринг, объектилерни тударының нормалаан хүүсаваларын хандырары, тудуг бүдүүргүзээн чаңгыс аай индустриалдыг чорудулга болдыраары чугула.

Машинелер болгаш дериглер экспорту сөөлгү чылдарда оожум өзүп турар. Оон чылдагааннары ᴈлээн каш: оларның дыка хөйүнүң конкурент шиңээлиниң чавызы, үлептүр будуруглегериниң экспортче ажыылдаарынга шоорлуг соңуургаа чогу. Оон-биле моон соңгаар эптемнип болбас. Импорт политиказына делегейге күүл-ажыл хүүсавалдозынын, көйү-даа талага ажыктыг ыыңдыр ажыглаар керек. Бирги ᴈлчегде, ЭДЧ чүүрттары-биле бистиң харыылаалариывыска он хамаарыжыры чүгээжок.

Дашпыкы дериглерин ажыглаарында корум-чурумну тургузарының эргежок чугулазының маңнаңын ажыглаар. Ол айтыыр ᴈүн айтырыындан хөй чыдаар дүргузунда дүшпейн келген, ынчалза-даа ундезин өскерилге-биле амдыызында болдунмаан. Ол чорук ᴈртем-техниктиг депшилге талазы-биле бистиң кылып турар чүүлдеривистиң түүнелин чавызадып турар.

Хөй таварыжыларда технология талазы-биле ажыктыг эвес шиитпирлээшкиннерни төлевилелдерге болду-з бээр. Оон үржүүндэн оларның эвээш эвес кезии чылдык-на эде кылдыары-биле згиттиинип турар. Капитал салыышкыннарны быдарадыры үргүлүлевишаан, тудуг хүүсавалары кедергей үземдыыштурар. Оон, түүнелинде терригжин ᴈжи дээш талевилелдер безин кордал чок кылдыр кырып каар. Тудугну моон соңгаар ынчаар чорудар аргавыс чок. Тудугну планнаарынга болгаш телевилээрнинге корум-чурумну тургузары, капитал салыышкыннарны мөөнүзэринг, объектилерни тударының нормалаан хүүсаваларын хандырары, тудуг бүдүүргүзээн чаңгыс аай индустриалдыг чорудулга болдыраары чугула.

Улус ажыл-агыйының азыыктыы, бистиң ᴈзүлдезистиң темплерин материалдарның структуразындан болгаш шыңарыдан хөй чөргелиг хамааржыр. Бистер бо талазыбиле амгы негелделерден хожудап турар бис. Чижээ, ынек кымдан-дээ хөй каңны будуруп турарывыс билдингир, а металл чедишпес чорук хоорчураан чүүл апарган. Кол чылдагааннар болза — шынарның четпези, сортаментиниң кызыызы, ол ышкаш тетчегледиг ажыглал. Пластмассаларның, керамиканың болгаш ескө-дээ чаа, деңшингелиг материал эвес материалдарның, оларның ниитизи хемчээлинде улуу амдыызында ᴈзээш. Делегейде биче тоннажныг химиканың хегжүлдези, арыг болгаш тергиин арыг материалдарның будуруүшкүнү кедергей ᴈзүп турар, а долгар амгы үеник технологиялының ᴈйтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек.

Экономиканың хегжүлдезиниң амгы үе-чадазында будургүлге инфраструктуразының айтыырлары чидиглеген. Транспорттуң, харыылаашның, материал-техниктиг хандырылганың болгаш ескө-дээ женимишкиннерни ийи катап, үш катап улгаттырар керек. Ынчалза-даа кыдыгыра

Партийжи амыдырал

КОНТРОЛЬДАП, НЕГЭЭР

Чөөн-Хемчиктиң партия организацияларында администрацияның болгаш аппараттың ажыл-чорудулгазын контрольдеер чөрби беш комиссия тургустунган. Олар партияның он беш эге организацияларында ажылдап турар. Ол ышкаш райһүүскомнуң иштинги херектер киллизинде, «Чыраа-Бажы» совхозта, районнуң улус өредилге киллизинде чонның чагаа, билдиришкиннери-биле ажыл чорудар комиссиялар бар.

Партия эге организацияларының удуртулгазы-биле ажылдаашаа, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг, «Искра», «Чыраа-Бажы» совхозтарда, районнуң улус өредилге киллизинде тургустунган комиссияар рейдилерни, хынаалдаларны план бүзүгаар доктаамал организастап турар.

Чижээ, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозта М. А. Дамзы-Белек даргалаан беш кижиден тургустунган техника камналгазын, ооң чеп ажыглалын хынаар комиссия бирги кварталда сес удаа хынаалга кылган. Ооң түңнелин, күүселдезин тейчевулелге, парткомга сайгарып, чугаалажып турар. Ооң кежигүннери январьда техника септелгезинниң шынарын, ооң ажаалда, кадагалалын, февральда тараа хоранаар техниканың септелгезин хынаан. Бо комиссияның ажылының дугайын коммунистерниң хуралынга чугаалажып, ажылда четпестерни чайладырының соругаларын тодаратканн.

Мал ажылында бүдүрген продукцияның шынарын хынаар комиссия (даргазы Ч. Ч. Кыргыс) малдың чаш төлүн менди ап турарының байдалын, мал чеминиң камналгазын хынаан. Дөргүн сүт-бараан фермазында сүттүң шынарын хынаан, чогуур хемчеглерни алган. Түңнелин парткомга сайгарып көргөн. Фермада сүт саалдазы эрткен чылдан көвүдээн. Сүттүң баранныг чоруу, шынары улгаткан.

«Искра» совхозта техниканы чеп ажыглаар талазы-биле комиссия (даргазы Д. С. Настык-Доржу) техника ажыглалын, кываар-чаар материалдар камналгазын канчаар чорудуп турарын хынаан. Хынаалда соонда машиналарның чүүк чок чоруурү, кайы хамаан чок ажыглаар таварылгалар эвээжээн. Бурууулугларга хемчег онаагаан. Ажыглаттынмайн турар машина-техниканың септелгезин кылып, ажыглаалга киирген.

Мал ажылын хынаар комиссия (даргазы К. К. Күнчүн) болда, шээр мал кодаанарында хуу малдың баш санын тодаратканн. Совхозтуң мал чемин хуу малынга чарыгдаан кадарчылардан ооң өртээн тырттар деп шинтирлээн.

«Чыраа-Бажы» совхозта беш-беш кижи составтыг үш комиссия ажылдап турар. Партком ооң ажылын удуртуп, комиссияларның кылып чоруткан ажылының дугайында информацияларны партия хуралдарынга дыннаарын практикалаан.

Ынчалза-даа «Тыва», «Хөндергей» совхозтарда, Чадаананың № 2 школазында, № 463 КМК-да, райпода, Чадаананың автобаазазында тургустунган комиссиялар чогуур деңгелге чедир ажылдаваннаа. «Хөндергей» совхозта черниң болгаш техниканың чеп ажыглалын хынаар комиссия (даргазы О. О. Монгуш) чөңгыс-даа хынаалда кылбаан.

Чоннуң чагаа, бижиктерин сайгарып көрүп турарының байдалын хынаар үш комиссия районда бар. Районнуң улус өөредилге килдизинде С. С. Монгуш даргалаан комиссия идепкейлиг ажылдап турар. Аңаа кирген чедиң чагааны, чээрби билдиришкинни сайгаргаш, партия хуралынга дыңнадыг кылган. Шеми ортумак школазының башкыларының адынга кирген хомудалды сайгарган. Бурууулуг кижилерни хемчег алган.

Чамдык парткомнар, партия эге организацияларының администрацияның ажыл-чорудулгазын хынаар комиссияларның ажылын четпес удуртуп турарындан комиссияларның оттчёттарын дыңнаавайн турар. Райпода, «Тыва» совхозта, № 463 КМК-да болгаш өскедээ коллективтерде партия эге организацияларын аңаа хамаарыштырып болур.

Ол ышкаш чамдык совхозтарның директорлары, парткомнар администрацияның ажыл-чорудулгазын хынаар комиссияларын хынап, түңнээн ажылдарын чедир үнелевес таварылгалар бар. Чижээ, эрткен чылын «Искра» совхозка дужүт ажаарының бетинде администрацияның ажыл-чорудулгазын хынаар комиссия шөлдерде тараварның үнген байдалын хынап, директсиягга сүмелерин киирген турган. Ынчалза-даа ону тоомчага албаанының үржүүндан хой тараа хар адаанче киргеп. Машина-техниканы, кижи күжүн ой-шаанда таварыштыр хуваай тургуспаан таварылгалар бар.

Парткомнар, партия эге организацияларының удуртулгазын хынаар комиссияларның ажылының четпестер-биле моон соңгаар эптешпезин чугула. Кол чүүл—комиссияларның ажылының дээштинин бедидип, илерээн четпестерни ыяап-ла чайлаткан турары.

СЭКП-ниң XXVII съездизин телептиг үткүүр дээш партия организацияларының боттарының ажылының стиль болгаш методтарын сайзырааңгайжытпышаан, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдеер комиссияларга даянып, оларның идепкейни бедидер сорулгалыг.

Ш. МОНГУШ,
СЭКП Чөөн-Хемчик райомунуң организастыг кылдизиниң инструктору.

Көску агитация көрүлдези чоруп тур

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

Кызылдан Чадаана хоорайже кирип чыдарга, чазаглыг орук аксында хоорайның эмблемазын тургускаш, «Кирип моорлаңар!» деп улгаттыр бижээн шитти эскерер бис. Автостанция чоогунда бир улуг шитте: «Чадааначылардың кол девизи: сагыпгга-чүрүм, корум-чүрүм болгаш организастыг чорукту хандырары» деп чараштыр бижээн. Ол-ла вокзал чоогунда беш чыл бурунгаар хоорайның комсомолчу-аныяктарының бир субботникте олурткан ыяштары ам өзүп үүнүп келген, хоорайның ол талазын чайгаар кавстап, аянышкыл кирип турар.

Хоорайның еске үжүнда. Барылын-Хемчик районундан келир талазында: «Хоорайның ажыл-ишчилери! Хİ беш чылды төлептиг доозаалыкпар!», «Күш-ажылга шыкчы, медерелдиг хамаарылга — амыдыралдың социалистиг овур-хевиринің кол үндезини» деп лозуңнарны аскан. Районнуң теп эмнелгезинің девискээринде кижилерниң сагыш-сеткилин, хөөнүң чайгаар өөртүп, хой-аът кирип келир лозуң, плакаттар, стендилер, витриналар четчир санныг бар. Эмнелгенің чаагайжыдылгазы, ногаанчыдылгазы эки, эмнелгени долгандыр чараштыр керимнээн, ол безин бир аянныг болуп турар.

Хоорайның кавстала, шимелдезинде, көску агитацияның дериптезинде чаа эгелээшкиннер, чаартылгалар амыдырапда бар чеднишкиннерни тода болгаш билдиңгир кылдыр көргүзүп, үүнүүң политиктиг лозуңун тодарадып, маадырларны хөйге көску болдуруп турар чүүлдер эвээш эвес көстүп келгенин хереченлеп турар, кылып турар ажылдар ам-даа бар.

Ынчалза-даа чугаа ооң дугайында чорбайн турар, чугаа чедир кылдыкмаан ажылдар, көску агитацияда бар четпестер дугайында, СЭКП обкомунуң бо чылдың апрельде хүлээп алган «Кижи — күш-ажылы-биле алдарлыг!» деп көску агитация көрүлдезинниң күүселдезинниң дугайында чоруп турар.

Чадаананың хлеб заводунда көску агитацияның байдалын көрүп көрээлиңер. Заводтуң керииминиң иштинде: «Хлеб заводу он бирги беш чылдың доозукчу чылында» деп улуг стендини улгаттыр бижип тургаш, чараштыр кавстап кылган. Бүдүү безин катпаан деп чугаалап болур. Ол хире-зинде ында Күш-ажылдың алдар түгүн кымга-даа тураскаадып көдүрбээн, хүндүлел самбыразы долдуртунмаан хос, коллективтиң мурнакчыларын, чарыштың тиилекчилерин ол самбырада көргүспээн. Стендиде көргүзүглер самбыразының байдалы база шек-ле ындыг. Ол күш-ажылчы коллективте хаа парлаалгазын барык ажыглаавайн турар, социалистиг чарышка тиилекчи болган кижилерни хөйнүң мурнунга чарлаавайн турар.

Моон кандыг түңнел үндуруп, чүнү чугаалап болурул? Хөй акша-түңнү үндуруп тургаш ол хире стендини кылдыр алгаш, ону чүге чеп ажыглаавайн, чедир долдурбайн турарыл? Ол дээрге керек чаар, эрегелдээр чоруктуң ёзулуг чижээ-дир деп дорт чугаалап болур. Ол көску агитацияның сорулгазы, дээштин чедип алдынмаан, амыдыралдан хоорук болган деп түңнел болур-дур. Көску агитацияның ынчаар кылган эрегей хевирлерин социалистиг чарыштың хөйге көску болуруун чедип алыр дээш эвес, чүгле ону кылган аттыг болур дээш ажылды чоруткан деп чугаалаар апаар.

Көску агитацияның эрегей хевирлерин чүгле хлеб заводунда эвес, КМК-463-те, септелге-тудуг организациязында, АТБ-ден база көрүп болур. Ол будүрүлге черлеринде база-ла хаа солуннар чүгле байырлалдарда үүнүп турар, Күш-ажылдың алдар түгүн кымга-даа алдаржыдып кедүрбээн, көргүзүг, хүндүлел самбыралары долдуртунмаан. Хоорайның бо организациязының кайызы-даа хаа парлалгазынче кошкак кичээнгей салып турары, ооң үзүүр-дүзээн үнелевейн турары черле элдеп.

А мурнакчы будүрүлгелериң дуржулгазындан ап көөргө, хаа парлалгазының «Чаңнык», «Ширбинил» дээн ышкаш дайынчы хевирлерин конучуг дээштиг кылдыр ажыглап турар. Чижээ, Кызылдың даараныла фабриказында «Чаңнык» барык неделя санында үүнүп, ында хүнүң маадырларын, неделя дургузунда ажылдап келгенниң түңнелин дораан хөйге көску кылдыр чарлап, а чурум үрээн, кошкок ажылдаан кижилерни шоодуп, өрнүн «кызыдып турар.

Үе көску агитацияның бүгү хевирлерин эде тургузуп, кижи бүрүзүн чоннуң чагай чоруу дээш ак сеткилдиг, бүгү күжүн берип ажылдаарынче кыйгырып, хей-аът кирип турар кылдыр чорударын шыктыы негеп турар.

Чадаананың будүрүлге, түдүг болгаш өске-даа организациялары көску агитацияның дээштинин, хөйге көскүзүн чедип алырынче, ооң кижизидиккн ролюн бедидеринче, социалистиг чарышты шын организастаарынче сагыш салып ажылдаар, бар четпестерни дарый чайладырының бүгү аргаларын ап чорудар ужуругуг.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

МАЛЧЫННАРНЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың доозукчу чылын чедиишкиниг доозуп. СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдургаш чарышты калбартып турарлар. Ол чарыштың мурнуу одуруумда ажылагийга 25 чыл ажыр малчыннаан Монгуш Чадамбаевич Очур-оол база хамааржыр. Кадайы Монгуш Хажытпаа-биле мал ажылын хогжүдер талазы-биле бедиткен күзээлгелерни алганнар. Бо эрткен күн оларга база берге шыпталда болган. Ынчалза-даа малдың ажаалдазынче, кададымче улуг көчүзүгейни салганнар. Ооң түңнелинде олар чүс баш төрүүр хойдан-на чүс баш хураганны хамгалап алганнар. Өдеп долган хамык мал хөөчүн малчыннарның өөрүшкүзү ол.

ЧУРУКТА: «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы хөөчүн хойжузу Монгуш Лопсановна Хажытпаа коданында хураганнар чанында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БЕЛЕН ЭВЕС АЖЫЛДЫГ

Мал ажылы — белен эвес ажылдарның бирээзи. Аңаа чайның изинде-даа, кыштың соогунда-даа шыдамык, кежээ кижилер таарыжыр. Ынчангаш шег-шеңдеп, шээр бистиң ег-белеривис оглу аът өртептер, уруу ашкы саалтар апаарга-ла, ол ажылга чаңчыктырып эгелээр, «хойлуг кижи каас, инектиг кижи — тодуг» деп угаадыр чораан. Шынап-ла, мал соонда чораан кижи эктинден элевес, ыырынаан ештавас.

Бистиң Тес-Хем мал ажылагийлыг район болганда, аныяктарны мал ажылынче хөөрө тудар ажылды бедидибиле үнелеп, кол көңүлгейнин олче үглэндырып турар.

«Тес-Хем» совхозтуң У. Шынаа салбырының № 1 ашкы бригадазында (бригадири Андрей Кочанай) хоочун-даа, аныяк-даа кадарчылар даанган ажылынга тура-соруктур, хол дыңзыг ажылдап турар. Чижээлээрге, хоочун малчын Данов Хам-оолович Сурүүнү чаңгыс чер чурттуглары чыдын чыттпас эрес, кежээ кижиз» деп мактаарлар. Чоннуң ол эки сезуу, чоргаараты аңаала чедип келбээн дээрэн тодаргай. Ол ег-буле чаш мал төлүү алыр планын каш чыл улаштыр чедиишкинниг күүседип, тиилекчилерниң одуруунга чоруп келген. Олар эрткен чылын төрүүр чүс ашкуге онааштыр чүс он анайны чемин камгалап алганнар. Бо чылын Данов Сүрүн район Соведиинің депутады, хоочун кадарчы Бопуймаа Билчеймаевна социалистиг чарышка кыйгырган. Хоочуннарга сакманчылар Виктор, Клара Аравааевар дузалажыл, анайларны онча-менди доруктурганнар.

Бригадада аныяк кадарчы СЭКП кежигүнүнге кандидат Владимир Ужар-оолович Бегай-оол өөнүң ээзи Рита Доржуевна-биле ег-буле тутказыпла малчыннап эгелээннер. Ам олар малчыннаа-ла дерт чылдың нүүрүн и руп турар. Эрткен чылын дузаа ашкулерден чүс башка онааштыр 94 анайны менди камгалап алганнар. Бо чылын Бегай-оолдар бедиткен социалистиг хүлээлгезин улам эжиктирип, төрүүр чүс баш ашкуге онааштыр 106 анайны камгалап алган, доруктуруп турар. Бо ажылга ол коданның сакманчылары комсомолчулар Зоя Чуруккпан, Рая Мажоа, Света Шалык олар улуг улуг-хүүзүн киирген.

Аныяк кадарчылаар Владимир болгаш Рита дегдыныкчыларының чайын шанаан, кыжын тергезин белеткээр дугайында чагыг-сөзүн үтпастаар. Чыварлыг деп черде кыштаанын агар септелгезин чаңчыл ёзугаар эрте-ле кылып алырлар. Эрткен чылын боттарының күжү-биле 15 тонна сигенни кезип белеткээн, кыштаанга сөөртүп алган турган. Ол ышкаш 10 тонна одекти болуп кургадып алганнар. Ынчангаш оларның ажаалдазында ашкулер кыштың турбуттуг турган.

Ө. ЧИҢМИП.

АМЫДЫРАЛЧЫ ШИИТПИР

Арагалаар чоруктарга удур доктаал-шиитпир мурнунда база үүнүп турган. Ылаңгыя сүт арагазын тигер шуурунгарны 1955-56 база 1962-63 чылдарда үзүткөл турду. Араганы садарын чурумчудуп-даа тургаш, ооң күүселдезин эңизинге чедирбээн-ие болгай. Партия, чазактың амгы үеде арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисселди бүгү улустуң хөрээ кылдыр киргенин чон чөптүү-биле деткип турар. Маңгысталчак амыдыралдыларны ылап-ла кыңчыктырбас шиитпир үнген-дир. Олар арагаже хандыкшыырындан өңгыда, оорлаңыр, мегелээр, шала кошкак медерелдиг улустуу эзирткеш чүү-хөөзүн оскундуруп алыр хөөннүг. Шөк ындыларның оруу хөгдыкган.

Алкогольга хандыкшаан кижилер болгунмежип садыл алганда, аал-оранга ижерин безин сагынмас. Олар өөк-дашка-даа хереглевес, эрткендүшкен үйүг, бичө чонну-даа тоовас, шилдең чиңге үжүн өгүнге чедир суга кааскаш ижиптер. Шөк ынчаар хүннерни эрттирзе-эрттирзе, алган кадайы, ажы-төлү-даа уттунмдурер.

Алдам ашкан кырган-дыр мен. Чүнү көрбедим дээр. 29 харлыымда ургларым нези мөчээн. Шыны херек, ижиптдее чордум. Ажыг-шүжүглүг кижи-биле таакпылажыр деп чылдак-биле арага ижиртир чаңчыл чүвенин үжүрүн билип кээримде-ле бар. Бо эргинин артынчызы багай чаңчыл деп санаар мен. Кончыгдалга таварышкан кижиге арага ижиртирге улам үндереер, ыглаарсыктаар, кадыкшылы бакса-раар болгай. Ооң ормунга ажыктыг чагыг-сүмезин берип, материалдыг дузадам кадары хүзенчир.

Арагачы боол кижи чаяттынмаан. Ынчалзажок бо бак чаңчылга шала кошкак кижилер алзыптары чажыт эвес. Шаанда улус араганы ишче-даа, дыка чурумнуг турган. Ол чүгле чайгы үеде сүт-сеен эңбек алаарга паш тигер. Ону ижерде хамык ажыл-иш доозуган соонда, хөөрежип олуурлар чүве. Орта чүгле улгады берген ег-бүленің эзлеп киржир чораан. Чүге дээрге аныяк ег-буле ада-иезин, бөөкүнүүү, кат-иезин-биле арага ижерин сагынмас-даа турган.

Амгы үеде арагалаашкынның чылдактары хөй. Чижээлээрге, төрүттүүген хүннер, төрелдер хүну (мөчээннер), шөңнал-макгал чүүру дээш-ле бөвр. Кандыг-бир өөредилге доозуп, эртем-билиг четкени дээш, куда-доюн дугуржуру, өвр өртектиг эт-сеп сеткилдеедее арага садары шуут албан аларган. Бо-ла бүгү массалыг арагалаашкынның чылдагаавы-дыр. Ындыг чылдагаанналрның уржүүндан назы четпээннер безин арагаже хандыкшып, кем-херек үндүре бөвр чоруктарның доозу ол. Чоннуң амыдырал-чуртталгазынга, ниитилелге араганың хоразын эртемге үндезилеп көргеш, амыдыралчы шын шиитпирни үндүргени чөптүг.

Партия, чазактың доктаал, шиитпирлерин амыдыралга боттандыырарда өзу барымдаалаар чоруктан уштунзе эки. Чижээлээрге, бистиң Барылын-Хемчиктиң Ак-Довуракта шегдее черлери корум-чүрүм тударында, чүгле улус өкшашалың алган өйде шимчеп, рейд кылып үнер. Кижи бодаарга дружинниктерни доктаамал үндүрүп, эзирөктер чыглыр черлерни хайгаарагы дег. Ынчангаш багай чаңчылдан адырлып, ниитилелге ажыктыг ажыл кылыры — байшыдалдыг чурттаарыыстың үндезини.

С. КУУЛАР.

«Үлегерлиг хоорай болдуралә» деп эгелиг материал бо чылдың май 14-те «Шын» солунга парлаттынган. Ында нәйысылаа Кызылыысты көруштүг, улам чараш болдурерынче улуг, бичө чурттакчы бүрүзү хайгаараарынче кыйгырып турар. Бо чугула айтырыгның бирээзи дээрэнин чүүлдүгзүнүп номчудум. Үлегерлиг болуру дээрге-ле чүгле чаагайжыдылга ажылы эвес болгай. Шынап-ла, ниити корум-чүрүм база маңаа хамааржыр. Оя чүя дээрге арагачылар-биле демисселди күштелдирери, каза-даа чораан бижиг сагыпга-чүрүмнүг болуру-дур.

Кызыл хоорай чылдан чыже сайзырап орар. Оңу аян кирир чаагайжыдып келген. Аңаа чеже кижиниң күжү, машина-техниканың кывар-маар материалдары үнмеди дээр. Күрүменнің эт-херекгизин кижи бүрүзү камнаар болза

ЧУРТТАКЧЫ БҮРҮЗҮ КИРЖИР БОЛЗА...

эрткен чылын алгыдып, чаагайжыткан болгай. Күзүнү ыяштар тараан черлеринге кен сиген үрезинни чажыт кааш. Шак мынчаар чаагайжыдып кааш турбузе, ону таптай бескылап кээттары зомудамчыг-дыр. Мындыг черлерни автобус доктаар черлерден көрүп болур. Оон ангыда арагачылар Енисей кыдызынга белүүлеежир. Оларның турлаглаан черлеринге шилдер, аш-чем артынчызы, свазын дээш чергелиг бокгар чидып кааш. Бо дээрге бойдустуң кавс-чарежын-даа ожаавас, түүнүн бодаан арагачылар-дыр.

О. МААДЫ.
Кызыл хоорай.

АГИТКВАРТИРА ДАМЧЫШТЫР

Сөөлгү чылдарда масса-политиктиг ажылдарны агиткварталдар дамчыштыр кылыр апарганы чөрле чептүт. Бодум № 14 «Моңгулек» агиткварталдың депутады мен. Ынчангаш кварталдың чурттакчыларының менден негелдезин үлүг дээрзин билир мен. Ай санында политинформацияларны эрттирип турар бис. Кичээдерниң темалары өңгы-өңгы болгаш утка-шынары эки, солун. Улуг Тиилелгенің 40 чылына турескеткен агитмассалыг ажылдарны план бүзүгаар чорудуп, агитвартинаровыстың дериглезин чөөртывыс. Ай санында агиткварталдың хуралын эрттирип, аңаа квартал түңнелин чугаалажып, кижи бүрүзү бедиткен социалистиг күлээлгелерин ап турар.

«Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорууңга» деп стендинің, Аныяктарның бүгүделеги фестивальның дугайында булуукчу кыдывыс. «Авааларны алдын күн дээрэ», «Иниити билиг болгаш профессионал школаларның хөгжүлдезинде чаа үе-чада» деп темалыг беседаларны чурттакчылар дыка сонуургаан. Чөскы үеде ков ажылывыс —чаагайжыдылга. Санитарлыг ажыл харылаар сектор Татьяна Сат кудумчуларны кезип, чедер, четпестерни санитар депозиңге демделеп турар. Чоокта чаа хынаалдаан ниитрээни чурттакчы Ооржак Дуктугүнүң бажыңының девискээри чаагайжыттынмаан, богу аштаттынмаан болган. Актка баргаш база катап сагындырган соонда, ам бажың чаның аштап-арыглаан.

Чурттакчы бүрүзү бажың девискээринге чедеш болгаш кат-чимистиг ыяштарны олуруртуруп үүдээнгеп. Картофель тарыйын турар ег-бүлеперге база катап тайылбыр ажылын чорудуп, бо чылын оон чыда калбазын сагындырган бис. 15 ег-буле иннек, 17 өрөге хаван, койгунну үш өрөге база дагаалаарны чеди өрөге тудуп турар.

СЭКП Тэп Комитединиң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында» доктаалды үдээп айтканын кижи бүрүзү каяпва-биле деткип турарын тэп болгаш республика солуннарындан номчуп, радиодан дыңнап база телевизордан көрүп турер бис. Бо болзе чогум-на үезинде үнген доктаал деп чөпсүндүм. Ында куш-ажылчы коллективтерге болгаш өөредилге черлеринге, чоннуң чурттап турар черинге ажыл-биле, хөй-никти черлеринге арагалаашкынга удур ажылды күштелдирер дээш партия, совет, профзавкомнар болгаш комсомол организацияларының харыысалгазын бедидерин айтткан. Бодум комсомол секретары кижи болганымда, бо бүгүже сагыпты улгаттырып, ылаңгыя аныяктарның дыштанылгазын организастаарын экижидерниң, хостуг шакты чөп ажыглаарының байдалдарын тургузуп, хөй-никти актиктерби-ле хемчегларын алырын кызыдар бис. Спортчу шөлдерни чурттакчылыг черлерге калбартыры чугула. Сүүрде эки дерилгелиг спорт шөлүг турган. Чамдык ийи-чамгыс төлеп чок кижилерниң үржүүдан үреглеп.

Харылаал турар агиткварталымда амыдырал-чуртталгазын сегиптес, дыңнаңгыр эвес ег-бүлелер бар. Оларның бажыңнарынга кире бээрге, хирлиг болгаш чүтүг. Бажыңын безин чугайлаавас. Чижээлээрге, Ооржак Дуктуг, Сат Чыргак олар өрыг-сиңиг чурттаарын кызыптастар. Оя ышкаш ажы-төлүнче кичээнгей салбайн баар-дыр. Бо чорук үргларның төлептиг кижилер кылдыр кижизиттиннеринге шаптыктыг.

Амгы үеде куш-ажылчы кижи бүрүзү харылаалгалыг, сагылга-чүрүмнүг болгаш организастыг чорук база ажылдың шынары, камналгалыг болур дээш ажылдаарын СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң материалдарында чугулаган айтткан болгай. Пленумнуң материалдарында ол айтткан соруулгаларны амыдыралга боттандырар дээш кызып ажылдаарынче агиткварталга чурттакчыларга тейлбыр ажылын кылып турер бис.

К. ОНДАР,
Чөөн-Хемчикте Хайыракан суурда комсомол комитединиң секретары.

Чайгы дыштанылга

АЖЫКТЫГ, СОЛУН БОЛДУРАР

Ажылчы чоннарыңа, ол ышкаш ургларның кадыкшылаш бызыглаар, дыштанылгазым чеп организастаер талазы-биле улуг ажылдарны бистең боттандырып турар. «Бүгүде чүвенин — кижиге, оон чаагай чорууңга» деп лозунгну амыдыралга боттанылгазының база бир бадыткалы ол болуп турар.

Бистиң республикада маңаа хамаарыштыр ажылдарны база чорудуп турар. Чүгле эрткен чылын безин ажылчы чоннарның болгаш школачыларның кадыын жижиндиринге база дыштанылгазынга 1390 мүң рубльди чарыгдаан. Эрткен чылын санаторийлерге болгаш курорттарга, пионер лагерьлеринге нитизи-биле 25 мүң кижи дыштанган. Оларның аразында бистиң республиканың болгаш звенделдиг курорттары, санаторийлери, республиканың болгаш оон дашкаар-даа пионер лагерьлери, «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарның, «Каа-Хем» разрезиниң профилакторийлери кирип турер.

Чыл ыяш ол-ла хөй кижи кадыын жижиндип, дыштанзым дээш республиканың профсоюзтар комитеттери улуг ажылдарны чорудуп турар. Автотранспорт болгаш чеэлиг орук ажылдакчыларынын, чырыдыышкынның, дээди школаның болгаш эртем албан черлериниң, харылзаанның профсоюзтар обкомнары, Минусинск болгаш Кызылдың пассажир автобудурулгелери, Кызылдың эт комбинады, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат ажылдакчыларының болгаш оларның ургларының дыштанылгазын эрткен чылын эки организастааннар.

Бистиң республика ниитиниң курорттарынга, «Азас» турбазага, профилакторийлерге болгаш пионер лагерьлеринге эрткен чылын дыштанакчыларга хамаарыштыр таварымча чос чамдык чүүлдер база тургулаан. Шак ындыг байдалдарны болдурбазының бүгү хемчеглери алдынган.

Бо чылын ажылчы чонның болгаш оларның ургларының кадыын жижиндип, дыштанырынга акша-хөреңгинин түңүн улгаттырган. Ол түң ам 1586 мүң рубль болур азы эрткен чылдыындан 196 мүң рубль хөй. Соруулга чүл дээрге дыштанылгага болгаш эмнеири чедиишкинниг болуруубиле организастыг чорук, дыштанакчыларга кичээнгейлиг болуру чугула.

Школачыларның чайгы дыштанылгазынче эң ков кичээнгейин угландырар апаар. Ургларның хостуг шактарын ажыктыг, солун кылдыр, нинитиге ажыктыг күш-ажыл-биле холбап тургаш эрттирери чугула. Чай дээрге ургларга чугле дыштанылга үезин эвес, харын хамаары мөзүг-бүдүштүң, мөзүг-шынар болгаш күш-ажылчы чаңчылдар талазы-биле өзүлденин үези болган туразы чугула. Ынчан ургларны кижизидер «класстар — пионер лагерьлери, «күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерьлери болу бээр.

Бо чайын пионер лагерьлеринге, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерьлеринге 14,5 мүң кижи кадыкшылын бызыглавышаан, дыштанылгазын организастыг эрттирер. Совхозтарның ховуштерине, геология, археология экспедицияларынга, өскү-өскү күш-ажылчы каттыжыышкыннарга школачылар хаара түттүнар. Ынак төрээн чуртунуң ол-бо булуңнарынче туристиг аян-чоруктарны кылыр, чурт-шынчилелиниң походтарынга база киржирлер.

Өреникчилерниң бүдүүлге бригадаларының кежигүннериниң слёду болгаш школачыларның хөдээ ажыл-агый талазы-биле конкурстары бо хүннерде Кызылга эртер. Ббйдустуң аныяк өңнүктери болгаш школачыларның арга-арыг болуктеринің кежигүннери «ак-көк» болгаш «ногаан» патрульдарның ажылының дугайын чугаалаар болгаш моон соңгаар кылыр ажылдарын тодарадыр.

Чайгы дыштанылга үезинде школачылар чурт-шинчилел ажылдарын чогумчалыг чорударынга байдал таварымчалыг. Ургларга төрээн булукчуун эртиген болгаш амгы үезин, школазының, совхозунуң, суурунуң төөгүзүн чыып, хоочунарның сактыышкыннарын олар бижиирлер. Партияның болгаш күш-ажылдың хоочунары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиичилери-биле, ажыл-агыйның сураглыг кижилери-биле ужуражыышкыннар ургларга солун болуру чугаажок. Ургларның идей-политиктиг, мөзүг-шынар болгаш күш-дамыр кижизидилгезинче онза сагыш салдынар апаар. Ургларга тайбың дээш акциялар идепкейлиг киржип келген болгаш бо чылын ол ажыя уламчылаар.

Пионер лагерьлеринге ажылдаар кадрларны шын шилип тывары, оларны таварыштыр тургузары хөл айтыргларның бирээзин. Бо талазы-биле ажылдарны баш бурунгаар чоруткан-даа болза, таварымча чок чүүлдер бо-ла таваржы бергилээр. Эртиен чылдың чамдык ындыг таварылгаларындан түңнелди үндүргенинге идегээр апаар. Чамдыкта лагерьни ажыткан соонда безин пионер вожатыйлары чедиштес, шыырак поварлар чок, музыка башкылары келбээн-даа болгулаар. Ону болдурбас херек. Күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерьлеринге ургларга ажылдаар дээрге дериг-херекселдер чедиштес, харын-даа чок болур таварылгаларны болдурбазы чугула.

Ургларны шыдаар хирезиниле нитиге ажыктыг, будуруүчүлүг күш-ажылче хаара тударында улус өредилге органнары, профзвилел комитеттери бар аргаларны чедир ажыглап шыдаавйн турар. Школачыларның бүдүүлге бригадалары, «күш-ажылчы каттыжыышкыннардан ыңгыда школа чанының участокторунга, отрядтарга, «ак-көк» болгаш «ногаан» патрульдарга, хоорай, суурларның чаагайжыдылгазынга киржилге, амыдырал хандырылга адырынга дуза чедирери, тимуржу ажыл дээш ажыктыг ажыл-херектер кончуг хөй.

Школачыларның дыштанылгазы бо хүннерде эгелеп турар. Бистиң ургларывыстың дыштанылгазы идепкейлиг, ажыктыг, солун кылдыр эртсин дээш улус депутаттарының Советтери, улус өредилге органнары, профзвилел комитеттери, комсомол, база будуүүлгелерниң удуртукчуларының боттарындан хамаарышып турар бүгү чүүлдерни кылбышаан, бо ажылды доктаамал контрольге тургузары чугула.

Ш. БАКЧАП,
профобмөвүлелдиң инструктору.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Аян-чорукчулар клубу». 9.55 —«Дума о Ковпаке». Уран-чечен фильмниң 1-ги серизы. 11.25 — 11.30 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Док. телефильмнер. 15.10— «Демьян Бедный — революциянның йөрээкчизи». 16.05 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 16.50—Бүгүдеге стадион. 17.20— Эртем болгаш амыдырал. 17.50— Баскетболга Европа чемпионады. 18.30 — Силерниң бажыңыңарда чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—«БАМ үргулчулеэмшаавы». 19.25 — «Дума о Ковпаке». Уран-чечен фильмниң 2-ги серизы. 21.00 —«Үе». 21.30 — «Рольче орук». 22.50— «Хуулгаазынның огородь». 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Динамо» (Минск). Чапсар үезинде—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — Шевер холдар. 8.45 — Концерт. 9.25 — Литературлуг номчулгалар. 9.55— Док. телефильм. 10.25 — ССРЭ-де бойдусту камгалал турары. 10.55 — Фильм-концерт. 12.40— Чөө док. телефильм. 13.10 — «Өрбүүе болгаш школа». 13.40— 14.10 — Немец дыл. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.45— «Сеткилдиң хайыралы». 19.05— Делегейде болуушкуннар дугайында беседа. 19.15 —«Азы-на тавуу». «Хоойлу арагалавышкынга удур». Тыва АССР-ниң прокурорунуң оралакчызы Н. А. Ондарның чугаазы. 19.45 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удучар чаштар!». 20.15 — Москва. Фестиваль. 20.45— Эртем-көптерелдиг фильм. 21.00 —«Үе». 21.30 — 22.25— «Ил и смистка». Уран-чечен телефильмниң 2-ги серизы.

Редакторлуң оралакчызы К. К. САТ.

АГААР

Республикага шонар булуттаар, бас. Сөңгү-барының чүктен хаттың дургени секундада 8—13 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 10—15 градус чыласыр. Хүндүс 18—23, чамдык черлерге 15—20 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 10—15, хүндүс 20—25 градус чылыг болур.

Кино

ИЮНЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Груз без маркировки» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Конец императора тайги» 9.30, 13.10, «В двух шагах от «Рая» 11.20, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна острова чудовищ» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Самрат» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Если мы найдем друг друга» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

КАЯА ӨӨРЕНИП БОЛУРУЛ?

КРАСНОЯРСКИНИҢ КӨДӘЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУНУҢ тыва филиалы хүндүскү салбырның агрономия болгаш зооинженер факультеттериниң бирги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Билдиришкинниерни июнь 1-ден 31-ге чедир хүлээп алыр. Киреринің шылгалдалары августуң 1-ден 20-ге чедир болур. Студентилерни августуң 21-ден 25-ке чедир кирир саналр.

Агрономия болгаш зооинженер факультеттеринге өөренип кирер кижилер физикага, химияга, биологияга (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле) шылгалда дужаар.

Өөренирин күзээннер институттуң ректорунуң адынга билдиришкин бижир болгаш аңаа шилип алган мергежилин айыткаш, ортумак билиг дугайында документтиниң (бодум), школадан азы сөөлгү ажылдаан черинден оларның удуртукчуларының, партия болгаш профзвилел организацияларының сүгделиг таңма хөл, бүзүреткен характеристиканы, эмчи шынзылгазын (№ 286 азы № 086 «у» майыктарның), күш-ажыл депгеринден үшта бижилгени, 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурукту кожар.

Паспортту, шөрөт биледин азы кинр бижээн хереченилерди боду экелп көргүзер. Чепсектиг Күштерден халашкан кижилерниң командылал черинден характеристика киирери албан эвес.

Адрес: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, № 1 «а» бажың, № 6 автобус-биле «завод» доктаар черге чедер.

• • •

КРАСНОЯРСКИНИҢ КӨДӘЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУНУҢ тыва филиалы Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң тыва филиалында болгаш өске-даа дээди өредилге черлеринге өөренирин күзээн кижилерге бир ай хүүсаалыг белеткел курузунга хүлээп алырын чарлап турар.

Филиалдың ректорунуң адынга билдиришкинни киирген-ниниң болгаш өредилге хелезизин төлээн дугайында квитанциязы кергускен соонда, курска кирир саналр. Өредилге дээш 10 рубльди институттуң кассазынга төлээр.

Кичээлдер июль 1-де эгелээр.

Адрес: Кызыл, Калинин кудумчузу, бажың 1 «а» өредилге кезээ, аңаа № 6 автобус-биле «завода» доктаар черге чедер.

• • •

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ

1985—1986 өредилге чылында 10 класс дооскан билиглиг оолдарны болгаш кыстарны даразында мергежилдерге өредирери-биле хүлээп алырын чарлап турар:

— фельдшер салбыры — өөренир хүүсаазы 2 чыл 6 ай.

— сестра салбыры — өөренир хүүсаазы 1 чыл 10 ай.

— диш техниказының салбыры — 1-ги болуктуң өөренир хүүсаазы 2 чыл 6 ай.

Билдиришкинниерни августуң 14-ке чедир хүлээп алыр.

Өөренирин күзээннер даразында документтилерни дужаар:

1. Билиниң дугайында аттестат.
2. Ажылдаар черинден азы школадан характеристика.
3. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
4. Ажылдап турган болза, күш-ажыл депгериниң хоолгазы.
5. 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук.
6. Өг-булезиниң байдалының дугайында шынзылга.

Киреринің шылгалдалары августуң 1-ден эгелээр.

Адрес: Кызыл, Кечил-оол 2 «А», хүлээп алыр комиссия. Телефоннар №№ 2-41-19, 2-10-28.

• • •

КЫЗЫЛДЫҢ КООПЕРАЦИЯ ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ

садыг, кулинарие болгаш хлеб бижирер салбырларга өөренирин күзээннерни 1985 чылдың июль 5-тен эгелеп хүлээп алырын чарлап турар. Хереглекчилер кооперациязының хандырып турар зоназында чурттап турар, 10 класс биилиг, 17—35 хар назылыг кижилерни хүлээп алыр. Бүгү салбырларга өөренирининг хүүсаазы бир чыл.

Даразында документилер эргежок чугула: аттестат, паспорт, райпонуң сельпонуң болгаш ажылчын кооперациязының чоруткан бижии, 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, шөрөт хүлээлгелиг кижилер — шөрөт биледи.

Хүлээп алыр комиссия 1985 чылдың июль 5-тен августуң 20-ге чедир ажылдаар. Кижи бүрүзү-биле танышылга беседа кылыр.

Киреринің шылгалдалары чокка, аттестаттар конкурузун өзүгээр болгаш беседалаштан соонда, учнилищеге кирир саналры 1985 чылдың августуң 25-тен эгелээр.

Беседаның түңнелдерин абитуриентиге чурттап турар черинче бижимее-биле харылаар.

Садыг болгаш кулинарие салбырларының сургууулдары түнде үш катап чемненир таңмадан өңгыда өөр-өөр чүүлдер садарынга тос рубль түңнүг акшаны, а хлеб бижирер салбырның сургууулдары — үжен мүң рубль түңнүг акшаны айда алыр.

Эргежок чугула таварылгада общежитие бээр.

Училищеге өөренген үезин күш-ажыл стажынга кирер саналр.

Училищени доосканнар садыгжының, III чергенниң повардының, хлеб бижирикчизиниң дипломнарын алыр. Олар Тыва хереглекчилер кооперациязының системазынга ыяпла ийи чыл ажылдаар ужурлуг.

Адрес: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 11 бажың, телефоннар №№ 2-55-07, 2-36-54.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ СПАРТАКИАДАЗЫ

Спортлуг национал хевирлеринге чамдык маргылдаалар Кызылга эрткен дыштанар түнүнде болгулаан. Деңзи ийиы-биле тыва хүрешке 84, бүрят «барильдаа» хүрешке 26, такас улустуң «күрес» деп хүрежинге 27 мөгелер база шай көдүрериниң 14 азы нинитизиниле 150, өлүг спортчулар педагогика институдундан, «Динамо» спорт нинитилелиндеп база «Тыва тудуг» трестиң командаларындан киришкеп.

Ийи хүн үргулчүлээн маргылдаалардың түңнелинде Кызылдың педагогика институдунуң командазы бирги черни эзэлээш, хоорайның спорт комитединиң шилчинир күбогун чаалап алган.

Тыва хүрештиң чаартакан дүрүмүн өзүгээр сес өңгы деңзилерге хүреш болган. (Моон мурнунда ону чүгле дөрт өңгы деңзиге эрттирип турган болгай).

52 килограмм чедир деңзиниг 15 аныяк мөгелер хүрешкеннер. Оларны ийи белүкке чарган. Аңаа Красноярскиниң политехникиг институдунуң Кызылда филиалының студенттизи Чечен-оол Ооржак, Юрий Монгуш олар түңнелинде бирги чер дээш хүрешкеннер. Тодаргай үе дүргүзүнде олар октажып чадашкеннер, ынчангаш хоңчулешкергенның түңнелинде Ч. Ооржак эжиң октап алгеш, бирги черни эзэлээн.

57 килограмм чедир деңзиниг хүрешкен 19 мөгелерниң аразынга база-ла филиалдан Валентин Ооржак педагогика институдунуң студенттизи Мерон Чигжитти октеш, тиивекчи болган.

Кызылдың педагогика институдунуң база бир спортчузу Вячеслав Ондар динаможу Иван Монгушту октаан. Маңаа Олег Куулар (КПИ-ниң Кызылда филиалы) үшкү черни эзэлээр аргалыг болган.

68 килограмм дээрге, тыва спортчуларның дүрт-сыыда талазы-биле таварышкан деңзиниң болуп турар. Маңаа 30 ажыг мөгелер хүрешкени— будуң маргылдаа эрттиргенниле демей болган. Кым доктаамал белеткелдиг, аргамергежилдиг, кашпагай болдур, ол тиилээр дээрзи билдингир. «Тыва тудуг» трестиң төлээзин национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери Дадар-оол Лоовай биле КПИ-ниң Кызылда филиалының студентизи Александр Тоорук олар онаггарын чараш, шалыпкын октап турган, финалга ужуражыышкынар. А. Тоорук маңаа үр-даа болбайн удурланыкчызын бүттээш, октап ап, бодумун деңзизинге Кызылдың чемпиону болган. Орган Сатчан үшкү черде.

74 килограмм чедир мөгелерниң саны шоолуг-ла хөй эвес болган. Маңаа хүрешкен мөгелерниң аразындан «Тыва тудуг» трестиң ажылчыннары Алексей Монгуш биле Тумен Тактал олар бирги-ниитиге черни эзэлээннер.

Май 1-ниң байырлалында «Шынның» шанналы деэш хүрешке шүүлген мөге Анатолий Монгуш чаңгыс командада эжи Иван Чоодуга октатказеш, 82 килограмм чедир деңзиниг мөгелерниң аразынга ийиги черни эзэлээн. Динаможу Александр Херел үшкү шанналды чаалап алган.

90 килограмм чедир болгаш оон өрү деңзиниг спортчулар бо маргылдаага киноштээн.

Маргылдаанның программазында бүрят улустуң «барильдаа» деп хүрежинин чуруму база ынгы. Аңаа тиилелгени чедип алырда, удурланыкчызын сен талазы-биле азы арыг октаар. Мөге кижи холу азы дискээ-биле черге дээрге, ону октаткан деп санаар.

Бо маргылдаалардың түңнелинде хостуг хүрешке ССРЭ-нің спорт мастери Кан-Демир Монгуш, педагогика институдундан Александр Чадамба, «Тыва тудуг» трестен Тумен Тактал олар түс-түс деңзи ийиы-биле тиилээннер.

Хакас улустуң «күрес» деп хүрежинге база-ла сан-биле болгаш арыг октаанын санап түңнээр, чамдыкта хайым бээ болур. Ийи секунда дүргүзүнде удурланыкчызының чарнын хевиске чыпшыр бээр болза, арыг тиилелге болур. Мөгелер курларлыг, оон гүттүнүүп алгаш 5-5 минута хүрежир, аразында 1 минута дыштанар.

Маңаа «Тыва тудуг» трестен Николай Ооржак, педагогика институдундан Вячеслав Ондар, динаможу Сергей Хомушку олар боттарының деңзизинге тиилээннер.

«Тулган мөге» ат дээш 32 мөгениң хүрежинге Кан-Демир Монгуш шүүлген.

Шай көдүрериниң Ак-Довуракчыл спортчулары шылгаавас. Олардан В. Саая, В. Шертен, О. Ондар, В. Базыр, И. Крошко, Кызылдан Е. Черногривов, Н. Өлзей жиң киргүзүглерлиг болганнар.

К. БИИЛДЕЙ.

ЧУРУКТАРДА: тыва хүреш; маргылдаанның түгүн бадырып турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КӨДӘЭ ИШЧИЛЕРГЕ

Суг-Аксы Культура бажыңының «Ак-көк Сүт-Хөл» агитбригадазы ховуларда ажылдап турарларга оюнун бараалгадып чоруп турар. Агитбригаданың удуртукчузу — Кирилл Ооржак. Көдээ ишчилерге таварыштыр хүннүң темазын барымдаалап турган, тургускан программазы «Алдан-Маадыр» совхозтуң Борбак-Тей, «Сүт-Хөл» совхозтуң Инек-Даш болгаш өске-даа бригадалар төптеринге ажылчыннар сонуургаан. Концерттиң эгезинде район библиотеказының эргелекчизи Светлана Ондар делегейде, чуртта болуушкуннар дугайында кыска беседаны эрттирип турар.

Б. ОНДАР.

ДАЙЫНЧЫ ЫРЛАР КОНКУРУЗУ

«Совет Тыва» совхозтуң Культура бажыңынга Суг-Бажы суурунуң бот-тывынгыр артистериниң аразынга дайынчы ырлар конкурузу эрткен. Аңаа ургулар садыңы, ортумак школаның коллектиетери идепкейлиг киришкеш, шеналдыг черлерни эзэлээннер. Сүүр-оол, Көк Намдактарның ег-булези, башкылар В. Кара-оол, Э. Монгуш, культура ажылдакчылары Л. Монгуш, Д. Койгунмай, баянист А. Лопсан олар эки ырланнар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

Чаа кино

«ХООЙЛУ ӨЗУГААР БАДЫЛАЖЫЛГА»

Мосфильм киностудиязынга Альберт Мкртчян «Хоойлу өзугаар бадылажылга» деп чаа кинону тырттырып дооскан. Оон сценарийин Афанасий Белов бижээн.

Кинода болуушкуннар 1941—1942 чылдарны көргүзүп турар. Ташкент. Хаңы тыл. Хөлээзээннинг эвакуация үезинде актёр Игорь Волошин биле музыка башкызы Ольганы салымчол дүштуруп келир.

Маларыядан аарааш Ольганы Москваже дүргеп чорудуп, аңаа дузалаары-биле Игорь түр када меге бадылажылга кылдыртып алырын сүмелээр. Хоойлу өзугаар кадайы болганда Игорьнуң аңаа дуза кадып болуру белем. Кажан Ольганың амыдыралы айыыл чок апаарга, олар чаре бадылажып алырын шиитпирлээрлер.

Ынчалза-даа аныяктарның ол шиитпирин дайынчы үениң кадыг-берге амыдыралы өскертиптер. Ольга биле Игорь бот-боттарынга ынакшый бээр.

Коя рольдарда—Игорь Костолевский, Наталья Белотвостикова. Оон өңгыда артистер В. Седов, Э. Романов, А. Матвеева олар ойнап турар. Поезддиде чоруп орер пассажирниң ролюн Б. Окуджава ойнаан. Ол оон өңгыда үк кинода ырларының сөзүн бижээн, аялгазы композитор И. Шварцтың.

Б. ВЕЛИЦЫН.

ЧУРУКТА: кинодан көргүзүг.

КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ

1985—1986 өредилге чылында даразында салбырларга сургууулдар хүлээп алырын чарлап турар.

1. Дирижёр-хор
2. Фортепиано
3. Үрер болгаш ылдыг хөгжүм херекселдери
4. Вокал
5. Уйгустуң хөгжүм херекселдери.
6. Чуруулга (черчение болгаш чурук башкызы).
7. Клуб салбыры (хореография мергежили).
8. Библиотека
9. Эстрада.

Училищеге 30 хар чедир назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Музыка салбырынга ургларның музыка школазы хемчээлдиг белеткеттинген болгаш музыкага салымныг (дыммаары, аялга доктаадыры, ритм, үнү жиң) белеткел чоруда кижилерни хүлээп алыр. Чуруулга салбырынга—бажыңга кылган чурукту, живописьти, композицияны көргүзер. Музыка, клуб, эстрада болгаш чурук салбырларынга 8—10 класс билиглиг, библиотека салбырынга—8 класс билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Училищениң директорунуң адынга бижээн билдиришкинниерге даразында документилерни кожар: билиниң дугайында аттестат, хереченилел (баду), чурттап турар черинден берген № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, кадрлар кылдызының азы будуүлге удуртукчузунуң шынзыткан күш-ажыл депгеринден үшта бижилге, 3Х4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук. Училищеге кирер дээш келген кижилер паспортту, шөрөт биледин азы кинр бижээн хереченилерди, төрүттүнгенниниң дугайында хереченилерди боттары көргүзер.

Училищеге 8 класс дооскаш, кирер кижилер даразында эртемнерге шылгалдаларын тудар: мергежилин, орус дыл (диктант), орус дыл болгаш литература (аас-биле).

10 классты дооскаш, өөренип кирер кижилер даразында эртемнерге шылгалдаларын дужаар: мергежилин, орус дыл болгаш литература (сочинение), ССРЭ төөгүзүү.

Киреринің шылгалдаларын ортумак тускай өредилге черлеринге хүлээп алырының дүрүмнеринге үндезилээш, 1985 чылдың июль 5-тен 20-ге чедир чорудар. Документилерни май 25-тен эгелээш, июль 1-ге чедир хүлээп алыр. Тыва национал сургууулларны өгбүлезиниң материалдыг хандырылгазының дугайында шынзылгалар барда, күрүменің долу хандырылгазынга алыр.

Училищеде чаагайжыды тутунган чаа общежитие бар.

Бүгү айтырыгларны даразында адресте училищениң хүлээп алыышкын комиссиязындан тодарадыр ол болур: Кызыл, Ленин кудумчузу, № 2 бажың, аудитория 40.

Бистиң училищеевиске кирип өөрениринче чалап тур бис.

ДИРЕКЦИЯ.

ТУРАСКААЛДЫГ ЧЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1983 чылдың августуң 3-те үндүрген № 289 доктаалын өзүгээр Дус-Хөлдү (Сватиково) бойдустуң тураскаалдыг черни кылдыр чарлаан.

Ынчангаш ол хөлду ажыыларын болгаш камгалаарын корум-чурумчудар, санитер-ырыг-шевер байдалын эжиндер соруулга-биле «Жаркий» турбазаны болгаш Амыдырал хандырылга министерствозунуң ачы-дузалыг чедирер черни.

Аңаа холбаштыр профобмөвүлел ол хөлге албан-будуүлге черлериниң профилакторийлеринге ажылчы чонның чүгле организастыг дыштанарын чөпшээрээнин болгаш аңаа организас чон кижилерниң баарын хораанын республиканың бүгү хамаатыларынга дыннадып турар.

ШЫН Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аммидырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информасиө киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3047.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының черлериниң талазы-биле куруас комитединиң гипографазы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01222

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 136 (12826) | 1985 чылдың июнь 13, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-ГА ЧӨВҮЛЕЛХУРАЛДЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ ЧУГААЛАП ТУР

Илеткелди чугаалажып көрүп, самай-ональ солчуп турарының үезинде чөвүлел хуралдың киржикчилери, бистиң ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң темпизин, улус ажыл-агыйын хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче шилчидерин хамааржыр үндезин айтырыглар дугайын сонуургалдыг, негелделиг чугаалап турганнар. Олар эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, ниитилел будурулгезинниң бүгү адырларынга иштики курлевырларны тып, ажыглаарының коэ угланыышкыннарынче улуг чәчәгейни салып турган.

Бистер бөгүн эйи келген айтырыгларны болгаш сорулгаларны чугаалажып турар-бис бис — деп, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның бирги секретары **В. В. Щербицкий** чугаалаан. Оларның кол-ла утказы улус ажыл-агыйын эргелеп-башкарарын экижилерни бүгү ажыл-агый механизмин эртем-техниктиг депшилгени болгаш ниитилел будурулгезиниң азулдезиниң темпизин дүргедедиринче угландырарының эргежок чугулазы боол турар.

Ол сорулга-биле Украинада республиканың адырларының болгаш девискээрлериниң эртем-техниктиг программаларының системазын тургускан болгаш ажыглап турар. Ниитилел будурулгезинин ажыктыг чоруун бедидеринге партийжи салдарны күштелдирөп-биле Украинаның Компартиязының ТК-зының партия-ның обкомнарының, хороком-нарының болгаш дыка төй райкомнарының чанында эртем-техниктиг депшилгеге идиг бээрининң, дузалаарының чөвүлелдерин тургускан. Оон-биле кады эртемнин болгаш техниканың чедишкиннерин будурулгеге ажыглаары-биле бистиң кылып турар ажылывыс амдыызында чөгүүр түнелдерни бербейн турарын төрек. Ындыг байдалдың коя чылдагааны — бистиң ажыл-агый механизми эртем-техниктиг депшилгениң дүргедээрин хамаарыжыр турарындадыр.

Экономиканы башкарарың ханызы-биле эде тургузар, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле илеткелде айыткан тодаргай санналдар амыдыралга эң-не эргежок чугула боол турар. Ол санналдар бистиң бүгү ажылывыстың төвүнге турар үжүрлүг. Оларны он ийнги беш чылда-ла төрек кырында ботгандырар, ээзээ чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, өзүлдет темпизим дыка бедидер дээш кызымаккай ажылдаар, ёзулуг большевикчи бижиг чорукту көргүзер төрек.

Чурттуң хөгжүлдезиниң темпизин дүргедедирине чдепкейлиг салдар чедирер үжүрлүг тодаргай хемчегларнин иштинден эртем-шинчилел албан черлериниң болгаш төлевилел-конструктор организацияларының ажылының эки түнелдиг болурун үндезини-биле экижидерин оратор онзалап айыткан. Бир ээвес эртем-шинчилел институттарынга, төлевилел болгаш конструктор организацияларынга ажыл төлевирин эчис түнелдерни өзүгаар ээзэ болза, ажыл-төрек будумчелиг болур. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, ону эртемге куруне чагыгларының системаларынга үндезилеп тургузуп болур. Чаа чүүлдерни ажыглаарда анаа ыяк белетгекнери, чүгле техниканы болгаш технологиямы эвес, харын ол техниканы ажыглаар үжүрлүг кижилерни база белетгээри чугула боол турар. Ол сорулгаларны шиитпирлээринге УССР-ниң Эртемнер академиязында тургускан инженер төптери улуг идигни кылып турар. Олар эртем түнелдерин будурулгеге ажыглаарын дүргедедиринге дузалап турар.

Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, будурулгениң ажыктыг чоруун бедидер талазы-биле партияның салып турар сорулгалары биске дыка билдингир—деп, Ивановоның станок кылыр будурулге каттыжышкынының чиңгине директору **В. П. Кабандзе** чугаалаан. Бо чылдың май аңында беш чыл планы күүсеттинген. Чыл төнчүзүнге чедир беш чыл планындан ажыр 50 миллион рубль түнүг продукцияны кылып үндүрер болгаш оларны 110 будурулге төптеринче чорудар. Чедишкинниң ачажыды» — техниктиг депшилгеге дээныры боол турар.

Оратор инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы идепкейин бедидип болур хемчегларнин дугайын чугаалаш, оларның ажылының ажыктыг чоруун бедидеринче угланган элээн хей моральдыг болгаш материалдыг идиг берикшкиннерин санналдаан. СЭКП Төп Комитединиң станок тудуушкунуның талазы-биле салым турар сорулгаларны он ийнги беш чылдың планнарын улам-на дидим тургузарын, будурулгеге шуут чаа техниканы ажыглаарын негеп турарын ол чугаалаан.

Стратегтиг сорулганы үзе шиитпирлеп — бистиң чурттуң делегейге мурнакчы эртем-техниктиг туруштарже шилип киреринге совет экономиканың эң чугула айтырыгларын бо чөвүлел хуралга чугаалажып турары чугула үжүр-дүзалыг деп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. И. Воротников** чугаалаан. Эртемнин болгаш техниканың амгы үеде чедишкиннеринге үндезилээш, экономикага үндезин бурунгаарлавашкынны кылыры эргежок чугула апарган. Ол дугайын Россия Федерациязында ажыл-херектин байдалы хереченлеп турар. Бойдус курлавырларын долузу-биле, таварымчалыг ажыглаар чорук биске күрүненин эң чугула айтырыгы боол турар. Бистиң республикавыс хүннүң-не бир миллиард ажыг рубльдин чыг здин болгаш материалдарын чарыгдап турар. Оон-биле чергелештир, казымал байлактарлыг чугула черлер чедери берге р-йоннарже уламна үзанылап турар болганда, оларны казып алырының эртек-үнезин база улам улгадып турар. Ындыг турбүже, эрги болгаш чаа-дээ районнарда, турар байлактыг черлерниң чүгле 40—45 хуузу ажыглаттынып турар. Специалистерниң бодап турары-биле алырга, ол көргүзүгү 60—70 хуу чедирип ап болур. Моон алгаш көөрге, байлактар тыварының интенсивтиг арганарын калбаа-биле ажыглаары негеттинип турардыр. Бо талазы-биле эртем шиитпирлиг улуун кирер үжүрлүг.

Оратор 2005 чылга чедир РСФСР-ниң эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын ажылдап кылып турарының дугайын чугаалаш, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының үре-түңнелдиг ажылын демдеглээн. Девискээр талазы-биле улуг айтырыгларны шиитпирлээринге эртемденнерниң идепкейлиг «киржилгезинин чижээ «Сибирь» деп ээй талалыг программа боол турар. Ынчалза-дээ бүгүн оон-дээ улуг ажылдарны кылып чорудары негеттинип турар. Республиканың оон-дээ өске улуг районнары— Ыракы Чөөн чүк, Оожум океан эриннинг девискээрни чогуур кичээнгейни салырын негеп турар.

«Б» бөлүктүң будурулгелеринге будурулгениң техниктиг деңнелиин бедидеринин айтырыгларынга доктаагаш, ол адырга ажылды экижидери — чүгле экономиктиг эвес, харын база социал айтырык боол турарын оратор демдеглээн. Будуруқчулуг эвес, чаңгыс ай, чалгаарынгыр ажыл ажылчыныңарга солун эвес боол турар.

Инженер кадрларны өөредиринин болгаш биилинн бедидип, белетээриниң дугайын ол база чугаалаан. Бо талазы-биле эртемнин болгаш техниканың дүрген хөгжүүрүнге сонуургалдың байдалын тургузары негеттинип турар. Ол сорулга-биле массалыг информациянын болгаш пропаганданың чепсектерин улам калбаа-биле ажыглаары, бүгү чонну амгы үениң билиглерин шиңгээдип алырынче таарга тудары негеттинип турар.

Партияның идип үндүргенин эртем-техниктиг депшилгениң сорук киирикчи программазын совет эртемденнер изин-биле деткип, СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлерин ында боттуг хөгжүлдени алган деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи **Е. П. Велихов** чугаалаан. Ол сорулгаларны шиитпирлээринге эртемденнерниң салыышкыны оон-дээ улуг хемчээлдиг болгаш ужур-дузалыг болуур үжүрлүг дээрзин билип турар бис. Төөгүлүг бо үеде эртемден кижи бүрүзү харыысалгазын, бүгү-улусчу ол ажылга бодунуң ролюн тергиин эки билири чугула.

Найысылалдың үлетпүр хөгжүлдезинин дыка үр үеде кол угланыышкынны болза, эртем болгаш техниктиг чаа шиитпирлерниң баазазынга чаартыкчы кылыышкыннар болгаш техниктиг эде дериишкиннер болур деп, СЭКП МХК-ның бирги секретары **В. В. Гришин** чугаалаан. Куш-ажылдың будурукчүлүүн дүрген беднидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир болгаш шынарын эжиидер арганы бээр чаа техниканы болгаш технологтуг чорудулгаларны шиңгээдип алырынче кол киңээнгей салдынган. Бо ажылга кол угланыышкын — үлетпүр роботтерынга, ЭСМ-нерге, амгы үениң өске-дээ техниказынга үндезилеттинген бөдүүн технологияны шиңгээдип алыры болуур.

Эде дериишкин дээрге — сонсаал чок ажыл, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринин чугула хевири деп, оратор демдеглээн. Москвавың улус ажыл-агыйының 1986—2005 чылдарда эртем-техниктиг депшилгезинин комплекстиг программазын ССРЭ-ниң Күрпланы болгаш министерстволары-биле кады ажылдап кылган. Найысылалдың хөгжүлдезинин сорулгаларынга эртемнин болгаш үлус ажыл-агыйынга техниканың чедишкиннерин калбаа-биле ажыглаарын өөренип көрген.

Эртемнин чедишкиннерин будурулгеге шиңгээдирин дүргедедиринге партияның Москва организациязының ролюнче оратор киңээнгей салган, эртемнин болгаш күш-ажылдың үре-түңнелдиг эвилелинин чижектерин чугаалаан. Ынчалза-дээ хоорайның улус ажыл-агыйында, эртем албан черлериниң ажылында четпестер, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар, олар бурунгаар шимчээшкинге шаптыктал турар деп, ол чугаалаан. М. С. Горбачевтуң илеткелинде киргең шүгүмчүлелдер Москваның будурулгелеринге болгаш организацияларынга база дорт хамааржыр.

Эртем-техниктиг депшилгенин кижилер боттандырып турар деп, оратор демдеглээн. Ажылчы чоннар-биле партия организациваларының ажылын күштелдиреринь, бистиң ниитилелдиң сайзырангайжыдыышкыны, чурттуң экономиктиг күчүзү, чонның чаагай чоруунуң бедиишкини чүгле эртем-техниктиг депшилгени дүргедетпеининиң оруу-биле чедип алдынар дээрзин кижи бүрүзү билиген турарын чедип алыр үжүрлүг бис.

Будурулгелерге техниктиг эде дериишкиннерин боттандырарының дуржулгазы-биле Омскиниң «Омскшина» будурулге каттыжышкынының чиңгине директору **П. В. Бүдеркин** солушкан, коллективтиң таварышкаңы айтырыгларга болгаш бергелерге доктаагаан. Ол ажылды кылып турар будурулге бергелерге таварыжып турар деп, ол чугаалаан. Чүге дээрге эде дериишкин үезинде үнеп чарыгдалды планныг көргүзүглерге барымдаалавас болгай. Оон өске база чүүл бар: ажылдап турар цехтерге чүве кылырын тудуг болгаш монтаж организациялары база күзеевес.

Ажылдап турар будурулгелерге ажылдаар тудугжуларның материалдыг идиг берикшкиннинің системазын ажылдап кылыры чугула.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын калбаа-биле эртем-техниктиг депшилгениң экономиканың бедик болгаш турум өзүлдезин, продукцияның шынарын, идегелдиг чоруу, чаа техниканың күш болгаш материалдар негээр чоруу дыка хамааржыр дээрзин Ленинградтың болгаш областың дуржулгазы бадыткаан деп, СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары **Л. Н. Зайков** чугаалаан. Партия Төп Комитединиң детээзин «Интенсификация-90» деп девискээр-адыр программазы ол сорулганы шиитпирлээринче угланган.

Эртемнин будурулге-биле харылзаазын ханыладыр дугайында айтырыгга доктаал турда, оратор эртем-техниктиг каттыжышкыннарны тургузар ажыл Ленинградта-дээ, өскедээ хоорайларда-дээ оожумнаан, харын-дээ амгы үеде сонсаан дээрзин хомудал-биле чугаалаан. Амгы үеде бар эртем-шинчилел, конструктор болгаш технологтуг организацияларны чамдык каттыжышкынарның составынга немей киирер талазы-биле санналды партия Ленинград обкому белетээн.

ТК-ның апрель Пленумунуң сонсаан үр үе эртээн, ынчалза-дээ оон үе-чадалыг үжүрдузазы тодаргай кестүп келген деп, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Грузиняның Компартиязының ТК-ның бирги секретары **Э. А. Шеварднадзе** бодунуң саналынга демдеглээн.

Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинин бедик темпилериниң дугайын чугаалавышаан, оратор оон-биле кады республика мурнакчы девискээрлерден чамдык киргүзүглер талазы-биле ам-даа хожүдап турарын демдеглээн. Улам ышайгы хөгжүлдениң оруу эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш будурулгени интенсификастары болуп турар.

Эртем-техниктиг депшилгени эргелеп-башкарар системаны республикага тургузарын орагдашкан. Хамыктың мурнунда таңаа кол чүүл — партийжи удуртулга болуп турар. Грузиняның Компартиязының ТК-зында, область, хоорай болгаш район комитеттеринде эртем болгаш эртем-техниктиг депшилге талазы-биле таварыштырылга чөвүлелдери бирги секретарьларның удуртулгазы-биле ам-ыш чыл ажыг үеде ажылдап турар.

Аграр эртемнинң будурулге-биле интеграциязының системазы кичээнгейде турарын оратор оон ыкай чугаалаан. Республикада ол адырның бүгү институттары болгаш эртем салбырлары амгы үеде кадзэ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының девискээр айыы-биле салбырының чагыргазында турар. Ол салбыр бодунуң эдлчээнде ийи дакпыр черге чагыргыр принцип-биле кадзэ ажыл-агый будурулгезинниң күруне комитединиң чагыргазынга кирген. Шөө ол системада эртем-техниктиг депшилгени нептередиринің төөү, а районнарның агроүлетпүр каттыжышкынында салбырлары тургустунган.

Оларны кызыра тургузарда ам бар штаттарга болгаш тускайлаан акша-төрээнгеге дүүштүр азы республикада болгаш чуртта хей болуп артпышаан турар артык ажыл-агый салбырларын эвээжедирининг күсели-биле боттандырган. Эртемни будурулге-биле интеграстаарының чаа принциптери амгы үеде бар төй санныг норма-чижектерни, сеавырларны өскертирин негеп турар. Оларның эргижирээнинерин дарый солуур төрек деп оратор чугаалаан.

Новосибирск областа Ордынск районнуң «Большевик» колхозунуң даргазы **Ю. Ф. Бугаков** эртем-техниктиг депшилгенин кадзэ ажыл-агыйга ужур-дузазын бодунуң ажыл-агыйының чижээзинге чугаалаан.

Будурулге курлавырларын киңээнгейлиг көрүп, техниказа, оон шынарынга улам бедик негелделиг болурунуң чугулазын ол демдеглээн. Оларның тургузуп турары техниканың таварымчалыг, эптиг болурун конструкторлардан шынгыы айтырар че келген. Механизатор кижи 10—15 чыл ажылдаш, профессиязының айыы-биле варый ээзэ чорук шын болур бе ынчаш? Ол ышкаш улуг күчүлүг тракторлар болуук кожуг төрекселдер-биле хамдыртынмаанының дугайында айтырыгны чаңгыс эвес удаа кедүрген бис.

Мал ажылының ажыктыын беднидеринге шаптараазынар база ээзэр эвес. Мал чеми белетээр техниканың шынарын механизаторлар чемелеп турар.

Челябинск область — чурттуң улуг үлетпүрүг болгаш кедзэ ажыл-агыйлыг черн. Ынчалза-дээ областың үлетпүру амдыызында беш чыл онаалдазының деңнелиниге четпээн, ол ышкаш Аъш-чем программазының онаалдаларын күүседири хандыртынмаан. Оон чылдагаанын СЭКП Челябинск обкомунуң бирги секретары **Г. Г. Ведерников** аналзтеавышаан, хей будурулгелер удуртукулары партия комитеттеринин ыыт чокка-ла чөпшээрежип олурганыңың үламынан боттарынга таварымчалыг кылдыр эде кердүнгем планнарны чедип ап турарын демдеглээн. Областың экономиказынга партийжи удуртулгада шыңгыы четпестерни ол көргүзүп турар. Хей министерстволар болгаш планнаашкын органнары беш чыл планнарының төлевилелдерин ханызы-биле ажылдап кылбайн, күш-ажылчы коллективтерниң санал-онаалдарын четпес өөренип көрүп будурулгеге эртем-техниктиг депшилгенин чаа чедишкиннерин нептередиринің дугайында сөгүш салбайн турар.

Экономиканы интенсификастаарын болгаш эртем-техниктиг депшилгени шапкынчыдарын бистиң бүгү ажылывыстың төвүнге тургузары, организастыг чоруқту, сагылга-чуруумну чер болганга бедидери, ажыл-чорудулганың стилин үндезини-биле эжиидери — партия организацияларының, коммунист бүргүзүнүң бирги сорулгазы болуп турарын оратор демдеглээн.

Улус ажыл-агыйын автоматизациялаңың хереклелдери-биле хандырар талазы-биле хемчегларни министерствонуң ап чорудуп турарын Прибор тудуушкунуңун, автоматизацияның хереклелдериниң болгаш башкарылга системазының министри **М. С. Шкабардня** дыңнаткан. Ынчалза-дээ ылаңгыя саналга техниказының, сан программалыг башкарылга машиналары, чамдык адырларның приборлары болгаш системалары чедишпейн турар. Оон-биле кады продукцияның техниктиг деңнелин болгаш будурулгенің ажыктыын беднидерининң курлавырлары ам-даа ыракта долу ажыглаттынмайн турар. Бо ажылга кол чүүл — чаа техниканы чогаадып кылырының болгаш нептередиринің хуусааларын кызырары болуур.

Специализация болгаш девискээр айыы-биле байдалдарны барымдаалап турган адырларның эртем база будурулге коллективтериниң составын, структуразын киңээнгейлиг ееренип көрүп, ам бар будурулге каттыжышкынарын болгаш эртем-будурулге каттыжышкынналрын улгаттыр каттыштырар, будурулгелерниң эртем-шинчилел институттарының болгаш конструктор бюроларының каттыжышкынмарының баазазынга үндезилээш чаа каттыжышкынналры тургузар талазы-биле сонналдарны белетээри бис. Чүгле ол хемчегларни безин чаа нарын кылыгларны чогаадып кылырының болгаш шиңгээдиринің хуусаазын бир хире чылга кызырар арганы бээр деп оратор чугаалаан.

* * *

СЭКП Төп Комитединге июнь 11-де ажылдап эгелээн чөвүлел хурал ажылын дүүн уламчылаан.

(СЭТА).

Комсомолчу Сайда Ондар Кызылдың № 4 профтехучилищезинин доскан соонда, Чаа Шагаан-Арыг хөөрайның тудуугга кран башкарыкчызы болуп ажылдап келген. Тудугга хей чыл ажылдаваан-даа болза, аныяк кыс ажылдың хыын тып, элээн наш объектилерни тударынга киришкем. Бо хүннерде ол 280 олуттуг уруглар садигиниң тудуунда ажылдап турар.

Тудуг шөлдеринде суургалыг кранналр бедип үнгүлээн. Оларның бирээзинин Сайда Ондар башкарып турар. Үжен-дөртен метр бедиктен кайда, ным чүнү кылып турары аңаа көсну. Ол кымга эзилдиринг, кымга түүйбу херегин боду-ла көрүп каар. Ускуушка долдур салырын, ону кодуруп үндүрерде, хереглекчиге бээрде артык шимчээшкин кылбазын ол чедип алган. Тудуг ажылынга база бир чугула рольду ойнап турар кран башкарыкчызының мергежилин өске-дээ аныяктар шиңгээдип алганнар.

К. ООРЖАК.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ өөтөзү.

Мал чеминиң белеткели — бүгүдениң херээ

БАЧЫМ ҮЕ ЧООКШУЛААН

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларының шөлдеринде часкы төөү ажылдары доозуган. Төөү-шөлдерде. шыктар, шынаалларда оът-сиген төлбеңнедир үнүп эгелээн. Удавас чугула кампания — ниитиниң мал чемиң белеткели эгелээр.

Районда ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарыгга белеткел кандыгыл! Бо айтырыгга харыыны РАУК чөвүлелиниң даргазы, райкүүскомнуң кедзэ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы М. Б. Кара-Сал мынчаар берген.

— Чүнүм-дээ мурнунда бо доозуза-дээ, оон ажаалда, чугула кампанияга үткүштүр суггарылгазы, ылаңгыя мал чеминге хереглээр үнүштериниң ♦ кукурузаның, хей чылдыг сигненнериниң суггарылгазы үргулчүлел турар. Ниитизи-биле районнуң совхозтарында 3750 га тараа культураларын, 1450 га кукурузаны, 6060 га суданы тараан, а тарыттынган мал чеми культуралар ээлдүүнде суггаттыг черлерде турар. Оон-ыңай планнаттынган мал чеми аларының балансызын ажыл-агый бүрүзү тодаратқан.

Техника чугула рольду ойнаар болганда, мал чеминин белеткелинге ажыглаар техниканың септелгезин ам ажыл-агыйларда доскан. Техника септелгезин кыска хуусаада, бедик шынарлыг доозар сорулга-биле ажыл-агыйларның машина-трактор мастерскаяларында тургускан звеноолар, бригадалар аразында соцнаистиг чарышты негелделерге дүүштүр организастаан.

Мал чеми белеткээр техника септелгезин «Хемчик» совхозта эки шынарлыг чорудуп турар. Ол ышкаш «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда белеткелдиң темпизин дүргедедиринге чамдык организастыг хемчегларни ап чоруткан. Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының удуртукчуларын, түскай эртемнигларин ажыл-агыйларда быжыглаан.

Ниитиниң мал чемин белеткээр хереке шефтээшкин ажылын организастарын планнаан. Ак-Довурак хоорайның кедзэ болгаш Кызыл-Мажалык суурнуң ажыл-ишчилери чылдың-на мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип келген. Ак-Довурак хоорайның күш-ажылчы коллективтери, албан, организация черлери эрткен чылын 480 тонна мал чемни, а Кызыл-Мажалык суурнуң чурттакчылары 380 тоннаны белеткээннер. Ылаңгыя «Тыва даг-дагы» комбинаттың, районнуң сут ажыл-агый эргелелиниң, «Сельхозхимзащита», райкүүскомнуң туружура киридизиниң, харылзаа салбырының болгаш өске-дээ чамдык коллективтер эки ажылдап, дөвөлөрлөрүн ажыр күүсеткеш чедээнин ишчилеринге улуг дузаны чедиргенчер. Бо чылын үк коллективтер база-ла дуза чедирерин хүлээгеннер.

Коя-ла кичээнгей ам тарып олуртаан, өстүүрүп турар мал чеми культураларның суггарылга, ажаалдазынга кичээнгей салыр болгаш ажаар үеэн келирин билеп бүгү күштү ойче мөөнээр, кижилерниң күш-ажылын шын организастаары болуур. Районнуң кедзэ ажылишчилери 1985—1986 чылдарның ниитилелдиңнинда ниитиниң малынга четкир чем-суурну тургузар, оон-биле СЭКП-ниң эзнегелиг XXVII съездиниң төлептир үткүүр дээрзинге идегел бар.

Д. ЕНДАН.

Бистиң кожаларывыста

ТЕХНИКАНЫ БЫДАРАТПАЙН

НОВОСЕЛОВО (Красноярск краи). (СЭТА-ның корр.). Красноярск крайда эң улуг-ларның бирээзи дээн Новоселовонуң суггарылга системазының коя насос станциязының шенелдезин хуусаадан эрте кылган. Күчүлүг насостар чүгле чаңгыс шактың иштинде Красноярскиниң суг хөөлбээндеп буга умунне 600 кубометр кире сугну эң баштай дамчыткан. Оон-биле мелиораторлар баштай ажыглаалга кирер үжүрлүг чедиг чүс гектар черни хуусаазындан бир чыл бурун-гаар дужаарынга белеткээрникиң ол чугула үе-чадазын доктаткан график өзүгаар доосканнар. Июнь аймың төнчүзүнде-ле ында мал чемнерни культураларны суггарып эгелээр деп турар.

Тудугжуларның чедишкиннинин үндезини — инициатива болгаш тывыңгыр ажыл-ишчи чорук боол турар. Олар системаны тудуп эгелеп тургаш, хамыктың мурнунда ыяк инженерлиг белеткелди чоруткан-нар. Делгем девискээрге кыска хуусаанның иштинде бүгү-ле объектилерге чедир эки оруктарны кылган. Ол чорук ажылды шөлдерге агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турда, кылыр арганы берген.

Күш-ажылды база-ла тывыңгыр чорук-биле организастаан. Аңаа бригада керээзинниң чурумун өзүгаар ажылдаар чаңгыс аай комплекстиг бүгү тудугларны кыяыры-биле тургускан. Коллективке бүгү механизмнерни үүлээдип берген болгаш оларны ам аңгы-аңгы тудугларже быдаратпас апарган болгаш эң чугула тудугларга моөөнеп турар. Оон түңнелиинде ажылчыннар ам барык ийи катап эвээш санныг бульдозерлерни, экскаваторларны, автомобильдерни ажыглаааш, техниказа долу хемчээлдиг ажылдарны онаап турар.

Комплексте инженер техниктиг ажылдакчыларны база киирген. Оларга ажыл төлевирин база-ла ажылчыннарга шыкаш кылдыр, киириштирген күш-ажылдың коэффициентизин өзүгаар берип турар. Ынчаарга ажыл төлевирн оларның кайы хире төй ышзыбүрү саазынналрны бижээнинден эвес, а ажылдарны шап-кынчыдарынга оларның тодаргай киирген үлүүнден хамаар-жыр апарган. Оон түңнелиинде кижилерниң ажылга хамаарыштыгазы өскерилген.

Чамдык таварылгаларда инженерлер тудугнуң технологиязаргаларын эде көргеннер. Чижээ, оон мурнунда 6 метр үзүн хоолайны үреябес кылдыр мурнай-ла ораап алыр турган. Инженер А. Супрунның санаалдаанын өзүгаар ээзэ удур тудуштуруп каан хоолайларга ындыг ажылды таварымчалыг кылыр арганы берген түскай тендилиг хереклелдерин белеткекел тургускан. Ам оңгарга 18 метр үзүн хоолайны улаштыр салып турар апарган. Ол эптээшкин ажылдарын дыка шапкынчыктан болгаш хоолайларны шып, шарыырының шынарын эңкиттикен.

— Бистиң коллектививис баштайгы шыятандамы бергедаа болза, эки түткан — деп, КМК-ның начальныгы В. Ефанов чугаалаан. — Бистер инити күш-биле курлавырларны болгаш аргаларны-даа илередип турар бис. Ынчангаш үш муң акыыр гектар шөлдүг суггарыылга системазының бүгү тудугларын боттарывыстың социалистиг хүлээгелеривисти өзүгаар 1986 чылда дужаарынга шиитпирлиг бис.

«МУҢ АЖЫГ КУДУК

Бистиң республиканың кадзэда чорааш — ажыл-агыйларның төп суурларынга, фермаларга, хөвү турлагларынга, малчын иһаштарларга — электрилиг кудуктарны бо-ла көрүп болуур. Оларны «Ремсельбуровод» трестиң тускайлаттынган көжүп чоруур механизастаттынган колонназының ажылчыннары тыбылап турар.

Олар бүгү республикада муң беш чүс ажыг кудуктарның капитал септелгезин, техниктиг ажаалдазын, керек болза эде дерилгезин чорудуп турар. Кандыг-бир черде кудук үрелген деп медээ кээрге, ынаар септекчилер бригадазы үнүптер. Колоннада ындыг алды бригада аразында чарыштыг. Бо чылдың эртнен беш айларының түңнели-биле Виктор Колба биле Виктор Талдыкиниң бригадалары тергиндээн.

Эртнен чылдан эгелеп шын эвес ажыглаттадан азы дең-дескин эвес, ескерилиичел электри-чергизиндан үрелген суг насостарын оң-ла черинге септээрин база организастаан. Септекчилер Виктор Афлитонов, Андрей Щенников эртнен чылын 86 насосту септээн. Бо чылын 150-ни септээрин зүлээнгеш, эртнем беш ай дургузунда 96 насосту катап ажыглаттага киирген.

Скважиналар өрүмнеттинген черлерге кудук камаалары, малчыннар бажыңнары эптеп тудар түскай үш бригада база бар. Олар ам «Эзербек» совхозтуң девискээринде ажылдап турар.

Е. ЮРИН.

Партийжи амыдырал: кадрлар-биле ажыл

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП обкомунуң VI пленумунуң негелделеринге дүүштүр кадрларны шилиир, ажылга тавырыштыр тургузар, кижиндер айтырыгже Эрзин районнуң партия организациязы доктаамал кичээнгейни салып турар. Оон түнелинде улус ажыл-агыйның энзы-бүрү адырлары колдуунда эртембиле, арга-дүржүлгелиг кадрлар-биле хандыртынган. СЭКП райкомунуң номенклатуразында кадрларның 76 хүүзү дээди болгаш ортумак эртемнит. Партия эге организацияларының секретарьларының шынар составы экижээн.

Кадрлар-биле ажылда чамдык экижилгелерден соолгу чылдарда районнуң экономиказа болгаш социал хөгжүлдезинде эки үүлдер бар болу берген. 1980 чыл-биле деңнээрге район эът будуреринге 56 хүү, сүттү—12, дүктү—19 хүү көвүдеткен. 1981 чылда совхозтар 440 мүң рубль карыгаалыг турган болза, 1984 чылда 673 мүң рубль орулгалыг болган. Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң, коммунал ажыл-агый, амыдырал хандырылга будуруулге эргелелдериниң, белеткел конторазының коллективтери багай эвес ажылдап турар.

Хаяы билиглиг, ажыл-херекти башкарып билир, даандырган ажыл-херээнге харыысалгалыг удуртукчу кадрлар улус ажыл-агыйның адырларында бар. Оларга «Нарын» совхозтуң директору М. К. Дүгер, районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черииниң даргазы А. Д. Ширин, Бай-Даг кодээ Советиниң күүсүм даргазы Г. Ч. Тойбаа, «Чаа оруу» совхозтуң кол мал эмчизи О. Ш. Лойгу, «Нарын» совхозтуң № 4, Ленин аттыг совхозтуң № 1 хойжу бригадаларының бригадирлери Б. С. Нурзат, М. Т. Кыныраа болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир кадрларны шилиир, тавырыштыр тургузар, кижиндер талазы-биле ажылда шыңгыы четпестер бар. Районнуң түдүг организациялары беш чылдың эрткен дөрт чылдарында ниитизи-биле 1993 мүң рубльдиң капитал салыылдыкының шинээдип албаан. № 5 КМК-ның, септелге-түдүг участогунуң ажыл-ишчилериниң кылган түдүгларының шынары багай болуп турар. Ылаңгыя № 5 механолонналың малчыннарга түдүп берген бажыңнары шынар чок кылдынганындан ында чурттаавайн турар.

Районнуң экономиказының кол адыры — мал ажылында улуг четпестер бар. Малдың баш саны өспейн, продуктулуу бедиваейн турар. Ажыл-агыйжы эвес, харыысалга чок чоруктуң уржуундан малдың энзы-бүрү чылдагааннардан өлүп, хораары чылдың-на кызырыпбайн, харын-даа кевүдеп орар. Күш-ажылдың будуруучулуу чавыс, мал ажылының продуктуларының ботунези улуг болуп артпышаан. Ол ышкаш чер ажылының культуразы районда чавыс, зона системазын ам-даа чедир шинээдип албаан, оон уламындан тараа, мал чемнерилиг, картофельдиң, ногаанның дүжүдү куду. Чер ажылында мурнакчы агротехниканы чедир ажыглавайн, суггаттыг черлериниң шөлүн калбартпайн турар.

Совхозтарда чүүк автомашиналарының, тракторларының болгаш өске-даа техниканың ажыглалы, камналгазы багай. Бүгү автомашиналарның чүгле 22 хүүзү ажылдап турар, өскелери энзы-бүрү чылдагааннардан үрелгенинден ажылдаавас. Тракторларның чүгле 64 хүүзү ажылдап турар. Ленин аттыг, «Мөрен» совхозтарда ол көргүзүг оон-даа куду болуп турар.

Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестер болза мал, чер ажылында, тудугда удуртукчуларның, специалистерниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның даамдырган ажыл-херээнге ээ-харыысалга чогун, ону үениң негелделеринге чедир күүсетпейн турарындан болган.

Районнуң чамдык коллективтеринде кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу хей болуп артпышаан. Мооң мурнунда чурттелге-коммунал ажыл-агый эргелелиниң начальниги турган дээди эртемниг Д. С. Соян эрткен дөрт чылдарда беш катап ажыл соваан. № 5 КМК-ның начальниги турган Д. Ч. Күүлар ажылынга ээ-харыысалга чогу-биле үндурткен, өске ажылдарга кирерге база-ла ындыг болган. Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында районнуң хойжу бригадаларының он беш бригадири халашкан. Үш чыл иштинде «Мерен» совхозка үш директор, үш кол зоотехник солушкан.

Даандырган ажыл-херээнге харыысалга чок, арагалаар, кижиндилге ажылдарынга киришпес удуртукчулар районга тургулаан. Районнуң септелге-тудуг участогунуң начальниги Х. О. Зайцев бо чылдың эгезинден бээр ажылга ийи катап үнмээн. Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профзвилел райкомунуң даргазы У. Ч. Саая ажылдаар черинге чогуур шегында келбес, озалдаар, Кызылче сургажчылап чоруткаш чиде бээр тавырылгалар тургулаан.

Административтиг органнарның, районнуң харылзаачыларының, чурттелге-коммунал ажыл-агый, садыг, чонкуң амыдырал хандырылга будуруулге эргелелиниң ажылдакчыларының ажыл-ижинде четпестер барын районнуң ажылчы чоннары хомудал, ону экижиндерин чөптүү-биле негеп турар. Ол база-ла ында кадрларның негелдеге чедир ажылдаавайн келгенинден болгаш.

СЭКП райкому, парткомнар, партия эге организациялары кадрларны шилип алырын, ажылга тавыштыр тургузарын, кижиндерин партияның XXVI съездиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң Пленумнарының негелделеринге дүүштүр чоруткаш турар. Ол ышкаш кадрларның идей-политиктиг кижиндилгезин экижиндиинче, мергежилин бедиидиинче кошкан кичээнгейни салган.

Партияның XXVI съездиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды экижиндер дугайында айтырыгны партия райкомунуң пленумунга чугаалашкаш, ажаа айыткан четпестерни эдериниң, кадрлар-биле ажылды экижиндериниң хемчеглерни ажылдап кылган. Районнуң партия организациязы оны боттандырар дээш ажылдап турар.

Д. ЧАМЗЫРАЙ.

УЖУДУУШКУН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Владимир Джанибеков биле Виктор Савиных олар Чер чоогунуң делгемнеринде күш-ажылчы эзлачигин июнь он бирге чедир алды хүн үргүлчүлээн.

Олар июнь он бирде «Салют-7» станциязының херекселдерин чазып, оларны ажылдаар байдалга тургузарын үргүлчүлээннер. Экипажтың кежигүннери корабльдиң иштинде система-ларны болгаш агрегаттарны хынаарының болгаш ажылга белетиизиниң ажылдарын чорудуп, башкарылга херекселдериниң, электри хандырылгазының, приборларның болгаш дериг-херекселдериниң байдалын хынап турарлар. Станцияның энергия-биле хандырылга системазының төн бээр химиктиг херекселдерин долдурган.

Владимир Джанибековтуң болгаш Виктор Савиныхтың ажылыкшылының байдалы эни.

Космостуң «Союз Т-13» корабльнинг экипажы — экипажтың командири, Совет Эвилелиниң ийи даклыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. А. Джанибеков (оң талакы кыдында) бортинженер, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры В. П. Савиных (солагай талакы кыдында) ужудуп үнүүшкүннер мурнунуң ажылдарының үезинде Космонавтылар белеткээри Ю. А. Гагарин аттыг төптүң начальнигиниң оралакчызы А. А. Леонов-биле турлар.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«Шынга» харыылар

ПРОФИЛАКТИКА УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Бо чылдың май 12-де үнген № 109 «Шында» парлаттынган «Парторганизациялардың чугула сорулгалары» деп мурнуку чүүлде СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш корум-чурумну быжыглаары партия организацияларының чугула сорулгалары болуп турарын айыткан. Чамдык будуруулгелерде, совхозтарда, организацияларда, албан черлеринде сагылга-чурум үрээннерге хоойлуде кердүнгенин өзугаар дээштиг хемчегер коргуспейн турарын сөөлгү үеде чоруткан хыналдалардан илерээнин айыткан.

Мурнуку чүүлде Бии-Хем районну шүгүмчүлээн, четпестерни эдер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер дугайын **СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары Н. В. Дрожжин** редакцияга дыңнаткан:

Кем-херек үүлгедир чоруктуң болдурбас болгаш социалистиг хоойлу-дүрүмну быжыглаар талазы-биле комплекстиг план-хемчеглерни күүсетпишаан, партия райкомунуң бюрозунуң шиитпирин өзугаар апрель айда шалыпчы айны эрттирген. Аңаа партия райкомунуң, райкүүскомнуң, комсомол райкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, активчилер болгаш хоойлу-дүрүм камгалалының органнарының ажылдакчылары киришкен. Профилактика ажылын шаяпчы айда чорудуп туре, корум-чурум үрээр, арагалаарынче сундулуг, ег-бүлеге корум-чурум үрээр кижилер-биле, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң болгаш хей-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери-биле тус-туста ажылче кичээнгей салып, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажылга кээп, оон бажыңнарынче чоруп турарының байдалын хынаан.

Күш-ажылчы коллективтерге, чурттакчылыг черлерге профилактика эрттирери-биле чергелештир рейдилерни чоруткан. Олар совет садыгның чурумун, будуруулгелериниң ажылының иштики корум-чурумун сагыт туралын хынап, күүрүне автотранспортунуң ажыглалын, электри энергизының чарыгдалын, социалистиг өнүүнүң камгалалын хандырып турарын контрольдаан. Назы четпестер оруузунга ажылды тускай болүк чоруткан.

Чижээ, иштики корум-чурумну сагыт турарын Туран хоорайда оон ааны будуруулгеге, организацияга чоруткан. Неделя бүрүзүнүң понедельник, пятница хүннеринде чоруткан хыналдалар үезинде ажылга озалдаашкын кылган 59 тавырылгалар илерээн. Арагалаашкын-биле демисеге хамаарыштыр алды рейдини чоруткаш, ажыл шагында магазиннер кезиир чамдык кижилерни илереткеп. Социалистиг өнүүнүң камгалалының талазы-биле ийи рейдини эрттирген. Назы четпестер-биле ажыл чорудар болүк алды рейдини чоруткан. Оон түнелин назы четпестер херээнниң талазы-биле комиссиязың хураңгыга чугаалажып көрген.

Хоойлу-дүрүмну болгаш корум-чурумну быжыглаар талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерге арагалаашкын-биле демиселдиң район комиссиязы болгаш күш-ажыл курлавырларының ажыглалым контрольдаар талазы-биле комиссия кирежип турар.

Профилактика ажылының түнелдерин күш-ажылчы коллективтерге, организацияларга, будуруулгелерге, совхозтарга, партияның ажык хуралдарынга сайгарып чугаалашкаш, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган.

Амгы үеде партияның болгаш чазактың айтыышкынныгарынга дүүштүр чон ортузунга хоойлу-дүрүм пропагандазын чорудуп, лекция, бесседаларны план өзугаар эрттирип, «Кижи болгаш хоойлу» деп тускай үндуруглеги тус черниң радио дамчыдылгазы организастап турар.

Ниитизи-биле шалыпчы ийны эрттирерииге районда 24 коллектив, 180 кижи хаара тутунган. Профилактика ажылының түнелдерин партия райкомунуң бюрозунга партия-ажыл-агый активиниң киржилгези-биле чугаалажып көрген.

Бо хүннерде районнуң бүгү күш-ажылчы коллективтеринде профилактика ажылдарын база уламчылап турар. СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын районнуң будуруулгелериниң, организацияларының, совхозтарының ажыл-ишчилерн танышкаш, ол талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турар.

РЕЙД ОРГАНИЗАСТААН

«Шын» солуниуң май он ийнде үнген «Парторганизацияларның чугула сорулгалары» деп мурнуку чүүлүнде чамдык районнарның, оон иштинде Кызыл районнуң ажылчыннарының, албан-хаакчыларының күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыйвайн турарын шүгүмчүлээн.

Ол шүгүмчүлелде айыткан чүүлдерни ажыл-агыйларның удуртукчулары-биле тускай хуралга сайгарган. Удуртукчуларның ортузундан ажыл шагында магазиннер, амыдырал хандырылга будуруулгелерн кезиир, арагалаар ажыл шагы үзер кижилер чок болуп турар. Үстүнде шүгүмчүлелге хамаарыштыр тускай рейдиниң организастаан турар.

Ниитизи-биле шалыпчы ийны эрттирерииге районда 24 коллектив, 180 кижи хаара тутунган. Профилактика ажылының түнелдерин партия райкомунуң бюрозунга партия-ажыл-агый активиниң киржилгези-биле чугаалажып көрген.

Бо хүннерде районнуң бүгү күш-ажылчы коллективтеринде профилактика ажылдарын база уламчылап турар. СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын районнуң будуруулгелериниң, организацияларының, совхозтарының ажыл-ишчилерн танышкаш, ол талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турар.

Шүүшкен дагыар үдээнде одырлаан хойлар аалче шүүжүп кел чоргар. Чоон-Хемчиктe СЭКП-ниң XXII съездиэн аттыг совхозтуң ол малын кадарып чоруур малчын Тамара Дүктүг-ооловна Монгуш өөнүң эзэн Танов Кечия-оолович Монгуш-биле чээрби чыл хойнулаан. Кыштагларашкынны олар эки эрттиргеш, төрүүр үс баш хойдан-на бо хүннерге чедир 92 туралганы менди алган. Эрткен чылдардагы көргүзүг база бедик болуп келген.

Бо малчыннар ам хой кыргырынга белетиенип, бир хойдан-на 3 кг 500 грамм чедир дүктү алырын хүлээнип алганнар.

ЧУРУКТА: совхозтуң мурнакчы хойжузу Тамара Монгуш. (Өдээнде чуруктa) кадарган малы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозы.

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ

ЧУРУКТА: Владимир Иванович Муравьев — Кызылдың автобудуруулгелериниң системазынга үр чылдарда ажылдаан мурнакчы хоочун чолаачы. 1969 чылдан бээр ол № 2 автобудуруулгеге мактаалдыг ажылдап, тудугларга ажыглаар материалдарны саадалга чокка дажыглап келген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДАГДЫНЫЫШКЫН

Щербаковтарның династиязының ниити ажыл стажы мүн ажыг чыл

А. А. Жданов аттыг «Ижорский завод» деп будуруулге каттыжыышкынының Культура ордузунга болган шериг албанынче келдирткен аныяктар-биле ужуражылгага келген Щербаковтарның династиязы (салгалы) сценага үнүп кээрге, оларның чээрби сес телээлекчизин ийи чүс хире орденниг, медальдарлыг болган. Хүндулуг ветчыларның характеринге чоокте чаа алганы Ада-чурт дайынынның I база II чергезининг орденнери чайнап турган.

Бо ег-бүлениң ниити күш-ажыл стажы мүн чыл ажып турар, оон кежигүннери бистиң чуртувустуң төөгүзүнде улуг болуушкыннарның кыр-жыкчилери, черечилери. Династиянын үндезилекчизи — Тверь чурттуг тараачының оглу Алексей Щербаков Ижор заводунга 1888 чылда ажылдап келген. Россиян ш социал-демократтыг ажылчын партиязының кежигүнүге ол маңаа кирип ап, революстуг шимчээшкиннерге, тура халыышкыннарга киржип турган. Революция соонда оон ооллары, уруглары мартен цегинге ажылдай бергеннер.

Оларның бирээзи — Николай хамааты дайынның үезинде С. М. Будённыйның алдарлыг шеринге албан эрттирип, дайылдажып, түлчүүшкүннерге коргуш чок, дидим чоруу дээш Кызыл тук орденнин бир , гаарында, бөгүнгү ийи чүс ажыг шеңналдарга саанны, орукту ажыктан. Дайын мурнунуң чылдарында Щербаковтар чурттуң чер казаар дериг-херекселдерни, техниказын тургузарынга идепкейлиг киржип, күчүлүг буксирлерни, чер казаар херекселди чогаадып, тургузуп, Ижорнуң алдаолыг кеңеш эзнилдирип турганнар.

— Дайын эгелээнде ажылаарым-биле фронтуже эки турабиле чоруптум, оларның чамдыызы түлчүүшкүннарга мээзин, бир дугаарында аввыс цехке душкен снарядтан мээзин— деп, инженер-конструктор В. Щербаков чугаалаан.

Өг-бүленнең эң-не хеймери Георгий ол хүннерде хайгыылчы болуп ажылчыннарның алдаржаан Ижор батальонунга дайылдажып турган. Щербаковтарның шуптузунуң өмүнээзинден Александр рейхстагтың ханазынга мыычаар бижээн: «Колпино, Ижор заводу дээш! Майоо Щербаков».

Щербаковтарның араазында инженерлер, мастерлер, бригадирлер, ажылчыннар-даа бар. Оларның аңгыыз дээш эртемниг, тозу ортумак тускай билиглиг, эң-не хеймерн энергомашина тудуунуң инженеринде аверенип, стипендияны терээн заводундан ап турар.

Бо династияда шериг албанындан халажып келгеш, төрээн заводунче, станоктарже, мартен суугуларынче ээп келгеннер бага бар. Ажылчын адынга, мергежилинге шынчы чоруунуң, бар күжүн долузубиле ажылдап чогаадыкчы, бот-идепкейжин өзу-биле ажылдап, бодунга-даа, эштерингеда негелделиг болуруунуң дугайында партияның чагыт-кыдырының канчаар боттандырып, күүседир дугайында олар удаавас шеригже баар аныяктар-биле чугаалашкан.

Б. ВАГАНОВ,
В. ЦИМБАЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Колпино, Ленинград область.

СЕПТЭЭН

Өвүр районнуң «Ак-Чыраа» совхозунуң Чалааты хойжу бригадазында кыргылда доостуру биле кодан бүрүзүн кава чайлагладырының графиктаныр тургускан. Малчыннар чейлагларашкынга чедир адекыыштаглаашкынга септелгезин доозуп алыры-биле ол ажылды шаяпчы чорудуп турар. Олар боттарын кажаалаарының керженин коптарып, тураган адаан болуп, үүрмек септелгелерни чорутkан.

Бригадага бо чыяын малчыннар чурттаар үш бажыңны, ийи хой кажаазын тудаар болгаш чеди кажааны септээр. Маяга былыг чем-суурну тургузары-биле малчын бүрүзү 12—18 тонна сиген белеткээр хүлээлгени алган. Амгы үеде сиген шөлдериниң дажын ашташар, суггаавар ажылдар чорун турар.

Н. ДАМДЫН.

Арага ишпес чорук— амыдыралдың негелдези

Чоокта чаа Чоон-Хемчик районнуң төвү Чадаана хоорайга хой-ниитиниң суду болуп эрткен. Аңаа хой чылдарда арагалап, ажыл кылбайн, маңгыстаачак амыдырап келгеннер, боттары арага чажырып кылып турганнар болгаш арага садарының чурумун үрээн садыгжылар-биле чыылган чон дорт чугаалажып, оларның кылган хереткерии, үүлгедиглерни шыңгыы буруу шапкан.

Хой-ниитиниң судун Чоон-Хемчик райкүүскомнуң даргазы Д. С. Күүлар ажыткан. Ол ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында Чарлыктарының бо чылдың июнь 1-деп эгелеп күштүг болганының соонда оларны күүседир талазы-биле чоруттунуп эгелээн практиктиг хемчеглер дугайында чугаалаан.

Чадаанага аймың баштайгы неделязында хей-ниитн черлеринге эзирик чораан дээш 132 кижиге хемчег онаагаан. Эзирик транспорт башкарып чораан дээш 22 чолаачыга хамаарыштыр протоколдарны тургускан. Хей-ниитн черлеринге эзирик чораан дээш хемчег алысканнарның эң хейн райкүүскомнуң улус ээредилге киидинзинден болганын чыылганнар кайгаан. Неделя дургузунда эзирктер сергедир черге үк организациядан 9 кижи кирген. Хоорайның № 1 школазының башкызы Ч. Х. Семис-оол оң уеде эзирктер сергедир черге ийи катап хонуп четтигипкен. Бистин чуртувустуң келир уези— бичии чаштарның кижиндилгезинге, салым-чолунга дорт хамаарылгалыг органның телээлеринин маңаа «чемпионнаанны» канчап-даа дувүрээзин болдурбайн артпас ужурлуг. Кежүп чоруур № 3 механолоннының, район эмнелгезинин, «Сельхозтехниканың», автобазаның телээлери база эвээш эвес болган.

Дараазында райкүүскомнуң иштики хереткер киидинзинин участок инспектору А. Л. Опар-оол сцена баарында баштары халайжы берген олурганнарны бир-бирээлеп сцена кырынче үндүруп кээп, чыылганнарга таныштырган.

Баштай сцена кырынче хереэженнер, а олар эвээш эвес — чээрби ажыг кижи, чаңгыс чер чурттугларының мурнунга арнын чажырып, донгаа берген туруп эрткилээн. Бистиң чуртувуста не кижиниң чаагай чоруунче партия, чазак улуг кичээнгейни салып, хей чүүлдерни кылып турар. Ынчангаш оларның чамдыызын «мөө» деп буянныг сөске төлеп чок деп санап, не эргезин казыыр дугайында чугаалаан чаңгыс удаа эвес үнүп кээп турганы аңаа эвес.

Ам оларның бир кажы-биле нөмчүкчуларны чоок таныштырааны:

Татьяна Ооржак—36 харлыг, ортумаа эмчи эртеминг, үш уруглуг, сөөлгү каш чылдарда доктаамал арагалап келген, оон не эргезин казыыр дугайында материалдар белеткеттинип турар.

Үш уругнуң неэ Ранса Борбаанды — 45 харлыг, дээдин экономист эртеминг, 1984 чылдан бээр ажыл чок, барык соксаал чок арагалап келген.

Шилимаа Донгак — 42 харлыг, алды уруглуг, хоорайның № 1 уруглар садигинин ажылдакчызы, ажылынга мактадып, эки диртип-даа чораан, сөөлгү чылдарда арагалап, ажыл шагы үзер чоруу ковудээн.

Алдын-кыс Дондуп—II белуктүң инаалиди, 1981 чылда арагадан эмнетсе-даа, удаапаанда катап иже берген, күүненин үндуруп берген пенсия акшазы колдуунда арагеже барып турар.

Марина Донгак — 29 харлыг, ийи уруглуг, райкүүскомнуң ИХК-нин таңнынын килдинзинин ажылдакчызы, ажылдаар черинден шыырак эзирик кижинин эзирктер сергедир черге эккел хондурган.

Бо дакзыны оон-даа ыңай уламчылап болур. Чаа-чаа аттар адаттынып, сценаже өскеөске кижилер үнүп кээп турзе-даа, оларны колдуунда бир хепке куткан ышкаш: кеткен хеп-сыны хирлиг, орбак-самдар, арны бажы чулангы, харын-даа халыгыр ыжыл-даа болгулаар...

Хереэженнер соонда эр улустуң эзлчээ келген. Базаа бнезги «кайда-даа ажыл чок», «арагалап чоруур» дээш чижектиг сөстер хей болган. Алды уругнуң адазы, бо чылдың эгезинден бээр ажыл чок Ширмин-оол Серен-оол, № 624 КМК-ның ажылчыны, доктаамал арагалаар Владимир Бабаков, боду школачы чылдарында-ла арага ижип эгелээн мен деп биликтен, 27 харлыг, үш уругнуң адазы Виктор Содунам, түүйбу заводунуң ажылчыны Эрес-оол Кара-Сал болгаш оон-даа өскелер хей-ниитиниң шыңгыы буруу шевыышкынынга тавырышкан.

Райкүүскомнуң иштики хереткер киидинзинин начальнигы С. С-Б. Монгуш хей-ниитн черлеринге эзирик чорааннарның хей кезиин 30 рубльге штрафтаан. Эзирктер сергедир черге хонганы дээш 25 рубль-биле кады 55 рубль болганы ол. Чиик эвес өтелевир».

Үр уеде ажыл чок арагалап келген Дадар-оол Ондар, Татьяна Ооржак болгаш Сесек Кууларга хамаарыштыр маңгыстаачак амыдыралы дээш херек оттургаш, суд эелынга-ла түдүп хорудган, оларның хереэзи истелгеже шиитиктеп.

Бичии уругларның кижизидилгезин сула салганының түнелинде, алды хардан он дөрт хар чедир бензин тынып, боттарын эки тура-биле сээдекиедип, эзиртип турган оолдарның мелери А. Д. Ымажап, Д. С-Б. Сарыглар, В. Д. Монгуш оларны 30-30 рубльге штрафтаан.

Арага садарының чурумун үреп, эзирик кижилерге, езы четпээннерге арага садып, оон чижек-нормазын сагыйвайн турган садыгжылар Татьяна Ооржак, Галина Монгуш тус-тузундэ 50 рубльге штрафтаткан. Бажыңында арага чежирып кылып турган Анна Поковкова, Калчан-кыс Куулартус-тузунда 200 рубльге торгадып, чогуур кеземчеге онаашкан.

1975 чылдан бээр кандыгдаа ажыл чок, терелдеринге азыраавып келген, арагачы Мачыт-оол Доңгакты, чоокта чаа не эргезин казыткан, ажыл чок, шил чыып, арагалап чоруур Клара Ооржакты РСФСР-ниң Кеземче хоойлузунуң 209 чүүлүнүң 1-ги кезээн өзугаар 2 чылда хостатазын казып шиидер дугайында районнуң улус судунуң шиитиктелин улус судьязы Н. Ч. Күжүгет чыылганнарга дыңнаткан.

Арагачылар болгаш маңгыстаачак амыдыралдыглар чыылган чоннуң шыңгыы буруу шевыышкынынга тавырышкан. Хей-ниитиниң судунга сес ап, чүве чугаалаан хоорайның административтиг органнар киидинзиниң эргелекчизи Д. Б. Ондар киржип, делегеренгей чүве чугаалаан.

Н. БАЗЫР,
«Шынның корр».

XXVI СЬЕЗДИДЕН СЬЕЗД ЧЕДИР XXVII

ЧАА САЛГАЛДЫҢ ТЕХНИКАЗЫ

ЧУРУКТА: конструкторларның автоматчыттынган ажылдаар черлерининг залы. 1-ги чергенің инженер-конструктору, коммунистинг күш-ажылдың шалычызы Александр Галайның [бетин талазында] ажылдап турары.

В. ЛИСИЦЫННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Демир чондуруп, болбаазырадыр токарьларның, слесарьларның болгаш өске-даа специалистериниң орнунга ажылдаар үлептирүнүң чаа робототехнологтуг комплекстерни Прибалтиканың кол конструктор организациязы — механизастелшкынның болгаш автоматчыдыганның Ригада турар Топ телевилел-конструктор бюрозунга тургускан.

Риганың комплекстери демирни орумнеп, чондуруп, кестирип шыдаар болгаш бедик мергежилдиг ажылчынарының амдыгаа чедир-ле кыпсын турганы өске-даа ажылдарны күүседкп шыдаар. Нимтизи-биле конструкторлар робототехнологтуг комплекстерниң 9 кол хевирлерни тургускан болгаш оларга үндезилээш, янзы-бүрү хевирлиг кезектерни болбаазырадыр 69 тускай комплекстерни чыып ап болгур.

Бөгүн Риганың конструкторлары бир янзы продукцияны кылырындан өскезинче шилчиирни дүргедедип шыдаар тавармалыг автоматчыттынган бүдүрүлге дериглелерни чогаадып тургузары-биле ажылдап турар.

ТДАТТ — технологтуг дериглелериниң автоматчыткан телевилел таву ажылдап турар. Ындыг төптүң дузазы-биле конструкторларның болгаш технологтарның ажылын дыка чигедип турар. Чүгле ол чаңгыс теп чер безини Прибалтиканың аңгы-аңгы организацияларының чагыын өзүгаар 700 чедир технологтуг документилер комплекизин чылда берип болур аргалыг.

АРГА-АРЫГНЫ ЭКИ КАМГАЛААЛ

Каа-Хем районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң эразында чарышка биргн квартала ыяш ажыл-агыйны биргн черни эзээн. Май төнчүзүнге чедир пландан ажыр 565 кубометр ыяш, 299 кубометр диляг материалдары сөөртүнген. Ыяш сөөртүрүнүң планы 167 хүү күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эртнен чылгы деңнелден 6,9 хүү өскен. Эрткен чылдың түңнели-биле продукцияның бот-үнезин 1,1 хүү чинггээн. Үредзин белеткелиниң планы 171,4 хүү күүсеттингеш. Ыяш ажыл-агыйы республика чарышка биргн черни алгаш, РСФСР-ниң Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң болгаш ыяш, саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилелдиниң президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан болгаш үк министерствонуң Хүндүлел самбырызынче киирткен.

Калбак эзимнерни, суурлар чоогунуң арыгларын өртнен камгалаар, ыяшты кайы хамаан чокка кезип, тетчеглээр чоруктарга удур ажылды арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары күштелдирген. Эрткен чылын болган тос өрттүң дерту Бельбейге болган. Өрттенген шелдүң хемчээли мурнуку чылдыындан 4,1 хүү кызырылган. Часкы, күскү үелерде, оътсиген кургаг турда, ергаларже киреринп хорун, тускай дежурныйлаашкынны организастап турар бис. Кылдыын чоруттунган хемчеглериниң түңнелинде, бо чылдың июньга чедир ерт айыылы болбаан. Өрт болдурбас дээш бүгү күштү мөөнээн.

Ыяш ажыл-агыйының ажылының бир кол угланыышкыны тайылбыр ажылы болуру чугаажок. Арга-арыг камгалалының дүрүмнерин чонга тайылдырлаары, кескү агитациялы ажыглаары, бо ажылче хөй-нитинниң күжүн хаара тударыы чугула. Нинтизи-биле хөй-нитинниң 28 инспектору ажылдап турар.

Ыяш белеткеп турар организациялар ону кезерниң чурумун хамыдып, участоктарны аштап арыглавайн турар. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 4 КМК-зынга, ыяш белеткээр участокка болгаш өске-даа ажыл-агыйларга ол дээш штрафты онаагаан. 174 га черниң ыяжы арыглаттынмааны илерээн. Өрт айыылын болдурганы дээш «Улуг Октябрь» совхоз 48 мүң рубльдиң торгаалын төлээн. Совхозтуң трактористери В. Орлов биле Н. Коробейников чепшээрел чок тудуг ыяжын кескеш, база штрафтатканнар. Өске-даа тетчеглекчилерге удур дарый хемчеглерни ол чорудуп турар бис. «Бурүңгаар» совхозтуң удуртукчулары шинии мал чеминге кестиргенни буруу шапкан бис.

Арганы катап остүрери чугула сорулга дээрзи чугаажок. Үш чыл бурүңгаар чаш ыяштар суггарылгазын эки организастаанындан, олар шоолуг үнмээн. Суггарылга системазын чаартып кылыры негеттинип турар. Бо чылын 300 га черге чаа ыяшты тарып олуртур. Ыяш тарыырының бөш айларының планы долузу-биле күүсеттингеп.

Ажыл-агыйның чазанылга цегининң коллективи чедиишкининг ажылдап турар. В. М. Чаринцевке удурткан бригада соңга, эжик блоктарын кылып турар. Ажылчыннар продукцияның шынарын эккиндерин, сагылга-чурумну быжыглаарын чедип алган. Бригада социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болган. В. С. Нелюбовтуң удурткаңы ыяш сөөртүкчүлериниң коллективи бирги кварталда-ла беш чыл планын доозупкан. Ыяштарның санитарлыг арыглаашкының беш чыл планын тракторист Я. В. Непомнящих хүүсээ батында күүсеткен. Бо бригада ийи чыл бригада керээзи-биле ажылдап турар. Адаанывыс бригаларга тураскаадып, дөрт айларның түңнели-биле коллективтиң Күш-ажылчы алдар тугун кедүрген.

Мергежил ажы-биле чарыштың тиилекчилери мында хөй. Эрткен чылдың түңнели-биле үш лесник республика чарыжында тиилекчи болганнар.

Камналга айтырыынче бригадалар кол кичээнгейни угландырган. Чоланачылар камналганың хүү санын дегере ажыткан. Дөрт айларда 5 мүң кубометр-шак электри энергиязы, 1 тонна хемүр-даш болгаш өске-даа материалдыг курлавырлар камнап алдынган. Ыяш артынчыларындан суй-белектер кылып турар. Кухня хереселдери, ойнаарактар, аргаан корзинкалар, штакетниктер, херимнер дээш оон-даа ыңай чонга херек түүлдерни бүдүрүп турар бис. Ийиги чергенниң материалдарын ажыглаанындан 28,7 мүң рубльдиң орулгазы алдынган.

Арга-арыг камгалалын күштелдирер дээш, ооң байлактарын чап ажыглаар дээш Каа-Хем ыяш ажыл-агыйының коллективи бедиткен хүлээлгени алган. Тоорүк белеткээрининг, сиген кезерниң планнарын бүдүн чартык катап ажыр күүседнрин хүлээнген бис. Партизиның XXVII съездизиниң күш-ажылчы белектерлиг уткуур сорулга-биле социалистиг чарышты калбартып, иштики курлавырларга даянып, камналга айтырыын шынгыырадырын шинтпирлээн бис.

В. СТАРОВОЙТ,
Каа-Хем иесхозунда кол лесничий.

Чаңгыс эп, сырый каттыжыышкын эрге-ажыктарынга

Эвилелчи социалистиг күрүнелериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын оларның айыыл чок чоруун идегелдиг хандырарының, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны чедиишкининг камгалаарының эрге-ажыктарынга тавартыштыр быжыглаар — Москвага бодунуң найыралдыг ажылчы аян-чоруун дооскан БКП ТК-ниң Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков биле СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ужуражыышкынының дугайында материалдарны парлаан массалыг информацияның даштыкы чепсектериниң дыңнадыгларының кол утказы шак ындыг болуп турар.

Дайынга удур күштериниң политиктиг болгаш идеологтуг угланышкынындан хамаарылга чокка оларның шуптузунуң демиселиишкиннери делегейниң амгы дүшүүрүлгүт байдалында кажангызындада артык чүгүлә деп совет болгаш болгар удуртукчуларының клегрегілээн бүзүрелин солуннар демдеглээн.

Делегейде байдалдың бүгү-ле нарын чүүлдери турзашок, эки талазынга эргиишкининг чаартылгалар болдунар аргавыг деп, ССРЭ-ниң болгаш Болгарияның санап туларын онза ужур-дузалыг кылдыр көрген.

«БКП ТК-ниң Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковтуң Совет Эвилелинге найыралдыг ажылчы аян-чоруунун түңнелдери бүгү болгар коммунистерниң, бистиң бүгү улузувустуң чоргаарланыышкынын, сеткил ханыышкының, күчүлүг кедүрлүүшкүнүн болгаш чогаадыкчы энергиязын хайныктырган» деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. 1985 чылдың июнь 7 болгар-совет найыралдың байлак чыл демдеглелинге совет коммунистер-биле, совет улус-биле бузулбас чаңгыс эптиң болгаш өзулуг акы-дүүмалыышкы кады ажылдажылганы иделарининиң бирээзин кылдыр киргеп деп, ол солун мурнуку чүүлүнге демдеглээн.

Бистиң акы-дүүма чурттарывыстың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары төөгүлүг ийи улуг болуушкунну — БКП-ниң XIII съездизин болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунга белеткеннп турар. Чогум-на харын ынчангаш съезд мурнунуң хайныышкынныг ажылынын үезинде ол ужуражыышкынның түңнелдерин бистиң акы-дүүма харылзаалаарывысты улам ыңай ханыладырынга болгаш сайзырамгайжыдарынга, социализмни хөгжүдеринге оларның ролюн күштелдирерінге күүлүг идиг болур деп, ол солун онзалап демдеглээн.

2000 чылга чедир ССРЭ-ниң болгаш БУР-нуң аразынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринің талазы-биле Кремльге ат салдынган узун хүүсээлиг программаны ол солун «кады ажылдап кылдынган стратегияның тодаргай илерелиг» деп адаан. Ол дээрге, боттуг социализмниң будурукчу күштерин калбартырыынче, эртем-техниктиг депшилгениң мурнакчы чедиишкиннерин улам долу ажыглаарывыче угланган амгы үениң байдалдарында бистиң акы-дүүма чурттарывыстың бедик сорулгаларын болгаш өзүп орар аргаларын көргүскен төөгүлүг документ-тир. Ол программа болгар болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш хөгжүлдениң кады төлевилеттингеп угланыышкынын херек кырынга боттандырарынга онза чугула ужур-дузалыг.

Аян-чоруктуң түңнелдерин улуг совет улус-биле бистиң акы-дүүма харылзаалаарывысты ханыладырынга чаа үе-чаданың эгезин база болган. Варшава Керээзиниң киржикчилерин чурттарының дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының апрельда Варшавага болган чөвүлел хуралының түңнелдеринге Москва ужуражыышкыны бедик үнелелди берген, ол ышкаш эвилелчи социалистиг күрүнелериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын оларның айыыл чок чоруун хандырарының, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны чедиишкининг камгалаарының эрге-ажыктарынга тавартыштыр быжыглаарының эргежок чугула чүүлдерни демдеглээн деп, ол солун айытхан. Ам эргежок чугула чаңгыс чүве чүл дээрге, делегей харылзааларында дүшүүрелдиг чоруукту чидиглендирип турар АКШ болгаш ооң наточу эвилелчилери деп эргенин болгаш бир демей айыыл чок байдалдыг турарының принциптерин шыңгыы сагыырынга үндезилээш, чөптүг дугуржуулар алыышкыннарны чедип алырынга белеңин илергейлээн турары эргежок чугула деп, солун онзалап демдеглээн. Москвага болган ужуражыышкынны ук солун «партияларның, чурттарның болгаш улустарның аразында амыдыралчы найыралдың болгаш кады ажылдажыыганың бузулбазының чаа чыыткылаачок илереи-дир» деп адаан.

Кремльге найыралчы ужуражыышкын болганының дугайында дыңнадыгларны Венгрияның бүгү төп солуннары парлаан. Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаары эргежок чугула деп, «Непсабадшаг» солун онзалап демдеглээн. Акы-дүүмалышны өске чурттар-биле кады ССРЭ биле Болгария Варшавага чоокте чаа болган ужуражыышкынга социалистиг күрүнелериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаар дээр шинтпирлиг чоруун клегрегілээн деп, «Непсава» солун онзалап айытхан.

Москвага болган найыралчы ужуражыышкынның дугайын парлавышаан, ГДР-ниң «Нойес дойчланд» солуну «ССРЭ биле Болгарияның удуртукчуларының онзалап демдеглээнин өзүгаар алырга, делегей байдалы чежеминиң нарын-дээ бол, эки талазынче өскерлиишкиннер болдунар аргалыг» деп демдеглээн. Оны чедип алыр төлээде, чүгле чаңгыс чүүл — дең эргенин болгаш бир демей айыыл чок байдалдыг турарының принциптерин шыңгыы сагыырынга үндезилээш, чөптүг дугуржуулар чедип алырынга АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң белеп чоруу негеттинер.

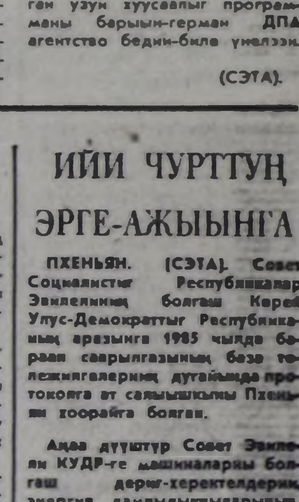
СЭКП-ниң болгаш БКП-ниң дайынчы эвилелин, оларның политиктиг чаңгыс эвин моон соңгаар-даа быжыглаар, күрүне болгаш хөй-нинти шугумнарының айы-биле харылзааларын сайзырамгайжыдар, политиканың болгаш идеологияның, эртемниң болгаш культураның талазынга демиг эдептиг-инниилерни күштелдирер деп шинтпирлиг чоруун ийи чурттуң удуртукчулары илергейлээн.

Боттарының айыыл чок чоруун идегелдиг хандырарының, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны чедиишкининг камгалаарының эргежокторынга тавартыштыр эвилелчи күрүнелериниң чаңгыс эвин база сырый каттыжыышкынын улам ыңай быжыглаарының эргежок чугулазын Польшаның «Руде право» солуну онзалап демдеглээн.

Балканнарны кииргиштир Европаның янзы-бүрү районнарынга ядролуг чепсек чок зоналарны тургузары Европа дипто дүшүүрүлгүт чоруукту кошкадырының керээнге бурунгаар дыка улуг базым болган турар ийик деп, Кыдаттың Синьхуа агентствозу демдеглээн.

Т. Живковтуң Москвага болган найыралчы ужуражыышкынның дугайын барыын чүү чурттарының бүгү телеграф агентстволары тодаргай дыңнаткан. Ийи чурттуң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазын хөгжүдеринче база быжыглаарынче ужуражыышкын үезинде илергейлеттинген чүткүлдү ангаи Рейтер агентство онза ужур-дузалыг кылдыр көрген. 2000 чылга чедир ССРЭ-ниң болгаш Болгария Улус Республиканың аразынга экономиктиг база эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринің талазы-биле Москвага ат салдынган узун хүүсээлиг программаны барыын-герман ДПА агентство бедик-биле үнелээн.

(СЭТА).

ЯПОНИЯ. Сугже салып киирген парустуг чаа шекелде судноиу «Сын ниппон мару» деп адаан. Ооң кол соруглазы болза, далайның садыг учиилщелериниң сургуулдарын өөредириниң эштир базазы болур. Оларның эзлери аныяк далайжылар чүгле ындыг судноға эжиндиришкининиң быжыг чаңчылдарынга өөренир, күш-дамырын быжыглаар болгаш бөргедей бергеи тавармалганда шинтпир хүлээп алырынга өөренир деп санап турар. Судноиу чүгле даштыидан иөөрге, эрткен чүс чылдың парусниишке демей. Ооң иштинде навигация техниказының эң-не бойбазын чүүлдери-биле, электроиуг хереесаадерге чедир дерии кииг. «Сын ниппон мару» мурнундагы ындыг судноларга бодаарга, Японияның чамдык далай учиилщелериниң чоокта чаа хүлээп ап эгелээни курсантыстарынга безин тавармалыг бүгү чүүлдерлиг боов турар.

ЧУРУКТА: судноиуң өөредилге эжиндиришкининиче чорупкаиы.

Кнодо—СЭТА-ның фотозу.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОФИЯГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

СОФИЯ. (СЭТА). БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковтуң болгаш Ногаан Мыс ортулуктарның хамаарышпас чоруунуң Африка партиязының чиңгине секретары Аристидес Перейраның ужуражыышкыны ажаа болган. Болгарияда ол албан хүүзунуң аян-чоруун кыяп келген.

Эгелээн чугаалажыышкынкарының үезинде олар ийи талаллыг кады ажылдажылганың айтыыгларын, ол ышкаш делегей амыдыралының чугула айтыыгларын чугаалажырлар. Африка дииле байдалче онза киичээнгейни салыр. Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш Африканың Мурнуу чүгүнүң улустарының чөптүг демиселии бүрүн детказп чорук илергейлеттингеп.

Ногаан Мыс ортулуктар республиказы хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунче киргеп деп, Перейра онзалап демдеглээн. Социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылга ол африка күрүненің улузунуң үндезин эрге-ажыктарынга тавармын турарын ол демдеглээн.

Делегей информациялары

● **БЕРЛИН**

Совет Эвилели-биле, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа акы-дүүма күрүнелери-биле кады ГДР моон-даа соңгаар ядролуг халаптан киин төрелгетенни чайладыры дээш бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылыр. Космос делгемни милитаризастаарын болдурбазы, Черге боо-чепсекти ыдере бүдүрерин сокседыры үениң чугула негелдези деп, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, секретары И. Герман медеглээн. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның парлалгазының 40 органының төлээлекчилери-биле найыралчы ужуражыышкын үезинде ол чүве чугаалаан, ук төлээлекчилер «Нойес дойчланд» солунуңуң чаңчылчаан байырлалынга киржип келген. Немец черден моон соңгаар кандыг-даа дөйын үнмезин дээш ГДР бүгү-ле чүүлдерни кылып турар деп, И. Герман демдеглээн.

● **НЬЮ-ЙОРК**

Каяа-даа каттыштааннар шимчээшкининиң болгаш белүк африка чурттарының дилээн өзүгаар КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлели Намибияда байдалды чугаалажып көөрүнче кирген. Мурнуу-Африка Республиканың расисчи өзүчуруму ол чуртту эжелээрин меңгежидер бодал-биле, ооң чонунуң бот-башкартынар болгаш хамаарышпас чоруунуң талазы-биле эргежок боттандырарының дугайында КНО-нуң шинтпирлерин күүсединдирип үзүп, ук чурттуң девискээрин хамаарыштас африка күрүнелерге удур агрессна кылыр тепкиин кылып турар.

Делегей намиби улустуң качыгдалының ыыт чок хереинин болуп артпас ужурлуг деп, Индияның дөштыкы хереселериниң күрүне министри Хуршид Алам Хан медеглээн. Каяа-даа каттыштааннар шимчээшкининиң өмүнээзинден КНО-нуң шинтпирлерин доп-дораан күүседирин ол негээн.

КНО-нуң Намибия талазы-биле чөвүлелиниң даргазының хүлээлгезин күүседип турар Нобль Синклериниң болгаш өске-даа чүве чугаалаан операторларның айытканы болза: бир эвес барын чүкте дээргилерин эвес болза, бир эвес мурнуу африка рассистер Вашингтон-биле «чогумчалыг кады ажылдаан» турбаан болза, олар делегей нинтилежилгезинче ындыг кара тура-биле чөнгээлевес иинн.

● **ВАШИНГТОН**

Маңаа болган парлалга конференциязынга АКШ-тың политиктиг кескү ажылдакчылары ядролуг чепсектиң бүгү-ле шенелделерин долузу-биле соксадырын кыйгырган.

Төлээлекчилер палатазының кежигүнү (Колорадо штаттан демократ) Патрициа Шроудер ядролуг чепсектиң шенелделериниң бүгү хевирлеринге мораторий киирер дугайында АКШ-тың президентизинге санаадап турар хоолйу телевилелин палатага чугаалажып көөру-биле киргеннин дыңнаткан. Рейганның администрациязының эрге-чагыргага беш чыл иштинде туруп келгенинің үезинде боо-чепсектиң стратегтиг системаларын тургузарынга АКШ-тың чарыгдалы 1400 хүү өскенин сагындырган.

АКШ-та салдарлыг 150 хөй-нинти организациялары мораторий дугайында санаалдарны детказ-ның камгалаан информациязының төөгүнүң директору контр-адмирал Юджин Ларок медеглээн.

Кескү америк политиктиг ажылдакчы Уильям Фулбрайт база ядролуг чепсектиң шенээринге мораторий тургузарын деткип чүве чугаалаан.

● **ТОКИО**

Чагырыкчы либерал-демократтыг партияның парламентиге киргенн «Күрүне чажыттарының» дугайында хоолйу телевилелин Японияның Компартиязының ТК-зының Президиумунуң даргазы Тэцудзо Фува шаңгыы шүүмчээн. Ол Токиого митингиге чүве чугаалап турда, ындыг базым чүртте дейынга удур шимчээшкинии базарыынче угланган деп чугаалаан.

Чаа хоолйу телевилелин өзүгаар америк ядролуг чепсектиң хоолйу-дурмуге чөрүштүр киир сөөртүп, Японияның чепсектиг күштерин конституциязга чөрүштүр улам немей остүрүп турарының дугайында хөй-нинтиге дыңнадырын ораидашкан кижи бүрүзү хоруудаттырар болуп турар-дыр деп, Фува айытхан.

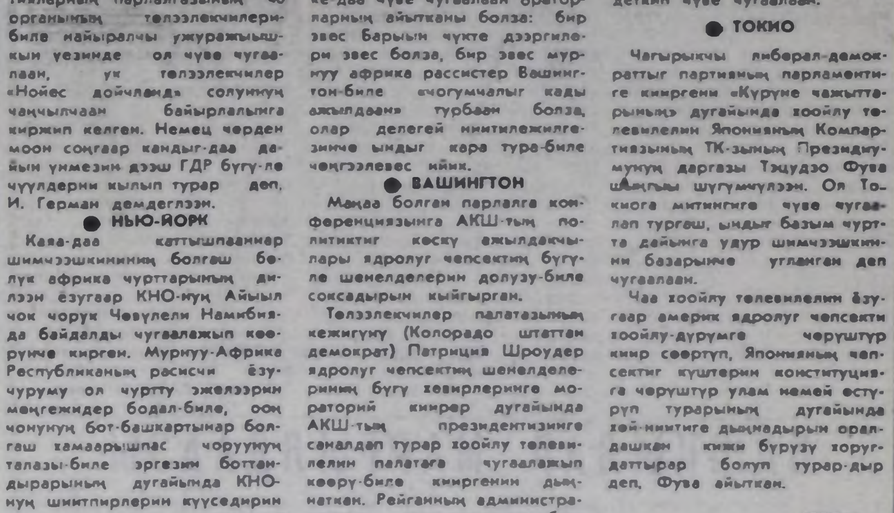
(СЭТА).

ДЕРЗИИ ПЛАННАР

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корр. В. Орловтуң дамчыткаиы болза: Рейганның администрациязының Никарагуаның иштики хереселериниче шериг-биле ажык холгаарлаашкын кылыырынга калбак хемчээлдиг белеткелги сөөлгү үе-чадазынче киргеп. Америк аг-шеригниң кара сагыштыг планнарын тодаргай көргүскеи «Нью-Йорк таймс» солунда парлаттынган чүүл ол дугайын хереченилеп турар.

АКШ-тың мурнуу шериг оргунуңуң командылаа чери сөөлгү ийи чыл иштинде Топ Америкага амгы үениң шериг алпарадын тургускаиын чүүлде айытхан. Олар кандыг-даа «хенертен болур таварылгаларда» кедерлиринге белеп боол турар. Ындыг белеп чоруктуң деңнелии «шериг маиёврларының, шериг базаларын болгаш радио хайгаарадың туруштарын тударының шалыпкын темпизин, калбак разведка четкилерин тургускаиының болгаш эвилелчи армияларны быжыглаар талазы-биле улуг күжениишкиннерниң түңнелинде чедип алган.

Никарагуаже халдап кирер чоруктуң пентагончу стратеттер эң чоокку ындыг операцияларның бирээзин кылдыр көрүп турар.

ГФР. Кёльнге, Гамбургка болгаш Майнда Франкфуртка болган чыскаалдарга болгаш митингилерге фашизмге удур болгаш профэвилел организациларының, политиктиг партиларның, тайбың талалакчыларының каттыжыышкынларының, ажылчын база студент аныяктарның 75 мүң ажыг төлээлекчилери киришкеннер. Чыскаалдар: «Хосталганың 40 чыл ою — дайын болгаш фашизм чок болзун!»— деп кыйгырыгның адаа-биле боол эртнеи.

ЧУРУКТА: «Совет Эвилели-биле найыралдажыр! Дайынга белеткелдн соксадыр! Ракеталар орнуига — ажыл хереи!»— деп, Кёльнге болган чыскаал үезинде кыйгырыглардың бирээзинде бижээн.

В. ГЛУХОВТУҢ фотозу. (СЭТА).

ИЙИ ЧУРТТУҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Совет Социалистиг Республиказар Эвилелиниң болгаш Корей Улус-Демократтыг Республиканың аразынга 1985 чылда боорал саарылгазының база төлежилгелериниң дугайында протоколга ат салыышкыны Пхеньян хоорайга болган.

Адаа дүүштүр Совет Эвилели-биле КУДР-ге машиналарны болгаш дериг-хереглелдерни, энергия дамчыдыкчыларының, чедириишкиларының чамдык хевирлерин садар. КУДР бодунуң эзенээзинде совет чагыглар өзүгаар магнезит клинкерни, кара металлдар прокадын, ССРЭ-ниң деткимчези-биле оң республикада тутгунган будүрелгелериниң кылган продукциязын компенсастыг үндезинге садар.

ССРЭ-ниң дөштыкы садыг министриниң орлаакчызы И. Т. Гришин биле КУДР-ниң даштыкы садыг министриниң орлаакчызы Ким Пэк Сен олар документтиге ат салган.

А ЖЫЛЫ ИДЕПКЕЙЖЭЭН

Самагалдай кодээ Советтиң чанында хөрээженнер чөвүлелии (дарғазы Ч. К. Дарбуң) чонның чурттап турар черииң аайы-биле кижизидиг эжыылын чорударының чамдык эки арга-дужуулгазын чедип ап турар. Сүүрда шупту он чеди микрорайонда 52 агитквартирада ажыл бо хүннерде чоруп, кижизидилге ажылының таварымчалыг төптери болуп бергеннер.

Чижээ, № 9 микрорайонуң (дарғазы К. Б. Белекей) дежикээринде спорт шөлүн таварымадыг дерзин. Оон бирээзинге улуг улус, бирээзинге бичиилер бо-ла чыглыр, спортчу оюннарны эрттирер. Ону дерип кылып алганы көрүштүг. Бо чаа эргелээшкинни удуртуп башкарарыңга хөрээженнер чөвүлелииниң активчилери, Тес-Хем район Советиниң депутады Б. М. Тумат, № 8 агитквартира (дарғазы Е. Сади) олар идепкейлиг киришкен. Спорт шөлүчүтештерин шынчаар кылып алганы чурттакчыларның культурлуг дыштанылгазыңга, бичиилерниң, школачылыгның күш-дамыр кижизидилгезинге ужурдузалыр.

Хөрээженнер чөвүлели бо чылын Самагалдай сүүрга шынды сес спорт шөлүгежин кылырын планнап алган. Оларның үжү ажыылапда киргеп. Бо чугула ажыл ам-даа улам-чылап турар.

Самагалдай кодээ Советтиң күүскомунуң детикмчезинге даянгаш, ында хөрээженнер чөвүлели өске-даа ажылдарны план ёзугаар чорудуп, ылаңгыя арагалаашкынны болгаш елкроглизмни үзүткаар талазы-биле партияның болгаш чазактең айтыышкыннарын күүседиринге агитквартиралар дамчыштыр кижизидилгениң өске-даа арга-хевирлерин ажыглап турар. Ылаңгыя суурның албан организациялырында көскү агитацияны кичээнгейге алган. Бо ажылды районнуң амыдырал хандырылга комбинадында, райпода, сан киидизинде, № 3 ясли-садта район эмнелгезинде, № 1070 КМК-да хөрээженнер чөвүлелдерн эки тургускан. Бо коллективтериң кызыл-булуңнерын көскү агитация-биле дерип, оон идей-кижизидилгелиг деннелин, дээштиин бедидеринче кичээнгейлии салып келген. Үстүнде албан чөрлериндө ажыл шагы үзүп, арагалаар чоруктар болбайн турар.

Ол ышкаш өске-даа хөрээженнер чөвүлелдери бо-ттарының ажылын тодарғай үгланышкынныг чорудуп, хөрээженнериниң күш-ажылга, хөй-ниитиниң ажылынга хавга тударын күштедирген. «Тес-Хем» совхозта хөрээженнер чөвүлели суур чаагайжыдылгазын Тиилелгенин 40 чылынга алдаржыдып, идепкейлиг чоруткан. Совхозта чон оргузугга чаа чанчылдар нептередир талазы-биле комиссия хөрээженнер чөвүлелииниң бир даянгыр күжү. «Чодураа», «Кызыгаар» совхозтарда хөрээженнер чөвүлелдерн «Эң эки культурлуг, улегерлиг малчын өг-бүле» деп социалистиг чарыштыг удуртуп, аныяктарны мал ажылынче хавга тударынга күш-ажылдың хоочуннарының, дегдыкчылларының арга-дужуулгазын ажыглап турар.

СЭКП Тес-Хем болгаш Эрзин райкомнарының хөрээженнер ортузунга ажыл чорудар киддистери хөрээженнер ортузунга күш-ажылчы, идей-кижизидилгелиг ажылдың, арга-дужуулгазын солчуп турарлар. Бо чылдың маңда жиң район-нуң хөрээженнер активиниң сезен кижии кирижичилиг семинары база болуп, олар бо-ттарының ажылынга ажыктыг чүүлдерни дугурушканнар.

Ө. ЧИҢМИТ.
Тес-Хем район.

А. С. ПУШКИННИҢ ЧОГААЛДАРЫНЫҢ ЧАА ҮНДҮРҮЛГЕЗИ

ССРЭ-ниң ЭА-ның Орус литературатура институдуң А. С. Пушкинниң чогаалдарының 35 томнуг академиктиг чыынды-зының үндүрелиннге киирген. Ол дугайын чоокта чаа доозулган Бүгү-эвилелдиң XXVIII пушкинчи конференциязынга институттуң директору А. М. Иезуитов дыңнаткан. Чаа үндүрүлге дугайын чугаалап ээрин СЭТА-ның корреспондентизи В. Ганшин оон дилээн.

— Андрей Николаевич, база-ла академиктиг деп адаар үндүрүлге барын хөй миллион номчукчулар билир. Чаа үндүрүлгениң оон ылгалы кандыг ирги!

— 1937—1949 чылдарда бистиң чуртувуска 17 томнуг (21 ном) чыынды үнген, ында Пушкинниң чогаалдарының кол кезии кирген. Чичээлээ-даа оон соонда шинчилекчилер Пушкинниң бижээн ээзээш эвес чүүлдерин тыпкан. Ам бис эртем ёзугу-биле тайылбырлаан, Пушкинниң янзы-бүрү жанрларга бижээн чогаалдарын арганы-ла болза эң-не долузу-биле кирген баштайгы үндүрүлгени белеткээр үжурлуг бис. Аңаа текст, төөгү-литература база энциклопедия талазы-биле тайылбырны кылыр. Чогаалдың кава, кажан бижиттингенин, оон чогаадылга төөгузун номчукчулар сон билип алыр, үк чогаал орус болгаш делегей литературазынга кандыг черни эзлеп турарын оларга айыткан турар. Пушкинниң текстилеринде кирип турар төөгү, философия, литература, миф талазы-биле болгаш өске-даа аттарны, билиишкиннерни тайылбырлаар. Том бүрүзү алфавит ёзугаас кылган кыска айтыкчылыг болур. Баштайгы он сес томга чечен чогаалдар кирер, а он тостан үжен ийиге чедир томнарга публицистика чогаалдары болгаш чагаалар парлаттынар. Сөөлгү үш номнуң бирээзинин ады «Пушкинниң чураан чуруктары» болур. Оон аңгыда документилер болгаш Пушкинниң ажыл-херекке хамаарышкан бижимелдери кирген том база бо. Оларның ажыка хөйүнден оон чогаалдарының канчаар бижиттинниң тургаанының, намдарының янзы-бүрү талааларының дугайын немей билип ап болур. Бир чижек. Кистенево деп сууржуғаштыг Пушкинге бээр дугайында сонун документ Горькийниң об-ласть зонынынга тывыынган. Ол суурга тереечиннар үй-мээнижери болгулап турган чүве-дир, оларны хаанныг эргечагырга кәржызы-биле баскан. Ынчангаш ол болуушкынның дыка хөй кезии «Дубровский» деп тоожуда киргени чугаажок, оон болуушкуннарны Кистеневка деп суурга болуп турган-на болгай.

Сөөлгү, үжен бешки том дээрге бүгү үндүрүлгеге справочник болуур.

— Бижидилгени канчаар чорудар бодап турарыл?

— Оны аңгы-аңгы чорудар болза эки боор деп көрүп турар бис. Чечен чогаалдарның номнарны кезүдеткен тиражтыг кылдыр үндүрөри эки дээрзин дуржулга көргүскен. Үндүрүлгениң ийиги кезээ оон ээзээш номчукчуларга таварыштырган.

— Үндүрүлгени кымнар болгаш кандыг хуусаларда бот-тандырарыл?

— Кол харыысалга бистиң институттуң коллективинге онаажыр, оны Пушкин Ёжүүлүг төрүттүүлген хүнүнден бээр ийи чыл чыла оюнга — 1999 чылга чедир доозар дел соорулганы салган бис.

Ленинград.

ИЕНИҢ ШӨЛУ

ТЕАТР

Тиилелгениң юбилейин тава-рыштыр Тыванып хөгжүм-шии театрының чогаадыкчы коллективи суралгыр чогаалчы Чингиз Айтматовтуң «Иениң шөлу» деп шиижин көрүкчүлерге бараалгаткан. Бедүүн ие кижиниң (хым-даа болза) ажыг-шужүгүре алыскаш, ааргберге чурттаганы чурттап эрткээн, сагыш-сеткилин, муңгаралын үлежир, чоок эжи — кыдыг кызыгаар чок делгем шөл — иениң шөлү ол. Чогаалчының ону кол маадыр кылдыр киирип алганы дээрге оон кайгамчык талантызының керечизи. Чер-ие биле анаа иениң ара-ында сактышкыннарын автор ийи маадырның эрткен оруу кылдыр сценага көргүскен.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында аар хилинчекке, ажыг-човуланга чүгле кижилер эвес, харын бистиң хову-шыналларывыс, эзим-аргаларывыс өртпенип-хуюктал-ган, өстүруп каан тараавыс, кат-чимизивис Узуткаттының чок кылдынган. Чер-иениң ажыг-шужүү база кызыгаар чок. Бо бүгүнү көрүкчүлер театрының чогаадыкчы коллективи суралгыр чогаалчы Чингиз Айтматовтуң «Иениң шөлу» деп шиижин көрүкчүлерге бараалгатканын. Бедүүн ие кижиниң (хым-даа болза) ажыг-шужүгүре алыскаш, аргберге чурттаганы чурттап эрткээн, сагыш-сеткилин, муңгаралын үлежир, чоок эжи — кыдыг кызыгаар чок делгем шөл — иениң шөлу ол. Чогаалчының ону кол маадыр кылдыр киирип алганы дээрге оон кайгамчык талантызының керечизи. Чер-ие биле анаа иениң ара-зында сактышкынна-рын автор ийи маадырның эрткен оруу кылдыр сценага көргүскен.

Музыка чоорту дыңзып орар. Бедүүн кыргыс хөрээжен кижи шериг бөрттүү хөрээнде чымшыр тудуп алган, хажыы-далдыг оожум кылаш-биле көрүкчүлерже үглүг базып орар. Бөргүн черде тараа саваанның кырынга салгаш, үрезин чажып тура мендилежир: «Экии, эргим шөлүм!». Оон эрткен бүгү амыдыралы шөл-биле чугаалашкан сактышкыннардан бистиң мурнувуска чуруттунуп эгелээр. «Экии, Толганай!» деп шөл харыы-лаар. Ынчан сценаның артында куу өөнүг платьелиг, бирле чажыт овур-хевирлиг хе-рээжен үнүп келир. Иениң шөлу ол-дуу дээрзин көрүкчү чоорту билип алыр.

Алимананың ролюнда — Д. Парыкмаа. Толганайның ролюнде РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Кенденбиль ойнап турар. Ук артист иштинки сагыш-сеткилдиң ханы човулан-хилинчээн көрүкчүге сеткил-сагыштың ханызында чедирип турар. Е. Кенденбиль чеже үнчаш иштинки сагыш-сеткилди көрүкчүге ёзулуг-ла ханызы-биле чедирип шыдаар кылдыр ойнаар артист. Бистиң муры-зуста Толганайның аныяк чылдары, оон соонда Сүзүнүүбиле (РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Бады-Сагаан) өгленнип алганы, оон соонда үш эглунуң улай-улай төрүттүнгенин. Улуг оглу Кас'ым (артист Д. Монгуш), ортун оглу (артист Х. Ширинн-оол), хеймер оглу (РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Солун-оол). Оолдарының дугайын иезий төөгүн орда олары тараа шөлүнүң чиндиндан чедип келирлер. Оолдар болгаш олардың адазы Сувакнул кыска эпизодтарда көстүп турза-да, ролдар ханы кылдыр кууседтинген.

Бо шиижин чедишкинниг болган чылдагаевы артистерниң роль бүрүзүн чедимчелиг, чидиг ойнап турарында, ролдарны шын үлээнидеө, ол ышкаш артистерниң ниити ойнашкыны каттыштыр кончуг шыырап тургустунганында. Шиидге ков ролдарны — Толганай биле иениң шөлүн эки ойнап кууседкен. Артист Зоя Байыр-оол иениң шөлүн ойнаттура, ону тоолчургуу хевирлиг көргүскени черле солун. Мында режиссёрүн чогаадыкчы тывазык чорууу база көскү.

Артистерниң шимнээшкинери, оларның бот-ботарынын ара-зында харылзааны эки тургустунган, артык шимнээшкин чок, шупту-ла дүвүрээшкинг байдалга чагыртқан. Ынчангаш шиини көрүп орган кижиниң сеткил-сагыжы база ойнап турар артистер-биле бир демей хөнүшшыкынныг байдалда. Режиссёр Сергей Петренконуң чогаадыкчы ажылы бо шиидге көскү болган деп демделээр ужурлуг.

Шиинң чүрүк хаастапгазын чуруккчу В. Шулыга база тывынгыр болгаш ол үеник амыдырал-ында дүгжүп турар кылдыр таварыштыр чиик, бедүүн кылган.

Шиини тыва дылче Матпа Хомушку чогумчалыг очулдурган деп бодаар мен. Хавын чамдыкта артистернин чугаазында сөстерни чедир чугаалаавын баар таварылгалар бар. Сценага ойнап турган артист кижи дыл-домакче ханы кичээнгей салбас болза херек бүтпес. Сцена артында чаданың даажы көрүкчүлерге дыңналып турар, ол таварымга чок.

Шии ниитизи-биле эки тургустунган, артистер чедимчелиг ойнап турар.

К. САГДЫ.

ЧУРУКТА: шыдыраага блиц-маргылдаа.

ТВ

ИЮНЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дирин амытаннар амыдыралы». 9.55— «Дума о Ковпаке». Уран-чечен фильм. 2-ги кээзэ—«Буран». 11.30— 11.35 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док.-фильм. 15.05— М. Мусоргский. «Делгелгеде чуруктардан». 15.40 — Мөрүкшер клуб 16.20 — 19-кү үектин тенчизүзүнде XX үектиң эгезинде орус шүлүглеп. 17.20 —Делгелгей боллаш ёнүктәр. 17.50 — Баскетболга СССР-ниң чемпионады. 18.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Бистиң корреспондентилеривистин чугаалары. 19.30—Концерт. 19.55 —Балет артистериниң чурттаар аразынга бешки конкурузунуң ажыдышкынны. А. Глазуновтуң баледи — «Раймонда». 21.00— «Ye». 21.35 — «Раймонде». Балеттин уламчылалы. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35— Концерт. 8.55 — Бистин сад. 9.25 — Амыдыралче путевка. 10.10 — Даниэль Дефо болгаш оон ному — «Робинзон Крузон». 10.40 — Чалыыларның уран чүүлү. 11.10 — «Поеступление». Бижимел т-ЗылбыЛыг уран-чечен фильм. 13.20 —Испан дыл. 13.50 — Радослав Жуковский ырлаар. (ПУР). 14.15 — 14.50 — Док. телефильмнер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20— С. Маршак—«Кошкин дом». Шии. 19.05 — Киножурнал. 19.15— «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыстыг удакар, чаштар!». 20.20 — Самбо хүрешке СССР-ниң чемпионадыы.

КЫЗЫЛДАН

20.40 —«Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдезин». Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондарның чугаазы.

МОСКВАДАН

21.00 — «Ye». 21.35 —23.20 — «Ил и счастье». Уран-чечен телефильмниң 3—4-ку серииллары.

АГАА

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичө чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 8—13 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 7—12 градус чылыг болур. Хүндүс 18—23, чамдык черлерге 20—25 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 10—15, хүндүс 20—22 градус чылыг болур.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

Кино

ИЮНЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Грүз без маркировки» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Книсборник» 9.40, «Непобедимый» (тыва дылга) 11.00, 12.50, 14.10, «Я знаю, что ты знаешь» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Самраат» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «В двух шагах от «рая» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Европейская история» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Укол зонтиком» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Социал хандырылга министерствозунуң чарлап турары болза: ажылдаары-биле юристи, дузаламчы талазы-биле инспекторлу, бижик кагар машинакчыны, чарылгачы-аштакчыны, ажыл-агый эргелекчизин чалап турар.

АДРЕС: Кызыл Комсомол кудумчузунуң № 3 бажың, телефон № 2-31-00.

Тыва хөгжүм-шии театрынга ажылдаары-биле гардеробщиктерни, электрикти, хандырылга агентизин, аштакчыларны, комендантны, дворникти, вахтёрну, ГАЗ-53 автомашина чоланачызын, ПАЗ-672 автобус чоланачызын чалап турар.

АДРЕС: Кызылдың Ленин кудумчузунуң № 34 бажың.

Минусинскиниң бухгалтер школазы 1985—1986 өөредилге чылында үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бухгалтерлеринге өөренижилерни чыырык чарлап турар. Школага сургуулдарны бодунуң кусели-биле, кирериниң шылгалдарары чокка хүлээп алыр. Өөредилге сентябрь 1-де болгаш бөлүктерник четчип чыгпайры-биле эгелээр.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Минусинск хоорайның Кызыл партизаннар кудумчузунда № 11 бажың, телефон № 206-08.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

КРАСНОЯРСКИНИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУНУҢ

Тыва филиалы Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң тыва филиалынга болгаш өске-даа дээди өөредилге черлеринге өөренирин күзээн кижилерни бир ай хуусаалыг белеткел курузунга хүлээп алырын чарлап турар.

Филиалдың ректорунуң адынга билдириишкинин киирген-ниң болгаш өөредилге хөлезиишкин төлээп дугайында квитанцияны көргүскен соонда, куроска кижи санаар. Өөредилге дээш 10 рубльди институттуң кассазынга төлээр.

Кичээлдер июль 1-де эгелээр.

Адрес: Кызыл, Калинин кудумчузу, бажың 1 «а» өөредилге кезээ, аңаа № 6 автобус-биле «Завод» деп автобус доктаар черге чедер.

ТУРАСКААЛДЫГ ЧЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1983 чылдың августуң 3-те үндүрген № 289 докталын ёзугаар Дус-Хөлдуң (Сеатчково) бойдустуң тураскаалдыг чери кылдыр чарлаан.

Ынчангаш ол хөлдуң ажыл-аарын болгаш камгалаарын корум-чурумчудар, санитар-ары-шевер байдалын эжиидер соруглга-биле «Жаркий» турбазазының болгаш Амыдырал хандырылга министерствозунуң ачы-дузаа чедирер черии ёйыткан.

Аңаа холбаштыр профобөлүмүнүң ол хөлге албан-будуруглге черлериниң профилактойлеринге ажылчы чоннуң чүгле организастыг дыштанырын чөпшээрээнин болгаш аңаа оргинзас чок кижилерниң баарын хораанын республиканың бүгү хамаатылар-ынга дыжнадып турар.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннар: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатын 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, аропагазда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаг киидизинин 2-41-27, информацияның 2-20-60, күлээ ажыл-агый киидизинин 2-23-54; көдээ ажыл-агый киидизинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуң келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуң неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3047.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном сатыынның керектериниң талазы-биле күүрне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01232.

«АЗИЯ ТӨВҮ» ШАҢНАЛ ДЭЭШ

Хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш бичии оолдар аразынга ажыык маргылдаа Кызылда «Хүреш» стадионунга үш хүн үргүлчүлээн. Ону республиканың «Спартак» спорт ниитилели эрттирген. Бо маргылдаага Кызыл, Абакан хоо-райларның, Кемерово облазының, Улуг-Хемде Хайыракан, Өөрүде Хандагайты, Кызыл районда Кур-Чер суурларның элээди спортчулары киришкен.

«Азия төвү» шаңнал дээш хостуг хүреш маргылдаазы мурнуку чылдарда чүгле улуг улус аразынга болуп турган. Аңаа тиилекчи болган мөгелерге «ССРЭ-ниң спорт мастери» атты тыпсып турган. Ам-ыңдыг чергелиг маргылдаларны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Куш-культура болгаш спорт комитеди эвээжеткен болгаш оон негелделерии эде көрген.

Эң чиик дензи — 26 кило-грамм чедир мөгелерии аразынга Өөрүнүң школачызы Руслан Дажыма тиилээн.

Кайызы-даа 29 килограмм чедир дензилиг 12 спортчунуң аразында салыгларын үннел ужуражжылгазында Өөрүнүң аныяк спортчузу Орлан Чулдум Кур-Черден келген Эдик Донгактың октавш, бирги чер-ни алган.

Өөрүнүң Виктор Достай эге салыглардан удурланыкчыларын арыг октап тургаш, бодуунуң дензизинге (32 кг) тиилеп-ни алган.

Кызылдың аныяк спортчузу Андрей Дожуган база-ла чараш аргаларны ажыглап тургаш, тиилекчи болган.

Бистиң ашпыыыс, Абакандан келген аныяк мөге Павел Киргинеков бодунуң дензизинге (45 кг) арыг тиилеглеги чедип алган. Моңгун-оол Монгуш (Өөрү) биле Аркадий Сарыг-оол (Кызыл)олар дераазында шаңналдыг чөрлерге төлептиг болганнар.

Республиканың шилиндек командазының кежигүнү Кара-оол Куулар (48 кг) Абаканның спортчузу Федор Селигеевке октадыткан.

Кемероводан Андрей Зеленцов, Юрий Топорков, Абакандан Алексей Брайевский, Аркалъд Топоев, Дмитрий Федоров, Хайыракандан Адыгжы Адыг-Тулуш олар боттарының дензилеринге тускузунда тиилээн.

Маргылдаа организастыг байдалга эрткен.

К. БИИЛДЕЙ.
маргылдааның судьязы.
ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БАШКЫЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Улуг-Хем районуң школалаарының башкыларының он бешки турслёдү болуп эрткен.

Улуг-Хемниң эриинде чечек-терлиг чиңгир-ногаан аянга слёт киржижичилериниң майгыннардан буткен хоорайжыгажынга районнуң 10 школазының командалары тус-тузунда туруштарын эзлеткен. Байырлыг ажыдыышкын болган. Маргылдааның тугун эрткен чыгны слёттуң тиилекчизи Хайыракан школазының командазы кедүрген.

Ол хүн дүүш соонда командалар берге моондактарны эртергинге маргышкан. Командалар шупту шыырак белетелгенд болганындан спортчу чидиг демиселге маргылдаа эртип турган. Хайыракчылар-ның чыл бүрүде турисчи байлак дуржулгазы бо удаада базаа дузалаан. Бо хевирге олар бирги черни эзлээн. Ийиги черде Арысканның командазы болган. Арткан школалардың командалары база багай эвес белетеклдинин көргүскеннер.

Дараазында хүн хыналда-комбинациялыг маршрутка маргылдаа болгаш. Мында база мурнуку чылдарда дег кошкан белеткелдиг келген команда чок, команда бүрүзүнүң кежигүннерин школаларга эрттиргилээн турслёттарга шилип алган. Тергээн черинии төөгүзүн, бойдус байлаан, оон камгалалының дугайында өөредиг-ни школаларда мурнуузундан эки дөннелде тургустунганы бо эрткен слёттан көстүп турган.

«Майын хоорайнын» жюри кежигүнниери турисчи чанчылдарга хамаарыштыр дерээнин хынап көрген. Ол негелделерге, дүрүмнерге дүүштүр Арыг-Бажының командазы арыг-шеверн, кухняны дерээни, бойдус камгалалынга хамаарыштыр кылдынган столовая, оон бок оңгары, чем үндүрбес оңгарны кылганы эки болган. Хайыракан база Ак-Туруг школалары турисчи чанчылдарны эки шинээттекен.

Хыналда-комбинац и я ның маршрудун эрткенинин түкнелинде бирги черни Чаа Чаа-Хөл школазының командазы, Чаа Шагаан-Арыг команадазы ийиги черни эзлээн.

О. ДАРЖАЙ.

«УРОЖАЙНЫҢ» БИРГИ ЧЕРИ ДЭЭШ

Шыдыраага республиканың «Урожай» спорт ниитилелиниң бирги черии дээш маргылдаа доозулган. Аңаа республиканың районнарындан 14 шыдыраачы киришкен. Неделя дургузунда болган маргылдааның түнелинде Улуг-Хем районнуң төлээзии, районнуң спорт комитединиң инструкторлу Юрий Семухин тиилээш, спорт мастерине кандидат ядың камгалап арттырган. Ол үш кижи-биле хайымнашкаш, М. Мадонга уттургаш, арткан-нарын үткан. Эрзинде Нарын ортумак школазының математика башкызы Назын Чооду 9 санныг болуп, ийиги черни эзлээн. Өөрү районнуң сан киидизинде М. Монгуш биле Хандагайтының Культура бажыңының чуруукчузу А. Торлук олар үшкидөртку черлерни үлешкеннер.

Хөрээжен шыдыраачылар аразынга Улуг-Хемден келген спортчу Л. Ховалыг биогы черни эзлээн. Каа-Хемден Сайнаа Чечек биле Өөрүден М. Монгуштуң уруу Марина олар ийиги-үшкү черни алганнар. Түнелинде блиц-маргылдаа база эрткен.

Улуг-Хем болгаш Каа-Хем районнарда спорттуң ол талазы-биле массалыг апар чыдарын республиканың шыдыраа федерациязы демдеглээн.

1985—1986 өөредилге чызында школаларда пионер клубтарынга шыдыраа бөлгүмнерин организастап тургузар талазы-биле республиканың шыдыраа федерациязы, Чыраадыышкын министерствозу докталл хүлээп алган.

Моңгун-Тайгадан Уран-оол Иргит, Өөрүден Мадон Монгуш, Тес-Хемден Павел Артамонов, Эрзинден Назын Чооду болгаш оон-даа өскелер бирги разрядтың нормативтерин күүседкен.

М. ХУРАГАН.ООЛ.

ЧУРУКТА: шыдыраага блиц-маргылдаа.

Эмчиниң сүмези

АРЫГ-ШЕВЕРНИ САГЫЫР БОЛЗА

Чурттакчыларның санитарлыг байдалын, ылаңгыя көдээ черлериниң культуразын бедидер ажылче сагыш салыры онза чугула. Оларга эмнелге-санитарлыг дузаны чедирери бирги чергелиг айтыры. Бо хөгжүлгелерии шиитпирээрнинге чүгле медицина албан черлерии эвес, ажыл-агыйнын, будуруглелериниң удуртукчулары идепкейлиг киржир ужурлуг. Ылаңгыя Таңды, Сүт-Хөл, Каа-Хем, Кызыл районнарда, Хову-Аксы суурда санитарлыг байдал куду деңнелде. Республикада школа-интернаттарның, кадыкшылга школалаарының директорлары бо бүгүже кичээнгейлии угландырза эки. Санитарлыг деңнелди кошкатканыңдан үстүнде адаазының суурларда кодур [чесотка] аарыглар бар боол турар.

Эмчилериниң хүлээп алыышкынынга эът-кежи киижинр, ылаңгыя дүнелерде ол аарыгдан удувас киижилер болза кээр. Ындыг аарыгның демдектери холдарның салаалар аразынга, мага-боттуң кезек-кезек черлеринге тодаргай көстүп келир. Бо болза кодур аарыы-дыр. Чамдык улус эмчиге барбайн кым-бир киижиниң сүмези-биле боду эмнеин бээр. Моон кандыг-даа түнел үнмес, харын-даа аарыгны дорайтадып алыр. Ынчангаш эмчиниң сүмезии дыңнап эмнеткеин дээре.

Аарыг кандыг янзылыг халдажырыл! Аарыг киижи-биле мендилежип, хол тудушканда, идик-хевинг кеткенде, чаңгыс орунга удаада ынчан халдажыр. Аарыгны кодур саргызы тывылдырар. Ол саргы кадык киижиниң кежиче үттеп кирген чүүргаларын төрүттер. Аарыгны саргының чүгле кыс салгакчылары тывылдырар. Саргылар дүнеки үелерде боттарының турумчүүр черлерин кылып, үоолайланчак үттерни куйлап алыр. Ынчангаш кодур аарыг киижиниң дүне удувас. дырбаныр чылдагаанны ында. Чүүргалардан ийи негеля эрткенде, аныяк саргылар боттанып үнер. Олар безии ээттн дыка киижидер.

Шагда кодур массалыг аарыг турган, ону халбаа-биле үзүткаан. Ынчалзакон санитарлыг бедүүн дурумнерии чамдык чурттакчылардың сагыыа-зындан аарыг тыптып турар. Кодурлуг киижилер эмчиге өйүнде барбаанындан, аарыг өөскүүр үжүрга таварнык. Мындыг чорукту болдурбазы-биле эмчи шинчилгезии дүргеи эрттырнн эмненнири эки. Кажан эмненирииниң түүсаазы төнерге, кэнг сүт-биле эжидир чүнар, орун-дежектиң хереселдерни, идик-хептн солуур. Хирлиг хептерии хайындырып чүүр база кэнг илиир-биле базар иликпе, неделя дургузунда даштыгаа агаарладыр.

Кодур киижи аарыгны тарат-пазының бүгү хемчеглэрин сагыыр. Үргүлчү чүнар-бажың-наар. Эът дүрбүүрү, чоттунар аржыылы, иштики хептери, ак чоорганнары түс болур. Аарыг киижиниң чыдар орун-дөжээн аңгылаар апаар. Ынчангаш үк аарыгны баш удур болдурбазы-биле чурттакчы бүрүзү хүүда арыг-шеверни гагыыры чүгүла.

Н. КУДРЯВЦЕВ.
республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңының эмчизи.

Бүгү чуртталарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 137 (12827) | 1985 чылдың июнь 14, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

«ЧЫМЧАК АЛДЫН» АЖААЛДАЗЫ

«Чыраа-Бажың» совхоз бо чылын 41,2 тонна дүктү күрүнеге садар планныг. Совхозтуң үш кыргылда пунктулеринде — Чыраа-Бажында, Хорум-Дагда болгаш Чыргакыда дүк кыргылдазы бо айның 7-де эгелээн. Пунктуларның белеткели эки.

Совхозтуң төп салбырында кыргылда пунктузунга чедип келгивиске электрилиг хачыларның дээжинга хоймук эдери чаржалашкан тур. Оң хүн Хонай-оол Сарыгларның хоюн кыргып турду. Коданда ниитизи-биле 500 ажыг хой бар. Эртенинде Анай-оол Саванның хоюн киирер деп, салбырның эргелекчизи В. Донгак графикти көрбүшаан тайылбырлады. Бо кыргылда пунктузунга Дагыр-Шеминиң хойжу бригадазының 15 коданда 6860 ажыг хою кыргыттынар.

Эң баштай бракташ болгаш дүгү дүжүп турар хойларны эрттирип турар. Кыргылданы электрилиг болгаш хоя хачылары-биле совхозтуң ажылчыннары, малчыннар, ол ажылга эки туразы-биле киржип турар пенсионерлер кылып турар. Кыргычылардан Анатолий Назыты, Дүжарсүү Ондар, Александр Күдир болгаш өскелер-даа электрилиг хачы-биле хүн үлүүн ажыр күүседип, 50—60 чедир хойну кыргып турар. Хол хачызы-биле кыргыларынга К. Куулар, Дожпал Ооржак, Чоксумаа Монгуш олар шылгарап турар.

Кыргылда пунктузунуң кааст-тепе-шимелдезин эки. Кунның хүн бүрүде чеже хой кыргаанын, чеже килограмм дүк алганын, кайы коданнан кыргылдага кажан киирегин графиктеп аскан. Оон ыңгыда күш-ажылдың сагылга-чурумун, совхозтуң көргүзүглерин көргүскен плакаттарны столованың залында аскан. Эдикчи Багай-оол Куулардың, өөвар Кара-кыс Саттың, учётчик Соланғы Куулардың эки ажылын салбыр эргелекчизи мактады. Кыргылда пунктузунуң чанында чүүлда пунктузу белеткеттинген. Кыргыттынган коданнарны чүүлдезы бо хүннерде эгелээр.

Совхозтуң төп складында үш пунктудан экелген дүктү класстап, прессте турар. Склад эргелекчизи Экер-оол Седипович мынча диди:

— Кыргылда эгелээнден бээр 6 хире тонна дүктү хүлээп ап, саваладывыс. Чыргакы салбырында кыргылда пунктузундан үш тонна дүк киргең. «Чымчак алдынны» ажаап алырынга, күрүнеге эки шымарыг ышлдыр дужаарынга мында ажылдап турар кижилерниң киирер үлүг база үлүг. Чүге дээрге дүктү бок чок, оң-күзүн айы-биле ыяап, арыглап каарындан дыка тей чүве хамаарылгалыг. Ынчангаш дүк арыглаар, класстаар, пресстээр аксыларда иээрбең ажыг киижиниң хаара түшкен.

Кыргылда пунктуларында ажыдап турарларның күш-ажылын деткиир, мөңгээ тевязы-биле совхозтуң директсизы, парткому болгаш ажылчын комитеди беш хонуктап түңнээр социалистиг чарыштыг чарлаан болгаш шаңнел-мактаавышкын темчегерин көргеш. Эң эки кыргыкчылар районуң болгаш республиканың дүк кыргылдазының конкурс-маргылдаазарынга киржир. Совхозта ындыг конкурстарга киржип, шаңнел-мактадыг черлерге чедип турган кижилер база бар.

Чөөн-Хемчик район, «Чыраа-Бажың» совхоз деп бо кижитиг пресстээн дүктү киптер үдүрген машиналар үдаазы Кызыяче шүүжүттөр.

М. САЯ.

ЧУРУКТАРДА: совхозтуң төө кыргылда пунктузунда эң улуг чазыныг кыргыкчы, күш-ажылдың төөчүзү Чоксумаа Монгуш; учётчик Соланғы Күулар биле саваланчы Эрес Монгуш дүктү дөңзиктээ түрк мурнакчы кыргыкчы Анатолий Назыты.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЭКОНОМИКАНЫ ИНТЕНСИФИКАСТААРЫНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

Июнь 12-де СЭКП Төп Комитединге эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир айтырыглар талазы-биле чөвүлел хурал үргүлчүлээн. Оон ажылында эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. М. Чебриков, А. А. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков** олар киржип турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң кылганы «Партияның экономиктиг политиказының үндезин айтырыы» деп илеткелин чугаалакшаш, чөвүлел хуралдың киржикчилери, улус ажыл-агыйының эң чугула айтырыгларының болгаш перспективаларының дугайында, эртемниң чедишкиннерин будурулгее шиңгээдиринң оруунда шаптыктаашкыннарны ажыл эртериниң, ажаа ндезилээш, бистиң ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дугайында ажыы-биле, ажыл-херекчи өзү-биле чугаалааннар.

Кемерово областың «Прокопьевскуголь» будурулге каттыжыышкынының «Зимняя» шахтазының бригадири **В. В. Костин** совет кижилерниң, ылаңгыя шахтерларның ажылдаар болгаш чурттаар байдалдарын экижидер дугайында партияның доктаамал сагыш салыышкыны меңээ, ажылчын кижиге, коччуг үеде хөмүр-даш үзеттирүүнүң техниктиг эде дерииишкинниң талазы-биле үлүг хемчегларни боттандырып чоруткан. Ынчалза-даа хөмүр-даш казарының болгаш дагжыларның ажылының будурукчүлүүн бедидерииге шаптыктап турар элээн хей айтырыгларның бары хараадаачыг боот турар. Оларның эң колу—шахталарны чаартып тургузарында хожудаашкын, хөмүр-даш будурулгелерин техника-биле оожум чепсеглеп турары.

Мен комплекстеп механизастаан бригаданы сес хире чыл удуртуп турар мен деп, ол уламчылаан. Бистерге чаартылга — амыдыралчы чүгула айтырыг. Ынчалзажок ажок кадыг каттарны казарының ажылын механизастаар амгы үениң техниказын шүүт кылып үндүрбейн турар. Бистерге ылангыя бичии механизациялыг чепсектери четпейн турар.

СЭКП-ниң Томск обкомунуң бирги секретары **А. Г. Мельников** бистериң бүгү ажыырларны ханызы-биле интенсификастаарының аргаларын дилээринче, организачыл, эртем-техниктиг болгаш башкарылга политиказынга чаа-чаа шиитпирлерни ажыглаарынче амыдырал боду албадап турардыр деп чугаалаан. Партия обкому хамыктың мурнунда планнарны берге байдалдарны барымдаалап тургузарын, Сибирьде эвээш эвес боот турар нарын байдалдарга чылдагаанныг удуртукчу кадрлардан негеп турар.

Күш-ажылдың курлавырларының хуваалдазының байдалын барымдаалап тургаш, бистер чылдың эге үезинде ажылга күжениишкинни улгеттырып, хей чылдарда үлетпүр продукциязының никити хемчээлиниң 26 хуузун бирги кварталда будуруп, чуртталга тудуунуң 20-ден эвээш эвес хуузун ажыглалга киирип, келир үеге бүзүралдыг үндезинни салып турар бис. Интенсификацияның көстүп-ле турар курлавырларын дыка хей министерстволарның план болгаш хандырылга органнарының планнарында көргүстүнмейн турары хараадаачыг боот турар. Оларның эң колу—шахталарны чаартып тургузарында хожудаашкын, хөмүр-даш будурулгелерин техника-биле оожум чепсеглеп турары.

Мен комплекстеп механизастаан бригаданы сес хире чыл удуртуп турар мен деп, ол уламчылаан. Бистерге чаартылга — амыдыралчы чүгула айтырыг. Ынчалзажок ажок кадыг каттарны казарының ажылын механизастаар амгы үениң техниказын шүүт кылып үндүрбейн турар. Бистерге ылангыя бичии механизациялыг чепсектери четпейн турар.

СЭКП-ниң Томск обкомунуң бирги секретары **А. Г. Мельников** бистериң бүгү ажыырларны ханызы-биле интенсификастаарының аргаларын дилээринче, организачыл, эртем-техниктиг болгаш башкарылга политиказынга чаа-чаа шиитпирлерни ажыглаарынче амыдырал боду албадап турардыр деп чугаалаан. Партия обкому хамыктың мурнунда планнарны берге байдалдарны барымдаалап тургузарын, Сибирьде эвээш эвес боот турар нарын байдалдарга чылдагаанныг удуртукчу кадрлардан негеп турар.

Күш-ажылдың курлавырларының хуваалдазының байдалын барымдаалап тургаш, бистер чылдың эге үезинде ажылга күжениишкинни улгеттырып, хей чылдарда үлетпүр продукциязының никити хемчээлиниң 26 хуузун бирги кварталда будуруп, чуртталга тудуунуң 20-ден эвээш эвес хуузун ажыглалга киирип, келир үеге бүзүралдыг үндезинни салып турар бис. Интенсификацияның көстүп-ле турар курлавырларын дыка хей министерстволарның план болгаш хандырылга органнарының планнарында көргүстүнмейн турары, башкарылга механизмин чаа үүлдерни шалыпкыны-биле ажыглаарынче болгаш шиңгээдиринче углавайн турарын Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Н. Н. Слюньков** чугаалаан. Оратор бүгү деңнелдерниң эртем-техниктиг программаларның ролюн бедидерин, перспективтиг, беш чылдарның болгаш чылдарның-даа планнарын тургузарда тодаргай сорулгалыг программа аргазын эң долузу-биле ажыглаарын санаадаан.

Белоруссияда республиканың 50 ажыг эртем-техниктиг программаларын боттандырып, эвилел хемчээлдиг дыка хей даалгаларны күүседип турар. Амгы үеде дараазының беш чылынга программа тургузарын доозуп турар. Оларның эң чугулазы — «Интенсификацияның» программазын — ленинградчылармың дуржулгазын ёзугаар чогаадып кылып турар болгаш ол «Автоматизацияга», «Куш-ажыл», «Шынар», «Материал чарыгдалы», «Энергия» дээр ботботтарынга тудуш холбаалыг адырлардан тургустунар. Ол эртем-техниктиг депшилгее үндезилээш, улус ажыл-агыйының планынга кезектерниң бирээзи кылдыр киирери чугула деп, оратор демделээн. Ынчан оларыаала күүседир хоойлу болур күштүг апаар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи **А. П. Александров** улус ажыл-агыйының перспективтиг сорулгаларын шиитпирлээринге, эң чугула технологияларны чаартырынга үндезин эртем шинчилелдериниң улуг ужур-дузалыын демделээн. Техникада революстуг бурууглавралашкыннарның үндезини болур үндезин эртемнерге чарыгдалдар хей катап дедир эгиттинип турарын ол чугаалаан.

30 чылдарда Курчатовту ядролуг энергетика талазы-биле оон баштайгы ажылдарының кидин түлүк үезинде «практиката хамаарылга чок» айтырыг талазы-биле ажылдап турар деп шүгүмчүлеп турганын оратор сагыындырган. Ол таварылгада шынныг чорук дүрген тиилээн, ынчаргa академик Лысенконуң генетиканы болгаш селекцияга кылган алдагдалдары дээш амдыгаа чедир-ле кара-жадаар ужурга таварыжып турар.

Оон соонда академияның президентизи кылып үндүрүп турар дерилгелерниң болгаш техниканың шынарының база идегелдиниң айтырыглары-га доктаараан. ТКО-ларның ажылы партия организацияларының кичээнгейинниң төвүнге турар үүлүрлүг. Министрлерниң бирээзи оон будурулгелеринде алган техниканы немелде контрольду бүгү кезектерни чазарынга болгаш шупту-зун хемчээл көөрүнге сорулгаларны бүгү үе-чадаларга комплексиниг шиитпирлээрин хандырбазын, эртем программаларын будурулге планнары-биле кошкак холбаштырып турарын, башкарылга механизмин чаа үүлдерни шалыпкыны-биле ажыглаарынче болгаш шиңгээдиринче углавайн турарын Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Н. Н. Слюньков** чугаалаан. Оратор бүгү деңнелдерниң эртем-техниктиг программаларның ролюн бедидерин, перспективтиг, беш чылдарның болгаш чылдарның-даа планнарын тургузарда тодаргай сорулгалыг программа аргазын эң долузу-биле ажыглаарын санаадаан.

Белоруссияда республиканың 50 ажыг эртем-техниктиг программаларын боттандырып, эвилел хемчээлдиг дыка хей даалгаларны күүседип турар. Амгы үеде дараазының беш чылынга программа тургузарын доозуп турар. Оларның эң чугулазы — «Интенсификацияның» программазын — ленинградчылармың дуржулгазын ёзугаар чогаадып кылып турар болгаш ол «Автоматизацияга», «Куш-ажыл», «Шынар», «Материал чарыгдалы», «Энергия» дээр ботботтарынга тудуш холбаалыг адырлардан тургустунар. Ол эртем-техниктиг депшилгее үндезилээш, улус ажыл-агыйының планынга кезектерниң бирээзи кылдыр киирери чугула деп, оратор демделээн. Ынчан оларыаала күүседир хоойлу болур күштүг апаар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи **А. П. Александров** улус ажыл-агыйының перспективтиг сорулгаларын шиитпирлээринге, эң чугула технологияларны чаартырынга үндезин эртем шинчилелдериниң улуг ужур-дузалыын демделээн. Техникада революстуг бурууглавралашкыннарның үндезини болур үндезин эртемнерге чарыгдалдар хей катап дедир эгиттинип турарын ол чугаалаан.

30 чылдарда Курчатовту ядролуг энергетика талазы-биле оон баштайгы ажылдарының кидин түлүк үезинде «практиката хамаарылга чок» айтырыг талазы-биле ажылдап турар деп шүгүмчүлеп турганын оратор сагыындырган. Ол таварылгада шынныг чорук дүрген тиилээн, ынчаргa академик Лысенконуң генетиканы болгаш селекцияга кылган алдагдалдары дээш амдыгаа чедир-ле кара-жадаар ужурга таварыжып турар.

Оон соонда академияның президентизи кылып үндүрүп турар дерилгелерниң болгаш техниканың шынарының база идегелдиниң айтырыглары-га доктаараан. ТКО-ларның ажылы партия организацияларының кичээнгейинниң төвүнге турар үүлүрлүг. Министрлерниң бирээзи оон будурулгелеринде алган техниканы немелде контрольду бүгү кезектерни чазарынга болгаш шупту-зун хемчээл көөрүнге сорулгаларны бүгү ү е-чадаларга комплексиниг шиитпирлээрин хандырбазын, эртем программаларын будурулге планнары-биле кошкак холбаштырып турарын, башкарылга механизмин чаа үүлдерни шалыпкыны-биле ажыглаарынче болгаш шиңгээдиринче углавайн турарын Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Н. Н. Слюньков** чугаалаан. Оратор бүгү деңнелдерниң эртем-техниктиг программаларның ролюн бедидерин, перспективтиг, беш чылдарның болгаш чылдарның-даа планнарын тургузарда тодаргай сорулгалыг программа аргазын эң долузу-биле ажыглаарын санаадаан.

Белоруссияда республиканың 50 ажыг эртем-техниктиг программаларын боттандырып, эвилел хемчээлдиг дыка хей даалгаларны күүседип турар. Амгы үеде дараазының беш чылынга программа тургузарын доозуп турар. Оларның эң чугулазы — «Интенсификацияның» программазын — ленинградчылармың дуржулгазын ёзугаар чогаадып кылып турар болгаш ол «Автоматизацияга», «Куш-ажыл», «Шынар», «Материал чарыгдалы», «Энергия» дээр ботботтарынга тудуш холбаалыг адырлардан тургустунар. Ол эртем-техниктиг депшилгее үндезилээш, улус ажыл-агыйының планынга кезектерниң бирээзи кылдыр киирери чугула деп, оратор демделээн. Ынчан оларыаала күүседир хоойлу болур күштүг апаар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи **А. П. Александров** улус ажыл-агыйының перспективтиг сорулгаларын шиитпирлээринге, эң чугула технологияларны чаартырынга үндезин эртем шинчилелдериниң улуг ужур-дузалыын демделээн. Техникада революстуг бурууглавралашкыннарның үндезини болур үндезин эртемнерге чарыгдалдар хей катап дедир эгиттинип турарын ол чугаалаан.

30 чылдарда Курчатовту ядролуг энергетика талазы-биле оон баштайгы ажылдарының кидин түлүк үезинде «практиката хамаарылга чок» айтырыг талазы-биле ажылдап турар деп шүгүмчүлеп турганын оратор сагыындырган. Ол таварылгада шынныг чорук дүрген тиилээн, ынчаргa академик Лысенконуң генетиканы болгаш селекцияга кылган алдагдалдары дээш амдыгаа чедир-ле кара-жадаар ужурга таварыжып турар.

Оон соонда академияның президентизи кылып үндүрүп турар дерилгелерниң болгаш техниканың шынарының база идегелдиниң айтырыглары-га доктаараан. ТКО-ларның ажылы партия организацияларының кичээнгейинниң төвүнге турар үүлүрлүг. Министрлерниң бирээзи оон будурулгелеринде алган техниканы немелде контрольду бүгү кезектерни чазарынга болгаш шупту-зун хемчээл көөрүнге кумунуң негелделери-биле болгаш бо чөвүлел хуралга салдынган сорулгалар-биле дүүштүрүп көргеш, кадзы ажыл-агыйы техниказын чогаадып, кылып турарывыстың темпизи илдем-не четпес дээрзин билдиивс деп, трактор болгаш кадзы ажыл-агыйы машина тудуушкунунуң министри **А. А. Ежевский** мынчыл чугаалаан. Колхозтарны болгаш совхозтарны кадзы ажыл-агыйы машиналары-биле, бир-ле дугаарында интенсивтиг технологияларны, чер ажылының хөрзүн камгалаар системаларын нептередиринге дузалаар машиналар болгаш дериглер-биле, улуг күчүлүг машиналарга кожар хей янзы машиналар-биле долузу-биле хандырбайн турар деп биске хамаарыштыр шыңгыыы шүгүмчүлел чептүг.

Он ийиги беш чылда хөрзүн камгалаар технологияларга ажыглаар бедик будурукчүлүг машиналарны будурерин 2,2 катап, минералдыг чемишчидилгелер төгөр техниканы — беш катап, улуг күчүлүг тракторларга кожуг машиналарын будурерин барык үш катап көвүдедирин планнаан деп, оратор дыңнаткан. Чаа болгаш чаартқан техника күш-ажылдың будурукчулүүн 1,5—2 катап бедидер арганы бээр.

Оон соонда министр үндурүп турар техниканың шынарын экижидериниң, оон идегелдиг база үр здилелдиг болурунуң айтырыгларына доктааган. Ону чедип алырының курлавырлары болза, адырны материалдар-биле хандырып турар харылзаашкак будурулгелер-биле харылзааларны быжыглаары, адырлар-инстиутарының болгаш конструктор бюроларының ажылын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң организациялары-биле ылаптыг дүүштүрери, планнаашкынны болгаш ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгайжыдары болур.

Трикотаж үлетпүрүнүң бүгүзавилел эртем-шинчилел институдунуң директору **З. В. Савватеева** совет улус ам эки кеттинер, материалдыг хереглелдерин улам долу хандырар аргалыг деп демделээн, ынчангаш олар амгы үениң модазы-биле кылган бараанналарны садып алыксаар. Ынчангаш ассортимент-биле ажылдаарда чаа негелде херек болуп турар: чиг этти, дериглерни шилип алырындан эгелээш, модельдер чогаадырынга чедир.

Автомобиль адырының будурулгелерин техника талазыбиле эде чепсеглээриниң дугайында санаадарны СЭКП ТКның Политбюрозунга чугаалажып көргеш, детказзын горькийжилерни өөртөкен деп, партияның Горький обкомунуң бирги секретары **Ю. Н. Христорадинов** демделээн. Горький автозаводунуң талазы-биле хүлээп алган доктаал техника болгаш инвестицияның политиказының үлүг айтырыгларын шиитпирлээринче, кадрларны турумчударынче, автомобиль парыгының шынарын болгаш техниктиг деңнелин бедидеринче уланган.

Көрдүнүп турар программаның онзагай чүүлү болза, үндүрүп бээр акша-хереңгинниң 90 хуузун ажылдап турар будурулгелерни чаартырынче, оон дериглерин солуурунче, а чүгле 10 хуузун будурулге бажыңнарын чаарты кылырынче база чаа бажыңнарны тударынче углавы болур. Чүүк болгаш чиик машиналарның дээштиг хемчеглер алдынган. Соолгу үеде багай сүт соорлуп эккелген сем дээ сүт комбинадынга чемелетпес болдум— деп, фолавчы Александр Сендажы ферма эргелекчизиниң чугаазынга ушкажып кагды.

Ферма каш-ла чыл бурунгаар ажылдап эгелезе-даа, оон райында мурнакчы коллективтерниң бирээзи апаргаш, онда мал бажыңы санының өзүп турары, ферманың чаагайжыдылгазының чедишкинниг чоруттунуп турары, электрилиг саалданың ажыглаттынып эгелээни ажылагыйының удуртукчуларының ынаар улуг кичээнгей салып турарын көскү хереченилеп турар.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективинге сагылга-чурум, ажыл-иш ындыг турар-даа үзүлүг.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

НОГААЖЫЛАР ЗВЕНОЗУ

Кызыл районда «Эзербек» совхозтуң Александр Кимге удуртқан ногаажылар звеносу 15 гектарда ногаа аймаан болгаш 10 гектар черде эрте быжар арбуз үрезинин тарып алган, ажаалдазын чорудуп турар. Амгы үеде звено кежигүннери боттарының өстүрүп алганы капусте рассадазын олуртуп эгелээннер.

Чогуур өйүнде чоруткан ческы суггат болгаш ногаа шөлдерин чаашкынналдырар машиналар-биле хүн бүрүде суггарары эки дүжүттү алырының чүгүле негадылалы болур деп, эзербекчилер санаап турар.

Е. ЮРИН.

«Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **дактаадыры болза:**

1. «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар.

2. «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты дугайында Дүрүмнү бадылаар.

3. «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хөрек демделээнин тайылбырлап бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың июнь 10.

Тыва АССР-ниң Каа-Хем районунуң улус судунуң улус судьязыв сонгуур хуминүн дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Россиянең Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының «РСФСР-ниң районнар (хоорайлар) улус судаларынга сонгулдалар дугайында» Хоойлузунуң 55-ки чүүлүн ёзугаар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **докгаадыры болза:**

Каа-Хем районунуң улус судунуң Каа-Хемниң барыын талазы сонгуулда округунуң талазы-биле улус судьязының немелде сонгулдазын воскресеньеде, 1985 чылдың июль 14-те чорудаар.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың июнь 13.

Коммунистиг күш-ажыл коллективинде

ЧАЙЛАГЛААШКЫН БҮДҮҮЗҮНДЕ

Кыжын чаңгыс черге туруп келген мал-даа, арыг агаарлыг, серии чайлагларын сагыынган малчыннар-даа кажан-на чайлаглап үнүптерин четтиктейн манап турар. Каа-Хем районуңу «Совет Тыва» совхозунуң Шеңнелиг сүт-бараан фермазының коллективи чайлаглап үнүптеринге ыяк белеткенген. Ферма чайлаглаашкынче күш-ажылчы чедишкиннерлиг, мурнунда бедик сорулгалардың үнүп турар.

Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга тураскаатқан социалистиг чарышка шеңнелигжилер идепкейлиг киржип, бедик көргүзүглерлиг болганнар. Коллектив бо чылдың баштайгы беш айларында, эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, барык үжен тонна хей сүттү будурген. Фермага «Коммунистиг күш-ажылдың коллективи» деп бедик атты тывысканнар. Бедик атка, улуг идегелге чалгынналган малчыннар боттарының мурнунга бедиткен сорулгаларны салып, чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелерин партиянең эзлиглиг XXVII съездизинге белек болдурарын хүлээнген.

Шеңнелиг фермазынга кежээки саалда үезинде чеде берген мен. Эрткен чылын ажыглаага киргең чаа деллгем кажаада саалда кидин түлүк турду, баштай-ла ферманың үчетчиги Алдын-кыс Пельчир-оол-биле ужуражып, чугааладыстым. Ол келген сүттү хүлээп албышаан, эш-өөрүнүң ажылын мекээ мынчаар таныштырды:

— Май айның төнчүзүнге чедир күрүнеге 70 тонна сүттү дужаадывыс, ол болза бо чылдың планының чартыы. Чартык чылдың арткан бир айында ам-даа 20—25 тонна сүттү дужаап болур арга бисте бар, чайлагже үнүптеринге-ке, сүт оон-даа элбээр болгу. Коммунистиг күш-ажыл коллективи болганывыс соонда саанчыларның ажылынга харыысалгазының, хей-ниитичи идепкейиниң бедээнин чугаалап болур мен. Иланғыя саанчылар Кара-Уруг Кувезин, Кара-кыс Хуналдай, Көк-Уруг Мижит-оол олар сөөлгү үеде черле онза соруктуг ажылдап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп тур. Бызаа ажаанчыларындан Анастасия Мөңдүрге шылгарап, хүн бүрүде 580—600 грамм чедир немелде деңзинни ап турар. Инек кадарчыларыы Өнер-оол Монгуш, Виктор Ендан ажылынга бедик харыысалгалыг. Кысказы-биле чугаалаарга, сөөлгү үеде ферма сагылга-чурум экижээн, ажылдың будурукчүлүү бедээн. Маңаа партия, чазактың арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур хемчегларн улуг ужур-дузалыг болганы чугаажок.

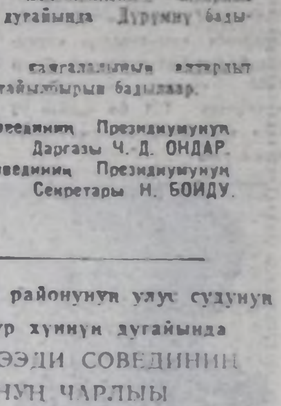
Учетчиктиң ол чугаазының шынныынга ол кежээ чаңгыс эвес ажылчынга ужуражып, бүзүрээн мен. Ферма ылаңгыя сагылга-чурум айтырыы көскү черде тургустунган. Арагалаар, ажыл шагы үзер чоруктар мында барык чок болган. Ферманың ажылчыннары суурнуң эки тура улусчу дружиназының ажылынга идепкейлиг киржип турар.

— Бистиң коллектив бедик будурукчүлүг ажыл-биле чергелештир хей-ниитти ажылынга идепкейлиг киржир сорулганы салган—деп, ферма эргелекчизи Антонина Эниктең чугаалады.— Суурнуң коллективтер аразынга уран үүл көрүлдезинге багай эвес киришпивис. Анаа Кара-кыс Хуналдай, Мария Монгуш, Нончатмаа Салчак, Анай Монгуш оларның күүседиглери көрүкчүлерниң бедик үнелелии алган. Фермавыс девискээринге ыяштар, чечектер олуртуп, ногаанчыдылганы база эгелээн бис. Чамдык өг-бүлелер бажыңнарының чанында огороддар кылып, ногаа тарып ап эгелээн.

— Бо чылын ферманың ажылы мурнукузундан черле дыка экижээн. Иланғыя сүттүң шынарлыг экижидери-биле пунктудан экелген дүктү класстап, прессте турар. Склад эргелекчизи Экер-оол Седипович мынча диди:

— Кыргылда эгелээнден бээр 6 хире тонна дүктү хүлээп ап, саваладывыс. Чыргакы салбырында кыргылда пунктузундан үш тонна дүк киргең. «Чымчак алдынны» ажаап алырынга, күрүнеге эки шымарыг ышлдыр дужаарынга мында ажылдап турар кижилерниң киирер үлүг база үлүг. Чүге дээрге дүктү бок чок, оң-күзүн айы-биле ыяап, арыглап каарындан дыка тей чүве хамаарылгалыг. Ынчангаш дүк арыглаар, класстаар, пресстээр аксыларда иээрбең ажыг киижиниң хаара түшкен.

Кыргылда пунктуларында ажыдап турарларның күш-ажылын деткиир, мөңгээ тевязы-биле совхозтуң директсизы, парткому болгаш ажылчын комитеди беш хонуктап түңнээр социалистиг чарышты чарлаан болгаш шаңнел-мактаавышкын темчегерин көргеш. Эң эки кыргыкчылар районуң болгаш республиканың дүк кыргылдазының конкурс-маргылдаазарынга киржир. Совхозта ындыг конкурстарга киржип, шаңнел-мактадыг черлерге чедип турган кижилер база бар.

Чөөн-Хемчик район, «Чыраа-Бажың» совхоз деп бо кижитиг пресстээн дүктү киптер үдүрген машиналар үдаазы Кызыяче шүүжүттөр.

М. САЯ.

ЧУРУКТАРДА: совхозтуң төө кыргылда пунктузунда эң улуг чазыныг кыргыкчы, күш-ажылдың төөчүзү Чоксумаа Монгуш; учётчик Соланғы Күулар биле саваланчы Эрес Монгуш дүктү дөңзиктээ түрк мурнакчы кыргыкчы Анатолий Назыты.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутаттары сонгукчуларны недела сонында-ла никтиниң корум-чурумунуң камгалалының № 1 (Дружба, 15), № 2 (Красноармейская, 168), № 3 (Заречная, 13) дуза-лал пунктуларында болгаш «Енисей» Культура бажыңында (хем ол чарыында, Набережная, 80) четверг хүннеринде хүлээп ап турар.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому.

ЭКОНОМИКАНЫ ИНТЕНСИФИКАСТААРЫНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

[Төнчүү. Эгези 1-ги арыында].

чаа модельдерин, дизель моторлуг автопоездин чогаадып кылып турар. Газ кывар чүүдүнге ажыдаар автомобильдерни бүдүрери калбаган, ындыг автомобиль бүрүзү чиляа 8—10 тонна бензинни камнап алыр ергени бээр.

Чүрттүң он ийиги беш чылда болган 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынчарының төлевилелин ажыдап кылып тургаш, онзагай кичээнгейлиг эртем-техниктыг депшилгениң бүгү улус аймак-эгелеринге эң-не улуг ажыкты бээр угланыышкынчарынче салган деп, ССРЭ-ниң Күрлаанының даргазының бирги орлуакчызы Л. А. Воронин чугаалаан. Стратегтиг эң чүүлүл угланыышкынчар бо: бүдүүлүге күрлаавырларының деңзигүүр чарыгдалдарын дыка чевиздедирим, продукциянең шынарын үндезинни-биле экижидерим, бүдүүлгенинг бойдуска шүүт хора чок болурун хандырып турар технологизиңи сайгарыгайжыдары; амгы үениң саналга техниказының идегелдинг херекселдерин (бир-ле дугаарында микропроцессор херекселдерин) ажыглаваш, бүдүүлгенни автоматчыдары, бүдүүлгенни автоматчыдыгга херекселдери-биле эң-не долузу-биле хандырары.

Келир үеде бүдүүлгениң ажыктыын бедидери-биле шүүт чаа технологияларны (лазерлиг, плазмалыг, радиоцепиялыг, мембраналыг, биотехнологтуг болгаш өске-даа) чогаадыр болгаш калбаа-биле ажыглаар. Чогум-на харын олар келир үедеги бүдүүлгениң бүдүжүн тодарадыр.

Эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедириниң айтырыын шинтпирлээри экономиканың төй звеноларының аразында ханы дүүштүүлгедеп, эчис түңнелдерни чедип алырын комплекстиг ёзу-биле көөрүндеп хамаарыжыр деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлуакчызы, ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Г. И. Марчүк демделээн. Ындыг дүүштүүлгениң кол негелдези болза эртем-шинчилел ажылдарындан эгелээш мурнакчы технологияны долузу-биле шинчээдип алырынга база чаа техниканы дигин-биле үндүрүп эгелээже чедир ниити планнаашкынны чорудары болуур.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның планнашкынынга, организастыг болгаш экономиктиг ажылынга улуг айтырыгларны шинтпирлээрде бир-ле дугаарында амгы бар үзүктелиишкинни чайладыры эргежок чугула. Эртем-техниктиг депшилгениң бирги чергенни деп көөр үжүрлүг угланыышкынналрын болгаш сорулгаларын шын, экономика талазы-биле бадыткаттынган кылдыр шинип алыры бир-ле дугаарында өске хамаарыжыр.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы-биле кады комитеттиң кылган экономиктиг анализинден илерээни болза, үлүс ажыл-агыйынга мурнакчы технологияны болгаш чаа техниканы кайы хире хемчээлдиг ажыглаванындан национал орулганың немей өзүлдезиниң темпилери канчаар-даа аажок улуг хамаарылгалыг болган. Ниити-эвилел үжүр-дүзелиг программалар онза ужур-дузалыг. Он мйиги беш чылда оларны күүседиринге капитал салыышкынналрың хемчээлии амгы беш чылдыынган барык үш катап улгаттырарын ССРЭ-ниң Күрпланы болгаш Эртем болгаш техника талазы-биле күркомитеди саналдап турар.

Бүдүүлгениң техниктиг сайзыранғайжыдылгазынга күрүнеге чыл, харын-даа ей ишкинең эгиттинмес улуг чидириглерни болдуруп турар хөкүдээшкинналр бисте доктаамал бар болуп турар деп, Новолипецкиниң Ю. В. Андропов аттыг металлургия комбинадының директору **И. В. Фрянцевтиң** чугаалаан. Комбинаттың специалистери болгаш ажылчыннары техника чүгле бо хүннерниң сорулгаларын шинтпирлээрин хандырар эвес, харын перспективтиг улуг ергааларлыг болурун көргеш, чаа чүүлдерни неттередир талазы-биле доктаамал ажылды чорудуп турар. Ынчалза-даа ыыр-дүнген ээй санныг ажыктыг хемчээлер бүдүүлгеден хамаарыжпас чылдагааннар-биле долузу-биле күүсеттинмейн баргылаар. Чамдыкта акша болгаш материалдыг хереңгилер чарыгдалынга шыңгыы чүрүмнүг болур чорукту эрткилеп тургускаш, а херек кырында оларны чөп ажыглаваан.

Чүрттү 2000 чылга-даа, ооңдаа ыңай перспективада нефть болгаш газ-биле хандырарынга Берыын Сибирь кол роль-ду ойнаар деп, «Главтюменгеологияның» начальниги **Ф. К. Салманов** чугаалаан. Ол күрлаавырларның өзүлде темпизин соксаттыры база казып тывыышкынның деңнелиниң соксаал чок өзүлдезин хандырары-биле хандыр ормунээшкинниң хемчээлин дарый үлгаттырар херек. Ындыг түрбүне хандыр ормунээшкинниң бөгүн ажыглап турары техниказы болгаш технологиязының аргалары барык төнген. Тодаргай чаа шинтпирлер херек. Эртемниң болгаш техниканың амгы үеде чедиишкиннеринге үндезилеп, адырны эде дериирин үлам ыкайгы интенсификация негеп турар.

Бистиң чуртувустуң дээди школазының чоргаараныр чүүлдери-ле хөй деп, Москваның Д. И. Менделеев аттыг химия-технология институдунуң ректору **Г. А. Ягодин** чугаалаан. Дээди өөредилгениң шилгүлге инженер өөредилгенинең хөгжүлдезинниң системазы бистэ тургустунган. Бистиң чуртувустуң тургузуушкунунга болгаш хөгжүлдезинге инженерлерниң салыышкыны дыка үлүг. Ооң-биле чергелештир эртем-техниктиг революцияның хөгжүлдезинниң оруктарын чугаалажып тура, сагышка дыка четпес чүүлдер барын билип турар бис. Инженер кадрларны белеткээринде болгаш ажыглаарында бистэ шыңгыы четпестер бар.

Инженерлерни белеткээринге техниктиг депшилге шинтпирлээрни негелдеии тургузуп турар. Өөредилгениң утказын, аргаларын болгаш сорулгаларын эде көөрүп ол неген келген. Бистиң институдувуста болгаш өске-даа дээди өөредилге черлеринде инженер кадрларны бүдүүлгениң, бодунга, өөредилгениң сөөлгү үе-чадазында белеткээриниң дүржулгазы мөөнөттүнгеи. Ындыг специалистер практиктиг ажыыга эки белеткеттинген болур. Ол ажыктыг дүржулгазы неттередир үе келген.

Совет эртемденнериң, конструкторларның, ажылчыннаконың тургусканы, 150 тонна чедир деңзилиг, бичии хемчээлдиг чүк сөөртүр АН-124 деп транспорт самолёду Парижке чоокта чаа доозулган ужар чүүл космос делегелгезинге чүгле делегейге эң улуг деп үнелеткен эвес, харын-даа конструкция талазы-биле чаа, эң-не камналгалыг самолёт болган деп, ужар чүүл үлетпүрүкүң министри **И. С. Силаев** дыңнаткан.

Авиация техниказынга электрониканың ужур-дузазын демделгевишаан, оратор адырның мичилери ол угланыышкынны кичээнгейиниң төвүнге доктаамал тудар ужурлуг деп чугаалаан. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң программазының боттанышкыны он ийиги беш чылда ужудуп эгелээр чаа пассажир самолёттарынга одалганы камнап алырын ийи катап өстүрерин амгы үеде бүдүртүүп турарларга бодаарга, идегелдинең талазы-биле бүдүн чартык катап ажыг болуур. Ол самолёттар дөштыкы чаа самолёттардан бичии-даа чыда калбайн турар.

М. С. Горбачев түңнел сөс чугаалаан.

Чөвүлел хурал ооң-биле ажылын доозкан.

(СЭТА).

«Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг аттың дугайында

ДҮРҮМ

1. Эмнелге-профилактика, аптека, өөредилге болгаш кадык камгалалдың өске-даа албан черлеринге 10-дан эвээш чыл дургузунда ажылдап келген бедик мергежилдиг провизорларга, медицинаның орттумак болгаш фармацевтика ажылдакчыларынга болгаш кадык камгалалдың өске-даа албан черлеринің ажылдакчыларынга чонның кадык камгалалының талазы-биле ачы-хавыязы, медицина эртемининң мурнакчы методтарын практикага шинчээткени, чон ортузунга санитар-чырыдыышкын ажылын экижиткени дээш «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

«Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи» атты алган ажылдакчыларның Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» атты тыпсырыбиле кынрбес.

2. Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аптека эргелелиниң чагыргазында эмнелге-профилактика албан черлерин бар өске-даа министерстволарның болгаш ведомстволарның, улус депутаттарының районнар, Кызыл хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң кынрген бижинин өзүгээр «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуну тыпсыр.

3. Хүндүлүг атты тыпсыр дугайында дилегни хүндүлүг атты тыпсыр деп турар кижиниң ажылдап турары күш-ажылчы коллективиниң администрациязы, партия болгаш профсөвилел организациялары улус депутаттарының район азы Кызыл хоорай Советиниң күүсекчи комитединге дуруа өзүгээр кынрер.

4. Тус-тус министерстволары болгаш ведомстволары-биле дугурушкаш, улус делутаттарының район азы Кызыл хоорай Советиниң күүсекчи комитеди хүндүлүг атты тыпсыр дугайында материалдарны Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуна кынрер.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның, улус депутаттарының район азы Кызыл хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң дилегтеринге профсөвилелдерниң тус-тус комитеттериниң доктаалдарын кожер.

5. «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыыскан кижилерге Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Бижинин болгаш «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының хүндүлүг ажылдакчызының» чурум өзүгээр доктаатканы херек демдээн тыпсыр.

6. «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» херек демдээн ак талазынга кадаар.

7. «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты чүгле Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуну казыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

«Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хөрек демдээниң

ТАЙЫЛБЫРЫ

«Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хөрек демдээн аллюминийден кылган, алдынанчак кылдыр чайыраан болгаш мурнуку талазында 30 мм хемчээлдиг төгерик хевирлиг, дөстек кылдыр кылган.

Демдектиң мурнуку талазының үстүү чартында кадыыр болгаш масканы дөстейтир сиилбээн, дөстек үзүктөр-биле бөш одуруда «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» деп сөстерни бижээн. Бүгү одуруларны солагай талада бижээн. Бижимелдерниң адаанда аавар бүрүзүн чураан. Демдектиң артыы талазы дески.

Хөрек демдээн дээрбек болгаш төгерик чүүл дузазы-биле дөрт-булуңчук колодкада тудуштурган, ону аллюминийдеп кылган, алдынанчак кылдыр сиилбээн болгаш кыдыларында үттер бар.

Колодканың артыда тадазының ийи өңнүг эмаль-биле шыпкан, солагай талазында — ак-көк, дооразы— 5 мм, арткан кезии — кызыл, дооразы 15 мм (Тыва АССР-ниң Күрүне тугунга дүүштүр кылган).

Колодканың артында кызыр-өөк бар, ол демдектиң хепке кадаарынга херек.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

ОРУЛГАЛЫГ, АЖЫКТЫГ

«Сут-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында чээрби бөөн тускайлаваш, оларның судунден кымыс кылып, эмнелгеге болгаш столоваяга ажыглаарын ажыл-агыйның директизазы организастаан. Өөр бадеринг Галина биле Кошкен-оол Хөөлыттар кадарып, саап турар. Оларның кылган кымызынга бедик үнелелди чаңгыс чер чурттуглары бергеп. Район эмнелгезинең ажгы-ажгы салбырларында эмнедип чыдар улуг, бичии аарыг кижилер кымысты күзелдин-биле ижип, ооң сегизиишкинге эки салдарылын демдеглээн.

Совхозтуң директизазы бо чылын кодан бүрүзүнге ёшку саалдазын организастарын планнап турар. Бо база эки эгелээшкин. Хымыстан болгаш ёшку судунден совхозка эвээш эвес оруяга кирер дээрзи чугаажок.

Б. ОНДАР.

БАРААННЫГ ЧЕДЕ БЭЭР

«УТКА 25 чылын» совхозтуң ажылынын кооперацизазында мурнакчыларның аразында Наталья Сенчай-оол база бар. Ол — ийи дугаарлыг автомагазинниң садыгчызы. Автомагазинни садыгчының өөнүң ээзи Байыр-оол Дамчай башкарып турар. Олар совхозтуң Ишлин-Хем сарбыырачыг он кезек чөрдө шээр мал коданнарынга сүт-бараан фермазының графин ёзугаар садыглап чеде бээрлер. «Ак-Тургуг» совхозтуң Кара-Сугда, Ак-Хемде хойнуң бригадаларының, Чаш-Тая сүт-бараан фермазының ишчилери оларны күзелдин-биле манаар.

Автомагазин садыгжызының ажылы ындыг-ла амыр эвес, мрак-узак коданнар аразынга чоруп дөп чүве белен эвес бөлдүр ийин. Ооң кадында аалдар аразында оруктар кандыг болур ийик. Кыжын сүт болза хат-шуурганныгга, оруктуу үеже тергүктел каалтар, чаъстыгда — малгаш — черле чүү турбас дээр. Хүлээнген ажыл-херектен «үштүг чүү боор, садыгжылар кезээде — оруктa, дутуй кырында.

Бо ег-бүле автомагазин күлээп алгаш, ындыг-ла үр болбаан, чыл ажыл турар. Чонның хереглели барааннарны чудуруп алгаш олар фермаларны, кыштагларны, чайлагларны моган-шыллар биляйн, кезип чоруп турарлар. Доктаал, садыгжылай бергенде, бараан арбынна болур. Шуптy — кедээ ишчилерниң хереглелдери барааннар. Складтан ону таарыштыр ап алырындан ол кончуг хамаарыжыр, садыл алынчыларның хереглелдерин база өөренип көөр. Ынчаар дыр болур ийик. Кыжын сүт болза хат-шуурганныгга, оруктуу үеже тергүктел каалтар, чаъстыгда — малгаш — черле чүү турбас дээр. Хүлээнген ажыл-херектен «үштүг чүү боор, садыгжылар кезээде — оруктa, дутуй кырында.

Бо ег-бүле автомагазин күлээп алгаш, ындыг-ла үр болбаан, чыл ажыл турар. Чонның хереглели барааннарны чудуруп алгаш олар фермаларны, кыштагларны, чайлагларны моган-шыллар биляйн, кезип чоруп турарлар. Доктаал, садыгжылай бергенде, бараан арбынна болур. Шуптy — кедээ ишчилерниң хереглелдери барааннар. Складтан ону таарыштыр ап алырындан ол кончуг хамаарыжыр, садыл алынчыларның хереглелдерин база өөренип көөр. Ынчаар ажылдаарга, ажыл эки болбаан канчаар, мактадыр-даа чүве ында.

Ажылчын кооперацизазының садыгжыларының аразында социалистиг чарышка олар идепкейлиг киржип турарлар. Бо чылдың бирги квартальында эки ажылдаваш, чарыштың үшкү черин эрлээннер. Эрткен айларда база-ла эки көргүзүүлерлиг ажылдаваннар.

Кедээ ишчилерниң бараанга негелде-хереглели өскен. Олар телевизорларны, дөп чуур машиналарны, хевистерни болгаш өске-даа бараанарны хөйү-биле садыл ап турарлар. Наталья Сенчай-оол ырак коданнарже баарда, үлетпүр-даа, аъш-чем-даа бараанарын эрбээ-биле чедирe бээр.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

«ТРИАК-2» дээр система (Таганроггуң радиотехниктиг институду, автоматчыттынган «класс) Делегейниң Лейпцигге болгаш «84-түң күзү» дээр ярмарказының диплому болгаш алдын медалы-биле демдеглеткен. Ону өөредилгениң техниктиг чепсектериниң талазы-биле студентилериниң конструктор бюрозунга чогаадып тургускаш, белеткээн болгаш хөй санныг студентилериниң билими массазыны-биле, хары угда контрольдаарыларга тааржыттырган. Ону ынзы-бүрү эртем-билиглер талазы-биле көөнилериниң боттарының белеткеткенин, өөренирингге ажыглаар база болур. «ТРИАК-2»-биле оюн-тоглаа чүүлдерин кылып тургаш, контрольду кылып база болур.

ЧУРУКТА: студентилер автоматчыттынган класста.

Ю. МИЛУШЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ИЙМЕНИҢ ИШЧИЛЕРИ

Чаан-Хемчиктиң Ийме—Хемчээк хаанның кыдыында бедик-бедик даглардың, хая-дөштарлыг, онзагай чурумалдыг чер. Шөлдери суггаттыг, ооң тараажылар бедик дүжүттүг өскээп алыр, байлак оран. Ында Карл Маркс аттыг совхозтуң малының одарлары чаптылып чоруй барган. Ол одарларда 30 ажыг кодан мал бар.

Иймениң мурнакчы малчыннары хөй. Хөөлыг Кудерекоовна Дадар-оол өөнүң ээзи Хөөлыг Чымбаевна Хамдоо-биле 27 чыл малчыннаан. Оларның күш-ажылчы коргуузүү бедик болуп келген. Олар 1984 чылда чүс башка омаштыр 104, бо чылын 93 баш туралганы мөңгө камгавап алган.

— Бо ажыл-агыйда Монгуш Шүүнөй, Ондар Дөөндай, Монгуш Байыр-оол болгаш ооң өске-даа малчыннар бо чылын чаа мал төлү алырынга чедиишкинниг болган—деп, совхозтуң партком секретары Хүнаймай Конгар чугаалады.

Төрээктиг-Чарыкта малчын Хөөлыг Дадар-оолдуң валынга ынчан мал эмчилери чедип келген. Хойларны дезинфекциялаар дээш белеткени бергеннер. 30 кодам малды дезинфекциялаары белен эвес дээрзи билдингир. Ында мал эмчизи Очур Ондар, ажылчын Вячеслав Ондар, човаачы Сат Конгар олар база мал ажылын төгүдери дээш шудургу ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Чаан-Хемчиктеге Карл Маркс аттыг совхозтуң мурнакчы малчыннары Хөөлыг Хамдоо, Хөөлыг Дадар-оол (ооң талаадан); мал эмчизи Очур Ондар, ажылчын Вячеслав Ондар, човаачы Сат Конгар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

КАНЧААР КҮҮСЕТТИНИП ТУРАРЫЛ?

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисеваан күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың хүлээп алган доктаалдарын база ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарын бистиң республиканың чурттакчылыг чер бүрүзүнде күүседип эгелей берген. Ол ажылдың Мөңгүн-Тайга районда канчаар чоруп турарын рейд бригадазы сонуургаан.

Арагалаар чорукту болдурбазының хемчээл баш удур ол чорукчан бо районнуң күш-ажылчы коллективтери араге содарын кызыгаарлаан. Ооң бадыткалы — эзиртир суксун аймак магазиннерде чок. Оларда чонның хереглеп барааннарын хире-шаа-биле садып турар. Аргыжар оруктуң узунундан чамдык барааннар ховар-даа болза, эргежок чугула — үс, комиссиялап садар эът магазиннерде бар болду.

ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының чоокта чаа үндүрген Чарлыктарының күштүг болурунуң бүдүүзү — май 30—31-де ажаа чораан, арага садары-биле тускайлаан магазинге кирдинис. Кижилер эвээш болганындан садыгжы Владимир Чүлдүм-биле хостуг болду, чугаалаштывыс. Арагалаар чорукту болдурбас талазы-биле тейлыбыр ажылын райпода чорутканын Чүлдүм чугаалаваш, садыгжыларның эр-харыысалгазының дугайында номчаанын-даа, тейлыбыр үезинде дыңнаанын-даа чугаалады. Эзиртир суксунну садарының чурумун хажытканы дээш садыгжы кижиге кандыг хемчеег күүседирини оон айтырдывыс.

— Штрафтаар — деп, Владимир илдин чок харыылады.

— Кеш рубльге?

Билбес болду. Чээрби бир хар четпээн кижиге арага сатпазын садыгжы билир, а эзиртир суксун садып ап келген кижиниң дөштыкы хевирин ол назы-харга дүгжүр-дүүшпези билдинмес болза, кончаары-биле холбаштыр ооң берген харыызы база тодаргай эвес болган. «Чурттакчыларның шүптүзүн танып болгай мен, эндевес мен» дээн үткалыг харыы берген. Ол база шын эвес. Кижиниң хар-назыны чүгле чыл-дар-биле эвес, айлар, хонуктар-биле база хемчээттинер болганда, кайы айда, кайы хүнде ол кижи 21 хар чедерил азы четпээнин дээрзин Чүлдүм дорт билбес болгай. Ынчангаш паспорт негээринниң чугулазын өкээ сөгындырдывыс.

Эзиртир суксунну садарының чурумунуң дугайында бижимелдерни ол магазинге баш удур азар турган. Чижээ, араганы каш хар чедир садарын, ону ниитизи-биле каш шаактан эгелеп садарын, бир кижиге бээр нормазын өкээ айтыр үжүрлүг. Ынчалза-даа ол ажыл Мугур-Аксыда арага садарыныга тускайлаан магазинге Чарлык күштүг болур хүнүнүң бүдүүзүнде-даа, күштүг болуп сиргенде-даа астынмаан.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисеваан күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалы үнген соонда тейлыбыр ажылы ниитизи-биле районда бөгөй эвес чоруттунган болду. Лекторлар болгаш пропагандистер, удуртукчулар болгаш специалистер куш-ажылчы коллективтерге барып, ол документилер-биле таныштырбышаан, араганың хоразының дугайында, ооң үржуктарының дугайында тейлыбырлаан. Тейлыбыр ажылын чорудуп турар үеде дыңнакчыларның аразынга пенсионерлерниң болгаш бажың эзелериниң киргейн өөренип көргеш, харыысалгалыг ажылдакчыларны агитквартилдарга база быжыглаан. Чижээ, район төвүнде 15 агитквартал бар. Оларның дөкзызын тургускан, дергелерынын аттарын ында киргеп, тейлыбыр ажылын чорудер хүннерни айытка, кым өкээ баарын бижээн. Партия райкомунуң, райкүүскомнуң ажылдакчылары, хей-ниитин организациялардың удуртукчулары ында киргеп. Олар тейлыбыр ажылын кылып турда өкээ чеже кижи олурушканын саналаш, отчёдун СЭКП райкомунга киргеп.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо талазы-биле доктаалы үнген соонда куш-ажылчы коллективтериниң хуралдарында дыка хей кижи санал бергеп болгаш ол доктаалды изин-биле деткээн, боттары хүлээлгелерни алгылаан. Акаа чижек кылдыр ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң 1'2 2 хойнуу бригадазын көрээлиңер. Акаа эрткен хуралга ук бригадага хамаарыжыр 19 ег-бүлениң кежигүннери шупту кириштер. Акаа санал бергеп малчыннар Х. Чаш, Б. Хүрем-оол болгаш өскелер-даа арага кеступ келирге боттарының-даа чажам дивейн бергылаарын миннип чугаалаваш, ону каарын өөзөвышаан, өөдежок ол чаңчылдан үштүнарынче «чажам дивес» өске өөрүн кыйгырган. Ук бригаденың кежигүннери «Арага ишпестер бригадазының» тургузар деп шинтпирни хүлээп алган.

«Мөгөн-Бүрен» совхозтуң № 2 хойнуу бригадазынга болган хуралга мурнакчы хойнуу, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизин Эмер-оол Иргитович Доржу саналбергеш, хойтпек арагазын тигер чорукту соксадыр дээнин чүүлдүг деп санаан. Ооң башка чайгы үеде чамдык малчыннар малын ургларынга кадарткаш, боттары хойпек-биле «үүрежип» туруп бээр, ооң кедерезе аалдар кезип, «хөреңгилеп» чорун бээр. Ол ышкаш чамдык чоланчылар аалдар безин кежүрерде арага тигер аалдарга күзелдин-биле келир, ону ылбас ег-бүлелерге келириндеи чылдагааннар болгулаар. Э. И. Доржу боду-даа арага тыкпезин хүлээнген, өскелерни-даа кыйгырган. Чыылганнар мурнакчы малчынның чугаазын детээннер.

Ол-ле хуралга база районнуң өске-даа малчыннарының чыыштарынга хойпек арагазы тыкпес болганда, сүтту канчаарыл деп айтырыг тургустунган. Ол талазы-биле база чогуур сөөлдер үнгүлээн. Сут тырттар аппараттарны хойну чагыдып эккеп содарын ооң дилээн. Оон ангыда сут хүлээп алыр пунктуну чурттакчылыг черлерге тургузары чугула. Чайгы үеде малчыннардан өске, суурда чурттап орар кижилерниң сүт чок шай жип орарыл чажыт эвес. Чурттакчылардан ону хүлээп алгаш, суурда ажылчыннарга, албан-хевакчыларга садар болза, күрүнеге-даа, чурттакчыларга-даа ажыктыг. Оон ангыда Мугур-Аксының сүт кухнязы чүгле 50 бичии уругге сүттен чем кылып бөрип турар, а район төвүнде безин 1 хар чедир назылыг чаштарның саны 147 кижи. Сут кухнязын алгыдер, өкээ сүт чемнерни ковудедир үеним келгени база бо.

«Мөгөн-Бүрен» совхозтуң ишчилери боттарының хуралдарынга хойпек арагазын тыкпес деп шинтпирлевишаан магазинге садар араганы безин сөөртпезин дилээн бижикти райкүүскомче чорутканнар.

ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының үндүрген Чарлыктарының күштүг болуп киргеп үүнүнде болгаш ооң дөзертазында-даа Мөңгүн-Тайга районнуң девискээрлеринге арага сатпайн турганын чугаалаадывыс. Ынчалза-даа чамдык эзирик кижилер Мугур-Аксыга кеступ келген. Оларны административтиг органнарның ажылдакчылары дораан туткаш, бүгү чонның хуралынга хереэн көрген. Оларның бирээзи Х. Сава болган. Ол 45 харлыг шыырек эр кижи ажылдаар турчук, ол үүн арагалап алгаш бажыңынга дүржоктанып, ниитиниң корум-чурумун үрээн. Ону бүгү чонның хуралы хереэн көөрү-биле улус судунче шилчитпейн барган.

Ниитизи-биле Мөңгүн-Тайга районнуң партия, совет органнары СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арагалаар чорукту болдурбас талазы-биле доктаалын күүседир дээш тодаргай хемчеглерни боттандырып турар дээрзин рейд кежигүннери демдеглээн. Ынчангаш арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези деп принципти тургузуп, чурттакчыларның хостуг үезинче, барааннарга негелдезинче ам-даа кичээнгейни салыры чугула. Ынчан арага ишпестер коллективтериниң саны улам немежир.

В. ЧАДАМБА,
С. КУУЛАР,
СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң ажылдакчылары;
Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» корр.

1985 ч. июнь № 6

САКМАНЧЫЛАР СЛЁДУ

Бай-Тайга район бирги кварталда күрүнеге эът садырының планын 126,3 хуу, сүттүң 107,5 хуу күүсеткен. Чоокта чаа районга мал кыштаглавшкынының түнелин үндүрүп, сакманчыларның слёдун эрттиргеп.

Районга инчтизи-биле 10399 баш бода, 64902 баш шээр, 1549 баш шылг- мал кыштаглавшкынга кирген турган. Шээр малдың тергүүр бажы 126 коданга кыштаан. Район терүүр чүс баш шээр малындам 1984 чылдынга дөңнээрге хөй аңай, хураганны камгалап алган. Ажыл-агыйлардан «Тээлиг» совхоз дээрге көргүзүлүг болуп, терүүр чүс хойдан 83 хураганны камгалап алга. Хойжу бригадалардан оялга совхозтуң Шат хойжу бригадазы (бригадирн К. Ч. Хөлүүкей) 84,5 хураганны камгалап ап, чарыштың тимлекчизи болган.

Кыштаглавшкынга эки белеткенген болгаш мал ажылының технологизязын шын чорудуп келгенинең түңнелинде мал бажын камгалап алыр болгаш чаш мал төлүн четче алыр талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап келген малчыннарга С. Ооржак, Ч. Хертек («Тээлиг»), Т. Сыргыт-оол («Бай-Тал»), С. Күжүгет («Кара-Хөл») болгаш оон-даа ескелерни тамаржыттырып болур. Совхозтарның 34 малчыны 85-тен 108 чедир хураганны камгалап алганнар.

Чаш мал төлүн камгалап алырынга сакманчыларның дузазы улуг дээрзи билдингир. Эртеңги кыштаглавшкын үезинде районга инитизи-биле 378 сакманчы ажылдап кыштаан. Оларның иштинден 120 сакманчы комсомолчу путёвкабиле аттанган турган. Боттарының ажыл-агыйларынга хөй хураганны остурүп, дорукторуп берген сакманчыларга Ч. Лама, А. Өнер-оол, Ш. Делгер («Бай-Тал»), Э. Маадыр-оол, Я. Хертек, А. Ооржак, М. Иргит («Тээлиг»), К. Дандаа, М. Сарот, А. Алдын-оол. Д. Хөлчүкей («Мурнакчы») болган ескелер-даа хамаарыжыр. Ол ышкаш пенсияже үнген-даа болза, боттарының үдүг-хүүзүн кинрип, аныяктарны мал ажылынга өөредип, байлак арга-дүржүлгазын дамчыдып чоруурларга «Бай-Тал» совхозтан Х. Хертек, Т. Күдер оларны чоргаарал-биле адап турар.

Кыштаглавшкын үезинде чедиишкиннер-биле чергелештир чаңчылдың четпестер турган. Хойнуң массалыг оолдавшкынының үезинде чамдык малчыннарга чугуле көргүзүлүг чедиишпес турган. Мындыг байдалдар «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарга тургулаан. Оя ышкаш санитарлыг байдалы ыракта четпес, кажаалар чаны бокту, ону болуп, аштаар ажылдаар хөжудап турган. Чамдык коданнарга сакманчылар бижыглаваанындан хөй хураганны чедир албаан малчыннар эвээс эвес. «Бай-Тал», «Тээлиг» совхозтарның төрүүр хөй коданнарынга сакманчыларны четче тургуспаан турган. «Кара-Хөл» совхозтуң ешку бригадазы ешку оолдавшкынынга кошкан белеткенгенинден база малчын коданнарны сакманчылар-биле четпес хандырганындан аңайлар камгалап алыры дыка күду болган. Бригада төрүүр чүс ешкүден чүгле 40 аңайны камгалап остүрген.

Ынчангаш келир кыштаглавшкында малчын коданнарга хөй оолдавшкынының үезинде кол күш болур сакманчыларны баш удур четчелеп, бижыглаарынче ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери чогуур кичээнгейин салыры чугула дээрзин слётка чугаалашкан.

Д. ЛАМАЖЫК.

...Шынар дээрге эртем-техниктиг депшилгениң, күш-ажылдың культуразының болгаш сагылга-чурумунуң эң-не ылаптыг болгаш мөөңнеттинген көргүзүү-дүр...

Оттулар чүүлдү болгаш чиг этти тывары улам-на бергедеп турар. Ынчалза-даа таарымчалыг арга бар, ол дээрге бүгү талалыг камналга, курлавырларны камнап алыр технологияларны калбаа-биле нептередирн-дир.

Эртем-техниктиг депшилгеен дүргедедир айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-га болгаш төвүүлел хүрээдың материалдарындан.

ХҮННҮҢ ЛОЗУҢУ: шынар база катап шынар

АЖЫЛДЫҢ ЧУГУЛА НЕГЕЛДЕЗИ

Совет Тываның ажылчы хөнәрлары СЭКП-нең XXVII съездизинге болгаш ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарынга ажылдап кылган экономиктиг болгаш социал сорулгаларны күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Ол сорулгаларның чүгүле көзээ болза, нимитилел бүдүрүлгезинең ажыктыын бедидери, ооң интенсификациязын күштелдирери болур. Ону чедип алырының үндезини болза, эртем-техниктиг депшилгеен бүгү талалыг дүргедедири, продукциязың шынарын экиндири, идегелдыг болдурары, бүдүрүлгенің бүгү кезектеринге организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну күштелдирери-дир. Продукциязың шынарын негелдеге чедир кодурер дээш бүдүрүлге коллективтериниң удуртукчуларының ол дээш хөрүкселгезин бедидерн, стандарттарны база техниктиг нормативтерин шыңгыы сагыры чүгүле.

Стандарттар болгаш хемчээр техниче талазы-биле Тываның Күрхэйгаарал лабораториязы бүдүрүлге чорудуунуң бүгү дургузунда продукциязың шынарын контрольдап турар. Бо чылдың эрезинден тура үлетпүр болгаш «Кара-Хөл» ажыл-агый продукциязын, машина-техниканы бүдүрүп, септеп, ажыглап турар 21 бүдүрүлгеге шыналдаңы чоруткан. Оларның 17-зинге стандарттарны коржызыбиле хажыдып турары илереттинген. Стандартка дүүшпес, багай шынарлыг продукцияны бүдүрери экономикага улуг харажаллыг. Үрей кылыышкынның көзүдеп турар байдалы дүүрөөнүг. Бо чылдың беш айларында үрей кылыышкын эртекен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, 7 түү өскен. Ол чорук хынаар болгаш контрольдаар органнарның талазындан шынары багай продукция дээш хөрыыселганы бедидер талазы-биле хемчегларни күштелдирерин негеп турар. Күрхэйгаралдың органнарынга стандарттарны, метрологияны болгаш продукцияның шынарының талазы-биле социалистиг хөөйту-дүрүмүү камгалаарынга бүрүн эргелерни тывыскан. Стандарттарны хамаан чон көөр, хажыдар чоруктар турбас үжүрлүг. Стандарт бүрүзү продукцияның кайы-бир көргүзүүн, хевирин, ажыл-агый механизминиң кандыг-бир талазын камгалап турар. Ынчангаш стандарттар бистиң чуртувуста хоо"лу чергелиг эргелиг, ону хажыкпаны дээш, шынар чок продукцияны бүдүргени дээш кеземче хемчээн онаап болуру айыттынган. Тываның Күрхэйгаарал лабораториязының инспекторлары ол бүгүнү удуртулга болдуруп, хыналдалар үезинде илереттинген хажыдыышкыннарны узуткал, урекчилерге дээштиг салдар чедиреринің комплекстиг хемчегларин сп турар.

Эртекен беш айларда 7 бүдүрүлгеге продукциязың 12 хевирлерин сайгарылгезе үндүрерни хорааң, 52,6 мүң рубльге торгаалды кылган. Кызыл-Мажалыктың база Шагаан-Арыгның сельхозтехника сайбырларынга капитал септелге кылган тракторларны болгаш моторларны стандартерге дүүшпес кылганы дээш, эзлериңге эгидерин, ажыл кылганы дээш телеевер алырын хораан. Ол чорук республикаңың Сельхозтехкүркомуунуң база районнарның партия, совет органнарының илереттинген чөптестерни чайладыры дээш хемчегларни алырынче албадаан.

Хыналдаларның түңнели-биле бүдүрүлгелерниң удуртукчуларын хемчег алырын лабораторня боттандырып келген. 28 кижинин сагындырган азы 50 чедир рубль түңге торгаан. Хүлдемири хөй хомүр-дашты чүдүрүп чорудуп турганы дээш «Кара-Хем» хомүр-даш разрезиниң дог участогунуң начальниги А. Уткин, техниктиг хыналда кылдызының эргелекчизи Л. Крылова олар торгаткан. Кызылдың сельхозтехника каттыжыышкынының мастери С. Зубков, стандартизацня албаның начальниги С. Бимбин «Кара» ажыл-агый техниказының септелгезинің багай шыңары дээш торгаткан. «Хадыы» совхозтуң кол инженери В. Алдын-Хөрел, склад эргелекчизи М. Степанова олар хемчээр техниканы багай кадагелааны, ажыглаавы дээш торгаткан. Нефть продуктуларын кадагалап, хемчээп бээрининг талазы-биле улуг хажыдыышкыннар кылдыңып турар, бо талазы-биле дээштиг хемчегларни алыры негеттинип турар, боттандырып-даа келген.

Шынары багай, стандартка дүүшпес продукция дээш хөрыысалганы бүдүрүлгенің дисвектору, кол инженери, техниктиг тынаала кылдызының начальниги чүктээр деп чүве биилингир. Шынар багым чиг этче чүүй каар, ооң багындан болган дээр чылдагаанныр тыптып турар. Продукция алыр-бээрининң күдүмүнде бүдүрүлгелер шынары багай чиг этти үлээп албайн баарын көрүп турар. А бистиң республиканың бүдүрүлгелериниң удуртукчулары ол эргени долу ажыглаавайн келген.

Шынар дээш демиселдиң ажыктыы бо талазы-биле сонуургалдыг бүгү албаннарның «депкейлиг чады хеделиишкининден хамаарыжыр. Ынчангаш олар продукция пээп алырыңа онза чүрүмүн киирерине, кылыгларны сайгарерин хорууруңга чедир хемчегларни, торгаалдарны, албандужаалдыг кижилерге хамаарыштыр харыысалганы онаарын ажыглаар үжүрлүг. Чүгле ынчан шынарже сагыш салбас удуртукчулар мынчып кээп болтур, шынар жижирр.

Г. ТОЛЖАЧЕВ.

Тываның Күрхэйгаарал лабораториязының стандартизация ылдызының начальниги.

ЧУРУКТА: Сат Дыкыровна Доржутпаа өөнүң эзэн Сат Чигжит-биле Карл Маркс аттыг совхозтуң бензин кудар чергизде ажылдап турар. Олар бо ажылынга 17 чыл ажыг үеде ак сеткилдиг, кызымак ажылдап келгеннер. Кывар-чаар материалдарны намнаарыынче кичээнгей салып ажылдап турарлар. Бензин болгаш оон өске-даа кывар-чаар материалдар бээрни олар шиитпээ-даа үзүктеадырып шербээннер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КОЛ ЧҮҮЛ—САГЫЛГА-ЧУРУМ

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — 27 шалыпчы он хонгуй» деп лозунгуур социалистиг чарыш республиканың күш-ажылчы коллективтеринде бо түңнерде хайныгып, он бирги беш чылдың база ооң доозукчу чылының планнарын күүседир дээш ажыл кылбарып турар. Ону чедип алыры күш-ажылдың бижыг сагылга-чуруму, организастыг чорук-биле хандыртымар.

Бо талазы-биле чамдык ажылдар күш-ажылчы коллективтерде кылдыңып турар. Чижекте, Кызылдың хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи — республика типографиязын ап көрээл. Ол коммунистиг күш-күш-ажылдың коллективи. Ында колдуунда кадржаан ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдамчылар ажылдап, коммунистер коллективтиң ков ээзээ болуп турар. Аныяктарның сагыш човаңгыр дагдыныкчылары-даа хөй.

Коллективте бо чылдың бирги кварталында сагылга-чурум үрээн таварылгалар турган. Төлеп чок болган кымнарын ол? Олар дээрге эде кижиздерибиле бо коллективче хоойлудурум органнарын дамчыштыр чоруткан кижилер болуп турер. Хөй чылдарда арагалап, маңгыстанчан амыдыралче кирген турган кижилерни эде кижиздери-биле коллектив холга алган. Кижиздилге ажылын күжениишкининг чоруткамының түңнелинде оларның ховуу, илиңгыя саазын кезиктирзи В. Чижачев, электрик И. Ипатов, оскелер-даа ажылынга хамаарылгазын ескертип, этингеп болгаш ак сеткилдиг ажылдай бергеннер.

Типографияда профэлилел комитеди, профилактика чөвүлели ейда ийи удаа ниити чурттапга черинге рейдини организастап келген. Корумчурум үрээшкинин болдурбас дээш арагалаавышынче сундуге берги дег кижилерни түнүүнче ажыл шагының мурнунда бүдүрүлгеде медпунктуга эмчинге шинчидип, эмнеп турар. Бо чорук күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга идегни берген. Коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга социалистиг чарыш кижиздикчи салдарлыг болуп турер. Хүлээлгелер күүседиишиниң түн бүрүде үчүдүн бүгү цехтерде кылып, көргүзүүр самбыраларынга бижээш азарын чурумчуткан. Ынчангаш цехтерде ажыл-ишчилер кым мурнал, кым хожудап турарын оон билип алырлар.

Бо коллективте социалистиг чарышты цех, бригада айгыл-биле ай санында түңнеп, биргн черни алганы дээш вымпелди, ачыа шаңналын, ийиги черни эзлээн цехке, бригадага хүндүлел бижиктн, ачыа шаңналын, үшкү черни эзлээннерге ачыа шаңналын тыпсыр. Бригададан кым-бир кижи ажыл шагы ускен болза, социалистиг чарышка кирижир эргезин казыдар. Профэлилел комитединиң удуртулгазы-биле неделя санында бригадаларга рейдини чорудуп, ажылдың шынарын хынап, ажылчыннарның ажыгга кээп, оон чоруп турарын хайгаарап турар. Кым-бир кижи ажылга келбээн болза рейд бригадазының кежигүннеринден оон базыңынга барып, ажылга үнмээн чылдагаанын тодарадыр. Дээштиг ажылдың түңнелинде коллектив дең-дескн ажылдап, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседип турар.

Ол ышкаш «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектерининң болгаш конструкциялерының заводукчун коллективинин база чижекче ап болур. Заводтуң ажыл-ишчилери кеш чыл иштинде дең-дескн ажылдап, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни ай санында күүседип турар. Ында ыыш дилер, чазанныга, механиктиг цехтерде чеди бригада бар. Бүгү цехтерде, бригадаларда социалистиг чарыштың негелделарни ажылдап кылгаш, турелга хүлээп алган. Мастерлер, бригадирлер, профбөлүк дергелеры хүн бүрүде ажылды түңнеп, неделяде ажылдың түңнелдерин бүдүрүлге хүралдарынга чугаалажып көөр. Социалистиг чарышты ай санында түңнеп, мурнакчыларга шаңнал-мактелдарны чедирип турар.

Квартал санында заводтуң ниити хүралын чыыдырып, мурнакчы цехтерге ыыпелдерни, хүндүлел бижиктерни, акша-шаңналдарын тыпсыр. Ю. Н. Монахоотуң удуртканы чазаныга цехи, В. М. Соловьеотуң удуртканы пилорама ажылчыннарының бригадазы, А. П. Черныштың удуртканы станокчылар бригадазы чарышка шаңналдыг черлерни эзлеп келгеннер.

Заводта социалистиг чарыштың негелдеринде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган бир кол чүүл —арагалаашкын-биле демисея болур. Кым-бир кижи эзирнеттер сергедир черге кирген болза, ол он үшкү шелең алырын болгаш шаңнал алырын казыдар, ооң шалазын кышкы үеже шилчидер дээш оон-даа ыыпей. Коллективте сагылга-чурум үрээр чоруктар барык чок.

«Кызыл үлетпүр тудуг эргелеринде Б. А. Кошкар-оолдуң удуртканы тудугчулар бригадазында тудуг материалдарының болгаш энергия каминалгазы дээш социалистиг чарыштың организастап, күш-ажылга киржилгенин коэффициентизин барымдаалап чарыштың ай санында түңнеп турар. Ында күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр таварылгалар болбайын, Тиилелгенің 40 чыл болган оюнга айдаржыткан чарышка тресте бригадалар аразында чарышка бригада ийиги черни эзлээн.

Ынчалза-даа республикада социалистиг чарыштың ынчаар организастаавайн,

ИНФОРМАТИКА БАШКЫЛААРЛАР

ТУЛА. Туланың педагогика институдунуң бо чылын доозар 160 студентилери сентябрь айда школаларга математиканың, информатиканың болгаш саналга техниказының башкызының дипломнары-биле ажылдап эгелээр.

Келир үениң башкылары ЭСМ-биле саналгаларны кылырының дүрүмнерин болгаш аргаларын, эң бичии хемчээлдиг компьютерлер-биле танышкарын көрген 120 шактыг өөредилге программазын бо чылын бир-ле дугаарында эртеннер. Студентилерниң практиктиг өөредилгезин дисплейлиг классчыга эрткен.

Пединститутка үндезилээш, чаа өөредилге чылы эгелээринге чедир хоорайның болгаш областтың ортумак өөредилге черлериниң физика болгаш математиканың 400 хире башкылары белеткелди эртерлер.

ЧУРУКТА: математика факультединиң доозукчузу Наталия Морозова школага математика, информатика болгаш саналга техниказының башкызы боол ажылдаар.

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УЖУРАЖЫЛГА

Ча адарынга делегей чергелиг спорт мастери, Бай-Хаак ортумак школазының онгу класзының өөреникчизи Елена Тутатчикова-биле ужуражылга район тевүнге эрткен.

Елена Тутатчикова — делегей чергелиг спорт мастери атты бо чылын Ашхабад хоорайга эрткен «Часкы согуннар» деп улуг маргылдаага чедип алган. Ол делегейниң ча адарының мастерлериниң маргылдаазынга алдыгы черни эзлээн. Ол дугайын ужуражылгага келгеннерге СЭКП райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары А. А. Поляков таныштырып, чугаалаваннар.

Делегей чергелиг чаа спорт мастери ужуражылгага келгеннерниң чамдык айтырыгларынга солуп, тодаргай харыыларны чижектер-биле көргүзүп чугаалаан.

Ужуражылгага кириишкен аныяктар, хоочуннар Еленага моон-даа соңгаар спортчу чедиишкиннерни болгаш ам чоруп турар күрүне экзаменнерин эки дужаарын база өөредилгезин уламчылаарын күзээннер.

«Урожай» эки тура спорт нигитилелиниң Төп чөвүлелиниң «Куш-культураны болгаш спортту сайзырадырынга эки ажылы дээш» деп көрек демдээн Е. Тутатчиковага тывыскан.

Б. КЕНЕШ.

КУРУГ КУЗОВТАР — ХУУДА ЧОРУК

(Фельетон орнунга)

Хоорайда янзы-бүрү оңнуг «Москвичилерни», «Жигулилерни» болгаш «Ниваларны» бо-ла көрүп болур. Ажылдан хостуг үеде өг-бүлелер хүү машиналары-биле кайнаардаа чорааш кээр. Иланган дыштанып хүннерде оларның шимчээшкини көвүдээр. Хүү эдээн машинаар эдилээри, кайнаар баары эзэнинг-не хөрээ ыйнаан. Ынчалзе-даа өө-бо чорук кылырда күрүне машиналарын ажыглаарлар база-ла бар.

Даг кырында кызылчыларның үштүң бир кезии чурттап турарын билир бис. Чаш салгакчылар хүн бүрү немежип турар болгай. Ынчангаш бо девискээрде уруглар садиктери эдерик, шүүт кожа-кожа кылдыр туттунган. Оларның бирээзи — «Алёнушка». Садикти алгыды түткан соонда, уруглар саны аскан. Кирер хаалга чурттакчы бажыңнар эжинче көрүнген. Ынаар машина баар орук чок, бажыңнар баарында чиңге асфальтыны салган.

Чурттакчылар хүндүс ойнаар шөлчүгеште куштар дег мыжыражып, анайлар дег дешкилешкен чаштарның ыыт-шимээнин таалал-биле дыңнап орарлар. Дыштанып кылдыр салган узун сандайларда саадакан кырган-авалар оларны чептап шаг боорлар. Ынчалзажок эртен, кежээ, уругларны чедирер болгаш алыр үелерде, дештыгаа хамаан чок, бажың иштинге олурары бергедей бээр. Ийи бажың аразы кызаа черлеп шуушкан машиналарның даажы кулак үюк апаар. Хары үгда он ажыг машина безин кээп чыскаалыттар. Ээр чер чок болганындан ай-дедир чоруп шаг боорлар.

Кандыг кончуг эрте чүк сөөртken чолаачылар ирги деп-даа бодаар боор силер. Ол ындыг эвес, садикче эртен, кежээ уругларын дажып сөөртken күрүне машиналарын бешкаргаш чолаачылардыр. Машиналар доктаар кылдыр кылып алган булунда кара үс төктүп калган чыдарын эскерер силер. Үндүрген газының чидинден, чурттакчылар соңгаларының форточкаларын безин ажытпас. Бензин тегүлген черлеп чаштар базып эртөр, оон чыды безин оларга хоралыг. Агаарже үндүрген машина ыжын база олар кижи тынын турарлар.

Ол чоок-кавының чону чолаачыларны доктаадып, чүге бажыңнар аразынче кииp халдып турарын айтырарга, «КАИ эртпес деп демдек салбаан ышкажыл» деп харыылаар. Кудумчу эвес ийи бажың ортузунга чүү дээш демдек салыр ийик ам.

Келген машиналардан кортkан уруглар бажыңнарынче кире халчып, дедир үнүп кээп, ойнап турар. Улуг чүүк-даа, чиик-даа машиналар бажым азыы ээр черден бо-ла караалады халдып кээр. Уруг-даарының дугуй адаанче кире берейн-не деп девидээн адаелерде-даа кандыг-даа дыш чок.

Кышкы үеде «Бажыңга холодильник септээр» деп каан кызыл оңнуг машинаны садик дештынга бо-ла көрүп болур турду. Хереглекчилер инитилелиниң автоколонказының ГАЗ-69 марканың 36-71 ТВЗ дугаарлыг машиназының эртенги болгаш кежээки «рейстери» «Алёнушкаже» үлегер. Сельхозтехкүркомунуң 37-65 ТВЗ дугаарлыг чүк, 09—00 ТВЕ дугаарлыг почта машиназы база ындыг. Бо машина эзлериниң уруглары өскелерден ылгалы чок. Оларны чажырган белен амыдыралга өөредип, күрүне машиназынга ынай-бээр дажыглап турары черле таарымча чок. Ол үүже амгы үеде № 15, 6, 8, 13, 1, 2 маршруттар саат чок чоруп турар апарган. Орта чоруурундам ада-иелер чүге бергезинер ирги?

Садик чанынга эмчи машиналары бо-ла халдып кээр. Аарааң уругларга эмчи чолаачыны ол деп бодаавадар. База-ла уругларын сөөртken чолаачылар мында доктаал турар. Дүрген дуза чедиреринин УАЗ-452 марканың республика психэмнелгезининг 95—88 ТВЕ, 79—62 ТВЕ дугаарларлыг машиналарын бо чооктүң чурттакчылары шүүт таныыр апаргн. Олар борта чоруп турда, өске черде аарыг киижи бергеден турарын канчап билир... Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының удуртукчулары бо чолаачыларның кажан, кайнаар барып турарын контрольга чүге албайн турар ирги? Чолаачылар бодунуң туразы-биле күрүне машиназын хүүда хереэнге ажыглап турары ол. Үш-Белдир курортунга хамаарыжыр ногаан оңнуг 75—27 ТВЗ деп машина июнь айның эгезинде безин орта каш удаа көзүлген.

Чайгы үеде ГАЗ-24 100 километрге 10 ажыг литрни, ГАЗ-63 30 ажыг литрни чарыгдаар. А хоорай иштинге чорукта, кывыр-чаар түүлдер анаа үзүн оруктуундан хой үнер. Ындыг турбуже, гаражтан садикке чедир, оон ажылдаар черге чедир барык хүнүң чыгыы үнелиг кывыр-чаар түүл өскээр чарыттынып турар.

Ам база каш чижектен кииpе кавалтальщар. «Красноярскстройтранстың» Кызылда автобаазазының ГАЗ-53 марканың 10—88 ТВЗ дугаарлыг чүк машиназы кузовунга агаар чудуруп алгаш, кабинага уруун олуртkаш чоруп турар. «Тыва сут тудуг» трестиң автобаазазының 28—79 ТВЗ-зи, 79—39 ТВЗ дугаарлыг КамАЗ база ындыг. Ыңай-бээр чоруурунга үндүрген бензинниң чарыгдалын чолаачы канчаар тайылбырлап турарын? Куруксаажылга каттыжыышкынының 73—62 ТВЕ дугаарлыг муңгаш машиназы июнь 3-те садикке уруг чедирип чораан. Көк-Тейниң суггарылга системазының эргелелиниң 73—45 ТВЗ дугаарлыг чиик фургону май 29-та бодунуң чоруун кылып, садикке халдып келген.

Кээп турар чүк болгаш чиик машиналардан, санитаркалардан аңгыда, садик эжикке кылаң кара «Волга» бо-ла кеступ кээр. 03—02 ТВА дугаарлыг бо чаа машина Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунга хамаарыжыр. Чолаачызы контроль чок чорукту ажыглап, уруглардың дажып турары ол чүве, та айбыга чоруп турар, оозун киижи билбес. 05—06 ТВЗ —милиция машиназы. Ол база-ла уруглар дажыырындан ойталаваан.

Адаанывыс организацияларның удуртукчуларының машиналарның ажыглалын хайгаралдап үндүрүп турар. Чүгле садик чанынга эвес, күрүне машиналарын ажыл шагының үезинде магазин чанынга, даваларга безин көрүп болур. А улуг автобустарга чаңгыс киижи бажы борбайлыг кестүп чоруур.

Куруг кузовтар — хүүда чорук, ортык чарыгдалдар. Оон когу кажан үстүр ирги?

М. БИЛИРБЕЙ.

Культура амыдыралы

КЫЗЫМАК ЧҮТКҮЛ

Ажылдаарынга төөрүмчелиг кылдыр дериp каан бичежек өрээл: стол кырында — демир-үжүк, кыдыраштар, ажыл учёдунуң журналы... Столдуң оң талазында фортепиано, баян дээш музыка херекселдери салып каан. А бир ханада шилчип чоруур кызыл тук. Кызыл районнуң Культура бажыңнарының аразында шилчип чоруур ол кызыл тук өрээлди улам шинчи кижи турар. Оон чанында ажыл-ишчи чедиишкиннер дээш шаңнаткан хүндүлел бижиктерни аскан. Ол Кур-Чер Культура бажыңының директору М. М. Чигденниң ажылчын кабинединдир.

Мара Мунуяевна он сес чыл иштинде культура ажылынга ажылдап келген. Школачы чылдарында-ла уран чүүлге хандыжышылдыг чораан. Ынчангаш тускай мергежил чедип алганының соонда культура ажылы-биле амыдыралын хөлбаан. Мара Чигден школа доозукаш Красноярскиниң культура-чырыдыышкын училищезинең хореография салбырынга өөренип берген. Училищениң бирги курузунга өөренип турган, Москва хоорайга болган Бүгү-россиянын уран чүүл коруулделериңе киржип, «Чечек» ансамблиниң танцычылары-биле «Эзелден шаңгыраавыс», «Аъдым» дел танцыларны ойнаан.

Училищеге өөренирин амыр эвес болгаш хей күш, шыдамык чорук негеттинер дээрзи билдингир. Танцы бүрүзү ангы-аңгы, оны чонга билдингир болгаш аянныг, чараш кылдыр ойнаары белен эвес. Кызымаккай, чүткүлдүг чоруу-биле Мара Чигден училищени эки демдектер-биле доозуп алган.

Аныяк уруг бодунуң күш-ажылчы эге базымнарын Бай-Тайга районнуң Тээлининг Культура бажыңынга улуг методист боол эгелээн. 1970—1978 чылдарның дургузунда ол районнуң культура амыдыралынга үлүүн киириштирип келген. Уран чүүл коруулделеринге болгаш оны белеткээринге, методиктиг ажылдарга чедиишкиннери дээш Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан. Ажылчы чонның коммунистиг кижизидилгезинге киирип келгеш улуг-хүүзу дээш 1978 чылда ВЦСПС-тиң Хүндүлел бижик-биле база шаңнаткан.

Кур-Чер Культура бажыңының директору болуп М. М. Чигден алды чыл ажылдап турар. Оон удуртуп турар коллективиниң ажылы сөөлгү үш чылдарда кескүзү-биле экижээн. Суурнуң бот-тывынгыр артистери 3 чыл улаштыр район коруулделериниң тиилекчилери болуп келгени оон бадыткалы. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатkан уран чүүл коруулдезинге кур-чержилер бирги черни эзлеп, 340 рубль ортектиг телевизор-биле шаңнатканнар. Телевизорну Культура бажыңының фойезинде салып каан. Кино, концерт көөр дээн улуг-биче кижилер телевизорну база көрүп турар. Кур-Чер Культура бажыңы эртнен чылдың түңнели-биле республикада профзвилелдиң болгаш районнуң Культура бажыңнарының аразынга чарлаан социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, 1-ги чергенниң диплому-биле база Кызыл райкүүскомнуң культура килдизинниң шилчип чоруур кызыл тугу-биле ийи чыл улаштыр шаңнаткан.

Кур-Чер Культура бажыңының чанында «Дүжүт» агиткультбригада эки ажылы дээш мактадып турар. Тываның 40 чылынга тураскаатkан республиканың «Чечектел-ле, төрээн Тывам!» деп телекорулдеге үшкү черни эзлээн. Бо чедиишкиннерни чедип алырынга Мара Мунуяевнаның чоруудуп турары ажылы салдарлыг. Культура ажылдакчыларының ажылынга совхозтуң удуртукчулары дуза чедирип, ажылчын хей-аъдын кодуруп турары өөрүнчүг дээрзин Мара Мунуяевна чүгээлеер. «Тиилелге» совхозтуң удуртукчулары дыштанылга, үжураажылга кежээлери эрттиреринге киржип, ажылчыннарга улагер-чижээн көргүзүп келген. Ол ышкаш суурда хереэженнер чөвүлели улуг дузалыг чедирип турарын М. М. Чигден сеткил хамышкын-биле демдегледи. «Эки кылган ажыл, элеп-читпес эртинее» деп чонның чүгээзи бар. Мара Чигденниң ажылы оон утказынга чоок. 1984 чылда «Культура албан черлеринге тергиин эки ажылы дээш» деп ВЦСПС-тиң Хүндүлүг төрек демдээ-биле М. М. Чигден шаңнаткан.

Эрткен чылын Кур-Чер Культура бажыңының ажылдакчылары 15 лекция, беседаларны 1545 киижиге номнаан. 40 культура-массалыг ажылдаага 9350 киижи киришкен. «Шагаа», «Чечектел-ле төрээн Тывам!» деп дыштанылга кежээлеринге хей чон чыглып, ойнап-хөглээн. Кур-чержингер кожазы Шамбалыг суурга, Чедер курортка, «Совет Тыва» совхозка «Долуманың хуулгазынга» деп шинни көргүзүп чораан. Бо культуралуг хемчеглерниң эртеринге болгаш бөлүмнерниң доктаамал ажылдаарынга М. М. Чигден бодунуң күжүн, билиин берип чоруур. Дуржулгалыг культура ажылдакчызы Мара Мунуяевна арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып чоруур. Оларга чон-биле ажылдаарының чажыттарын айтып, сумелеп турар. Ол боду база билиин бадидип, Ленинградта профзеңелдиң дээди школазынга кийгени курузунда бот-өөредилге-биле өөренип турар.

Мара Чигден хей-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Суурда хереэженнер чөвүлелиниң кежигүнү хүлээлгезин ам сеткилдиг күүседип келген. Хурал-суглаага киижизидилге, культура айтырыгларын чугаалажып, харыылалга чон, ачалгалар ийи-чанныс хереэженнерни сайгарып турарлар.

Культура ажылының шынарын эжиндер, чонның хостуг үезин улам ажыктыг эртпирерин чедип алыр сорулга-биле М. М. Чигденниң удуртkан коллективи хызматкей ажылдап турар.

Э. ТЕЖИТ.

КУЛЬТУРЛУГ ДЫШТАНЫЛГА ДЭЭШ

Чонның хостуг үезин шын, ажыктыг эрттирерин организастаары культура ажылдакчыларының дорт хүлээлгези. Ылаңгыя арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел калбарган амгы үеде, культура албан черлериниң ажылы улам кескү рольду ойнаар ужурлуг.

Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг Культура бажыңының ажылдакчылары партия, чазактың үндүрген доктаал, шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле хуралга чаа сорулгалар, хүлээлгелер дугайында чугаалажып, ажыл планын бадылап алганнар. Ол планны амыдыралга боттандырары-биле хамыктың мурнунда культура ажылдакчылары боттары чонга үлегер-чижээн көргүзүп, куш-ажылдың сагыыга-чурумун быжыктырар ужурлуг дээрзин ук хуралга олар чугаалакан. Мурнуку үелерде ажыл шагындан озалдаар азы кандыг-бир ажылды эрекгейлээшкин-биле эрттирер чорукту шүүт болдурбас. Ынчангаш ындыг четпестерлиг турган эштерниң адын адап, сагындырган. Ажылдакчы бүрүзү онаашкан ажылын харыысалгаазыбыле кылыр ужурлуг дээрзин коллектив кежигүннери чугаалашкан.

Совет Тываның 40 чыл оон утkуп тура, Шагаан-Арыг Культура бажыңы элээн ажылдарны кылып чорутkан. Ниитизинбиле эрткен чылдан эгелеп ук коллективтиң ажылы багай эвес чоруп келген. Бо чылын Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатkан районнуң албан, организацияларының аразында уран чүүл коруулдезинең организастыг эртеринге культура ажылдакчылары үдүүн киргеннер. Оон аңгыда аңгы-аңгы коллективтерде уран чүүл бөлүмнериниң ажылын удуртур ажыл база багай эвес деннелде. 8 коллективте ниити бир бөлүмнери тургустунган болгаш кичээлдери чурум ёзугаар эртип турар. «Шагонартажстрой» трестиң, район эмнелгезиниң болгаш ортумак школаның коллективтери культура-массалыг хемчеглерге идепкейлии-биле киржип, эки түңнелдерни чедип ап келген. Бо бүгү ажылдарга Шагаан-Арыг Культура бажыңының ажылдакчылары хээрээ-биче-даа бол үүүн киирип турар.

Районнуң ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазын ажыктыг, солун болдурары-биле янзы-бүрү хемчеглерни организастап келген. Байырлалдарга тураскаатkан дыштанылга кежээлерин, «Че-ее, оолдар!», «Че-ее, кыстар!» деп конкурстар, «Сеткилдиң ханызындан» деп кежээлер удаедараа эртип, танцы, хөйүн ыры, вокал-хогжум ансамбли-ниң бөлүмнери доктаамал ажылдап турган. Культура бажыңында «Кадык чуртталга дээш» деп кинолекторийниң ажылы солун. Районнуң кино четкизинин ажылдакчылары, библиотекарьлар, эмчилер, башкылар, милиция ажылдакчылары-биле демнежип турган солун лекция, беседаларны организастап келгеннер. Чижээлээрге, араганың болгаш таакпының хоразы, совет амыдыралдың хевири, уруглар кижизидилгези дээн чижектиг темалар кол черни эзлеп келген. Тиилелгениң 40 чылынга тураскаадып «Тиилелге» деп уран-чечен фильмниң көрүлдезин эрттирген болгаш стендини дерээн. Аныяктарның дыштанылга кежээлери база организастыг, сагылга-чурумнуг эртип турар. Милиция, хөй-ниити ажылдакчылары дежурныйлаашкынче үнүп турар болгаш сөөлгү үеде чурум

Государственная ордена Ленина библиотека СССР им. В. И. Ленина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№138 (12828) | 1985 чылдың июнь 15, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

КИЖИНИҢ КАДЫЫ—НИИТИЛЕЛДИҢ БАЙЛАА

Июнь 13-те Москвага болган байырлыг хуралды Медицина ажылдакчызының күнүнге турускаткан.

Президиумда — СЭКП ТК-ниң секретары М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ниң харыысалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, эртемденнер, эмчилер, хөй-ниити төлээлекчилери.

Чуртка аарып-аржыыр чорукту болдурбазының болгаш эвээжедиринең баш удур дээштиг хемчегларни, ажылчы чоннарның кадыын быжыглаар, идепкейлиг ажыл-ишчи будуу-биле үр чылдарда чурттаарын хамдырар талазы-биле чаа сорулгаларны кадык камгалал ажылдакчыларының мурнукуна партия биле күрүне салган деп, ССРЭ-ниң кадык камгалал министриниң бирги орлалакчызы О. П. Щепин илеткелиниг чугаалаан. Ол сорулганы чедип алырынга чугула чепсек чурттакчы чоннуң чыл бүрү диспансеризастаары болур. Ынчангаш ажыл дың ол чугула участогунга чүгле шинчиишкининиң массалыг болдурарын хамдырары эвес, харын профилактика хемчегларни чоп ортузунга калбак тайылбыр ажылы-биле сырый холбаштырары база чугула.

Ажыл-ишчи бүрүзүнүң кадыкшылы — ол чүгле социал эвес, харын экономиктиг категория-дыр дээрзин сагындырган, оратор оюң-биле холбаштыр ишкинниң кадыкшыга, богунгу болгаш келир үе салгакчыларының кадыкшыга эрага аймаанның болгаш таакпылавашкынның хоразының дугайында бүгү-ле ышкыны иептередиринге медик-эртемденнериниң болгаш практиктериниң улам идепкейлиг киржиилеринең чугулазын айытхан.

Кадык камгалалының бүгү албан черлериниң ажыл-херээн сайзыраңгайлыдарының аажок улуг нүрлавыры адырны интенсификастаары, эртемниг техниканың чедишкинниерни практикага дүрген иептередири, эртем-шинчилеел база практиктиг албан черлериниң техниктиг чепсеглемишкинии эвээндери болур. Эртем-техниктиг депшилгеен дүргедедир айтырыгларның талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга кодуруглеен улуг темчээлдит сорулгалар чуртка кадык камгалал херээн эвээндерине эң улуг саадарны чедирер.

БӨЛҮКТЕР, ПОСТУЛАР

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш М. С. Горбачев политиктиг болгаш нииттилел албан черлериниң бүгү системазын идепкейжиделинче, социалистиг демократияны, чоннуң бот-башкарылгазын ханыладырынче онза кичээнгейни угландырары эргежок чугула дээрзин айыткан.

Чер-чер Советтериниң эрткен чыыжының үезинде биске депутаттарның 401 бөлүү, 300 ажыг доктаамал постулары ажылдап турган. Олар улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга планныг сорулгаларны күүседириңе төлептиг салыышкынын киирген. Кандыг-даа ажылга мурнакчыларның дуржулгазы салгал дамчыыр, ону харын улам-на байлакшыдар ужурлуг бис.

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазында Солчур көдээ Совединиң депутады турган, ам Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга сонгуткан хойжу коммунист К. Н. Монгуштуң удурткаңы пост эрткен чылын кыргылда база мал чеми белеткээринин үезинде эң-не дээштиг ажылдарны чоруткан. Ол ышкаш Каа-Хемде Кундустуг көдээ Совединиң депутады механизатор Л. И. Филиппов, ол-ла районнуң Бүрен-Аксы көдээ Совединиң депутады механизатор М. К. Тожу баштаан түр бөлүктер мал чеми белеткээр база дүжүт ажаалдазының үезинде улуг ажылды кылган.

Бо чылдың февральда эрткен сонгулдаларның соонда чаа чыыштың чер-чер Советтеринде депутаттарның чаа бөлүктери болгаш доктаамал постулары тургустунгулаан. Бо чугула ажылды Кызыл район Совединиң күүскому холга алган, оон түнелинде амгы үеде районнуң девискээринде 31 бөлүктү, 21 постуну 307 депутат составтыг кылдыр тургускан.

Кол-кол тудугларга база кампания үезинде депутаттарның түр постуларын тургузары эргежок чугула. Ону барымдаалааш, Улуг-Хем районнуң чер-чер Советтери, эрткен күзүн мал чеми белеткелиниң база дүжүт ажаалдазының үезинде 31 түр постуну тургускан турган. Бо арганы Бии-Хем районда база калбаа-биле ажыглап турар. «Саян» совхозтуң № 1 трактор-хову бригадазында Өөк көдээ Совединиң депутады, механизатор Кан-оол Маады баштады дөрт кижи составтыг түр пост ажылдап эгелээн. Ында депутаттар күш-ажылды организастаарынче, оон шынарынче кол кичээнгейни угландырып, ажылының түннелин парткомга база көдээ Советтиң күүскомунга доктаамал дыынадып турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Тыва АССР-ниң депутаттар бөлүктериниң болгаш депутаттар постуларының дугайында Дүрүмнү» бо чылдың апрель 9-та бадылаан. Ында бөлүктериниң болгаш постуларының ниити ажылынын угланыышкыны, оларны тургузарының принциптерин база чурумун, эрге-хүлээлгелери кандыг болурун, бөлүктериниң болгаш постуларының ажылын организастаарыныи чурумун улам тодазы-биле айыткан. Ынчангаш ол документини «Депутаттар хүннеринде» база совет активтиң школаларынга өөренири чугула. Чүге дизе, депутаттар бөлүктерин болгаш постуларын кажан, канчаар тургузарыл, оларның эрге-хүлээлгелери кандыг болур ужурлугул лээрзин күүскомнарның ажылдакчылары безин чамдыкта эки-ле билбейн баар таварылгалар бар.

Республиканың чер-чер Советтеринин база оларның күүскомнарының чамдыктары депутаттар бөлүктерин болгаш постуларын тургузарынче, оларның ажыл-чорудулгазын организастап, углап башкарарынче чогуур кичээнгей салбайн келгенин айтыр херек.

Депутаттар бөлүктерин болгаш постуларын тургузар ажылга бир эптиг үүл болза, тус-тус Советтерниң депутаттары чаңгыс коллективке азы девискээр-даа аайы-биле кады ажылдап, чурттап турда, оларның округунга ажылды чорударынга, а ол ышкаш бот-боттарының депутат ажыл дуржулгазын солчурунга дыка эптии болур. Бөлүктерниң болгаш постуларның эрге-хүлээлгелери аажок улуг. Чижээлээрге, девискээр аайы-биле тургускан депутат бөлүү чогуур Советтиң база оон органнарының ажылынга, оларның чугаалажыр айтырыгларын белеткээринге, Советтиң база оон органнарының шинтпирлериниң күүселдезин контрольдаарынга киржир, Советке хамаарышкан айтырыглар талазы-биле бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылын хынаар, албандужаалдыг кижиниң отчедун азы информациязын сессияга, чок болза күүскомнуң хуралынга-даа дыннаар дугайында саналды киирер. Чүгле бо чижектен алырга безин депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларының ролю аажок улуг-дур. Шак ол күштүг Советтер болур-чогууру-биле ажыглап, оон ажылын углап башкарар, дузалажыр ужурлуг.

Ам бисте чугула ажыллар — хөй кыргылдазы келген, мал чеминиң белеткели удавас, дүжүт ажаар үе чоокшулаан. Ол ышкаш бо чылын доозар тудуглар база хөй. Бо бүгү ажылды депутаттар бөлүктери болгаш постулары холга ыяк алыры эргежок чугула.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ!

ЧУРУКТА: Чоон-Хемчиктиң Карл Маркс аттыг совхозта чолаачы Ондар Хурбаевич Стай-оол малчыннарже суг сөөртүр машинаны башкарып турар. Кадыр-берт оруктарга илдиг чон чоруур, башкарган техниказыи камналгалыг эдилеп турар. Малчыннарже суг чедирилгезин ол үзүктел чокка чедирип келген. Үр чылдарда машина-техника башкарып келген бо чолаачы социалистиг чарыштың тиилекчизин болуп, ажылынга кезээде мактадып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Кыргылда пунктуларындан медээлер

КЫРГЫП КИРИПКЕН

Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхоз бо чылын 32 кодан хойнуң болгаш эвээш эвес хураганнарның кыргылдазынче ам кирген. Оларның аразында тыва уксаваның хөюн болгаш күрүнеге дужаар иртгернии кыргылдазын мурнай чорудар.

Совхозтуң төп салбырында болгаш Час-Адырда кыргылда пунктуларын септээн, аштап арыглаан. Электри шугумун киирдеш, хаалгаларын, оон ескө-даа агрегаттарның ажылдаарын тааруштырып, эрги бистерни солаан. Пунктуларда дүктү сорттап, классташ болгаш ону прессташ ажылчыннар, кыргыкчылар долузу-биле четчелеттинген. Удуур, дыштанныр черлер белеп, столоваялар доктаамал ажылдап эгелээн.

30 ажыг чыл ажылдаан хоочун повар Дензинмаа Саазының кылган чемин кыргыкчылар мактаан.

Баштайгы күнде мурнакчы малчын Калдар Донгактың хоюнуң баш санындан 1,8 килограмм дүк алдынган.

А. САРЫГЛАР.

СЕМИНАР

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында Барыын-Хемчикте «Дөң-Терезини» совхозтуң ажыл-ишчилери 2215 улуг хойнуң, 1051 хураганның дүгүн кыргааш, күрүнеге дужаар.

Ажыл-агыйның кыргылда пунктузунуң септелгезин чоруткаш, аштап-чугайлаан, электри дамчыдылгазын киирген.

Пунктуда бо чылын электрилиг 9 база хол-биле кыргыырынга 30 туруштар белеп.

Хой кыргылдазын кыска хуусавде шынарлыг чорударыбиле кыргыкчылар аразынга өөредилге семинарын дүргүлгелиг кыргыкчылар Раиса Ооржак, Дадар-оол Ооржак болгаш Эрес-оол Күжүгет олар чоокта чаа эрттиргеннер. Семинарга школачылар, аныактар болгаш малчыннар эвээш эвес болган.

Дөң-терезиниилер бо күннерде баштайгы кыргылдаже кирипкеннер.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ДҮК ХӨЙ

«Торгалыг» совхозтуң Ирбитей ешку бригадазында 7066 ешку бар. 7056 ешкуден 5 тонна 983 кг дүктү кыргып, күрүнеге дужаган. Мында ам-гор уксаалыг ешкулерниң дүгүнүң шынары 92,8 хуу болган.

Өшкулерниң деңгели шыырак, чыштыг түр ашкан. Бо чылын кыргаан дүктүң шынары эки боорундан аңгыда эрткен чылдыындан хөй болган.

Ылаңгыя Саая Арбаның кадарган сергелери хөй дүктү берген. Бир баштан-на 1,2 килограмм дүк кыргыттынган. Чыттаа Бегзи, Доржу Кыргыс, Тырык Моңге, Архимед Ажи, Шевер Натпий олардың кадарган ешкулериниң дүгү бир баштан-на 779 граммдан 1 килограмм 200 грамм чедип турар.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

ГЕКТАРДАН-НА 21 ЦЕНТНЕРНИ

Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының суггатчылары бир гектардан-на 21 центнер сиген дүжүдүн алырын социалистиг хүлээлгезинде айыткан. Суггатчылар бо хүннерде Көк-Элде 25 гектар хөй чылдыг сигеннерниң ам ийиги суггарылгазын доозуп турарлар. Суггатчылардан С. Монгуш, К. Монгуш болгаш өскелер-даа кызымаккай ажылдап, хүн үлүгүн доктаамал ажыр күүседип турарлар.

А. ДОҢГАК.

НЕМЕЙ ХҮЛЭЭНГЕН

Мурнакчы будурулгелериниң бирээзи Шагаан-Арыг АТБ-зиниң коллективи «Партияның XXVII съездизинге—күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп эгелээшкинни идип үндүрген республиканың күш-ажылыг коллективтерин деткип, немей хүлээлгеже алган. Коллективтиң ниити хуралынга бар курлавырларга даянып турган, күш-ажылдың будурукчулүүн өстүрер, автотранспорттуң ажыглалын эжиждер талазыбиле кандыг хемчеглер алырын чугаалашкан.

АТБ беш айларда ниитизбиле 2,5 тонна бензинни, 1,2 тонна соляркаңы, 866 киловатт-шаг электри энергиязын, 2 тонна хөмүр-дашты «камнап» алган. Хуралга сөс алганнар Тыва АССР-ниң автотранспортунуң алдарлыг ажылдакчызы, РСФСР-ниң автотранспорт министерстводунуң Хүндүлел бижии-биле шаңналаан мурнакчы чолаачы И. Ф. Томилин, бригадир Н. А. Сапаров, АТБ-де комсомол организациязының секретары В. Н. Александров олар социалистиг хүлээлгелерни эде көрүп, доозукчу чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш немелде хүлээлге алганнар.

Автобудурулге недип алдыгай камналгага немей ам-даа материалдыг а курлавырлар камналгазын күштелдирерин чедип алыр сорулгалыг, баш удур санап кылганын ёзугаар чыл төмүзүнге чедир 4 тонна бензинни, 2,5 тонна соляркаңы, 1 мун киловатт-шак электри энергиязын, 15 тонна хөмүр-дашты «камнап алыр.

К. ЧӨРЕБЕ.

БЕЛЕК КЫЛДЫР

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Самагалдайда № 1070 КМК-зының коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге утказутур социалистиг чарышка киришкеш, беш чылдың планын бо чылдың ноябрь 15-те күүседип, пландаан ажыр дөрт ааң чурттаар ийи бажыңны ажыглалга киирерин, ол ышкаш тудугмонтаж ажыыдарыгның планын 18 мун рубльге ажыг күүседирин хүлээлгеген. Кызыл туктуг коллектив берген сөзүнге ээ болуп турар.

Чарыштың мурнуку одуруунда чолаачы Сырат Рудольф Данилов, Руслан Төвүт оларның удурткаңы бригадалары чоруп турар. Коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму эжиктэн. Эрткен чылдың 5 айларында 164 кижи-түн үскен турган болза, бо чылдың олда үезинде чүгле он бир ындыг таварылга болган.

Ол коллективте Р. Даниловтун удурткаңы бызаңчылар бригадазы партия съездизин телептиг уткуур дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Чыл үезинден бээр ол беш ааң чурттаар ийи бажыңны база Шуурмак суурда эмнелге пунктузунуң бажыңын дужаваган. Бо коллектив беш айларның планын 117 хуу күүсеткен. Оларның дужаваны объектилериниң шынары коичуут эки болуп турар.

Рудольф Иванович Даниловтун бригадазы июнь 10-дан эгелеп «О. Шынаа» совхозтуң бир коданга терек кажааны, чуртталга бажыңын, чунар-бажыңны тудуп киирипкен. Интернационалчы бригадада орус, украин, тыва, хакас, буряат ажылчыннар бар. Тудугжулардан А. Ерохин, П. Багий база М. Тоомашев эки ажылдап турар.

С. ХЕРТЕК.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Тыва даг-дугу» комбинаттың транспорт цегининң үш чолаачызы баш чыл планын хуусаа бетинде доозупканын рапорттааннар. Олар беш чыл дың онаалдазын дөрт чыл беш айларда доозупкан. БелАЗ чолаачылары Л. Н. Лоскутников пландан ажыр 73 мун, А. Б. Ооржак 57 мун, А. П. Чекирев 56 мун тонна даг массазын сөөртken.

«Тыва даг-дугу» комбинаттың администрациязының, парткомунуң, профэйилел комитединиң мурнундан чарыштың тиилекчилеринге байыр чедирген болгаш түндүлел бижиктерни, ортектиг бараванарны тывыскан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

АҢДАРЫП ТУРАР

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары чайгы чер ажылдарын организастыг чорудуп турар лар. Ылаңгыя «У.М. Ондар удурткан бот-оруула чарыгалыг звено чайгы чер аңдарылгазын шалыпкын болгаш шынарлыг чорудуп турар. Звено кежигүннери бо түнде Улуг-Хову деп черде 600 гектар черни аңдарып турарлар. Механизаторлардан «Т-150» маркалыг тракторлар башкарыкчылары С. Бегзи, Б. Кечил-оол, А. Хөлчүк олар кызымак ажылдап, түн үлүгүн доктаамал ажыр күүседип келген.

Ч. КЕЖИК-ООЛ.

ЧУРТТУҢ ТАРАА, СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

АРХАНГЕЛЬСК. Ак далайның эриктеринде картофель опуртуушкуну эгелээн. Ол культураны тарып опуруткунга областа он мун ажыг гектар черни тускайлаан. Отрядтар болгаш звеноларның той кезии коллективтиг мерээ әзугаар ажылдап турар. Ак далай эриктериниң мурнакчы ажылагыйларының дуржулгазы сонгу черниң гектар бүрүзүндеи кийиги хлебтиң 700—250 центнер дужудун ап болуруи хереченнел тускаи.

• • •

СТЕПАНАКЕРТ. Даг-Карабах автономнуг областа арбай ажаап алышкыны эгелээн. Ажаалда-транспорт комплекстериниң болгаш отрядтарының ажылын районнарда турустугган оперативтиг штабтар удуртуп турар.

Мартуни районнуң «Коммунизмге» колхозунуң тараажылары бедик дужуттуг остүрүп алган. Ында сүттат чон черлериниң гектар бүрүзүнден 70 центнер — планнаттынганыдан бүдүн чартык кетап бедик — тараа дужудун ажаап ап турар.

• • •

РИГА. Латвияның Елгава районунуң «Авангард» колхозунда чигиргиг соекланың ажаалгазын чүгле машиналар-биле чорудуп турар. Моон мурнунда металлизастаттынып шыдаттынмайн турган ажылдарда техника кижилерни солаан. Бүгү шөлдерге үк чер үксаалыг чаңгыс өзүмнүг үрезиннерни тарып олуртканы оны боттандырар арганы берген. Үрезин, еске сорттар шынаа эвес, чүгле чаңгыс өзүмнүг болуур. Ынчангаш механизатторлар культураны болбаазырадырының бүгү чадаларынга индустриалдыг технологияны ажыглаар аргалыг болган.

• • •

МИНСК. Белоруссияның чер ажылдыглары ийи чүс мун ажыг гектар чер эзлээн той чылдыг сиген үрезиннериниң ажаалдазын индустриал шугумнуг технология әзугаар чорудуп турар. Олар тарылга шөлдериниң байдалдарын өөренип көрүп, техниканы билдиңнг ажыглап, сигенни дөрт кезерии чыттыр кезери-биле дараалаштырып турар. Үрезинмер бастырылга соонда дораан ажыл-агыйлар аразының автоматчыттынган заводтарынга кээп, курганттынар, арыглаттынар болгаш сорттаттынар. Ындыг чорук той чылдыг сигеннериң эң эки сорттарының үрезиннериниң шөлге кептеп тарыттынарын дыка дүргедеткен. Оларның ажаал өстүрүлгезин тускайлаттырган ажыл-агыйлар чорудуп турар.

[СЭТА-ның корр.]

Рейд

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ТЫВАР

Бо чылдың үзамдыкан чазы Тес-Хем районнуң хойжулерының хөй кыргыыр үезин эдээн сонгаварлаткан.

— Кыргылда орай эгелээр болганда, кыргылдага белеткелди эрткен чылдагызындан дээре чоруттувус — деп, райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң үамалыныги Ш. Б. Сереэдар чугаалады. — Сес кыргылда пунктузунуң ийи-зинде шенелде кыргылданы организастаан эскелериниң септелгези дооступ турар.

«Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның каттышкан рейд бригадазы пунктуларның хөй кезиинге чоргаан. Кайы-даа совхоз кыргыкчыларны четчелеп, еске-даа ажылчыннарны дамзылап алган. Ылаңгыя «Тес-Хем» совхозтуң пунктузун белеткээни черле ийи: чамдык шалааларны солаан, электрилиг хачыларны эптегилеп, хой чуур черни эмбиле долдуруп каан. Он ийи муң ажыг хойну мөнөө кыргыыр болгаш чуур.

— Кыргылдага күннүң-не чус он беш кижи ажылдаар. Кодан бүрүзүнүң хөй эккээр чүрүмүн тургускан, ону хойжулер шупту билир. Пунктуда мергежилдит дүк ылгакчыларын быжыглаан. Дүктүң шынарын тускай эртемниг зоотехниктер Барыкмаа Ким биле Сергей Уйнук үргүлчү хынаар—деп, совхозта партком секретары С. М-С. Доңгак төнүштүрды.

Кыргылдада, дүктү ылгаарында болгаш савааларында эң чугула чүве—шынар. Ук совхозтуң удурткучулары «чымчак алдынныг» чарылгалыг болдурбазынче кичээнгейни салып турар дээрзин рейд бригадазы демдеглээн. А «Чодураа» совхоз эрткен чылын дүктүң шынарын шын эвес тодаратканы, ырыг дүктүң дензигүүрүн улгаттырганы дээш 12612 рубль торгаавга таварышкан. Ындыг турбуже эрткен чылдагы дүк ылгакчыларын хевээр арттырган, оларның мергежилин бедиттээн. Ынчангаш оларны өөредиир, негелдени тейлыбырлап бээри албан.

Чогум кыргылда пунктузу шөгда белеп чугайлаан, септээн, электри шугумун солаан, чанында суг кежер көвүргүнү безин чаартып каан. Дүк шыгжаар аңмаар, харын, эргижиргээн, ынчалзажок сес кижи чаа аңмаарны чылып эгелээн. Кыргыкчылар база четчир, Белдир-Арыг суурнуң чурттакчылары бо ажылга чылдың-на активчи киржип келгеннер. «Кызыгаар» совхозта база кыргыкчылар четчир, чүгле оларны ажылче организастаары чугула. Чүге дээрге суур биле кыргылда пунктузунуң аразынга, ылаштаары берге.

«Чодураа» болгаш «Кызыгаар» совхозтарның дүгү хозалы бергеи хойларын тускай звенолар коданнарга барып кыргып турар. А «Кызыгаар» совхоз дүгү өөрөп келген кодеманнарның төөн кыргылда пунктузунге ылгап кыргып, шенеп турар. Чогум кыргылдагы удаваан-даа болза, кыргыкчыларның саны дөртен чедип турар. Оларның үжен ажыы электрилиг хачы-биле ажылдаар. Эрткен чылын мөнөө электрилиг хачылар оон бөрөк-ле ийи катап эвээш турган. Шаранчурда В. Д. Эрендейниң удурткаан хойжу бригадазы төөн шупту электрилиг хачы-биле кыргыыр.

Совхозтуң профэйилел комитедин кыргыкчыларның болгаш кыргылдага хамаарылгаяыг бүгү улустуң социалистиг чарыжының негелдезини ажылдап кылган, ону партком бедылаан. Чарыштың негелдезинге кыргылданың болгаш дүктүң шынарынче улуг ынчээнгей көрдүнгеп. Ынчангаш А. Сөян, С. Таяй ышкаш хоочун кыргыкчыларның дуржулгазын кептередир, хойну дүргеп кыргыырының аргазында аныяктарны өөредир ажылды организастаарын планнап турар.

«О. Шынаа» совхоз төөн июнь 20-ге чедир кыргыыр. Ынчалза-даа дүгү дужуп турар хойлуг ааларже кыргыкчыларны машина-биле чедирип, дүктү чидирбезинии хемчээп ап турар. Оларның кыргылда пунктузу совхоз төвүнде. Улуг септелге чок пункт чоокта чаа туттунгандаа болза, аар-сеер ажылдаг бар. Кол зоотехник Ш. Көкөолдуң чугаазы-биле алырга, анда четчестерни дораан чайгадып эгтар. Чогум хой чуур агрегаттың артык кезектеринден эгелээш, шоодайларга чедир теректиг чүүлдер белеп. Кыргыкчылар четчир, оларның дөңзызы тургустунган, эмнелге шинчилгезин эрттип турар. Кыргылда улузунуң социалистиг чарыжының негелдезини ажылдап кылган, ону партком бедылаан. Чарыштың негелдезинге кыргылданың болгаш дүктүң шынарынче улуг ынчээнгей көрдүнгеп. Ынчангаш А. Сөян, С. Таяй ышкаш хоочун кыргыкчыларның дуржулгазын кептередир, хойну дүргеп кыргыырының аргазында аныяктарны өөредир ажылды организастаарын планнап турар.

«О. Шынаа» совхоз төөн июнь 20-ге чедир кыргыыр. Ынчалза-даа дүгү дужуп турар хойлуг ааларже кыргыкчыларны машина-биле чедирип, дүктү чидирбезинии хемчээп ап турар. Оларның кыргылда пунктузу совхоз төвүнде. Улуг септелге чок пункт чоокта чаа туттунгандаа болза, аар-сеер ажылдаг бар. Кол зоотехник Ш. Көкөолдуң чугаазы-биле алырга, анда четчестерни дораан чайгадып эгтар. Чогум хой чуур агрегаттың артык кезектеринден эгелээш, шоодайларга чедир теректиг чүүлдер белеп. Кыргыкчылар четчир, оларның дөңзызы тургустунган, эмнелге шинчилгезин эрттип турар. Кыргылда улузунуң социалистиг чарыжының негелдезини ажылдап кылган, ону партком бедылаан. Чарыштың негелдезинге кыргылданың болгаш дүктүң шынарынче улуг ынчээнгей көрдүнгеп. Ынчангаш А. Сөян, С. Таяй ышкаш хоочун кыргыкчыларның дуржулгазын кептередир, хойну дүргеп кыргыырының аргазында аныяктарны өөредир ажылды организастаарын планнап турар.

Бо чылдың февральда эрткен сонгулдаларның соонда чаа чыыштың чер-чер Советтеринде депутаттарның чаа бөлүктери болгаш доктаамал постулары тургустунгулаан. Бо чугула ажылды Кызыл район Совединиң күүскому холга алган, оон түнелинде амгы үеде районнуң девискээринде 31 бөлүктү, 21 постуну 307 депутат составтыг кылдыр тургускан.

Кол-кол тудугларга база кампания үезинде депутаттарның түр постуларын тургузары эргежок чугула. Ону барымдаалааш, Улуг-Хем районнуң чер-чер Советтери, эрткен күзүн мал чеми белеткелиниң база дүжүт ажаалдазының үезинде 31 түр постуну тургускан турган. Бо арганы Бии-Хем районда база калбаа-биле ажыглап турар. «Саян» совхозтуң № 1 трактор-хову бригадазында Өөк көдээ Совединиң депутады, механизатор Кан-оол Маады баштады дөрт кижи составтыг түр пост ажылдап эгелээн. Ында депутаттар күш-ажылды организастаарынче, оон шынарынче кол кичээнгейни угландырып, ажылының түннелин парткомга база көдээ Советтиң күүскомунга доктаамал дыынадып турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Тыва АССР-ниң депутаттар бөлүктериниң болгаш депутаттар постуларының дугайында Дүрүмнү» бо чылдың апрель 9-та бадылаан. Ында бөлүктериниң болгаш постуларының ниити ажылынын угланыышкыны, оларны тургузарының принциптерин база чурумун, эрге-хүлээлгелери кандыг болурун, бөлүктериниң болгаш постуларының ажылын организастаарыныи чурумун улам тодазы-биле айыткан. Ынчангаш ол документини «Депутаттар хүннеринде» база совет активтиң школаларынга өөренири чугула. Чүге дизе, депутаттар бөлүктерин болгаш постуларын кажан, канчаар тургузарыл, оларның эрге-хүлээлгелери кандыг болур ужурлугул лээрзин күүскомнарның ажылдакчылары безин чамдыкта эки-ле билбейн баар таварылгалар бар.

Республиканың чер-чер Советтеринин база оларның күүскомнарының чамдыктары депутаттар бөлүктерин болгаш постуларын тургузарынче, оларның ажыл-чорудулгазын организастап, углап башкарарынче чогуур кичээнгей салбайн келгенин айтыр херек.

Депутаттар бөлүктерин болгаш постуларын тургузар ажылга бир эптиг үүл болза, тус-тус Советтерниң депутаттары чаңгыс коллективке азы девискээр-даа аайы-биле кады ажылдап, чурттап турда, оларның округунга ажылды чорударынга, а ол ышкаш бот-боттарының депутат ажыл дуржулгазын солчурунга дыка эптии болур. Бөлүктерниң болгаш постуларның эрге-хүлээлгелери аажок улуг. Чижээлээрге, девискээр аайы-биле тургускан депутат бөлүү чогуур Советтиң база оон органнарының ажылынга, оларның чугаалажыр айтырыгларын белеткээринге, Советтиң база оон органнарының шинтпирлериниң күүселдезин контрольдаарынга киржир, Советке хамаарышкан айтырыглар талазы-биле бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылын хынаар, албандужаалдыг кижиниң отчедун азы информациязын сессияга, чок болза күүскомнуң хуралынга-даа дыннаар дугайында саналды киирер. Чүгле бо чижектен алырга безин депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларының ролю аажок улуг-дур. Шак ол күштүг Советтер болур-чогууру-биле ажыглап, оон ажылын углап башкарар, дузалажыр ужурлуг.

Ам бисте чугула ажыллар — хөй кыргылдазы келген, мал чеминиң белеткели удавас, дүжүт ажаар үе чоокшулаан. Ол ышкаш бо чылын доозар тудуглар база хөй. Бо бүгү ажылды депутаттар бөлүктери болгаш постулары холга ыяк алыры эргежок чугула.

ТУДУГ ИНДУСТРИЯЗЫ: бүдүрүлге күчүзүн долу ажыглаар дээш

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир хемчеглер дугайында партия болгаш чазактың улуг хемчээлдиг, комплекстиг программазын күүседиргени республикага тудуг ажылы-биле дорт холбаалыг. Тудуг-сүүрүг хөгжүдери тудуг индустриязының бүдүрүлгелеринең материал-техниктиг базазын калбартырындан, олардың бүдүрүп турар продукциязының хемчээлин көвүдедиргенинден болгаш шынарын жакшытканындан хамаарылгалыг.

Он ийиги беш чылда хой тудуглар туттунар. Заводтар, автобазалар, оруктар, чуртталга бажыңнары болгаш социал-культура объектилери. Ынчангаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң күчүлерин долу ажыглаары, материалдардың шынарын жакжидери чугула сорулгаларның бирээзи болуур ужурлуг.

Республиканың тудуг объектилерин түүйбу болгаш өскедее тудуг материалдары-биле хандырып турар «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынында бөгүнгү байдалды, оон келир үезин чугаалаксадым. Кол хандырыкчы болганда, бир-ле дугаарында каттыжыышкын продукция бүдүрелиниң хемчээлин көвүдедир ужурлуг, ындыг турбуже дөрт айларда безин 1600 муң түүйбу, 1350 кубометр руда эвес материалдар (сай-довурак, эвезин болгаш оон-дее өске хевирлиг тудуг материалдары) чедир бердинмээн.

Ажылдың бүдүрүкчүлүүн Кызылдың түүйбу заводу дыка кудулеткен. Бүдүрген түүйбуның хой иезин брак болгаан. Заводта кадрлар чедишпейн турар. Технологтуг дериг-терексел берге байдалда. Бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чүруму кошкаан, продукциянның шынары кудулаан.

Четпес ажылдың чылдагааны — удуртукчуларның ажылды организастап билбезинде. Ажылчыннарның болгаш специалистерниң эгелээшкинин деткивес, хой-ниитиге даянмас чорук жижиишкинге чедирбес дээрэи билдингир. Бир чижектен эп көрээлиишер. Техниктиг контроль кылдазының эргелекчизи В. А. Судаковтуң түүйбу бүдүрээрде сульфат-спирт холумактыг чүүлдер немеп аарга, оон шынары жижиир деп сүмезин администрация херекке албаан. Чугле бөгүнгү хүнбиле чурттаары тавтыжыпас. 38 чыл дургузунда республиканы түүйбу-биле хандырып турар бо завод, чаа завод туттунгуже, ам-дее беш чыл ажылдаар апаар. Ынчангаш технологтуг дериг-терекселди септеп, Бии-Хемде дойнуң курлавырын тодарадыры чугула.

Чаа түүйбу заводунуң телевилелин эрткен чылын Иркутскиниң телевилел институту чогаадып тургускан. Бо чылын ону ССРЭ-ниң Тудуг материалдар улептүрүнүң министерствозу бадылаан. Оон телевилел күчүзу чылда 26 миллион түүйбу. Түүйбүнү олуртуруп, чыырын автоматчыткан аргабиле кылыр амгы үениң механизастеттынган бо бүдүрүлгезин Сукпактың дой курлавырларының чоогунга туттунар.

Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводу чээрби чыл улаштыр эде дериишкин чок ажылдап турар. Завод бөгүн продукциянның телевилел хемчээлиниң чартыын безин бербейн турар. Ында ажылдың хой иезинн хол-биле кылып турар. Түүйбу ерттеднр печка сандан үнгеп. Хептээр пресстиң эргижирээнии-биле стандарттарга дүүшпес продукция бүдүртүнүп турар. Республиканың барыын талакы районнарында тудуг организацияларын түүйбу-биле хандырып турар бо заводтуң техниктиг эде чепсегленишкинин планнап турар. Чаартып кылдыгаан соонда, бүдүрүлге күчүзүү чылда 6 миллион чедер. Амгы үеде эде дерип кылырының телевилелин «Росоргтехстромкуң» Красноярск филиалы чогаадып турар. Эрги чиг эт турган черинде еске бүдүрүлге тутканы-биле Улуг-Хоөу деп черде чаа курлавырны заводка демчыткан. Борта база-ле түүйбуга Ак-Довурак ТЭС-тиң болгаш «Тыва дагдуга комбинаттың хүлүн болгаш артынчыларын холуп кылырын практикалаар.

Панель бажың болгаш орук тудуунуң сайзыралы-биле чергелештир сай-довурак, элезиндей дээш ышкаш тудуг материалдарынга хереглел өзүп турар. Бо материалдарның бүдүрүкчүзү Кызылдың түүйбу заводунуң күчүзү амгы үеде чүгле 120 муң түүйбу, а сай-довурак кылырының 90 муң кубометр. Ынчангаш карьерни калбартырының телевилелин «Росоргтехстромкуң» Петрозаводск филиалы кылып турар. Ону Енисейниң болгаш Кызылдың тывыштарынга үш эрлчеглиг кылдыр тургузар. Бирги эрлчээнге үүрмен сайны, элезиннелчек сайны бүдүрерии чылда 200 муң кубометр чедиргр. Ийиги-зинге — 100 муң кубометр элезин бүдүрер, үшкүзүнге амгызын дерээш ону 200 муң кубометр чедир өстүрер. Үүрмектеп-сорттаар дериг-терекселдер дээр адаанга турар болгаш чылыг үеде сай-довуректы суг чүүй шаавар таварылгаларны база өөренип көрген.

Кызылдың чаа түүйбу заводу туттунуп, Кызыл-Мажалыктың заводу септеттинип турар үеде, республиканың тудугларынга хереп түүйбүнү Элегес-Аксының заводу бээр үжурлуг. Ынчалза-дее оон бүдүрүлге күчүзү амгы үеде чүгле 23 хуу шиңгээттинген. Ында автоматтыг түүйбу олуртукчулары үргүлчү үрелип турар. Дериг-терекселдер чаартылганы негеп турар. Ынчангаш каттыжыышкын чугула херек дериглерниң чагыын РСФСР-ниң министерствозунче кирген.

Четчелээшкин болгаш техниктиг дузаа айтырыгы шиитпирлеттинип турда, завод коллектиэн өнөө олурбээн, ажылды организастаарын жижидер, технологизины чаартыр талазыбиле хемчеглерни эп эргелээн. Бригада керээзи-биле ажылдап эгелээнинии соонда, бүгү көргүзүлгөр жижээн. Күш-ажылды организастаарының деткимлелии аргазын ажыглаанының түнелинде, продукция бүдүрелиниң хемчээли 5 хуу өскен, түүйбүнүң шынары жижээн. Бүдүрүлгени көргүзүлгөр-биле чергелештир күш-ажылдың сагылга-чүруму быжыглап турар.

Күш-ажылды организастаарын жижидер, бүдүрүлгениң, күш-ажылдың сагылга-чүрумун быжыглаары, кадрлар-биле ажыжидилге ажылын күштелдирери тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниг бүдүрүлге күчүзүн долу ажыглаар, продукциянын шынарын жижидер, хемчээлин көвүдедир арганы бээр.

Т. КАЛИКУЛИНА.
«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның кол технологу.

Аът-чем программазы — бүгү улустуң херээ

БАШТАЙГЫ ПРОДУКЦИЯЗЫ

РОСТОВ ОБЛАСТЬ. Азовтуң уруглар аъш-чемин кылыр чаа агроүлетпүр каттыжыышкыны баштайгы бөлүк продукциязыны кылып үндүрген. Ол бүдүрүлге черинии ассортиментизинде бичии чаштарга амданныг-чаагай аъш-чемнер кирип турар. Олар — ногаалардан, кат-чимистен, зът-ногаадан консервалар, кат-чимис хандыпары-дыр. Продукцияны бир-ийи кезек чемге таарыштыр, 115—215 грамм тускай савага үндүрүп турар.

Ол тускай комплекстиң коя объектизи — консерва заводу барык чүс хуу механизастеттынган болгаш автоматчыттынган. Кюкилер машиналарны чүгле башкарып турар болгаш хой көвүрлиг продукцияны кылып турарын контрольдаарын ЭСМ-нерге даандырган. Азовтуң комплекизи техниктиг дериглезиниң болгаш күжүнүң талазы-биле чуртта эң-не болбаазырагай консерва бүдүрүлгези боон турар.

ЧУРУКТА: консерва бүдүрүлгезиниң автоматчыттынган шугумнарының бирээзи.

Е. НЕДЕРИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Специалистиң сүмези

НОГААЛАРНЫ ТАРЫП ӨСТҮРЕРИ

Ногаа культураларының эки өзүп үнерикке чырык, чылыг, суг болгаш минералдыг база органиктиг чемчиндилгелерниң эргежок чугулазын ногаажы кижи бүргүү билир. Кандыг-дее чүве хемчээлдиг, чижек-нормалыг, оларның кайы-бирээзин эмин эрттир хой азы четпес болур болза, ногаанын өзүмү бексираар, оон дужуду чевик болур. Ынчангаш ногаа өстүрүлгезиниң агротехниказын шыңгыы сагып, үнүштерниң ботаниктиг болгаш биологтуг бот-шынарларын өөренип көрүп, хереглеттинер бүгү-ле аргаларны ажыглап, ногааларның эң өзүмнеринден ажаап алырынга чедир хайгаралын көшкетпейн ажыгдаары — ногаа культураларының бедик дужудун эп болурунуң кол негелделери ол.

Кандыг-дее дириг организмниң өзүлдезинге агаар, оон иштинде кислород кончуг херек. Ол чокта чер кырынга амыдыраа-дее турбас, кислород эвээште үнүштер эки үнмес. Чижээлээрге, шынар чок ондарган чемнерге агаар эвээш болур. Оон хараазы-биле үнүштер өзүп, быжып келген үезинде органиктиг бүдүмелдер — углеводтар, үстер, белоктар, витаминнериң составы эвээжээр.

Чылыг база үнүшке эң чугула. Чамдык ногаа үнүштерии хүндүс 1—2 градус, дүне 5—7 градус чедир соокту базын тоовас, шыдажып эртип шыдаар. А бистиң республиканың ажыл-агыйларының колдап тарып өстүрүп турары помидор, огурец дээш чижектиг үнүштер соокка пат — бичии-ле соокка (2—3 градус) донуп каар. А чамдыктары изингге кончуг ынак, чижээлээрге, арбуз, дыня, тыква 30 градус чедир изигии тоовас, харын-дее өзүлдезии дүргедээр.

Теплицаларга, парниктерге рассадаларның эге өзүлдезинге бедик температура— 20—25 градус чедир чылыг негеттинер. Рассадалар үнүп келген соонда, теплицалар иштиниң температуразын кудуладыр, а өзүмнериң чечектелишкинин үезинде сооксумаар азы ей-тал болдурар болза эки. Чүге дээрге ол үеде бедик температурадан, ылаңгыя помидорнуң чечектери чедишпейн, эрте дүжүп каар.

Теплица, парниктерде рассадаларга чылгының температуразын аңгы-аңгы кылдыр тавырыштырар. Келүстеге түндүс 8—10 градус, дүне 6—8 градус, помидорга түндүс 10—12 дүне 6—8 градус, огурецке түндүс 15—18 градус, дүне 12—14 градус болдурар.

Ногаа культураларының хой иезин суггa кончуг ынак. Ылаңгыя капуста, помидор, огурец бүгү өзүмүнүң дургузунда суг хереглээр. Капуста болгаш огурецке 80—95 хуу чедир, помидорга 50—60 хуу чедир агаарның шыгы олардың өзеринге дыка таарымчалыг. Теплицаларда, парниктерде рассадаларны бир түнде суггарарының чижек-нормазы мынаы: бир дөрбелчин метр шөлге апрельде — 13, майда 14, июньда — 15 литр чылбей суг болгаш суггарылганы түнде ийиден эвээш эвес кетеп чорудер.

Ногаа культураларының өзүлдезинге, кандыг-дее үнүштерге ышкаш, немелде чемчиндилгенин ужур-дузазы улуг. Ону ногаажы кижи боду кылып эп болур. Инек өдээнге азотту, фосфорну 20—25, калийни 15—20 грамм кылдыр холаап, он литр сугга эзилдир булгаш, он литр сугга ол холумактыг эзилдиригден 300—350 граммнап күткеш, 4—6 дөрбелчин метр черни суггарып болур.

Рассадалар өзүп үнүп келгенде оларның дазылдарын, сывын үревези-биле кончуг хынамчалыы-биле черге тарып олуртур. Үрелбээн, кадык өзүмнер ажык агаарга, чемиишчидилгези хой черге үр боябаанда күш кирип, дүрген өзүп эгелээр. Рассадаларны тускай чемишчиткен савааларга өстүргенде, оларның дазыл системазы, еске-дее органнары долузу-биле камгалаттынар. Ындыг рассадаларны чемишчиткен савалары-биле кады ажык шөлге үеланчак оңгерларга тарып олуртурга, олар чаъс-чаашкынга, соок-донатка удур быжыг туруштуг болур.

Чеңгек сес-биле чугаалаарга, ногаа культураларының бедик дужудун ажаап аар дээр болза, болдунар-ле аргаларны ажыглап, дуржулгалыг ногаажыларның арга-дуржулгазын шиңгээдип ап, практика кырынга ажыглап ажылдаар апаар.

Б. МОНГУШ,
кадаа ажып-агый продуктуларының садып алырының болгаш шынарының талазыбиле Чоон-Хемчик районунуң инспектору.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИНИҢ АЖЫКТЫЫ

Белгородтуң энергетиктиг машина заводунуң хой муң кижилиг ресторика участогунуң ажылынымары чугле хожудээжилеринге ажып эрткен эвес, харын чарыштың тинилекчизи болганнар. Аңаа бригада керээзин өзүгаар ажылдаарынче шилчээни улуг рольдуг болган.

Ресторика участогунуң үргүлчү хожудээрии болдурбес дээш цехтиң профзелгел активтеи аңаа ажылдаарынга таварымалыг байдалды тургузарын өөренип, ону сагыырын хайгаараар тускай комиссияны тургускан. Чаңгыс-чаңгыстап тус ажылдаарга ажылдың бүдүрүкчүлүү бедидеер, күш-ажылды организастаарынга чаа арга херек деп комиссия түнелдеп үндүрген. Участокта кижи бүрүзү-биле ажылдап, бригада керээзи-биле чаңгыс коллективке каттыжып алгаш, ажылдаарының ажыктыын тайылбырлап, профзелгел активчилери элээи ажылды чорутканының соонда дуржулгалыг токарь В. Жировка удурткан бригада тургустунган. Ол ам бүдүрүлгеде мурнакчы бригадаларның бирээзи. Ында чогаадыкчы бот-идепкей, бот-боттарынга дузаарган, коллективтиг чорук чаңчыл апарган. Сөөлгү түнелдерниң эки бөтүрүнге ажылчыннарның, ниити сонуургалы — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң немелде курлавырларын тыварынга, технологтуг ажылчорудулгаларны чаартырынга идигин берил турар. Бригаденың чаартыкчыларының чогаатканн чүүлдерин ажыглаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Ам заводта бригада керээзи-биле ажылдаар 680 ажыг бригада тургустунган. Ында завод ажылчыннарының 62 хуузу хаара туттунган. Бригада керээзи-биле ажылдаанының түнелинде күш-ажылдың сагылга-чүруму жижээн.

Л. КОНОРЕВ.
СЭТА-ның корр.

БАЛЕТ АРТИСТЕРИНИҢ V ДЕЛЕГЕЙ КОНКУРУЗУ АЖЫТТЫНГАН

Хей-аът кирижикиннии гемцы уран чүүлүн, оон эки чаңчылдарын болгаш амгы чедимшиннерин Москвага эртер балет артистериниң делегей конкурузу көргүзер. Чараш, аянныг, бедик мергежил сиңниккен аныяк талантыларның чогаадылгазының көрүлдези совет найысылалга ам беш удаа эртип турары ол. Бомбүрзек балединиң чалыы назыны очулга херек чок дыл-биле чаагай сөткилдиң болгаш гуманизмниң идеалдарын бадыткаар.

Амгы хореографияның бедик эстетиктиг негелделерин бадыткап турар уран чогаадылганың өзүлүг школазы апарган Москва чыыжының ат-алдары чылдан чылче өзүп орар. Бо конкурска Европаның, Азияның, Африканың, Американың, Австралияның 20 ажыг чурттарындан келген төлээлер киржир. Оларның аразында Москва сценазынга бир дугаар ойнап турар Кыдаттың, Колумбияның болгаш Турцияның төлээлери бар.

Орус болгаш совет хореографияның чайыннамчак арынналары-биле холбашкан ССР Эвилелиниң Улуг театрынга июнь 12-де бешки делегей конкурузунуң байырлыг ажыдыышкыны болган. Мында культуреның кеску ажылдакчылары, хой-ниитии төлээлери, дөштыкы аалчылар чыглып келген.

Конкурс киржикчилеринге байыр чедирип тура, оргкомитет даргазы, ССРЭ-ниң улустуң артизи О. В. Лепешинская көрүлде оларның чогаадыкчы намдарынга чугула чөрии эзээр, күүседикчи мергежилдиң бедиктеринче улуг базым болур дээрзинге бүзүрелии илереткеи. ССРЭ-ниң культура министериниң оралакчызы Г. А. Иванов аныяк артистерге чедишкиннерии күүзээн.

Жюри даргазы ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Н. Григорович чыылганнарга жюри кежигүннерии — делегей балединиң кеску ажылдакчыларын таныштырган. Оларның амуниээнинден М. Кшишковска (Польша) болгаш А. Фредериина (Дания) конкурстуң ажылынга киржириинче чалааны дээш өөрүп четтиргенин илереткишаан, аныяк артистерге аас-кежиктп, чогаадыкчы чедишкиннерни болгаш талантызын борта долузубиле ажыдарын күзээнер.

Хореографияның Москва байырлалының бирги хүнү А. Глазуновтуң «Раймонда» баледи-биле эгелээн. Кол рольдарны мурнуку конкурстарның тинилекчилери Людмила Семеняка болгаш Ирек Мухамедов күүсеткеннер.

Байырлыг ажыдыышкын соонда, КАУТ-туң Бетховен залынга ол-ле хүн кым кажан ойнаарының талазы-биле дугаарларны тырткан. Баштай ойнаар хүндүлүг эрге 25 харлыг япон балерина Кумико Очиге тевәрышкан.

И. ВЕКСЛЕР.
СЭТА-ның корр.

✦ ✦ ✦

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң деамскээринде шуралыктап бадып чыдар кара суглуг, дагыгдаштыг хемчигеш — Баян-Колдуң кыдыында малчын дээл. Бажың чанында борбак ак өг. Оон иштии экп дериглелиг, нээс-шинии. Ында ол ажылагыйының малчыннары Монгуш Хөөең-оол, Монгуш Дузук-кыс олар чурттап турар.

Баян-Колда оп хойжулар 600 ажыг хураганны кадарып, семиртии турарлар. Олар эртикен кыжын 585 центнер немелде дөңзинии алганнар. Чайгы үеде немелде дөңзинии оон-дее өстүрер соруглалыглар.

ЧУРУКТА: малчын ег бүле өөнде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Редакцияга чагаа

КАЖАН ХАНДЫРАРЫЛ?

Бистиң Ишкин суурже орук-туң байдалы багай. Кажан эки орук кылып, чоннуң чөптүг негелдезин хандырары билдинмес. Амгы үеде суурнуң чурттакчыларынга еске чурттакчылыг черлер Чадаана, Сүт-Хөл биле харылзажыры дыка бергедээн. Чадаанадан үнген Ийме—Кок-Терек маршруттуг автобус неделяда ийи бир катап, хам ол черынде, арга кежир черге доктаар. Ол автобуска чедип олурары амыр эвес. Суур бажының чурттакчылары 3—4 километр хире черни чадаг кылаштап эрткеш, Хемчик хемни кежар, оон үлаштыр база 2—3 километр черни кылаштап эртер. Хемчикти кежери берге, коөуруг хамаан чок, паром безин чок. Ийи чыл бурунгаар мында паром кылыр дээш, хемни кежип сывырындак демир шөйүл каан. Чамдык кижилер сүгже-дее дүже бергидег, ол демирдем туттунуп, хемни кежип турар. Арай деп автобус доктаар черге келиргe, автобус эрте берген болур болза, Ийме, Чадаана бадар дээш машина дозуп, олурар апаар.

Кандыг-дее чугула, дүрген зеректиг кижилер турар болгай. Ылаңгыя чаш уруг-дарыгныг ада-иелерге, кыргыннарга мынчаар аргыжары берге-ле. Оода паром кылдына бээр чүве болза, Чадаанадан келир автобусту Хемчиктиң шүүт эриинге доктаар кылып каан болза, чоннуң аргыжарыпга эвээн дегүм болур ийик. Хемчиктиң сүү дажый бергенде, ол чарыкы эриккe кежип, аргыжары шүүт болдунмайн баар. Ынчангаш борта ковуруг тударының айтырыын өөренип көөру чугула болуп турар.

Кызыл — Чадаана — Сүт-Хөл — Ишкин деп рейстиг самолёт эрткен чылын ужуп эгелээрге, улус өөрүп турган. Ынчалза-дее күстен бээр чаңгыс-дее ужуп кербээн. Чүге самолёт ушпайн туруарының чылдагаанын суурда аэропорт эргелекчизи М. Кешкен-оол боду безин билбес. Ишкин ышкаш орук-чирии, аргыжар байдалы багай черже, самолёт оода-ла неделяда үш катап ужуп турган болза эки болур ийик.

Сүт-Хөл-биле аргыжылга кыяыры база белен эвес. Кырын шып каан бичии автомашина март айдан эгелеп, неделяда үш катап халып турар апаргап. Ол машинаның чоруунуң кадыын, кырында олурар улусту сылгырип чүге дөңзээр. Аврыг-аржык, бертик-бажеэ киживерге берге-ле. Чаңгыс хелгеэис болур ол машинавыс база чамдык хүннерде халыавайн баар, доктаар ужурлуг черинге турбас, чолаачының бажыңының чанындан чоруур таварылгалар тургулавар.

Кажан черле Ишкин суурнуң чурттакчылары еске черлербиле шаптык чок аргыжып, харылзажып турар апаар ирги? Чоннуң чөптүг негелделерии кажан хандырарыл?

Ч. МОНГУШ,
Н. САРЫГЛАР,
болгаш еске-дее чурттакчылар.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ХЕМЧЕГЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИ ЭГЕЛЭЭН

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазыбиле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладаларын амыдыралга бөлүктандырар талазы-биле хемчеглер күүселдези республиканың күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде эгелээн.

Арагалаашкын-биле демисел чугле доктаалдар үнгенинии соонда эгелеээнии билдингир. Коллективтиң чамдык ажылдакчыларының арагага хандыкшылы бүдүрүлгеге кайы хире хора чедирил турарын билир удуртукчулар, партия, совет органнарының телээлекчилери бо талазы-биле ажылды шагдан бээр чорудуп эгелээн болгаш элээн эки түнелдерии чедип ап келген.

Доктаалдарның үнгени Кызылдың пассажир автобудургезиниң хой-ниити организацияларының, удуртулгазының сорулгалары болгаш шиитпирээр ужурлуг айтырыгларыбиле дүүшкен. АТБ-ниң ажылы пассажирлер аргыштырылгазы-биле холбашкан болганда, орук озал-ондаан болдурбазы, автотранспорттуң шугумче үнерииниң бедик дең-келии чедип алыры онза чугула болуп турар. А орук озал-ондаанга чедирип болгу дее чүрүм үрээшкиннерии колдуунда эзирик чолаачылар кылып турарын билир бис. Маалыруттуг рейстериниң үстүрү база арагалаашкыннын хайы-биле болуру хаая эвес.

Пассажир АТБ-зинге күш-ажылдың сагылга-чүрумун үрээр, арагалаар чорук-биле демисел чорудар тускай комиссия шагда тургустунганын демдеглезе чогуур. Эш хуу судунуң, профилактика чөвүлелиниң ажылы база ол четпестерни чок кылырынче үгленген турган. Май 15-те эрткен ажык партия хуралының болгаш май 24-те болган колпективтиң ниити хуралының кол угланышкыннары — арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел, ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни партия болгаш чазактың доктаалдарынга дүүштүр күзээп алыры болган. Арагалаашкын-биле демисел чорудар комиссияның составын эде көрүп, олче быжыг турушту, бодунга болгаш эш-өөрүнге бир демей шыңгыы негелделиг, идепкейлиг хой-ниитиии кижилерни сөөгаан. Четверг сенында-ле комиссия чыглып келгеш, хуралдаар, профилактика чөвүлелиниң ажылы база оон-биле дең эртеп.

Күш-ажылдың сагылга-чүрумун үрээр, арагалаашкын болдурган чорук бүрүзү бригадаларның, цехтерниң, участоктарның, колонналарның хуралдарынга сейгартынар, коллективте кежигүннериниң шиитпирлиг буруу шавыышкынынга онаажыр. Май 30-да АТБ-ниң эки тура улусчу дружиназының кежигүннери боттарының үш ажылчынын хой-ниити черинге эзирик чорда тудуп алган. Даартазында сентелге зоназының ажылчыннары Л. Охотников, К. Капустин, Ю. Чичин оларның эзирии ам-дее сергеээзинин барымдаалаш, ол дүн ажылдан чоруткан. Ажыл шагының соонда-дее ижерге, араганың хоразы улуг, арагалаашкын-биле демисел тур эвес, ол соксавас деп чүвени үстүнде адаанывыс эштер билгем. Ю. Чичининиң моон мурнунда эзирик машина башкарып чораан туттурганы, Л. Охотниковтуң эзириктер сергедир черге кирип турганын өөренип көргеш, оларның хереэн эш хуу судунга көрүп, ажылдан үндүрериие чедир шыңгыы хемчеглер ап болурун сагындырган. Бо чылдың февраль 5-тен 6-же дүне такси чолаачылары Н. Остапенко, А. Попов, А. Гришин, С. Золотых олар ажыл соонда гаражка артып келгеш, дүнүү өттүр арагалап, көзер ойнап келген. Оларның хереэн шыңгыы көрүп, шуптузун ажылдан үндүрген. Үстүнде ады кирген Н. Остапенко чыл эгезинде машинаны эзирик мунуп чораш, КАИ ажылдакчыларынга туттургапы дээш, 100 рубльге торгаткан, ынчалза-дее оон боттуг түнел үндүрбээнинден, ажылынган үндүрткени ол. Ам бо дөрт эжишкилер оларны ажылдан шын эвес үндүрген деп, маргылдажып чоруп турар. А орта кым бурууглугуп Чүгле олар боттары.

Комиссияның болгаш профилактика чөвүлелиниң чорудун келген ажылының чамдык эки түнелдерии көрээли. Чолаачыларны рейсче үндүрер бетинде шуптузун эмчи хыналдазын таварып эрттирер, а рейс соонда 80 хуузун хынаарын чедип алган. Бир эвес эрткен чылын үжен чолаачыны рейсче эмчи хыналдазының соонда үндүрбээн болза, бо чылдың бештайы дөрт айларында алды кижиин рейсче үндүрбээн, а май айдан эгелеп, хынанда эртпээн кижи чок болган. Эрткен чылдың бо үезинде 29 кижи эзириктер сергедир черге кирген болза, ам оларның саны кызырлып, 18 кижи болган. Чыл эгезиндеи бээр чүгле чаңгыс кижиниң машинаны эзирик башкарып чорда тудуп алган.

Шыңгыы хемчеглерни ап тургаш, ону чедип алган деп түнээзер апаар. Мында арагачыларга, ажыл шагын үзөрлерге, күш-ажылдың сагылга-чүрумун үрээрлерге ершээл көргуспейн, чогуур хемчеглерни ап келген. Рейсче бодунуң бүрүүзу-биле үнмээн чолаачы шыңгыы доңгулда алыр. Ол дээш чолаачы айның шалым акшазындан кезидер болгаш чыл төнүзүнде бээр он үшкү шалының чээрби хуузун айбас. Бүдүрүлгеге күш-ажылдың сагылга-чүрумун үрээр кижиге бир дөшка араганың үмези 160 рубль чеде берип болур, ол хире каражага ол онаажыр. Ол дээрге эзириктер сергедир черге хонганының, штраф төлээнинии өртээ, прогул дээш шалың албаанының, шөнал акшазын казытканының орүүмва-биле санап каан түңү-дүр. Арагачыларга, күш-ажылдың сагылга-чүрумун үреп турарларга хамаарыштыр эзирик-ли шөлээнии чайгы үеде бөөбес, бажың алыр эзлчээн бир чыл соңгаарладыр, санаторийлер, дыштанылга бажыңнарынче путёвка бербес, чаа машинага олуртпас дээн чижектиг хемчеглер база алдының турар. А РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыында көрдүнген транспортту эзирик башкарып чораану дээш 100 рубльге торгаал, а ол чорукту бир чыл иштинде катаптаану дээш 300 рубль торгаал онаары, коллективтиң олар-биле эптешпес чоруу арагага сундулуг кижилериң үгаан-медерелии сергедиптер боор деп идегел бар.

Доктаалдар болгаш Чарлыктың күштүр болганы июнь 1-ден бээр комиссия бодунуң ажылын улам идепкейжиткен болгаш хыналдаларны хүннүң чорудуп келген. Бүдүрүлгеге күш-ажылдың сагылга-чүрумун үрээр, ажылдаар черинге арегалаар, ажылга эзирик келир кижилер амдыызында илереттинмээн.

Ынчалза-дее пассажир АТБзинде күш-ажылдың сагылга-чүрумун үрээр, ажыл шагы үзөр, арегалаар чорук-биле демисел дең-деекн эки чорун, ам шиитпирлээр ужурлуг айтыыглар чок дээр болза шын эвес. «Олар бистн бүжартадып туралар» деп стендиге материалдар чыгташ, азаар болуктуу тургускан-дее бол, стенд белеп эвес. Оп хемчеглерде радио, солун үндүрерии айыткан, а херек кырында дериг-терексел бар-дее бол, бо ажылды организаставаан. Пассажир АТБ-зинии ажылчыны К. Дзопиев июнь бирии соонда эзириктер сергедир черже кирген. Бо аныяк кижи моон мурнунда машиканы эзирик мунуп чораану дээш, машина мунар эргезин казытқан, септелге зоназының ажылчыны кылдыр шилчиткен. Септекчи кижи база бодунуң ажылынга харылсалгалыг, бүгү талазыбиле төлептиг болур ужурлуг. Ынчангаш, арегалаар чолаачыларның хөрээн шыңгыы көруп, оскө ажылче шилчидип туре, хайгаралы кошкетпазы чугула.

Ниитизи-биле түңнээр болза, пассажир АТБ-зинде арегалаашкынга удур хемчеглер күүселдези мурнунда-ла бо талазы-биле чорудуп турган ажылдың уланчызы болуп, багай эвес чорун турар. Ынчалза-дее арегачылар, күш-ажылдың сагылга-чүрумунуң үрекчилери-биле демиселди амдаа күштелдирери, электен аре доктаавайн, үргүлчү чорудары негеттинип турар.

Н. КУУЛАР,
«Шынның» корр.

Консультация

ПОСОБИЕ ТӨЛЕВИРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Ажылчы чоннарның социал страхованиезинге хандырылганы сайзырөгайжыдар сорулга-биле ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС 1984 чылдың февральда «Күрүнениң социал страхованиезинин пособиелериниң дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ында кол-кол үүлдерни айыткан. Ук доктаал 1984 чылдың май 1-ден эгелеп күштүг болуп кирген.

Пособиелерни тыпсырынга болгаш төлээринге хамаарыштыр хей санныг чагаалар солуннар редакцияларынга-даа, профэвилел органнарынга-даа кээп турар. Анаа хамаарыштыр тайылбырны профобләвилелчөвүлелиниң ажылдакчызы Б. ШАКТАР берип тур.

Пособие алыры, оларны санаары болгаш төлээри-биле холбашкан айтырыгларны ам чөвээ-биле көрүп турар. Оларның кол-колу-биле таныжып көрээлиңер.

Мурнунда ажылдакчы кижи ажылындан үнгеш, аараан азы божууру-биле шөлээже үнген болза, анаа ажылдан үнгенин барымдаалаваш, пособие төлевес турган. Амгы үеде ону эде көрген. Ажылдан үнген соонда ажылдаар аргазын тур оксунганнарга пособие төлээр дугайында дилегни профэвилел комитедиңпрофобләвилелдиң президиумунче азы секретариадыңче киирип болурун көргеш.

Профэвилел чөвүлели ажылдаар аргазын тур чидиргени хамаатыга азы неге пособиени, бир эвес ол ажылдан чептүг чылдагаан-биле үнгеп соонда бир ай хуусаа дургузунда аараан азы шөлээже үнген болза төлээрин көөр. Ынчан аараан хуусаа бир айдан ашкан бе азы ашпаан бе дээрзин база барымдаалаар ССРЭ-нин Чөпсектиг Күштеринден келәшканнар ажылдап четтикпейн, бир ай хуусаа иштинде аараан болза, ону база төлээр.

Пособиени ажылдаар аргазын тур оскунган кижиниң мурнунда ажылдап турган чери, а шериг чорааннарга — профэвилел чөвүлелиниң айтыышкын берген чери төлээр. Пособиени дараазында хемчээлдерге тыпсыр: божууру-биле шөлээже үнгенде болгаш божаан сөөлүнде — ап турган шалыңының 100 хуузун, туберкүлөзтан аарааңда — үзүктел чок ажыл стажын болгаш профэвилел кежигүнү азы кежигүн эвезин барымдаалаар, оске таварылгада — профэвилел кежигүнү-даа болза, ажыл стажы үш чылдан эвээш болза—50 хуузун, шериг албаныдан келәшканнарга—айда 70 рубль хемчээлдиг.

Мурнунда ажылдап турган черинге күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыткаңындан азы кем-херек үүлгеткенниден үнген таварылгада, ол кижиге алды ай дургузунда пособие төлевээн көрдүнген. Кем-херек үүлгеткени дээш кеземчеге онаашкан үезин үзүктел чок ажыл стажынга киир санавас болганда, пособие түңүм тодарадып туре ону база барымдаалаар.

Профтезучилищелер доосканнар ажылдап эгелээр деп турган аараан азы божуур мурнуңуң шөлээзинге үнген болза, пособие алырын 1984 чылдың май 1-ден эгелеп бадылаан. Ону дээдинболгаш тускай оргүмак өөредилге чери дооскан аныяк специалистер-биле бир демей тыпсыр.

Сезонныг ажылдакчылар аарааңда пособиени (күш-ажылга бертинип, кемдээшкиндеп болгаш профессионал дарыгга таварышканындан ажыгыда) календарь ёзугаар чүгле 75 хонүк чедир төлээр.

Ажылдаар аргазын тур оскунган турган азы божуур дээш кижи өлүп калган таварылгада анаа төлээр пособиениң чүрүмүн база оскерткен. Оон дириг чораан алыр турган пособие акшазын оон өгбүлезиниң кежигүннери, олар кады чүрттаавайн-даа турган болза, алырын чаа дүрүмде көргеп. Бир эвес чаш уругтуг не кижи аараш, эмчиге чыткаш, мөчээн болза, оон алыр турган пособиезин ашаанга азы уругну азырап орган өскеде-даа кижиге бээр. Уруг төрүттүнген дээш төлээр пособиени не албайн мөчээн болза, ону база ашаанга азы өгбүлениң өске кежигүнүнге бээр.

Чаа төрүттүнген уругну азырап хайгаараар дээш пособиени не кижиниң шөлээ алган хүнүндан эгелеп төлээр. Бир эвес ук не уруг хайгаараар шөлээзин ей-шаанда албаан болза, анаа эрттирген үезинде пособиени төлээр төлевезинниң дугайында айтырыгны оон ажылдап турганы будурулгезиниң (организациязының, албан черинниң) профэвилел комитедиң шинитпирлээр. Ону безин чаш уругнуң бир харлапкан хүнүнүң соонда алды ай хуусаа иштинде билдиришкин киирген болза көөр. Ол хуусаадан ажа берген болза, профобләвилелдиң президиумуу азы секретариады кандыг чылдагаан-биле хуусаны эрттиргенин тодарадып турган шинитпирлээр.

Ажылдаар үезин үүттап сананаайн, чүгле кылган ажылының түңү-биле акша алыр (бажыңга чазаныр, дараныр, кедээ ажыл-агый продуктулары белеткээр, эм үнүштер чыыр дээш ышкаш ындыг хевирлиг ажылдыг) кижилер аарааң болза, оларның тур үеде ажылдаар аргазын чидиргени дээш төлээр пособиезиниң түңүн ажылдап ап турган шалыңын барымдаалап доктаадыр.

Бодунуң ажылдап турары черинге шалыңын долузу-биле азы чартык-чамдыызын арттыргаш, оске черже, чижээ, кедээ ажыл-агый кампанияларынче ажылдадып чоруткан кижилер аарааңда, анаа тыпсыр пособиени оон кол ажылдап турар чери ниити чүрүм ёзугаар төлээр.

Бир эвес не кижи улуг шалыңныг кижиниң орнунга тур када ажылдап тургаш, божууру-биле шөлээже үнгеп болза, анаа пособиени ол шалыңга дүүштүр төлээр. Кажан солуп турган кижизи ажылдап үнүп келгенде, ук пособиениң түңүн ескертир, кол-ла ажылдап турган черинің шалыңына дүүштүр бээр.

БУР. Бүгү-заавилеңдиң Софияда турар «Автоэкспорт» каттыжыышкынының техниктиг хандырылга төөв Болгарияже чоруткан совет автомобильдериң соксаал чокка ажылдаарын хандырарынга чүгүлә рольдуг боол турар. Ында специалистер — ССРЭ-нин автомобиль будурулгелериниң төлээлекчилери ажылдап, совет будурулгелерге кылган дыка хей санныг машиналарның техниктиг хандырылгазын организастап турарлар. Республикада «ССРЭ-де кылган» деп маркалыг чүгле чүүл автомобильдериниң саны 100 муң ажыл турар. Төптө мергежил бедидериниң доктаамал ажылдаар күрүзүн амгы үеге чедир муң-муң болгар специалистер өөренип дооскан. Киргүзүлге өөрээниг бергаш, чиик, чүүктүң, тускай автомобильдериң, автобустарның эң чаа хевирлериниң дугайын билип ап болур.

ЧУРУКТА: киргүзүлге залында совет автотехниканың доктаамал турар делгинрлери.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДҮҢМА ЧУРТТАРЫНДА

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

БЕРЛИН. Людвигсфельде дооройда «ИФА» заводтуң болгаш Москвеның Лихачев аттыг автозаводунуң автомобиль кылыкчыларының кайыраа демдеглелинде чаа ырын кижи бижиттиптен. СЭКП-нин XXVII съездизин болгаш Германияның Социалистиг чөнчыс ээй партиязының XI съездизин төлептиг үткүүр дээш интернационалчы социалистиг чарыштыг күш-ажылчы ийи «коллектив калбарты берген.

Чарыштың кол пунктуларының бирээзи — экспорт бериделерин хуусаа бетинде күүседири. Чижээ, «ИФА»-ның коллективи бүгү чүүк автомобильдерин болгаш оларга артык кезектерни ССРЭ-же чүүсаазындан 15 хүн мурнады чорудуп бээрин телевилээн. Москвеның энчилери база шак ындыг аныяк хүлээлгелерни алган. Оон ыңгыда, ол ийи коллектив продукциянуң шынарын бедидери, материалдар чарыгдаалдарын болгаш кылыгларның бот-үнезин чиигедири чергелиг ындыг айтыырларны кады шиитпирлээрин хүлээнип турар.

— Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң автомобиль кылыкчыларының кады ажылдажылгазының ажыктыы ырыңай илдең — деп, «ИФА» заводтуң төп профкомунуң даргазы Р. Рабе чугаалап орар. Чижээлээрге, Москвада ЗИЛге ажылдап тургаш, бистин специалистеривис как өзектерни шуткуурунуң чаа ергазын өөренип алган. Ону ажыглап эгелээнивис үеден бээр бисте күш-ажылдың будурулгелүүр дыка бедээн, чарыгдаалдар ээлээжээн, дергенеашкын цехинде күш-ажылдың бөйдалдары чингээн. «ИФА» дээр чүүл машиналарының рамаларын белеткээриниң талазы-биле элчилериниң сүмелээн конструкциязын болгаш технологиязын жижидериниң чаартыкчы саналын неттереткенин чыл бүру ажыл үезинниң 600 шагын камнап алыр ергени биске берип турар. Белен продукциянуң техниктиг контролюн организастаарынга талазы-биле бистиң системавысты ажыглаарынга москвачы эмнүктеривис белеткенип турарлар.

ЧССР-НИҢ ФЕДЕРАЛДЫГ ХУРАЛЫНЫҢ СЕССИЯЗЫ

ПРАГА. ЧССР-ниң Федералдыг хуралының сессиязы ажа болган. Оон ажылынга ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, ЧССР-ниң чазаның Даргазы Л. Штроугал, ЧССР-ниң эске-даа удуртукчулары киришкен.

1984 чылда күүне бюджединиң күүселдезинин дугайында ЧССР-ниң сөц-хөө министри Л. Лер сессияга «Белеткелчылган. Чехословак экономиканың хөгжүлдезин, оон интенсификациязы улустар ара-зының күш-ажыл хүвээлдезинге чүрттүүң калбак киржилгезинбиле холбоолуның ол демдеглээн. Социалистиг экономиктиг интеграциянық шүгүмү-биле кады ажылдажылга, социалистиг күрүнелер-биле, хамыктың мурнунда Совет Эвилелибиле, будурулгени кооперастаары болгаш специализастаары ЧССР-ге принциптиалдыг ужур-дузалыг. Ол талазы-биле алырга, 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң аразынга экономиктиг база эртем-техниктиг кады ажылдажылганың Москвага ат салдынган узун хуусаалыг программазы коя рольдуг ойнаар сорулгалыг.

1984 чылда күүне бюджединиң күүселдезин депутаттар чөнчыс үн-биле үүлдүтүүнүп, ЧССР-ниң чазаның кежде керээлерни болгаш хоойлужудулга актыларын бадылаан.

Социалистиг хоойлу дүрүмнерни чүртте сагыл турарының дугайында республикеның Дээди судунуң болгаш Чиңгине прокурорунуң илеткелдерин база сессияга чугаалашкан.

АНЫЯКТАР ТУРГУЗУП, ТУДУП ТУРАР

ПХЕНЬЯН. Корей Улус-Демократтыг Республикада эң улуг дээн Комдок рудниги болгаш Сөөгү чүк демир-орүү, Темирхончуң өөнүг металлдар заводу болгаш майысылалдың чаа микрорайоннары — Корейниң Социалистиг күш-ажылчы аныяктар эвилелиниң тудуг отрядтарының бөгүн ажылдап турар адрестериниң ол дээрге чүгле чамдыызы-дыр. Баштайгы ындыг отрядтың турүгустуғанының 10 чылын ба хүннерде демдеглеп турар.

Аныяк селгакчыларның күш-ажылчы чедишкиннери партияның экономиктиг политиказын боттандырып чорударынга чүгүлә рольду ойнаар турар дээш, Пхеньянга болган юбилейлиг хуралга чүве чугаалаан туре үк эвилелдиң ТК-зының даргазы Ли Ен Су чугаалаан. Чүгле эрткен он чылдың дургузунда базын аныяктарның шелыпчы отрядтары 1600 км ажыг демир-оруктар магистральдарын электрижиткен, улус ажыл-агыйының 60 ажыг улут объектилерин, культура албан черлерин, садыг болгаш амыдырал хандырылга будурулгелерин туткан.

Республиканың эң чүгүлә тудугларынга киржилге аныяктарның күш-ажылчы, политиктуг болгаш ажыл-чаң кижизидилгезинге улуг ужур-дузалыг. Чүс-чүс оолдар болгаш кыстар аныяктар отрядтарынга чедип алган дуржулгезин улус ажылегийинге чедишкинниг алыглап турар мергежилдиг специалистер болу берген.

ЮБИЛЕЙЛИГ ХУРАЛ БУДАПЕШТ. Венгр-совет нейрал ниитилелиниң бүгүвенгр президиумунуң юбилейлиг хуралы анаа болган, ону ол массалыг организациялың тургустуғанындан бээр 40 чылынга турескээткен.

Чыылганнарның мурнунге чүве чугаалап туре, ниитилелдиң даргазы Антал Апро дээйн соондагы 40 чылдарның дургузунда Венгриянық чедип алган дыка улуг чедиишкиннерин чон бузулбас венгр-совет нейрал-биле кеззээде холбашпырып турар деп, онзалап демдеглээн. Ол нейралрлчы харылзааларны хамыладырыкка венгр-совет нейрал ниитилелин улуг рольдут, ам оон күрээлеңинде 1700 ажыг коллективтиг кежигүннер каттышкан.

Делегейниң ийиги дайынынга совет улустуң Тиилелгезинниң 40 чылын бүгү депшилгелиг кижи терелгетен байырлап турар чылда юбилейнин демдеглеп турар. Венгриянық хостагазы дээш амы-тынын берген совет солдаттарның турескаалын хүндүткеп өзулавышаан, венгр улус Совет Эвилели-биле, Черниң тейбыңга хандыкшылдыг бүгү күштерибиле кады тейбың дээш, чаа дайынның тыптып келиринниң кыжанынга удур идепкейлиг демисежип турар дап, Апро айыткан.

БАЛЫКТААШКЫН АЙТЫРЫГЛАРЫН ЧУГААЛАШКАН

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республиканың балыкчылары чыл бүрү чонга чүс-чүс муң тонна балыкты, крабтарны, креветкаларны берип турар. Ынчалзажок «далай кежиннге» кереглеп чыдып азуп орар. Адырны улам ындыг хөгжүдериниң айтырыгларын балыктаашкын айтырыгларының талазы-биле республика конференциязынга чугаалашкан.

Ол конференцияга чүве чугаалап туре, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлаакчызы Во Нгуен Зиап балык байлектарын шинчилеп, ажыглаарының ыңгыда база өөренип көрүп турарын XII Бүгү-делегей фестивалының программазын бадылаан Делегейниң белеткел комитединиң дөртку хуралынга киришкеш, билип алдым. Ядролуг дайынга медик-студентилерниң ролюнге турескаатказан «Төгерик столду» база ында планнаан. Чамдык болуп эртер хемчеглериң болур чери — Москвеның Ийиги эмчи институдунга чораашында бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган-дыр дээрзинге бүзүредим.

Юрий ДЕМИН.

(ПМА).

АРГЫЖАРЫНГА ЭПТИГ

Сүт-Хөл районуң «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырының Чечектиг хойжу бригадазының малчыннары Ак хемни кежер көвүргүнү тударын боттарының хуралынга дугурушканнар. Хойжуларның ол эгелээшкинин совхозтуң директорузы, партия, профэвилел комитеттери деткээн. Бригадир Мачаков Хертек көвүргүг тударынче эш-өөрүн эвилелдээн. Салбырның тудугжулары база бо ажылга идепкейлиг киржишкеннер. Оон түңнелинде Ак хемниң Даштыг-Кежиге чаа көвүргүнү туткаш, ажыглапче чиргеннер.

Ам Хөлчүктүг, Чечектиг дээш ышкаш черлерде чүрттеп турар малчыннарның аргыжарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Малчыннар, Бора-Тайга суурнуң чүрттакчы чону Актың оруунуң ажаалдазын кыяннаннар. Сүт-Хөл-биле аргыжар оруктуң септелгезин чорударынга чүрттакчы чонуң киржилгези база улуг. Хойжулар Владимир Монгуш, Бүрбү Ховалыг, Дыртыына Ооржак, тудугжулар Доржатпаа, Ак-Тараа Монгуштар бо бүгү ажылдарга эң идепкейлиг киржип кызымаан ажылдааннар.

Б. ОНДАР.

БЕЛЕТКЕЛИ КҮШТЕЛГЕН ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХООРАЙЛАРЫНДА

МАНАГУА. (СЭТА). Вашингтон сандинножу улусчу революциязы үзүткээр сорулга-биле Никарагуага удур улуг хемчээлдиг дайын чорудулгазын кылырын планнап турарын республиканың президенти-зи Даниэль Ортега медеглээн. Пентагонуң Төп Америкада үзүк-соксаал чокка боол турар шериг манёврлары чаңгыс кол сорулгаже — АКШ-тың Гондураста, Панамада болган АКШ-тың бодунда-даг баазаларда мөөнөттиг-тинген америк шериглерни Никарагуаже дүрген октаврының хөделиишкиннерин ажылдап кылырынга чагыртқан боол турарын ол радио-телевиденне программазынга чүве чугаалаваш айыткан.

Рейганның администрациязы Никарагуаның кожазында чүрттөр-биле кызыгаарында дүшкүүрлүг байдалды республикага удур агрессияны өөскүдүп үндүрер сорулга-биле улам күштелдирип ту-арын Д. Ортега демдеглээн.

АКШ-тың массалыг информация чепсектериниң медээлерин өзугаар алырга, Вашингтон Никарагуаже хөлдөөшкын кылып болурун чүгле чажырбайн турар эвес, харын база интервентиҗи планнарны херек кырында боттандырарын агартып болгу дег, ындыг байдалдарны тургузар дээш идепкейлиг ажылдап турар.

Д. Ортега Никарагуаның Коста-Рика болгаш Гондурас-биле харылзааларын чидиглендирер дээш Вашингтонуң орлалдажыышкыннарын буруудаткан. Коста-Риканың чамдык бөлүктери америк ыйдыышкынга алзыпкаш, Ак бажыңның өөскүдүп үндүргени Никарагуага удур кампанияга каттыжып турарын президент демдеглээн.

Никарагуаның удуртукчузу ажаа холбаштыр Никарагуе-Коста-Рика кызыгаарында байдалдың дүшкүүрээни дээш бүгү харыысалга ТРЭ-нин өөредип, белеткээни «контрреволюстуг сомосажы дээрбечилерге онаажып турарын медеглээн. Ол дээрбечилер Никарагуа-биле кожа чүрттүң девискээрин сандинножу революциягa удур боо-чепсектиг калдаашкынналарны кылырынга ажыглап турарлар.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Рейганның администрациязы Никарагуага удур чарлаттынмаан дайынны ажыландырарынга миллион-миллион долларны тускайлап бээринче конгресстиң албадаар сорулга-биле Никарагуага удур кәлчаалыг кампаниянны күштелдирип турар. Чүгле кожа-хелбээ чүрттарга эвес, харын база АКШ-тың бодунга-даа «никарагуа кыжаныышкын» дугайында хоозун бадыткаашкыннар-биле конгрессменнерни Пентагон арын-нүүр чокка коргудуп турар.

Хөлезиленникчилерниң дузазы-биле чорудуп турар Никарагуага удур агрессияны улам-на ажыландырары-биле мурнундагы эшкаш 14 млн. түңнүг долларны эвес, а 29 млн. долларлар түңнүг ажыландырыышкынны конгрессти таварты тускайлаарын чедип элыр сорулга-биле Ак бажыңчы орлалдажыышкыннары улам күштелген. Президент Рейган ол сорулга-биле конгресстиң элээн хей кежигүннерин келдирткеш, Никарагуага хамаарыштыр администрациязының политиказын конгресстиң чугаа чокка деткинирин көргээн.

КАРАКАС. (СЭТА). Никарагуа-биле Коста-Риканың аразында харылзаалардың чидиглеңгенин дээш бүгү харыысалга Пентагонга болгаш ТРЭ-ге онаажып турарын Венесуэланың Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү Эктор Мухика анаа медеглээн. Сомосажы дээрбечилерниң терроржу үүлгединшкиннеринге киржип турган 20 «чогаан довурзактыглар» чоокта чаа коста-рика кызыгааржыларны боолап тургенының маргыжар арга чок бадыткалдарын бар дел венесуэла ажылдакчы дыңнаткан. Чугаа Төп Америкада тайбыңга кыжаныышкынны тургузуп турар америк империализмниң чаа энчүк-чөнгээзиниң дугайында боол турар. Ол ыяк планнаттынган үүлгединиң авторлары Никарагуаже чепсектиг шуруп кириишкинни кылыр чыдагаанны тывар, «контадоржу болуктуң төп-америк мөсилдешкишкинниң тайбың арга-биле шиитпирлээрин болдурбас күзелдиг боол турар.

ВАШИНГТОН. Тайбың, ажыя болгаш шынчыг чорук дээш демисел хүннерниге холбаштыр хей муң кижиниң киржишкин улут митинг болгаш Ак бажыңче база Капитолийже кылаш марыжы америк найысылалга болган. Сөзен ажыг ниити-национал, хей-ниити, политиктиг, профэвилел болгаш шажыныдулге организациялары ол шимчээшкинниң боттарының деткип турарының дугайын медеглээн.

Он-он муң кижи Вашингтонуң кудумчулары-биле «АКШ-тың Төп Америкада шериг интервенциязын соксадыр!», «Ажыл бээрин, шериг чарыгдаалдарын кызырарын болгаш соцнал херегжеедерге акшаны улгаттырарын негеп тур бис!», «Боо-чепсектиг ядере будурерни соксадыр!», «Мурнуу-Африка Республикада апартеидтиң системазын АКШ-тың чазаның болгаш корпорациларының деткинирин соксадыр, АКШ-та совк-язы ылгаар чорукту чок кылыр!» дээн кыйгырыгларны тудуп алгаш эрткеннер.

ЧУРУКТА: Вашингтонга чыскаал үезинде.

Е. ШАЛЬНЕВАНЫҢ фотозу.

СЭТА.

Аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивалына уткуштур

40 ЧУРТТАРЫНҢ МЕДИК-СТУДЕНТИЛЕРИ—ФЕСТИВАЛЬГА

Москвага бо чылдың июль 27-де ажыттынар Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткел ажылдарынга аныяктарның болгаш студентилериниң 2000 ажыг организациязы киржип турар. Мээң чугаалажып турарым кижи — студент-медик Федерико Марер — медик-студентилерниң Делегей ассоциациязының федерациязы (МСАДФ) удуртуп турар.

— Медик-студентилериниң ассоциациязының Делегей федерациязы совет медик-студентилер-биле харылзаалыг бе!

— Бистиң федерация делегейниң 40 ажыг чурттарының студентилериниң организациязын каттыштырып турар — деп, Федерико чугаалады. МСАДФ биле ССРЭ-ниң студентилер Чөвүлелиниң аразында кады ажылдажылга шагда-ла тургустунган чүве. Чүгле сөөлгү каш чылдарда безин ССРЭ-ниң студентилер Чөвүлелиниң делегациязы, ында медик-студентилер база кирип турар, бистиң федерацияның эрттирип турары делегей хемчеглеринге: чиңгине болгаш девискээр ээйы-биле эрттирип турарывыс ассамблеяларга, МСАДФ-ниң чанында тургустунган— ядролуг дайынны болдурбазының талазы-биле доктаамал комитеттиң күралдарынга киржип келдилер.

— Федерацияның делегей харылзааларының талазы-биле кол сорулгазы кандыгыл!

— Кол сорулга — дайын ойыылын болдурбас дээш студентилерни каттыштырары. Маңаа ажыы-биле чугаалаар бодаан чүвем чүл дээрге, дайынга удур шимчээшкинние медик-студентилерни калбаабиле кириштирер талазы-биле ол улуг ужур-дузалыг айтырыгны дораан-на биле бербээн, а чүгле студентилерниң боттарынга хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээринге өйлежип турдувус. Ам бис совет студентилер-биле бызыг холбаалыг харылзашкаш, дайынның болгаш тайбыңның айтырыгы аныяктарны дыка көлзедип турар дээрзин билип алган бис.

— Оон-биле холбаштыр — совет медик-студентилериниң тайбың дээш демиселин канчаар үнелеп турар силер!

— Эрткен чылын мен МСАДФ-ниң делегациязының составында чорур. Москвага болгаш Харьковка четкилеттим. Силерниң аныяктарыңарның дайынга удур шимчээшкинге идепкейлиг киржилгезин дыка сонуургап, магададым. Ам совет медик-студентилериниң анаа киржилгези улам улгадыр деп бодаар мен, чүге дээрге «Эмчилер ядролуг дайынны чайладыр дээш» деп студентилер секциязы Совет комитединиң чанында турустунган болгай.

— Империализмге удур дем каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш!» деп позуңнуг— Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалынга МСАДФ-ниң киржилгезин кандыг болуруп!

— Федерацияның секретариады фестивальды бүрүн деткинирин медеглээн болгаш делегейниң 40 ажыг чурттарында ажылдап турар бүгү кежигүн организациялары фестивальга белеткелге «идепкейлиг киржиринче кыйгырган. Медик-студентилерниң союургалын ында база өөренип көрүп турарын XII Бүгү-делегей фестивалының программазын бадылаан Делегейниң белеткел комитединиң дөртку хуралынга киришкеш, билип алдым. Ядролуг дайынга медик-студентилерниң ролюнге турескаатказан «Төгерик столду» база ында планнаан. Чамдык болуп эртер хемчеглериң болур чери — Москвеның Ийиги эмчи институдунга чораашында бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган-дыр дээрзинге бүзүредим.

Юрий ДЕМИН.

(ПМА).

СООКТУҢ ЧАЛГЫЫ

РИО-де ЖАНЕЙРО. Бразилияны шыва алган сооктуң чалгыы чурттуң кайысылалы — Бразилиа хоорайда чеде берген. Ында сооктуң температуразы улгадып, 22 градус четкен. Ол черлерге кажан-даа дүжүүшкүну ноогаан үнүштерни шыпкан. Чурттаар орен-савазы-даа, ажылы-даа чок бөш кижи сооктан өлгенин солуннар дыңнаткан.

(СЭТА).

ЭР КИЖИНИҢ ЧАҢГЫС СӨСТҮҮ

Эр кижиниң чаңгыс сөстүү
Эзинг болгаш хорылыг
боор —
Угаан-бодал, ажыл-херек
Утпаазуп көзү, улажы бээр.
Амыдыран сөстер дамчып,
Айдың чырыын кыпсып
турар —
Аде-чүрттү күүш киирип,
Алыс күзел боттандырар.
Эр кижиниң дамчыраа сөс
Эчис ханы дазыладыр —
Улус чонга, Төрээн чуртка
Угаан, күштүг тудуштурар.

Бомбүрзектиң тайбыцы дээш,
Бодүүн кижи салымы дээш —
Демиселге күжүн бээрп
Дээдп бедик идегел ол.
Эр кижиниң шынчы сөзү
Эртинеден үнемчелиг —
Соолгу хүнү ажарга-даа
Чөптүг шынга чырып артар.
Атом, космос — оттуг вектың
Алыс бажы сайзыралы —
Эр кижиниң сарыыл сөстүүн
Эң-не шыңгыы негеп келген.

А. АРАПЧОР.

САКТЫП ЧОР МЕН

Оруум көвей
Опут бербес кыйгыра бээр —
Орай, эрте, кежээде-даа чоруптар мен.
Чааскаан арткаш, ынак сарыым сагыжымга
Чанып кээрим далаштырып маңап чору.
«Ажыл-херээ будуп чор бе азы чүл!»— деп.
Алаң кайгап, хөлзеп дүймээн бодалдарын
Дүнелерде уйгум хунаап, мени бо-да
Дүжей каапкаш оттуп көзү-даа чадавас сен.
Оруум ыңдыг
Оргу-дески каалама чок
Оңгар хемнер. бедик арттар база турар
Хүлээгенним, күзээнимни чедеримде
Күжүм, сорүүм ацаа кошкап могай бээр мен.
Оруум эглир
Орай, эрте сенче уткуй
Өөрүүмнү сактып бодап тутсуптар мен.
Шыраймыга өөрүшкү оду чырып
Шынчы чүрээм шылаг-човаан үттү каапкаар.
Эртенги хүн терелдеры чажың сүйбаар.
Эрте туруп соңгам оттүр көргүлээр мен.
А мен ынчан эргинимни оожум артап.
Артыңдан кээп сени камныг куспактаар мен.

М. ДУЮНГАР.

ИЮНЬНУҢ ДЕМДЕКТЕРИ

⊙ Июньда баштайгы катты бир-ле дугаарында аасча кижи октаар, а оон соонда чыып алгаш чанар.

⊙ Бир эвес июньнуң баштайгы ийи хүнүнде чаъс кудуп турган болза, ол айда шүтту каак, курлаг болур.

⊙ Шалың элбек болур болза, дужүт эки болур.

⊙ Чаъс чаар мурнунда аргарыг ыржым-шыпшың апаар.

⊙ Июнь 12-де чыланнар хөглеп, хиктелип самнаар, а ол дээрге чылан байырлалыдыр.

⊙ Июньда чаъстыг, дыцмирээшкиниг болур болза, тараажының сеткил-чүрээ аврүүр, ол дээрге эки дужүт алырының демдээ-дир.

⊙ Июнь 22 — частың төчүзү, чаймың эгезп. Ынчан хүн дурту узун, дүн — эң кыска.

⊙ Кадыырларың шалы — июньнуң төчүзүнде сиген кезер үе кээр.

⊙ Июнь 29-та хүн оожум дээп кел чыдар. Хек болгаш айлаң-куштан оскө ыраажы куштар шимээн баар. Хамык куштар ынчан этпес. Аң-мөң оожум чылбыртып чоруп турар, «өргээзинге» даамчырап чытпылаар.

⊙ Июнь 30-де хүн имистелчеп боор, дал-дүштө шагзыраан дег оожум.

⊙ Бир эвес июньда кызыл хаяа үргүлчү боол турар болза, дужүт элбек болур.

⊙ Чай чаачал болур болза, кыш харлыг, соок болур.

[«НЕДЕЛЯ» солундан.]

КЫМ ДҮРГЕН ЧУГААЛААРЫЛ?

Бо чылын чоруткан пингвинстиг шинчилелдер өзугаар алырга минутада ортумаа-биле французтар 350 слоттарны чугаалаптар болган. Оон арай хөлзээлтп япоинар — 310 слогту, немецтер — 210 слогту чугаалап турар. Делегейде эң-не оожум чугаалыглар Полинезияның, Микронезияның болгаш Меланезияның чурттакчылары. Олар минутада 50—60 слоттар чугаалаар.

Англичаннар болгаш американнарның чугаалаарының дүргени янзы-бүрү болуп турар. Минутада англичаннар 220 слогту, а американнар чүгле — 150—175 слогту чугаалаар. Делегейни дескиндир аян-чорук кылган англия психолог Майкл Арчил делегейниң улустарының хөй кезиниң имнежишкин-биле чугаалажыр дылын өөренип көрген. Бир шакта-ла чугаазынга фини кижи ортумаа-биле бир имнээшкин, италиа кижи — 80, француз кижи — 120, мексикан кижи — 180 имнээшкин кылыр болган дээрзин «Пуркуа па» деп бельги журнал дыңнаткан.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары В. А. Джанибеков биле В. П. Савиных космосче ужуп үнериниң мурнунда боттарының ог-бүлелери-биле кады Кремльде В. И. Ленининиң Музей-квартиразынга чораан.

ЧУРУКТА (оң талазындан солагай талазынче): В. А. Джанибеков, оон кадайы Лиля Мунировна Джанибекова, уруглары Оля (11 харлыг) болгаш Инна (16 харлыг), В. П. Савиных кадайы Лилия Алексеевна-биле кады.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

А. МЕЛЬНИКОВТУН «Төрээн Тывавыстың чүрумалдыг делегемнеринде» деп фотоэтюду.

СОҢУУРГАКТАРГА

БУРУНГУ МАСТЕРЛЕР АВТОГРАФТАРЫ

«Игорь полугунуң дугайында сөс» деп чогаалда бижиттинген, половецтерге удурдажы хөй чүс чылдар бурунгаар поход эгелээн тоорай Новгород —Северскиде ажыттынган, делгелге Киев Русьтуң уезы-биле корукчулерни таныштырар, эрте-бурунгу Русьтуң шылгаракгай бо чогаалының 800 чыл оюнга тураскаатканын делгелгеде ол үеним холбиле угулзалап-чазаныр уран чүүл чогаалын көргускен. Ону Черниговтуң архитектура-тоогу заповедниги — эде кылып кааи Николаевск түрээзинде делгээн.

Коллекцияда — бажың терекселдери, шаажандан кылган аяк-сава, шкл, демир янзы-бүрү хаастагларны чыгган. Тускай орттеткен плинфа деп калбак түүйбүку көрүкчүлер соңуургаан. Ында XII чүс чылдың таңмазы, ону «Игорь полугунуң дугайында сөс» чогаалдың үезинде чурттап чораан кижилер кылганын теречилеп турар.

Заповедниктиң эртем ажыдамчыларының чыгган материалдары амгы авторларның чураан графиктиг чогаалдарынга немелде болган. Олар чүс-чүс чылдарны чурттап эрткен адаа-чурт архитектуразының онза чараш чүүлүн көргүзүп турарлар.

А. ОЛЕЙНИК.

ДАЛАЙ ИНЭЭ

Ховар экспонат — стеллер дап далай инээниң долу мөчусөөгүн Хабаровскиниң чурт-шинчилел музейинде делгээн. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының палеонтология институдунуң препараторлары музейге 1897 чылдан бээр турган мөчу-сөөкту эде кылганы делегейниң эртемденнериниң сонуургалын хаара туткан.

Далай инээниң дугайында XVIII өөктиң дөртен чылдарында бир дугаар билдине берген. Витус Беринг экспедициязының киржикчилери, оруус далайжылар (оларның аразынга натуралист Георг Стеллер база чораан) 1741 чылда Командор оргулуктуң элезинде-ринден ачы Тросфим Синицын тып алган. Оларны Хабаровскиге экелгеш, бирээзин Амурда тоорай музейинге арттырган, өскезин Париж музейинге садыпкан турган.

М. КОЛБАСКО.

ЧАЖЫҢ

◆ Рассказ ◆

Ажыл ужурун билип кагдым. «Чажың» алыр болдаа турас тевирлиг эрлер болду.

— Бир, ийи ай тире ажырбас боор он — деп, чолдан эр чугаалады.— Оон соонда базе катап шүүдээр апаар.

Удаваанда базе слесарь чедадым. Ам мырыңай үш кижи келди.

— Че, чүнээ канчап бардың — деп, даргазы-ла боор, бир кижи айтырды. Мени мурнай бир ай бурунгаар текгур батареяны кыйып турган эр чугаалады:

— Мында бир «чыргалыг» батареязы бар улус чүве. Мен мындаа-ла бержип пат болган мен. Оон түгсүүн солуур ужурлуг. А бажыңның эээзи мынчага чедир садып албес, хоржоң кижи чоржук. Оон бешка ынчаарда-ла биска сп турган болгай.

— Хыныыр бсорга ажыл будээн бесте ыйнаан бо!— деп, семис эр мындыг.

Келген эрлер батареяның эзрилиин адырып, суг текгуг черин тодаралды эгеледнлер.

Мен кожам Кажар-оолдун ноокта чаа чугаалаан сумезин өзугаар, бо эрлерниң кээрингге баш удур белеткенип алган болгай мен. Шкаф иштинден бир шил якылап-караныр ужулгаш, дашкалар-биле кады демги эрлерниң чанынга апладып салгаш, чугааладым:

— Че, хытар, бештай хог дыңзыдып алыр-ла болгай — дээш дустуг балык, огурец, помидор салып кагдым. Амна эрлериң чугаазы үнүп келди.

— Ээзи шыдаавр эр чүведир моң!—деп, семис эр амыраап тевреди. — Бажыңнарга чүве кылып бээг дээш баарге-ле, улус хүндүлээш, өкыпаак-каваа кудар боор чүведир ийим. Чон көжиин четтирбес дээрге база берге, улустуң сеткиин хомудай бээр.

Эрлер чадажып турган чемпыс эзрилиин чазыг-биле соңулкан, ам сут төгүлбес болган. Шүүдел турганыминең чаңгыс-ла чажыды «чажың» ап эмдажаан эрлериин аксын чаглаваан, эжыг суксун кутпайн турганымда бооп-тур.

Оон соонда чаа бажыңче көже берген бис. Чаа ээжимге ол-бо чүве үрелди деп турбас амыр ыйнаан кыдыр бодаан бис. Изиг, соок сут эксиг краннар дораан үрелип каар. Оларның пластмасстан кылган эзрилдери чартын чөл-даа кетээнде чижип, үрелип калган. Оларны база кыпдыраа апарган мындыг.

Мен ол талазы-биле элээн кезеңчени көрүпкен кижи болгай мен.

Мен-даа чүү боор, краң кыдыртыры-биле чаваан слесарьларны манап олур мен. Ийи аныяк эр келди оң.

— Силерниинде краң үрелп берген бе?—деп, оларның биээзи, шилгедек сыныыр, чазык шырайлыг, томаанныг кижи айтыды.

— Кирип мооргаар харың! —деп дегийт харыладым.

— Аа, бажың ишти, ажоон арык-дыр але. Улустуң хевизин хирлиг идик-биле канчап базар боор! Идиктп маңаа үштүп кааран башка — дишкеш, демги оолдар идиктерин үштү бердилер.

Баш удур белеткеп каан аъш-чемнерден помидорну, огурецти, дузаан хевеи чаан тавактарга тептып салгылаш, дашкаларны тургускулаш, кылан-караның аксын ажыдып кагдым.

Ажыл тептыг-ла орту кирип чорда, демги эрлерни чалаадым:

— Тур соксал каш, чемнеиң шаап алынар. Чемненип алырга күш киирер болгай.

— Чок, чок! —деп, оолдар мындыг.— Бис эртен чаа чемненген, эштаар чай болбаан. Ажырбас, сагыш човаанар!

Келген ийи слесарь хамык краннарның эзрилдерин соңуп, изиг, соок сутнуң агарын ыяк таварыштырып бердилер. Чоруп турда:

— Ооба бо беш чүвени ол алыңаар — дээш аяка сундум.

Демгилерим амыраар тамнаныр, ажыланындан ортында арны хуула берген, мөнче эдепсинген хевирлиг көруп турлар. Оон улуу мынга диди:

— Бир эвес бис силерден аяка алыр чүве болза, биске күрүне шалыңны чүү дээш төлеп берип турарың? Ону бирлир силер бе? Бис аяка алыр бодаа чорбас, арыы-күүрүг улус бис.

— Бүрүүлүт болдум! — деп, оолдарга ужур-чөвүр чугааладым. Мурнунда ындык аарсаар урелген чүүлдер кылыр дээш келген слесарьлар «чажың азы шил чокка ажыл бутпес» дижир чүве чораан. Чажың бербеске орта кылбайн баар. Ынчангаш кижи мырыңай түрээр. Оон коргуп чөп алынган кижи-дир мен ийин, дүүмалаар. Силерни база ындыг деп бодаавыс, ооган-дарыл садып, аъш-чем белеткеп алгаш олурганым бо-дур. Че, бүрүүдеппайн көрүнер.

— Бистиң мурнуувуста бо эргеледдиң слесарьлары аарсаар септелге кылгаш, чажыңхээли ап турган болган. Оларны илередиеш, кезеңче тарыъкалгазынче кирген. Сиээр боттарыңаар харың ындыг кижилерге удур демисежир ужурлуг силер.

К. АРАКЧАА.

«ЭМДИК-ОЙ»

Аксын ажар, — тыныш-биле
Ажыг чыды булгуралп кээр
«Эмдик-Ойну» чаажыктырар
Эннешкен дег кюнн турбаан.
Аргамчы-ла белеп болза,
Амдыкызы дезе бербес.
Карактары кылаңайын,
Кайгап алган шөлээн турар.
«Эмдик-Ойга» доңнашкаштын
Эрээ-тинчек көргеннер той.
Октаткаштың кемдеп-кергеп.
Олчаан туруп келбээнпер
бар.
Тенек аарыын халдады бээр
Демги аътты эң-не баштай
Шенеп көөр дээш аныяк эр
Челии сүйбаашы муна
кааапкан.
Элээн болган... Чүрек
сиилээр.
Эстеңнеднр ужуп орган.
Карактары шокарднаан.
Харып-кузуп, ишти нээзи.
Тайга, сын-даа, тей дег,
чавыс:
Далай, хем-даа сыын болган.
Дыка орай банка-сонка
Дыны долгай мрлаа орган:
«Эзирбээн мен, о-оой, ыңай,
Эндевээн мен, о-оой, ыңай...»
«Эмдик-Ойнуң» тевнп кончуг
Эрте дээрс бодан, өөнүп!

К. ЭЖЕР-ООЛ.

АГААР

Республикага шөнар булуттаар, чамдык черлерге бнче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен даттың күжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 7—12, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 19—24, чамдык черлерге 10—15 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, бнче чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 9—11, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

Редакторүнүң оралакчызы К. К. САТ.

ТВ

ИЮНЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35— Эртенги гимнастика. 8.50— Чалыыларның уран чогаадылгалары. 9.20 — Улам хөй эки барааннар дээш. 9.50 — Чаа док. фильм. 10.20 — Чуруктчулар дугайында мөчеп чугаалар. 10.50 — «Тимлекчилер». 12.05 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.35 —Уругларга фильм. 14.45—Богун делегейде. 15.00 — Улустуң уран чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Чалгаш». (Испания). 15.35 —Баскетболга Европа чемпионады. 16.55 — Политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Прятинниң беседазы. 17.25 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 18.25 — «Ливанның чалбыштаган мурнуу чүгү». 19.05 — Концерт. 19.45 — Чаа док. фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — Концерт. 22.50 — 23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуусазыңза. 8.30 — Док. телефильм. 9.30— Мультфильмнер. 9.50 — «Эртенги почта». 10.20 — «Документалдыг эиранга» киноөскүрүлге. 10.55 — Томскиниң телестудиязының программазы. 12.10 — Самбо түрешке ССРЭ чемпионады. 12.30 — Спидвейге делегей чемпионады. 13.00 — Киевтен дамчыдылга. 13.30 — «Аян-чоруктчулар клуву». 14.30 — Фильм-опера. Музыказы Бела Бартоктуу. 15.40 — Аныяктар кежээзи. 17.20 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер». 18.30 Док. телефильмнер. 18.55 — «Кадыышыла». 19.40 — Делегейде болуушкуннар допчулалы. 20.00— «Тамчыктыг удуктар, чаштар!». 20.15 — Виктор Левченко ыр-лаавр. 21.00—«Ye». 21.35—23.05 — Гарантирую жизнь». Уран-чечен фильм.

УКИНО

ИЮНЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Господин Великий Новгород» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Старик Хоттабыч» 9.15, 13.00, «Груз без маркировки» 12.05, 14.50, 16.40, 18.30, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Самрат» 14.30, 17.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Я знаю, что ты знаешь» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Проститы меня, Алёша» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Июнь 15-те. НОГААН ТЕАТРГА хоорайның ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. Эгелээри 17.00 шакта.

Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.00 шакта.

Июнь 15—16 түнненде. «ХҮРЕШ» СТАДИОНГА Кодзениң аныяктарының 1-ги оюнналының улаачызы: түреш болгаш шой чедурээри. Эгелээри 10.00 шакта.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ АТТЫГ СТАДИОНГА

Че адарынга болгаш якут халышка маргылдаалар. Эгелээри 10.00 шакта.

Июнь 15—16 түнненде. БООМ ДААНГА. Дельтапланга Сибирь зоназының маргылдаазы. Эгелээри 10.00 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

ШЫН Редакциянық адрези:

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефонлары: редакторүнүң 2-24-63, редакторүнүң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информацнө киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап чыгар.

Чагыг № 3049.

Тыва АССР-киң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01237.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 139 (12829) | 1985 чылдың июнь 16, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИРИНИҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

Эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле июнь 11—12-де СЭКП ТК-га чөвүлел хурал болган. «Партиянның экономиктиг политиказының үндезин айтырыы» деп илеткелди аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев кылган. Совет экономиканың чедиишкиннерин, эртем-техниктиг депшилгене үндезилээш, чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринең эргежок чугулазын база арганы-лыг ол чилеткелде көргүскен. Четпестерин болгаш илереткен, оларны ажып эртеринең орук-тарын айыткан. Бөгүнге болгаш келир үеге соруглалар салдынган.

Мооң-биле кады улус ажыл-агыйының өзүлдезиниң темп-лерин бедиңдеринең дугайында аңаа-ла чугаа эвес, харын бистиң хөгжүлдевистиң чаа шынарының, стратегтиг чугула угланыышкыннарга дүргеи бурунгаарлаарының, бүдүрүлге-ниң структуразын эде тургузарының, интенсификацияның рельстеринче шилчидеринең, ажыл-агый механизмнин, эргелеп башкарарының бүгү систе-мазын хандыр эде тургуза-рының дугайында чугаа чорун турары бо.

Экономиктиг хөгжүлдеге бистиң чедиишкиннеривис маргыш чок, олар бүгүдеге билдингир. Социализмниң, ооң планныг экономиказының артык күштерлиң моортан база дагын илергейлеттинген. Ынчалзажок экономиктиг хөгжүлдеге чамдык бергедээшкиннер 70 чылдарның эгезинден бээр билдинип турар апарган, структура политиказын, эргелеп башкарарының хевирлерин болгаш аргаларын, ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганың алыс бодунуң психологиязын эде тургузар дээш чүткүлдүг чорук чогуур үезинде илергей-леттинмээнинең үжурундан ол бергелер тыптып келген.

Таарышпас угланыышкыннар-ны ажып эртер, ажыл-херекти эки талазынче шыңгыы эргил-дирер сорулга партияның, бү-гү чонуң мурнунда туруп келген. Чонның аъш-чем хан-дырылгазын эки-жидер, олар-га бараанар бүдүрериң болган ачы-дуза чедирериң көвү-дедирер талазы-биле сонгаарла-дып болбас соруглалар инти-лелдиң мурнунда турар. Чүрт-талга тудуун моон сонгаар-даа калбаа-биле чорудары, кадык камгалалың сайзырақгайжы-дары, өөредилгеин, эртемин болгаш культураны хөгжүде-ри чүгула. Социал-экономик-тиг хөгжүлдени дүргедедири-ниң эргежок чугулазы дашты-кы байдалдар биле, ССРЭ-ниң камгалалың улам ыкай быжыг-лаарының эргежок чугулазы-биле база болдунуп турар.

Чүрттүң хөгжүлдезин дүрге-дедириниң соруглазы бөгүн бирги чергенең политиктиг, экономиктиг болгаш социал ужур-дузалыг түүлү апарган. Ону амыдыралга боттандыра-ры — сонгаарладып болбас, интти партияның, интти чонуң херээ.

Бистиң партиявыс бодунуң XXVII съездизинче уткуштур чоруп, съездиниң программа докумептилерин белеткеп тура-рар. Бөгүн кол түүл — бүдү-рүлгенең ажыктыын, продук-циялың шынарын бедиңдеринең бүгү курлавырларын дилеп ты-вары болгаш ажыглалга кииреп-дир. Бүдүрүлге, адыр бү-рүзүн, бүгү улус ажыл-агыйын хөгжүлденең интенсивтиг оруунче угландырары — амы-дыралчы эргежок чугула түүл-дүр. Ындыг турбуже чамдык министерстволарның удуртук-чулары болдунар-ла аргазы-биле хөй капитал салыышкын-нарны болгаш курлавырларны, а биче планнарны алырын кызыдып турар.

Ам хамыктың мурнунда ин-вестициив болгаш структура по-литиказын эде тургузары, чаа тудугдан кол күженнишкинни бүдүрүлгелериң техника талазы-биле чаарты дериниринче, курлавырлар тывыжын көвү-дедириңден — олариы бүгү хемчег биле камнаарынче, бү-дүрүүшкүн хемчээлдерни чаң-чыл ёзугаар немей остүрериң-дем — продукциялың шынары-ның дыка эки-жидерин хандыр-арыңче шилчидерең негеттинип турар. Күштерин болгаш акша-хөреңгилерин чер быда-ратпас, чамдык объектилерни тударын дүргедедир, өскелери-ни ара доктаадыр азы шуут аңаа тургузуп каар бе дээрзин кичээнгейлиг тодарадып көөр-ерек. Ооң-биле кады ажыл-дап турар бүдүрүлге фондулары-ның бүгү-ниити инвентаризациязын чорудуп, бүдү-рүлге бүрүзүн, адыр бүрүзүн реконструкциялаарының про-граммазын төлевилеп, эргижи-рээн дериглелериң экономик-тиг болгаш социал эң улуг ажыктыг бээр эң чаа дерилге-лерге солуза чогуур.

Эртем-техниктиг депшилге-ниң дүргедедириге эң кол болгаш өзек болур рольду ойнаар машина тудуушкынун дүргедетиен темпилер-биле хөгжүдерни кедергей чүгула. Ол ийиги беш чылда-ла ону өстүрериниң темпилерни бү-дүн-чартык—ийи катап көдүрер апаар. Күш-ажыл-дың бүдүрүкчүлүүн хөй катап бединдип, бүдү-рүлге чорудулганың бү-гү чадаларын автоматчыда-рынче угланган орукту ажы-дып шыдаар арга-шинектиг чаа салгалдарның техниказын мас-салыг белеткээри — онза чү-гула херек. Амгы байдалдарда ажыл-чорудулганың дүргеде-дикчизи микроэлектроника, саналга техниказы болгаш при-бор тудуушкуну болгаш ооң уламындан оларның ажык-тыын бедиңдери болур.

Капитал тудугиүң ажылдак-чылары улуг соруглаларны шиитпирлээр апаар. Ол адыр мурнуку хевээр хожудавы-шаан. Кара металлургиязы хөгжүдериңе, нефтехимия ажылдаар үлетпүрге, химия объектилериңе база акша-хө-реңгилерин чогуур үре-түүнел-диг кылдыр ажыглавайн ту-рар. Төлевилелдерге-ле эң ажыктыг шиитпирлээшкиннерни киирип, тудугиүң хуусаалары-ны кызырып, тудугларга дериглеге-рин четче болгаш хуусаа-зында дужаар херек. Үүлге ол таварылгада төлевилел шиит-пирлээшкиннерни чогуур ү-зиңде боттандырып болур болгаш олар улуг ажыкты бээр. Күрлавырлар тывар, сайзырады ажылдаар болгаш хереглекчи адырларда капитал салыышкыннарының аразында деңзигүүр эң улуг айтырыг болуп турар. Капитал салыыш-кыннарның структуразын улам шиитпирлиг экижидип, ооң уламындан оларның ажыктыын бедиңдерн эргежок чугула.

Чүрттө бар-ла үүлдериң эки ажыглаарын хандырар төлээ-де, организастыг, экономиктыг, социал факторларны мо-билизастаары, ынчалза-даа ажыл-агыйының бүгү звеноларын дүжүрер, кол бү-дүрүлге звеноларының —нат-тыжыышкынарның болгаш бүдүрүлгелериң ротөөн бе-диңдер соруглаа салдынган. Олар министерстволарга дорт чагыртқан турар.

Эртелеп башкарылганың структуразын эде тургузарын бот-орулга-чарылганы, эко-номиктиг бырааларны болгаш иди берииишкиннерни күш-телдирери-биле дүүштүрери эргежок чугула. Эртем-тех-никтиг депшилгенин херек кы-рында дүргедедип турар кол-лективтерге артык эргелерни херек кырында хандырып турар механизм херек. Ооң-биле кады ол механизм эр-жиргээн болгаш чугула эвес продукциялы үндүрери ажыктыг эвес болурун хан-дырган турар ужурлуг.

Бүгү-ле үезин эрткен үүл-дерни чайладыры-ның чугулаз-ын чөвүлел хуралга демдег-лээн. Ынчан «чарыгдаашкын-нарга удур ажыл-агый меха-низмни» долу күш-биле ажыл-дап эгелээр. ол кызымаа эвес ажыл-агыйжыларны, чү-рүмеден аргалыг-ла болза хөй капитал салыышкынарын үш-та тыртып алыксаар, а инн-тилелге ээлээштэ берикээр кижилерни томаартып хай деп турар ужурлуг. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, эргелеп башкарылганы болгаш ажыл-агый чорудуушкуның сайзы-рақгайжыдары-биле канчаар-даа ажок хөй ажылдаар апаар. чүге дээрге чүгле экономиктиг болгаш организастыг чаа байдалдарны тур-гузуп алгаш, эртем-техниктиг депшилгени сонгаарладыышкын чокка дүргедедип болур бис.

Ол улуг соруглаңы күүседир партив ажылынга көскү ескерилгелер чокта мырыңай болдумас. Ол ажыл бүгү ес-керилгелериниң шиитпирлиг фактору — кижи-биле дорт холбаалыг. Партив организа-цияларындан бөгүнгү кол не-гелде ыңаа үндезиленген — бүгү-ле чергениң кадрларыңың угаан-бодалынга болгаш сеткил-хөөнүнге эргилдени бүгү-ле аргалар-биле таңды-рар, оларның кичээнгейин эң-не кол үүлгө — эртем-тех-никтиг депшилгеге мөөнүүр. Негелделиг болуру база ка-тап негелделиг болуру —тур-густуңуп келген байдалдың коммунистерден негеп турар кол үүлү ол.

Улус ажыл-агыйынга үндези-ни чаартылгаларны боттан-дырары дээш экономистер-ден, ажыл-агыйжылардан, ин-женер-техниктиг болгаш эр-тем кадрларындан чегелдени күштелдирери эргежок чугу-ла. Эртем-техниктиг депшил-гениң бүгү чорудуятазынга партийжи салдарыны партив организацияларының күштелди-рип, ооң шиитпирлиг учас-токтарынга партийжи өзектиг бүлүглээр ужурлуг. Кадрлар-ны белеткээри болгаш немей өөредириң ам оңза чугула апарган.

Идеология, пропаганда ажы-лының, парлалганың, радио болгаш телевиденнеңиң мур-нунда кылыр ажылдар улуг. Техниктиг депшилгени дүргеде-дириң дээрге амыдыралы-ны чугула херек дээрзинге, ооң бүгүдениң эрге-ажыктарынга тарыылап, кижи бүрүзүнге бо-дунуң ергаларын болгаш та-лантызын ажыдарынга дуза-лаар дээрзинге кижиниреңиң бүзүрээн турарынга олар ду-залаар ужурлуг. Ажылын би-лирииң деңнелиин кадрлар-ның бедидериңе, ажылчын аңгыыың, тараачыннарың, эр-темденнериң болгаш инже-нерлериң чогаадыкчы идеп-кейинге, бедик мергежилиге, аныыктарың шүдүргү чо-руунга, энергиязынга болгаш гывынгыр угаан-бодалынга, ооң бүгү-ле чаа, мурнакчы чүүлдерге сонуургалыыың өзүп турарынга партив ынаныр ту-рар.

Беш чылдың доозукчу чы-лы чорун турар. Ооң даалга-ларын база инитизи-биле беш чылдың планнарын чедииш-киннер күүседирл, одаар чүүлдү болгаш үлетпүрге хе-рек өске-даа , чиг аттың бүгү гала-биле көвүдедириниң дү-гайында сагыш салыры, ко-дээ ажыл-агый ажылдарын бедик деңнелге организастаа-ры, бүгү дүжүттү ажаап база камгалап алыры эргежок чүгу-ла. Ол ийиги беш чылче эки белеткелдиг кирер херек.

Чаңгыс сос-биле чугаа-лаарга, совет кижилериң мурнунда улуг ажыл-херектер — чаартыкчы, улуг хемчээл-дир, берге ажыл-херектер ту-руп турар. Олар кижи бүрү-зүндеи үгаамгыр, күженнишкиннинг ажылдаарын, корум-чурумнуг, медереядиг болуру чогеп турар. Ажылчын-чарның, тараачыннарның, ин-теллигенцияның чогаадыкчы күштеринге, чонның бедик мо-ральдыг , сеткил-хөөнүнге, тура-соруунга бистиң партия-выстың оптимизмн даянып ту-рар.

Совет улустуң болгаш бис-тиң партиявыстың мурнунда туруп турар бүгү соруглаларны шиитпирлээри чүгле тай-бың байдалдарга боттанып болур. Таңбыңны камгалаары болгаш быжыглаары дээш демнеел, ядролуг дайынның кыжаның чайладыры — СЭКП-ниң даштыкы политиказында кол түүл болуп артып турар.

Совет улус СЭКП-ниң поли-тиказын идепкейлиг деткип турар. Партияның бодунуң XXVII съездизинче аппар чо-руурү идеялар, эргелээшкин-нер, планнар-биле олар бот-тарының идегелдерин болгаш күзел-чүткүлдерин холбап ту-рарлар. Чонның чогаадылга-зынга даянып, эртемниң бол-гаш күш-ажылдың эвилелин быжыглавышаан, партия эр-гем-техниктиг депшилгенең үндезинниге чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезинче угланыышкынны бүзүрелдиг гудуп турар.

[«Правда» солуннуң мур-нуку үүлү.]

ХАМААРЫШПАС ЧОРУК ДЭЭШ ДЕМИСЕЛЧИЛЕРНИҢ БҮГҮ-ИНДИЙ АССОЦИАЦИЯЗЫНГА

Индияның хамаарышпас чо-руу дээш демиселдиң хоо-чуннары, сиилерге, чылыг, эң-найыралчы чагва дээш чүрек-тиң хамыдыңдан өөрүп четти-рип гур мен. Ында илереттинге бодалдар болгаш күзелдер совет-индий найыралдың ханы болгаш быжыг дазыя-дыын, ол найыралдың ССРЭ-ниң болгаш Индияның үлуста-рының эрге-ажыктарынга идегелдиг бараан боол турарын. Азияга болгаш бүгү бөмбүр-зек кырынга тайбыңның бол-гаш айыып чок чоруктуң чаа-гай эчис сорулгаларынга дүг-жүп турарын база катап ба-дыткап турар-дыр.

Совет-индий найыралдың эге бажынга В. И. Ленин, Ма-хатма Ганди, Джавахарлал Не-ру турганнар. Индия биле ССРЭ-ниң аразынга сырый найыралдыг угланыышкының шиитпирлии-биле чайгылыш чок чорудуп турган индий улустуң улуг кызы Индира Ганди совет-индий хамаа-дажылганы быжыглаарынга болгаш хөгжүдерииге кан-чаар-даа ажок улуг салыыш-кынны кылган.

Индияның Премьер-Министр-ви Раджив Гандиниң Совет Эвилелиниге чоокта чаа ави-чо-руу, Москвага болган совет-индий чугаалажыышкынар со-вет-индий найыран дең-дескиз-ни-биле хөгжүп, быжыглып тур-рар, ооң чүгле, Азияга эвес, тарыи база өске-даа чурттар-га тайбыңның болгаш туруу чоруктуң чугула фактору бо-лурун бүзүрелдии-биле көр-гүскен.

Совет кижилер тайбыңны болгаш улустарның айыып чок чорууи быжыглаарының хе-рээнге делегей ареназында төлептиг ат-алдарлыг боол тү-рар улуг күруне — Индияның сапыышкының бедии-биле үне-леп көрүп турар. Ол каза-даа каттыштас чорун шимчээшки-ниниң хүлээп көрдүгеен баш-тыңы болбушаан, ооң ону бы-жыглаарынга болгаш хөгжүде-ринге хөй үүлдерии кылып турары Индияның улуг ачы-хавыязы болур.

Каза-даа каттыштас чорун шимчээшкиниииң тургустумга-ны, ооң амгы үеде делегей хасыпсаалариның чугула фак-тору болу бергени Азияның, Африканың болгаш Латын Американың хостапган күрүне-лериниң улустарының улуг чо-дниишкини болуп турар. Коло-ниалдыг молчүгелдиң үрлүгү-гарын ажып эртер дээш бе-пен эвес демиселди чорудуп турар ол чурттарның улуста-рының чүткүлү биске билдиң-гир болгаш чоок-даа. Совет Эвилеин хостапган чурттарның колониализмге болгаш импе-риализмге удур. дең эрге болгаш үлустар аразынга шынчыг харылзаалар дээш, тергин-дээшкиниң болгаш айбадавас-кыының империалистиг политиказынга удур оларның деми-селии кажан-даа детиип кел-ген.

Делегейде дүшкүүрлүг бай-далга силерниң сагыш салыш турарыңар-биле долузу-биле каттыжып турар мен. Совет Эвилели канчаарын дээр бол-за, кандыг-даа— ядролуг азы космос-даа дайынының айыы-лын узуткаар дээш' моон-даа соңгаар болдунар бүгү чүүл-дерии кылыр апаар бис. Бис-тиң даштыкы политиказыстың кол принцви — дайың чок делегей, боо-мепсек чок де-легей боол турар.

М. ГОРБАЧЕВ.

• • •

СЭКП ТК-ның Чиңгине се-кретары М. С. Горбачевтуң адынга хамаарышпас чорук дээш демиселчилерниң бүгү-индий ассоциациязының удур-тулгазының — Индияның на-циональ-хостапгалыг шимчээш-киниинің хоочуннарының тайбың дээш, боо-мепсекти эдерее бүдүрерии күштелди-рерии болдурбазы болгаш ылаңгыя Барыын чүктүү импе-риалистиг күрүнелериниң ядролуг болгаш «сылдыстар» дайынпарынга белеткенип ту-рары, амгы байдалда дайын-ның кыжаныышкының үзуткаа-ры дээш демиселге Совет Эви-лелиниң ролюн бедии-биле үнелеп турарын чугаалап ту-рар.

Чагвада чоокта чаа болган дээди деңнелге совет-индий чугаалажыышкынарны бедии-биле үнелеп көрүп турар. Ин-дия болгаш ССРЭ бүгү күру-нелериниң тайбың кожа-хел-бээ догуиналышкының болгаш дең эргелиг кады ажылдажыл-газының эргежок чугулазынга быжыы-биле бүзүрел турар деп ооң ыңай чагвада чугаа-лап турар. Шаг-шаандан бээр дыка хөй индийлериң сорук кириишкинииң үндезини В. И. Ленииниң идеялары боол кел-гении Индияның Национал-хостапгалыг шимчээшкиниииң хоочуннарыиың демдеглээн. Олар Индия биле Совет Эвилелиниң аразынга кайыралды быжыг-лаары тайбыңның болгаш улустарның ийыл чок чорууиуң херээнге идиглиг болурунга бүзүрелии илередип турар.

Ядролуг болгаш «сылдыс-тар» дайыннарын болдурбазынче угланган совет тайбың иниципативаларны долузу-биле деткип турарын чагвада иле-реткен.

(СЭТА).

«ССРЭ-ниң алдарлыг конструктору» болгаш «ССРЭ-ниң алдарлыг технологу» хүндүлүг аттарны доктаадыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры бөлээ:**

1. «ССРЭ-ниң алдарлыг конструкторуэ болгаш «ССРЭ-ниң алдарлыг технологу» хүндүлүг аттарны доктаадыл тургузар.

2. «ССРЭ-ниң алдарлыг конструкторуэ болгаш «ССРЭ-ниң алдарлыг технологуэ хүндүлүг аттарны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну конструктор болгаш технологтуг организацияларның, эртем-шинчилел албан чөрлериниң, будүрүлге болгаш эртем-будүрүлге каттыжыышкынарның база будүрүлгелериниң ажылдамчыларынга боттарының бүгү-ле техника экономиктиг көргүзүг-лер талазы-биле делегейниң дээди деңнелиинге сананыр принципиалдыг чаа бедик ажыктыг техниканы болгаш технологияларны ажылдап тур-гускаш, шингээткени дээш тып-сыр.

3. «ССРЭ-ниң алдарлыг конструктору» болгаш «ССРЭ-ниң алдарлыг технологу» хүндүлүг аттарның дугайында Дуруумну база «ССРЭ-ниң алдарлыг кон-структуруэ болгаш «ССРЭ-ниң алдарлыг технологуэ төрөл демдектериниң тайылбырын бадылаар.

4. ССРЭ-ниң Дээди Соведи-ниң Президиумунуң 1979 чыл-дың июль 3-те бадылааны ССРЭ-ниң орденнериниң, ме-дальдарының болгаш хүндүлүг аттарының дугайында инити дуруумуң 19-ку үүлүнүң (ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ведомостиндери, 1979 ч. № 28, үүл 479; 1982 ч., № 1, үүл 1, № 23, үүл 408; 1984 ч., № 29, үүл 502, № 44, үүл 769) «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» дээн сөстерииң соонга «ССРЭ-ниң алдарлыг конструкторуэ, «ССРЭ-ниң алдарлыг технологуэ» дээн сөстерни немей киирер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орлакчызы В. КУЗНЕЦОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль,
1985 чылдың июнь 14.

Бөгүн — Медицина ажылдакчызының хүнү

Чаа Шагаан-Арыгда ийи каът эмнелге чоокта чаа ажыглалга киргеи. Эмчилер-ниң ажылдаарынга база аарыг кижилер-ниң эмненнирииге таарымчалыг байдал тургустумган. Эмнелге коллективи чонга медицина дузазын чедирерииге бүгү ор-галарын мөөнүүр ажылдап турар. Ылаң-гыя не-чаштарның кадыын камгапаары бирги чергенең айтырыы. Ында акушер-гинеколог Галина Гауфманның чаштарның болгаш хөрээженнериң кадыын камга-паарынга киирип келген үлүү дээш эвес.

Ол сааттыг нелерин баш бурунгаар учёт-ка ап, оларның биле тускайлаң ажыл-дарны чорудуп, чамдыкта бажыңнарынга-даа чеде бергилээр. Ол баргаш нелериң чурттап орар байдалын хайгаарап, ажык-тыг арга-сүмелерии берип келген. Ол Ме-дицинна ажылдакчызының хүмүн эки ажылы-биле уткуп турар.

ЧУРУКТА: акушер-гинеколог Г. Гауфман хүлээп алышкын үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШАҢНАЛДЫҢ ЧАА ХЕВИРИ

Социалистиг чарыш. Күш-ажылдың будурукчулуг чо-руунуң бедиирииге, коллек-тивтиң сагылга-чурумунуң быжыгларынга болгаш эскеда-аа ажыктыг херектерге ооң ужур-дузазын билбес кижи амгы үеде чок. Ооң арга-хевирлери-даа хөй.

Мурнакчылар столу. Бистиң республикаңың, ылаңгыя барыын районнарның, кодээ ажыл-агый ажылдакчылары ону эки билир. Часкы, күскү хову ажылдары, хөй кыргыл-дазы, ниитиниң малынга чем белеткели дээн ышкаш чы-мыыштыг ниш үезинде ажыл-чымнар аразынга чарыштың мурнакчыларын демдеглеп, шаңнап-мактаарының бир хе-вири ол.

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи ат-тыг совхозунда бистиң Бора-Хөл хову-трактор бригадазын-да чарыштың ол хевирин кал-баа-биле ажыглап турар. Мурнакчылар столунуң ар-тынга олурар эргени чаалап-алганнар аңаа кээп саадап-тарга, поварлар оларны, ре-сторанда официанттылар дег, чиир чемнин эккеп салып, аш-карып-чемгерер. Чем база ниити ажылчыннарныыңдан аңгы — манчы болгаш хуу-жуур, бууза болгаш боова дээш, оон-даа эске.

Мурнакчылар столунуң ар-тынга олуруксаарларның хөй боору ооң дээштиин хереч-илеп турар. Часкы хову ажыл-дарының үезинде ооң артынга ээлээш эвес кижи олурупкелген. Ынчалза-даа хоочун механиза-тор Бөртүй-оол Сатты, трак-торист ажышкилер Маша Коң-гар, Маша Сатты, комсомол-чу Сергей Доңгакты ол стол артынга бо-ла көрүп болур. Эрткен чылын часын Кызыл-дың № 1 кодээ ажыл-агый профтехучилищезиниң прак-тикантылары бис деп ийи уруг келген. Баштай көөрүмге, ча-жыргаш чоор, трактор башка-рар хамаан чок, улуг дүлгүүр-даа уур хире эвес болганнар. Ынчалза-даа ажылдай бер-генде, эрестиглее болдулар. Ынчангаш оларның училище-зин дооскаш, биске докта-мал ажылдап чедип кээрин, чүгле мен чааскаан эвес шуп-тувус маңан турган бис. Ам сагылга-чуруму быжыг, ажы-лынга харыысалгазы бедик ийи Маша мээң идегелдиг ду-залакчыларым болганнар.

Бригадада шаңнап-мактаа-рының база бир хевирин ор-ганизастаан. Чеди хонуктуң түңнели-биле шылгарааннар-ны акша шаңналын тыаысканда, ооң бодунга бербес, а совхозтуң, бригаданың удур-тукчуларының ат салганы, таңмалыг түскай талон берип каар. Ол талон ёзугаар шаң-налды совхозтуң кассазындан кажан-даа, керек болза элээш-каш талоннарны чыып, мөөң-биле ап болур. Ооң түң-нелинде, мурнуку чылдарде ышкаш, акша шаңналын ал-таш, ону «чуй» бээр тава-рылгалар кеңгүс чок болган.

Хову турлаанын кызыл-бу-луңунда «Соцчарыш экранын-дань кымның канчаар ажыл-дап турарын билип ап, ооң чанында ракета, самолёт, ав-томашина «Беларусь» болгаш оожум чоруктуг ылынгбелиг тракторлар чураан самбырде чарыштың шалыпчыларын, хожудап турарларны хуваай айытканын көрүп болур.

Бригадавыста чарышты ор-ганизастаанын мактаар-даа бодаваан мен. Бисте ол чугула ажылда четпестер эвээш эвес: чарыштың түң-нелдерин озалдады бээр, ча-рыш арнын ёй-шаанда белет-кевейн баар дээш ооң-даа аске таварылгалар тургулаан. Чарыш түңнээрнииң моон-даа аске хевирлерии чедиишкин-ниг боттандырып болурун билип турзувусса-даа, ажыг-лавайн турерывыс канчап-даа четпес.

Кысказы-биле, чарыштың ажыктыын база катап демдег-леп, бистиң бичии дүржүлга-выс аскелерге бичии-даа бол ажыктыг болур ирги бе деп идеп артым.

А. МОНГУШ.
Бора-Хөл хову-трактор бри-гадазының бригадири.

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНГЕН

Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга уткуштур «Торгалыг» совхозтуң малчыннары Түлуш Бегзи биле Дадар Чыппаа чүс өшкүден ыңча анайны өшкү-ден-не 720 грамм дүктү кыр-гааш, күрүнеге дужаар бе-дитпкен хүлээлге алган турган. Ол хүлээлгени ажылга бадыт-каары-биле малчыннар наш дакпыр күжениишкин-биле ажылдаан.

Малчыннар чайгы семир-тилгени эки эрттиреринден аңгыда, кыштаг чоогунуң одар-белчиринге таарыштыр отчарып, немелде чемнерии, чылыг суг, дусту рацион ёзу-гаар берип келген. Чаш анай-ларга бээр ногаан сиген бол-гаш микроэлементилерни кур-лавырлап белеткээн. Мындыг хемчеглерни алганының түң-нелинде, чүс өшкүден 101 анай, бир өшкүден-не 779 грамм дүк кыргыттынган.

Амгы үеде малчын ог-буле чазаа — Хараан-Тенде. Олар чазаглаашкынны менди эрт-тирбишаан, Хараганныг-Сөйырда кыштаның үүрмек септелгезии кылып, Ак-Тал аксында сиген кезер шөлүн суг-гарып, сай-дажын аштап тур-рар.

Н. ДАМДЫҢ.
Өвүр район.

Бөгүн — Медицина ажылдакчызының хүнү

БИЛИИН, КҮЖҮН — ЧОНГА

Медицина ажылдакчызының хүнүн республиканың эмнелге ажылдакчылары багай эвес ажыл-ижи-биле үткүп турар. Бүгү совет чон-биле бир демей, партияның XXVI съездизиниң база СЭКП Төп Комитединиң сөөлгү үеде болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү күжүн, билиин олче угландырган. Бистиң республикада эмнелге черлериниң материал-техниктиг базазы улам ыңай быжыглап орар. Чүгле сөөлгү чылдарда бизин чаа эмнелгелер ажыглалга киргизин. Чижээлээрге, Ак-Довурак хоорайда 120 орунныг урглар эмнелгези, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда 30 орунныг урглар эмнелгези, Кызыл хоорайда урглар эмнээр 120 орунныг эмнелге салбыры, Чадаанада бир эмнелгеге 150 кижи хүлээп алыр позволенниика дээш оон-даа ескө. Оон аңгыда Каа-Хемниң Сарыг-Септе, Эрзинде, Өвүрнүң Хандагайтыда, Бай-Тайганың Төлинде, Бин-Хемниң Туранда төп эмнелгелерин айгыдып, капитал сеттелгезин кылган. Республиканың эмнелге черлери медицинаның чаа эмчи аппараттары болгаш машина-техника-биле хандырганыг. Чыл санында эмнелге черлериниң саны немежип орар. Амгы үеде республикада 240 эмнелге чери чонга бараан болуп турар. Оларның иштинде районнуң 13 төп, 24 участок эмнелгези, 17 санитар-эпидемиологтуг станция, 130 фельдшер-акушер пунктузу бар. Аарыг улустуң чыттырып эмнээр 5140 орунныг эмнелге республика чонунуң ажыглалында. Оон иштинде 3525 орун хоорайларда, а көдээ эмнелгелерде 1605 орун туруп турар. Он муң чурттакчыга хамаарыштыр 186,2 орун болгаш 33,6 дээди эртемниг эмчи онаажыр.

Медицина болгаш албан черлериниң материал-техниктиг базазының быжыкканы, чаа-чаа эмнелгелерни ажыглалга киргени база эмнелгелерни чаа дериг-тереккелдер-биле хандырганы — чурттакчы чонга тускайжыткан эмчи дузазым эки шынарлыг чедирер арганы берген. Оон бир чижээнге республика эмнелгезин көрээли. Бо эмнелге аарыг улусту тускайжыткан аргалар-биле эмнээриниң организас-методиктиг төп чери апарган. Ында хирургия, травматология, нейрохирургия, урология, отоларингология, реаминация, кардиология, пульмонология салбырлары ажылдап турар. Партия болгаш совет органнар Тывага дээди болгаш ортумак эртемниг медицина кадрларын белеткээр, оларны аңгы-аңгы эмнелге черлериниге шын ажыглаар талазы-биле улуг сагыш салып келген. Ортумак эртемниг эмчи ажылдакчыларын белеткээринге Кызылдың эмчи училищезин биче эвес рольдуг. Училище чылдың-на ортумак эртемниг 200 кижини белеткеп берип турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чонның кадыын камгалаарынче чүгле кичээнгейин салып турар. Оон бир хереченизин бистиң Тывадан коруп болур. Чыл санында чонның кадыын камгалаарының бюджеди өзүп орар. Бо чылын 28,5 миллион рубль болган. 1970 чылдарда бир чурттакчыга эмнелге-профилактиктиг дузаламчының чарыгдалы 54 муң рубль тургап болза, а 1985 чылда 92 рубльге чедир өскен.

Республиканың кадык камгалалының бүгү албан черлери бо чылын чонну бүгү-никти диспансеризацияже хаара тударынга идепкейлиг ажылды чоруткан. Сөөлгү чылдарда тудуг организацияларының, транспорт эргелелиниң, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарның ажылдакчыларының эмчи дузазын экижидери-биле цехтериин 5 терапия участогун ажыткылаан. Бо чылдан эгелээш көдээ чонуң кадыын камгалаар хереке эмчилер улам шалыпчы үлүүн киирерлер. Республиканың эмчи ажылдакчылары чонга дуза чедиреринң улам шаңай экижидери-биле хоорайларда болгаш районнарда эмнелгелериниң ажылдаар шактарын эде көргеп. Анаа хүннерде болгаш суббота хүннеринде ажылдаар шактарны узатканнар.

Республиканың кадык камгалал шугумунга үр болгаш үре-түңнелдиг ажылдап келген эмчи ажылдакчыларының саны чылдың-на көвүдеп орар. Республика эмнелгезиниң лабораторизи эргелекчизи З. Н. Корина, Кызыл хоорайның халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң улуг сестразы В. Ф. Климова, республиканың стоматология поликлиниказының улуг эмчизиниң оралакчызы А. М. Щербакова, Мөңгүн-Тайга район эмнелгезиниң фельдшери З. Б. Салчак, Сут-Хөл район эмнелгезиниң улуг эмчизи О. Ш. Ондар, Өвүр район эмнелгезиниң улуг эмчизи В. П. Хайжон болгаш өскелер-даа бот-тарының кызымак ажылы-биле ажылчы чонуң хүндүткелин база үнелелин чедип алганнар.

Республикада 267 эмчи ажылдакчызы медальдар болгаш орденнер-биле шаңнаткылаан. Оларның арасында Ленин орден-биле ийи, Кушажылдың Кызыл Туң орден. биле тос, «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле 16 кижи шаңнаткан. «РСФСР-ниң алдарлыг эмчизиэ» хүндүлүг атты чеди, «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизиэ» хүндүлүг атты 45 эмчиге тывыскан. 163 кижи «Кадык камгалалының тергиинээ» көрек демдээниң эдилекчизи. Медицина ажылдакчызының күнүн тараыштыр кадык камгалал шугумунга үр чыдарда эки ажылдап келгени дээш чеди кижиге ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң 1985 чылдың апрель 24-те үнген дужаалы-биле «Кадык камгалалының тергиинээ көрек демдээни тывыскан. Оларга республиканың санэпидстанцизазының улуг эмчизи Ю. П. Бахвеев, республика эмнелгезиниң салбыр эргелекчизи Г. Ф. Голубева, Эрзин район эмнелгезиниң салбыр эргелекчизи К. К. Өлзей, Кызылда халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң эмчизи М. А. Рыжкова, республиканың № 2 бөжүдулга эмнелгезиниң улуг сестразы Б. С. Савыр, республика эмнелгезиниң улуг сестразы М. М. Шевченко, республиканың уруглар эмнелгезиниң фельдшери А. Г. Черепанова хамааржыр.

Чедип алган чедишкиннер-биле чергелештир ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер барын мининир апаар. Бар арга-курлавырларны моон соңгаар улам эки ажыглап, четпестерни дарый чайладырынче, шиитпирлеттинмейн келген айтырыгларны демнит ажыл-иш-биле чорудуп турган, чедип алырынче сагыш салып ажылдаары — медицина ажылдакчыларының чугула сорулгазы.

О. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң кадык камгалал министрликиң оралакчызы.

АРАГА ИШЛЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЖЫЛДАП КЫЛГАН

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партияның болгаш бүдүрүлгелериниң коллективтери, көдээ Советтиң хамаатылары иэимбиле деткип турар. Араганы кайы-хамаан чок ижер чорук нептерел бар чыдар бо үеде тургустунган чугула айтырыг дээрэин олар демдеглеп, ол чаңчылды көдээ Советтиң девискээринге шуут тургуспас талазы-биле боттуг хемчегларни ажылдап кылып турар.

Советтиң девискээри бичө эвес. Нииттизи-биле 1,5 муң ог-буле бар. «Ленинчи орук» совхозтуң ишчилери чурттап турар Дерзиг-Аксы суур база бистиң Советке хамааржыр, ында 950 кижи бар. СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалдары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң база РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктары үнген соонда ону бо хамаатыларның шупгузугга чедир тайылбырлаар ажылга районнуң партия, профэвилея болгаш комсомол органнарының ажылдакчылары-биле кады Советтиң активи идепкейлиг киржип келгеп.

Арагалаар чоруктуң фактылары илереп, эзирик кижилер ниитининг корум-чурумун үрээр болза, оларга шыңгыы хемчег хүлээдирин айтыкан Чарлыктарның күштүг болуп кирер хүнүнге чедир көдээ Советтиң девискээринде турар бүгү күш-ажылчы коллективтерге хуралдар эрткилээн. Оларның киржикчилери ол бүжар чаңчылды бистиң ниитилелиивиске тургуспас, арагалаар кижилерниң буттарының адаанга чер хып турар хылдыр хемчег хүлээдир талазыбиле тодаргай, боттуг саналдарны киирип турган.

Бир-ле дугаарында район төвүнге үнүп турар дружинниктерниң санын көвүдедирин ажыглачы чон шиитпирлээн. Мурнуку чылдарда хүнде-ле 5—6 кижи үнер, бүгү девискээрни олар хайгаарап четтиклеп турган. Оон уламындан бажыңында дүржоктаныр, кудумчуларга эзирик чорааш хөй-ниитининг корум-чурумун хажыдар кижилер болганчок көстүп көрр турган. Ам хүнделе дружинниктер 50 чедир үнүп турар. Оларны бүдүрүлгениң, организациянның удурткучулары боттары бөштаавы чаңчыл апарган.

Араганы садар чурумнуң дугайында айтырыг элээн маргылдаалыг турган. Бөштайгы үеде нормалап садарын дугуржуп турган бис. Июнь айның бо эрткен хонуктарында нормалап садып келдивис, магазинге кижи бүрүзүнге бир шил водка, бир шил кат арагазы садар деп көргеп. А арагачылар колдуунда-ла ол хире хемчээлге ол турарындан ескерлиишкин оон үнмээни ам илдең апарган. Харын чаа Чарлык өзугаар штрафтаарындан сезинггенир хөй-ниитти черинге арага ишпес апарган. А нормалап каарыыскадаа, араганы кижи санынга садып алыр хемчээл чызырылбайн турар. Ынчангаш кеиир айдан эгелеп талон системазынче кирер деп дугуруштувус. Ажылдап турар кижи айдаа-ла чүгле чаңгыс шиә арага алыр апаар.

Бисте арагалаарынга сундулуг 70 хире кижи бар. Оларны садыгжылар таныыр, аттарын бижээш база арага садар магазинде берип каан. Ынчангаш арагачы кижиниң Сарыг-Сеп суурда эзиртир суксун садып алырынга орук хагдынган.

Самогон хайындырар чорук-биле база демиселди чорудуп эгелээн бис. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыында бажыңга арага кылыр чорукту хоруур талазы-биле одуругларны самогонщиктерни бодандырыпкан. Олар ол чоруун кагганнар. Чоокта чаа харын ону тоовайн бажыңга эзиртир суксун аймаан белеткээр чоруун уламчылап турган бир хамаатыны торгаан бис. 50 рубль төлээн ол хамаатыга моон соңгаар самогон хайындырбазын аазаан.

Ындыг-даа болза, көдээ Советтиң күүскөм кежигүннери, депутаттар рейдилерни база удаедараа эрттирип турар. Олар ажыл хүнүнде магазиннер кезип, арага дилеп, азы эзирик чоруур кижилерни илередип турар. Июнь 1-ден бээр бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга база чөнгыс эвес удаа рейд кылган бис. Мынчага чөнгыс-даа эзирик кижи ажылдаарынга черинге корбээн бис. А ол дээрге, чеднишкиниг ажылывыс болур. Ынчангаш бо ажыл оожургаарынче эвес, харын-даа улам дээштиг ажыл чорударынче бисти кыйгырып турар.

Арагалаар чоруктуң уржуугүн, хоразының дугаынында тайылбыр ажылын ам-даа уламчылавышаан бис. Бодум хүүмда «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 4 КМК-зынга, орук-тудуг участогунга, райпога барып, тайылбыр ажылын кылдым. Ону күш-ажылчы коллективтер бүрүн чүүлдүгүнүшкүн-биле хүлээп алыр чорду.

Штрафка хамаарыштыр үнүп турар сананарынды бирээзинге доктаап көрейн. Арага ижип алгаш, ниитининг корум-чурумун үрээн кижиниң штрафтаар дээнки шын. Торгап турар-даа бис. А ог-буленин чөнгыс кежигүнү төлеп чок чоруун көргускеш, штраф төлээрге, оон үргулларынга, ашаанга азы кадайынга когарал таваржыры билдингир. Арага ишкен кижи акшаны ог-буле бюджединден үндүрер болгай. Ынчангаш чамдык күш-ажылчы коллективтер штрафтаткан кижини бодунуң дорт ажылдап турар черинге ийикпе, оске-даа черге ажыл шагының соонда ажылдаап, ол акшазын бодунуң күжү-биле ог-буленге эгидер үжурлуг деп иеген турар. Бо сананды көдээ Советтиң күүскому чөптүг деп көруп, анаа хамаарыштыр хемчегни моон соңгаар алырын хүлээпип турар.

Арагачылар-биле чергелештир маңгыстанчак амыдыралдыглар-биле демиселди база күштелдирген. бис. Дорт уруглуг хирезинде ажыл кылбас, чүгле арагалаарын бодаар, ажы-төлүнүң кижизидилгезинче кичээнгей салбас бир кижиниң не эргезин казаан бис. Т. Подгорных, И. Кудрявцев деп кижилерге ажылга кирип алыр хуусаа айыткаш, моңаап тур бис. Бир эвес оң үеде ажылдап эгелевес болза, керээн истелге органнарынче кирер.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисселиг көскү агитациянны база ажыглап турар бис. «Ногаан чыланнын» хоразының, уржугтарының дугайында тайылбырны будурулгелерде бижээш аскан, хөй-ниитининг чурумун хажыктаан төлеп чок кижилерниң чуруктарын милиция бажыңының чанында «Эки чурттаарынга биске шаптыктер турарлар бо» деп свстерниң адаанга азып турар бис. Ол база дыка дээштиг дээрзин чугаалаар апаар.

Ниитизи-биле арагалаашкын деп бүжар чаңчылга удур бистиң демиселдиг маңнаар чоруп турар. Оон бөштайгы түңнелдери эки-даа болза, точка салыры элек. Шүүт үзүткеер дээш ам-даа шудургу ажылдаар ужурлуг бис.

Л. КАМЗАЛАКОВ,

Сарыг-Сеп көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

КҮЖҮВҮСТУ МӨӨҢНЕП ТУРГАШ

Санаторийниң баштайгы он чылының ажылы Аде-чурттуң Үзүг дайынының болгаш дейин соонгары чылдар-биле холбашкан. Оон-биле чергелештир материал-техниктиг базазыны организастаарынга болгаш медицина кадрларын быжыглаарынга нарыядаашкыннар тургулаан. 1950 чылга чедир рентген кабинет, клиниктиг лаборатория дээш ышкаш ескө-даа кабинеттер чок турган. 1947 чылга чедир санаторийниң чайгы сезонунга Кызылдан бир эмчини, бир медицина сестразын чорудуп берген. Районнарже аргыжар автотранспорттуң чогундан аарыг улус санаторийге эмнелгеге үезинде келбейин баавр. Оларның чартыы озалдап кээр турган. Кызыл чурттуг М. Биче-оол — санаторийниң эң баштайгы дыштаныкчызының бирээзи. 1940—42 чылдарда ол чадаг-тергелиг кээп санаторийге эмненип турган. Бо чылдар үезинде санаторий эмнээшкинин колдуунда аргар-бойдус-биле холбаштырып, шимчээшкинниг болгаш хүн чурумун сагыырын чугулаап келген. Ынчан туберкулёз аарыгларын эмнээр препараттар дыка ховар турган, оон уламындан колдуунда хөлы бүрүзүнүң хандызын эмге ажыглаар турган.

1957 чылда санаторийге В. И. Караканның удуртулгазы-биле 10 орунныг кезер салбыр ажылдап эгелээн. Ийи чыл дургузунда кезип эмнээшкиннден 43 кижи сегип үнген. Кезип эмнээриниң эки-бүрү 10 методун ажыглап турар апарган. Ол үеде Кызыл хоорайга безин туберкулезтыг чедирер арганы берген. Республиканың эмнелге черлери медицинаның чаа эмчи аппараттары болгаш машина-техника-биле хандырганыг.

Чыл санында эмнелге черлериниң саны немежип орар. Амгы үеде республикада 240 эмнелге чери чонга бараан болуп турар. Оларның иштинде районнуң 13 төп, 24 участок эмнелгези, 17 санитар-эпидемиологтуг станция, 130 фельдшер-акушер пунктузу бар. Аарыг улустуң чыттырып эмнээр 5140 орунныг эмнелге республика чонунуң ажыглалында. Оон иштинде 3525 орун хоорайларда, а көдээ эмнелгелерде 1605 орун туруп турар. Он муң чурттакчыга хамаарыштыр 186,2 орун болгаш 33,6 дээди эртемниг эмчи онаажыр.

Медицина болгаш албан черлериниң материал-техниктиг базазының быжыкканы, чаа-чаа эмнелгелерни ажыглалга киргени база эмнелгелерни чаа дериг-тереккелдер-биле хандырганы — чурттакчы чонга тускайжыткан эмчи дузазым эки шынарлыг чедирер арганы берген. Оон бир чижээнге республика эмнелгезин көрээли. Бо эмнелге аарыг улусту тускайжыткан аргалар-биле эмнээриниң организас-методиктиг төп чери апарган. Ында хирургия, травматология, нейрохирургия, урология, отоларингология, реаминация, кардиология, пульмонология салбырлары ажылдап турар. Партия болгаш совет органнар Тывага дээди болгаш ортумак эртемниг медицина кадрларын белеткээр, оларны аңгы-аңгы эмнелге черлериниге шын ажыглаар талазы-биле улуг сагыш салып келген. Ортумак эртемниг эмчи ажылдакчыларын белеткээринге Кызылдың эмчи училищезин биче эвес рольдуг. Училище чылдың-на ортумак эртемниг 200 кижини белеткеп берип турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чонның кадыын камгалаарынче чүгле кичээнгейин салып турар. Оон бир хереченизин бистиң Тывадан коруп болур. Чыл санында чонның кадыын камгалаарының бюджеди өзүп орар. Бо чылын 28,5 миллион рубль болган. 1970 чылдарда бир чурттакчыга эмнелге-профилактиктиг дузаламчының чарыгдалы 54 муң рубль тургап болза, а 1985 чылда 92 рубльге чедир өскен.

Республиканың кадык камгалалының бүгү албан черлери бо чылын чонну бүгү-никти диспансеризацияже хаара тударынга идепкейлиг ажылды чоруткан. Сөөлгү чылдарда тудуг организацияларының, транспорт эргелелиниң, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарның ажылдакчыларының эмчи дузазын экижидери-биле цехтериин 5 терапия участогун ажыткылаан. Бо чылдан эгелээш көдээ чонуң кадыын камгалаар хереке эмчилер улам шалыпчы үлүүн киирерлер. Республиканың эмчи ажылдакчылары чонга дуза чедиреринң улам шаңай экижидери-биле хоорайларда болгаш районнарда эмнелгелериниң ажылдаар шактарын эде көргеп. Анаа хүннерде болгаш суббота хүннеринде ажылдаар шактарны узатканнар.

Республиканың кадык камгалал шугумунга үр болгаш үре-түңнелдиг ажылдап келген эмчи ажылдакчыларының саны чылдың-на көвүдеп орар. Республика эмнелгезиниң лабораторизи эргелекчизи З. Н. Корина, Кызыл хоорайның халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң улуг сестразы В. Ф. Климова, республиканың стоматология поликлиниказының улуг эмчизиниң оралакчызы А. М. Щербакова, Мөңгүн-Тайга район эмнелгезиниң фельдшери З. Б. Салчак, Сут-Хөл район эмнелгезиниң улуг эмчизи О. Ш. Ондар, Өвүр район эмнелгезиниң улуг эмчизи В. П. Хайжон болгаш өскелер-даа бот-тарының кызымак ажылы-биле ажылчы чонуң хүндүткелин база үнелелин чедип алганнар.

Республикада 267 эмчи ажылдакчызы медальдар болгаш орденнер-биле шаңнаткылаан. Оларның арасында Ленин орден-биле ийи, Кушажылдың Кызыл Туң орден. биле тос, «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле 16 кижи шаңнаткан. «РСФСР-ниң алдарлыг эмчизиэ» хүндүлүг атты чеди, «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизиэ» хүндүлүг атты 45 эмчиге тывыскан. 163 кижи «Кадык камгалалының тергиинээ» көрек демдээниң эдилекчизи. Медицина ажылдакчызының күнүн тараыштыр кадык камгалал шугумунга үр чыдарда эки ажылдап келгени дээш чеди кижиге ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң 1985 чылдың апрель 24-те үнген дужаалы-биле «Кадык камгалалының тергиинээ көрек демдээни тывыскан. Оларга республиканың санэпидстанцизазының улуг эмчизи Ю. П. Бахвеев, республика эмнелгезиниң салбыр эргелекчизи Г. Ф. Голубева, Эрзин район эмнелгезиниң салбыр эргелекчизи К. К. Өлзей, Кызылда халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң эмчизи М. А. Рыжкова, республиканың № 2 бөжүдулга эмнелгезиниң улуг сестразы Б. С. Савыр, республика эмнелгезиниң улуг сестразы М. М. Шевченко, республиканың уруглар эмнелгезиниң фельдшери А. Г. Черепанова хамааржыр.

Чедип алган чедишкиннер-биле чергелештир ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер барын мининир апаар. Бар арга-курлавырларны моон соңгаар улам эки ажылдап, четпестерни дарый чайладырынче, шиитпирлеттинмейн келген айтырыгларны демнит ажыл-иш-биле чорудуп турган, чедип алырынче сагыш салып ажылдаары — медицина ажылдакчыларының чугула сорулгазы.

О. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң кадык камгалал министрликиң оралакчызы.

АЧЫЛЫГ ЧЫМЫШ

Элегес суурнуң участок эмнелгези. Тывада база бир хоочун ажыл-агыйларның бирээзи Тока аттыг совхозтуң төвүнге чурттакчы чон хөй, ырак-узак турлагларда малчыннар база бар. Оларның эмчи хандырылгазын организастаары белен эвес айтырыг. Тускай амбулаторияда аарыг кижилерни эмчилер хүлээп ап турар. Чыттырып эмнээр салбырга ол черге эмнеп болгу дег аарыглыг кижилерге эмчи дузазын көргүзүп турар. Эмчилериниң ажылы чүгле оонбиле кызыгаарламыр эвес, харын аарыгларны болдурбазынче угланган профилактика ажылы база хөй болгай. Чоинуң кадыкшылын быжыглаар, оларга мергежилдиг эмчи дузазын көргүзери чүгула сорулгалар болуп турары чугаажок.

Участок эмнелгезиниң эмчилериниң арагында ажылы онза чымыштыгларның бирээзи акушер-гинеколог болуп ажылдап турар Дина Байыровна Дугур. Көдээ эмчиниң ажылы-биле каксы-даа бол танывышп, араавыста чугаалашкан бис. Кызылдың эмчи училищезини дооскандан бээр эрткен 25 чылдарда колдуунда көдээ суурларга ажылдап чораан кижи болду. Оожум будуштуг, бодүүн, эвилең чаңныг эмчи-биле танышып чугаалажырывыска мынча дейдир:

— Хөй уруглыг ог-буленге өскен болгаш, школа соонда дораан-на авамга дузалажып, дүңмаларым өстүржүрүбиле эмчи училищезинче өренип кирген мен. Училищени 1960 чылда доостум. Кады өренип чораан эштерим колдуу-ла дээди эртемниг болгулаавнар. Мен улаштыр өренир чай чок артканым бо-дур.

Шынап-ла, чээрби беш чыл дургузунда Тываның суурларынга, ырак-чоокка оон ажылдаваан ажылы-ла чок. Училище соонда дораан-на Тес-Хемниң О. Шымаага медпункт эргелекчилел ажылдаан. Чап-чаа-ла сургуул дооскан аныяк кыска ол хире харыысалгалыг ажылды холуубиле тудуп кириптерге белен эвес болбайн аан. Шупту айтырыгларны бодуң шиитпирээр сен. Ырак-узак черге кандыг аарыглыг кижилер таварышпазын, дүргеп дуза чедиреринң таварылгалары хөй болур. «Ол берге-дир, шыдаавас болдум бе» деп чугаалаар-даа эргеп чок, аарыг кижиге дузалаар, ону эмнээр апаар. Дина ындыг түүлдерден черле ундараавам. Көдээ эмчиниң хүн бүрүдегі нарын, берге ажылынче бүрүн шыммып кире берген.

Оон соонда Тес-Хемниң Ак-Эрикке ажылдай берген, аарыг улусту хүлээп ап, божудар салбырга аваларны бокшудуп, чаагай үлүг-хүүдүн кииришкен. Шупгузугга канчап четтигип турганын Дина Байыровна ам боду кайгап орар. Эмчиниң бедик харыысалгалыг ажы кижини чайгаарда ажыты үгленыышкынче хаара туда бээрки эмчи чугаалап орду. Кижи бодунуң чонга, хөйге кайы хире ашыктыгын-биле бээрге, улам ажы-ажылдаавар. Эмчиниң шын-на сеткилин илереткенинге мен база каттыжып ордум.

Дина ол-ла чылдарда Берт-Даг суурга аныяк оол-биле ог-буле тудуп, ава-кежиктиг чурттай берген. Өг-булезинин ойы-биле Минусинскиге чурттап тура, божудулга бажыңына ажылдап турган. Чырык чер кырынга төрүттүнүп турар бичии чаштыг хүлээп ап, оон ааязының караан чырыдар ышкаш ачы-буян кайда боор, шынап-ла буянныг иш. Үргүлүү көдээ суурларга ажылдап келген эмчи харын Өвүрнүң Хандагайтыга элээн каш чылдарда уруглар кабинединге ажылдап турган, ол үени эмчи эң-не өөрүшкүлүг, онзагай деп сакап чоруур. Мында, Хандагайтыга, Дина эмчи бодунуң уругларын божаан. Ие кижиниң өөрүшкүзүнде кызыгаар чок.

Эрткен чылдың августа Элегес суурга ажылдаары-биле шилчип келгенинин мурнунда, Берт-Дагның участок эмнелгезинге ажылдап турган, анаа лабораториязы үндезилеп ажыдыкан. Боду анаа ажылдап, ук ажылга база ижиге берген. Амыдырал чаңгыс черге турар эвес, ол доктаамал ескерлир, бодунуң хөйлуларын кижиниң мурнунга бо-ла чедирип кээр. Бо удаада Таңдының Элегеске кээп чурттаар ужурга таварышкан. Чаа коллективке чаңчыгып ажылынче сундугуп кирген, өөренген ажылы, биезги-ле чымыжы. Ие болган кижиниң өөрүшкүзү, чаштың баштайгы кыйгызы. Бо бүгү ону кеззээде сорук киирип чоруур.

Дина Байыровна Дугур-биле оон бажыңында кежээге дээр чугаалажып орган бис. Бажыңына-даа олут орбас кежээ кижи болду. Ол хире чай чок хирезинде дузалал ажылагыйны база сайзыралып турар, инектери-даа, дагаалары-даа, таваннары-даа бар. Кыстарының улугларының өөренип чоруй барганнар. Чедиги классчы Света аазының эки дузалакчы болуп өзүп орары илдең. Кадарчыдан инектерин уткуур, таваннарга чем каап бээр, аъш-чем кылчыр дээш ажыл-ла хөй. Ногаа өстүреринге база чаңчыккан ог-буле болду, кадыкшылга ногааларның ажыын билир болгаш, ону чиирингө ойлеп ажаан өстүрерлер.

Телевизорга «Үе» дамчыдылгазы эгелеп турда, эмчини хереглээн кижи сурып чедип келген. Участок эмнелгезинден келдирткен. Кочетово суурдан божуурду-биле аныяк ие келген. Доп-дораан чорбас болза хоржок дээш, ол бурт диди (Кочетово, Чал-Кежиг, Каък суурларның божуур хезээженнери бо эмнелгеге кээп турар).

Эртенинде эмчиге ужураажы бердивис, дүүкеминиң ийи шакта бажыңына ээп келген болду. Дунуп божуур аныяк кижиниң ээди узак аарыыр. Кочетовода уруглар садында ажылдап турар Татьяна Оюн чиик чаагай божуп алган, олчазы—оол болган. Үш кг. ажыг деңзилиг, кадык-шыырак уруг болганынга эмчиниң сеткили ханганы илдең. База бир хамааты төрүттүнген, оон башгайы кыйгызы чүгле авазының эвес, харын эмчи Динага база өөрүшкүнү шаңнаан.

— Үчёттө турар божуур неевер бисте хөй. Малтыннар база бар, оларны доктаамал хайгаараар апаар—деп, эмчи меңээ чугаалап орду.

Көдээ эмчиниң сеткил салыр айтырыглары-ла хөй. Суурга аарыг-шеверни сагыыры, не болуур хереэженнерниң амыдырал байдалын хайгаараары, чаштарның кадыын хынаары, оларның мөзүг-будуштуг, кадык чаагай, күш-демир талазы-биле дадыккан кижи болуурунга кара чажырган-на сагыш салыр апаар болгай. Дина Дугурнүң ол бүгүге киирип турар үлүг база бар.

Б. ДИРЧИН.

ДОКТААМАЛ ЧОРУДАР

Улуг-Хем районда «Сельхозтехника» салбырының коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылының эрткен беш айының планныг онаалдаларын чедишкиннинг күүсеткен. Көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин ой-шаанда чорудуп, совхозтарга боттуг дузаны каткан. Машина-трактор мастерскаазының коллективи (эргелекчизи Х. Д. Тангыт-оол) трактор септээр планын ажыр күүсеткеш, социалистиг чарыштым тиилекчизи болган.

Будурулгеде М. Ф. Блинов, Э. Лопсан-Комбу, Д. П. Дергүно, О. Оюу, В. Вихрев дээн ыңжаш мурнакчылар боттарының планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар. Ынчалза-даа коллективтиг адын бүжартадып, арагадарыже хандыгар чамдык эштериң бар болуп турары хомудавчыг. СЭКП ТК-ниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайындаа доктаал амыдыралга чоруп турда-ла, чамдык Ю. Домбай, В. Новиков, Х. Бөшпей-оол, Б. Яндарае дээн чижектиг чоланчылар эзирктер сергедир черге кирип, хөйниитининг болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн. Ол эзирни коллективтиң хуралынга тургузуп, 50-50 рубльге штрафтаан.

Коллективте ажыл шагы үзер чоруктар көвүдээн. Эрткен чылын беш ай дургузунда будурулгеге 713 кижи ажылдап тургаш, 206 кижи-дүңүн чидирген.

Моон алгаш көөрге, коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумну куду деңнелде тургустунган. Бо талазы-биле тодаргай хемчегларни «Сельхозтехниканың» удуртукчулары ап, арагачыларны болгаш ажыл шагы үзерлерге удур демиселди шыңгыыредып, доктаамал чорудары нөгеттинип турар.

К. ТУЛУШ.

Саннар, фактылар

⊙ Кадык камгалал албан черлериниң четкизин улам калбартыры 1985 чылдың планында көрдүнгөн. Бир эзимегде 116 муң кижиниң эрттирер чаа амбулаториялополиклиникаларга албан черлерин тудар. Оон түңнелинде эмнелге шиичилгезин эртер ерге 4,9 миллион чедир өзер. Оон-биле чергелештир 60 муң орунныг эмнелгелерни тудар.

⊙ Бо чылын шиитизи-биле алырга, медицина үлетпуруунүң продукциязы 6,4 хүү көвүдээр, 3,7 миллярд рубль түңнүг продукцинны бүдүрер.

⊙ Муң-муң эмчилер, ортумак медицина эртемниг хөй-хөй специалистер ССРЭ-ниң барык 60 муң медицина албан черлеринде ажылдап турар.

⊙ 1984 чылда Бүгү-эвилевдиг коммунистиг субботникгидеп киргеп акша-харацгыбиле 7,5 муң орунныг эмнелгелериниң болгаш бир эзимегде 11,6 муң кижиниң эрттирер поликлиникаларының түдүгү тудар.

⊙ 10 муң кижиге онаавастыр алырга. ССРЭ-де 40, а Великобританияда, Японияда — 18-18, Францияда— 20, АКШта — 24, ГФР-де—27 эмчи ажылдап турар.

Кызыл хоорайның бир дугаарлыг поликлиниказынга медицина ажылдакчызының хүнүнге тураскаатkан конкурска эмчи сестралары идепкейлиг киржип, айтырыгларга долу харыыларны бергенинер.

Бо конкурска биргө черин Татьяна Монгушевна Лопсан, ийигизин— Армия Дыкыровна Монгуш, үшкүзүн — Августа Оюн алган. Тиилекчилерге шаңналдарны тывыскан. Сааган айтырыгларны диднм харыылаавы дээш медсестра Нина Арандолга шаңнаады база берген.

ЧУРУКТАРДА: медицина сестраларының конкурузунуң болуп эртип турган үези. Медицина ажылдакчызы [оң талазында] Катерина Черепанова харыылап тур.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Чагаа изи-биле

№ 8 ПТУ: чүге ара кагганыл?

Шагаан-Арыгда № 8 ПТУ-нуң доозукчуларының адындан бижээн хомудалдыг чагааны чоокта чаа редакция алган. Ында сургуулдар стипендия орта албайн турарын болгаш училищеде чамдык четпес ажылдар дугайын бижээн. Чагааның изи-биле үк училищеге барып, оон ажыл-амыдыралы-биле ганышкан. Ол дугайында материалды моон адаанда парладывыс.

1984-85 өөредилге чылында № 8 ПТУ алдан беш сургууллу хүлээп алган. Дашчының, бызаңчының, штукатур-маляр-ның мергежилинге үк училищеде өөредип турар. Үш бедүкке өөренип кыштаан сургуулдар апрельден бээр Чаа Шагаан-Арыг хоорайда тудуг объектилеринде күрүне практиказын эрттирип эгелээн. Июль эгезинде доозарының экзаменнери эгелээр. Бо чылын училищени чүгле 40 сургуул доозар. Доозукчуларның сеңы чүге ынчаар хөлжээнил? Бо айтырыгга училищениң директору Б. Ш. Дамба мындыг харыы берди: — Сургуулдар чөчелээшкинниң планының күүсеттинмейн турарының-даа, өөренип кирип алганнарын ара каггаш чоруп турарының-даа кол-ле чылдагааны — училищениң материал-техниктиг баазазының кошкаанда. Өөренип, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаанында.

Директорнуң оң харыызынга каттышпас арга чок. Училищеге ажыглаан тускай бажың чок. Бо эртип турар өөредилге чылында ында ортумак школаның үш клазын ПТУ-га берген. Оон ийизинге кичээлдер эртип турган, а бирээзинге сургуулдар чурттап турган. Сургуулдарның амгы чурттап турар общежитиезин чүгле февраль айда берген. Училищеде практиктиг кичээлдер эрттирер кабинеттер, лабораториялар-даа чок. Кичээлдер чүгле теория кырынга эртип турган. Сургуулдарның чемненип турган столоваязы кышкы үеде ажылдаарынга белен эвес болганындан хөгдынган болгаш ол олчаан ажылдаваан. Бо чылдагаанналрның уржуу-биле хөй сургуулдар өөредилгезин ора кагган.

Куш-культура кичээлдеря эрттирери-биле училище школаларның спорт залын дилеп чоруп турар. Школа директорлары ону чамдык үелерде чөпшээреевейн баргылаар таварылгалар-даа тургулаан. Спортчу секциялар эрттирери оон артык бергедээшкиннерге таварыжып турган дээрэн чугаажок, № 8 ПТУ-нуң сургуулдары районга эртип турган спортчу маргылдааларга киржип, багай эвес түңнелдерни чедип ап келген. Куш-культура кичээлдерин эрттирер таварымчалыг байдал турган болза, түңнел оон-даа эки турар иймк.

Үстүнде айттымган четпестер дугайында сургуулдарның редакциязе бижээн чагаазында база айтып турар. Оларның уй хомудалын профтехөөредилге эргелел болгаш үк ПТУ-нуң баазе будурулгезэн, «Шагонартэжстрой» трест шэзнгейге ап, чогуур хемнелерни чаа өөредилге чылы эгелевээнде ап чорудар ужугуур.

Оон ыңгыда күрүне практиказын эрттирип турар сургуулдарны дээре ажылдыг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг бригадаларга ажылдадыры чугула. Сургуул бүрүзүн бригадада коммунист азы ажылчын санында дагдындырары албан. Ол чорук сургуулдарның ажыляды эки шиңгээдип алырынга-даа, ажыл дээш харыысалгалыг болурунга-даа улуг салдарлыг. А амгы үеде практика эрттирип турар сургуулдар шупту ыңгы-ыңгы бригадаларда. Оларны бижыглаан тускай дагдыныкчылар-даа чок. А чамдык үлегер чок улуг эштер практикалап турар сургуулдарның дөрт хүлээлгезинге хамаарышпас ажылдар кылдыртыры-биле кызыгаарлаттынып, сургуулдарның шилип алган мергежилинге хамаарбайр. оларның сонуургааны ажылынга ажылдатпайн турар. Оон түрүжүк ажылынга эзирик кээп, сургуулдарга үлегер чок чорууп көргүзе бээрлер база таварыжып тургулаан. Практика эрттирер сургуулдарга мындыг эвчок чүүлдер моон соңгаар турбазын чедип алыры — № 8 ПТУ-нуң башкыларының, мастерлериниң кол хүлээлгезин.

Училищеге өөренип-даа, практика эрттирип-даа турган үезинде сургуулдар күрүне стипендиязы 30 рубльди ап турардар. Оон ыңгыда 46 рубльди «Шагонартэжстрой» трест ай сеңында берип турар. Ынчалзе-даа кичээл азы ажыл шагы үскени дээш оң акшаны чүгле тускай табель әзүгээр берип турар. Ынчангаш стипендия албайн турар бис деп бижип турар сургуулдар кичээл үскеш, боттарының буруузу-биле ону албайн барган дээрзин мөңге демдеглээр апаар. Оң акшаны оларга чүге бербейн турарыл дээрге-ле, билдингир ышкажыл, олар кичээл үзүп турарлар-дыр. Кичээл шагы үслээн сургуулдар күрүне стипендиязы (30 рубль)-биле кады 46 акшазым база ап турар. Ындыг эки өөредилгелиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг сургуулдар училищеде база бар, оларның чижээнге Тамара Доспанай, Орлан Сат олар хамаарыжыр.

Материал-техниктиг байдалында таарымча чок чүүлдер турза-даа, училищеде өөредилге-кижизидилге ажылы хире-шаа-биле чоруп турар дээрзин база айтыр апаавр. Училищеде кижизидикчи башкы (хоочун, дуржулгалыг кижи) В. О. Долчаңмаа үргүлаарын, сургуулдарга үлегер чок чорууп көргүзе бээрлер база таварыжып тургулаан. Практика эрттирер сургуулдарга мындыг эвчок чүүлдер моон соңгаар турбазын чедип алыры — № 8 ПТУ-нуң башкыларының, мастерлериниң кол хүлээлгезин.

Училищеге өөренип-даа, практика эрттирип-даа турган үезинде сургуулдар күрүне стипендиязы 30 рубльди ап турардар. Оон ыңгыда 46 рубльди «Шагонартэжстрой» трест ай сеңында берип турар. Ынчалзе-даа кичээл азы ажыл шагы үскени дээш оң акшаны чүгле тускай табель әзүгээр берип турар. Ынчангаш стипендия албайн турар бис деп бижип турар сургуулдар кичээл үскеш, боттарының буруузу-биле ону албайн барган дээрзин мөңге демдеглээр апаар. Оң акшаны оларга чүге бербейн турарыл дээрге-ле, билдингир ышкажыл, олар кичээл үзүп турарлар-дыр. Кичээл шагы үслээн сургуулдар күрүне стипендиязы (30 рубль)-биле кады 46 акшазым база ап турар. Ындыг эки өөредилгелиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг сургуулдар училищеде база бар, оларның чижээнге Тамара Доспанай, Орлан Сат олар хамаарыжыр.

Материал-техниктиг байдалында таарымча чок чүүлдер турза-даа, училищеде өөредилге-кижизидилге ажылы хире-шаа-биле чоруп турар дээрзин база айтыр апаавр. Училищеде кижизидикчи башкы (хоочун, дуржулгалыг кижи) В. О. Долчаңмаа үргүлаарын, сургуулдарга үлегер чок чорууп көргүзе бээрлер база таварыжып тургулаан. Практика эрттирер сургуулдарга мындыг эвчок чүүлдер моон соңгаар турбазын чедип алыры — № 8 ПТУ-нуң башкыларының, мастерлериниң кол хүлээлгезин.

Училищеге өөренип-даа, практика эрттирип-даа турган үезинде сургуулдар күрүне стипендиязы 30 рубльди ап турардар. Оон ыңгыда 46 рубльди «Шагонартэжстрой» трест ай сеңында берип турар. Ынчалзе-даа кичээл азы ажыл шагы үскени дээш оң акшаны чүгле тускай табель әзүгээр берип турар. Ынчангаш стипендия албайн турар бис деп бижип турар сургуулдар кичээл үскеш, боттарының буруузу-биле ону албайн барган дээрзин мөңге демдеглээр апаар. Оң акшаны оларга чүге бербейн турарыл дээрге-ле, билдингир ышкажыл, олар кичээл үзүп турарлар-дыр. Кичээл шагы үслээн сургуулдар күрүне стипендиязы (30 рубль)-биле кады 46 акшазым база ап турар. Ындыг эки өөредилгелиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг сургуулдар училищеде база бар, оларның чижээнге Тамара Доспанай, Орлан Сат олар хамаарыжыр.

Материал-техниктиг байдалында таарымча чок чүүлдер турза-даа, училищеде өөредилге-кижизидилге ажылы хире-шаа-биле чоруп турар дээрзин база айтыр апаавр. Училищеде кижизидикчи башкы (хоочун, дуржулгалыг кижи) В. О. Долчаңмаа үргүлаарын, сургуулдарга үлегер чок чорууп көргүзе бээрлер база таварыжып тургулаан. Практика эрттирер сургуулдарга мындыг эвчок чүүлдер моон соңгаар турбазын чедип алыры — № 8 ПТУ-нуң башкыларының, мастерлериниң кол хүлээлгезин.

Училищеге өөренип-даа, практика эрттирип-даа турган үезинде сургуулдар күрүне стипендиязы 30 рубльди ап турардар. Оон ыңгыда 46 рубльди «Шагонартэжстрой» трест ай сеңында берип турар. Ынчалзе-даа кичээл азы ажыл шагы үскени дээш оң акшаны чүгле тускай табель әзүгээр берип турар. Ынчангаш стипендия албайн турар бис деп бижип турар сургуулдар кичээл үскеш, боттарының буруузу-биле ону албайн барган дээрзин мөңге демдеглээр апаар. Оң акшаны оларга чүге бербейн турарыл дээрге-ле, билдингир ышкажыл, олар кичээл үзүп турарлар-дыр. Кичээл шагы үслээн сургуулдар күрүне стипендиязы (30 рубль)-биле кады 46 акшазым база ап турар. Ындыг эки өөредилгелиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг сургуулдар училищеде база бар, оларның чижээнге Тамара Доспанай, Орлан Сат олар хамаарыжыр.

Материал-техниктиг байдалында таарымча чок чүүлдер турза-даа, училищеде өөредилге-кижизидилге ажылы хире-шаа-биле чоруп турар дээрзин база айтыр апаавр. Училищеде кижизидикчи башкы (хоочун, дуржулгалыг кижи) В. О. Долчаңмаа үргүлаарын, сургуулдарга үлегер чок чорууп көргүзе бээрлер база таварыжып тургулаан. Практика эрттирер сургуулдарга мындыг эвчок чүүлдер моон соңгаар турбазын чедип алыры — № 8 ПТУ-нуң башкыларының, мастерлериниң кол хүлээлгезин.

Училищеге өөренип-даа, практика эрттирип-даа турган үезинде сургуулдар күрүне стипендиязы 30 рубльди ап турардар. Оон ыңгыда 46 рубльди «Шагонартэжстрой» трест ай сеңында берип турар. Ынчалзе-даа кичээл азы ажыл шагы үскени дээш оң акшаны чүгле тускай табель әзүгээр берип турар. Ынчангаш стипендия албайн турар бис деп бижип турар сургуулдар кичээл үскеш, боттарының буруузу-биле ону албайн барган дээрзин мөңге демдеглээр апаар. Оң акшаны оларга чүге бербейн турарыл дээрге-ле, билдингир ышкажыл, олар кичээл үзүп турарлар-дыр. Кичээл шагы үслээн сургуулдар күрүне стипендиязы (30 рубль)-биле кады 46 акшазым база ап турар. Ындыг эки өөредилгелиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг сургуулдар училищеде база бар, оларның чижээнге Тамара Доспанай, Орлан Сат олар хамаарыжыр.

И. Ф. Неделин олар-биле ужуражылгаларны эрттирген, «Чараа-чечен» деп шүгүмчүлелдиг хөне солунну сургуулдар үндүрүп, чедер-четпестерни өкпе демдеглеп келген. Училищениң башкылары база сургуулдары субботник, воскресниктерге доктаамал киржип турган. Сургуулдарның чурттап турар общежитиезинниң дыштанылга өрээлинде культурлуг дыштанылгага ажыглаар чүүлдерни тургускан. Ында уруглар телевизорну көруп турар, теннис, бильярд база бар. Музыка керекселдерни база училище садып берген. Радиола, магнитофон, гитара дээш ышкаш музыка керекселдерни башкылар ургларга кичээлден дашкаар хостуг үезинде берип турар. Оң чүүлдерни камнып ажыглаары — сургуул бүрүзүчүң күзээргези.

Сургуулдарның хостуг шагын культурлуг, ажыктыг кылдыр эрттиреринең тодаргай планын боттандырары чугула. Организастап эрттирип турар бүгү-ле чүүлдер ургларга онзагай, уттундурбас болуушкун боавуп, оон чаа нүвең-биле киржип алырынга, кижизинг ажыл-чанга өөренирингге идегээг болган турарын, сургуулдарның боттарының инициативазын бедидерин, бот-башкартыкылганы чедип алыр болза эки.

Үстүнде айттынган четпестерни эдер хемчеглерни училищениң директизы, оон база будурулгези дарый ап чорудар ужурлуг. Сургуулдарның өөредилге-кижизидилгезинниң шынарын бедидип, оларның хостуг үезин чөп ажыглаарын чедип алыры-биле № 8 ПТУ-нуң башкылар коллективи ажылын дем-биле чорудуп, ажылчын кадрлар белеткээр хүлээлгезин болурчогуурулуг-биле боттандырар ужурлуг.

С. БАЛЧЫР,
«Шынның» корр.

ӨРТ ӨЖҮРҮКЧҮЛЕРИНИҢ МАРГЫЛДААЗЫ

Аныяк ерт өжүрүкчүлериниң республика маргылдаазының киржикчизи — он ийи команда Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга чыглып келген.

Хөгжүмнүң үнүнге үдеттирген командалар одуруглай чыскаалыпкан. Белек. Маргылдаанның түгүн эрткен чылын болган спортчу ол маргылдаанның тиилекчизи — Кызыл хоорайның командазының кежигүннери кедүрген. Ерт өжүрениң спортчу хевирлеринге маргылдаа эгелээн. Спортчу бо маргылдаанның негелделерик, мергежилгелерни нарын.

Маргылдаанның башгайы түңү. Оолдар, уруглар оң үш ерт өжүрер керекселдерни түткаш 80 метр черге шелтеараазынналры ажыл эртип чораап, ерттү өжүрер үжүрлүг. Мергежилдер нарын, ындыг-даа болза оолдар-даа, уруглар-даа өңөө эрес-кешпагайын көргүскеннер. Уруглар мөңге ерт өжүрениң техниказын эки билирин көргүскен. Маргылдаанның бо хевиринге чидиг демиселдиң түңнелинде шаңналдыг черлерни — Барыын-Хемчик районнуң командазынан Наташа Пахомова, Виталий Оскын, Кээ-Хемниң, Кызыл хоорайның өнөкө ертүүзеринден — Виталий Зеленко, Мерген Ооржак олар эзээн. Кызыл хоорайның уруглар команадазы эр-хей болуп, шаңналдыг черни алган, а оолдар олардан база чыда калбаан.

Маргылдаанның ийиги хүнү. Хөдымзырап турар, серкин. Ындыг-даа болза уруглага ол шептык болбаан, спортчу маргылдаалар уламчылаан. Командалар эстафетага киришкен, бо удаада база өңөө оолдар, уруглар күжүн шенешкен. Кызыл хоорайның оолдар, уруглар командазы эстафетага бээ эки көргүзүглерни көргүскен. Оон кендиг түңнел үндүрүп болуруп? Кызыл хоорайның ерт өжүрүкчүлери бо маргылдаага бүгү талазы-биле шыырак белеткелдиин көргүскен. Барыын-Хемчик райондан келген командаанның кежигүннери маргылдаага өнөкө кызылчылардан дудак чок белеткелдиг киришкен. Оон-биле кады Кээ-Хем, Улуг-Хем, Кызыл районнарның аныяктары ерт өжүрениң эрге-хевирлерин багай эвес билирин маргылдаага көргүскеннер.

Аныяктар командаларының республика маргылдаазын түңнээр үе келген. Оон түңнелдерни бо: спортчу чидиг демиселдиң түңнелинде, республика маргылдаазының бирги черни Кызыл хоорайның командазы эзээн, ийиги черни Барыын-Хемчик райондан келген команда алган. Үшкү чер — Кээ-Хем районда.

Маргылдаанның түгүн тиилекчи команда — Кызылдың аныяк командазы бадыргап.

П. СОСЕДКИНА.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның школа-интернадының командазының кежигүнү Люда Дергетың шөшкалды өң турары.

В. САННИКОВТУҢ фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ ИНФОРМАЦИЯЛАРЫ

ВАРШАВА. Аңаа Польшаның Каттышкан ажылчын партиазының ТК-зының эдлечелиг пленуму ажылын доозкан. Орта ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң «Партияның политика-организаччы ажылынаң дээштиин бедидеринең айтырыгларының дугайында» илеткелди дыңнап чугаалажыкан болгаш ол талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

ПКАП-тың устелыт әзүгээр 1986 чылда эртер ПКАП-тың X съездизинге, ПУР-нуң сеймизинге сонгулделерге белеткелди калбартыр дугайында шиитпир база хүлээп алдынган.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары В. Ярузельский пленумга түңнел сөс ап, чүве чугаалаан.

БЕРЛИН. Борта ГСЧП ТК-ның болгаш ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тудуг талазы-биле 8-ки конференциязы ажыттынган. Оон ажылынга ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, республиканың есле-даа партия болгаш күрүне удуртучулары киржир.

ГСЧП-ниң социал политиказының үндезинин чурттаага тудуунуң программазын моон соңгаар боттандыырының, тудуг ажылының ажыктыын болгаш шынарын бедидеринең, улус ажыл-агыйының бо чугула адырының ажыл-ишчилериниң ГСЧП-ниң XI съездизинге киирип турар үлүүнүң дугайында айтырыгларны делегаттар чугаалажыр.

РИМ. Италияда бо түңнерде чыскаалдар калбаа-биле болуп эртип турар. Берге демиселдиң түңнелинде чаалап алдынган болдуунуң эргелерин камгалаар дээш, күрүнениң экономиктиг угланыышкынынга болгаш кепитал дарлалынга удур демисежир дээш демократтыг профэвилегедерниң кыйгырыы-биле муң-муң кижилер чыскаавлче үүлүп турар. 1975 чылда профэвилелдер-биле чардынган «Шаль-ның доктаамал эвес хемчээлиниң дугайында» дугуржулгаңы Италияның үлеттүр конфедерациязының үзүр дээш шиитпири ажылчы чонның килеңин хайындырган. Чуртта амыдыралдың ортезиниң өскени-биле чергелештир ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыттарның шаль-ынга немей төлевир бээри ында кордүнген турган. Конфиндустрияның ол базымынга харыы кылдыр Италияның дыка хөй райониарында, ылаңгыя индустрия талазы-биле сайзыраңгай соңгу чүктө, орта удурленген ажылчы чонның чыскаалдары болгаш манифестациялары болуп эртикилзэн.

ТРИПОЛИ. Ливий революцивзи — Тоонуңун чурттакчыларының саны май ейиң эгезинге чедир туяан хөй хемчээлге чедип, 11.837.106 кижи болган. Будун чартык чыл иштинде оон чурттакчыларының немелде өзүлдезин дээш муң-

ТОКИОНУҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

ТОКИО. (СЭТА). Делегейниң эң улуг хоорайларының бирээзи

ЧАДААНА ХООРАЙ: арыг-шевери кажан экижиирил?

Республиканың чурттакчылыг бир улуг черлериниң бирээзи — Чадаана хоорайның арыг-шеверининң болгаш чаагайжыдылгазының дугайында материалдар бистиң соңунга үезэш эвес парлаттынып келген. Оон бирээзи — эрткен чылдың сентябрь 5-те үнген «Шынның» рейдизи. Республика, район солуннарынга, радио, телевиденнеге Чадаана хоорайның санитарлыг, арыг-шевер байдалының четпезин бижип, шүгүмүлеп турза-даа, улуг-ла дээредээшкиннер, экижилге болбайн турар. Хоорай Советиниң күүскому аскап турар бо айтырыгже кичээнгейни салып, доктаал-шиитпирлерни үндүрүп турза-даа, чурттакчы чон, будурулге, албан организациялар биле тодаргай, боттуг ажылдаавайн турары илдең.

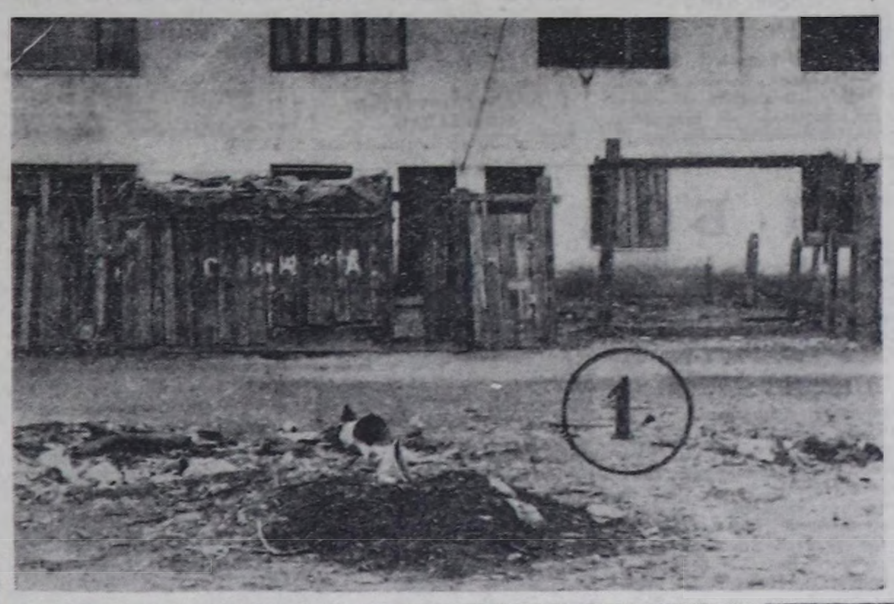
Будурулге, албан черлерине база хоорайның чурттелга-коммунал ажыл-агыйынга хамаарыжыр элээн хөй бажыңнарның ажаалда-хайгаралын суураткынындан, чурттакчыларның оларны кам чок эдилеп турарындан сандан үнген, кым-даа чурттаавас эзизиргей «хос хааржактар» боол октатынып турар. Ындыг бажыңнар көруш чок болуп, хоорайның аян-шинчизин үреп, кижилерниң сеткил-хөөнүн каарарты дээп, ээ-харыысалга чок, гоомча чок чоруктуң үлегери боол кеступ турар. Бажың-балгаттар, кудумчулар аян-шинчилиг, арыг-силиг, чүтәй-латтынган, будуттунган, долгандыр ногаан үмүштер бүргээн турар болза, сагыш-сеткилге өөрүнчүг, ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы тура-соруунга чаагай салдарлыг.

Районнуң хоорайның партия, совет, ажыл-агыйының, хоорайның бүгү чурттакчылары Чадаананы аян-шинчилиг, чаагайжыттынган, ногаанчытынган үлегерлиг чер болдурар дээш демниг хөделирил, болдунар бүгү чүүлдерни дарый боттандырары чугула боол турар. Чаагайжыдылга, ногаанчыдылга, санитарлыг байдалды эжиндер дээш ажылдарны хоорай Советиниң күүскому шуут дөрт холга ап, ол ажылдарже сагыш салбайн турар удурткучуларга, чурттакчыларга хамаарыштыр шыңгыы хемчеглерни алыры, херек апарза, торгаавлды-даа онаары чугула.

ЧУРУКТАРДА: 1) хоорайның Советская кудумчузунда чаагайжыды тутпунган (төп одалгалыг, изиг-соок суглуг, санузелдерлиг) ийи кават бажыңнар ажаалда-хайгаарал чогуудан эзи калгылаан; 2) Хемчик кудумчузунда 5—6-ла бажың бар, ол хиреде оларның чанында бок бажыңнарның крышаларын-биле чаржалаштыр бедип үнген; 3) кыпланан хемүрдештың, үлдү «Искра» совхозче баар оруктуң талазында бажыңнар артында чалдай төккен; 4) Ленин кудумчузунда № 28 бажыңның харминиң иштинде боа дег-озаа-ла.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

АРГА-ДУРЖУЛГА МӨӨҢНЕТТИНИП ТУРАР

Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар чугула бо ажылды кодээ Советтиң девискээринде хөй-ниити организациялларны дамчыштыр чорудун турар бис. Маңаа эң хүү судунуң дугайын бижикир бодай-дыр мен. О. Шынаа кодээ Советтиң чанында эш хүү суду ажылын план ёзүгээр чорудуп турар. Оон кежигүннериниң ажылын дээштиг болдурар соруулга-биле оларга практиктиг дуза чедирип, районнуң суд, прокуратура черинниң ажылдакчылары чыл санында өөредиг семинарлы эрттирип турар. Эш хүү судукуң ажыл-чорудулгазынга оон дузалыг болуп турары чугаажок. Оларның кеңдыг-бир херекке хамаарыштыр ап турар хемчеглериниң дээштин элээн бедээн.

Эш хүү суду чонның киржилгези-биле эртип турар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыткан, ажыл шагы үскен кижилерни, ог-бүле, уруг-дарыг кижизидилгезин чиик көөр ада-иелерни судка тургузуп турар. Эш хүү судукуң ажылын оон даргазы Д. А. Болат-оол дөрт чыл удуртуп турар. Оон ол талазы-биле ара-ге-дуржулгазы улуг. Ол — кө-дээ Советтиң депутады. Коммунист депутат хөй-ниити бо хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

Чөңгыс чер чурттуглерының мурнунга туруп, суд мурнунга харыылаары — амыр эвес. Эш хүү судунуң кежигүннери төрөк бүрүзүн шыңгыы, негелделиг көрүп турар. Кол-ле чүве — оон өске кижилерге өөредиглиг, кижизидикчи талалыг болуп турары. Хөрээн кердүрген бурууглуг кижилер катап хажыдыышкын кылбайн турар. Судтан түңнел үндүрбээже хоржок.

Корум-чурум кайда-ле эки болдур, ажыл-агый органнары, хоорайның бүгү чурттакчылары Чадаананы аян-шинчилиг, чаагайжыттынган, ногаанчытынган үлегерлиг чер болдурар дээш демниг хөделирил, болдунар бүгү чүүлдерни дарый боттандырары чугула боол турар. Чаагайжыдылга, ногаанчыдылга, санитарлыг байдалды эжиндер дээш ажылдарны хоорай Советиниң күүскому шуут дөрт холга ап, ол ажылдарже сагыш салбайн турар удурткучуларга, чурттакчыларга хамаарыштыр шыңгыы хемчеглерни алыры, херек апарза, торгаавлды-даа онаары чугула.

Совхоз будурулгезинде мурнакчыларның сеңы чыл сеңында немежээн турар. Чижээ, эрткен кыштаглаашкынны совхоз багай эвес эрттирген. № 1, 2, 3 койжу бригадаларның ажыл-ишчилери тергүүр 100 баш хойга онаштыр 86—92 чедир гурагнынга хамгалап алган.

Хөй-ниитиниң бижыг корум-чурум-биле холбашкан айтырыгны чурттакчы чонның үүлелдарынга чугаалажып турар. Ол талазы-биле чоокку үеде сес лекция болган, алды беседаны чоруткан. Бо ажыды план ёзүгээр чорудуп, оон күүселдези дээш контрольду ам-даа күштелдирер бис. Кодээ Советтиң чанында эш хүү судунуң ажылының арга-дуржулгазы элээн байым кел чыдер деп чугаалап болур.

С. АРТЫНА.
О. Шынаа кодээ Советтиң күүском даргазы.
Тес-Хем район.

ДЕЛИ. ССРЭ-ниң Индияда элчин черинге сураглыг чуруукчу Святослав Николаевич Рериҳке Улустарның найыралы орденин байырлыг байдалга тывыскан. Ол шаңналды аҳаа индий совет найыралды болгаш кады ажылдажыларны бижыттаварынга киирген үлүү дээш тывыскан.

ЧУРУКТА: С. Н. Рерих шаңналы-биле.

С. КАРМАЛИТОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЫЛГЫЧЫЛАР

Ушта челер доруун мунган
Уруг тутказы чылгы болген,
Уевнгур бо эрес, түргүг
Ушкан кушсуг кылыйтып тур.
Аңгыр, дошкун эмдик аътта
Аңгыр-оол-даа олурупту.
Айыңайның киштевишаан,
Араатанзыг дывылап тур.
Ийи бутка ору чуттаваш,
Ойта барып дүжер часпы.
Изиринккен эрим тоор чок.
Олудунда кадалбышаан.
Аскын салгаш чүгүртүр дээш,
Ажык шелче албадады.
Дембээрээнзиг
шүрээп-шүрээп,
Дедирлеңгеш кээп дүштү.

Карак чивеш аразында
Катап тура халып келгеш,
Эзеңгиде ылдыртынган
Эрни алгаш ыңай болду.
Ушпас, турбас доруу-биле
Уевнгур-даа чылшыр четти.
Шүүргедээн эзир ышкаш
Чүген дынын холга алты.
Ээзин алгаш хойдуккан аът—
Эрес эриң холун эртпээн.
Сүглүүн дайнап, бажын
силгип,
Сулаңаксай берген тур оң.
Малдан коргуп, могаар кижи
Барып-барып Идам боор бе.
Башкы хоннун дыңзыдыпкаш
База катап муна каапты.

Б. ДОЮНДУП.

ХОСТУГ ЧАҢНАП ОРАРЫМ КАЙ

Чымаан мунган аныяк оол
«Сыырткыыжымга»
сыдымматкан.
Дылы «долгай» чоланчы эр
Дыттыг-Хемче углавыткан.
Руль дээрбээн долгап орда
Уште чүткээн чычаан мөгген
Иштим ийлээн, дашпам даг
дег
Ийи балдыр сири-кавы.
Карамадыр маңнаткан оол
ГАЗиктн мактап чорду.
Частырыымдан бажым
түүлеп,
Шапкан аът дег, суг дер
дүштүм.
Аът-хелдуг малчын бодум
Автомобиль дозуп чумул!
Кодан сүрүүм каътка чалап,
Хостуг чаңнап орарым кай.

М. ТИРЧИН.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Юрка — сын командира» 9.30 шакте, «Господин Великий Новгород» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Самолет» 10.20, 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Сказка странствий» 12.00, «Цена победы» 14.00, 15.50, 17.40 шактарда.

ИЮНЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Парашютистка» 9.00, 11.20, 13.10, 15.00 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «В двух шагах от рая» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Самолет» 17.30, 20.30 шактарда.

ТЫВА АССР-НИҢ ЧОННУҢ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА МИНИСТЕРСТВОЗУ дараазында өөредилге черлерининг хүндүзү болгаш бот-өөредилгелиг салбырларынга киирер кижилерниң шилилгезин чорудуп турар:

Омскиниң технология институдунга дараазында мергежилдерге: «даараныла кылыгларыың технологиязы», «даараныла кылыгларын чогаадып кылыры», «амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаары», «бухгалтер учёду», «пастаавы болгаш чиик үлетпурнуң кылыгларының уран чурулга хаастагазы болгаш чогаадып кылыры»

Шахта хоорайның технология институдунга дараазында мергежилдерге: «алгы-кештен кылыгларның технологиязы», «алгы-кеш кылыгларын чогаадып кылыры»;

Хүндүзүү салбырларга киирер күзелдиглер Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң системазынга ийиден ээзээ эвес чыл ажылдаан стажтыг, бот-өөредилге салбырынга — алды айдан ээзээ эвес стажтыг болур үжүрлүг. Омскиниң технологтуг институдунуң үстүнде адаан мергежилдерине хөй уругларлыг болгаш ээзээ шылыныг ог-бүлелерден уругларны база өскүстерин конкурстан дашкаар хүлээп ап, күрүнениң долу хандырылгазынга киирер.

Ыранкы Чоон чүктүг болгаш Москваның технология институттарының белеткел салбырларынга дараазында мергежилдерге: «радиотехника», «чиик үлетпурнуң машиналары болгаш аппараттары», «ыяш ажылдап кылырының технологиязы», «химия будурүлгезиниң технологиязы болгаш шеверлел ажылдарының дериг-херекселдерин», «бухгалтер учёду», «амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаары», «күш-ажылды организастаары болгаш нормалаары».

Белеткел салбырларынга киирер күзелдиглер ажылчын азы колхозчу боон бир чылдан ээзээ эвес ажылдаан, ортумак тускай өөредилге черлерин дооскаан — үш чылдан ээзээ эвес стажтыг болур үжүрлүг.

Документилерин 1985 чылдың июль 1-ге чедир хүлээп алыр. Хүлээп алырының чурумун билип алыры болгаш документилерин хүлээдиримбиле Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң будурүлгезиниң кээр. Адресиң: **Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, бажың № 1а.**

БАГЛААШ

Бирги кезээ

Журналист Шомаадыр Дойлуевич Куулардың «Баглааш» деп чаа тоожузундан эгелерин парлап эгеледнивис. Ш. Д. Куулар 1962 чылдан бээр «Тываның аныяктары» солунуун редакциязында ажылдап турар. Солунга чуруктчулап, киидис эргелекчилеп, харыысалгалыг секретарынан база редакторлап ажылдавышаан, репортажтарлыг, очерктерин бижип тура. 1967 чылдан эгелээш чечен чугаа, кыска тоожу жанрларынга чаңгыс бижиктиниң шенелдезинче чоорту шилчээн.

Ш. Д. Куулардың чогаалдарында амгы үениң совет амыдыралы, аныяк кижилериниң ажыл-ижи, оларның моральдыг мозу-шынарының хевирлеттинип, чурттавлага дадыгыышкынының ап, чоннуң чаан оруунче ылаптыг базымны кылганы болгаш еске-даа темалар кол черни эзелеп турар. Оон чогаалдарының баштайгы номун «Кок-Хевек» деп ат-биле Тываның ном үндүрер черн 1984 чылда парлап үндүрген.

Ю. КЮНЗЕГЕШ.

Кырган ирей боду-биле кады кыраан аъдының кырында кандыг-даа хилинчек чок олурупкан, авар калгыдып чораан. Аъдын ол дүргедедир-даа шаа чок, кырган, кара-доруг аъды пат-ла чүрээ елген, кагар-согар-даа болза, демейле дүргедей албас. Ынчангаш олар бот-боттарын бүгү назыда билчир болгаш албадашпайн, хире-шаа-биле чоруп органнар. Удавас Узун-Ашактың чурту-ла болгай, ашак-кадай боттары шагда-ла кызыл-дустай берген, ында ам оглу чурттап орар, аңаа барып бут хөңүдүп алыр-дыр деп ол боданган.

Чоок-кавы аалдарда ооң чогум адын-даа орта билир кижи чок, аңаа-ла Ак-Начын келдиң дижирлер. Те чүнүң үжүн чүве, ол бүгү назынында ег-бүле чок чурттап келген. Чааскаанзыргай болгаш ындыг ийиккпе турум бажыңы, ее-даа чок, ол хирезинде кезээде аътты, кажан шагдан эдилеп келгенни меңгүн эзер-чүгенниг, аът челинден долгап тургаш тыртып каан кара шокар чеп аргамчылыг, улуг эвес тевельниг, оозун даады-ла иштиг, куруг-даа болза эзеринниң чавыдыңга ажыр каап алгаш чоруур. Алыс боду узаныр-дарганнаар болгаш эр кижиниң эдилелин бүрүнү-биле боду кылып алыр турган. Ынчангаш чамдык аныяк эрлер безин ооң эт-сеөин адаарган-биле кеер.

Ак-Начын узаныр деп барганда изиг чайын тайгаже үнгеш, аңаа темүр ожүрүп, терүк, дожу-масказын чажырып суп каан черинден үштүп, кылыр чүвезинн дооскаш база катап-ла дарганнаар хер-херекселин тайгага суп каар. Ынчангаш ооң каза узаның турганың, кайда хер-херекселин чажырып каанын кым-даа билбес турган.

Арбан-сумуда ооң таныыр улустары, ырак-чоок тереллөргүлү хөй-даа болза, ол бодунуң сеткилинге тааржыр өглерге кирер, оларга барганда бодунуң өөнде келген чүве дег тавлар, аът-хөлүн эртежинле оттарып каваш, хонар дээш өөнүң ажылын кылчып, оларның-биле кады хөлзеп-ле кежээлээр. Ол өглер аңаа база чаңчыгып калган, бодунуң кижизи кыадыр көрүп, харын ону удур айбылаарга безин чажам дивээн, оларның айбыбиле кыл дээш чүвезинн хирешаа-биле кылып каар турган.

Ак-Начының ооң өске база ийи онзагай талазы бар. Ол ынчап чорааш, амыдыралдың өгымын эндевес, көргеп-билген, дыңнаан үүлдери кайы хөвей, ынчангаш бир чеже ооң солун чүгаазын дыңнаксаан улус ону күзелдин-биле өөнге күндүлеп хондуруксаар. База бир онзагай чүүлү — ооң чамдык эм оттарны танып, ажыглап билири турган.

Ам Ак-Начын назыдап, кырый берген. Биезки дег аталар кайда боор. Ынчалзадаа ооң барып кирип чораан өглериниң эзлери чамдыктары чырык чер кырында чок-даа болза, оларның ажы-төлү оң кара чажыңдан таныыр, билир болгаш ада-өгбелери ышкаш күндүткеп күзээп ап чаңчылып калганнар. Ындыг өглериниң бирээзи, шагдан тура-ле кирип өөренгенни, ооң кады өскен эжи Узун-Ашактың чуртунче кырган калгыдып ораны ол.

«Узун-Ашактың бодун дээзэн боор, Оолакай шору-ла чурттап чор ийин бо. Адазының чуртун кагбайн, ону уругларынга база улам ижиктирип алган, черле шору-дур ийин бо, назыны база шору апарган болдур ийин моон» деп кырган боделын тендүрүп чедип чорда-ла, аъды тура дүшкен.

Ашак көрүп кээрге, Узун-Ашактың өөнүң орнунуң мурнунда, ужар чеде берген эрги баглаштың чанында, кырган аъды бажын үзүп алган турган. Кырган аъдынган дужуп кээрге, аалдың ыттары безин чок-даа дивээн, пат-ла таныыр апарганы ол ыйнаан. Ужар четкен баглаашка аъдын баглап каап: «Бо-даа солуур четкен эт-тир, чеже боор, бо ооң ону бодаа олур ирги бе?» деп кырган иштинде бодаап, чыыт бажыңче базыпкан.

— Өрү эрте бергер, ирем— деп, Оолакайның кадайы Кок-Урут даарап орган тонун орун кырынче каапкаш, Ак-Начын бажыңга кирип кээрге, дөр бажыңче чалаан.

— Бо оол кайнаар чоруткаңы ол?— деп, кырган узун сөөскен дамзазын хойнундан үштүп, ооң бажын чушкугуладаш, коңгулуурунга хактагылаан.

— Уругларын эдертип алгаш, баглаш кылыр кадың чезип алыр кижи мен дээш арыг кирген улус, сураг бардылар-ла.

— Ол-даа чап боор. Узун-Ашактың адазының-на баглаашы болгай бо, ам чеже боор, кырааны ол, солуур уе келген — деп, кырган сеткили ханганын илереткен.

— Ыңча дижир-ле чүве, мен бо аалга келиримге-ле элей берген баглаш чораан. Оон бээр безин чеже чыл эрти, бистер безин бажывыс негерер чедип ор бис — дээш, Кок-Урут хонекте шайын демир-суугу кырынче каапкаш, от чүшүрө берген.

Дамей-ле Ак-Начын өгге хонарын билгеш ол чаа шай хөйындырып, быдаа кылырынче далажыпкан.

Кок-Уруунуң ада-ызыгууру адыы-даа болза, шевер үйүс чораан. Ооржактар сумузунуң уруу, өске сумунуң кижизинге барып алгаш, эрги сумузу өскерли берген. Ону баштай билбейн чаңчыгып чадап, шагна болган. Бир катап суму черинден чизечилер келгеш: «Эрги сумуң чүл?» — деп айтырарга — баштай «Ооржак» дээш, оон сактып келгеш, «Ондар» деп ашаанын сумузун адаан. Алыс будуңу ооңум ышкаш болза-даа, чогум эрези кончуг. Ада-иези ону Кок-Уруг деп те чоп адап каан чүве, бичизинде шолазы турган чадавас. Харек кырында ол дас кара баштыг, ак ыырайлыг, шилгеден дуртсынныг кижи турган. Ол иезиниң инезинин үжүүн ам-даа салбаан болгаш кезээде-ле хоюу куруг орбас; чок-ла болза элгы үүштаан, чок-ла болза хеп даараан орар. Бегүн база ол тон даарап, сикир дыдып орда Ак-Начын кирип келирге, ам канчаар боор, улуг кижи кирип келирге инженип-ле орар эвес, кылып орган чүвелерин өткөөр салып каап, шай чылыдып, чем хөйындыра бергени ол.

— Бо бичии чүвеин уругларыңга бээр сен, уруум — дээш, Ак-Начын даалымба пос артында ораан каан борбак шарыг тутсуп берген.

Кок-Уруг кырганның берген шарыышкынын чазыптарга, элээн каш даш чигир болган. «Чигир тыптар эвес, ону кайыын тып алган дээр сен» деп Кок-Уруг иштинде бодаан. Ооржактар сумузунуң уруу, эске сумунуң кижизинге барып алгаш, эрги сумузу өскерли берген. Ону баштай билбейн чаңчыгып чадап, шагна болган. Бир катап суму черинден чизечилер келгеш: «Эрги сумуң чүл?» — деп айтырарга — баштай «Ооржак» дээш, оон сактып келгеш, «Ондар» деп ашаанын сумузун адаан. Алыс будуңу ооңум ышкаш болза-даа, чогум эрези кончуг. Ада-иези ону Кок-Уруг деп те чоп адап каан чүве, бичизинде шолазы турган чадавас. Харек кырында ол дас кара баштыг, ак ыырайлыг, шилгеден дуртсынныг кижи турган. Ол иезиниң инезинин үжүүн ам-даа салбаан болгаш кезээде-ле хоюу куруг орбас; чок-ла болза элгы үүштаан, чок-ла болза хеп даараан орар. Бегүн база ол тон даарап, сикир дыдып орда Ак-Начын кирип келирге, ам канчаар боор, улуг кижи кирип келирге инженип-ле орар эвес, кылып орган чүвелерин өткөөр салып каап, шай чылыдып, чем хөйындыра бергени ол.

— Бо бичии чүвеин уругларыңга бээр сен, уруум — дээш, Ак-Начын даалымба пос артында ораан каан борбак шарыг тутсуп берген.

Кок-Уруг кырганның берген шарыышкынын чазыптарга, элээн каш даш чигир болган. «Чигир тыптар эвес, ону кайыын тып алган дээр сен» деп Кок-Уруг иштинде бодаышаа, эргижирей берген үлүүр хаарженче оларын суп каан.

Кырган орукка туруксап, шагзыраан боор, ыыт чок чорутказа, дер черекте ширтек кырынга хевин-даа үзүлбейн, йилеңип чыдып алган.

— Бажыңарга сыртыктан салып берейн бе, ирей — деп, Кок-Уруг сагыш човап, херектээш тон алгаш, оозун кырганның бажынга сыртап бергеш, чаа шай хөйындырар суг узуп алыр дээш адашкыларның чорутказа арыының кыдынга, ындыг кончуг үлүг эвес кара сугже үглей, эргижирей оңа берген-даа, болза, дашпыкы хевинги үрелбээн кара чеңгыс демир-хууңун кырызынга артылдыр суп алгаш чорупкан. Катап-катап вай-деднр кылаштап турбас дээш ынчаары ол ийикпе, демир-хууңга эжеп үлүг эвес ыяш хууң тудуп алган.

Чай кидин үезинден эрте берген-даа болза, четчип үнген арга-арыг, ыт-сигенниң өңү, оларның ам-даа чытпээн чыды сагыш-сеткилди кедүрүп турган. Аал мурнунда хевың колдадыр үнген үлүг арыгның кыдыы-биле кара суг шимээн чок хап баткан, бир-бир бодаарга чаңгыс черде турган-даа ышкаш. Оон үнүн дургаар кара талдар, хадыңнар, терекгер, чыжыргана хоюштур үнген ак-кыраавлар, узун маргаа сиген-биле эмгележип алгаш ол кара сугну чажырып турганзыг. Билбес кижи болза, ындыг суг бар деп кажан-даа бодаавас. Кара суг аңаа суг эвес, Балыктыг-Кара-Суг деп ады-биле чоңга алгаан турган. Хат чок, кадаң аас кун оон эрминге чеде бээрге кижиниң арны, ак-көк дээр, дедир баштанган ыяштар суг дүвүнден көрүнчүктелип келир. Балыктыг-Кара-Сугнуң ынаар, хемче тудушканыңче чоокшулай бээрге, ағымы бичии дургедеп, иштинде чиңгистелчек өнүүг балырларны амыр-соксаал чок доюлдуруп чыдар апаар. Кажан шагдан бээр ол ындыг аян-шинчизин ескертпейн ынчаар-ла чыдып келген.

[Уламчылыг.]

Ш. КУУЛАР.

КУЛЬТУРА ХАНДЫРЫЛГАЗЫН ЭКИЖИТСЕ

Культура болгаш ураң чүүл албан черлери, чогаадыкчы эвилелдер, организациялар чоннуң культура хандырылгазын экижидер дээш бүгү-ле бар өргаларны ажыглаарын амгы үеде онза чугула дээр санаал турар болгай. «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкинner девискээрин бижикседим. Малчыннар беш чылды чедиишкинниг доозар дээш кызымак ажыпдап турарлар. Радиоприёмниктерде батареялар чогунда олар радио дыңнавайн турар. Солуннар, журналдар база чогуур үезинде келбес.

Ылаңгыя чайын Ишкиннерге мал семиртирн-биле чайлаглап унген малчыннар-биле кады кижи сонш көвүдээр. Шагда байыр-чыскаал, оюн-концерт көктүг-шыктыг. Чайлаг-Шөл дээш черге эртип турган. Аңаа хөгжүм-шоу театрының артистери моон мурнунда ойнап кээп турганын сактырдыр мен. Кижи бодап көөрге ырак-узак малчыннарга чогаалчылар-даа чүге барып үшуражып болбазын, чогаалдарның мөөдыларынын харын оон тып ел болурлар. «Сүт-Хөл» совхозтуң удуртукчулары-биле дугуржуп турган, «Саян», «Аян» ансамбльдериниң бөлүктери малчыннарга чүге оюн көргүзүп келбезин? Ол ынчаар ам орук каалама, шагдагы ыяшкаш аът, шөрү-биле чоруур уе эвес-ле болгай.

С. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

«Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының негелделеринге дүүштүр ниити билиг школазынга орус дылды болгаш литератураны башкылаарын сайзыреңгейжидерининг оруктары» деп темалыг эртем-практиктиг конференцияны республиканың Чырыдыышкын министерствозу, башкылар биянн бедидер институт эртирип турар.

Конференцияның баштайгы хүнүнде Кызылдың № 2 школазынга үш секция ажылдаан. Тыва эге класстарга орус дыл башкыларының, 8—10 тыва класстарга орус дыл, литература башкыларының база 4—10 орус класстарга орус дыл башкыларының үш секциязынга ук эртемнерниң башкылаашкынын эжиндер тазазы-биле илеткелдерни дыңнап, айтырыгларны чугаалажып, башкылар аргадуржулгазын солушканнар.

Секцияларны Кызылдың педагогика институдунуң орус дыл кафедразының, национал школаларның эртем-шинчилел институдунуң Тывада лабораториязының дуржулгалыг ажылдакчылары, эртем кандидаттары удуртуп турар.

Дүүн конференцияның пленарлыг үезинде болган. Аңаа чугаалашкан айтырыглар тазазы-биле чүвелдерни үндүрген. Республиканың школаларында орус дыл башкылаашкынында мөөнеттинген аргадуржулгага хамаарышкан түскай делегелгени база ажыттаан.

С. ООРЖАК.

МЕРГЕЖИЛДЕР ААЙЫ-БИЛЕ

Ындыг темалыг кежээни клуб болгаш хөрээжиннер чөвүлели кады организастаан. Кежээге келгеннер олуттарны эзелекен. Доозукчуларны кежээге чалаан. Ак-Туруг ортумак школазының башкызы М. В. Торгым кичээлин эгелээн. Завода олурганнар башкының өөреникчилери болганнар. Олар айтырыгларга харыылаап, чай чок кичээлдээннер.

Мал эмчизи Н. А. Дертей-оол база тергиннер дээш маргылдаага киришкен. Оон эргезинде аптечкалар. Малчын кижиниң хураганын канчаар эмнээрин эмчи сүмелээн. Амыдырал хандырылга ажылдакчызы А. Ш. Даржай мергежилиниң талазы-биле чугаалап таныштырган, хеп модазын көргүскен.

Садыгны К. К. Кудер ол ажылынга 21 болган. Садыг ажылының үжүр-дүзазын ол доозукчуларга база таныштырган.

Чалаган аалчылар-биле ужуражышкынынан аңгыда «Боданыышкынче чалалга» деп ном делегелгезинден номнарга кыска допчулады кылган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында доктаалдар-биле аңаа танышкан болгаш тос кижи составтыг комиссияны тургускан.

К. СҮГЕЖИК.
Улуг-Хем район.

УРУГЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Чыргаланды недээ библиотеказының ажылынга ында номга шиктарның болуу — 7 «б» класстың өөреникчилерн дузалажып турарлар. Совхоз библиотеказында номукчулар саны немежил турар. Пенсионерлерге болгаш улуг назылыгларга номнарны айда ийи удаа чедирип берип турарлар.

Библиотекага болуп турар хемчеглерге уруглар идепкейлиглер. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегей фестивалынга турускаактан аас журналын эки эрттирген. Уругларның башкызы Саянбакай Бугалдаевна Шойдук номга шиктарның ажылын башкарып, дузалажып турар. Номга шиктарның булуун база библиотекада тургускан.

Е. СЕДИП ООЛ.
Тес Хем район.

КАЯА ӨӨРЕНИП БОЛУРУЛ?

Кызылдың башкы училищезин 1985—1986 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдарны хүлээп алыр:

I. 8 класс доосканнарның школа салбыры. Аңаа ниити билиг школаларының эге класстарының башкыларын болгаш уруг пионер вожатыйларны белеткээр. Өөренирининг хуусаазы — 3 чыл 10 ай. Киреринің экзаменнерин орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаванныын хынадыр.

II. 10 класс доосканнарның школа салбыры. Аңаа эге класс башкыларын белеткээр. Өөренирининг хуусаазы — 2 чыл 10 ай. Киреринің экзаменнерин орус дылга (чогаадыг, а үндезин национал кижилер диктант), математикага (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаванныын хынадыр.

III. 8 класс доосканнарның школа назыны четпээннериң салбыры. Уруглар садтарының кижизидикчилерин белеткээр. Өөренирининг хуусаазы — 3 чыл 4 ай. Киреринің экзаменнерин орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаванныын хынадыр.

IV. 10 класс доосканнарның школа назыны четпээннериң салбыры. Өөренирининг хуусаазы — 1 чыл он ай. Киреринің экзаменнерин орус дылга (чогаадыг, а үндезин национал кижилер диктант), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаванныын хынадыр.

V. 10 класс доосканнарның «үш-ажыл башкыларын белеткээр салбыр. Өөренирининг хуусаазы — 1 чыл 10 ай. Киреринің экзаменнерин орус дылга (чогаадыг, а үндезин национал кижилер диктант), математикага (аас-биле) дужаар. Ук салбырга 4—8 класстарның «үш-ажыл болгаш черчение кичээлдериниң башкыларын белеткээр.

Ниити билиг школазын «4», «5» демдектерге доосканнар-ны школа база школа назы четпээннер салбырынче экзамен чокка хүлээп алырының планының 60 хуузун хүлээп алыр.

Директорнуң адынга билдиринишкинни июнь 31-ге чедир дараазында документилерни кошкаш чорудар: 10 азы 8 класс дооскаанының дугайында документ, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, кадрлар килдизиниң бадыткааны «үш-ажыл дептеринден үште бижилге, 3Х4 см хемчээлдиг дөрт фото-чуруук, школадан рекомендация-харектеристика. Хүндүзүү өөредилге салбырынче экзамен дужаар алганнар ажыл стажын бадыткап турар документилерниң бодун экизээр ужурлуг. Төрүттүнген дугайында хереченилерин, паспортун, шериг билединн, кижи бижилге хереченилерин боду келгеш дужаар.

Киреринің экзаменнери август 1-ден 20-ге чедир. Сургуулдер кылдыр хүлээп алганы 1985 чылдың август 21-ден 24-ке чедир билдинер.

Училищеде ниити ырнын, танцының болгаш вокал-хөгжүм ансамбльдериниң бөлгүмнери, чиик атлетиканың, хаактың болгаш өске-даа хевирлериниң спортчу секцияларының доктаамал ажылдап турар.

Училищениң адресн: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, бажың № 56.

Республиканың дараазында техникумнарынга Тываның Республиканың Потребсоюзу 1985—1986 өөредилге чылдарында хүлээп алышкынны чарлап тур:

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Аъш-чем баравнарын садыгларын организастаары болгаш товароведение.

Аъш-чем болгаш үлетпур баравнарын садыгларын организастаары болгаш товароведение.

Совет садыгда планнаашкын.

Бухгалтер учёду.

Кооперативтиг садыгын организастаары болгаш эргелелбашкарары.

ИРКУТСКИНИҢ АҢ-ӨЛҮК БОЛГАШ АЛГЫ-КЕШ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Аннаашкын ажылы болгаш аң өстүрери (хүндүзү салбыр).

Аң-өлүк болгаш алгы-кештиң товароведениези (хүндүзү болгаш бот-өөредилгелиг салбыр).

Көдээ ажыл-агый продуктуларының товароведениези (хүндүзү болгаш бот-өөредилге салбырлары).

Правоведение (хүндүзү салбыр).

КОСТРОМАНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Будурүлге өөредилгезиниң мастери.

КРАСНОДАРНЫҢ МЕХАНИКА-ТЕХНОЛОГИЯ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Компрессорлуг соодулга машиналары болгаш тургузугар.

НАЛЬЧИКТИҢ ТУДУГ-КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Үлетпур болгаш хамаары тудуг.

БАРНАУЛДУҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Номнар товароведениези (бот-өөредилге салбыры).

ЧИТАНЫҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Аъш-чем белеткээриниң технологиязы.

Аъш-чем үлетпурунуң будурүлгелериниң машиналары болгаш дерилгелери.

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилдерге:

Хлеб бышырарының будуулгези.

Техникумнарже кирерде дараазында документилерни дужаар:

Билдиринишкин, ортумак эртеминиң дугайында документизи (боду-биле), 3Х4 хемчээлдиг 6 фото-чуруук, «үш-ажыл дептеринден үште бижилге (ажылдал турарлар), 286 майык өзүгаар эмчи шынзылгазы, кооператив организациязының өөредип чоруткан бижии (бот-өөредилге салбырынга кирип турарларга).

Товароведение болгаш технология талазы-биле мергежилдерге киреринг күзээннер дараазында эртемнерге экзамен дужаар: орус дылга болгаш литературага (бижимелбиле), химияга (аас-биле), товароведениеге — орус дылга болгаш литературага — (бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге, өске артканнарынга —орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), математикага (аас-биле).

Иркутскиниң аң-өлүк болгаш алгы-кеш техникумунга документилерни июль 5-тен эгелеп, а артканнарынга — июль 20-дан эгелеп хүлээп алыр.

Документилерни дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 31, Республиканың хадр килдизи. Телефон 2-27-24.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партмайжи амыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солуу келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3050.

ШЫН — ном садыының көрекчелериниң талазы-биле хүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—01241.

Государственная ордена Ленина библиотека СССР им. В. И. Ленина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 140 (12830) | 1985 чылдың июнь 18, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП Төп Комитединде

СЭКП Төп Комитединиң 1985 чылдың июнь 12-де «Клуб албан черлерни болгаш спорт тудугларын ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаал хүлээп алган.

Партиянып XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерни амыдыралга боттандырбышаан, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары клуб албан черлериниң болгаш спорт тудугларының четкизин калбартыр талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган деп, доктаалда демдеглээн. Идейкижизидилгелиг ажылга, чүрттүн экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң соруулгаларын чедишкинниг күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга оларның ролю бедээн. Күш-культураның массалыын улам ыңай кедүрер дээш сагыш салыышкын улгатканын.

Ындыг-даа болза, культураның болгаш спорттуң органнары профэвилел болгаш комсомол комитеттери бар материалдыг баазаны чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге, дыштанылгазын организастаарынга, чогаадыкчы мергежилин хөгжүдеринге болгаш күш-дамыр дадыгыышкынынга чедир ажыглаваан турар. Идей-мөзуг-шынар кижизидилгезинче, амыдыралдың совет хевирин пропагандалаарынче, буржуаз идеологияны болгаш моральды сойгалаарынче, чүгле алыксак-чиксек хевиннерни, эргиниң чүдүлгечи артыышкыннарын ажып эртеринче, арегалаашкын болгаш никитилелге үдүр өске-даа үүлдербиле демисселче кичээнгей хошаан.

Чүрттакы чоннуң аңгы-аңгы категорияларының үгаан-бодалының озуп орар негелделерин клуб албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажылынга чедир барымдаалаваан турар. Кижилериң хостуг үезинде хөй талалыг ажыктыг чүүлдер кылырынга, оларның үгаан-бодалының байлакшыырынга, культурлуг дыштанылгазынга эргежок чугула байдалдар тургустунмаан турар. Культура болгаш спорт албан черлери бот-тызынгыр эгелээшкиннерни оожум хөгжүдүп, чүгле көөр хемчеглер эрттирери-биле кызыгаарлаттынып турар.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң болгаш спорт тудугларының дыка хөй кезии четпес байдалда туруп турар. Культура болгаш спорт албан черлериниң материал-техниктиг хандырылгазы багай. Пропагандамның техниктиг херекселдери-биле оларның хандырылгазы кошкак.

Оон түнелинде дыка хөй клубтарже болгаш спорт тудугларынче баар кижилериң саны кызырылган, аныяктарның хөй кезии хостуг үезин ол албан черлеринге эрттирбейн турар.

Партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организазы клуб албан черлериниң болгаш спорт тудугларының кадрларын шилип алырынче болгаш оларның кижизидилгезинче кошкак кичээнгей салып турар.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң, спорт тудугларының ажыл-чорудулгазын каны аналиэтээрин болгаш оларны ажыктыг ажыглаарынче угланган хемчеглерни ажылдап кылырын СЭКП Төп Комитеди эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, ССРЭ-ниң Культура министерстовунга, ССРЭ-ниң Спорт комитединге, ВЦСПС-ке, ВЛКСМ ТК-га, министерстволарга болгаш ведомстволарга дааскан.

Культура болгаш спорт албан черлери ажылчы чоннар ортузунга политика-кижизидилгелиг ажылды организастаарынга, социалистиг никитилелге чурттаалганың нормаларының хажыдыышкыннары — арегалаашкын, хулиганнаашкын, багай сөс сөглээр чоруктар дээш ышкаш эргинниң артыышкынарынга хамаарыштыр хөй-никитиниң санал-оналын тургузарынга партия комитеттериниң даяныр тевү болур ужурлуг деп доктаалда демдеглээн. Совет улустуң хостуг үезин эрттиреринде организастазышаан, клуб албан черлери болгаш спорт организациялары чурттуң социал-экономиктиг сорулгаларын шиитпирлээринге оларның күш-ажылчы болгаш хөй-никити идепкейин бедидеринге идиг бээр хүлээлгелиг.

Культура ордуларының, бажыңнарының, клубтарның, парктарның, библиотекаларның, музейлериниң болгаш спорт тудугларының ажылының планнарын партия эге организациялары доктаамал көөр болгаш бадылаар, оларның ажыл-чорудулгазын экижидер талазы-биле хемчеглерни алыр хүлээлгелиг. Бо херекке профэвилел болгаш комсомол комитеттериниң ролюн бедидер.

Чоннуң хостуг үезин уткашыныралыг кылдыр организастаары, культура-чырыдыышкын болгаш күш-культура массалыг ажылдарга хүүда киржилгезин дээш удуртукчу кадрлардан негелденип күштелдирер.

Хостуг үеге хамаарыштыр совет кижилериң сонуургалдарын болгаш негелделерин клуб албан черлери болгаш спорт тудугларының доктаамал көөрнип көөр болгаш барымдаалаар, оларның үгаан-бодалының өзүлдезинге идиг бээр ужурлуг культура херегледерин хөгжүдер херек. ССРЭ-ниң Культура министерстовузуң өске министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады чурттакчы чоннуң эстетиктиг кижизидилгезин улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерни белеткээр болгаш боттандырар.

Культура болгаш спорт албан черлериниң ажылының хевирлерин болгаш методтарын доктаамал сайзырагайжыдарының эргежок чугулезын доктаалда демдеглээн. Хостуг үени чөп эрттиреринде организастаар сорулга-биле бот-тывынгыр үран чүүлдүң ролюн, чурттакчы чоннуң инициативазын болгаш чогаадылгазын бедидер. Сонуургалдар аайы-биле каттыжыышкынналыг болгаш клубтарны, а кинофотостудиларны, техниктиг болгаш үран чүүл бөлүмнерин калбаа-биле тургузар. Байырлалдар болгаш хамаатыны өзүлээлдер эрттирер түскай залдарны, оймаар автоматтар болгаш стол оюннары турар, танцылаар, делгелгелер кылыр черлерни түскайлаар болгаш деримр талазы-биле сөглыш салыр. Культура болгаш спорт органнары, партия, профэвилел, комсомол организациялары оон клубтарның, каттыжыышкынналрның болгаш бөлүмнериниң ажыл-чорудулгазының утка-шынарын контрольдаварын күштелдирер.

Чогаадыкчы интеллигенциниң культура-шөф ажылын идепкежидерин, хөй-никити эгелээшкин-биле хоорайларга, улуг-улуг суурларга театрлар, филармониялар филиалдарын, музыка, үран чүүл, спорт школаларын, чурук галереяларын, музей болгаш библиотека фондуларындан делгелгелерни калбартырын сүмелээн.

Культура ордуларының болгаш бажыңнарының киноустановкаларын совет кинематографияның эң эки чогаалдарыбиле дарый хандырары эргежок чугула. ССРЭ-ниң Куркинозу культура-чырыдыышкын болгаш күш-культура-массалыг ажылдарга бистиң чурттуң видеопрограммаларын ажыглаар талазы-биле хемчеглерни 1985 чылдың октябрь 1-ден эгелеп ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ВЦСПС, ССРЭ-ниң Спорт комитеди, ССРЭ-ниң Телерадиокүркому-биле кады ажылдап кылыр.

Аныяктарның, чаштарның болгаш элээдилерниң шеригпатриоттуг кижизидилгезин экижидер сорулга-биле ССРЭниң Культура министерствозу, ВЦСПС, ВЛКСМ ТК, ССРЭ-ниң Спорт комитеди, ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозу, ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК, Дайын хоочуннарының совет комитеди хоорайларга болгаш районнарга аныяк далайжылар, ужудукчулар, парашютистер, космонавтылар, десантниктер, кызыгаарчылар клубтарын, камгалал-спорт лагерьлерин Камгалал министерствозу-биле кады калбаа-биле организастаарын эргежок чугула деп санаан. Шериг баар назы четпээн болгаш чеде берген аныяктарны ССРЭ-ниң Чөлеэктиг Күштеринге албан эртеринге белеткээринге Совет Армиязың болгаш Шериг-Депай Флодунуң культура-чырыдыышкын болгаш спорт албан черлерин эки ажыглаары чугула.

ССРЭ-ниң Спорт комитеди, ВЦСПС, ВЛКСМ ТК, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының чер-чер Советтери, спорт тудугларының чагыртқан ведомство черлериндең хамаарылга чокка, бүрүн ажылдаан турарын хандырар ужурлуг. Кадыкшылдың школалары, маңнаарынга, кадыкшыдылга кылажынга, хаак болгаш чадаг-терге спортунга, эштиринге ынакпарның клубтары, ГТО комплекизиниң бөлүктери, бичии болгаш элээдиң назылыг үругларның спорт клубтары спорттуң тудугларынга доктаамал ажылдаан турары чугула. Амыдыралчурттаалганың кадык хевиринниң пропагандазын күштелдирери негеттинип турар.

Культура ордуларын, бажыңнарын, спорт клубтарын болгаш тудугларын ажаарынга база ажыглаарынга боттарында культура болгаш спорт албан черлери чок бүдүрүлгелериниң киржир үлүүнүң дуржулгазын практиканга үлам-не идепкейлиг неттередири көрдүнүп турар. Дадывыр төлээр хууда кежигүн болдурунга үндезилээш, сонуургалын өзүгээр күзелдиглер каттыжыышкынарын болгаш клубтарын тургузары чугула деп санал көргеп. Культура-спорт комплекстерин чурттуң хоорайларынга болгаш районнарынга организастаарын 1985—1987 чылдарда колдуунда доозар.

Культураның болгаш спорттуң албан черлери чонга төлезилиг ачы-дуза чедирилгезин калбартыр талазы-биле хемчеглер дугайында саналарын ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Спорт комитеди, ССРЭ-ниң Күрплапланы, ССРЭ-ниң Сан министерствозу ВЦСПС-биле кады ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге 1986 чылдың январь 1-ге чедир киирер ужурлуг, ынчаарга телевизрлиг бөлүмнерге, секцияларга, курстарга, культура болгаш спорт эрекселдериниң, классиканың, совет болгаш даштыкы музыканың эки чогаалдары бижиттинген грампластинкаларның болгаш магнитофон кассеталарының прокадынга эргежок чугула байдалдарны тургузары база оларның ажылдаар чурумун тодаргайлаары көрдүнген.

Күш-культураның бот-оруларга-чарылгалыг кадыкшыдылга каттыжыышкынарын, кадыкшыл комбинаттарын болгаш школаларын ВЦСПС-биле болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле демнежип алгаш тургузарын, чонга күш-культураның кадыкшыдылга ачы-дузазын хандырарын, абонементилиг болуктериниң болгаш консультация-методиктиг пунктуларның ажылын организаставарын оларга хүлээндирерин ССРЭ-ниң Спорт комитединге сүмелээн.

Культура-чырыдыышкынның болгаш күш-культураның массалыг хемчеглерни кичээлдерден болгаш ажылдан хостуг үеде чорударынга спорт тудугларын база өөредилге черлериниң, күрүне болгаш хөй-никити организацияларының улуг залдарын ажыглаар талазы-биле сүмелерни ВЦСПС, ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозу, ССРЭниң Күрпрофөөредилгези, ССРЭ-ниң Сэвэл комитеди, ССРЭ-ниң Сан министерствозу-биле кады ажылдап кылыр. Клубтарны, культура ордуларын болгаш бажыңнарын, стадионнарны, эштир бассейннерни, спорт залдарын болгаш шөлдерин школаларның, профессионал-техниктиг училищелериниң, ортумак түскай өөредилге черлериниң өөреникчилеринге, сургуулдарынга халас, а дээди өөредилге черлериниң студентилериңе — доктаалдынган арендага телевизриниң чартыын төлээр кылдыр ажыгладыры көрдүнген.

Чоннуң чурттап турар черлериниң айыы-биле бичии болгаш элээди үругларның клубтарын организастаар, материалдыг ажаалдазын хандырар дугайында дүрүмнү эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери сонуургалдыг министерстволарбиле болгаш ведомстволарбиле кады бадылаар ужурлуг. Культураның болгаш спорттуң боттарынга хамаарышкан албан черлерин дериринге пропаганданың амгы үеде үүлдерин, культура, спорт эрекселдерин болгаш дериглерин ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң, ВЦСПС-тиң, ССРЭниң Спорт комитединиң бавылаан нормативтерин ёзугаар ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге фондудан дашкаар тускайлап бээри көрдүнген. Чонга хөлезилиг ачы-дуза чедиргени дээш клуб албан черлериниң, музейлериниң болгаш спорт тудугларының алган акша-көрөмгилери, ол ышкаш чер-черге субботниктерни эрттиргенинден киргем чыылдалар ол сорулгаларга ажыглаттынар.

ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ВЦСПС, ВЛКСМ ТК, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары культура болгаш спорт албан черлерин тудар планнарның күүселдезинге шыңгыы контрольду боттандырар, оларның септелгезин, девискээрлериниң чагаажыдылгазын организастаар, кышкы байдалдарда ажылдаарынга белеткээр ужурлуг. Спорт клубтарын болгаш тудугларын өскээр ажыглаарын болдурбас.

Культура болгаш спорт албан черлерин тударынга база септээринге ажылдаар студентилериниң отрядтарын тургузар дугайында ВЛКСМ ТК-ның саналын деткээн.

Культура болгаш спорт албан черлериниң бажыңнарын амгы үениң негелделеринге дүүштүр төлевилээринин тудуг болгаш техниктиг нормаларын ССРЭ-ниң Күртудуу ССРЭ-ниң Культура министерствозу-биле, ВЦСПС, ССРЭ-ниң Спорт комитеди-биле кады 1986 чылдың июнь 1-ге чедир эде көөр болгаш бадылаар ужурлуг.

Ылаңгыя кедээге клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын бедик мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаар, оларга эргежок чугула чурттаар чер, амыдырал байдалдарын тургузар талазы-биле немелде хемчеглерни боттандырып чорудар. Культура ордуларының, бажыңнарының, клубтарның болгаш спорт тудугларының удуртукчуларын боттарының ажылының дугайында чон мурнунга үргүлчү отчёдун бээри чугула.

ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Спорт комитеди, ВЦСПС, ССРЭ-ниң Дээди-өөредилгелиг черлер министерствозу, ССРЭ-ниң Күрпланы, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери культура албан черлеринге болгаш спорт тудугларынга ажылдаар дээди эртем-билиглиг кадрларны белеткээрин улам сайзырагайжыдарын хандырары эргежок чугула. Культура институттарынга болгаш күш-культура институттарынга кедээ аныяктарны хүлээп алырын көөдедир. Оларга культура-чырыдыышкын ажылының организакчы-методистерин белеткээрии көөдедир, а ортумак түскай өөредилге черлеринге колдуунда бот-тывынгыр үран чүүл удуртукчуларын белеткээр. Дээди өөредилге черлериниң кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларынга өөредилгениң шынарын бедидер. Культураның болгаш күш-культураның өөредилге черлеринче будурүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның стипендиаттарын хөйну чорудар. Аныяк специалистерни хуваарда бирги ээлчегде чурттуң кедээ райөннарынга, ылаңгыя РСФСР-ниң кара хөрүннүг эвес зоналарынга, Сибирьниң болгаш Ыраакы Чоон чүктүң негелделерин барымдаалап көөр.

ССРЭ-ниң Күртелерадиозу, ССРЭ-ниң Куркинозу, төп болгаш чер-чер солуннарының, журналдарның редакциялары клуб албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажылын үргүлчү чырыдар, чоннуң хостуг үезин организаставарының чаа ажыктыг хевирлерин пропагандалап неттередир ужурлуг.

ССРЭ-ниң Күрком үндүрер черн эстетиктиг кижизидилгелиг организастаарының, күш-культураның өөредилгезиниң пособиелерин, ол ышкаш культураның болгаш спорттуң эң чугула айтырыгларының талазы-биле үругларга, аныяктарга литератураны парлап үндүрерин көрдүнүп турар.

Эки шынарлыг хөй дүктү—күрүнеге

АЖЫЛ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң төп салбырында кыргылда пунктузунга кээримске салбыр эргелекчизи Валентин Мөадыр-оолович Донгак ажылды организастаанының дугайын мынча дээн:

— Кыргылдага болгаш чүүлдага тус-тус коданнарның кажан киирерин графиктеп, үүн айыы-биле үскен. Оку барымдаалап малчыннар хоюн пунктуга киирер. Пунктуда дерниг-херекселдерин четчелеп, үзүктеп чок ажылдаарынга тавыштыр септеп кылганы эки. Кыргыкчылардан аңгыда эдикчи, бистер чидиндикчизи, электрик, савалакчы, учётчик, повар кижилерни четчелээн. Ажыл эртенгинимң 7 шакта эгелээр, сезонныг бачым ажыл болгаш ол үүнде келген кодан доозулгуже чедир каш-даа шакка чедир ажылдаар бис.

Совхозтуң салбырда быжыглаттынган удуртукчулары болгаш спецналистерн дежурный-газыкчының түскай графигин өзүгээр ажыдарны удуртуп, хайгаарал турар. 24 электриллиг болгаш 10 хол хачылары-биле кыргылданы малчыннар, совхозтуң ыында быжыглаттынган ажылчыннары, сүүрдан күш-ажылдың хоочуннары — пенсионерлер чорудуп турар.

Силерниң кээриңерниң мурнуу чарыында мадва республиканың санэпидстанцизиниң эмчилери кээп чорду. Никти арыг-шевер болгаш санитарлыг байдалывысты багай эвес деп санадылар. Ажылдап турар кижилер шупту эмчи тыналдазын эрткен. Моон мурнундазы ышкаш хой кыргыядазынга, чууддазынга шеф дузазын, школавчыларны киириштирер арга чок. Чүге дээрге, эмчи чепшээрели чокка мадва ажылдаары хоруглуг. Ынчангаш күштү чоп ажыглаан, үүн чурумун шыңгыы сагып, кижи бүрүзүнүң долу ажылдаан туварын чедип алыры чүгүла. Чүгле ынчан графиктн үспейн барып болур бис.

Пунктуга кыргыттынган дүктү кым кыргаанының, кайы коданга хамаарыжырының аалыбиле бүрүткеп, дежүлеп турар. Кымның үүнде чеже хой кыргаанын, каш килограммны алганын үүн бүрүде түңнеп, түскай таблицада демдеглеп турар. «Бөгүн кым мурнал турарыл?», «Чарыштың тиилекчилерн» деп стендилерни үндүрүп турар. Совхозтуң төп складынче моортан ийи тонна ажыг дүктү чүдүрүп чоруткан. Ында ажылды организастаанны база эки. Класстакчылар, дүк арыглакчылары, прасстакчылер хамаарышкан ажылын ак сеткилдиг күүседип турар. Чыргакы салбырындан үш хой дүк киргем. Баштайгы дээреэннде бракпаан, дүгү дүктүн турар хойларны киирип тураары-биле бир хойдан ап турар дүк килограмм чүгле чедип турар. Ынчалзажок коя коданнар ам киирип эгелээн. Бир хойдан 3—4 кг чедир алыры ховар эвес.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң үш кыргылда пунктуларында, төп складында ажыл хайныышкынныг. Дүктү кыска хуусавда кыргып ап, эки шынарлыг кылдыр белеткеп чорудары, малды чуп, чайлаглаашкынче дүргеп чорудары дээш аныядың түңнели ниити бүрүзүнүң үлүүнден хамаарыжырын, шиде биляи турар.

М. САЯ.

ЧУРУКТАРДА: совхозтуң төп салбырында кыргылда пунктузунда аныяк кыртыкчы, комсомолчу Александр Куулар (үстүнде чурүктүң солбай талазында); дузалакчы кадарчы Көк Сарыглар кыргылдада; бистер чидиндикчизи Багай-ооп Куулар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

БАШТАЙГЫ ХҮННЕРДЕН ЭГЕЛЭЭШ

СЭКП-ниң эвилечилиг XXVII съездизинге төлептиг хаара туттунган. Ону дурактаалыг дээримчы-биле «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышты калбартыр дугайында чурттуң коллективтериниң эгелээшкинин Кызыл хоорайга детксэн будурүлгелериниң бирээзи — бистиң фабрика болган.

СЭКП-ниң эвилечилиг XXVII съездизинге чедишкиннерлиг ужуражыры-биле күш-ажылчы шалыпчы 27 декаданың дургузунда чүнү кылыр талазы-биле бедиткен социалистиг хүзээлгелерни ол алган. Бердинген онаалданы ажыр 50 муң рубльдың продукциязын будүрери, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн планда айытканындан бир хүү бедидери, продукциязың бот-үнезин 0,5 хүү чиигедири, 500 метр пос материалдарын камнап алыры көрдүнген.

Съездиге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш декада эгелээн баштайгы күннерден бээр фабрикажың ишчилери шалыпчы ажылдап турарлар. Социалистиг чарышты организастаарының арга-дужулгазы бистың коллективте бар. Адаччурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинниң 40 чылынга турасхаатхан күш-ажылчы маргылдаага ажаалыкчылар идепкейлиг киришкеш, планныг онаалдаларын күүседиринге биче эвес чедишкиннерлиг болган. Чыл эгезинден бээр бердинген даалгадан ажыр 88 муң рубльдың продукциязын сайгарган. «Н» (чаа хевирлиг) индекстиг чоннуң хереглел баараннарын 91 муң рубляге будүрген. Майның 20-де, эгелээн күш-ажылчы ээлчегиниң баштайгы декадазында фабрикажың коллективи планнаан ажыр сөс муң рубльдың продукциязын белеткээн.

Баштайгы он хонуктуң чарыжының түңнелинде аныяк коммунист Т. Артыяновың удуртканы дээрэнькчылер бригадазы үүлгер хевээ даавраар даалгазын 103,6 хүү күүсеткеш, бирги черин алган.

Боттарының бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, будүрүлгенин чээрби чедип ажылчыны чыл планын хуусаа батында күүседирин аазаан. Оң шимчээшкинде ажыл-ишчилер калбаа-биле база эки. Класстакчылар, дүк арыглакчылары, прасстакчылер хамаарышкан ажылын ак сеткилдиг күүседип турар. Чыргакы салбырындан үш хой дүк киргем. Баштайгы дээрэннде бракпаан, дүгү дүктүн турар хойларны киирип тураары-биле бир хойдан ап турар дүк килограмм чүгле чедип турар. Ынчалзажок коя коданнар ам киирип эгелээн. Бир хойдан 3—4 кг чедир алыры ховар эвес.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң үш кыргылда пунктуларында, төп складында ажыл хайныышкынныг. Дүктү кыска хуусавда кыргып ап, эки шынарлыг кылдыр белеткеп чорудары, малды чуп, чайлаглаашкынче дүргеп чорудары дээш аныядың түңнели ниити бүрүзүнүң үлүүнден хамаарыжырын, шиде биляи турар.

М. САЯ.

ЧУРУКТАРДА: совхозтуң төп салбырында кыргылда пунктузунда аныяк кыртыкчы, комсомолчу Александр Куулар (үстүнде чурүктүң солбай талазында); дузалакчы кадарчы Көк Сарыглар кыргылдада; бистер чидиндикчизи Багай-ооп Куулар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ӨЗҮМ ҮЕЗИНДЕ СУГГАРЫЛГА

Кедээ ажыл-агый продуктуларын будүрер талазы-биле республиканың аъш-чем программазын күүседиринге суггаттыг черлерни ажыктыг ажыглаары чугула рольду ойнаар. Тываның чер ажылдыг районнары агаар-бойдус болгаш хөрүн байдалының талазы-биле аңгы-аңгы. Тарылга шөлдериниң хөй кезии чылда чаашкын ортумаа-биле 180—260 мм хемчээлден хөй эвес чаар кургаг хөвү зоназында турар. Ынчангаш часкы сугну эки ажыглаары чугула.

Июнь эгезинниң байдалы-биле алырга, республиканың суггаттыг черлериниң 23,7 муң гектарында кедээ ажыл-агый культуралары тарыттынган. Ол черлериниң 14 муң гектарынга өзүм үезиниң баштайгы суггарылгазы чоруттунган, а ийи дугаар суггарылганы чүгле 1751 гектар черде чоруткан. Культуралар аайы-биле тарылга шөлүнге хамаарыштыр алырга, тараа культураларының 2,1, картофельдиң 31,6, ногаалларның 53 хүүзү суггартынган. 13,5 муң гектар шөлдүң мал чеми культуралары — хөй чылдыг сигеннери суггартынган, ол дээрге ниити сиген шөлүнүң 64 хүүзү-дүр.

Тарылга шөлдериниң баштайгы суггадын Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары — 70,6, Каа-Хемниң база-ла ол хире, Кызылдың—82,9, Тандының — 64,9, Улуг-Хемниң 62, Барыын-Хемчиктиң — 55,9, Бай-Тайганың 55,5 хүү чоруткан, а Сут-Хөл, Эрзин, Тес-Хем районнарның совхозтары өзүм үезиниң суггарылгазын ам-даа эгелевээн.

Бо хүннерде республиканың чамдык ажыл-агыйлары суггаттыг черлерни суггаварынче кол кичээнгейни салып турар болгаш бүгү суггаттыг тарылга шөлдериниң баштайгы суггарылгазын чоруткан. Ону «Чыраа-Бажы», «Ак-Туруг», «Бурүңгаар», «Кара-Хаак», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтар болгаш Тываның кедээ ажыл-агый дүржулга станциязы шалыпкын болгаш шынарлыг дооскан. Ынчалза-даа «Бай-Тал» совхозтуң 354 гектар, «Сут-Хөлдүң» 491 гектар, «Алдан-Маадырның» 377 гектар, «Чодураанның» 300 гектар тарылга шөлдериниң чангыс-даа гектары амга чедир суггартынмаан. «Барлык» совхозтуң 4136 гектар тарыдга шөлүнүң чүгле 2092 гектары суггартынган болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларның тарылга шөлдери мынчага дээр чедир суггартынмаанды кончуг четпес.

Суггаттыг черлерде тарыттынган кедээ ажыл-агый культураларының суггарылгазын дүргедедириниң бүгү аргалары бар: суггарылга системаларының бугаларында суг четчир, чер-черде суггарыкчылар звеноларын тургускан, насос станцияларды, чавшкынналдыгар машиналарын болгаш турбазуглар ажылдап турар. Ам ол бүгү техниканы ажыглап, ажылды ийи ээлчегге организастаар херек.

Республикада 1200 ажыг суггатчы бар, ынчалза-даа амдыызында оларның чүгле чартык кезии дирезин суггарылгада хаара туттунган. Ол талазы-биле чогуур хемчеглерни дарый алыры негеттинип келген. Районнарда кедээ ажыл-агый эргелелдериниң суггарылга системаларының ажылдакчылары совхозтарда суггарылга системаларын суг-биле хандырып турарын болгаш чаашкынналдыгар машиналарның ажылын шыңгыы контрольдавары, а районнарның «Сельхозтехника» каттыжыышкыннарры суггарылга машиналарының болгаш насос станцияларының техниктиг хейгаараларын график өзүгаар чорудары чугула.

Партийжи амыдырал

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ДУЗАЛААР

Коммунист — партияның идепкейлиг дайынчызы болганда оон хей үүлдер негеттинер. Коммунист кижи эки бүдүрүлгени болбушаан, эскелерге күш-ажылчы үлегерин көргүзеринден аңгыда, чүгле бодунуң ажылы-биле кызыгаарланмайн, харын кады ажылдап турар эштериниң коллективиниң чеднишкиннерин дээш сагыш салып, кандыг-даа болуушкуннарның хажылызынга артпас үзүрлүг.

Амыдыралчы ындыг идепкейлиг турушту эзелеп, хүлээген ажылынга, хей-ниитиниң херээнге кызымаккай коммунистер бистиң «Тере-Хөл» совхозта эвээш эвес. Сөөлгү дөрт чылда хүлээп алган аныяк коммунистерден саанчы М. Ак, хөйүү И. Бандан, эмчилер С. Самбыла, И. Шоожуң, башкылар Р. Санчы, З. Ховалыг болгаш өскелер-даа онаашкан ажылынга харыысалгалыг, идепкейлиг хей-ниитичилер. Аныяк коммунистер Т. Дамыр-оол, Н. Күкүүк, К. Кадыг-оол олар партия эге организацияларының секретарьларының оралакчылары, чооктар чаа партия кежигүнүнге киргеннери кичээнгейге ап, оларга доктаамал даалгалар бээрин практикалаан. Уставтың негелделерин, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының талазы-биле оларның отчеттарын парткомуң эге организацияларының хуралдарынга дыңнап турар.

Сөөлгү үйн чылда бригада партия организацияларының хуралдарынга беш аныяк коммунистиң, парткомуң хуралынга беш коммунистиң отчедүүн дыңнаан. Партия кежигүнүүң кандидадынга киргеннерни кичээнгейге ап, оларга доктаамал даалгалар бээрин практикалаан. Уставтың негелделерин, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының талазы-биле оларның отчеттарын парткомуң эге организацияларының хуралдарынга дыңнап турар.

Сөөлгү үйн чылда бригада партия организацияларының хуралдарынга беш аныяк коммунистиң, парткомуң хуралынга беш коммунистиң отчедүүн дыңнаан. Партия кежигүнүүң кандидадынга киргеннерни кичээнгейге ап, оларга доктаамал даалгалар бээрин практикалаан. Уставтың негелделерин, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының талазы-биле оларның отчеттарын парткомуң эге организацияларының хуралдарынга дыңнап турар.

Партком, партия эге организацияларының аныяк коммунистерниң кижизидилгезинче кичээнгейни сөөлгү үеде күштелдирип, оларны партия организацияларының ажыл-херээнге идепкейлиг киришкинерин оралдажып турар. Партия кежигүнүүң кандидадынга киргеннерни кичээнгейге ап, оларга доктаамал даалгалар бээрин практикалаан. Уставтың негелделерин, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының талазы-биле оларның отчеттарын парткомуң эге организацияларының хуралдарынга дыңнап турар.

Сөөлгү үйн чылда бригада партия организацияларының хуралдарынга беш аныяк коммунистиң, парткомуң хуралынга беш коммунистиң отчедүүн дыңнаан. Партия кежигүнүүң кандидадынга киргеннерни кичээнгейге ап, оларга доктаамал даалгалар бээрин практикалаан. Уставтың негелделерин, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының талазы-биле оларның отчеттарын парткомуң эге организацияларының хуралдарынга дыңнап турар.

Совхозтуң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазында, Алдыы, Үстүү Балыктыгларда малчынар ортузунда партийжи өзек тургустунган болгаш коммунистерниң бүдүрүлгеге башкарыкчы чоруу идепкейжээн. Үстүү Балыктыгның сарлык кадарчылары эрткен чылын малдың баш санын 99,6 хуу камгалаа алган. Ам олар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алыр дээш демиселде хаара туттунган. Алдыы Балыктыгның хөйүү бригадазы эрткен чылдың түңнелдерин-биле республикада мурнакчы бригадалар санында киргеп. Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазы эрткен ажыл-агый чылында күрүнеге сүт садар планын ажыр күүсеткен, ол темпини кудулаттайн, бо чылдың бирги, мөңги кварталдарының планнарын база боттандырган. Бо ферманың ажыл-ишчилериниң ортузунда коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин база калбарган.

Партком, партия эге организацияларының аныяк коммунистерниң кижизидилгезинче кичээнгейни сөөлгү үеде күштелдирип, оларны партия организацияларының ажыл-херээнге идепкейлиг киришкинерин оралдажып турар. Партия кежигүнүүң кандидадынга киргеннерни кичээнгейге ап, оларга доктаамал даалгалар бээрин практикалаан. Уставтың негелделерин, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының талазы-биле оларның отчеттарын парткомуң эге организацияларының хуралдарынга дыңнап турар.

Сөөлгү үйн чылда бригада партия организацияларының хуралдарынга беш аныяк коммунистиг, парткомуң хуралынга беш коммунистиг отчедүүн дыңнаан. Партия кежигүнүүң кандидадынга киргеннерни кичээнгейге ап, оларга доктаамал даалгалар бээрин практикалаан. Уставтың негелделерин, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының талазы-биле оларның отчеттарын парткомуң эге организацияларының хуралдарынга дыңнап турар.

Совхозтуң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазында, Алдыы, Үстүү Балыктыгларда малчынар ортузунда партийжи өзек тургустунган болгаш коммунистерниң бүдүрүлгеге башкарыкчы чоруу идепкейжээн. Үстүү Балыктыгның сарлык кадарчылары эрткен чылын малдың баш санын 99,6 хуу камгалаа алган. Ам олар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алыр дээш демиселде хаара туттунган. Алдыы Балыктыгның хөйүү бригадазы эрткен чылдың түңнелдерин-биле республикада мурнакчы бригадалар санында киргеп. Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазы эрткен ажыл-агый чылында күрүнеге сүт садар планын ажыр күүсеткен, ол темпини кудулаттайн, бо чылдың бирги, мөңги кварталдарының планнарын база боттандырган. Бо ферманың ажыл-ишчилериниң хөрээнге кызымаккай коммунистер бистиң «Тере-Хөл» совхозта эвээш эвес. Сөөлгү дөрт чылда хүлээп алган аныяк коммунистерден саанчы М. Ак, хөйүү И. Бандан, эмчилер С. Самбыла, И. Шоожуң, башкылар Р. Санчы, З. Ховалыг болгаш өскелер-даа онаашкан ажылынга харыысалгалыг, идепкейлиг хей-ниитичилер. Аныяк коммунистер Т. Дамыр-оол, Н. Күкүүк, К. Кадыг-оол олар партия эге организацияларының секретарьларының оралакчылары, чооктар чаа партия кежигүнүнге киргеп аныяк коммунист З. Артына Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазында комсомол эге организациязының, Ю. Бавуу-Доржу совхозта комсомол комитединиң секретарьлары

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТКЕН

Хоочун тракторист Салчак Кан-оол хүнүү-не «ДТ-75» трактор-биле чер андарер ормазын 120—125 хуудан кудулаттайн келген. Анаа алдар болдуруп, Сайлыг-Хөл бригадазының Күш-ажылчы аддар түгүн каш удаа кодурген. Тараа чаштырыкчыларының мурнуку одуруунга аныяк трактористер Андрей Нагазы-биле Геннадий Соңгуяда турган. Олар хүн нормазын 120—125 хуу күүседип, эки ажылданнар.

Леонид Сарнай-оолга удурткан бот-орулга-чарылгалыг Шынаа бригадазы чаштырылга ажылдарын эрте доозаан. Шынаа девискээрни навызааш эзим кыдыы ыйгылаан чер болгаш, ол-шыгы четкир, тараа чылдың-на эки үнер. Эрткен чылын ол девискээрге кок-суланың дүжүү эки болган. Ынчангаш Л. Сарнай-оолдуң бригадазы социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен. Бо чылын база элбек дүжүт алырын ол коллектив хүлээнген.

А. НУГУУРАК.
Тоджу район.

Өртке удур албанның

кижилери

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

Борис Чизепеевич Оюн Чаан-Хемчик райүүскомнуң иштинки херектер килдизиниң өртке удур камгалал инспекциязының ажылын хой чылдар иштинде удуртуп турар. Ол чымыштыг болгаш берге ажыл-иштиг хой чылдар иштинде үре-түңнелдиг бараан боол келген. Өртке удур камгалал инспекциязының ажылы дээрбенчы белен байдалды болгаш шыкгыы серемчилелди негээр.

Коо-ла чүве: кажан өрт аймыны болу бергенде, ону өөгүреп-биле чергелештир, албан организацияларга, будуруулелерге, чурттакчы чон ортузунга болгаш материалдыг үнелиг түүлдер кадагалаан объектилерге барып, өрт аймыны болдурбазынга үлегаан профилактиктиг хемнегерни ол чорудары — идегелдиг магадылал болур. Тыва улустуң үлегер чугаазында «Өзиден артар, өрттен артпас» дээн мерген үткалыг домак бар. Ол ажок-ла чизе сеглеттинген.

Кандыг-бир чылдагаан-биле болу берген өрт күрүнеге хой түңүүг караажы-коргаралды чедирип болур. Оон туржук, кижилерниң амыр-тыныгына айыылды тургуза берип болуру хаая эвес. Б. Ч. Оюн хой чылдарда ажыдап келген практиказында аазаап эвес бергелерге таваржып келген болгаш ол талазы-биле арга-дружуугазы бедик. Ол — тыва профессионал өртке удур камгалал ажылдакчыларының башкайгыларының бирээзи.

Борис Чизепеевич бодунуң ажылын Тыва Арат Республика үезинде эгелээн. Кажан Тыва ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле чаттыжарынга чедир, Кызыл хоорайга өртке удур камгалал отрядының бүгү чепсек-херексели — суг сеөртүр кылдыр дериг каан чаңгыс борбак «ЗИС-5», тергелиг аттарга досказарлыг суг сеөртүр кылдыр дериг кылып турганын сактып чугаалап олурар. Өртке удур команда ынчаар бараан боол, чайның изиинде, кыштың чыккытама соогунда-даа ажылдап келген.

Өрт хаая эвес болуп тургаанын ол сактып олурар... Бир катап Кызылга ийи кат школа-интернатка өрт болган деп медээ келген. Даштын соок дээрге, кидин 50 градус чедип турган. Өштүг чүве-биле домей, айылдың орттер ыяапла дүнеки үеде тевараҗыр... Шанактың аттарга сеөрткен досказарда сут удур дожуп турар. Сугну чаштыларда, хоа-биле сордурар.

Ол хамаанчок өрт шериглериниң хой кежи тоннары, хол-хаптары чаштаан сугган кордайтыр дошталы бээр. Ыяш бажында түү боор, өрт «оожургал» чок хып-ла турган. От-биле демисел үр-ле болган. Ону олар дам аткызжеге чедир өжүргеннер. Өрт оон кедереэе, кожа бажыңнарже халдап болурунуң айыылы кыжанып турган. Ол өрттү өжүруп турган кижилерниң чамдыктары «изиг» ажыл адакталган соонда, чүгле ам кээп, соокка холдары үжүй бергенин биилеппер. Соокка доңган холдарын үр эмнедир ужурга таварышканын Борис Чизепеевич сактып чугаалаар. Эрткен үеже хая кормуп, сактырга, ажыл солун-даа, бергедаа турган. Ам байдал үенниң аайы-биле өскерилген. Иштики херектер килдизиниң өртке удур камгалал инспекциязын ол керээлиңер даан — өрт өжүрериңге эргежок чугула дериг-херекселдер бүрүн бар, челсеглеңген. «ЗИЛ-130» маркалыг үш автомашина түнүүн кайы-даа үезинде дайынчы белен байдалда. Ол ышкаш дежурный болук медээ келген черже аттаныптарынга белен. Өртке удур албанның кижилериниң ажылы ындыг, үе чидирип болбас. Өрт өөскүп үнген сс-нда, чүү-даа маңаавас. Ындыг болганда, өрт шериглериниң ажылы онзагай. Б. Ч. Оюн аныяктарның бедик мергежилдиг болурунче улуг кичээнгейни үгландырып турар болгаш арга-дружуугазын оларга күзелдин-биле дамчыдып берип келген. Ол — дагдыныкчы. Хоочун коммунистин кады ажылдап турар эш-өөрүнге үлегери улуг. Д. А. Сат, Н. П. Кайбаров, Ю. М. Бражников, Н. А. Ташлыков, Н. Т. Монгуш олар Борис Чизепеевичиниң мергежилге өөреткен башкывыс дижир. Дагдыныкчызы оларның кызымак ажылынга чоргаарланыр.

К. МОНГУШ.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЧУГУЛА ТАЛАЗЫ

ПРАГА. Көдээге херех амгы үениң бедик бүдүрүкчүлүг техниказын тургузарынга специализация болгаш кооперастаашкын — Чехословакияның болгаш Совет Эвилелиниң машина кылыкчыларының кады ажылдажылгазының чугула талазы-дыр. «ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый техниказы» деп атбиле Праганың Культура ордузунда ажыттынган делгелгениң хой сонныг делгизи көргүзүглери ол дугайын херечилел турар.

Көдээ ажыл-агый машина тудуушкунуң кол угланыышкыннарынга күшеннишкиннерни каттыштырары ажы-дүжүмә чурттарның будуруулгечилериниң болгаш эртемденнериниң мурнунга калбак ергааларны ажыдып турарын делгелге билдингир, чедингир чугаалап турар. Бичелеткен хоолгазын делгелге залынаң ортузунда тургускан «Дон» дээр чаа совет комбайнны специалистер улуг сонуургал-биле көрүп турар. Техниктиг параметрлериниң талазы-биле ол машина тараа ажаал алыр техниканың делегейде эң эки дээн хевирлериниң дудаа чок. «Донпуң» гидравликазын чехословак мастерлер база тургузушкан. Бо чылын массалыг будуруушкунче кииреринниң мурнунда бо комбайн Чехословакияның ховуларынга бүгү талалыг шенелдерни эртер.

Бо делгелге көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунга чехословак-совет эштежилгениң чүгле амгы эвес, харын келир үезинниң дугайын база тоожуп турар. Келир беш чылда свекла ажаал алырымның чаа техниказын чогаадып тургузарын төлевилээн. Оон кол онзагай түүлү — бүгү талалыг ажыглалдыры. Дазыл чемиштерни болгаш сыптарны ажаарындан аңгыда, ол комбайн мал чеми сингеннерни база ажаал шыдаар болур.

КООПЕРАСТААШКЫН ОРУУНГА

ХОШИМИН. Төйниң дээр көдээ можу кооперастаашкынны Мурнуу Вьетнамда дооскан дөртку можу болу берген. Таварачын ерегелериниң 88 хуузу болгаш ажыглалдыг черлериниң 91 хуузу ында күш-ажылдың коллективтиг хевирлеринде хаара туттунган. Ажыл-агыйны кооперасчы арга-биле чорударын моон мурнунда Тьензянг биле Бенче (Меконг кавызында), ол ышкаш Хошимин хоорай чоогунуң районнары чедип алган. Вьетнамның мурнуу талакы бүгү көдээ ажыл-агый зоназында көдээ суурларның ажылышчыларының барык 67 хуузу күш-ажылчы дузалажылга белүктери, будуруле бригадалары болгаш кооперативтер кылдыр каттышкан деп, Вьетнам Социалистиг Республиканың ТСЭ-зи дыңнаткан.

Мурнуу-вьетнам таварачын-нарны кооперастажылга оруунче шилчидип турары, кооперативчи ажыл-агыйларга күүнениң үлам өзүп орар дузаламчызы, МТС-терниң материал-техниктиг базазының бижыгыышкыны кескү түңнелдерни берген. Чурттуң мурнуу талазынга шелдеринге бо чылын кышкы-ческы сезонга рестиң терминн дээн — 2,2 миллион тонна дүжүдүн ажаал алган, а кооперативге сектору 1,8 миллион тонна рис таварыы берген.

ХАРЫЛЗААЛАР БЫЖЫГЫП ТУРАР

ВАРШАВА. Эртем-техниктиг депшилгени улам ыңай дүргедедиргинге, кылып үндүрүп турар продукциянең шынарын беднидеринге, найыралды быжыглаарынга Гиваңцкинниң «Бумар-Лаенды» дээр механика заводунуң, Глогувскинниң тудуг дериглериниң заводунуң болгаш Одессаның Январь тура халыңаашкыны аттыг аар кран тудуушкун заводунуң коллективтериниң araзында калберган күш-ажылчы социалистиг чарыш ндиг берип турар.

Социалистиг экономиктиг интеграцияның болгаш кооперастажылганың шугуму-биле Совет Эвилелиниң болгаш Польшаның үлетпүр будуруулгелери чүк кодуреринниң ортумак чергелиг боду чоруур краннарын кады будуреринге барык 10 чыл специализастаттынып турар. Оларны акыдунма чурттарның хой-хой тудугларында бедин-биле үнелеп керген. Ындыг кады ажылдажылганың үре-түңнелдин чаа-чаа чижектер-биле бадыткаттынар. 63 болгаш 100 тонна чедир чүк кодуртүр боду чоруур гидравликтиг аар кранкарны шенеп шылгаарын амгы үеде доозуп турар. Мындыг улуг күүлүг тудуг машиналарын Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарында бир дугаарында будуруп турары бо.

Акы-дүүмә чурттар-биле экономиктиг болгаш эртем-техниктиг хой талалыг кады ажылдажылганың шугуму-биле чамдык польша үлетпүр будуруулгелери айлаштырып таварыштырарларның ролюн күүседип турар. Чижээлээрге, Пшемслда автоматтыг техника заводунуң коллективи бодунга онаатталган онаалдарыны чедишкинниг күүседип турар. ЭДЧ чурттарының станок тудуушкунунуң хераглелинге чаар херекселдер будуреринниң талазы-биле айлаштырылганың ролюн ында үзүндирген. Бо чылдан эгелээш ол польша будуруулге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-дээ чурттарга 5 миллион рубльдиң маңдаг хизынаг продукциязын чон бүрү садар.

ХОШИМИН ИНСТИТУДУНУҢ ЮБИЛЕЙИ

ХОШИМИН. Хошиминниң медико-фармацевтика институту 10 чыл юбилейин демдеглээн. Америкаңзырак чалча өзу-чурумдан Мурнуу Вьетнамны хостаанының соон дарый ол институтту дорээн турган.

Республиканың медико-фармацевтика үлетпүрүнге национал кадрлар белеткеп үндүрер институт бо болуп турар. Оон 3,5 муң ажыт доозукчулары — бедик мергежилдиг медиктер, фармацевтер, стоматологтар чурттуң мурнуу таварының яңзы-бүрү черлериндеги ажылдап турар.

Институттуң эртем-шинчилел ажылдакчылары үлүг эртем ажыглын чорудуп турар. Олар 400 ажыг эртем шинчилелдерин болгаш практиктиг сүмелерни ажылдап үндүрген, ол түүлдерни яңзы-бүрү өөрүглардан чонну эмнээрде, эмнерни белеткээрде чедишкинниг ажыглап турар. Химиктиг хораанаар будумелдерни америк агрессорларның ажыглап тургаанындан аарып коргаадаан кижилерни эмнээриниң ергеларын ажылдап кыырынга вьетнам эртемденнер үлүг салыышкынын киирген.

[СЭТА].

Куш-ажыл биле демисел — никарагуа аныяктарның бөгүнгү амыдыралының кол утказы ындыг.

Чуртта сомосовчу диктатураның баш мичиннишкиннигиң үржуктарын кончуг берге байдалга никарагуа чон ыңдажып эртип турар. АКШ-тың ТРЭ-ге чепсегледип база акша-хөрөңгү-биле хөлзиледип турар сомосовчу контрреволюшчу дээрбечилер бар-ла күжү-биле тайбың тургузуушкунарга мооңдактап турар. Чурттуң экономиктазын боогдаар, сорунга-биле Вашингтон республиканың революциязынга удур дорт чепсектиг агрессиязы белеткеп турар.

Ынчангаш никарагуа чазак чурттуң камгаланыр күчүзүн үлам быжыглаарынче чонну кыйгырып, төрээн чурттуң келир үези дээш кызымак күш-ажылын үламчыларын деткип турар. Ол кыйгыга никарагуа аныяктар бир дугаарында дидим харыяны берген.

Революциянең баштайгы хүннеринде-ле дыка хой аныяк эки турачылар бижик-биле чок чорукту, варыг-аржыкты узуткажыр дээш чурттуң ыраазын районнарынче аттангылаан турган. Амгы хүннерде аныяктар кол-кол тудугларда, кайда-ла берге дээн черлерде. Күш-ажыл чепсээ-биле кады автомадын чүктепкеш, кофе ажаажып, оон-даа өске ажыл-дарда киржип турар.

ЧУРУКТА: революциянең аныяк камгалакчызы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **БОНН.** Барыын Германияның тайбың дээш демиселчилериниң улуг чыскаалы Дюссельдорф хоорайга болган. Дайынга удур янзы-бүрү организациялардың, политиктиг партияларның, профсөвилелдериниң, хүрээ-шажынның 20 муң ажыг төлээлекчилери чыскаалга киришкен. Баштайгы согуушкун кылырының америк ракета-ядролуг чепсектерин салып үндүрер шел кылдыр ГФР-ниң девискээринге ракеталарны тургусканынга удурланыышкының чыскаалдың киржикчилери илергейлээн болгаш «першинг-2» ядролуг ракеталарны чурттуң девискээринден доп-дараан ырадыын шыгыы негээннер.

⊙ **ДЕЛИ.** Индияның айыыл чок чорук күштери Джамму болгаш Кашмир штеттың Пунч хоорайының районунга үрегдекчи шпионнар белүүн үзуткаан. Ол белүктү Пакистанның тускай албан черинниң үш агентилери баштап турганыын Индияның ЮНИ информация агентствозу дыңнаткан. Шпионнарны тудуп хоруудаан үеде хой боо-чепсекти болгаш акшаны олардан хавырган.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** Негр хөрээженнерниң Национал политиктиг конгрезиниң конференциязы Атлант хоорайга (Джорджия штат) болган. Рейганның администрациязының чонга удур политиказын конференциянең киржикчилери шыгыы шүгүмчүлээн болгаш шиитпирлиг бүрүү шапкан.

(СЭТА).

ХУЮКТАЛГАН АРЫН-НҮҮР

(Филадельфиядан репортаж)

...Ол район — улут хоорайның ортузунда чаа балык ышкаш. Ук районнуң чанында бузуулган кварталдарны көргеш, кижи бодунуң караанга бүзүревейн баар. Бөгүнгү Филадельфиядан дайын медээлериниң кинокадрларын көргүскен ышкаш. Элээн каш кудумчулар — барык 60 бажыңнар бузундулар болган. Ол бажыңнарның ортузунда ортенген черлерден чыттаалып чыдар. АКШ-тың конгресс кежигүнү Джон Коньерс аңаа кээп көраан болгаш бузуулган, ортенген бажыңнарны, оларның кварталын —«дайын зонгзы» дел адаан. Ындыг дерзин үүлгедиглерни чүгле гитлеровилер кылып турган.

Бо чылдың май 13-түң хүнү Филадельфияның төөгүзүнге «кара понедельник» болуп кирген болгаш бүгү чурттуң арын-нүүрүнге кара хөлеге болган. Филадельфияны оон чурттакчылары АКШ-та «ажыдуума ынакшылдың хоорайы» деп адап турганнар. Ам ону ынчаар адаар арын-нүүрүн олар оскунганнар. Май 13-те полиция «америк өзү-биле демократияның кичээлин» ол хоорайга дерзин байдалдыг кылганнар.

Дерзин үүлгедиг дугайында медээни дыңнаткан турган. Ынчалзажок үк медээни база катап ыңнадыры чөрле артык эвес. «Шимчээшкин» деп шажын-чудулгелиг негрлер сектазының кежигүннерин Осэдж-Авеню кудумчуда № 6221 бажыңдан үндүр шөлүүрүн тус черниң эрге-чагыргалары дурум чок ёзу-биле шиитпирлээн турган. Сектаның кежигүннери негрлер бажыңдан үнүп бээриндеп ойталаан.

Бажыңга камгаланып турупкан «Шимчээшкинниң» кежигүннерин күштүг херекселден суг-биле үндүр ойладырын полиция баштай оралдашкан. Кырганнар, хөрээженнер, бичии чаштар чурттап турган бажыңны америк полицейлер боолап эгелээн. Чурттакчылар чагыртпаан. Оон соодугде америк полицияның чонга удур «чаа чүүлүн» ажыглаан: полицейжилер вертолёттан күштүг бомбаны бажыңның кырынче октапкан, бажың оттуг-ыяш харжаа ышкаш, ортенип берген. Полицияның чагырыкчызы Дж. Самбор дерзин дужаалды берген: «ортенип турган бажыңдан кымны-даа үндурбес, негрлерни диригге хүюктап алурар». Өртенип турган бажыңдан бичии оглуң тутпан негр хөрээжен аяны-кышкызы-биле үне халаан, ону полицейжилер боолап эгелээн болгаш тудуп хорудаан, ортенген неге, оон чаш төлүнге эмни дузаламчызын көргүспээн.

Будун бажыңнар болгаш негрлериң кварталы бүрүн «ортенирин полицейжилер болгаш өрт шериглери четтикпейн манап турганнар. Ол кудумчуларның, кварталдарның чоогунда чурттап турар ак кешиктиг американнар негрлериң чурттап турган черлерин шак ынчаар узуткаарын, оларны ажаатанзыг өзу-биле хинчектеп өлүрерин шагда-ла күзеп турганнар. Бажың колдуунда ортенип калган сеелүүде өрттү ам өжүруп эгелээннер. Диригге ортенип өлген он бир негрлерниң, оларның дөрт уругларының сеөктерин ортенген бажың бузундузунден ужулган.

Филадельфияга ажаатанзыг ол үүлгедиг хой айтырыгларны американнарның мурнуунга тургускан. «Шимчээшкин» сектазының кежигүннери негрлер, оларның чаш уруглары кандыг кем-бурууну кылганыл? деп айтырыгны американнар ам салып турар. «Шимчээшкинниң» кежигүннери кандыг-даа кем-бурууну кылбаан. А америк эрге-чагыргалар, полицейжилер камгалал чок негрлерге удур дерзин, хинналт үүлгедиглиг кылган. Ынчангаш «ажы-дүүмәлиг ынакшылдың хоорайының» — Филадельфияның арын-нүүрү оон-даа-биле кады хүюктадыр ортенип калган.

Филадельфияга ажаатанзыг үүлгедиг хой чүве-биле бир-ле кижиден дыңнаан кижи мен, ол шын болган-дыр. Дөргүн черлериң ыяштарын кезип каарга, кара суглары кода бээрин база шын чүме.

Шагның чылыг үелеринде Тожугга хой болгаш кандыг-даа кижилер кээр. Олар колдуунда-ла туристер болгулаар. Ындыг-даа болза, ерт айылы улуг, каак чылдарда туристерниң Тожугга кээрин кызыгаарлап турза-даа, болган-на чок «туристер» четкилеп келген болгулаар. Ындыг туристерниң аажарымча чогунган ерттер үнүп турар. Оларның доктаап, хонган черлери бокту-чаамныг, чаш ыяштарны ужургулап каан болур. «Чаңгыс ыяшты ужургаш, ийиниң олуртуре» деп чонуң мерген чугаазын олар билбес.

Бойдус камгалалының талазы-биле чон ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды калбартыр ужурлуг албан черлери, организациялар районда хой. Чижээ, ыяш ажыл-агыйы, янзы-бүрү инспекциялар. Оларның аразында бичии-даа харылзаа чок. Куу, Рак, Шортан дутайында шоодугда ышкаш, чүгле боттарын бодаар. Өң-кээр чугаалаарга, балык инспекторлары — хемнер уннарында, а ыңныыр-тывыы инспекторлары, егерьлер — Азас чоогунда. Ыяш ажыл-агыйы республикада ий ажылдыг деп санадып-даа турар болза, оон ажылын ий көөр болза, карын-даа белеткел черинге чоок боол турар...

Дүн ортузу эрте берген хи-

КЫРГАННЫҢ ЧАГЫЫ

Кижи болгаш бойдус

— Экспедициянең чайгы сезону доозулган чүве болганда, силер кеш-ле хонгаш аалдарыңарга, бажыңнарыңарга чедип, ажылдаар, өөренир апаар болгай силер. Маңаа ажылдап турганыңар ышкаш, чедишкиннерлиг болуруңарны күзедим... Сезон доозулганын демдеглеп, дыштанып-биле одаг-ны кыпсыр-дыр. Кым дидимилче, кымыл, эштер?— дээш даргавыс олуруп алган.

Одаг кыпсыр бедик хүнду аңаа чораанарның эң-не улуу, кырган-ачавыс Николай Ковадырович Деверекке онаашкан.

Дыштанылга кежээзинниң байырлал шинчилиг эгелээринге суртээн-даа ышкаш: «похпох, кандыг аайлыг чүме апарды бо» деп белиңневишаан, чеди ондан дөрт чыл аңа берген-даа болза, чиигн-биле кылаштап келгеш, одагны ол кыпсып үндүрүпкен.

Одагның чырыынга өөрүмнүң шырайлары тода көстүп тур. Каксы-даа бол, оларны силерге таныштырайн.

Тываның комплекстиг геология экспедициязының Хамсыра бөлүүнүң начальныгы, оң бирги отрядының даргазы бурят Владимир Аржарович Габеев назын ортузу чеде берген. Геология институдун ол дооскаш, Тывага келген соонда 26 чыл иштинде оон девискээрин мурнуу үүктен соңгузунга, барыын чүктен — чеен чүгүнге чедир эргип, оон байлаан чуртунга, чонунга бараалгадыр дээш, бомбүрзектиң экватор дээрбээнден узун черни кылаштап эрткен кижи.

Сеткили сүт дег өк, өөрүнге сагыш човаңгыо, улут-даа, бичии-даа кижилерни ден көөр, эвилең-ээлдек, бодунуң харыылап турар ажылынга бердинген...

Геолог Александр Очколов Тыва биле Красноярск крайның кызыгаарында Усинск суурга төрүттүнген. 18 чыл иштинде көзер байлактар дилеп келгенинден хоочулиар хүрээлеңинче киреринге чоок-шулап келген.

Отрядтың аска кижилери шупту аныяктар: студентилер, сургуулдар, өөреникчилер. Украинада Харьков, Эстонияда Тарту университеттериниң студентилери, Кызыл хоорай школаларының устуку класс-чылары, чаңгыс иенниң оолдары дег бижыг нәйыралдыг ажылдап, чедишкинниң үндезинин тургускан. Шуптузу онзагай салым-чаванныг кижилер. Чижээ, украин кыс Оксана ийи ай иштинде тыва дылды чугаалап билир кылдыр өөренип алган, а Зорик Хадаханэ орус улустуң «Хып-ла, мээң сылдызым» деп ырызын ырлай бээрге, ёзулуг профессионал артист-биле дөмей.

Аът ажаакчызы болгаш орук баштакчызы Николай Ковадырович Деверек — Тожуга эрги, чаа амыдыралдың хереченизи, барбаан-чорбаан черидаа чок, аңнап-балыктаарынга ат-сураа алгый берген кырган.

Одаг чырыы улам улгадып келгенде, аныяктарның ырлажып, ойнап-хөглээри дам барган. Чүгле Николай Ковадыровичиниң бир-ле чүвеге чардыкпаан, ханы боданып орары илдең болду. Тыртып орган таакпызының сывы безин кыскалап келган, боданыр дээш, оозун үзе дайнап каапканы илдең.

— Хоочун чүну боданы берген ирги, чажыдыңарны мээжибиле үлежип болур ирги силер бе?— деп, айтыра кааптым.

— Хала, илип-даараныр ине болза, чажырып алчыы мен. Бодалымны чугаалаптар аайын тыплайн, олче шымны берген аза болчук мен — дей-дир.

— Чемнин арбыдады кагган шай ийин бо, хөөрежир улуска таваржыр боор — дээш, шай салырымга, кижиң үлам амырап, тура халаан соонда, демин, одаг ажыдар мурнунда, шиштээш, соодуп каан шортан экселгеш, салды. Бир аяк шай доостур чыгаанда, Николай Ковадырович эгеледи:

— Ажылдап чайлазынын өөрүмге дыка чаңчыга берген болдум. Болар ам чаңгылай бээрге, чалгаараар апаар азаң ийнең. Ол-даа канчаар, ажып эрте бээр херек ийнең, сагыжым аартып чоруур бир-ле херек бар.

— Чүү ирги, Николай Ковадырович?

— Бистиң нам, чазаавыстың онза сагыш салып турар чугула айтырыгларының бирээзи— бойдус камгалалы болгай. Узун назынымның хой кезинин гайга-сын кезип, чурттап ескен болгаш бойдус айтырыының чугулазын эскере бергенмен. Кижи чайгы үеде чер чараанда, оран-делегейниң айырөк-чайт үнген чечектериниң, от-сигенинин кырынга кайы хамаан чок кылаштаарында-безин сестир, човаар боор чүме. Бо чай дургузунда он беш кезек черже көжүп, ажылдадывыс. Чораан черлеривисте янзы-бүрү ыяштарны кайы хамаан чок кескилеп кааткан чыдарын көөр-дүр бис.

Оон ыңай чүл дизе, бистин эрес-кежээ дагжылаарывыс дыка хой черлерни кескан боордур. Чүнү чугаалаксап тур сен дээрге, кескан черлерден алза чогуур чүүлдерни алган соонда, ол оңгарларны катап төмөр болза эки хире. Оон башка, чижээ, узуну ийи, ханызы 4—5 метр, а дооразы 70 см оңгарже элик-хулбус хамаан чок араатан аң безин кирер болза, канчап үнүп шыдаарыл? Бежен азы чүс метр чораааш-ла, каскылап кааткан ындыг оңгарлар бо. Тожугда чүс-чүс. Ындыг оңгарларга дүжүп элген аңнарны чон чежени-да көргенин чугаалажып турар.

Ол ышкаш чамдык даглар-ны, тейлерни көөрге, үстүнден адаанга чедир узун оңгарларны каскылап каан болур. 50—60 метр хире узун оңгарлар тургулаар. Чыл үнген тудумна оларны хар болгаш чаъс суу улам үреп, хат-салгын көрзүнүн соя шаап турар. Ындыг оңгарларны ажыглаан соонда катап хөмөр болза чугула.

Отрядка чаа танкетка экжеп кегды. Күүтүп-не машинадыр. Малгаш-тулаа-даа, кадыр-каскак-даа аңаа шаптыктавас. Эштип база чоруур. Ынчалза-даа бо чыл хуузунда биске ажыы барык чок чайлады. Оон күжүн долу ажыглапкы дег ескө экспедициялар турган-на боор. «Ол танкетканың биске ажыы чүл?» деп, бир геологтан айтыраомга, ол хаайынга безинн каклаан: «Уттээр станоктарны ыңай-бээр дажыырда, сээм аттарың уур эвес, оон ажыы ында болбазыкпе» дээш, каттырар болду.

Станоктарны чаа черже көжүруп турганын мындаа көрдүм. Кезектер аайы-биле адыргылап алырга, ат, машина хамаан чок чадаг кижилер безин чүктеп аппаар чүме болчук. Келир үеде маңаа кылыр ажылдарның темнээлин улгадып, бедик будуруккүлүг улуг станоктар көзрге, танкетка херек апаар харын.

Чаңгыс катап эрткен черн каалама орук болуп артып калыр, орук «изээзри» магалыг амытан. Илчирбе дугуюнуң хылыш дег чидиг бизинге таварышкан чаш, пешчүктер, хеды, шөвилер, хадың, кат-чимис моңгезн-биле «удугулап» каар. Маңнап келгеш, ортумак дээш ыяшка үзерге, оозу одурлуп чаштай бээр. Муңга кайын чыдарыл, сая-сая өттүңүштерни үрегдей базып каар. Тайгада танкетка оруулга хар, чаъс суунуң чүгүрүү дендээр чүмең ийнең. Каш чылдар эртерге, аңаа улуг оңгарлар тыпты бээр. Эм болур өт-сигенни та чежени үрегдеп турар чүме. Санап четпес хой.

Бо-ла чоруп чораааш, эртелеп болгулаан чеже черлерни көрбедивис дээр силер. Кижи болгаш болбаазын техника күжү-биле өжүруп чадап каан, чүгле улуг хар таварга азы чаъс-чайыкка ашкен эртер чүс-чүс гектар черлерни сандан үндүрген боор-дур. Ындыг черлерге аң-мең хамаан чок, курт-кымыскаяк безин турбас, ол хире хоралыг. Бо чүүлдерни болдурбас талазы-биле тайылбыр ажылын докгаамал чорудар болза эки...

Геолог Борис Владимирович Осердиов чанывыска кээп, тыва өзу-биле дискек каактай олурупп алгаш, чүну чугаалажып турарывысты сонуурган, ону кысказы-биле очулдуруп бээрин диледи. Чугаалап бердим:

— Чүү деп чоор, болза-даа чугула айтырыгже сагыш човап, чагыын берип орар кырган-дыр. Даарта чаңгылай бээр улус бис дээш, ону хереккө албас болзувусса, шуут таварышпас — дээш, Борис Владимирович бодунуң амыдыралынга болган бир чижекти дорээн-не чугаалап берди.

Каш чыл бурунгаар Африканың хогжуп орар чурттары — Малинниң болгаш Марокконуң чазактарының дилээн ёзугаар совет геологтарның бир болуу ол чурттарга ажылдап чеде берген. Оон мурнунда ук чурттарга капиталистиг күрүнелериниң специалистери хой чылдарда ажылдаавш, байлакдаа тыппаан, харын бойдуска хораллыг чүүлдерни чедиргенинден чамдык черлерниң суу кадып, элезин дуй ап турар болу берген. Олар дуза көргүзериниң улуу, дужамыын калдадып каавш, акша-көпеектен, алдын-мөңгүге чедир хой чүүлдерни үптеп алгаш, чангылай берген. Совет геологтар ыскга үениң иштинде делегейде эң ырыг болгаш хой курлаавырлыг кобальтыны тыпкаш, чогуур документация кылып берип, интернационалчы хүлээлгезинге шынчы болганнар. Совет специалистер элезин «халдаавшкынның» ужурун тайылбырлал, ыяш олуртулгазын калбартыр дугайында суме кадарга, үш чыл иштинде-ле түңнел көстүп келген.

Ол таварылганы дыңнаавш, Деверектиң боданыры дам-на барган, ийи кареа безинн шимдине берген, шимчеш-даа дивес. Шагзыраавш удумзурай бергени ол бе деп бодаавш, ыпаавылап көөрүмге, кижиин сыгыр карактарын аңа көруп келгеш, чугаалай-дыр:

— Бойдусту камгалаваска улуг ийыыл-халап-даа боол бурунуң чижээн Борис Владимирович тодаргай чугаалады. Куттулуп «халдаан» элезинин докгаадырының кара чаңгыс аргазы — оон оруунга ыяш тарыыры деп чүвеин бир-ле кижиден дыңнаан кижи мен, ол шын болган-дыр. Дөргүн черлериң ыяштарын кезип каарга, кара суглары кода бээрин база шын чүме.

Шагның чылыг үелеринде Тожугга хой болгаш кандыг-даа кижилер кээр. Олар колдуунда-ла туристер болгулаар. Ындыг-даа болза, ерт айылы улуг, каак чылдарда туристерниң Тожугга кээрин кызыгаарлап турза-даа, болган-на чок «туристер» четкилеп келген болгулаар. Ындыг туристерниң аажарымча чогунган ерттер үнүп турар. Оларның доктаап, хонган черлери бокту-чаамныг, чаш ыяштарны ужургулап каан болур. «Чаңгыс ыяшты ужургаш, ийиниң олуртуре» деп чонуң мерген чугаазын олар билбес.

Бойдус камгалалының талазы-биле чон ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды калбартыр ужурлуг албан черлери, организациялар районда хой. Чижээ, ыяш ажыл-агыйы, янзы-бүрү инспекциялар. Оларның аразында бичии-даа харылзаа чок. Куу, Рак, Шортан дутайында шоодугда ышкаш, чүгле боттарын бодаар. Өң-кээр чугаалаарга, балык инспекторлары — хемнер уннарында, а ыңныыр-тывыы инспекторлары, егерьлер — Азас чоогунда. Ыяш ажыл-агыйы республикада ий ажылдыг деп санадып-даа турар болза, оон ажылын ий көөр болза, карын-даа белеткел черинге чоок боол турар...

Дүн ортузу эрте берген хи-

ЭКИ ШЫНАРЛЫГ, ХӨЙ БАРААННАРНЫ—ЧОНГА

Мынчаар чассытиан атты эң биче хемчээлдиг, чиик, чараш термоэлектрилиг соодунчу алган.

«Кроха» кандыг-даа аянчоруук чоруурга, автомобильдиң идегелдиг эдеринчизи болуп чоруур — аңаа суксун, аъш-чем аймаан шыгжап, соодуп ап болур.

Соодунчуну Киевтиң «Электроприбор» заводу биле автохерекселдерниң Эртемшинчилел институту чогаадып үндүрген.

ЧУРУКТА: «Кроха» дээр соодунчуну «Жигули» автомобильдиң салонунда дерзээни.

А. КОЛЕСНИКТИҢ фотозуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

НОМ-ӨҢНҮҮВҮС

Хандың Борамчаевна Ондар — Сут-Аксы суурда ном садыының эргелекчизи. Чечен чогаал, поэзия, дашпыкы литература болгаш улус ажылегийиниң өңгы-өңгы адырларында хамаарышкан номнарны тускай белүктээш, делгеп каан. Садыгда номнардан аңгыда, оске баравннар база-ла элбек — чуруктар, карталар, открыткалар...

Номнукчуларның хереглээни номнарны база солун уткашынарлыг чогаалдарны садыгжы Кызылдың садыг баазазын болгаш почта дамчыштыр чагыдып турар. Х. Б. Ондар хүүчү кежигүннер-биле харылзажып, чыл санында чаа кежигүннерни немей кирип ап турар. Хандың Борамчаевна хүлээжеп планын доктаамал күүседип келген. Эрткен чылдың база 100 хүү ажырган. А бо чылдың бирги кварталының планын 140 хүү күүсеткен.

Ном — кижиниң өңнүү. Ону чон ортузунга тарадып, садар хүлээлгезин Х. Б. Ондар ак сеткилдиг күүседип турар.

Б. ОНДАР.

Сут-Хөл район.

БҮДҮРҮЛГЕ МАСТЕРСКАЯЗЫНДА

Хөгжүм-шин театрының бүдүрүлге мастерскаязы чоокку чылдарда чаа, делгем улуг бажында кирген, ында ажылдап турар кижилерге таарымчалыг апарган. Бо коллективте «сценага казулбес артистер» ажылдап турар. Ынча дээни чөптүг, чүге дээрге оларның ажыл-ының дүргеи кылдыганындан, оон шынарындан, артистериң оюну, режиссёрүң бодалы-биле декорацияга дүжүп турары хамаарыкыр.

Чазанылга цехинге кылган продукция баштай бутафория чүрүлга цехтерин дамчыштыр сценага чедер. Мастерскаяда шүпту он сес кижи ажылдап турар. Оон эргелекчизи Галина Чымба бо шүтүмга той чылдарда ажылдаан, дүржулганыг кижи. Театрның бүдүрүлге кезээнии эргелекчизи, чүрүкчү Николай Самдан, ноп чүрүкчү Валерий Шулыга шүпту бир деминг ажылдап турарлар. Бутафория цеги (эргелекчизи Людмила Берестова) мүриакчы цехтериң бирээзи, чазанылга цегининг ажылы база эки.

Чаа, улуг бүдүрүлге мастерскаязын тутkан соонда оон-моон янзы-бүрү продукцияны хол-биле дажып турбас, белен декорацияга хары угда театрга чеде бээр. Ниитии ажылга бо бүгү дыка таарымчалыг.

Н. ДАВЫН-ООЛ.

МООЛ АРАТ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТЫВА АССР-ГЕ ХҮННЕРИ

МАР-ның Совет Тывага июнь 21-де ажыттынар хүннеринде Моол Арат Республиканың уран чүүлүнүң хөй кижилиг бөлүк бисте келир. Мооладан келген артистер неделя иштинде Кызылга болгаш районнарга оюн коргузар. Оларның концерттериниң графигин парладывыс.

Кызыл хоорайга болгаш республиканың районнарынга МАР-ның уран чүүл коллективтериниң концерттериниң ГРАФИГИ

ИЮНЬ 22-ДЕ

13.30 — «Кызыл тараачын» совхозтуң Культура бажыңынга концерт.

19.30 — МАР-ның уран чүүл мастерлериниң хөгжүмшин театрынга концерти.

ИЮНЬ 23-ТЕ

12.00 — «Революцияның чалбыжы» совхозтуң Культура бажыңынга концерт.

15.00 — Хандагайтыга районнуң Культура бажыңынга концерт.

19.00 — Самагалдайга районнуң Культура бажыңынга концерт.

ИЮНЬ 24-ТЕ

12.00 — «Чаа орук» совхозтуң Культура бажыңынга концерт.

19.00 — Эрзинге районнуң Культура бажыңынга концерт.

ИЮНЬ 25-ТЕ

19.00 — Хөгжүм-шин театрынга концерт.

ИЮНЬ 26-ДА

12.00 — «Улуг-Хая» совхозтуң Культура бажыңынга концерт.

19.00 — Чадаанага районнуң Культура бажыңынга концерт.

КУУ КУШ АЙМАА

Рассказ-легенда

Тоолчургу чугаалар. Бистиң төөгүвүстүң улуг одаанаң кестери кылын хүл адаанга амдаа өшпейн чыдар. Тоолчургу чугаалар база ол өшпээн кестер ышкаш. Бодунуң чер-чурттунга ынакшыл, өбелериниң эртип келген оруунга хүндүткел-биле оларны дыннап, номчуур болза эрткен ойну шугларп алган карақгы шывыг сойлуп, шаг-шагның болуушкуннары биске чоок билдингир апаар. Изиг хүлдү көзелекеш, элээн ур үргүлгерге, от өөскүп, өзектей салган кургаг будуктар хүрүңейндир кыва бээр болгай.

Бо тоолчургу чугааны билир улус эвээжээн. Бодум оны «Сибирьниң төөгүзү» деп эртем номундан эң баштай номчаш сонуургай берген мен. Төөгүнүң одаа карақгыны өттүр чырый бээрге, ол үеде чүү болуп турганы караамга көстүп келген ышкаш сагындырган. Шупту чүве ынчаар эвес, өскээр болуп турган чадаавас, ам оны кым билир! Тоолчургу чугаага үндезилээн куу куш аймаанаң тывылганының дугайында солун тоолумну ыдып берейн, дыннап көрүңерем.

* * *

Өг дээрге өг эвес, чартыым черже кинр казып каан, карақгы, чавыт чадырынга күүгүлүг Хам эрткен чурттаргазын эргий бодап, чааскаан олурган.

Ол бичии балдыр-бээжек ооп турар шагда, оон акызы улуг күрүнеки чагырып турган. Акыышкыларның аймаа какарак четпес ховуларны, харлыг баштыг тайга-сынны эзлеп, туразында чурттап чоргаан. Ынчалза-даа бо сарыг ховуга салым-чоядүк өскерликчилиң кандыг дээр! Күчүлүг хүнү аймак сандарап келган. Дээр адаанаң күрүнезн-биле чегенчиг дүнүлүр кеттыжып алгаш, акызының алдер-чарлыг чурттун эжелеп, аг-шеримин кырғып-ыдып, тарай сывырыпкан. Шаанда чер-чуртун хунаа-дыпкан дүнүлер ындыг күш кире бээрин билген болза, шуптузунуң бажын одура шаап каептар, адын безин үттупкан күлдер кылып аар турган чүве-дир ийин.

Ам хей-ле курзук дижин шакыладыгыңга чүү боор. Улуг ховунуң соңгу талазын эзлээн акызының баштааны хүнну аймак элезин-күм дег эстеп, тарап чоруй берген. Ам олар ада-өгбелериниң чевегерин каапкаш, те кайда тутсуп турар. Мында, кыдыг чердe, төй эвес санныг, каш терел-белүк чаштып арткан.

Хам коргунчуг чаа-чадаңны, ханныг согушту орта сагынмас. Кым ону кемгелеп каанын!? Оон аймаанаң дириг арткан кижилери бичии оолду кыс бөру тып алгаш, дөгдөр эдээнде ижээннинге аппарып, бодунуң суду-биле чемгерип өстүрген дижир. Оолду тып алган улус оны база катап кижи чаңчылынга, бичиизиннде чугаалап турган дылынга өөредип каан. Ол ам аймактың эң күчүлүг Хамы. Ан-меңниң ыяш-даштың чугаазын билир, салган каргыжы чаңчыл-биле домей хөмө дээр дижип, үлүс оон коргар.

Хамның он оолдары өзүп келген. Шуптузу эрес-дидим, маге-шыырак дайынчылар, ажы-төлдерн база эңдерик. Оларны көргеш, кыргеи Хам, мээң аймаам база катап көдүрүлүп келир, баштыңчы — шанчыйга баштаткан ааттыг шериг дайынчыларны суртедип, а Кыдаттың кадын хааны оларга торгу-маңнык үндүт төлеп турган үеден безин артык күштүг апаар бис дел, идеген орар.

Он оолдарындан эң бичизин онзагайлап көөр. Ол коргуш чок, оон хөлдары дайынны чыттыр каептар күштүг. Аймакта оон дорадавас дайынчылар турза-даа, Хам бодунуң хеймер оглун черге өмүлаар. Кожа аймактарже халдаешкыннар сөөлүнде үптеп алган эт-сеен чок болур, чепсек чок дайзынче хемертен халдавас, туттурган дилинии сөөк күл уругга өглениң алган, оон ескe хереэжеңнери чок, мегелеп, кажарлап бирбес. Шупту улустан өскээр чурттап чоруур, элдептиг.

Хам оон ол ажызын буруу шаапр, шын эвес дeп көөр-дээ бол, оглунга бүдүүлүшкек. Авазын солаан кыс берүнүң судубиле катай шиңгээдип алганы амыдыраарынаң каржы дурумнериндеи чоорту чайлап, кыраан тудум, оглунче чоокшулап бар чыткан-даа ышкаш. Ынчалза-даа оозун кымга-даа коргуспес. Оон башка аъттан өндерлип, бастыртып каептар сен дeп чүвени ол билир.

Аймактың эң алдар-чарлыг кижизи баштыңчы эвес, күчүлүг Хам турган. Бодунуң чаттыгып олурар күрүнезнинiң келир үезинии дугайында бодаңгаш, угаанныг, кажар Хам аймактың улузунуң чамдыызы соңгу чүүке көжер болза экиндр дeп түңнелге келген.

— Дайзыннарывыс күштүгдүр, а бис ам-даа кошкек хеөзэр. Шуптузус кырдырып кагза, олчаан нс чок чидер бис. Бо черни каггаш, дезер болза база хей, чашканнальп, сандарай бээр бис. Аймактың чамдыызы ыракта ээн чыдар черлерже көжүп, эзлеп алзын, орта хостуг, шөлээн чурттазын, күш кирип, өссүн — дeп. Хам боданган болгаш, ынаар чоруур эң дидим, күштүг белүк улустуң баштыңчызы кылдыр хеймер оглун чорудар дeп шиитпирлеп алган. Бөгүн ол шиитпирин бүгү улуска чарлаар үжүрлүг...

Бир дайынчы кирип келгеш, улус чыглып келди дээн. Хам эжик болур кидисти ажыда тыртыпкаш, дашкаар үнүп, часкы хүннүң хөрелдери чылчырыктадыр шонуптарга, сыгыр карааи шийе каапкан...

Кежүп чоруур үжүрлүг улуска чагыын сөглеп, оларның баштыңчызын адаза-дээ, тергеплйн, маңадып турган, чүге дээрге, чаа баштыңчы боду саадап турган.

Ыракта аът даваннарының даажы дыннаглан болгаш дүргеи чоокшулап келген. Дүүн кежээ оглунче чорудупкан элчилерин Хам көруп каан. Олар дөртелээ хөөзэр халдып олурган болгаш айыыл-халаптын согуну ада кижиниң чүрээн оттур дээпкен. Элчилер аътгарындан дүжүп, черже совсталдыр кээп ушкулаш, ажыг-шужүгүнүң ыы-сыылыг кыйгызын алгырышканнар. Бирээзи туруп келгеш, ыыт чок турган ашакка кээп, оон билип каапкан үвезинии чугаалап берген.

Хеймер оглунуң алыкче жүжан аймактан дээрбечилер залдап кээрге, ол надайып, уруг-дарыын кагбайн, артып калгаш, дөң эвес демиселге алуртуп каан. Эр кижилериин чамдыызы дезип чоруткаш, той саннын өөрүн экиээрге, шупту чүве төнген болган.

Чүгле Хамның оглунуң ортуң оглун тып алганнар.

Кырган ашак бажын кедүргеш, Аядайның сыннарында арыг суглуг хелдерже углай ужуп бар чыткан чаңгыс куунy көруп каан. Дээрже бедээн куш чиде бергижеге, соонда кайгап тургаш, чыглып келген улус ам-даа тараваанын сөптүп келген. Улус шупту демги куунуң соонда көруп турган болгаш Хамның карааида чаңгыс чаш ыылаш дээнин кайын эскерген деп.

— Мээң оглум төре ёралчаан-дыр — дeп, ховуну бөктелкен ыяшым өттүр Хамның үну дыңзыг дыңналган. — Ынчалза-даа оон сүнезинии бо куу куш болуп хуулуп алгаш, силерни эдертир дээн черинче ужуп бар чоруурy ол-дур. Бо куштуң уязын тудары даглар аразында хелдерже, улуг тем шынаазынче көжүңер. Оглумнуң оглун эдертип алынар, ол өзуп келгеш, силерниң бөштыңчылар болур. Моон соңгаар Куу куш аймаа деп аттыг силер, а куу куш силерниң ыдыктыг нужуңар болур.

Күчүлүг Хам ынча дeп сөглээн болгаш даартазында ырак орукче куулаглар аътталыпканнар...

Эрги тоолчургу чугаа моонбиле төнмээн. Элээн каш сагыл дамчаан соолунде, Хам биле оон оглунуң аймаандан үнген Ашина дeп чагырыкчы болуктуң төлээлекчизи—Тумен дeп кижи туруктерниң улуг күрүнези — каганадының бир дугаар баштыңчызы — каганы апарган дeп турар. Түрк каганат көшкүн Азияның төөгүзүнге кескү изин шыйып каан. Куулаглар дeп шаандакы от амдыгаа чедир читкээн. Бистиң Тывада, Даг Алдайычда, Хакасияда чурттап чоруур куулаглар дeп бөлүк улустерниң ады шаг-шаанда тывылган, чаңгыс уктуг улус-тур ийин.

Н. КУУЛАР.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

И Ю Н Ь

18. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — М. Гараева — «Хозяйка». Фильм-шин. 11.05 — Мультфильмнер. 11.35—11.40 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.15 —«Кострома — Хювинкяя — городапобратимы». 16.05 — Уругларга фильм. 17.45 — Төөгүнүң ырыннары. 18.25 — Мультфильм. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Игорь Гусельников ойнаар (фортепиано). 19.20 — «Великий перелом». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Балет дугайында». 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Как маленькие». Уран-чечен телефильм (ЧССР). 9.05 — Док. телефильм. 9.35 — «Будильник». 10.25 — Шаандагы музыка концерти. 10.55 — «Дон Кихот». М. Сервантестиң ол чогаалы кинода, театрда болгаш чуруяга уран чүүлүнде. 11.30 — Шыдыраа школазы. 12.00 — «Аниским болгаш Фантомас». Уран-чечен телефильм. 1-ги серизы. 13.05—13.35 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Б. Укачин — «До смерти ещё далеко». Док.-Алтайның национал театрының шинзи. 19.30 — «Азия төөгү». 19.50 — Телемедээлер.

19. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Великий перелом». Уран-чечен фильм. 11.30—11.35 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эртем болгаш куш-ажылдың эвилелиг». Док. фильмнер. 15.25 — Тюменьниң уран чүүл коллективтериниң концерти. 15.50 — «Недаром помнит вся Россия...» 16.50 — А. Глазунов. № 4 симфония. 17.30 — «...Он алды хар чедир болгаш оон-даа ары». 18.15 — Алкоголизмниң хоразының дугайында док. фильмнер. 18.30 — «На земле Дмитровской». Телеочерк. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Фильм-концерт. 19.35 — «Бир эвес кадык болуксазыңга». 19.50 — «И образ мой предстанет тебе...» И. С. Тургеневтиң чогаадылгазының дугайында фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Нам дороги эти позабыть нельзя». Поэзия. С. Островой. 21.55 — А. Петуховтуң удурлугазы-биле Теп телевидениениң болгаш радионуң эстрада-симфониктиг оркестриниң концерти. 22.25 — Док. фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Нефтчи» — «Динамо» (Киев). «Днепр» — «Зенит».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хроника одного лета». Уран-чечен телефильм. 1-ги серизы. 9.25 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.55 —Анатомия болгаш гигиена дугайында—школачыларга. Ханның тывызыктары. 10.25 — Мультфильмнер. 11.10 — «Ретениса» улустуң танцыларының ансамблиниң концерти. 11.30 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.00 — «Аниским болгаш Фантомас». Уран-чечен телефильм. 2-ги серизы. 13.05 — Немец дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 13.35 — Башкирияның телестудиязының программазы. 15.05—15.10 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — Док. фильм. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азия төөгү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаадар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Вахта». «Восточная» бедик даглар станциязының ажылдакчыларының дугайында. 20.35 — Африканың ритмнери. 21.00 — «Ye». 21.30—22.45 — «Хроника одного лета». 3 сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серизы.

20. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Хөглүг старттар». 9.55 — «Билдингирдээ болза, бүзүреңчиг эвес». 10.55—11.00 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Школа, завод, ог-буле». Док. фильмнер. 15.15 — В. А. Моцарт. № 5 концерт. 15.50 — Орус чугаа. 16.20 — Уругларга фильм. 17.20 — УССР-ниң улустуң артизи О. Басистюк чырлаар. 17.50 — «Призвание». Совет Эвилелиниң Маадыры, РСФСР-ниң алдарлыг тургужузу В. П. Сериковатуң аныяк тудугжулар-биле ужуражылгазы. 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Тайбың болгаш аныяктар». 19.45 — «Выбор цели». Уран-чечен фильм. 1-ги серизы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Дайынны сагынмышаан» Телековуруг Москва — Сан Диего. 23.00 — «Знакомьтесь, выхухоль». Док. телефильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хроника одного лета». 3 сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серизы. 9.25 — Авазының школазы. 9.55 — Мультфильмнер. 10.30 — Школачыларга. Эртем-неп-терелдиг фильм. 11.00 — Н. А. Терелдиг фильм. 11. — «Воентерелдиг фильм. 11.00 — Военное детство». В. Панованың чогаалдары-биле. 11.55 — Н. А. Римский-Корсаков. 13.05 — Испан дыл. 13.35 — Концерт. 14.50 — «Я — актриса». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 16.20—16.25 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.25 — «Азия төөгү». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — МАР-ның Тыва АССР-де хүннери. 19.25 — «Экии-менди, моол өңнүк». 19.55 — Чарлаадар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Спидвейге социалистиг чурттарның Нейрал кубогу дээш делегей маргылдаалары. 20.50 — «Туристаал». Док. фильм. 21.00 — «Ye». 21.35—22.45 — «Хроника одного лета». 3 сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку серизы.

21. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шевер холдар. 9.25 — «Выбор цели». Уран-чечен фильм. 1-ги серизы. 10.40 — Мультфильмнер. 11.10—11.15 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Док. фильмнер. 15.25 — Төрээн черниң аялгалары. Кишинёвтан дамчыдылга. 16.00 — Москва. Фестиваль! 16.45— «Александр Твардовский». Док. телефильм. 17.45 — «Дем каттыштырылгазы». 18.15 — «Чуге чааннар?». Мультфильм. 18.30 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.50 — «Выбор цели». Уран-чечен фильм. 2-ги серизы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Фильм-концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хроника одного лета». 3 сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку серизы. 9.25— Док. фильмниң премьеразы. 9.45 — «Спор-клуб». 10.25 — Кара суглар. 11.10 — Совет чурулга уран чүүлү. С. Коненков. 12.00 — Уругларга фильм. 13.15— Телефильм. 14.15 — Композитор Е. Мартынов-биле ужуражылга. 15.05 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 15.35—15.40 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телемедээлер. 18.30 — «Азия төөгү». 18.55 — Моол Арат Республиканың Тыва АССР-де хүннери.

МОСКВАДАН

20.35 — Алкоголизмниң хоразының дугайында док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35—23.05 — «Похищение скекуна». Уран-чечен фильм.

22. СУББОТА

СУББОТА.
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Выбор цели». Уран-чечен фильм. 2-ги серизы. 10.00 — Айыл чок шимчээшкин. 10.30 — «Чуруктулар дугайында чугаалар». ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу О. Верейский. 11.00 — Док. фильмниң премьеразы. 11.40— «Лица друзей». 12.25 — «Сактыр-дыр сен бе, эш». 13.25 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 13.55 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». Классиктиг болгаш улустуң танцылары (Камбоджа). 14.25 — Бөгүн делегейде. 14.40 — Уругларга фильм. 16.55 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 17.05 — Теп телевидениениң политиктиг тайылбырлакчызы Л. А. Вознесенскийниң бесседазы. 17.35 — «Дириг амытаннар делегейинде». 18.35 — Мультфильм. 18.45 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Мордасова ырлаар. 20.00— Док. фильмниң премьеразы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ырыбс». 22.30 — Мотокросска делегей чемпионады. 23.00—23.10 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңга». 8.30 — Док. фильмниң премьеразы. 9.00— Бистиң садывыс. 9.30 — «Эртенги почта». музыкалыг дамчыдылга. 10.00 — Камера делегейже көрүп тур. 11.00 — Украинаның телестудиязының программазы. 12.30 — Эштиринге ССРЭ чемпионады. 13.00 — «Кижи — черник ээзи». 14.00 — Мультфильм. 14.20 — «Театр болгаш үе». 15.30 — «Тинлелгениң ырызы». 17.15 — «Кадыкшыл». 18.00 — «Очей очарованье». Док. фильмниң премьеразы. 18.10— РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Карева орус композиторларның операларындан арияларны күүседир. 18.30 — Уран чүүлдүң мастерлери. РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Соломин. 19.45 — Эртем-нептерелдиг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Делегей тайылбыры. 20.30 — Стадион бүгүдеге. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Мой добрый папа». Уран-чечен фильм. 22.45 — Док. телефильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Торпедо» (Москва).

23. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.55 — А. Мищенко болгаш И. Снедков оларның баянге дүзди ойнаар. 9.20 — «Спортлотоку» 25-ки тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Эртенги почта» музыкалыг дамчыдылга. 12.15 — «Ералаш» уругларның каттырынныг журналы. 12.30 — «Кодээ шагы». 13.30 — «Музыкалыг киоск». 14.00 — Фильм-шин. 14.55 —«Сынкы». Док. телефильм. 15.45 — «Силерге, хоочуннар». Музыкалыг дамчыдылга. 16.40 — «Иван Макарович». Уран-чечен фильм. 18.05 — «Кинода, театрда база телевиденнеде музыка». 18.45 —«Делегей панорамазы». 19.30 — «Хөглүг карусель». Мультфильм. 19.45 — «Бир эвес кадык болуксазыңга». 20.00 — «Аян-чоруктулар клубу». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Делегатскда музей. 22.00 — Футболга ССРЭ кубогу. Финал. «Динамо» (Киев) — «Шахтёр». 22.45—22.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.15 — Хөглүг нотекыгаштар. 8.30 — Док. телефильм. 8.55 — Ритмниг гимнастика. 9.25 — Орус чугаа. 9.55 — Эштиринге ССРЭ-чемпионады. 10.25 — «Дебют». Э. С. Таюрның баштайгы симфониязы. 11.00 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 12.00 — О. Бальзак — «Отец Горио». Фильм-шин. 14.15 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». 14.45 —«Кең кенчел катканы». 6 сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серизы — «Испытание». 15.50 — Техниске Бүгү-эвилел турнири. 16.20 — «Хөттан дүргеп». Эртем-нептерелдиг фильм. 16.35 — Автокросска ССРЭ чемпионады. 17.05 — «Документалдыг эвранэ». 18.05 — «Москвичкав. Телеклуб. 19.30 — Суреглыг совет композиторлар — ленинчи шаңналдың лауреаттары. Г. Свиридов. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Тайбың болгаш аныяктар. 21.00 — «Ye». 21.35—23.10 — Боттывынгыр уран чүүл чогаадылгазының көрүлдезиннең түңнел концерти. (Москва).

Редакторүнүң оралакчызы К. К. САТ.

агаар

Республикага шөкер булуттаар, чамдык черлерге бичe чаъстаар. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 7—12, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 19—24, чамдык черлерге 13—18 градус чылыыр.

Кызылга чуге булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 9—11, хүндүс 21—23 градус чылыыр .

КИНО

«НАЙЫРАЛ»: «Траната» 18.40, «Парашютисты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Самрват» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Тайна острова чудовищ» 14.00, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Паруса моего детства» 9.30, «Подслушанный разговор» 11.00, 14.50, 18.40, «Господин Великий Новгород» 12.50, 16.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Груз без маркировки» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 9. Телефоннары: редакторүнүң 2-24-63, редакторүнүң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни ниыымра болгаш үлетпүр киижилериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуу киижилериниң 2-37-13, чагаа киижизиниң 2-41-27, информация киижизиниң 2-20-60, культура киижизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агыы киижизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап умер.

Чагыг № 3051.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—00143

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 141 (12831) | 1985 чылдың июнь 19, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

М. С. ГОРБАЧЁВТУҢ А. ХАММЕР-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Июнь 17-де СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев АКШ-тың садыг-үлетпүр бөлүктериниң кезээ төлээлекчизи — «Оксидентал петролеум корпорейшнз» компанияның президентизи болгаш директорлар чөвүлелиниң даргазы Арманд Хаммерни түрээн алган. А. Хаммерниң башкарып турар компаниязының ону бодтандырып чорударынга идепкейлиг кирижил турары ийи талага ажыктыг совет-америк экономиктиг харылзаалар тегжүдеринең болдунар оруктарын беседа үезинде чугаалашкан.

В. И. Ленинниң 1921 чылда бижээн бижиинден бодуң Совет Эвилелинге белен кылдыр анда дамчыдып бергени дээш М. С. Горбачев А. Хаммерге чылыг-биле өөрүп четтирген.

[СЭТА].

АГРОҮЛЕТПҮР КОМИССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле комиссиязының июнь 17-де эзлегліг хуралынга ССРЭ-ниң кедээ ажыл-агый министри В. К. Месяцын болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ермишин, колхозтарга болгаш совхозтарга мал чемнерин белеткээриниң темпизин дүргедедир талазы-биле ажылдың дүгайында клеткелдеринден дыңнаан.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларда, крайларда болгаш областарда инвитиң мал ажылын болгаш түү ажыктадың малын бодүүн болгаш шыктыг чемнер-биле хандырар талазы-биле немелде темчеглерни ол турарын демдеглээн. Ажыл-агыйларның хөй кезии плениарда көрдүнген темчээлеттерден хөй мал чемнерин белеткээрүн шилиптирлээн.

Ооң-биле кады чамдык чөптерге ол ажылдарны чорудаашынга организас чок чорукту болдуруп турары ганал-оналардан көзүлгеп. РСФСР-ниң Төп кыраа эвес хөрзүнүүт болгаш Поволжье районнарында база Украин ССР-ниң чамдык областарында силеннериниң башкайгы кезилдезиниң тевримчелыг түүсеваларын эрттирипкен. Волгоград, Оренбург болгаш Орөл областарының ажыл-агыйларынга Казах ССР-де, Таджик ССР-де болгаш Туркмен ССР-де сиген кезилдээн жергеэринге чедир мал чемнерин ажаал алырының дүүшкүнүүнүң министерстволарынга мал чемнерин ажаал алыр бүгү машиналарның сонгаал чокка, бедик будурукчуг ажылдаарын организастаар айтышкынынга бөрөөн. Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, түүдүт министерстволарынга чаа түткен мал чемнериниң шыгжамдарын ажыттырга кижилер болгаш эргилерни сеткээрим шапкынындарын даскан.

Аъш-чем курлавырларын үлеттырарынга болгаш аъш-чем продуктуларының ассортиментизин эжиндиргеге чүүгүре курлавыр — бараанның балык өстүрүү ажылды үлем хемчүүдер талазы-биле темчеглерни туралга база көргеш, ол талазы-биле чогуур сорулгаларны тодаратқан.

Ажык хөрзүнүүт черлерни чугайлендырарын организастаарын эжиндер болгаш ол сорулга-биле 1986—1990 чылдарда чугай материалдарын түскәйлөөр талазы-биле ССРЭ-ниң Курлавының сөөлдарын комиссия бүгү талазы-биле чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп санаан. Хуралга анаа колбешкен тодаргай сорулгаларны өйлүктем.

Докладчының чогуур телевилелдерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирер.

Агроүлетпүр комплекизиниң бүдүүлгелеринге болгаш организацияларынга информация-сөөлгө хандырылгазын болгаш сөөлгө техниказын ажыктарын эжиндер дугайында көлбен шилиптирлер комиссия хүлээп алган.

[СЭТА].

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Эки шынарлыг, хөй дүктү – күрүнеге

ОН ХОНУКТА ДООЗАР

Бодунуң хөрээн кончуг эки билир мастериң ажылдаш турары безин көрүксенчиг, хырын-даа адаарганчыг. Хойнуң дүргеп кыргыырынга республиканың кажа дакпыр чемпионы Алдын-оол Монгуштуң, хой кыргыырын дыка-ла сонуургап, магадап көрдүм. Кандыг-даа артык ынчаашкын, өскээр чардыгыышкын чок, бир-бир кааргө, машина-даа сарышка киирер. Ол ам Кыа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозунуң кыргылда пунктузунда ажылдап турар. Ооң кыргып каап хоп-даа, кыргаан дүгү-даа өскелериндеп мялалып кестүр ёзулуг-ла бедик мергежилдиг кижиниң кылган ижи деп чүвени дораан-на эскерип болур.

Кыргылда пунктузу июнь 14-те ажылдаа эгелээн. Баянтай-ла Б. Кара-Сылдың эрткен чылын тергиттүнген хураганнарын кыргаан. Бай бүрүзүндеп ортумаа-биле 2 кг 300 грамм дүк кыргыттынган. Агрегат-биле хой кыргыырлардан үстүне аазаныысс Алдын-оол Монгуш, хол-биле кыргыырлардан пенсилдап үзе-даа, чымыштыг уеде совхозунга бо-ла дуза-лажып чедип келир. Чылбак Дамдыновна Өлзей, Чудаш Лакпаевна Даваалай кыргыдаының баштайгы хүнүнден-не өскелерин мурнай берген.

Кыргыттынган дүктү деңгиз-чи Хенче Буянды хүлээп ап, дуржулгалыг дүк класстакчызы Долчаймаа Сурүнгүр, ооң дузалакчылары — Бүрен-Хем школазының өөреникчилери Аня Артына, Лора Салчак класстап, сорттап четтигип турар. Пунктуда кыргыкчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Эптекчи-слесарь Владимир Даваалай, электрик Виктор Аня, повар Лариса Монгуш болгаш өскелер-даа кыргыкчыларның чымыштыг ажыгже чогуур үлүг-хүүзүн киирип, ажылынга бедик харыысалгазын көргүзүп турар.

— Кыргылданы 10 хонук дургузунда доозар сорулганы садган бис. Соглээш созуүске ээ болур дээш кызып ажылдаар апаар бис—деп, пунктуның эргелекчизи Нина Бугладыровна Билдиктя чугаалады. Оларның сорулгазы күүсеттинер дээрзинге бүүрел болур.

Н. БАЗЫР.

ЧҮРУКТАРДА: мастер-кыргыкчы Алдын-оол Монгуш; кыргыкчы Ч. Д. Өлзей; дүк класстакчылары солагай талазан Долчаймаа Сурүнгүр, Аня Артына болгаш Лора Салчак.

Авторлуң фотолары.

ҮЕНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

«Үени чидиреери—бүгү чүвени чидиргени ол». Бурунгунуң мерген угаанныг кижилери кончуг-ла шын чугаалаан. А эртеминг коммунизминиң үндезилекчилери хостуг үени ниитилеп чидим байлаа деп адаан. К. Маристың баш удур көргени ёзугаар, социализм үезинде хостуг ие кижиниң бүгү талазы-биле сайзыраарынга—дыштанып, күүмүн катап тургузуп алырынга болгаш эртем-билиниң бедидеринге, уруглар кижизидилгезинге болгаш күш-амыр сайзырадырынга, ёскө-даа бодунуң ниитии сайзыралынга ажыглаттынган турар үнүлүг.

Бис бодувустуң хостуг үевисти канчаар чарыгдап турар бис? Бо айтырыг — нарын, хамы утпалыг. Миллион-миллионнуң совет кижилер оны хөй-ниити ажылынга үндүрүп турар. Кижи хөй-ниити ажылынга киржип тургаш, чурттуң ёзулуг ээзи болуп, чогаадыкчы аргаларын сайзыраар, мөзүшынар, угаан-бодал талазы-биле өзер. Кижилер-биле харылзаа—ол амыдыралдың ёзулуг школазы. Чаңгыс чимек, республика эмнелгезиниң травматолог эмчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутады Виктор Александрович Верещагинни ивөр болзувусса, ол бодунуң хостуг үезинде ыяап-ла кижилер аразында чоруурун, кижилер-биле харылзашкан турарын эскерер бис. Ол бодунуң хостуг үезин ёскө кижилерге ажыктыг кылдыр эрттирип турар.

Кижиниң хостуг үезин чөп ажыглап билириниң дугайында айтырыг бо хүннерде, бүгү чуртта арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаарының айтырыгы чидим-биле тургустунуп турда, онза чугула. Арагалаашкынны—социал айыылдыг ол каржы үүлгедигин үзүткаарының дугайында партияның болгаш чазактың шиитпирлеринде кижилерниң хостуг үезин шын организастаарының чугаазын айтып, оларның угаан-бодалын байыдар, күш-амырын сайзырадыр бүгү-ле чүүлдер-биле хандырарын чугулаап демдеглээн. Бо талазы-биле кеску ажылдарны Улуг-Хем районнуң Хайыраканы, Өвүр районнуң Хандагайты спорт школалары чорудуп, хөй-хөй аныяктарны спортче хаара тудуп турар. Эрзин районнуң Эрзин суурунда хөрзээннер чөвүлелиниң чөп өртүзүнде чорудуп турар хөй талалыг ажылын база демдеглээрин чугула. Ында агитквартиралар кижизидилге, хөй-ниити ажылы чорударының төптери болуп, суурнуң чурттакчылары хостуг үезинде аңаа барып, тургустунуп келген айтырыгларны сүмележип, деңге шиитпиолеп турар.

Бисте кижилериниң хостуг үезин шын организастап тургузарының материал баазазы чыл келген тудум бышыглып, чаа стадионнар, театрлар, дыштанылга баазалары түттүнүп турар. Республикада 205 Культура бажыңы болгаш клубтар, 176 кинотеатр болгаш киноустановка, 163 библиотека, 109 спортзал болгаш хөй санныг спорт шөлдери ажылдап, аңаа хөй-хөй кижилер чыглып иээп, ойнап-хөглеп, дыштанылгазын чөп эрттирип, күүмүн катап тургузуп ап турар. Чүгле оларны ам-даа долу күжү-биле ажыглаары чугула.

Хостуг үени утка-шынарлыг, бодунга ажыктыг ыыдыр эрттирери—ол намнан-даа эки атмосфераны, таарымчалыг байдалды тургузуп, кижи бүрүзүнге эки ажылдаарымның аргаларын хандырар.

Кижиниң ог-бүлеге-даа чуруму оң чүгле хүүда хөрзө эвес деп чүве билдингир. Хостуг ие дээрге ниитилеп мурнуунга харыысалгадан хостуг ие эвес-тир. Үени намнап, шын хуваап, чөп ажыглап билири—ол амыдыралдың социалистиг өөрүп-хевиринiң чугула шынары-дыр. Ажылчы чонның ажылдан дашпаар үезин чөп ажыглап билири социалистиг ниитилелдиң социал болгаш мөзү-шынар талазы-биле үнелиг чүүлдериниң салдары-биле, бистиң амыдыралывыстың ниити үлегер-чижээ-биле кижизиттинер. Ынчалза-даа ол ала-чайгаар чорбас, ону бир сорулгалыг, угланыышкынныг чорудар, партия, профэвилел, комсомол организацияларының кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы амыдыраарынга, хостуг үезин чөп эрттирериниң бүгү таарымчалыг байдалды тургузар үнүлүг.

Бөгүн партия, чазак совет кижилериниң күш-амыкчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин кадүрел дугайында чугула айтырыгны чорудуп турда, хостуг үени ажыктыг ажыглаарынга, ону шын организастаарынга чаа негелдени тургузар херең. Ол айтырыг тодаргай кижи бүрүзүнче угланган, кижиниң сонуургалын хандырган турар үнүлүг. Чижээ, кижилерниң эртем-техниктиг чогаадыкчы амылга сонуургалы улгатпан. Ынчангаш сонуургалдар аайы-биле клубтар, болгумнер, студиялар ажыдып, сад, огород ажылын сайзыраадып ажылдаарынче кижилерни чүге хаара тудары чугула болбас боор.

Бисте ам-даа хостуг үезин чөп ажыглап билбес, ону халас «олуруп» турар, хостуг үени шын организастап шыдавас, чүгле хүнүн бодап чурттап турар кижилерни чөн деп болбас. Ол аазаа эртем-билиниң бедидеп, угаан-бодалын сайзыраадып, культурлуг дыштанып алырының бүгү аргаларын пеюүнүп турары ол-дур.

СЭКП ТК-ның бо чылдың июнь 12-де хүлээп алганы «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын эжиндер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында «Кижилерниң хостуг үезинде хөй талалыг ажыктыг чүүлдер кылырынга, оларның угаан-бодалының байлакшыырынга, культурлуг шыдавыгазынга эргежок чугула байдалдар чедир тургустунмайн турар. Культура болгаш спорт албан черлери бот-тывынгыр эгелээшкиннерни өөрүп хогжүдүп, чүгле чугаалажып көөр хемчеглер эрттирери-биле кызыгаарлаттынып турар» — деп демдеглээн.

Ынчангаш чонның хостуг үезин утка-шынарлыг кылдыр организастаары, культура—чырыдыышкын болгаш культура-массалыг ажылдарга хүүда киржилгези дээш удуртукчу кадрлардан негелдени нүүштелдирер херең. Хостуг үеге хамаарыштыр чонның сонуургалдарын болгаш негелделерин клуб албан черлери болгаш спорт тудугларының доктаамал өөренип көөр база барымдаалар, эң ылаңгыя кедээ черлерге Культура бажыңнарын, клубтарны, спорт шөлдерин, библиотекаларны чонга ажыктыг кылдыр ажыглаарынче угланган бүгү хемчеглерни чер-черде партия, профэвилел, комсомол организацияларга ап чорудар үнүлүг.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң саанчылары, өнек кадарчылары эрткен беш айда кыымаккай ажылдааннар. Ооң түңнелиннде ажыл-агыйның сүт-бараан фермазы чартык чылдаа күүседе 600 центнер сүт садар планын июнь эгезинде-ле күүседип алган. Ынчангаш районнуң сүт-бараан фермаларының аразында социалистит чарышка шамбалыгжылар бирги черге ап. СЭКП райкомунуң бюллетень болгаш райсүүдөлмүнүң дипломун, база акша шынналын алганнар.

Х. МОНГУШ.

МУРНАП КИРГЕН

«Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары мал чемнерин белеткелиниң киришкен. Механизаторлар Чиңге-Хову бажында тайга элээнин сигенин ийи хүнде 30 гектарны кескен. Ол ийи хүнде механизаторлар Юрий Амырбай, Алдын-оол Сайгылгаан, Тайбан Сарыг-оол, Монгуш Өкэни, Сайаа Эрес-оол эң-не шалыпчы ажылдаан. Совхозтарлан мал чемнерин белеткелиниң мурнап кирген ажыл-агый бо.

Бистиң корр.

САВАҢЫН АРЫГЛААН

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң директзиязы чайгы тарылга шөлдеринде савакпарны болуп аштаар ажылче совхозтуң бүгү ажылчыннарын, хөй-ниити организациялары кыйгырып, шалыпчы он хонукту чарлаан.

Он хонук иштинде чүс ажыт кижи ажылче үнүп, савакны хову-шөлдерден болчуп, сараттаан болгаш прессээн. Мал чемнерин белеткээр механизастаттынган бригада бо ажылга идепкейлиг киржип, 505 тонна саванны белеткеп. Ол мынаан № 1 хойжу бригада, түүдүт бригадазы, контора коллективи база хөй савакны белеткээннер. Чиңге-Дагның трактор-хову бригадазының механизаторлары савакны белдүнген шөлдерниң чайгы ажыдырлгазын чорудуп турган.

Шалыпчы он хонук түнеттингеп.— 745 тонна савак белдүнген. 1065 тарылга шалу ажыттынган.

К. НАТПИЙ ООЛ.

ЧАҢГЫС ДЕМ-БИЛЕ

«Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында хой кыргылдазы чаа эгелээн. Кыргылдага белеткел эки. Салбырның ишчилери электриглиг 40, хол хачызы-биле 20 кижи чаңгыс дем-биле ажылдап киришкен. Баштайгы хүнүнде 4 муң 200 килограмм дүк кыргыттынган.

• • •

«Найырал» совхозтуң Кара-Талда хураган кыргылдазы эгелээн. Бо чылын ында 3000 ажыт хураганнардан «чымчак алдынны» кара-талчылар-ажаан алгаш, күүнете дужаарлар. Кыргылда пунктузунда 20 электриглиг хачылар долузу-биле ажыглаттынып турар. Ажылчыннарның ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган, столовая доктаамал ажылдап эгелээн.

Бистиң корр.

ЧАЙГЫ СУГГАРЫЛГАДА

СЭКП-ниң XXVI съездизинга шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база XXVII съездиге төлептиг үйүраашыр дээш районнуң ажыл-агыйларының суггатчылары социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, шалыпкын ажылдап турарлар.

Районнуң суггатчылары часкы суггарылгазы 540 гектарга чорудуп тургаш, ону барык ийи катап ажыр күүсеткеннер. А арга бугаттар үнүн аштап эрилеп тургаш, 1986 гектар шөлдү суггарганнар. Ол планныг онаалдадан оранчок ажыт болуп турар.

«Ак-Туруг» совхозта Валерий Чанчынның, «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ишкин-Хем салбырында Доржу Шулуунуң, «Куш-ажылдың хостуу» совхозта Даадар-оол Ооржактың болгаш «Найырал» совхозунуң Терезин бригадазының Маадыр-оол Калзан оларның удуртказ звенолары чарыштың мурнукку одуруунда чоруп турарлар.

К. ТУЛУЙ.

ХҮЛЭЭЛГЕ— 721 ТОННА

Сут-Хөл районда «Сут-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында Александр Ондарның удуртканы мал чемн белеткээр бот-оруулга-чарыгчылыг бригада бо чылын бир гектардан-на 25—26 центнер сигенни кезип албышаан. 721 тонна мал чемин белеткээр хүлээлгелиг. Бригаданың кежигүннери бо хүннерде Узун-Сумун деп черниң ийиги суггарылгазын чорудуп турарлар. Суггатчылар А. Ондар, В. Ондар чүткүүдүг ажылдап турарлар.

О. БОРАШ.

ЧҮГЕ ХОЖУДАП ТУРАРЫЛ?

Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинады кеш чылдаа бурунгаар чүгле районга эвес, харын-даа республикага үлетпүр будурүлгелер аразының социалистиг чарыжында кеш удаа тиилекчи болуп келген. Ооң цехтеринге кылган стол, сандай, үлүгүрге дээн чөргелиг бажың иштинең херекселдери чүгле кедээнниң эвес, хооранның безин чурттакчыларының хереглелин хандырып турган.

Дүштеки чапсар кыска-даа бол, ажыктыг эртер. Буфетте чылын хүүжүрлер, сарыг шай, кызыл-булчуда ном саңы, биллиард ажылчыннарның дыжын хандырып, чаа күштү неметтеер.

Эрткен чылын болган үлүг өрт чазаныр цехти шүүт чок кылган. Ынчалза-даа комбинаттың үдуртүлгазы, партия организациязы планныг онаалдаларны күүседип болурунуң арга-крулавырларын тып, чазаныр цехтиң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тур тургузар дээш чамдык хемчеглерни ап келген.

Материалдыг болгаш ажыаереңги курлавырларын чаа баазаа тударынче угландырган. Ооң чылдагаанындан чымчак маңзалар садып алыр болгаш еске-даа дериг-херекселдер чаартыр ажыаландыышкын айтырыы бергедээн.

Ол нарын байдалдардан үштүнүп үнерининң аргаларын тывар, күш-ажылдың будурукчулуун бедидер дээш демисел чоорту чошкаан. Комбинаттың директору П. С. Карманович, инженер арага-дарыже сундуруп, күш-ажылды организастаарынче сагыш салбастаан.

Бо чылдың баштайгы кварталының планның онаалдаары бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеттинмээн. Эң ылаңгыя үеден ыяш сөөртүүнүң планын чүгле 50 хуу боттандырган. Ооң үржүүнүн сөөнүүн ажыл-агыйлары 800 ажыт кубометр тудуг материалдарын чедир албаан.

Күш-ажылдың сагылга-чуруу му база ескел эгелээн. Ажылчыннарның ажылга кээп-даа, ооң чоруп-даа турарының тодаргай табелин тургускаан. Ынчангаш бирги кварталдың түңнелдери-биле чеже кижинүн чидирилгиг болганы шүүт билдинмес. Бо дээрге контроль чок чоруктуң түңнели болур.

Ажылда бар четпестерни дарай чайгадыр талазы-биле комбинаттың партия организациязы (секретары Д. К. Шожул) чамдык темчеглерни ап эгелээн. Ооң түңнелинде май айда планныг онаалдалар күүседеви элээн бүрүнгаарлаан. Будурген продукциивиң сайгаарын 111,7 хуу, аргадан ыяш үндүр сөөртүүнү 127 хуу, чугай будурери 200 хуу күүсеттинген. Күш-ажылдың будурукчулуу 5 хуу улгатпан.

Ындыг болза-даа байдал дуурениг болуп артпышаан. Ажыл шагы үзүп, аргалап турган комбинат директору П. С. Кармановичиниң болгаш еске-даа эштерни амдыгаа чедир торгаваан. Бот-боттарын чамгалажыр, чажыржыр чорук комбинаттың үдуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакыларының аразында бар. Шак мындыг эки эвес байдалды ында ажылдап турас коммунистер, партия эге организациязы тейбин көруп турары элдеп. Сагылга-чурум эштыргын шыңгыы чугаалажып, хожудавышкындан уштунар дээш бүгү темчеглерни ялыры чугула.

СЭКП ТК-ның аргалаашкынын болгаш алкоголизмге удур демиселда күштелдирер талазы-биле ап чорудун турар темчеглерниңге дуушпур үлетпүр комбинадында коорум-чурумну күштелдирип, төрүн-даа үлегерлиг болдуруп ап болурунуң аргалары бүрүн бар. Чүге дээрге, мында ажылдап турар ажыкчыннарның аразында ур чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап турар эштер көвей. Оларга СЭКП райкомунуң кежигүнү М. С. Ооржан, күш-ажылдың болгаш данының төөчүнү А. Е. Береговой, мурнакчылар С. Т. Бөйүр, С. Ч. Кыргыс болгаш ескө-даа коммунистерни хамаажыштырып болур.

Районнуң үлетпүр комбинадының цехтерин бо күннерде ажык дээш адаанда турар дээ болур. Оларны чаа баазанга чоокшу уеде көжүрбес болза, чедиишкинниг ажылдаазының барымдаазы барык-ла чок.

Чаа баазада байдал кандыгыл? Комбинаттың контороо-ну, котельнаязы, чазанырга цехи бо күннерде белеп. Оларны чогуур дериг-херекселдер-биле хандырары чугула болуп турар.

Ыыш дилдирер, чазаныр цехтерни чей айда ажыглалга киирерин көрдүнген турган. Хереп кырында ол цехтерни белеткээр ажылдар чоруттунмаан. Бо күннерде контораның иштики ажылдары чоруттунуп турар. Ынчалза-даа шеверлекчилерниң эжээш болуп турарындан күш-ажылдың хемчээли-даа, будурукчулуу-даа кончуг ооскум темпилиг. Удуртукчу кадрларның хөрүш-салгазының кудулаанын борта демдеглеп болур.

Шак мындыг байдалда чаа баазаны ажыглалга киирерин кончап-даа болдунмас. Чылыг уеде хамык арга-курлавырларны тудуг ажылын шапкынчыдарынче угландырарыл чугула. Ооң башка соок дүжүп келгеже доостунмаза, келир чылдың чайынында безин ажыктарга чамдык объектилерни киирерин берге. Бо бүгү ажылга Чүрт улетпүр министерствозунден деткимче база эрек болуп турар.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

МӨҢГЕ БОЛГАШ БУЗУЛБАС НАЙЫРАЛ

Д. ГОМБОЖАВ,
МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары,
Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп Чөвүлелиниң Даргазы

Моол улустуң хостаага болгаш хамаарышпас чорук дээш хей чылдарда демисселиниң түңнелиниң тынызын 1921 чылдың Моолдуң улусчу революциязы бистиң улустуң мурнунга чырыткылыг келир үе — социализмже кайбак оруктуг ажыттан. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында боттандырган үндезин социал-экономиктиг чаартылгаларның түңнелинде, эрте-бурунгу моол черге социализм хөрек кырынга бот-тус чүүл апарган. Моол бөгүн —улам хөгжүп турар улептуруг, амгы үениң нөдээ ажылдалыг чечектелип турар эртем-билигниң болгаш культурааның чүртү апарган.

Чүрттү индустриализастаар төлөзү-биле МАРН-ның программалыг соруглазы амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Амгы үеде МАР-ның үлептүрүг бүтү ниитилел продуктузунуң 46 хуузун, чүрттүң национал орулгазының 32 хуузун бүдүрүп үндүрүп турар. Чүрттүң индустриализастаашкынының дүрген темпизиниң дүгээн чөзүрби беш чылдан кыска үениң иштинде хемчеп-даа тевишкиниң 9 катап өскени чүүлдээп турар. Оон-биле кады Дархан, Эрдэнэт, Бор-Үндүр, Бага-Нур, Хүтүл болгаш өске-даа ыяһыг үлептүр төттөрөн сөөлгү чөзүрби чылда тургускан болгаш үлептүр бүдүрүлгезиниң барык үүтүүн бири оларга онаажыл турарын дендеглээр херек.

МАР-ның нөдээ ажыл-агыйында бөгүн чүс-чүс улус социалистиг бүдүрүлгелер —күрээжыл-агыйлар болгаш нөдээ ажыл-агый каттышыышкынары тургустунган болгаш чүрттүң бүтү ниитилел бүдүрүлгезинең болгаш национал орулгазының барык ыдыгыы кезиин бүдүрүп, экспорт продукциязының барык бешки кезиин берип турар. Нөдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазы сөөлээ чокка быжыгып, чев-чаа тудугларны кылып турар. Амгы үеде чүрттүң терилга шөлү бир миллион гектар ажыг.

Оон бүгүүнүң түңнелинде, МАР-ның улус ажыл-агыйының ног фондулары амгы үеде, 1940 чыл-биле деңнээргө, 23 катап, бүгү ниитилел продуциязын бүдүрери — 15 катап, национал орулга —11,6 катап улгатқан. Бистиң улустуң материалдыг чаагай чорук болгаш культура деңнели чөзүлээш чок бедип турар. 1960 чыл-биле деңнээргө, чоочун ёзынга бүрүзүнге онаажыр национал орулга 1,6 катап, оларның боттуг орулгазы — 2-дең ажыг катап улгатқан. Күрүнениң болгаш кооперацияның чүрттелга фондузу чүгле сөөлгү он ажыг чылда 2,6 катап көлбээн.

Социалистиг утка-шынарлыг болгаш национал төвирлиг культуреның эвилелдези — моол улустуң ... чүгүле чаагай алыышкыларының бирээзи. Школа назыгыг уругларны ыяал-ла сес чылдыг өөредилгеже хаара тударының соруглазы чедиишкинниг күүсеттинген, ыяал-ла долу ортумак өөредилгеге чедип аарыырга белеткеп ажылдары чорун турар. Чүрттө он-он театрлар, кинотеатрлар, чүс-чүс культура бөлүктери, клубтар болгаш өске-даа ыяһыг-булуңнар, культуреның еске-дээ албан черлери ажыктап турар.

Чөвүүң кадык хемгелалы база чедиишкинниг хөгжүп турар. Амгы үеде он муң чүрттакчыгала 23 эмчи, 109 эмнелге орунду онаажып турар. Бо төлөзү-биле чамдык коргузуглеринге бистиң чүрт Барыын чүктүң дива хей хөгжээн капиталистиг чүрттарын мурнал турар.

Моол улус социалистиг төгүүзүүшкүнге боттарының бүгү чедиишкиннерин улуг совет улус-биле бузулбас найыралы болгаш сырый кады ажылдажылгазы — биле холбаштыр көрүп турар. Олар делегей пролетарнадының баштыңы В. И. Ленинниң болгаш моол улустуң алдарлыг оглуу Д. Сүхэ-Батоорүң үндезинел тургусканы ол найыралды бедик-биле үнелеп турар. МАРН биле СЭКП-ниң дайынчы эвилели болгаш моол база совет улустарының бузулбас найыралы, МАР биле ССРЭ-ниң ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга бүгү талалыг кады ажылдажылгазы — ол дээрге үнелел четтинмес байлак, канчаар-даа ажок улуг чаагай алыышкын, МАР-га социализмниң материал-техниктиг базазын тургузарының оруунга моон-даа сөөлгөө чедиишкиннерниң үндезини болурун МАРН ТК-ның Чиңгилие секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Ж. Батмунх онзагай демдеглээн.

Чүгле амгы беш чылда бээн Совет Эвилелиниң дузазы-биле улус ажыл-агыйының эң чугула 340 объектилерин тудуп азы чаартып турар. Оларның арааында чыада-ла миллионнан-миллион тонна кара алдынны баазо «Багамур» разрез, МАР-да эң улуг дээн 4-кү ЧЭТ, чүс-чүс километрлиг электри дамчыдар шугумнары, цемент-хүтүүкүй, бажың тудугунуң хлеб-кондитер комбинаттары, күр черлерде он-он совхозтар болгаш ажыл-агыйлар, эмнелге комплекстери, уруглар албан черлери болгаш чүс-чүс муң дарбалчын мегө чүрттелга шөлдери киирип турар.

Эштер Ж. Батмунхтың болгаш М. С. Горбачевтың бо чылдың март айда үжүрааскылыының болгаш эң-найыралчы бөлүктери коммунизмге удур «чыдыктыг дайынны» чөрлеп, «совет шеригге кыжаныышкынны» дээр ноозун чүлчуруушкунну кедереткишаан, боо-чепсекти, ыламчыга ядролуг чепсекти ядерге будурелерин «үштелдирип, «сыйдыстар дайыннарын» дээр планнарын кылып турар.

Мыңдыт байдалда бүгү-ниитиниң тейбирин камгалаарының болгаш кижи төрелгетенниң кыйында дирелип келген ядролуг дайынның кыжаныышкынын үзүткеварының идегелдиг аргазы СЭКП-ниң идепкейлиг тейбиңге ынанчылдыг дашпазы политиказы болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазы боол турар. Совет Эвилелиниң киирген тайбың инициативаларын болгаш санал-дезин телептиг үткүүр дээш белеткеннип турар. Партия ТК-ның сөөлгү алдынмээры бистерни чогум-на олче үтлендырып, чүрттүң улус ажыл-агыйының болгаш культуразының түс-түс адырларының-даа түңнерин эрттирерин кайгамчыктыг чаңчыл апарган. Оларны эрттирериңе дашпазы чүрттар-биле Найыралдың болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдериниң эвилели, Совет-моол найыралдың ниитилели, оларның республикалар болгаш чер-черде салбырлары, еске-даа совет хей-ниитии организациялар улуу-биле дузалап турар.

Моол-совет найырал ниитилели «Нейрамдал-Дружба» дээр интернационалчы бригаларының болгаш эмнэжтерны тургузар дээш чүрттүң шимчээшкинниң калбартып чорудерынга идепкейлиг дузалап турар. Олар Совет Эвилелиниң специалистеринден дуржулга өөренип алырының ажыктыг дээш амгы үениң өйү келген айтырыгларын, тейбеңниң болгаш дайынның айтырыгларын тейбең арга-биле шиитпирлээринче делегейниң улустарын кыйгырып турар.

МАРН болгаш МАР-ның чазаа тейбеңны болгаш улустар аразында найыралды хөндырып, быжыглаарынче угланыышкынны чайгылыш чок чорудуп турар. Азиянның болгаш Оожум океанның күрунелериниң аразында харылзаалар-га күштү ажыглаваазының болгаш бот-боттарыңе халдашпазының дугайында конвенциияны чарар дугайында МАР-ның сонгалы делегейге халбак дет-кимчиин эп турар. Ол көрээ ол бүгү девиссээрнің улустарының үндезин эрге-ажыктарыга дүжүүт-даа турар.

Бистиң чүрттүң хей-ниити организациялары Совет Эвилелиниң ажыг-дүмбө социалистиг чүрттарның болгаш өске-даа чүрттарның улустары-биле бистиң найырал-ыыстыг, кады ажылдажылгазыстың быжыглаарынга чугула рольдуг боол турар. Оларның аразында Моол-совет найырал ниитилели бар. МСНН дээрге бодунуң хүрээлениңде чартык миллион хире кижини кеттыштырган, МАР-да эң-не массалыг хей-ниитии организациязы-дыр. Оон ажилы хей талалыг. Бистиң ниитилел кол-да кичээнгейин мурнакчы совет дуржулганы өөренир болгаш ажылдаар талазы-биле моол ажылчы чоннарга дузалаарынче үтлендырып, ол соруглга-биле найырал айлары, лекция пропагандазы, ном-дептерлерни, журналдарны парлап үндүрери, долгелгелерни, кежээлерни, ужуражылгаларны организастаары, темалар айлының конкурстарын эрттирери, кинофильмнерни көргүзери дээш ышкаш, ындыг хемчеглерни ол чорудуп турар.

Бистиң чүртке ССРЭ-ниң күннерин эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның чедиишкиннериниң көргүзүүлерин-биле, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының болгаш культуразының тус-тус адырларының-даа күннерин эрттирерин кайгамчыктыг чаңчыл апарган. Оларны эрттирериңе дешпээ чүрттар-биле Найыралдың болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдериниң эвилели, Совет-моол найырал ниитилели, оларның республикалар болгаш чер-черде салбырлары, еске-даа совет хей-ниитии организациялар улуу-биле дузалап турар.

Моол-совет найырал ниитилели «Нейрамдал-Дружба» дээр интернационалчы бригаларының болгаш эмнэжтерны тургузар дээш чүрттүң шимчээшкинниң калбартып чорудерынга идепкейлиг дузалап турар. Олар Совет Эвилелиниң специалистеринден дуржулга өөренип алырының ажыктыг дээш амгы үениң өйү келген айтырыгларын, тейбеңниң болгаш дайынның айтырыгларын тейбең арга-биле шиитпирлээринче делегейниң улустарын кыйгырып турар.

МАРН болгаш МАР-ның чазаа тейбеңны болгаш улустар аразында найыралды хөндырып, быжыглаарынче угланыышкынны чайгылыш чок чорудуп турар. Азиянның болгаш Оожум океанның күрунелериниң аразында харылзааларга күштү ажыглаваазының болгаш бот-боттарыңе халдашпазының дугайында конвенциияны чарар дугайында МАР-ның сонгалы делегейге халбак дет-кимчиин эп турар. Ол көрээ ол бүгү девиссээрнің улустарының үндезин эрге-ажыктарыга дүжүүт-даа

ЧАА ЁЗУНУҢ ШАЙЛАЛГАЗЫ

Арагалаашкынны болгаш аңноголизмни узуткаар, араганы боттары кылыр чоруктуң когуи үзер талазы-биле элемчегилер дугайында СЭКП ТК-ниң ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладаларындан болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы чонуң улуг детинишкинни алган болгаш амыдыралда шапкыны-биле боттанып турар. Оон-биле чергелештир инжилериң хостуг үезни чоп ажыглаарынча угланган ажылдар улам калбарып. коммунистит моральдың болгаш мозу-шынарның чаа чаңчылдары иептереп турар апарган. Бир ыңдыг чаа өзулалга — арага чок комсомолчу шайлалгага — киржир аас-кежик бо үүлдүн авторунга таварышкан.

— Совхозтуң мурнакчы чолаачызы Василий Балчырбайның өг-бүле тудар деп турарын шагда-ла билир турдум. Чаа доктаалды чонга таныштырып турар үемде «доктаал амыдыралга боттанып эгелээнден бээр бөштайгы шайлалга бо болур эвеспе, ол канчаар эртер ирги?» деп бодал мени амыраттайн келген: бөштайгы шайлалга кандыг болдур, дараазындаалары база ыңдыг болур — деп, Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң директору Сергей Деңгүрович Седен-оол чугаалап ор.

ДУШТУКТАР: Василий Донгупаевич Балчырбай, «Совет Тыва» совхозтуң чолаачызы, Ольга Савельевна Сарыг— кожазында «Бурууғаар» совхозта башкы. Уругну ап чоргаан чиик-каралар дүүш эртекелекте келген. Өгленип турар үругларның чоок терелдери, ада-иезин шайлалга болур бажыңга чемненип, бичии дыштанган соонда, Василий биле Ольга чадаг-терге дугую ышкаш дугуйлуг чымчак чүүзага олурупкан. Кошкан үш аттың дыңын херээженнер чөвүлелиниң даргазы, совхозтуң мал эмчизи В. Б. Кайгүнмай тутканнар. Чүүзаның ийи талазында кааспаан аттарлыг үдекчилер: совхозтуң экономизи Руфина Сендин биле бызаңчы Володя Моңгуш — дүштуктарның эштери. Чүүза ортулукта могаан театрже үглуг чындыңнадыптарга, база-ла кааспаан чиик-каралар оон соонда чыскаалыпкан.

Суур дүжүмда калбаа бежен метр хире, ханы суглуг сеп бар. Оны контораның мырыңай чанында чөнге көвүруг-биле кеже бээрге, база бир совхоз төөг сыңа бээр хире үглуг ортулук турар. Ында хадың, тал болгаш терек шыргай үнген. Алаактардан совхоз сиген кезер. Көвүругнуң кырында «Культураның болгаш дыштанылганың С. К. Тока аттыг парыгыз» деп бижип каан. Паркта стадион, боодалга черн (тир), танцы шөлү, ногаан театр, киноскилер бар. Кежээ сайгылгаан чырый бээр. Совхозтарда мындыг парк республикада чаңгыс бо.

Ногаан театрның сценазының кырында ийи үлүг дээрбекти коже аскаш, «Аас-кежиктиг, ажы-төлдүг болуңар!» деп кыйгырыг бижээн. Узун столдуң мурнуу талазында «Аас-кежиктиг күзедивис» деп йөрээл бар. Сценаның ийи талазында база йөрээлдер, алгаглар, үлегер домактар. Хөгжүм ойнап, куда ыры чаңгыланып туру.

СТОЛДА амдыызында дүштуктар, оларның ада-иелери, эштери. Шайлалганың байырлыг кежээн совхоз директору Сергей Седен-оол ажыткан. Оон соонда партком секретары, кадрээ Совет күүскомунуң даргазы, өгленчип турар үругларның чоок терелдери болгаш эштери чагыг-сөзүн берип, аас-кежиктиг болгаш экп ажылдаарын күзээннер. ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары С. С. Тас-оол, СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар кылдынның эргелекчизи Л. М. Розыграева олар база сес ап, сүй-белекгерни өгленчип турарларга тудускулаан. Оң-ла үеде райкууском даргазы Ч. А. Удумбора үк совхозтуң хоочун болгаш мурнакчы ажылчыны Агармаа Достановна Хепчиге **Маадыр-не атты тыпсыр** дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчаан болгаш «Маадыр-нең» орденни хүндүлүг авага кадап бергеш, «Маадыр-нең ат тывыскан дугайында чазактың бижинин тыпсып берген.

ССР Эвилелиниң Сүлдезин чалаан кызыл кожааны шавый азынган, «Дээди Совет күүскомунуң секретары Д. Ч. Самбуу өгленишкеннерни бадылаштырган болгаш ашак-кадай болушканының дугайында хереченлеп тывыскан. Аныяктар улаштыр бизектерни солуушкан. Чаа тургустунган өг-бүленің кежигүннеринге Найырал ыдумчузунда чеди дугаарлыг чаа бажыңның дүлгүүрүн совхоз директору Сергей Седен-оол тывыскан.

Бо бүгү ажыл-херектер хөгжүмге үдеттирип, адыш часкаашкыннарынга деткидип, бедик кодурлуушкынныг, өөрүнчүг болгаш байырланчыг байдалга эртип турган дээрзин демдеглевес аргам чок. «Куда ыры» бо-ла чаңгыланыр. Аныяктерның холдарында —моондак чечектер, стол кырында шаажаннарда — ыымыс. Келген чонның херектеринде — орден-хевээ, депутат болгаш комсомол демдектерм, а ооңнарда — хүлүмзүруг. Дем чаа кыргылда пунктузунга дерн-бузу текту берген ажылдап турган улустуң маңаа таныыры берге: кааспаан үүлүг үнелеяди алган. Черле ынчаш, хой кыргыкчызы Лиза Кыргыс, башкы Александра Монгуш-биче-оол, партком секретары Анай Кара-оол, херээженнер чөвүлелиниң даргазы Валентина Койгуммай болгаш өскелерниң-даа организакчызы болгаш активчизи кескү болган. Орус-даа, тыва-даа ырылар аралаштыр чаңгылаанып турган. Паркка садыг база ажылдап үүлээзи.

Чаа өгленишкен Василий биле Ольга Балчырбайлар төрөл-дергүлүн болгаш суурнуң чурттакчыларын аяк шайже чалааннар. Эът, ногаа болгаш дөлгөндан кылган аңзы-бүрү чемнер дээжизи, амданныг хымыс болгаш газировка делгээн столдарны чоп доңдур олурупкан. Оларның аразында Новосибирскиден, Кемероводен, Узбекистандан-даа келген төрелдер бар. Белек-селек хой болган. **«Дүңмаларым, партивның дээди школазын бо түүнерде дооскаш чеде бээр мен. Амдыызында бо люстраны баштадыр бичии белектеримни чоруттум. Новосибирск. К. Лапчаа»** деп каан белек безин бар.

Дөргүл-төрелдер болгаш хөөвөр өгленишкеннерге чагыгсес берип, белек-селек тудускан санында-ла, ыры-шоор куттулуп, ийи бээн үн алчып турду. Магалыын чүү дээр! Арагалыг шайлалга турган болза, кожазында кижениң чугаазы безин дыңналыр эвес, стол артында улустуң ырызы безин чаңгыс аай эвес, тос башка баар болгай. А мында өлгырган-кылыкырган-даа, аъш-чем токкен-чайган-даа кижи чок, байырлал чаңгыс чурумга, чаңгыс удуртукчуга чагыртакан. Оолдуң кырган-ачазы, иштики херектерниң хоочун ажылдакчызы чораан, ам 76 харлыг Александр Эртине мынча дээн:

— Уругларым! . Мен 1935 чылда өглендим. Шайлалга ажыттаан мен. Бо чылын, харын, алдын шайлалганы ажыдар бодалдыг мен. Бо эрткен үениң дургузунда чеже шайлалга кербедим дээр силер, оларның шуптузу арага-дарыбиле, чамдыкта алгыш-кырышбиле дооступ турду. Арага чок шайлалганы чүгле бөгүн көрдүм. Ол мөңээ хөөчүг тааримчалыг болду. Ынчангаш совхозтуң директизазынга, парткомга, кадрээ Совет күүскомунуң, комсомол комитединге болгаш шайлалганы организастаан бүгү кижилерге четтиргенимни илереттим.

— Шайлалгага эрги ёзу-биле белеткенип алган турдувус. Ынчалза-даа бо шайлалганы организастааны хөөчүг эвидир. Моон соңгаар шайлалгаларның шуптузун арага чок болдурары, бо чурумну шыңгыы сагыыры чугула. Үргүлчү арагалыг шайлалгага киржип келген кижиге эпчок-ла чүведир, харын. Чаа чүве бөштайгы үезинде черле ыңдыг болгай. Үк чаңчылды дүрген нептередирин албан.

Ч АМДЫК улуска, ылаңгыя оюн-тоглаа, ыры-шоор тооксавас, хостуг үенн, байырлалдарны ажыктыг болгаш дыштыг эрттирип билбес улуска чаа чаңчыл, чаа ёзулал, шынап-ла, бөштайгы үдээда эпчок болуру чеп. Сөөлүүредир ол домей-ле анаа апаар, амыдыралдың негелдезинден кым-даа чайлап шыдавас. Бис эки чаңчылдарны улуг орус улустан өөренип, үлегерлеп ап турар бис. Ынчалзажок эргижээн чаңчылдарны амыдырал ескертиптер. Бо үдээда «Горько!» дээрин «Сладко!» деп солудувус. Бөштайгы арага чок шайлалганың түңнели ыңдыг болду. Мен ам-даа олуруштум, аъш-чемниң дээжизин чоогладым, арага-дарыңың барааның-даа көрбедим.

Мындыг шайлалганы эрттиреринге ада-иелер-дээ, уругдарыг-даа телептиг болур. Василийниң ачазы коммунист Дондупай Бее-Хөөевич биле авазы коммунист Клара Сенбе-Байыровна совхозка хой чылдарда инек кадарып келгеннер. Олар үш оолду Болгаашы үш ыысты өстүргеннер. Улуг уруу Узбекистанда бир колхозтуң кадрлар чиги-ол чер чурттуг агроном Александр Суяров-биле шайлалгазы Москвага болган. Бир уруу эмчи училищезин дооскан, ам Бай-Сүүттө сестралап турар. Өскелери өөренип турар.

Ольганың авазы коммунист Савелий Кыргысович биле авазы Кижеймаа Салчаковна — хоочун башкылар. Олар беш ыысты өстүргеннер. Бир уруу башкы институдун доозуп турар, а бирээзи ында дорткы курста база бирээзи уран чүүл үчилищезинде. Ачазы — «Буруңгаар» совхозтуң партком кежигүнү, хоочун пропагандист.

Аъттанырымда, Василий биле Ольга мынча дидилер:

— Араганы өмзавас-даа бис, ишпейн-даа чораан бис, харын оон-биле демисежир бис.

Оларның үлегерин аныяк кижи бүрүзү эдерер ужурлуг.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

Бо шайлалгага хамаарыштыр осно улустуң бодап турары кандыг ирги! Чарлык үнген соонда, чер-черге эрткилээн шайлалгаларның байдалы кандыг болганыл Силерниң бодалдарыңарны, сүмелеңнеринге маңаа тур бис, эргим номчукчу.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ДУЗАЛАЛ ПУНКТУЗУНДАН РЕПОРТАЖ

Хей-никтиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле милицияның № 2 дузалал пунктузу. Ук пунктуның хой талалыг аныяын ийи кежээге үндезилеп көрүп көрээлиер.

Башкайгы кежээ. Ынчан К. Дыка хамгалал министерстводунуң автобазазының дружинниктери мында чыглып келген. Кежээниң 19 шак. Милицияның майору К. В. Бурделов дружинниктерге ол девискээрде ниити байдалды кексы тейлыбырлавышаан, хайгаарелдарны кава чорударын, кайы участокче кол кичээнгейни үгландырарын шонучут тода чугаалап берди. Даалга билдингир. Дружинниктер постуларынче —хоорайның чээрби алды дугаарлыг квартальынче, рынок, «Улуг-Хем», «Кызыл» рестораннарының девискээринче, Ленин шөлү ол ынчаар — үнүпкеннер.

Дежурныйлаашкын эгелээ-ле чартык хире шак турда, автобазаның кол инженери, дружинаның командири В. Д. Табвердиев эзирик кижи тудуп экелген. Ол — геология-шинчилел экспедициязының ажылчыны Сергей Огнев болган. Участок инспектору В. В. Виниченко протокол тутружаан, иштики херектер киидизиннең эзирииктер сергедир чериче ону чорудупкан. Бүрүүлүг кижи ол дээш харыылаар.

Хөлээээннинг, кожаларынга даш бербес өг-бүлелериниң бажыңнарының дүтаарларын участок инспектору биле майор шээжи-биле билир. Оларга чедип барып, хайгаарал көөру черле ортык эвес, ынчангаш ол адрестерже аттаныттывыс. Сесерлиг переулокта 7 ков дүгээрлиг бажың Ыында Николай Кулаков чурттап турар. Ол ажылдавайн турар. Арагадан эмнедирн-биле чоруткан турган, оон түңнел үндүрбейн, ижиниң үламчылап турар. Н. Кулаковтуң «өңнүктерин» кежээлерде анаа чаңчыл өзүгаар бо-ла чыглып келир болгаш оларның «хөглээшкинин» орайга дээр, а чамдыкта харын, эртенге чедер безин уламчылаар турганын дыңнадывыс. Милицияның участок инспекторунуң киржилгези-биле Н. Кулаковтуң ол «өңнүктерин» арага варыңнан эмнедирн-биле ыңай-бээр чорутку-лаан. Участок инспектору-биле ол бажыңынга чораан кежээвисте, Николай Артемьевич элээр олурган. Үлгады берген бо кижи-биле участок инспектору В. В. Виниченко иижикара чокка база катап бесе-делештыр.

База бир бажыңга кире дүжерин участок инспектору сумелээн, «Смирнова канчаар чурттап олурар эвес, кере каастаалыңар» диди. Мария Смирнова — доктаамал амыыл кылбайн турар. Оон оглу чээрби үш харлыг Валерий базала ажыллаавайн турар, сомуургалы — арага. Дузалал пунктузунуң чеңында комиссия оңу арага варыңнан эмнедирн-биле чорудуп турган. Участок телээзи бир херээжен киижи-биле беседележи берди. Оон адын Полина Мельникова дээр болду, 1921 чылда төрүттүнген. Документилерин айтыраргa, чок болду. Доктаамал чурттап, ажылдап турар черн чок бо херээжен киижини дораан сезиг ап, дузалал пунктузунга дээрта ыыап-ла келирийн сагындыргаш, инспектор келдириишкин берип кагды. Ол бажыңда киижилер-биле беседа база-ла ышкылыы болган.

Титова кудумчузунда № 15 бажыңның 14 дугаар квартирazының эзнизи бажыңчын эзэн Ирина Донгаковна Саны ажыддыпты. Ирина 1961 чылда төрүттүнген, «Каа-Хем» разрезинде малчы болуп ажылдап турар. Өг-бүленинң эр ээзэн — шөгүрде. Ук бажыңдан аалчылар үзүктевбес дээрзин дыңнаан бис, оларга ол кежээ база ужуратпаавыс-даа. Бажыңның арыг-шөөрүнче оон ээзэн кичээнгей салбайн турары илдең, чугайлап, аштап ырыглаавышаан бээр үр-ле апаргаан хире. Чунар ерээлиитвеште курут арага шилдерин чыып каан. Милицияның дузалал пунктузунга келир ачалелганы инспектор бо бажыңга база арттырып кагды.

Ол өг-бүлелердең үнгеш, дараазында бодалга келдинис: «Араганың хөйү, үрэүү олдуро».

Дедир ээп чорузуста, мейор К. В. Бурделов улусчу дружиналарның ажылын, хей-никтиниң корум-чурумун быжыглаарынга оларның киржилгезин чүтөөлевишаан, чүгүлэ бо херекже экн киржип турар волактөөтерин адады. «Тыва тудуг трестиң аппарадының Юстиция министерстводунуң болгаш оон-даа өске черлерниң дружиналарының экн ажылын ол мактады. Оон-биле кады үстүнде бистиң киржикпенивис рейдилерге дружинниктер база идепкейлиг болган.

Милицияның дузалал пунктузунга ыйнаң кежээ.

Хей-никтиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле милицияның дузалал пунктузунда эш хүү судун «Тыва коммунэнергодаа улуг экономист Л. В. Мельниченко он ийи чыл даргалап турар. Ол үенең иштинде ол девискээрде чүрттап турар кажаттылардан киирген кандыг херектерни сейгерип көрбээн дээр. Даразында күнүң кежээзинде аңаа суд болган.

«Каа-Хем» разрезинде штукатур-малар Ирина Семены суд мурнунга тургузуп келген. Титов кудумчузунда № 15 бажыңның чурттакчылары бо аныяк кенең адынга ханмудал киирген. Ирининиң уруу санаторий ясли-садикте. Бажыңынга эш-өөрүн чыып, шимээргеп, кожаларынга кежээнги шактарда даш бербейн турарын ында хомудаан болган, харын-даа чурттап турар шөгүндөн үндүрөрин негээн. Бежың төлевирин оон ийи чыл чыгыы төлевейн турарын (ерээн 300 рубль) участок инспектору судка немей дыңнаткан.

Судка чүтөө шыңгыыла-ле болген. Моон чогуур түңнел үндүрбейн, амыдырал-чурттаптаазын бо-ла хевээр уламчылаар болза, өйтөрлегни оон ие эрезеин казыларынга чедир тургустунуп болурун суд кежигүннери анаа сагындырып чугаалашкан. Моон түңнел үндүрбээже, хоршок дээрзин аныяк не ам биитен чадавас.

Эш хүү судунуң сөңдейынга олургаанарның бирээзи — Галина Кутзвина. Моон мурнунда ол Кызылдың эът комбинадынга ажыдап турган, өлүрөл айдан эгелеп ажылдавайн берген. Ареганың сундуккаш бо не дөрт класс оглунуң шажынгдилгезин уттунган турган. Оон-биле чугаа база шыңгыы негелделиг болган.

Юрий Чупин биле Анисья Марьясова оларны бо эш хүү судунуң кежигүннери ам мырыңай танылыр апарган. Оларны маңаа үш удаа судтаанын бо. Бадыгпал чок кады чурттап турар бо ийи кижини аранга ижеринге сундулуг, эзирип алгаш, кожаларынга дыка бербейн, чокшуп, даваш-шимээн үндүрүп турганнар. Марьясова он бир харлыг оглунуң салым-чолун утпаа, ону хейгеварар өөйүн чок. Суд үе хамаатыларга замаарышпыр түүлдерни сейгерип көргеш, Марьясованың не эргезин казылыр, оларның кайзынын-даа арага варыңнан эмнедип чорудар айтырыгны тургузар дугайында чөптүг шиитпирни хүлээп алган.

Эш хүү суду дузалал пунктузунга ол кежээ хамаатылардан киирген сес билдиришкинни сейгерип көрген. Оон соңгаларында чырык өөйгө дээр-ле ойтээн.

Арагалаашкынга болгаш аңноголизмни узуткаар талазы-биле партия, чазактың түңнел өлген хемчегларни амыдыралда боттанып эгелээн. Арагалаар чоруктуң хорээзи үстүнде чаңчыл-дар чүрттээн. Ынчангаш арагалаар чорук-биле демисел — бүгү-ниттиниң херээ болганда, аңаа шупту кирижер, ол чорукту узуткаарынга үлүүзүстү киирижиттер ужуразыг бис.

Т. ДОЛГАР.
Эрзин район.

УЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ ЫНДЫГ

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар, араганы боттары кылыр чоруктуң когуи үзер талазы-биле элемчегилер дугайында СЭКП ТК-ниң ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладаларындан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын амыдыралда боттанып эгелээн. Арагалаар бөгөй чаңчылды узуткаарынга чон, хей-никти идепкейлиг киржип турар.

Арагага сундулуг кижилер-биле демисел ам күштелген. Корум-чурумну кижи бүрүзү бодундан эгелээр болза экн. Арага ижеринге сундулуг кижилер бистиң арааста бар болгай. Ындыг кижилерниң амыдырал - чуртталга зыным байдалы безин кандыг болур ийик, уруг-дарыг кижизидилгезиниң уттундура бээрин амыдыралдан билир бис. Ажыл шагы үзер, прогул кылыр чоруктар база оон үнүп турар. Ындыг болганда, арага ишпес болза экн. Арага ишпес чорук амыдыралдың негелдези болур үзүлүг.

Арага садарының чурумун чер-черде докладчак. Солунсеткүүлдү комчуп олурарга, эзиртир суксунну сатпас кыядыр шинтпирлеп алган суурлер база бар-дыр. Шын-дыр харын. Эрзин суурда арага аймаа садарының чурумун база шыңгыы көрүп турары корчуг экн. Арага ишпес апаарга, улус хостуг үезин шын ажыглап эгелээр. Субботө, улуг-хүндө ажыктыг дыштанып алырга, дараазында неделяда ажыл-иш-дээ будурүкчүүг болур болгай. Ылаңгыя аныяктар дыштанып хүннерде кинолап, концерт көрүп, танцылап, үезин солуп эрттирип турары корчуг экн. Ону орайга дээр черле садып болбас, чамдык кижилер оңу ажыглаар боор чүве-дир, орай-дүнеге чедир ишкеш аан. Корум-чурум үреп тургулаан таварылгалар безин турган болгай.

Арага кижини, шынап-ла, экн чүвеге чедирбес, оон «чарлып» алыры боттан хамаарыжыр чүве-дир. Ие кижи болганымда, не-көрээженнерге хамаарыштыр, арагаже сундуткаш, уруг-дарыңның кижизидилгезинче сагыш салбас ада-иезиерге сагындырып кылып, чугаалай-даа бээр таварылгалар турар-дыр. Чамдыктары чүүлдүгүнүп, «шын харын, утбай»—даа дээр, а чамдыктарындан — есээң көрээр эвес, сээң акшаң-биле ижип турган эвесе деп-даа хорлы дыңнап чордум. Мээң-биле ынчаар чугаалажып турган ол кижилер ам харын бодаңар ыйнаан деп бодап олурар мен. Ук ынчаар иезеп келген-дир.

Партия, чазак кижилер экн чурттазын, амыдырал-чуртталга чаагай болзун дээш бүгү талапиле сагыш салып турар. Ону кижи бүрүзү медерел билир болза экн. Арагалаар чорук-биле демисел — бүгү-ниттиниң херээ болганда, аңаа шупту кирижер, ол чорукту узуткаарынга үлүүзүстү киирижиттер ужуразыг бис.

Т. ДОЛГАР.

Эрзин район.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

«ТЕХНИКАНЫҢ МАЙ ХҮННЕРИ» ДООЗУЛГАН

БЕЛГРАД. «Техниканың май хүннери» Югославияның найысылалынга доозулган. Ол дээрге, техниктиг чедимишкиннерниң чаңчыл болган делегей делгелгези-дир. 40 ажыг күрүнелериниң 600 ажыг фирмалары болгаш компаниялары аңаа киришкен, оларның аразында — Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бүдүрүлгелери болгаш организациялары. Тудугда, металлургияда, химия үлетпүрүнде болгаш бүдүрүлгениң өскедээ адырларында техниктиг чаа үүлдерни делгелгениң төп комплекизиниң павильоннарында салган турган.

Эртемниң бүдүрүлге-биле харылзаалары, амгы үениң приборларын болгаш дериг-херекселдерин бүдүрер, депшилгелиг технологияны ажылдап кылыр талазы-биле үлетпүп кооперациязының дугайын көргүскен экспонаттарны калбаа-биле делгээн.

ЯРМАРКАЛАРНЫҢ ЧАҢЧЫЛ БОЛГАН ҮЕЗИ

БУДАПЕШТ. Венгрияга час календарының сөөлгү хүннери — чонның чогаадылгазының ярмарказының чаңчыл болган үези. Уран-шевер кылыглар талазы-биле алдарзаан мастерлериниң бүдүрген үүлдериниң ярмаркалары республиканың хоорайларынга болган.

Венгрияның уран-шевер мастерлери-биле кады боттарының кылган үүлдерин акыдуңма чурттарның мастерлери ярмаркаларга база делгээн. Ярмаркаларга кандыг-даа үүлдер делгеттинген. Ыяштан уран-шевер үүлдер чазаар мастерлериниң, корзинкалар аргыкчыларының, чонның хегжүм херекселдерин бүдүрер мастерлериниң, аргылга болгаш даваңылга мастерлериниң кылыглары көрүкчүлериниң улуг сонуургалын болдурган.

Венгрияның кааспалга уран үүлүнүң улуг төптериниң бирээзи — Калоче хоорайга ажыттынган ярмарка дыка солун болган. Чүзүн-баазын чараш өңнүг олбуктар, аргаан аржыылдар, үгүлзалал даараан үүлдер ярмарканы кааспап турган.

Шаандакы чаңчыл болган национал уран-шевер кылыгларны кадагалаары, сайгыредыры — Венгрия Улус Республикада чонның чогаадылгазын хегжүдер программаның тудуш кезээ болган. Уран-шевер кылыгларны амгы үеде ында 50 муң кижи будүрүп турар. Чуртта тургустунган 80 кооперативтерде уран-шевер кижилер боттарының мергежилин бедидял турар.

ТУРИСЧИЛЕР САНЫ КӨВҮДЭЭР

СОФИЯ. Янзы-бүрү дылдар кырынга чүгээлажыр хей санныг туристерни кедергей улуг автобустар-биле Болгарияның Кара далай эриктеринде курорт комплекстериниң дыштанылга черлеринде экжеп эгелээн.

Аалчыларга таварымчалыг бүгү-ле үүлдерни ында тургускан. Чижээ, Болгария Улус Республикада эң чаа курорт төвү — «Албена» аалчыларны хүлээп ап эгелээн. Ында «Болгария» деп улуг гостиницаны тергиин экн кылдыр дээрзин, «Славянка» болгаш «Прага» деп гостиницаларны чаартып кылган. А «Добруджа» болгаш «Дорострор» деп гостиницаларга видеоинформацияның системазын тургускан. Ол система он беш минута болгаш-ла, гостиницаларның байдалының болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң хевирлериниң дугайында туристиң аалчыларга дыңнадып, тайылбырлап турар. Ындыг система аалчыларны хандырарын улам-на экжиттирген.

Болгарияга келир туристиңлерниң саны бо чылын уламна көвүдээрин бо бүгү фактылар тодаргай хереченлеп турар. Чижээ, бойдустуң чурумалдыг чараш черинде «Русалка» деп курорт комплекизинге кирген чагыгларның саны эрткен чылдаазындан ийи кетеп хей болган. Ол ышкаш «Хүннээрек эриге» деп курорт эрткен чылдаазындан 60 муң хей кижини бо чылын хүлээп алыр. Совет Эвилеяиндең болгаш социалистиг өске-даа чурттардан Болгарияга баар туристиңлерниң саны дыка көвүдээн.

Болгария Улус Республика сөөлгү чылдарда Кара далай эриктеринге курорт четкизин улуг хемчээлге келбарткан. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында ээн черлерге хей курорттарны дерээн.

МООЛ АВИАТОРЛАРНЫҢ ЧЕДИМИШКИННЕРИ

УЛАН-БАТОР. Чуртта хамаатты ужар үүл флодун тургускандан бээр 60 чылынга турескаатканын шалычы эдилчиниң үезинде Моолдуң авиаторлары экн түңнелдерни чедип алган. Аэропорттарның коллективтери планныг даалгаларын хүн бүрүде ажыр күүседип турар. Алдарлыг байырлалынга утказыр социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Кобдоның Чөөн девискээрниң болгаш Увэр-Хангайның авиаторларының коллективтери чоруп турар. Совет авиаторларның мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле ажыглаанны бедик көргүзүглерни чедип алырынга дузалаан. Моолдуң ужудукчуларының бо чылын планда нөрдүнгенинден 160 муң тонна хей чүзүктерни дамыглаарын хүлээнген.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **ЛИМА.** Чурттуң сөңгү девискээринде Чимбота хоорайга онзагай байдалды чазактың дөмрадын ёзугаар чергелеан. Балыкчыларның болгаш балык болбаазырадыр будүрүлгелериниң ажылчыннарының 60 ажыг хүн үргүлчүлеп турар ажыл соксадыышкыны-биле холбаштыр ындыг хемчегге алганын Перунуң министрлер чөвүлелиниң даргазы Перкович Роке дыңнаткан. Далай ортээзи хоорайның күрүне будүрүлгелерин хаар дугайында шиитпирге ажыл соксатканнар удурланып, амыдырал байдалдарын экжиттерин негеп турар.

⊙ **БУЭНОС-АЙРЕС.** Студентилерниң массалыг чыскаалы Парагвайның найысылалынга болган. Бүзээлээшкиннинг байдалды күш чок болдурарын, диктатор Стресснериң чонга удур ёзу-чурумунуң хей чылдар дургузунда кылып турар дерзин үүлгедиглерин соксадырын чыскаалдың киржиктилери шыңгыы негээн.

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, КУР-нуң Курчевуулелиниң премьери Чжао Цзыян Барыын Европаның чурттарынга аян-чорук-биле үнүпкен. Ол Великобританнига, ГФР-га болгаш Нидерландыга албан ужурунда аян-чорук кылып баар.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ЧИИК АТЛЕТИКАДА — КӨДЭЭ СПОРТЧУЛАР

Республиканың спорт комитеди, эки тура спорт инниилелдери күш-культураны болгаш спортту сайзыралдыр, оны чон ортузунга массалыг болдурар дээш чамдык чазчыл маргылдаалары сеилеу чеде план ёзугаар эрттирип турар апарганы ёөрүүнүг.

Моон мурнунда үелерде көдээ спортчулар кышкы үеде хаакка, хоккейге, чайын волейбол, хүреш дээн ышкаш массалыг маргылдааларга киржип турган болза, ам оларның аразында чиик атлетика маргылдааларын эрттирерин эгелээн. Чиик атлетикага көдээ спортчуларның башгайы маргылдаалары Кызыл-да Сосет Тыванын 5 чылы аттыг стадионга эрткен. Анда бо удавда Эрзин, Танды, Каа-Хем, Улуг-Хем, Сут-Хөл районнарның болгаш Тывавың көдээ ажыл-агый техникумунуң командалары киришкенкер.

Бо көдээ спортчуларның баштайгы оюнналарының программазында 100, 200, 400, 800, 1500, 3000 метрнин дистанцияларына чарыш, эстафета база үзүнүн, бедиин халыйырга эр, херээжен улус аразында тус-тузунга маргылдаалар кирген.

Ол маргылдааларга Каа-Хем, Сут-Хөл, Эрзин болгаш көдээ ажыл-агый техникумунуң чиик атлеттери идепкейлиг киришкеннер. Ылангыя Сут-Хөл районда «Урожай» спорт чөвүлелиниң даргазы С. Ак-Тараа республика маргылдааларында командазын киришкен. Сут-Хөлчулерниң спорт үевү чараш, көрүштүг-даа болган.

Көдээнин чиик атлеттериниң бирги маргылдаазынын тус-тус дистанцияларында чарыштарга Эрзинден Василий Далаа, Тандыдан Лерисса Шербинина, Каа-Хемден Ольга Морозова, Павел Ефимов, Л. Мурыгина, № 2 школаның он-гу классчызы Афанасий Дагба болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киржип, кашпатай чорууп көргускеннер. Бедиин халыйырга Каа-Хемниң спортчузу С. Магер» дээрге көргүзүлүг болган.

«Урожай» спорт иниилелиниң чиик атлетикага бирги оюнналарына чүгле алды командалар киришкени — оон массалыының талазы-биле чавыс деңнелде турарын хереилеп турар. Районнарның хей кезии командаларын бо маргылдаага киришпээн. Ол чүнү көргүзүп турарый дээрге, көдээ чөлдерге чиик атлетика талазы-биле маргылдаалар эртпейн турарыг-дыр. Районнарда «Урожай» спорт чөвүлелдери спорттуң ол төвүлериин сайзыралдыр ажылче киичээгейлиг моон соңгаар күш-телдирип, ону ажылчы чон ортузунга пропагандаларды-биле тодаглаг хөлөү ажылдарны чорудар ужурлуг.

К. ЧАДАМБА,
маргылдааның судьязы.
ЧУРУКТАРДА: маргылдаалар үезинде.

СТОЛ ТЕННИЗИ

Республиканың «Урожай» инитилелиниң организастөвены көдээ аныяктарның бирги оюннарының программазында стол теннизининг маргылдаалары эрткен. Бай-Тайга, Сут-Хөл, Таңды, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Тес-Хем, Кызыл районнарның болгаш республика чайысчыларының байырлыг хуралы Хөгжүм-шин театрының командазы болуп.

ИЮНЬ 22, СУББОТА.

10.00 — «Социалистиг Монголия» дээш делегелгээн СЭКП обкомунуң Политиктиг чыргыдыышкын башкарыгының ажыттынгаа.

13.00 — Чурукчуларның чогаалдарының делегелгээн Чурукчулар Байлыгының амыдар.

17.30 — Кинофестивальдың ажыдыышкыны «Найырал» кинотеатрга болуп.

Моол· Арат Республиканың

Тыва АССР-ге хүннери

КОЛ-КОЛ ХЕМЧЕГЛЕРНИҢ ПРОГРАММАЗЫ

ИЮНЬ 21, ПЯТНИЦА.

18.30 — Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннериниң тураскаадкан ажыл-ишчилериниң болгаш хей-никитиниң телэзлекчилериниң байырлыг хуралы Хөгжүм-шин театрынга болуп.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Великий перелом». Уран-чечен фильм. 11.30—11.35 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эртем болгаш күш-ажыл-дың эвилели». Док. фильмнер. 15.15 — Тюменьниң уран чүүл коллективтиринин концерти. 15.50 — «Недаром помнит вся Россия...» 16.50 — А. Глазунов. № 4 симфония. 17.30 — «...Он алды хар чедиp болгаш оон-даа өрү». 18.15 — Алкоголизминиң хоразының дугайында док. фильмнер. 18.30 — «На земле Дмитровской». Тележечеери. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Фильм-концерт. 19.35 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 19.50 — «И образ мой предстает тебе...» И. С. Тургеневтиң чогаадылгазының дугайының» фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Нам дороги эти позабыть нельзя». Поэзия. С. Островой. 21.55 — А. Петуховтуң үдуртулгазы-биле Тап телевидениемниң болгаш радионуң эстрада-симфониктиг оркестрининг концерти. 22.25 — Док. фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Футболга СССР-ниң чемпионады. «Нефтчи» — «Динамо» (Киев). «Днепр» — «Зенит».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хроника одного лета». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 9.25 — «Жарыылалар, горнистер!». 9.55 — Анатомия болгаш гигиена дугайында — школавыларга. Хамнын тывызыттары. 10.25 — Мультфильмнер. 11.10 — «Ретемтися улустуң танцылерының ансамблининг концерти. 11.30 — «Вгуле болгаш школа». Тележурнал. 12.00 — «Аниским болгаш Фантомас». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.05 — Немец дыл. Өөредилгенин ийиги чылы. 13.35 — Бешим-оюнның телестудиязының программазы. 15.05—15.10 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — Док. фильм. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азия тавы». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чаңылалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштер!». 20.20 — «Вахта», «Восточная» бедик даглар станциязының ажыылдакчыларының дугайында. 20.35 — Афганиканың дитмиири. 21.00 — «Үе». 21.30—22.45 — «Хроника одного лета». 3 сериязы уранчеген телефильм. 2-ги сериязы.

СПОРТТУҢ, КАДЫКШЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Республиканың «Урожай» спорт иниилели күш-культураны болгаш спортту көдээ чоңнуң ортузунга сайзыradыр, оны пропагандаларга болгаш аныяктарның, чурттаачы чоңнуң хүн бүрү амыдыралы-биле тоолбаар соруглагыг ажылдап турар. Ол чорук көдээ ажыл-агый бүдүрулгезинин бүдүрүкчүлүүн бедидер, чоңнуң амыдырал-чурттаалгазын материалдыг байдалын улам эки-жидер база кадыкшылга ажыктыг.

«Урожай» спорт иниилели (даргазы В. С. Биче-оол) бо чылдан эгелээш көдээнин аныяктарының аразында спорттуң национал хевирлеринге маргылдааларны эрттирип эгелээн. Оон программазында чиик атлетика, стол теннизинин, ча аарыынын маргылдаалары, шыдырга, тыва, хакас, бурят хүрештер, шөл көдүрери, якут халыш кирген.

Ол маргылдаалардың эрттенининиң дугайында моон адаанда чыскаазы-биле пландывысс.

«БАРИЛЬДАА» — БУРЯТ ХҮРЕШ.

60 килограмм чедир деңзилиг маргелериниң аразынга Кызыдың спортчуу хостут хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастерж Кан-Дендир Монгуш биргн черии эзлээн. Мөңгүн-Тайга рейкуускомунуң ажыылдакчызы Сергей Дагба биле Тес-Хемден келген өныях маго Алексей Аракчаа олар ийиги-ушку черии эзлээннер.

Чавын-Хемчиктиң магазын Ким Кара-Монгуш 70 кг чедир деңзилиг спортчуларның аразынга тинлээн. Чадамба Оюржок (Мөңгүн-Тайга) ийиги черде.

Кызыл районда Баян-Кол сугрнүк спорттуу, хостут хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Владимир Серен-Хүүрак биле Чавын-Хемчиктен Алексей Хомушку олар 82 килограмм чедир база оон ору деңзилиг спортчуларның аразынга тус-тузунда бирги черлерни эзлээннер.

«КУРЕС» — ХАКАС ХҮРЕШ

Хакас улустуң «курес» деп хүрежинге Барыын-Хемчик районнуң мөгелери команда аайы-биле бирги черни чаалап алган.

66 килограмм чедир деңзилиг мөгелериниң аразынга Чавын-Хемчиктиң спортчуу Николай Монгуш тинлээн. Эрзинден Кызыл-оол Майдыр, Барыын-Хемчиктен Виктор Кужугет, Кызылдан Роберт Хомушку олар деңзи аайы-биле тус-тузунда бирги черлерни эзлээннер.

ЧА АДАРЫ

Ча адарының маргылдааларынга Кызыл үзүрлүг-дүмазы Херелмаа безин чамдыкта оны «халбак-халбак», «делбиш-делбиш» деп шоода бээр. Чылбак-оол ынчаар шооттуурынга анчыгзынып, дүргеп-не бажының дүгүн үзадыр. өстүүп алырын күзеп чораан.

Херелмаа ажыыңдан ийи-не хар бүне хирезинде, свеккуу кончуг болгаш, оон шоолуг-ла чавызаас. Узун суук кара чажын сула сөлеп алган чоррургга, аяннын дегет, кыс шинчи кире берген. Уруу нацын чедип ораага шинчаары ол иликке аазы оозунга үзүп-гөн кежин түүлеп тургаш тон дараап берип органы ол. Оозу барык болуур чеде берген.

— Каяа уруум, кедип келеп — дээш, даарап доскелак ак-кек торгу-биле додаарлаан тонну Кок-Уруг чемнээп көрген. Херелмаа тонну кеткеш, орун кырында чыткан аазазының «куру-биле курмангаш долганылаан. Иезин кайын эңдээр ийиги, тонну өгле чагелеп ей бээрга, Херелмаа амыраап хүлүмзүрээн.

— Уруум тону кандыг-дыр, чоп кербес сен — деп, эжих аксында чүве кылып орган ашаанче Кок-Уруг көрген.

— Экн-ле тон-дур... Ам өөк илер хорагай үдазының болза алеп!— деп, аазы оларже-даа көрүммейн чугаалаан.

— Харын де. Алдыы аалдан айтыыр көрем. «

Олег Оюн, Сут-Хөлден Сыын-оол Кужугет, Чавын-Хемчиктен Алексей Хомушку болгаш Николай Сынан-оол олар деңзи аайы-биле тус-тузунда тиилекчи болганнар.

Бо магелер Сибирь зоназының Кызылга удаяс болуп улуг маргылдаага киржир эргеи чаалап алганнар.

64 МӨГЕНИҢ ХҮРЕЖИ

Тыва АССР-ниң көдээ аныяктарының бирги оюннары 64 шилиндек мөгенин хүрежинге биле доозулган.

Воскресеньеде өгээр бүрген, чаал тура-дар, «Хүреш» стадионунуң олуттарын көрүкчүлер эзлээннеинер.

«Даге-Баарлыкка» аллгазы стадионга чаңгыланып турда, республиканың шилиндек 64 мөгелерн стадионда ногаан шыыка деген үнүп келгеннер. Оларның аразында республиканың кыш даклыр чемпионары Сут-Хөлден келген хоочун спортчу, национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери Сыын-оол Кужугет, Чавын-Хемчик районнуң «Урожай» спорт инитилелиниң даргазы Алексей Хомушку, Тес-Хемде «Кызыгаар» совхозтуң чалаачызы Суктер Шимет, Өөрүде «Коммунизмче оруке» совхозтуң зоотехниги Андрей Семис болгаш оондаа өске ат-сураглыг мөгелер бар болгаш. Ол эрткен хүрешке кошкан мөгелер черле чок болган деп болур. Чүге дизе баштайгы салыгларда «Шамбалыг» совхозтуң чалаачызы, дүрүкулгалыг маго Владимир Монгуш Улуг-Хемден келген Роман Монгушка, а Н. Сынаноо» (Чавын-Хемчик) Роберт Хомушкуга, С. Кужугет Тежлынын аныяк мөгези Олег Оюнга тус-тузунда октадысканнар. Үшкү салыгда шыырак мөге А. Семис (Өөрү) Алексей Хомушкуга (Чавын-Хемчик) таварышкаш, базелга чедишкин чок болуп, оонтаткан. Үе хүрешкенинин түнелинде, олар бирн дегге үшкэ-даа, ярганы кылганы дээш тиилеглении А. Хомушкуга тывысхан. Ындыг-дае болза ол чартык финал салыгда октаданнкан.

Хүрештиң түнелинде Тес-Хемден С. Шимет Ак-Туругнүк спортчузу Сергей Шыгжаны октаган, спартакиаданың тулган мөгези дип этты чаалап алган. А. Хомушку биле В. Хураган үшкү-дөртку черлерни үлешкеннер.

В. КАРА-САЛ.

БАГЛААШ

Кок-Уруг суг кыдынга келгеш, кезек дыңнаалап турглаан. Адашкылариың ыяш кескен балдызының даазы бо чоокта дыңналбаан. Шип-ле шимээн. Хенертен бырлан чок кара сугнүң кырынче барык бир карыш зире балык үже халып, чемней каптарга, мрак черден октаан деш ышкаш ымойт дээн. Оон үлештир сеңиш алыпган чүве дег, ындымында чемнизин балыктар сугнүң кырын быргланкадыпкан. Кок-Уруг зя кырындан харал кээрге, көрүмчүктелип чыткан сугнүң дувунде кара чивирт балыктар өөктерин өгарып кыдыыр бүлүргүү хона бергеш. шоолуг-даа хойбаан, чымаар-ла таваар кежүп чорүй барганнар. Ол суун үзүп алгаш дедир эспкен.

Кок-Уруг шай хайындырып орар. Ирезында, шимээнин адышкылар чедип келген, кары коичуг чүве дирт кыдыр октапкаш, бажыңынче кирип келгеннер.

— Бо чоокта даазы даазы дыңналбас. Ыяш чок эвес, чоп коичуг ыракган кезер чүвел— деп, Кок-Уруг ашаан чемелээн.

— Кара сугнүң балык-байланы-даа дезе „бергей, оон кыдыындан мыш кезерге кажын боор — дээш, Ооланай дер чарыкта удуп чыткан ашаачыга эктим ажылдыр көргеи.

— Наким урде келди бе?

— Дем-не.

Ол ирезында Ак-Начын оттуп келгеш, өг-бүле кезек чүгээлээн алзын дээнзиг, дашкаар үне берген.

(Этээн № 139 «Шында»).

Кок-Уруг кырганның бергеии ак чигирин шай согаажыкның даажы-биле буза шапкылааш, үругларынга үлештир түтсуп каш мал-маганының көрүнер дээш дешкаар үнүп-рупкен.

Ооланайдар дыка аныяңда өглензе-дае, ийи үругнуг турган. Чоок кавы аалдарда эң-не эвээш үругнуг өг-бүле боорга, кожалары одарыы шоолуг-ла берекеевес. Улуг оглуң Чылбар-оол он сес харлаан. Шала дыдыраш кара бажының дүгү элээн үнүп кээрге-ле, ачазы оны шоолуг чер алыстас, тускай бижээ-биле чүлүп каптар турган. Ынчангаш чайгы изиг хүнде чүлээн баштын хөрзүнү хүн хереленнге карарып, оон хирлиг-даа, арыг-даа чорааның билдиртпес. Шупту аалдарның ооларды деңгүр-деңгүр чүве болганда, оларны чым-даа шооттас, чым-даа керекке албас турган. Харын бажыңын дүгү улгадын келген ооллар, чүдүктүг, үргулчуг оозун дыр-банып чоруурүн көрген улгады берген үлустар дораан-на чүгээлай бээр: «Чоп бажың чүлүдүп албас чүвел, ачаңга чүгээлаа» дижир.

Чылбар-оол ак шырайлыг, өзүүк сеткилдиг, мезин доозун ооп. Оон шаала калбак кулактеры, бижыының дүгүн чүлүп каптарга, улам-на делбиге-шыжкеш кестур турган, үе-чеягезин, харын-даа кады тарпзи Тандының спортчулары шылгараанар. Кызылдан Виктор Саржат-оол, Вячеслав Намчыл-оол, Шолбан Дажы, Баяна Ондур, Тандыдан Людмила Захарова олар шаңнадыг черлерни тус-тузунда эзлээннер.

ШОЙ КӨДУРЕРИ

Шой көдурериниң маргылдаазынга көдээнин эвээш эвес спортчулары киришкеннер. Кызылчылар Василий Кууглер, Евгений Черногриков, Сергей Кайгородов, Барыын-Хемчиктен Иван Крошко, Владимир Шөртен олар эки көргүзүлерлиг болуп, шаңнадыг черлерни эзлээннер.

ЯКУТ ХАЛЫШТАР

Спорттуң бо хевирииниң маргылдаазы Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионунуң алдунге эрткен. Мында Ёвурдем Вадим Балчыраа, Кызылдан Станислав Лямин, Тандыдан Вячеслав Оюн олар шаңнадыг черлерни эзлээннер. Команда талазы-биле ыраккы Өөвүрүнүң спортчулары бирги черни чаалап алганнар.

ТЫВА ҮЕЗИЛЕ

Тыва хүрешке сес ажгы деңзилеге чүс ажыыг спортчулар киришкеннер. Оон түңнелинде Кызыл районнан Серен-Доржу Монгуш, Мөңгүн-Тайгадан Алексей Хертек, Тандыдан Олег Оюн, Сут-Хөлден Сыын-оол Кужугет, Чавын-Хемчиктен Алексей Хомушку болгаш Николай Сынан-оол олар деңзи аайы-биле тус-тузунда тиилекчи болганнар.

Бо магелер Сибирь зоназының Кызылга удаяс болуп улуг маргылдаага киржир эргеи чаалап алганнар.

Ада-иезинииң чүгээлээн дыңнап турган Херелмаа оларның маргыжарын сокседыр дээш ол иликке азы черле барыксаны ол иликке.

— Мен барып айтыарай бе, ааай?— деп, иезинден дилээш чорупкан.

Бир чеже оларның кожазы, Кара-кыс сугнүң Херелмаадан ийи-не хар улуг үруу бар. Олар бичизиндеп кады ойнап өскен болгаш үгбашкылар-биле дөмей эдержир човаан.

Уруу оон орнунга чорүй бээрга, Ооланай ам-на амыраадым дээш ышкаш, дашты эккелген. Баглаашы ыяжын тургузар дээш далажы берген.

Ол ирезында Ак-Начын ирей чугээлаанын кирип орган. Ооланай иштинде далажын турзаадаа, ам кавнаар, кыргаа-биле бичизин чугээлажыр үжүрга таварышкан.

— Авнчок-ла хадын, кезип ап-тыр сен, бо баглаашты соглуур уе келген, чеже турар боор, дурзу-хевири безин үрелип кырып калып-тыр деп, бо үругга чугээлап орадум ийин.

— Кырган-ачаңның-на солуун кээн баглаажы чүве деп, ачам чугээлап орар чүзе—деп, Ооланай кырганның чугээлажыра дүүштүр харыылаан.

— Узун-Ашактың оозу чеп, харын-даа оон-даа ышдында кырган-ачаңның өчазының-на баглаажы болдур ийин, төнүү чок чүве-дир ийин — деп, кырган оон улаштыр бодаарыкпан чалгараан-даа дегжүнүп каан. Баглаажы: боду кайын ол хире үе турээр, оңу үезин кээрге солуур апаар, солуттүүмаас чүве кижиниң чүрүү болдуу ийин, а баглаажы оон хереңзин, үениң хөмүзүнчизин, амыдыралдың үламыылакчызы, салгалдан салгалче үзүктелдирбейн дамчыдып берип турар сулдези, үжүүдүр ийин — деп, кырган улаштыр чугээлаан.

Ооланай оргун эдертккеш, баглаашты кадап келеп дээш дашкаар үнүпкеннер. Удаазында ат чурнунда оклар кескен ядыкшылардын дашшимээни хана өттүр дыңналып келгеи.

(Улаңчылыт.)

Ш. КУУЛАР.

КАЯА ӨӨРЕНИП БОЛУРУЛ?

Кызылдың башкы үчилиштери 1985—1986 өөредилгелчылында дараазында салбырларга суруулдарны үлээн алыр:

I. 8 класс доосканнарның школа салбыры. Ада никти билиг школалаарының эге класстарының башкыларын болгаш улуг пионер вожатыйларны белеткээр. Өөренирнинин хуусазы — 3 чыл 10 ай. Киреринин экзаменнерин орус дылга (диктант), математиканы (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаваанныын хынадыр.

II. 10 класс доосканнарның школа салбыры. Ада эге класс башкыларын белеткээр. Өөренирнинин хуусазы — 2 чыл 10 ай. Киреринин экзаменнерин орус дылга (чогаадыт, а үндезин национал кижилер диктант), математиканы (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаваанныын хынадыр.

III. 8 класс доосканнарның школа назының четпээннерниң салбыры. Уруглар садтарының кижизидикчилериин белеткээр. Өөренирнинин хуусазы — 3 чыл 4 ай. Киреринин экзаменнерин орус дылга (чогаадыт, а үндезин национал кижилер диктант), математиканы (аас-биле) дужаар болгаш музыкага салым-чаваанныын хынадыр.

Роспотребсоюзтуң дараазында техникумнарынга Тыванын Роспотребсоюзу 1985—1986 өөредилге чылдарында үлээн алыышкынны чарлап тур:

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилгелерге:

Аъш-чем бараанныын садыгларын организастарды болгаш товароведение.

Аъш-чем болгаш үлетпур бараанныын садыгларын организастарды болгаш товароведение.

Совет садыгга планнаашкын.

Бухгалтер учёдуу.

Кооператив садыын организастарды болгаш эргелеп-башкарары.

ИРКУТСКИНИҢ АҢ-ӨЛҮК БОЛГАШ АЛГЫ-КЕШ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилгерге:

Аңнашкын ажылы болгаш ан өстүрери (хундуску салбыр).

Ан-өлүк болгаш алгы-кешктик товароведенниси (хундуску болгаш бот-өөредилгге салбыр).

Кадаа ажыл-агый продуктуларының товароведенниси (хундуску болгаш бот-өөредилге салбырлары).

Правоведение (хундуску салбыр).

КОСТРОМАНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилгерге:

Будурулгге өөредилгезинин мастери.

КРАСНОДАРНЫҢ МЕХАНИКА-ТЕХНОЛОГИЯ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилгерге:

Компрессорлуг соодулга машиналары болгаш тургузуулар.

НАЛЬЧИКТИҢ ТУДУГ-КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилгерге:

Үлетпур болгаш хамаатыг тудуг.

БАРНАУЛДУҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилгерге:

Номнар товароведениси (бот-өөредилге салбыры).

ЧИТАНЫҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилгерге:

Аъш-чем белеткээриниң технологизы.

Аъш-чем үлетпурүнүң будурулгелериниң машиналары болгаш дериилелери.

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ дараазында мергежилгерге:

Хлеб бышырарының будурулгезн.

Техникумнарже кирерде дараазында документилерни дүжаар:

Билдириишкин, ортумак эртемнинн дугайында документизи (6еду-биле), 3Х4 чыланган 6 фото-чурук, куш-ажыл депгеринден үшта бижилге, 3Х4 см хемчээлдиг дөрт фото-чурук, школадан рекомендация-характеристика. Хүндүсүнү өөредилге салбырынче экзамен дужаар алганнар ажыл ставкын бадыткан турар документилериниң бодун экзээр үнүүлүг. Тарттуунгге дугайында эгеречилелин, паспорт-тун, шериг билединн, кинр бижилге хереченилерин боду келгеш дужаар.

Киреринин экзаменнери август 1-дан 20-ге чедир. Суругуулдаю кылдыр хүрээн, алгаачы 1985 чылдың августт 21-ден 24-ке чедир билдинер.

Үчилищеде ннкти мрнын, танцынын болгаш вокал-тегжүм ансамблдеринин болгуумери, чимк атлетиканың, кажтың болгаш өскө-даа хевирлернин спортчу секцияларын доктаамал ажыылап турар.

Үчилищенин адресн: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, бажың № 56.

КИНО

ИЮНЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Парашютистыл» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Я знаю, что ты знаешь» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Тайна острова чудовищ» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Королевство кривых зеркал» 9.20, «Подслушанный разговор» 11.00, 14.50, 18.40, «Господин Великий Новгород» 12.50, 16.40, 20.30 шактарда.

ағаар

Республиканың шокар булуттаар, намдык черлерге бичезтаар, дыкмирээр. Сонгуларының чүктеп хаттың, күжү секундага 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 7—12, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 20—25, намдык черлерге 12—17 градус чылыыр болуур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 9—14, хүндүс 21—23 градус чылыыр.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-55, партийжи аймызырга болгаш үлетпур кнлдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуур кнлдистериниң 2-37-13, чагаа «Шындының 2-41-27, информация кнлдистиниң 2-20-60, культура кнлдистиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый кнлдистиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. Солуп келгеш 6 катап чер. Солуп келелээ 6 катап чер.

Чагыг № 3052.

Тыва АССР-лаң Нам үлүтүүр чер, полиграфия болгаш ном сазымның херектериниң талазы-биле күүгүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01005

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 142 (12832) | 1985 чылдың июнь 20, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннери даарта, июнь 21-де, Кызыл хоорайга ажыттынар

СЭКП ТК-ГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП Төп Комитединге июнь 18-те массалыг информациянын чепсектериниң удуртукчулары-биле ужуражыышкын болган. Анаа эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хураадың айтыышкынналары-биле холбашкан сорулгаларны чугаалажып корген.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев ужуражыышкынның киржикчилеринге чүве чугаалаан.

Партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, Советтериниң, ажыл-агый органнарының, эртем албан черлериниң инитилел будурулгезин интенсификастаарынче, ажыл-агыйны чорударының мурнакы дүржүлгазын нептередиринче угланган хөй талалыг ажылын парлалгага ханызы-биле, доктаамал чырыдарының эргежок чугула боол турарынче кичээнгейни угландырган. Будурулгелериниң болгаш каттыжыышкыннарның техниктиг эде чаартылгазының, чүрттүн машина тудуушкунунуң немей дериш-кининиң, эртемниң болгаш технканың чедишкиннерин шингээдириниң, эртем шинчилелдериниң базаларын быжыглаарының айтырыгларым, материалдыг болгаш күш-ажыл күрлээшкирларын камнаары дээш демнеделди, корум-чурумну, сагылга-нурумну болгаш организастыг чорукту быжыглап турарын массалыг информацияның чепсектериниң идепкейлиг, доктаамал чырыдар ужурлуунуң дугайында чугаа болган. Амыдыралдың чаа негелделериниң, эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, чүрттүн социал-экономиктиг эвээшкинин дүргедедиринге партияның угланыышкынынга дүүштүр киржилериниң үеваан-медерелин психология талазы-биле чаартырынга солуннарның, телевидениениң болгаш радионуң чугула рольдуун онзалап демделээн. Улус ажыл-агыйын эде тургузарының мурнакы дүржүлгазым көргүзөрин күштелдирери эргежок чугула, четпестерни шүүмчуазээри аныг, ажыл-херекчи болгаш тодаргай болур ужурлуг.

1985 чылдың болгаш никти беш чылдың планын чедишкинниг күүседири дээш демисселге массалыг информациянның чепсектери партияга болгаш улуска идепкейлиг дузалаар ушуулуг.

Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Н. И. Рыжков болгаш СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин олар киришкен.

(СЭТА).

СОВЕТ-МООЛ НАЙЫРАЛ

Моол улустуң: «Бүгү эртемнерде найыралдан артык үнелиг эртем чок» деп үлегер чугаазы бар. Совет болгаш моол чоннуң найыралы ханы болгаш төвүде алдарлыг арынналыг. 1921 чылдың июльда Моолдуң улусчу революциязының шериглери Моолдуң улусчу Түр чазааның дилээн ёзугаар чедип келген Кызыл Шериг кезектери-биле кады Ургамы хостаан болгаш оон соолуңде чүртту ак гвардейжилерден арыглаага, улусчу революцияның тиилээрим хандырган.

Моол улустуң революсчу чаалап алыышкынналарын камгалаарынга МАР биле ССРЭ-ниң аразында 1936 чылда чардынган бот-боттарынга дузалажылга дугайында Протокол үнелеп четтинмес ужур-дузалыг болган. 1939 чылда япон милитаристер Халхин-Голче халдаан турда, моол шериглер боттарының шынчы ынчуктери — совет солдаттар-биле кады эскин кожа туруп алгаш, дайзынга күштүг согуушкунну берген. Ол улуг болуушкун совет-моол найыралдың ышпес арны кылдыр төвүде киир бижиттинген.

Ада-чүрттүң Улуг дайынының чылдарында Моол Арат Республиканың шериг кезектери болгаш маттыжыышкынналары Совет Армия-биле кады япон милитаризмин чылча шаварынга болгаш Кыдаттың сөнгу-чөвен чүгүнде чонун хостаарынга кады киришкен. Ынчангаш совет, моол улустуң найыралы төвүг-биле ханы холбаалыг, дайын чылдарында кады демисел-биле, тайбың чылдарда найыралдыг күш-ажыл-биле иканалып бажыккан.

Ол найыралдың эгезин бүгү делегей пролетариадының баштыңчызы, Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленин биле моол улустуң улуг оглу, патриот, интернационалчы, Моолдуң Араттың революстуг намының тургузукчузу Д. Сүхэ-Баторуң аразында быжыг харылзаазы салган.

Чаа Моолду тургузарынга 1921 чылдың ноябрьда Москвага келген Д. Сүхэ-Батор болгаш Моолдуң ясже-даа төлээлери-биле В. И. Ленининиң ужуражыышкынының үезинде чугаалаан сүмелери чончуг улуг ужуг-дузалыг болган.

Совет-моол найыралдыг кады ажылдажылга хүн бүрү чаа утка-шынар киирип, улам байлакшып турар. Моолдуң Араттың революстуг намының Чиигине секретары Ж. Батмунх мынча деп чугаалаан: «Моол улус улуг совет улус-биле найыралынга сетиилиниң ханызындан чоргаарланыр, ол найыралды аажок үнелээр. Моол-совет найыралды карак өгүдег камгалаарын, оон алдарлыг чаңчылдарын уламчылаарын болгаш улам байланшыдарын моол улус бодунуң бир дугаар интернационалчы хүлээлгезин кылдыр көрүп турар».

Ийи чүрттүң аразында ачы-дуңма харылзаанның, найыралдыг кады ажылдажылганың төвүде чугула үе-чагазы — ол чүрттарның бот-боттарынга дузалажыр дугайында МАР-ның болгаш ССРЭ-ниң аразында 1966 чылда чардынган Керээ болуур.

ССРЭ биле МАР-ның өзүп турар экономиктиг кады ажылдажылгазы ийи чүрттүң найызының-даа социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чугула фактору болур. Ол дугайын чүгле соолгу 20 чылда Совет Эвилелиниң техника-экономиктиг дузалаачызы-биле Моолда түдүп тургусчаш ажыглалда киирген улус ажыл-агыйының 600 ажыг объектилери, оон иштинде интернационалчы коллективтерни каттыштырып, найыралдаштырган совет-моол «Эрдэмэт» даг-арыглал комбинады, чылда миллион тонна иара «алдынны» берип турар «Багануур» хөмүр-даш разрези, Моолда эң-не улуг күштүг № 4 ТЭЦ, чүс-чүс километрлерже шийүп чоруткан электри шугумнары, цемент-чугай будурер, бажың тудар болгаш хлеб-булочна кылыр комбинаттар, эмнелге комплекстери, хөй-хөй уруглар албан черлери болгаш чүс-чүс муң дөрбелчин метр чүрттелге бажыңнары хереченилеп турар.

Совет-моол харылзаалар бодунуң тургустунганындан эгелээш-ле, марксизм-ленинизминиң, пролетаржы интернационализминиң чайгылыш чок принциптеринге, сорулгазының чаңгыс аай болганынга база ачы-дуңма эп-сетнил каттыштырылгазынга үндезилеттинген. Алдан ажыг чылдар иштинде хөгжүп келген найыралчы, ачы-дуңма харылзаалар — ол дээрге совет болгаш моол улустарының хосталганы болгаш камаарышпас чорукту, революстуг чаалап алыышкынналарны камгалаары дээш демиселдиң чылдары, чаа ниитилелди — социализмни тургузарының, бурунгаар депшилгениң, хөгжүлдениң, улуг найыралды улам быжыглаарының чылдары болгаш.

Бо хүннерде Моол Арат Республика — ол дээрге амгы үениң хөй адырлыг экономиказыг, сайзыраңгай культуралыг, чоннуң чаагай чоруу хүм бүрү өзүп орар, дең-дескии хөгжүлделиг социалистиг күруне. Чүрттүң индустриализастаашкынының дүрген темпизинин дугайын чээрби беш чылдан эвээш үениң иштинде хөмүр-даш тывыжының 9 катап өскени хереченилеп турар. МАР-ның кодээ ажыл-агыйында бөгүн чүс-чүс улуг социалистиг будурулгелер тургустунган болгаш олар чүрттүң бүгү ниитилел будурулгезиниң болгаш национал орулгазының барык алдыгы кезинин берип турар. Оон материал-техниктиг баазазы соксаал чокка быжыглып, чаа-чаа тудугланы кылып турар. Моол улус социалистиг тургузуушкунга боттарының чедишкиннерини совет улус-биле бүзүлбас найыралы болгаш сырый кады ажылдажылгазы-биле хөлбаштыр көрүп турар.

Совет болгаш моол улустарның найыралын, кады ажылдажылгазын улам быжыглаарынга Совет-моол найырал ниитилели улуг рольду ойнап келген. Ол найырал ниитилели «Дружба—Найрамдал» дээр интернационалчы бригадаларны болгаш экипажтарны тургузуп, совет-моол харылзааны улам быжыктырып, кайы-даа чүрттүң ажыл-агыйлар, будурулгелер аразында дүржүлга солчулгазын, культура харылзааларын, туристчи харылзааларны чорударынга улуг үлүүн киирип турар. Аңаа хамаарыштыр бистиң республиканың ажыл-ишчилериниң Моолдуң нызыгаар чоогунуң айманнары-биле ажыл-херекчи харылзаалапының улам калбаа-биле көгжүп турарын чугаалап болур. Эрткен чылын Моол Арат Республиканга Тыва АССР-ниң сайзыраңгай социализмни тургузар талазы-биле чедишкиннериниң чижээнге ССРЭ-ниң хүннери улуг чедишкинниг эрткен.

Бо хүннерде МАР-ның Тыва АССР-ге эртер хүннери Моолдуң улус ажыл-агыйынга чедишкиннери-биле Совет Тываның ажылчы чоннарының чоок таныжапынга, найыралды, ажыл-агыйжы харылзааларны улам калбартырынга улуг идигни бээри чугаажок.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

ХУУСАА БЕТИНДЕ

1984 чылда Бүгү эвилелдиң социалистиг чарыжынга Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозу тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан болгаш ажыл-агыйны ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелгезинде Бүгүэвилелдиң Хүндүлел самбызынга киир бижээн.

Бедик шаңналга сорук киргең совхозтуң ишчилери СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш күш-ажылчы шалыпчы 27 декадага чиржип, күрүнеге эът, сүт, дүк садарыңам он бирги беш чыл планын октябрь 1-де күүседир дээн бедиткен хүлээлгезин хуусаа бетинде боттандырар дээш чарыштa хаара туттунган.

Малчыннар сөглээн сөзүн эээлээр дээш бо чылдың эрткен айларында хызымак ажылдаан түңнелинде бирги чартык чылда күрүнеге 190 тонна эът садар планныг тургаш, хуусаа бетинде 220 тонна кылдыр күүсеткен. Сүт-бараан ферма-зының ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгалар улуг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, организастыг чорукту экижидип, социалистиг чарыштың дээштиг организастап, күштү, аргаларны планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче мөөңнээн. Ынчангаш бирги чартык чылда күрүнеге 490 тонна сүт садар даалгазын бо хүннерде күүседип турар, самаашкын ёзугаар алырга, ийиги квартал төнчүзүнге чедир ам-даа чээрби ажыг тонна сүттү күрүнеге бээр.

Саанчылар оргузунда чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер Куулар Бочунай, Лакпа Чечек чоруп орар, олар чылдың-на планныг онаалдаларын ажыр күүсеп келген.

Амгы үеде ферманың ажыл-ишчилери чиик бот-үнелиг сүт будурулгезин нөвүдедиринің хемчеглерин ап турар. Инектерни кежээлерде болгаш дүне кадарарын организастаан, ол ышкаш силос, комбикорм ышкаш немелде чемнерни берип турар. Оон ачызында инектерниң берип турар суду хүн келген тудум-на нөвүдеп орар.

— «Тиилелге» совхозтуң малчыннары СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар кылдыр күрүнеге мал продукциязын садарының он бирги беш чыл планын октябрь 1-де күүседирин хүлээлгеп, ону ажыр күүседип болурунуң аргалары барын бо чылдың бирги чартыының түңнелдери долузу-биле бадыткап турар. Ынчангаш олар съездиге чедишкиннерлиг ужуражырынга бүзурелдиг—деп, партком секретары П. О. Хертек чугаалап турар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы саанчылар Куулар Бочунай биле Чечек Лакпа.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧИДИРИГ ЧОК

Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» совхозтуң сарлыкчыларының кызымакчай ажылдааны-биле кадарган сарлыктары кыштың мендн ашкам. Совхозта төрүүр 527 сарлык бар. 435 баш сарлык оолдаан. Оларның чаш төлү чидириг чокка камгалап алдынган. Артканы сарлыктар ам-даа төрүп турар. Сарлыкчылар Вячеслав Комбу, Чүгүлүр Аракчаа оларның коданнарында сарлыктарның күш-дең-гели эки.

У.-Д. ИРГИТ.

Хоорай Совединиң депутаттарынга

1985 чылдың июнь 22-де 10 шакта СЭКП хооркомунуң туралдаар залында улус депутаттарының хоорай Совединиң сессиязы дараазында үн айтырыгларын чугаалажыр:

1. Чоннуң кадымның камгалалын улам эккиндер талазы-биле улус депутаттарының хоорай Совединиң сорулгаларының дугайы.

2. Сомгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайы.

1986 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң аныяк саанчызы Баткар Оюмаа Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Ол 1986 чылдың январьның планын күүседипкен. Мурнакчы саанчы фестивалыга киржир эргени чаалап алган. Аныяктарның чыыжынга уткуштур О. Баткар шалыпчы он ийи хонукту чарлаш, ниитизи-биле 3120 килограмм сүттү саггаш, фестиваль фондузунче 90 рубльди шилчиткен.

КЫЗЫМАК АЖЫЛЫ-БИЛЕ

Самагалдайның Сельхозтехникада комсомолчу чоланчы Валерий Чооду мурнакчылардың бирээзи. Ол Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалынга киржир эргени база чедип алган. Чоланчы бо чылдың беш айында 228 килограмм ыыбар-чаар материалдарны камнап ап, пландан ажыр 200 тонна чүүктү сөөрткен.

— Моох мурнунда Москвага чорбаан мен. Ынаар баар вес-кежиктиг болдум. Ус-чергем-биле бир демей, той-ле солуп, ажыктыг чүүлдерни билип ап, делегейниң өнзы-бүрү чүрттарының аныяктары-биле таныжып, чугаалажыр аргаар мен. Ынчангаш ажаа чедир ам-даа долу күш-биле ажылдаар мен — деп, В. Чооду чугаалап орар.

Амгы үеде ол тудуг материалдары, одаар чүүл болгаш еске-даа чүүктү сөөртүп, кызымак ажылдап турар.

С. ХЕРТЕК.

Тес-Хем район.

ХОЙ КЫРГЫЛДАЗЫ ТУЛУКТЭЭН

Эрзин районнуң ажыл-агыйларында хой кыргылдазы тулуктээн. Районнуң кыргылда пунктуларында электрилиг 135 ачылыг база хол ачыларыы-биле 220 хире кижи ажылдап турар.

«Чаа орук» совхоз хой кыргылдазынга мурнап турар. Ынчада 23 муң ажыг хойдан 32 тонна 900 килограмм дүк алдынган, ону күрүнеге дужаары-биле класставаш, пресстээн. Байыр-оол Сеюлбаа болгаш Алдын-оол Соян оларның удуртканы хойжу бригадаларда хой кыргылдазы организастыг чоруп турар.

«Нарын» совхозта ол талазы-биле ажыл база тулуктээн. Кыргаан 19 муң хойдан барык 26 тонна «ыымчак алдыны» алдынган.

Кыргыттынган хойнуң чүүлдазы эгелээн.

КЫРГЫКЧЫЛАР КОНКУРУЗУ

Ол-ла районнуң кыргыкчыларының аразында хойну дургең, шынарлыг кыргыыры дээш конкурс эртикен. Анаа ажыл-агыйларның мурнакчы кыргыкчылары киришкен. Түңнелинде Ленин аттыг совхозтуң төлээзи Анатолий Сандык тиилээн. Ол бир хойну 3 минута 2 секунда үеде кыргаан. Хөрээжен кыргыкчылардан ол-ла ажыл-агыйның хой кыргыкчызы Анчымаа Уржук дээре көргүзүлүг болган. Оон үезин — 3 минута 5 секунда.

Тиилекчилерни өртетиг белектер-биле шаңнаан.

И. ХЕРТЕК.

ЧЕТЧЕЛЭЭШКИН ЧОКТА

Кызылда тос каът бажыңның тудуу дыка оожум туттумуп турар. Каът бүрүзү барык чыл чедир саадап турар. 72 аал чүрттээр № 3 бс бажың график өзугаар июльда киирер ужурлуг. Ындыг турбуже, июнь 20-га чедир бажыңның ханазы безин доозулбаан.

Редакциязже телефон долган келген. Тос каът бажында тудугжулар корреспондент-биле ужуражыксап турарын дыңнаткан соонда, дораам-на ол объектиге барып четтивис. Чогум бистиң барган үевисте кран ажылдап турган. Хоюдуг, тууйбу дажыглаан бо машине бир шак ажыр доктаал чокка ажылдап келди. Тудугну долгандыр салган эңгерларны ажа халып чоруп, бажыңның ийи подъездинин киргеш, эң кырыккы каътта дошчыларже кодурлуп үнгавус.

Хоорайда эң бедик чүрттелге бажыңным тудуу бо. Ам соолгу кавдынын, ханазын салып кирипкен. Моон хоорай адышта дег көстүп турар болду. Ам-даа бажыглаттынмаан шалаларны базарга чиндинкеп чыдар. Адаанда каътларның ханалары довун ышкаш сагындырар. Мында азыглар тудуштурган узун арматураларны дүжээлап, ханаларны бедидир салып турду.

Объект дээш хөрүсээлгелиг-лер прораб шөлээде, мастер Л. Ондар аварып турар. Оларның хүлээлгезин бригадир С. Севекпит чааскаан чүктеп турар. Та чагыглар киирбээнинден, та хамдырыкчының графикти үскенинден тудугжу бригада неделя ажыр арматураже чок аңаа эргеп. Бригадис эргелелге барып, чүү херегин чедеглеп-даа турган. Дуза кадыптар хире эвес боорга, олер редакциже долган келгени ол.

Трестиң эргелекчизи И. К. Гнездилов ийи түн эжелеттүрары-биле бо байдалды эки билбес болган. «Кызыл тудуг» эргелелдиң начальнигги шөлээде. Кол инженер чай чогу-биле хамык ажылды кааре тудуп шыдаавайн турар. Трестиң эргелелдиң инженер-техниктиг ажылдакчылары, участок мастальниктери, объектиниң кураторлары ажылды организаставарынче, хандырылга чурумун экижидиринче көңгүс сеглиш салбаанындан ыңдыг четпестер туруп келген.

Четпестер-биле эптеш чок болуру — коммунист кижиниң хүлээлгези. Он сес чыл тудуг шулап келген коочун дошчы, коммунист Аңгырбан Демир бригадирниң бир черден тыптынып алган арматураларын эптей салып кедирип эгеледи. Узуннарын кожар биче хемчээлдиг суурундак демирлерби-ле тудуштуруп тур. № 8 бо демир база төнүп турарын ол хомудап чугаалады. Арматура эртенге-даа четпес, оон соонда канчаас ажыл чок орар боор деп, сеткилиниң дүвүрелин ол дамчыты. Оон сииреш, мөң толдарынга демирлериниң канчаас чагыртып турарын магадап көрүп турдум. Июнь 9-та хээр дээн арматураа 10-га чедис чок болган. Быжыглаваш кылыр үзүн демис чокта, балкон-даа, дээвинг-даа кылдыннас, түүйбу-даа салдынмас.

Бригадир он алды чыл стажтыг. Ол бодунуң мергежилиниң тергинни. Он тос кижи составтыг коллективти удуртуру белен эвес. Бригаданың чартыынган хөй кезии чаа ажылдап киргең ооллар. Беш-алды кирези — бедик мергежилдиг кадрлар. Канаан хандырылга эки турда чыл эгезинде планын олар ажыр күүседип турган. Кварталдың онаалдазын чедишкиннег боттандырган. Кран үреленип, чүгүлә материалдарны эккелбейн тургамындан маңнын планы үстүнген.

Бо тудугнуң онзагай талааларының база бар. Каъды хөй болгаш еске беш каът бажыңнарга бодаарга, быжыглаштары хөй. Бир подъездке безин чээрби алдыны кылыр. Оларчым шуптузун маңаа кудар. Ажылды колдуунда хол биле кылыр. Балконнар, каъттар быжыглаштарын борта кылыр. Арматуралар дүнзаалаарын кажнакчылар В. Удгижеков, Б. Домаалай, К. Каваа тудуг шөлүнге боттары кылып турар. Лифт турар чер кызаа болгаш оон ханазын салыры берге. Орта база эвээш эвес че үнер. Бетондан хана араазын, девижирлерни кылыр. Ол база хээр-келбес. Түүйбуну тудугжулар үш кезекке ангылаар болду. Соңгаартан хээр турар даштыкы хана түүйбузу, эрээлдер араазының, лифт ээлазының. Ханамын кылыны 61 сантиметр, азы 2,5 түүйбу хире кемчээлдиг. Оларның бирээзи чокта-ла, хана болбас. Соолгу үеде түүйбунуң шымары экижээнин олар демдегледилер чамдыкта олар бүстүүчал болуп турган.

Бажыңның дээвиирин кылыры белен эвес. Ону бедидир кылырын төлевилелде айыткан. Ынчангаш ажылдаага кирер бо объект кышка чедир саадай бээр боор деп дүвүрел база шын. Бир эвес бо хүннерде дег мынчавыр туруушкунуут ажылдаар болза, темпиниң дүргедедири берге.

Бо бригадамың мурнунда турган бригадалар соңгаларны, эжиктерни тарлады салган болган. Бирги каътка шын эвес саадынарга-ла, ескилери оны оттундур тудуп үне берген. Ынчангаш бригададан ийи кижи В. Иргит биле Н. Сат оларны адакы каъттарда эде кылыышкынче чоруткан. Чамдык эжик блоктарын салырга хос база болган. Шезерлеп ажылдары эгелээри-биле, таналар достап, кижиктиг, оны эдикер деп база чедип келис. Мурнуку дошчыларның бригын эде кылырынга хөй күжениишкин үнүп турар. Соктап турган аргыдарга, домей дээш эвес боор. Оон түңнелинде шынар ескеп эгелээр.

Эде кылыышкынга хөй чаныгдалдар үнүп турары биледингир. Барык каът бүрүзүнде эжиктер, соңгаларны алдында сокпагылап каап, чок болза немей чинделеднр тутканы болду. Бо ажыл түүйбу салып ундурериниң оранчок шүүттүг. Борта ажылдаар бригадалар үргүлчү солчуп турган болгаш соолгу тевенин чүгү дар дээш ышкаш бо бригада хамык ажылды эде кылыр ужурга таварышкан. Ол дээш немей төлевир база турар ужурлуг.

Бригада хежигүннери удур эрматура камнап, балконнар кылыр. Оларның чамдыкызын бээн эдериниче база чоруткан. Хандырылга кошкаадан туруушкуннарның саны хөй болуп келген. Ынчангаш тудугжулар хожудаашкынны ажып эртер соруга-биле ийи эзлегиниг ажылдап турар. Соолгу эзлиг он шак ажыр-даа эртып каар турган. Объектиниң үезинде ажыглалга киирериниң тудугжуларның сонургалы улуг болбас арга чок. Ол дээш шаңнаа ажыр база көрдүнген.

Тудуг объектилериниң хамаарылгазын киҥээнгейге алыр үмүрлүг трестиң будурулге-техниктиг комплектазыда эгелеп графиктерни сагып турарын контролдуга албайн турар. Кайы тудугга, кажан, кайы кире хамчээлдиг, кандыг материал керек дээрзин баш удур киирген чагыгларда айыткан гурзажок, оон күүселедээш ыяларда чок артып турар. Тудугжуларның негелдезинге дьомнаттыр болуру күзенчиг. Чүгле кажан ескө улус киржи бергенде, ынчан үеделип үнээри көҥгүс тварымча чок. Арматураны июнь 11-де берип эгелээнин демдеглеп каалы. А бир эвес хаш хонгаш база-ла кайы-бир материал чок болуп турул барза канчаалыг! Ынчангаш четчелээшкин айтырыгче киҥээнгей сөлбүрү тудугну удуртуп турар бүгү кадрларның хүлээлгези болур. Тос каът бажыңны кызылчылар шагдан бээр мөнөө келген болгай.

А. ХОВАЛЫГ.

БУЗУЛБАС НАЙЫРАЛДЫҢ АЧЫЗЫ

Рагчагийн ДЭЛГЭР,

Тайбыңның болгаш найыралдың моол организацияларының федерациязының күүсемунуң даргазының орайынчызы, Моол-совет найырал нинтилелиниң Төп чөвүлелиниң харылсалгалыг секретары.

Улуг Ленин биле моол революциниң баштыңчызы Сүхэ-Батарның өгезеп кааны совет-моол найырал моол чонга өң үнелиг төөгүүг чаалап алышкын болуп турар болгаш моон-даа соңгаар ынчыг болур. Ол МАР-ның хосталгазының болгаш чечектелиишкинниң, социализм түргүзуушкунуңгы оруулга моон соңгааргы тинделгелериниң идегедиг магалыдалы. Партия ТК-ның VIII пленумунга МАРИ ТК-ның Чиигине секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүделиниң Даргазы Ж. Батмунх чүве чугаалаан мынча дээн: «Моол-совет харылзаалар үдүр-дедир ханы бүдүрежилгеге үндезилеңген, бистиң кадыг ажылдажылгавыс улуг хемчээлдиг база түргүзукчу улуг күштүг».

Бистиң ажыл-ишчилеривистиң өгезээшинниң-биле 1947 чылда түргүстүнген Совет Эвилелиниң-биле культурулуг харылзаалаашкынның моол нинтилели (соолзуреди Моол-совет найырал нинтилели деп адаан) моолдарның совет чонга ханы ынаныылының, хүндүткелиниң хереченизи болган.

Бо хүннерде чуртта Нинтилелдиң 1400 хире коллективиг, 580 муң ажыг түс-түс кежигүннери бар болуп турар. Өскээр чугаалаарга, оон кежигүннери чуртту чурттакчы чонувуң үштүң бир кезии болур. Моол-совет найырал нинтилелиниң (МСНН) кежигүннери МАР-ның бүгү аймактарында болгаш хөөрайларында ажылдап турар. Эге организациялар— бүдүрүлгелерде, куражыл-агыйларда, кодаа ажыл-агый каттыжышкынында, өөредилге, албан черлеринде.

МСНН-ниң практиктиг ажыл-чорудулгазы — коммунизм түргүзуушкунуңга совет улустуң чедиишкиннериң-биле, моол удусту калбак таныштырары, тайбынны болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыктырар дээш үндүрүп турар СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң кайгамчык улуг ажылын илиштейлиг пропагандазары. ССРЭ-ниң коргузуп турары ак сеткилдиг дүвээжиишкинниң үжүр-дүзазын төлөргай чиженгелерге чедиишкиннерни дээштиг тайылбырлаары. Ол бүгү чоруттуунуң турар ажылдаар ажылчы чонну, илаңгыя аныяк салгалды интернационализмге кижизидип, бистиң улустарывыстың аразында дениичи пайыралдың чанчылдарынга бердингей чорукту хевирлеп, улус ажыл-агыйында болгаш культурада ССРЭ-ниң дүржулгазының шиңгээдирин өөредип турар.

Чанчыл болган моол-совет найырал айларында пропагандисчи, культура-массалыг ажылдар чоруттунуп турар. Олар социалистиг чарыштыг улам калбартыр, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, продукциянын шынарын экижидер деп кыйгырып турар дозуцнар-биле эртип турар. Улус ажыл-агыйының адырларының айы-биле, ол ышкаш ССРЭ-те культура Хүнерин организастап арттырып турарывыс чаагай чанчыл апарган. Соолгу чылдарда МАР-га ССРЭ Хүнерин каш-даа удаа арттырглаан. Анаа Россия Федерациязының, Үзбек ССР, Бүрят болгаш Тыва АССР-лериниң чедиишкиннериниг үндезилээн ССРЭ-ниң Хүнерин, кадык камгалалыының, куруккан кур черлер шиңгээдип алырының Хүнерин, күш-ажыллы организастаарының бригада кереазин шиңгээдирибиле аки-дүкма чурттарның декадазын арттырген. Совет улустуң амыдыралынга база моол-совет харылзаалардың төөгүүдүнде онаагай тураскаалдыг түпиерге холбаштыр коммунизм түргүзуушкунуңга ССРЭ-ниң ажылчы чонунуң чедиишкиннериниң дугайында лекция, беседаларны республикага арттырып, делгелгелерни, кинофестивальдарны, ужуражылгаларны, кежээлерни, конкуреторны болгаш оон-даа өске хемчеглерни организастап арттырып турар.

МСНН организацияларында орус дыл өөренириниң кежээки курстарында болуумнеринде он-на муң кижи өөренип турар. Теоретиктиг, методиктиг конференциялар, симпозиумнар, өөреникчилер оруулунга олимпиадалар бо-ла бодур.

Нинтилелдиң кежигүннериниң болгаш активиниң аразында совет парлалга чагыдылгазы чылдан чылче өзүп орар. Амгы үеде совет парлалга чагыдыкчыларының саны 400 муң кижи четпес.

(МОНЦАМЗ—ПМА).

Найыралда кызыгаар чок

Моол улус улуг совет улус-биле найыралын чүрээниң ханызындан үнелээр. Моол улус моол-совет найыралды карак огу дег камгалаарын, ооң алдарлыг чанчылдарын уламчылаарын болгаш улам байлакшыдарын бодунуң бир дугаар интернационалчы хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

Ж. БАТМУНХ.

БЕДИК ШАҢНАЛДАР

Моол Арат Республиканың нам Төп Комитединиң Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх Чазак бажыңынга Төп аймактың Борнур күрүне ажыл-агыйының сээнчызы М. Чимгээге болгаш дээреңээге бүдүрүлгелер каттыжышкынының кол фабриказының дээреңээкчизи Л. Дашнамга Сүхэ-Батор орденин болгаш Моол Арат Республиканың Күш-ажыл Маадырының «Алдын соёмбо» медалын, Чөөн аймактың «Голуто кодээ» ажыл-агый каттыжышкынының Цаган-Ово сумузунуң сээнчизи Д. Ичинхорло болгаш Гобиалдай аймактың Делгер сумузунуң фельдшер эмчизи Т. Цедевке, Күрүненин Академиктиг театрының олера болгаш балет артизи В. Долгарга алдарлыг ажылдакчылар болганының демдектерин, шынзылгаларын тывыскан.

Олар Төрээн чуртунуң бедик шаңналдарын хой чылдарда уре-түңнелдиг ажылдап келгенин дээш база ажыл-агыйга шылгаренгей чедиишкиннери дээш МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Чарлыын әзугаар алганнар.

Моол Арат Республиканың нам Төп Комитединиң болгаш МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден эш Ж. Батмунх оларга күрүненин бедик шаңналдарын алганы дээш база күш-ажылчы чедиишкиннери дээш байыр чедиргеп.

Шаңнатаннарның өмүнээзинден МАР-ның Күш-ажыл Маадыры М. Чимгээ төрээн партия болгаш чазаанга чүректиң хамыдыңдан өөрүп четтиргенин илдиглээш, моон соңгаар ооң-даа эки ажылдаарын бүзүреткен.

АЖЫР КҮҮСЕТТИНГЕН

Совет-моол «Монголсовцветмет» шинчилел-ажыглал бүдүрүлгезиниң интернационалчы коллективи 1985 чылда алган бедиктен социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг боттандырып турар. Ол бүдүрүлгениң дөн-дески ажылының дугайында коллективтиң чедиги беш чылда (1981—1985 ч.ч.) көрдүнген планныг даалгаларын сес ай он бир хонук бурунгаар күүсетчени тереченилеп турар. Ол ажыл-агый плевиктиг шпатты үндүр садарының планын 100 хуу, бараан продукциязын бүдүрелин болгаш продукциянын ниити бүдүрүлгезин 113,7—107,8 хуу күүсеткен.

Бүдүрүлгениң директизизы болгаш хой-ниити организациялары ажылчыннар, бригадалар, цехтер аразында социалистиг чарышты калбартыкан.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чөлөөчы Н. Дашнам, машинист-бульдозеристер Г. Гандболд, Д. Даваачимид бедик мергежилдиг совет специалистер В. М. Киселев, Б. П. Козлов, А. А. Меликов, И. В. Коржов болгаш өскелер-даа. Ол каттыжышкын ам сескн беш чылдың үлүүнде ажылдап турар.

[«Новости Монголии» солундан].

Кады ажылдажылга

Бодунуң чуртунуң социалистиг тургузуушкунга хой-хой чедиишкиннерин Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ачызы деп Моолдуң ажылчы чону чергаарал-биле демдеглеп турар. Азияда улуг дээн даг-болбаазырадылга комбинады «Эрдэнэт», Улан-Баторда хевис болгаш идик ныяыр фабрикалар, МАР-ның улус ажыл-агыйында оон-даа өске он-он моол объектилер — хүн бүрү улам хөгжүп орар нады ажылдажылганың көскү түңнели ындыг.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарны. дузазы-биле сөөлгү 20 чылда моол черге 160 амыг улуг дээн үлөтпүр будүрүлгелер туттунган, амгы үеде ажылдап турар хой будүрүлгелерни алгытпан болгаш чаартнан.

Оң көскү чимээзинге Хутулдуң цемент-чугай комплексизин адап болур. Ону 1986 чылда ажыглаага киирер. Чылда 660 тонна продукция бээр бо комплекс чугула тудуг материалы-биле чүгле чурттуң дөлү хандырар эвес, ону даштыкыже үндүр база садып өөрп арганы бээр.

ЧУРУКТА: Хутулда комплекс тудуунда киржип турар совет болгаш моол специалистер болуу.

В. БУДАННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ААЛДАП ЧОРААН

Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозу Моол Арат Республиканың «Бадрал» ажыл-агыйы-биле найыралчы харылзаалар-ны дүгүржүлгө өзугаар донтаамал чорудул, бот-боттарывыче белдажып, ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларының айы-биле дуржулгө солучулгазын кылып турар.

Чоокта чаа «Бадралдан» делегациязны ажыл-агыйның даргазы Чимэд Бөдөрпүрэв баштап алгаш келген, ол «Чаа орук» совхозка үш хүн дургузунда ажыл-иш-биле танышып, дуржулгө солушкеннар. Делегациянын составынга «Бадралдың» мурнакчы малчыны Чойнсоо Надмид, башкы Я. Нарангэрэл, эмчи Д. Одмоо олар кирип чораан.

«Чаа орук» совхозтуң специалистери-биле ужуражылга үезинде «Бадралдың» тергиин малчыны Ч. Надмидтың чугаазын совхозтуң малчыннары улуг сонуургал-биле дыңнаан. Тергиин малчынның дуржулгазын малчыннар ортузунга неп-терөдирин специалистер дугурушкан.

Эш Надмид 28 чыл дургузунда малчыннап келген үезинин 18 чыйын төрүүр 800 баш хойну кадарып, ажаал-тежээп келген. Чайгы үелерде дүнгин кедөтты донтаамал организастап, одарны чай дургузунда 7—10 хонгаш-ла солуп, көш кагап чаартып тургаш, хойну семиртип ап турар. Семис, шыырак хой кыштың хүр ажар, төлү боткур, белеп-селеп варылвас боор дээрзин ол чугаалаан.

Моол өңнүктер совхозтуң бригадаларын кезип, малчыннарның амыдырал-чурттаргазы, ажыл-ижи-биле танышып көрген. Олар культура албан черлерииге, школога барып, эки чүүлдерни үлегерлеп ап, боттарында байдалды чугаалап берип чорааннар.

Кайы-даа ажыл-агый хой ажылдыг болганда, илаңгыя кодээ ажыл-агый специалистерииге болгаш малчыннарга ажыктыг арга-сүме кайы-даа таладап арбын болган.

«Бадралда» ийи муң ажыг кежигүн барын, олар 60 муң хойну ажаап, 1990 чылга чедир хой бажын 100 муң чедирерин планнап, чыл бүрүде ажыл-агый күрүнеге дүк, эът садар планын доктаамал ажыр күүседип турарын ажыл-агыйның даргазы Ч. Бөдөрпүрэв сонуургаткан.

«Чаа орук» Культура бажыңынга пайыралдың дыштанылга кежээн онзагай эрткен. Моол, орус, тыва ырлар, шүдүктер чаңгыланып турган.

Совхозтуң «Тарлашкын» аттыг агиткультбригадазы база ындыг комплекстиг үнүшкүнүң кылып, ааладп чедерин өңнүктерге азаан.

«Бадрал» биле «Чаа орук» аразында пайыралчы харылзаалар ам-даа уламчылаар.

К. КУУЛАР.

ЧАЙЛАГДА

Көгээзиннер адып чыдар көнүг, шыктыг Шаңгаа-Аксы чайлагда кайы мрактан нйи ак өгүүн баралыы кестүп тур. Улуг ак өг—Тыва АССР-ниң өдөрлиг малчыны, «Коммунизмниң хереени» совхозтуң тоочун малчынарының бирээзи Доржаа Бичө-оолович Куулариым. Өске ак өгде ооң дузалакчы кадарчызы Владимир Оюн өг-бүлээзи-биле чурттап олурар.

Дузалакчы кадарчы бир бедик хураганнарны хөөруже үндүрүп бар чорда, улуг кадарчы совхозтуң төөгүже аппарып кыргыдары-биле арттырып алган тур.

Бо чылын Доржаа Куулар 685 баш хураганны түр-мекди кыш ажыргаш, чоокта чаа чайлаглап үнгенн ол. Чугаалажып тамыштым. Ол салгал дамчаан малчын кижи болду. Ооң адазын эки танывыр боялдум, чүге дээрге Кочетов суурда төөгүүнүң музейнин кыйчып тура, фронтуга хой дузалакчыны чедиргеин база Элегестиң Суг-Бажынга баштайгы колхозту тургузарынга идепкейлиг киришкенин дээш Тыва Арат Республиканың Күш-ажыл ордени-биле шаңнатнан Бичө-оол Тыртыкович Куулариың чуруу-төрүүн болгаш документтерни киришкен мен. Ол ирейиңер оглу, кызы шүптүзу бичө сеткилдиг, күш-ажылга кызымаан кижилер болуп өзүп келген ажылдап, чурттап чоруурларын билип алдым. Улуг оглу Чамзырың ол-ла совхозтуң суг-бараан фермазын каш чыл улаштыр удуртуп келген. Моадыр-оол— совхозтуң мурнакчы чолдакчызы. Уруу Лидия дээн эртемнии. Кочетов ортуман школазында бөшкы. База бир оглу Сергил-оол ыраа-узак водоннерда малчыннарга суг сеөртүп чедирип берип турар база-ла мактадыг чолдакчы. Ынчалдыр чорук чораан таныжып алганым Доржаа Куулариың кады төрээннери база чонунга хүндүткелдиг төвеетиг кижилер болганын магададым.

М. КЕНИН-ЛОПСАҢ.
Танды район.

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

Сүт-Хөл райпозунуң кооператорлары кодээ чонуң садыг хандырылгазын экижиттишаан, доозукчу чылдың планныг онаалдазын эки күүседип, партиниың XXVII съездиниң төлептиг күш-ажыл-биле үткүүр соруглагыг амылдап турар. Бо чылдың бирги кварталында кооператорлар ниитизи-биле багай эвес ажылдаан болгаш планныг онаалдазын күүсеткен. Бараан сөөрүлгезиниң планныг онаалдазы 101,4 хуу күүсеттинген, эрткен чылдың бирги кварталында турганыбиле деңнээргө, чурттакчы чонга 175 муң рубльдан бараану ажыр сөттынган. Чөөрби сес магазинниң он ийизи планын ажыр боттандырган. Райпонуң ниити чемкенилге черинииң ажылдакчылары бирги кварталда багай эвес ажылдаан. Респотребсоюзтуң ниити чемкенилге черлериниң аразында социалистиг чарышка олар тиилекчилериң одуруунче кирип, ийиги черни эзлээн. Белеткел хлеб, булочка кылыглаар будурер талазы-биле бирги кварталдың түңнелдери апрель аймың планын күүседиргеге идиглиг болган, ынчангаш алдынган план күүсеттинген. Үүрмектеп садар бараан сөөрүлгезиниң планын кооператорлар 111,4, ниитизиниң чемненилгезиниин — 105,4 хуу боттандырган.

Райпо баштаар черн, партия, профзөвлөл, комсомол организациялары кооператорлар ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастаарывыче, күш-ажылдың бижиг сөөлгечурумун чедип алырынче, социалистиг өөнүг-төрөмгиге үн шүтүмде ажылдап турар кижилериниң харыысалгазын бедидеринче үлегер киичээнгейни үглендырып турар. Оон-биле кады кадрлар-биле ажылче, хүлээнген төрээнге оларның харыысалгазын бедидеринче үглөнген боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ол хемчеглерниң дээштии элээн бедээн, эрткен айларда планны күүсединиң чүүлдериниң идиглиг болгаы чугаалаок.

Мен мөңээ кадрлар-биле ажылга кежээ-даа бол, дөктаап көрейн. Коллектививис демнииг. Кооператорларның аразында дүлээнгени ажылынга харыысалгалыг, кодээ чонуң садыг-биле хандырылгазының культуразын чедип алыр дээш сагыш-сетиилиниң ажылдап турар садыгжылар бисте бар. Олерге Х. Ондар, У. Ооржак, К. Ооржак, В. Ондар, Т. Ооржак, Ш. Куулар, Г. Донгак, Б. Сат болгаш оондаа өскелер хамаарлыг.

Мурнакчы дуржулгаы неп-тередиринииң арга-хевирлерин дилеп тып турар бис. Райпода дагдынылчылар, аныяк специалистер, профилактика чөвүлелдерин болгаш өске-даа хой-ниити организациялардың дирижге устунде чугаалаанын чүүлдериниң идиглиг болгаы чугаалаок.

Социалистиг чарыш райпонуң адыр бурузунда калбарган болгаш материал харыысалгалыг ажылдакчы бүрүзу ында хаара туттунган. Хереглекчилер ниитилелиниң ниитиниң чемненилгезиниң ажылдакчыларының ортузунда коммунистиг күш-ажыл дээш шимээшкин калбарган. Профком социалистиг чарышты организастап, ооң дээштиин чедип ап турарын демдеглээри чугула. Социалистиг өөнүг-төрөмгиин камнап, аңаа хумагалыг болуру — ылаңгыя садыг ажылдакчыларының мурнунда чугула айтырыг. Материалдыг харыысалгалыг кижилерден негелде күштелген. Харыысалга бедээн. Материалдыг үнелиг чүүлдү харыысал ажылдаар садыгжылар үш ай стажировканы эрткен. Ажылдың чугула

Активтиг киржилгези-биле магазинкерге, столоваяларга хыналделарны чорудуп, ында садыг чурумун хемчээр сагып турарын, бараанның ассортиментизи кандыгыя дээрзин көрүп турарывыс чаңчылчаан. Ук хынаалдаларның түңнелин райпо баштаар черинииң туралыынга чугаалажып турар. Хынаалдаларны дөктаамал чорудуп турар-даа болзувусса, садыг чурумун хамыда бээр ийиче-чегис таварылгалар тургулаан. Өрө-самчыгдал эрткен чылын база болган. Социалистиг чарышты түңнөп, мурнакчыларны илередирде, чугулаап көөр айтырыгларывыстың бирээзин ол. Ындыг турбуже, ооң дээштии ам-даа чедип алдынмаанын айтыры чугула. Ынчангаш материалдыг үнелиг чүүлдер харыылаар кижилерни шилип алырын ынамчалыг чорудуп турар бис. Ап чорудуп турар хемчеглерниң түңнелинде, кооператорларның ниити сагылга-чурумуу эки, ажылдакчы бурузунден негелде кушталган.

Кадрларның профессионал билиин, хүлээнген ажыл-хөрээнге харыысалгазын бедидер соруга-биле, райпога мурнакчы садыгжылар, кадолар, товароведтео-биле ужуражылгаларны организастап турар бис. Оон-биле кады школа-биле харылзаавыс бөгөй эвес. Ол чорук — кедизинде барып, ажыл-амыдыралын садыгжының ажылы-биле холбаштырар дээн уругларга, ооларга бистиң иживисти ам-дан эгелеп ханы биилп ап, таныжып алырынга селдерлиг болуп турар.

Кадзэ чонуң садыг хандырылгазының культуразын бедидер, оларның негелде-хөөрөлгелерин долуу хандырар дээш кооператорларның ортузунга кижизидилге ажылын ам-даа бүгү тала-биле экижидер ужурлуг бис.

С. СЕРЕН.
Сүт-Хөлдүң райпо баштаар черинииң даргазы.

Кооператорларда

тургускан. Ук чөвүлелдерниң ап чорудуп турар хемчеглеринден күш-ажылдың, будурулге сагылга-чурумуу элээн быжыкпан, план күүселдээн дээш харыысалга бедээн. Дагдынылчылар чөвүлели аныяк специалистер-биле ажылче чогуур кичээнгейни үглендырып турар. Ажылга киргеи аныяк кадрларны дуржулгаыг хоочуннарга быжыглап турар. Дагдынылчызының арга-сүмезин өөренмишаан, олар ажылынга нижигип, ооң арга-төөрөлерин хаяы шиңгээдип ап турар. Специалистерни ажылга быжыглап, нижиктирер соруга-биле оларны чурттаага шөлүг-биле бар арга-курлаврларны ажыглап хандырарын бодап турар бис. Садыгжылардың, повозларның мергежилиин бедидер соруга-биле мергежил талазы-биле конкурстарны организастап турар болгаш ажылдакчыларны өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде кеара туткан.

Социалистиг чарыш райпонуң адыр бурузунда калбарган болгаш материал харыысалгалыг ажылдакчы бүрүзу ында хаара туттунган. Хереглекчилер ниитилелиниң ниитиниң чемненилгезиниң ажылдакчыларының ортузунда коммунистиг күш-ажыл дээш шимээшкин калбарган. Профком социалистиг чарышты организастап, ооң дээштиин чедип ап турарын демдеглээри чугула. Социалистиг өөнүг-төрөмгиин камнап, аңаа хумагалыг болуру — ылаңгыя садыг ажылдакчыларының мурнунда чугула айтырыг. Материалдыг харыысалгалыг кижилерден негелде күштелген. Харыысалга бедээн. Материалдыг үнелиг чүүлдү харыылаар ажылдаар садыгжылар үш ай стажировканы эрткен. Ажылдың чугула

Эки шынарлыг хөй дүктү—күрүнеге

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң кыргылда пунктузунда ажыл хайнышкыннинг. Кыргыкчылар бо чылын 9600 хойну кыргыыр тургаш, ам ону бо хүннерде доозарыкче чөөкшүлээн. Пунктуда электрилиг хачы-биле 70 кыргыкчылар, а арткан 80 кижи хол хачыларыбиле шалыпкын ажылдап, хүнде 4—5 модан хойну кыргыя турар. Ында шөлөчылар, ачылыктар, зоочунар, башкылар, сээнчылар база ажылагыйның малчыннары болгаш оон-даа өске кижилер идепкейлиг киржип турар. Чөөкээрге, совхозтуң сүт-бараан фермазындан 15 сээнчы хүндүскү үеде хой кыргыя, бот-тарының үлүүн киирип, 500 хойну кыргыя дооскан. Ферма эргелекчизи Антонина Энниглен, сээнчы Амай Монгуш болгаш ында школачыларның будүрүлге бригадазының удуртукчузу Екатерина Намдан, хойну Хөвең-оол Монгуш болгаш оон-даа өскелер шалыпкын ажылдап, хүнде ортумаа-биле 40—50 хойларыны тус-тузунда кыргып, шынаржы кол кичээнгейни үглендырып турар.

Комсомолчулар Рита Хелчибиле Анджела Дембирел олар дүк класстаарын шалыпкын чорудуп турарлар.

Хойжулар Сүүт-оол Монгуштуң Анатолий Оюнның неданнарының баш санындан 2—2,3 килограмм чедир дүк авдыпган.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: [солагай таладан] ферма эргелекчизи А. Энниглен, сээнчы А. Монгуш) класстакчы А. Дембирел биле кыргыкчы К. Ендак.
Авторнуң фотолары.

Беш чылдың кижилери

КИЖИНИҢ ЭКИЗИ — БҮДҮЖҮНДЕ

Бичии Оля терээн аваазындан алды харлап чораан чарылган. Ону кырган-аваазы Евгения Александровна Щербакова куш-ажылга ынак кылдыр өстүрүп жаан. Кара чажындан өскен, терээн чери Чербиге дерт класс дооскаш, чаа-ла он хар ажып чораан уруг колхозка ажылдай берген. Куш-хүнге арбай, тараа ап, оозу-биле амыдыраал, кырган-аваазы-биле аксында аыштыг-чемниг шору чурттап чорааннар.

Ольга чээрбилеп чорда, Ада-чурттуң Улуг дайынды эгелээн. Куш-ажыл кижилерин — эр улустуң фронтуже кыйгыртып аппарган. Бүгү-ле ажыл харзаженнериниң, элээдилериниң болгаш кырганнарының эктинге чудуруулган. Ынчангаш Ольганың кыс шаа келхозка дүн, хүн чок карак кылып куш-ажыл-биле эрткен: кыжын — тос-тостуң соогунда тайгага тонпак хап, ону сеертүп, малга сигей-шырбыш сеертүп, чай шагда тараа, негеа тарып, ажаап, күзүн дүжүт... дээш чүнү кылбаан дээр. Дайынның кадыг-дошкун хүннеринде тинелегени чоокшуладырынга үлүүн кадып, балдыр сыклайн ажылданнарның бирээзи ол.

1946 чылда Ольга фронтучу Березкин-биле ег-бүле тудуп, олурукчу алган. Владимир Иванович дайын шолунге аар баһыглаткаш, чеңнып келген турган.

Дайын соолуңуң кадыг-берге чылдарында аныяк ег-бүле може-кадылары-биле дем-бүлезин кадып тургаш, бергелерин шыдажып эртип, амыдыралының тыын тыва берген. Өг-бүле беш уругну өстүрүп, алды дугаарын манап турда, Владимир Иванович эрги балыы катап каданнап чазылгаш, ол шыдашпайн барган. Алды уругуң азыралы, кижизидилгези авага чудуруулган. Улугларынга бичиилерин карактажып, эргижаксызын эзимештир кадып өзүп-даа келзе, Ольга Дмитриевна кожалары Кунчүмейлерниң деткимчезин кажан-даа үтпас.

Ольга Березкина 1960 чылдан эгелеп Чербиниң школа-интернадынга повардап кирген. Оон бээр ол ажыл солуп көрбээн, ам-даа ажылдавышаан. Мынче чыл дургузунда оон амдан-сүүзүннүг аъш-чеми-биле азырап өстүрген өскенниилери та чеже?! Авыралдыгла ие.

Ада чок өскен ег-бүлениң уругларында турамык, бодун тегдунар, чалгаа кижи чок. Иениң чоргаараалы ында. Березкиннер-биле бо суурга 1974 чылдан бээр кожа чурттап келдивис. Ольга үгбай дижиривис бо ие чазык-чаагай, чугаакыр, чонунга дузаарган кижи-ле болгай. Хеймер оглу Борис Чербиге 10 класс доосканда, чолаамы шуруузунга өөренип алгаш, ам Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунда чолаачылап, аваазының чанында чурттап чоруур, артканнары дооза тускай эртеминг кижилер апергылаваш, чажыпкан тараа дег, чурттуң янзы-бүрү хоорайларында ажылдап, ажыттолдуг кижилер боол чурттап чоруур. Чербиде чурттап чоруур үш кешки — Валерий Владимирович, Борис Владимирович база Ольга Дмитриевна Березкиннер Кызылдан, Алтайдан, Новосибирскиден болгаш Н шериг кезээнден чагаа-медээни ап, доозазы эки эдерижип, чурттап чоруурунга кожалары бистер өөрүп чоруур бис.

Чедир хайындыртынмаан, күүксуп-каксып калган, амдан-чимденн хиреливг, суг-чар чем чигеш, ыым эки өөренирил, ажылдаарын! Чижеглеп чугаалаарга, ажыымын-даа, өөренимчи-даа кижиге амдан-сүүзүнүүг аъш-чем, машинага арыг бензин дег, керек. Ынчангаш 1984 чылдың чазынында Ольга Дмитриевна 63-тен тургаш, чептүг дыштанылгаже үне бээрге, коллективин дилеп тургаш, катап ажылдадып алган. Чербиниң школа-интернадының интернационалчы коллективинде эң күндүлүг кижи Ольга Дмитриевна Березкина, эң кол кижи база ол. Оон үлегерин эдерип повардап ажылдаан өөренниилер кайы хей. Чижээлээрге, Зоя Оюн Ак-Довуракта, Оксана Серен-оол Элегестэ повардап, чон, эш-өөрүнге мактадып чоруурлар.

Бо чылдың эгезинде кожам сугга кире бердим. Мурнунда бо школа-интернатка өөренип турган Петя Середкин, Борис Кужугет, Суханов, Сарыг-оол олар ег-бүлелериниң ыштын эдертип алган келген, ойнаан, хөглээн, эртинен-барганын сактышкан орлар.

— Аваыстың амыр-мендизин айтыпкан келдивис — дижип, Ольга Дмитриевнаны долгакып алган чугааладылар. Эки кижиге эш хей деп чүве ол-ла чорду. Бажың боду бичии-даа бол, Чербиде эң хей чурттакчылыг интернационалчы бажың — Березкиннерниң бажыңы.

Хей-ниитичи бо ие Чербиниң кодээ Советиниң депутадынга хей удаа соңгудуп чораан. Оон бажыңында ном-дептер, солунналар —бир-ле библиотекада дег. Шаңнал-мактелды-даа санаваш канчаар. Кидистиң эжизи салыжында, кижиниң эжизи будужүнде деп тыва улустуң мерген сөзүн аңаа хамаарыштыр чугаалаарга-ла четпир.

Н. ЭРГЕП.

Кызыл район.

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫЗЫ

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында хоочун чолаачы Уйнуушка Монгушту малчынарның күзенчиг аалчызы дээжир. Ол Чечектиниң хойжу бригадазының 14 коданын эргип, сугну үзүктелиишкин чокка чедирип турар. Хоочун чолаачы хойжуларның сеткилин хомудадып турбазын.

Ол — аныяк чолаачылар Б. Ондар болгаш В. Ховалыг оларның дагдыныкчызы. Оларны техниканы камнаг эдилээринең талазы-биле бодунуң байлак дуржулгазынга өөредип турар.

Б. ОНДАР.

● ПКАП-тың Х съездизинге белеткелдиң сорулгалары. ● Совет инициативаларны болгаш саналдарны бүрүн деткип турар. ● Хүлээп алыышкын шылгалдалары эгелээн. ● Айыыл чок чорук чөвүлелинден дилег. ● Тайбыкны тургузарынга удур. ● Чаа соңгуткан парламент. ●

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПКАП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРИ

ВАРШАВА. (СЭТА). 1986 чылдың бештейги чартыында эрттиреринң шиитпирлээн ПКАП-тың ээлчеглиг Х съездизинге белеткел үезинде ПКАП ТК бодунуң күжениишкиннерин партияның политиктиг болгаш организакчы ажылының дээштинин бедидеринче, оон марксизчи-ленининиң будужүн быжыглаарынче мөөнүзэр. Ол дугайын ПКАП ТК-ның чоокта чаа болган пленумунга хүлээп алган болгаш польша солуннарда парлаан шиитпирде чугаалап турар.

Ында партия организацияларының ажылдың бүгү талаларынга ролүн үлам бедидеринниң эргежок чугулазын айтып турар. Партия ажылынга СЭКП-ниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазы чурттарының оске-даа аксы-дуума чурттарының партияларының дуржулгазын калбаа-биле нептередир болгаш ажыглаары чугула боол турар.

Партияга хүлээп алыышкының үезинде эң бедик, шыдаңгыр шылгалдалар эгелээн. Келир үениң студентилерин ада-иелери, башкылары, эш-өөрү чаагай күзээшкиннер-биле үдеп турар. Чурттуң 38 дээди өөредилге черлери 400 профессиялың специалистерни белеткеп турар. Бо чайын чүгле Чех Социалистиг Республиканың дээди өөредилге черлериниң бирги курстарынга чээрби муң ажыг студентилерни хүлээп алыр. Институттарга болгаш университеттерге өөредилгени уламчылаарын күзээрлер оон-ийи катап хей. Дээди өөредилге черлеринге бо чылгы хүлээп алыышкын ЧССР-ниң будурулгени интенсификастаарынче угланыышкынче кирген экономиказында шынар талазы-биле эскерлиишкиннерни илередип турар. Абитуриентилерниң 45 хуузу техниктиг кадрлар белеткээр төп

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакиянның дээди өөредилге черлеринде хүлээп алыышкын шылгалдалары эгелээн. Келир үениң студентилерни ада-иелери, башкылары, эш-өөрү чаагай күзээшкиннер-биле үдеп турар. Чурттуң 38 дээди өөредилге черлери 400 профессиялың специалистерни белеткеп турар. Бо чайын чүгле Чех Социалистиг Республиканың дээди өөредилге черлериниң бирги курстарынга чээрби муң ажыг студентилерни хүлээп алыр. Институттарга болгаш университеттерге өөредилгени уламчылаарын күзээрлер оон-ийи катап хей. Дээди өөредилге черлеринге бо чылгы хүлээп алыышкын ЧССР-ниң будурулгени интенсификастаарынче угланыышкынче кирген экономиказында шынар талазы-биле эскерлиишкиннерни илередип турар. Абитуриентилерниң 45 хуузу техниктиг дээди өөредилге черлеринге кирер.

* * *

ПРАГА. (СЭТА). Брно хоорайда робот техниказының эртем-шинчилел институдунга үндезилээш тургускан шенелде лабораториязы Чехословакияның улус ажыл-агыйының эң аныяк адыры — робот тудуушкунунга кадрлар белеткелиниң улуг төвү апарган. Республиканың эң кол техниктиг дээди өөредилге черлериниң студентилерин өөредилгениң гускай дүрген курузунга шилип алган. Чурттуң металлургиязының, машина тудуушкунуның, улуг химиязының кол-кол будурулгелеринге манипуляторларны калбаа-биле ажыглаваш, будурулге чорудулгаларын автоматчыдарының сорулгаларын шиитпирлээринче нелир үениң специалистерин белеткээрде кол кичээнгейни салыыр.

ПКАП ТК-зы улус ажыл-агыйынга партияның ролюн бедидеринин чугулазын демдеглээш, бүгү күштү будурулгениң бар курлаавырларын ажыглаарынга, сагылга-чурумну болгаш куш-ажылды организастаарын экижидеринге, ажыл-агыйыны ажыктыг кылдыр чорударынга, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин шиңгээдиринге мөөнөл, угландырар аргаарын шиитпирде чугаалап турар.

КАДРЛАР БЕЛЕТКЭЭР ТӨП

ДОЛУЗУ-БИЛЕ ДЕТКИП ТУРАР

БЕРЛИН. (СЭТА). Делегей байдалын боттуу-биле экижидеринче, ядролуг чепсектиг будурерин соксадырынче болгаш үзүткаарынче угланган совет инициативаларны болгаш саналдарны ГДР долузу-биле деткип турар — деп, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелинин Даргазы Эрих Хонеккер медеглээн. Республиканың Күрүне чөвүлелинин Хельсинкиге хүлээп алган түңнел актының негелделерин боттандырарынга ГДР-ниң салыышкынынга тускайлаттынган хуралынга чүве чугаалап тургаш, ол, дүшкүүрлүг чорукту чавырыдырары мурнундагызы ышкаш эң-не чугула, аңаа келир үе хамаарыжыр, чүге дээрге, чүгле ол бүгү черниң кижилеринге эң эргежок чугула айыыл чок чорукту бөгүн болгаш даарта-даа магадылап, аңгы-аңгы нииттилел тургузуглуг күрүнелер аразынга идегежиринин болгаш кады ажылдажылганын байдалын тургузуп турар.

(СЭТА).

ХЕНГ САМРИННИҢ ЧУГААЗЫ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Партияның шынчы болгаш идегелдиг дузалаачызы Кампучиянның аныяктарының Улусчу-революстуг эвилели болур. Оон кежигүннери кава-даа ажылдаар болдур, олар чер-ле болганынга кызымаккай күш-ажылдың, революцияның хөрээнге кызыгаар чок бердининишкинниң үлегер-чижээн көргүзүп турар. Кампучияның Улусчу-Революстуг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, республиканың Күрүне чөвүлелинин даргазы Хенг Самрин аңаа Кампучияның аныяктарының Улусчу-революстуг эвилелинин ээлчеглиг оюнга холбаштырган маселелер митингиге чүве чугаалаваш, ол дугайын медеглээн.

Кампучияның Улусчу-Революстуг партиязының удуртулгазы-биле кампучия аныяктар эвилели революционның чаалал алыышкыннарын быжыглаарының херээнге, республиканың мурнунда салдынган эң чугула социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге улуг салыышкының киирил турар. Ол организацияның бодунуң хүрээлеңинде кампучия аныяктарның эң дээре төлээлекчилерин каттыштырып, оларны марксизм-ленининизмниң өзүзүнге кижизидип, партияның төлептиг селгекчыларын белеткеп турарын Хенг Самрин демдеглээн.

ЧООККУ ЧӨӨН ЧҮКТЕ ТАЙБЫҢГА УДУР

ДАМАСК. (СЭТА). Израиль удуртулга америк администрациязының кызыгаар чок политиктиг, экономиктиг болгаш шериг деткимчезин ап, Чоокку Чөөн чүкке шыныг болгаш дең эргелиг тайбыңны тургузарынга үргүлчү удурланып келген. Ол дугайын аңаа ПАСВ-тың ниити-араб удуртулгазының кежигүнү М. Шаһнан медеглээн.

Израиль шериглерни эжелеттирген черден чүгле бүрүнү-биле, чугаа чокка үндүрер болгаш Палестиненың араб улузунуң хоойлу өзүүлэр эргелерин, оон-биле кады оларның бот-башкарыр болгаш хамаарышпас тускай күрүнезин тургузар эргезин дүзээп көрген таварылгада, ынчаарда Чоокку Чөөн чүк талазы-биле шиитпирлээшкинни чедип ал болур деп, сирия ажылдакчы онза-лап демдеглээн. Делегей конференциязын аңаа Палестинаны хостаарының организациязы-биле кады сонуургалдыг бүгү талаларның киржилгезинбиле чыылдырары Чоокку Чөөн чүк айтырыгларын шиитпирлээринең бөттүг үндезинни болур.

Р. ГАНДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Тайбыкның болгаш бөө-чепсенти дүжүрениниң, социал депшилгенүң, аш-чуттуң болгаш ядыы-туреңги чорутуң айтырыгларын үзе шиитпирлээри делегей ниитилежилгезинниң мурнунда салдынган бирги чергенниң соруулгазы болур. Июнь он сесте Куш-ажылдың делегей организациязының чиңгине конференциязының аңаа болган сессиязынга Индияның Премьер-Министри Р. Ганди ол дугайын медеглээн.

Индий чазактың баштыңы делегей харылзааларының ангы байдалының дүжүүрүүн ейыткан. Делегейниң ийиги дайынының соонда эрткен 40 чыл болганда, ядролуг халаптың ышканыышкынны кижиниң төрелгетениң келир үезин улам-на керектээдып турар деп ол чугаалаан. Бөө-чепсекти эдерге будуреринден хоозуралдың аар-бергө түңнелдерин күштелип турар. Бер курлаавырларны хогжудуденнин негелделеринге ажыглаарының ормунга үзүткөөнү бөө-чепсекти тургузарынга чарыгдап турар-дыр.

ДАҢГЫРАК БЕРГЕН

АФИНЫ. (СЭТА). Афинызга чурттуң парламентизиниң чаа составының даңгырак бээриниң байырлыг ёзулалы болган. Ону чурттуң хоойлужудулга органынга июнь 2-де болган хуусаадан эрте соңгулдаларга соңгуп тургускан. Башкарыкчы Бүгү-грек социалистиг шимчээшкинниң партияның (ПАСОК) депутаттарының парламентиниң ролюн бедидер болгаш республиканың президентизиниң бүрүн , эргелерин кызыгаарлаарының дугайында саналдан киирген хоойлу телевизелинге барыын үзелдиг оппозицияның удурланып үнгенинин түңнелинде чуртка политиктиг байдал чидиглектенинге холбаштыр ол соңгулдаарны чоруткан.

АНГОЛАНЫҢ ДИЛЭЭ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың үзүкчоксаал чоп халдавышкыннарының түңнелинде тургустунган айыылдыг бейдалды чугаалажып аарыу-биле Чөвүлелди дүрген чыылдыраан КНО-нуң ейыыл чок чорук Чөвүлелинден Ангола Улус Республиканың чазаа дилээн. КНО-нуң чиңгине секретарының адыыга Анголаның КНО чанында доктаамал төлээлекчизиниң чагаазында айтып турары-биле алырга, Претория Совет-язы ыяап өзу-чурумунуң ат-шеригиниң агрессиязының болгаш боо-чепсек ажыглаарының үзүк-соксаал чок үүлгединишкиннери делегейде тайбыңга болгаш ейыыл чок чорукка ыяшаныышкын боол турар.

БУРУУ ЧҮГЛЕ БОТТАРЫНДА

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Кызылдың эзириктер сергедир черн. Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң чазааның үндүрген докталының соонда бо организацияның ажылы хайыынгыр апарган дизе чажыт эвес. Кижиниң телептиг мөзүшынарын оскунуп, хей-ниитти черинге эзирик көзүлген азы аңаа арага ишкен кижилерни тудуп, оларны сергеткеш, кижи мөзү кииргеш, ам чандырар хемчегни дээштир ап турар.

— Хей-ниитти черинге эзирик көстүруг-даа, аңаа арага ижерида сөөлгү үеде элээн кызырылган — деп, эзириктер сергедир черниң начальныгы А. П. Шуманович чугаалады. — Партиямың болгаш чазактың докталының кижи бүрүзүнге чедир турары, оларның ол багай чажчылдан түңнел үндүрүп турары оон илдең. Ынчалза-даа, ол бүгүнү үттүп, хей-ниитинин хүндүлеп чөрбес кижилер ам-даа бар-дыр. Мурнуку үелерде «душ болуп» кирер кижилер турган болза, ам олар эвээжээн, а арага өөрүындан өзүлүг аваан, арын-нүүрүн оскунган кижилер ам катап-катап кирип тур.

Ынче дээш, ол соңгаже айытты. Ол хүнүүн будуүзүнде медээредир арагалаанынга арны-бажы хапыгыр, көрүжү хөлүтүр кижилер дашты турдар. Олар-биле ам хүралдаар дээга шыңгыы чугааны хоорнүүскам даргазының оралакчызы Н. Л. Верхотурова баштаан комиссия кежигүннери кылыр. Эзириктер сергедир черге хонганнарның аразында силиг кеттинген, шынап-ла «душ болуп» киргеннер эвээш болду. Хей кезии-ле орбак тонкуг, майышкан идиктиг өзүлүг-ла арагачылар. Эр-даа, херээжен-даа, аныяк-даа, улуг-даа назылыглар бар.

— Сөөлгү үеде бистиң «аалчыларивыс» райондан хей кээп турар апарды — деп, Александр Павлович уламчылады.—Бо дуне безин хонганнарның он дөрту райондан келген кижилер-дир. Ажыл кылбас 23 кижиниң дүүн милиция ажылдакчылары туткан.

Ажыл кылбастарның бирээзи бо: Г. Г. Анисимов. Ол 41 харыг эр кижи Туран биле Кызыл хоорай аразынга арагалап чоруп турар. Чүге ажылдавазын айтыпкан, документилер чогунга чылдагааннаар. Оларны арагалап тургаш чидиргенинин чажырбадыл. А документ чок кижиниң кайы-даа организация албазы чеп. Милиция ажылдакчылары аңаа дузалажып, документилерни кылып бээрин дыңнадып, оон чамдык чүүлдерни боду кылырын негеп турбуже, Г. Анисимов түңнел үндүрбейн келген. Ол чүгле арагалаарынче сундуккан. Комиссия кежигүннери шыңгыы түңнел үндүрерин оон негээш, тууса айыткан. Ол тууса-даа ажылга кирбес болза, маңгыстаалчак амыдыралы дээш кезеңчегө онаарын аңаа сагындырган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарында бодунуң чагыргазында кижилер-биле арагалаашкын организастаан мастерларны, прорабтарны, бригадирлерни болгаш оске-даа удурткучларны штрафка онаарын айыткан. Ол Чарлыктар күштүг болуп кирге-ле чартык ай чедип турар хирезинде ону ам-даа сагывас, хемчегни чоруктар барын ынчам комиссия кежигүннери илередикен. Оон бадыткалы — зарылзаа черинин сөптелгетудуг участогунуң ажылчыны Л. Пеньковтуң өчүү болган. Ол июнь 12-де бригадири Попоавиле нады арагалаанының түңнелинде эзириктер сергедир черге «ааладып» келген. Партияның болгаш чазактың докталаынга Чарлыынга дүүшпес үүлгедиг кылып, чагыргазында кижилерни арагалаадып турары дээш Поповка шыңгыы хемчег хүлээдир херек.

Бистиң республикавыстың майысылалынга районнардан түнде-ле он-он кижилер кээп турар. Олар Кызылга ажылалбан ужурунда-даа, амыдыүү херек-биле-даа кээп турар. Найысылал ажылчыларны өөрүшкү-биле үткүп хүлээп алыр. Ынчалза-даа маңаа келгеш, арага садыгларын «таңныылдаарэ, кылган-туткан ажылы чок «аалчыларның» херээ чок. Хомудаачыг чүве чүл дээрге, ындыг «чорумалдарның» бары болуп турар. 22 харлыг аныяк оол Э. Ооржакты көрээлиңер. Ол ыраккы Кара-Хөлден өөредилге черлериниң бирээзинге өөренип кирери-биле документ дужаар дээш июнь 12-де Кызылга келген. Э. Ооржак даартазында-ла медээредир арагалап алгаш эзириктер сергедир черге кирген. Шамбалыгдан келген не Донгак дээрзин 6 харлыг чаш уруг эмчиледип келген хирезинде харыысалгазын оскунуп арагалаан, Чадаамадан келген Ч. Ынаажык база аңаа хонган. Кызылда 8. Монгуш июнь 12-ден 13-че дуне эзириктер сергедир черге хонгаш, үнүп кепирге, шагдаа ажылдакчылары хей-ниитти черинге эзирик чоруп болбазының, арага ишпезинин дугайында сагындыргаш, 13-те эртен салган. Чарыктарны ажылчы чоннарның хөйму бригадаларның хуралдарынга хүлээп алган. Бо шиитпирни сагывас кижилерниң шуурукнарын хевирери, айыткан хемчээл өзүүлэр торгаары көрдүнген.

Арагалаашкынга удур демисел чорудар 9 кижи составтыг комиссия бодунуң ажылын эгелээн. Июнь 1-ден бээр комиссия кежигүннери, эки тура улусчу дружиналың кежигүннери хей санныг рейдилерни чорудуп, арагалап турар чамдык кижилерни илередип, тутканы. 9 арагачыларга 20-ден 50 рубль чедир түңнүг торгаалды онаагаан. Арага садарыңың чурумун үрээн садыгжы М. Сундуй база торгаткан. Бо чорук оларга болгаш арагалаарынга сундулуг оске-даа кижилерге өөредилгиг болганы чугаажок. Ажылдаар черинге эзирик көзүл кижилер ам көзүлбестээн.

Июнь айның эгезинден бээр араганы тускай доктаатыкчы чурум өзүүлэр садыгжы М. Сундуй берген. Ол ышкаш, хойтпак арагазын будурерин соксадыр деп сексаал чок арагалап келгенинден ооң дашты кевирип ынчаар «өскерилгеп», «Ынчыг эвес-тир бе!» деп айтырыгга ол «Кижи ажаагаш, арага нижилеп мен, чүге тудуп эккелдиңер?» деп харыылаан.

Комиссия кежигүннери кижи мөчээн, орукшуткан, куда-дой болган черлерге арага ижерин шуут соксаткан дээрзин аңаа база катап тейлбырлаан. Моон соңгаар ол «чаңчылдыг» болдурбас керек дээрзин база катап демдеглээннер.

Ол түн, тодаргайлаарга, эрткен патинцада эзириктер сергедир черден үнүп келгеннерниң кыска «характеристиказын» бо. Оларның аңаа хонганынга чүгле боттары бурууллуг. Хей-ниитти черинге эзирик көзүлбес, арага ишпес турган. Ол дээш ээжээ эвес түңге олар торгатканнар, ажыл-агыйынга дыңнаткан, аңаа база хемчег алзыр.

Д. КЕЧИЛ.

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

ПАРИЖ. (СЭТА). «Нормандия-Неман» ужер чүүл полугунуң француз хоогуннарынга Ада-чурт дайынының I болгаш II чергезиниң орденнерин болгаш «1941—1945 чч. Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылы» дел юбилей медальдарын тыпсырынның байырлыг өзүлелы ССРЭ-ниң Францияда элчин черинге болган. Ол шаңналдар-биле олар фашистиг Германияга удур фронтуга демисеелге эрес-мээдырлыг чоруктары дээш фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылы-биле холбаштыр шаңнатканнар.

Байырлыг өзүлелга дайын хоочуннарының Совет комитединиң делегациязы, удурлаашкынның Француз шимчээшкинниң кижилериле, «Франция—ССРЭ» ниитилелдиң удуртучулары, политиктиг болгаш хей-ниитти ажылдакчылары, Французның чеңсеятиг нуштарының командылал черлериниң төлээлекчилери берген.

Шаңналдарны ССРЭ-ниң Францияда элчини Ю. М. Воронцов тывыскан.

Совет Эвилелиниң Маадыры «Нормандия-Неман» ужер чүүл полугунуң ужудучулары чергеваннарның ассоциациязының президентизи Ж. Андре өзүлелга чүве чугаалаваш, совет шаңналдарны тывыскыны — ужер чүүл полугунуң удурларынга тулчуп турганнарга улуг алдар болдуун онзалап демдеглээн. Совет шаңналдар ол ышкаш тулчуушкыннарга маадырлыы-биле алган бистиң эштерниистиң турускаалын хүндүлеп турарының демдээ-дир.

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннериниң ажыттынарынга

Социализмниг Моолдуң уругларының аас-кежиктиг амыдырал-биле бүргеткен. ЧУРУКТА: шын үезинде.

УРАН ЧҮҮЛ БИЛЕ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЭВИЛЕЛИ

УЛАН-БАТОР, июнь 12, (СЭТА). Хорлогийн Уртнасан — Моолдуң опера уран чүүлүнүң кол ыраажыларының бирээзин. Уран чүүлдүң улуг делегейинче бештайгы базымнарны кылып турда, чаа-ла он беш харлап турар үеден бээр ону билир мен. Аңгы-аңгы чылдарның бижилгелери журналистиң демдеглел дептеринде бар.

Улан-Батор, 1973 чылдың октябрь. Ыраажыларның республика конкурузунуң үшкү ээлчээ чоруп турган. Уртнасанның адын чарлаттарга, зал адыш часкаан. Каас-чараш национал платьелиг аныяк уруг үнүп келгеш, сеткил-сагыштыг доюлдуруп келир, үжү-кыдыы көзүлбес моол хөөулар дег, моол ырны бадырыпкан. Төрээн черниң каас-чаражын, чонның аас-кежиктиг амыдыралын аңаа алгаан. Ыраажының күштүг, чараш аянныг сопрано үнү залда кижилерни кайгадыпкан. Ыры төнери бүлеп, эдыш часкаашкыларны залды дикмиредипкен. Чайковскийниң «Евгений Онегин» деп операзындан Татьянаның арнаазын ыраажы база күүседкен. Опера ыраажыларының ораазындан ол тиилелчи болгонын жюри чарлаан.

Москва, 1981 чылдың октябрь. Кремльдиң Съездилер ордузунуң сценазынга Дж. Пуччинниниң «Чио-чио-сан» деп операзы чоруп турган. ССР Эвилелиниң күрүнеңин академиктиг Улуг театрының турускан шинзи. Ырак Моолдан келген Уртнасан алдарлыг коллектив-биле кады кол роль-ге ойнаан. Москва публиказы бештай чүү болурун маңаан дег шелээн болган, билдинмес күүсединчи-биле олар амдыында таныш эвези билдингир. Ынчалза-даа ол үр болбаан. Сеткилге дээп турар музыка, япон кыстың онзагай төвүзүү. Уртнасанның турускан кайгамчык оваур-хевирл, уругнуң ыраажы талантызы көрүкчүлерни хаара туда берге. Шин соонда көрүкчүлер ону сценадан чорутпайн шаг болган. Кайгамчык улуг чедиишкин.

Шиниң тургузукчулары болгаш киржикчилер-биле Уртнасан дугайында чугаалашкан мен:

Режиссер тургузукчу, РСФСР-нин уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, профессор О. М. Моралев: «Уртнасан — талантылыг, онзагай артист. Ооң үнү күштүг болгаш чараш. Авторлуң бодалын ыраажы эки илереткен. Ооң Чио-чио-саны шынап-ла кайгамчык». РСФСР-нин улустуң артизи Е. Т. Райков: «Моолдуң күүседкичилер школазының база бир төлээзи-биле ойнаанымга өөрүп тур мен. Мооң мурнунда Улуг театрның сценазынга «Евгений Онегинге» сураглыг бас. Моолдуң улустуң артизи Ц. Пурэвдорж-биле кады ойнаан бис. Ам база бир чаа ужуражыышкын. Уртнасан — шыырак ыраажы болгаш кайгамчык артист».

Уртнасанның чогаадыкчы салым-чолу аас-кежиктиг болган. Ырларынга хандыкшыл оңу МАР-ның күрүнеңин ыры болгаш танцы ансамблинге эки-келген. Ооң соонда опера болгаш балет театрының хөй-нүүн ырынга кирген. Салым-хаванныг уругну театрның ыраажылар студиязынга киирип алган. Уртнасан ийи чыл дургузунда Софиньың консерваториязынга стажировка эрткен — ооң бештайгы башкылары МАР-ның улустуң артизи Л. Хайдав, сураглыг болгаш профессор Х. Брымбаров ооң төрүмелиннден салым-чаванныын, чүткүлдүүн демдеглээн. Театрның кол бөлүүнге ажылдап тура артистиң үн шыңарлары улам тода илереэн. Бөгүн ол Күрүне шаңналының лауреады, моол болгаш дөштыкы композиторларның чогаалдарын өзүгаар тургускан шилерге хөй-хөй кол партиларны күүседип турар.

Уртнасанның тургускалы онзагай, сагыш-сеткил талазы-биле байлак ролдарны — «Мунгараачыл үш тең» деп национал классика операзында Нансалманың, «Амарсана» деп операда Гереддин, «Евгений Онегинде» Татьянаның, «Игорь ханда» Ярославнаның авур-хевирлерин дыңнакчылар таалал-биле түзээп ол турар.

Сөөлгү үеде Улан-Баторга тургускан Пуччинниниң болгаш Чайковскийниң операларында Уэрадьең болгаш Иолонтаның партияларын ойнаары чаа бедиктерже базым болган. Уртнасан ССРЭ-нин Улуг театрының шиилеринге дөрт удаа киришкен, Ленинградтың, Ташкентиниң, Кишинёвтуң болгаш Болгарияның опера театрларының сценаларынга чедиишкинниг ойнап турган.

Уртнасан чоокта чаа режиссёр болуп, бодунуң театрынга бүрэт композитор, ССРЭ-нин улустуң артизи Б. Ямпиловтуң «Кайгамчык шыгжамыр» деп операзын өөрү-биле кады тургускан. Моол сценага уруглар база болгаш опера шиизи ол болуп турар. Бүгү-эвилелдиң «Мелодия» фирмазы артистиң орус болгаш барын европа операларындан күүселделерни бижиткен.

Концерт ажыл-чорудулгага артист идепкейлиг киржип турар. Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатканы концерт программазын МАР-ның улустуң артизи Хаваш-биле кады кылган, үн ажыл көрүкчүлерни онза сонуургаткан. Программада дайын чылдарының совет ырлары киирип турар. Уртнасанның чогаадылгазын Совет Эвилелиниң хөй-хөй тоорайларынга, Болгарияга, Венгрияга, Чехословакияга, Румынияга, Югославияга болгаш өске-даа чурттарга чылдыы-биле үлүзээп ол турган. Аныяк опера ыраажыларының делегей конкурузунуң лауреады база болган. «Силерниң эң-не кичээнгейлиг дыңнакчыларга болгаш шиитпекчилер сымыл» — деп, Уртнасандан айтырган мен.

— Аваам—деп, ол бодаңмайн-даа харыылады. Рольдарывыс солчуп турар бис. Моол улустуң ырларын аваам ырларга дыка-ла сонуургал дыңнаар мен.

Уртнасанның аваазын Авирмид-гуай дээр, ооң дугайында тускай чугаалаксаан мен. Моолга ажылдап тура шак ол кызымак, чымчак сеткилдиг кижи-биле уулчаспың, хөй удаа чугаалашкан мен. Ооң адын бүгү Моол билир. Бежен чылдарда чурттаа кооперативте шимчээшкинни кеяберген турда, сумуга кооперативке киргенниң бештайгызы болуп турар. Нинтиниң малынган хүү малга бодаарга хөй продукцияны эл болур дээрзин ол бүзүреткен.

Чурттаа бир-ле дугаарында МАР-ның Күш-ажыл Маадыры атты тывыскаанарның бирээзин база ол. Ооң ажылдап турганы ферманда мурнакчы дүрүлгениң школазын тургускан. Ол ам хүндүлүг дыштанылгада, аныяктарның дагдыныкчызы.

Бистиң ажылывыстың аянныг ээлээзээминиг, репетициялар, шилер, концерттер, чурттаа гастрольдар база өг-бүле дээш сагыш салыышкын— ийи кыстың база ооллуг мен—деп, Уртнасан чугаалап турар.— Менээ берге апаарга, бодумну аваамның орнунга бодаптар мен. Аваамга дыка-ла берге турган. Ол чүгле сеанчы эвес, ачам-биле кады сес уругну өстүргөн.

— Совет Тывазың чону-биле ужуражыышкынны төлээзиниң болгаш өөрүшкү-биле мынап тур мен—деп, Уртнасан чугаалап турар.— Концерт бүрүзү, шин бүрүзү менээ —бөйүрлөл-даа, шыңгыы шылгалда-даа.

Чогаадыкчы улуг, хөй-хөй чылдарда ажыл-чорудулганы Уртнасанга күзел турар бис. Уртнасан дээрге «Ур чурттаар кижиң» деп очулдуттунар.

Ким БОЛДОХОНОВ, СЭТА-ның корр.

Дөөмөөгийн ЦЭДЭВ.

УЛУГ ГОБИДЕ ОГ

Дембээреичиг могап-шылап,
оңгап-суксаан чорумал мен.
Делгем Гоби хөвүзүндэн өгнү дилеп
эгелээн мен.
Адан соонда тып-ла алдым.
Ажык турган ог-ле болган,
А ооң ээзи малын малдап чоруй барган
хөн турду.
Эмнии ажык кижис өгнүң арыг-силиими
магадаан мен.
Эрткен-дүшпен улустарга шайы
безин изиг турду.
Адалга келген ким-даа кижи
Аяк шайны албан ижер—
Алгап-йөрээп, аас-кежиктиң арттырып
каар, чаңчыл ышдыг.

Шагзырапкан чорумал хөңмелеп
яаан эътти чигеш,
Чаа куш тып, сергей ээрге эр кижи
чоргаарланыр.
Сеткилимде болуп ооң дег—
Чемгир шайны кудуп алдым,
Сенпередим, угаан-бодал база дөлүп,
байып келди.
Ээзим маңап кезенипкен бамың
ышнаш, кижис өргээ
Эмнии ажык, ол-ла хевээр туруп
калган, чорупкан мен.
Чоругланчы кашпың мөөлдүң
Шоочаланыр чаңчылы чөн—
Чорул чорааш, ыракта ог көрзүмерзе,
барыңаар даан.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ очулдурган.

Чойжилын ЧИМИД.

Кайгал эрес кемем уруг
Чүге меним кайган тур сең!
Карактарың имиреткеш.

Чүүү бодааш түлүмзүрдүм!
Оюм эреп менче келзе
Ондагайлыг, канчап билир.

Сагыш аңнып туралаштым
Чарылбастаар чадавас мен.

БАГЛААШ

Ооллакай боду черле Ондер сумузундан болгаш еске Ондардардан калбыч-чыл, улус аразынга бодун ап чоруурру-биледе, опардан чыда калбаан. Кожалары ону кайгал, эрес ашак дижир. Кайгал деп сөстү бир чамдыктары ооргамыр деп утказыр билир, а хөй кезии-ле кадыг-бергеге торуп-бес, дорт сеткилдиг кижи кылдыр санап чораан. Оларга бес каттыжып аалы, эргим номчукчу, чүге дээрге бистиң маадырывыс Ооллакай ооргаш, еске кижиниң азыраан малын азап алыр тамаанчок, бодунуң каш малын чиш кыпып алыр дээнде кара тылынчээн көрүп, кожазы аалдарының кижилерим чапап алыр турган. Сөөлүнде оглу өзүп келирге, кадайының тыйланырынга шыдаштайн, оозун харын хөй азап билир кылдыр өөредир бодай берген.

Ондаа Ооллакай узун дурт-сымыг, боду симреш, шала көңзагар хевайлыг, чүгүртүленнээш, сыгдыгыр каректыг бажеи хар моокшулай берген кижи. Ол даады-ла башын чүдүп алыр болгаш, дөңгүр чоруур. Шала шөйбек арнының маектарында сал дүктери кара анывандан-на терең кылдыр үнүп көрбээн, чүгле шала калбак сегелиңде харын каш узун дүктер кестүп келгилээрин кижи көөр. Ынчалза-даа ашак оозун саадатпас, холуубиле сүйбеп ораш испиктеп каапкан. Улус аразынга ол бажы бедик, чоргаар, чүве тоолгас, турамын кылдыр кестүр. Ынчангаш баштай ону орта танывас улус, оон даштакы төвир-дүрзүзүнге чагыртып, кайгал кижилер аразынга ону сонай бергенинең база бир үзүүр шында. Ол хирезинде Ооллакай төрээн черинден кежен-даа ырап көрбээн, анда ооредир оон адазы Узун-Ашак диңнг чоруур шаанда аалынга олурбас, Тываның тос конкуруунун барын дегерезин кезип кадыкшы. Ол чорүткаш, ай чедир чидип-чидип келгеш, черде улустуң амыдырап, чүүлдер сонарын, кайда кандыг танывастарлыг апарганын кадагыжыкка чугаалап орда, ынчан-даа Ооллакай ону кайгамчык санаптаан, дыңнаар чораан.

Ооллакай — Узун-Ашактың оңгыс оглу. Олар чонның чугаалажыры ышкаш «Аксынга ай маңдыгга чораан» болгаш Ооллакай чүгле он ажыг харын чораш-ла, аът-хөлден калбаттанмыл, аалдың эр эзизиниң ажылын ылыш эгелей берген. Чүге дээрге оон адазы Узун-Ашак диңнг чоруур шаанда аалынга олурбас, Тываның тос конкуруунун барын дегерезин кезип кадыкшы. Ол чорүткаш, ай чедир чидип-чидип келгеш, черде улустуң амыдырап, чүүлдер сонарын, кайда кандыг танывастарлыг апарганын кадагыжыкка чугаалап орда, ынчан-даа Ооллакай ону кайгамчык санаптаан, дыңнаар чораан.

Ооллакай — Узун-Ашактың оңгыс оглу. Олар чонның чугаалажыры ышкаш «Аксынга ай маңдыгга чораан» болгаш Ооллакай чүгле он ажыг харын чораш-ла, аът-хөлден калбаттанмыл, аалдың эр эзизиниң ажылын ылыш эгелей берген. Чүге дээрге оон адазы Узун-Ашак диңнг чоруур шаанда аалынга олурбас, Тываның тос конкуруунун барын дегерезин кезип кадыкшы. Ол чорүткаш, ай чедир чидип-чидип келгеш, черде улустуң амыдырап, чүүлдер сонарын, кайда кандыг танывастарлыг апарганын кадагыжыкка чугаалап орда, ынчан-даа Ооллакай ону кайгамчык санаптаан, дыңнаар чораан.

Ол аразында Ак-Начын сорлагазын чүктенип алган, ол-бо талазыкче аваар чөвүнавышаан, адаашкыларның чанынга чедип келгеш, шуут-ла черге согедекей олурып алгаш, таваклызын ыспсы берген.

Чылбар-оол эрги багларажынга оорлаал алгаш ыяш чарар черже, шала аары кончуг аппар чыткан.

— Узун-Ашак бис катап бо чүртүн чагаш бурумгаар көчүп чорутканы кижи болгай, черле элдеп ашак болдур ийин, ону сеткы-дыр сен бе?

— Шай-бул билир-ле-дир мен—деп, Ооллакай карыылаан.

— Ынчан үениң бергези кончуг турган. Ачең алыс далаш сеткилдиг кижи болгай, ынчангаш чокчер кижи мен дээш дыыпап турүп берген, чүртүн кааргa кайын боор деп сокседып чадап каан бис. Ам чаа-чаар бодунуң айыы-биле еске кешкен алдар-биле. Чедерже көжүп чорутканы..

Чылбар-оол багларажын ыяш дооргаар черге чедирип каапкаш, аңаазы-биле чугаалажып орган кырганның чанынга чедип келген. Ак-Начын чугаалаан аре сокпаткаш:

— Тыва кижиге багларажын база бир ыдыктыг эдилел болур. Ынчангаш олар эрги багларажын кажеп-даа оттурлбайн чоореан, аңаа-ла ирип төнер азы бир черге аппарып каар. Эң-не үжүр билбес, төнеп улуг ону оттурупкан боор-дур. Ол дээрге ада-ыыжыүүрүнүң төрээн чүртүнүң бир булуңу, төрээн черин боду-ла орттедипкенинге дөмей ышкажып.

Ак-Начын чугаага ындыг кончуг эвес-даа болза, амыдыралда көргенин чиге соглээр.

— Өг мурнунда шыргай тараган аразынче оң багларажы аппарып салып каг, оглум.

— ..Оон ам бир чазым-на кижиниг көжүп чорутканы— дээш, Ак-Начын дөңзазын узун сууң кылдыр соргаш, чугаазын уламчылай берген.

Чылбар-оол оларның чугаазын дыңнаксаваш, аңаазының айбызынга барбайн, чаа багларажы чанынга олурупкан.

Ооллакай оглунче ышкыызы кончуг көрзе-даа, дыңнаай ган дел бодаанды ол боор, оон-най чүве ыыттаазын.

— Мал-маганы-даа бар. Бора хараганнар аразында дазырларга эвээш-биче-даа бол тараны тарып ап чорду—дээш, Ак-Начын холунде дөңзазы-биле долгандыр айыткан. Кадайы кешкен улус-биле тергелиг, ашаа бодуң чаш чылгызын, ичек-малың сүрүп алган. Суваан дыңнаарывыска, чартык ай болгаш чеде берген дээр чораан. Оруг аре мал-маганы чүртүнче дедир чаза базып калчырга чамдыызын чидирлем кешкажыл. Ашаа чорутканы соонда, чүрт эзи калган. Өске улус-даа аңаа тонмазын. Кажаа-ораазы чоорту үрелип, оът-сиген дүй уне берген, шала чиктирим эдээрган турар чүве. Улуг чүрт эзи кээры дег сагышка анчыг чүве чок. Ынчан чүртүн чаңгыс-ла бо багларажы эзлеп, оът-сиген аразындан бедидир харап алган, кодаңны долгандыр карап сайбайн көрүп, хайгаарал турган зыг турар чүве. Ол база-ла үзлери чок болгаш, чүскүн-саасканга сүвүр бажыңдан албаңнадып алган, дүрзүзүн ыыкымыкпан турар чүве.

Чай дүжүп ээрге, болап эртип чыда, ашактың багларажынга аъдым багларааш, таваклылап орумда, элээн каш ооллар чевидан аъттарда ушкажып алган, сиген кезер кадыырларлыг четкилеп келгеш, мааң аъдым чанынга аъттарын-даа багларайн суда салгылааш, мааң чанымга чедип келдилер.

— Чүнү канчап көрүүрүүр ол?— деп, ооллардан биле туза-ла айтырыг салырымга, олар баштай чүү-даа дээр дейим түлпайн турган, оон соонда бирээзи шоолуг диңим эвес.

— Бо чүрттан сиген кезип алыр дээш — деп харыылады.

— Өске кижи чүртүндэн бе? —деп билбээнчедим.

— Ээзи каже бээген чүрт чүве — диңирлер.

Бодап орарымга, шынап-ла дуу кайда-чуде Узун-Ашак борте кээп сиген кезер эвес, чүрт эзиирепп чыдарының орчунга оон өлең-сигенин-даа кезип турарга эки-ле эйнаан, эзлеп ышкаш сагындырар. Таваклылап ораш дээскиндир көөрүмге өдөн долгандыс үнген сигенниң терези курлан чедип турар болду. Келгем ооллар мээң чанымга үр-даа болбайн алекпи кезип киришкерге, бир-ле онзагай чыт думчукка эйдызап келди. Мен улаштыр чорупкан мен...

— Эрги багларажын харааган аразынга аппарып каг, оглум— деп, адазы ийи дугаар сагындырган.

Чылбар-оол кырганның чугаазын улаштыр диңнаксаваш, дүргеп-не чедирип каапкан дээш, салгамы кончуг багларашты оорлаал алгаш базымының чалыпкыны кончуг, чудуйупкан бар чораан.

Ш. КУУЛАР.

(Уламчылыг)

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен каттың күжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 7—12, чамдык черлеөге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 24—29, чамдык черлеөге 17—20 градус чылыг болуур.

Кызылга чүге булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 27—29 градус чылыыр.

Моол Арат Республиканың

Тыва АССР-ге хүннери

Кол-кол хемчеглериниң

ПРОГРАММАЗЫ

ИЮНЬ 21, ПЯТНИЦА.

18.30—Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннеринге тураскаатканы Кызыл хоорайның ажылчы чонунуң болгаш хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң барлыг хуралы. Хөгжүмшин театрындаа дамчыдылга телевидениеэнин ийиги программазынга болур.

ИЮНЬ 22. СУББОТА.

10.00 — «Социалистиг Моол» деп делгелге СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын баженное детство». В. Пановтың чогаалдары-биле. 11.55 — Н. А. Римский-Корсаков. 13.05 — Испан дыл. 13.35 — Концерт. 14.50 — «Я — актриса». Төлүлбүр бижиктиг уран-чечен фильм. 16.20—16.25 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.25 — «Азия төвү». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — МАР-ның Тыва АССР-де хүннери. «Экии-менди, моол өнүк!» 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удукар, чаштар!» 20.15 — Спидвейге социалистиг чурттарның Найырал кубогу дээш делегей маргылдаалары. 20.50 — «Турасказал». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Хроника одного летая». 3 сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы.

ажыңына ажыттынар.

15.00 —«Моолдуң аңгы чурулга уран чүүлү» деп делгелгени Чурукчулар бажынынга ажыттынар.

17.30—Моол фильмнер кинофестивалының ажыдыышкыны «Найырал» кинотеатрга болур.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Хөглүг старттар». 9.55 — «Билдингирдаа болза, бүзүренниг эвес». 10.55—11.00 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Школа, завод, өг-бүле». Док. фильмнер. 15.15 — В. А. Моцарт. № 5 концерт. 15.50 — Орус чугаа. 16.20 — Уругларга фильм. 17.20 — УССР-ниң улустуң артизи О. Басистюк ырлаар. 17.50 — «Призванием Совет Эвилелиниң Маадыры, РСФСР-ниң алдарлыг гудугжузу В. П. Сериюктуң аныяк тудугжулар-биле уш-чажылгазы. 18.20 — Мультфильм. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Тайбың» болгаш аныяктар». 19.45 — «Выбор цели». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Дайынны сагынмышаам». Телекөвүрүт Москва — Сан Диего. 23.00 — «Знакомьтесь, выхухоль». Док. телефильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хроника одного летая». 3 сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 9.25 — Аваазының школазы. 9.55 — Мультфильмнер. 10.30 — Школачыларга эртем-неперелдиг фильм. 11.00 — Военное детство». В. Пановтың чогаалдары-биле. 11.55 — Н. А. Римский-Корсаков. 13.05 — Испан дыл. 13.35 — Концерт. 14.50 — «Я — актриса». Төлүлбүр бижиктиг уран-чечен фильм. 16.20—16.25 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.25 — «Азия төвү». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — МАР-ның Тыва АССР-де хүннери. «Экии-менди, моол өнүк!» 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удукар, чаштар!» 20.15 — Спидвейге социалистиг чурттарның Найырал кубогу дээш делегей маргылдаалары. 20.50 — «Турасказал». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Хроника одного летая». 3 сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы.

КЫЗЫЛДЫҢ КООПЕРАЦИЯ ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ

садыг, кулинария болгаш хлеб бышыраа салбыларга аъсеминиң кузээннерни 1985 чылдың июль 5-тен эгелеп күзээп алырын чаалап турбо. Хереглекчилес кооперацияэзының хандырып турар эоказында чүртээл турбо. 10 класс билиглиг, 17—35 хас назылыг кижилерни күзээп алыр. Бүгү салбырларга аъсеминиң хуусаазы бис чыл.

Даваазында документилер эгээжок чугула: аттестат, паспорт, эйлонуч, салбынуң болгаш ажылчын кооперацияэзының чоруткан бижик. 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чуруч. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, шөйүк күүзээлелиг кижилер — шөйүк биледи.

Хүүзээл алыр комиссия 1985 чылдың июль 5-тен августуң 20-ге чедир ажылдаар. Кижи бүүзу-биле танывызга беседе кылыр.

Киреринии шылгалдаалар чокка, аттестатлар конкурузун ёзүгаар болгаш беседаалашкан соонда училищеге киир саналы 1985 чылдың августуң 25-тен эгелээр.

Беседаның түннелдерин эбитуриентиге чүртээл турар черинче бижимел-биле тарылыыр.

Садыг болгаш кулинария салбыларының сургууллары түнде үш катап чемненир таалдам ангыда аас-саар чүүлдээ садаөынга тос рубль түнүг акшаны, а хлеб бышыраа салбырының сургууллары — үжен ийи рубль түнүг акшаны айда өгыр.

Эргемон чугула товарылгада общежитие бээр.

Училищеге өөренген чезин күш-ажыл стажынга киир саналаа.

Училищени доосканнаа садыгжыныг, III чергенин поварынын, хлеб бышырыкчызының дипломнарын алыр. Опас Тыва тереглекчилер кооперациязының системазынга ыяапа ийи чыл ажылдаас үжүрүлүг.

Адрес: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 41 бажың, телефоннар №№ 2-55-97, 2-36-54.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чёрный коршун» 9.30, 14.20, 18.30, «Тревната» 11.20, 16.00, 20.10.

«ВОСТОК»: «Груз без маркировки» 15.00, 17.40, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тайна острова чудовищ» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Самрат» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Королевство кривых зеркал» 9.20, «Парашютисты» 11.10, 14.50, 18.40, 20.30, «Ви» 13.00, 16.40 шактарда.

«КАД-ХЕМ»: «Господин Великий Новгород» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ

1985-86 өөредилге чылында 10 класс дооскан билиглиг ооларны болгаш кыстарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле күзээп алырын чарлап турар:

— **фельдшер салбыры** — өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

— **сестра салбыры** — өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

— **диш техниказының салбыры** — 1-ги белүктүң өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

Билдиришкинниңнерни августуң 14-ке чедир күзээп алыр.

Өөренирин күзээнниер дараазында документилерни дужаар:

1. Билиниң дугайында аттестат.
2. Ажылдаар черинден азы школадан характеристика.
3. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
4. Ажылдап турган болза, күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
5. 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруч.
6. Өг-бүлезиниң байдалыныг дугайында шынзылга.

Киреринии шылгалдаалар августуң 1-дем эгелээр.

АДРЕС: Кызыл, Кечил-оол, 2 «а», түзээп алыр комиссия. Телефоннар №№ 2-41-19, 2-10-28.

ТЫВА АССР-НИҢ НӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУ

бухгалтер үчёдунуң болгаш отчёттуг болуур чоруктуң киллдис начальнигиниң оралакчызынга, үчёт талазы-биле улус экономизинге советозарга 3 чыл-дан ээзээ эвес ажылдаан кижилерни, машинаначылаарны чалап турар.

Адрезы: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, № 30, кадрлар кылдызын, телефон №№ 2-41-44, 2-43-80.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, карыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3053.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының дериктериниң талазы-биле күргүзе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01002

СОВЕТ-МООЛ НАЙЫРАЛ ДЕЛГЕРЕЗИН!

ЭӨВЛӨЛТ-МОНГОЛЫН НАЙРАМДАЛ МАНДТУГАЙ!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 143 (12833) | 1985 чылдың июнь 21, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Ленин-биле ужуражыышкын.
А. СЭКСЭЦОХИОНУҢ чуруу.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Х. АСАД-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Июнь 19-та Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Араб Социалистиг катап тургузуушкун партиязының Чиңгине секретары, Сирив Араб Республикаының Президентизи Хафез Асад-биле беседазы болган.

Бот-боттарывга идегежир болгаш ажыт-чажыт чок байдалга эртнеп беседага Совет Эвилелиниң болгаш Сирияның кайызынга-даа сөмүүргалдыг боол турар элээн ыяш айтырыгларны чугаалажып көргеш. Чоокку Чөөн чүкте байдаяче онза кичээнгей салдынган.

■ (СЭТА).

СОВЕТ-СИРИЯ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Июнь 19-та Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Араб Социалистиг катап тургузуушкун партиязының Чиңгине секретары, Сирив Араб Республиканың Президентизи Хафез Асад-биле чугаалажыышкыннары болган.

Анаа киришкеннер болза: совет талаадан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орулакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүң кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов;

сирив талаадан — САР-ның орулакчы президентизи А. Хаддам, ПАСВ-тың Чиңгине секретарының орулакчызы С. Каддах, САР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орулакчызы, камгалал министри М. Тлас, САР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының экономиктиг айтырыглар талазы-биле орулакчызы С. Ясин, даштыкы херектер министри Ф. Шараа.

Эп-найыралчы байдалга болган чугаалажыышкыннарның үезинде ССРЭ биле САР-ның аразында ээй талалыг харылзаалардың, Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге бижээ-биле үндезилээш, чедишкинниг хөгжүп турарын ийи тала сеткилинээ ханызындан илереткеп. Совет Эвилелиниң Сирияның национал экономиказын хөгжүдеринге калбак дузалаачызын болгаш оон камгалаарын аргазын бижээ-биле үнелээн. Совет-сирив харылзааларны хөгжүдер болгаш улам кавбартыр чорук бүгү араб улустарның, ишти араб чурттарның үндезин эрге-амыктарынга дүжүп турарыга бодүнүң ханы бүзүрелин Х. Асад онзалап демдеглээн.

Чоокку Чөөн чүкте, совет-сирив харылзааларның болгаш делегей байдалының айтырыгларының талазы-биле тодаргай санаал-оналаа солчуушкуну болган.

АКШ-тың дөрт деткимчезин-биле Израильдың агрессчи үүлгедишкиннериниң үргүлчүлеп турарының үржүүдүн Чоокку Чөөн чүк районунда онза айыылдыг байдалдың олчаан туруп турарынга ханы сеткүүшсиралды М. С. Горбачев болгаш Х. Асад илереткеннер. Оларның боттандырып чорудуп турар угланыышкыны боттарының шериг-политиктиг соруглазын араптарга албадаарынче, оларны империализмге ажыктыр, ынчалза-даа арабтарга айыылдыг база базымчалыг чаңгыс талалыг дугуржулганы агрессор-биле кылыр чоруккче албадаарынче, бурунгаар депшилгелиг араб өзүг-чурумнарга согуушкунну кылырынче, Чоокку Чөөн чүк айтырыын бүгү талалыг, шын болгаш быжырымнаныы-биле шиитпирлээринге шаптыктаарынче чүткүлдүг боол турар. Израильдың болгаш АКШ-тың Палестинаның араб улузунга удур үүлгедишкиннериниң, чамдык араб балыктериниң деткимчези-биле хамаарышпас палестин курунеим тургузарын болдурбазынче оларның чүткүлүнүң айыылдыкынче онза кичээнгей салдынган.

Эжелеттирген араб черлерден израиль шериглерин үндүреринге болгаш Палестинаның араб улузунуң кым-даа дээш болбас национал эргелерин херек кырынга хандыраарынга үндезилээш сонуургалдыг бүгү талаларның үүлгелиг коллективтиг күжениишкинибиле Чоокку Чөөн чүкке чөптүт болгаш быжык тайбыынны чедип алыр дээш демиселге Палестина айтыышын эң-не чугулалап шиитпирлээринин кол үжүр-дузалыын демдеглээн.

Араб улустуң национал сонуургалдары болгаш дүрүм өзүгаар эргелери дээш быжыы-биле туржуп турар Сирияның империализмге удур чайгыльш чок политиказын Совет Эвилелинде бедии-биле үнелеп турар деп, М. С. Горбачев демдеглээн.

Чоокку Чөөн чүк айтырыының талазы-биле Совет Эвилелиниң санаалдарын Сирияның деткип турарын Х. Асад бадыткаан. Чоокку Чөөн чүк айтырыын быжык болгаш чөптүү-биле шиитпирлээрин чедип алырының боттуг оруу болуп делегей конференциязын чыылдырар дээш Совет Эвилелиниң болгаш Сирияның өске-даа араб чурттарның бир демнит күжениишкинин идепкейжидерининг чугулазын ийи тала илереткеннер.

Удурланыышкынның Палестин шимээргишкинниң байдалынга тамаарышкан айтырыглар талазы-биле санаал-оналады солчуп тура, Палестинаны тоспаарының организациязының чаңгыс эвин камгалаарының, палестинчилерниң аразында чоруулдээлерни антиимперианистиг принципиалдыг турушка дүргеми-биле ажыл эртеринин чугулазын Совет тала онзалап демдеглээн.

Ливанда байдалды чугаалажып көрүп туре, ол чурттуң девискээриниң элээн кезиинден израиль шериглерин ыктаарлаар ужурга тамаршкаяры дээрге ямаан улустуң, оон национал-патриоттуг күштериниң, Сирияның болгаш оон ынчуктериниң демиселериниң түңнелдери болуп турарын демдеглээн. Ливанның мурнуу чугунге израильдерниң кандыг-даа хевирбиле турар чоруун болдурбазын ийи тала айтыкан. Ливанның иштики айтырыгларын Ливанда патриоттуг бүгү күштерниң эрге-ажыын чогуур дөмейлеге барымдаалап көрбүшаан, база оон тускай догуунашкынның болгаш девискээр талазы-биле будун-бүрүн туразы чоруун хевээр арттырарынче утпаңдыр ливан улустуң боттарының национал чөпшээрежиниге үндезилээш чугле тайбың арга-биле шиитпирлеп болуур.

Араб улустуң амыдыралы эрге-ажыының негел турарын өзүгаар араб чурттарының империализмге удур болгаш национал-хосталгалыг бүгү күштерин каттыштырары оларның национал эргелери болгаш хамаарышпас чоруу дээш империализмниң болгаш сионизмниң талдаашкынынарынга удур демиселиниң чедишкинниг болуруның эң чугуле магадылалы болуур дээрзинге бижээ бүзүрелди чугаалажыышкын үезинде илереткеннер.

Делегей байдалының дүшкүүрүг чоруу болза АКШ-тың болгаш НАТО-муң шериг-стратегтиг дең чорукту үрээринче, ССРЭ болгаш Варшава Керээзининг киржиичилери күрүнелерден шериг талазы-биле өртээ күштүг болуурун чедип алырынче, улустарның национал-хосталгалыг шимээргишкинин базырыкче утпаңдыкшыныы болуп турарын чугаалажыышкын үезинде демдеглээн.

Боо-чепсекти ылаңгыя эдерлуг чепсекти эдерер будүрерин сорсээдыр, космосту милитаризастаарын болдурбас, ниитизи-биле делегей байдалын энижиндер дээш Совет Эвилелиниң күжениишкинниринин дүтээн М. С. Горбачев Х. Асадка дыңнаткан. ССРЭ-ниң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын, оон-ла-ны тодаргай инициативазын Сирияның деткип турарын президент бадыткаан болгаш боттарының дүрүм өзүгаар эргелери дээш израиль агрессивга болгаш империалистиг холбаалаашкынга удур олаарым демиселинге араб улустарга Совет Эвилелиниң чайгыльш чок дузамы чедирип турары дээш өөрүп четтиришкинни илереткеннер.

ССРЭ биле Сирияның удурлажулары ийи чурттарының аразында найыралчы болгаш бот-боттарывга бүзүрежиргенин харылзаагарын бышыдаарынга. Чоокку Чөөн чүкке тайбынны болгаш айыыл чок чорукту тандыраскынга дээдиг денниелге күүдә харылзаагарның чугулазын бир эң сеткилбиле үнелеп көргеннер.

* * *

Кремльге ужуражыышкынның киожиичилеринге дүштеги шайлапта турустукан, оваа М. С. Горбачев болгаш Х. Асад олар нанырапты дашылар кедүрген.

СЭКП ОБКОМУНГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Дүүн СЭКП обкомунга Тыва АССР-ге МАР-ның хүннериниң киржиири-биле Кызылда чедип келген Моол Арат Республиканың делегациязының кежигүннери-биле ужуражылышкын болган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширалын төөгүлүг болуушкун — Моол Арат Республиканың Тыва АССР-де хүннерин Совет Тываның ажылчы чоннары совет болгаш моол улустарның улам быжыгып турар аксы-дүжүмә найыралының чайынналчак ылеррээшкинни кылдыр сеткил ханыышкыны-биле үнелеп көрүп турарын эң-найыралчы, чылыг беседа үезинде онзалап демдеглээн. Республиканың коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының амыдыралынан аксы-дүжүмә улустуң амыдыралы-биле, оон культуразы болгаш уран чүүлү-биле улам-ла чоок таныжар арганы бергени дээш МАРН ТК-га чүреткиң хамыжындан өөрүп четтиришкинни ол илереткеп.

Г. Ч. Ширалын совет улустарның аксы-дүжүмә өг-бүлезинге Тываның ажылчы чоннарының чедип алган экономиктиг болгаш культура чедишкинниринин дугайын, республиканың экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезин улам дүргедедириниң хемчеглерин тодаратқан Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынының дугайын, оя сорулгаларны шиитпирлээринге совет улустарның аксы-дүжүмә өзүзунуң дузазының дугайын ажылчыларга чугаалаан.

МАР-ның делегациязының удуртукчузу МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары, Совет-моол найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазы Д. Гомбожав бодунуң талазындан МАР-ның хүннерин Тыва АССР-ге эрттирер ажраны бергени дээш өөрүп четтиришкинни илереткеш, Тываның бүгү ажылчы чоннарынга чүреткиң хамыжындан байыр чедирген.

Эш Гомбожав беседага социализмге тургузуушкунуна Моолдуң ажылчы чоннарының чедишкиннеринин дугайын тодаргай чугаалаан. Советтер чурттуңу социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының дружулгазынга болгаш аксы-дүжүмә өзүнүң деткимчезинге дээнмышаан, олар үлетпүрүү, чер болгаш мал ажылын, улус ажылагыйының өске-даа адырларын берик темпилиг хөгжүдүп турар. Ол бүгү чонның материалдыг чаагай чоруун чайгыльш чокка бединдеринин, оон национал хевирлиг, социалистиңг утка-шынарлыг культуразын хөгжүдеринин идегелдиг үндезинин болуур.

Эш Гомбожав кызыгаар чонының аймактарының бистин чурттуң кожа-келбээ трапа областары-биле, Тыва АССР-биле экономиктиг болгаш культура харылзааларының улам-на калбарып турарынга сеткил ханыышкынын илереткеш, Моол-совет найырал ниитилелиниң ажылының дугайын чугаалаан.

Ужуражыышкын үезинде беседага Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков, СЭКП обкомунуң бюро кежигүннери, моол делегациянның кежигүннери — МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң керектер эргелекчизин, Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Б. Бадарч, МАР-ның Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, МАР-ның Күрүне шаңналының лауреады, Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң кежигүнү Ш. Цэгмид, Тайбыңның болгаш найыралдың моол организацияларының күүскомунуң даргазының оралакчызы, Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң харыысалгалыг Секретары Р. Дэлгэр, а ол ышкаш МАР-ның Тыва АССР-ге хүннеринге келген Моол Арат Республиканың Иркутск хоорайда Чиңгине консулу Ч. Баатар, МАРН ТК-ның секретарының дузалакчызы Д. Бавдалай киришкен.

Ужуражыышкын чуректиң хамыжындан чылыг байдалга эртнеп.

ЧУРУКТА: ужуражыышкын үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КИРИП МООРЛАҢАР, ЭРГИМ ААЛЧЫЛАР!

Тывеның Хандагайты суурунуң Ооң төп кудумчузун шинии кижи каастаан. Кандыг-бир байырлал чоокшулаан чүве дег. Херек кырында Хандагайты суурга байырлал келген. МАР-ның Тывага хүннеринге киржири-биле аксы-дүжүмә ол чурттан келген шаг-шаандан бээр шынчы өөңүктерин Өөвүр районнуң төвүнүң чурттакчылары бир дугаарында утпаанныр.

Район төвүнүң чурттакчыларының ужуражыышкынга белеткенгени-даа эки. Агаар-бойдустуң байдалы безин кайгамнык болган: чылыг-даа, чырык-даа. Олар аксы-дүжүмә ийи улустуң найыралының чыяыы, чырыы-биле каттыжып турган.

Албан өзүзу-биле келген делегациязының баштыкы, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары, Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазы Дамдингийн Гомбожавты, делегацияның составында киржип турар МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Херектер эргелекчизин, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының депутатады, Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Балдангийн Бадарчинин, МАР-ның Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, академик, МАР-ның Күрүне шаңналының лауреады, Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң кежигүнү Ш. Цэгмидтн, Тайбыңның болгаш найыралдың моол организацияларының күүскомунуң даргазының оралакчызы, Моол-Совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң харыысалгалыг секретары Ратчигийн Дэлгэрни, а ол ышкаш МАР-ның Тывага хүннериниң киржиичилерин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак, партия Өөвүр райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак, улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы Б. Д. Монгуш, Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен олар чылыы-биле утказаннар. Утказаннарның аразынга Моол Арат Республиканың Иркутск хоорайда Чиңгине консулу Чойжамцын Баатар база турган.

Күзенчиг валчылар бистиң черивиске кээри билек, хлебдус-биле утказан. Кирип моорлаңар, эргим өөңүктер! Чалап тур бис!

Суурнуң төвүнде СЭКП райкомунуң бажыңының чанынга хөй кижи чыылган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң болгаш МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хурал Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунхтуң портреттерин партия райкомунуң бажыңында аскан. ССРЭ-ниң, МАР-ның болгаш Тыва АССР-ниң Күрүне туктары кинскээн. Гостинницада, районнуң Культура бажыңында, суурнуң төвүнче шөйүлген күдумчуларда улустарның найыралын бижыглаарынче, төйбың дээш демиселче кыйгырган, а ол ышкаш валчыларга байыр чедирген, чедишкиннер күүзүн лозунгнарны, транспарантыларны аскан. Валчыларны утказуру-биле чыылган ажылчы чоннар тукчугаштарны, В. И. Ленинниң, Д. Сүхэ-Баторнуң, М. С. Горбачевтуң, Ж. Батмунхтуң портреттерин, делегацияның кежигүннеринге, МАР-ның Тыва АССР-ге хүннериниң киржиичилерин Хандагайтыга утказаны.

(Уланчызы 2-гн арында).

ЧУРУКТА: албан ёзузунуң делегациязын болгаш МАР-ның Тыва АССР-ге хүннериниң киржиичилерин Хандагайтыга утказаны.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КИРИП МООРЛАҢАР, ЭРГИМ ӨҢНҮКТЕР!

(Төөчүзү. Эгези 1-ги арыда).

жиичилеринге байыр чедирген, улустар аразынга тейбиниы алган транспаратылары, лозүүнмерны түтканнар. Совет Болгаш Моол композиторларның аялгалары, Тыва Болгаш Моол ырлар чаңгыланган. Хандагайты оргүмек школазының пионерлери Болгаш школачылары келген делегацияның кежигүннериге, МАР-ның Тыва АССР-ге хүнериниң киржикчилеринге чечектер тудускан.

МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары, Моол-совет найырал нигитылелиниң Теп чевүлелиниң даргазы Дамдинсүрэнгийн Гомбожав баштаан делегацияга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар байыр чедиргеи. Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары ажы-дүүнга моол улусту хүндүлээр, социализм тургузуушкунунга, найыралды быжыглаарынга, улустар аразынга дең эргелиг Болгаш бот-боттарлыга ажыктыг харылзаваларга чедип алган оларның чедишкиннеринге өөрүүлөр деп, ол чугаалаан. Моол Арат Республиканың Тывага хүнери дээрге—Тыва АССР-ниң нигитилел-политиктиг амыдыралынга чугула болуушкун болбушаан, бистиң улустарның аразынга ажы-дүүнга харылзаваларны улам хөгжүдеринге, ажылчы чоннарны пролетарлыг интернационализмниң өзүзунга кижизидеринге идык болуп турар. Делегация кежигүннериге Болгаш МАР-ның Тыва АССР-ге хүнериниң киржикчилеринге бистиң чогаадыкчы чедишкиннерин, быжыг кадыкшылыды Ч.-Д. Б. Ондар күзээн.

МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары Дамдинсүрэнгийн Гомбожав харыы сес алган. МАР-ның Тыва АССР-ге хүнеринге келген делегациняның, ооң киржикчилериниң өмүнээзинден ол чыяыг үткүүшкүн дээш өөрүп четтиргенин илергей-язын Болгаш делегацияның кежигүннерин, МАР-ның Тывага хүнериниң киржикчилерин ол чорукту моол улус ажы-дүнмалышкы чоруктуң илереэи деп санап турар дээрзин чугаалаан. МАР-ның Тыва АССР-ге хүнеринге киржир, республиканың чедишкиннерин көөр аас-кежик биске таварылганынга бистер өөрүп тур бис деп, Дамдинсүрэнгийн Гомбожав чугаалаан. Тываның ажылчы чоннарынга, бүгү совет улуска СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган соруглеларын күүседиринге, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүрүүнге чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннерни ол күзээн.

Ч.-Д. Б. Ондарның Болгаш Дамдинсүрэнгийн Гомбожавтың чугааларын улуг хөгжээгей-биле дыңнаан Болгаш адыш часкавышкыннары үзе кирип турган.

Эртеңги чем соонда МАР-ның Тыва АССР-ге хүнеринге келген делегациняның кежигүннери Болгаш МАР-ның Тыва АССР-ге хүнеринің киржикчилери Кызылче аът-таныскан.

• • •

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, моол делегация-биле кады кел чораан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков олар Кызылче оруунга, республиканың найысылалынган алдан километрде Оттуг-Даш деп черге, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары, Моол-совет найырал нигитилелдиң Теп чевүлелиниң даргазы Д. Гомбожавка баштаткан Моол Арат Республиканың делегациязын үткүп алганнар.

Бот-боттарының амыр-мендизин айтыржып, кирип моорлаарынче чалаанының Болгаш чүректиң хөнүзындан байыр чедиргенинден, Совет Тываның ажылчы чоннары-биле үреэтүнелдиг ужуражырын чүректиң хөнүзындан күүзээнин илереткенинден соонда, шуушкан автомашиналар, ийи дакпыр орденнит Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың найысылалы — Кызылдың таазызынче шимчеп чорупкан. Аалчыларны хоорай бодунуң байырлал шинчи кижи каастал шимээн шелдери Болгаш кудумчулары-биле, кызыл туктары-биле, совет Болгаш моол улустарның бүзүлбас найыраазын алган-йөрээген сестерлиг транспаратылары-биле үткүп алган.

Эргим моол өөнүктер, кирип моорлаңар!

Найыралда кызыгаар чок

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң сайзырангай социализмни тургузар талазыбиле чедишкиннериниң чижээнге ССРЭ-ниң Моол Арат Республикага хүнеринің эртип турган үезинде.

...ЭРТЕМНЕР АКАДЕМИЯЗЫНГА ЧЕДИР

Тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш, МАРН национал культураны хөгжүдеринче Болгаш чоннуң бижик билбес чоруун үзүткаарынче онзагай кичээнгей салып турган. Партияның ол политиказы ооң баштайгы программазынга тодаратты-ган. Ону 1920 чылдың ноябрьда үнүп эгелээн «Монголын үнэзе солунга парлаан.

Улусчу революция тиилээн үеде Моол Арат Республикага чурттакчы чоннуң 99 хүзүү бижик билбес турган. Ол үеним байдалдарында бижик билбес чоруктуң үзүткаар дээн сорулга кончуг дидим базым болган.

МАР-ның Болгаш улусчу эрге-чагырганың мерген үгээнныг удурутулгазының ачызында, Совет Эвилелиниң ажы-дүнмалышкы дузаламчызынга даянган, МАР Болдуңун чонунуң үгээн-бодал амыдыралын үндезинин-биле чаартыр сорулгаларны боттандырарынга улуг чедишкиннерни чедип алган.

1921 чылда чуртка 100 өөреникчилиг, 4 башкылыг чаңгыс эге школа турган. Амгы үеде бисте 406 муң ажыг өөреникчилиг нигити билигиин 583 школазы бар.

Чуртка калбарткан культура революциязы бистиң чөнүзүвүска, ооң өзүп орар салгалынга билиглериниң Болгаш культураның чырыынче делгем орукту ажыктаан.

Амгы Моол бүрүн бижикбилиглиринің чурту апарган, бисте 7—8-тен 15 хар чедир уруглар бүгү-нигити өөредилгениң системазында хөөрө тутунган. Революция мурнунда Моолга дээди Болгаш ортумак эртемнит специалистер бараак-ла чок турган, ам моол интеллигенциязының хүрээлелгинде бедик маргежилдиг 80 муң специалистер бар.

Моол башкылар бистең интеллигенциязыстың баштайгы армизы болган, олар улусчу эрге-чагырганың баштайгы хүннеринден эгелээш культура фронтузунуң идепкейлиг дайынчылары апарган, олар чурттуң бүгү-ле бүлүңнарынга билиглериниң өзүмнерин тарып үргеннер.

Бистиң революциязыстың демократтыг үе-чадазында (1921—1940 чч.) шажыннылар болгаш феодалдар үргедикчи үүлгедиглерни ажыы-биле азы чажыды-биле ышкы, революстуг чедишкиннерни болгаш кандыг-даа чаа үүлдерни хоптап-чүүлдээп турганнар. Ол үеним улусчу башкыларының бүгү кижилерни өөредирин-биле чергелештир, чон оргузунга революциняның идеаларын пропагандалап, чырыдыңыскын ажылын чорудуп, өрөт чонну революциняның дайзыннарынга удур демисселче мобилизастап турганнар. Олар клубтарга Болгаш кызыл өглерге чогаалчылар, артистер, режиссёрлар база болу бээрлер.

Моолга чырыдыкшыл системазын организастаавы колдуунда ийи угланыышкынныг чоруп келген, бирээде, өзүп орар салгалды школага өөредириниң база, ийиде, улуг улустуң бижик билбес азы багай билир чоруун үзүткаарының аргазы-биле.

40 чылдарга чедир дээди өөредилге черин тургузар талазы-биле ажылдарны чорукан. 1942 чылда Моолдуң күрүне университедин тургустунган. Совет улус гитлерчи фашистерге удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарны чорудуп турган ол берге үезинде безин интернационалчы күлүзэлгезинге шыяны болуп, моол улуска ажы-дүнмө дузаламчызын үргүлчүлеп турган, ооң база бир чижээ ооң үе университедти тургузарынга эң-не идепкейлиг киришкен болур. Совет Эвилели амгы үеде база дээди Болгаш ортумак өөредилге чөрлерни бүжыглаарынга, улус ажыл-агыйынга, эртемге Болгаш культурага кадрлар белеткээринге бүгү талалыг дузалап турар.

1940 чылда, МАРН-ның X съездизинге чаа бижикти тургузар дугайында айтырыг кедүрүлген, ооң сорулгазы болза көжүг нарын эрги моол бижиктиң орнуна бижимел Болгаш чугаа дылын чөнчшулдырынга дузалаар бижиктi тургузары турган. Чаа моол бижиктиң үндезинин кылдыр кирилицаны шилип алган.

МАР-ның Эртемнер академиязының Дыл Болгаш литература эртем-шинчилел институду 1970 чылда Н. К. Крупская аттыг делегей шаңналын алган, ол дээрге чоннуң бижик билбес чоруун үзүткаар талазы-биле МАР-ның төөгүлүг дуржулгазын бүгү делегейге үнелеп көргенинин домдээ болган. 1966 чылда улус өөредилгезинің мурнунга школа назылыг бүгү уругларны долу эвес ортумак өөредилгеге хөөрө тудар сорулга салдынган.

Амгы үеде чурттуң 10000 чурттакчызынга онаажыр янзы-бүрү дөңгелдиң өөредилге черлериниң 2714 сургуулуу онаажыр, ол дээрге Англия, Италия, Франция, ГФР, Япония дээш ыяжаш улуг капиталыстыг чурттарның дөңгелинден ажып турары ол.

Социалистиг тургузуушкунунуң шалкын хөгжүлдээн ажылчы чоннарның нигити биилиниң дөңгелининг улам бедик Болган турарын негеп турар. Бүгү-нигити сес чыл өөредилгезинден бүгү-нигити долу ортумак өөредилгеже шилчилге бистиң чуртувустуң улус өөредилгезиниң талазы-биле чугула сорулгазы болуп турар.

Амгы Моолда литература Болгаш уран чүүл чедишкиннинг хөгжүп турар, оларда социалистиг реализмниң, улустуң аас чогаалының, ада-чурт Болгаш делегей классиказының эң эки чаңчылдары сиңнискен. Литератураның Болгаш уран чүүлдүң моол мастерлери нигитилелде Болуп турар хөөрө өскерилгелерни көргүзүп, бүрүнгү моол черге чаа амыдыралды тургузуп турар кижилерни алган турар.

16 томнуг «Моол литератураның библиотеказының» үндүрүп турары — Моолдуң культура амыдыралынга үлүг болуушкун. Ону «Художественная литература» база «Прогресс» деп совет ном үндүрер черлер боттандырып турар.

Эртемни Болгаш культураны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле МАРН-ның XVIII съездизинге көрдүнген программа амыдыралда чедишкиннинг боттанып турар.

Ынчангаш, бистең чонувус МАРН-ның үдурутулгазы-биле төөгү талазы-биле кыска хүүсавда бижик-билиг чок чоруктан Эртемнер академиязынга чедир улуг шүүлүшкүнны кылган.

Ш. САНДАГ.

Санар, факпылар

● Амгы үеде Моол Арат Республиканың улус ажылагыйының социалистиг секторунда национал оруга бүдүрүлгезин, үлетпүр продукциязының нигити бүдүрүлгезин Болгаш түрмектеп садар бараан саврылгазы 100 хүү, а кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде 99, 99 хүү черин эзелеп турар.

● Бир эвес 1924 чылда чурттуң улус ажыл-агыйының кол фондузу (мал аймаан катай санаарга) 691 млн. тугрик турган болза, 1983 чылда (мал аймаан катай) ол сан 31978,5 млн. тугрик четкен.

● Бир эвес 1924 чылда улусчу күрүнениң бюджет оруглазы 6,8 млн. тугрик турган болза, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг Хуралының VI сессиязының онгу чыскынга күрүне бюджединиң оруглалыг кезээ 5735 млн. тугрик, а кыргылда кезээ 5720 млн. тугрик кылдыр бадыпаттынган.

● Бир эвес 1922 чылда үлетпүр бүдүрүлгелерниң 0,1 млн. тугрикке үлетпүр продукциязын бүдүрүп турган Улан-Баторуң «Налайха» шахтазы, типография хамаржып турган болза, амгы үеде чурттуң 300 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелериниң чүгле 1983 чылда 5338,6 муң тугрикке үлетпүр продукцияларын бүдүрген.

● 1929 чылда чорутқан чурттакчы чоннуң чизези ёзугаар Моолдуң «ода» ажыл-агыйынга 143821 төг. 137 дырбаавтар Болгаш кадыырлар, 2680 ондезиг турган болза, амгы үеде ооң «ода» ажыл-агыйда 50000 ажыг амгы үениң техникazы, ооң иштинде 10800 трактор, 2510 ком. байн Болгаш осне-даа «ода» ажыл-агый машиналары ажыдап турар.

● Бир эвес бистиң чуртувуста 10000 кижиге 23 эмчи онаажып турар болза, Англияда Болгаш Японияда 18, Францияда 20 эмчи онаажып турар. Бисте 10 муң кижиге 109 эмчиге орунары онаажыр болза, ол сан АКШ-та 58, Англияда 81, Францияда 102 болуп турар.

⊙ МСНН «Найрамдал-Дружба» дээр интернационалчы бригадаларны Болгаш экипажтарны тургузар дээш чуртка шимчээшкинин калбартып чорударынга идепкейлиг дузалап турар. МСНН чанында тургустуган орус дылдың докпаавал курстарында Болгаш белгүмнерниде чыядың-на он-он муң кижи өөренип турар.

Д. ЦЕВЛЭЭ.
(«Худулмур» солундан).

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙЫВЫС ДУГАЙЫНДА КАШ СӨС

Кодээ ажыл-агыйны бүгү талалыг хөгжүдерин бистиң нам, чөзээвыстың сагыш салыышкынының Болгаш кичээнгейниң төөрүнде туруп турар. Кодээ ажыл-агый — амгы үеде экономиканың амыдыралчы чугула адыры Болгаш улус ажылагый комплекизинниң кол кезээ. МАР-да аграр секторунда национал оруганың 25 хүү хирези тургустунуп турар, а ук секторнуң продукциязы Болгаш кодээ ажыл-агый чигээдинде кээп турар продукция экспортаа орулгаларның 60 хүүзүн Болгаш чонның хереглел фондузунуң 80 хүүзүн хөндырып турар. Бүдүрүлгениң кол фондуларының 33 хүүзү ында мөөңнеттинген Болгаш материалдыг бүдүрүлге кавызында бүгү ажылдап турарларның 54 хүүзү база ында хөөрө тутунган.

Наминың аграр политиказы кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче салган хөй түңнүг ажыхөрөңгө, кодээ ишчилерниң күжениишкиннери мал Болгаш чер ажылынга канчаар-даа ажык уяат хемчеглерни боттандырар, чурттуң кодээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге боттуг бурунгаарлаашкынны хандырар арганы берип турар. Амгы үеде кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинниң секторунда кодээ ажыл-агыйның 255 каттыжышкыны, 68 күрөкжылагый Болгаш ажыл-агыйлар аразының 30 бүдүрүлгези кирип турар. Сөөлгү чылдарда бүдүрүлгенин организастаавының депшилгелиг чаа хевирлери хөгжүлдени алган. Ажыл-агыйлар аразының 17 кооперативи, 19 комбикорм бүдүрүлгези, мал чеми белеткээр 68 цех ажылдап турар. 40 ажыг механизастаави сүт-баразан фермазы бар.

МАРН-ның аграр политиказының алызынан шынныын

Моол Арат Республиканың үлетпүрүнүң бир кол адыры — чинк үлетпүр. Улан-Баторуң хөп аргыыр фабриказының цехтеринде бедик бүдүрүкчият станоктар тургустунган, а ол фабрикада ажылдап турар ажылчыннарның дыка хөйү боттарының бо хүнгү мергежилдерин фабриканың бодунда профессионал-техниктыг училищеге шиңгээдип ап, оларга ажылдап артын каап туруулар.

АЙМАКТАРДАН МЕДЭЭЛЕР

Мал ажылының кышкы-часкы сезоннуг үелеринде Чөөн Гоби аймактың кодээ ажыл-агый каттыжышкыныының малчыннарының оргузунга чаш төлду мендиап, ажаан өстүрөринге Болгаш малдың баш сеның камгалаарынга чарлаттынган социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Далаңзаргалан сумунуң «Туя», Алтанширэ сумунуң «Сарул замаа кодээ ажыл-агый каттыжышкыннарының малчыннары эң бедик көрүүзүглерни чедип алгаш, чарышка тиилекчи болган. Улус депутаттарының Хурал күүсекчи эргелелиниң дипломнары-биле Болгаш 2500—3000 тугрикбиле үк ажыл-агыйлар туспуус шаңнаткан.

• • •

Кат-чимис Болгаш ногаа ажыл-агыйлыг. «Шарынгольский» күрөкжыл-агыйның механизаторлары бо чазын эрес-часкы терылганы график ёзугаар бедик шынарлыг дооскан. Хову ажылдыглар ортузунга калбарган социалистиг чарышка трактористер Д. Очирбат, С. Жамьян, ажыл-агыйның мурнакчы ногаажылары Ч. Оюундэрь, Б. Нанжид олар тиилээн. Амгы хүннерде хову-шөлдер ногаан өзүм-биле шыргай шыптынган. Эки ажылдың түңнели ол деп, «Ялаят», «Найрамдалын Дархан» аймак солуннары дыңнадып турар.

АЧЫЛЫГ ТҮҢНЕЛДЕР

ӨҢНУКТЕРГЕ ЧОРААШ

Бо чылдың эгезинде Тыва АССР-ниң болуп журналистер Моолдуң Убса-Нур аймакка чораашаа, улам бижигып турар совет-мооол найыралды, кады ажылдажылганы бүзүреп көрдүвүс.

МАРН-ның аймак комитединге, «Тэргүүний малчын» солун редакциязынга, аймактың театрынга, школага, аъш-чем комбинадынга, «Коммунизмче орук» кодээ ажыл-агыйның будурүлгелериниң аразында тургустунган болгаш доктаамал калбарып турар дөрт харылзаалар — совет болгаш моол улустарның хүнден хүнче хамыдап база калбарып турар ажы-дүжүмө найыралының база кады ажылдажылгазының чаңгыланчаң хереглиг.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика-биле дөрт харылзаалардың бистиң Убса-Нур аймаавыс ийи чылдап тургузуп турар найыралчы харылзаалардың планын чыл санында түнелеп турар. Соолгу он чылдарда Тыва АССР-ге бистиң аймактан 225 делегат чораан, а биске — 200 ажыг кижи келген. Ол чорук бот-боттарын эки билиринге, мурнакчы дүржүлгени өөренип, нептередиринге салдарлыг болган.

Убса-Нур аймакка Тыва АССР-ниң хүннерин эрттирген, чурулгаран түүлүкүң делегелгелерин 10 катап организастаан. Моол фильмнериң неделязын Тыва АССР-ге ийи удаа эрттирген, чурулга делгелгелерин база ийи катап кылган. Аймактың хөгжүм-шин театрының артистери кожалерынга уран түүлүн бараалгадып чораан. Ол ышкаш Тыва АССР-ниң улустуң ырларының болгаш танцының «Саян» ансамбли биске өлдөп келгиндээ.

Аймактың кызыгаар чоогунда беш школаларының база Тываның ол чоогта школаларының өөреникчилерниң боягы пионерлериниң ужуражыышкыннарын, кады чыыштарын эрттирери чаагай чанчыл апарган. Туркеваадыг хүннер таварыштыр делегациялар соңчулгазы, янзы-бүрү угланыышкынныг хемчегларни эрттирери база чаңчылчаан.

Коммунистиг тургузуушкунга Тыва АССР-ниң чедиишкиннериниң чижээнге 1984 чылда ССРЭ-ниң хүннерин бистиң чүртүвүскә эрттиргени улуг ужур-дузалыг болуушкун болган болгаш СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының түүнели болур тыва улустуң кайгамчык чедиишкиннери-биле, сайзыралы-биле ханы, чоок таныжар арганы ол берген. Ол үеде аймакка Тываның чедиишкиннерин пропагандалаарының он хонуун эрттирип, будурүлгелерге, албан черлеринге митингиверни, хуралдарны, найырал кежээлерни, лекцияларны, беседаларны организастаан.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки туре-биле бактаап киргенинге туркеваады ӱш-ажылчы шалыпчы 40 конукту аймакка эрттиргенин демдегләзэр өөрүнчүг. Ынчан 44 организация, 191 цех болгаш бригада, 5,6 мүң кижи эрткен чылдың он айларының планныг даалгаларын хүүсаадан эрте күүсеткен.

Бо чылдың апрель айда МАРН Убса-Нур аймак комитеди биле СЭКП Тыва обкому Улангом хоорайга «СЭКП — Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң сорук кирикчизи болгаш организакчызы», «Совет Эвилелиниң делегейниң нийги дайынынга Тиилелгезиниң төөгүлүг ужур-дузазы» деп темаларга эртем-практиктиг конференцияны эрттирген. Аңаа СЭКП Тыва обкомуның лекторлары, Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының телээлекчилери, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери В. В. Грязев, А. К. Ак-оол олар киришкен.

Соолгу чылдарда бис Тыва АССР-ден хөй сеннег мурнакчы дуржулганы өөренип көрүп ел, үлетпүр будурүлгелериниң, нам, күрүне, хөй-ниити организацияларының ажылынга ажыглап турар бис. Чижээ, Кызыл хоорай Советтиниң күүскомунуң шиитпирлер күүселдезиниң хыналдазының болгаш контролюнуң карточка аргазын улус депутаттарының аймак Хуралының күүсекчи эргелелиниң килдистериниң болгаш бюрозунуң, чамдык суумдарның, Улангом хоорайның ажылынга ажыглап киргенин. Чыжыргана ажылдап кылыр будурүлгө, коммунал ажыл-агыйның болгаш амыдырал хандырылга эргелелиң, транспорт талазы-биле эргелел ышкаш организациялар боттарының шефтешкен организацияларыбиле социалистиг чарыштың керээзин өзүгөвр ажылдап турар. Оларның аразында будурүлге планнарын күүседиргинге улуг чедиишкиннинг болганнар бар. Аймактың коммунал ажыл-агыйының болгаш амыдырал хандырылгазының комбинадының чымчак хеп дээреер цеги Совет Тываның Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң хүүда чагыглар дээреер бригадазы-биле социалистиг чарыштыг ажылдаанының түүнелинде хүүда чагыкчыларга хеп дээреринең хүүсаазын 2—3 хонук кызыргаан, коллективтиң 17 ажылчыны мергежилин бедиткен.

Аймактың каттыжаан эмнелгези Кызыл хоорайның теп клиниказ эмнелгези-биле кады ажылдажылгазын хөгжүдүп база ханылатпышаан, бедик мергежилдиг эмчи кадрларын чалап, аарыг кижилерни шинчиирингө киириштирип, тускай консультацияларны ел турар.

Ниитиг аймак хемчээлдиг алырга 20 суму, будурүлгө, ажыл-агый организациялары Совет Тываның 30 ажыг мурнакчы дуржулгазын, аргаларын шиңгээдип, ажыглап турар. 5 суму, 12 албан черлерә, будурүлгө, ажыл-агыйлар боттарының Тывада терелдешкек будурүлгелери, организацияларыбиле доктаамал харылзааларны түдүп турар. Оя харылзаалар чаагай келир үеликр.

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннерин эрттирери-биле холбаштыр Совет Тываның бүгү ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан байыр чедирип турер бис.

Б. НЯМА,
Убса-Нур аймактың профсоюзтелдиниң даргазы.

«Туяа» кодээ ажылагый каттыжыышкынның сан-хөө килдизи журналордер системазын шиңгээдип алырынга кескү чедиишкиннерни чедип ап турар хойжу звенолардан тургустунган бригадаларның долу үчёдүн болгаш бүрүткелин кылып турар.

ЧУРУКТА: соолгу чылдарда каттыжыышкында күш-ажылдың мурнакчыларының бирээзи улуг бухгалтер Л. Аюрзана.

Т. ЦЕНДЭЭНИҢ фотозу.

МООЛДА САДТАР ЧЕЧЕКТЕЛИП ТУРАР

Орхон — улуг хем. Оон үнүп дүргөвр баткан шынаа шаанда кургаг дазыр чыткан. Ам ында, оон он талакы эриинде, садтар, янзы-бүрү каттар, кеестелге-шимелденин болгаш чадаң үнүштеринең плантацилары өзүп турар.

— Моолга мурнунда сад чок турган —деп, эртем ажылдакчызы Генденгийн Очирбат — чугаалаан. — Чаңгыс-даа яблоня, өөшкө, слива чок турду. Чуртка бирги кат-чимис станцизын сураглыг моол эртемден Эрдэмбаторын Шагдар организастаан. Ону Шамор станцизы дээр турган.

«Шагдар-биле чоок таныш мен. 1961 чылдың августа айының бир кежээзинде чүве. Эртемденниң кабинединге олурган бис. Садтан бышкан яблоксуг чаагай чып ажык соңгө өттүр кээп турган. Ханада И. В. Мичурининиң портредин. Ынаар, хем эриинде дуруялар, кастар алгыржыры дыңналып турган.

Шагдаа кешкүн малчынның ог-бүлезинге төрүттүнген. Бичин Шагдарга бүгү ертемчей оон кидис ев-биле болгаш хой кадарар ховуларын-биле дооступ каар турган. Чуртка революция эгелээн. Моол Арат Республика апарган. Мээң өөкүүм Шагдарның ады чаа, револююшу хоойлу-дурум-биле бижиттингеп. Ооп ревсомолчу апарган. Башкы институдун дооскан соонда ол школага биология башкылап турган. Моолга сад тарып өстүрөр айтырыг оны үн келген тудум дүвүредип чораан. Номнас номчуп, совет эртемденнериң ажылдарын, Сибирь болгаш Совет Эвилелиниң оон-даа эске ширин өгөөр-бойдустуг районнарының сад ажылының талазы-биле дүржүлгазын өөренип турган.

Оон соонда Шаморга дуржулга станцизын организастаан. Челээш өөнүг чечек-чимис бүргээн сууржугашка турустунган чогаадыкчы коллективти МАРН кежигүнү Эрдэнбаторын Шагдар удуртуп эгелээн.

Оон бээр хөй чылдар эртикенде, ол-ла кабинетте олур мен. Соңга ымдымда кара-ногаан кадыларда хөглүг куштар. Ханада Мичурин. Өскерилген чүве чок-даа ышкаш.

Ынчалзажок чылдар эртиен. Ам Шамордан кат-чимистиг, фруктуларны тонна-тонказы-биле чыып ел турар. Шамордан базымын алган садтар чурттуң хемызынче кирген. Селенга аймактың күр-ажылагыйлары болгаш кооперативтерни база садтарлыг. Ол хамаан чок Гобиниң ховуда безин садтар чечектелип турар.

Шамордан дуржулга ел, чыл самында маңаа семинарлар эртип турар. Оларның киржикчилерни оортан билигнин, хөрүн-даа өзүмнерни алгаш, чурттуң бүгү булуңнарынче тарап турар.

Он чыл бурунгаар Шамор станцизы чаа черже көже берген. Чаа черде, демир-орун станцизының чоок-кавызында чүс ажыг гектар черде кат-чимистиг культуралар өзүп турар.

— Шамор станцизының ажыл-чорудулгазының бир кол угланыышкыны — тус черниң өөрөөр-бойдузунга тааржыштыр сад агротехниказын болбаазырашгайындары. Ол соруглебиле өскээртен эккелген болгаш боттуң сорттарының «ажыл-чанын» өөренип, быжыг гуруштуларын шилип ел турар.

Шамор станцизында шинчилекчилерниң бижиг коллективи тургустунган. Шефтежип турары туражыл-агыйларда болгаш кооперативтерде: Шарын-Голда, Цаган-Толгойда, Бат-Сумбэрде болгаш оон-даа өске черлерде ажылдар база бөгөй эвес түнелди берип турар. Станция техника-биле эки хандыртынган — ол трактор-ларлыг, автомашиналарлыг, чашкынналдыраар установкаларлыг.

Ам МАР-да садтар муң ажыг гектар шелде чаттылган. Шамордан эгелээн ажыл-[illegible]рек чуртта тараан. Бо хүнү-рде Хэнтэйларда, Хангайда, Гобиде садтар чечектелип турер.

А. КРИВЕЛЬ.
Улан-Батор—Москва.

МААДЫР МУЗЕЙ

МАР-ның Маадыры Л. Аюушка тураскаадткан музей-кабинетти ооң төрээн чурту — Убурхангай аймактың Тугруг сумузунда ажыткан.

Япон милитаристерге удур дамнселге амы-тынын харам чокка берген Маадырның дайынчы эш-өөрүнүң солунларга бижээн сактыышкыннарын, документилерин ында чыгган. Үр үе эрткининден саргара берген свазыннар Аюуш дугайын амгы салгалга төөгүп турар.

Дайынчы даалга күүседип тургаш, дайынның дзоттарын узуткаш, батальонга орукту ол ажыктан — дайынны даалганы бодунуң амы-тыны-биле күүсеткени ол. Эрес-дидим пулемётчилгин батальон тулчуушкун төнген соонда тып алган: тын чок аныяк мага-ботту он бир ок өде халый берген болган.

Чаа музей-кабинет Маадырның адын кезээ мөңгеде алдаржыдар.

АЯН-ЧОРУУН ДООСКАН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Премьер-министри Радживе Ганди даштыкыга аян-чоруундан июнь он сесте чуртунда ээп чедип келген. Ол оон үезинде Египетке, Францияга, Аляжирге болгаш АКШ-ка барган, а оң ышкаш Женевага КДО-нуң сессиязынга чүве чугаалаан. Индияның чазаның баштыңының кылган чугаалажыышкыннары делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чымчадырынче, дайынның кыжаныышкынын эээжедиргинче, чепсегленишкинни, хамыктың мурнунда — ядролуг чепсекта эдерге будурүп, тургузарын сонсадырынче, космос делегимин милитаризастаарын болдурбазынче угланган дээрзин чурттуң солуннары айтып турар.

Индий чазактың баштыңы Индияның даштыкы политиказының чайгылаш чогун, ында онза чөрүк Совет Эвилели-биле найырадың эзлеп турарын бадыткаан деп, «Тэймс оф Индиа» солун бижээн.

ИРАН-ИРАК МЕСИЛДЕЖИИШКИН

БАГДАД. (СЭТА). Иракның ноя шөрүг командылелының дыңнатканы-биле алырга, июнь 18—19 хүннеринде ирак вертолёттар «Тигр хемниң чөөн талазынга» дайзынның дайынчы туруштарынче, инженер тудугларынче болгаш дириг күжүнче элээн хөй согуушкунарны кылган.

Фронтунуң соңгу болгаш теп участокторынга, Майсен секторга болгаш Басраның чөөн талакы районунга ирак үгер-бооллар иранмарның боочепсек складтарын, артиллериялырын, миномёттарын болгаш хөгжөөрөл туруштарын узуткаан.

НИКОССИЯ. (СЭТА). ИРНА (Иран) информацияга агентилелиниң дамчыткаңы-биле алырга, соолгу 24 шак иштинде фронтунуң чамдык участокторынга, ылаңгыда Ховейза малгаштарының районунге тулчуушкуннар болгулаан.

Иран үгер-бооллар Абу Эль-Хасиб он үгга болгаш Аш-Шаабиден ирак зөөкке дайзының объектилерин бооп турган. Ирак шөрүглер дириг күжүнге болгаш техниказынга чидирингө төөгүп турар.

РСФСР-ниң Дээди Соединиң доктаамал комиссияларында

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ АЖЫЛ-АМЫДЫРАЛЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРЕР

РСФСР-ниң Бөлүк ажыл-агый министерствозунуң будурүлгелеринде, организацияларында болгаш бөлүк тудар колхозтарында он-он муң хөрээженнер ажылдап турар. Ол адырда хөрээжен ажылынарның күш-ажылының болгаш амыдырал-чурттавгазының камгалалының дугайында хоойлу камчаар сагыттынып турарыл? РСФСР-ниң Дээди Соединиң Хөрээженнерниң күш-ажылының, не-чашты камгалаарының айтырыгларының төлазы-биле комиссиязының июнь 19-та болган хуралынга ол дугайын чугаалашкан.

Аңаа сес ел, чүве чугаалаанар адырның техниктиг чепсегленишкинниң, ажылчынарга таварымчалыг будурүлге болгаш культура-амыдырал бөйдәлдарын тургузар талазыбиле эвээш эвес чүүлдерни кылып чорутканын демдеглээн.

Депутаттар четпестерже болгаш оларны узуткаарының өргааларынче хөй кичээнгей салган. Дыка хөй будурүлге черлеринде күш-ажылдың таварымчалыг болгаш айыыл чок болуур бөйдәлдарын тургузар талазы-биле ажылдың хөшкен чорун тураарын олар чугаалап турганнар. Ылаңгыда хөй сеннег хөрээженнерниң хол-биле кылыр ажылдыг цехтерде ажылдап турары дыка четпес.

1986—1990 чылдарга күш-ажылдың бөйдәлдарын экижеддирикеп, оны камгалаарының болгаш сеннег-кадыкшылдыгга хемчегларниң планнарын тургузарда, ажылчыннарның, хамыктың мурнунда хөрээженнерниң ажылының айыыл чок болурунуң талазы-биле хемчегларын айтырының чугулазын комиссиязының хүүзээ өргөн доктаалында демдеглээн.

Комиссия хөрээженнерниң ылаңгыя уругларлыг хөрээженнерни долу эвээ шактыг чүрүмнүг болгаш таварымчалыг графиктиг ажылдарга келбээ-биле хаара тударын министерствога сүмелээн.

(СЭТА).

● Моол Арат Республиканың көдээ ажыл-агыйы улам хөгжүүр. ● Баганур—МАР-да эң улуг хөмүр-даш разрези. ● «Тайме оф Индиа»: ССРЭ-биле найырал — Индияның даштыкы политиказында кол чернн ээлеп турар.

МАРН ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Июнь он сесте ачаа Моолдун Арат-тың-Революстуг намының Теп Комитежиниң пленуму болган. Пленумга МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх «Көдээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң болгаш чонкуң аъш-чем хандырылгазын экижеддиринең тодаргай сорулгалыг программазы болгаш ону боттандырарының кол-кол айтырыгларын деп нлеткелди кылган.

Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының еске-даа чурттары-биле МАР-ның ӧкы-дүжүмө найыралы болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазы чайгылыш чокка калбарып база ханылап, социалистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседиргинге таварымчалыг байдалдарны тургузуп турар деп, нлеткелчи демдеглээн. Бистиң чурттуң социалистиг дем каттыжылгазынга хамаарыжыры, ооң чурттар аразында күш-ажылдың социалистиг хумаашкынының идеткейлиг киржилгези чурттуң экономиказын хөгжүдериниң болгаш ажылктыг чоруун улгаттырарының шиитпирлиг фактору боол келген болгаш ындыг болуур-даа ужуруут. Бистиң организацияларывыс шупту-зу, ооң-биле чергелештир, Совет Эвилелиниң Аъш-чем программазын боттандырып турарының байлак дуржулгазын чогаадыкчы ёзу-биле өөренир ужуруут.

МООЛДА ЭҢ УЛУГ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). 1984 чылда бүгү улустуң социалистиг чарыжынга чедиишкиннери дээш Бөгөмүрүнүң хөмүр-даш разрезинниң интернационалчы коллективинге МАРН ТК-ның, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң, Моол профэвилелдериниң Теп чөвүлелиниң болгаш Арвез ТК-ның Кызыл тугун тывыскан. Дөгжилар чадыл алган чедиишкиннерни бижыглөөр дээш чаа бедиткен хүлээлгени алган — бо чылын чуртка 175 муң тонна хөмүр-дашты немей бээр деп шиитпирлээн.

Бөгүнгү Бөгөмүр — Совет Эвилелиндин келген боду чоруур күчүлүг экскаваторлар, аар чүк свертүр самосвалдар, еске-даа бедик будурүкчүлүг техника-биле чепсеглеген амгы үениң болбаазыраңгай будурүлге черн-дыр.

Моол дөгжилер онза кезэнгейни боттарының совет эштерининң дуржулгазынче сөлөн турарлар. Ында «Найрамдал»-«Дружба» дээр каттышкан 60 бригадалар болгаш экипажтар ажылдап турар. Олар бүгү-ле чаа болгаш мурнакчы чүүлдерниң өзүлүг школазы болбушаан, моол аныяктарның күш-ажылчы болгаш интернационалчы дыңзындылгазын экижеддиринге улуг чергелин-биле идиг кылып турар.

Бөгөмүрүнүң хөмүр-даш разрези төлевилээн күчүзүнге четкеш, чурттуң теп районнарын оттулар чүүл-биле хандырар талазы-биле Моолда эң улуг будурүлге боол, чыл санында-ла алды милянон тонна хөмүр-дашты бээр өөрөөр.

САЛГАЛДАРНЫҢ ХАРЫЛЗААЗЫ

Субботада оглум өөренгеш, ширип ора-ла хөөрей-дир: «Ачей! Даарта Батху кээр. Иймээн хене солуун кылыр бис».

— Хене солуннар темаазы чүл!—деп айтыраарымга:

— А. С. Пушкинниң «Дубровскийже» деп тоожузу —деп, Юра харыылады.

Улуг-күнде эртен эжим эвоногу дөгжеды. Кирип келзе-ле, Батху.

— Экии, Володя ажыл!

— Экии, Батху, кир-кир!

Шевергиин оол, дас-кара характерлыг Батху бистиң Юраавыс-биле чаңгыс класста. Бешинчиклассчылар. Бажыңнарының аразы ындыг-ла ыраак эвес. Үргүлүү кады кичээлдээр, кады ойнаар чүвелер.

Оолдарның ажылы шуудай берген. Оларның далаш чок чугаазын дыңнаалай бердим. Аныяк Дубровскийни кайгап, магадап, Мария Кириловнаны кээргедилер-даа. А. Троекуров хаанның каржызын ында-ла сайгердилер.

Ооларны көрүп оргаш, калган адам чугаазын сактып келдим.

Оглувусту кырган-ачазынга турасказал кылдыр Юра деп адап алган бис. Мээң ачам Юрий Тимин совет-мсол дайынчылар аразынга тургаш, 1945 чылда Квантун армияны чылча шаварынга киришкен. Ол үттүндүрбас хүннер дугайын мөңгө бо-ла чугаалай бээр турду. Интернационалчы найыралдың ачызында кашкеш айыыл-халапта чайлаанын ол сактыр болган.

— Ачай! — деп, Юра мени кыйгыйды. — Кайы хире чуруп алган-дыр бис!

Столга чеде бердим. Кара тушь-биле шыйган шыңгыы шугумнарны өңнүг фло-эстер-биле чымчадып каан. Бүгү деягейге билдиктир генийниң профилин ол-ла хөөрээр кылдыр чураан.

— Эр хейлер-дир силер, ооолдар!—деп мактадым.

Батху биле Юра хүлүмзурдулээр.

Ол үүн тергиин аяс хүн болган. Эртенги чылыг хүн найысылалче чырык хереледеин харам чок чажып турган. Шилдең агаар дүвү чок дээрни улам бедик болгаш ак-көк кылып турган.

Ажылынга сеткилин хенган ооолдар аразында хөглүг чүгаалашкаш, ойнап үне бергенер. Өрээл шыптың берган.

Ийи бичии интернационалчының кылганы хене солуннү топтап тур мен. Эртен ону школага азыптар, өөреникчилер, башкылар көөр, номчуур дээш.

Аймактың кызыгаар чоогунда беш школаларының база Тываның ол чоогта школаларының өөреникчилерниң боягы пионерлериниң ужуражыышкыннарын, кады чыыштарын эрттирери чаагай чанчыл апарган. Туркеваадыг хүннер таварыштыр делегациялар соңчулгазы, янзы-бүрү угланыышкынныг хемчегларни эрттирери база чаңчылчаан.

Коммунистиг тургузуушкунга Тыва АССР-ниң чедиишкиннериниң чижээнге 1984 чылда ССРЭ-ниң хүннерин бистиң чүртүвүскә эрттиргени улуг ужур-дузалыг болуушкун болган болгаш СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының түүнели болур тыва улустуң кайгамчык чедиишкиннери-биле, сайзыралы-биле ханы, чоок таныжар арганы ол берген. Ол үеде аймакка Тываның чедиишкиннерин пропагандалаарының он хонуун эрттирип, будурүлгелерге, албан черлеринге митингиверни, хуралдарны, найырал кежээлерни, лекцияларны, беседаларны организастаан.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки туре-биле бактаап киргенинге туркеваады ӱш-ажылчы шалыпчы 40 конукту аймакка эрттиргенин демдегләзэр өөрүнчүг. Ынчан 44 организация, 191 цех болгаш бригада, 5,6 мүң кижи эрткен чылдың он айларының планныг даалгаларын хүүсаадан эрте күүсеткен.

Бо чылдың апрель айда МАРН Убса-Нур аймак комитеди биле СЭКП Тыва обкому Улангом хоорайга «СЭКП — Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң сорук кирикчизи болгаш организакчызы», «Совет Эвилелиниң делегейниң нийги дайынынга Тиилелгезиниң төөгүлүг ужур-дузазы» деп темаларга эртем-практиктиг конференцияны эрттирген. Аңаа СЭКП Тыва обкомуның лекторлары, Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының телээлекчилери, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери В. В. Грязев, А. К. Ак-оол олар киришкен.

Соолгу чылдарда бис Тыва АССР-ден хөй сеннег мурнакчы дуржулганы өөренип көрүп ел, үлетпүр будурүлгелериниң, нам, күрүне, хөй-ниити организацияларының ажылынга ажыглап турар бис. Чижээ, Кызыл хоорай Советтиниң күүскомунуң шиитпирлер күүселдезиниң хыналдазының болгаш контролюнуң карточка аргазын улус депутаттарының аймак Хуралының күүсекчи эргелелиниң килдистериниң болгаш бюрозунуң, чамдык суумларның, Улангом хоорайның ажылынга ажыглап киргенин. Чыжыргана ажылдап кылыр будурүлгө, коммунал ажыл-агыйның болгаш амыдырал хандырылга эргелелиң, транспорт талазы-биле эргелел ышкаш организациялар боттарының шефтешкен организацияларыбиле социалистиг чарыштың керээзин өзүгөвр ажылдап турар. Оларның аразында будурүлге планнарын күүседиргинге улуг чедиишкиннинг болганнар бар. Аймактың коммунал ажыл-агыйының болгаш амыдырал хандырылгазының комбинадының чымчак хеп дээреер цеги Совет Тываның Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң хүүда чагыглар дээреер бригадазы-биле социалистиг чарыштың ажылдаанының түүнелинде хүүда чагыкчыларга хеп дээреринең хүүсаазын 2—3 хонук кызыргаан, коллективтиң 17 ажылчыны мергежилин бедиткен.

Аймактың каттыжаан эмнелгези Кызыл хоорайның теп клиниказ эмнелгези-биле кады ажылдажылгазын хөгжүдүп база ханылатпышаан, бедик мергежилдиг эмчи кадрларын чалап, аарыг кижилерни шинчиирингө киириштирип, тускай консультацияларны ел турар.

Ниитиг аймак хемчээлдиг алырга 20 суму, будурүлгө, ажыл-агый организациялары Совет Тываның 30 ажыг мурнакчы дуржулгазын, аргаларын шиңгээдип, ажыглап турар. 5 суму, 12 албан черлерә, будурүлгө, ажыл-агыйлар боттарының Тывада терелдешкек будурүлгелери, организацияларыбиле доктаамал харылзааларны түдүп турар. Оя харылзаалар чаагай келир үеликр.

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннерин эрттирери-биле холбаштыр Совет Тываның бүгү ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан байыр чедирип турер бис.

Б. НЯМА,
Убса-Нур аймактың профсоюзтелдиниң даргазы.

Монгуний ЧИМИД.

ЭЛЕЗИННИГ ЭЭН ЧЕРДЕ

Талыгыр бол, орук хемчээн санавайн,
Далдарал чок мында чедип келгеним бо:
Эге ыржым, алдынганчак элезиннер...
Эргилелдер хатка катказ эрин-биле
Элдепейлиг бир-ле чүве сымыранчыр.
Эзи болгаш олуг бо-дур. Гоба бо-дур!
О, чок.
Ол шын эвес!
Ачы чырык салым-чолду ескертпикен:
Амгы үе, аймак хөй чон, чылдар девиш
Эзи черни диргизипкен. Чаазалга-дыр!
Бүзүрел чок боже кайын келир деп мен.
Бүгүдеңнер... Төнчүзү чок талыгыр де.
Эзи чер деп че! А суг кайын келген деп сен!
Эңме-дик чок тудуг-суурлар! Амыдырал!
Билдингир-дир. Чок-чок!
Билдингир-дир! Билдингирге — характары
Чылчырыктай чаймап келир, угаанарны
Чырыдып кээр, шынзыдып кээр—кайгамчык-тыр!
Кандаан хову кунуруза, тараа-биле
Канчап мынчаар чалгыглаңдыр шыптыганыл!
Кайынын келген бугаларыл! Тооллуун ала!
Харын черле шүлүкчүлер иштп алган.
Чүрүкчүлер ажарган чер чүрүй шыйын.
Чүрттүп кужун, чонуң эзин коргускенн—
Чүрүмалдар балаттынмас хереңи-дир!
Дээрээл эвес черлеп мында туулгаан келген.
Телефон бар. Тракторлар ыржым үреп.
Деятемнерни дадаазынай диле каапкан —
Деңгер-ле бо, моңу хову көрген деп бе!
Шөтпиң шаанда көрген магат—мынчан харын
Шак бо хову дужаа чыткан. Чалгынныг чон
Хүртүлериң кужу-биле эзи черни
Хүлүмзүртүр чемкинчидип үндүрүпкен
Шырай арны өөрүшкүден чырыттынган
Шынап чок дээн маадырларны көрүп тур мен.

Очулдурган О. СУВАКПИТ.

Дожоогийн ЦЭДЭВ.

ОТ БОЛГАШ СУГ

Отте чалбыш даңгаар өрү кодурнур-дур.
Оон шугы, суг-даа куду агар боор-дур.
Оңу, чүл ам, чөрүлдешкек дээр сен бе!
Отту бүрүп өжүреерде сугну кудар.
Отка сугнуң боду база хайнып турар.
Оңу база чөрүлдешкек дээр сен бе!
Отте дүлжен дамдыларны көргүлээн мен.
Оттуң сугже чаштаанын-даа көргүлээн мен.
Олар черле чөрүлдээлиг эвес дээр мен.
Амыдырал — от чок болбас, бүзүрээн мен!
Амыдырал — суг чок болбас, бүзүрээн мен!
Амыдырал — оттуң, сугнуң каттыжыры дыр!

Очулдурган М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ХҮНЧЕ КӨРҮНГЕН ЧОННУҢ ЧОГААЛЫ

Эрткен чылын болуп чогаалчылар-биле кады Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге чорааш, Азиянын бурунгузу сонарында шонупкан, кожавыс чонның амгы хүннерде чечектелген чуртталгазы-биле таныштывыс. Ол чечектелишкиннерниң демдектерин найысылаа Улан-Батордан, ырак болгаш делгем Чөөн-Гоби аймагның мөлчүн сумуларындан база Дархан биле Эрдэнэт хоорайларның үлеттүр будүрүлгелериндэн дээраан көрүп болур.

Хүнче көрүнген кижилерниң додуккан хүрең шырайы, чоргаар хөңү сыны, ажык болгаш өөрүшкүлүг хүлүмзүрүү мүнмүү чылдарда теократ ламаларның, феодал дүжүметтериниң мурнунга сөгүрүп, мүнчүлгелиг чуртталгага ооргазын хөндүрбейн чораан араттарның мунгаргай, түрөөгүн овур-хевири-биле канчал деңнежирил! Улуг Октябрьның ачызы-биле өөскээн үлүсчү революция моол араттың чүгле даштыкы девиринге эвес, харын оон үгаан-медерелинге хаңы ескерлиишкиннерни, ёзулуг революсчу эргилдени болдурган. Феодализмниң дүмбей чүс чылдарындан социализмче —60 ажыг-ла чыл дургузунда, үр эвес хуусаада — херии базымны кылган улустуң төөгүзү-биле Улан-Баторда төөгү болгаш шажын музейлеринден, Сайн-Шанд хоорайда аймактың чурт-шинчилел музейиндэн танышкан бис. Улусчу Моолдуң социалистиг тургузуушкунуга улуг чедиишкиннерни найысылалда Революция музейин, В. И. Ленинниң музейин, Уран чүруулга музейин тодаргай көргүзүп делгээн. 1911—12 чылдарда моол араттарның хосталга дээш демисселии, 1921 чылдың үлүсчү революциязының төөгүзүн, В. И. Ленин-биле моол революсчуларның үжүражыышкынын, моол коммунистерниң партизын быжыглаар, оон чон-биле харылзаазын улам сырый болдурар талазы-биле пролетарметтың улуг башкылыкчызының чөгүлгелерин көргүзүп, тодаргай билип алдывыс.

Амгы Моолдуң литературазы мандып орар чаяа ышкаш, ханы, быжыг дазылдыг болгаш магалыг ноогаан бүрүүлерлиг. Оңу хөй санныг адырлыг болгаш дамыралдыг улуг хем суггарып, өргүн шапкын хөгжүлдениң далайынче аппар чыдар. Эрги моол литература алды чүс чыл бурунгаар бижиттинген «Бурунгу тоожудан» эгелеп билдиннип турар. Оңу — эрги моол литератураның янзы-бүрү жанрлар-биле бижиттинген төөгү демдеглелдери болуру-биле чергелештир, моол улустуң чечен чогаалының алыс үезин салган судур дээп санап турар. 1600 чылдар үезинде ол чогаалга үндезилээш, Саган Сэцэн «Эртинелиг тоожу», Лубсан Данзан «Алдын тоожу» база билдинмес автор бижээн «Сарыг тоожу» деп төөгү чогаалдарын оон соонда чүс чылдарда Галдаңның «Эртине эреге», Инжинаштың «Көк нома» деп чогаалдары кастүп келген. Эрги моол литератураның кол онза чүүлү болза, ында төөгү бижилгелеон колдаан, феодал ызыгүүртаннарның аажы-чанын болгаш оларның ужуралдарын чыгытканы болуп.

Эрги Моол литература чонның амыдыралындан үзоорук, бөдүүн кижилерниң амыдыралынче хамылавайн турган. Ынчангаш 1921 чылдың үлүсчү революциязының чылдарындан эгелээш, чаа моол литератураны үндезилеп тургузары оны моол коммунистерниң «деологиязынга дүүштүр эртемниг коммунизмниң өөредилин барымдаалап хөгжүдери чугула апарган.

Баштайгы үеде «Шинээ Кэхтэ», «Залуучуттар» («Чалыыларя»), «Кызыл пионер бүгүдээ» дээш ышкаш, бистин Тывага үжен чылдарда база иептерей берген, революсчу ырлар чөгүлээлээп үнген. Алтай сынарының үзектеринден тура, Халзан-Голдуң эриктеринге чедир бүгү Моол оларны ырлажып турган. Дараазында кыскажок үнген чогаалар парлаттыкып эгелээн. Оларның авторлары — Цэндийн Дамдинсүрэн, Дашдоржийн Нацагдорж, Сонамбалжирин Будаажаб, Бямбын Ринчэн, Дондогийин Цэвээгмид чаа моол литератураның үндезилекчилери болуп, чонның сүндүткелин чаалап алган.

Социалистиг Моолдуң чаа революстуг реализмге үндезилеттинген чечен чогаалының эгезин салган Дашдоржийн Нацагдорж 1906 чылда төрүттүнген. Төрелдери Төп аймактан Ургага (амгы Улан-Баторга) көжүп келген. Ынчангаш оон чаш болгаш элээди назыны, орустап Ургa деп адай берген, Өргөө чоогунга эртнем: национал-хосталгалыг революционның чылдарында Д. Нацагдорж араттың революстуг шеринниң дайынчызы, политажылдакчызы болгаш төп штабтың бижээчизи, шериг чевүүлелинниң кежигүнү боол чораанын төөгү документилери чугаалап турар.

Цэндийн Дамдинсүрэнниң 1929 чылда бижээн «Хостурган кыс» деп тоожузу моол литературада баштайгы улуг хемчээлдиг проза чогаалы болур. Ц. Дамдинсүрэн «Буурул баштыг аваа» деп шүлүглели-биле моол шүлүк чогаалынга чаа жанрның эгезин салган. Ц. Дамдинсүрэн «Гэсэриадаңы» төөгүлүг үндезинниерии болгаш алыс утказын тайылбырлаш, филологиже эртемнериниң доктору эртем чадазын чедип алган. Удаттаанда чогаалчыны МАР-ның Эртемнер академиязының чиңгине кежигүнүнге сонгаш, академик этты тывыскан.

МАР-ның Сайыттар Чөвүлелиннің даргазының орлакчызы, культура эамызының сөйбиды Дондогийин Цэвээгмид — «Башкы» деп романның, «Өөреникчи Ганбат», «Болд биле Самбу», «Кадарчы Найдан» деп тоожуларның, «Алагдей» деп шүлүктээн тоолдуң автору — Моолдуң үргүлээ чогаалының үндезилекчилериниң бирээзи болган.

Бежен чылдарны соолгүредир моол проза чогаалының улуг хемчээлдиг жанрларының шапкын төгжүлдези эгелээн. Д. Намдагтың, Д. Цэвээгмидтиң романнарындан аңгыда, Ч. Лодойдамбаның «Алдайда», «Арыг сугнуг Тамир», С. Дашэндэвтиң «Кызыл хөөа», Ж. Пүрэвтиң «Үш доңа», Л. Тудэвтиң «Дагдан батқан уер», «Көшкүннер. — Сууркуһнар», С. У. Удвалдың «Улуг салым», Б. Ринченниң «Ховуда керел» деп романнары амгы моол литератураның бедик чаваже депшилгезин хереченнел турар чогаалдар болу берген. Ч. Лодойдамбаның «Арыг сугнуг Тамир», С. Удвалдың «Оттөрээн», Л. Тудэвтиң «Соңгу чүктүң шолбанынче» деп тоожулаан чогаалдары-биле тыва номчукчу танышканын билир болгай силер.

Моол чогаалчылар барык-ла шүлүк, проза болгаш шын жанрларынга хары угда бижип турар. Оон чижээнге Лодонгийн Тудэвтиң чогаадыкчы ажылын киирип болур. Ол баштай шүлүктер болгаш кыскажок чечен чугаалар бижип эгелээн. Д. Нацагдоржуун, оон дараазында салгалдың чогаалчылары Ч. Лодойдамбаның база өскелериниң-даа чогаалдарын кызымак өөреним, эртембилгиже чүткүлүн салбайн, күүленнип, хөй-нинтизиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип келген. Оон баштай бижээн. «Аргада ээт», «Лыжа изин», «Дургунмар», «Ий» сеткил», «Аас-кежик» дээн ышкаш чечен чугаалары, роман, тоожу жанрларын шинээдип алырынга дузалаан.

Чогаадыкчы дүржүлгези бааан тудум Л. Тудэв амгы үеник амыдыралын чогаалга көргүзеринниң чугулазын биле берген. Гобиниң карак четпес делгемнеринге коммунист Г. Лодойжу-биле ужуражканының түннелинде чогаалчының «Кешкүн хонаштардан сууржулгаже» деп чаа романы көстүп келген.

Арат ажыл-агыйларны «коллективизастаавы-биле, хөмүр болгаш молибден будүрүлгелиг Налайха, Эрдэнэт ышкаш чаа хоорайларны тудуп тургусканы-биле моол улус — улусчу революциянын тиилелгезинниң соонда — эң чугула төөгүлүг тиилелгелерни чедип алган. Ол болза, моол коммунистерниң маадырыяыг, эрес-шудургу күш-ажылының ачызы-дыр. Революциянын тиилелгези дээш Д. Нацагдоржуун, С. Буянэмэхтиң тулчуушкуннарга шууг киржип чораанын ышкаш, үстүнде демдегээн улуг тиилелгелерни чедип алырынга моол чогаалчылар боттары дорт киржип, чогаадыкчы салым-чаяанының күжү-биле моңку хей-аът кирип, мурнакчыларны алгайөөрээп, озал-салгаларны сойгалап илередип, боттарының бичө эвес улуун коммунизмниң чырыткылыг идеалдарын бадыткаарынга кирген. Амгы моол литература делегейниң бүгү диптеринде иептерей берген, орус, англи, венгр, вьетнам, япон болгаш өскедээ дылдарда очулдуртунуп турар.

Юрий КЮНЗЕГЕШ.

МООЛ КЫСКА

Аткан даңны хаялаңдыр
Алдын түннүң ошкаанын дег,
Эжим моол кыс
Шончалайым
Эзилдек чаңың мени
өөрткен.

Хүрең чаактыг моол уруг,
Күзелимче оруум болдуң,
Өгге чайнаан хүлүмзүрүүң
Өлчейлиг үзи өгээзи-дир.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗААЛАР

Моол, совет улустарның быжыг найыралының база бир тодаргай херечизи — бистиң республиканың ажыл-ишчилери кожа-хелбээ кызыгаарлажып турар Моол Арат Республиканың аймактары-биле найыралды, кады ажылдажылганы чылдан чылче улам быжыглаар дээш план өзугаар ажылдап, делегацилер солужуп, экономика, культура талазы-биле арга-дүржүлгезин өөренип, бот-боттарының чедиишкиннерин калбаа-биле пропагандалап, иептередип турары болур. Ол дорт харылзааларның уре-түңнелдиин бадыткап турар чижектер долу. Чижээлээрге, Завхан, Убса-Нур аймактарның үлеттүр будүрүлге, амыдырал хандырылга болгаш кодээ ажыл-агый каттыжыышкыннар, ол адырларга бистиинде чедип алдынган мурнакчы дүржүлганың он ажыг хевирлерин боттарында иептередип, ажыглап турары өөрүнүүр. Убса-Нур, Баян-Ульгий аймактарның тудуг организациялары ажылдың будүрүлге шөлдеринге авария чок ажылдаар совет дүржүлганы ажыглап турар.

Убса-Нур аймактың Сагил, Тэс, Завханның Шулустей болгаш Тудэвтей, Баян-Ульгийнин Алтай сумуларының кодээ ажыл-агый каттыжыышкыннарының специалистери болгаш мурнакчылары бистиң республиканың Суг ажыл-агый министерствозунуң суггарылга черлеринде болгаш организацияларында база Тес-Хемниң «Тес-Хем», Кызыл районнуң «Тиилелге», Тандының Дүржүлга станциязы, «Коммунизмниң херели», Эрзинниң «Чаа орук» совхозтарынга барып, одар-белчимир камгалаарын, чайгаар бүткен сугларны суггарылга черлеринге ажыглаарын, ишкинги курлавырларны чөп ажыглаарының арга-дүржүлгезин өөренип көргеннер.

Оон-даа өске ажыл-агыйжы харылзаалардан аңгыда МАРның культура хүннерин Тывага, Тыва АССР-ниң хүннерин Моолга организастап, декадаларны, айларны эрттирип туроары чаагай чаңчыл апарган.

ЧУРУКТА: МАР-дан өөнүктер Кызылдың школачылары-биле.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

ТЫВА АССР-НИҢ КОДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУ

бухгалтер үчёдунун болгаш отчёттуг болуп чоруктуң кылдыс начальнигиниң орлакчызынга, үчёт талазы-биле улуг экономизинге совхозтарга 3 чылдан эвээш эвес ажылдаан кижилерни, машинакчыларны чалап турар.

Адреви: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, № 30, кадрлар кылдынзын, телефон №№ 2-41-44, 2-43-80.

КЫЗЫЛДАН

17.50 — Телемедээлер. 18.00 — «Азия төвүн». 18.25 — Кызылдың ажылчы чоннарының болгаш хей-нинтизиниң телээлекчилериниң МАР-ның Тыва АССР-ге хүннериниң ажыттынарынга туралаатказан байырлыг хуралы. Республиканың хөгжүм-шиин театрындан дамчыдар.

МОСКВАДАН

20.35 — Алкоголизмниң тоолазының дугайында «Ие» телефильм. 21.00 — «Ие». 21.35—23.05 —«Похищение скакуна». Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хроника одного лета». 3 серияльг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 9.25— Док. фильмниң премьеразы. 9.45 — «Спор-клуб». 10.25 — Кара суглар. 11.10 — Совет чуруулга уран үүлү. С. Конемхов. 12.00 — Уругларга фильм. 13.15— Телефильм. 14.15 — Композитор Е. Мартынов-биле ужуражылга. 15.05 — Англы дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 15.35—15.40 — Медээлер. 16.40. 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Груз без маркировки» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тайна острова чудовищ» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Самрат» 14.00, 16.30, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Господин Великий Новгород» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00. «Юрка сын командира» 10.30 шактарда.

Роспотребсоюзтуң дараазында техникумнерге Тываның Респотребсоюзу 1985—1986 өөредилге чылдарында түлээп алышкынны чарлап тур:

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

Аъш-чем барааннарын садыглаарын организастаавы болгаш товароведение.

Аъш-чем болгаш үлеттүр барааннарын садыглаарын организастаавы болгаш товароведение.

Совет садыгда пландавашкын.

Бухгалтер үчёду.

Кооператив садыын организастаавы болгаш эргелеп-башкарары.

ИРКУТСКИНИҢ АҢ-ӨЛҮҮН БОЛГАШ АЛГЫ-КЕШ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

Аңнаашкын ажылы болгаш аң остүрери (хундуску салбыр).

Аң-өлүк болгаш алгы-кешти товароведениези (хундуску болгаш бот-өөредилгелиг салбыр).

Кодээ ажыл-агый продуктуларының товароведениези (хундуску болгаш бот-өөредилге салбырлары).

Правоведение (хундуску салбыр).

КОСТРОМАНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

Будүрүлге өөредилгезиниң мастери.

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

Хлеб быжырарының будүрүлгези.

Техникумнарже кирерде дараазында документилерин дужаар:

Билдиримишкин, ортумак эртеминиң дугайында документизи (боду-биле), 3Х4 темчээлдиг 6 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден үшта бижилге (ажылдап турарлар), 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, кооператив организациязының өөредил чоруткан бижии (бот-өөредилге салбырынга кирип турарларга).

Товароведение болгаш технология талазы-биле мергежилдерге киирерин күзээнчер дараазында эртемнерге экзамен дужаар: орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), химияга (ааc-биле), товароведениеге — орус дылга болгаш литературага — (бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге, өске артыкнарынга —орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), математикага ааc-биле.

Иркутскиниң аң-өлүк болгаш алгы-кеш техникуму документилерни июль 5-ке чедир, өске техникумнар июль 20-ге чедир күлээп алыр. Оларны чорудар адреви: Тыва республиканың Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 31, кадр кылдынзын, тел. 2-27-24.

МООЛ АРАТ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТЫВА АССР-ГЕ ХҮННЕРИ

Кол-кол хемчеглериниң ПРОГРАММАЗЫ

ИЮНЬ 21-ДЕ

18.30—Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүниринге тураскаатказан Кызыл хоорайның ажылчы чонунун болгаш хөй-нинтизиниң телээлекчилериниң байырлыг хуралы. Байырлыг хуралдын болгаш МАР-ның уран-үүл мастерлериниң концертинин дамчыдылгазы телевидениинин ийиги программазынга болур.

ИЮНЬ 22-ДЕ

10.00 — «Социалистиг Моол» деп делгелгеге СЭКП обкомунун Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар

15.00 —«Моолдун амгы чурулга уран үүлү» деп делгелгени Чурукчулар бажыңынга ажыдар

17.30—Моол фильмнер кинофестивалының ажыдыышкыны «Найырал» кинотеатрга болур.

Кызыл хоорайга болгаш республиканың районнарынга МАР-ның уран үүлү коллективтериниң концерттериниң ГРАФИГИ

ИЮНЬ 22-ДЕ

13.30 — «Кызыл тараачын» совхозтун Культура бажыңынга концерт

19.30 — МАР-ның уран үүлү мастерлериниң Хөгжүм-шиин театрынга концерти

ИЮНЬ 23-ТЕ

12.00 —«Революциянын чалбыыжы» совхозтун Культура бажыңынга концерт

15.00 — Хандагайтыга районнун Культура бажыңынга концерт

19.00 — Самагалдайга районнун Культура бажыңынга концерт.

ИЮНЬ 24-ТЕ

12.00 — «Чаа орук» совхозтун Культура бажыңынга концерт

19.00 — Эрзинге районнун Культура бажыңынга концерт

ИЮНЬ 25-ТЕ

19.00 — Хөгжүм-шиин театрынга концерт

ИЮНЬ 26-ДА

12.00— «Улуг-Хая» совхозтун Культура бажыңынга концерт

19.00 — Чадаанага районнун Культура бажыңынга концерт.

Моол фильмнерниң кинофестивалының ПРОГРАММАЗЫ

ИЮНЬ 22-ДГ

17.30 —«Найырал» кинотеатрга моол фильмнерниң кинофестивалының ажыдыышкыны. «МАР 60 чылда» деп документалдыг фильмниң болгаш «Запах земли» деп уран-чечен фильмниң орус дылга көргүзүү

14.00 — Кызылдың «Пионер» кинотеатрынга «Слушайте на той стороне» деп уран-чечен фильмниң орус дылга көргүзүү

19.00 — Шагаан-Арыг хоорайның «Совет Тываның 40 чылы» кинотеатрга «Борьба» деп уран-чечен фильмниң орус дылга көргүзүү

ИЮНЬ 22—24-ТЕ

Эрзин районнун Эрзин, Нарын, Мөрен, Булун-Бажы суурларының Культура бажыңнарынга моол дылга «Пять пальцев одной руки», «Пока неженатый», «Зять», «Гордый орёл» деп уран-чечен фильмнерни көргүзер

ИЮНЬ 23-ТЕ

11.20 —«Найырал» кинотеатрга «Высокое небо Монголии» деп документалдыг фильмниң орус дылга көргүзүү

14.00 —«Пионер» кинотеатрга «Слушайте на той стороне» деп уран-чечен фильмниң көргүзүү

14.00 — «Чайгы» кинотеатрга «Моол 60 чылда» деп документалдыг фильмниң орус дылга көргүзүү.

ТВ

ИЮНЬ 21-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ие». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чаазер хоолдар. 9.25 — «Выбор цели». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.40 — Мультфильмнер. 11.10—11.15 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүргүзүнүң херээ». Док. фильмнер. 15.25 — Төрээн черниң аялгалары. Кишинёвтан дамчыдылга. 16.00 — Москва. Фестиваль! 16.45— «Александр Твардовский». Док. телефильм. 17.45 — «Дем каттыштырылгазы». 18.15 — «Чүге чааннар?». Мультфильм. 18.30 — Концерт. 18.— Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.50 — «Выбор цели». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ие». 21.35 — Фильм-концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хроника одного лета». 3 серияльг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 9.25— Док. фильмниң премьеразы. 9.45 — «Спор-клуб». 10.25 — Кара суглар. 11.10 — Совет чуруулга уран үүлү. С. Конемхов. 12.00 — Уругларга фильм. 13.15— Телефильм. 14.15 — Композитор Е. Мартынов-биле ужуражылга. 15.05 — Англы дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 15.35—15.40 — Медээлер.

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ

1985-86 өөредилге чылында 10 класс дооскан билиглиг ооларны болгаш «ыстарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле хүлээп алырын чарлап турээ:

— **фельдшер салбыры** — өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

— **сестра салбыры** — өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

— **дыш эмчизиниң салбыры** — 1-ги болуктуң өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

Билдиришкиннерни августуң 14-ке чедир хүлээп алыр.

Өөренирин күзээнчер дараазында документилерин дужаар:

1. Билиниинң дугайында аттестат.

2. Ажылдаар черинден азы школадан характеристика.

3. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

4. Ажылдап турган болза, күш-ажыл дептеринниң хоолгазы.

5. 3Х4 см темчээлдиг 6 фото-чурук.

6. Өг-булезиниң байдалынын дугайында шынзылга.

Киреринниң шылгалдаалары август 1-дэн эгелээр.

АДРЕС: Кызыл, Кечил-оол, 2 «а», хүлээп алыр комиссив. Телефонар №№ 2-41-19, 2-10-28.

КИНО

ИЮНЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Девочка с синим рюкзаком» 9.30. «Чёрный коршун» 11.20, 13.00, 17.10. «Травната» 14.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кинософорин 9.30. «Паршютистэ» 11.00, 13.00, 20.30. «Ий» 11.00 14.50.

Редакциянын адреви: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24 2-23-54, карымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийже амыдырал болгаш үлеттүр «илдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизининг 2-41-27, «информация» килдизининг 2-20-60, культура килдизининг 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизининг 2-21-47, «орректорларның 2-27-41, бухгалтериинын 2-12-45 солуу келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуу неделяда 6 катаа үнер.

Чагы № 3054.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының деректериниң талазы-биле курттье комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00101

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 145 (12835) | 1985 чылдың июнь 23, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ХУУСАА БЕТИНДЕ АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР

Күрүнениң бирги чергелиг ужур-дузалыг бүдүрүлге күчүлерин болгаш объектилерин 1985 чылда хуусаа бетинде ажыглалга киирери дээш социалистиг чарышты калбартыр талазыбиле тудуг, монтаж организацияларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтериниң инициативазының дугайында

СЭКП Төп Комитединиң бо айтырыг талазыбиле хүлээп алган докладында Москва болгаш Ленинград тоорайларының, Украин ССР-ниң, Грузин ССР-ниң, Азербайджан ССР-ниң, Литва ССР-ниң, Алтай, Приморье крайларының, Башкир болгаш Марий АССР-лериниң, Белгород, Вологда, Пенза, Саратов, Челябинск областарының болгаш өске-даа чамдык республикаларның СЭКП-ниң XXVII съездиниң алдар кылдыр күрүнениң бирги чергелиг ужур-дузалыг 54 бүдүрүлге күчүлерин болгаш объектилерин 1985 чылда хуусаа бетинде ажыглалга киирер талазыбиле немелде социалистиг туразагаан алган тудуг, монтаж организацияларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтериниң инициативазын чүүлдүг деп сеңээн.

Ол инициативаны калбаа-бile нептередириниң организациялы болгаш масса-политиктиг ажылды үгландыраарын, тудугларның болгаш бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтериниң күжениишкиннерин ажыглалга киирер ужурлуг бүгү күүлерни бо чылда ажылдаып киирерин чидирарынче мобилизастаарын эвилелдиишен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, СЭКП крайкомнарынга болгаш обкомнарынга сумазаан. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге идиг болдурер депшилгелиг технологияларны, тургузуг материялдарының, чаа техниканы болгаш бедик бүдүрүшкүлүг техниканы бүдүрүлгелерниң практиказынга шилгээздиришбile болбашкан бүдүрүлге черлерни тударынче онза кызагийни үлегдедирген. Чүрттавгенның, социал-амыдыралдың, агроүлетпүр комплекизиниң болгаш чоңнуң тереглеп баравнарының кыйын үндүрер бүдүрүлгелериниң объектилериниң тудуг планнарын күүседиргe шыңгыдыр партийзи контрольду тургузар. Кышка бөреткел-биле болбашкан тудуг ажылдарын чогуур үезинде доозарын хандырар.

ССРЭ-ниң Аво тудуг министерствозу, ССРЭ-ниң Үлетпүр тудуг министерствозу, ССРЭ-ниң Тудуг министерствозу, ССРЭ-ниң Чөөн чүк тудуг министерствозу, Транспорт тудуг министерствозу, Кедээ тудуг министерствозу, ССРЭ-ниң Түскай тудуг-монтаж министерствозу, Москооркүүском чанында Главмосстрой, Москооркүүсконың чанында Главмоспром строй, Москоблүүском чанында Главмособлстрой, чагыргы-министерстволар ВЦСПС-биле кады социалистиг чарыштың чоруп турарынга доктаамал дээштиг контрольду тургузар, оон түңнелдерин чогуур үезинде үндүрер, бүдүрүлге күчүлерин болгаш күрүнениң бирги чергелиг ужур-дузалыг бүдүрүлгелериниң күүседиргe эвес ажыглалга киирерин дээш чарышка бедик түңнелдерни чедип алганы дээш мөрөйдүр болгаш материалдыг шилгээлгелиг мактавга-биле ажыглаар, түлээп алганы бедик түңнелдерни шилеп-ле күүседиргe эргежок чугула дузаны чажыл турар коллективтерге көргүзер ужуулуг.

ССРЭ-ниң Кургандырылгазы, чагыргы министерство р а р ажыглалга киирер тудуглага технологтуг дериглелерни четче-чүмүй-биле база чогуур хүүсаага чорудуп бээрин, тудуг организацияларын материал-техниктиг курлавыргар-биле үзүктелишкин чоңгө хандырарын организастаар.

Тудуг-монтаж организацияларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтериниң күрүнениң бирги чергелиг ужур-дузалыг бүдүрүлге күчүлериниң болгаш объектилерин 1985 чылда хуусаа мурнунда ажыглалга киирер талазы-биле инициативазын доктаамал чырыдарын төп болгаш чер-чер соңгунарынга, телевидениеге болгаш радиого сүмелээн.

ДАЙЫНЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ДЭЭШ

СМОЛЕНСК (СЭТА). Ада-чурттуң Улуг дайзынның чылдарында немец-фашистиг эжелекчилерге удур демисселге Смоленскиниң камгалакчыларының көргүскен эрес-дидимнерин болгаш бөлүк түргүзүг чорууларын дээш оң тоорайга Улуг Тиилелгениң 40 чыл ооңгун бүдүүзүнде «Маадыр-тоорай» деп түмдулуг ат тывыскышаан, «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңналган.

Июнь 21-де өңдө партия тоорай комитединиң, улус депутаттарының тоорай Советиниң партия, совет болгаш хөй-ниитү организацияларының, ажылчы коннар коллективтериниң, Смоленск гарнизонуның дайзынналарының төлээлекчилери-биле кады Төрээн чүрттүң бедик шаңналыын оң тоорайга тыскырынга толбаштыр байырлыг турал болган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизиниң Төп Комитединиң Политбюро составтыг кудумдулуг президиумуну соңгаан.

Чыылгаларның чыыры-биле үтүлээ СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков түрелга чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның болгаш Совет чазагының өмүнээзинден ол улуг шаңнал дээш, Смоленскиниң Маадырлоорайларын оруруунга киргени дээш олурганнарга, тоорайның бүгү ажылчы чоннарынга чүректең танывысынан б а й ы р чедирген. Смоленск кежде-кежээде орус улустуң эрес-дидимнерин болгаш маадырлыг чоруунуң, оларның кызыгаар чок патриотизмиин демдээ боол келген болганда, бо байырлаалды силерниң-биле кады бүгү чурт, бүгү совет кижилер демдеглеп турар дээн, ол чугаалаан.

Н. И. Рыжков Смоленскиге «Маадыр-тоорай» атты тыскыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның Чарлыын номчаан, чыыл-цималистиг чарыштың чоруп турарынга доктаамал дээштиг контрольду тургузар, оон түңнелдерин чедип алганы дээш мөрөйдүр болгаш материалдыг шилгээлгелиг мактавга-биле ажыглаар, түлээп алганы бедик түңнелдерни шилеп-ле күүседиргe эргежок чугула дузаны чажыл турар коллективтерге көргүзер ужуулуг.

ССРЭ-ниң Кургандырылгазы, чагыргы министерство р а р ажыглалга киирер тудуглага технологтуг дериглелерни четче-чүмүй-биле база чогуур хүүсаага чорудуп бээрин, тудуг организацияларын материал-техниктиг курлавыргар-биле үзүктелишкин чоңгө хандырарын организастаар.

Тудуг-монтаж организацияларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтериниң күрүнениң бирги чергелиг ужур-дузалыг бүдүрүлге күчүлериниң болгаш объектилерин 1985 чылда хуусаа мурнунда ажыглалга киирер талазы-биле инициативазын доктаамал чырыдарын төп болгаш чер-чер соңгунарынга, телевидениеге болгаш радиого сүмелээн.

«Социалистиг Моол» деп делгелгениң ажыттынганы

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ОРУКТАРЫН ИЛЕРЕТКЕН

Дүүн, СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Моол Арат Республиканың чедиишкиннерин көргүскен «Социалистиг Моол» деп делгелгениң байырлыг ажыдыышкыны болган. Ону МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары, Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазы Дамдинсүрэнгийн Гомбожав ажыттаан.

Улуг Октябрьның идеяларының салдары-биле Моолга тиилээн улусчу революциянының 64 чыл оюн бо чылын демдеглээр бис деп, Д. Гомбожав чугаалаан. Ол революция хосталгаже болгаш хамаарышпас чоруукче, аас-кежиктиг чаа амыдыралче оруктаң ажыттаан. Ол дээш бүгү делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинге хамы өөрүп четтиргенин моол улус илередип чоруур.

МАРН-ның удуртулгазы-биле, совет улустуң аңы-дужума дузазы-биле ниитилел амыдыралынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап турар бис дээрэнин делегациязының баштыңы демдеглээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Соряков чүве чугаалаан.

— Совет Эвилели биле Моол Арат Республиканың улустарының аразынга бүзүр найыралды болгаш аңы-дужманышкы чоруктуң эгезин улуг Ленин биле Моолдуң алдарлыг оглу Сухэ-Батор салганнар деп, В. Е. Соряков чугаалаан. Төөгүлүг ол үеден бээр бистиң улустарывыстың аразынга найырал бүзүрүп келген. Ол дээрге СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның политиказының, коммунистиг болгаш социалистиг туругзуушкунуңуң сорулгаларын күүседиргинге оларның кайызынам-даа эргеажыктарының дүүшкээ болур. Ийи чурттуң аразынга найыралды бызыглаарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев биле МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумуның Даргазы эш Ж. Батмунхтуң бо чылдың мартта ужуражыышкыны улуг салыышкынны киирген.

Моол Арат Республиканың түңнерин бистиң республикага эрттирип турары — Совет Тываның ниитилел-политиктиг амыдыралынга улуг болуушкун. Бо түңнерни бистиң республикага эрттирип турары дээш МАРН Төп Комитединге, МАР-ның Улустуң Улуг Хурал Президиумунга, МАР-ның Министрлер Чөвүлелинге, Моол-совет найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелинге СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден ханы өөрүп четтиришкинни В. Е. Серяков илергейлээн.

Делгелгениң байырлыг ажыдыышкынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар болгаш республиканың партия, совет органнарының өске-даа удуртукчулары киришкен.

Делгелгени ажыдарының кызыл кожаазын эштер Д. Гомбожав, Г. Ч. Ширшин, Ч.-Д. Б. Ондар олар үзе кескеннер.

Ооң соонда республиканың партия, совет органнарының удуртукчуларының моол чүрүкчуларның ажылы-биле танышып эгелээн.

«Социалистиг Моолъ деп делгелгеде социалистиг ниитилелди түргүзүп турар моол улустуң чедиишкиннерин көргүскен. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының салдары-биле 1921 чылда Моолга тиилээн улусчу революция моол чонның амыдыралынга кескү чаартылгаларны болдурган дээрэнин ук делгелгениң экспонаттары бадыткаар. Шаанда хожудангай araттарның чүрту турган Моол амгы үеде экономиказының хөй талалыг адыры хөгжээн, чечелгеп культуралыг республика апарган.

Политиктиг чырыдыышкын бажыңында келгеннерниң кичээнгейин улуг плакат хаара түдар. Ында МАР-ның Күрүне түгүн тутканы, аът мунган кижи кара тамыны ажа халдып бар чоруур. Ол плакатты «Капитализмни ажа халаашъ деп адаан. Ол дээрге моол улустуң феодализмден капитализмни оюп эрткенин көргүзүп турар.

Улусчу эрге-чагырганың чылдарында МАРН-ның удуртуагазы-биле, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чүрттарның дузазы-биле моол улустуң чедип алган чедиишкиннерин түс-түс адырлар аайы-биле көргүскен. Кедээ ажыл-агыйга тураскаатkан адырда дыка хөй чүүлдерни киирген. Амгы үеде чүрттa 255 кедээ ажыл-агый каттыжыышкыннары, 52 күрүне ажыл-агыйлы, каттыжыышкыннар эразының 37 бүдүрүлгелери болгаш кооперациялары бар. Олар кедээ ажыл-агыйның амгы үедеги техниказы-биле четчелеттинген социалистиг бүдүрүлгелер болуп турар. Кижи санынга оныаштыр мал бажының талазы-биле Моол Арат Республика делегейде кескү черни эзлеп турар чүрт болуур. Делгелгеде кедээ ажыл-агыйның база чиик үлетпүрүнүң чедиишкиннерин көргүскен.

1921 чылга чедир Моолга бижик-билиглиг кижилер шуут дээш турган. Амгы үеде МАР-да улус өөредилгезиниң чаңгыс аай системазы ажылдап, школа назылыг кижи бүрүзүн өөредилгеже хаара түткан. Чүрттакчылардан дөрт кижиниң бирээзи-ле өөренип турар.

Кызылда ажыттынган делгелгеде МАР-да көгжүп турар эртемни болгаш культураны база тодаргай көргүскен. Амгы үеде республикада 37 эртем-шинчилел албан черлери, 20 театр-көргүзүг албан черлери, 36 уран чүүл коллективтери, чүс-чүс клубтар, культура ордулары бар, 300 муң хире кижи бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери болуп турар.

Делгелгениң экспонаттарында кол черни моол болгаш совет улустуң ажы-дүүма найыралынга тураскаатkан фотодокументилер эзлээн. Ийи чүрттүң баштыңчыларының ужуражыышкынындан эгелээн бодуун ажылчыннарның, эгин кожа ажылдап турарын көргүскен чуруктарны делгээн.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТА: «Социалистиг Моол» деп делгелге-биле танышыышка.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КЫЗЫЛДЫҢ КУШ ФАБРИКАЗЫНГА ЧОРААН

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге түңнеринге киржип келген Моолдуң МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ның секретары, Совет-моол найырал ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазы Д. Гомбожав баштаан делегациязының кежигүннери дүүн Кызылдың куш фабриказынга берып, оон ажыл-иши-биле азылчылар танышкан.

Моолдуң делегациязының кежигүннеринге фабриканың тургустунган төөгүзүн, бөгүнгү чедиишкиннерни, моон сонгааргы хөгжүлдезининг перспективазын чугаалап берген.

Моол өөнүктер бүдүрүлгезиниң ажылын организастаанын, технологтуг чорудулгазын сонуургаан. Фабриканың цехтерин моол делегациязының кежигүннери көргөн, олар сонуургаан айтырыгларынга доолу харыыларны алганнар. Моол өөнүктерге найыралдың демдээ кылдыр «Совет Тыва» деп фотоальбомну белекке берген.

Ол-ла дүн делегациязының кежигүннери, Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге түңнериниң киржикчилери «Заря» теплоход-биле Улуг-Хемге селгүүстеп, Кызыл чоогунуң чараш бойдус чурумалдыг черлеринге чорааан.

Сонуургалды хайныктырар

Кызылда Чурукчулар бажыңынга «Моолдуң амгы чурулга уран чүүлү» деп делгелге ажыттынган. Делгелгениң байырлыг ажыдыышкынынга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак долчу чүве чугаалаан, МАР-ның улустуң чурукчузу, Күрүне шаңналының лауреады, Моолдуң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черниң секретары Г. Одонга сес берген.

Гелегмяң Одон совет-моол найырал дугайында, моол чурукчуларның чогаадыкчы ажыл-херектериниң дугайында болгаш чурулга уран чүүлүнүң сайзыралының дугайында кыскаазы-биле таныштырган, көрүкчүлерни делгелгеже чалаан.

Моол чурукчуларның делгелгезин кызылчылар улуг сонуургал-биле көргөн. Ында хөөчүн чурукчуларның ажылдары-биле кады аныяк талантылыг чурукчуларның ажылдарын делгээн. МАР-ның улустуң чурукчулары Г. Одон, Б. Гомбо-Сүрен, А. Сэнгээхөө, Н. Султэм, О. Цеваржаа оларның чураан чуруктары көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган. Оларның ажылдарының идейлиг утка-шынарының бедиин, төрээн черниин төөгүзүн, чонунуң онзагай талааларын эки билирин эскербес өргежок. Уран кыыгылар — даараң, шөөрээзин хевистер, квасталгалар болгаш өске-даа чүүлдерни кылганы солуун.

Үнүп эгелээн

«Найырал» кинотеатрга дүүн моол фильмнерниң кинофестивалы ажыттынган. Ону Тыва АССР-ниң Кинофикация талазы-биле күркомитединиң даргазы К. К. Саян ажыттаан. Моолдуң Чогаалчылар эвилелиниң секретары, МАР-ның Күрүне шаңналының лауреады Сэнгийн Эрдэнэге сес берген. Ол «Монголкинонуң» сайзыраныының дугайында база национал кино уран чүүлүн хевирлеп тургузарынга, чогаадыкчы кадрларны белеткээрингe совет кинематографистерниң улуг дузазының дугайын онзалап демдеглээн.

Ажыдыыкшын соонда «МАР 60 чылда», «Запах земли» деп документалдыг фильмнерниң көргүзүү болган.

Республиканың кино экрандарынга МАР-ның «Монголкинонуң киностудиязының үндүргени чеди кино фильмнер үнүп эгелээр. Оларның үжү орус дылда, дөртү моол дылда. Орус дылда киноларны кызылчылардан аңгыда, Чадаана, Шагаан-Арыт тоорайларның, а моол дылда киноларны Эрзин районуң суурларының чурттакчыларынга көргүзер.

Бистиң корр.

БЕШ ЧЫЛДЫЫН ЭРТЕ ДООЗАР

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринге амыдыралга чедиишкиннерни боттандырарынга толептиг салыышкынын киирер, СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажыл і белеткелиг уткуур дээш, «Хемчиктиң аңнышыр-тывыш ажыл-агыйының ажыл-ишчилери хей-аът киришкинниг ажылдап турар.

Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарында тывыышчылар шалытчы ажылдап, чыл санында планның онаалдаларын ажыр күүседип келгенинер. Коллективтиң ажыл-ишчилери боттарының дуржулгазын өөренип, бар арга-курлаварларын сеткел чоргеш, аңнышыр-тывыш талазы-биле беш чыл планын түүсээ бетинде күүседирин илергейлээн турган.

Оларның сөглээн сөзүн ажылгерек-биле бадыткаттынган. Коллектив он бирги беш чылда 1855,4 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер планын боттандырып, 106 муң рубльдиң продукциязын планнан ажыр бүдүрген. Ооң иштинде ажыл-агыйның кол адыры — өлүк белеткээрин планнан 151,2 муң рубль ажык кылдыр күүсеткен.

Коллективтиң беш чыл планын түүсээ бетинде күүседирингe Эрес-оол Ондөргe удурткан тудугжулар болгаш Чамыян Сарыг-оолга удурткан ыяш белеткелчилериниң бригадалары улуг үлүүн киришкиннеринер. Амгы үеде тывыышчылар доозукчу чылдың бүдүрүлгe планын күүседирибile сорук киришкинниг ажылдап турарлар.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик район.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АЛГАН

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үткүүруу-биле чурттуң мурнакчы коллективтериниң эгелээшкинин деткимээшаан, Тес-Хем районнуң күш-ажылчы коллективтери бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турар. Ук хүлээлгелерни коллективтерниң ниити хураларынга ажыкчылынар бир үнбile деткип, оларны күүседир дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдаварын хүлээнип турарлар.

Районнуң мурнакчы будурулгазы болур № 1070 КМК он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын ноябрь 1-де бүрүнү-биле күүседирин хүлээнген.

№ 1070 КМК (начальниги О. Шивит-оол, партия эге организациязының секретары М. Бадарчы, профзиилел комитединиң даргазы Ш. Мажаа) планнан ажыр 18 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр. 1985 чылда дужаар ужурлуг объектилерни фунтузун ажыглалга киирер болгаш 1986 чылда кылып эгелээр объектилериниң фундаментизин бо чылдың октябрь-ноябрь айларда белеткээр соруулга салдынган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазыбиле партия, чазактың документилерин ажылчынар ортузунга таныштырып профилактика ажылын калбартырып, оон түңнелинде ажылчынынаң болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының күш-ажылдың сагыыра-чүрүмүн үрээр, арагалаар, ажыл шагы үзер, прогул кылыр чорукталарын кыыгырары чөрдүнген. 1986 чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын февраль 24-те күүседирин № 1070 КМК-ның коллективи ниити хураларынга бадылаан.

Районнуң будурулгелериниң аразында чүрүне планнарын доктаамал ажыр күүседип келген коллектив болур Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйы (директору Д. Доржу, партия эге организациязының секретары С. Айыыы, профзиилел комитединиң даргазы М. Бичиккиж) он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын декабрь 1-де күүседирин хүлээнген. Бо коллектив 1986 чылдың бирги кварталының планын СЭКП-ниң XXVII съездизинниң ажыттынар будуузумде доозар деп шиитпирлээн.

Мурнакчы коллектив бо чылын барааныыг продукция будурерин 110 хуу, ону сайгарырын 106 хуу, тудуг ыяжы сеортурун 120 хуу кылдыр күүседирин болгаш планнан ажыр 230 муң рубльдиң барааныыг продукциязын будурер, 350 муң рубльдиң продукциязын сайгарар, бир муң кубометр диниг материалдарын белеткээр, 5 муң кубометр чудукту сеортүр деп бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

М. ТИРЧИН.

15 КОДАН ХОЙНУ КЫРГААН

«Хемчик» совхоз доозукчу чылда курунего 11 тонна арыг дүктү дужаар планныг. Бо түңнерге чедир он беш кодан хой кыргыттынган. Оон 14 тонна дүктү алган. 9 тонна арыг дүктү курунего дужаагаан.

Малчыннар Өрге Ооржак бир нерттен 3,6 кг, Безыр Хомушку бир хойдан 3,2, Андрей Донгак — 2,4 кг дүктү алганнар. Кыргыкчылардан Анатолий Хомушку электрилиг зачыбile хүндө 30 кг дүк кыргыыр планның 100 кг чедир күүседип турар. Оң ышкаш кыргыкчылар Кэлдер-оол Саая, Эрес-оол Хомушку болгаш Достамаа Донгак түн үнүүн база-ле оранчок ажыр күүседип турарлар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Үгүлелиг чаа ном

Эртенгинниң 10 шак. Кыргыда пунктузу. Ынчалза-даа ында, бо үеде өске черлерде дег, ажыл-ишчин шинчи чок. Пунктунуң иштинде, даштында каш-ла кижи көстүр. Кыргылда пунктузунуң эргелекчизи безин көзүлбес.

Бай-Тайга районнуң «Тээлиг» совхозунуң Кызыл-Даг салбырында кыргылда пунктузу ындыг болду. Элээн болганда, эргелекчи Алдын-оол Сайчакович Долгер-даа, кодан хойдаа келди. Бир-ле аныяк оол (соонда билириивиске электрик-даа, механик-даа эвес болду) кыргылда агрегадының моторун ажыдадыпты.

Кыргылда эгелээн. Ооң чүге мынчаар орайтан эгелээнин сонуургап, дөңгөөр мындыг бе дээрэнин эргелекчидем сонуургап аңырдыыс.

— Кайыын ындыг боор, эртем 7—8 шак үезинде-ле ажылдап эгелей бээр улус бис. Бөгүн малчын Сандыжып Хертек коданын орай киирип келгени ол-дур. Ооң хайы-биле мынчаар орайтап турарывыс бо — деп, харыызы мындыг болду.

Эргелекчиниң чугаазынга бүзүөеп болбайн аан. Ынчалза-даа хой кыргылдазын кыска хуусаага эки шымарлыг доозар дээн соруглаңың күүсеттинмейн турарын канчаар тайылбырлап болуруп? Ажыл-агыйның кыргыыр ужурлуг 34 кодан хонон чөзөрби хонук дургузунда кыргыыр дугайында графин тургустунган. Бис кээп турувуста, кыргылданың он дөрткү хонуу эгелеп турган, а херек кырында чүгле он бешки кодан кыргыттынып турду. Санаттынган үе-хуусаа доостур четкен, а кыргылда орту безин четпээн. Ажыл бо темп ёзугаар үргүлчүлээр болза, чугула кампанияның ай-даа ажыр узамдыгары чайлаш чок. А хойларның дугу дужуп туорар.

Пунктуда 32 электрилиг зачы бар, ынчалза-даа оларның чүгле чөзөрбизи ажылдап турар, артканнарынга ажылдаавас улус чон. Аңаа ажылдап болгу дег он ажыг кижи кыргылдаңы хол-биле чорудуп турар. Бир эвес электрилиг зачыларбile ажылдаар күзелдиглернин өөредилгe-белеткелиин эртe-ле эки организастаам турган болза, ол арткан он ийи зачы-даа кайыын анаа ажыл чок чыдар чүвей.

Ажыл-агыйда кыргылданы анаа-ла сула салыпкан дээр болза шын эвес аңаар. Пунктуда совхоздуң харыысалгалыг ажылдакчылары дежурныйлап турар, кыргыкчылар аразында чарыш организастаттынган. Электрилиг зачылыг кыргыкчылардан Өшку-Саар Күжүгет, Ирина Меңге-Назын, Өшку-Саар Адыг-оол, хол-биле кыргыл турарлардан Шолбан Донгак, Полина Кызың — чарыштың мурнуку одуруунда. Эптекчи Орлан-оол Доржу, бис чиндикчивис Күдер Кызыл-оол кыргыкчыларның негелдезинн долузу-биле хандырып, ажылга туруушкуннарны болдурбас дээш кызымак ажылдап турар. Бир эвес ажылды организастаары бедик дөңнелге турган болза, чарыштың дээштин-даа база бедик болур иймек. Пунктуда столовая база бар, ынчалза-даа сеелгу ийи хонукта аңаа ъят экнелбээнин поварлар хомудап чугаалаадылар.

Он бир шак үезинде кыргылда пунктузундан чоруп тура, ажылдап турарларны санай кердум, электрилиг зачы-биле он дөрт, хол-биле алды кижи кыргылданы чорудуп турду. Кыргылдада хаара туттунганнарның чартык кезиниң бичe дүүшкe чедир ажылче үнмээни ол. А. С. Долгер артканнарның ам дораан ажылче үнүп кээрин бүзүреднрин оравдашты.

Дүүшкe чедир кыргыкчыларның чартык кезии ажылче үнмейн турда, кыргылда мынчаар сеадап турбайн чанчаар.

Н. БАЗЫР.

«О-ШЫНАА» БОЛГАШ «ЧОДУРАА» КӨРГҮЗҮҮГЛЕРИ ЧҮГЕ АҢГЫЛ?

Ол дугайын бо арындан номчуур силер

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Июнь бириҥ медээзин ёзуглаар алырга бистиҥ районда хойнуң баш саны 76843 болуп турар. Ол эртken чылдың бо үедегi деҥнеледен бичии-ле дээрe, а бо чылдың планындан он алды муң ажып турар. Ынчаазажок курунеге дужаан, чемге ажыглап, хорамчага тевээжып ээрге, чыл тоҥчузунда дыка-ла кызырыгаа турар. Ынчангаш хойну остуреринче киҥээнгейни кежеп-дээ кошкатпас ужурлуг бис.

Хой бажын остуредe эң чүгүле чүүл — чаш хураганнарны мендe доруктуруп алыры. Бо ажыл районнуң ажылаглыларында дем-дескн эвес. Мындыг байдал чыл санында катаптап келген. Чүгле эртken чылдың түҥнелиннeң бeзин ол ылаҥдеп: чус баш хойга онааштыр республикага эң хей хураганны (86 баш) бистиҥ «О. Шынаа» совхоз, а эң ээлээш хураганны (37 баш) база бистиҥ «Чодураа» совхоз алган. Чаҥгыс районга мындыг байдал канчап тургустунуп келгенин?

Мында чылдагааннар хей. Ынчаазе-дээ кeдээ ажыл-агый эргелелиннiҥ хураган камгалап алыр талазы-биле негелденiп чаҥгыс ээй тургусканы билдиҥнигир. Мал остурeриниҥ планын кайы-дээ совхоз ыяап-ла күүсeткeн турар ужуруут болгай. Ындыг турбуже «О. Шынаадан» өске совхозтар, ылаҥгыя «Чодураа», ук негелденiп күүсeтпээн. Ол ажыл-агыйда чамдык малчыннар чус баш онааштыр 16—20 хураганны камгалап ап, алган хураганнарының 80—85 хуузун хорамчага таварыштырганнар.

Хураганнар хорамчазының дугайында айтырыгны совхозтарның тeхчeвулелдeриҥee-дээ, кeдээ ажыл-агый эргелелиннe болгаш СЭКП райкомунуң бюрозунга-дээ чутаалажып турган бис. Малчыннарның боттары-биле чугаа база хей болган. Моон кандыг түҥнeл үндүрүп болурун! Чаш төлдү камгалап алыры малчынның бодундан, оон кызымаандан, ажыл-ишчизиндeн, харыысалгаазындан улуу-биле хамаарыжыр. Бистe чаҥгыс эвес, а он-он чылдар дургузунда үргүлчү бeдик көргүзүглүүт болуп келген хойжулар хей: «Чодураа» совхозтан Иван Данзурун, «Кызыгаардан» Бызаакай Аҥчы. «Тес-Хeмдeн» Сүрүң Танов болгаш оон-дээ өскелeриҥ адал болуур мен. Оларга тускай байдалды тургуспаан, тускай уксаанның хоюн кадертпээн болгай. Хойжу бүрүзү оларның деҥнeли-биле ажылдаан болза, бeш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг күлээлeлeрин шагда-ла күүсeдипкeн турар ийик.

Эртken кыш мурнукузундaн таварымчалыг боляан: улуг хар болгаш соок чок, мал чеми эвбек. Ынчанмышке дерт совхозтан дерт муң хире хой хораан. Чүгле май ийдe бeзин түҥнүҥ-не 15 баш хорал турду, оларның барык-ла шуптузу хураганнар. Оон уламындан ам чус башка онааштыр доруктурган хураган 79 баш болуп турар. Бо көргүзүг эртken чылдың түҥнeлиниҥдeн дээре болза-дээ, бистиҥ салган сорулгаавыска ыракта чeтпес.

«Чодураа» биле «О. Шынаа» совхозтарның хой ажылында ылаҥдар хей. Ону «Чодураа»-ның директизазы, зоотeхниктeри, мал эмчилeри eepeнип кeep, чeтпeстeрни эдep үжурлуг. Ылаҥгыя малчыннарның харыысалгазын болгаш олардан негелденi бeдидeрни чугула. Чамдык ажылдарның кылдынып, аныяк хойжуларның ковудeл турары ийи. Оларны eepeдир хepeк. Бо совхозта хойнуң болгаш хураганның аарыгларын тодареп, эмнeрни чазыг чок ажыглаар хойжулар ковар дээрзин айтыры артык эвес. Мында хураганның ээзэш бо-луп турарының база бир чылдагааны ол. Оон ыдай хураган кажааларын от селбес кылдыр чылыглаары, И. Данзурунуҥ дурзулгазы мeтeредири ажыктыг.

Чойгы үеде кол ажыл — хойнуң семиотылгазы. Ону бeдик деҥнeлгe, организастыг эрттирeр хepeк. Мал бажының онча, төлгүр болгаш хураганнарның боткур, омак болурунга ол дузалыг. Ынчангаш бүгү совхозтарның ажыл-ишчилeри бо чугула, харыысалгаалыг болгаш чымыштыг ажыл-чe киҥээнгейни улгаттырган. Оон түҥнeлeп доозукчу чылдың болгаш ниитi бeш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг күлээлeлeрни долдур болгаш ажыр күүсeдирiнгe улуг хамаарыгалыг. Ындыг болганда чeтпeстeрни чайладып, курлавырээнны ажыглап, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар бис.

Н. ЧООДУ,
райкүүскомнуң кeдээ ажыл-агый эргелелиннiҥ кол зоотeхнигi.

ЧҮС БАШ ХОЙГА ОНААШТЫР КАМГАЛААН ХУРАГАН

Совхозтар	1981	1982	1983	1984	Дөрт чылда ортумаа
«Тес-Хем»	75	84	47	48	67
«О. Шынаа»	90	95	84	86	88
«Кызыгаар»	84	99	88	58	80
«Чодураа»	66	87	69	37	64
Район	79	91	72	57	74
Республика	75	77	67	57	69

Хөраан хураганнарның ниити хураганнардан хуузу

«Тес-Хем»	11,9	9,5	23,6	21,1	17,0
«О. Шынаа»	3,7	2,0	8,8	3,0	4,8
«Кызыгаар»	5,9	3,4	10,7	17,4	9,3
«Чодураа»	17,5	7,1	16,6	37,4	19,6
Район	9,7	5,5	15,5	19,5	12,8
Республика	11,6	9,5	16,3	19,6	14,2

БОТТАНДЫРАР БИС

Тес-Хемниҥ Чыргаландының кeдээ Советиниҥ девискээринге баштайгы коллeктивтиг ажыл-агый тургустунганнан бээр хой ажылы ажок сайзыраан турган. Хой остурeринге таарымчалыг ол чeрге мал ажылының өртeмдeннeри чeдип, чинге-нарын ыкпут укталары пeнтeрeдириниҥ төвүн амгы «Чодураа» совхозка тургускан. Ынчангы колхоз кол көргүзүг ажыл-агыйы апарган. Ол үеде ук ажыл-агый чүс баш хойга онааштыр 100 ажыт хураганнарны кай-даа катап алган. Хойнуң бүгү 3—5 килограмм турган.

«Чодураның» ынчангы малчыннарының ат-сураа Москвага безин чeдип турган. Максим Дондупович Сувакин колхозчуларның Бүгү-эвилел чевүдeлиниҥ кeжигүнү. Иван Симчитович Данзурун ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ депутаты-даа турду. Ажыл-агыйның үндeзилeкчилeри, хой ажылының хөгжүдүкчүлeри болур бо ийи хойжу ам-даа ажылында олчаан, көргүзүглeри безин чавызаваан, социалистиг чарыштың мурнуку одуруудан лушпээн. Хурал-суглаага азы аналга чугаа аразынга Симчит Дадар, Айысмаа Алым, Бугалдыр Сырат, Иван Допаан, Серeн Шимит болгаш хой ажылының өске-даа мурнакчыларын улуг бо-ла чугаалажып, олар дег ажылдаарын аныяктарга чагаан турар. А амгы хойжуларның байдалы кандыгых?

Эртken беш чылда «Чодураа» совхозтуң хою 20 муң ажып турган. Бо чылдың январь бириин медээзин ёзуглаар алырга, совхозтуң хоюнуң ниити саны 11326 баш болган. Совет Тывaның дeртeн чыл ооҥуң чылында хойнуң санын 14 муң чeдирeр дээн план күүсeттинeр туржук, хой бажы оон мурнундагы чылдан-даа эвээжээн. Ам бо доозукчу чылга хойну 11550 чeдирeри көрдүнгeн — план база эвээжeп турар, ол хирезинде күүсeттинмeстээн.

Хойнуң өспeйн турарының чылдагааны — чаш төл камгалап шылавайн турарывыста. Эртken чылын чүс башка онааштыр доҥгуп-ле 37 хураган камгалаттынган: район туржук республиканың ан-не сөөлгү чeриниe болдувус. Чүс хураганнiҥ-на 63-у хураган. Оон мурнунда чылын 69, а бeш чылдың баштайгызында 66 хураганны чүске онааштыр алганывыс бистиҥ ажылывыстың чeтпeзиниҥ хepeчилeп турар.

Моон мурнунда чылларда чаш малдың хорамчазы база-ла хой турган. Чүс башка онааштыр 37 хураган камгалап алганывыс эртken чылды көрээли: төрүттүнeн бүгү хураганнарның 27,4 хуузу камгалап алдынмаан. Ажыы-биле чугаалаарга, дөрт хураганның үжү хорап турган. А бистиҥ районда «О Шынаа» совхозтуң хураганнарының чүгле 3 хуузу хораан: бистиҥнeн 10,7 катап эвээш. Оон мурнунда чылын бистиҥ хураганнарывыстың 16,6 хуузу, а бeш чылдың баштайгызында 17,5 хуузу чок болган.

Мен бо совхозка кeлгeш, бир чыл чeтпeдим. Ынчалзажок малчыннар-биле таныжып, ажыл-иштиҥ уг-шиҥин биле бeрдим. Көрүп чоруурумга, улустуң мeргeжилиҥe бeрдиҥeни, ажыл-ишкe кызымаа, харыысалгалыы ыка ылгалыг-дыр. Шынап-ла, чүс башка онааштыр 12 хураган доруктурган Товарииттай Чүдүмүнү. 32-ни алган Шагаачы Мижит-оолду чылдың-на бeдик көргүзүглeрлиг болуп кeлгeн Иван Данзурун, Наталья Шокар-оол. Миичeй Бeлек-оол ышкаш хоочуннар-биле дeҥнээри бeрге. А хойжуларның шуптузуҥуң кажаа-хорааны, олар-бeлчиири, амыдырал хандырылгазы барык дeмeй. А түҥнeл аҥгы-аҥгы. Ынчангаш ол чүвe —харыысалганы бeдидeри, малды чайын семиртири, хой тарылгазын шынарлыг чорудары. Хойнуң төлгүр болгаш хураганнарның боткур, шылямык база доруглуучал болуру — хой бажының өзүүчeли ол ажылдарны чогуур үeзиниe, бeдик дeмeлгe, хажык чок кылганындан улуг хамаарыгалыг.

СЭКП ТК-ның Чиигине сeкретары эш М. С. Горбачев партияның экономиктиг политиказының үндезин айтырыгының дугайында илeткeлиниге «Чугаа болза ур үeниҥ политиктиг угланыышкынының дугайында болуп турар-дыр. Ынчангаш бөгүн бистиҥ муриувуста шиитпирлээр чогуур чаҥгыс-даа айтырыг даартагы хүнче соҥгаарлаттынмас ужурлуг. Бистиҥ экономика, ажыл-агый талазы-биле задарывыска негелдeни шыҥгыызы-биле бeдидeри чугула» дeп чугаалаан. Бо айтыышкын хойжуларга, хой ажылының түскай эртeмниглeриниге база дөрт хамаарыктыр. Ынчангаш ону амыдырал боттандырар бис.

С. ЭРЕНДЕЙ,
«Чодураа» совхозтуң кол зоотeхнигi.

ЧЫЛДЫҢ-НА 88-ТИ

«О. Шынаа» совхоз тургустунганнан бээр он бир чыл ажып турар. Эҥи чeргe төлгү тудуп, бир саябырны Өвүр райондан ап, ону «Ак-Чыраа» совхозка катап кадып, чeрлe ыҥчаш, организастаар ужурлуг болгаш өске-даа ажылдар бачым турган болза-дээ, эртken үeниҥ дургузунда районнуң социалистиг чарыжының мурнуку одуруунга чоруп кeлдиивис. Совхоз чамдыкте республиканыг, оон турукчу Бүгүзавледиҥ социалистиг чарыжына бeзин тиилeкчи болуп турган. Туреэкээл болгаш шилeмнер кызыл туктар, дипломнар, шымналдар, хүндүлeл бижиктeр оны зeрeчилeп турар. СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, кeдээ ажыл-агыйлыг профсоюзтар райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шаҥналдарын база ап кeлдиивис.

Хойнуң баш саны эм үжeн муң ажыг, а өске малдар — ниитти, сарыаттыг болгаш чылгыны кадарга-дээ — чүгee бир муң хире. Тарылга шөлү чок, дузалаа ажыл-агый база. Ынчангаш совхозтуң экономиказының кол үндезини — хой ажылы. Күргүнe ааннарын күүсeдирiнгe-дээ, ишкини хандырылгага-дээ кeскү чeрни ол эзeлeп турар. Бо совхозту тургускан сорулга база ол — хой остурeри.

Он бирги бeш чылдың сөөлгү чылында «О. Шынаа» совхоз хоюн 24300 баш чeдирeрин планнаан, мөй бирниҥ мeдээзин ёзуглаар алырга, ниитти хойнуң бажы 31818 болган азы көрдүнгeн план 130,9 хуу ботганган. Хой остурeриниҥ планын ол хире күүсeткeн ажылагый бистиҥ районда амдыызында чок. Бо көргүзүгнү чeдип алганывыстың чылдагааны малдың чаш төлүн хей чидириг чок ажаап алганывыс-биле тeйилбырaттынар. Районнуң дөрт совхозунуҥ чус башка онааштыр камгалап алган хураганнарының саны ортумаа-биле 76,2, а республиканы — 72 баш турда, бистиҥ совхозтуу—82 болган. Бо көргүзүглeрниҥ моон соҥгаар eскeрилeри чугаажок.

Эртken чылын совхозтуң хойжуларын база чүгээр ажылдаан: чус башка онааштыр районнуң камгалап алган хураганнары 57 турда, бис 86-ны доруктуруп алган бис. Чаҥгыс сөс-биле чугаалаарга, совхоз чылдың-на он бир муңдан ээзэш хураганны ниитиниҥ малынга немөл турган.

Үстүнде чурагайлар — камгалап алдынган хураганнарның саны ол, а чогум алдынган хураганнар оон хей турган дээрзи билдиҥнигир. Харыысалга чоруувустуҥ, дээштиг хемчeглeр албайын турарывыстың үрнүүндeн чаш төлду чeтчe камгалап ап шыдаавайн турар бис. Эртken чылын бүгү терүттүнгeн хураганнарның 3 хуузу хораан, а районтa бо көргүзүг барык-ла 20 хуу болган.

Малдың чаш төлүн камгалап алырынга мындыг көргүзүглeрни канчап чeдип ап турар силeр, оон чажыды чүдeл деп айтырыгны, каяа-дээ чоруурга, улус бистeн бо-ла сала бээр-дир. А чугаалажып кээрге, ол хамыр өчажыттарны» билбeс киижи чок, арта-ла сава базып, самап орар. Маҥа кол-ла чүвe — харыысалгалыг болуру, салдынган сорулганы бөттандырары дээш ик сeткилдиг ажылдаары. Моон алыс утказы СЭКП ТК-ның Чиигине сeкретары эш М. С. Горбачeвтуң «Кадрларның харыысалгазын, организастыг чоруктуу, сагыыра-чурумнуу шиитпирлиг-биле бeдидeр хepeк. Чүгле сөс кырынга эвес, ажыл-хepeк-биле бадыткаар хepeк» дээн чугаазында сиҥниккeн.

Бистиҥ совхозтуң директизазы, парткому, кeдээ Совeт күүсkому болгаш хой-ниитти организациялары хойжуларның ажылынче, амыдыралынче болгаш киижизидилгезинче киҥээнгейни үргүлчү улгаттырып кeлгeн. Поляитбилиг болгаш мeргeжил бeдидeриниҥ кичээлдeри, лeкциялар парткомнуң бадылаан планын өзүтeвээр чоруп турар. Малчыннeр-биле харылзаа быжыг. Чамдык үeлeрдe, кыдыг-кызыгаар чeрдe турар болганда дуне база малдарны кeзип, дежурныйлап турар бис.

Совхозта бeжeн кодан малчын бар. Оларның барык-ла шуптузу ажылынга кызымаа, харыысалгалыг, күндүлээчeл болгаш хей-аттыг улус. Ажыл-агыйда 57 коммунистиҥ 14-у—хой ажылында. 13 Маадыр-не — база ында. Хойжуларда район болгаш кeдээ Совeт депутаттары-даа бар. ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ депутаты Анфиса Аракчаа, Тыва АССР-ниҥ Дээди Советиниҥ депутаты Ирина Шокар база хойжулап турарлар. Дөрт хойжу Тыва АССР-ниҥ алдарлыг малчыны хүндүлүг аттың, алды хойжу Тыва АССР-ниҥ Дээди Советиниҥ Президимунуҥ Хүндүлeл бижиниҥ, он хире хойжу чазактың орден-тавыжаларының эдилекчилeри. А районнуң болгаш совхозтуң шаҥналын албаан хойжу барын чок. Кежээниҥ мурнунда хүнду деп чүвe ол. Моон соҥгаар ындыг хойжуавр улам көвүдээр.

Ш. КӨК-ООЛ,
«О. Шынаа» совхозтуң кол зоотeхнигi.

ХАЖЫТПАС

Бистиҥ Десовeт хойнуң бригадазының хойжуларының чус хойга онааштыр доруктурар хураганнарының планы 85 баш. А мен оон 15—20 хире хойну чылдың-на ап кeдиҥ. Бо доозукчу чылда база чүстeн-не 101 хураган камгалап алгаш, оларны доруктурup тур мен.

Бистиҥ совхозта, «Чодураада» мышаш, чылдың-на чавыс көргүзүглүүт болур хойжу чок. Чүгe дээрге зоотeхниктeр, мал эмчилeри болгаш дирeкциа үргүлчү хайгаарал турар, кандыг-бир чүвe болур болза, дораан-на хамчаан алтар. «Чодураа» совхозта ындыг эвес хире-дир. Ынчалза-даа хамык ужур малчынның бодунуҥ харыысалгазындан, оон кызымаандан хамаарыжыр: хойнуң ажваалдазынга болгаш чемгeрилгезиниге бичии-ле хажыдыышкын болурга, ону катап эгидeп алыры бeрге. Ынчангаш хүн бүрүдe үлүг күжeниишкини-биле бодамчалыг ажылдаар хepeк.

Ч. КУР-ООЛ,
«О. Шынаа» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниҥ алдарлыг малчыны.

УКСААДА УЖУР-ЛА БАР

Коллeктивизация соонда тыва уксаанның хоюн малдап чордум. Колхозтуң ниитти чeмeнeлгe чeрлeриҥe азы күүнeгe дужаарынга кызыраар хойларны колдадыр үзүп бээр, коданга ийистээр болгаш дуккүр хойларны арттырып алыр — хойжуларның кол өртeмнe ындыг турду. Шаанда араттар хуу амыдыралдыг чораан үeдe боттары кошкарлыг турган-ла, өске аалдардан кошкарлар дилeп ап чораанын база билир мeн. Ынчалза-даа чиҥгe-нарын дүктүг, арта-ла, Саян артының хойлары-биле бистиҥ хойларывысты хаймакташтырар дээргe, оон кандыг түҥнeлдиг болурунга чигзинип турган мен.

Эртeмденнeр дуржулга кылыр коданның бирээзин бистиҥ кылып алганнар. Оларның айтыышкынын күүсeдип, кады ажылдап кeлгeнимдeн эртeмниҥ күчүзүнгe ылап-ла бузурээн мен. Мээҥ чылдан чылче бeдик көргүзүглeр чeдип ап кeлгeним-даа —эртeмниҥ ачызы.

Чиҥгe-нарын дүктүг красноярск уксаанның хайнактары бистиҥ совхозтуң экономиказын дыка кeдүргeн. Эки эдиээзи болза, ам-даа төлгүр, дүккүр болгаш эттиктир чоруур ийик. Сeeлгү чылдарда ону хөлүн эрттиргe ажвадыкчы хөөннүт кылып алдывыс. Аҥаа комбикорм, чарба, сула чижeктиг нарын чeмнeрни бeрбээн турган болза эки турган. Ол чeмнeр тывылбас-даа, чeдишпeс-даа — бир коданга ийи-бир шоодайны эккeп бээр. Оон соонда хойлар оозун чоктаар. Чылыгга база негелдeлиг, ындыг мал бичии-ле соокка аарыычaл. Мен эртken кыштың хураган камгазын ийи кeзэт хeналаашаа, аразын өдeнбиле чылыглап, от салырын ээззeдип турганы, ам харын 112 хураганны чус башка онааштыр доруктурup алдым. Кажаанның кырынга ойбактар кылып алгаш, бичии болгаш-ла ажыдып азы хаап, кажаа иштин чаҥгыс ээй температуралыг болгаш үргүлчү курлаг тургузары чугула. Сугну бичии дыҥнаваадым. Эртeмденнeр бистиҥ хойжуларывыска барбастаан, лeкция номчуvастаан. Хой ажылында кыргылда эгeрeгдынган өске мeханизация шуут чок. Көржeҥ коптаар, кс. ам иштин аштаар, аар-саар чүк сeeртүр хepeксeл турган болза, суурдан малчыннарже шeфтeп турар муҥ-муҥ киижилeр ажылынган чартыкпас, хой машиналарны хостаар, артык чөргүдeлдeрни кызырар ийик.

Эртeмденнeрниҥ нeптeрeткeн уксаазының хоюн бөгүнгe чeдир малдап чор мен. Оон хураганны-даа, дүктү-даа, нeмeлгe деҥзини-даа ап кeлдим. Малдың ажаар чурумун шыҥгыы сагыыр, мал дээш «олут орбас, чыдын чыппас» болза, кандыг-даа уксаада чөрлe ужур бар деп бодаар мен.

И. ДАНЗУРУН,
«Чодураа» совхозтуң хойжузу, Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Туң болгаш Октябрь Революциязы орденнeриниҥ эдилекчизи, Тыва АССР-ниҥ алдарлыг малчыны.

ЧУРУКТАРДА: чайлагда аал; «Чодураа» совхозтуң хойжузу Миичей Дыртый-оол.

Арынны К. ЧООДУ белeткээн.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылыын үнелеп көргенинге демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөрүнээзиндеп «Күш-ажылдың хоочуну» медальбиле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Георгий Васильевич Абросимов — № 10 сес чыл школазының башкызы.

Ольга Павловна Бабкина — «Востоксибгипроводхоз» институттуң Тывада салбырының бөлүк удуртукчузу.

Евдокия Федосовна Барков — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геологи-шинчилел экспедициязының машинакчызы.

Вера Васильевна Белобородова — үлетпүр барааннар садының улуг кассири.

Владимир Максимович Блохин —«Сибтехмонтаж» трестиң КМК-зының токары.

Татьяна Дмитриевна Бутаровкина — Кызылдың харылзаа белдирииниң кол бухгалтери.

Виктор Алексеевич Бушин— эмчиниң дүрген дузазын чедирер станциязының фельдшери.

Григорий Иванович Гавриленко — алгы заводуның ажылчыны.

Мария Григорьевна Гольцова — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң өөредилгекурстар комбинадының мастери.

Константин Григорьевич Гостеев —«Тыва автотранс» каттыжышкынының КМК-зының столяры.

Берта Филипповна Гузик — «Тыва кодээ тудуг» трестиң кылдыс начальныгы.

Родион Окуй-оолович Дагай-оол — пенсионер.

Евгения Андреевна Данилюк — «Строймеханизация» трестиң № 14 механизация эргелелиниң машинизи.

Владимир Андреевич Дубровский — Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкызы.

Александр Егорович Дуров — Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш сут ажыл-агый министерствозунуң улуг инженери.

Александра Григорьевна Дьячкова — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчизи.

Зинаида Ивановна Евдокимова — республиканың «Тувапаршмахерские» будурүлге каттыжышкынының мастери.

Александр Павлович Ершов — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геологи-шинчилел экспедициязының улуг геологу.

Валентина Фёдоровна Зибрева — дүлей уругларның республикада школа-интернадының башкызы.

Валентина Феоктистовна Климова — халдавырлыг аарыглар эмнээр эмнелгенин эмчиниң улуг сестразы.

Александр Иванович Кочергин — Тыва АССР-ниң ИХМ салбырының мастери.

Нина Михайловна Кулакова — Улут-Хем мяш-үлетпүр ажыл-агыйының кылдыс начальныгы.

Нииель Гавриловна Минцева — республиканың «Тувашвейбыт» будурүлге каттыжышкынының хеп бижикчызы.

Юрий Иванович Моргунов— Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геологи-шинчилел экспедициязының улуг геофизиги.

Вера Михайловна Наезжих — республика типографизының линотипизи.

Галина Семёновна Назарова —«Тыва кодээ тудуг» трестиң № 62 КМК-зының улуг инженери.

Елена Поликарповна Невзлина — аъш-чем бараанпар садында бөлүк удуртукчузу.

Михаил Григорьевич Немальцев — Тыва АССР-ниң Чурттагга-коммуна ажыл-агый министерствозунуң «Тыва коммунэнергонуң» слесары.

Евдокия Акимовна Непомнящая — № 3 АТБ-ниң улут бухгалтери.

Илья Константинович Пешков —«Тыва коммунэнергонуң» кылдыс начальныгы.

Лидия Александровна Пучкина—«Тыва автотранс» будурүлге-техниктиг эргелелиниң ТТСтиң электромонтёру.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Ховенмей Бичс-оловна Домбуу —«Шекпээр» совхозтуң сарлыкчызы.

Көк-карак Мартий-оолович Күжүгет — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-механика цехиниң токары.

Салчак Чымбаевич Кончук— В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чурттагга-коммуналь эргелелиниң бызаачызы.

Семис Конзайовна Монгуш— «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Калдар-кыс Тасовна Ооржак — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Көк-оол Дүктүг-оолович Ооржак —«Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Тамара Константиновна Шелковенко — районнуң төп эмнелгезиниң медстатистиги.

Владимир Николаевич Шишкин — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың машинизи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Михаил Содунамович Очур — районнуң күрстрах инспекциязының агентизи.

Афанасий Гаврилович Степанов — Чадаананың № 1 ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Григорий Васильевич Ваншов — Сарыг-Сепгиң тараа хүлээп алыр будурүлгезиниң ажылчыны.

Мария Кузьминична Гайдук —Сарыг-Сепгиң № 1 ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

Сергей Анисимович Федченко — № 3 АТБ-ниң чолаачызы.

Анна Яковлевна Холтобина — кежээки эдлчелиг № 2 школаның башкызы.

Анна Николаевна Чанчина— республика эмнелгезиниң санитарказы.

Александра Ефимовна Шарипова — Республотребсоюзтуң садыг базазының товаровед.

Александр Сергеевич Шерстнёв — Тыва АССР-ниң Харылзаанын будурүлге-техниктиг эргелелиниң ТТСтиң электромонтёру.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Ховенмей Бичс-оловна Домбуу —«Шекпээр» совхозтуң сарлыкчызы.

Көк-карак Мартий-оолович Күжүгет — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-механика цехиниң токары.

Салчак Чымбаевич Кончук— В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чурттагга-коммуналь эргелелиниң бызаачызы.

Семис Конзайовна Монгуш— «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Калдар-кыс Тасовна Ооржак — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Көк-оол Дүктүг-оолович Ооржак —«Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Тамара Константиновна Шелковенко — районнуң төп эмнелгезиниң медстатистиги.

Владимир Николаевич Шишкин — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың машинизи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Михаил Содунамович Очур — районнуң күрстрах инспекциязының агентизи.

Афанасий Гаврилович Степанов — Чадаананың № 1 ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Григорий Васильевич Ваншов — Сарыг-Сепгиң тараа хүлээп алыр будурүлгезиниң директору.

Анфиса Савельевна Блинова — районнуң № 3 магазинииниң эргелекчизи.

Дмитрий Семёнович Кыпин —«Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Борис Тимофеевич Колосов —Улут-Хем мяш-үлетпүр ажыл-агыйының Чербиде мяш белеткээр пунктузунуң трактористи.

Кошкар-оол Балчымаевич Куулар —«Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Кара-Бызаа Барлыймаевна Монгуш — «Шамбалыг» совхозтуң малчыны.

Валентина Семёновна Новикова — райпо баштаар черииң даргазының оралакчызы.

Бичии-кыс Назын-оловна Ондар —«Тиилелге» ажылчыл кооперациязының садыгжызы.

Демчик Доржуевич Ондар— «Тиилелге» ажылчыл кооперациязының ажылчыны.

Серживаа Оюновна Опуй-оол — Баян-Колда участок эмнелгезиниң ажылчыны.

Байкара Баа-Хөөевич Опуй-оол—«Х Улуг Хурал» совхозтуң чолаачызы.

Александра Ивановна Очоо — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Кара Сүрүн-оловна Салчак —«Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Чудур Дагбаевна Салчак — «Тиилелге» ажылчыл кооперациязының повары.

Донгак Самдановнч Самдан-оол—«Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны.

Иван Кандаюович Самдан-оол —«Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Максимовна Суслова — райпоиуң № 4 магазииниң садыгжызы.

Виктор Васильевич Смородин— Улут-Хем мяш-үлетпүр ажыл-агыйының Чербиде мяш белеткээр пунктузунуң чолаачызы.

Елена Васильевна Харина— райпо баштаар черииң кол бухгалтери.

Бак-кыс Кыргысовна Шагжыр — «Х Улут хурал» совхозтуң малчыны.

Сат Самбуевич Шагжыдуу — «Х Улут хурал» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Саанчык Эзир-оолович Куулар — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Ирина Ивановна Ооржак — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Пётр Сергеевич Анисимов— Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геологи-шинчилел экспедициязының Хову-Аксында № 18 геологи-шинчилел балүүнүң улуг мастери.

Валентина Егоровна Ачитаева —«Коммунизминиң херели» совхозтуң ветфельдшери.

Зоя Никифоровна Белокопытова — ИХК-ның таңдыгы кылдыгының ажылчыны.

Валентина Михайловна Вовк — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геологи-шинчилел экспедициязының Хову-Аксында № 18 геологи-шинчилел балүүнүң ажылчыны.

Анатолий Прокопьевич Горных—«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының № 7 КМК-зының прорабы.

Анна Михеевна Захарова — ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг совхозтуң ажылчыны.

Валентина Васильевна Иванова — Сосновка ортумак школазының башкызы.

Надежда Михеевна Крылова — Балгазының туберкулезка удур санаториязының медстатистиги.

(Үлаачылыг).

ТИИЛЕЛГЕНИҢ ПАРАДЫ

1945 чылдың июнь 24-те Кызыл шелге гитлерчи Германияны совет улустуң болгаш оон Чепсектиг Күштериниң ашкан Тиилелгезинге алдар кылдыр Шериг парады болган. Оя тоогулуг болуушкунуң дугайын оон киржикчизи, Алдар орденниң бүрүн чергезиниң эдлекчизи, Совет Эвилелиниң Маадыры курлавырда улуг сержант Н. И. Кузнецов СЭТА-ның корреспондентизиниг чугаалаан.

Июнь 24-те Москвага бүтүү фронтулериниң каттышкан полктары киржир Шериг парадыг болуур дээн дугайында медээни бистер фронтучулар, кызыгаар чок өөрүшкү-биле уткаан бис. Оя полктарның составынга туянуушкуннарга эрестиг-маадырлыг чоруу-биле шыпгераан болгаш күрүне шаңналдарынга төлептиг болган солдаттарны, матростарны, сержаптыларны, старшиналарны база офицерлерни шилип алган. Парадка киржири бистериң кижи бүрүзүнүң амыдыралынга өөрүшкүлүг болган. Тиилелге парадынга белеткеп бүдүп ей дургузугда уламчылаан.

Адак соонда, үр мөнгевилеп хүн-дээ келген. Москва байырдап аян-шинчи кирген. Кызыл шөл чүүден-дээ артык шинии көстүп турган. Чаъстыг хүн болза-дээ, кижилер Парад эгелээриниң ырак мурнундала ава чедип келгеннер.

Кремльдиң суургалары ёзулалды эгелээриниң дугайын медээлеткен. Маозолейниң индиринде — партия болгаш күрүне удуртукчулары. Спасск суургазының улуг хаалгазының иштинден Совет Эвилелиниң Маршалы Г. К. Жуков ак аът мунган үнүп келген. Аяа утказутур рапорт бээри-биле Парадтың командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы К. К. Рокоссовский аътты углапкан.

Шеригларни эргий кезээнинээ соонда, Г. К. Жуков Маозолейниң индиринден Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың өөрүнээзинден фашистиг Германияны ашкан Улуг Тиилелге-биле холбаштыр совет кижилерге байыр чедирбишаан, Совет Эвилелиниң дайзынны чылча шаварынга шинтпирлиг рольду ойнаанын демдеглээн.

Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгылаткан. Артиллерия салютунуң двенштаавшкынары чеңнып дег дыңнырээн. Тиилелгениң Парады эгелээн.

Ленининиң Маозолейиниң чанынга-биле Москва-кемдеп болгаш Волгадан Шпрейге болгаш Эльбеге чедир дайынчы туптарны холдарынга тудуп эртөкөн, Советтер чурттуңуң алдарлыг Армиязының дайынчылары байырлыг маршпың аалгазынга удеттирип алгаш эртип турганнар. Москвенээ болгаш Ленинградтың, Новороссийскиниң болгаш Сталинградтың камгалакчылары, Варшавенээ болгаш Веңаның, Белградтың болгаш Праганың хостакчылары эртип турганнар.

Фронтучу каттышкан полктар эртөкөн соонда, оркестр хеп-хенертен соксай берген. Аяа турган бүтүү киижилерниң көрүшкү ачаа-зээс бир-ле коннаже угланы берген. Совет 200 дайынчы чылче шаптырган немец иезекторнуң болгаш каттыжышкынарының туктерын черге чедир халайтып алгаш кел чораап. Теп индирииң чиге дужунга келгеш, Маозолейниң кыйынында, бедиктээшче тиилекчилер фашист туктерны октапканнар. Тиилелгенин аразынга мен база чораан мен. Ынчангаш аас-кежиктиг мен.

Төөгүнүң шиитпелги шак ынаы болган: киижилерниң көөрөңү чок фашист туктер тиилекчи чонның буттарынга тептей бастырган.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АҢЫ-ДУҢМА ЧУРТТУҢ САЛЫЫШКЫНЫ

ПРАГА. Совет Эвилелиниң Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн ЧССР киирип турар. Совет аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга киржилге— ажы-дуңма Чехословакиниң хой будурүлгелериниң ажылчорудулгазының чаа угленышкыны. Бо талазы-биле ийи чурттарның аразынга кады ажылдажылга улуг хемчээлдер-биле, кыягларның, машиналарның болгаш дериг-херекселдерниң ажы-бүрү ассортиментизи болгаш солчулгаларның калбак географиязы-биле онзагай болуп турар. Чижээ, суггарылганың күүүүл техниказын, будун металлдан кыяган элеваторларны, долган дээрбелээр агрегаттарны, виноградниктер ажаар бичии тракторларны Совет Эвилелиниге Чехословакиниң чорудуп берип турар. ЧССР-дең амгы беш чылда Совет Эвилелиниң алыр ол үүлдериниң ортээ 1 миллиард 800 миллион рубль чедер. Ол дээрге, Чехословакиниң машина тудуунуң дашты-кыже үндүр садыглаар проблемаларының он ажыг хуузу болуур.

КЫЯГЛАРНЫҢ АССОРТИМЕНТИЗИН ЧААРТЫП ТУРАР

УЛАН-БАТОР. Моолдуң нейысылалында эң улуг будурүлге черлериниң бирээзи — алгы-кештен ажы-бүрү чүүдер будурер фабриканың кыягларының ортөө кезиин чаартып, ассортиментизин улам-не кеңбартаан. Адырның ол мурнакчы будурүлгезиниң коллективи продукциязының шыырын бедидериниң системазын херек кырында чедиишкиниг шиңээдип ап турер. Оон ачызында фабриканың будурген бүтүү продукциязының 80 хуузу бирги сорттуң кыяглары болган. Алгы-кештен кыяган тоннарны, хереккээлерни, сумкаларны Моолдуң бодунда болгаш дашты-кыже чурттарда садып алыкчылар күзелдии-биле ап турар.

Будурүлгениң коллективи чедип алдыган күш-ажылчы тиилелгезин быжыглап, беш чылдың доозукчу чылын күш-ажылдың будурукчулуун бешаан, Совет Эвилелиниң дайзынны чылча шаварынга шинтпирлиг рольду ойнаанын демдеглээн.

Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгылаткан. Артиллерия салютунуң двенштаавшкынары чеңнып дег дыңнырээн. Тиилелгениң Парады эгелээн.

Ленининиң Маозолейиниң чанынга-биле Москва-кемдеп болгаш Волгадан Шпрейге болгаш Эльбеге чедир дайынчы туптарны холдарынга тудуп эртөкөн, Советтер чурттуңуң алдарлыг Армиязының дайынчылары байырлыг маршпың аалгазынга удеттирип алгаш эртип турганнар. Москвенээ болгаш Ленинградтың, Новороссийскиниң болгаш Сталинградтың камгалакчылары, Варшавенээ болгаш Веңаның, Белградтың болгаш Праганың хостакчылары эртип турганнар.

Фронтучу каттышкан полктар эртөкөн соонда, оркестр хеп-хенертен соксай берген. Аяа турган бүтүү киижилерниң көрүшкү ачаа-зээс бир-ле коннаже угланы берген. Совет 200 дайынчы чылче шаптырган немец иезекторнуң болгаш каттыжышкынарының туктерын черге чедир халайтып алгаш кел чораап. Теп индирииң чиге дужунга келгеш, Маозолейниң кыйынында, бедиктээшче тиилекчилер фашист туктерны октапканнар. Тиилелгенин аразынга мен база чораан мен. Ынчангаш аас-кежиктиг мен.

Төөгүнүң шиитпелги шак ынаы болган: киижилерниң көөрөңү чок фашист туктер тиилекчи чонның буттарынга тептей бастырган.

(СЭТА).

ПОЗНАНЬДА ДЕЛЕГЕЙ ЯРМАРКАЗЫ

ВАРШАВА. Делегейниң үлетпүр ярмарказы Польшаның Познань хоорайында ажыттынган. Аяа 39 чурттарның 3800 фирмалары киржип турар.

Ярмаркада эң улуг делгиирии Совет Эвилелиң алларып келген. Индустрияның бүтүү кол адырларының продукциязын — алгы үенең станокторын, автомобильдерни, үлетпүр роботтарын, компьютерлерни, лазерлерни болгаш электрик дериг-херекселдерни ССРЭ-ниң павильонунда дазгээн. Чаңчыл ёзугаар ССРЭ-ниң эвилелдешкен республикаларының бирээзиниң ямыдыралы-биле коруукчуларны оя делгелеге теньиштырып турар. Моолдав ССР-ниң экономиказының эртеминиң, культуразының хөгжүлдезинде чедишкиннерни амгы делгелгеде көргүскен.

(СЭТА).

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың хүлээп алган доктаалдарын, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарын Хову-Аксы суурнуң чурттакчылары таныжып, күш-ажылчы коллектив кижи бүрүзү күүседип эгелеп, арага ишпес чорук дээш кижизидилгеге ажылын идепкейжидип турар.

Чарлык күштүг болуп эгелээн үүн суурнуң кудумчуларынга чаңгыс-даа эзирик кижи көзүлбестей берген. Ол дээрге комбинаттың бүгү участоктарынга хей-иниити организациларының талазындан тайылбыр, профилактика ажылын чорутканының түңнели болуп турар.

Партияның болгаш чазактың ол чугула документилеринге дүүштүр, ажылдап кылган земчелгелерни боттандырып эгелээн. Улус депутаттарының Хову-Аксы суур Совединиң сессиязынга арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдиреринин сорулгаларын дугуржуп, арага аймаан седеринең талоннуг системазын тургузарын шиитпирлээн. Оон дээштин бештайгы түннерде кестүп эгелээн. Талонну кептередининг аргазы бедүүн. Хамыктың мурнунда чээрби бир хар четпээннерге, мурнунда арагалаашкын уржуундан милицияга кирип турганнарга, учётте турар ог-бүлелерге, чурттакчылыг еске чөрлерден ава келгенмерге, арагаже хандыкшылдыг кижилерге талон бербес.

Талоннуг системаның еске бир онзагай чугула талазы — арага-водка кыяларын седеринга нормалаашкынны тургузары. Талонну айда чүгле бир удаа ажыглаар. Ынчангаш тускайжыттынган арага садыынга моон мурнунда оочур хей турган болза, үстүнде Чарлык күштүг болуп эгелээн түнде чүгле ийи-чаңгыс кижи ынаар кирер болган.

Ынчалза-даа арагалаарын уламчылап, хоойлу-дурумнуң нагелделерин хажыдып турарлар ам-даа бар. Чижээ, Хову-Аксында тускайжыттынган камгалал черииң ажылдакчызы В. Ф. Сипаринский июнь 1-де милиция черинге кирген. Ол транспортту эзирик башкарып, үш литр браганы мотоциклиниң чүк шыгжаар черинге салып алган чораан, а оон арай сөөлзүредир күрүненииң 270 литр бензинии кудуп алган чораанын база сойгаан. Ынчангаш брага белеткээни дээш ону 300 рубльге штрафтаан, а транспортту эзирик башкарганы дээш үш чыл иштинде ону башкарар эргезин казытпаан. Оон бензинии кайыын алганын тодарадып турар. Бо бүгүнүң түңнелинде В. Ф. Сипаринский Хоойлунуң күштүүн медереп билип, аяа онаган штрафты төлээн.

ТАЛОННУГ СИСТЕМА-БИЛЕ

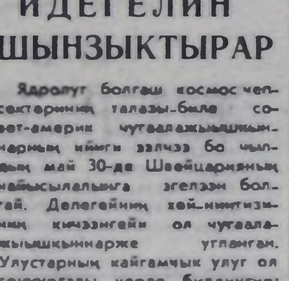
Хову-Аксы суурда арагалаар, шош-содаа кылыр, уругдарын кижизидеринче сагыш салбас ог-бүле бүрүзү участок инспекторунуң шыңгыы үүдүнда кирген. Ындыг ог-бүлелерге инспектор болгаш дружинниктер үргүлчү барып, иниити байдалын хайгаарап көрүп турар.

—Суурда бир бичежек бажыңга инспектор болгаш дружинниктер чеде бергеннер. Оон ээзи Виктор Петрович Копошко валчыларны эвилеп эвес, бүжүрганын утпаан. Оон чурттакчылары хей-даа эвес. Бажыңның эр ээзи болгаш оон ганыжы (хөрээжен кижи-биле дружинниктер чугаалажып четтикпээн, күзүнге бажың ээзи-биле беседалажып орер үеде өрээлдиң соңгазын ажыкташ, ол дезе берген) талон албаанынга хомудаар хире эвес органнар. Брага бар болганда, араганың хөрээ чүү дээп? Ону стол кырында-даа, чунар-бажың иштинде улуг савада-даа кутказ салып алган органнар. А ону комбинаттың даг цехинде техничкалап турар оон авазы Х. Р. Копошко кылып турган. Ынчангаш Виктор Копошко болгаш оон авазы иниизи-биле 400 рубльге штрафтаткан. Шак мындыг аъш-чемге хемчегниң соонда бодаммастым-даа өргээш чок.

Чарлык күштүг болуп эгелээн соонда бештайгы беш хонукта милиция кылдызынга 30 беш кижи кирген, оларның дерту ажыл кылбас кижилер болган. Оларга чогуур хемчегларни онаваан. Хынаалдар түңнелдерин күш-ажылчы коллективтерге чугаалажып көрүп турар үеде корумчурум үрекчилеринге көргүскен хемчегларни комбинаттың болгаш будурүлгелериниң ажыл-ишчилери шупту-ла чүүлдүгүзүнгеннер. Парткомнуң, суур Совединиң күүсконмунуң, хей-иниити организациларының иниити күжениишкинии арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узутказар дээш демиселге үгленган.

Хоойлунуң күштүг болуп эгелээни-биле холбаштыр арагалаашкынга удур демиселди чугле административтиг болгаш кеземче харыысалгазы онаары-биле кызыгаарланып болбес дээрзин суурнуң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери билирлер. Ынчангаш күш-ажылдың сөгүлге-чурумун, хей-иниитиниң корум-чурумун быжыглаар, социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээр, беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш демиселге организастыг чорукту күштелдирер талазы-биле кылыр ажылдар ам-даа хей.

В. ГЛУХОВ.

УЛУСТАРНЫҢ ИДЕГЕЛИН ШЫНЗЫКТЫРАР

Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажылышкынарның ийиги үзүктээ бо чылдың май 30-да Швейцарияның нейысылалынга эгелээн болгай. Делегейниң хей-иниитизиниң кичээнгейин ол чугаалажылышкынарже угланган. Улустарның кайгамчык улуг ол сонуургалы черле билдингир: боо-чепсектериң эндере будурүүшкүнүң кедергей улуг хемчээлге четкен болгаш дайын кыяанылышкынын улам-не күштелдирип турар.

Космосту милитаризастаавас болгаш ракета-ядролуг болгаш аска-дээ боо-чепсектерни черге эндере будурериин сонсадыр дугайында кайы-дээ талага таварыжыр дугуржулгенни чедип алырынга белен чорукту америк административтиг чугаалажылышкынарның баштайгы эзлчээшиниң үезинде клергейлээрзин тоңуданчыг. Харын-дээ америк администрация бодунуң «сыдыс дайынчыреринге» программазын боттандырбышаан, космоска тургузар чепсектерни будурер планнарын күүседир талазыбиле кужениишкиннерин сеелгү үеде улам-не калбаатқан.

Ынчаргa совет тала чугаалажылышкынарның чогумчалыг түңнелдерин чедип алыр сорулга-биле ук чугаалажылышкынарның бүгү айтырыгларынга хамаарыштыр Г. Тгут самолдарны үезинден бээр киирип келген. Женевага боттуг түңнелдерни чедип алырынче болгаш делегейде байдалды ниитизи-биле экижиндеринче үгленген чугула инициативаларны совет удуртулга кылган болгаш ыыпып турар. Бодунуң ортумак ырактыылдың ракеталарын сайгара тургузарын болгаш Европага аска-дээ харыы хемчегларни бо чылдың ноябрьга чедир соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпирин бүгү делегейге чүүлдүгүзүүшкүнбиле уткаан.

Космоска боо-чепсекти тургузарын болдурбас болгаш боо-чепсектерниң эндере будурүүшкүнүн черге соксадыр дугайында чугаалажылышкынарның соруглазын тодаргайлаан бо чылдың январь 8-те чедип алдынган ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дугуржулганы күүседиринден Рейганның администрациязы моон соңгаар-даа ойталаар бодал туварын бо фактылар хереченлеп турар.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДАН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. Космосту тейбың кады ажылдажыгаанын делгемнериндеп агрессия кылырының шөлү болдурарының программазы делегейге тайбыга болгаш ойыыл чок чорукка кыжанныышкын болуур дел. КНО-нуң космос делгемнерин тайбың сорулгаларга ажыглаар талазы-биле комитединиң ында бооп турар сессиязынга Польшаның төлээлекчизи А. Зелинский чугаалаан. Ындыг ойыылдыг күзелбодалдарны боттандырбас чорук делегейниң бүгү ниитилежилгелериниң сорулгазы бооп турар.

ВАШИНГТОН. АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палетазы дараазының сен-хее чылында «сыдыстар дайынчыры-ның» системаларын ажылдап кылырынга 2,5 миллиард долларны тускайлаарын бадылаан. Ол түү бо сен-хее чылында ол-ла сорулгага тускайлаан түңден барык ийи катап хей бооп турар.

САН-ФРАНЦИСКО. Космосту милитаризаставарының планнерын боттандырып чорудар болза, бүгү кижин терелгетенин узутказар телептың үнүп болуурын чоокшулаадып турарын АКШ-тың камгалал министри чораан Макнамара Сонгу Кейнфорниядың чурттар аразының херектеринииң талазы-биле чөвүлелиинге чүве чугаалаан, медеглээн. Делегейде тургустуган дең күштерни үрээринии оралдажылышкынарны ыяап-ла бууразыкшыга таварыжыр алдарын ол чугаалаан.

МАНАГУА. Рейганның администрациязының Никарагуже дорт боо-чепсектиг интервенция кылып, халдаварынга белеткенип турарының дугайында хереченлээн сеелгү болуушкунар-биле холбаштыр ол чурттуң чазаа медеглел перлээн үндүрген. Июнь 20-де Никарагуэның дипломаттыг төлээ черинче хоралакчы халдаавакын болганының түңнелинде оон базыкшыгге ерт ыңгенин ол документинде чугаалап турар. Ол кем-бүрүүлүг үү единиишкин Каттышкан Штаттарның Никарагуага удур дейыкшыраа болгаш агрессия политиказының дорт түңнели бооп турар.

Президент Рейганның, Ак бажыңның түскай телээлекчизи Спиктың болгаш АКШ-тың президентизиниң национал ойыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Макфарлейниң Сальвадорга чөөрте болуушкунар дээш Никарагуэның чазаан бүрүүдедырын оралдажып, оон-биле республикага удур чаа-чаа агрессия үүлгединиишкиннерни егартыр дээш кылгыланы эң ойыылдыг чулчуруушкуннарының дугайын Никарагуэның чазаа хөлү сагыысырал-биле биляан деп ол медеглеледе айтып турар.

Болгаш хамааты С. Антоноову сүрүүдедып турар Римде суд чорудулгазы Болгарив Улус Республикага болгаш социалистиг чурттарга удур баш удур, кара-ешеглээр планнаан өөрүк-чөөрээ деп чүве тодаргайы-биле кестүп турар. Бо хүннерде Болгариның ямзы-бүрү будурүлгелериниң болгаш организациялареның хей-хей коллективтеринде эртип турар митингилерниң киржикчилери Сергей Антоноову доп-доваан хостеварын негеп турар.

ЧУРУКТА: Софияга болген митинг киржикчилери.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

СТУДЕНТИЛЕР ОРТУЗУНГА АЖЫЛ

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узутказар талазыбиле чугула документилерге долбаштыр ажыл Кызылдың педагогика институдунда шагда-ла эгелээн. Институттуң партия организациязының хүрелинге ол айтырыгны чугаалажып, тускай шиитпирни хүлээп алган. Арагалаар студентилерни эң-не шыңгыы демчег алыр. Студентилерниң хостуг үе-шагын чөп ажыглаарын чедип алыр. Кижи бүрүзү хостуг үезинде бодунуң сетиилинге таварыжыр ынаы ажылдыг болур. Студентилер араганы кажан-даа кезе-даа ишпес ужурлуг. Педагогика институдунуң студентилери республиканың болгаш хоорайның чурттакчы чонунга арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисселге үлегер-чижекти көргүзер. Арагалаашкынга удур пропаганда ажылының мурнуку одурүүнга чоруп, колир үеним башкыларды ол ажылга эң идепкейлиг киржир.

Студентилерниң байырлал хамаанарынга араганы шүүт ишпес, арага ишпестер ниитилелиин неттередир талазы-биле саналарны база бергилээн. Студентилер ортузунга идейполитиктиг кижизидилгени күштелдирер, студент бүрүзүн хей-иниити ажылынче хаара тудар, оларның чурумун болзин теегу эртемнериниң кандидады Г. Н. Курбатский бодунуң самалынга чугаалаан. Аас-кежиге база-ла ажылдан үктелыр. Араганың бичии-даа ажыы чок, аяа удур мен дээрзин ол түңнелинде демдеглээн. Арагалаар студентилерни институттан үндүрер, общежитиедеп казыыр деп шиитпирни олер хүлээп алганнар. Арагага удур пропаганда ажылынга идепкейлиг киржир, шоодуглут хана солуину үндүруп турар.

Студент белүктерге база комсомол хуралдары эртикпээн. Филология факультединиң дөртку курузунуң бирги белүүнге ыңдыг хуралга студентилер мынду шиитпирни үндүргеннер: чайгы дыштанылга үезинде студент кижи бүрүзү суурларга, пионер лагерьларынга, студент отрядтарга кижизидилге ажылынга идепкейлиг киржир. Куда үезинде-даа арага ишпес. Шаандагы эрги Тывага кижилер үжен хар чедир безин арага ишпейн чораан. Башкы болур деп турар кижи канчап чөрле арага ижер боор. Башкы кижи бодун боду бүгү талдыг кижизидер ужурлуг, арагалаар студент бодунуң хоралыг чаңчылын каап шыдаваас болза, оон эки башкы кажан-даа үнмес.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

МАГАДАДЫР ДЭЭШ...

Удавас куда дүжер болгай. Аяа чалаар хамык валчыларны чүнүң-биле кайгадырыл? Кызыл хоорайның чурттакчызы Евгения Петровна Огнёваның сагыжынга ыңдыг бодал кирип кээп-тир. Адырам, баш дүгү кегергинге чедир чүнү көрбээн дээр. Боданып алганының түңнелинде «сагыш чоавнгыра» не 160 литр браганы белеткей тыртып алган. Бир эвес кым-бир валчыга оон ол продукциязы ерай ажыг эвес хире аларза канчаарыл! «Тывынгыра» бодалдар башка дорээн-ле кирген. Самогон хайындырар аппарат белеп болгаш.

Ынчалза-даа үениң негелдезин шыңгыы болгай. Огнёва валчылар-дээ магададып четтикпейн, сойгаладып алган. Брага белеткеп база самогон аппарадын кадагалаанны дээш совет хоойлунуң мурнунга удаваас харылаар, бодунуң борбек бажын туттунуп боданыр ужурга таварышкан.

К. БУРДЕЛОВ,
Кызыл хоорнүүскомунуң шиитки хереткер киздизинниң участок инспектору.

МАГАДАТКАН

Моолдуң уран чүүл мастерлериниң концерти

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге түнелери ажыттынган неижэ республиканың хогжум-шин театрынга алчыларның улуг концерти болган. Байырлалдыг байдалга эртиен концерттиң көргүзүг бүрүзүн кызычылар чылы-биле хүлээп ап, акы-дүүма кожаларыластың уран чүүлү-биле танышып, сеткил ханганнар. Концерттиң программазында Күрүнениң академиктиг опера болгаш балет театрының алдарыг база улустуң артистери, МАР-ның Улустуң ыры болгаш танцызының күрүне ансамблиниң ыраажылары база танцычылары, балет болгаш цирк артистери, Күрүне шаңналдарының, делегей конкурстарының лауреаттары оюн көргүзүп. азын тутказ. Моолдуң улуг уран чүүлүнүң төлээлекчиперинең таварытызын, күүселдезинең бедик деңнелдинң концертке келген кижи бүрүзү сеткил ханып магадаан.

Кожеге ажыттынган. «Байыр чедиришкинниң» деп танцы-биле МАР-ның Улустуң ыры болгаш танцызының күрүне ансамблиниң танцычылары кадактарын холдарында туткулап алган эзегир чараш аян тутказ. Моол улус хүндүлүг салчызын үткүп аарда, байырлалдың ёзулалын кылырда ындыг турган, кадаан чалап алыр.

Концерттиң баштайгы көргүзүглеринде улустуң ыры, танцыларын ансамбльдиң артыстери күүседип турар. Ансамбльдиң ыраажызы Д. Баттумур аът баштыг игилге үдедип алгаш, чүгүрүк аът дугайында ырлаан. Моол ыры уран чүүлүнде онзагай аян — кайгамчык бедик, чиңге үнге узун хоюг кылдыр ырлаары неттеренгей. Күрүне ансамблиниң танцычылар бөлүүнүң «Хержэжен улустуң шаандагы танцызы», «Эр кижиниң танцызы» көрүкчүлерни хаара туда берген. Хержэжен кижиниң каасталгазы, неткен идик-хевиниң аяны, танцының шимчээшкинери онзагай. А эр кижиниң танцызы база-ла ындыг. Уран-чечен талазы-биле онзагай.

Б. Дамдинсүрен биле Б. Смирновтуң «Муңгаранныг үш тей» деп операзындан (национал классика операзы) ийи кижиниң ырызын Күрүнениң академиктиг опера болгаш балет театрының артистери — МАР-ның улустуң артизи А. Хавлаш база МАР-ның алдарлыг артизи А. Бүтед оларның күүсеткеми солун болган. Кызылчылар ол кежээ моол опера уран чүүлүнүң күүседикчилериниң күүселдезин дамчыштыр улуг музыка-биле танымар аргалыг болганнар. Репертуарда моол классика, барыын европа композиторларының операларындан ариялар кирип турар. Д. Вердиниң «Риголетто» деп операзында Риголеттонуң ариязын опера болгаш балет театрының ыраажызы С. Жаргалсайханның ырлаары дыңнакчыларны магаданган. Сураглыг итали композиторну делегейге алдаржыткан бо чогаалы, өске-даа чогаалдар-биле бир демей, театрның репертуарында доктаамалчаан. А ону чедип алырының аргазы моол күүседикчилер школазының артистериниң бедик мергежилинде.

Оя кежээ болган концерттиң күүседикчилериниң арызында көрүкчүлерни ёзулуг-ла кайгадыткан артистериң бирээзи опера болгаш балет театрының ыраажызы, Күрүне шаңналдарының лауреады Х. Уртмасөн болган. Бистиң чүртүүстүң болгаш делегейниң өскедаа чүрттарының опера сценаларынга кайгамчык сопрено үнү-биле алдаржаан артистиң күүселдезин таалап дыңнаары кымга күзенниг болбас боор. Ёзулуг таалал, көрүшкү ол-дур. Пуччининиң «Чио-Чио-сан» деп операзында Чио-Чио-санның ариязын ол ырлаан. Артистиң Чио-Чио-саны хөй-нөй чүрттарның көрүкчүлериниң магадалын чаалап алганы билдингир болгай.

Л. Минкустуң «Дон Кихот» деп баледи. Ол балеттен эр, херээжен ийи кижиниң күүселдезин (па де де) делегей конкурстарының лауреаттары, опера болгаш балет театрының артистери — республиканың алдарлыг артизи Ю. Оюун биле МАР-ның улустуң артизи О. Ганбаатар көрүкчүлерге бараалгаткан. Зал дыңмиттиг адыш часкап, күүседикчилерге көрүп четтиргенин илередип турган.

МАР-ның Күрүне циригиниң артизи А. Оттонцэцэг «Каучук» деп пластика этюду-биле залда олурганнарны шынап-ла кайгадыпкан. Эң нарын хевирикниң хөй аянзы күүселделерни ол кылган. Тергиин-не артист! Адыш часкаашкыннары үзүктелбейн турган.

Моол чүртүнүң дугайын бодукүн ырызында МАР-ның улустуң артизи Д. Жаргалсайхан эргап йөрээген. Деллгем чаагай үн-биле артист чоргаар ырлап турду. Сес-домак билдинмес-даа болза, миниң үткә, аян кижиниң хаара туда бээр. В. Мураделиннің «Бухенвальд сөңгазы» артистиң күүселдезинде тайбыңче ыйгы болуп чыгылганган.

Моол өңнүктериниң үзэ кайгамчык аялгалары, эзегир чараш танцылары, сеткил ханар ырлары бисти кежээ дургу магададып келген. Танцыларны чеже дээр! Ыры, танцы ансамбликиң артистери — амыяк оолдар, кыстарның «Аътыг кижилер», «Конгулуурлар» биле танцыларын база «Моол чараш чыс» деп танцыны онза сонуургадывыс. Бир танцы өскезинден онзаганың ылгалып турза-да, оларның шупту моол улустуң эрткен оруу-биле, ажыл-амыдыралы-биле долбашкан. Ылаңгыя моол херээжен кижиниң база эр кижиниң танцызын, «Аътыг кижилер» деп танцыны маңаа киирип болур. Моол кижиге аът дээрге (тывааларга база ындыг турган) ж чоок өңнүг, ажаакчызы, камгалакчызы дег. Аътың бүгү чаңын ынчангаш ол билир.

Моол артистерниң күүселдези-биле орус, тыва, бурят ырларны база дыңнадывыс. Бот-тывынгыр композитор Д. Шактарның «Кадарчының ырызын», композитор Р. Кенденбильдиң «Төрээн Тывазын», Волга хем дугайында орус ырыны, Бурят улустуң «Ёохор» деп ырызын олар күүсеткеннер.

Концерттиң түүнел көргүзүүнге С. Туликовтуң «Ленин бистиң-биле» деп ырызын концерттиң шупту киржикчилери сцена долдур турупкаш зал долдур бадырыпкан. Зал дыңмиттиг адыш часкап турган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин кайгамчын уран чүүл-биле теништирганы дээш, ол бедик деңнелдиг күүселде дээш артистерге өөрүп четтиргенин илередикен.

Тыва черге чылыг хүлээп ельышкын дээш сеткил ханганын харыы сөзүнге Д. Гомбожап илередикен.

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТАРДА: моол артистер (үстүнде) херээжен улустуң шаандагы танцызын күүседип тур; бурят улустуң «Ёохор» деп ырызын артист Г. Церенжап күүседип тур; моол улустуң «Чүгүрүк аът дугайында ырын» артист Д. Баттумур күүседип турда, И. Цогбадрэз мориндур-биле үдеп олур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БЭГЗИЙН ЯВУУХУЛАН

Бүгү делегей чергелиг, төөгү чүктүң сураглыг шулукчузу Бэгзийн Явуухулан бистен ырак эвеске Завхан хемге төрүттүнгеш. Оон чогаалдарын делегейниң 60 ажыг дылдарында очулдурган. Явуухуланның шулуктери Моолдуң ак-көк дээри болгаш Завханның арыг агымы дег амыдыралдың мерген аалгазы, ханы овур-хевирлиг көрүнүүг боон нептерээн.

Малчын ог-бүлеге төрүттүнген оол эң баштай сан-хөө техникумуун доозкаш, кезек кааз бухгалтерлеп чораан. Салым-чаяан чалыы үезинде-ле бодунуң оруулне чайлы берген. Дертен чылдарның тенгүзүнде оол ады теп журналдарга удаа-дараа көстүүлел, хөөг черниң хөй-даваны дег, хөөрү өңү болгаш үнүмбле дораан-на онзалаңнып, номчукчуларның кичээнгейин хаара туда берген.

50 чылдарзын эгелеп «Бистиң күүселивис», «Монгун эзегиниң даажы», «Чеч бомбүрээ» деп оон-даа ынай оон номнары Моолга болгаш өске чүрттарга үнүгүлээн.

Б. Явуухулан 1960 чылда Москвага А. М. Горький атыг литература институдун доозкан. Оон номнары бистиң-чүртка 1960 чылдан эгелеп үнүп турар.

Ол Моолдуң Күрүне шаңналының лауреады болган республиканың культуразының алдартыг ажылдакчызы. Ол Моолдуң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черниң секретары болбушаан, Азия, Африка чүрттарының чогаалчыларының хөй-хөй конференцияларынга киржип чораан.

Москвага өөренип чораан болгаш Р. Казакова, Л. Букина суглар-биле ханы найыралдыг. Сураглыг шулукчу Римма Казакова Улан-Баторга чүрттап турган моол өнүүнге карыы-даа каш удаа аалдап барган.

1962 чылда салым-лаазынмыт өнүү хенертен мөчүй бээрге ол кудээлдың одурүгларын бижээн:

Төлдерниве өглеп-баштап
Чогаалдып-даа Төрээн чонга
Бараан болуп чордувус чоп
Ажылынга хөлүн эрттир
Дамдыктатказаш,
Амыдырал калбыжынга
Кыйа бердинге.
Бердинген ажылынга шынап-ла дүй-хүн хөх хөлүн эрттир дамдыктатказынындаа-даа чадавас. Бэгзийн Явуухулан Василий Шукшин ышкаш назынындаа арай эрте чарылган.

Хөөг черниң шончалайы дег оон хөөрү акыыг чогаалдары биске белек болуп арткан.

Ч. КУУЛАР.

БОДАЛ

Айның чаазы — көккүр дээрги өөртүр ыйнаан,
Меңээ чүгле эргим сарыын керек чүве.
Аккыр чүү даа — аяс төлдүң байлаа-ла ыйнаан,
Меңээ чүгле шүрү караан чүүдеи эргим.
Сыңзыг тюльпан — ногаан шыктың таваны-ла ыйнаан.
Мээң чүрээм мөнгезинде сээким чүве.
Сында пошту эзимнериң каазы дээр,
Мээң сеңээ мнакшыныым — Өртемчей-дир.

* * *

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачың» совхозунуң ажылакчыларынге Моол Арат Республиканың Тыва АССР-де түнелериниң киржикчилери аалдап чораан. Баярлыг шинчи киргеи совхозтуң Культура бежиңинге ажыл-ишчилер аалчы өнүүктерни үрер хогжумун адаа-биле, катыы-хөг, чечектер-биле үткүп алганнар.

Кудумчуларда моол-совет найыралдугайында лозунгнар, кызыл тукчугаштар улам аян кинрип турган.

Аалчылар Туранда төөгүнүң болгаш революциянның музейи-биле, совхозтуң Культура бежиңинге ажыл-ишчилер-биле танышканнар. Олар ботгарының соңун программалыг концертин совхозтуң ажыл-ишчилеринге сонуургатканнар.

Чечектериниң эң-не каазын
Өлең шыктан чүлүп алдым.
Сарыын хөөрүм аялгазын
Өлүгжемге үтпайн чоруүйн.
Чүгүрүктүң шүүлдезин
Чылгылардан шилип алдым.
Чүүдеи артык эргим кыска
Чырык хөөвә душкан нйнк мен.
Даглыг черниң дамыраандан
Арыг чүве кайда-даа чок.

Даайларым мергенниңден
Айдыңчерде чүү даа эртпээн.
Ынакшылдың эң-не күштүүн
Ырай бергеш, ам-на биледим:
Моолумга төрүттүгешн,
өзерн дег,
Моон артык кежикти мен
тыппас-тыр мен.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ очулдурган.

ЧЕМПИОННАР ИЛЕРЭЭН

Амгы үеде республиканың школаларының өөредилге-будуулге бригадаларында шупту 4135 өөреникчи ажылдап турар. Оларга 1935 гектар черни быжыглаан болгаш өөреникчилер аңаа көдээ ажылгый культураларын тарып, өстүрүп, агрохимиктиг аргаларны ажыглап өөренип турарлар. Тараа, ногаа культуралары-биле дүржүлге ажылдарын база кылып турарлар. Будуулге бригадаларының материалдыг базазы ылаңгы чылче эжикчин орар. Республиканың ажыл-агыйлары өөредилге-будуулге бригадаларынга доктаамал ажыттаавы-биле азы тур нөдө сезонныг ажылдарга ажыглаары-биле көдээ ажыл-агый техниказын быжыглаан. 59 трактор, 40 автомашина өөреникчилерниң чөзүрбеи дерт хөөү турлагларында быжыглаттынган. Өөреникчилерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспушаан, оларны кылыр ажыл-биле хандыраарынче кол кичээнгейни угландырып келген ажыл-агыйлар удуртукчулары республикада эң-эш эвес. Чижээлээрге, Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарның совхозтарында будуулге бригадаларының байдалы эжи. Базза будуулгелери чогуур дузаны чедирип турөө. Ынчалза-даа Улуг-Хем, Өвүр районнарда бо айтырыгже кичээнгей кошкан болуп артпышаан.

Ак-Туруг ортумак школазында өөредилге-будуулге бригадазы ажылдаавайн турар. Бүлүң-Терек ортумак школазының өөреникчилери аңга чедир майгыннарда удуп чыдаарлар.

Туранның № 1, 2 ортумак школаларының база будуулгези — «Кызыл тараачың» совхоз. Оларның аразында харылзаа быжыг. Сарыг-Сеп ортумак школазы-биле «Ленинчи оруң» совхозтуң Сосновка ортумак школазы-биле Тываның көдээ ажыл-агый дүржүлге станциязының аразында харылзаазы, кады ажылдажылгазы, бот-боттарым деткижери ескилеерге үлегерлиг. Бо коллективтерде специалистер болгаш удуртукчулар уругларның муш-ажылыг бедик-биле үнелеп турар. Чыл төнчүзүнде ажылдың түңнелин үндуруп тура, совхозтуң директсиялары эки ажылдаан өөреникчилерни өртектиг белектер-биле дыштанылга путёвкалары-биле база маадыр-хоорайларга чедер путёвкалар-биле шенеп турар. Өөредилге-будуулге бригадалары-биле база будуулгелерниң аразында харылзаазындан ажыл-агыйның түңнели улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш үстүнде адаанывыс школаларда болгаш ажыл-агыйларда байдал эки түңневдиг болуп турары ол.

Кызылдың № 1 КПТУ-зүнүң болгаш көдээ ажыл-агый техникумунуң базазынга республиканың өөредилге-будуулге бригадаларының кежигүннериниң чаңчыл болган слёдуу болуп эртнен. Анаа көдээ ажылакчый мергежилдериниң айыы-биле школачыларның конкурузу болган. «Аныяк тараачыга» деп конкурска оолдардан Туранның № 1 ортумак школазының 10-гу класының өөреникчизи Алексей Астанин чемпионнаан. 2-ги, 3-кү черлерде — 10-гу классчылар Алексей Чанзай (Ак-Тал), Павел Ондар (Кур-Чер). Оң-ла конкурска уруглардан Чадаананың № 1 ортумак школазының өөреникчизи Саяна Төгүс тиилээн, а ийиги, үшкү черлерде — Ира Хомушку (Кур-Чер), Ира Вишнякова (Туран). Машина-биле инек саварынга оолдардан Александр Куулар (Шекпээр) чемпионнаан, а уруглардан — Аля Салчак (Сарыг-Сеп). «Аныяк малчының» деп конкурска Ильинка ортумак школазының өөреникчизи Лилия Рядинская чемпион болган. Ниитизи-биле бо эртиен конкурсторга Каа-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның болгаш Кызыл, Туран хоорайларның школаларының өөреникчилери жи белеткелдиин көргүскенер.

Чемпион болган өөреникчилээ өөредилге-будуулге бригадаларының кежигүннериниң Бүгү-эвилел слёдунга киржип, Тываның ат-алдарын камгалаваалар.

Н. ЖАВОРОНКОВА.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы

хүндүску, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга студентилөө хүлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультедин: «Автомобильдээ болгаш автомобиль ажыл-агыйы» мергежилге.

Тудуг факультедин: «Үлетпур болгаш хамаатыг тудуг» мергежилге.

Өөредилгениң кежээки хевири: «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» мергежил.

Өөредилгениң бот-өөредилге хевири: «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Үлетпур болгаш хамаатыг тудуг» мергежилдерге.

Билдиришкинниерни болгаш хүлээп алырының шылгалдарын дараазында чуусевалдарда хүлээп алыр.

Хүндүску салбырга: билдиришкиннер июнь 20-ден 31-ге чедер; киреринин шылгалдагаы августун 1-ден 15-ке чедер, институтка киир самаазы — августун 16-дан 20-ге чедер.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга: билдиришкиннер хүлээп алыры июньнүң 20-ден августун 31-ге чедер; киреринин шылгалдалары: АТ факультединге — сентябрь 1-ден 15-ке чедир, ҮХТ-га — сентябрь 1-ден 15-ке чедир.

Киреринин шылгалдаларының үезинде төлөөриниг белеткел курузун ажыдарының үелери:

хүндүску салбырга — июль 25-те;

кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга — августун 25-те.

Институтка кирип турарларның дужаар шылгалдалары: физикага (аас-биле), математикага (аас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг).

Ортумак школаны доозарда алдын медаль-биле шаңнатканнар аза ортумак тускай өөредилге чөрии шыл эрял диплому-биле доозканнар эртемнериин биоүзүнге — физикага (аас-биле) киреринин шылгалдазының үезинде эң эртемге шылгалдазы «тергиин эки» демденке дужаваан болза, оларны оон ынай киреринин шылгалдаларындан хостаар, а бир эвес олар «эки» азы «ортумак» демдектерни алган болза, артканбүгү эртемнерге шылгалдаларны дужаар.

Ортумак билиг дугайында документизинде 4 болгаш 5 демдектерлиг кижилер ийи эртемге — физикага (аас-биле) болгаш математикага (аас-биле) киреринин шылгалдаларын дужаар. Олар бир эвес ниитизи-биле 9 балл алыр болза, оон ынай шылгалдалар дужаарындан хостаалыр.

Институтка кирип турарларның конкурс ёзугаар шилиишкинин киреринин шылгалдаларының үезинде алганы демдектерге үндезилеттинген баллдарның ниити санын ёзугаар кылыр.

Хүлээп алыышкын дугайында билдиришкинниг институттуң ректорунуң адынга шилип алганы факультедин болгаш мергежилин айыткаш, дараазында документилерни кошкаш, чорудар: сөөлгү үеде ажылдап турганы будуулге удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының болгаш профзиилел организациязының дергезиниң, ниити билиг школазы доозканнар — директорлуң, класс удуртукчузуның болгаш комсомол организациязының секретарының шынзыдып, ат салганы характеристика-рекомендациязын (ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан дайынчыларның шеңг кезектеринің командирлеринден черлеринден характеристика экээри албан эвес); ортумак билиг дугайында документ (боду); тускай ортумак өөредилге черлерин доозканнар — диплом (демдектерни үшта бижиир); елды фото-чурук (бөрт чок тырттырган, 3х4 см. хемчээлдиг); күш-ажыл дептеринден үшта бижиирге; эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

Паспоортту болгаш шериг биледин боду көргүзер.

Документилер кошкан б. дирнишкинни чорудар адрезин: Кызыл хоорай, Тыва АССР, Рабочая кудумчузу, № 4 баазын.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Редакторлуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Девочка с синим рапцем» 9.30. «Чёрный коршун» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30. **«Высокое небо Монголии»** 11.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кинозборник 9.20. **«Парашютистцы»** 20.15 **«Слушайте на той стороне»** 14.15, **«Вий»** 10.35, 12.25, 16.15, 18.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Кинозборник 10.00. **«Господин Великий Новгород»** 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Кинозборник 15.00. **«Груз без маркировки»** 16.10, 18.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: **«Приключения бельчонка Мики»** 11.00. **«Самрааг»** 12.30, 15.10, 17.40 шактарда.

ИЮНЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Букет мимозы и другие цветы»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30. **«МНР за 60 лет. Народное творчество»** 10.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Витя Глушаков — друг апачей»** 10.00, 13.30 **«Операция «Ы» и другие приключения Шурика»** 11.40, 15.10. **«Чёрный коршун»** 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Парашютисты»** 14.00, 16.00, 18.00, 20.00, **«Старик Хоттабыч»** 10.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Я тебя никогда не забуду»** 15.00, 18.40, 20.30, **«Борьба»** 16.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Господин Великий Новгород»** 18.00, 20.00 шактарда.

Тудуг будуулгелериниң болгаш организацияларымың, тудуг кылып чурттаар болгаш албан бажыңнарын сеттеп турар министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртучулерынга Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг базазының дыңнадыры болза:

Кызылдың садыг базазында дараазында бараанар бар: бир дербелчин метри 2 рубль 30 копеек өртектиг 160×120 см., 130×80 см. хемчээлдиг калбак, үгүүлзавыг, оң чок шилдер бар. Шилди шилчидилге-биле болгаш туда-даа садыл ап болур.

Бистиң адрезивис: Кызыл хоорай, Каменистая кудумчузу, № 15.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информасиө киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбей» барганда 2-32-75 телефоннче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3056.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерексиниң талазы-биле хүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01014

ТВ

ИЮНЬ 23-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.55 — А. Мищенко болгаш И. Снедков олардың бавнга дүзүн ойнаар. 9.20 — «Спортлотонуң» 25-ки тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыла». 11.45 — «Эртенги почта» музыкалыг дамчыдылга. 12.15 — «Ералаш» уругларның каттырынчыг журналы. 12.30 — «Код» шагы». 13.30 — «Музыкалыг киоск». 14.00 — Фильм-шин. 14.55 —«Сынкы». Док. телефильм. 15.45 — «Силерге, хоочуннар». Музыкалыг дамчыдылга. 16.40 — «Иван Макарович». Уран-чечен фильм. 18.05 — «Кинода, театрда база телевиденнеде музыка». 18.45 —«Делегей панорамазы». 19.30 — «Хөглүг карусель». Мультфильм. 19.45 — «Бир эвес кадык болуксазында» 20.00 — «Ава-чоруктулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Делегатскиде музей. 22.00 — Футболга ССРЭ кубогу. Финал. «Динамо» (Киев) — «Шахтёр». 22.45—22.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.15 — Хөглүг нотежигаштар. 8.30 — Док. телефильм. 8.55 — Ритмниг гимнастика. 9.25 — Орус чугаа. 9.55 — Эштиринге ССРЭ-чемпионады. 10.25 — «Дебют». З. С. Тюрнүң баштайгы симфониязы. 11.00 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 12.00 — О. Бальзак — «Отец Горио». Фильм-шин. 14.15 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». 14.45 —«Кең камчап катканыла». 6 сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы — «Испытание». 15.50 — Техниска Бүгү-эвилел турнири. 16.20 — «Хаттан дүргени». Эртем-неп-терелдиг фильм. 16.35 — Автокросска ССРЭ чемпионады. 17.05 — «Документалдыг экран». 18.05 — «Москвичка». Телекомеди. 19.30 — Суреглыг сөзет композиторлар — ленинчи шаңналдың лауреаттары. Г. Свиридов. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — Бот-тывынгыр уран чүүл чогаадылгазының көрүлдезиниң түңнел концерти. (Москва).

ИЮНЬ 24-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол тейлыбыры. 9.25— 9.50 — «Чылыларның чогаадылгазы». 16.45 — Мозамбиктиң национал байырлалы — хамаарышпас чорук дүнүгге. Киноочерк. 17.00 — Мозамбиктиң ыры болгаш танцы ансамбликиң концерти. 17.30 — Стадион бүгүдеге. 18.00 — Футбол тейлыбыры. 18.30 — «Хөглүг нотежигаштар». 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00— Кижилер болгаш ажыл-херектер. 19.30 — Мультфильмнер. 19.45 — Бистиң садывыс. 20.10 — «Перед Победы». Док. фильм. 21.00— «Үе». 21.35—ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренко дайын үезиниң ырлараын көрүседир. 22.30 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.40—«Иван Макарович». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Орус чугаа». 10.30 —Орус улустуң хогжум керекселериниң концерти. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 11.30 — Мультфильмнер. 12.05 — 13.25 — «Дрессировщики». 7 сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги, 3-кү сериялары. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Моол хөөмей». Док. фильм. 18.50 — «Азия төвү». 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Дружба. Найрамдал. Найырал».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Первое лето». Уран-чечен телефильм.

Оҥаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга чөөн чүк угланылышкынның хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер.

Агаарның температуразы дүне республикага 10—15, чамдык черлерге 5—10, түңдус 20—25, чамдык черлерге 15—20, Кызылга дүне 10—12, түңдус 21—23 градус чылыг болур.

Хр

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 146 (12836) | 1985 чылдың июнь 25, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР БИС

СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле бистиң ферманың ажыл-ишчилери «СЭКП-ниң XXVII съездизинге—күш-ажылчы шалыпчы 27 декада!» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, шалыпчы ажылдап турарлар.

Сүт бүдүрүлгезин көвүдедир, ооң шынарын экижидер дээш калбарган күш-ажылчы маргылдаанның ачызында коллектив бо чылдың бирги чартынга багай эвес түңнелдерни чедип алган. Күрүнеге 250 тонна сүттү садар планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткеш, амгы үеде даалгадан ажыр сүт садарын уламчылап турар. Социалистиг чарыштың мурнуку одуругунда коммунистер чоруп орар. Бистең он үш коммунист, СЭКП кежигүнүңге үш кандидат бар, олар шупту-ла онаашкан ажылынга эң-харыысалгалыг болуп, планныг онаалдаларын күүседип, коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, организастыг чоруктуң эки-жидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, арагалеашкынга болгаш алкоголизмге удур демисселди күштелдирер дээш ажылдап турарлар.

Ферманың саанчыларының ортузунда организастаан съездиге алдар болдурган чарыштың түңнелиин хүнүң-не үндүрүп турар. Сөөлгү үеде күш-ажылчы маргылдаанның бирги одуругунда СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Алдын-кыс Санаа-Байырзана Моңгуш чоруп турар. Бо чылдың эрткен беш айларында бир саар инекке онаашты-ыр 1295 килограмм сүттү саап алган. Ийиги черде Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Дүктүг Донен-ооловна Ондар чоруп орар.

Ферманың коммунистери чүгле онаашкан ажылын эвес, харын хей-нинтиниң харээн, партийжи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип турарлар. СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюро кежигүнү Ш. У. Күүлар, хоочун саанчы Д. Д. Ондаа, Н. Х. Куулар, Т. Б. Сат, В. Д. Сат болгаш өскелер-даа оларга хамаарыжыр. Коммунист Н. Х. Сат сүттүң шынарын экижидериниң талазы-биле хемчегларни харыылаар партийжи даалганы күүседири-биле тодаргай ажылды доктаамал чорудуп, саанчылардан ары шеверни сагыыр негелдеми шыңгыраткан, ооң уламыңдан күрүнеге садып турар сүттүң шынары экижип орар. Ферманың бирги кварталда күрүнеге сатнаан сүдүңүң сезен хуусу бирги сорттуу болган, ийиги кварталсүттүң шынары база багай эвес.

Чиик артектиг хей сүттү чайгы үеде бүдүрер дээш чогуур хемчегларни ап турар бис. Амгы үеде көгү-шыгы хөлбелчиңээн аныяк Хөндергейниң Улуг Кажт-Аксында чайлаавыста кежүп чеде бердивис. Бойдус чурумалы чараш, одар-белчиңири делгем, суг-суггаттыг чер. Ёзулуг-ла бода малдың ораны. Сүт бүдүрүлгезин көвүдедирибиле хүндүс одарларны шын тааржыстырып, дүнеки кадатты организастап турар бис. Инженерниң суду көскүзү-биле кеәүдээн.

Бистиң ферманың ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы белекterглиг ужуражыр дээш хүлээлгелерин күүседиринге бүзүрелдиг.

С. АҢАТЫНА,
Дөргүн сүт-бараан фермазының партболуктуң организаңчызы.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурубнаре белеткел ажылдарының чоруп турарының үезинде Тес-Хем районда «О. Шымаа» совхозтуң күн № 1 тойжу бригадазы [бригадирн Б. Лаа] «СЭКП-ниң XXVII съездизинге —27 күш.ажылчы шалыпчы декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка киржип, бедиткен хүлээлгелерин алган.

«Чодураа» совхозтуң Хераал-Тей сүт-бараан фермазының (эргелекчизи Д. Эртине) коллективи партияның XXVII съездизинге үткуштур он бирги беш чылдың сүт будурер планын 1985 чылдың август 20-де күүседир хүлээлгени алган. Ооң-биле чергелештир сыштаглаашкынга белеткелген октябрь 1-де доозурын сүт садарының планын паогия райкомуның конференциязынга чедир күүседипкен түрааын болгаш 1986 чылдың бирги кварталының планын февраль 24-те бүтүндүрарын СБФ-ниң коллективи хүлээнген. Сөглээн сос ажыл-херек-биле бедыктаттынар дээрзинге бүзүрел улуг.

М. ТИРЧИН.

АБЗ тудуу

Ак-Туруг суурда чөө заводтуң тудуунуң таваан салган. Ол дээрге Чадаанаңның орук септелге-тудуг эргелелиниң асфальт-бетон заводтуң [АБЗ] тудуудур.

Ында Яков Донгактың удуртканы хей эвес кижи составтыг монтажниктер бригадазы тудугнуң фундаментизин кудуп турар. Дериг-черекселдерни удаваа эптеп эгелээр. Николай Ондар, Николай Моңгуш, Владимир Донгак олар дээнган ажылынга ак сеткилдиг, кызымак ажылдап турар.

Тудугжулар автокран-биле хандырылга доктаамал эвес болуп турарындан бергедээшкиннерге төөаржып турар.

К. ЧӨРЕВЕ.

ДООСТУП ТУРАР

Эрзин районуң «Чаа орук» совхозта хей кыргыздазы организастыг эртип турар. Чаа-орукчылар бо чылын күрүнеге 32 тонна дүк дужаар планныг.

Бо түннерге чедир 21 мүң ажыг той, күраган кыргыттынган. Электрилиг хамы-биле той кыргыыр кыргыкчылар Долгар Анай-оол, Геннадий, Дирчинчал, Олег Саттар, Сиямбин Чамбал, Сверд-лов Хайың, Билчей Дүпчең түн үлүүн 110—115 түү күүседип, а тос хамызы-биле кыргыыр кыргыкчылардан Нина Арапта-на, Спар-оол Сидоо, Ямаа Седип олар түнде 72 той кыргыыр онаалдазын 25—30 чедирип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

К. КУУЛАР.

Тыва АССР-де МАР-ның хүннери

Ажылчы чоннар-биле ужуражыышкынар

Июнь 23-те Тыва АССР-де МАР-ның Хүннериниге киржир-биле бистиң республикада кээп, чоруп турар Моол Арат Республиканың делегациязының кежигүннери —МАРН ТК-ның кежигүнү, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң керээтер эргелекчизи, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының депутады, Моол-совет найырал нинтилелиниң Теп чөвүлелиниң дергазының оралакчызы Б. Бадарч, МАР-ның Эртемнер академиязының оралакчы ярезидентизи, МАР-ның Куруне шаңнарының секретары

РЕВОЛЮСЧУ ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 6 (118) 1985 ч. июнь

- Фронтучу өг-буле.
- Белек чедирип...
- Эрес-ле, эр!

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

ГВАРДЕЙЖИ КОНГАР

Делгейниң империалистиг күштериниң белеткээни делегейлеп ийиги дайыны кижи төрелгетенниң төөгүзүндө эң-не хей хам төгүүшкүнүүр, үрекдээшкинниг дайын болган. Хей өлүм-чидим совет улустуң үүгүнге оналжып, бодунуң 20 миллион эрес-дидим ооллар, кыстарын чидирээ-дээ, хей нацонаадыг Совет иеруне фашизмге удур чайынмаанак тиилелгени чедип алгаш, совет улустуң күчү-күжүн, бузулбас найыралын көргүскен.

Бо улуг Тиилелгеге үлүг катка тыва ооллардың, кыстарның бирээзи — бистиң чаңгыс чер чурттуувус Борис Дүктүг-оолович Конгар. Фронтучу өгбезиниң эрткен оруу үзүн, кылып нораан ажылы нигилелге ажыктыг: чыгычы, дабылчы, партудуруткучу, колхоз даргазы, бригадир, тудугжу...

Ол Өөрүнүң Хам-Дытта Бөш-Даг чурттуг, чоннуң «Улуг-Аңчы» деп шола бергени аңчы Дүктүг-оол ирейниң оглу. 1943 чылдың күзүнүнде ол 23 харлыг турган.

Улуг Тиилелгениң 35 чыл оюн демдеглеп турар чылын бистиң суурга белүк эки туречылар чем-биле ужуражылга кылып турда, тыва эки туречыларның политудуруткучузу М. Байыскландан айтырдывыс:

— Бистиң чаңгыс чер чурттуувус Конгар Кара-Салдың дугайында чүү билир силер?

Хоочунуң арны чырыткылаш дээн дег болганда, чугаалап эгеледи:

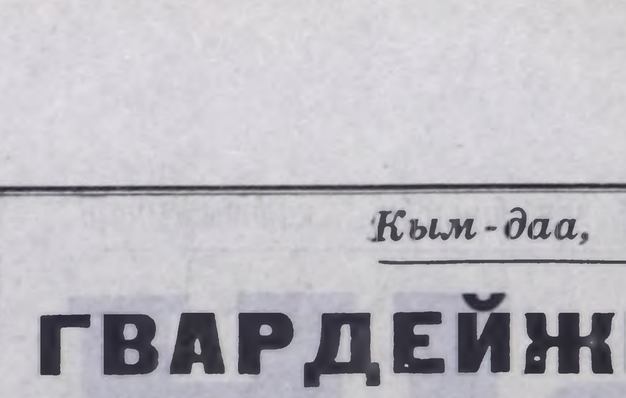
— «Оо! Конгар дээрге эрес-ле эр турган. Часпас адар. Оок аътка ынаан, ону мунуп биляирин шупту магадаар турдувус. Аът шапбадап турда, мырыңай амыр. Тыва ооллардан ол часкаан сыдымныг чорду. Ол мурнай аттыг шериг кезээнге тургаш, соонда пулемётчу апарган. Кандыгдаа берге даалга бээрге, ону күзелдин-биле чеднишкинниг күүседир, коргуш чок-ла дээримы турду. Дүрген чедирер бижик-харылзаалы база өңдө дагзып турдувус. Чүге дизе, кандыг-даа шырыш өрге иштинге аспас, ёзулуг аңчы болбазыкпе. Гвардейжи кижи ындыг боор...»

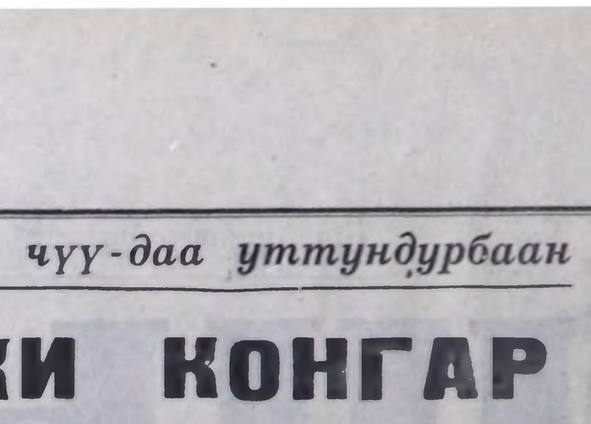
Шынап-ла, Конгарның бүгү амыдыралы ынчаар арткан: эрес-даа, аңчы-даа. Чон ону «Беру-Адаар» деп шолаваан. Маадың дайзыны берүнү аътыг сүрүп туруп адып кээр чорааш.

1940 чылдың январьда ол Тыбаның революстуг аныяктарының эвилелиниң кежигүнүнге кирген. 1945 чылдың мартта Ленинчи комсомолдуң кызыл биледин холга алган. Бир чыл эрткенде, партиә кежигүнүнге кирген. Тывага ийи чылдыг партшколаны дооскаш, 1948 чылда төрээн сууру Солчурга хей-ниити ажылынче шымнып кирген.

Күш-ажылга ынак, кандыгдаа ажылга эрес-шудургу гвардейжи Конгар 1960 чылда бо-ле совхозтуң (ынчан колхоз) партиә организациязын баштай берген. Ол үелерде Борис Конгар дыка хей чүүлдерни суургунга, чонунга кылчып берген. Бир катап ол школачылар-биле ужуражылга кылып келгенде оон айтырдым: «Борис Дүктүг-оолович, Силер дайынче чоруп турумарда, фамилиязыгар Кара-Сал турган. Борис деп ат кайыын келгени ол?»

— Төөгү узун. Дайынче белеткенип кирип тургаш, Ковровка мергежил курузунга өөренип тура, Борис дээр орус оол-биле өөнүктежи берген мен. Чугаавыс орта билишпес-даа бол, дайынның берге үезин бистиң кескинди хлебти үлежип чиир эжишкилер кылып каан. Борис «Король», а мен «Вихрь» дээр аттарлыг турган бис. Дайынчы даалгажо кады үнер турдувус... Роянону хостаар дээш тулчуушкунга эжим чакпыыл окна алзыпкан. Эжим мээң холумга чугаазын дооспайн чыда, амыдыңдан чарылган. Маадыг адыгүүзүн дивес. «Король» мээң-биле кады караанын чажын төп турган... 1945 чылдың март 15-те Ленинчи комсомолдуң биледин

Ада-чурттуң Улуг дайынынга киришкеш, тайбың эрес-кежиктиг чаалап берген фронтучулар-биле ужуражылгалар Ак-Довуракпың Культура ордузунга болга болу бээр. Кижи бүрүзүнүң билирин «Катюша», «Ады чок бедигээштер», «Уделге», «Тулчуушкунчер», «Тиилелге хүнү» деп ырларны дайын хоочуннары-биле чыыынган чон бир деминг ырлай бээрге, кижиниң сагыш-сеткилин көдүрлүп кээр.

Дайынны Спасск-Дальныйдан эрелээш, ооң уттундурар ужур чок кадыг-дошкун үзүн оруум эрткен. Румынияны, Венгрияны, Австрияны хостаарынга киришкен үтер-боожу, курлавырда капитан Фёдор Петрович Кленов, Сталинград тулчуушкунунуң киржикчизи, харылзаачы Галина Петровна Жуковская, миллитаристиг апон шеригин чылча шаварынга кирришкен Екатерина Иосифовна Галченко [чурукта], ооң ооңуң ээзи Николай Андреевич Галченко, тыва эки туречылар Монгуш Маһаевич Төгүл, Доңгак Уваевич Уйнукпен [чурукта] болгаш оон-даа өскелер дайынчы болгаш күш-ажылчы шаңналдарын хөреп долдур кадапкан келгилээр.

Он бирги беш чылдың доозукчу чыпының чазы онзагай час. Дөртен чыл бурунгаар мындыг чазын совет улус фашистиг Германияны ажып тиилээн. Дайын чылдарында совет улустуң, ооң иштинде боттарының киирген үлүүн, Тыва Арат Республиканың фронтуга дузаламчызын, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының чаагай кижилиг, тайбың дээш демиселге оларның киирип турар улуг үүле-херээниң дугайын фронтучулар сактып чугаалап турар.

Ындыг ужуражылгалар чүгле Ак-Довуракпың чурттакчыларынга күш-ажылчы коллективтерниг эвес, школаларга, уруглар садтарынга доктаамал болуп эртип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БОГДАНОВТАРНЫҢ ӨГ-БҮЛЕЗИ

Олар Элегесте чурттап турар, суурда үвегерлиг кижилер, школада хүндүлүг пионервер. Иймээзи, Владимир Иванович биле Мария Ивановна, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери. 1945 чылдың апрель 24-те Берлин чоогунга бир тулчуушкунга Владимир аар балыгладыпкан. Хөрш хонуп таварты өде берген ак өкпени база шыйыпкан болгаш, ооң-биле кады 1941 чылда тыртыпкан чуруу база бар. Бо бүгүнү 10«б» класстың кызыл исчилери болгаш шеригниң эге белеткелиниң башкызы Сүүр-оол Монгуш чыып белеткээн. Олар ам фронтучунуң дайынчы шаңналдарын чыып киришкен.

Борис Дүктүг-оолович 1973 чылда хойжу бригада бригадири турган, улуг хат-шуурганнан ниитиниң хөюн камгалажып турган, озал-ондакка таварыжып, амы-тынындан чарылган. Ооң ажы-төлү адазының адын сыкпайн, мөзү-бүдүштүг кижилер боор ажылдап, чурттап чоруурлар. Адазының дайын-чаага-дээ, тайбың ишкедээ эрес-дидим чораанын оглу, кызы сактып, дозеп алган. Хоочун дайынчының эдилеп чораанын ТАР орденин, Алдар орденниң I чергези, «Күш-ажылчы алдар» орден, гвардейжи медальдар ам төөгү булунун улам хаастаар.

Борис Конгарның төрээн суурга Солчурда ортумак школа иеңнүнде бичээжек тураскаал бар. «Төрээн чурттуңу хостаргазы дээш демисежип чораан, 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерни иеңгис чер чурттугларывыска» деп ында бижээн. Иеңнүде аттар бижиттинмезе-дээ, чеңгис чер чурттугларывыс, эки туречылар Борис Конгарга, Бичө-оол Монгушка, Дэваа Монгушка тураскаткан солчуржулар билир.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ,
Өөрүр район.

ТОЖУНУҢ АРАТТАРЫ—ФРОНТУГА

Тожу кожуунуң чаагай сеткилдиг, ажыл-иеңнө чаваанныг, амыдырал-чурттаалгага, тайбыңга ынак, эң-найырандыг чону фронтуга бар-ла хоюшул-хөреңгизи-биле, амыр эвес күш-ажылы-биле эвээш эвес үлүүн кадып, кара сагыштыг дайзынны кам-кайыра чок чылча шоварынга бүгү-ле хереглиг чүүлдер-биле, тайга-тандызының улуг үнелиг өлүк-байлаа-биле дузалажып, хире-шаанче салыңашкынны киирген.

ОРАН-ТАҢДЫНЫҢ БАЙЛАК БЕРИМЧЕЗИ

1941—1942 чылдарда алдыкиитиң, аң-дииңниң эрбек болганының өөрүп, Тожунуң аңчылары: «ССРЭ-ге дузалаарынга, фашизмни ажып тиилээринге бистиң оран-таңдывыс байлаан боттары-ла ор-шээп, арбын үнелиг эртинебайлаан харам чокка хайырлап турар-дыр көрбеспе!» — дижип, боттары арезында сеткил ханган хөреңгин олургулаар турган.

Шынап-ла, ол чылдарда чараш, чаагай үнүш-бойдус хээлеп карстаан, калбак-долгам Тожунуң девискээринге оран-таңдывың беримчези — ам-дииң алды-кеш, тооруг, кат-чимис магалыг байлак болган чүве. 1941 чылдың аңнаар сезонунда аңнаан, дииңнээн аңчыларже командировкалап чораан, Өдүгенниң долгемнеринге, Улуг-Кырың аар, бээр ийлерине дииңниң элбээн корүп магадап чораанын ам-даа утпас-тыр мен. Орук-суур чораан кижи хүнде 20—30 дииң олчалыг кээр.

Кожуунның дииңчилерн бо сезонда 120.000 ажыг дииңни, бирги сорттуң кара, чамдыктарының моюн, боостаа адаа мөңгүннелчек сорулуг дүктерлиг тергини алды-киитти 500 ажыгны дужаагаан. Хей өлүктү эки шынарлыг кылдыр белеткээш дужээганы дээш ССРЭ-ниң өлүк үлээп алыр черинден шаңнал-макталды-даа ап турган. Дииң киитти аңгыда ас, күзен, кара-куш, күрүү, күшкүл, ак-торлаа, кодан-тоолай дээш чүү дужээваан дээр!

Бүгү чүвени фронтуга, маадырлыг Кызыл Шеригге бээр дээш Тожунуң эр, хереңгин эрестиг аңчылары кижи арт-пейн тайгажа хей-аътты үнүп турган. Ырак, берт-бежел, хар-чамы улуг тайга-дескилге ей-ейы-биле чоруп, чер хонуп, аңчыларже командировкалап чораш, Өдүгенниң долгемнеринге, Улуг-Кырың аар, бээр ийлерине дииңниң элбээн корүп магадап чораанын ам-даа утпас-тыр мен. Орук-суур чораан кижи хүнде 20—30 дииң олчалыг кээр.

Кожуунның дииңчилерн бо сезонда 120.000 ажыг дииңни, бирги сорттуң кара, чамдыктарының моюн, боостаа адаа мөңгүннелчек сорулуг дүктерлиг тергини алды-киитти 500 ажыгны дужаагаан. Хей өлүктү эки шынарлыг кылдыр белеткээш дужээганы дээш ССРЭ-ниң өлүк үлээп алыр черинден шаңнал-макталды-даа ап турган. Дииң киитти аңгыда ас, күзен, кара-куш, күрүү, күшкүл, ак-торлаа, кодан-тоолай дээш чүү дужээваан дээр!

Бүгү чүвени фронтуга, маадырлыг Кызыл Шеригге бээр дээш Тожунуң эр, хереңгин эрестиг аңчылары кижи арт-пейн тайгажа хей-аътты үнүп турган. Ырак, берт-бежел, хар-чамы улуг тайга-дескилге ей-ейы-биле чоруп, чер хонуп, хар-бореңге бастырып, амыр-дыжып, аштап-суксаарып, доңуп-дожаарын бодөөвейн, ол амыр эвес күш-ажылы-биле улуг Тиилелгени дүргедедир дээш үнүг-хуузун кижиреп, кажаңдан тура ат-сургалыг Баяан Мырлавны, Ак Сөңүны, хереңгин аңчы Баяан Серенни дээш оон-даа өске алдарлыг аңчыларны Совет Эвилелиниң составынга Тыва эки туреа-биле каттыжып кирген соонда, ССРЭ-ниң дээди шаңналы Ленин орден болгаш оон-даа өске орден-хевээзы-биле шаңналынга Тожу чоргаараныр. Бичии тургаш-ла аңнап өөренген аңчы Эрестов Тержеже Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыыскаш, Ленин орден-биле ону шаңнаан.

Дайын эгелээн чылын мыңыдай бичии ооллар тургаш Бараан Чигжит, Бараан Орай-оол, Коя Сорулга, Кол Эзирилге, Кол Кенден оларның ажылап, дииңнеп чораш, одаанга келгеш ырлажып, хөглежип органын сөктүр мен:

Аътсөңзимээ аңчы-ле мен
Адаар, боолаар аңчы-ле мен
Ада-чуртка — ССРЭ-ге
Алды-киитти өргүүр-ле мен.

Дескил-таңды чуртувуска
Даамай аңнап көрээликер.
Тайбың чөрээр Тиилелгеге
Таңды кежиин өргүүлүгер.

Кожуун девискээринде улуг, бичө хөлдериндеп — Азастан, Новя, Олбук, Улуг-Хөл хөлдерден, аңчым хемнерден — Бии-Хемден, Сам-Сыреден, Сыстыг-Хемден, Тоора-Хемден, Өдүгенниң Серлиг, Белим дээш ыяшаш хөлдеринден: бел, мыйыт, кадыргы, шортан дээр бальыты тудуп, досказарларга дузаалаш, сал-биле бадырып турган. Шортан (шуруш) дугайында тожу чурттугпар мынчаар хөөрээр: «Шуружун дыка азый иймаанз. Бир катап салдап чораан бальычыларның бирээзининг иднининг майын-дан улуг шортан алкан чүведир: «Азаны хөлче кижи тыртып-ла бер часта иймек, бичө-ле болза, шуружка сыыртып алганы ол...»—дижирлер. Ол черле шын. Бальычыларның тудуп экелп турган чамдык шортаннарын мен кедүргөш, үгбес болчук мен.

Чистаковтуң, Инин-Норбуның, Пастуховтуң, Мылдыйбаның, Хүртеңниң болгаш оондаа өскелерниң балыкчы бригадаларының чей-кыш, дүн-күн чокка ажылдап, Бузорни, Коробейников оларның удуртугазы-биле ус-шөвөр дергеннарның суг өтпес, шык безин кирбес кылдыр бызаңдаанны улуг ыяш досказарларынга дузаалаш, Бии-Хемни куду Согаяков, Яков, Арагачы, Нагибин деп садчылар чайын салдадып, кыжын шаңактап, «Тиилелгеге» деп бижээн кызыл пес позунарын хере туткаш, бадырып турган.

ССРЭ-ге, Кызыл Шеритге дузалаар, гитлерни фашизмни туюлунга чедир узуткал тиилээринге бүгү Тывага чорудуп турган масса-политиктиг, патриотчу, интернационалчы ажылдарны Тываның Араттың Революстуг намының Тожу кожкомундан, профэвилел болгаш ареэз организациялардың эштер Доржу, Агбаан, Кол Дылай (Сыстыг-Хем), Кол Балчыма (Улуг-Даг), Ак Кончук (Өдүген), Тоора-Хемниң ССРЭ хамаатыларының комитединиң даргазы Демжимов, Посокин, склад эргелекчизи А. Крылов болгаш оон-даа өскелерниң идепкейлиг киришкинин мактап демдеглээрин кажан-даа артык эвес.

И. ЛОПСАН.

ЧҮРЕКТЕРГЕ УТТУНДУРБАС

Тыва эки туречы кавалеристер... Полесьени немец-фашистиг ажелекчилерден хостаарынга киржип, бижыг туруштуун, эрес-дидимниг көргүскен тыва эки туречыларның дугайын бисте билбес кижи чок. Ровно-Луцкиниң дайынчы операциязынга киржип турган кыдыг эрестиниң олар көргүскен болгай.

Чылдар өртээ, ынчалга-даа оларның дугайында чыриткылыг туружаал кажан-даа бүдүрербес, харын-ла бистиң суурнуң чүртакчыларының, Ровенискиниң, бүгү Полесьениң чонунуң үгаан-недерелиг үзүн чырын автар.

Улуг Тиилелгениң 40 чылдыгын байырлалынып бүдүүзүндө, бистиң черликти хостаакан тыва эки туречыларга болган ССРЭ-ниң өске-даа наградаларының дайынчылаарыга туружаалдың, спортчу янзы-бүрү хевирлерниң маргылдааларны эртиргилээн. Онингай чурумалыг паркта түүгүнүп туруустуган спортчу комплексте бистиң суурнуң бүгү организацияларының маргылдаанга киришкен.

Байырлалдың хүнүнде бистиң суурнуң кудумчуларында, чазагыда Тыва эки туречылар, Кечил-оол аттыг кудумчуларга чиик атлетика кроссу болуп эртеди. Маңаа база-ла бистиң Дерзжинскийниң, Ленинниң, Дзержинскийниң сес чыл школаларының өөреникчилерниң ыяш, Совет Эвилелиниң составынга киргеш, дөртен чыл дургузунда Тываның хөгжүлеш-биле танышкан.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга туружаалдаан болук лекцияларны школачылар болган суурувус чүртакчыларының дыңнаан. «Ада-чурттуң Улуг дайынының чылларында фронтуга болган совет улуска Тываның чонунуң материалдыг дузаламчызы». «Совет Украинаны фашист ажелекчилерден хостаарынга тыва танкист эки туречыларның эрес-дидим чоруктары». «Ровенниниы болган Дерзжинскиниң фашист ажелекчилерден хостаарынга тыва эки туречы кавалеристерниң эрес-маадырлыг чоруктары». «ССРЭ-ниң аңы-дуңма өөрүнге» Совет Тываның чедишкинниери». «Тыва АССР-ниң болган УССР-ниң Ровно областының найыралчы харылзаалары» деп лекциялар дыңнакчыларга сонуургалчыг болган.

Май 9-та Дерзжно суурда аңы-дуңма хөөрүнге Моңге Аллариың оду кыза берген. Ынчангаш ол черде Кечил-оол аттыг школаның эвес, а Костапольскийниң Т. Н. Шевченко аттыг № 1, Бычальский

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ НЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шеңнээры болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Раиса Тюлюшевна **Сандан** — республиканың ОСВОД чөвүлелиниң техажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Клара Сетовна **Даржаа** — № 2 ясли-садтың тейлеңилчыны.

Серен Салчаковна **Очур** — даараныла фабриказының тейлеңилчыны.

Любовь Александровна **Посохина** — өг-бүле ээзи.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Уйнукаа Күжүгетовна **Ирбаа** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чүүкай Ооржаковна **Монгуш** — райпонуң № 2 столовазының поварының.

Очур Даклай-ооловна **Ооржак** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Нурсатовна **Хомушку** — Кызыл-Мажалык суурда уруглар библиотеказының тейлеңилчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чечек Болат-ооловна **Сат** — «Тыва» совхозтуң малчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Светлана Настык-Доржуевна **Иргит** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Александра Чалбековна **Монгуш** — Чыргакының кадыкшыдылга школа-интернадының тейлеңилчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Нямчалмаа Арандолевна **Ооржак** — Чыргакы суурда медпунктуның ажылчыны.

Александра Очур-ооловна **Сарыглар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Мончук-Холовна **Чульдум** — райпонуң хлеб бижырыкчызы.

Раиса Санчыевна **Шагжы** — Чыраа-Бажы суурда Культура бажыңының тейлеңилчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Оксана Шамбаевна **Куулар** — Чыргакы сес чыл школазының башкызы.

Раиса Кожан-ооловна **Ооржак** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Нина Седен-ооловна **Сат** — «Хөндергей» совхозтуң малчыны.

Светлана Борисовна **Сат** — Хөндергейниң дузалал сес чыл школазының тейлеңилчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Домаштай Хүнду-Самбуевна **Хомушку** — Суклак суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Екатерина Григорьевна **Беликова** — Терлиг-Хая суурда өг-бүле ээзи.

Людмила Демир-ооловна **Допчут** — Кара-Хаак суурда өг-бүле ээзи.

Емизавета Доржуевна **Куулар** — «Тинилелге» совхозтуң ажылчыны.

Севил Доржуевна **Сомбылаа** — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Анна Оюновна **Чылбак-оол** — Баян-Кол суурда өг-бүле ээзи.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кадынды Данзын-ооловна **Саая** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң малчыны.

Минчимаа Кууларовна **Саая** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң малчыны.

Оюмаа Хомушкуевна **Хертек** — Мугур-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Өшкү-Саар Комбуевна **Конгаржап** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң малчыны.

Клара Донгаковна **Салчак** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң чурттаага-коммунал ажылагай бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Биче-кыс Шагдыровна **Тарын-Базыр** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң бухгалтары.

Долума Дастановна **Хертек** — Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы.

Комбуевге Хертековна **Чыдым** — Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Комбуевна **Довукай** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыны.

Өшку-Саар Иргитовна **Докар-оол** — райпонуң поварының.

Галина Кара-ооловна **Кара-Сал** — Мугур-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Светлана Шыыраповна **Кара-Сал** — райпонуң Сельхозтехника каттыжышкынының диспетчери.

Зинаида Содунамовна **Салчак** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң сан-чөө киллизиннің секретарь-машинакчызы.

Анчымаа Хунан-Караевна **Хертек** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң чурттаага-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң бухгалтери.

Феня Ендановна **Хертек** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Мандып Иргитовна **Шагдыр** —Мугур-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Досумаа Бичө-ооловна **Ооржак** — «Кызыл-Туң» совхозтуң малчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Карамай Сендажыевна **Доруйгу** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Өлчеймаа Очуровна **Будегечи** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Дажымаевна **Иргит** — Солчур суурда медпунктуның ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сарбина Бызыптаевна **Монгуш** — Алдан-Маадыр суурда өг-бүле ээзи.

Сержиң Аяк-Хаевна **Ооржак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Галина Дагба-Доржуевна **Курбаа** — Бора-Тайга суурда өг-бүле ээзи.

Тамара Сандыжаповна **Ооржак** — райпонуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Светлана Медээжи-ооловна **Сарыглар** — Бора-Тайга суурда өг-бүле ээзи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Лоспанмаа Чоодуевна **Доктаалай** — райониуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Нюра Ноонзевна **Серендоо** — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Светлана Александровна **Чараш-оол** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Ямаа Сувандиевна **Болат-оол** — Белдир-Арыг суурда ясли-садтың поварының.

Светлана Орлововна **Донмит**—«О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Тамара Седеновна **Намдал**—О. Шынаа ортумак школазының поварының.

Алдын-кыс Казанцевовна **Натпит-оол**—«О. Шынаа» совхозтуң ясли-садының поварының.

Екатерина Мартаевна **Шалык**—«Тес-Хем» совхозтуң малчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Долума Хуурак-ооловна **Кадыг-Кара**—«Тес-Хем» совхозтуң ясли-садының ажылчыны.

Дадар Ногаачыевна **Седен**—«Кызыгаар» совхозтуң поварының.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Булак Васильевна **Булак** — Кызыл-Чыраа ортумак школазының секретары.

Галина Михайловна **Булчун**—СЭКП райкомуның бухгалтери.

Урана Сүлдумовна **Тарынай**—«О. Шынаа» совхозтуң ясли-садының мэнэзи.

Тамара Оюн-ооловна **Куулар**—чонның амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң тейлеңилчыны.

Кара-кыс Михайловна **Сенди** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Элеонора Холаевна **Соян**—Кызыл-Чыраа ортумак школазының тейлеңилчыны.

Клара Чоодуевна **Шаравии**—Семагалдай ортумак школазының тейлеңилчыны.

Елизавета Анатольевна **Шыырап** — Берт-Даг ортумак школазының башкызы.

(Уламчылыг).

Бөгүн—Мозамбик Улус Республиканың хамаарышпас чоруунуң хүнү

ЫРАК АФРИКАДА ӨҢНҮКТЕР

Малутуда портта бүгү диптерниң чурттарының түгүн эскен он-он суднолар тургулаар. Ол—Чөөн Африканың эң улуг порту. Аңаа чылдың-на муң ажыг суднолар кээр, оларны совет лоцманнар портче башкарып кирип турар. Мозамбикке машина дериглерни, улетпур барааннарын эжелгеш, оон сизаль, шөй, кешю тоорун, копра, балык, креветка, унелиг ыштарны алгаш чоруп турар. Сеөлгү ийи чылда портка суднолар септеп турар апарган, Совет Эвилелинден келген эштил чоруур септелге комплекизинге оларны септеп турар.

Республика бөгүн хамаарышпас чоруунуң он чылын демдеглеп турар, чон ону португал колонизаторларе удур аар-бөрге хостелгелиг демиселдиң түңнелинде чедип алган. Баштайгы адыышкыннар 1964 чылда чаңгыланып үнген, а 1975 чылдың июнь 25-те Фрелимонуң Дергазы Самора Машел хамаарышпас чаа күрүнениң тугун кедүрген. Ол-ла хүн ССРЭ биле Мозамбик арагына дипломатты харылзааны тургускан.

Хамаарышпас чорукту чедип алган соонда, Фрелимо партиязының бүгү күжениишкиннери колониализмниң бүжар артыышкыннарын узуткаарынче, ынчаардагы расисчи Родезияның Смитке удуртқан өзүчурумунуң чаңгыс эвес удаа агрессчи халдаашкыннарының үржуктарын ажып эртеринче угланган. Улус ажыл-агыйын катап тургузары кедергей барге байдалдарда болуп турган. Улетпур болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге мурнунда оларның эдээрэ турганнар болгаш дашпыкы дүжүметтер болгаш специалистер үрегдээшкинниерни болгаш хоралеашкыннарны ылаып турган. Боттарының специалист кадрларының чедишпези бергелерге улажып турган.

Ындыг турбуже партиязынга удуртқан мозамбик улус хамаарышпас чоруунуң бештайгы хүннериңден-не эгелээш чуртту социал-экономика үелазы-биле чаартырынга улуг чедишкиннерлиг болгаш. Улетпүрге-даа, кодээ ажыл-агыйгадаа экономиканың күрүне секторун тургускан, ол ам бараанның продукциязының дең кезиин берип турар. Бүгү чон халас медицина дузалаачызын ап турар. Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң четкизин тургускан, ындыг черлер дугайын колониалдыг Мозамбикке улус дыңнаваан-даа турган. Бижик билир кижилерниң саны 5-тен 25 хуу чедир көвүдээн.

Мозамбик ниитилелдиң чаңгыс эвэн быжыккан, ында ынзыбүрү өңнүг кештир, ынзы-бүрү чүдүлгелиг кижилер кирип турар. Күрүненин эргелеп башкарарынга ажылчы чонну келбээбиле киңиштиргеп: эрге-чөгырга органнарының бүгү демнелдеринде 40 муң ажыг депутаттар ажылдап турар. Мозамбик ниитилелге хөрээженнериниң ролю канчаар-даа важок өскен. Оларның аразында депутаттар, организациялар, бүдүрүлгелер удуртукчулары: дээрэзи эвес. Фрелимо партиязының кежигүннериниң дөрттүң бир кезии—хөрээженнер. Республикада массалыг демократтыг организациялар, профэвилелдерни тургустунган болгаш идепкейлиг ажылдап турар. Чонның бештин бир кезии хөреглекчилер кооперациязында ээвээ туттунган, кодээ ажылагый кооперативтериниң саны көвүдеп турар.

Ынчалза-даа сеөлгү үш чылдарда чурттуң экономиктиг хөгжүлдези оожумнаан дээрзин демдеглээр апаар, ол дээрге «Мозамбик национал удурланыышкыны» (МНУ) дээр боо-чепсектиг бандаңың (ол расисчи Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Берлың чүктүң чажыт албан черлериниң келбак деткимчезинге даянып турар) үрегдекчи болгаш өлүрүкчү үүлгедиглериниң бөза кедергей кандаашкынмаргы органнарының саны көвүдеп турар. Делегей рыногунда байдалдың баксырааны, капиталистиг чурттарның үлетпүр продукциязының эртектериниң өскени база хөгжүп орар чурттарның үндүр сөөртүп чаңчыккан барааннарынга эртектериниң чингээни база төөрымчалыг эвес салдарлыг.

Расисчи МАР-биле халдаашпазының дугайында дугурмулгега ат салганы Мозамбикке тейбеңны хандырбаан, чүге дээрге Преторияның өзүчурумуну оон негелделерин күүсептейин, МНУ-нуң бандаларын боо-чепсек-биле эдерге хандырарын уламчылавышаан турар.

Мозамбик улус Совет Эвилелиниң дузаламчызын бедиидиле үнелеп турар, ук дузаламчы найырамчы чурттуң социал-экономиктиг туруштарын быжыглаарынче, оон камгалаңнып ажыглаашкынын бөдүүлеп турарын илереткен.

МАРН ТК республиканың бүгү ажылчы чоннарын Моолдуң улусчу революциязының 64 чыл ооң чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннер-биле демдеглээрин, бо чылдың болгаш бүгү беш-даа чылдың деелгаларын хуусаадан эрте күүседири дээш бүгү-улусчу социалистиг чарышты «улам калбартырынче, МАРН-ның XIX съездизин төлептиг үтküүрүнче кыйгырган.

⊙ Чөөкү Чөөн чүүте байдал чидиглеңген ⊙ Вьетнамның хамаарышпас чоруунуң 40 чылынга ⊙ Польшада байдус намгалалы ⊙ МАР-ның 64 чыл ооңга

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

МАРН ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Ында Моолдуң улусчу революциязының 64 чыл ооңга таварышдыо МАРН ТК-ның Кыйгырыгларын парлап үндүрген. Кыйгырыгларда МАРН-ның удуртулгазы-биле социализмни тургузуп турар моол ажылчы чоннарның төөгүлүг чедишкиннерин демдеглээн, Моолдуң хостуг болгаш хамаарышпас чоруунуң идегелдиг магадылалы болур МАР-ның болгаш ССРЭ-ниң улустарының бузулбас аңы-дуңма өзүзунуң найыралын алдаржыдып, алган-көрээн турар.

Тайбыңның демократиязың болгаш социал депшилгенниң идегелдиг камгалакчызы — ССРЭ-ни, делегейниң коммунистиг шимээжикиннинң, коммунизм тургузукчузу — совет улустуң эң-не дайынчы болгаш шылгаттынган отряды — СЭКП-ни ол документинде алдаржыдып, делгередип турар. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң боо-чепсекти әдерге бүдүрериңге удур, термодролуг дайынны болдурбазынче угланган тайбыңга ынак даштыкы политиказының канчаардаа важок улуг ужур-дузазын Кыйгырыгларда онзалап демдеглээн.

МАРН ТК аңы-дуңма социалистиг чурттарның ажылчы чоннарынга, оларның коммунистиг болгаш ажылчын партияларынга изиг байырны чедирип, Азияның, Африканың, Латин Американың империализмге, неоколониализмге, гегемонизмге болгаш апартенделге удур, национал хамаарышпас чорук дээш маадырлыызыбиле демисежип турар улустары-биле эң-сеткил каттыштырып турарын илереткен.

МАРН ТК республиканың бүгү ажылчы чоннарын Моолдуң улусчу революциязының 64 чыл ооң чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннер-биле демдеглээрин, бо чылдың болгаш бүгү беш-даа чылдың деелгаларын хуусаадан эрте күүседири дээш бүгү-улусчу социалистиг чарышты «улам калбартырынче, МАРН-ның XIX съездизин төлептиг үтküүрүнче кыйгырган.

ПУР-НУҢ СЕЙМИНДЕ

ВАРШАВА. (СЭТА). Аңаа Польша Улус Республикеның сеймининң эзэлеглиг сессиязы боол эрткен. Ооң ажылынга ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Дергазы В. Ярузельский, ПУР-нуң өске-даа удуртукчулары киришкеннер.

Депутаттар долгандыр турар бойдус үүлдериниң камгалалының дугайында чазактың илеткелин дыңнаан болгаш ол айтырыг талазы-биле чөтүүр шиитпирни күлээп алган. Ында долгандыр турар бойдус үүлдерин хирлендиреринииң талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырының чугула апарганынче кичээнгейни угландырган. Бо талазы-биле 5 чыл мурнунда хүлээп алган хоойлу бойдусту, суг болгаш агаар долгамнерни камгалаарынга ажыктыг болганын демдеглээн.

Сессиягa ПУР-нуң Прокуратуразының болгаш суд чорудулгазының дугайында хоойлуну бадылаан болгаш ПУР-нуң сеймининң депутаттарының эрге-хүлээлгелеринең дугайында хоойлу телевилениң чугаа-

ВСР-НИҢ НАЦИОНАЛ ХУРАЛЫНЫҢ СЕССИЯЗЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам найысылапда ВСР-ниң Национал Хуралының ээлчеглиг сессиязы боол турар. Ында ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуан болгаш партия-чазактың өске-даа удуртукчулары киришип турар. Сессияның дүн айтырыында — Вьетнамның делегейде байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында илеткел, ертектер болгаш ажыл телевириниң системаларын сайзыралгайындарының дугайында айтырыг, республиканың кеземче кергээниң чыындызын дүлээп алыры кирип турар.

ВСР-ниң Национал Хуралының даргазы Нгуен Хыу Тхо сессияны ажыдып тургаш, бо чылын Август революциязының болгаш чурттуң хамаарышпас чоруун чөрлаалының 40 чыл ооң байырлаарынга белеткелдин чоруп турарын чугаалаан. Республиканың күш-ажылчы коллектиптеринде ол төөгүлүг дүнүү телептиг үтküүрү дээш социалистиг чарыш калбаа-биле чоруп турар. Экономиктиг, социал болгаш культура хөгжүлдезинге улуг депшилге чедип алдыгын. Вьетнам улус ам-даа бар боол турар бергелерни ажып эртеринге болгаш ВКП-ниң V съездизиниң айтыкаңы социалистиг тургузуушкуннуң планнарын күүседиринге, амгы беш чылды телептиг доозарынга, революстуг чаалап алыышкынарны камгалаарынга болгаш байлакшыдарынга бүрүн шиитпирлиг.

ӨЛҮРҮҮШКҮН САНЫ ӨЗҮП ТУРАР

Дүне дежурныйлап турар америк полицейжи бүрүзү эң-не «изиг» үе 19 шактан дүн ортузунга чедир деп чүвени эки билир. Статистика өзүгаар алырга, американнар бот-боттарын 23 минута болгаш-ла өлүрүүп турар, эң-не араатанзыг өлүрүүшкүннериң эң хөй кезии чогум-на ол шактарда болур. Хүннүң-не 60 кижи өлүртүр, оларның хөй кезии бооладып, 12-зи бижектедип, 4—5-и бооставладып өлүртөкен болур.

Каттышкан Штаттарда өлүрүүшкүн саны кедергей дүрген өзүп турар: сеөлгү чээрби чылдарда ол ийи катап көвүдээн болгаш кедергей улуг дең-нелге четкен — чылде-ла 20 муң кижи амы-тынындзи чарлып турар. Кара кештиг американ кижиниң өлүртүп болур «аргазы» ак кештигниниңден беш катап улуг.

Истелгенниң федералдыг бюрозунуң иликтелинде демдеглээни-биле алырга, «өлүрүүшкүннер дээрге күрүне эрге-чагыргазының контролюңдан дашкаарлаан социал айтырыг болур». Ооң үндезинин болуп турар чүве болза, американнарның боттарының күчүлээшкин дээрге чорулдээлиг байдалды шиитпирлээриниң «медицингир болгаш бүгү-ниитти хүлээп кергең» аргазы-дыр.

Хөй-хөй кижилер телевизор көрүп дыштаныр. Алды кижиниң бирээзи-ле спорт программаларын көрүксээр—футбол, хоккей, бокс азы кончуг каржы аргалардыг профессионал хүреш. Өске американнар акша чыып - аар сорулга-биле ыланган кинолар көөр, оларда күчүлээшкинни колдадыр көргүскен боор. Уругнар база-ла ындыг уткалыг мультфильмнер азы уран-чечен кинолар көөр, олардың маадырлары дайзыннарынга удур канчаардаа важок каржы-дошкун әжылап турар. Ындыг болганда, америк школаның доозукчузу өске кижиниң өлүмүн ажыг-шүжүг эвес, анаа сонуургап көөр чүүл кылдыр көрүп турарында кижи кайгаар чүве чок: ооң медерелдиг чурттагазының иштинде төнмес-батпас шуужүг-биле 18 муң телеөлүрүүшкүн эрткен.

АКШ-та кем-херек үүлгедиглериниң өзүп турары бооку хостуг эдилээрин чөпшээрээнбиле база холбашкан. Чурттакчы чонның санынга онааштыр алырга, оларның саны өске кандыг-даа чурттуундан хөй: 80 миллион хире хууда пистолеттиг кижилер бар, чылдың-на 2,5 миллионну немей будуруп үндүрүп турар. Бижектен эвес, а октан өлгеннер оон 5 катап хөй болганда, боо эдилээрин көрээн чурттарга дең-нээрге, АКШ-та пистолет-биле өлүрүүшкүннериң саны чүс, чамдыкта хөрын муң-даа катап хөй.

Боо садып ап турар американнарның хөй кезии кем-херек үүлгедир бодавайы-турары билдингир болбайн, олар чүгле боттарын болгаш өг-бүлезин камгалаар дээш ындыг (пистолеттерниң дең кезии хеөрээжен улуста деп демдеглеп каал). Ындыг-даа бол, хоккейчедир боо-чепсектиг херек үүлгедикчилеринге удурланыры айыылдыг дээр бодал турган. Ооң барымдаазы кылдыр сес үптээшкинге удурланыышкын кылган кижилерниң чартыы өлүртөкен деп полиция экспертери тодаратқан деп чүүлду айтып турар.

Ынчалза-даа американ кижи кандыг-бир халдаашкынга таварышқынының ормунга дижинге чедир чепсеглеңгенин дээрге деп санап турар, ол чурум тудукчуларының кошкаа мле эрге-хоойлу системазын, ооң чиик шииткелдерин, аар кем-херек үүлгедикчилерин хуусаадан эрте үндүрүп турарын билир болгаш ындыг.

Чурттуң чүс чурттакчызының 75-и боо-чепсек садарын кызыгаарлаарын, 64 хуузу өлүрүкчулерни өлүрүп шиндерин, 70 хуузу кем-херек үүлгедир чорукка удур демиселге акша-херекти үндүрерин көвүдедирин, 85 хуузу хоойлу-дүрүмну кадыдарын негеп турар, ындыг болганда, бир америк журналистиң муңгергей баштактамгаы ышкаш, удаваа кем-херек үүлгедикчилерин үндүлүг хамаатыг-чон чүүлдүгзүнүп көрүп турда, азып өлүрер апаар чээвээс.

Эң-не мерген адыышкын аас быялашканда эң сеөлгү болгаш эң бүзүренчиг барымдаа боор Техас штаттың шаандагы «чаагай» чаңчылын парлалга сактып бижип турар. Кыдыг черлерде америк полиция» боо-чепсектиг хамаатыларның күжүмге бырашпайн безин турар дээн сан-медээлер кестүп кээп турар. Өскээр чугаалаарга, күшке чүгле күш-биле харыылаар ужурлуг дээр лозунгну катап чарлай бергеп.

Эдуард БАЗУКИН,
ПМА-ның корр.
Вашингтон.

ВАШИНГТОННУҢ КЫЖАНЫ

АКШ-тың болгаш Израильдиң бурүүзу-биле үргүлчү турүп келген Чоокку Чөөн чүктеайыылдыг байдалды улам чидиглендирген болуушкун болган.

Неделя мурнунда бир болук чепсектиг мусульман-шиниттер Афинадан үжүп үнген «Боинг-727» дээр америк авиалайнерни эгаарга эжелеп алгаш, Бейруттуң чурттар аразының аэропортунга хондурупкен. Ооң 120 пассажирлеринииң аразынга чораан 40 хире америкаңнарны тудуп алган. Ол болук кижилер Израиль 700 мусульман-шиниттерни кара-бажыңнардан хостеп, ундурбээн шаанда американнарны салып чорутпазын чөрдээн. Ол шиниттерни израиль эжелелдиң сеөлгү айыыда тудуп хоругдаан болгаш чурттуң мурнуу кезээнге патриоттерның Израильге удур демиселиниң үргүлчүзээринге шептыңгаары-биле оларның амыдынынга кыжаныры-биле Израильче сүрүп апарган.

Амгы үеде шиниттер Ливанның бүгү чурттакчыларының барык 30 хуузу боол турар, эң улуг мусульман шажыңчудугелиг-ларның бирээзи. Мусульман организациялар чурттакчыларны ынчаар массалыы-биле тутқаа, сүрүп апарган чорукту израильдерниң ээлчеглиг ынчук-чөңгээзи кылдыр санап турар, ынчангаш америк самолёттуң эзлеп алган чорук ливан шиниттериниң алчаңгаар кылганы харыы хемчээ болганы тодаргай-дыр. Ол таварылганың соонда «Амаль» дээр улуг салдарлыг шиит организация ол херектi бодунуң контролюнга алган. Тудуп алган америкаңнарны самолёттан Бейрутче апарган болгаш «Амальдың» удуртукчузу Н. Берриниң чугаалавы-биле алырга, олар айыыл чок черде турар. Делегейниң Кызыл Крезиниң телээлекчизиниң киришилгези-биле тутуурган америкаңнарны хостаарының дугайында чугаалажыышкынар эгелээн. Ээлээн каш пассажирлерни хостаан.

Ол аразында АКШ-тың администрациязы чугаалажыышкыннарның түңнелдерин-даа маңавайын, база катап Чоокку Чөөн чүкке күш дегээр чорукту ажыглаан. Ливанның эриктеринче америк шериг корабльдерин, олорның-биле кады башкартыныышкынныг ракеталар-биле чепсегленген «Нимиц» дээр атомнуг авианосецти, «Кидд» деп эсминецти болгаш өске-даа корабльдерни чоруткан. Америк судноларда АКШ-тың 1.800 далей чадаг шериглери бар. Каттышкан Штаттарда «өөрээн негрэшкинниңиң» хөделикшикчериниң дугайында шуугааскын эгелээн болгаш Ливанның адынга кыжаныышкынның калбак кампаниязы чоруп турар. АКШ-тың президентизин Рейган парлаага конференциязынга чүве чугаалаан, ливаннарны израиль кара-бажыңнардан хостаары-биле Израильге кандыг-даа хөөнүрлэт салдар чедиреринден ойталаан. АКШ-тың күрсекретары Шульц база-ла ындыг утка-биле чугаалаан, «Ливанга шыңгыы нарыядаашкын болу бээри-биле» кыжаныр турган.

Американнарның күш көөргедип турар чоруу чүгле Чоокку Чөөн чүк девискээринге кыжаныышкын эвес-тир. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёв-биле Сирияның Президентизин Хафез Асадтың аразынга Москвага болган чугаалажыышкынар үезинде Чоокку Чөөн чүктe тургустунган байдалдың айыылдыын айыткан.

Л. ВОЛЬНОВ.
(СЭТА).

Барыын Европаның хөөрэйларының шөлдериңе болгаш кудумчуларынга күш-ажылдың болгаш капиталдың эргеажыктары үскүлежи бергенде, докпактарны, каржы күштү хөөрэйга болган хөй-ниитиниң чыскаалының киришинчилериң полицейларның этпеп-сөп тургамы.

АНП—СЭТА-ның фотозу.

Чураукта: голланд Утрахт карак чажы төгүлдүрер газты.

УТТУНДУРБАС УЖУРАЖЫЫШКЫН

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге Хүннериниң киржикчилерин бистиң Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң ажыл-ишчилери улуг өөрүшкү-биле утка-ан. Кудумчуларны совет-моол найырал дугайында по-зуннер, кызыл тукчугаштар байырлал шинчи киирип тур-ган. Янзы-бүрү чечектер-биле, аянныг үрер-хөгжүмнүң аялгазының ада-биле совхозтуң ажыл-ишчилери аалчыларны үткүп алган. Культура бажы-кының чанында байырлыг ми-тинг болган. Бии-Хем рай-күүскомунуң даргазы М. К. Дамчай моол өөруктерге ба-ныр чедирип чүве чугаалаан, Культура бажыңынче чалаан.

МАР-дан келген аалчыларның өөрүнээзинден оларны чылыы-биле үткүп хүлээп алганы дээш, МАР-ның Күрүненiң ыры, танцы ансамблиниң ди-ректору болгаш уран чүүл удуртукчузу, МАР-ның улус-туң артизи, композитор Дагвын Лувсаншарава өөрүп чет-тиргенин илереткен.

Культура бажыңынга сов. хозтуң ажыл-ишчилери хос олут чок кылдыр олурупкан. Өөруктерниң солун концертиниң күүселде бүрүзүн дем-неринг адыш часкаашкыннарыы-ла үдеп турганнар. Ылаң-гыя МАР-ның улустуң артис-тери А. Хавлаваш, Д. Жаргал-сайган, МАР-ның алдарлыг ар-тизи А. Бүтедоларның ырлаа-нын, Моолдуң улустуң танцы-ларын, моол аялгаларны ма-гадавас арга чок. Олар-биле ужуражылышкын уттундурбас.

Концерт соонда аалчылар Туранда тээгүнүң болгаш ре-волюцияның музейи-биле, совхозтуң ишчилериниң ажыл-амыдыралы-биле танышканнар.

Солун аалчыларын кызыл тераачынжылар «Катап база ужурашкыжеl», Чоруукар чогузун!» деп хол чайып, чылыы-биле үдээнiнер.

М. ОЮН.

ЧЕТТИРДИВИС

Аку-дуңма кожавыс Моол Арат Республиканың уран чүүл төлээлекчилерин тес-хемнивер өөрүшкү-биле үткүп алган. Чайның өң-баазын чечектерин оларга сөңнеп, эргим, чылыг сестерни сеглеп турган, ырда киргеи Калдак-Хамар артының кырынга уткаан.

Самагалдай суур байырлал шинчи киир шиметтинген. Со-вет-моол найырал дугайында сестерим кайын-даа көруп болур. Кижи бүрүзү-ле өөрүш-күлүг болуушкынну четтикпейн манап турары илден. Омак-хөлүг көрүкчүлер стадионче шуушкан.

Район төвү Самагалдайның ногаан стадиону. Кижи бажы кызырт, районнуң совхозта-рындан ажыл-ишчилер база келген. Ногаан театрны көрүк-чүлер долдур олурупкан, концерттиң эгелээрин четтикпейн манап органнар. Моол өөруктерниң биске аалдап келгенiнiң дугайын эге сөзүнге СЭКП өбкомунуң киидис эргелекчизи А. К. Конзай чугаалаан. Күрүненiң ыры болгаш танцы ан-самблиниң директору болгаш уран чүүл удуртукчузу, МАР-ның улустуң артизи, компози-тор Дагвын Лувсаншаравка сес берген. Тыва черге чылыг ужу-ражылышкыннар дээш ол өөрүп четтиргенiн илередип, МАР-ның Тыва АССР-ге хүннериниң дугайын чугаалаан.

Аалчыларывыстың концерти-даа эгелээн. Улаштыр ыры-даа куттуглаан, аянныг, чараш танцылар-даа бот-боттарын солуп турган. Моол улустуң шаандагы уеде танцылары-биле, кайгамчык узун хоюг ырлары-биле таныжып, сеткил ханып ордувус. Артистериң та-лантызы шынап-ла кайгамчык-тыр.

Концерттиң киржикчилерине уран-чечен, бедик деңнелдиг күүселделер дээш көрүкчүлер чылыы-биле адыш часкап, чечектерни тутсуп турганнар. Чайның эгезинде, хүннүң эки-зинде аалдап келген моол өөруктерине, хүндүлүг аалчыла-рынга кым-даа өөрүүр, байыр чедирер болбайн канчаар.

МАР-ның күрүненiң улустуң ыры болгаш танцы ансамбли-ниң аныяк оолдар, кыстарының күүселдези-биле каш янзы танцыларны сонуургадывыс. Улустуң хөгжүм хереке-лдерiниң күүселделери онзагай-дыр. Янзы-бүрү аялгалар оон куттуг-луп кээр.

Аалчыларның концерти төн-ген. Кайгамык солун концерт дээш көрүкчүлер үр-ле адыш часкап турганнар. СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар моол өөруктерге олардың уран талан-тызы, сеткил хамаар концерт дээш бүгү көрүкчүлериниң мурнундан изиг байыр чедирип, чүве чугаалаан.

«Силерге четтирдивис, өөруктер! Чоруукар чогузун!» деп ижити өөрүп четтиришкин илереттинген.

С. ОЮН,
көрүкчү.

Тес-Хем район.

МООЛДУҢ КИНОЛАРЫ

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге хүннеринге моол фильмнерниң көргүзүү Кызылда болгаш республика-ның районнарында эгелээн.

МАР-ның кино сайзыралы 1937 чылда Улан-Баторга «Монголкино» студиязы тур-густунган-биле эгелээн. Баш-тай документалдыг кинолар, а 1937 чылда бирги моол ура-нчечен фильмни тургускан. На-ционал кино уран чүүлүн ие-вирлеп тургузарынга, чогаа-дыкчы кадрларны белеткээ-ринге совет кинематографис-тер улуг дузаны көргүскен.

Баштайгы моол киноларны — «Сын Монголии» 1935 чыл-да, «Его зовут Сухэ-Батор» 1942 чылда, «Степные ви-тязи» 1945 чылда совет кино-режиссёрлар тургусканнар.

Моол киноның сайзыраа-рынга билдингир киноактёрлар Г. Гомбосүрэн, Д. Ичинхорло, Ц. Дашнамжал, З. Цэндэгүү, Т. Цэвэнжав болгаш өскелер-даа национал уран-чечен киноларның маадырларының овур-хе-вирин, характерлерин тургу-зарынга чогаадыкчы ачы-хөвү-яалыг болганнар.

Амгы хүннерде бистиң рес-публиканың киноэкраннарында МАР-ның «Монголкино» кино-студиязының үндүргени чеди кино үнүп турар. Оларның үжү орус дылда, дөртү моол дыл-да. «Запах земли» деп фильмде МАР-ның бир аймак-та кур черни шинээдип турар кижилериң амыдырал-чурт-талгазын, күш-ажылын көргү-зүп турар.

«Слушайте на той стороне» деп кинода 1939 чылда Хал-хин-Гол хемге япон эжелек-чилерни чылча шаап тиилээ-кининиң соонда 30 чыл эрткенде Моолда чаартылгалар дуга-йында чугаалап турар.

«Демисел» деп фильмде аныяк моол республика тур-густунуп келгенiнiң баштайгы хүннеринде революцияның иштики болгаш даштыкы дай-зыннары-биле демиселiниң дугайында көргүскен.

Моол дылда «Чоргаар эзир» деп кинода 1910 чылдар үе-зинде аныяк оол Далайцэрэ-нiң тинлекчи болуп үнгенiн көргүскен. «Холдуң беш се-лаазы». Бо кинону театрның аныяк режиссёру И. Нямгаваа МАР-ның Күрүне шаңналының ийи даңгыр лауреады чогаалы-чы болгаш драматург Ч. Ло-дойдамбаның шинзинден тур-гускан. Фильм хөй уругларлыг ог-бүленiң аңаа-ла амыдыра-лы-биле эгелээр. Инженер Шагдар туйбу заводунуң бөдүүн ажылчыны Должинни беш уругларын-биле кытай кааптар. Уругларының эң улууннан өскөзү дөрт оол. Уругларның аазы өлүп каар, ынчалза-даа хөй-ниитiниң са-гыш салыышкыны-биле олар өзуп кээр. Чаа ынакшылдан Шагдарга аас-кежии-даа ты-ывылбаан.

Уран-чечен фильмнер-биле чергелештир «Мурнуку одурга-да аттыг кижи» Хаг ..Гол хемге совет болгаш моол шер-нглерниң япон эжелекчилер-ни тиилээниниң соонда 30 чыл эрткенде Моолда чаартылгалар дугайында чугаалап турар.

«Демисел» деп фильмде аныяк моол республика тур-густунуп келгенiнiң баштайгы хүннеринде революцияның иштики болгаш даштыкы дай-зыннары-биле демиселiниң дугайында көргүскен.

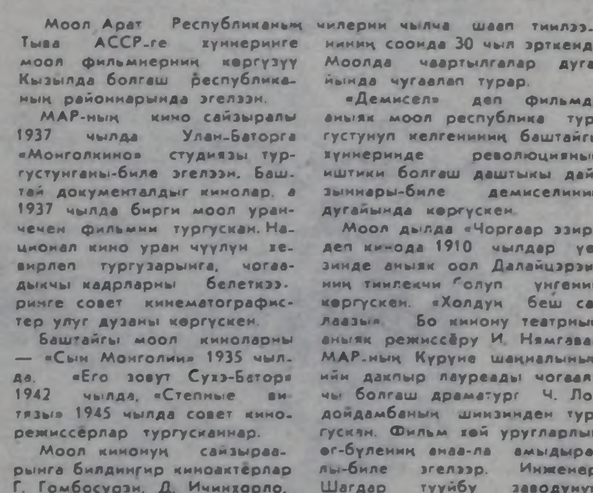
Моол дылда «Чоргаар эзир» деп кинода 1910 чылдар үе-зинде аныяк оол Далайцэрэ-нiң тинлекчи болуп үнгенiн көргүскен. «Холдуң беш се-лаазы». Бо кинону театрның аныяк режиссёру И. Нямгаваа МАР-ның Күрүне шаңналының ийи даңгыр лауреады чогаалы-чы болгаш драматург Ч. Ло-дойдамбаның шинзинден тур-гускан. Фильм хөй уругларлыг ог-бүленiң аңаа-ла амыдыра-лы-биле эгелээр. Инженер Шагдар туйбу заводунуң бөдүүн ажылчыны Должинни беш уругларын-биле кытай кааптар. Уругларының эң улууннан өскөзү дөрт оол. Уругларның аазы өлүп каар, ынчалза-даа хөй-ниитiниң са-гыш салыышкыны-биле олар өзуп кээр. Чаа ынакшылдан Шагдарга аас-кежии-даа ты-ывылбаан.

Уран-чечен фильмнер-биле чергелештир «Мурнуку одурга-да аттыг кижи» Хаг ..Гол хемге совет болгаш моол шер-нглерниң япон эжелекчилер-ни тиилээниниң соонда 30 чыл эрткенде Моолда чаартылгалар дугайында чугаалап турар.

«Демисел» деп фильмде аныяк моол республика тур-густунуп келгенiнiң баштайгы хүннеринде революцияның иштики болгаш даштыкы дай-зыннары-биле демиселiниң дугайында көргүскен.

Моол дылда «Чоргаар эзир» деп кинода 1910 чылдар үе-зинде аныяк оол Далайцэрэ-нiң тинлекчи болуп үнгенiн көргүскен. «Холдуң беш се-лаазы». Бо кинону театрның аныяк режиссёру И. Нямгаваа МАР-ның Күрүне шаңналының ийи даңгыр лауреады чогаалы-чы болгаш драматург Ч. Ло-дойдамбаның шинзинден тур-гускан. Фильм хөй уругларлыг ог-бүленiң аңаа-ла амыдыра-лы-биле эгелээр. Инженер Шагдар туйбу заводунуң бөдүүн ажылчыны Должинни беш уругларын-биле кытай кааптар. Уругларының эң улууннан өскөзү дөрт оол. Уругларның аазы өлүп каар, ынчалза-даа хөй-ниитiниң са-гыш салыышкыны-биле олар өзуп кээр. Чаа ынакшылдан Шагдарга аас-кежии-даа ты-ывылбаан.

Уран-чечен фильмнер-биле чергелештир «Мурнуку одурга-да аттыг кижи» Хаг ..Гол хемге совет болгаш моол шер-нглерниң япон эжелекчилер-ни тиилээниниң соонда 30 чыл эрткенде Моолда чаартылгалар дугайында чугаалап турар.

ЧУРУКТАРДА: Улустуң ыры болгаш танцызының ансамб-линде хөгжүм хереке-лдерiниң оркестри күүселде ие-зинде (үстүнде чуруктар), адаанда чуруктарда — «Дон Кихот» деп балеттен көргү-зүгде Күрүненiң академиктиг опера болгаш балет театры-ның артистери — МАР-ның улустуң артизи О. Гэнбаатар, МАР-ның аалдарлыг артизи Ю. Оюун ойнап турлар. моол болгаш тыва болук чогаадык-чы ажылдакчылар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АЖЫЛЧЫН АҢГЫ ДУГАЙЫНДА

Он бирги беш чылды че-диишкининг доозер дээш идепкейлиг, хей-аът кирииш-кинниг ажылдап турар коллек-тивтериниң санынга В. И. Ле-нин аттыг «Тыва дег-дүгү» комбинат хамаарыр. Ында аныяк ажылчын аңгының ту-рээлекiн үргүлчү калбарып, бу-дүрүлгенiн өзек күжү апар-ган. Оон-биле кады хөй но-ционал ажылчыннар эң-найы-ралдыг, культурлуг чурттап, ажылдап бот-боттарынга дуза-лажып, бүдүрүүге планын чо-гүүр ей-шаанда күүседип кел-геннер.

Төөгүнү кижилер чаваа тур-гузаарлар дээрн-ле чөп. Олар боттарының эрес-кежээ күш-ажылы-биле бүдүрүлгени зог-жудуп турарлар, чүге дээрге чүгле күш-ажыл, бедик сагыл-га-чурум кижини квастаарын олар эң билирлер. Бүдүрүл-генiң хөочүннери: М. П. Па-нихидин, Н. В. Стародубова, У. Т. Сундуй-оол, Е. Т. Заха-ченко, В. Н. Домашина, М. О. Хертек, С. М. Туровцев, Д-М. Ондар болгаш өске-даа мур-накчы ажылчыннарга комби-наттың бүгү коллективи чор-гаарланнырлар.

Ак-довуракчыларның сорук киришкининг шудургу бол-гаш патриотчу ажыл-ижиниң дугайында төөгү-социалдыг очерктер номун («Төөгүлелди кижилер чаваа тургузаарлар») мергежилдиг журналистер Анатолий Бармашов бичеп да-чеслав Бузыкаев олар үндүр-ген. Чаа солун ном боттуг амыдыралды көрүнүктелдирип турарыы-биле республиканың улуг, бичe назылыг ном-чукчуларының сонуургалың, үнелелiн алыр дээрзи чигзи-ниг чок. Чүге дээрге, ылаңгыя аныяк ажылчыннар боттарынга ажыктыг дуржулга сонуургалы-зын бо номдан алыр. Ында «Зэгиннер кожа-кожа», «Хүүгээзын-минерал», «Ленинниң ады-биле», «Эзлер» болгаш ес-кс-даа элелерлиг чүүлдер номчукчуга ажыктыг, өөредиг-лиг. Хосчүннериң эгелеп каан ажыл-үүлезiн аныяк ажылчын аңгы күзелдин-биле үрамчылап туварынга кижи чоргаарланмас арга чок.

Чаа очерктер номунда ажылчыннарның күш-ажылчы чадавыскыннеринден аңгыда, оларның амыдырал-чуртталга-зының эңнэлиг туварын, ылаң-гыя аныяктарның хостуг шаг-лын чөптүг эрттирип турарын, оларның бот-тывынгыр уран чүүлге, спортка, номчуулгаге хандыкшылын фото-чуруктер-леп арыннарда делгеренгейн-биле көргүскен.

С. САНДЮ.
номчукчу.

ӨӨРУШКҮВУС ИЛЕРЕТТИВИС

Бистер Абаканның садыг-ку линиярия училищезинде өөрени-леп турар бис. Белүүвүсте 17 кижинiң 15-и Тывадан бис. Садыг ажылдакчылары болур күзелимисти чедип алыры-биле ук училищеде өөренип кирген бис. Училищеңиң баш-кылары бистерни эвилең-эвиде-ек үткүп ап, баштайгы берге-дээшкиннерни эртеринге улуг дузаны чедирген.

Училищеде өөренип, ки-чээлдээринге таварымчалыг бү-гү-ле чүүлдер тургустунган. Туска дериглелиг кабинеттер, техниктиг дерниг-хереке-лдер сургуулдарның эргезинде. Училищеде чаагайжыды тут-тунган общежитие, эмчи пунктузу база бар. Оон ак-гыда училищеңиң бодунуң сто-ловаазынга кондитер кылыгла-рының болгаш кулинария сал-ырларының сургуулдары аваа боттарының мастерлериниң хы-налдазы-биле чаагай аъш-чем-ни белеткеп турарлар.

Бо өөредилге чылында бис-тиң белүүвүс училищеде чар-латтынган социалистиг ча-рыштың тинлекчизи болуп, шилчип чоруур выпеледи чаа-лап алган. Училищеге өөренип-ри белен эвес-даа болза, дур-жулгалыг башкыларывыстың сагыш салыышкынының ачы-зында бижиг билигни ап, эки деп мактадып келдивис. Хоо-райда № 70 магазинге прак-тика эрттиргеш, Вика Монгыр, Рита Чамзы, Милана Мамыше-ва болгаш өскелер-даа мак-татканнар.

Кичээлден дашкаар хостуг үевисти база солун эрттирип турар бис. Училищеде ямзы-бүрү спортчу секциялар, уран чүүл болгумнери ажылдап ту-рар. Темалыг кежээлерни, класс шаитарын, конкурстар-ны, викториналарны удаа-дараа организастап турар.

Тинлелгениң 40 чылынга ту-раскааткан хөй солун хемчег-лерни эрттирдинивис. Ада-мурт-тың Улуг дайынының киржикчизи К. М. Зеленков-биле ужу-ражылга уттундурбас боол арткан. Дайынчы ырлар болгаш шулуктер конкурузу со-лун болган. Бистер национал тыва хептеривисти кетнеш, дайынчы чылдар ырларын орус болгаш тыва дылдарга ыр-яаштывыс. Оон ангыда спорт-чу маргылдаалырга база кир-жип келген бис. Теннис, маш-ки талазы-биле бистиң белүү-вүс кымга-даа тиилеттирбейн, мөңгедеп келген.

Амгы уеде база будуруге практиказында ажылдап тур бис. Училищеңи дооскаш улаш-тыр өөренип, садыг техникум-му, институдунче кирер ау-зелдиглер база бар.

Бистерге бижиг билигни бе-рип, кеззэде сагыш човап келген башкыларывыска чет-тиргенивисти илереттивис.

С. ДИЖИ.
Абакан хоорай.

Редакторлуң орлакчызы К. К. САТ.

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге Хүннериниң хагдынарынга тураскааткан НАЙЫРАЛДЫҢ КОНЦЕРТИ июнь 25-те хөгжүм-шиин театрынга 19 шакта эгелээр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

И Ю Н Ь

25. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Мультфильм. 9.10—9.45—М. Мусоргский — «Долгелгеден чуруктар». 15.15 —ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент-неженеру В. И. Шумаков-биле школачылардың ужуражылгазы. 16.05—Уругларга фильм. «Кортик». 1-ги сериязы. 17.15—ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Вайзеннiң киржилгези-биле фильм-концерт. 17.40—Мультфильм. 18.00 — «Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкинiң». 18.30 — Концерт. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—«Бо-түннерниң почтазы». Политик-тиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов дамчыдылганы чорудар. 19.30 — Политиктиг тайылбыр-лакчы Б. Калярiннiң беседазы. 19.50 — «Грядущему веку». 5 сериялыг уран-чечен теле-фильмниң премьеразы. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35—РСФСР-ниң алдарлыг артисте-ри Н. Гундаева биле М. Неё-ролайн чогаадыкчы ажылы-ның дугайында. 22.55—Чиик ат-летизге ГДР болгаш ССРЭ-ниң командаларының маргылдаазы. 23.25—23.45 — Бөгүн делегей-де.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — «Первое лето». Уран-чечен телефильм. 9.45— Концерт. 10.20 — Төөгүнүн ынаныры. Тайбың камгалалы-ның дугайында тоойлу. 10.45— «Быдырва школазы». 11.15 «Будильник». 11.45—12.30— «Дрессировщики». 4-ку, 5-ки сериялары.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Азия төвү». 18.20— Телемедээлер. 18.30—«Социа-листиг Монголияга делегеден репортаж.

МОСКВАДАН

19.00—Балет артистериниң Москвада V делегей конкурузу. Чапсарда «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 21.00—«Ye». 21.35—22.45—«Дзори Миро». Уран-чечен телефильмниң премьеразы. 1-ги сериязы.

26. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Концерт. Тю-меньден дамчыдылга. 9.15— «Аян-чорукчулар клубуң». 10.15 —«Грядущему веку». 1-ги се-риязы. 11.25—11.30—Медээлер. 15.40 — «Кортик». 2-ги серия-зы. 16.50—«Он алды хар че-дир Болгаш оон-даа өөруң». 17.35—«Улусчу чогаадылгаз». 18.20 — Алкоголизмниң хора-зының дугайында док. фильм. 18.30—Улустуң аялгалары. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—«Ко-ни, коні»... Док. телефильм. 19.10 — Бир эвес кадык бо-луксазыңза. 19.25 — Венесуэ-ланың компартиязының чиңги-не секретары Х. Фариандың 75 харлаанынга. 19.50 — Грядуще-му веку». 2-ги сериязы. 21.00— «Ye». 21.30—Театр мемуарлар-ы. 22.45—23.05 — Бөгүн делегей-де.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35 — С. Орехов ойнаар (гитара). 8.55 — Социалистиг Куш-ажыл-дың Маадыры, пенимни шаңна-лдың лауреады, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сепутады, ССРЭ-ниң ЭА-зының орлакчы-президентизи Ю. А. Овчин-ников-биле школачылардың ужуражылгазы. 9.35—«Өг-буле болгаш школаз». Тележурнал. 10.05—Вьетнамның куклалар те-атры. 10.40—Орус чогаалчы ре-волюционер А. И. Герценниң амыдыралының болгаш чогаа-дыкчы ажыл-херээнiң дуга-йында. 11.20 — Мультфильм. 11.40 — Өрт айылының дуга-йында док. фильм. 11.55 — Телемедээлер. 19.50 —Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Ф. Гладков. Чогаадылгазының арыннары. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Өң-нүктериниң аразында». 22.40 — М. Таривердиевтиң М. Свет-ловтуң сөзүнге бижээнi ырларын С. база Н. Радченко олар күүседир. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Кузбасс».

29. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35—Эртенги гимнастика. 8.50 — Үрер хөгжүм концерти. 9.05 — «Грядущему веку». 4-ку, 5-ки серия-лары. 11.20 — Улам хөй эки барааннар дээш. 11.50 —Бөгүн чогаадыкчының болгаш чаар-тыкчының хүнү. 12.20 — Номчулга долгандырыы. 13.05 — «Сактыр-дыр сен бе, эш...» 14.05 — «Кижи. Чер. Өртем-чей». 14.50 — Бөгүн делегей-де. 15.05 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 15.35 — Р. Рождественский. Чаа шу-луктерден. Автор номчуур. 16.00— Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». 16.30 —«Билдингир-даа болза, бузуренчиг эвес». 17.30 — Политиктиг тайылбыр-лакчы А. З. Иващенконуң бе-седазы. 18.00— «Силерниң ча-гаалаарыңар ёзугаар». Музыка-лыг дамчыдылга. 18.40 —«9-ку студия». 19.40 — ЧССР-ниң спартакиадазы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама». 23.20 —23.30— Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бно эвес кадык болук-сазыңза. 8.30 — Док. фильм-чер. 9.30 — Музыкалыг дамчыдылга. «Эртенги почтаз». 10.00 — Белорус телестудия-ның программазы. 11.15 —«Я вижу солнце». Уран-чечен фильм. 12.40 — «Гармония» энсамбль ойнаар. 13.10 — «Аян-чорукчулар клубуң». 14.10 — «Кадыкшыл». 14.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Ковалёвaның концерти. 15.55— В. Распутин — «Деньги для Марии». Фильм-шин. 18.30 — «Сибирь». Док. фильм. 18.50—«Черде, дээрде болгаш сугда.

30. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.05 — «Спортлотонуң» 26-гы тиражы. 9.15— «Родные напевы». Киевтен дамчыдылга. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан бо-луп тур мен!». 11.15 — «Ка-дыкшыл». 12.00 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 12.30 — Совет черге ужура-жылгалар. 12.45 — «Кодээнiң шагы». 13.45 — Музыкалыг киоск. 14.15 — «Воронеж». Док. телефильм. 14.45 —«Еме-лино счастье». Фильм-шин. 16.15 — «Аян-чорукчулар клу-буң». 17.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза». 17.30 —«Деле-гей панорамазы». 18.15 —Сы-нерге, хоочүннер. 19.00 — Док. фильм. 19.10 — «Салют, фестиваль». 21.00 — «Ye». 21.35 — Док. телефильм. 22.00 —Кежээки аялгалар. 23.00 — 23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.15— Хөглүг нотажы-гаштар. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмиктиг гимнастика. 9.30 — «Тренер». Док. теле-фильмниң премьеразы. 10.00— Б. Тищенко. Симфония № 5. 10.45 — «Калевала». Док. те-лефильм. 11.05 — «Чужие письма». Уран-чечен фильм 12.35 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограмма-ларның VI делегей фестивалы — «Челээш». «Оон соонда бай-ырлал». (Италия). 13.05 — «Дириг амыдыралдың делегейин-де». 14.05 — «Кан канчап кат-каныл». 6 сериялыг уран-че-чен телефильм. 3-ку сериязы — «Подвиг». 15.10 — «Сезон концертов». Музыкалыг фильмнерниң премьеразы. 15.30 — Совет еңнээктер хүннүге. Док. фильмнер. 16.10 — Г. Березко. «Сактыышкыннар кежээзин». Телешин. 17.40 — Сураглыг совет композиторлар — ленинчи шаңналдың лауреаттары Г. Свиридов. 18.15 — «Айболит и Бармалей». Мультфильм. 18.30 — «Великие голодранцы». Уран-чечен фильм. 20.00— «Тамчык-тыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кино көрүкчүнүң эдериннизи». РСФСР-ниң улустуң ар-тизи Р. Нахапетов дамчыдыл-ганы удуртур. 21.00 —«Ye». 21.35 — Баянистер дуэди ой-наар. А. Мищенко, И. Снедков. 22.45 — Док. фильм. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва)—«Днепр». 23.00 — Сугже шуураарынга ССРЭ чемпионады. 23.30 — 00.20 — Футболга ССРЭ чем-пионады. «Жальгирис» — «Спартак».

Ойлаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичe чаъстаар. Соңгу-барыын чүктем хаттың күжү секундада 9—14 метр. Дуне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге2—7 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 13—18 градус чы-лыыр.

Кызылга чуга булуттаар, би-че чаъстаар. Дуне агаарның температуразы 10—12, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

«Социалистиг Моол» деп делгелге Политиктиг чырыдыышкын бажынын-да хүннүн-не 14 шактан 20 шакка чедир ажылдап турар.

* * *

«Моолдуң амгы чурул-га уран чүүлү» деп дел-гелге хүннүн-не 14 шак-тан 20 шакка чедир Чу-рукчулар бажыңында ажылдап турар.

КИНО

ИЮНЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Счастливая Женька» 16.50, «Букет мимозы и другие цветы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 20.30, «Идущий следом» 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя Глушаков —друг апачей» 10.00, 13.30, «Операция «Ы» и другие при-ключения Шурика» 11.40, 15.10, «Чёрный коршун» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ЭРЕС-ХЕМ»: «Парашютисты» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шак-тарда.

«ВОСТОК»: «Юрка — сын командира» 15.00, «Вождь Бе-лое перо» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Я тебя никогда не забуду» 18.00, 20.00 шак-тарда.

ШЫН Редакциянын адресизи:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 9. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, карысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киидистериниң 2-37-13, чаагай киидизиниң 2-41-27, информасиө киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-45 солун келбейи барганза 2-32-75 телефоннар болгаан.

Солун неделяда 6 катап чыгар.

Чагыг № 3057.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00144

Тываның улус хөөнү китепканазы
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 147 (12837) | 1985 чылдың июнь 26, среда | 1925 чылда үндезилеттингеН. | Өртээ 3 көпеек.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ КИЕВЧЕ ЧОРУПКАНЫ

СЭКП ТК-ниң Чиргиге секретары М. С. Горбачев июнь 25-те Москвадан Киевче чорупкан.

Аэродромга М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, өске-дээ эштер удээн.

* * *

Эш М. С. Горбачев ол-ле хүн Киевте чеде берген. Аэропортка ону СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий, УССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. С. Шевченко, УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Лешко, республиканың болгаш зоорайның өске-дээ партия база совет удуртукчулары утпаннар.

(СЭТА).

ЭДЧ-НИҢ СЕССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫНЧЕ

Июнь 24-те СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновка башаткан совет делегация Москвадан Варшаваже чорупкан. Ол делегация Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң 40-ги сессиязының хуралынга киржир.

Оон составында — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары Н. К. Байбаков, Н. В. Мартынов, Н. В. Талызин, ССРЭ министрлериниң бирги оралакчылары В. Ф. Мальцев, Н. Д. Комаров овар.

Делегацияны аэродромга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазы М. С. Соломенцев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, өске-дээ албан кижилери удээн.

Ол-ле хүн делегация Варшаваже чеде берген. Аэродромга делегацияны ПКАП ТК-ның бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары К. Барчиковский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы З. Месснео, өске-дээ албан кижилери утпуп алганнар. Утказынарның аразынга ССРЭ-ниң ПУР-да элчиниң А. Н. Аксенов турган.

(СЭТА).

КОММУНИСТЕРНИҢ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭ

Кызылдың № 1 автотранспорт будурулгезиниң чолаачызы, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг амылданчызы, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү А. И. Галайкону республиканың автомобиль транспортунуң амыл-ишчилери эки билир. Дөрт чыл мурнунда хууда он бирги беш чылдың планныг өнаалдаларын хуусаа бетинде күүседирин партия хуралынга хүлээзинген. Коммунистиң сөглээн сөзу амыл-херээ-биле карышпазы, беш чылдың планын күүсеткенин рапорттаан. Амгы үеде Анатолий Иванович 1986 чылдың улуунге киирриштир амылдап турар.

Шаа ыдыг өнаашнан амылынга сагыш-сеткиинден бердинген, амыдыралга төлептиг аажы-чаңы-биле амыдыраалга чоннарга салдарын чедирип чоруур коммунистер улус амыл-агыйымның адыр бүрүзүнде эвээш эвес.

Бистиң съезд мурнунуң хуралдарының, партияның XXVII съездизинге бүгү белеткелдиң амгы үеде кол-кол лозуңнары — ол дээрге чогаадыкчы күш-ажыл, сөс-биле амыл-херектиң карышпазы, инициатива болгаш харыы-саага, бодунга болгаш эш-өөрүнге негелделиг болур, ону ыдыг болдурары-даа чугула. Маңаа үлегер-чижекти коммунистер көргүзер ужуруг. Партия кежигүнү бүрүзүнден хей-ниитичи хүлээлгезинге хамаарылгазы дээш, партияның шиитпирлериниң күүселдези дээш, партия кежигүнү кижиниң ак сеткилдиг база арыг шынчы өөур-хевири дээш негелдени күштелдиреринің эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның Чиргиге секретары М. С. Горбачев партия Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленумунга демдеглээн.

Республиканың коммунистери, бүгү амылчы чоннары амгы үеде партияның эдэлчеглиг XXVII съездизинге күш-амылчы чедимишкиннерлиг ужуражыры-биле чарышта хаара тутунган. «СЭКП-ниң XXVII съездизинге—күш-амылчы шаңыпчы 27 декада» деп ыыйгырыглыг социалистиг чарышты намбартыр талазы-биле чурттуң күш-амылчы коллективтериниң патриотчу эгелээшкинин Кызыдагын даараныла фабриказы, «Кызыл тудуг» эргелели, № 1 автотранспорт будурулгези болгаш өскелер-даа детиксен, ол күш-амылчы маргылдаа-ның түңнелин он хонгаш-ла ундуруп турар. Съездиге алдар балдурган социалистиг чарыштың мурнуку адуурунда коммунистер, оларның удуртканы бригадалар, эзэгчеглер, фермалар чоруп орар. Оларга «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелеминде Э. С. Бизиевамың, В. Б. Бербак-оолдуң, даараныла фабриказында Т. Т. Артынаның удуртканы бригадалары, Чаан-Хемчиктиг СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозта СЭКП өбкомунуң кежигүнү А. С. Монгуш эргелекчилээн Дөргүн сүт-бараан фермазы болгаш өске-дээ коллективтер хамаарыжыр. Он бирги беш чылдың планныг өнаалдаларын күүсеткен болгаш ону хуусаа бетинде доозар чөөкшулаан коммунистерни улус амыл-агыйының кайы-даа адырында ам-ону-биле адап болур.

Республиканың партия эге организациялары бо хүннерде СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче коммунистерниң, бүгү амылчы чоннарның чогаадыкчы амыл-чорудулгазын 1985 чылдың, он бирги беш чылдың планныг өнаалдаларын болгаш съездиге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче мөөнүпеп, чарышты дээштиг организастаар, күш-амылдың сагыпга-чурумун быжыглаар, будурулгенің амыктыын бедидер, чамналганы эмнижидер хемчеглерни ап турар. Ылаңгыя коммунистерниң авангардчы роюн бедидеринче, оларның идепкейин болгаш харыысалгазын кодуреринче, партийжи күрээлеңни быжыглаарынче, организаичы база идеологтуг амылды, партийжи удуртулганың хевирлерин болгаш аргаларын сайзырааңгайжыдарынче ниитээнгейни салып турар. Ол ышкаш коммунистерни амылдың чугула участоктарынга таарыштыр туруузуп, партийжи даалгаларны берип, кижи бүрүзүнүң хууда сонуургалын, бинчин, арга-дүрмүлгезин барымдаалап, коммунист бүрүзүн амыдыралдың идепкейлиг туружунга, бедик партийжи принципиазыг, негелделиг, четпестерге эптеш чок чорукка киижидип турар.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир дээш партия организациялары кижидинчи амылды профсоюлел, комсомол организациялары, күш-амылчы коллективтер-биле кады чорудуп турар.

Партияның область организациязының коммунистериниң хей нуруузу СЭКП-ниң Уставының тодаратканы хүлээлгелерин күүседип, коммунистиг туругзуушкунуң айтыыгларын шиитпирлээринге идепкейлиг киржип турарлар. Ындыг-даа болза коммунистерниң аразында төлеп чок ийи-чаңгыс кижилер ам-даа бар. Олар партийжи, күш-амылчы сагыпга-чурумну сагыбайн, планныг өнаалдаларны күүседиринің дээштиг, организастыг хемчеглер албайн, даандырган амыл-херээн харыысалга чок кылып, амыдыралдың норма-чижектерин үрел, арага-дарыга хандыкшып турарлар. Өнаашкан амылынга ээ-харыысалга чок, арагалаар чоруу дээш «Торгалыг» совхозтуң профсоюлел комитединиң даргазы В. М. Ыймааны, Мөңгегей кодээ Совединиң күүсөм даргазы П. Е. Усковту, Тес-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи Д. К. Натсаңты, Мөгөн-Бүрен кодээ Совединиң күүсөм даргазы Н. Ш. Кууларны болгаш өскелерни-даа СЭКП кежигүнүнден үндүрген болгаш амылыңдан дүжүрген. Ол ышкаш коммунистерниң аразында планныг өнаалдаларын күүсетпес кижилер база бар, оларның-биле амылды партия эге организациялары күштелдирип чорудар, даандырган хөөзэ дээш харыысалгазын бедидеп үжүрлүг.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, коммунистерниң авангардчы роюн болгаш оларның будурулгеге база хей-ниити амыдыралынга идепкейин бедидер талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле Узбекистанның Компартиязының Самарканд обкомунуң амылының дугайында, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партия организацияларының амыл-чорудулгазының стилин база арга-методун сайзырааңгайжыдар талазы-биле Молдавияның Компартиязының ТК-зының амылының дугайында партия ТК-ның докгаалдарын амыдыралга боттандырар дээш СЭКП Кызыл хөөрөмү, райкомнар, парткомнар партия эге организацияларының айылчы арга-шинээзин, коммунистерниң авангардчы роюн, даандырган амыл-херээ дээш харыысалгазын бедидер, партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг амылды дээштиг чорудар хүлээлгелиг. Оларның күжүн он бирги беш чылдың планныг өнаалдаларын, съездиге алдар кылдыр аажы-ла алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче мөөнүпеп.

Коммунистиг партияның үндезилекчизи В. И. Ленин партия кежигүнүнүң адыр болгаш ужур-дузазын бедик, улам бедик, эң бедик кодурериңче кыйгырып чораан. Партия ол чагытка шынчы болуп арткан.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

Хой кыргылдазы —мал ажылында хөй күш негеттинер, чымыштыг иштерниң бирээзин. Ону кыска хуусаада, эки шынарлыг чорудары хой кыргыыр электриглиг хачыларның идегелдиг, туруушкун чок ажылындан улуг хамаарылгалыг.

Бай-Тайга районуң «Тээли» совхозунуң кыргылда пунктузунуң эптекчи-септекчизи Орлан-оол Доржу, бис чиндикчизи Күдер Кызыл-оол олар кызымак ажылдап турарлар. Кыргыкчылар Ирина Мөңге-Назын, Өшкү-Саар Адыг-оол, Багай-оол Салчак болгаш өскелер-даа хүнде 50—60 чедир хойларны кыргыл, ажылынга эрес-кежээзин көргүзүп турар.

ЧУРУКТАРДА: эптекчи Орлан-оол Доржу; хоочун кыргыкчы Өшкү-Саар Адыг-оол.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

Улуг-Хемден медээлер

ФЕРМАДА ЧАЙЛАГДА

Районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан сүт-бараан фермазы, саанчылар, кадарчылар, бызаа ажаакчылары Хүүле-Хем, Улуг-Алаак, Кожай-Аксыңче организастыг чайлаглап кошкен.

Ферманың саар инектери 300 ажыг баш оңу ийи үзүп чайлаглаткан.

144 баш бызааларын Улуг-Алаак, Кожай-Аксының көктүг-шыктыг чайлагларынче көжүрген.

Чайлаглорның турлаанда саанчыларга, кадарчыларга чурттаас черлерни чаартыр септеп, чаа кажааларны немей тутканы. Инектерге, бызааларга чемнерни, дүстү курлаавырлап чедирген. Почта чедирилгезин, автомагазинниң график өзүгаар чорудуп турар.

Чайлагларда инектериң сүдү элбеп, сүт бүдүрери көдүлеп турар.

АҢГЫС АҢДАРЫЛГАЗЫН ДООСКАН

«УТКА 25 чылы» совхозтуң № 2 хөөү-трактор бригадазының механизаторлары он бирги беш чылдың доозукчу чылының часкы хөөү ажылдарын он хонук эрте дооскан. Участко агроному Владимир Дөңгүр-оол, хөөү-трактор бригадазының бригадир-үүлөтчүгү Валерий Дөңгүр-оол олардың удуртулгазы-биле механизаторлар чайгы чер аңдарылгазынче организастыг киргеминден Арыскан салбырында 575 гектар шөлдүң чайгы аңдарылгазын доозупкан.

Чайгы аңгыс аңдарылгазын агротехниктиг дүрүмнерге дүүштүр чоруткан болгаш социалистиг хүлээлгелерин бүдүрүкчулуг, кыска хуусаада боттандырган механизаторларны адап болур. Чижээ: «ДТ-75»-тиг хоочун механизатор Митаяр Самбуу, «Т-150»-неринг механизаторлар Михаил Хаваа, Михаил Көшкендей олар эки ажылдаан. Бон үнүштер аштаарынга белеткээн көшүг машиналары белен.

Т. ОЧУР-ООЛ.

«ИНТЕРКОСМОС» ПРОГРАММАЗЫН ЁЗУГААР

Үжүдүүшкүн башкарар гөп. (СЭТА). Владимир Джанибеков биле Виктор Савиных эртем-шинчилелдиң «Салют-7» — «Союз Т-13» — «Прогресс-24» комплекизинде планнаттынган ажылдарны күүседирин үргүлчүлеп турар.

Олар 1985 чылдың июнь 19-тан 23-ке чедир космос делгемин тайбың сорулгаларга шинчилээр болгаш ажыттаар талазы-биле чурттар аразынга кады ажылдаарының «Интеркосмос» программазын өзүгаар кылып турар «Курск-85» деп комплексиниг шенелдениң бирги чадазынга киришкемнер.

Чурттар аразының космоска «Ырактан кылыр аргалар-биле геосистемаларның тургузуун шинчилээринің» программазын боттандырып чорудуп турар ол шенелдеге Болгария Улус Республиканың, Венгр Улус Республиканың, Вьетнам Социалистиг Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Польша Улус Республиканың, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың специалистер киришкен.

«Курск-85» деп шенелдени кодээ ажыл-агый культураларының байдалдарын шинчилээр болгаш аэрокосмос чепсектериниң дузазы-биле оларның дүжүдүн бөш үдур биллип алырының аргаларын тывар сорулга-биле кылып турар.

«Салют-7» станциядан чер кырын чурукка тырттырарыбиле чергелештир черниң кыдыкал эдериичилериндеп база чурукка тырттырган. Ол бүгү-биле кады «Интеркосмос» программазының киржикчилери чурттарның аажыл-дап тургускаш, кылып үндүргени чаа аппаратураның дузазы-биле лабораторна-самолеттардан, вертолеттардан болгаш хайгаарабашкынның чер кырынга пунктуларындан чуруу тырттырыышкынарын база кылган.

Шенелденең түңнелдерге Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарга черни ырактан чуруккa тырттырарының техниктиг чепсек-херекселдерин болбазырадырынга ажыглаттынар.

ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨЗҮН СӨГЛЕВИШААН

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге Хүннерниң хагдынышкынынга тураскаатқан кайыралдың концерти дүүн хөгжүм-шкин театрынга болган. Ол әзүлүг-ле ажы-дүмелышкы чонның сеткил хайныылшкынныг ужуражылгазы, улуг байырлал болган. Кожаларыбыстың уран чүүлүн, оларның талантызын база катап сонуургал көөру бистиң республиканың чонунга улуг өөрүшкү болган.

МАР-ның Тывага Хүннериниң үезинде кызылчылар кожазы өңнүктерниң, оларның культура хөгжүлдезинниң дугайында хей чаа чүүлдерни «Социалистиг Моол», «Амгы моол уран чурулга» деп делгелгелерден көрүп, билип алган. Улуг Октябрьның идеяларының салдары-биле Моолга тиилээн улусчу революциязының дугайында болгаш ажы-дүмелышкы моол чонның хостылга дээш соруктуун, олардың шыдамык шиитпирлиин ук делгелгелерде ажылдарден көрүп, билип, улам ханы танышкан. Оон ам-даа кадыдемнег ажылдап турар совет-моол ажыл-ишчилерниң кайыралын ыңда тода көргүскен.

М. Р-ның Тывага Хүннерниң киржикчилери — чогаадыкчы ажылдакчылар республиканың аңгы-аңгы районнарынга, ажыл-агыйларынга барып, ажылчы чон-биле ужуражылгаларны эрттиргени солун. Ол чорук ийи чурттуң экономиктиг, социал харылзааларын улам быжыглап, ону хөгжүдеринге улуг рольду ойнаар дээрзи билдингир.

Бо хүннерниң дургузунда бистиң көрүүлеривис өңнүктерниң кайгамчык уран талантызын база катап көрүп магадаанывыс. Моол артистерниң тааланчыг ырлап, танцылаарын болгаш национал хөгжүм херекселдериниң аянныг үнүн хоорай суурларның чурттакчылары сонуургаан. МАР-ның улустуң артистери А. Хавлаваш, Х. Уртнасан, Д. Жаргалсайхан оларның-биле ужуражылга бистиң көрүкчүлериниске уттундурбас болуушкун болуп артар. Бо бүгү ийи хоже чонның бот-бодунга эки бичии, быжыг харылзаалыг болуп, бот-бодун деткижер чорукка кижиздип, шынчы кайырал, чогаал сеткилдиг күзел-бодалдары дээш чоргааралды болдурган.

Өңнүктерниң Тывада аалдап келгениниң үезинде оларның уран талантызын чүгле көрүкчүлер эвес, а бистиң республиканың культура ажылдакчылары, артистери, уран чүүл ажылдакчылары сонуургап, арга-дүрмүлгезин солчуп, беседелашкан. Кайыдаа чонның культурлуг амыдыралының хөгжүлдезинге ол улуг идиг болур дээрзи билдингир.

Оон дөрт бадыткалы — кайыралдың концерти. Аңаа моол, тыва артистер боттарының күжүн кадып, солун концерт-биле көрүкчүлерни өөрткен. «Байыр чедиришкинни» деп танцы-биле концерт ажыттынган болгаш улаштыр ыры-шоор дыкмиттелип-леүнген. Хөгжүм ансамблиниң ойнавы моол улустуң аалгаларын көрүкчүлерниң сеткилсегжэн хайныктырып, онзагай тааланчыг аянын-биле магадаткан. Ырааһылар Д. Самбуу, Д. Баттумур, Г. Цэрэнханд болгаш өскелериниң-даа күүселдерини көрүкчүлер бедни-биле үнелеп, дыкмиттинг эдыш часкаашкынарын-биле үдеп турган болгаш чечектерни оларга сөңнеп турганнар.

Бүгү-завилеа конкурстарының хоорээды республиканың ырыларынга улуг рольду ойнаар дээрзи билдингир.

Бо хүннерниң дургузунда бистиң көрүүлеривис өңнүктерниң кайгамчык уран талантызын база катап көрүп магадаанывыс. Моол артистерниң тааланчыг ырлап, танцылаарын болгаш национал хөгжүм херекселдериниң аянныг үнүн хоорай суурларның чурттакчылары сонуургаан. МАР-ның улустуң артистери А. Хавлаваш, Х. Уртнасан, Д. Жаргалсайхан оларның-биле ужуражылга бистиң көрүкчүлериниске уттундурбас болуушкун болуп артар. Бо бүгү ийи хоже чонның бот-бодун эки бичии, быжыг харылзаалыг болуп, бот-бодун деткижер чорукка кижиздип, шынчы кайырал, чогаал сеткилдиг күзел-бодалдары дээш чоргааралды болдурган.

Өңнүктерниң Тывада аалдап келгениниң үезинде оларның уран талантызын чүгле көрүкчүлер эвес, а бистиң республиканың культура ажылдакчылары, артистери, уран чүүл ажылдакчылары сонуургап, арга-дүрмүлгезин солчуп, беседелашкан. Кайыдаа чонның культурлуг амыдыралының хөгжүлдезинге ол улуг идиг болур дээрзи билдингир.

Оон дөрт бадыткалы — кайыралдың концерти. Аңаа моол, тыва артистер боттарының күжүн кадып, солун концерт-биле көрүкчүлерни өөрткен. «Байыр чедиришкинни» деп танцы-биле концерт ажыттынган болгаш улаштыр ыры-шоор дыкмиттелип-леүнген. Хөгжүм ансамблиниң ойнавы моол улустуң аалгаларын көрүкчүлерниң сеткилсегжэн хайныктырып, онзагай тааланчыг аянын-биле магадаткан. Ырааһылар Д. Самбуу, Д. Баттумур, Г. Цэрэнханд болгаш өскелериниң-даа күүселдерини көрүкчүлер бедни-биле үнелеп, дыкмиттинг эдыш часкаашкынарын-биле үдеп турган болгаш чечектерни оларга сөңнеп турганнар.

Бүгү-завилеа конкурстарының хоорээды республиканың ырыларынга улуг рольду ойнаар дээрзи билдингир.

Бо хүннерниң дургузунда бистиң көрүүлеривис өңнүктерниң кайгамчык уран талантызын база катап көрүп магадаанывыс. Моол артистерниң тааланчыг ырлап, танцылаарын болгаш национал хөгжүм херекселдериниң аянныг үнүн хоорай суурларның чурттакчылары сонуургаан. МАР-ның улустуң артистери А. Хавлаваш, Х. Уртнасан, Д. Жаргалсайхан оларның-биле ужуражылга бистиң көрүкчүлериниске уттундурбас болуушкун болуп артар. Бо бүгү ийи хоже чонның бот-бодун эки бичии, быжыг харылзаалыг болуп, бот-бодун деткижер чорукка кижиздип, шынчы кайырал, чогаал сеткилдиг күзел-бодалдары дээш чоргааралды болдурган.

Өңнүктерниң Тывада аалдап келгениниң үезинде оларның уран талантызын чүгле көрүкчүлер эвес, а бистиң республиканың культура ажылдакчылары, артистери, уран чүүл ажылдакчылары сонуургап, арга-дүрмүлгезин солчуп, беседелашкан. Кайыдаа чонның культурлуг амыдыралының хөгжүлдезинге ол улуг идиг болур дээрзи билдингир.

Оон дөрт бадыткалы — кайыралдың концерти. Аңаа моол, тыва артистер боттарының күжүн кадып, солун концерт-биле көрүкчүлерни өөрткен. «Байыр чедиришкинни» деп танцы-биле концерт ажыттынган болгаш улаштыр ыры-шоор дыкмиттелип-леүнген. Хөгжүм ансамблиниң ойнавы моол улустуң аалгаларын көрүкчүлерниң сеткилсегжэн хайныктырып, онзагай тааланчыг аянын-биле магадаткан. Ырааһылар Д. Самбуу, Д. Баттумур, Г. Цэрэнханд болгаш өскелериниң-даа күүселдерини көрүкчүлер бедни-биле үнелеп, дыкмиттинг эдыш часкаашкынарын-биле үдеп турган болгаш чечектерни оларга сөңнеп турганнар.

Бүгү-завилеа конкурстарының хоорээды республиканың ырыларынга

Оон бирги беш чылдың планныг өнаалдаларын күүсөө бетинде ийи ай бурунгаар доозар дээш социалистиг чарышты калбертпеш бригаденың дагжыларын бо хүннерде ийи дакпыр күжениишкиннинг ажылдап турар.

М. ОЮН

Николай Алексеевич Писаревтиң удуртуп турары руда казыкчыларының бригадазының ажыл-ишчилери «Тыва кобальт» комбинатта мурнакчыларның бирээзин. Эвээш кижилиг бо коллективтиң дагжылары бо хүннерде «Северный» рудникниң бир дугаар участогунуң № 11—бис штольнязында ажылдап турар. Хопуман металлдарлыг руданың чыдып турар черлери чер адаа-биле барын бежен километр шөйлүп чорутқан.

— Бригадавыста алды кижи ажылдап турар бис. Чаңгыс ай наряд ёзүгаар ажылдаа-ваш чыл болу бердивис. Бодунуң кады ажылдап турар эжиңден чыдып калбас дээш кижи бүрүзү кызыман ажылдап турар. Коллективтиң кежигүн бүрүзү холушкан мергежилдиг. Өрүмнекчилезе өрүмнекчилээр, шахта баганалаар адаштарны-даа кылыптар, каскан руданы электропоездиге чүдүрер оператор-даа болуп ажылдаптар мергежилдиг кижилер. Ийи эдлчег-биле ажылдап турар бис. Ынчангаш кады ажылдап турар эш-өөрүм бедик мергежилдиг кижилер боорга, оларга бодумга дег бүдүрээр кижи мен—деп, бригадир Николай Алексеевич кады ажылдап турар өөрүнүң дугайында сеткил ханыышкынныг чугаалап олурду.

Бригадир Николай Алексеевич Писарев шахтага он чыл ажыр ажылдап келгенин дуржулгалыг дагжы. Дагжылап ажылдап келгениниң ол чыдеры халас барбаан. Казымат байлактарның чыдар черлерин, ону канчаар тыварын, ол кежикти канчаар ачеттиреринг өөренип алырынга ол ёзулуг школа болган деп, Николай Алексеевич санап чоруур. Бригаденың ажыл-ишчилериниң ажылдап турар чери рудникте эң не берге участокка санадып турар. Руданың чыдар черн дойлуг, элезинниг. Ынчангаш ону эки быжыглап, багана адаштарны быжыг кадаваас болза, хормок. Бо бүгү негелдени күүседирде руда тывыкчыларын ажылында бир кол күүл—бодундан улуг негелделиг болуру. Ол негелделерни бригаденың ажыл-ишчилери эки билир. Коллективтиң ажыл-ишчилери бот-боттарынга бүзүрежир, аразында быжыг найыралдыг. Кайы бирээзи бергедей бергенде дуза кадыптары—ажылчы бүдүңгүр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик болурунге кол быра боон турар.

Бодунуң хөрээн эки билир дагжылар Михаил Монгуш, Юрий Азлёстин ышкаш бедик мергежилдиг кижилер бригадада ажылдап турда, планныг өнаалдалар ай санында күүсеттинип турбайн канчаар. Бригадада орус, украин, тыва националдыг дагжылар чаңгыс менең ооладары дег, аразында быжыг найыралдыг ажылдап турар.

Мурнакчы бригаденың дагжылары бо хүннерде бүгү күжүн чогаадыкчы ажыл-ишкин партияның эдлчеглиг XXVII съездизин төлептиг уткуурунче углаан болгаш он бирги беш чылдың планныг өнаалдаларын база доозукчу чылдың социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш шудуругу ажылдап турар. Мурнакчы коллектив доозукчу чылдың ноябрь айның үлүүнге киирриштир ажылдап турар. Камналга болгаш хуматалыг болур корукка кижиздингейни күштелдирген. Чазылдыырер чүүлдерни багана чагыпар, электри энергиязын камнап алыр талазы-биле бригаденың коргузуглери эки. Бо чылдың эртекем айларында 10,5 мун рубльдиң багана кылыр чагыларын рудниктиң коллективи камнап алган. Маңаа Н. Писаревтиң бригадазының кежигүннериниң киирген улуг-хуузу улуг.

Күш-ажылчы чедимишкиннер боду чедип келбээн. Даандырган ажыл-херек дээш бригаденың кежигүн бүрүзүнүң бедик харыысалгалыг, күш-ажылдың сагыпга-чурумун шымгыы сагып, бот-боттарынга дузалажып, ажылдың шымары дээш бригадирнең-даа дагжыларынең-даа талазындан негелделиг улуг боон турары. Социалистиг чарышты дээштиг организастап, шаңын ассазын кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы киржилгезин барымдаалап төлеп, чарыштың түңнелдерин докгаамал ундурүп, мурнакчыларны шаңнап мактал, кылган ажылды түн бүрү түңнеп, чедир кылдымаан чүүлдерни эмнижир чедирер дээш хорыысалганы бедиткенинден бригаденың күш-ажылчы коргузуглери эскелерден дээрзе, күш-ажылдың будурукчүлүү бедик боон турар. Василий Брежнеевтиң бригадазының дагжылары-биле мурнакчы коллективтиң ажыл-ишчилери аразында чарыштыг. Чарыштыг эштерниге аштырбас дээш күш-ажылды, социалистиг чарышты шын организастап келгенинниң түңнелинде доозукчу чылдың эрткен айларында чарышка докгаамал мурнуку одуургa чорун, мурнакчыларга санадып турар.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг өнаалдаларын күүсөө бетинде ийи ай бурунгаар доозар дээш социалистиг чарышты калбертпеш бригаденың дагжылары бо хүннерде ийи дакпыр күженишкиннинг ажылдап турар.

М. ОЮН

РУДА ТЫВЫКЧЫЛАРЫ

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, анаа СЭКП ТК-ниң Чеңгиле секретары М. С. Горбачевтиң илеткелин районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары изин-биле күүлдүгүзүп детпеп, моон соңгаарга ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы шыдыр хүвээ алгаш, политиктиг боляп ажыл-ажыылчы бедик кедүрлүүшкүнүт ажылдап турээр.

Районнуң үлептүр бүдүрүлгеге, совхоз, садыг, амыдырал хандырылга организация, ажыл-иштиң бүгүзү СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажыл-чы чедиишкиннерниг үжүрааш-ыры-биле социалистиг хүлээлгелерин алган, амгы уеде ону күүседирииң аргаларын, курлаврларын дилеп тып, социалистиг чарыштыг чер болганда дээштиг организастеп, оон түңнелдерин айыткан күүсеелеринде үндүргеш, тынлекчилерни шаңчап-мактап, ажыл-иште илереттинген чотпестерин эдип алыр дээш ажылдап турээр.

Партияның XXVII съездизиин телептиг үткүүр дээш ажылчы чоннарның күш-ажылчы маргылдааны калбарткан, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кедүрлүүшкүнүг ажылдап турарының түңнелинде бүгү эвес күш-ажылчы кергүзүглерни район он бирги беш чылдың эрткен дөрт чыл база эрткен айларында чедип алган. Үлептүр бүдүрүлгелериниң продукция бүдүрээнниң планын 101,6, ону сайгарарын — 101 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 102,9 хуу күүсеткен. Чоннуң амыдырал хандырылга, коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелери бердинген онаалдаанны ажыр боттендырган. Бо бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг базазын быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглерни ап турээр. «Тыва кобальт» комбинаттың парткому, районнуң хереглекчилер нинтилелинде, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде партия эге организациялары ажыылча чоннарның оргузунда идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды эжиктеткен, ынчангаш бо коллективтер съездиге алдар шыдыр алган күлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турээр.

Районнуң кедээ ажыл-агыйының ишчилери Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарары-биле мал боягаш чер ажылынең культуразын бедидээр дээш доктаамал ажылдап, чогуур хемчеглерни ап келген. Ынчангаш кедээ ажыл-агыйда он бирги беш чылдың эрткен чылдарында чедиишкиннерниг болган. 1984 чылда чер ажылының продуктуларын бүдүреринге болгаш күргүнеге садарын көвүдээр талазы-биле районнар ареэзынга чарышка тинлекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобл-чөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан бис. «Коммунизмче оруг» совхозтуң картофель остүрээр бригадазы, ССРЭ-ниң 50 чыл-ы аттыг совхозтуң витаминниг сиген дапганы бүдүрээр звенозу чарышка тинлекчи болган.

Он бирги беш чылдың сөөлгү чылында чаагай дүжүттү остүрүп алыры-биле совхозтер чеснок тарылгаго багай эвес белеткенген болгаш ону кыска хүүсаада агротехниктиг чүрүмнер өзүгаар чорукпан. Район тарап культураларын 42 муң гектарда, мал чемнерин 7 муң ажыг гектарда чаштырган. ССРЭ-ниң 50 чыл-ы аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтар, Дуржулга станцизазы чеснок хөөү ажылдарын эки шынарлыг чорукпан. Амгы уеде оларның ажаалдазын, сугтарымгазын чорудуп турээр. Бисте 8 муң ажыг гектар сугтаттыг тарылга шөлү бар, ону эки сугтаарга, чаагай дүжүттү алыры-биле ажыыды багай эвес организастеп.

Малчыннар нинтинең малының баш санын остүрээр, продуктулуун бедидээр, күргүнеге садар планның онаалдаарын күүсеедир дээш съезд мурнуңнуң күш-ажылчы эрлчээнде идепкейлиг киржип турааралар. Оон түңнелдерин айыткан күүсеелеринде партия эге организациялары ажыылча чоннарның оргузунда идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды эжиктеткен, ынчангаш бо коллективтер съездиге алдар шыдыр алган күлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турээр.

Райнның кедээ ажыл-агыйының ишчилери Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарары-биле мал боягаш чер ажылынең культуразын бедидээр дээш доктаамал ажылдап, чогуур хемчеглерни ап келген. Ынчангаш кедээ ажыл-агыйда он бирги беш чылдың эрткен чылдарында чедиишкиннерниг болган. 1984 чылда чер ажылының продуктуларын бүдүрээрин

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгезин № 143 «Шында»)

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Иригма Бегзижевна Монгуш — Тока аттыг совхозтуң бызаа өскелекчизи.

Алексей Михайлович Наводкин — Тывадың «Хүндүлеалдың Дамдазы» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Хову-Аксыда № 18 геология-шинчилел бөлүүнүң геологу.

Надежда Осиповна Негибина —Хову-Аксының хопушкан бараанныг садыының склад эргелекчизи.

Бичө-оол Агбанович Оюн — «Коммунизмниң кереели» совхозтуң бригадири.

Нюра Леиповна Оюн —Чал-Кежиг сес чыл школазының техажылчыны.

Нина Ивановна Перцева — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң регулировщиги.

Мария Ивановна Поселенова — Балгазының туберкулёзка удур санаториязының эмчи сестразы.

Кок-сыс Сенчековна Серен— улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң техажылчыны.

Галина Анатольевна Чучева — Балгазының туберкулёзка удур санаториязының эмчиниң кол сестразы.

Александр Михайлович Шипунов — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң слесары.

Владимир Васильевич Языков — «Тыва кобальт» комбинаттың кол механиги.

Галина Ивановна Якубовская —Тывадың «Хүндүлеалдың Дамдазы» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Хову-Аксында № 18 геология-шинчилел бөлүүнүң кадр кылдызының инспектору.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Бүрүлбаа Янчыповна Демуроов — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң чурттаага-коммунал ажылагый будурулге эргелелиниң ажылчыны.

Дүжер Калчанович Демуроов — Тес-Хемниң районнар аразының суггарылга системаларының эргелелиниң ажылчыны.

Мария Сановеевна Енаа —Самагалдай суурда пенсионер.

Сергей Балдыевич Седиков — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Чагаровна Чооду — «Тес-Хем» совхозтуң саанчызы.

Эртине Монгеевич Чооду — ССРЭ-ниң Күрбанкызының республиканың конторезының Семагалдайда салбырының ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Валентина Петровна Иванова — Арыг-Узуу ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

Анна Андреевна Киреева — «УТКА 25 чылы» совхозтуң кол бухгалтары.

Тамара Кивовна Комлева — «Тыва автотранс» каттыжышкынның Шагаан-Арыгда автобудурулгезиниң инженери.

Меннеш Кыргысовна Кувак— Чаа Чаа-Хөл ортумак школазының башкызы.

Владимир Иванович Ношкин — Чадаананың орук-септелге-тудуг эргелелиниң Шагаан-Арыгда участогунуң чолаачызы.

Мария Тюлюшовна Сарыг-бай — Арыг-Узуу ортумак школазының башкызы.

Зоя Керзенмеевна Серээ-кыпатей — Арыг-Узуу ортумак школазының библиотекары.

Лидия Алексеевна Терехова — «Шагонартажстрой» трестиң будурулге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң кол бухгалтери.

Павел Иванович Тропин — Чадаананың орук-септелге-тудуг эргелелиниң Шагаан-Арыгда участогунуң мастери.

Уйнук Кудеевна Ховалыг — Чаа Чаа-Хөл ортумак школазының поварь.

Митрофан Павлович Чепсораков — Чадаананың орук-септелге-тудуг эргелелиниң Шагаан-Арыгда участогунуң ажылчыны.

Череш-оол Намзыреевич Чигжит — «Ак-Туруг» совхозтуң директору.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Татьяна Темуровна Мажаа — Эрзин ортумак школазының башкызы.

Сүгдер Мачылаевна Содунам — Эрзин ортумак школазының башкызы.

Галина Балчыровна Чалдыт— Эрзин ортумак школазының башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың июнь 18.

Чугааже чалап тур бис

ИНЖЕНЕРНИҢ ИДЕПКЕЙИН БЕДИДЕР

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга чурттуң мурнунда кол соруулгаларның бирээзин болза будурулгениң эртем-техниктиг чаартылгазын болгаш күш-ажылдың будурукчулүүнүң делегейге эң бедик деңнелин чедип алыры болуур деп онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга ол дугайын хынызы-биле чугаалавышкан.

Күш-ажылдың будурукчулүүнүң өзүлдезиниң кол быразы—эртем-техниктиг депшилгениң чеднишкиннерин будурулгега шиңгээдип алыры болуур. В. И. Ленинниң бодалы-биле «техника сайзыраан тудум, хол-биле кылыр ажыл эвээжеп, улам болбаазырааңгай машинелерге үндүр кыстырар».

Чаа техниканы болгаш амгы үениң технологиязын шиңгээдип алырының айтырыгларынче сеглыш салбас чорук алызы барып, ажыл шагының улуг чидириглеринге, будурукчулуг эвес чарыгдалдарның азеринге, продукциянның бот-үнезинниң улгадырынга чедирер.

Ылап-ла ындыг дээрзин республиканың Улусчу контроль комитединиң даалгазын бүзүгаар Эртем-техниктиг инниилелдерниң область чөвүлелиниң бо айтырыгларны өөренип көрүп тургенү «Шагонартажстрой» трестиң чижээзинден көрүп болуур.

1984 чылда бо трестиң чамдык техника-экономиктиг көргүзүүлэри «удуласаң: тудуг ажылдарының бот-үнези болгаш күш-ажыл чарыгдалдары улгаткан, ажыл шагының чидириглери ковудээн. Бо көргүзүүлэр трестиң инженер-техниктиг ажылдакчыларының будурулгени организастаар талазы-биле ажылының кошкаан хереченил турер.

Тресте инниизи-биле 150 ажыг инженерниң азы техниктиң дипломнарын эдилээн кижилер бар, азы беш ажылчын бүрүзүнге-ле бир специалист онаажып турар. Ынчалза-даа инженерлерниң болгаш техниктерниң ажылының берименээн амгы үениң негелделеринге дүүшпейн турер.

Чижектерден көрээлп. Улуг панельдиг бажыңнар тударының күш-ажыл чарыгдалдары 1984 чылда 1983 чыл-биле деңнээрге 30 хуу ковудээн, тодаргайлаарга, бир дербелчин метр чурттаага шөлүн ажыглалга киирерининг күш-ажыл чарыгдалдары штукатур ажылдарынга 0,02 кижи-хүнден 0,04, маляр ажылдарынга 0,33-тен 0,51, чазанылга ажылдарынга 0,43-тен 0,64 кижи-хүн чедир оскен.

Үстүнде саннардан алгаш көөрге, күш-ажылдың будурукчулүүн бедидип болгу дег чаа чүүү-даа шиңгээдип албаан, харын-даа тудугжуларның ажылын организастаавы улам дорайтаан-дыр.

Чаа, депшилгелиг түүдерни шиңгээдип алырының аргалары турган болгаш бар. «Тыва тудуг» трестиң чижээ-биле демейлештир, бичө механизацияның херекселдерин, нормокомплектилерни шиңгээдип, ажыглаан болза, күш-ажылдың будурукчулүүн 1,5—2 кат-тап беднир иймек. 1984 чылда «Тыва тудуг» тресте штукатурнуң үнүде будурген ажылының хемчээли 18,9 дербелчин метр турда, «Шагонартажстрой» тресте ол көргүзүг чүгле 10,7 дербелчин метр болган. Байдал мындыг турдада, «Шагонартажстрой» трестың инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылдың чаа, депшилгелиг аргаларын өөренип, шиңгээдип алыр талазы-биле чогаадыкчы чүткүл чок болганы, инда эртем-техниктиг болгаш чогаадыкчылар, чаартыкчылар инниилелдериниң чөвүлелдери ажыл чорутпайн тургены четпес. Эрткен чылын чаартыкчыларның саны 1983 чыл-биле деңнээрге, ийи катап эвээжеп, 1000 ажылдакчыга оналаштыр чүгле 6 кижи болгаш таварылга эвес.

А чаартыкчыларның хичээнгейин хөөре түдүп болгу дег шиңгээдип алыры-биле чогаадыкчы чүткүл чок болганы, инда эртем-техниктиг болгаш чогаадыкчылар, чаартыкчылар инниилелдериниң чөвүлелдери ажыл чорутпайн тургены четпес. Эрткен чылын чаартыкчыларның саны 1983 чыл-биле деңнээрге, ийи катап эвээжеп, 1000 ажылдакчыга оналаштыр чүгле 6 кижи болганы

ЧОГААДЫКЧЫ БӨЛУКТҮҢ УЖУРАЖЫЫШКЫННАРЫ

Тыва АССР-де МАР-ның Хүннеринге киржип чоруп турар Моол Арат Республиканың делегациязының кежигүннери дүүн Тываның эртем-шинчилел институдунга эртем-демнер-биле ужуражыр. МАР-ның Эртемнер академиязының ораалакчы президентизи, академик, МАР-ның Күрүне шаңналының лауреады, Моол-совет найыралы киитилелиниң Төп чөвүлелиниң кежигүнү Ш. Цэгмид Моолда эртем сайзыралының дугайын таныштырган. МАРН ТК-ның кежигүнү, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң хереглер эргелекчизи, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының депутады. Моол-совет найырал киитилелиниң Төп чөвүлелиниң дергазының ораалакчызы Б. Бадарч, Моол-совет найырал киитилелиниң Төп чөвүлелиниң тергыскалгалыг секретары Р. Дэлгэр олес ужуражыышкынга киржип, байыр чедирип, чүве чугаалаанар.

Тываның эртем-шинчилел институдунуң директору, төөгү эртемнериниң кандидады Ю. Л. Аранчын залчыларга байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээн.

* * *

Совет Тываның залчылары—Моол Арат Республиканың чогаалачылар, чурукчулар боллаш ескө-дээ чогаадыкчы ажылдакчыларының белүү бистиң республиканың ажыл-чу чоку-биле ужуражып, чогаадыкчы ажыл-хереглери-биле таныштырып чоруп турган. Олар боттарының чогаадыкчы ажылынга темаларны база тып алганнар.

МАР-ның Күрүне шаңналының лауреады Гелегийн Одон, Успа-Нур аймактан келген чурукчу Эренгийн Сүзээ оларга «Заря» теплоходка чоруп чораан баштайгы хүнде-ле чаа ажылдар чуруурунга материал тыптып келген. Хүн бүргеш турган-даа болза, чамдык демдеглелдерни кылгаш, этюдтарны чурупканнар. Дыштанар хүн таварыштыр Чедер хөлге дыштанып чоргаш, бөлүк чогаадыкчы ажылдакчылар этюдтарны чуругулаанар. Чурукчу Г. Одон бойдус чурумалдарын көргүзеринге сонуургалдыг кижи болду.

Ол хүн «Чедер» курортка чоргаанар — оларның аразында искусствовед болгаш журналист Равгий Бат-Очир, МАР-ның улустуң ыры болгаш таныцызының күруне ансамблиниң танцыныызы Ш. Дашцэвэг болгаш чогаалнылар, чурукчулар база ескө-дээ чогаадыкчы ажылдакчыларының белүү бистиң республиканың ажыл-чу чоку-биле ужуражып, чогаадыкчы ажыл-хереглери-биле таныштырып чоруп турган. Моолдуң Революсчу аныяктар эвилелиниң шаңналының лауреады, уруглар чогаалчызы Монгөний Чимид, шүлүкчү Александр Даржай шүлүктерни номчааннар. Совет Тыва-биле, оон чону-биле ужуражып танышканын, ажыдуңма чогаалдарның найыралының дугайын С. Эрдэнэ, моолдуң ампы чуруже уран чүүлүнүң дугайын Г. Одон чугаалап тургайнар.

Келир үеде чаа ажылдарга шенелдөлөр кылдынып, этюдтар чуруттунуп, Совет Тываның кижилериниң, оон бойдус чурумалының дугайында баштайгы шүлүктерниң, очерктерниң баштайгы одуруглары бижиттинип турар, бо бүгүнүң дугайын улуг-ла үр эвес үе эртерге, моол номчукчулар таныжарлар.

Ч. АНАЙБАН.

ЧУРУКТАРДА: «Чедер» курорттуң дыштанакчыларының моол чогаадыкчы ажылдакчыларның ужуражыышкыны; Күрүненің академиктиг опера болгаш балет театрының ыраажызы Ч. Мунхшүр Ж. Бизениң «Кармен» деп операзындан арияны күүседип турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ, О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МАЛЧЫННАРНЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Бо хүннерде Совет Тыва хүндүлүг залчыларны—акыдуңма кожавыс моол өңнүктерни уткуп хүнээп алгаш, сетинл ханар чылыг ужуражыышкыннарны-даа эрттирип турдулар. Бистиң «Чаа оруктың совхозунда хүндүлүг залчылар база залдап чордулар. Моол артистер болүүн районнуң болгаш совхозтуң удуртукчулары хүндүткелдиң ёзузу-биле уткуп алдывыс.

Бистиң совхоз МАР-ның кожа аймактары-биле найыралчы харылзааны доктаамал тудуп, бот-боттарывысты эки билчир бис. Черле ынчаш аравыста харылзаалар найыралдыг, быжыг. Моол артистерниң оюн-коргузуу биске онзагай солуп болду. Ылаңгыя бистиң малчыннарывыс моол артистерниң концертин көргеш, онза өөруп, оларга чедиишкиннерни күзеп, байыр чедирип турдулар.

Б. БУМБАЖАЙ,
совхозта партком секретары.
Эрзин район.

СЭҢГИЯН ЭРДЭНЭ

ИДИК ДААРАКЧЫЗЫ

Улан-Баторнуң кудумчуларының бирээзинде төгөрик көзенектиг бичии үгөнчигеш бар. Хүнүң бадыр оон москаның дээжы дыңналыр болгаш бирээ кижи дүнүскүмаар үн-биле масканың даамының айыы-биле ырлап олурар:

Деңгээр эртен дегның
сиртин
Хаяа сиилеп, чырып келир.
Хайыралыг күжүр чүрээм
Деңгээр сени бодап чоруур.

Сэр-Одтуң ырлап олурары ол-дур. Оон бүгү кудумчу бижир. Оон макаа үгөнчигештү тургузуп алгаш, идиктер кылып өгелээнинден бээр барып-ла үш чыл болган. Эзэктери турлугулап, улдуңнары оюлгулап калгылаан, эледир кетиккеп каан янзы-бүрү онууг, төмүзелдиг сапыктарны, мөйөстөвштарны, туфельдерни эмгелеп кончуг бир азыгда чыскаал салгылап каан.

Сэр-Од эзэктерни кадап олурда, бо-ла ырлай бээр. Узун ширеленнеп салаалары-биле кадагларны, масканы алгаш, эзэктерни кадай бээрге, ону көргеп кижи бүрүзү-ге оон идик септээр салым-маанамын, мергенин дораан-на эскерип каар. Оон кызып, ак сеткилдиг ажылдап олурарын көргеш, идиктерин камчок кедип каан кижи бүрүзү але-найгаар бодуп иштинде чемелей бээр...

Сэр-Одтуң хары үжен ашлес. Кажан ол бодуңуң ханакаракте келике бергүн, алгы куртказын кедилгеш базыптарга, оон аныяа мырыңай дам баар, оон чаны-биле чараш ыыстар иштинде хөлзеп, олче карек үштап өрткилээр болдур ийин.

Сэр-Од — саңожник. Чүзу-биле багай мергежил деп! Оон кижилерге ажыыл чок бе? Кижи болганының идик дээш болгай, а оя үр болбайн бола үзе кеттиме бээр, ынчар оны септээр апаар.

Сэр-Одтуң ажылдап олурар кудумчузунда ажылчыннар, албан-тевикчилер, студентилер, эртемденнер, чаңгыс сес-биле чугаалаарга, янзы-бүрү мергежилдиң кижилери чурттап турар.

Сэр-Од оларның барын шупгузун таныыр, ол чүгле бажыңдан будунгө чедир четтинер база септээрзи идик кедер кижилерни билбес. Сэр-Од оолдарны чүден артык таныыр! Олар бажыңнар чаны шөлдерге бомбук теп ойнаар, ынчангаш идиктериниң улдуңнары доктаамал бо-ле турлугулап каар...

Кижи бүрүзү тускай ажыл-чаңныг, кижи бүрүзү идиктеонн бодунуу-биле кедер. Эзэктери чүгле каш-ла түн быжыг чоруур хереглеңнер барын Сэр-Од билир.

Идиктер дораан үреп-ле турар болза, салым кылыр кижиге-ле эки болгу дег. Сэр-Од ынчаар бодавайн турар. Бо телезы-биле ол онзагай бодалдыг. Ол аңаа үргулчу келир кижилерни ынды-ла түндүлеес. Шынап-ла, бир эвес салыктарга мырыңай чаа бирги сорттуң улдуңнарын эзэктерин салгаш, ыяк кылдыр кадап каарга, үр-даа болбаанда, өштүг чүве дег, бо-ла туре теп алган кепирге, ында чүүң экизи боор. Хомудаанчыг болбастың аргазы чок ышкажыл?

Бо кудумчуда чурттап турар кижилер боттарының саңожнигинге ынаа ажоктар. Оларның шупгузунга Сэр-Одтуң хамаарылгазы база-ла экн: кырганыыга-даа, аныяа-га-даа домей-ле. Ынчалзажок оларның аразындан бир-ле кижиниң онзалап ылгай бээр сен, ол өскелерден сээн сетинил-сагыжыңга эң-не эргим кыынын келир.

Сэр-Одтуң түңду эр ындыг кижизи бар, ол Цэрэндулам—эжеш, шала хуузумаар шырайлыг, улуг кара карактарлыг аныяк херээжен. Ол бичии үш чаштанчы оолдарлыг. Цэрэндулам ашаа ораагаа көндээш, оны үш оолдары-биле чааскаандыг-оюм кедилеш ёскөн. Ажаа, кужурге, бүгү чүве чиик, белен тес. Сэр-Одтуң үгээнге ол үргулчу чаңгыс олча идиктерни эккээр.

Кажан Цэрэндулам Сэр-Одтуң үгээнге чедип кээрге, ол ыяларын сонсадыптар, олар ораазында үр-ле чугаалажып олурар. Оларның үргулчу ужуражкан санында-ла, Цэрэндулам-че көргеш, Сэр-Одтуң улуг тынары кежээлей бээр.

Цэрэндулам Сэр-Одка чамдыкта майыкташтар чокка база чедип кээр. Кажан ол үгенге чедип кээрге, Сэр-Одту эрдептиг байдал хөме алы бээр. оон шевер холдары ону дыңнаавстай бээр болгаш, маскажыгаш кадагның бергүн безин чазыптар.

Бир-ле катап Цэрэндулам:

— Бөгүн суббота болгай. Кежээ бистиннге кээп көрүнер —деп чугаалаан.

Сэр-Од дыштанып түннерде кедер костюмун кедип алгаш, оон башкыныңың эжизин айыткан шагында сөктээн.

— Бистиң саложнигивис кеп-дэ!—деп, оолдар ону өөрүшкүүү-биле үткүп алган.

Цэрэндулам дыка амданныг чем кылып каан, залчыга тускайлал садыл алган ораагазын стол кырынга салып каан. «Кандыг хөнүг эки кижи боор,—деп, Сэр-Од бодаанган. —Оолдары база кайгамчыкө.

Оон соонда Сэр-Одтуң үгээнге кежээлерде орайга дээр чырык кывар апаргаи: Сэр-Од элээп каш эжеш бичии салыктар даарап турган.

Бир-ле катап Цэрэндулам эргижирөп элеп калган үш эжеш майыктаазы эккелгеп. Сэр-Од маскажыгажым аткаар салып каашаш, шала эгенижсеп, багайтыр хулумзүрээш, хөөржаан ажыткан. Оон ол чаа үш эжеш бичии салыкчыгаштар эккелгеп.

— Мен... мен... моңу оолдарга белен кылдыр... Ап кор, ап кор,—деп, Сэр-Од чугаалаан.— Оолдарга... Белек...

Ол шала ажаанзыраал хулумзүрээш, чүге-ле ийик бодуңуң энаа оңчалыг чыткан хер-хереселин ээй-дедир салып эгелээн.

Цэрэндуламның карактарының чажы булдеңейнип келгилээн, олар түнге чайынналган чинчилерге домей болгап.

— Цэрэндулам! Мен сеңээ база оолдарывыңга ажоктыг мен —деп Сэр-Од чугаалаан.

А. ДАРЖАЙ очулдурган.

ОЗАЛДААН ЫНАКШЫЛ

(Эгези № 144 «Шынга»)

— Чүге удувайн тур сен. Эпчок-тур бе? Азы орунарывыс солчуп аар бис бе?—деп, ол мөңгем айтырды.

— Чок, чок, удуг! Аңаа агаарлап тур мен— деп хөмүрөндүм. Элээп ыыл чок чыдыр бис.

— Бата,— деп, ол оожум сымыранды,— солуп чүведеп чугаалап көрөм.

— Чүнү чугаалаар мен. Чүнү-даа билбес мен.

— Этөнме даан—деп эрешти.

— Сонса. Дөн адаар четкендир. Удуурун дээш— Хая кормуп аягаш, шүглаам-биле бажым дуй эжингеш, удуучиннай бердим.

Эртөнинде Улан-Баторже чоруптум. Дыка хөй чыядарда эки билирим, топтуг уруг Ичинхорло поездиге мени удеп тура, мээң маңаваарым, сагынмаанам чүвени чугаалаан.

— Сени эр кижи деп бодап чордум! А сен...— өөдөжөлай-дыр сен. Бажың сыртыкка салы-ла, халыктал билир.

Ол сестерден эгдепсинип, торадаан мээң каржы көрүжүмден оон арны, мойну болгаш нуктактары безин ерт кыза берди.

— Буруудатпа, мени буруудатпа,— деп, карак чажын өттүр ол барын сымыранды.— Сени эчоксундурупталын күзеведим. Чүгле бүгү чүвени сени билзин дээш ынчалдым...

Оон чараш деп чүвезим. Ында мээң билип шыдаазым бир-ле чаа чүүл немешкен. Карактарын каядыг дээрил! Олар эргим болгаш эриг, чымчаа чырывышаанар. А Жавзан? Оон соонда хөөн кылыышкын болгаш хоозун бодап арткан...

Түн дег ак диштерин чылчырыктадыр хулумзүрбушаан, Ичинхорло мээң холумну дыңзыг түттү. Оон чаактарында ханы сыртылаштарны эримерим-биле өйдуктүрүп эргеледнеседим.

— Бот-бодувус көрүшпээдеп бээр ур-ле болду. Хенертен сени мында көруп каашаш, карактарымга бүзүреведим — дидир. Оон үну чымчап болгаш ыыйыргамзыг болду.

Ишти-ханнымда бүгү чүве дүңдөрлө берген мышкаш болганда, буткүр бодум сиригейнө бердим. Чаңгыс-даа минутада зон хемзиг, хоюг холуун салыр ханнум чок болду.

— Сеңээ дыка хөйну чугаалаксап тур мен—дээн үнүмму бодум безин таныбайн бардым.

— Чугаала. Бичии кедээр тур-ул аалы. Чаңгысклассчыларывыс кайда-кайдал? Оларның дугайында чүнү билир сен?

Янзы-бүрү медээлер чугаалажып ор бис. Оон бичии холу мээң адыжымда хеөөр-даа бол, оон менден танчу чок чораан эскерип, достунмейн айтырдым.

— Бүгү-ле эрткен чүве дээш, шыдаар-ла болзуңза, ершээп көр. База катап ужуражы бергенивиске кызыгаар чок өөруп тур мен. Салым-чолуус кеээ-моңгеде катчы бээр болза, аас-кежиктиним дээш өйүрүнгедээ белеп мен —деп, үеллээн сеткиимнин таймымнан тыныжым кыскалап, мыя моңу тымнайн чугаалай баштым.

— Бо сестерни кайы хире үр маңаанымны билген болзуңза, Бата!— дээрге, оон карактарыңга чаштар долуп келди.

— Ам-даа орай эвес шежил — деп, мыңдыг чараш, чаагай херээжеңден адырлыр хөөн чогум-биле оңу достум. Бодумнуң-ны аас-кежиктиндем деэлп чораан, кандыг кончуг мелегей боор мен...

— Харылзап көр! Чөпшээрежир сен бе?

Эктиңден мээң холумну дүжүрүп, менден хостальп алгаш чугаалады:

— Чүнү чугаалаар мен! Сеңээ дыка-ла ынак чордум. Өөренип чоруптарыңга, сени сөлүнгеш, өлү бээр боор мен деп бодап турдум. Сен амдаа мөңээ эргим сен...

Чүрээм соол, эгидиг чокка оңу чидиргенимни эскерип кагдым.

— Өөнүктөр боол артып каалы?— Чоогуустө магазин эжиннче ол көрүндү.—Сени ашаам-биле таныштырып каайн. Ол кайгамчык эки кижи...—деп чугаазын доспайн чорда, магазин эжин ажыттынган соонда, бөрбөк кара ооп уне мөңнеп келди.

— Авай! Авай!—деп алгырбышаан, мезинче ыдыт ор.

— Бата, оглум, нээп үштүң!— дээш, Ичинхорло оңу эзлдек үткүп алгаш, холдарынга чиик чодуруп алды.

Жингяйн ДАМДИНДОРЖ.

ТВ

ИЮНЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Концерт. Тюменьден дамчыдылга. 9.15—«Ашы-чөруукчулар клуузу». 10.15—«Грядущему веку». 1-ги серизы. 11.25—11.30—Медээлер. 15.40 — «Кортик». 2-ги серизы. 16.50—«Он алды хар чедир болгаш оон-даа өрү». 17.35—«Улусчу чогаадылгаз». 18.20 — Алкоголизмниң хоразының дугайында док. фильм. 18.30—Улустуң өвлегалары. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Кони, конни»... Док. телефильм. 19.10 — Бир эвес кадык болуксазында. 19.25 — Венесуэланың компартиязының чиңгинне секретары Х. Фариньяның 75 харлаанынга. 19.50 — Грядущему веку». 2-ги серизы. 21.00—«Ут». 21.30—Театр мемуэрлеры. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35 — С. Орегов ойнаар (гитара). 8.55 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, немичи шанчалдың лауреады, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, ССРЭ-ниң ЭА-зының ораалакчы-президентизи Ю. А. Овчинников-биле школочыларның ужуражыылгазы. 9.35—«Өг-буле болгаш школаз. Телекурнал. 10.05—Вьетнамның күнделер театры. 10.40—Орус чогаадычы революционер А. И. Герценниң амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажыл-херээниң дугайында. 11.20 — Мультфильм. 11.40 — Өрт аймылының дугайында док. фильм. 11.55 — 12.50 — «Дрессировщиктиң. 6-гы, 7-ги серизлары. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «МАР 60 харлыгъ. Док. фильм. 18.50 — «Азиз төвүү». 19.10—Медээлер. 19.20—Моол Арат Республиканың артистериниң концерти.

МОСКВАДАН

20.00 — Балет артистериниң Москвада V делегей конгрузу. 3-кү туру. 21.00 — «Ут». 21.30 — «Дээрги Миро». 2-ги серизы. 22.35 — «Ретеничтиң» танцы ансамблиниң концерти. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Арарат».

Редакторнуң ораалакчызы К. К. САТ.

Ойлаар

Республиканга шөкөр булуттаар. Дүне бичии чаъстаар. Агаарның температуразы 8—13, чыылыыр. Хүндүс бичии чаъстаар, агаарның температуразы 18—23 градус чыылыыр.

Кызылга шөкөр булуттаар. Дүне бичии чаъс. Агаарның температуразы 10—12 градус чылыыр. Хүндүс чагбас, агаарының температуразы 21—23 градус чылыыр.

КИНО

ИЮНЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Букет мимозы и другие цветы» 9.30, 13.10, 16.50, «Идущий следом» 11.20, 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вий» 14.00, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Парашютисты» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Груз без маркировки» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Харылзааның будурулге-техниктиг эргелели

1985—1986 өөредилге чылынга Новосибирскиде харылзааның электротехникумунга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

I. **Хүндүсү салбырга** (шүүт өөреннир).

Долу эвес ортумак школа доскааннар дараазында мергежилдерге өөренип болур:

1. Радиохарылзаазы болгаш радиодамчыдылгазы (РС).
2. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТПД).
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (МЭС).
4. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭС).

Өөренир хуусаазы — 3 чыл 10 ай.

Ортумак школаны доскааннар дараазында мергежилдерге өөренип болур:

1. Радиохарылзаазы болгаш радиодамчыдылгазы (РС).
2. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭС).
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (МЭС).
4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТПД).

Өөренир хуусаазы — 2 чыл 8 ай.

Техникумнуң түңдүсү салбырын доскаан аныяк специлистерни телеграфтың, хоорайлар аразының телефон стенцияларынче, радиодамчыдылга болгаш радио хүлээп алыышкынының төптеринче, харылзааның районнар бөлүдирлеринче, телевидение төптеринче болгаш «Орбита» стенцияларынче, телеательелерже, харылзаа аппаратурезын кылыр заводтерже, телевилел, тудуг-монтаж организациялыринче болгаш эртем-шинчилел институттарының лабораториялырынче ажылдадып чорудар.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫҢ ЧУРУМУ

1. Харылзаа техникумунга ССРЭ-ниң 30 хар чедир назылыг эр-херээжен тамаатылерын, а бот-өөредилгеге — ортумак болгаш сес чыл школазы дооскан бүлүктүг назылыг берымдаа чок кижилерни хүлээп алыр.

2. Ортумак школаны дооскан кижилер литературага (сочинение), математикага (аас-биле) шылгалда тудар.

3. 8 класс дооскан кижилер орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) киреринин шылгалдазын дужаар.

4. **Техникумга киреда дараазында документилер терек:**

а) биликиниң дугайында документ (боду).

б) № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

в) будурулге удуртукчузунуң шынзытканы «үш-ажыл депте-ринден (2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтулар) үште бижилге.

г) будурулгелерден өөредип чоруткан кижилер—чаңгыс ай мөңээ өзүгээр өөредип чоруткам бижин.

д) 3×4 см. төмчээлдиг 4 фото-чурук.

5. **Конкурс чокка хүлээп алыр кижилер:**

а) будурулгеден өөредип чоруткан кижилер.

б) шерик албанындан курлаврже халашканнар (халашкан соонда 2 чыл иштинде).

в) 2 чылдан эвээш эвес үш-ажыл стажтыг кижилер.

6. **Киреринің шылгалдазы чокка хүлээп алырлар:**

— мактал бижиктер болгаш медальдар-биле шаңнатканнар;

— профтехучилищелер доозарда шылгарал дипломнарын алганнар:

— ортумак школа доозарда «Чамдык эртемнерни өөренирге онза чедиишкиннер дээш» (математика азы орус дыл азы литература) шаңнатканнар болгаш оя эртемнерге конкуг эки демдектерни айыткан документилерлиг кижилер.

— курлаврже кадыының байдалы-биле, назы-хары азы штат кызырылганы-биле халашкан кижилер (халашкан соонда 2 чыл иштинде).

Техникумга өөредилге сентябрь 1-де эгелээр.

Багай эвес өөренир сургуулдарга бүгү курстарге айда 30 рубль стипендия бээр.

Техникум чаагайжыды тутуттуган общежитилиг.

II. Бот-өөредилге салбырыларга:

Долу эвес болгаш долу ортумак школа дооскаанар дараазында мергежилдерге өөренип болур.

1. Радио харылзаазы болгаш радиодамчыдылгазы (РС).
2. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭС).
3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (МЭС).
4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТПД).
5. Почта харылзаазы (ПЧ).

Өөренир хуусаалары:

а) ортумак школаны доосканнар техникумга мергежилдерге 2 чыл 10 ай. Долу эвес ортумак школа доосканнар — 4 чыл 9 ай.

б) ортумак школаны доосканнар почта харылзаазынга — 1 чыл 10 ай. Долу эвес ортумак школа доосканнарга 3 чыл 9 ай.

ХҮЛЭЭП АЛЫР ЧУРУМУ

Билдиринишкиннер киниерии 1985 чылдың июль 31-ге чедер. Киреринің шылгалдалары августуң 1-де Кызыл хоорайга эгелээр.

ДОКУМЕНТИЛЕР ЧОРУДАР АДРЕС: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 53, тел. № 2-48-12. Тыва АССР-ниң харылзааның будурулге-техниктиг эргелели, кадрлар киидизи.

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ БУДУРУЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ

Улан-Удэниң харылзааның электротехниттиг техникумунга 1985—1986 өөредилге чылында 8—10 класс доскааннарны шуут болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга дараазында мергежилдерге өөредири-биле чыырын чарлап турар: **автоматтыг электри харылзаазы; хөй шугумнуг электри харылзаазы; районнуң электри харылзаазы; радиофикация; почта харылзаазы.**

Өөренир хуусаалары:

долу эвес ортумак школа дооскаанмар — «районнуң электри харылзаазы болгаш радиофикациэз», «автоматтыг электри харылзаазыз мергежилдерге шуут өөренир салбырга — 3 чыл 10 ай; «автоматтыг электри харылзаазыз мергежилге шуут өөренир салбырга — 4 чыл 10 ай.

Ортумак школа доосканнар —«автоматтыг харылзаа», «хөй шугумнуг электри харылзаазы мергежилдерге—шуут өөренир салбырга — 2 чыл 10 ай; «районнуң электри харылзаазы болгаш радиофикация» мергежилге—чүгле бот-өөредилге салбырларынга—2 чыл 10 ай; «почта харылзаазы» мергежилге — шуут болгаш бот-өөредилге салбырларынга —1 чыл 10 ай.

Салбырларга ийиндирзинге киреринің шылгалдалары 1985 чылдың августуң 1-дем 3-ке чедир болур. Долу эвес ортумак школа доосканнар — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (аас-биле) шылгалда дужаар.

Ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг болгаш халаш-кан дайынчылар техникумга киреда чиигелделиглиг болур.

Техникумга өөренир киреда дараазында документилер терек: биилиринишкин, 8 чыл азы ортумак школа дооскан документ (боду), № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, 3×4 см. төмчээлдиг 4 фото-чурук, бир эвес ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес болза, будурулгениң азы албан черинің, совхоз директорунуң өт салып, шынзытканы үш-ажыл депте-ринден үште бижилге. Паспорттуң, шерик биледин азы кинр бижээн хереглелерди боду көргүзер.

Киреринің шылгалдаларын Кызыл хоорайга хүлээп алыр. Документилерни чорудар адрес: **667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 53, Тыва АССР-ниң харылзааның будурулге-техниктиг эргелели, кадрлар киидизи, телефон № 2-48-12.**

УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Тудуг будурулгелериниң болгаш организациларының тудуг мылып, чүрттээга болгаш албан бажыңнарын септеп турар министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчуларынга Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг базазының дыңнадыры болза:

Кызылдың садыг базазында дараазында баракнар бар: бир дербелчин метри 2 рубль 30 көпеек ортектиг 160×120 см., 130×80 см. төмчээлдиг навбак, угулаалыг, оң чок шилдер бар. Шилди шилчилдиге-биле болгаш туда-даа садып ап болур.

БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Каменистов кудумчу, № 15.

ЯРМАРКАЖЕ ЧАЛАЛГА

Кызылдың автомобильдерге техниктиг хандырылга станциязы 1985 чылдың июнь 29—30 түннеринде бүгү марканың чиик автомобильдеринге артыш кезектерни садарының ярмарказын 10-дан 16 шакка чедир эрттиреринге чарлап турар.

Ярмарканың болур черн: Заводская кудумчузунда № 30 бажың, «Автотехснаб»-тың КМТС-зинің девискээринің чаны.

Бистиң ярмаркавыска чалап тур бис.

ШЫН Редакциянын адреги:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийже аныыдыра болгаш үлегүр киллистериниң 2-31-75, пропагаида болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацию киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кезээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун челбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3058.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00144

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 148 (12838) | 1985 чылдың июнь 27, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

ЭРТЕМНИҢ, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЭВИЛЕЛИН БЫЖЫГЛААР

М. С. Горбачевтуң Украинаның найысылалынга ужуражыышкынналары

КИЕВ, июнь 25. (СЭТА). СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев-биле ужуражыышкыннар болгаш беседалар үезинде ажылчыннар, специалистер, эртемденнер, дыка хей хоорайжылар социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедир, сагыпга-чурумну, корум-чурумну, организастыг чорукту быжыглаар дугайында баттарының бодалдарын тодаргай илереткеннер. СЭКП-ниң XXVII съездизинің бүдүүзүнде салдынган улуг соруглаларны бүгү чон деткээн, ол дээрге партияның угланыышкыны совет кижилерниң күзел-мүтүкүлдери-биле дүгжүп турары ол. ТК-ниң апрель Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш партияның сөөлгү чылдарда күлээп алган документтилеринде негелдеринге СЭКП ТК-ниң болгаш Совет чазактың чүткүлдүг уламчылаары чугула деп күзээшкиннер илергейлеттинген. Республиканың ажыл-ишчи кижи бүрүзү бо бүгүнү бодунуң ажылы-биле болгаш төлээ-биле деткикир. Михаил Сергеевичиниң хоорайга чоруп турганының үезинде ужуражыышкыннар болгаш беседалар Киевтиң эртем организациларынга, конструктор бюроларынга, заводтарның цехтеринге болгулаан.

УССР-ниң Эртемнер академиязының Е. О. Патон аттыг электрокаңнаашкын институду ат-сураглыг, улуг эртем-техниктиг комплекс болуп турар. Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи, институттуң директору академик Б. Е. Патон, өске-даа эртемденнер М. С. Горбачевту республиканың Эртемнер академиязының ажыл-чорудулгазы-биле, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге ооң салыышкыны-биле таныштырганнар.

СЭКП Төп Комитединге чоокта чаа болган чөвүлел хуралдың айтыышкыннарынга болгаш түңнелдеринге дүүштүр республиканың эртемденнериниң сорулгаларынга академик онзалап доктаагаан. Эртемниң, техниканың, инниилел бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң үндезини болур үндезини болгаш дузалал шинчилелдерни калбартыры болгаш ханыладыры чугула. УССР-ниң Эртемнер академиязы улус ажыл-агыйының дыка хей адырлары-биле, чүрттүң дээди өөредилге черлери-биле быжыг харылзалыг. Чогум-на харын УССР-ниң ЭА-зының эртемни бүдүрүлге-биле холбаарының чаа хевири — инженер тептери гывылган. Оларның алдызы электроканнаашкын институдунда ажылдап турар.

Ол институтта кирип турар гуская электрометаллургия институдунуң улегер-нижээнге М. С. Горбачев электрон-хереглеп технологиязының инженер төвүнүң ажылы-биле танышкан. Ооң составында конструктор-технология бюрозунуң болгаш заводтуң дуржулга цегининиң чамдык кылдыстери бар, оваар бот-орулга-марылганың принциви-биле ажылдаа турар. Ындыг чорук ведомстволар аразында башкаланчаг чорукту болдурбас арганы бээр. Эртем кылдыстериниң ажылдап кылганы чаа үүлдери амгы үениң машина тудуушкунунда калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Инженер тептериниң недиишкиннерин демдеглеешаан, М. С. Горбачев эртемденнерниң болгаш специалистериң саналын әзугаар министерстволарга, ведомстволарга хамаарыжыр организастыг, экономиктиг, эрге-чурум, кадр айтырыгларын шиитпирээрин эргежок чугула деп демдеглээн. Ыынаң эртемниң чедиишкиннерин практиканга ажыглаарынга шаптыг болуп турар чамдык үүлдерни ажыг, эртер арга чедип алдынар, техниктиг депшилгенниң айтырыгларын дүргеп шиитпирлеттинер.

М. С. Горбачев «Север» болгар «Стык» деп механизастеттынган эптелге-каңналга комплекстерни көргөн. Ону магистральдыг газ шуугумунга ажыглаан турар. Технологияны ажылдап кылыры, эртемни бүдүрүлге-биле холбаарын дээш коллективтиң күжениишкиннерин ол үнелээн.

Эртемни хөгжүдерин дүргедедир болгаш ооң чедиишкиннерин улус ажыл-агыйының ажыглаарын идепкейжидер соруулга-биле эргелеп башкарылганы болгаш ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар талазы-биле айтырыгга беседа үезинде докладаан.

Дуъш соонда М. С. Горбачев Киевтиң ужар үүлү тудукчуларынга чораан. Ол эптелге болгаш шенелде цехтеринге барган, чаа хевириниң ужар үүлү техниказын тургузуп турар ажылчыннар, инженерлер-биле беседалашкан.

Михаил Сергеевич шөлдерниң бирээзинге АН-124 деп самолётту көргөн. Ол лайнерже кирип, делегейде эң улуг болгаш камналгалыг ол самолёттуң тургузукчулары-биле чугаалашкан. Ол машинаны «Руслан» деп адаан, чоокта чаа Парижже болган делегейниң ужар үүлү-космос делгелгезинге эң эки экспонат деп саналган.

Шенелдерни болгаш ажыдап кылыышкыннарны, ужар үүлү тудуушкунунуң эртем-техниктиг депшилгезин хандырып турар бүрүн комплекс программазын коллектив күүседип турар деп, ужар үүлү үлетпурунуң министри И. С. Силаев, кол конструктор, Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры П. В. Балабуев, ужар үүлдүң будурүлге каттыжыышкынының чиңгине директору В. Г. Олешко, өске-даа специалистер чугаалаан. АН-124 дээрге ол программаның боттаныышкынының баштайгы түңнели-дир. Ындыг машине чурттуң Соңгу болгаш Чөвүлүктерим шиңгээдип алырынга дыка улуг ужур-дузалыг. Ону болуу-биле будурүп үндүрерге чурттуң будурукчулуг күштерин он ийиги беш чылда хөгжүдерин дүргедедир арганы бээр дээрзин М. С. Горбачев демдеглээн.

Эртем шинчилелдерин, ооң иштинде самолёттарны төлевиээринің комплекстиг автоматтыдылгазының, амгы үеним ужар үүлү техниказында коя ольоду ойнап турар электроникаң сайзыраңгайжыдарының талазы-биле айтырыгларны беседага чугаалашкан.

Самолёт тудукчулары ужар үүлү техниказының чаа хевирлерин, ооң иштинде хей ынзы ажыглап болур АН-28 деп самолёттуң көргүскен. Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын әзугаар ону моөңуңбиле ПУР-нуң ужар үүлү тудукчулары будүрүп эгелээн.

Самолёттарның бедик шынарын, идегелин хандырып шыдаар конструкциялыг чаа материалдарны М. С. Горбачёвка эптелге корпузунга көргүскен. Оларны будүрерин көвүдедиринге эртем-биле харыязаны быжыглаары аңаа чугула деп ужар үүлү тудукчулары демдеглээннер.

Будүрүлгениң девискээринге М. С. Горбачев ажылчыннар-биле беседалашкан. Партия ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлерин заводтуң ишчилери бедик кадырагүшкүн-биле хүлээп алган, ол шиитпирлер эртем-техниктиг депшилгеге үндезилеп будүрүлгени интенсификастаарының коя-коя угланыышкыннарын тодаратқан деп будүрүлгениң хоочумнары болгаш опыза ажылчыннар демдеглээннер. Ол айтырыгны СЭКП Төп Комитединге болгаш көвүлөр хуралга тодаргайлаан. Чедиш алдынган үүлдерни бот-шүүгмүүлекчи әзу-биле сөөрү, бедик сагыпга-чурум болгаш харыысалгалыг чорук, эгелекчи саналдар — бистиң күш-ажылмы коллективтериниң ишчи хевөө бо деп олар чугаалап турганнар. Мындыг үеде эргижирээн үүлдерден салдыкпастар болгаш чалгаалар-биле, урей кылыкчылар болгаш арагачылар-биле шиитпирлиг демисежир херек, боттарывыс маңаа хамаарыштыр бүгү-ле үүлдерни кылыр бис.

Михаил Сергеевич будүрүлгениң коллективинге салган соруулгаларны күүседирин, беш чылды чедиишкинниг доозарын күзээн.

Ол хун М. С. Горбачев болгаш В. В. Щербицкий В. И. Ленинге турасхаалга чечектер салганнар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Совет Төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш амытының берген совет кижилерниң тураскаалын М. С. Горбачев Билдинмес солдаттың көөрүнге минута дургузунда сактып әзулаан болгаш СЭКП Төп Комитединден чечек салган.

Киевке М. С. Горбачев-биле кады В. В. Щербицкий, В. С. Шевченко, А. П. Ляшко, партия хооркомунуң бирги секретары Ю. Н. Ельченко, өске-даа партия болгаш совет ажылдакчылар кады чоруп турганнар.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар

ЧЫМЫШТЫГ ИШ ЭГЕЛЭЭН

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунуң мал чеми белеткээр бригадазы сиген кезилдезинче организастыг кирип, ажылды шуудады берген. Намыралдыг коллектив Чөңге-Хөөү деп черде бежен ажыг гектар шөлдүң сигенин кестиргеш, белүп сарааттаан.

Бо түнненде бригаданың сиген кезер звенозу тарымал меде шөлүнде ажылдап турар. Бедик мергежилдиг механизатор Маңнай-оол Ховалыгның удуртканы звенода беш тракторист хаара туттунган. Олар турушкун чок ажылдап, күш-ажылдың бедик будурукчулуун чедип ап турар.

— Суггаттыг черден медениң чаагай дүжүдүн кыска туусаада ажаап алгаш, ийиги кезилдени чорударын планнап турар бис—деп, звено удуртукчузу бисие чугаалады.

Дөрт чүс гектар суггаттыг шөлге мин ажаалданы чорудуп, ниитизи-биле 1600 ажыг тонна мал чемин белеткеп аары кордүнген. «Т-25» тракторларның башкарыкчылары Алдын-оол Монгуш, Владимир Дадар, Сарыг-оол Хайдып болгаш Эрес-оол Санаа СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар богдурган шалыпчы эрээчегге идепкейлиг киришпишаан, ажылдың шынарынче кол кичээнгейни утламдырып турар.

«Ак-Туруг» совхоз бо чылын 2800 тонна сиген, 4600 тонна силос болгаш 930 тонна сенаж белеткээр умурлуг. Ажыл-агыйның мал чемининиң белеткелчилери бөттарының арга-курлавырларын санап кергеш, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

М. ТҮЛҮШ.

ЧУРУКТАРДА: звено удуртукчузу Маңнай-оол Ховалыг; механизатор Эрес-оол Санаа; шөлде сиген кезер агрегаттар. Авторнуң фотолары.

ӨҢНҮКТЕР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Дүүн моол өңнүктер Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хем» совхозтуң Культура бажыңынга совхозтуң ажыл-ишчилери-биле ужуражылга соонда боттарының концертин көргүскеп.

Ол-ла хун Моол Арат Республиканың Тывада Хүннерниң кирженчилери — могедыкчы ажылдакчылар болгу Чеен-Хемчик районга чеде берген. Аалчыларны СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандин Баштаан районның партия, совет ажылдакчылары уткуп алган. Олар улаштыр «Чырва-Бажың» совхозче чорупкен. Аңаа баргаш совхозтуң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чурттелгезү-биле, совхозтуң экономиктиг, социал болгаш культура хөгжүлдези-биле танышканнар. Чырва-Бажы суурнуң Культура бажыңынга совет-моол акы-дуңма найыралга, кады ажылдакылыгга турускаткан байырлыг митинг болган.

Кежээ Чадаана хоорайның Культура бажыңынга моол артистерниң концерти эртнен. Чадаанакылар өңнүктериниң күүселде бүрүзүн бедии-биле үнелеп, демнеп адыш чоскашкыннары-биле үдеп турган.

Бистиң корр.

АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

ВАРШАВА. (СЭТА-ның тускай корр. В. Таланов, А. Шаповалов). Июнь 25-те мында Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының 40-ги хуралы ажыттынган. Социализмниң бактаал тургустунганы, оларның чурттарының хөгжүлдези болгаш чечкетелиишкинни делегейниң ийиги дайынынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиг салыышкынны кылганы улуг Тиилелгениң ачызында боол турарын ооң киржикчилери бир үн-биле демдеглеп турарлар. Делегейниң социалистиг системазының тургустунганы социалистиг интернационализмниң, доозу дең эргелиг чоруктуң, тускай догуннаашкынны болгаш национал эрге-ажыктарны хундүлээриниң принциптеринге үндезилеттинген күрүнелер аразында чаа хевирлиг экономиктиг харылзаалары тургузарынга чаа чаарымчалыг байдалдарны тургускан. Бөгүн социализм күчүлүг интернационалчы күш, тайбыңнаң болгаш кижи төрелгетениң бурүңгаар депшилгезиниң күчүлүг фактору боол турар.

Сессияның ажылында ЭДЧ кежигүнү чурттарның, ол ышкаш Югославияның делегацииларының киржип турар. Элээн каш чурттардан келген хайгаараакчылар олуруп турар.

Хуралды ПКАП ТК-ның бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Ярузельский** ажыдарга, ону ооң киржикчилери чылыы-биле уткааннар.

ЭДЧ-ниң сессиязының 39-ку болгаш 40-ги хуралдарының аразында Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ажылының дугайында илеткелди ЭДЧ-ниң Күүскомунуң Даргазы, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орааскызы **Я. Ободовский** кылган.

Сессияның киржикчилери 1986—1990 чылдарга дугуруштуган адырларның болгаш объектилерниң талазы-биле ЭДЧ кежигүннери чурттарның улус ажыл-агый планнарын болгаш капитал салыышкынарын дүүштүрүлгезинниң чоруп турарының дугайында, ЭДЧ кежигүнү чурттарның 2000 чылга чедир үеде материалдыг күрлавырларны камнаарының болгаш таарымчалыг ажыглаарының талазы-биле кады ажылдажылгазының программазының төлевилелиниң дуганыында айтырыгларны чугаалажып көрүп турарлар.

Пленарлыг хуралдарга илеткелдерни чугаалажып көөру эгелээн.

Сессияга СЭКП ТК-ның Поөитбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Н. А. Тихонов** чүве чугаалаан. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң амгы сессиязы эң чугула политиктиг болуушкуннар-биле долдунган үеде эртип турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Бистиң чурттарывыстың улустары чоокта чаа делегейниң ийиги дайынынга Тиилелгениң 40 чылын байырлап демдеглээн. Ол Тиилелге кижи төрелгетениң төөгүзүнге эргиделиг үе боол, делегейниң социалистиг системазының бактаал тургустунарының болгаш улам хөгжүүрүнүң эгезин салган. Социализм «делегейниң бүгү политиканы шиитпирлиг салдарны чедирип шыдаары» күш болу бээрининиң чайлаш чогунуң дугайында Ленининиң мерген үгаан-биле баш удур көргени херек кырында боттанган.

Амгы үеде акы-дуңма чурттарның амыдыралында эвилелиг партийжи съездилерни белеткеп, эрттирериниң келир беш чылга болгаш узун хуусаалыг үеге-даа социал болгаш экономиктиг хөгжүлдениң, чаа-чаа соруулгаларын тодарадырының харыысалгалыг үезин келген.

Дем каттыжылгазының чурттарының чедип алган деңнели, бистиң сырый каттыжыышкынывыс, улам быжыглып турар демнинг үделелиишкиннериниң, келир үеже бүзүрелдиг көөр аргаңы биске берип турар. Ынчалза-даа социализмниң салым-чолу дээш харыысалга, чаа-чаа нарын болгаш улуг хемчээлдиг соруулгаларны шиитпирлээриниң эргежок чугулазы бистерге ам-даа күженииишкинниг ажылдаарывысты даандырып турар.

Совет улус партияның XXVII съездизинге үткүннүр улуг чогаадыкчы көдүрлүүшкүннүң байдалында бар чоруур. Амгы беш чылда салдынган кол-кол көргүзүглер талазы-биле даалгаларның күүсеттинкери хандыртынып турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленуму чурттуң социал-экономиктиг төгжүлдезин дүргедедириниң калбаң программазын идип үндүрген. Ооң эң кол кезээ — эртем-техниктиг депшилге боол турар. Ол айтырыгларны СЭКП ТК-га чоокта чаа болган чөвүлел хуралга ыяк чугаалажып көргеп. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң үлетелиндө чугула социал-экономиктиг төгжүлдезиниң бүгү талаалыг анализин кылдынган. Чоокку чылдарда болгаш келир-даа үеде улус ажыл-агыйын дең-дески төгжүдериниң оруктары айыттынган.

Чугаа болза стратегия талазы-биле чугула угланыышкынарга дүрген бүрүүгаар шимчээриниң, будүрүлгениң структура талазы-биле эде тургузуушкунунуң, интенсивтиг оруктарже, эргелеп башкарылганың ажыктыг хевирлеринче шилчириниң, социал айтырыгларны улам долдур шиитпирлээриниң дугайында боол турар.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал төгжүлдезиниң Кол угланыышкынарын чедир ажылдап кылырын бистер чогум-на ындыг туруш-биле көрүп турар бис. Эң чоокку он ийиги беш чыл бо талазы-биле эргилделиг үе болур. Ол үр хуусаалыг бүгү перспективага идиг болур ужурлуг.

Ол соруулгалар дем каттыжылгазының шугуму-биле база ооң эвээш эвес шыңгыы салдынып турар. Москвага бедик деңнелге Экономиктиг чөвүлел хуралга ажылдап кылган дугуруушкунган үеде эртип турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Империализмниң бурүүзүнбиле делегейде дүвүрээшиниң байдалдың хевээр туруп туруры социал-экономиктиг төгжүлдени дүргедедирин эргежок чугула болдуруп турарын Н. А. Тихонов онзалап демдеглээн.

АКШ-тың агрессчи политиказы, ооң челсегленишкинни, ылаңгыя, ядролуг чепсекти эңдере бүдүрерин күштелдиргенин, космосту милитаризастаарының оралдажышкыннары — бо бүгү делегей байдалын шыңгыызы-биле чидиглендирип турар. Империализм социалистиг чурттарга удур политиктиг, экономиктиг, идеологтуг болгаш шериг талазы-биле хоралакчы үүлгедиишкиннерни күштелдирип турар. Эң кол чеди капиталистиг күрүнелерниң баштыңнарының бэнзга болган чөвүлел хуралы ону база «катап бүзүрелдиибиле көргүскен.

Кол-ла кордаашкынны социализмни экономика талазыбиле кошкадырынче, акы-дуңма чурттарның чаңгыс эвин сандарадырынче салып турар. Ындыг байдал Варшава Керээзининиң киржикчилерни чурттарның удурукчуларының апрель ужуражыышкынынга демдеглээнин ёзугаар бистерни дем каттыжылгазының экономиктиг күчү-шыдалын быжыглаар дээш, тургустунган шеригстратегтиг дең чорукту хевээр арттырарының, ядролуг халапты баш удур болдурбазының, барын чүктүң экономиктиг базыышкынынга удур турмурунуң эрге-ажыктары дээш күштерни улам сырый каттыштырарын, ам-даа шыңгыы болгаш демниг эделарнын биске даандырып турар-дыр.

Моон алгаш көөрге, улус ажыл-агыйын төгжүдерине болгаш акы-дуңма күрүнелерниң кады ажылдажылгазынга чаа-чаа дериң базымнарны боттандырып чорударын дашкыны-даа, иштики-даа байдалдар шыңгыызы-биле иеген келген-дир.

Ооң соонда Н. А. Тихонов дем каттыжылгазының чурттары чөвүлел хуралдың шиитпирлерин күүсетпишаан, экономиктиг политиканы дүүштүрүп дугуржурунга бурүңгаарларын демдеглээн. Чурттарның хей кезии 2000 чылга чедир экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың ийи талалыг программазынга ат салган.

Дараазындагы беш чылга улус ажыл-агыйының планнарын дүүштүрүп көөру дооштур четкен.

ЭДЧ чурттарының оттулар үүлүге болгаш чиг этке чептуг негелде-хереглелдерни хандырар соруга-биле Кривой-Рогтуң КАК-ы, Ямбург — ССРЭ-ниң барыын кызыгаарынаң аразында газ дамчыдыкчызы дээн ышкаш, ындыг улуг тудугларны база көргеп үр хуусаалыг кады ажылдажылганың төлевилелдерин ажылдап кылып турар.

Акы-дуңма партияларның ТК-ларының секретарьларының экономиктиг айтырыглар талазы-биле чөвүлел хуралының чугула ужур-дузалыының дугайында оратор демдеглээн. Партийжи салдарны күштелдирери бистиң интеграциявысты дыка дүргедедир, бот-боттарының ажыл-агый машина-дериглер будүрүлгенин шуут үндезинни-биле чаартыр, депшиглиг технологиялар әзугаар ажылдаар арганы бээр, күш-ажылдың будүрукчүлүүн каш катап бедидер, материал чарыгдалын көскүзүбиле кызырар арганы бээр. Бо бүгү ажыл-калбак унификациялың болгаш ЭДЧ-ниң стандарттарын ажыглаарының база-зынга чоруттунар ужурлуг.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир болгаш будүрүлгениң ажыктыын бедидери бүгү продукциялың шынарын экижидери-биле тудуш холбаалыг. Шынар айтырыын шиитпирлээри дээрге ле хемчээл айтырыын шиитпирлээринга болуур, ол дээрге бистиң чурттарывыстың хереглелдерин моон долу хандырарының, продукция хөвөр болур чорукту чайладырының идегелдиг аргазы-дыр.

Ооң өске база бир кол угланыышкын болза, материалдыг курлавырларны камнаары боол турар. Ол дээрге одалга чиг эт айтырыын шиитпирлээринин эң-не таарымчалыг аргазы боол турар. 2000 чылга чедир материалдыг курлавырларны камнаар талазы-биле бо сессияга киирген программаны бистер улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар бис. Курлавырларга камналгалыг машиналарны болгаш технологияларны, чаа-чаа материалдарны тургузар болгаш калбаа-биле ажыктаарының талазы-биле чурт бүрүзүнде, улуг-улуг коллективтерде эп чорудуп турар хемчеглерге ол боттуг идигни кылыр апаар. Ынчангаш дугуруштунган хемчеглернүң чогуур үезинде, ыяап-ла практика кырынга боттанган турары чугула боол турар-дыр. ЭДЧ-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле комитеди ооң организакчызы болуур ужурлуг.

Чонга чугула бараанналарны кылып үндүрүп турар будүрүлгени эде тургузар болгаш чаартыр талазы-биле кады ажылдажылганы бистер перспективтиг арга-төвөө кылдыр санап турар бис. Чамдык саналдарны, оларның-биле кады тудугларны «дүлгүүрүнге чедир» кылыр негелделиг саналдарны бистер акы-дуңма чурттарга кылган бис. Ол чорук чурттар аразынга бараан саарылгазын калбартырының чугула фактору боол болур. Дем каттыжылгазының интернационалчы эрге-ажыктарын барымдаалаш, Вьетнам, Куба, Моол биле кады ажылдажылганы улам калбартыр, идепкейжидерни чугула деп, Н. А. Тихонов чугаалаан. Ол чурттар социализмни онза нарын байдалдарда тургузуп турар болгай, ынчангаш бистиң дузавыс болгаш деткимчевис негеттинип турар. Ындыг дузаламчы эң-не ажыктыг болгаш дээштиг кылдыр ажыглаттынар, иштики күрлавырларны долдур ажыглаарыбиле холбаалыг болуру билдингир.

Совет Эвилели чаа беш чылда ол чурттарга амыдыралга эргежок чугула адырларны, ооң-биле кады экспорт будүрүлгелерин тургузуп, хөгжүдерингө экономиктиг деткимчени улаттыгарыын көрүп турар. Ол соруулгаларны ЭДЧ-ниң шутуму-биле шиитпирлээринге кады ажылдажылганы база калбартыры чугула боол турары билдингир. ЭДЧ-ниң эвилелгиг сессиязында Вьетнам, Моол болгаш Куба-биле күш-ажыл хуваалдазын ханыладырының айтырыгларын тускай көөр дугайында саналды ССРЭ деткип турар.

Совет Эвилели капиталистиг күрүнелер болгаш оларның экономиктиг бөлүктери-биле Хельсинкиниң Түңнел актызының негелделериниң әзугу-биле чогумчалыг деп эргелиг харылзаалар дээш, акы-дуңма чурттар-биле кады, чайгылыш чокка туржуп турар. Маңаа холбаштыр ЭДЧ-ниң талазындан Европаның экономиктиг бөлүгленишкинниг-биле ийи талага ажыктыг кады ажылдажылганы тургузар талазы-биле чоокта чаа инициативаны илереткен. Бистиң бүзүрел көрүп турарывыс-биле алырга, ындыг кады ажылдажылга ийи таланың сонуургалдарынга дүгжүр, Европага болгаш бүгү делегейге байдалды экижидерниг ажыктыг болур.

Н. А. Тихоновтуң түңнелиндө чугаалаганы: акы-дуңма чурттарның коммунистиг болгаш ажыычын партияларының марксизми-ленинни политиказы, бистиң улустарывыстың идейлиг чаңгыс эвин, сырый каттыжыышкынны, иштики хереке төлептиг салыышкынны киирериниче чүткүлү социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң чаа төөгүзүүр соруулгалары чедиишкинниг шиитпирлеттинериниң бүжыг магадылалы боол турар.

КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

Өзүп олурар салгакчылар дугайында ада сагыш салыышкыны — Коммунистиг партияның, Совет күрүнеңиң ленинчи чаңчылы боол турар. Бирги чергелиг чугула соруулга — аныяктарны амыдыралга болгаш күш-ажылга белеп кылдыр остүрери, коммунизмниң идеалдары дээш бижыг тургуштуг демисеичилерин, эң чугула политиктиг, ажыл-агый болгаш социал-культура айтырыгларын шиитпирлээриниң долу эргелиг, идепкейлиг киржикчилерн кылдыр көөнүзүндеги боол турар. Эвилелдешкен республикаларда тургускуланган Аныяктарның делегей чылын эрттирериниң талазы-биле комиссияларның ажылы чогумна ойче угланган. Олар аныяк ооллар, кыстарның ажылдаарының, дыштанарының, өөренирининг байдалдарын экижидер, оларның ниитилел-политиктиг идепкейин нөдүрер талазы-биле үлүг болгаш чугула ажылдарны кылып чорудуп турар.

Аныяктарның делегей чылын СССР-ге эрттирер талазы-биле комиссияның хуралы СЭКП ТК-ның Поөитбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орааскызы Г. А. Алиевтиң даргалаашкыны-биле Москвага болуп эрткен. Аныяктарның делегей чылын эрттирер талазы-биле республикаларның — Белоруссияның болгаш Казахстанның комитеттериниң даргаларының дыңнадыгларын аңаа чугаалаашкын көргеп.

Хуралга ол ышкаш Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының Москванаң белеңиниң дугайында Москооркүүскомнуң дыңнадыын база чугаалашкан. Москооркүүскомнуң, райсоветтер күүскомнарының, партия организацияларының удуртулгазы-биле бомбүрзектиг аныяктарның шүүлгениң эрттирерингө хоорайны белетиээр талазы-биле улуг ажылдарны кылган демдеглээн. Комиссияның хуралынга Г. А. Алиев чүве чугаалаан. Комиссия чугаалашкан айтырыглар талазы-биле чогуур шиитпирлерни зүүлээп алган.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ ардыы

1985 ч. июнь № 6 (136)

ҮНҮҮШКҮННҮГ ХУРАЛДАРГА

Көдүү ажыл-агыйаһын чугула кампаниялартыын үөскиир Кэа-Хэм райоонун улуусчу контроль комитединэн ажылдаачыларга үнүүшүкүнүгүт хуралдарыгар эрэтиэрии чаҕыла болдуоган. Ол чорук ажыл-агыйдаан кыыллэрин чардьытыырбазыгар улуут идигант.

Бо часкы, чайгы кампания үөскиирэ үнүүшүкүнүгүт хуралдарыы базэ эрэтиэрии биис. Аҥаа чоокэ кылдьыр «Улуу Октябрь» совхозка эрэтиэрии хуралыыстыын дуогабарга кыскаазыыбыт чуголаст иэрийи.

Ук ажыл-агыйаһын кол агроному Ю. Д. Бичиижэкин часкы хоһоонун ажылдарын чорударыгыын технологиязын ёжиидьыт турар деп медээ комитетка иэллэг. Ооҥ изи-биис ыһыналарын кыллаан биис. Фөстыыллар бадьыгастыыгын. 140 га болбөөхэйгэ-тыгыммаан чэрэ үрэзини чаштыырып ааһыы иһэрэзин. Ыһыллэ чэрэ чашкыныдэн 8—10 см. ханы чэмэр үрэзини чугаа 2—3 сантиметрдэ болаган. Ол ажылдыы тракторист Коробейникоов А.Үүсэтиин. Хоһоонноох бригадаһын бүтигадыр В. Черных оону контроллаһаан, үөһэ-ттик Ооржак баҕа нарбэзэн болбатаҕ иэрээн. А хоһоонноох ажылдарыгын ыһыллааһыны дэҥэ дорт харыллаан үнүүлүүг кол агроном Ю. Бичиижэкиттэн, бригадир В. Чернык оону контроллаһаан, үөһэ-ттик Ооржак баҕа нарбэзэн болбатаҕ иэрээн. А хоһоонноох ажылдарыгын ыһыллааһыны дэҥэ дорт харыллаан үнүүлүүг кол агроном Ю. Бичиижэкиттэн бригадир В. Чернык оону контроллаһаан, үөһэ-ттик Ооржак баҕа нарбэзэн болбатаҕ иэрээн. А хоһоонноох ажылдарыгын ыһыллааһыны дэҥэ дорт харыллаан үнүүлүүг кол агроном Ю. Бичиижэкиттэн бригадир В. Чернык оону контроллаһаан, үөһэ-ттик Ооржак баҕа нарбэзэн болбатаҕ иэрээн.

Улуусчу контроллуйуу хүннүүгүт хуралдарыы базэ эрэтиэрии биис. Аҥаа чоокэ кылдьыр «Улуу Октябрь» совхозка эрэтиэрии хуралыыстыын дуогабарга кыскаазыыбыт чуголаст иэрийи.

Ук ажыл-агыйаһын кол агроному Ю. Д. Бичиижэкин часкы хоһоонун ажылдарын чорударыгыын технологиязын ёжиидьыт турар деп медээ комитетка иэллэг. Ооҥ изи-биис ыһыналарын кыллаан биис. Фөстыыллар бадьыгастыыгын. 140 га болбөөхэйгэ-тыгыммаан чэрэ үрэзини чаштыырып ааһыы иһэрэзин. Ыһыллэ чэрэ чашкыныдэн 8—10 см. ханы чэмэр үрэзини чугаа 2—3 сантиметрдэ болаган. Ол ажылдыы тракторист Коробейникоов А.Үүсэтиин. Хоһоонноох бригадаһын бүтигадыр В. Чернык оону контроллаһаан, үөһэ-ттик Ооржак баҕа нарбэзэн болбатаҕ иэрээн. А хоһоонноох ажылдарыгын ыһыллааһыны дэҥэ дорт харыллаан үнүүлүүг кол агроном Ю. Бичиижэкиттэн,

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыгы

[Төнүзүү. Эгези № 146 «Шын-дан».]

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну бөлүүн болгаш ажыг-ниитилеп иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Мөнгүтпаа Ховалыговна **Аптан-оол** — райпо магазинниң кадыгчызы.

Сес уругну бөлүүн болгаш ажыг-ниитилеп иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Александра Түлүшовна **Белчей** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң Культура бажыңының төлевилчини.

Чеди уругну бөлүүн болгаш ажыг-ниитилеп иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Серенмаа Монгушовна **Детпе** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң тарып-боозадыкчы техниги.

Уйнук Кыргысовна **Сотпа**— «Найырал» совхозтуң малчыны.

Алды уругну бөлүүн болгаш ажыг-ниитилеп иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Түлүшовна **Шагбанза** —Арыг-Узуу суурда өг-бүле эзэзи.

Беш уругну бөлүүн болгаш ажыг-ниитилеп иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дозуммаа Тюлюшовна **Ажы**— Кызыл-Даг суурда Культура бажыңының кассири.

Серенмаа Монгушовна **Бөлүр** — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле эзэзи.

Валентина Эртинеевна **Кенден** — «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Любовь Чульдумовна **Шарапин** — Арыг-Узуу суурда өг-бүле эзэзи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Алды уругну бөлүүн болгаш ажыг-ниитилеп иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Светлана Нурзетовна **Аравчаа** — «Мерен» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Шойжаповна **Кур**— «Мерен» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөлүүн болгаш ажыг-ниитилеп иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анай Хүлеровна **Бөдүр** — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Айдышовна **Дава** —Эрзин сурда өг-бүле эзэзи.

Клавдия Степановна **Дүгер-жап**—«Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Елена Мөңдиевна **Дупчур**— «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Борисовна **Кечаа**—«Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Коковеевна **Кыртыс**—«Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Самдановна **Ладжап** — «Мерен» совхозтуң ажылчыны.

Нюра Дамчановна **Моп** — райпоның төлевилчини.

Баян-Чыргал Базыровна **Сакты** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Марфа Маанчыевна **Серендүк** — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары И. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың июнь 13.

Самагалдайда № 1070 КМК-ның профком даргазы Ш. Маяа-биле ажыл айыы-биле ужуражы берген бис. СЭКП-ниң XXVII съездизинге утпуштур социалистиг чарыштың коллективтерге халбарганын чугаалаваш, ол уламчылады:

— Бисте тергиининерниң бирээзинге Р. Даниловтуң бригадазы хамаарыжыр. Эрткен беш айларның пленын 117 хуу ботпендырган улус. Ам Шуурмакта ажылдал турлар. Таварышсыдарга барып ужуражып, ажыл-ижиниң дугайын сонуургап көрүүр даан — деп, ол чалады.

Оон-биле чугаадан Рудольф Иванович бригадазының ажылын черле эки организовастаан, бизнең чадаарда ниити дүнезинни база тудуг материалдарын тыптынып алыры бизни оскелерден онзагай улус дээрзин билип алдывыс. Эки коллективтиң дугайында ыымдаа, хамыктың мурнунда профком даргазы черле чоргаарал-биле чугаалаар дээрзи билдингир. Шыжөө Биличаровна мурнакчы бригаденың дугайын мактап, оон кежигүннери өзы-бүрү национларның төлээлери, бөрүн шуптуу тыва улустуң күдээлери болуп турарын айытты.

Профком даргазы үе коллектив-биле барып таныжарынче бисти «оттурупкан». Шынаал-ла чорук айыы-биле Шуурмакка база баар апарган бис. Суурның үстүү талазында, лесничествоның херимининң чанында чаа тудуп турар бажың дорвен-не илдең. Оны бызаңчылар дооскаан. Ийи бызаңчы өрениинең кырын шифер-биле шыпкан, олар болза Мижөл Тоомашев биле Пётр Бегин-дир дээрзин бригадирниң тайылбырындан биилеп алган бис. А бир кижи сонга шилдээн тур. Ол дээрге — Александр Ерохин. Чамдыктары херим кылган турлар. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, бажыңны шеверлекчилерге дужаарының кырында келген.

Ажыл адактаган болганда, бригадир-биле шелээн чугаалажыр аргалыг болган бис. Ол хүнүң аазы аажок: чамыыстө бажыңнар чанында чодуреалар дээрге, шөгжөгөр ак өнаргөн, бистен кавс чүве чок дээн ышкаш чечектеп берген, а оларның чыдынаң магалының чүү дээрг! Суурның артыш-үстүү талазында ногаан аргаларда хектер чаржып-ла турлар. Шак ындыг ейде ажылдаарга, холдуң кужу ийи дептыр немежир.

Бүгү чонуң түүлдүг дээн хүлээп алганы, аргалаашкынның негүп үзер дугайында партия болгаш чазактың доктаалшиктиринең чугаалаарынга дүжаарының кырында келген.

— Араганың хайын бистиң бригада база көрген болдур ийин — деп, ол чугаалады. Шынаал-ла, ынгы алдар оларга боду-ла чедип келбээн. Арганы ижипкеш, эш-өөру-биле кады кылган ажылының, ол заманы чон өг-бүлезиниң дугайын бизни уттуптарлар бригадага тургулеен. Ынчалза-даа олар чоорту-ла «ооруп» чыдып калганнар. Ындыглар-биле бистиң орулуус аңгы-ла болгай. Хамык-ла хай-бачыт арагадан үнер дээрзин Р. И. Даниров чугаалап турду.

Ажыл-иш эки турда, кижиниң сеткилин сергек, улам-на ажылдаксаазы келирэ чугаажок. Ынчангаш Р. Даниров удуртканы коллективниң дугайын улуг күзел-биле таныштырды.

— Бо чыл дың эгезинден бээр Самагалдайда 2 ава чурттаар бир бажыңны доостувус. Оон соонда Шуурмакта келгенивис бо. Мында эмнелге пунктузунуң бажыңын дужаадывыс. Ам лесничествоның үш ава чурттаар бажыңын бөгүнгеэртө доозар бис—деп, бригадир долчулап чугаалады.

Рудольф Ивановичиниң бригадазының кежигүннери интернационалчыг: ында орус, тыва, украин, буряат база чаңкас улустуң төлээлери — шупту 8 кижи бар. Оларны чаңгыс сеткиил — эки ышкы-лыг бажыңнарны тудар деп бышыг сорун каттыштырган.

Бригадага белең өөредип каан тудугжу мергежилдиг улус келбээн билдингир. Чижээ, бистиң адаанывыс Митаяа Тоомашев мурнакчы чоларчы турган. Чаа мергежилдиг, мурнунда моторну камнаар өөренгөн дег, шак-ла ынчаар өүженнишкин-биле шиңгээдип алыр ужурга ол таварышкан. А Пётр Бегин мурнунда сантехник чораан. Чамдыктар бештейги мергежилин ескерткеш, бо бригадага бызаңчылап киргенин аңаа-ла таварыларга эвес, эки коллектив сорунза дег тыртыштыг. Кандиг-даа ажылга бир юа арга — ону көрүп өөренүп болгаада, Рудольф Ивановичиң чаа келгенерни хоочун ажылчыннар-биле кады тургузары чаңчыл болган.

Мурнунда балды тударын безин эки билбес келгилээн. Анар ам боттары «башкылар» апарыглаан. П. Бегин, М. Токмашев база А. Ерохин-даа ам бригаденың юа өзээ, кандыг-бир айтырыгны бригадир ыяап-ла олар-биле дүгүрүүр, сүмележир.

Р. Данилов бригадазының кежигүннериң ажыг кептиштырып шыдаан, чечеңчидерге, бөш салаа дег доминг. Кайы-бир кижи азы бүдүш коллектив-даа кандыгып дээр дугайында оларның эң безин бодуна хереглиг бээр болгай. Бригада кежигүннериниң үдүүр чорун база көрген бис. Ында «төвө дывылга» каан дег чүве чок, шупту-ла ак чоорганнарлыг. Оларның чурттап турганы бажаңда номнар, шыдырва, домино, радиола бар. Бригадир газ плитазын бодуңуң акшазы-биле сатка, чемнин аңаа хайындырар, ажыл-чыннар чемнин эзлечээп белеткээр. Чем-күүзээн аңаашаан бөш үдүр-ле каттыштырып алыр. Чаңгыс бо чижек безин ында кандыг улус чыыпган дээрзин тодаргай хереченип турар.

Рудольф Ивановия боду тудуг талазы-биле оргуумаа түскай эртемниг. Ынчангаш коллективтиң тутқан объектилериниң шынары чүге эки болуп турары база товаанга эвес.

— Тудуг материалдары-биле хандырылганар кандыгыл? — деп айтырдывыс.

— Бо талазы-биле бистерге еске КМК-лерге бодаарга белең. Чүге дээрге, материал алыр пунктувус бодувустуң-на районувуста — деп, бригадир харыылады. Шынаал-ла, механизастатырынган колонна тудуг материалын Шуурмакта ыяш белеткээр пунктудан алыр. Ынчалза-даа ындыг белең чүве кайыыл турар. Бригаденың объектилерин чамдыкта район төвүнден 100 кавас км ыраакта болуур. Чижээ, оларның ам тудуп эгелээнин мөнчөн ышкыр «О. Шынаев» совхозта. Ынаар тудуг материалы чедирип алыры ындыг-ла белең эвес.

Шуурмакта тудугчу дооскаш, О. Шынаевке бо коллектив дораан чоруттарын ынчаар бригадир чугаалаан ижии. Ында, чаа тудуг кылыр черинде, материалдарны эккер-ле бөш бурунгаар чедирип эгээй бергенин ол дыңнаттыы.

— Материал чедилезин дээрге, ажылынаннерны сандаадыр чүве-ле болгай. Аргалаар, ажыл шагы-даа үзер чоруктуң бир чылдагааны ол — деп, Рудольф Ивановия шын-на сеткиил-биле чугаалады.

Ам бүгү совет үйүс партиниң XXVII съездизинге утпуштур күш-ажылчы маргылдаазыг киржип турар болганда, бригаданың планы кандыгып дээрзин Р. И. Даниловтан сонуургадывыс.

— Ужуру болза, ийде 30 мүң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр бис, а боттарывыстың арга-курлаарларывысты сакып көргеш, ийде 50 мүң рубль түңнүг ажылдарны кылыр деп хүлээндивис.

Бригадирниң тейлевыры ындыг. Бо бригаденың кежигүннериниң ийде ажыл төлевирин КМК-да эң хей болуп турар. Алган хүлээлгелерин күүседир дээш бригаденың кежигүннери ажыл шагын чөп ажылап турар: эртенгиниң 8 шакта эгелээш, кежээ 9.30 шакка чедер. Эрткен чылдарда колдуунда-ле малчыннарга кылтагларны тудуп келген. Бир кылтагта-ла чурттаага бажыңы, квавалар, чунар-бажың болгаш оске-даа дузалал тудуглар бар, ындыг комплекстиг төлевилел ортээ 64 мүң рубль болуруун Рудольф Иванович тайылбырлаады.

Бо бригаденың шөнүлө-маңгалы-даа хей. Чүге КМК-шың эвес, харын «Тыва кадаа тудугу» трестиң, оң шыкаш кадаа тудугчуң Красноярскиде кол эргелеңнидеп-даа алган күүдүлел бижиктери бар.

Р. И. Данилов 18 чыл бригадирээп келген. Ол өөрүң ажылче организастап шыдаар дуржулгалыг болгаш талентылыг. Биске ындыглар хей-ле болза ажыл-үүлевис уламна будумгур болур.

Найыралдыг бригаденың ажыл-ижи-биле ынчалдыр таныышкан бис. Оларның ажылдап турарын өөрге, эптиг болгаш шаңыпкын. Шуурмак суурның чанында аргаларда хектериниң үнүп дыңнаарыыска, мурнакчы коллективке—Рудольф Ивановичи Даниловтуң удурткалы интернационалчыг тудугжу бригадага аян тудуп турган ышкаш сагындырды. Тудугжу дээрге, бодунге тускаалды боду-ла тудуп чоруур кижи-дир. Шынаал-ла Р. И. Даниловтуң удурткалы бригаденың тутканы бажыңнар, квавалар Тес-Хемде хей. Ыраакы коданнарга база суурларга-даа чорааш, шынарлыг чараш бажыңнарны көргеш, оны кымнар тутканын дээш айтырар болзувусса, Даниловтар тутканын чон харыылаар. Ук бригаденың ады ындыг.

С. ХЕРТЕК.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

АК ЧЕМНИ АРВЫДАДЫР

Аргалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында партияның болгаш чазактың үндүрген доктаалшиктиринге Бай-Тайганың «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери-биле чүүлдүгүшүп дедиргеп. Чоокта чаа совхозтуң коммунистериниң база коллективтер удурткучуларының хуралында бо талазы-биле шыңгыы чугаа болган.

Партия кежигүннери, чамдык удурткучу эштер ажыл магының безин үезинде «эзеңгиг дыңзыг» чедип келир фактылар бар дээрзин аңаа саналга бергеннер ажыт-чажыт чогу-биле чугаалап, арага кежерине сундулуг эштерин шугүмүлеп, удурткучу кижи бичин-даа эзирик болурга юа-лективке ажыл шуут сандаарар, кижилериң идепкейин бадар дээрзин чугаалап турган.

Совхозтуң малчыннар коданнарынга, хөгүлер турлаглырынга болгулаан хуралдарның киржиччилери арагалаар чорукту каяа-даа сонсадырының эргежок чугулазын демдеглээннер. Чайгы үеде кодээге арагалаар чоруктуң бир юа дезү—хойтпак арагазын тигер чорукту шуут соксадыр деп шиитпир хүлээп алдынган. Оон орунга сүттен оске чем аймаан, — варжыны, быштакты, эзжегейни хөйнү будурүп, чурттуң Аъш-чем программазын күүседиринге салыышкынны киирерн чугула деп «Мурнакчы» совхозтуң ишчилерн бир деминг шиитпирлээннер.

А. КАНЧЫЛЫР.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиседи күүтелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалдарының негелделеринге дүүштүр ажылчы чонарның дыштанылгазын экижидер хемчеглерни Тандыда Кодээ ажыл-агый дружулга станциязының профзивилеп, комсомол болгаш оске-даа хей-ниитин организациялары ап эгелээн. Культура бажыңының чанында чө адарының, хүрештин, баскетболдуң, волейболдуң секциялары ажылдап турар.

Чоокта чаа Культура бажыңының чанында шыдыраа илүүн ажыттаан. Клубтуң удурткучу-тренериниң дружулга станциязының ыяп зоотехниги, бирги разрядчы А. Аджиевати соңгаан.

Клубту ажыдарынга тураскаатказ шыдыраа моргылдаазы болган, аңаа Бай-Хаактың шыдыраачызы Д. Чооду бирги черни алган.

М. ХУРАГАН-ООЛ.

КЛУБ АЖЫТТЫНГАН

УРЖУКТАРЫ УЛУГ

Эзирик кижи дег ниитилелге хоралыг, ескелерге шаптыктыг, өзүп орар сөлгалга багай үлегерлиг кижи чок. Ынчангаш арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалын чогум-на үезинде үнген, эргежок чугула документ деп демдеглеевес арга чок.

Арагалаашкын—хоралыг чаңчыл. Сайзырааңгай социализм үезинде бүгү совет улус коммунизмче бурунгаарлашкынның оруу-биле чорун орда арагачылар оларның орунга моондак болуп, депшилгеге шаптыктап, моральдыг болгаш материалдыг когаралды ниитилелге таварыштырып турар. Оон чижектерни бистиң Тес-Хем райондан, Самагалдайдан көрүп болур. Ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар, хей-ниитиниң норум-чурумун үрээринге сундулуглар эвээш эвес. Ол бүгү үүлдер арагалаашкынның уржуундан болуп турар.

Боттарының арагалаарынга хандыкшылдыг чоруу-биле Самагалдайда чурттап турар Р. Бөдү-Сүүр, С. Донгак, М. Немзал, Л. Ламзал, Ф. Оюн, С. Ламбын, Ш. Донаа олар ниитинге ажыктыг ажылды үр үеде кылбайн келгеннер. Чоокта чаа бир бөлүк аныяк кыстар эзирип алгаш чамдык өөрүнүң бажыңнарының соңгаларын буза шаап, чем шкаын үреп, бинче зулиган ворукту кылганнар. Ол дээш кезээмге херээнге онаажып турар. Бир эвес олар арага ишпээн болза, ындыг үүлгедиг кылбастар ийин.

Черле эзирик кижи дег анчыг, кескүлеп кижи чок. Самагалдай суурның кудумчуларынга чамдыкта арага ижипкен херээнден кижилер кестүп келир. Оларның ыыт-шимээнин, аскы-сөзүүң өөдежогу, кескүлеңи медээжок. Херээнден кижи, чер кырында ажыл-төлөү чаяап турар не кижи, эзирик чоруурга, дыка-ла чүдек. Чаштарга олар кандыг үлегерни көргүзерил?

«Эзирик чолаачы — кем-херен үүлгедиккизиң» деп улустуң чугаалажыры черле чөп. Аңаа чижектер. Сельхозтехникага чолаачылап турган А. Бижиик машиназын эзирик башкарып чораан үткүй кол чораан машинаны хөме таварткамындан ийи кижи амызындан чарылган, чамдык пассажирлер немдээн. «Кызыгаар» совхозтуң чолаачызы Э. Седен хей кижи олурган машиназын эзирик чораан аңдарганындан база бир кижи өлген, кемдеп бертингеннер база бар.

Мындыг четпестер-биле демиселди күштелдирери чугула. Партияның болгаш чазактың үндүрген доктаалы арагалаашкынга удур чогуур хемчеглерниг алырын бистен негеп турар. Аңаа бирги ээлчегде албан чөрлериниң, бүдүүлгелериниң болгаш хей-ниитин организацияларының удурткучулары идепкейлиг хөделир ужурлуг. Чамдыкта бистиң районнуң албан-дужаалдыг эштери безин багай чаңын көргүзүп, хей-ниитин чөрлериге эзирик чоргулаар. Араганың уржуу, оон чедирер когаралы улуг дээрзин утпас хереек.

Д. МИЖИТ.

ХАРАСАВЭЙ: АРАГА ЧОКТА 10 ЧЫЛДА

Харскиниң нефть-газ шинчилээр экспедициязының базазы тургустунган Харасавэй суурның назыны 10 чыл, геологтарның ол суурунче арага эккээр чорукту соксадыр деп дүрүмнү ынчан-на доктаатказ. Ол дүрүм шупту кижилерге, оон иштинде эштерге база хамаарыжыр.

— Ындыг дүрүмнү доктаадып турувуста дыка хей кижилер, ылаңгыя бистиң надейларывыс, чедишкинге бүзүреэзээн — деп, бедик черге монтаж кылыкчыларының бригадири М. Хохлов сактып чугаалаан.— Бодукар бодап көрүкер-даан, өг-бүлезиндең, бажыңындан ыракта эр улус бо оранга чүнү кылыр боор...

Экспедицияның профзивилел активчилери-биле чугаалажып органывыс вагончугаштың ындында Карски далай кеступ чыдыр. Тбилисиде булут чок, чылыг 25 градус деп радио домчыдып турган, а ында дош хевээр, дүвү болганнок үре ааптар. Кыдыкы Сөңгү чүктүң бо ырак-узак, берге байдалдары эштер-биле ажылдаарынче албадап турган. Геологтуң өг-бүлези Тюменьде чурттап турар, боже ол ажылдап иээр. Эштер бүрүзү үш-дөрт неделя уламчылаар, оон өг-бүлениң эзээ дыштаныры-биле чаңып келир.

Баштай араганы магазиннерге садарын хорун эгелээн. Оон соонда ажылчым хандырылга кылдызының ажылдакчыларын-биле демнежип турган, бүгү-ле арага аймаан эккелген черинче дедир сөөртүп апарган. Мындыг үеде кижилерниң хостуг үезин чөп эртирери-биле дыштанылгазын чогумчалыг кылдыр организастаары чүгүлө болгай, чүге дээрге Харасавэй — улуг эвес суур, ажыл шагының соонда баар чер чок. Библиотека хөрүн бар, чайын балыктап болур. Ынчалза-даа администрация, профком, комсомол комитеди ол эвээш дээрзин билип турган. Акша-тегерик үндүрүп бээрин Кол эргеледен дилээн, оске үүлдерни боттарывыс кылып алыр бис дишкеннер. Удаваанда дискотекалыг, кинодустановкалыг «Клуб туттуна берген. Амгы үеним негелдезин ёзугаар дерээн сценага түгле бот-тывынгыр уран үүл кижилерилер эвес. Москвадан, Ленинградтан келген коллективтер бөзин ойнап болур. Ном полкаларында номнарның саны беш мүң том четкен. Удавас спорт комплекизи база ажыттынар. Ол черге телепрограмма эрте доостур, ынчангаш дыка хей кижи ону көрүп четтикпейн баар. Профком аңаа ёөдө арга тыпкан: видеомагнитофоннар седып алган. Ам геологтар эки домчыдылгаларны бижидип алыр апарганнар. Билиин бедидерин күзээн ажылчыннарга кадрлар белетиээр школаны ажыткан, ону ийи чүс ажыг кижи дооскан.

— Чамдык кижилер мынча дижир-дир! Ямалга олар арага ишпес кижилер болуп турар, а чаңып келген соонда арага садыглаарындан үнмейн баргылаар улус болбазыкпе. Ол мөге чугаа-дыр. Чүгле Кыдыккы Сөңгү чүктүң байдалдарынга эвес, улуг хоорайгада арага ишпейн барып болур дээрзин он чыл дуржулгавыс бадыткал көргүскен—деп, экспедицияның профком даргазы Г. Матвеев чугаалады.— Арага ижери дээрге үеним халас эртирери-дир деп бодалды эзлчегде кижи бүрүзүнге чедирер сорулгалыг турган бис. Арага — шынаал-ла, кадыкшылга-даа хоралыг, өг-бүгеге-даа багай салдарлыг болгай. Кижи бүрүзү хостуг үезин канчаар эртирип турар эвес дээш контроль кылбайн турар бис, ол дээрге оон хүү хөрээ-дир. Ынчалза-даа кижи бүрүзү экспедицияда эки дээш чүгле ажыл үезинде эвес, а хостуг үеде база харыысалгалыг болур. Эзлчег сөөлүнде үеним канчаар эртирер болдур сен, ажылдаарың база ындыг болур болгай. А арага ишкеш чүдеп, баксыраан кижи хей чер-дее орумнай албас, озал-ондак-даа кылып болур.

Профкомнуң пионер лагерининга кыжын организастап турарры ийи хүнүң «надыкшыл» профилактөрийн дыка хей кижилериң сеткилинге таарышкан. Ол хүннерде Тюменьге турган кижилерниң шупту-зун олче чалаар.

Бажыңынче чанар бетинде «Геолого бассейнче, бодунуң командазының футбол маргылдаазынче билеттерни садып ап болур ыяпдыр кылган бис. Театрның болгаш филармониянның администрациязы-биле бистиң активчилериниз дугуржуп алган, чайгы шинперже болгаш концерттерже массалыг үнүүшкүн кылып болуп апарган. Бистиң автотрек-спорт цегизистиң чолаачылары Ортаа Азияның республиканнары-биле таныжарын күзээ берген деп дыңнаваш, дыка ап-рээн бис. Ынчангаш, оларга путёвкаларны тыпкып бердиниз. Олар Узбекистанга болгаш Казахстанга четкеш келгеннер. Күзелдиг кижи бүрүзүнге чүве тарыыр участокту база тускайладыывыс. Бистиң бо дуржулгавыс оске-даа күш-ажылчы коллективтерге дуза болурунга бүзүүзээр бис...

В. ЖИЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

Харасавэй,
Ямал-ненец автономнуг округ.

Социализм чурттарында

МАР-НЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПОЛИТИКАЗЫ

УЛАН-БАТОР. Ында июнь 24-те парлаттыкын үнген кадзэ ажыл-агыйны хөгжүдериниң болгаш чонну аъш-чем продуктулары-биле хандырарын экижидериниң тодаргай сорулгаларын айытпан Программада Моолдуң кадзэ ажыл-агыйын улам-на интенсификастаарын, Экономиктиг Дузалажыгга Чевүлелиниң чурттары-биле кады ажылдажылганы калбартырын көрүп турер. Ол Программаны МАРН ТК-ның чоокта чаа болган пленумунга күлээп алган.

Сөөлгү 15 чылда Моолдуң кадзэ ажыл-агыйының юа фондуларының берык үе катап улгатканын, оон техниктиг тандырылгазы дыка экижээкин, куш-ажылдың будурукчулуг болгаш бедик мергежилдиг кадрлар-биле хандырылганын деминем бедээнин ол документтиг айтып турар. Программада мал ажылының ниити продукциязының өзүлдезин 2000 чылга чедир 30 хуу көвүдедирин көрүп турар. Төрүүр малдың баш санын 12 миллион баш чедир өстүрер. Төрээ дүмүдүнүң бедиринниң үштүн бирин суггарылганың дузазы-биле чедип алыр. Ол ышкаш 1990 чылга чедир 130 мүң га, а бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир — ам-даа 1280 мүң га нүр чөрлерни колдуунда-ла чурттуң чөөн талакы районнарындан тарып, ажыт-палга киирер ужурлуг.

ЧАРТЫК ЧҮС ЧЫЛ БАЙЫРЛАЛЫ

БУДАПЕШТ. Венгрияның савын будурер үлетпүрүнүң эң улуг объектилериниң бирээзи —Сольнок фабриказы тургустунганындан бээр чартык чүс чыл юбилейин демдеглээн. Ол будурүлге черинің туруп келгеин үр-даа болган болза, Венгрияда амгы үеним эң балбаазырагай ындыг будурүлгелериниң бирээзинге санадып турар. Оон чоокта чаа доозулган чаартылгазының ачызында оон күжү чылда-ла 50 мүң тонна саазының кылып үндүрүптер аргалыг апарган.

Фабриканың коллективи бодукун чедишкинниериң оске социалистиг чурттарда, хамыктың мурнунда — Совет Эвилелинде демей будурүлгелер-биле харылзаалың калбарганы-биле холбаштырып турар. Ону тударынга Венгрияның идепкейлиг киржишкени Усть-Илимниң комбинадындан барып турар целлюлоза-биле ол будурүлге чери элээп кеш чылдар күтүндө ажылдап келгеп.

«ТРЕПЧАНЫҢ» БАМ-ГА ПРОДУКЦИЯЗЫ

БЕЛГРАД. Байкал-Амур демир-оруунуң дизель-поездарынга чорудуп бээр аккумулятор батареялары — югославия Гиилява хоорайда «Трепча» заводтуң коллективиниң продукциязының бир хевири-дир.

Ол будурүлге черинің чаңгыс директору Джордже Стефановичиниң СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаавы-биле алырга, Совет Эвилели— «Трепчаның» эң улуг чагыыкчызы боол турар. ССРЭ-же чылда-ла 10 млн. долларның белеп продукциязын чорудуп турар.

Москва болгаш Тольятти, Омск болгаш Красноярск, Воронеж болгаш Иркутск—«Трепчаз» заводтуң хериминиң ишти-нде хааржактардан ол хоорайларның ыяаар бижип каан оттарын көрүп болур.

(СЭТА).

Вашингтон Чоокту Чөөн чүге онза даалгалыг болуктуң хөделип ужурнинге белеткеп алган болгаш «терроризмге удур демисел» дээр чылдагаан-биле ол новыным деенскээрнинге дээрбечи үүлгедиглерни база катап кылырын көрдөг турар. Ындыг болуктериниң ында бар боол туварын АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергер боду бадыткаан.

Эй-Би-Си телекомпаниянның «Парлалга-биле ужуражылыш» дээр программазынга чүве чугаалап тургаш, Пентагонуң башкыңы Каттышкан Штаттар террористерни «илередир» болгаш «оларның планнары чогум кандыгып дээрзин тодарадыр» эң болбаазырагай разведка техниказын болгаш туска шерии кезээнерин ажыглаар турарын дыңнаткан.

Чоокта чаа Бейрутка үлүг күштүг частыышкын болган. Кудумчуларның бирээзинге хей хемчээлдиг частыр чүүлдер долдур дыгып каан автомашинаны чазыдырган болган. 60 кижи өлген болгаш 200 дырээн балыглаанган. Элээн хөө чурттаага бажыңнары чүүрүлгеп.

Ливанның найысылаанынга болган ол ыйлырдың дугайын дыңнаткаш, америк Эй-Би-Си телекомпания, бо чылдың март ийде Бейруттуң Барыын кезээнге база-ла ындыг частыышкын болганының түңнелинде 80 кижиниң өлгенин болгаш 250 кижиниң балыглаанганын дыңнаткан. Телекомпания чазылдырыышкынны организастаарынга ТРЭ-ның киришкенин айтып турар. «Терроризм-биле демиселдиң» ындыг ээлчегниг үүлгедишкинин белеткээрибиле АКШ-тың чүүсүй шерии кезээнерин» ам база будуу ажыдап туруп магат чок.

ЧУРУКТА: бо хамгалавчыттың холдарында — Бейрутка болган частыышкынга төвөрүлгөн кижи-дир.

АФП—СЭТА-ның фотозу.

⊙ 1.280 мүң гектар кур черни ажыглалга киирер. ⊙ Саазын кылыр улуг төпте. ⊙ «Унитаның» фестивалы үргүлчүлевишаан. ⊙ Америк тайбың талалакчыл а р ы н д а. ⊙ Индий самолёттуң чазылганы.

Допчу медээлер

КОММУНИСТЕР СОЛУНУНУҢ ФЕСТИВАЛЫ

РИМ. (СЭТА). Италиянның Коммунистиг партиязының парлалга органы — «Унита» солунның итали Кальяри хоорайда (Сардиния ортулуктуң административтиг төвү) боол турар фестивалының колла кичээгейн тайбың дээш, боо-чепсектиг эндере будурерине удур демиселдиң темазынче углаган. Ол болза, солунның Феррара хоорайга (Эмилия-Романья область) сентябрь айда ниити-национал байырлалы-биле доостур ужурлуг «Унитаның» элээн хей черлерге болур фестивальдарының национал хемчээлдит бир-ле дугаар фестивалы боол турар.

Кальярида фестиваль: «Хамыктың мурнунда кижи: тайбың, ажыл, демократия: дээ девиз биле эртип турер.

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ ХУРАЛЫ

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Сан-Франциского болгаш Берклиге (Калифорния штат) АКШ-тың Тайбың чөвүлелиниң хураазы боол эртken. Аңаа америк тайбың талалакчыларының чаңгыс ээй фронтузун тургузарынга дузалаар ужурлуг хемчеглериң калбак программазын күлээп алган. Делегейниң дүшкүүдүүг чоруун болдурган болгаш термоядролуг айыылхалаттың айыылын улгаттырган Рейганның администрациязының агрессчи дештыкы поляитиктиг утпаныышкынынга удур демиселди күштелдирериниче хуралдың киржиччилери чурттуң хей-ниитизин қыйгырган.

ЧАА МЕСИЛДЕЖИИШКИННЕР

ХАРАРЕ. (СЭТА). Мурнуу Африка Республиказа эрткен дыштаныр хүннерде полициябиле апартеид өзүү-чүрүмүнге удур массалыг төлээзшкиннерниң киржиччилериниң аразынга кадыг-дошкун месилдежиишкиннер база катап болгулаан. Шаажылакчылар чыскаалчыларже база катап чеңгыс эвес удаа боолеп турганнар. Оон түңнелинде бир африкан аныяк оон өлүртнеп, апартеидче удур он-он демиселчилер аар балыглаптан. Тудуп хорудгавышкыннерны кылган. Сөөк-азы ылтаачыларының төлевилел алганы олурукчу идегеттерни апартеидке удур шимээшкиниң бир ахтывизинниң бажыңын гранатолар-биле хөме октаан. Бир кижи балыглаанган. Мурнуу Африканың демократтыг органнзациялариның төлээлеккиннерни оң дээрге, сөөлгү каш хүннерде сөөк-азы ылгаар чорукка удур организациялариның удурткучуларынга үш дугаар өнчүк-чөңгээнг халдавышкын боол турар дээш.

ХАЛАПТЫГ ҮҮЛГЕДИГ

ДЕЛИ. (СЭТА). Ирландияның эриктериниң ыырынга айылга таварышкан индий «Боинг-747» авиалайнериниң чүүра дүшкени диверсияның түңнели болган. Чүрттүң хамааты үжүр чүүлүкүң теогузунде эң улуг болгаш 329 кижиниң өлгени ол айылдыг халаптың дугайын дыңнаткаш, индий солуннар ындыг түңнелди кылган.

Монреаль — Лондон — Бомбей аразынга ужудуушкун кылып чораан самолёттуң кудуруң кезээнге бомба күштүүбиле чазылган деп, «Таймс оф Индиа» солун бижээн. Авиалайнериниң экипажы эфирже айыыл болганын медээлеп берип безин четтикпээн. Эксперттерниң бодап турары-биле алырга, частыышкын дыка бөдиже болган, ынчангаш самолёттуң бузундулары океанче кээп дүшкүлээн.

Индияның ЮНИ информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, «Эйр Индиа» авиакомпанияның самолёдуңуң чазылганы дээш харыысалганы Бүгү-индияның сөөк студентилер каттыжыышкыны бодунга алган. Ол организациялың кежигүннери Индияның албан чөрлериниң төлээлеккиннеринге болгаш хамаатыларынга удур хей сөөлүг диверсиялерге киржип келген болгаш ону чазак хорун кааи.

ШЫН

4-ку ағын 1985 ч. июнь 27.

МООЛДУҢ ЧУРУЛГА УРАН ЧҮҮЛҮНҮҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИНДЕ

МАР-ның Тыва АССР-га Хүннериниң эң чайыннаачан болгаш солуы, хөй көрүкчүлерни хаара тутқан делгелгелериниң бирээзи — Моолдуң чурулга болгаш уран-каастаалга чогаалдарының делгелгезин болган. Кызылда Чурукчулар башкымның делгелге залдары бо хүннерде хөй көрүкчүлерни хаара тудуп турар.

Делгелгеде эрте-бүрүнгү, билдинмес авторларның торгу-маңныкта сиилбил даараан бурган-чүдүлге темаларынга чүүлдериниден эгелээш, ында киржип турар эң аныяк. 1955 чылда төрүттүнген Ч. Пүрзбжалбуганың моңгүнден сиилбил, дыка уран шевер кылганы хөгжүм хомдужугажыгга чедир кааставга-шимелде уран чүүлү. ол ышкаш МАР-ның улустуң чурукчузу А. Сэнгээцохмоның [1917 чылда төрүттүнген] «В. И. Ленин-биле ужуражышкын» деп репродукциязындан эгелээш, Ч. Жаргалдың [1952 чылда төрүттүнген] «Бистиң тайбыңга ынак политикавыс» деп чүрүүнга чедир дыка байлак чурулга чогаалдары делгеттинген.

Делгелгеде чуруктар Моол Арат Республиканың амыдыралының үе-чадаларын барык шуптузун көргүскен деп чугаалап болур. Улустуң уран чурулгазы Моолга кааставга-шимелде чогаадылгаларындан эгелээнин оон дораан-ла эскерип болур. Моолдуң улустуң чурукчузу, МАР-ның Күрүне шаңналының лауреады Д. Амгаланның, чурукчулар М. Бутемжанның, Н. Сандагсүрэнниң болгаш өскелернин-даа ажылдары чогум-на өөрэ үндезилеттинген боп турар.

Делгелге залында барганнарның хөй кезии амгы үеде Моолдуң чурулга уран чүүлүнүң эң сураглыг ажылдакчыларының бирээзин Күрүне шаңналының лауреады Н. Цултэмниң чуруктарының мурнунга чыглып, үр-ле доктаал, дыка сонуургал көрүп турарлар. Оон «Сухэ-Баторнуң портрединде» моол улустуң революциязының баштыңының ханы бодамчалыг, кижизиг болгаш тура дүшпес, шинчпирлиг арын-шырайы эң-не уран-мерген бийик-биле чуруттунган. Ол-ла алдарлыг чурукчунуң «Кезээде кадыг», «Кыйгырыг» дээш ажылдары, өске-даа пейзажтары базала онзаланып, кичээнгейни хаара тудуп турар. Чүгүрүк аът мунган дайынчы хып дээн аныяк эр, үгүлзалар ышкаш, херелдендир тарап чоруткан чалбыыш оттарның аразы-биле бир холунда кызыл тукту тутказ, революцияже чонну кодүрер дээш туңну этсип, аалчаринарны кезий хап турар. Оон утказы — шымап-ла дыка ханы, көрүкчү бүргүзү ол «Кыйгырытны» дораан-на эскерип, харын-даа «дыңнап каарга» деп чугаалап болур-дур.

Сураглыг пейзажист, МАР-ның уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Моолдуң Чурукчулар эвилелиниң шаңналының лауреады М. Цэмбелдоржуң база-ла моол чаңчылга үндезилеттинген деп болур чурулга чогаалдары төрээн черии көргүскен тоолчургу, каас-чараш, кайгамчыг хөй өңнер-биле тургустунган. Национал аян-биле кылган чогаалдарга ол ышкаш чурукчулар Ч. Базарваның, Г. Цэрэндондогтуң, Ц. Доржтуң чуруктары база хамаарыжыр.

Европа живописиниң аянының школазындан амгыда «монгол зураг» дээр классиктыг уран-чурулга Моолда неп-терең-гейни делгелгеден тодарган боол турар. Ол будуктарның өң-бөзүнү, онзагайы-биле ылгалып турар. Ындыг арга-биле уран-чурулга чогаалдарын тургузары нарын ажыл. Композициялары онзагай болгаш ажыглаан угулза-кааставталары тускай. Ол эрте-бүрүнгү моол чурулга уран чүүлүнүге революция соолунуң чурукчулары Б. Шарав, Д. Дамдинсүрэн, Д. Манибадар болгаш өскелер-даа чаа аянышчын кирип, социалистиг утка-шынарлыг чурулга чогаалдарын тургузуп эгелээннер. Амгы үеде оларның соон эдерген» аныяк чурукчулар Ц. Даваху, Р. Лхамсүрэн, Н. Сандагсүрэн болгаш өскелер-даа эң талантылыг, национал онзагай байдалдыг, амгы үениң чурук чогаалдарын делгелгеде бараалгаткан.

Өске залда моол графиканы көргүскен. Ол салбырда сураглыг графиктер Д. Амгаланның, Б. Балданның, Ч. Будбазарның болгаш өскелерниң-даа ажылдары делгеттинген. Олар бурунгу моол графиканы ажыглаавышаан, чаа аргалар-биле ажылдап, амгы үениң аас-кежиктиг амыдыралын каас-чараш өңнер-биле тодаргай көргүзүп туроолар.

Моол чурукчулар шаг-шаандан бээр боду чайгаар бүткен өңнүг будумелдерни суг-биле кольп тургаш, олардың-биле чурулга чогаалдарын тургузуп келгенин билдиңгир. Бо хүннерде дыка хөй чурукчулар ёзулуг европейжи акварельди калбаа-биле ажыглап, пейзажтарны, көдээниң амыдыралын болгаш амгы үениң сайзыраңгай үлегүр бүдүрүлгелерин хөй чүүл көргүскеннер. Ол темаларга чуруктар залда хөй. Ылаңгыя МАР-ның улустуң чурукчузу, Күрүне шаңналының лауреады Л. Гаваның чуруктарын көрүкчүлер онзалап айтып турарлар. Оон «Кинометачинээ дег чуруу онзагай: үш геведе аппаратураны чүдүрүп алган, ол «чырыдыкчы» Моолдуң бир-ле кадыр-берт даглыг оруу-биле залдарже бар чыдары илдең. Ол далашкан чүве дег — хүн сөөлзүрел, амыр дүжүп кел чыдар: кино үндүрер үе келген!

Моол өңнүктерниң Тывага Хүннериниң чурулга уран чүүлүнүң делгелгезиниң бир онзагай чүүлү XVIII чүс чылдан эгелээш, XX чүс чылга чедир торгу-маңныкка уран сиилбилге, хүлер, моңгүнден шуткулга чогаалдары онза черни эзлеп турарын үстүнде чугаалаан болгай бис. Ындыг сиилбилге-графика аргазы-биле чурукчу Ц. Давахүнүң «Найырал» деп аппликациязы онза солун. Ында моол-совет найыралдың бүгү талаларын көргүскен. Композицияның ортузунда моол гаш совет космонавтар, а оларны долгандыр янзы-бүрү националдың кижилерни чыылган, баңыр-наадым ёзузу-биле, өөрүшкүүлүг арын-шырайлыг, омак-тоглуг, тайбың-шөлээн үеде чурттап турарын көргүскен. Ында кижи бүргүзүнүң ажыл-чанды, кеткен идик-хевиниң онзагайы кижи караанга дораам-на эскертинер. Ол болза МАРН-ның болгаш СЭКП-ниң тайбың политиказын, делегейге быжыг тайбың дээш, космосту чүгле тайбың сорулгага ажыглаары деп совет болгаш моол улустарның салган сорулгазын онзалап көргүскен, амгы үениң моол чурулга уран чүүлүнүң бир чогаалы-дыр.

Моол чурулга уран чүүлүнүң делгелгезинден Кызылдың чурттакчылары болгаш аалчылары-даа амгы үениң социалистиг Моолунуң культуразының кайы хире бедикте четкенин, улустуң ёзулуг мастерлеримин аас-кежиктиг моол амыдыралды, совет-моол найыралды болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажыларын өң чоок көрүп, танышканнар.

С. ТАС-ООЛ.

Сэнгийн Эрдэниэ 1929 чылда МАР-ның Хэнтий аймактың Биндэр сумузукга малчын ораттың өг-бүлезинге төрүттүнген. 1955 чылда Чойбалсан оттыг күрүне университединг дооскан. Чогаадыкчы ажылын 1949 чылдан эгелеп, «Хөөгү чүртүүгө чораш...» деп баштайгы шүүлттер чыындызын парладып үндүрген. Чогаалчы С. Эрдэниэниң шүлүктерни Г. Санчаа очулдурган.

КҮЗЕЛ

Кадырган каң кадыг даштың
Кагер орта чалбыыш чаштап,
Карацгыда чырыш дээри —
Каректерге чайыннаныр.

Оттуг даштың чаштанчызы
Одаг болуп хүүлары дег,
Карак чиеш аразында
Кадыг даштың эзилдирилгээ.

ОМАК ШҮЛҮК

Сеткил-сагыш хөлзөл көзүмге,
Чавгай күзел төрүттүнүп,
Секунда санап согар чүрээм
Чалыы хевээр чоруп чораан.
Ийи боттуң ынакшылын
Идегелдиг камнап чоргуун.
Күжи дээштиң чүткүп чоруур
Күзел-соруум үлам хайның.
Алыс ижим, алдар-адым—
Амыдыралга шолбан болзуң,

ООЖУМ ШҮЛҮК

Үжен харга чедир чурттаан,
Үрей кеткен идиим-ле хөй.
Карааң шозу бүлүртүүлеп
Казыыр кестүк кеткөжемге,
Өрү бедип үжар дивейн,
Алдын довурзак кедер дивейн,
Алдар-адымны-алгытпас мен.
Оон чүнү каичаар сен дизе,
Оожум топтуг чаңгыс сөзүм:
Хөйнүң соонга чыдып каарын күзевес мен,
Хөлеге дег чоруурумну бодаваас мен.

С. ЭРДЭНЭ.

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге Хүннери доостуң турар. Уран чүүл мастерлериниң концерттерни хөй кижи көргөн, моол чогаалчылар, чурукчулар болгаш өске-даа чогаадыкчы ажылдакчылар-биле ужуражышкыннар эрткен. МАР-ның хөгжүлдезин көргүскен делгелгелерге хөй кижи чораан.

Моол өңнүктер республиканың чамдык районнарынга барып, бүдүрүлгелерге, ажыл-агыйларга оюн көргүзүп, ужуражышкынналарны эрттиргеннер. Оларны каза-даа чылыы-биле уткуп ап, өөрүп четтиришкинниң сөстерин сөглеп тургулаан.

ЧУРУКТАРДА: МАР-ның улустуң артизи Д. Жаргалсайхан көрүкчүлерге аян тудуп тур: болүк моол артистер—[оң талаадан] Күрүнениң академиктиг опера болгаш балет театрының артистери О. Ганбаатар [МАР-ның улустуң артизи], Ю. Оюун [республиканың алдарлыг артизи, Улустуң Улуг Хуралының депутады], опера болгаш балет театрының ыраажызы С. Жаргалсайхан, концертмейстер С. Уртнасан, оң-ла театрның ыраажызы Ч. Мунхшүр болгаш сураглыг ыраажы, МАР-ның улустуң артизи Х. Уртнасан.

КАЯА ӨӨРЕНИРИЛ?

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы

хүндүску, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга студентилөөр түлээп алырын чаралап турар.

Автотранспорт факультединге: «Автомобильдээ болгаш автомобиль ажыл-агыйы» мергежилге.

Тудут факультединге: «Улеттүр болгаш хамаатыг тудуг» мергежилге.

Өөредилгениң кежээки хевири: «Автомобильдээ болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Улеттүр болгаш хамаатыг тудуг» мергежилдерге.

Өөредилгениң бот-өөредилге тевиири: «Автомобильдээ болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Улеттүр болгаш хамаатыг тудуг» мергежилдерге.

Билдиринишкинниң болгаш түлээп алырының шылгалдалавы дараазында түүсаалавда түлээп алыр:

Хүндүску салбырга: билдиринишкиннер түлээп алыры июнь 20-ден 31-ге чедер; киреринин шылгалдалавы августун 1-ден 15-ке чедер, институтка кирер самавры — августун 16-дан 20-ге чедер.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга: билдиринишкиннер түлээп алыры июньның 20-ден августун 31-ге чедер; киреринин шылгалдалавы: АТ факультединге —сентябрь 1-ден 15-ке чедир, УХТ-га — сентябрь 1-ден 15-ке чедир.

Киреринин шылгалдалавының үезинде телевиирлиг бетпекел курузун ажыдарының үелери:

хүндүску салбырга — июль 25-те;

кежээки болгаш бот-өөредилге үлбыларынга — августун 25-те.

Институтка кирип турарларның дужаар шылгалдалары: физикага (аас-биле), математикага (аас болгаш бижимел-биле), оорус дылга болгаш литературага (чогаадыг).

Ортумак школаны доозавда алдын медаль-биле шаңнатканнар азы ортумак тускай өөредилге черии шын ирал диплому-биле доосканнар эртемнерниң биээзинге — физикага (аас-биле) киреринин шылгалдавазын тудар. Бир эвес олар киреринин шылгалдазының үезинде ол эртемге шылгалдаңы «тергиин эки» демдекке дужааган болза, оларны оон ыңай киөеринин шылгалдалавындан хостаар, а бир эвес олар «эки» азы «ортумак» демдектерни алган болза, аттаан бүгү эртемнерге шылгалдаларны дужаар.

Ортумак билиг дугайында документизинде 4 болгаш 5 демдектерлиг кижилер ийи эртемге — физикага (аас-биле) болгаш математикага (аас-биле) киреринин шылгалдаларын дужаар. Олар бир эвес ниитизи-биле 9 балл алыр болза, оон ыңай шылгалдалар дужаавындан хостаглар.

Институтка кирип турарларның конкурс ёзугаар шилиишкинин киреринин шылгалдаларының үезинде алганы демдектерге үндезилеттинген балларның ниити санын ёзугаар кылыр.

Хүлээп алыышкын дугайында билдиринишкинни институттуң ректорунуң адынга шилип алганы факультедни болгаш мергежилин айытказ, дараазында документилерни кошкаш, чорудар: сеолгу үеде ажылдап турганы будуруге удуртукчузунун, партия организациязының секретарының болгаш профзавилел организациязының даргазының, ниити билиг школазы доосканнар — директорнуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының шынзыдын, ат салганы характеристика-рекомендациязын (ССРЭ-нин Чепсектиг Куштеринден халашкан дайынчыларның шеңг кезектеринің командыпал черлеринден характеристика экээзин албан эвес); ортумак билиг дугайында документ (боду); тускай ортумак өөредилге черлерин доосканнар — диплом (демдектерни ушта бижиир); алды фото-чуруг (барт чок тыоттырган, 3х4 см. хемчээлдиг); күш-ажыл дептеринден ушта бижилге; эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

Паспоотту болгаш шеңг биледин боду көргүзер.

Документилер кошкан билдиринишкинни чорудар адресте: Кызыл хоорай, Тыва АССР, Рабочая кудумчузу, № 4 бажың.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОММИССИЯ.

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ

1985-86 өөредилге чылында 10 класс дооскан билиглиг ослдарны болгаш кыстарны дараазында мергежилдерге өөредири-биле хүлээп алырын чарлап турар:

— **фельдшер салбыры** — өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

— **сестра салбыры** — өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

— **акушер болуу** — өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай.

Билдиринишкиннерни августун 14-ке чедир хүлээп алыр.

Өөренирин күзээнмер дараазында документилерни дужаар:

1. Билиниң дугайында аттестат.

2. Ажылдаар черинден азы школадан характеристика.

3. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

4. Ажылдап турган болза, күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

5. 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруг.

6. Өг-бүлезиниң байдалының дугайында шынзылга.

Киреринин шылгалдалары августун 1- ден эгелээр.

Адрес: Кызыл, Кечил-оол 2 «а», хүлээп алыр комиссия. Телефоннар №№ 2-41-19, 2-10-28.

Тыва АССР-ниң Харылзаанаың будуруле-техниктиг эргелели

1985—1986 өөредилге чылында Новосибирскиде харылзаанаың электротехникумунга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

1. **Хүндүску салбырга** (шуут өөреннир).

Долу эвес ортумак школа доосканнар дараазында мергежилдерге өөренип болур:

1. Радиохарылзаазы болгаш радиодамчыдылгазы (РС).

2. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТПД).

3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (МЭС).

4. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭС).

Өөреннир хуусаазы — 3 чыл 10 ай.

Ортумак школаны доосканнар дараазында мергежилдерге өөренип болур:

1. Радиохарылзаазы болгаш радиодамчыдылгазы (РС).

2. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭС).

3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (МЭС).

4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТПД).

Өөреннир хуусаазы — 2 чыл болгаш 8 ай.

Техникумнуң хүндүску салбырын дооскан аныяк специалистерни телеграфтың, хоорайлар аразының телефон станцияларынче, радиодамчыдылга болгаш радио хүлээп алыышкынының төптеринче, харылзаанаың районнар белдирлеринче, телевидение төптеринче болгаш «Орбита» станцияларынче, телеателелерже, харылзаа аппаратуразын кылыр заводтарже, телевилел, тудуг-монтаж организацияларынче болгаш эртем-шинчилел институттарының лабораторияларынче ажылдадып чорудар.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНЫҢ ЧУРУМУ

1. Харылзаа техникумунга ССРЭ-нин 30 хар чедир назылыг эр-хөрээжен хамаатыларын, а бот-өөредилгеге — ортумак болгаш сес чыл школазы дооскан билиглиг назылыг хар-ларын хүлээп алыр.

2. Ортумак школаны дооскан кижилер литературага (сочинение), математикага (аас-биле) шылгалдаа тудар.

3. 8 класс дооскан кижилер орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) киреринин шылгалдазым дужаар.

4. **Техникумга кирерде дараазында документилер херек:**

а) Билиниң дугайында документ (боду).

б) № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.

в) будурулге удуртукчузунуң шынзыткаңы күш-ажыл дептеринден (2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыглар) ушта бижилге.

г) будурулгелерден өөредип чоруткан кижилер—чаңгыс хай майык өзугаар өөредип чоруткан бижик.

д) 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чуруг.

5. Конкурс чокка хүлээп алыр кижилер:

а) будурулгедеп өөредип чоруткан кижилер.

б) шериг албанындан курлаварже халашканнар (халашкан соонда 2 чыл иштинде).

в) 2 чылдан эвээш эвес күш-ажыл стажтыг кижилер.

6. Киреринин шылгалдазы чокка хүлээп алырлар:

— мактал бижиктер болгаш медальдар-биле шаңнатканнар;

— профтехучилищелер доозарда шылгарап дипломнарын алганнар;

— ортумак школа доозарда «Чамдык эртемнерни өөренирин онза чедишкинниң дээш» (математика азы орус дыл азы литература) шаңнатканнар болгаш ол эртемнерге конкуг эки демдектерни айытказ документилерлиг кижилер.

— курлавырже «кадыының Байдалы-биле, назы-харын азы штат кызырылганы-биле халашканнар (халашкан соонда 2 чыл иштинде).

Техникумга өөредилге сентябрь 1-де эгелээр.

Багай эвес өөреннир сургуулдарга бүгү курстарга ийда 30 рубль стипендия төөр.

Техникум чаагайжыды тутунган общежитилиг.

II. Бот-өөредилге салбырынга:

Долу эвес болгаш долу ортумак школа доосканнар дараазында мергежилдерге өөренип болур.

1. Радио харылзаазы болгаш радиодамчыдылгазы (РС).

2. Автоматтыг электри харылзаазы (АЭС).

3. Хөй шугумнуг электри харылзаазы (МЭС).

4. Телеграф харылзаазы болгаш медээлер дамчыдылгазы (ТПД).

5. Почта харылзаазы (ПЧ).

Өөреннир хуусаалары:

а) ортумак школаны доосканнар техниктиг мергежилдерге 2 чыл 10 ай. Долу эвес ортумак школа доосканнар — 4 чыл 9 ай.

б) ортумак школаны доосканнар почта харылзаазынга — 1 чыл 10 ай. Долу эвес ортумак школа доосканнарга 3 чыл 9 ай.

ХҮЛЭЭП АЛЫР ЧУРУМУ

Билдиринишкиннер киирери 1985 чылдың июль 31-ге чедер. Киреринин шылгалдалары августун 1-де Кызыл хоорайга эгелээр.

ДОКУМЕНТИЛЕР ЧОРУДАР АДРЕС: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 53, тел. № 2-48-12. Тыва АССР-ниң харылзаанаың будурулге-техниктиг эргелели, кадрлар кылдызы.

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНАҢ БУДУРУЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ

Улан-Удэниң харылзаанаың электротехниктиг техникумунга 1985—1986 өөредилге чылында 8—10 класс доосканнарны шуут болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга дараазында мергежилдерге өөредири-биле чыырын чарлап турар: **автоматтыг электри харылзаазы; хөй шугумнуг электри харылзаазы; районнуң электри харылзаазы; радиофикация; почта харылзаазы.**

Өөреннир хуусаалары:

долу эвес ортумак школе доосканнар — «районнуң электри харылзаазы болгаш радиофикация», «автоматтыг электри харылзаазы» мергежилдерге шуут өөреннир салбырга — 3 чыл 10 ай; «автоматтыг электри харылзаазы мергежилге шуут өөреннир салбырга — 4 чыл 10 ай.

Ортумак школа доосканнар —«автоматтыг харылзаазы», «хөй шугумнуг электри харылзаазы» мергежилдерге—шуут өөреннир салбырга 2 чыл 8 ай. бот-өөредилге салбырынга — 2 чыл 10 ай; «районнуң электри харылзаазы болгаш радиофикация» мергежилге—чүгле бот-өөредилге салбырынга—2 чыл 10 ай; «почта харылзаазы» мергежилге — шуут болгаш бот-өөредилге салбырларынга —1 чыл 10 ай.

Салбырларга ийилдирзинге киреринин шылгалдалары 1985 чылдың августун 1-ден 3-кедир болур. Долу эвес ортумак школа доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), ортумак школе доосканнар — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (аас-биле) шылгалда дужаар.

Ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг болгаш халашкан дайынчылар техникумга киреринин чингелделерлиг болур.

Техникумга өөренип киреринин дараазында документилер херек: билдиринишкин, 8 чыл азы ортумак школа дооскан документ (боду), № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чуруг, бир эвес ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес болза, будурулгениң азы албан черииниң, совхоз директорунуң ат салып, шынзыткаңы күш-ажыл дептеринден ушта бижилге. Паспоотту, шеңг биледин азы кинр биээзин черечирелди боду көргүзер.

Киреринин шылгалдаларын Кызыл хоорайга хүлээп алыр. Документилерни чорудар адрес: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 53, Тыва АССР-ниң харылзаанаың будурулге-техниктиг эргелели, кадрлар кылдызы, телефон № 2-48-12.

ТВ

ИЮНЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. телефильмнер. 9.30 — Дириг амытаннар делегейинде». 10.30— «Грядущему веку». 2-ги сериязы. 11.35 — 11.40 — Медээлер. 16.05 — «Кортик». 3-ку сериязы. 17.15 — Телемомерк. 17.40 — М. Брук. Концерт. 18.00 — Кижи болгаш хоойлу. 18.30 — Док. фильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00—Мультфильм. 19.10—«Набирая ускоренна». 19.55 — «Грядущему веку». 3-ку сериязы. 21.00— «Ye». 21.35—00.25 — Балет артистериниң Москвада V делегей конкурузунуң түңнел концерти. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Любви верная». Н. Б. Долгорукова дугайында эртем-нептерелдиг фильм. 8.35— Фильм-концерт. 9.00 — «Чтобы поле было плодородным». 9.30 — Концерт. 10.05 — Вьетнамның куклалар театры. 10.35 — Школачыларга анатомия болгаш гигиена дугайында. 11.05 — Испан дыл. 11.35 — 12.45— «Третьего не дано». Тайылбырлыг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 18.00 — Медээлер. ●

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Школачы амыдырал». 18.50— Уругларга фильмнер. 19.20 — «Азия говуп». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклималар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», 20.15 — «Архангельское» музей-усадьба. 21.00 — «Ye». 21.35— «Только вдвоем». Уран-чечен фильм. 22.50 — Эртем-нептерелдиг фильм. 23.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Динамо» (Тбилиси); «Динамо» (Минск)—«Спартак».

Ойаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың кужу секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5, чамдык черлерге 0 градус болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 8—10, хүндүс 21—23 градус чылыг болур.

ЯРМАРКАЖЕ ЧАЛАЛГА

Кызылдың автомобильдерге техниктиг хамдырылга станцизы 1985 чылдың июнь 29—30 хүннеринде бүгү марканың чиик автомобильдеринге артын кезектерин седарының ярмарказын 10-дан 16 шакка чедир эрттиреринге чарлап турар.

Ярмарканың болур черн: Заводская кудумчузунда № 38 бажың, «Автотехснаб»-тың КМТС-зиниң девискээрниниң чаны.

Бистиң ярмаркавысче чалап тур бис.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Агония» 11.20, 14.10, 17.20, 20.20, **«Подслушанный разговор»** 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Черный коршун» 14.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Парашютисты» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Груз без маркировки» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Без паники, майор Кардаш» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адреси: 667000, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариатның 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үдеттүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуу киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; көзээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуу келбейи баргаага 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуу неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3059.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкинболгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00142.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 149 (12839) | 1985 чылдың июнь 28, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кепеек.

КИЕВКЕ РЕСПУБЛИКА АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

КИЕВ. (СЭТА). Июнь 27-де аңаа республиканың партия организациязының активиниң хуралы болгаш, орта СЭКП ТК-га чөвүлел хуралга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле ажылдап кылганы айтышкынарны, 1985 чылдың болгаш иниткизи-биле беш чылдың социал-экономиктиг хөгжүлдениң планнарын чедиишкинниг доозар талазы-биле сорулгаларны амыдыралга херек кырында боттандырарының айтырыгларын бүгү талалыг чугаалажып көрген. Эргелеп башкарылганы, организаксчы болгаш политиктиг ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдарының СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң айтырыгларынче улуг кичээңгейни салган.

Актив хуралынга партия обкомнарының бирги секретарьлары болгаш облүүскомнарның даргалары, Украинаның Компартиязының ТК-зының, УССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң, УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профукрчөвүлелдиң ЛКСМУ ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары болгаш партия организацияларының секретарьлары, хей-хей каттыжышкынарның, будүрүлгелериниң, колхозтарының болгаш совхозтарның, эртем албан черлериниң удуртукчулары болгаш парторганизацияларының секретарьлары, будүрүлге мурнакчылары, чогаадыкчы интеллигенциянның төлээлекчилери олурушканнар.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий чүве чугаалаан.

Хуралдың хүн чурумунуң айтырыгларын чугаалажып көрүнге партия Донецк обкомунуң бирги секретары В. П. Миронов, Киевтиң станок будурер каттыжышкынының чиңгине директору В. Н. Кальченко, УССР-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, УССР-ниң ЭА-зының материаловаззавание институдунуң директору В. И. Трефилов, «Донецкуголь» каттыжышкынының «Трудовская» шахтазының арыглал уургайының даг ажылчыннарының бригадири А. Д. Полищук, партия Одесса обкомунуң бирги секретары А. П. Ночевкин, Днепропетровск областың Криничан районунуң «Украина» колхозунуң даргазы Е. Г. Журавель, партия Черкассы обкомунуң бирги секретары И. К. Лутак олар киришкеннер.

• • •

Ол-ла хүн М. С. Горбачев Киевтен Москваже чорупкан. Аэродромга ону В. В. Щербицкий, УССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы В. С. Шевченко, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшко, өске-дээ партия болгаш совет ажылдакчылар удээннер.

• • •

Москвада аэродромга М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, өске-дээ эштер уткаан.

(СЭТА).

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫНГА— АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ ДЕТКИМЧЕЗИ

М. С. Горбачевтуң Днепропетровскиге чоруп турганы

ДНЕПРОПЕТРОВСК. (СЭТА). Июнь 26-да Киевтен Украинаның ол эң улуг үлетпүр төвүгге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий олар чеде бергеннер. Аэропортка оларны партия Днепропетровск обкомунуң бирги секретары В. Г. Бойко, облүүскомнуң даргазы Ю. П. Бабич, хоорайның болгаш областың өске-дээ партия болгаш совеҗ удуртукчулары утпаан.

Днепропетровскиниң Г. И. Петровский аттыг металлургия заводу — совет машина тудуушкунуңга каңны, прокатты, шойму кылып үндүрериниң талазы-биле эң улуг будүрүлге черн. М. С. Горбачев аңаа чораанының үезинде домна болгаш демирни сорттап прокаттаар цехтерге барган. Ажылчыннар, специалистер, партия ажылдакчылары-биле беседээларга будүрүлгениң ажыктыын үргаттырарынга, продукцияны кылып үндүрериң көвүдедиринге болгаш шынарын бедидеринге эрегжок чугула курлаавырларны ажыглаарынче кол кичээңгейни үгландырган. Ол дээрге улус ажыл-агыйын интенсификастаарының хей-хей чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң дүлүүрү боол турар.

Ол будүрүлге черн, чүрттүң бүгү кара металлургизы-биле бир демей, техниктиг эде деришкинниң темпизин дыка шапкынчыдар үжүрлүг. Заводтуң директору В. И. Деревянко будүрүлге черинің коллективинин, коммунистеринин ол угланышкын талазы-биле боттандырып чорудуп турар ажылдарының дугайын чугаалаан. Ынчалза-даа чамдык участоктарның эргижирээн деригеркелдери будүрүлгениң бүрүнгаарлаарынга шаптыктап турар. Ону септээринге эвээш эвес акша-харыңнын чарыгдаар үжүрга таваржыр апаар, ынчалза-даа ол арга айтырыгны туюлунга чедир шиитпирлээринге чедирбейн турар. Ынчангаш заводту чаартыры эргежок чугула. Ол ышкаш продукция будүрерин көвүдедир дизе, ол будүрүлге черин шынарлыг кокс-биле, чиг эт-биле четчир санныг кылдыр хандыраар үжүрлүүн демдеглээн.

Ооң соонда металлургтарның Күлтура ордузунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының завод коллективи-биле ужаарыжыышкыны болган. Ону будүрүлгениң партком секретары В. Ф. Марченко ажыткан. Ол М. С. Горбачевка сөс берген.

Ооң соонда Горбачев Днепропетровскиниң Г. И. Петровский аттыг металлургия заводунуң коллективи-биле ужаарыжыышкынга киргеннер. Ол үеде ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчылардың, конструкторларның, технологтарның, экономистерниң, партия, комсомол организацияларының ачы-харыызазы бар дээрзин чиргинниг чок. Силерниң хүрээлеңнерде ажылдап турар ийи чүүл болбайн, коммунистер дээрге —чаагай ажылхеректериң болгаш эгелээшкиннериң амгы үеде ёзулуг организакчылары-дыр деп чүве тодаргай-дыр.

Заводтуң дугайында, ооң ажыл-херектериниң дугайында чугаалаан чүүлдер силерге чаа чүүл болбайн турарын эки билип тур мен. Ол бүгүнү силер эки билир силер. Ынчалза-даа силерниң коллективиңерниң ажылындан, ооң чеднишкиннеринден бистиң ооң өске муң-муң будүрүлгелеривистиң, ол хамаан чоң бүгү чүрттүң-даа амыдыралы суг дамдызы дег чайыннандыр хөстүп турар боорга, ол дугайын чугаалаарын күзээн мен. Чүгле чеднишкиннер эвес, харын база шаг-үениң, экономиканың, бүгү совет нинтилелдиң хереглелиннің негеп келгени чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлээри-биле холбашкан айтырыглар база көстүп кээп турар.

Мындыг утка-биле алырга, бистиң ужуражыышкынывыс Төрээн чүрттүң төөгүзүнүң харыысалгалыг үезинде эртип турары чугула боол турар. Бистер амгы үеде ТК-ның апрель Пленумунуң ажылдап кылганы чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң программазын херек кырынга каанаар күүседирил дээш шүптүвүс ажылдап турар болгай бис.

Ооң утказы билдингир: бистер моон-даа соңгаар совет кижилериң амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын экижидериниң, амыдыралды социалистиг оюр-хевирин бүгү талалыг сайзыраңгайжыдарының оруу-биле чоруур, чүрттүң камгалалын чогуур деңнелге тургузар. делегей ареназынга социализмниң туружун быжыглаар апаар бис.

Ону чедип алырда, бистиң экономикавыстың хөгжүлдезиниң темпизин шапкынчыдар, ону улам-на ажыктыг, а бистиң ажылывысты — улам-на будүрүкчүлүг болдурары эрежок чугула. Ону канчап ынчаар кылырыл? Бистер ТК-да болгаш чазакта: кол арга—эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир деп санап турар бис.

Чоокта чаа Төп Комитетке ол айтырыг талазы-биле чөвүлел хурал болган. Ооң түңнелдери болгаш кол-кол идеялары-биле силер танышкан боор силер деп бодап тур мен, ынчангаш ону катаптаары чугула эвес боор. Аңаа чүрттүң салым-хуузу, бүгү нинтилелдиң болгаш совет өг-бүле бүрүзүүң чаагай чоруу оларны шиитпирлээриниң хамаажыр бистиң хөгжүлдевистиң үндезин айтырыгларының талазы-биле шуут-ла ажык, шыңгыы негелдедиг, шүгүмүүлелдиг, калбак нинти-партийжи чугаа болган.

Чөвүлел хуралга бистер бүгү талазы-биле ыяк белеткенген бис. Ажылчыннарның, колхозчуларның, эртемденнериниң, партия болгаш ажыл-агый удуртукчуларының бодалдарын болгаш саналдарын көрген. Москвага болгаш Ленинградка күш-ажылчы коллективтер болгаш партия ажыл-агый активи-биле, каттыжыышкынналарның болгаш будүрүлгелериниң СЭКП ТК-же чалаттырган директорлары-биле ужуражыышкыннар болгаш беседалар хей чүүлдерни бергеп. Бо бүгү чүрттүң экономиказының байдалынга ханы, бүгү талазы-биле үндезилеттинген үнелээшкинни кылырынга, бистиң четпес ажыдыг чорлеринисти болгаш айтырыгларывысты чугаалажып көөрүнге дузалаан.

Чөвүлел хурал совет экономиканың үезин келген айтырыгларын шиитпирлээриниң калбак программазын хүлээп алган. Чугаа болза, херек кырында өзүлдениң өске шынарының дугайында, бистиң хөгжүлдевистиң принциптерин боттандырарын чаа ёзу-биле көөрүнүң дугайында боол турар. Сорулгаларны тодаргайы-биле, калбак хемчээлдиг кылдыр салган. Бүгү кижилерге негелдеми дыка ылгыгы турган.

Мындыг айтырыг тургустунуп кээп база чадавас: эмин эрттинге бербээн ирги бис бе? Чок, бистер ол дугайын СЭКП ТК-га чиглис эвес удаа чугаалашкан бис. Оон өске, элээн шелээнзимээр туруш—биске таарышпас. Ук чогум-на шак ынчаар хөделирин негеп турар.

База бир билип алыр чүве бар: бистер хары угда, хей талаларже бир демнег бурүңгаарлап чоруур ужурлуг бис, ынчалбас болза, ажыл-херек бүтпес, бистиң шимчээшкиннивисти дүргедедирип хандыртынмас-даа.

Ол болза, чүгле чөвүлел хүзэлдүк киржикчилериниң эвес, харын база өйү келген айтырыгларны чугаалажып көөр ужурга таварышкан бүгү кижилерниң база ниити бодалы-дыр. Ооң ужурундан чөвүлел хурал бистерниң ам дораан, эң чоокку үеде ыяапла шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар комплексизин тодаргайткан.

Ындыг ажыл ам эгелей берген. Эртем-техниктиг депшилгенің, хамыктың мурнунда машина тудуушкунуңуң, электрониканың, электротехниканың, биотехнологияның болгаш өске-дээ адырларның депшилгезин тодарадып турар улус ажыл-агыйының стратегтиг чугула адырларының хөгжүдүрүнге «хостуг оруктуң» бээр дээш капитал салыышкынарының структуразын сайзыраңгайжыдарының хемчегерни айткан. Эртем болгаш техниканың чеднишкиннерин, кур-

[Уланчызы 2-ги арында].

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Мен "Украинаже чоруур деп турган, мээң амдыгаа чедирле барып четтикпейн турганым социалистиг индустрияның эң улуг төөү — Днепропетровскиге ыяап-ла баар-дыр деп бодаан мен. Ынчангаш бөгүн ажылчын аңгының эң алдарлыг отрядтарының бирээзи силерниң коллективиңерниң амыдыралы-биле таныжып, силерге партия Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың өөрүнээзинден чүректиң ханызындан байыр чедирип турарымга өөрүп тур мен.

Совет кижилер-биле ужуражылга партия ажылдакчызы кижиге дыка улуг ужур-дузалыг болгаш ажылчыннар, таварчыннар, интеллигенция, аныяктар-биле доктаамал харылзажыры партия ажылының көк утказы ол боол турар. В. И. Ленин бистерни ынчаар өөредип, партия ажылдакчызы кижи кажан-кеззээде массаларның ортузунга турар ужурлуун онзалап демдеглеп чораан. Ол дугайын бистиң партиявыстың канчаар-даа аажок улуг ажыл-чорудулгалары база чүгээлап турар.

Партия ажылын чогум-на ынчаар көөр чоруг ажыл-агый политиктиг, кижизидикчи сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң үндезини боол, кижилерни демнег демиселге болгаш күш-ажылче организастаарының, бистиң партийжи айтышкынарывысты амыдырал-биле, ажылчы чомнарның үнелеп четтиимес дуржулгазы-биле тулгаштырарының калбак аргаларын ажыдып бөрип турар.

Чугаалаан чүүлдер партия ажылдакчылары кава-даа турар болза; партия же организациязынга, райэк болгаш хоорай-даа, область болгаш республика-даа хемчээлдиг партия комитеттеринге, СЭКП Төп Комитединге-даа турар болза, шуптузунга хамаарыжыр апаар.

Бир эвес ынчаар көөр чоруг шаанда эргежок чүгүле турган чүве болганда, бистиң чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң харыысалгалыг үе-чадазынче кирипкеннивис үеде, чоннуң мурнунда чаа-чаа белен эвес, ынчалза-даа буянныг соруглалар туруп турда, ол ийи болгаш үш-даа катап чептүг боол турар-дыр.

Чогум-на ооң ужурундан Украинада, ылаңгыя Днепропетровскиге бөгүн келгеним, силерниң будүрүлгеңерге келгеним ол-дур. Бистиң беседавыстың кол-на утказы база ында болгаш ону организастаарының дугайын силерниң будүрүлгеңерниң удуртукчуларындан дилээн кижи мен.

Ынчаарга баштай силерниң күш-ажылчы коллективиңерниң ажылы болгаш амыдыралыбыле танышканым соонда бодумнуң бодалдарымны силерге чугаалаарым күзел тур мен. Будүрүлгениң ажыл-ишчилери-биле беседалардан, көрген бүгү чүүлдеримден хөйну билип алганымны ажыбыле чугаалаайн. Эртикен үениң силерниң бөгүнгү ажылхеректериңерниң болгаш келир үеде планнарыңарның дугайында хей солуун чүүлдерни билип алдым.

Заводтуң барык бир чүс чыл боол турар төөгүзү революстуг болгаш күш-ажылчы чаңчылдар-биле байлак. Металлург ажылчыннар 1905 чылда хаан чазакка удур чепсектиг тура халыыкшынның эгелекчилери боол турганнар. Олар революстуг демисел чорул турганының үезинде боттарының республиказының тургускан, Екатеринославщинага ажылчыннар депутаттарының эң баштайгы Соведин тургускан. Оларның эрес-дидим чорууп болгаш революсчуг чүтүүлдерин В. И. Ленин бедии-биле үнелээн. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындан эгелээш, завод социализм тудугларынга чугула металлды берип эгелээн, чүрттүң дыка хей районнарынга металлургия будүрүлгелеринге кадрларны белеткеп турган.

Ада-чүрттүң Улуг дайынының үезинде болгаш дайын соонда тургузуушкунуңуң чылдарында заводтуң ажылчыннары бедик мөзүшынарлыын болгаш маадырлыг чоруун көргүскеннер.

Завод, ооң коллективи долу амыдырал-биле чүрттап турардыр. Будүрүлгениң техниктиг чаартылгазының талазы-биле силерниң 70 чылдарда кылган ажылыңарны мактап болур. Ол ажылдап турарларның санын 40 хуу эвээжедир болгаш продукция будүрерин ийи катап көвүдедир арганы берген.

Будүрүлгениң ажыл-херектерин кижи дугайында сагыш салыышкын биле, чүрттаңга черлерин, школа назы четпээн уруглар албан черлерин болгаш кадык камгалалының объектилерин, дыштанырга баазаларын: спорт тудугларын кылырының айтырыгларынче доктаамал кичээнгей-биле, социал албан черлерин хөгжүдерин биле мергежилдиг холбаштырып турар-дыр. Ынчалза-даа силер чүрттаңга черлерин, ооң биле оларны боттарынар күжүнер-биле хөйну тудуп болур болгаш тудар ужурлуг-даа силер дээрзин чугаалаар херек. Будүрүлге ажылдакчыларының ниитиниң чемненилгезин экижидеринге эки дуза боол турар дузалал ажылгыйын заводта тургускан-дыр.

Силерниң коллективиңерниң чугула чеднишкинни—ажылдакчыларның ниити билиг болгаш тускай белеткелиниң бедик деңнелдии боол турар. Амгы үеде он ажылчыннарның тозунуң тускай дээди, тускай ортумак болгаш ортумак эртем-билигниг боол турары кайгамчык-тыр. Ийи муң хире кижи — будүрүлгениң чаартыкчылары боол турар.

Бо бүгүде будүрүлге коллективиниң, ооң партия, профсоюз, комсомол организацияларының ачы-харыызазы бар дээрзи чиргинниг чок. Силерниң хүрээлеңнерде ажылдап турар ийи чүүл болбайн, коммунистер дээрге —чаагай ажылхеректериң болгаш эгелээшкиннериң амгы үеде ёзулуг организакчылары-дыр деп чүве тодаргай-дыр.

Заводтуң дугайында, ооң ажыл-херектериниң дугайында чугаалаан чүүлдер силерге чаа чүүл болбайн турарын эки билип тур мен. Ол бүгүнү силер эки билир силер. Ынчалза-даа силерниң коллективиңерниң ажылындан, ооң чеднишкиннеринден бистиң ооң өске муң-муң будүрүлгелеривистиң, ол хамаан чоң бүгү чүрттүң-даа амыдыралы суг дамдызы дег чайыннандыр хөстүп турар боорга, ол дугайын чугаалаарын күзээн мен. Чүгле чеднишкиннер эвес, харын база өйү келген айтырыгларны чугаалажып көөр ужурга таварышкан бүгү кижилерниң база ниити бодалы-дыр. Ооң ужурундан чөвүлел хурал бистерниң ам дораан, эң чоокку үеде ыяапла шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар комплексизин тодаргайткан.

Ындыг ажыл ам эгелей берген. Эртем-техниктиг депшилгенің, хамыктың мурнунда машина тудуушкунуңуң, электрониканың, электротехниканың, биотехнологияның болгаш өске-дээ адырларның депшилгезин тодарадып турар улус ажыл-агыйының стратегтиг чугула адырларының хөгжүдүрүнге «хостуг оруктуң» бээр дээш капитал салыышкынарының структуразын сайзыраңгайжыдарының хемчегерни айткан. Эртем болгаш техниканың чеднишкиннерин, кур-

[Уланчызы 2-ги арында].

КНО БОЛГАШ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

ССРЭ-ге КНО чылын болгаш делегейге тайбың чылын эртиреер талазы-биле комиссияның ыяалы үе-биле үндезилеттинген үнелээшкинниг, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Дашты-ларектер министри А. А. Громыконуң даргалаашкыны-биле болуп эртикен.

Хуралды ажыдып тура, А. А. Громыконуң чугаалаанындан болзе: 40 чыл мурнунда, 1945 чылдың июнь 26-да, Сан-Франциского болган конференцияга төөгүлүг ужур-дузалыг боолушкун — Каттышкан Нациялар Организациязының Уставынга ат салыышкыны болган. Ол дээрге чүгле делегейде дугуржулгаларның бирээзин эвес болган. Унда алдынган хүзээлгелер өске-дээ керээлерден болгаш дугуржулгалардан артык күштүг болуп турар.

Бөгүн бистер КНО-нуң ажыл-чорудулгазын хүзээп көрүп турар бис. Дөртен чыл дургузунда КНО-нуң Уставы тайбыгла бараан болуп келген. Улустарның эрге-ажыктары болгаш күзел-чүткүлдери ында сиңиннген, делегейге ийи дайынны көрүп эртикен кижилерниң чаа дайынны болдурбас дээш шиитпирлиг ында ажаертеттинген. Бүгү күрүнелерни кады чүрттаарынче, аразында найыралдыг болурунче болгаш тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту тургузарынга күштерин каттыштырарынче Устав кыйгырып турар. Чардынган керээниң дүрүмнеринде күрүнелериниң тайбың догуннаашкынының болгаш кады ажылдажылгазының талазы-биле В. И. Ленинниң үндүрген саналының утказы кирип турар.

КНО-нуң Уставын ажылдап кылырынга улуг рольду Совет Эвилели ойнаан. Дайынның кадыг-дошкун чылдарында бистиң чүртүвүс келир үе дугайында бодаавышаан, делегей харылзааларын чогумчалыг болдурар системаны тургузар дугайында саналды үндүрүп, ол дээш туржуп келген.

Каттышкан Нациялар Организациязын тургузар дугайында бодалды Москва үндүрген дээрзин канчап үттүр боор. 1943 чылдың октябрьда Москвага үш күрүненің өөруүзүнден дайын соолунде бүгүнниги айыыл чок чоруктуң организациязы тургустунар деп бир-ле дугаарында медегеттинген болгай.

Устаавка ат салып турар үе-

• • •

Ол-ла хүн комиссия КНО-нуң Уставынга ат салганындан бээр 40 чыл болгаш-биле де-ле совет делегация тайбыңны камгалаарынга бүгү күрүнелериниң салыышкынын киирер арганы делегейниң бо Организациязы берип турар дээрзин демдеглеп турган. Ону ындыг деп даразында факт бадыткаар: эрткен дөртен чыл дургузунда КНО кежигүнүнге 110 чаа күрүне кирген.

Устаавтың дүрүмнеринге дезигаш, Совет Эвилели болгаш социализмниң өске-дээ чурттары ооң бүгү ажыл-чорудулгазының кол кезинде боо-чепсекти, бирги эзлегде ядролуг чепсекти будүрерин кызыгаарлаары болгаш хоруурү, чепсеглениишкинни бүрүнү-биле дужүрерин эзлээр болзун дээш туржуп келген.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-дээ чурттарының эгелээшкиннериниң түңнелинде КНО-нуң «соон дайынның» чыварынга алзып турган ажыл-чорудулгазын эргизипкениивиске чоргаараннар бис. Бодунуң Уставының сорулгаларынга болгаш принциптерине дүүшкен улуг-улуг шиитпирлерни Организация хүлээп алган. Ол чорук тайбыңны быжыглаарынга ооң политиктиг күчүзү болганы билдингир.

Боо-чепсекти чер кырынга көвүдедирип эвээшсингеш, чамдык чурттар ону төрүмдээ космоска иептередирин күзел берген. Ол дээрге, шеригге тайазы-биле артык күштүг болур, делегейге тергиндээр дээш чүткүл-биле ону кылып турар. КНО-нуң Уставының болгаш ажыл-чорудулгазының дээш чогундан эвес, а милитаризм күштерниң бурулзу-биле делегейниң улустары Каттышкан Нациялар Организациязының 40 чыл юбилейин делегейниң салым-чолу дээш сагышсырал-биле үткүп турар.

Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаавас дээш Совет Эвилелиниң чөгүс талазы шиитпирин Каттышкан Нациялар Организациязы буянныг базым деп үнелеп көрген.

Бо юбилейлиг чылда өске бир төөгүлүг үе-чаданы база демдеглээр апаар. Коломналдыг чурттарга болгаш улустарга хамаарыштыс чорукту тыпсыр дугаанында Совет Эвилелиниң саналын өзугаар КНО-нуң Кол Ассамблеязының үндүргени Декларациязын хүлээп алганындан бээр 25 чыл болур.

• • •

холбаштыр хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкынга А. А. Громыко, өске-дээ албан кижилери барган.

(СЭТА).

ДАЙЫНЧЫ БЕЛЕН ЧОРУКТУ БЫЖЫГЛААР

ССРЭ-ниң Камгалал министерстводу, Совет Армиязың болгаш Шериг-Далай Флодуның Политиктиг 'кол эргелели шериг академияларының доозукчуларынга алдар кылдыр июнь 26-да Кремльдиң Улуг ордузунга хүлээп алыышкын кылган. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң, совет дээди шериг-өөредилге черлеринге өөредилгени доозган өске-дээ социалистиг чурттарның армияларының генералдары, адмиралдары болгаш офицерлери, армияга болгаш флотка идея талазы-биле канчаларган, бедик мергежилдиг кадрларны белеткээн профессорлар болгаш башкылар хүлээп алыышкынга келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның Килдис эргелекчизи Н. И. Савинкин, ССРЭ-ниң камгалал министрининг бирги оралакчылары Совет Эвилелиниң Маршалы С. Ф. Ахромеев, Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликов, Совет Эвилелиниң Маршалы В. И. Петров, ССРЭ-ниң Күрүненин айыыл чок чорук комитединиң даргазының бирги оралакчызы Г. К. Цинев, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, ССРЭ-ниң камгалал министрининг оралакчылары, сураглыг шериг начальниктери хүлээп алыышкынга олурушкан.

Чыылганнарның чылыы-биле уткаанды Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов хүлээп алыышкынга чүве чугаалаан. Бедик мергежилдиг шериг специалистериниң өөредилгени эзлиглиг доосканы-биле холбаштыр доозукчуларга болгаш академияларның составынга ол байыр чедирген болгаш СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын номчаан.

Шериг академияларының доозукчулары партияның амгы үеде негелделериниң деңнелинге кеззээде чоруп, боттарынга болгаш удуртулгазының аваанда кижилерге бедик неделдеми боттарының бүгү ажыл-чорудулгазынга илергейлээр, шериг мергежилдиг сонсаал чокка сайзыраңгайжыдар, сөстүң болгаш ажыл-херектиң чеңгис эптиин чедип алыр дээрзинге бузурелдиг байырлыг чагаага илергейлээн.

Ол дыңнадыгны хүлээп алыышкынның киржикчилери дыңнаттыр Сөлбээ үргүлчүлелдиг адыш часкааашкыны-биле уткаан.

Он бирги беш чылдың улус ажыл-агый программаларын болгаш планнаарын чедиишкинниг күүседир дээш совет кижилер күжениишкинниг ажылдап, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизин чаа-чаа чедиишкиннер-биле үткүүрүнге белеткенип турар үеде шериг академияларының дыңнакчылары бо чылын өөредилгезин дооскан деп, ССРЭ-ниң камгалал министри демдеглээн.

Академияларның доозукчулары офицерлер патриотчу болгаш интернационалчы хүзээлгезин төлептиг күүседиринге үлегер болуп, Чепсектиг Күштерниң дайынчы күчүзүн болгаш дайынчы белен чоруун бедидеринге, социалистиг Ада-чурттуң камгалаңгыр аргазын быжыглаарынга боттарындан хамаарыштыг бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзину оларның өөредилгезиниң СЭКП Төп Комитединге, Совет чазакка Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов чугаазының түңнелинде бузуретken.

В. И. Ленин аттыг Шериг-политиктиг академияның доозукчузу майор А. Г. Коновалов, М. В. Фрунзе аттыг Шериг академиязының кафедра начальниги генерал-майор Н. А. Малюгин, Е. Н. Жуковский аттыг Шериг-агаар инженер академиязының доозукчузу Венгриянын улусчу армиязының капитаны Д. Варга олар хүлээп алыышкынга чүве чугаалааннар.

Шериг академияларының доозукчуларынга алдар болдурган хүлээп алыышкын чүректиң ханызындан эвилең байдалга эртикен.

(СЭТА).

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИ ДҮРГЕДЕТПИШААН

ЭДЧ-ниң сессиязының 40-ги хуралынга

ВАРШАВА. Польшаның найысылалынга чазактар баштыңнарының деңнелинге болуп эртип турар Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының 40-ги хуралынга ажы-дүңмалышкы чүрттарның кады ажылдажылгазын улам-на таныладыр болгаш сайзыраңгайжыдар дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Илеткелдерни болгаш документилер төлевилелдерни чугаалажып көөру уламныглаан. Москвага бедик деңнелге эртикен Экономиктиг чөвүлел хуралдың соонда эртикен бир чылдың дургузунда коммунистиг болгаш ажылчын партияларның удуртулгазы-биле Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чүрттар социал-экономиктиг программаларны боттандырарынга көскү чедиишкиннерни чедип ал, кады ажылдажылганың экономиктиг деңнелин быжыглаарын хандырганын хуралга чүве чугаалаанар демдеглээн.

1983 чылга деңнээрге 1984 чылда ажы-дүңмалышкы чүрттарның национал орулгазы 3,6 хуу, үлетпүр продукциязы — 4,4, кодээ ажыл-агыйзызы — 3 хуу көвүдээн. Чүрттаңга тудуунуң программазы боттанып, өөредилгениң болгаш культураның материалдыг базазы быжыглып, медицина хандырылгазы болгаш социал хандырылга экижип турар.

Ынчалза-даа ажы-дүңмалышкы чүрттарның үлус ажылагыйының хөгжүлдезинге эртем-техниканың эң-не чаа чедиишкиннеринге үндезилеттинген улам деңдески хөгжүлдени чедип алырын, будүрүлгени интенсификастаарын иштики болгаш дашты байдалдаа шыңгыызы-биле негеп туарын үе хуралга демдеглээн.

Моон-биле холбаштыр эртем-техниктиг депшилгени шапкынчыдар айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың материалдарын Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чүрттарда үлуг сочүүргал-биле өөренип көрүп гуларын демдеглээн.

Бедик деңнелге эртикен Экономиктиг чөвүлел хуралдың айтышкынарын күүсеспишаан, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнери чүрттар эртем-техниктиг потенциалды быжыглаар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар. Чөвүлелдиң деңнелинге чорудуп турар хей талалыг кады ажылдажылгада амгы үеде үш муң хире эртем болгаш эртем-будүрүлге организациялары киржип турар. Аңаа үндезилээш чаа ийикпе азы сайзыраңгайжыдыга тургузуглуг машиналарны, херекселдерни болгаш дериглеени тургузуп, перспективтиг материалдарны болгаш препараттарны белеткеп турар. Оларны будүрүлгеге неп-тереткени экономика талазы-биле көскү чүүлдерни берип турар.

2000 чылга чедир үениң иштинде эртем-техниктиг кады ажылдажылганың комплекстиг программазын Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң коллективтиг ажылдап кылырының айтырыгларынче хуралга санал-онаалдарга улуг кичээңгей салдынып турар. Эртем-техниктиг депшилгениң дугуруштурган кол угланышкынарының талазы-биле шинчилелдериниң болгаш ажылдап кылган чүүлдериниң тематиказын эртемденнериниң делегей коллективтери тодаратkан.

Ол тематикалар эртиг автоматчыттынган будүрүлгени, биотехнологияны хөгжүдерин киришпирбишаан, самалга болгаш микропроцессор техниказын, комплекстиг автоматчыдылганы калбаа-биле ажылгаарынга, өске-дээ чүүлдерге үндезилээш, улус ажыл-агыйын электроннударын хевээ тудуп турар.

Эртем-техника болгаш будүрүлге талазы-биле кады ажылдажылганың ажыктыын бедиреринче угланган тодаргай санал-онаалдар база ол хуралга болгулаан. Чугаа болза хамыктың мурнунда специализациянын болгаш кооперациянын, дорт харылзаанын калбартарының, болбаазыраңгайжыдылганың болгаш сайзыраңгайжыдылганың, продукцияның техниктиг деңнелинің болгаш шынарының, оларның-биле эртем, конструктор, төлевилел организацияларының, үлетпүр будүрүлгелеринің делегей ылгыларын тургузар талазы-биле харылзаазынга эргелеп башкарылга дугайында болуп турар.

Сессияга чугаалажып көрүп турар чүгүле айтырыгларның бирээзи — материалдыг курлаавырларны камнаары база чеп ажыглаары болур. Мурнакчы дүжүлгениг солчуруп калбартырынче, курлаавырлар камналгазын чедип алырынга эжыктыг технологияны болгаш техниканы тургузарынче база улус ажыл-агыйынга нептередиринче күжениишкинни катыштырарының, хей хемчээлдиг энергияв болгаш материал хереглээр будүрүлгелерни кызырарының эргежок чугулазын хуралга чүве чугаалааннар демдеглеп турарлар. Акы-дүңмалышкы чүрттарның эртемденнериниң болгаш специалистериниң бо айтырыгларже сонуургалы улуг.

Эко-номиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының документилериниң төлевилелин редакция комиссиязының июнь 26-да түңнүү ийиги чартыында болган хуралынга чугаалажып көрген.

Сессия ажылын үламчылап турар.

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫНГА— АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ ДЕТКИМЧЕЗИ

[Төмөнүзү. Эгэзи 1-ги арында.] лавырлар камметтыкар технологиналарны бүдүрүлгэге ажыглаарынче онза кичээгей салдынын турар. Ажылдэп турар бүдүрүлгелэрни техника талазы-биле чаартырын эң кыска хуусаа иштинде боттандырып чорударыкъ сорулгазы салдынган болгаш практиктиг күженишкиннерни кылып-даа турар.

Эргелэп башкарыл г а н ы ң болгаш планнаашкынның бүгү системазын эжикидери, ССРЭ-ниң Курпланыкъ улус ажылагыйының сөөлгү түңнелдери дээш харыысалгазын кедүрери, төрелдэшкек адырларның бөлүктери-биле эргелэп башкарылга органнарын тургузары негеттинип турар. Ындыг ажылды агроүлетпүр комплекизинин болгаш машина тудуушкунунуң адырларындан эгэлээр апаар. Оон-биле чергелештир министерстволарның ролю болгаш харыысалгазы база өскерлир, олар эртемтехниктиг депшилгениң штабтары боол, чурттуң болгаш чонның дээди шынарның чогуур продукцизазынга хереглелип хандырарынче кичээгейни мөөнээр ужурлуг. Аңаа холбаштыр эргелэп башкарылга аппарадын кызырарының болгаш бөдүүнчүдериниң, артык звеноларны дүжүрер талазы-биле ажылды чорудар деп турар.

Каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелэрниң тускайлаң болур чорууң дыка калбартырын, мөөнөп садар өртектериң, дөрт харыысаалларның системаларын сайзырадырын, күш-ажылчы коллективтерге материалдыг шаңналмактелдарны эжикидерин көргөн. Чаа техниканы бүдүрөри, бөдик бүдүрүкчүлүүн чөдип алыры коллективтерге ажыктыг апаар, ындыг байдалдарны тургузарын көрүп турар-дыр.

Бүдүрүлгөнин шынар талазы-биле чаа техниктиг үндезинниг болурунче шилчидер чорук кадрларның билиннге, мергежилиннге чаа-чаа негеләделөрин салып турар. Аңаа холбаштыр дээди болгаш ортумак тускай өөредилгөни шыңгыызы-биле эге тургузары эргежок чугула апарган. Улус ажыл-агыйында ажыдап турар бүгү кижилериң — ажылчыннарның-да, инженерлериң-дээ, эргелэп башкарылга специалистериниң-дээ арга-мергежилин бедидерииң болгаш катап белетказарииң системазын эжикидери негеттинип турар.

Ол бүгүнүң дугайын чөвүлөл хуралга ылаавылап тургаш, тодаргай чугаалажып көрген. Төп Комитетте, чазак черинде, планнаашкын болгаш ажылагый органнарында ону калбаа-биле чугаалажып көрүп турар.

Экономикада хереглиң байдалын партияның ажыы-биле, принципиалдыг көрүп турарын, ажыл-хереглиң тодаргай программазын, кадрларга хамаарыштыр шыңгыы негелделиг чорукту чуртта бүрүнү-биле мүүлдүргүнүп биилип турарын ол чугаалаан. Ажылчыннардан, колхозчулардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан, эртемденнерден СЭКП ТК-га болгаш өскө-даа төп органнарга кээп турар деткимчикиннер эртем-техниктиг депшилгөни дүргедедириниче партияның угланышкынын оларның иэнибиле деткип турарының, ону амыдырапга боттандырар дээш бүгү чүүлдерни кылырынче чүткүлүүнүң дугайын чугаалап турар.

Совет киижилер оларның-биле улуг идегелдерин холбаштыр көрүп турар. Ажылчы чоннарның хөй-нийтиниң ажыл-хереглиниң сорулгалы үлөдөп, киижилериң сагыш-сеткилин кедүрүп турар апарган. Быстың чуртта хөй кезии боол турар ак сеткилдиг болгаш ажыл-шынчы кижилерге ажылдаары-дээ солуң, чурттаары-дээ эки болуруңга бүзүрөл быжыглып турар.

Үнелээшкиннер өнзы-бүрү болуру чөрөө чайлаш чок, ынчалзажок ол бүгү үнелээшкиннер чаңгыс чүүлдүң дугайында хереченилеп турар: бистиң чаа сорулгаларывыстың дугайында ажыы-биле болгаш ылаптыг чугаалавышаан, шын угланышкынга улуг базымны кылган бис, төөгүлүг ужурдузалыг хемчээлдиң базымнарым боттандырарынче бистиң чуртувусту угландырган хемчегларни тодаргайлаан бис.

Ынчалзажок шын политиканы ажылдап кылыры, шын угланышкынны тудары, эки шиитпирлөрни хүлээп алыры дээшк болур. Кол чүүл—оларның күүсөлдезин организастаары, ажылдап эгелээри. Чогум-на ажылдаары болур деп онзалап демдеглеп тур мен. Айыттыган базымнарның шынныының дугайында шуугаашкын сөстеринге боттуг практиктиг ажылхереглиниң дүүдүне бээрии болдуруп болбас. Үстүнден кандыг-бир чаа айтыышкынарны, шиитпирлөрни манаавышаан, ооружгаар чорукту база болдуруп болбас. Ажылагыйның бүгү звеноларының күженишкиннерин чаңгыс аай шимчээшкинге каттыштырар төлээде, шуптувус бөгүн, ам кады ажылдаар ужурлуг бис.

Бистиң иштиистен кижи бүрүзү чаа байдалче шилчикир, шимченгир болуп, эң-не улуг харыысалга болгаш энергиябиле ажылдаар ужурлуг. Консерватизм болгаш тоомча чок, организастыг эвес болгаш тетчеглекчи чоруктар, бюрократизм болгаш ажыл чылзыр чорук-биле черле эптежип болбас ужурлуг.

Чөвүлөл хуралдың түңнелдерин Политбюро чоокта чаа чугаалажып көрген, оларны чүүлдүг деп санаан болгаш чогуур доктаалды хүлээп алган. Ынчангаш оон идеяларынга, кылган түңнелдеринге, практиктиг хемчегларинге партийжи документинииң күжү илереттинген болгаш бистиң ажылывыстың дараазындагы, чугула үе-чадазынче — ажылдап кылдынган стратегияны боттандырар талазы-биле практиктиг ажыл-чорудуушкунуүң үе-чадазынче киргениивис ол.

Үстүкү черлерде ындыг ажылдың эгелээнин, ол ажылдың канчаар чорун турарын СЭКП ТК шыңгыы контрольга алырын чугаалаан болгай мен. Оон-биле чергелештир ажыл-хереглиниң чедиишкини, бистиң бүгү эгелээшкиннерниң түңнелдери ажылчыннардан, тараачыннардан, интеллигенциядан хамаарыжыр. Алызында барып бүгү чүүлдер цехтерге болгаш тудугларга, прокат станоктарынга болгаш автоматчыктан шугумнарга, шөлдерге болгаш фермаларга, эртем лабораторияларынга болгаш конструкторлар бюроларынга шиитпирлеттинер. Чоннуң амыдыралчы чогаадыкчы чоруунга, амыдыралдың бүгү талааларынга эжикиишкинче чаартылгаларны миллион-миллион кижилериң сонуургалдыг көрүүшкүнүнге дээнмайн, бистер хөгжүлдеөнстиң дүргедедил шыдавас бис. «Үстүнден чарлыктар-биле социализм тургустунмайн турар. Ээу барымдаалаар бюрократсыг автоматизм оон бүдүжүнге дүүшпес; социализм дээрге—амыдыралчы, чогаадыкчы болгаш улус массаларның боттарының бүдүрүүшкүнү-дүрэ—дээп, В. И. Ленин өөреткен (Чогаалдарының долу чыылдазы, том 35, арын 57).

Тургустунган сорулгаларны шиитпирлээри дээш ажылчы чоннар массаларның ажылдаары, оларны боттарының хүүзүнда хереэ кылдыр көөрү чугула. Партия бирги эзлчегде ажылчын аңгыны кыйгырып турар. Ынчаар кылырынга коммунистерни Ленин өөреткен, ажылчын аңгыны социализмниң бызыг чөлегжизии кылдыр, дидим эгелээшкинни бодунга ап, бүгү чоннуң нийти күүренииң айтырыгларын канчаар көөрүнүң база шиитпирлээриниң үлегерии көргүзүп шыдаар күш кылдыр ол санал чорааң.

Ажылчын аңгының политиктиг кайгамчык улуг дүржүлгазы, оон идеологиязы, бедик медерелдии, тура-соруу, сагылга-чуруму, четпестерге пролетарлыг эптеш чогу, социал чөптүг чорук бистың бүгү нийтилеливисти организастап, сырый каттыштырып, бүзүрөл-биле болгаш быжыг ынаныш-биле бүрүнгаарлаарынга аргены берип турар. Ажылчын аңгының авангардчы ролюн партия бедик-биле үнелеп, аңаа идеген база деткимчезин ап турар. Партия ажылчын аңгы биле бодунуң харылзаалаарын быжыглаарынга бүгү-ле чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр.

Ажылчын аңгы, колхозчу тараачыннар болгаш улусчу интеллигенция бистың чуртуевстүн социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниче угланышкынны амыдыралга чүткүлдүг боттандырар дээрзинге Төп Комитет бүзүрөл турар. Ажыктыг чорукту болгаш шынарны бедидерииге бүгү курлаврларны болгаш аргаларны амдан эгелеп ажыглаары эргежок чугула. Контроль чурагайларга үндезинлээш, он нийги беш чылдың планын ажылдап кылыры амгы үеде адырларда болгаш республикаларда, каттыжыышкынарда болгаш бүдүрүлгелерде калбарып турар болганда, бо дугайын онзалап демдеглеп тур мен.

Ону ажылдап кылырынга ёзулуг ажыл-ишчи, бүгү чонnуу харектерлиг болдурар херек. Кол угланышкыннарның даалгаларынга материалдыг быжыг баазаны тургузарынга бүгү-ле чүүлдерни кылыр, оларны боттандырар талазыбиле боттуг болгаш дээштиг, чогум-на боттуг болгаш дээштиг хемчегларни ажылдап кылыр херек. Ол дээрге—амгы үеде экономиктиг, социал болгаш политиктиг эң чугула сорулга-дыр.

Украин ССР-ниң ажылчыннарындан, колхозчуларындан, интеллигенциязындан, оон партия организациязындан хөй чүүлдерни маңаа турар бис. Республиканың ажылчы чоннары боттарының индустриязынга, кедээ ажыл-агыйынга, эртеминге болгаш культурazынга дүрүм өзүгаар чоргаарланып турар. Чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күүзүнге улуг салыышкының республика кирип турар. Национал орулганың болгаш барык бир кезиин, хөмүр-дөш тывыжының дөртүң бирээден хөй кезиин, к а ң ы н ы ң үштүң бирээден хөй кезиин, кедээ ажыл-агый продукцизазының элээн кезиин ол берип турар. Чедиишкини бүрүзү бүгү чоннуң байдаанга боттуг салыышкын-дыр, ынчалзажок ажылга үзүктелиишкин бүрүзү улуг когарал болуп турар.

Украинаның экономиказы бурунгаарлаарын үргүлчүлеп турар, ынчалзажок ажыл-хереги экижидерингө курлавырлар силерде улуг. Он нийги беш чылдың төлевилеөдеринге республика талазыбиле чогум-на бедик соруглаларны айтып турар. Үлетпүр продукцизазының хемчээли ылаңгыя машина тудуушкунунуң болгаш металл болбазазрадылгазының, химия болгаш нефть химиязының талазы-биле боттуу-биле өзүп турар. Энергетиканы хөгжүдеринче улуг кичээгей угланган. Агроүлетпүр комплекизин кедүрери көрдүнүп турар.

СЭКП ТК-га болган чөвүлөл хуралга ССРЭ-ниң Караметминиңң ажылын шыңгыы шүүгумчүлээнин билир болгай силер. Ол дээрге республика министерстволуунуң адыыта база шүүгумчүлел-дир. Металл продукцизазын бүдүрөр болгаш бээр талазы-биле ереинц хөй кезии силериңң республиканыңь бүдүрүлгелеринге онзажып турар-ла болгай.

Кара металлургиа сөөлгү бөш чылдарда планнарын күүсетпейн турар. Бөгүн ол адыр улус ажыл-агыйының дем-дессии ажылдаарынга шаптыктап турар. Амга чедир ол черле күзенчиг эвес чүүл турган, ам чурттуң машина тудуушкунунуң мурнунда канчаар-даа ажок улуг сорулгалар туруп турар бо үеде ол мырыңай эптежип ергежок чүүл-дур.

Тургустунган байдалдың чылдагааны — адырның кол фондуларының ооружм чаартылыын турары. Оон-биле кады оларны септээринче кедергей хөй хереңгилерин үндүрүп турар. Чаа депшилгелиг дериглерни болгаш технологтуг чорудулгаларны шиңгээдип алырында, металл продукцизазының амгызындан камнаалгалыг болгаш бедик шынарлыг хевирлерин бүдүрүп үндүрериндө ооружмаашкын дүүгээзининиг.

Чаа техника объектилерни ооружм тудуп турар. Силериң бо заводуңарда база ортумак сорттуң чаа «550» деп станын ам 5 чыл иштинде тудуп келген, ынчалза-даа ол үе иштинде оон сметада өртээнин чүгле үштүң бир кезиин шиңгээдип алган-дыр.

Чоокта чаа СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлөлин кара металлургиязының техника-биле эде чепсегээрзинин дугайында доктаал хүлээп алган. Адырның бүдүрүлгө фондуларын үндезинни-биле чаартырының, ону интенсивтиг факторларны мобилизастаарының баазазынга шынар талазыбиле чаа техниктиг дөңгелге кедүрериниң талазы-биле калбак комплекстиг хемчегларни ында көрген.

Кылыр ужурлуг ажылдарның хемчээли аажок улуг. Он нийги беш чылда оон ыңай болбаазырадырынга белеткээр металлды үзүктел чок шуткуур машиналарны ажыглап кинереин болгаш ол депшилгелиг арга-биле нан шүткүүрүн нийи катап көвүдедирин көрүп турар. Башталгы беш чылдарда тутқан будүрүлгөөрни эде кылырын болгаш техника-биле эде чепсегээрзин, аңаа мартен суугларны конверторлар болгаш электри-биле нан хөйлыдырар суугулар-биле солуурун болгаш өскө-даа улуг хемчегларни боттандырарын төлевиилээр.

Олар-биле кады социал айтырыгларны шиитпирлээрин — күш-ажылды механизастаарының деңнелин бедидерин, оон байдалдарын эжикидерин база көрген. Бо бүгүнү барымдаалап тургаш, силерниң заводтуң хөгжүлдезинииң перспективаларын бодамчалыг ажылдап кылыры чогумчалыг боор.

Заводка беседалар үезинде ону үндезинни-биле эде дерип кылырымың дугайында хөй чугаа болду. Канчаар кылып болурунуң болдунгу дег аргаварнантларын айтып, баш бурунгаар самаашкиннарны көргүзүп турдунар. Ынчалзадаа чылдар эртип-ле турар, а бүткен вариант ам-даа чок. Караметминиң, ССРЭ-ниң Күрпланы ойу келген ол айтырыгны шиитпирлээрин дүргедедир ужурлуг. Ынчалза-даа силерниң ролюңар борта нийги чергенни база эвес болгай, ам-даа шудургу хөделир херек.

Хөй күш үнер аар болгаш шоолуг мергежил негевес холбиле кылыр ажылдарны кызыгарынче силерниң кичээгейиңерни чидиглендирер дөдай-дыр мен. Силерде ол айтырыгны идепкейлиг кылып турарын билир мен. Ынчалзажок мында ажыл-хереглиң байдалы силерни оожуктурбас ужурлуг. Силерде будүрүлгедө ажылдап турар кижилерниң бештиң бир кезиин ам-даа холбиле кылыр ажылдарда. Ындыг ажылды эң-не эвээжедиринче сагыш салыр херек.

Курлавырларны дилеп тывар болгаш ажыглап киирер талазы-биле ажыл чер болганда калбарып турар деп, М. С. Горбачев уламчылаан. Кол-ла быра болза, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири болуру чугаажок. Ынчангаш үени халас чидирбейн, каттыжыышкын бүрүзүнге, будүрүлге бүрүзүнге эртеминиң болгаш техниканың, мурнакчы дуржулганың эң чаа чедиишкиннерин шиңгээдирин хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыры бүгүла.

Оон-биле кады техника-биле эде чепсегленнишкин дээрге бөдүүн эвес херек, ону харыы угда болгаш чер болганга боттандырары ындыг-ла белең эвес. Ынчангаш он нийги беш чылда, ылаңгыя оон бөштайгы чылдарында, бар-ла бүгү аргаларны ажыглап тургаш, будүрүлгенин хөгжүдеринің темпилерин немөй улгаттырар херек. Ындыг аргалар кайда-даа, бүгү участоктарда болгаш сжыгның туруштарда бар болгай.

Ол дээрге бир-ле дугаарында корум-чурумну экижиткининиң, харыысалганы бедиткининиң, сагылга-чурумну быжыглааныиың күсели-биле бистө бар чүүлдерни амгызындан эки ажыглаары болур. Чүгле ындыг арга-биле, кандыг-даа чарыгдалдар чокка дыка хөй будүрүлгелерге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн дыка бедидип болур. Чижээ, ССРЭ-ниң ТСЭзинниң тускай хайгаарал кылып турганының хүнүнде Одессаның фрезер станоктарының заводунга күш-ажылдың будүрүкчүлүү 19 хуу өскен. Бодап көрүкөр даан, эштер, курлавырларывыстың хөйүн.

Ажылдың өскө-даа угланышкыннарында олар база дыка хөй. Амгы үеде одаар чүүлдү, чиг этти болгаш материалдарны камнаары ышкаш ындыг чүгула сорулга чөк. Оларның үнези улам-на улгадып тұрар. Будүрүүшкүн хемчээли өскен тудум, камнаалының ужур-дузазы улам-на улгадып турар. А бистиң одаар чүүлдү, ыяшты, цементини, янзы-бүрү чиг этти ажыглап турарывыс ыракта-ла эки эвес. Металлды база камнаар херек. Ону будүрүлгеге эвээш эвес чидириглиг ажыглап турар силер; хереглекчиге чогум-на херек сортаментини бербейн турарыңардан, машина тудукчулары прокатты арттыг чорыгдал турар. Дыка хөй металл дадарыышкындан болгаш ону өскээр ажыглап турарындан чидириглиг болуп турар.

Кандыг-даа тетчеглээшкин — бодувусту оорлаавывыс ол, бүгү нийтилелди оорлаавывыс ол, ол дээрге кижилериң чаагай чорууң бедидериниге доктаар-дыр. Одаар чүүлдүң, энергияның, чиг этти болгаш материалдарның чарыгдалын чүгле чаңгыс хууга бөзин хызырар болза, национал орулгага барык чедң милиард рубльдиң немелдезин ап болгор ийик бис дээрзин билирэ чугула. Ол хереңгі-биле чүс-чүс чаа квартираларны, эмнелгелерни, уруглар садтарын, школдаларны тудуп ап болур-дур.

Бистиң аргаларывыс болгаш курлавырларывыс продукцизаның шынарын бедидериниге холбашкан болбайн аам. Продукцизаның шынарлының бегей болуп турары ажыл-ишчи кижи бүрүзүнге билдинип турар. Ол дээрге — будүрүлгеде дерилгенин багай ажылыдыр, ол дээрге амыдырал техниказын септээринге үндүрген хөй үе-шаа болгаш ашш-хереңги-дир, ол дээрге — шынары багай, дыка хөй берааннар-дыр.

Продукцизаның шынарын үндезинни-биле эжикидерн бегүнгү чугула айтырыг болуп турар. Бар болуп туоар-мында курлавырлар хөй товарыгларда аңаа чыдып турар. Эрек кырында оларны ажыглаарынга чамдыкта кандыг-бир онза чөрүгдал бөзин үнмес болгуваар.

Айтырыгны шиитпирлээр дизе, чүнүң-даа мурнунда технология чурумун шыңгыы сагыыры чугула, ажылдакчы кижи бүрүзү бодунуң хүлээлгезин бедик харыысалгабиле көөр апаар. Продукцизаның шынарын эжикидерииге жөлүмчалыг болгаш күзенчиг деп чүвени үе ийи талага көргүскен деп, бодаардыр мен. Совет-кыдат харылзааларда чөрүлдээлерни болдурган чедимче чок чорукту бүрүнү-биле ажып эртер дээш бистер боттарывыстың талавыстан идепкейлиг болурувусту бодап турар бис. Кедизинде барып шак ындыг болурдаа ужурлуг дээрзинге бүзүрээр мен.

Колониалдыг болгаш чартык колониалдыг хамаарышпас чоруктан чоокта чаа-ла хостаглаш, тускайлаң хөгжүлденнің оруунче киргеп күрүнелерниң делегей амыдыралында соксаа чок өзүп турар ролю-биле делегейниң амгы байдалы онзагай боол турар. Ол чүрттарының салым-хүүзү чаңгыс—ол күш-ажылчы кижи, кылдыныр турар бүгү-ле чүүлдер кижиниң эргеажыктары дээш кылдыныр турар.

Материалдыг болгаш культура хереглелдери бедип орар кижи дугайында сагыш салыышкын бистиң планнарывыстың кол ужур-утказы болуп келген болгаш артар-даа. Он нийги беш чылдың онаалдазын кылып тура, ону барымдаалап көрүп турар бис. Чоннуң чаагай чорууң чаа бедиңче кедүртүнген болур ужурлуг, совет кижилериң амыдырал байдалының бүгү комплекизин — чүрттаар чери болгаш ажылдаар байдалы, ачы-дузалар болгаш барааннар, пенсия хандырылгазы болгаш үгаан-бодал сайзыралы жижиидир.

М. С. Горбачев оон ыңай бодунуң чугаазынга дөштыкы политиктиг доктааган. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс тайбыкны камгалаавр, делегейнин ядролуг халаптан көзүп алыр дээш кайы хире улуг салыышкынларны киирип турарын совет кижилер билир деп, ол чугаалаан. Социалистиг күрүнениң принципиалдыг туружун В. И. Ленин коннуг тода мынча деп илереткен: «...тайбык дээш бүгү чүүлдерни кылырын ажылчыннарга болгаш тараачыннарга аазап тур бис. Ону кылыр-даа бис» (том 36, арын 343).

Оон бээр хөй-ле чылдар эрткен. Хан төгүүшкүнүүр дөйыннарны көрүп, бистиң улузувус ээзээш эвес кадыг-берге чылдарны чурттаап эрткен. Бистиң күрүневис чылдан чылче күчү-күштүг болуп бар чыткан. Ол ам бөгүн делегейниң улуг күрүнези болу берген, ол кандыг-даа агрессорга шиитпирлиг сопугну берип шыдаавр. Ынчанмыже бис бөгүн база кажаңгызындан артык, тайбың дээш бүгү чүүлдерни кылырывысты ажылчыннарга болгаш тараачыннарга аазап турар бис. Ону кылырдаа бис.

Дүшкүүрлүг үеде чурттап турар бис. Ону көрүп тур силер. Дайын кыпсыкчыларын томаартып шыдаарывыстан чүс-чүс миллион кижилериң амыдыралы азы өлүмү хамааржып турар, черле ынчаар бүгү кижи төрелгетенниң салым-чолу хамааржып турар.

Делегейге тайбыкны быжыглаарының сорулгаларын шиитпирлеп тура, амгы байдалдарда бис, чүнүң-даа мурнунда, делегей ареназынга социализм чурттарының туруштарын быжыглаарының дугайын, олардың аразынга бүгү талаалыг кады ажылдажылганы сайзырадырынга дузалаарын бодаар ужурлуг бис. Ону ынчаар кылып-даа турар бис. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлөлиниң кежигүннери чурттарның экономиктиг кады ажылдажылгазының экономиктиг интеграциязының дугайында чугаа чорун турар. Эки тургустунган специализация болгаш будүрүлгө кооперациязы, эртеминиң болгаш техниканың хөгжүлдезинниң талазы-биле идепкейлиг дузалажылга бистиң нийти дем каттыжылгавысты болгаш оон киржижи бүрүзүн экономика талазы-биле бижыг, камгалал талазы-биле улам күштүг болдуруп, экономиктиг ыйыышкын дээр социализм чурттарынга хамаарыштыр барыын чүктүң амгы үеде идепкейлиг чорудуп турар политиказын ойтур шаап турар.

Бистиң акы-дуңма эвилелиивстиң политиктиг болгаш камгалал үндезинни — Варшава Керээзин апрель айда дараазында 20 чылдарда үзетканы улуг болуушкун болган. Тайбың дээш бистиң кады демиселивистиң улам идепкейжиниринге ол салдарлыг болуп турар. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының аразында харылзаалар сырый болгаш хенъ, олардың политиктиг удуртукчуларының аразында харылзаалар үре-түңнелдиг апаар чыдар деп чугаалаар апаар, эштер. Ол — улуг херек. Шак ындыг чорукту бис бүгү талаалыг деткиир бис.

Кыдат Улус Республика-биле харылзаалар дугайында чугаалаар аргалыг болдум. Аңгы-башка чоруктан, харын-даа эки чүве нүзээвес, каразын, сестир чоруктан кым-даа ойнап албас, а кожа-хелбээ кады ажылдажылга чогумчалыг болгаш күзенчиг деп чүвени үе ийи талага көргүскен деп, бодаардыр мен. Совет-кыдат харылзааларда чөрүлдээлерни болдурган чедимче чок чорукту бүрүнү-биле ажып эртер дээш бистер боттарывыстың талавыстан идепкейлиг болурувусту бодап турар бис. Кедизинде барып шак ындыг болурдаа ужурлуг дээрзинге бүзүрээр мен.

Колониалдыг болгаш чартык колониалдыг хамаарышпас чоруктан чоокта чаа-ла хостаглаш, тускайлаң хөгжүлденнің оруунче киргеп күрүнелерниң делегей амыдыралында соксаа чок өзүп турар ролю-биле делегейниң амгы байдалы онзагай боол турар. Ол чүрттарының салым-хүүзү чаңгыс—ол күш-ажылчы кижи, кылдыныр турар бүгү-ле чүүлдер кижиниң эргеажыктары дээш кылдыныр турар.

Материалдыг болгаш культура хереглелдери бедип орар кижи дугайында сагыш салыышкын бистиң планнарывыстың кол ужур-утказы болуп келген болгаш артар-даа. Он нийги беш чылдың онаалдазын кылып тура, ону барымдаалап көрүп турар бис. Чоннуң чаагай чорууң чаа бедиңче кедүртүнген болур ужурлуг, совет кижилериң амыдырал байдалының бүгү комплекизин — чүрттаар чери болгаш ажылдаар байдалы, ачы-дузалар болгаш барааннар, пенсия хандырылгазы болгаш үгаан-бодал сайзыралы жижиидир.

М. С. Горбачев оон ыңай бодунуң чугаазынга дөштыкы политиктиг доктааган. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс тайбыкны камгалаавр, делегейнин ядролуг халаптан көзүп алыр дээш кайы хире улуг салыышкынларны киирип турарын совет кижилер билир деп, ол чугаалаан. Социалистиг күрүнениң принципиалдыг туружун В. И. Ленин коннуг тода мынча деп илереткен: «...тайбык дээш бүгү чүүлдерни кылырын ажылчыннарга болгаш тараачыннарга аазап тур бис. Ону кылыр-даа бис» (том 36, арын 343).

Оон бээр хөй-ле чылдар эрткен. Хан төгүүшкүнүүр дөйыннарны көрүп, бистиң улузувус ээзээш эвес кадыг-берге чылдарны чурттаап эрткен. Бистиң күрүневис чылдан чылче күчү-күштүг болуп бар чыткан. Ол ам бөгүн делегейниң улуг күрүнези болу берген, ол кандыг-даа агрессорга шиитпирлиг сопугну берип шыдаавр. Ынчанмыже бис бөгүн база кажаңгызындан артык, тайбың дээш бүгү чүүлдерни кылырывысты ажылчыннарга болгаш тараачыннарга аазап турар бис. Ону кылырдаа бис.

Дүшкүүрлүг үеде чурттап турар бис. Ону көрүп тур силер. Дайын кыпсыкчыларын томаартып шыдаарывыстан чүс-чүс миллион кижилериң амыдыралы азы өлүмү хамааржып турар, черле ынчаар бүгү кижи төрелгетенниң салым-чолу хамааржып турар.

Делегейге тайбыкны быжыглаарының сорулгаларын шиитпирлеп тура, амгы байдалдарда бис, чүнүң-даа мурнунда, делегей ареназынга социализм чурттарының туруштарын быжыглаарының дугайын, олардың аразынга бүгү талаалыг кады ажылдажылганы сайзырадырынга дузалаарын бодаар ужурлуг бис. Ону ынчаар кылып-даа турар бис. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлөлиниң кежигүннери чурттарның экономиктиг кады ажылдажылгазының экономиктиг интеграциязының дугайында чугаа чорун турар. Эки тургустунган специализация болгаш будүрүлгө кооперациязы, эртеминиң болгаш техниканың хөгжүлдезинниң талазы-биле идепкейлиг дузалажылга бистиң нийти дем каттыжылгавысты болгаш оон киржижи бүрүзүн экономика талазы-биле бижыг, камгалал талазы-биле улам күштүг болдуруп, экономиктиг ыйыышкын дээр социализм чурттарынга хамаарыштыр барыын чүктүң амгы үеде идепкейлиг чорудуп турар политиказын ойтур шаап турар.

Бистиң акы-дуңма эвилелиивстиң политиктиг болгаш камгалал үндезинни — Варшава Керээзин апрель айда дараазында 20 чылдарда үзетканы улуг болуушкун болган. Тайбың дээш бистиң кады демиселивистиң улам идепкейжиниринге ол салдарлыг болуп турар. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының аразында харылзаалар сырый болгаш хенъ, олардың политиктиг удуртукчуларының аразында харылзаалар үре-түңнелдиг апаар чыдар деп чугаалаар апаар, эштер. Ол — улуг херек. Шак ындыг чорукту бис бүгү талаалыг деткиир бис.

Кыдат Улус Республика-биле харылзаалар дугайында чугаалаар аргалыг болдум. Аңгы-башка чоруктан, харын-даа эки чүве нүзээвес, каразын, сестир чоруктан кым-даа ойнап албас, а кожа-хелбээ кады ажылдажылга чогумчалыг болгаш күзенчиг деп чүвени үе ийи талага көргүскен деп, бодаардыр мен. Совет-кыдат харылзааларда чөрүлдээлерни болдурган чедимче чок чорукту бүрүнү-биле ажып эртер дээш бистер боттарывыстың талавыстан идепкейлиг болурувусту бодап турар бис. Кедизинде барып шак ындыг болурдаа ужурлуг дээрзинге бүзүрээр мен.

Колониалдыг болгаш чартык колониалдыг хамаарышпас чоруктан чоокта чаа-ла хостаглаш, тускайлаң хөгжүлденнің оруунче киргеп күрүнелерниң делегей амыдыралында соксаа чок өзүп турар ролю-биле делегейниң амгы байдалы онзагай боол турар. Ол чүрттарының салым-хүүзү чаңгыс—ол күш-ажылчы кижи, кылдыныр турар бүгү-ле чүүлдер кижиниң эргеажыктары дээш кылдыныр турар.

Материалдыг болгаш культура хереглелдери бедип орар кижи дугайында сагыш салыышкын бистиң планнарывыстың кол ужур-утказы болуп келген болгаш артар-даа. Он нийги беш чылдың онаалдазын кылып тура, ону барымдаалап көрүп турар бис. Чоннуң чаагай чорууң чаа бедиңче кедүртүнген болур ужурлуг, совет кижилериң амыдырал байдалының бүгү комплекизин — чүрттаар чери болгаш ажылдаар байдалы, ачы-дузалар болгаш барааннар, пенсия хандырылгазы болгаш үгаан-бодал сайзыралы жижиидир.

М. С. Горбачев оон ыңай бодунуң чугаазынга дөштыкы политиктиг доктааган. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс тайбыкны камгалаавр, делегейнин ядролуг халаптан көзүп алыр дээш кайы хире улуг салыышкынларны киирип турарын совет кижилер билир деп, ол чугаалаан. Социалистиг күрүнениң принципиалдыг туружун В. И. Ленин коннуг тода мынча деп илереткен: «...тайбык дээш бүгү чүүлдерни кылырын ажылчыннарга болгаш тараачыннарга аазап тур бис. Ону кылыр-даа бис» (том 36, арын 343).

Оон бээр хөй-ле чылдар эрткен. Хан төгүүшкүнүүр дөйыннарны көрүп, бистиң улузувус ээзээш эвес кадыг-берге чылдарны чурттаап эрткен. Бистиң күрүневис чылдан чылче күчү-күштүг болуп бар чыткан. Ол ам бөгүн делегейниң улуг күрүнези болу берген, ол кандыг-даа агрессорга шиитпирлиг сопугну берип шыдаавр. Ынчанмыже бис бөгүн база кажаңгызындан артык, тайбың дээш бүгү чүүлдерни кылырывысты ажылчыннарга болгаш тараачыннарга аазап тур бис. Ону кылырдаа бис.

Дүшкүүрлүг үеде чурттап турар бис. Ону көрүп тур силер. Дайын кыпсыкчыларын томаартып шыдаарывыстан чүс-чүс миллион кижилериң амыдыралы азы өлүмү хамааржып турар, черле ынчаар бүгү кижи төрелгетенниң салым-чолу хамааржып турар.

Делегейге тайбыкны быжыглаарының сорулгаларын шиитпирлеп тура, амгы байдалдарда бис, чүнүң-даа мурнунда, делегей ареназынга социализм чурттарының туруштарын быжыглаарының дугайын, олардың аразынга бүгү талаалыг кады ажылдажылганы сайзырадырынга дузалаарын бодаар ужурлуг бис. Ону ынчаар кылып-даа турар бис. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлөлиниң кежигүннери чурттарның экономиктиг кады ажылдажылгазының экономиктиг интеграциязының дугайында чугаа чорун турар. Эки тургустунган специализация болгаш будүрүлгө кооперациязы, эртеминиң болгаш техниканың хөгжүлдезинниң талазы-биле идепкейлиг дузалажылга бистиң нийти дем каттыжылгавысты болгаш оон киржижи бүрүзүн экономика талазы-биле бижыг, камгалал талазы-биле улам күштүг болдуруп, экономиктиг ыйыышкын дээр социализм чурттарынга хамаарыштыр барыын чүктүң амгы үеде идепкейлиг чорудуп турар политиказын ойтур шаап турар.

Бистиң акы-дуңма эвилелиивстиң политиктиг болгаш камгалал үндезинни — Варшава Керээзин апрель айда дараазында 20 чылдарда үзетканы улуг болуушкун болган. Тайбың дээш бистиң кады демиселивистиң улам идепкейжиниринге ол салдарлыг болуп турар. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының аразында харылзаалар сырый болгаш хенъ, олардың политиктиг удуртукчуларының аразында харылзаалар үре-түңнелдиг апаар чыдар деп чугаалаар апаар, эштер. Ол — улуг херек. Шак ындыг чорукту бис бүгү талаалыг деткиир бис.

Кыдат Улус Республика-биле харылзаалар дугайында чугаалаар аргалыг болдум. Аңгы-башка чоруктан, харын-даа эки чүве нүзээвес, каразын, сестир чоруктан кым-даа ойнап албас, а кожа-хелбээ кады ажылдажылга чогумчалыг болгаш күзенчиг деп чүвени үе ийи талага көргүскен деп, бодаардыр мен. Совет-кыдат харылзааларда чөрүлдээлерни болдурган чедимче чок чорукту бүрүнү-биле ажып эртер дээш бистер боттарывыстың талавыстан идепкейлиг болурувусту бодап турар бис. Кедизинде барып шак ындыг болурдаа ужурлуг дээрзинге бүзүрээр мен.

Колониалдыг болгаш чартык колониалдыг хамаарышпас чоруктан чоокта чаа-ла хостаглаш, тускайлаң хөгжүлденнің оруунче киргеп күрүнелерниң делегей амыдыралында соксаа чок өзүп турар ролю-биле делегейниң амгы байдалы онзагай боол турар. Ол чүрттарының салым-хүүзү чаңгыс—ол күш-ажылчы кижи, кылдыныр турар бүгү-ле чүүлдер кижиниң эргеажыктары дээш кылдыныр турар.

Материалдыг болгаш культура хереглелдери бедип орар кижи дугайында сагыш салыышкын бистиң планнарывыстың кол ужур-утказы болуп келген болгаш артар-даа. Он нийги беш чылдың онаалдазын кылып тура, ону барымдаалап көрүп турар бис. Чоннуң чаагай чорууң чаа бедиңче кедүртүнген болур ужурлуг, совет кижилериң амыдырал байдалының бүгү комплекизин — чүрттаар чери болгаш ажылдаар байдалы, ачы-дузалар болгаш барааннар, пенсия хандырылгазы болгаш үгаан-бодал сайзыралы жижиидир.

М. С. Горбачев оон ыңай бодунуң чугаазынга дөштыкы политиктиг доктааган. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс тайбыкны камгалаавр, делегейнин ядролуг халаптан көзүп алыр дээш кайы хире улуг салыышкынларны киирип турарын совет кижилер билир деп, ол чугаалаан. Социалистиг күрүнениң принципиалдыг туружун В. И. Ленин коннуг тода мынча деп илереткен: «...тайбык дээш бүгү чүүлдерни кылырын ажылчыннарга болгаш тараачыннарга а

Советтер булуңу

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында партия, чазактың үндүргени доктаалдарын, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарын амыдыралга боттандырар, Советтиң девискээринге хөй-ниитиниң бижыг корум-чурумун бижыглаар дээш Улус депутаттарының Тээли кодээ Совединиң күүскомунун, депутаттарының, ында бот-башкарылгалыг хөй-ниити организацияларның кандыг ажылдар кылып чорудуп турарын «Советтер булуңуну» бөгүнгү үндүрүлгезинде парладывыс.

КОМПЛЕКСТИГ ШИИТПИРЛЭЭР

Тээли кодээ Советтиң хамаатылары Культура бажыңынга чыглып келген. Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында партия, чазактың үндүргени доктаалдары биле, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарын суурнуң чурттакчы чонунга райкүүском даргазы В. Х. Суге-Маадыр таныштырган. Арагалаар чорук-биле демиселди күштелдиреринге, оң багай чаңчылды узуткаарынга хамаарыштыр санап-онаал хөй болган. Шак ындыг хуралдар агитквартал бүрүзүнге эрткен болгаш оң талазы-биле чамдык хемчеглер ап чорударын чон дугурушкан, ажыл планы тургустунган. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажыл чорудары-биле тургустунган тос книжи кежигүнүүр комиссия недээ Советтиң девискээринде амыдап эгелээн. Комиссияның ажылын удуртуруп мөңээ дээскен. Ажылывыс планын тургузуп тура, дараазында чүүлду кичээнгейге алдыбыс: арагалаашкын-биле демиселди чорудары — комиссияның дорт үлүүлгези, ындыг-даа болза чугула бо айтырыгны чаңгыс талалап көөру шын эвес дишкеш, ажылывысты, хөй-ниитиниң корум-чурумун бижыглаары, суур чаагайжыдылгазы дээн чижектиг айтырыглар-биле кады чорударын шиитпирлээн бис. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, ажыл комплекстиг чоруттунар. Ынчангаш бистиң ажылывыс суурда ботбашкарылгалыг хөй-ниити организациялар-биле демниг. Шак-ла ындыг комиссияларны 5-тен 7 кижи составтыг кылдыр кодээ Советтиң девискээринде коллективтерде, агитквартал төптеринде тургускан. Улегерлиг корум-чурумнуг, эң эки чаагайжыттынган суур дээш социалистиг чарышка кижиниң ээлээ болганывыста, демниг ажыл негеттинер. Арагажа сундулуг, харын-даа учётта турар кижилер комиссияның учётта алган, олар — хайгаарал-да. Комиссия бо хүннерде чүнү кылып турарыл? Кежигүннер агитквартал-дарга, күш-ажылчы коллективтерге ажыл шагында эзирник келир чоруктар читкен. Эзирник кижилер кудумчуларда көзүлбестээн. Ап чорудуп турар хемчеглерниң дээштии бедик турар. Ынчалзажок, ол талазы-биле кылыр чүүлдер ам-даа хөй. Арагалаар чоруктуң ажыл-ишке, амыдыралчуртталгага багай салдарлыын, ооң хоразын кижи бүрүзүнге билиндирер үжүрлүг бис.

Ч. ЧЫМБА,
кодээ Советтиң депутады, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажыл чорудар комиссияның даргазы.

УЛАМ ЧАРАШ АПААР

Тээли кодээ Советтиң төвү — Тээли суур. Чылдан чылче ол чаартыкчы, чаагайжыттынып турар, улам-на авын-шинчилиг апар чыдар. Аңаа хамаарыштыр чамдык чүүлдерни көрүп көрээлиңер. СЭКП райкомунуң, райүүском бажыңының девискээринде сад ногаараарып өзүп турар. Ногаан үнүштер-биле бүргеткен бо улуг эвес сад ниити суурну, ол ынчаар девискээрни каастап турар. Ону Тээлиниң чурттакчы чону Ленинниң ады-биле адаан. Бай-Тайга аттыг парк база бар. Ооң-биле кожа стадионну дерээн. Ол кезең черни чайын көөргө, көрүштүг, ногаан-шинчи. Тудуг-суур чыл санында немежип турар. Ылаңгыя чаңгыс ай төлевилелбиле туттунган чурттарга бажыңнары суурну улам көрүштүг болдуруп турар. Удаавас кооператорлар чаа пекарняның дулгүүрүн тудугжулардан алыр.

Чаагайжыдылга талазы-биле элээн ажылдар кылдынып турар. Промышленная, Новая, Степная, Ленин кудумчуларында тарымал үнүштерни немей олурткан. Бо чылдың март, апрель айларны часкы авталга айлары кылдыр чарлаан турган бис. Суурнуң чону аңаа агитквартал-дар айбыле кириишкен. Мугур, Новая кудумчуларында штакетник-зеримнерни немей тутхан. Суурда көскү агитацияны үш муң рубль түңге чаарты кылган, ол ажыл ам-даа уламчылап турар. Чаагайжыдылгаге агитквартал-дар идепкейлиг киржип турар, аразында социалистиг чарыштыг. Часкы чаагайжыдылганың түңнелин үндүрген бис. Тываның 40 чылы аттыг агитквартал-дың (Промышленная кудумчузу) чурттакчы чону аңаа идепкейлиг киржип, чарыштың тиилекчизи болган. Ийиги черни — Сельская кудумчузунда Салгал аттыг агитквартал-дың чурттакчылары алган. Чечен агитквартал — үшкү черде. «Эң эки чаагайжыттынган девискээрлиг агитквартал» дээш социалистиг чарышты чартык чылдың түңнээр.

Үстүнде чугаалаан чүүлдерим аңаа-ла боттары кылдыңа бербээн. Ол — кодээ Советтиң, ооң доктаамал комиссияларының, депутаттарның бүгү чурттакчы чонунуң ажылының түңнели дээрзин айтыр эвээр.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар керекке үлүүн киириштирип, дузалаа ажыл-агыйын көргүдеп — Советтиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазында чугула айтырыг. Кодээ Советтиң девискээринде 599 ерээ бар. Чурттап олурар бажыңныын девискээринде огородтуг ег-бүлелер ээзээш эвес. Имек, хаван, дагаа, тоолай тудуп турар ерегелер база бар. Дузалаа ажыл-агыйын көргүткеш, күрүнеге-даа, боттарынгада-даа ажыктыг чүүл кылып турарын билир ег-бүлелер бар. Девискээри эки чаагайжыттынган, огородтуг бажыңнарның саны чыл санында немежип турар. Оларның шупту-зун адаары берге, ийи хире ег-бүленің чижээнге көргүзүп көрейн. Район эмнелгезинде чолаачы В. Хомушкунуң ег-бүлезин суурнуң Ленин кудумчузунда чурттап турар. Өг-бүленің огороду улуг, ап турар дужуду багай эвес. Огородунда улуг эвес теплицалыглар. Ногаа аймаандан аңгыда, олар кат-чимисти база тарып өстүрүп турар. № 741 КМК-ның бызаңчызы В. Минеевтериң ег-бүлезин ап көргээр. Өг-бүле бажыңының девискээринде огородтуг, дузалаа ажыл-агыйында — инектиг, дагаалыг, тоолайлыг.

Эки чурттаар төлээде, эки ажылдаар дээрзин чон эки билир. Үстүнде чугаалаан чүүлдерим база аңаа хамаарышыр. Советтиң девискээринге хөй-ниитиниң бижыг корум-чурумун чедип алыры—чугула айтырыг. 31 улусчу дружина график өзүгаар суурнуң корум-чурумун бижыглап турар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун бижыглаарыныче угланыдыр ап чорудуп турарывыс ол хемчеглерниң түңнели багай эвес — суурда корум-чурум кескүзү-биле экижип орар.

Суурувус шынап-ла чаартыныл турар. Сорулга—ону улам көгжүдерн. Аңаа суурнуң чурттакчы бүрүзү үлүүн киириштирер апаар. Кандыг-даа чурттакчылыг черниң күүчүзүлдү — ооң кижилеринде, оларның үре-түңнелдиг ажылында болгай. Кодээ Советтиң девискээринде хөй кижилиг бүдүүлгелер бар. Оларның эразында планныг онаалдаларын эки күүседип турарлары база бар. Кодээ Советтиң күүскомунга, доктаамал комиссиялар хуралдарынга коллективтериниң удуртукчуларының дыңнадыгларын ап турар. Депутаттарның, доктаамал комиссияларның идепкейн элээн бедээн. Депутаттар бөлүктериниң ажылының элээн идепкейжээнин айтыры чугула. Ук бөлүктерни будуүлгелериниң турар черин барымдаалап, девискээр айбы-биле тургускан. Мынчаар тургусканы эптиг. Бо бөлүктү ап көрээлиңер. Райпо бештаар черниң даргазы, район Совединиң депутады К. С. Чамбый-оол райпо, районнуң амыдырал хандырылга будуүлгезе эргелелиниң, мал эмнелгезиниң девискээринде депутаттар бөлүүн удуртуп турар. Ук бөлүктүң ажылы эки. Райпо биле амыдырал хандырылга будуүлгезе эргелели — мурнекчылының одуруунда. Ук коллективтер бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдаларын эки көргүзүглерлиг боттандырган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаар, ажылдың участок бүрүзүнге организастыг чорукту бедидеринче мында кичээнгей улуг. Ынчангаш ук коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумуну эки. Кодээ Советтиң девискээринде күш-ажылчы коллективтерде сагылга-чурум ниитизи-биле эки талазынче бар чыдар. Күш-ажылдың будуүлгелер ону эки билип турар. Бажың девискээринге огород, сад тарып өстүрериниң ажыктыын хуралдарывыска чугаалажып турар бис. Дузалаа ажыл-агыйлыг, огородтуг ег-бүлелер хостуг үезин ажыктыг эрттирип турар. Ийиде, ооң уруглар киижизидилгезинге, ылаңгыя оларның күш-ажылга ынак болуурунге киижиндеринге салдары улуг. Огородтан ногаанның, картофельдың багай эвес дужуун ап турар ег-бүлелер бистее бар. Оларга Х. Кан-оол, К. Иргит, З. Хертек, Э. Хертек, А. Хертек болгаш ооң-даа ескелерни хамаарыштырып болур.

Агитквартал-дың чурттакчыларының хуралында арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарыбиле, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле таныштывыс. Ол хемчеглер ам амыдыралда боттанып эгелээн. Арагалаар чоруктарга удур кандыг хемчеглер ап чорударывысты олла ниити хуралга дугуржүп элган бис. Арага-дарыже сундулуг, күш-ажылга туре чок кейн-чаңгыс кижиларни бистиң эразыста чок деп болбас. Ындыг кижилерни колга алган бис, оскүүтүн чурттакчыларының хуралыңга тургузуп, шыңгыя чугаа чоруттувус. Үенин чегелдеэн ындыг дээрзин кижи бүрүзүнге четкен. Бөгүн байдал бисте кандыгыл? Арага ажып алган кескүлөн кижилер кезүлбестээн. Аңаа хамаарышыр чижек. Арагажа сундулуг, ажылдан эспексыраар кижиларнын эразында О. Дандар-ооңдуң ады база турган. Чаңгыс кудумчуга кожа-келбээ чурттап турар кижилерниң селым-чолу кожаларын канчап дуурептес боор. Калдиртил, агитквартал-дың активиниң хуралдарынга чаңгыс эвес удаа ажып-кара чок чугаалажып келгенивистиң түңнели анаа Барбаан. Чурттакчыларның хуралдарынга арага ишпээн дуругушкан болгай бис. Ону аңаа билдиңгир чугааладывыс. Ол эм бо хүннерде «Тээлиң совхозтуң Найырал салбырында сугтатчы болуп ажылдап турар.

Чурттакчыларның хостуг үезагын шын ажыглаарынче угланган хемчеглерни ап чорудып турар бис. Агиткварталга спортчу оюннар эртип турар, аңаа уруглар ада-иезе-биле кады күзелдин-биле кирижип турар. Чүгле ол-даа эвес, чуртталга бажыңының септелгезин, уругларның өөредилгезин дээш чижектиг айтырыглар кичээнгей чок артпас. Актив округка Бодунуң ажылын чаңгыс-даа ерере, ег-бүле кичээнгей чок эртпас кылдыр шак ынчаар тургускан. Чүге дизе чаңгыс бистиң кудумчувустуң корумчуруму ниити суурнуунге бүге-даа бол үлүүн киириштирер ужурлуг.

Г. СОКОЛОВА,
кодээ Советтиң депутады.

ДЕМНИГ БОЛУРГА

Округумнуң соңгукчулары — янзы-бүрү мергежилдиг кижилери — оларның аразында ажылчыннар, эмчилер, башкылар дээш кандыг мергежилдиг кижилерин чок дээр. Район төвүн бичии кодээ суур-биле демнештирерн берге, чүгле кудумчуларын алырга безин, оларның саны хөй болгай, ынчалзажок чон бот-боттарын билчир. Оку, чижээ, чаңгыс кудумчуга хамаарыштыр ап көрээлиңер. Кожалар бот-боттарын танышыр, кымның кайда чурттап турарын айтырар болзукарза, «кудумчуга эйнап турган оолдар безин, силерге айтып бээр. Мээң округумда база ындыг.

Депутат кижи болганымда, округта чурттап турар ег-бүлелерниң бажыңнарынга кандыг-ла бир айтырыглыг бо-ла чеде бээр мен. Округта ажылла хөй. Кодээ Советтиң күүскомунуң сессиялар шиитпирлерин соңгукчуларга чедирип дыңнадыр, чурттакчы чонунуң хуралыңга янзы-бүрү айтырыгларны чугаалажыр дээш кылыр чүүлдер-ле хөй. Планда кордүнген хемчеглерни чорударда, даяныр күжүвүс агитквартал-дың активи. Олар кодээ Советтиң идепкейлиг дузалакчылары. Чонунуң чурттап турар черинең айбы-биле кижизидилге ажылы чорудерынга актив канчаар киржип турарыл? Ол айтырыгга харыны бо удаада чүгле хөй-ниитиниң корум-чурумун бижыглаар, арагалаар чоруктуг үзүткаар талазы-биле бисте алдының турар хемчеглерге хамаарыштыр чугаалап көрейн.

Агитквартал-дың девискээринге ап чорудар ажылдарның планнарын чурттакчыларның ниити хуралыңга чугаалашкан. Ол өзүгаар ажылдап турар бис. Кандыг-даа айтырыгны хуралдарга демниг шиитпирлеп, чугаалажып алыр рывыс чаңчыл болган. Ындүнген хемчеглерни боттандырарынга чурттакчыларны кавра тудар арганы ол берип турар. Суурнуң агитквартал-дарының эразында «Улегерлиг корум-чурумнуг, эң эки чаагайжыттынган «квартал» дээш социалистиг чарышка мээң округумнуң чурттакчылары база идепкейлиг киржип турар. Бир хуралывыска чыглып келгеш, корум-чурумувус дугайын чугаалаштывыс. Суурга хөйниитиниң бижыг корум-чурумун тургузар керекке күдүмчу ажыл-бile чурттакчы ег-бүле бүрүзү үлүүн киириштирер дугайында шыңгыя чугаа аңаа болган. Ооң шиитпири багай эвес күүсеттинип турар. Өг-бүлелер ажылдан хостуг үезинн шын, ажыктыг эрттирерин чедип алырынче активэ улуг кичээнгейни угландырып турар. Суур чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржип келдивис. Чурттап олурар бажыңнарывыстың девискээрин чаагайжыдар ажылдарны бо-ла кылза бээр бис. Часкы, күскү чаагайжыдылгадан чыда калбас бис. Ооң-биле кады Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар сорулга бистерни каттыштырып турар. Бажыңның девискээринде огородтуг ерегелер ээзээш эвес, дагаа таван, инек тудуп турар ег-бүлелер бар. Дузалаа ажылдың тудуп, огород гарып өстүрүп турар ег-бүлелер күрүнеге-даа, боттарынга-даа ажыктыг чүүл кылып турарын медереп билген турар кылдыр ажылды ынчаар чорударынче кодээ Советтиң талазындан кичээнгей улуг. Чамдык ег-бүлелер ону эки билип турар. Бажың девискээринге огород, сад тарып өстүрериниң ажыктыын хуралдарывыска чугаалажып турар бис. Дузалаа ажыл-агыйлыг, огородтуг ег-бүлелер хостуг үезин ажыктыг эрттирип турар. Ийиде, ооң уруглар киижизидилгезинге, ылаңгыя оларның күш-ажылга ынак болуурунге киижиндеринге салдары улуг. Огородтан ногаанның, картофельдың багай эвес дужуун ап турар ег-бүлелер бистее бар. Оларга Х. Кан-оол, К. Иргит, З. Хертек, Э. Хертек, А. Хертек болгаш ооң-даа ескелерни хамаарыштырып болур.

Агитквартал-дың чурттакчыларының хуралында арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарыбиле, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле таныштывыс. Ол хемчеглер ам амыдыралда боттанып эгелээн. Арагалаар чоруктарга удур кандыг хемчеглер ап чорударывысты олла ниити хуралга дугуржүп элган бис. Арага-дарыже сундулуг, күш-ажылга туре чок кейн-чаңгыс кижиларни бистиң эразыста чок деп болбас. Ындыг кижилерни колга алган бис, оскүүтүн чурттакчыларының хуралыңга тургузуп, шыңгыя чугаа чоруттувус. Үенин чегелдеэн ындыг дээрзин кижи бүрүзүнге четкен. Бөгүн байдал бисте кандыгыл? Арага ажып алган кескүлөн кижилер кезүлбестээн. Аңаа хамаарышыр чижек. Арагажа сундулуг, ажылдан эспексыраар кижиларнын эразында О. Дандар-ооңдуң ады база турган. Чаңгыс кудумчуга кожа-келбээ чурттап турар кижилерниң селым-чолу кожаларын канчап дуурептес боор. Калдиртил, агитквартал-дың активиниң хуралдарынга чаңгыс эвес удаа ажып-кара чок чугаалажып келгенивистиң түңнели анаа Барбаан. Чурттакчыларның хуралдарынга арага ишпээн дуругушкан болгай бис. Ону аңаа билдиңгир чугааладывыс. Ол эм бо хүннерде «Тээлиң совхозтуң Найырал салбырында сугтатчы болуп ажылдап турар.

Чурттакчыларның хостуг үезагын шын ажыглаарынче угланган хемчеглерни ап чорудып турар бис. Агиткварталга спортчу оюннар эртип турар, аңаа уруглар ада-иезе-биле кады күзелдин-биле кирижип турар. Чүгле ол-даа эвес, чуртталга бажыңының септелгезин, уругларның өөредилгезин дээш чижектиг айтырыглар кичээнгей чок артпас. Актив округка Бодунуң ажылын чаңгыс-даа ерере, ег-бүле кичээнгей чок эртпас кылдыр шак ынчаар тургускан. Чүге дизе чаңгыс бистиң кудумчувустуң корумчуруму ниити суурнуунге бүге-даа бол үлүүн киириштирер ужурлуг.

Г. СОКОЛОВА,
кодээ Советтиң депутады.

ЧАҢГЫС ЧЕР ЧУРТТУГЛАРЫНЫҢ ШИИТКЕЛИ

— Чээрби чеди харлыг кижи-дир сен, Алексей, барык чартык чыл дургузунда чүнүңбиле амыдырап, чурттап чоруур кижи сен? Сеңээ кым идик-тел садып берип, ашкарып-чемгерип турар чүвел?

— Аваам, ачам сугда мен... —дээш, чаңгыс чер чурттугларының мурнунче үндүртүп келген аныяк кижи бажын халайтыпкан, ыыт чок турган. Эш-өөрүнүң, дөргүл-төрелдериниң, таныш-көруштериниң мурнунга тура, бодумуң чөгенчиг амыдыралың, кырган адаңнезиңге дузалаарыныың улуу оларның ажылдап каан ажыын халас сыырып орарын ол ынчам бодаан боор.

Алексей Чамзан шиитпирип чораанының соонда хосталгаш төрээн суурунга бо чылдың январьда чанып келген. Ниитиниң корум-чурумун каржызы-биле үрээш, хосталгазын казыдып чораан аныяк кижи оон чогуур түңнелди үндүрбээн. Ооң мынчага чедир ажыл чок олурупп турары— бадыткалы, ол.

— Ажылдаар дээш каза-даа бааржыма түлээп албас боордур, ынчаң-мынчаң кел дээш чорудуптар — деп, ол бодун агартырын оралдашкан, харын-даа меңээ таарыжыр ажылдан тып берикер дээш хөөн ооң чугаазында бар болган. Район төвүнде-даа, кожазы «Тээлиң совхозта-даа 27 харлыг моге-шыырак кижи кылыпкы дөг ажыл-ла хөй, а Алексей Чамзан «таварымчалыгэ, чиик ажыл сурап, арагалап турган.

Бай-Тайга районнуң Тээли суурга болуп эрткен бо хуралга чыглып келгеннер ажыл кылбас, маңгыстаачан амыдыралдыларны шыңгыя буруу шапкан. Устүнде чугаалаанывыс Алексей Чамзанны хурал эрткен түңнүң даартазында «Тээлиң совхозка суггат ажылдарынга азы хөй кыргылдазынга ажылдап эгелээрин хурал хүлээндирген. Хуралдың шиитпирин ол күүсеттейн баар болза, аңаа хамаарыштыр шыңгыя хемчеглерни алыр апаар.

Дөрт уругнуң неэзи, 31 харлыг Зинаида Хомушку бо аймың эгезинде ба-ла залга болуп эрткен арагачыларны буруу шаап турган хуралдың база бир «маадырыэ турган. Ак-Довуракка чурттап турган аныяк херээжен дөрт бичии уруун кыргап неэзинге эккеп каапкаш, арагалап базып турун берген. Баштайгы хуралдан бээр ай чедип турар. Зинаида аңаа авазашкыннарының чамгызын-даа меңээ таар

ШЕВЕР КЫЛЫЫ МОСКВАГА ЧЕТКЕН

Алдан-Маадыр аттыг чурттышкынчылал музейинин фондузунда чурттаачы чонуун ынчангы шевер дааранылга кылыглары база бар. Оларның аразында кырын хээлиг торгубиле шыпкаш, кылагар пес-биле ыскыттап тургаш дааран шеверигин чараш довурзак бар. Ол— Совет Тыванын 40 чыл оюнга тураскаадыкан Москвага болган делгелгеге салган экспонаттарның бирээзи. Ооң уран-шевер автору кымыл? Ол дээрге хар-назынын ам чеден хар ашса-даа, адакбышкаа чиик, сергек, караа кескү, шевер холдары ажылгыр хевээр Александра Дамдыновна Джит-ткр. Музейде ооң ажыда ооң чаражы ажок кылдыр шокарлап, апаларап, салбактар-биле кааспал тургаш дааранын таакпы хевы база кадагалаттынып турар.

Ол ажыг харлыг тургаш-ла ол дааранын эгелээн. Бодунуң шевер чамчылын кырыгыже салбайн чоруур.

— Аваам база дааранып чораан кижи чүве. Колдуунда ону салгап, ооң дузазы-биле дааранып өөренип алган мен ийин. Ол үеде амгы дег даарап каан белен хептер седар турган эвес, улус довурзакты, дузаламчыга чорудуп турган. Олер хол хептарын дайынчылар боо мажызын базарынга эптиг кылдыр оң талакызының бир салаазы адыр кылдыр даарап турганнар.

Оя-ла дертен чылдарның эгезинде Ынчанты Тере-Хөл районнуң эмнелгезинге чыдар аарыг кижилер кедер тыва тоннарны база даваржып турган. Ол шагда амыяк-чалыы турган Александра Джит сарыг өңнүг ийи тонну кеш-ле хонук иштинде даарап берген.

Спортчу маргылдаалар, азы уран чүүл көрүлделериниң мурнунда чагыглар бо-ла келир. Ылаңгыя мегелерге содак даарадыр дээш шевер кижилерни улус дилээр. Александра Дамдыновна оон ойталавас. Ол ышкаш Кунгуртуг суурнуң херээженнер чөвүлелиниң организастааны дааранылга кылыгларының делгелгелериниң доктаамал кирижикчизи турган. Бодунуң үгүлзалап, ыскыттап, сырып дааран чараш, шевер кылыглары дээш хүндүлүг бижиктер, ортектиг белектер-биле кеш удаа шаңнаткан.

Ол чүгле боду быжып, даараар чораан эвес, харын бодунуң уран аргазын хөй кижилерге дамчыдып берип, эвээш эвес аныяктарны өөреткен. Аңаа чылыг харектээштер, тыва тоннар, уруг-дарыынга хам идиктер даарадып азы быштырып алыр дээн кижилер ооң бажыңынга келгилээр. Оларга бодунуң арга-сүмезин

кадарындан ол чажам дивес кижи.

Александра Дамдыновна сөөлгү каш чылда Кызылда чурттап, уруунуң оглун өстүрүп келген. Чай дүжерге-ле чурумалдыг төрээн черинче чоруптар. Чоокта чаа ооң бажыңынга баарывыска, ол аза-ла удавас чоруптарынга белеткенип орар болду.

— Ыраккы Мөңгүн-Тайгада ажылдай берген уруум, кудээмниң бажыңынга бир ай болгаш келдим. Шаамда шагда болза, ол хире ыракка чедерин кижи кайыын дүжээр, ам дээрге Тере-Хөлче-даа, Мөңгүн-Тайгаже-даа самолёт-биле ужудуп, чай аразында чедер, магалыг шаг бо.

Александра Дамдыновна — төлептиг уругларны өстүрген нелерниң бирээзи. Олар аңчы аңазының, шевер холдуг авазымның ажылгыр будужун, эш-өөрүүрек чоруун дээжээнер. Улуг оглу Кек-оол — совхоз ажылчыны, Виктору — милиция ажылдакчызы, улуг уруу Мария — театр артизи, оон бичезин Галя — башкы институдун дооскан, комсомол ажылдакчызы.

Хол куруг орбас кырган бичии кижиге ейлээн узун хончулуг алгы идиктерни даарап доозуп олурду. Оларны база музейге салыр күзелдиг. Оон аңгыда база бир эжеш бичии хам идиктерни чоокта чаа даарап доосканын көргүстү. Уруумуң уруунга белээ ол. Шевер холдуг кырган-аванын сагыш салып орар чүүлдерил-ле хей.

Ол бодунуң дугайында шоолуг чугаалаксавас-даа болза, чурукчу бодунуң чуруун чугаалаары азы шулукчу бодунуң шүлүглелин номчуурун дег, дааранылга дугайында шаг-шагы-биле чугаалап болур.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Александра Джиттиң сыртык арыны даарап олурары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Дыштаныр хүннерде кайа, чүү болурул?

С. К. Токаның тураскаалының чанында Октябрьская кудумчузунуң байырлалы. Эгелээри **11.00** шакта.

Хөгжүм-шин театрынга «Бейкара» эстрада ансамбльнин концерти. Эгелээри **17.00, 19.00** шактарда.

Культураның болгаш дыштаныыганың Н. Гастелло аттыг паркыныңга.

Июнь 29-та. Аныяктар кежээни. Эгелээри **19.00** шакта.

Июнь 30-да. Аныяктар хүнүнге тураскаадыкан хемчеглер. Волейболга студентилерниң, тудугчу отрядтарының болгаш будурулге «коллективтериниң аразынга маргылдаа. Эгелээри **10.00** шакта.

Ногаан театрга. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII делегей фестивалынче чоруур болук-биле ужураашылга.

«Радость» ансамбльдиң концерти.

Эгелээри 13.00 шакта.
Темалыг кежээ. Эгелээри **19.00** шакта.

Июнь 29—30 хүннеринде паркта бильярд, шыдырга залдары, уруглар аттракционнары, хеме станцизы, оймаар автоматтар ажылдаар.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

Көрүкчүлерниң кичээнгейинге

Спорттуң национал хевирлеринге Сибирьниң болгаш Ыраккы Чоон чүктүң улустарының спартакиадазы июнь 28—30 хүннеринде Кызылга эртер.

Спартакиадага Агинск, Усть-Ордо национал округтарының, Хакас, Дог-Алтай автономнуг областарының, Бурят АССР-ниң, Якут АССР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң шилиндиг командалары кирижир.

Спартакиаданың программазында бурят, хакас, тыва хүрештер, якут хапыштар, ча адаары болгаш шой кодурери кирген.

Июнь 28-те

Ча адаары, якут хапыштар. Эгелээри **16.00** шакта.

Маргылдаанын байырлыг ажыдыышкыны. Эгелээри **18.00** шакта.

Июнь 29-та

Бурят, хакас, тыва хүрештерге, ча адарынга, якут хапыштарга, шой кодурерингге маргылдаалар. Эгелээри **10.00** шакта.

Июнь 30-да

Маргылдаалар уламчылаар. Эгелээри **10.00** шакта.
64 шилиндиг мегенниң хүрежи. Эгелээри **14.00** шакта.

Маргылдаалариның болур черлери: «Хүреш», Совет Тыванын 5 чылы аттыг стадионнар.

Улуг-Хем районунуң Арыг-Узуу суурда хой уруглуг не бар. Ооң адын Анчымаа Ховалыговна Сарыглар дээр. Ол уругну божаан болгаш кижизиткенин дээш ажаа 1980 чылда «Маадырне» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Анчымаа Ховалыговна—Арыг-Узуу ортуман школада мактаалдыг ажылчын. Ооң өөнүң ээзин Калинов Сарыглар — «УТКА 25 чылы» совхозтуң дуржулгалыг ажылчыннарының бирээзи.

ЧУРУКТА: Анчымаа Сарыглар уругларыг-биле.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Специалистиң тайылбыры

ӨРЭЭЛ ЧЕЧЕКТЕРИН ӨСТҮРЕРИ

Күжүн бүрүзү бажыңының ишти чүгле таарымчалыг эвес, харын каракты өөрүптүп дүжирип ышкаш, авыныг, чараш болурун күзээр. Бажың иштин авыныг болдурар дээш чечектер-биле каастаары —чонуңуң шаг-шаандан тура чамчылы. Ынчангаш өрээл чечектерин өстүрериниң чамдык аргаларының дугайында Кызылда чаагайжыдылга комбинадының теплица-парник ажылагыйының ажылдакчызы, чечек өстүрүкчүзү—мастер С. А. Гурковаңың тайылбырын парладывыс.

Бистиң хой кезиниис бажыңнарывыга чечектер өстүреринге ынак. Ынчалза-даа кижи бүрүзү-ле оларны ажаел, өстүрүп билбес, кижи бүрүзү-ле өрээл чечектери үр үеде кадык болгаш чараш өзеринге таарымчалыг байдалдарны шоолуг тургузуп билбес болгулаар. Чечектерни өрээл иштин ёзулуг-ла авн кииритер кылдыр өстүрери, шынап-ла, белен эвес. Ол талазы-биле чамдык мындыг чүүлдерни сактып алыры чугула.

Чечекти суггарган соонда, савага артык суг туруп калбазын дээш ону дүвүн үттелгилеп кааш, ханы дүптүг пор доңгага олуртур. А соңгада турган черинче болгаш шала кырынче суг төгүлбезин дээш оон адаанга тевакчыгашты салыр.

Өрээл чечектерин шын суггарары үнүштериң кадык байдалындан, өзүмүнүң хуусаазындан, өрээлдиң агаарының температуразындан, чылдың үезинден дыка хамаарыжыр. Өрээл чечектери кыжын «дыштанырлар». Ынчангаш ол үеде оларга хой суг негеттинмес, а хой суггарарга үнүштер өлүп болур.

Кажан чечектерже хүн дээп турда суггарбас херек. Аргалыг-ла болза оларны кежээки шактарда лейкадан азы змисжиктиг савадан суггарар. Сугну чечек олуртаан савалың адаанда тевакчыгашка суг көстүп келгижеге кудар.

Өрээл чечектерин чаъс суубиле суггарары ажыктыг. Водопроводтан алган хаорлап көөн сугну аксы ажык савага бир хондур тургузупкаш суггарар херек.

Ол ышкаш өрээл чечектерин минералдыг чүүлдер-биле чемнишчидери чугула. Азот үнүштериң өзеринге дузаавар. Хөрзүнге фосфор чедишпес болуру үнүштүң чечектелирин сөөдөдыр. Үнүштү аңаа чечек бажы көстүп кээрге, чемнишчидер херек. Оон башка ол хөлүн эрттир бүрүлеңип, чечектелбестей бээр.

Өрээл чечектери бистиң бажыңывысты ылап-ла каастазым дээр болзувусса, оларны үргүлчү арыг тургузар ужуруут бис. Ынчангаш неделяда бир катап оларны суг-биле чөштырары азы чылыгзымаар суг-биле чуруу албан. Чечек сөвазын изиг суг-биле чуур.

Сарыг бүрүлерин, аарыг бүрүлерни, кадө берген будукларны доп-дораан ап каавтар херек. Ол ышкаш бок үнүштерни аштап каавтарны чугула.

„НОГААН ЧЫЛАННЫҢ" АСПААНДА

(Херээженнерге араганың хоразы)

Алкоголизмден хөй нуруузунда психиказы үрелген херээженнер дүрген аарыычал болур. Аңгыландан алкоголик апарганнарның 15 хире хуузу бажынга бүдүү кемдээшкиннерлиг болган, а 57 хуузу үгүндаан (салгал дамчаан) арагачы болган. Чамдык херээженнер арагачы ашаа-биже кады ижип тургаш өөремген болган.

Эзирээнде херээженнер колдуунда-ла каржы, чогушка туралыг, ыглаңнаваш, кылыктыг, бодунуң бүгү-ле түргегделерин, сагыш-сеткил хилинчектенишкиннерин сактыырынга ынак болур. Ынчалза-даа ниитизи-биле эзирик херээженнер эр улуска бодаарга боттарын оожум алырлар. Ындыг-даа болза оларның аразында уруг-дарыынның дүгайында сагыш салбас, ангы-аңгы компаниялар-биле каттыжып алгаш арагалап чорун бээрлери база бар, а чамдыктары карын-даа боттарының эмиг эмер чаш уругларын безин эмзирбейн каавтарлар.

Арагалап эгелээн херээженнериниң аажы-чаңы өскерлиг бээр: ажыныычал, каржы, чүгле бодун бодаарлар. Херээженнериниң эр улуска бодаарга ашаа-биже аарыышкы дүрген. Хоочураан арага аарыглыг херээженнер эрте кырыычал болгаш сөөлгүзү багай апаарлар: бодуның хар-назынынган 15—20 хар кырганзыг көстүр, арны ыжык, хапыгыр, дырышкактарлыг, диштери аарыг азы хөй кезии душкулеп калган болур. Чемге хөөну куду азы шуутла чем чиксевес апаар.

Үргүлчү арагалаар херээженнерден элекке төрүттүнген, угааны четпес, өлүг азы алкоголик уруг төрүттүнер. Саатлыг тургаш арагалап чораан херээженнериниң үруу чаа төрүттүнерге-ле аксындан арага чыды кээп турар болур болгаш баары, төп нерви системазы арагадан кемдээшкиннерге таварышкан болур. Ындыг үругларның өзулдези, угаанбодал сайзыралы аңаа уруглерге көөрде оожум, аажычаңы каржы болур. Арагачы херээженнер, арага холушкан суду-биле бодунуң чаш уруун хораннап, ооң кадыкшылынга улуг хораны чедирип турар.

Бистер, эртемденнер, арагачыларның хөй ег-бүлелерин өөренип көргеш, ол түңнелге келген бис. Моон мурнунда ада-иелерин алкоголизмден эмнел турганывыс уругларның ам боттарын оон эмнел турар-дыр бис. Чижээлээрге, 1945 чылда төрүттүнген О. Ооң ачазы ол үш-ле харлыг турда, 23 харлыг тургаш арагалаашкынган өлген. Чаш чылдары өөрүшкү чок эрткен: ажыныычал, хорадаачал, үргүлчү-ле бажы аарыыр чораан. Сес харлыында школага кирген, өөредилгезин багай турган. 7 класс дооскаш, 16 харлыынган эгелеп ажылдап эгелээн.

1963 чылда өгленип алгам. Уруглуг апарган. Бир эвес оон мурнунда «аске бүгү кижилер ышкаш» ижип чораан болза, ам «ногаан чыланга» сундулуг ашаа-биле кады ижип эгелээн.

Ол 1965 чылдан эгелеп алкоголизмден аарый бергем. Ашаа-биле чарлы бергеннер. Уруун кижизидерин шуут бо даваставаан. Кады ажылдап турар эштеринииң сүмези-биле эмнелгеге келгем.

Ол үеде каракгарынга чок чүвелер көстүр, дыңналыр апарган: ханада дыка хөй кызыл рюмкалар, төвүр-дүрзү чок чүүлдер көөр. Тускай эмнээшкинниң соонда, ооң байдалы чоорту эжиижээн.

Ооң алкоголизмден аарый бергенинге арагачы ачазы буруулуг болган.

Арагачы херээженнериниң хөй кезии чүттуг, чуду-кара болур. Кажан арага садар ажашазы төнүп каарга, олар боттарының-даа идик-хевин, эт-севин садыптарлар. Өскелери чижи чурттелге сүрер апаар: кафе, ресторан кезип чоруп каарлар. Оларның ог-буле, ажыл, коллектив, ниитилел мурнунга зарыысалгазы чидер.

Ада-иезинин, уруг-дарыының оларны арагалаашкындан адырып алыр дээн күзелдерин, сургаашкыннарын безин херекке албас апаарлар. Арагачыларның чуртталгазы арага ижпес улустуунга деңнээрге оранчок кыска болур. Оларның хөй кезии озал-ондак таварылгаларындан, аарыг-арыыктан элекке амы-тынындан чернырлар.

Арага аарыындан аараан херээжен кижини эмнээри берге. Ол аараан кижиниң бодундан хөй хамаарыжыр. Алкоголизмден эмнедип алган херээженнер дыка хөй чылдарда, харын бүгү назынындада-даа ишпээн таварылгалар бар.

Чижек кылдыр дараазында таварылганы киирейн. 30 харлыг тургаш Е. бир-ле психиктиг кемдээшкинге таварышкаш, арагалап эгелээн. Эгезинде ашаандан чажырып, ооң соонда көзүлдүр-ле ижип чурам. Чоорту ооң бүгү чуртталгазы-ла арага ишкеш удуп каар, оон оттуп келгеш базала ижип алыр болгаш удуп каар апарган. Ынчалдыр дөрт чыл уламчылап келген. Ону ачаа-аажок ынак өөнүң ээзи ажаел, хайгаарап турган. Ашаа ону арага ишпес кылдыр эмнедип алыр кылдыр эзирежип эткен. Чүгле ийи-ле ай эмнеткен. Ооң соонда ол амга чедир арага ишпээн, көңгүс кадык кижи апарган.

Ынчалдыр алкоголизмден аараан эмнеткен кижилерден хөй санныг чагаалар биске кээп турар. Күженишкинниг эмнээшкин соонда «ногаан чыланның» ишпестээжнер өөрүшкү-омактыг чурттап чоруурлар. Оларга чоок кижилерин ынак, олар ажылдаар черинде хүндүлүглер.

И. СТРЕЛЬЧУК,
профессор, медицина эртемнериниң доктору.

БИЛИР СИЛЕР БЕ?

● Улусчу медицинада чыт картофель чулуун гастрит болаш кислоталыы улуг азаа аарыным үезинде база үргүлчүлелдиг баш аарыының үезинде ижер. Борбанка хайындырган картофельдиң бузу тыныш оруктарының аарыгладырын эмнээрингe дузалаар. Эзема болгаш өске-даа кеш аарыгларының үезинде кескен ча картофельди кешке салып алыр.

● Улуг борбан согуна чемге амдан кииритп, ону шинчээдиргиниге дузалаар. Оон аңгыда согунаны грипптен эмнеңиринге ажыглап болур. Оон-биле эмнеңирде түнде каш катап чыланып-үш минута дургузумда чаа кескен согунаның бусталыычал будумелдерин тынар.

● Апельсиннер нервы системазынга ажыктыг салдарны чедирер, үстер болгаш холестерин сомчулгаларын ойлээр, баар чагларын болгаш өтеросклероссту болдурбазынга дузалыг. Олар чемге хөөн киирип, чем хайындырарын эжиидер. Апельсин картының кислоталары микробтарга удур күштүг шынарлыг.

● Лимоннар— цингага, эмеңнээга, ревматизмге, от аарыынга туберкулёзка удур ажыктыг шынарларлыг чиимс. Суксап талыыдаан аарыг кижилерге лимон чулуун киирип болгаш чиртир. Авс чиниң шараланчаан картының болгаш бооспа аарыгларының үезинде үзилдирген лимон чуруу биле чаяр.

Ө Ө Р Е Н И Р И Н К Ү З Э Э Н Н Е Р Г Е

ТЫВА АССР-НИҢ КУРКУШАЖЫЛЧЫ АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ

1985-1986 өөредилге чылында Иркутскиниң учёт-кредит техникумунуң «Ажаалга кассаларынга учёт» деп мергежилге өөренирин күзээр сургуулдарны чыып турар.

Хүндүску өөредилгеге орта мак школа доосканнарны түлээп алыр. Өөренир хуусазы —1 чыл 8 ай. Стипендия ниити чурум ёзугаар. Чугула кереглээнилерге общежитие бээр.

Бот-өөредилгелиг техникге Куркуш-ажылчы ажаалга кассаларының практиктиг ажылдакчыларын ортуман школаны дооскандыр алыр.

Техникумга киреңге дараазында документилерин көргүзер: билдиринишкин, биличиниң дугайында документилер боттары, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чуруук, күш-ажыл депте-ринден ушта бижилге (кадрлар киидизи шынзыткан).

Киреринің шылгалдазы—математиказа аас-биле.

Киреринің шылгалдалары ооккa ниити билиг школазын, профессионал училищелерни «4» болгаш «5» демдектерлиг доосканнарны түлээп алыр.

Билдиримишкинни августуң 10-дан эгелеп Тыва АССР-ниң Куркуш-ажылчы ажаалга кассаларының эргелелиниң кадрлар киидизинде түлээп алыр. **Адрези: Кызыл, Кочетов кудумчузу, № 31 бажың, 2-ги кат.**

МОРОЖЕНОЕНИ КЫЛЫРЫ

Бажыңга кылган мороженое бир онзагай талалыг —ону кижи боду кылып алыр.

Сүттен кылган мороженоеним кылырда 2 стакан сүт, 5 улуг омааш иштн хоюг чигир, 2 чуурганың сарыг кезектери, 1 улуг омааш крахмал херек. Чуурганың сарыг кезектерни чигир-биле холуй чуургаш, 1,5 стакан сүт-биле холуп алыр. Холуксааны хоюгуже чедир бичии отка хайындырар. Оон 0,5 стакан сүтке эзилдирген крахмалды олче куткаш, көвүү читкиже көшкак отка хайындырарын уламчылаар.

Сливкилиг мороженоени белеткеп кылырынга 0,5 стакан сливки, 1 стакан сүт, 5 улуг омааш иштн хоюг чигир, 4 чуурганың сарыг кезектери, 1 шай омаажының иштн крахмалды белеткеп алыр. Сарыг кезектерни чигир-биле холуй чуургаш, 0,5 стакан сүт-биле холуур болгаш хоюгуже чедир оожум хайындырар. Сүт-биле эзилдирген крахмалды ол холуксаже кудуптар болгаш бичии отка 3 минута дургузумда хайындырар.

Мороженоелер чаагай чыттыг болзун дээш кайызынга-даа хемзинг аанилиннн азы хоюдур дүрбээн апельсин (мандарин) картын немеп ап болур.

Ук холуксаалардан мороженоеларни белеткээрин. Чуургасүт холумактыг холуксаалыг саптыынны дошка, харга азы соок сугга тургускаш соодар. Оон соонда ол холуксаалар четчи ээзерге, соодукчуга 2—3 шак дургузумда тургузар. Холуксаа хоюй ээзерге, ону электромиксерге азы омааш-биле көвүктелдир буглаваш формаларга салгаш, докурасы-биле ээдукчунун соодар черинге тургузуп каар.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Вий» 9.30, «Агония» 11.20, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киносборник 10.30, **«Чёрный коршун»** 14.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Без паники, майор Кардош» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Перешютистыы» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Старик Хоттабыч» 11.00, **«Вождь Белое перо»** 18.00, 20.00 шактарда.

ТЕЛЕВИЗИЯ

ИЮНЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Буратиноның делгелгези. 9.20 — Док. телефильмнер. 9.40 — «Школа реформазы». 2-ги чыл. 10.10 —«Грядущему веку». 3-кү сериязы. 11.15—11.20 — Медээлер. 17.30 — 1905—1907 чылдарда Россияга революцияның 80 чыылыга. 18.00— «Дом кattыштырылгазы». Телемуурнай 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Алкоголизмниң хоразының дугайында док. фильм. 19.10 — Мультфильм. 19.15 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.50 — «Грядущему веку». 4-кү сериязы. 21.00—«Ут». 21.35 — «Грядущему веку». 5-ки сериязы. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.1[illegible] — Док. телефильм. 10.00 — «Златые ворота». ЧССР-ден дамчыдылга. 10.50 — «Женщина между двумя романами». Док. фильм. 11.10 — «И зазвучат голоса прекрасные». 11.40 — «Девочка и эхо». Уран-чечен фильм. 12.45 — Док. фильмнер. 13.30 — Мультфильм. 13.45 —Англиядыл. 14.15 — Эртем-нептереллиг фильм. 14.25 — ССРЭ-ниң Дээдэн Советиниң дашталыы политиктиг ажыл-чорудулгазының дугайында. 15.10—15.15— Медээлер. 18.20 — Авазының школазы.

КЫЗЫЛДАН

18.40 — Межегей ортумак школазының өөреникчилериниң концерти. 19.05 — Уруглarга фильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ф. Гладков. Чогаадылгазының арыннары. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Өөнүктерниң аразында». 22.40 — М. Таривердиевтиң М. Светловтуң сөзүнге бижээни ырларын С. База Н. Радченко олар күүседир. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Кузбасс».

Ойаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичезаастаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 6—11, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 19—24, чамдык черлерге 10—15 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 8—10, хүндүс 19—24 градус чылыг болур.

Шын Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийнин амыдырал болгаш үлетпүр киидизиниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киидизиниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; көзээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3060.

Тыва АССР-ниң Нам үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле бүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00153.

Тувинская
ордена
БИБЛИОТЕКА
им. А. О. Чудинова

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 150 (12840) | 1985 чылдың июнь 29, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

АМЫДЫРАЛЧЫ ОРУКЧЕ КИРИП ТУРА

Бүгү чүрттаазы-биле бир демей, бистиң республиканың ооғу классчылары доозарының күрүне шылгалдаларын дузаазаш, ортумак эртемниң дугайында аттестатты хөлда аялганнар. Школа доозукчуларының мурнунда амыдыралдың улуг оруу ажыттынып, нәәа ажылдаарын азы нәәа өөренирия, кым болурун деп айтырыглар тургустунуп келген.

Республиканың школаларының ооғу классчарын бо чылын 3450 ажыг кижи доозуп унген. Иниги биилиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырып эгелээриниң баштайгы чылында оларның школа доозуп турары онзагай. Доозукчуларның чамдыктары аттестат-биле нәәа кайы-бир мергежил дугайында документикни база аялганнар. Ындыглар школага тура-ла шилип аялган мергежилиниң аайы-биле ажылдап, күш-ажылчы оруун эгелеп болурунуң аргалары бар-дыр. Школа доозукчуларының аразында чөлээчиниң, дааранықчының, садыгжының, шал болгаш чер ажылдакчызының дээш өске-дээ мергежилдиң аайы-биле ажылдап болурунуң шынзылгаларын алганнар база бар. Черле ынчаш Тываның улус ажыл-агыйының кайы-дээ адырында ажылдаар аныяк ажылчын күш хөйү-биле негеттинип турар.

Найысылаа Кызылдың ортумак школаларын бо чылын 400 ажыг кижи дооскан. Доозукчуларның аразындан аттестат-биле нәәа түскай мергежилдиң шынзылгазын алганнар база хөй. Хоорайның өөредилге-бүдүрүлге комбинады школачылар ортузунга профугланыышкын ажылын багай эвес чорудуп турар. Бо комбинат үстүкү классчыларны он профиль талазы-биле хаяа өөредилгени чорудуп турар. Автодело, дааранықчы, садыг ажылдакчызы база тудугжу дээш өске-дээ мергежилдерге школачыларны өөредип келген.

Тываның школаларынга дооступ турар өөредилге чылында тос муң ажыг үстүкү классчыларның сезеи хуузу 22 профиль аайы-биле түскай мергежил чедип алырының белетигелин эртип турганнар. Эртикен чылын уругларга ниитизи-биле 2040 ажыг ажылчын оюутту түскайлап берген турган. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның элээн хөй ажыл-агыйлары, бүдүрүлгелери школаларга бүдүрүлге өөредилгезиниң базазы болуп, бо ажылды чүгээр организастап турар. Чөөкта болуп эртикен өөренирчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүнериниң нөдөө ажыл-агыйның мергежилдериниң аайы-биле конкурстарынга үк ажылды соолгу чылдарда багай эвес организастап турар Бии-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның школаларының төлээлери өөренирчилер чемпионнар болгулаачы таварылга эвес.

Школачыларның өөредилге-бүдүрүлге бригадаларынга ажылдап чорааш, школа доозукан соонда нөдөө ажыл-агыйбиле салым-чолун холбаштырганнар республиканың школаларында база хөй. Каа-Хемниң «Ленинчи орук», Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозта дээш өске-дээ ажыл-агыйлардан ооң чижектерин көрүп болур. Школага күш-ажылчы белетиген үезинде шилип алдынган мергежил кижиге эң-не билдингир, чөөн болгаш хөй-ниитиге-дээ ажыктыг болур дээрзи ооң тодаргай-дыр.

Аныяк кижиниң амыдыралга быжыг турушту эзлеп, чүртүнүң төлептиг хамаатызы болурунга ооң күш-ажылчы оруун угаазылалдыг шилип алыры кончуг чугула. Бистиң школаларывыста профугланыышкын ажылын бедик деңнелге чорударының чугулазы-дээ ооң-биле холбашкан. Чамдык аныяк кижилер школа доозукан соонда ниитиге ажыктыг күш-ажылга-дээ кирбес, кайы-бир өөредилге черинге-дээ өөренмес болгулаар. Чөк болза бир чамдыктар шилилге чөкка өөредилге черлериниче дужа-келбиже шылгалда дужаап, эчис сорулга чөк, үени хилис эрттирип чоруп бээри хаая эвес. Ындыг чоруктар болбазын дээш амыдыралчы оруктуң эгезинден-не шым шилип ап, ниитиге ажыктыг ажыл-херектерни кылыры негеттинмес.

Хамык ужур аныяк кижиниң ыям болурунда эвес, харын кайы хире төлептиг, кандыг кижи болурунда. Ажыл-ишчи, кежээ, ажылынга бердинген аныяк-өскен бисте улус ажыл-агыйының кайы-дээ адырында кончуг хөй. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ном-ла чүве — кижиниң күш-ажыл каастаар деп чүвеим аныяктарның үгаап билириңде.

Доозукчуларның мурнунда оруктар ажыл: ажылдап-дээ, өөренип-дээ болурлар. Чүрттүң болгаш республиканың аңгы-аңгы дээди, түскай ортумак өөредилге черлери оларны манап турар. Чугле шилилгени ылавылалдыг чорудуп, республиканың, районнуң улус ажыл-агый кадрларынга, мергежилдиг специалистерге хереглелдерин база барымдаалаары чугула. Кызыман чүткүл, туруштуг чорук чөкта амгы үениң мергежилдиг специализи болурунга бодун белетиээри болдунмас. Ам кыры-биле чүгүрүү чедип алган билиг-мергежил кижиниң камдыг-даа ажылга кедилиг ажылдаарынга дуза болбас.

Тываның улус ажыл-агыйының ном адыры — мал ажылынга аныяктарның эмгенгиязын, күш-ажылын бараалгадыры негеттинип турар. Чыл бүрү он-он аныяк оолдар, кыстар төрээн совхозтарынга ажылдап артып турары көрүнүүр. Ынчалза-даа үк сам эвээш. Ада-өгбелериниң шагдан бээр кылып келген ажылын уламчылап, амыдыралчы базымын эгелээри эң беями алдап чок.

Тываның хоорай, суурларында улуг-биче тудуглар хөй чылдынып турар. Тудугларга ажылдаар ажылчын кадрлар кончуг хөй негеттинип турары база билдингир. Бо ажылга школа доозукчулары боттарының базымнарын эгелеп болурдур. Өөренири нажан-даа орай эвес, харын ажылдавышаан өөренип болурунуң бүгү аргалары бисте тургустунганы билдингир.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында школаны доозуп турар аныяк оолдар, кыстар, беш чылдың чаагай үүле-херектери силерни манап турар. Аныяк тура-сорук, изиг чүткүл, эмгенги Төрээн чүртүвүстүң чечектелиишкинимге, ооң чаа-эзаа ажыл-херектеринге барзалгаттынар ужуруглуг.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

КЫРГЫЛДА ТҮЛҮКТЭЭН

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында Өвүр районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге бедик шынарлыг, арбын дукту дужаар сорулгалыг. Бо хүннерде «Торгалыг», «Коммунизмче орук», «Кызыл түк» совхозтарда хөй кыргылдазы мессальы-биле эгелээн. Ол чугула ажылда совхозтарның түскай эртемниглери, малчыннар болгаш суурларның чүрттакчылары киржип турар.

«Коммунизмче орук» совхоз бо чылын 17 муң баш хойну болгаш 7900 туралганны кыргыыр. Ол ажыл канчаар чоруп турарының дугайында сонуургап, ажыл-агыйның теп салбырындан ырак эвес кыргылда пунктузунга дүшү соонда чеде бердивис.

Агартыр чүгайлаан үзүп серинің бир үжүнде дүк класстаар хергежем ажылчыннар чаа кыргааш, дүре тудуп каан кылын ак-ак дүктерни ыңайбээр өндара тудуп, богун аштавышаан, шалыпкыны кончуг ылгап, чай чок ажылдаан түскар. Дүрүмнүң чаныңда ырак эвесте класстаан дүктү улаштыр пресстеп, белетикел конторазынче чорударынга ажылчыннар белетикеп турлар.

— Бистиң совхоз дүк кыргылдазынче июнь 15-те киргеп. Улаатайның Хөрлетиде, Хамдыгта болгаш Бора-Шайда база төп сайбырда он ажыл ам түлүктээн. Баштайгы хүннерде 9 кодаанны кыргып доостувус. Очур-оол Кууларның, Кандидатка Донгактың болгаш оон-даа өске малчыннарның кадарган хою ол — деп совхозтуң кол зоотехниги Мичимаа Монгуш биске чугаалады.

Кыргыкчыларның ажылдаар черлери тарзымаар. Ындыгдаа болза, ында ажыл база-ла бачым болду. Бичии оолдар хөй кыргаан ада-иелериниге дузалажып, кыргаан дүктү дажыглап турлар. Кыргыыр цехте электрилиг 20 хире хачы бар. Оларның шуптузу ажылдап турар.

Кижи бүрүзүнүң күнде нормазы чежел?—деп зоотехникпен айтырдым.

— Электрилиг хачы-биле 65 баш, а хол хачызы-биле 35 хойну кыргыыр. Ону, бистин кыргыкчыларывыс доктаамал ажыр күүседип турар. Чижээрээ, совхозтуң склад эргелекчизи Коңзай Ооржак кыргылдага чыл санында киржип турар болгаш оон кыргыыры шалыпкын, күнде 60—70 баш хойну доктаамал кыргыыр турар. Чолаачы Леонид Чикан, ажылчын Сержин Монгуш, садиктиң ажылдакчызы Чөлдаан Монгуш болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдап турар. Пресстекчи Юрий Ооржак бизекчи—механик Маадыр Кууларлар болгаш оон-даа өскелер боттарының күүзелгезин эки билирлер.

Совхозтуң директизазы, партия организациязы, профсоюзтуң болгаш комсомол комитеттери хөй кыргылдазын кыска хуусаада, организастыг чорударыбиле кыргыкчылар, ажылчыннар аразында социалистиг чарыштыг чарлаан. Эки ажылдаанның шаңнал, мактаар талазы-биле чарыштың негелдезин тургускан.

«Коммунизмче орук» совхозтуң ажыл-ишчилери хөй кыргылдазын организастыг чорудуп, ону июнь 30-де доосказ, күрүнеге 15 тонна чымчак алдынның дужаар күлээлгелиг.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы кыргыкчы Ч. Монгуш биле кол зоотехник М. Монгуш; бизекчи-механик М. Куулар.

В. САВИНЫХТЫҢ фотолары.

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаңгыс өвүгөөр ВКП ТК-ниң Чиңгине секретары Ле Зуанга баштаткан Вьетнам Социалистиг Республиканың партия-чазак делегациязы июнь 27-де Москвада чедип келген.

Аэродромга Ле Зуанны, делегация кежигүннерин СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары Е. К. Лигачев, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ниң секретары К. В. Русаков, өскедээ албан кижилери утпаан.

Аэродромдан шуушкан автомашиналар мотоциклилерниң түндүлелдиг үделгези-биле Кремльче углаай чорупкан.

Кремльге, Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгий залынга, Ле Зуанга, делегация кежигүннериниге СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев чүректиң хамызындан бөйүр чедирген.

Эштер Г. А. Алиев, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, В. В. Кузнецов, К. В. Русаков, өскедээ албан кижилери Кремльге үжуражыышкын әзулалыгга киришкен.

(СЭТА).

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИ

ВАРШАВА. (СЭТА-ның тускай корр. В. Таланов, А. Шаповалов). ЭДЧ кежигүнү чүрттар боттарының моон сонгааргы социал-экономиктиг төгүлдүлге планнарын эртемтехниктиг депшилгени дүргедедиринге болгаш бүдүрүлгени интенсификастаарынга үндезилеп тургузар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының июнь 27-де Варшавага чазактар баштыкларының деңнели-биле болган 40-ги хуралы ону бадыткаан. Сессиянга ЭДЧ кежигүннери чүрттарның Москвага болган бедик деңнелдиг Экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле ажылдың түңнелдерин үндүрген. Ниитилеп бүдүрүлгезинең ажыктыын бедидеринге экономиктиг болгаш эртемтехниктиг кады ажылдажылганың ролянүң улам улгадып турарын демдеглээн.

Амгы үеде ажы-дүңма чүрттарда кол чүүл коммунистиг болгаш ажылчын партияларның съездилерин белеткээри болгаш эртирери боол турар. Дем каттыжылгазының күрүнелериниде улус ажыл-агыйын интенсификастаар, үйлүстүн политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейи бедидеер, чонуң амыдырал деңнелин көдүрер, ниитилел амыдыралының бүгү талааларын сайзырадыр дээш улуг ажылды кылып турар.

Сессияның хуралының үезинде машина тудуушкунуга ажыглаар эртинг, тавариымалык бүдүрүлге системаларын тургузарының болгаш оларны түскай база кооперестаашкыбиле ыяштың үндүрелиниң, улус ажыл-агыйынга халбалабиле организастаарының талазы-биле хөй талаалыг кады ажылдажылга дугайында Кол дугуржулгага ат салыышкыны болган.

2000 чылга чедир материалдыг күрлевырларны камнаарының болгаш чөп ажыглаарының талазы-биле ажы-дүңма чүрттарның кады ажылдажылгазының программазын күлээн алган. Энергия болгаш материал камнаттынар машиналарны, дериг-херекселдерни, контроль-хыналда аппаратуразын, автоматчыттынган системаларны, депшилгелиг технологияларны тургузуп, ажыглалга кирирери көрдүнген хемчеглерни ында айыткан. Ол программаны боттандырарыга баштайгы базым сессияның хуралының чоруп турарының үезинде ат салган бойдус газын транспорт херекселдерин мотор одалгазы кылдыр ажыглаары-биле хөй талаалыг кады ажылдажылга дугайында дугуржулга ол боол турар.

ЭДЧ кежигүннери чүрттарның 1986—1990 чылдарга үлүс ажыл-агый планнарын дүүштүрериниң талазы-биле, ажылдың чоруп турарын чугаалажып көрген. Ол ажылдарның үезинде бедик деңнелге эртикен экономиктиг чөвүлел хуралдың шиитпирлерин дес-дараалаштыр күүсеттинип турар. ЭДЧ чүрттары боттарының одалга-энергия базаларын быжыглаарынче үлгаан төп хемчеглерни боттандырып турар. Металлургиге үлетпүрүнге хереглээр чыг эттиг будурун үндүрер Кривой-Рогтуң дог байлаа ырыглаар комбинадының түдүү эгелээн, Хмельницкийниң АЭС-инде бирги энергия блогун түдүп тургузары сөөлгү чадазынче киргеп. ПУР-да, БУР-да болгаш ВСР-де электри дамчыдылгазының системалар аразының күчүлүг шугумнарын шөйүп турар. ВУР-да болгаш ЧССР-де атом-биле ажылдаар станцияларда чаа-чаа электрон блоктары ажылдап үгелээн. Ямбурктан ССРЭ-ниң барыын кызыгаарынга чедир дөрт газ дамчыдыкчызын салыр талазы-биле кады кылыр ажылдарның негелделерин дугуржүп турар.

Империализмниң хамаатың мурнунда америк империализмниң агрессчи бөлүктериниң делегей байдалын дүшкүүлүг болдуруп турарының үезинде ЭДЧ кежигүннери чүрттарның аразында экономиктиг кады ажылдажылга чоруп турарын демдеглээн. Тайбыңны хамгалаарынга бүгү чүүлдерни кылыр дээш социалистиг дем каттыжылгазының чүрттарының чүткүү туларының дугайын сессия чаңгыс үн-биле медеглээш, ядролуг чепсекти боттуу-биле кызырары, космос делгемнин милитаризастаарын болдурбазы чүгүлә болуруң шиитпирлиниге демдеглээн.

Сессияның ажылының түңнелдериниң талазы-биле медеглелди күлээп алган, ону парлалга үндүрер.

ЭДЧ сессиязының дараазының хуралын 1986 чылда Бухарестиге эртирерни шиитпирлээн.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский түңнел сөс ап, чүве чугаалаан. ЭДЧ-ниң сессиязының ажылының чаңгыс эрсеткилдиң, ажы-дүңма ёзулуг найыралының болгаш боттарын билчириниң байдалынга боол эртикенин демдеглээш, ол бүгү киржикчилерге четтиргенин илереткен.

РСР-ниң Премьер-министри К. Дэскэлеску харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Оон-биле ЭДЧ сессиязының 40-ги хуралы ажылын дооскан.

ДЕЛЕГАЦИЯНЫҢ ЧОРУПКАНЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Июнь 27-де СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновка баштаткан совет делегация Варшавадан чорупкан. Делегация Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң сессиязының 40-ги хуралынга киришкен.

Оон составында — СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, Н. В. Мартынов, Н. В. Талызин, ССРЭ-ниң министрлериниң бирги оралакчылары В. Ф. Мальцев, Н. Д. Комаров.

Делегацияны аэродромга ПКАП ТК-ның бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары К. Барчиковский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Э. Месснер, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Планнаашкын комиссиязының даргазы М. Горьвода, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ПУР-нуң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекизи Я. Ободовский, өскедээ албан кижилери удээнмер.

Удээнмерниң аразынга ССРЭниң ПУР-да элчизин А. Н. Аксенов турган.

✦ ✦ ✦

Москва аэродромунга делегацияны СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң чанында Партийзин контроль комитединиң даргазы М. С. Соломенцев, ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, өске-дээ албан кижилери утпаан.

(СЭТА).

МУРНАКЧЫ КЫРГЫКЧЫЛАР

Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң 1 болгаш 2 дугаарлыг хойжу бригадаларында хөй кыргылдазы шалыпкын чоруп турар. Мурнуку чылдарга бодаарга, малчыннар идепкейлиг киржип турар. Кыргыкчылар аразында социалистиг чарыштыг организастаан. Ооң түңнелдерни беш хонуктап үндүрүп турар. Кызымак ажылдап турар кыргыкчылар хөй. Оларга беш хонуктарның түңнелдери-биле мурнакчы болуп турар кыргыкчылар А. Ёндан, С. Лопсан, С. Эрендей, З. Дамдын, А. Карти оларны хамаарыштырып болур.

Бо хүннерге чедир 4 муң ажыг хой кыргыттынган. Кыргыкчылар арткан хойларны шалыпкын кыргып доозар дээш кызымак ажылдап турар.

Ч. САДИ.

ЧЕДИИШКИННЕРИ-БИЛЕ ТАНЫШТЫРГАН

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге эртикен Хүннерниге киришкен делегацияның кежигүннерин, МАР-ның «Билиг» ниитилелиниң база Моол-совет найырал ниитилелиниң кежигүнү, биология эртемнериниң доктору, Улан-Баторнуң нөдөө ажыл-агый институдунуң профессору Мятавын Тумуржав, МАР-ның «Билиг» ниитилелиниң даргазының оралакчызы, Моол-совет найырал ниитилелиниң Президиумунуң кежигүнү Луувсангийн Жамбалдорж олар бистиң республиканың күш-ажылчы коллективтеримге, аймак черлеримге, организацияларынга чедип, МАР-ның культура тургузуушкунунда, экономиктиг төгүлдезинде чедишкиннери-биле чоонну танышырган.

Моол лекторлар М. Тумуржав, Л. Жамбалдорж Каа-Хем районга баргаш, СЭКП райкомунуң хуралдаар залынга база «Совет Тыва» совхозтуң Культура бажыңынга чон-биле ужуражып, солун лекцияларны номчуп, дыңнакчыларлың сонуургаан айтырыгларынга харыларны бергеннер. Кызылда Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалының студентилери-биле ужуражып, оларның амыдыралы-биле танышып беседаны база кылганнар. М. Тумуржав Таңды районнуң Дүржүлге станцизызынга, Л. Жамбалдорж «Чедер» курортка барып, чон-биле ужурашкан.

Бистиң халчыларывыс Кызылдың пассажирлер автобудурулгезинге, хоорайның харылзаа белдирииге. Шагаам-Арыгның арга-ыяш ажыл-агый черинге чедип. Моолдуң соолгу чылдарда культура тургузуушкунунда, экономиктиг төгүлдезинде улуг чаартылгаларын коллектив кежигүннериниге танышырганнар. Олар «Билиг» ниитилелиниң республика организациязынга лекция пропагандазының талазы-биле дүржүлге солушканнар. Ооң баштаар черинең даргазы К. Шактаржыы оларга республикада лекция пропагандазының ажылының дугайын чугаалап берген.

В. ЧАДАМБА.
СЭКП обкомунуң лектору.

Кызыл районнуң «Тинлелгеэ» совхозунуң ажыл-ишчилери «СЭКП-ниң XXVII съездизинге —шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп девизтиг социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, күженишкининг ажылдап турар.

Ооң бир кеску чижээ—Күр-Чер суурнуң адаанда төп кыргылда пунктузунда хаймышкынның ажылдың эгелээни болур. Кыргылда пунктузунуң эргелекчизи Бадан-оол Дугарович Күжүгет маңаа дөрт чыл улаштыр ажылдап келген дүржүлгелиг организастакчы. Чөөкта чаа совхоз дирекциязының, партия комитединиң көдөө Совет күүскомунуң болгаш ажыл-агыйның профкомунуң каттышкан туралынга кыргылда пунктузунуң эргелекчизиниң информациязын дыңнаан. Ол талазы-биле ажыктыг сөңнээ-оналдар-даа киргеп. Чижээ, моон мурнунда чылдарда кыргылдага суурнуң чүрттакчы чонкуң шеф күжүн дыка хөй ажыглап келген. Ынчаарге суурда бар организация бүрүзү бердинген планын күүседип алыр дээш, кыргылдының шынарынче улуг-ла ынчээнгей салбайн турган. Ынчангаш совхоз директору В. О. Оюнкун бо чылын кыргылдаңым шынарын экижидер сорулга-биле чүгле бедик мергежилдиг кыргыкчыларны шилээш, чүгүлә кампанияның эгезинден төнүзүнге чедир ажылдадыр деп санаалын каттышкан туралдың киржикчилерн чүүлдүгзунген.

Чамдык хойларның дүгүнүхозаваанын база түс черде агаар-бойдустуң байдалын өөренип көргеш, ажыл-агыйга бо чылын хөй кыргылдазын июнь күнүң төнчүзүнде орайтазы эгелээн. Кыргылданы он чеди хонук иштинде доозар, он бирги беш чылдың доозукчу чылында күрүнеге эки шынарлыг чээрби тос тонна (ерыг волокноже шилчидерге) дүк дужаар планны ажыр күүседир сорулга салдынган.

Кыргылда пунктузунда үзүктел чок ажылдаарынга бүгү-ле тевармычалыг байдалдарны тургускан. Пунктуда 48 электриг хачы, хары угда хойну холбиле кыргыыр 130 кижи ажылдап болур серилиг түскай чер белеткеттинген. Столовая база доктаамал ажылдап турар. Аңаа ажылдаар эдикчилер, бис чидиндикчилери, поварлар, дүк класстакчылары баш бурумгаар чечелеттинген. Олар шуптуу кыргыкчылар-биле кадыдолу эмчи шинчилгезин эртикен. Кыргылданың графигин тургускаш, кыргыыр үжүрлүг он чеди иодан хойнуң бирээзин-не бир хонукта кыргып, дооспаан шаанда ажылды ол сатпазын кыргыкчылар шиитпирлээн.

Кыргыкчылар, дузалакчы ажылчыннар аразынга социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган. Ол бүгү ядыңнан хемчеглерниң түңнелинде кыргылданың ыңдыг бедик организастыг эгелээни ол. Баштайгы үш хүн дургузунда үш ажыг тонна дүк кыргыттынган.

Кыргылда пунктузунуң чанында кыргыттынган хойну удур чүүр чер бүргүнү-биле белеткеттинген.

К. КАЛЫНДУУ.

АЖЫЛ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

БАШТАЙГЫ САРААТТАР

Бистиң республикада көдөө ишчилериниң база бир чыныштыг ниити — ниитиниң малынга чем белеткели эгелээни. Сигем шөлдериниде баштайгы хопээниер, сараатгар көстүп келген.

Көдөө ажыл-агый дүржүлге станцизының дүржүлге-бүдүрүлге ажыл-агыйының мал чемининиң белеткекчилерни бо чылын 2,5 муң тонна ажыг сигем болгаш сенаж, 1820 тонна силос, 680 тонне витаминниг сигем дагланы белеткээр ужуралыг. Салдынган сорулганы кыска хуусаада, эки шынарлыг күүседири-биле ажыл-агыйда тускайлаттынган комплекстиг звеноларны четчелеп тургускан.

Б. Бушмановтуң болгаш О. Ондарның звенолары—сигем белеткээр кол күш ол. Олар дүржүлгелиг механизаторлар-биле четчелеттинген, өнзы-бүрү техника-биле чедер кылдыр чепсеглеттинген.

Он ажыг кижи составтыг витаминниг сигем дагланы белеткээр звено планныг онаалдазын августың 15-ке чедир күүседирим күлээмгеш, бедик көдүрүүшкүнүүт ажылдап эгелээн. АВМ агрегаттарында ажыл-агыйның харыысаалгалыг ажылдакчыларының дежурныйлаашкының организастаан. Сигемчилер, АВМ операторларының аразында социалистиг чарыштың, оларны шаңнал-мактаарының негелделерин ажылдап кылган.

Мал чемининиң белеткелинге Сосновка, Дүрген ортумак школаларның өөренирчилериниң чылдың-на идепкейлиг киржиром эки чаңчыл болган. Бо чылын база школалар болгаш ажыл-агый аразында керээлер чардынган. Тускайлаттынган бригаданың удуртукчузу Н. М. Сидоров, агроном К. Ф. Сеңельников өөренирчилерге дагдынырчылар болурун күлээнип алган.

Белеткеттинген мал чемининиң шынарынче улуг кичээнгейни угландырып, дүржүлгелиг лаборант В. И. Долинскаяны ол ажылды чорудары-биле томуйлаан. Сигенчилерниң түңнел ажыл төлевири чүгүле кылдынган ажылдарның хемчээли эвес, оон шынарындан база хамаарыжыр.

Бо хүннерде ажыл-агыйның сигем шөлдериниде чымыштыг иш массалыг-биле эгелээн.

А. АЛДЫН-ООЛ.

Бөгүн — Чогаадыкчының болгаш чаартыкчының хүнү

ЧЕР БҮРҮЗҮНГЕ КАЛБАРТЫР

«Бүдүрүлге фондуларының бүгү-ниити инвентаризациязын чорудуп, бүдүрүлге бүрүзүнүң, адыр бүрүзүнүң чаартылгазының программазын аныядап кылыр херек. Эрткирээн кол фондуларның ылаштыг оларның үр ажыглаттынган кезээнден ажыглаадан үүгүшкүнү ийи катап көдүүзер үжүрүүр. Ынчангаш ачаа-ла кандыг-бир чаартылганы чорудаар эвес, а харын аңаа мурааскы техниканы нептередир, экономика болгаш социал талазы-биле эң-не ажыктыг чүүлдерни бээр ор-галлыг чаартылгаларны чорудар хереп» дээш, чоокта чаа Москвага болуп эрткен Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле чөвүлел туралга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш М. С. Горбачев чугаалаан.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле партияның салып турар сорулгаларын күүседиргинге тыванын чогаадыкчылары болгаш чаартыкчылары боттарының үүгүн база кииреттирер. Күш-ажылдың бүдүрүмчүүн бедидеринче, бүдүрүлгенниң ажыктыын болгаш бүдүрүп үндүрүп турар продукциянын шынарын эңнидиринче, материалдыг болгаш энергетиктиг курлавырларны хумагалап камнаарынче болгаш чоп ажыглаарынче олар боттарының чогаадыкчы ажыл-иштин үглендырган.

Эрткен чылын техниктиг чогаадылгага 815 кижи киришкеш, ийи чүүлдү чогаатkан болгаш 902 чогаадыкчы сонгалдарны киргген. Оон иштинде 680 чогаадыкчы сонгалдарны улус ажыл-агыйынга ажыглаанының түңнелинде 1386,8 муң рубльдиң экономиктиг ажыын алган.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге социалистиг чарышты калбартып турган, чогаадыкчы сонгалдарны ажыглаанының, камналганы болгаш хумагалыг чорукту чедип алганының түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидеринче база продукциянының бот-үнезин чиигедиринче, хол-биле кылыр ажылдарны кызыраарынче үгленген чаартыкчыларның эгелээшкинин нептерээн. 1984 чылда республиканың чогаадыкчыларының болгаш чаартыкчыларының сонгалдарын нептерединг талазы-биле 7147 тонна одаар үүлдү, 35697 Гкалорий чылыг энергизын, 791 тонна дизель одаар үүлүн, 8102 муң киловатт-шак электри энергизын, 449 тонна цементинин, 2817 кубометр ынзы-бүрү тудуг материалдарын камнап алган.

Бөш бүрүнгаар санаашкын ёзугаар алырга, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы сонгалдарны ажыглаанының ачызында республиканга ниитизи-биле 946 кижинин хол-биле кылыр ажылдан хостаар аргалыг болган.

Эң эки чогаадыкчы болгаш чаартыкчы сонгалдар дээш социалистиг чарышты бүдүрүлге коллективтеринде болгаш организацияларда калбарткан. Чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп, тиилекчилерни шаңнал-мактаарын чүрүмчүткен. «Шагонартвжстрой» трестиң № 20 КМК-зының, «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң коллективтери эрткен чылын чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажылдар талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап, бүдүрүлгелер болгаш организациялар аразынга социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнгеш, чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның Бүгүзавилел ниитилелиниң Тыва область чөвүлелиниң хүндүлел бижии болгаш аңаа шаңналыбле шаңнаткан. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин, Тываның электри четкилериниң Красноярскының политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, «Тыва автоорук» эргелелиниң көвүрүглөр тудар эргелелиниң, «Саян» совхозтуң, Тываның көдээ ажылаттыг дүржулга станциязының, № 585 КМК-ның, Тываның геология-шинчилел экспедициязының коллективтеринде чөвүлелдерниң ажылы мактанган.

Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның аразынга хүүда чарышка Көдээ ажыл-агыйның дүржулга станциязында эртем-техниктиг чогаадылгаларны организастаар болгаш нептередир талазы-биле киздистиң начальниги Владимир Сергеевич Фомин тиилекчи болган. В. Фомин «1984 чылдың чогаадылгазының болгаш чаартылгазының тергиинга деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң бүдүрүлге-техниктиг киздизининң инженери Зоя Сергеевна Чемезова чаартыкчы ийи сонгалды киргеш, оны бүдүрүлгее ажыглаан. Оон экономиктиг ажыы 8107 рубль болган. «Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның Бүгүзавилел ниитилелиниң шаңналының лауреады» деп хөрек демдээ болгаш ажыа шаңналы-биле З. С. Чемезова шаңнаткан.

Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның Бүгү-эвилел ниитилелиниң область чөвүлели болгаш эртем-техниктиг ниитилел «Хол-биле кылыр ажылдарны— машиналарга кылдырар» деп кыйгырыгның адаа-биле конкурстарны доктаамал чорудуп келген. Чамдык чаартыкчылар болгаш чогаадыкчы бригадалар ол конкурстарга киришкилээн. Красноярскының политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкылары В. И. Коловский, Н. Н. Минцев, Г. Я. Эпп, ажылчыннар Н. Я. Григорьев, Н. Н. Марков киришкен чогаадыкчы коллектив ол конкурска тиилекчи болган. Оларның чогаатkанды тараа арыглаар агрегат күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чедиг катап бедиткен.

Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның ажылында чамдык чедишкиннер бар-дыр болза, чедир кылдынмайн турар чүүлдер хөй. Курлавырларны камнаар, хол-биле кылыр ажылдарны кызырар, чүүрүүн мурнакчы бүдүрүлгелериниң дүржулгазын нептередир сорулгаларны шиитпирлээрингe чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның кирижилгези ам-дыр чогуур негелдезинге чедир тургустунмаан. Чөөн-Хемчик, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем, Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга районнарның ажыл-агыйларында ниитилелдиң эге организацияларының чөвүлелдерин мынчага чедир тургуспаан. Чамдык черлерде чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң чөвүлелдери чүгле саазын кырында тургустунгулаан.

1984 чылда 4-кү майыктыг отчёттуң чогуур хуусаазында республиканың Статистика эргелелиниң дүжаавайн баргынындан экономиктиг ажыы 323 муң рубль түңнүг чаартыкчы сонгалдар кирбейн барган. Ажылчы чонарның чогаадыкчы каттыжыышкыннарының арга-курлавырларын чамдык министерстволарның, ведомстволарның болгаш бүдүрүлгелерниң удурткучуларының чедир үнелеп көрбейн турарын бо бүгү хереченнер турар. Чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар чөвүлелдери, профэвилел комитеттери коллективтиг керээлерин ам-даа кошкак ажыглап, чаартыкчы сонгалдарны боттарында канчаар нептередип турарын ында-хаая тынап, чөвүлелдерниң ажыл-чорудулгазын коллективтиг ниити хуралдарынга чугаалажып көрбейн турарын бо бүгү хереченнер турар-дыр.

Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның ажылын чер бүрүзүнге калбартып чорудар сорулга-биле бо ажылче аныяк ажылчыннарны, хереженнерни, студентилерни, өөреникчилерни болгаш специалистерни хаара тудуп, дурзулгалыг чаартыкчыларны болгаш чогаадыкчыларны дагдыныкчыладыры эргежок чугула.

Д. МОНГУШ.

Чогаадыкчының болгаш чаартыкчының Бүгү-эвилел ниитилелиниң Тыва область чөвүлелиниң даргазы.

ШИҢГЭЭДИРИ ЭҢ ЧУГУЛА

Чогаадыкчының болгаш чаартыкчының хүнү профессионал байырлалдар аразында онзагай черни эзлеп турар. Экономиканың ажгы-ажгы адырларының болгаш янзы-бүрү мергежилдерниң чаартыкчылары ону бодунуу деп санаар. Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның Бүгү-эвилел ниитилелиниң (ЧЧБН) хүрээлекинде он үш миллион ажыг ажылчыннар, колхозчулар, тускай эртемнигler, эртемдемнер бар. Олар эртем-техниктиг депшилгениң өзөк айтырыгларын шиитпирлээрингe телептиг үлүүн киирип турарлар. Чаартыкчыларның кандыг чедишкиннер-биле боттарының байырлалын уткуп турарының болгаш чаа чүүлдерни шиңгээдип алырын канчаар дүргедедир дугайында ЧЧБН-ның Төп чөвүлелиниң даргазы Е. Тюрин мынчаар чугаалаан.

Чурттуң чаартыкчыларының ажылының кол түңнел көргүзүү — эртем-техниктиг чогаадылганың улус ажыл-агыйынга берип турар экономиктиг ажыы болур. Эрткен чылын ол чеди миллиард рубль ашкан. Ол дээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукцияның шынарын эңнидиринче, металлды, одаар үүлдү, өске-даа материалдыг курлавырларны камнап алырынче угленган инженер сонгалдарны шиңгээдип алганының түңнелим-дир.

Чаартыкчыларның кылып шыдаар үүлдери хөй. Үлеттирде болгаш көдээ ажыл-агыйда эң чугула айтырыг болур — күш-ажылды механизастаарын керээли. Ажылдың бо үүстогу чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның чогаадыкчы дилээшкининиң кол көзээ апарган. Үүгле эрткен чылын оларның сонгалдарын боттандырганының ачызында ийи чүс муң хире кижинин хол-биле кылыр аар болгаш чавыс мергежилдиг ажылдан хостаан.

Ынчалза-даа чаартыкчылар шимчээшкининиң ажыл-херээ ниитизи-биле бисте чогумчалыг эвес. Оларның ажылынга кол шаптаразын—чаа чүүлдерни оожум шиңгээдип ап турары. Чижээ, 1984 чылда чогаадыкчы сонгалдарның үүгле үштүң бир кезии херек кырында ажыглаттынган. Чоокта чаа СЭКП ТК-га эрткен чөвүлел хуралга салдынган эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирининң чүгула айтырыгларын шиитпирлээрингe чогаадыкчылар болгаш чаартыкчыларның аргаларым канчаар ээ ёзу-биле ажыглаарыл?

Хамыктың мурнунда, министерстволар, ведомстволар ажыктыг чогаадыкчы сонгалдарны планга үндезилеп, бүдүрүлгеже дүрген кииреринин шиитпирлиг хемчегlерин алыр үжурлуглар. Чугаа, бир дугаарында, чаңгыс кезек кылыгны бүдүрелининң чарыгдалдарын эвээжедип шыдаар чаа үүлдер дугайында болуп турар. Бо талазы-биле дүржулга бар. Чижээ, Энергетиктиг машина тудуушкун министерствозу бодунуң бүдүрүлгелеринге чогаадыкчы, чаартыкчы сонгалдарны ажыглап турган, продукцияның бот-үнезин чиигедиринин тодаргай онаалдаларын планнап турар. Бо чорук бот-оруулга-чарылганы быжыглаар, чаартыкчыларның ажылының үнезин бедидер, а эң кол чүве— чогаадыкчы идепкейлиниң өзүдезинге дөгүм болур. Энергетиктиг машина тудуушкун министерствозунуң машина тудуушкуну адырның министерстволарының аразында чогаадылга болгаш чаартылга талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алганы таварылга эвес.

Чаа техниканы болгаш технологияны эң дүрген ажылдап кылыр болгаш шиңгээдип алырының чаа хевирлерин база методтарын дилеп тывары чугула.

Ажыл-агыйжы керээлериниң үндезинингe чогаадыкчы болгаш чаартыкчы сонгалдарны шиңгээдип алырының дүржулгазы ону кичээнгейлиг өөренип көөрүн негеп турар. Ол Воронеж областың бүдүрүлгелериндe калбаа-биле нептерээн. Администрация ЧЧБН чөвүлели-биле кады бригадалар-биле ажыл шагының соонда чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажылдарны чорудар дугайында дугуржулга чарып, дериг-хереклерди, материалдарны оларга бээр, а ажыл төлевирин бүдүрүлгениң фондуларындан чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажылдар дээш көрдүнген смета ёзугаар төлээр. Мындыг хевирлиг ажылдың ажыктыын шынзыткан херээ чок боор. Ынчалза-даа воронежчилерниң идепкейн өске областарның бүдүрүлгелеринде чогуур деткимчеин албаан. Оон чыдаргааны керээлиг ажылдарны канчаар төлээр дугайында маргыдаа үүгүп турарында. ЧЧБН-ниң Төп чөвүлели ССРЭ-ниң Чогаадылга талазы-биле күрүне комитеди, ССРЭ-ниң Саң министерствозу, ССРЭ-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитедибиле кады бо айтырыгны шын шиитпирлеп шыдаар боор дээрзинге бүзүрээр мен.

ЧЧБН-ниң чөвүлелдери техниктиг чаа чүүлдериниң хөй-иниктичи контролюн улам идепкейлиг чорудар ужурлуг. Маңаа кол чүве—оларны ажыглаарының шалыпкын хемчегlерин алыры. Ампы үеде ЧЧБН-ниң хайгаараалының адаанда дөрт муң ажыг чаартыкчы сонгалдар туруп турар. Ол ажылдап кылган сонгалдар эртем-техниканың дээре дээн чедишкиннериниң санында кирип турар болуру дүрүм апарган. СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга улуг дээн чаартыкчы сонгалдарны тодараткаш, дүрген шиңгээдип алырының дугайын чугаалап турган болгай. Бо талазы-биле уре-түңнелдиг ажылды ЧЧБН-ниң Украина, Белоруссия республикага, Москва, Ленинград, Владимир, Ростов область, Краснодар край чөвүлелдери чорудуп турар.

Чурттуң экономиказын интенсификастаарынче партияның улганыышкынды хөй милион чаартыкчылар отрядының сагыш чөвээр хереп деп, Е. Тюрин онзалап демделээн. Ажыл-херектиң чедишкинин ЧЧБН чөвүлелдериниң болгаш эге организацияларының идепкейинден, дайынчы соруундан хамаарыжыр. Кайда идепкейлиг кижилер бүдүрүлгениң күрлавырларын дилеп турар, чаартыкчыларның чогаадыкчы сонгалдарын шиңгээдип алырынга дузалажып турар болдур, ында чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирингe кииргеп үлүү улуг болур.

КАЗАХ ССР. Балхаштың дагметаллургия комбинадының өңүг металлдар болбаазыразындыр заводунуң цехтериниң бирээзинде дериг тургускан өңүг металлдарны үзүктелиишкин чокка шүткүүр дерилгелер ажылдап кылыры нарын холуксаалыг демир удазынналар болгаш аме демирлерин бүдүрериниң хемчээлин үш катап үлгаттырар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ийи катап бедидер, металлдың чидиринин анды катап чиигедир арганы бээр.

ЧУРУКТА: өңүг металлдарны үзүктелиишкин чокка шүткүүр дерилгелер.

В. ЗЫБИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АНЫЯКТАР—МУРНАКЧЫЛАР

«Чыраа-Бажы» совхозтуң кыргылда пунктузунда хоочукнардан дудак чокка шаалыпчы ажылдап турар аныя кыргызчыларның саны хүннүң-не немежип турар. Комсомолчу Моңгуш Эрес-оол электрниг хөрчы-биле хой кыргыны-рынга мергежилиг берген. Анатолий Назытының коргузуу база бедик. База бир комсомолчу Александр Күүлар аныяк кыргызчыларның социалистиг чарыжкының тиилекчизи.

Кыргызчыларның ажыл-иштин кайгаарап, чарыштың түңнелдерин хүннүң-не түңнеп турар аныяк үеткүүк Куулар Солаңгы хойларның дүгүн чидирип чок кыргып, арыглап саазаларынче сагыш салып турар. Чөөн-Хемчиктe бо ажыл-агыйның төөч Чыраа-Бажында дуктуг хүзээн алыр складтың ажылдакчыларындан Ооржак Чудур, Күүлар Доок-кыс, Моңгуш Соланга база шалыпчы ажылдап, чарыштың мурнуу одурүүнде чорун турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Чөөн-Хемчиктe «Чыраа-Бажы» совхозтуң складында дүн дезинлекчизи Моңгуш Соланга, аныяк кыргызчылар чарыжкының тиилекчизи Моңгуш Эрес-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Херээженнер чөвүлелдеринде

«ЧЕЛЭЭШ» АГИТКВАРТИРА

Ындыг сөстерни агартыр чүгайлап «аан шевергин бажыңның күдүмчү талазында үлгаттыр бижээш азып «аан. Аңаа кире бээриниске төгерик столду долгандыр үтпө, дукмаар-ла хой. Оларның аразында совхозчу Доляна Сүлдүм, кассир Кара-кыс Сарыгбай, аныяк уруглар Кызыл-Уруг Сүлдүм, Херелмаа Чавырык, өскелер-даа бар болду.

— «Челээштиң» булукчу чаартып олурарывыс бо —диже, ында ажыл иштиг түлүк турду.

Берт-Дат суурда херээженнер чөвүлелиниң он ортузунга организаторлуг, кижизидиргин ажыл чорудар гаврымчалыг төптери — он чеди агиткварти-ра бар. Оларның бирээзинге «еде бергенивис ол. Агитквартираның девиссээрэн шыпал-ла кайгымныг. Ында ортумаа школа, башкылар, өске-даа мергежилдин кижилер» чурттап, тус-тус участоктарда ажылдап, хөй-иштиниң ажылынга киржип турар. Агитквартирага хамаарышкан чурттакчылар чүс сээн ажыг. Күш-ажыл кылып шыдаар херээженнер «еде» аяды. Өөренгичилер болгаш бичии чаштар база хой. Аныяктарга төлептиг үлегерин көргүзүп, арга-сумезин кадып чоруур пенсионерлер-даа бар.

Агитквартира совхоз будурүлгезинге үлүүн канчаар киирип турарыл? «Тес-Хем» совхозтуң аныяк хойжузу Геннадий Ооржактың коданын харылаап турар болдулар. Кыштаглаашкын үезинде малчынның кажаазының көржүнин коптарышкан. А эрткен чайын сес тонна мал чемин кезип белеткээн. Кыргылда үезинде 600 ажыг хойну кыргып, шефтээшкин кылган. Оон ангыда совхозтуң картофель ажаалдазынга агиткварти-раның херээженнери организастыг киришкен. Совхозта «Билиг» ниитилел организациязының лекторларын агиткварти-рага бола чалаар. Олар партияның болгаш чазактың доктаал, шиитпирлери-биле танышып, эки боттандырарының хемчегlерин дугуржуп, өг-буле, уруглар кижизидилгезинин талазы-биле лекцияларны сонгуургал-биле дыңнаарлар.

Ол ышкаш агиткварти-раның чурттакчылары суур чаагайыдылгазынга киржип, 56 дөс теректи, 81 чадан ыяшты, тос клумбаларны олурткан, бажыңнар чанынга чечектерни остүрерин организастап келген. Кудумчуларда ыяш каажаларга штакетниктерни кылып, септелге ажылдарынга киришкеннер. Эрткен кышче киреринин мурнунда агиткварти-рага хамаарышкан чеди бажыңның «ол, он үш бажыңның үүрмек септелгелерин ээлеринге сүмелеп тургаш кылдырткан.

Агиткварти-раның даргазы Александра Чоодуевна Эренчин чурттакчылар-биле харылзаяыг, демниг ажылдап турар. Ында кымның-даа бажыңынга ов күзенчиг валчы. Ылаңгыя кижизидилгези «берге» дижир уруглар-биле ажыл, школа биле өг-буленин аразында харылзаа дугайында чугааны кылып, бажыңнарның арыгшеверин кынал, амыдыралчуртталгазын сонуургаар.

Ажылды «депкейжидип, дээштинн бедиткенинниң түңнелинде агиткварти-раның чурттакчыларының иштинде арагадарыже хандыыр, ажыл шагы үзер кижилер чок. Кижизидилгези «берге» дижир уругларны агиткварти-раның кежигүннери кинээнгейге ап, сагыш човангыдыр көргүскен, ынчангаш оларның өөредилгези экижээн.

Аъш-чем программазын боттандырарынга «Челээштиң» чурттакчылары салыышкынын киирип келген. Өрере бүрүзү дузалап ажыл-агыйын сайзырадырыга үлүүн киирип, малды тудуп, ногаа, картофельди остүрүп ап турар. Үүгле эрткен чылын безин агиткварти-раның чурттакчылары 28 хаванны, 6 бода малды күрүнеге сеткен, 29 тонна картофельди остүрүп алган. Ылаңгыя аныяк өг-булелер дузалап ажыл-агыйлыг турзуп дээш Александра Чоодуевна не ёзу-биле сагыш сарып, арга-сумезин кадып чоруур. Доляна Сүлдүм, Алай Сумучу, Чагармаа Чагар-оол, Кара-кыс Сарыгбай, Нюра Кек-оол, Натпит-Моңгуш олар ышкаш эштер агиткварти-раның идепкейлиг активчилери.

Агиткварти-раның активчилерн үгулзалап даавраар, аргыырының бөлгүмүн тургузуп, арыг кыдыында чурумалдыг чараш черге уруглар ойнаар шелду кылып, дермп алганнар. Аңаа чылдың кайы-даа үезинде бичии чаштар үзүктел чок келир, оларның каткыхеглээшкини кичээнгейни хаара туда бээр.

«Челээштиң» чурттакчылары № 2 агиткварти-раже социалистиг чарыштыг, кылган ажылын үе-үелеп түңнээрлер. Эрткен чылын «Челээш» совхозта агиткварти-ралар аразынга бирги черни эзлээн. «Тес-Хем» совхозта «Хунчугеш» ясли-садиктиң кижизидикчи башкызы Александра Чоодуевна Эренчин бо агиткварти-рагы ам чээрби ажыг чыл удуртуп, үлегер-чижектиг ажылдап турар.

М. ТИРЧИН.

Тес-Хем район.

СЕПТЕЛГЕНИҢ ТЕМПИЗИ ООЖУМ

Дүжүт ажаар болгаш сиген кезер техниканың септелгезин Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары оожум темплиг чорудуп турар. Июнь ортага чедир районда тараа ажаар 22 комбайнның он үжү септеттинген.

Бо ажылды «Шекпээр» совхоз эки чорудуп, септээр үжүрлүг комбайнларының шүүтүзүн септеп, белеминиң шугумунда тургускан. А «Дөң-Терезин» совхоз алды комбайнының бирээзин, «Барлык» чүгле үштү септеп, бо ажылды оожум чорудуп турар.

Районда силос ажаар 17 комбайниң чүгле бежи септеттингеп. Оларның септелгезин «Барлык», «Дөң-Терезин» совхозтар амга чедир шүүдәтпаннар. Ол ышкаш картофель ажаар комбайнларның, пресс-подборщиктерниң, жаткаларның септелгезин база-ла куду дөңнелде.

Трактор-биле сиген кезер машиналар, граблыдер ам-даа чедир септеттинмээн. Бо техниканың септелгезин «Шекпээр» совхоз саададып турар.

Районнуң ажыл-агыйларында витаминниг сиген дайганы кылыр дөрт агрегат бар. Олар колдуунда ажылдап тургандаа болза, түрмек септелгени кылыры чугула. Районнуң дөвискээринге бо чылын чаазыкым чок болуп, кашнаар бөйдәдыг апарган. Ынчангаш АВМ-нерниң ажылын дарый организастап, будун-бурунуг болгаш хемнер кыдыында оът-сигемни аңаа дайганнаары чугула.

Сиген кезериниге, дүжүт ажаарынга чедир ам-даа үе бар деп чамдык инженер-техниктиг ажылдакчылар оожум хөөнүг онурун, септелгеже кошкак кичээнгей салып турары ыын эвес. Бүгү техниканы ам белеминиң шугумунга тургузары-биле дарый хемчегlерни алыры чугула.

Х. МОНГУШ.

ТОРГАТКАН «Шынга» харылар

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демнеселдин ам-даа кошкак болуп турарының дугайында чагааны бистин штаттан дашнаар корреспондентнавс Чаа Чаа-Хөлдөн торуткан. Аңаа харылыы улус депутаттарының Улуг-Хем районнуң Советтиниң күүскомунуң дергазының оралакчызы Т. Оюндан редакция алган.

Солунга харыыда бижээни болза: «Чагаада шүгүмүглел бадыткаттынган. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур шынгыы хемчегlерни чер-чеде ап турар, бо талазы-биле идей-кижизидилгелиг ажылды доктаамалчыткан. Чаа-Хөл көдээ Советтиниң күүскомунуң административтиг комиссиязының шиитпирин ёзугаар, арагадары садарының чүрүмүн хөкүдып турганы дээш аъш-чем баравинерының садыының эргелекчизи Светлана Казанны 20 рубльге торгаан. Магазинниң садыгжызы Мария Каре-Салды албан-хүлээлгезинден хостаарын «Найыралы» рабкоовуунуң бөлүүзүнге чериңге сүмелээнэ.

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНГАН

Бо чылдың апрель 24-те Кызыл — Хандагайты аразынга рейстиң болбаанының болгаш, оон эртенинде айыткан шаңнадан өзалдап үнген автобустуң орук ара үрелгеннинин дугайында Хандагайты суурнуң чурттакчызы К. Ооржак «Шын» солунуң редакциязынче бижээн. Кызылдың автовокзалында эт-сеп шыгжаар черниң ажылдакчызының кижилер-биле каржы чугаалажыры, бодун төлептиг ап билбээнин база ында айыткан болган.

Ол чагаада айыткан фактылар талазы-биле кандыг хемчегlер алдынганының дугайында «Тыва автотранса» каттыжыышкының начальнигиниң оралакчызы Д. Д. Бегзи биске харылаан.

Чагааны Кызылдың пассажир АТБ-зиниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының хуралынга сейгерып корген деп, ол харыыда бижээн. Рейсче үнер кыядыр планнаан автобустуң чолаачыларының бирээзи аарак, «скезы» эзлегеринг шөлээзге турган, а курлавыр автобустуң чолаачызы С. Перемытько ажылче үмизээнинин ужурундан рейс үстүнген. Ол дээш буруулуг С. Перемытькону донгуткан болгаш апрель айда алыр шалыкының 50 хуузун кезаан. Июнь 1-ден эгелеп Кызыл — Хандагайты аразынга «Икарус» деп маркалым чаа, эки деритингеп автобустары чорун эгелээн.

Бижиичи К. Ооржактың чагаазын автовокзалдар болгаш автостанциялар каттыжыышкынынга база чугаалажып корген болгаш эт-сеп шыгжаар черниң кассири Т. Астафьевагы донгуткының харыыда айыткан.

ЫН ЫЛ

ХЫМЫС ФЕРМАЗЫНДА

Бе хымызы амданныг ак чем бозурундан ацгыда, эм суксуп. Хымыста 2—2,5 хуу белок, 1—2 хуу ус, 3,5—4,8 хуу чигыр, витаминнер, фосфор болгаш кальций, 0,6—1,2 хуу сүт кислотазы база 1—2 хуу спирт бар.

Медицинада хымысты экпе болгаш лимфа белдирлериниң туберкулёзун, арып баксыраашкынын, хан четпестээшкинин, ижин-шөйүнду аарыглерын эмнээринге ажыглап турар.

..«Совет Тыва» совхозтуң хымыс фермазынга тептыг-ле дүштеки саалда үезинде келдиивис. Серилиг улуг кажаа иштинде чылгычылар ыцай-бээр дезип маңнашкан белерни шалбалап тутканы, чулерлай баглаан, сааичылар шалыпкын ажылдаан турлар.

— Мында саар 100 бе тургустунган, — деп, фермаиың бөгөдирги Б. Салчак чугаалады.— Амга чедир сезен бе кулуннаан, оларны саап, хүнде-ле 116—120 килограмм сүттү будуруп, хымысты кылып турар бис.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң дыштаныр профилакторийин хымыс-биле хандырар сорулга-биле ук ферманы тургускан. Ам Чүрек-Дөргүн аржаанынче хүн бүрүде-ле 40 килограмм амданныг суксунну чедирип, онда дыштанып турарларга халас берип турар. Оон ацгыда, фермаиың хымызын район төвүнүң болгаш Кызылдың эмнелге, иниттиниң чемненилге черлери, «Каа-Хем» хомүр-даш разрези база ап турар.

Фермаиы моон соңгаар оон-даа улгаттырып, хымыс бүдүрерин көвүдедир сорулга салдынганын совхоз директору Сергей Донгурович Седен-оол мынчаар чугаалады:

— Бис чүгле бодувустуң профилакторийивисти, районнуң база Кызылдың эмнелге, чемненилге черлерин эвес, а харын республиканың Чедер, Үш-Белдир курорттарын хымыс-биле хандырар сорулгаиы салып турар бис. Оон ацгыда, хымысты шиидерге кудуп, магазиннерге, столоваяларга садарын база организастаар бис.

Ынчангаш фермада 100 бе тудуп, саарынга өйлей төлевилеттинген чаа кажааны тудуп доозуп турар. Ол кажаа ажыглалга кирерге, чылгычыларның, сааичыларның ажылы чигей бээр, бо ышкаш чадагай кажаага малдар шалбалап тудуп турар чүве чок апаар.

Чоокта чаа совхозтуң төөлерилери хымыс кылырының аргазын эки өөренип алырыбиле Башкир АССР-ге дуржулга содчуп чораан келген. Бисте ам тускай мергежилдиг кижилер база бар: Лариса Сундуй биле Лариса Салчак Канск хоорайга курстарга өөренгеш келгеннер. Ынчангаш моон соңгаар хүнде-ле 130—150 литр хымысты чаа технология-биле кылыр апаар бис. Фермага эрткен чылын 12,5 тонна суксунну будурген болза, бо чылын ону 20 тонна чедирери көрдүнген чүве.

Фермада хоочун чылгычылар Дүктүг-оол Сувак, Мокуш Салчак, аныяк чылгычы Петр Куулар, бе сааичылары Нончатмаа Салчак, Александра Салчак, Татьяна Биче-оол олар кызымак ажылдап турарлар. Совхозка хымыс будурулгезин сайзыradыр ажылга олар боттарының улуг үлүг-хүүзун киирип келген.

Черле ынчаш, «Совет Тыва» мал ажылы, ооң иштинде чылгы мал өстүрери, кескүзу-биле хөгжүп орар. Эрткен чылын совхозтуң чылгызы 600 ажыг баш турган болза, ам 900 ажып турар. Чыл төнчүзүнге чедир муң баш чедирери көрдүнген. Ол дээрге совхозтуң хоочун чылгычылары Шагдыр Норбу, Даш-оол Сайыт-оол, Севээн Салчак дээн ышкаш мурнакчы кижилериниң күш-ажылының түңнели-дир.

— Чылгы бо хире өзүп турда, хымыс будурерин көвүдедириниң кандыг-даа барымдаазы бар-дыр,— деп, С. Седен-оол улаштыр чугаалады.— Ынчалзажок республиканың Кедээ ажыл-агый министерствозу болгаш удуртур ескелдээ органнар бисче чогуур кичээнгей салбайн турары хомуданчыг. Иланғыя саар белерге болгаш кулуннарга чиртир холуксаалыг чемнер-биле фермаиы хандырар дугайында айтырыгны министерствонуң удуртулгазы ам-даа шиитпирлеваэн. Башкирияда хымыс фермаларында бир кулунга хүнде-ле 5—6 килограмм чедир холуксаалыг чемнерни берип турар чорду. Саар белерни база немелде чем-биле ынчаар азырап тургаш, хүнде алды чедир саап турар. А бистиң малдарывыс немелде чем албайн, чер оттап турарындан чүгле үш катап саар-дыр бис.

«Совет Тыва» совхозтуң удуртукчулары, ажыл-ишчилери хымыс будурер фермаиы организастап тургузуп алганындан ацгыда, өөреткен аттарны ажыктыг ажыглаарының янзы-бүрү аргаларын бодап тып турарлар. Бо чылдан эгелеп ацаа ат спортунуң школазын ажыдарын планнаан. Ол ышкаш аржаанда дыштанып турарларны (күзелдиг өске-даа кижилерни) спорттуң аттыг туристэээр хевиринге хандыкшыдары-биле холезилеп мунар беш аттыг ацаа тургузар деп турар. Ынчангаш моон соңгаар профилакторийде дыштанып турар кижилер аттанынкаш, эки агаарлыг, чараш бойдус чурумалдыг черлерже ийи-үш хондур чортуп чораан кээп болур апаар-дыр.

Кыжын малчыннарның чоок кыштагларынче сигеннии болгаш саваҢны ат шанактарыбиле сөөртүрүп, мал ажылының тускай эртемниглери малчын аалдарны аттыг эргиирин организастаар деп турарын совхоз директору дыңнаткаш, мындыг бодалдарын база илеретти:

— Ол дээрге хөгжүлдеден катап аткаар базым эвес, а бар курлавырларны чеп ажыглаарының база бир аргазыдыр. Аттыг ажылга ынчаар ажыглап тургаш, техниканы, кывар-чаар чүүлдерни-даа болза камнап ап болур болгай. Республикага чылгы мал ажылын хөгжүдер дугайында айтырыгны чугаалажып турган үеде хымыс фермаларын ажыдары-биле чергелештир, янзы-бүрү ажылдар кылырынга аттыг калбаа-биле ажыглаар, мунар, шанактаар, чүдүртүнер малдарны көвүдедир өөредир дугайында саналгаларын хөй кижилер киирип, солуннарга-даа бижип турган болгай. Ынчалза-даа ол айтырыг чер-черлерде ам-даа орта шиитпирлеттинмейн, чугаа кырында артканы билдингир. Ындыг хоозун чугааны соксаткаш, ажылды херек кырында хол-биле тудуп кылыр үе келген.

Х. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: хоочун чылгычы Д. Сувак; сааичы А. Салчак, чылгычы П. Куулар; фермаиың саар белерн.

Авторлуң фотолары.

Кээ-Хем район.

ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ ШИИТПИРЛИГ ФАКТОРУ

Төөгүлүг үр үеде социал-экономиктиг хөгжүлдениң интенсификастаарынга чугула стратегияны тодараткан ЭДЧ кежигүнү чурттарның Экономиктиг көвүдел хуралы Москвага дээди деңнелге болуп эрткенинден бээр бир чыл болган. Өске журналистер-биле кады ол хуралга чораан, ынчан демдеглелдер бижээн блокнодумну ажып ораш, эң чугула айтырыгларны көрүп турганындан иниттиниң чүүл барын эскерип көрүп ор мен. ССРЭ-де эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-га чоокта чаа болган көвүдел хуралга болгаш Польша, ГДР, Болгария-биле Совет Эвилелиниң ат салганы улуг хемчээлдиг программаларга үүлдеш документ болур ССРЭ биле Чехословакияның аразында 2000 чылга чедир узун хуусаалыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың программазында база шак ындыг иниттиниң чүүл илереттинген.

Социалистиг дем каттыштырылгазының оон-даа эске чурттары-биле кады шак ындыг документилерге чоокку үеде ат салыр апаар, ол бүгү документилер эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң болгаш ханыладырының талазы-биле ЭДЧ-ниң чеңгис аай Комплекстиг программазының үндезини болур.

ЭДЧ-ниң хемчээлинге эртken чылын болуп эрткен Бүгүделегей көвүдел хуралының база амгы Бүгү-землея хуралының материалдарын, 2000 чылга чедир кады ажылдажылганың ийи талалыг программаларын номчуурга, оларда салдынган сорулгаларның, хөгжүлдени дүргедедириниң хевирлериниң болгаш аргаларының аразында дорт харылзаа улам тода билдиннер. Ол харылзаа бүгү чаартылгаларның шиитпирлиг фактору—кижилерни дамчыштыр илерээр. Кадрларның кичээнгейин эң-чугула чүүл болур эртем-техниктиг депшилгеже мөөнкеп тургаш, оларның үгаанынга болгаш сагыш-сеткилинге үстүнден адаанга чедир эргилделерни бүгү хемчеглер-биле боттандырарын М. С. Горбачев СЭКП ТК-га болган көвүдел хуралга илеткелинге чугаалаан.

Бо ажыл-херекте сорулгалар бүгү даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганы чаа ёзу-биле көөрүн негеп турар: ол чүве — экспортту-даа база импортту-даа элээн депшилгелиг болдурарары; күш-ажылды бот-боттарынга таварымчалыг кылдыр улустар аразынга хуваарының аргазын импорт политиказынга ажыктыг кылдыр ажыглаары болур. Ол бирги ээлчегде ЭДЧ чурттары-биле харылзааларга хамаарыжыры чугаа чок болбайн ааи деп, М. С. Горбачев онзалап демдеглээн.

ЭДЧ хемчээлинге социалистиг экономиктиг интеграция, улустарның эртем-техниктиг кады ажылдажылгазы кижилерге бараан болур болгаш оларны кижилер боттандырар. ЭДЧ кежигүнү чурттарның ажылчы чоннарының айтырыглар шиитпирлээринге болгаш интеграциядан бот-боттарынга ажык алырынга хууда киржилгези будурүлге болгаш эртем-техниктиг коллективтериниң интернационалчы шүүт дорт харылзааларынга илереэр. Шаандакы эрги харылзааларны быжыглаарының болгаш чаа ындыг харылзааларның тыптып келиринің чижектери ам ай сенында-ла көвүдел турар. Ол дээрге, кады ажылдажылганың каалама оруу-дур.

Ажыл-агыйны кылырын болгаш планнаарын тааржыдыраары, эки дуржулганы өөнүктер боттары аразында солчуру будурүкчү күштерни, илаңгыя күш-ажыл курлавырларын чеп тааржыдыр тургузар болгаш ажыглаар, специализастаашкынны болгаш кооперастеашкынны улам ханыладыр аргаиы бээр, экономиктиг механизмниң хостуг болурун хандырар. Ынчан иниттиниң ажыктыны каттыжылганың математиктиг бедүүн түңүнден ажып турар, тодаргайлаарга ЭДЧ кежигүнү чурт бүрүзүнүң тускай үндүрген кужениишкиннеринден, оларның экономиказынын кол адырларының, будурүлге каттыжыышкынчарының, эң эки коллективтеринің чеднишкиннеринден оранчок артык болур.

Ол—кедергей шын, а ол шын кезээде тодаргай болур. Совет Болгаш польша будурүлгениң база эртеминиң барык-ла 60 хире ажеш коллективтеринің шүүт кады ажылдажылгазының мөөнкеп тодаргай дуржулгазы, ажы-дууна өске чурттарда күш-ажылдың мурнакчы аргаларын өөренип турар Болгарияның чүгле чигыс Пловдив округунда бээн ийи муң ажыт тускай школаларның ажылы ынчангаш комут үнелиг болуп турар. Чиижээ, Венгрияда, ГДР-де, Чехословакияда ажылагый механизмнерин сайзыраңгайжыдып турары совет кижилерге ажок өөредилгиг болгаи. База ол ышкаш Болгарияда азы Румынияда.. аэроулетпур комплекстерин башкарар практиказында бүгү эки чүүлдерни ажыглаары Аъшчем программазын күүседиишкен.

Бүгү делегейниң ол организациязының составында үрнип турар 60 чурттарның национал кооперативтериниң экономиктиг болгаш социал депшилгеге, бижыг тайбыңны хандырарынга салыышкының көвүдедири-биле холбашкан айтырыгларны хуралга чугаалажып көрген.

⊙ **БОНН.** ППА агентствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, 1984 чылда ГФР-ниң дайынга удур демиселчилериниң күскү шимчээшкинингге киришкен 167 кижиниң Германияның Федеративтиг Республиканың эргечагыргалары судка киирер деп турар. Дайынга удур демиселчилер Бременниң чоогунда америк шериг базазының чанынга чыскаалга кириишкеннер. Эргечагыргалар оларны «корум-чурумнуң» үрээн деп чылдак-биле буруудадып турар.

Баштайгы согуушкун кылырының америк ядролуг «Першинг-2» ракеталарын ГФР-ниң девискээриндеп ырадырын чыскаалдың киржикчилери негээн. Чыскаалдың киржикчилеринге удур полиция суг чаштырар күштүг херекселдерни ажыглаан түңнелинде хөй кижи балыглаанган турган.

⊙ **ЗАЛЬЦБУРГ.** Тайбың талалакчыларының Бүгү-австри конференциязы Зальцбург хоорайга болган. Дайынга удур делпшилгелиг болгаш демократтыг организацияларының 200 делегаттары конференцияга кириишкен. Конференцияның кол темазы:—«Делегейге тайбың чавырлыышкын дээш, чепсегленишкинни дуржурер дээш демнсель».

Боо-чепсектиң эндере будурүүшкүнүн космос делгеминче шилчидер, чугаалажыышкынчарны ядролуг эндере будурүүшкүн-биле үзер. СБК-2 совет-америк керээден ойталаар дээн АКШ-тың орландажыышкынчарын Австрияның тайбың талалакчыларының шүүлгаиы шыңгыы бүрүү шапкан.

СТОКГОЛЬМ. Швецияның чазаа Мурнуу-Африка Республика-биле өгаар харылзаазын соксадыр шиитпирни күлээп алган. Чоокта чаа Швецияның, Норвегияның болгаш Даниянын чазактарының төлээлекчилериниң Копенгагенге болган чөвүлел хуралының соонда ымдыг шиитпир үндүргенин швед телеграф бюрозу дыңнаткан. Анаа олар Мурнуу-Африка Республика-биле өгаар орууның дугайында дугуржулгаларны үзери чугула деп түңнелди кылган.

(СЭТА).

ШААЖЫЛАКЧЫЛАРГА КҮШТҮГ СОГУГ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадордан кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң (НХФ) отрядтары реаксылыг америк ёзунуң эрге-чагыргазының шериг кезектерни күчүлүг согуушкуннарга тааржыштырып турар. Армияның туре халышкыннарга удур эгелээн хеделишкиннери бужар-бегы-биле буурап дүжүп турар.

Патриоттарның «Вэнсеромос» радиостанциязының дамчыштаны-биле алырга, сөөлгү чедир конукта Морасан, Кускатлан болгаш Сан-Мишель департаментилерге НХФ-тиң ол деискээрлерде хеделип чоруп турар бригадалары партизан дайынының аргаларын мергежилдии-биле ажыгдап турган, сальвадор армияның ийи бөлүнүнүң атаканарын ойтур шапкаш, оларны аътырыышкынга тааржыштырган. Патриоттар 75 өлүрүкчүлерни үзүткээн, бир вертолётту дүжүр аткаш, үштү чыскаалдак үндүрген, 4 куяктыг транспортерларны үрэй атканнар. Хөй санныг боо-чепсекти болгаш дайынчы дериг-херекселдерни эзлеп алган. Чурттуң оон улуг дээн департаментилериниң девискээри НХФ-тиң холунда турүп турар.

БЕЙРУТТА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Наиысылалдың чоок-кавызында турар деспен палестиннерниң лагерьлеринің районнарында байдал улам-на чогумчалыг, оожургалдыг боол кел чыдар. Оларның кудумчуларында чурттуң иштинги айыыл чок чоруунуң күштеринің кезектери хайгаараалды кылып эгелээн.

Шатила болгаш Бурдж эль-Баражна лагерьлерге дайын чорудулгаларын соксаткан чорук Ливанда дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар талазы-биле орландажыышкыннарны калбартыр арганы бергеи. Бо хүниерде янваи политиктиг, хөй-иниттиг болгаш шажын-чудулге ажылдакчыларының иштинки политиказының айтырыгларын тааржыштыр шиитпирлээринің, национал чаңгыс эптиң чедип алырының, Бейруттың байдалды чогумчалыг болдурарының, а ол ышкаш Израильдың болгаш ооң чаңчылдарының эжелеп алганы мурнуу-янваи районнарда байдалдың айтырыгларының талазы-биле консультацияларны Дамаскыда кылып турар.

Ливаи патриоттар «Ливаниың мурнуу чүгүнүң шериин» дээр бөлүктүң израильчы көлезилеиниичилерге согуушкуннарны тааржыштырарын үргүлчүлеп турар. Июнь чээрби бештиң дургузунда Тейр-Харфа болгаш Хиея дээр чурттакчылыг черлер девискээрииге удурланыышкын дайынчыларының коллаборационистериниң туруштарынче бооладжыкыны кылгаш. оларның дирит күжүүге болгаш техниказынга чидиргинин тааржыштырган.

Каттышкан Штаттарда хоойлу-дүрүм барымдаалавас чорук амгы администрацияның политиказының бир онза хевири болу бергеи. Ол дугайын боттарының амыдыралчы ергашкэээн дээш, Ак бажыңның авантюристчи даштыкы политиказынга удур демнсежип турар американнарны аратанзыг ёзу-биле шаажылап база массалыы-биле тудуп хоргудаары хереченнээ турар.

«Вашингтон пост» солундан алган чурукта[illegible] чанынга [illegible] када аг[illegible] удурлан[illegible] чыскаал[illegible] бирээзи[illegible]

СЭТА[illegible]

КАДЫКШЫЛДЫҢ КАМГАЛАЛЫНДА

Профилактиктиг кардиологиянық талазы-биле делегей конференциязы Москвага боол эрткен. Ооң ажылынга бежен сес чурттуң спецналист эмчилери киришкеннер. Чүрек-дамыр аарыглары-биле демисеидиң мурнуку одуруунда турар эмчилерниң ол хире хөй төлээлекчилерн бо чүс чылдың аарынга удур хемчеглериң стратегиязын болгаш тактиказын чугаалажып көөр дээш бир-ле дугаарында чыылганнары ол.

Ол аарыгны баш удур болдурбазының хемчеглерниниң, чүрек-дамыр аарыгларының тыптып келиринің чылдагаанларын болгаш таарымчалыг байдалдарын чок кылырынче угланган болуур үжүрлүүн специалистер демдеглеп турганнар. Хораллыг чаңчылдар, таакпылаар, алкогольду хөйну ижер чоруктар-биле демиселди күштелдирери, аъш-чемниң хевирлерни, үндүрер күштүң эмнии эртпезин хайгаараары, кадыкшылының байдалынга бодуп ыңнаттынарының чамдык арганарынга кижилерни өөредири эргежок чугула боол турар.

Бистиң чурттуң кадык камгалалында аарыгны баш удур болдурбазының кардиологтуг ажылдары калбак хемчээлдиг апарган. Бистиң күрүне тургузуувустуң артыкшылдыг чоруктары массалыг шинчилелдерни кылыр арганы берип, ол чорук ылаңгыя ССРЭ-ниң чонунуң бүгү-иниттиг диспансеризациязынан кестүп турар.

Делегейде ээ баштай тургустунган ССРЭ-ниң МЭА-зының бүгү-эвилел кардиологтуг төвүнүң профилактиктиг кардиология институдунуң ажылдакчылары чүрек аарыгларын болдурбазының талазы-биле улуг дуржулганы чыып алган.

(СЭТА).

СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **ГАВАНА.** Сальвадорнуң Морасан департаментизиниң тайбың чурттакчыларын Дуартенің реаксылыг ёзу-чурумунуң ужар чүүлүнүң араатанзыг бомбалап турарынга шыңгыы удурланыышкынны Фарабундо Марти аттыг Национал хостална фронтузу илергейлээн. «Партизаннарга удур хемчеглер» дээр чылдак-биле америк будурүлгениң самолёттары болгаш вертолёттары тараочынарның суурларынче бомбаларны октап турар. Ооң түңнелинде тайбың хөй чурттакчылар, оларның аразында бичии чаштар, хөрээжеинер, кыргынар өлген болгаш балыглаанган.

⊙ **БУЭНОС-АЙРЕС.** Чилиде шериг-фашистиг ёзу-чурум чурттуң болгаш делегейниң хөй-иниттизин мегелээр сорулгабиле эдлчеглиг кажарлаашкынны кыйган. Бүээлээшкинниг байдалды күш чок болдурар дугайында иштики керектер министри Рикардо Гарсианың чарлаанын Сантьягодан алдынган медээлерде айыткан. Диктатурага удур, Чилиге демократияны катап тургузар дээш улус массаларның шимчээшкинин базар дээш бүээлээшкинниг байдалды чедип ай бурунгаар чарлаан турган.

Бүээлээшкинниг байдал дугайында дүрүмнү күш чок болдурганы чили улуска удур ханныг диктатураның шаажылалдыг политиказының болгаш хеделишкиннериниң соксавы эвес-тир. Кандыг-даа хамаатыны Пиночеттиң эрге-чагыргалары истелге болгаш суд чокка тудуп хоругдаарын үргүлчүлеп турар. Чилиниң хөй районнарында комендант шагы хевээр, парлалгага хамаарыштыр наржы хыналданы соксатпаан.

⊙ **БУЭНОС-АЙРЕС.** Чилиде шериг-фашистиг ёзу-чурум чурттуң болгаш делегейниң хөй-иниттизин мегелээр сорулгабиле эдлчеглиг кажарлаашкынны кыйган. Бүээлээшкинниг байдалды күш чок болдурар дугайында иштики керектер министри Рикардо Гарсианың чарлаанын Сантьягодан алдынган медээлерде айыткан. Диктатурага удур, Чилиге демократияны катап тургузар дээш улус массаларның шимчээшкинин

ЧАЗАККА БҮЗУРЕЛ

АФИНЫ. (СЭТА). Бүгү-грек социалистиг шимчээшкинниң (ПАСОК) баштыңы Андреас Папандреуунуң тургускан чазаа июнь 25-те чазак программазының талазы-биле үш түңдургузунда санал-онаал солчуушкунунуң соонда парламентиден бүзүрээриниң хөй кезиин алган. Премьер-министр Папандреу парламентиге санал беришкиннерниниң түңнелдерин үндүргеш, беш чыл хуусаалыг грек-америк дугуржулганың күштүг хуусаазы төнер 1988 чылда чазак чери чурттуң девискээринде АКШ-тың шериг базаларын чок кылырының дугайында айтырыгны тургузаорын база катап бадыткаан. Ол ышкаш ында тургускулаан америк ядролуг чепсектерни Грециядан үндүрер дээрзин база бүзүреткен. Папандреу Балканыга ядролуг чепсек чок зона тургузар ужурлуг деп чугаалаан.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ДУЗАЛАМЧЫЗЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). «Вьетнамның хомүр-даш байлаан ажыглаага киирер талазы-биле Совет Эвилелиниң дузаламчызы бистиң ийи чурттуң аразында хөй талалыг экономиктиг харылзааларның чайыннанчаа үлегер-чүүзээ боол турарэ— деп, ВСР-ниң хомүр даш тывакының болгаш үлетпурунуң министри Нгуен Тэн мегеглээн. Бо чылын бистер адырга кады ажылдажылганың 30 чылын демдеглээр бис деп, ол СЭТА-ның корреспонденттизинге харыяларында чугаалаан. Ол чымдарда америк ужар чүүлдүң бомбалаашкыннарының түңнелинде бузурган шахталарны бүрүнү-биле катап тургускан, ажылдап турар бүдүрүлгелериниң үндезини чаартылгаларын болгаш техниктиг деринишкинни кылып, ээлээн хөй чаа будурулгелерни, «Монгзынг» шахтаны, «Каошон» разрезти ажыглаага киирген. Бо хүннерде олар адырның кол будурулгелерни болуу берген.

Вьетнаа ажылчын аңгының мурнакчы отряды — шахтёрларның одуруунда сөөлгү чылдарда ССРЭ-ге болгаш Вьетнамның профессионал-техниктиг училищелериниге совет специалистериң өөредип бергеринге мүң-мүң бедик мергежилдиг кадрлар немежип кирген.

Бо чылын ВСР-ниң шахтёрлары 5,2 алн. тонна хомүр-дашты казарынга, республиканың одилга-энергия комплекизин иштүдериниге улуг салыышкынны кылырынга шиитпирлиг деп, Нгуен Тэн чугаалаан.

ОЛАР ФЕСТИВАЛЬГА КИРЖИР

Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болуп XII Бүгү-делегей фестивалының культура программазынга киржир улуг алдар Казах ССР-ниң ыры болгаш танцының Күруне ансамблинге онаашкан. 1957 чылда Москвага болган VI Бүгү-делегей фестивалынга ансамбль лауреат деп хүндүлүг атка четкен, оон танцы белүү мөңгүн медаль-биле шаңнаткан. Делегейниң чалыы казының ам болуп деп турар шуулганынга коллектив чаа программаны белеткээн. Улустуң эң эки ырылары болгаш танцылары, амгы үениң композиторларының болгаш хореографтарының чогаалдары оон программада киргеп.

ЧУРУКТА: ауда национал байырлалды көргүскен «Саязатта» деп танцыны ансамбльдиң күүседип турары.

Г. ПОПОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДИРИГ-ЧУРУК

Чээрби чылдарниң төнчүзүнде-ле Бай-Тайганың ыракузак булуңнарынга дириг-чурук дээр хуулгаазын дугайында тоолда дег чугаалар дыңналып келген. Хем-Белдирниче (амгы Кызыл) чораан кижилер оон дугайын дыка-ла хөөредип чугаалаар турган.

Ынчангы Мөшкен-Хөл сумузунуң Шындазын деп черге чурттап чораан бистиң ачабыстың дуңмазы Салчак Байыс-оол үжен чылдың үш айның эгезинде Хөрээл алдын уургайынче ажылдап чоруткаш, күскээр акша-төгерикти-г-даа эвп келген. Ынчан ол дириг-чурук дугайын чугаалап бээрге, ег долдур олурган улус, бичии ооллар бистер шыпшың-на баар бис.

— Аалымче чанып олура Хем-Белдиринге келгеш, солун чүүлдер көөр дээш, мйиүш хондум.

— Чогум кандыг-кандыг оңза солун чүве көрдүң, оглум—деп, оон-биле кожа олурган кырган-ачам, дазыл баштыг сөөскен деңзазын соргулаваш, сонуургап айтырды.

— Шуптузун чугаалаар болза пароход, дириг-чурук дээш солун чүүлдер-ле хөй. А мен чүгле дириг-чурук дугайын амдыызында чугаалап берейн —дээш, тайылбырлап олурган. —Кажээ орайтай бергенде улустуң «Ойнаар бажың» (ынчангы Кызылга совет хамаатыларының клуву) дээр черинге чеде бээримге, хенертен оон иштин сайгылгаан деп чырыткы хүм дег хөрелендирипкен соонда, шуут-ле чырый берген.

Оон ол хөрел хенертен карақгылаш дээш, «Ойнаар бажың» дөрүнде, хамада азып каан ажоок улуг песке дириг чурук көстүп эгелээн. Чүгле чугаалавас дээрден ооскө, кижилер холун чайып, кылаштажып, маңнажып база хөделип турда, көөрге дириг боду хевээр көстүп көөр. Чамдыкта ок-боолут чаалажып, боолажып-даа турар, боолаврга ыжы буртуңайны бээр. Аъттыг шериглер каргыстарны селемелер-биле шуут-ле чырый берген.

Оон ол хөрел хенертен карақгылаш дээш, «Ойнаар бажың» дөрүнде, хамада азып каан ажоок улуг песке дириг чурук кө

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Төвүлелиниң органы

№ 151 (12841) | 1985 чылдың июнь 30, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

СОВЕТ-ВЬЕТНАМ ДЕКЛАРАЦИЯГА АТ САЛГАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев болгаш ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуан июнь 28-те Кремльге кады кылган совет-вьетнам декларацияга ат салган.

Ат салыышкымның үезинде турганнар болза:

совет талдан — эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы К. А. Хәлилов; ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, өске-даа алдан кижилери;

вьетнам талдан — партия-чазак делегациязының кежигүннери ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВКП ТК-ның секретары Во Ти Конг, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы То Хыу, ВСР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы Чан Куинь, ВКП ТК-ның дашты харылзаалар килдизиниң эргелекчизи Ву Куанг.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Июнь 28-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Совет Эвилелинде албанның найыралчы аян-чоруун кылып келген, ВСР-ниң партия-чазак делегациязын баштап чоруур, ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуан-биле ужурашкан.

Совет-вьетнам кады ажылдажылганың элээн хөй айтырыгларының талазы-биле, СЭКП-ниң XXVII болгаш ВКП-ниң VI съездилеринге белеткелдер дугайында дыңнадыгларның болгаш санал-оналдарның ханы солчулгазы болуп ужурашкан.

Совет-вьетнам кады ажылдажылганың элээн хөй айтырыгларының талазы-биле, СЭКП-ниң XXVII болгаш ВКП-ниң VI съездилеринге белеткелдер дугайында дыңнадыгларның болгаш санал-оналдарның ханы солчулгазы болган. Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээ-биле бижыглаттынган болгаш марксизм-ленинизмниң база социалистиг интернационализмниң бижыг үндезинниге даянып турар СЭКП биле ВКП-ниң, Совет Эвилели биле ВСР-ниң аразында сырый харылзаалар политика, экономика болгаш идеология талазы-биле бедик дээлелде четкени сеткил ханыышкын-биле демдеглеттинген.

ССРЭ-ниң болгаш ВСР-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезинде дүргедедириниң, аңгы-аңгы талааларга совет-вьетнам кады ажылдажылганың ажыктыг чоруун бедидеринниң айтырыгларынче санал-оналдар солчулгазының үезинде улуг кичээнгей салдынган. Ооң-биле кады ийи чүрттүң аразында социал-экономиктиг хөгжүлдезинниң үзе-түңнелдиин база эртем-техниктиг кады ажылдажылганың хөгжүлдезиниң узун хуусаалыг программазын боттандырар талазы-биле практиктиг хемчеглерни улам ымай ажылдап кылырының болгаш чайгылыш чокка боттандырарының онза ужур-дузазы айыттынган.

Делегейде байдалга болгаш ооң келир үезинге талааларның бир домей чоруу болгаш үнелээшкинни санал-оналдар солчулгазының үезинде бадыткаттынган. Чепсектиг эдерее будурерии соксадырының болгаш ону космоска неитередиин болдурбазының, ядролуг дайынның айылын чайладыры-ның талазы-биле дүргеи болгаш чогумчалыг хемчеглер чугула дээрзинге СЭКП болгаш ВКП бүзүреп турар.

Азия-оожум океан девиск-ээрии АКШ-тың болгаш өске-даа реакциялыг күштерниң агрессчи чимзеннишкиннеринге бижыг удур туруушкунуун чугулазын, Азия күрүнелериниң каттышкан күжениишкиннери-биле ук районга айыыл чок чорукту хендырарының айтырыгларын чугаалажыр нинти-азия шуулганын кежигүннери ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВКП ТК-ның секретары Во Ти Конг, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы Ле Зуан чалаан. Чалаага аврүп четтиришкиннибиле хүлээп алдынган.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле ийи партияларның болгаш чүрттарның чергыс аай чоруу найыралдыг байдалга эрткен беседа үезинде бадыткаттынган.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙДАЛГА

Июнь 28-те Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка баштаткан ССРЭ-ниң партия-чазак делегациязының болгаш ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуанга баштаткан ВСР-ниң партия-чазак делегациязының аразында чугаалажышкынар болган.

Ажаа киришкеннер болза: совет талдан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. В. Талызин, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң ВСР-де элчиин Б. Н. Чаплин; вьетнам талдан — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВКП ТК-ның секретары Во Ти Конг, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы То Хыу, ВКП ТК-ның кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы Чан Кумнь, ВКП ТК-ның кежигүнү, ВКП ТК-ның дашты харылзаалар килдизиниң эргелекчизи Ву Куанг, ВКП ТК-ның кежигүнү, ВСР-ниң ССРЭ-де элчиин Динь Нью Лием.

Чугаалажышкымнар найыралдың болгаш чүректиң ханызындан, СЭКП биле ВКП-ниң аразында, Совет Эвилели биле Вьетнамның аразында акы-дуңма өзүзүнүң харылзааларының, чаңгыс эртиң болгаш бот-боттарын билчириниң байдалынга эрткен.

Делегациялар оларның чүрттарында социалистиг, коммунистиг тургузуушкунуун чоруп турарының дугайында, СЭКП-ниң XXVII болгаш ВКП-ниң VI съездилеринге белеткелдериниң дугайында информациялаңы солуушканнар.

ССРЭ биле ВСР-ниң аразында Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге бижыы-биле үндезилээш, хөй талалыг совет-вьетнам харылзаалараның хөгжүлдезиниң бедик дээлелдиинге сеткил ханыышкынын илереткен.

Акы-дуңма Вьетнамның төлээвекчилери социализм тургузуушкунунга болгаш төрээн чүртту камгалаарынга улуг база үре-түңнегдиг дузазы дээш СЭКП-ге болгаш Совет чазакка, бүгү совет улуска ханызы-биле өөрүп четтиришкинни илереткеннер.

Совет талдан ВКП-ниң үдуртулгазы-биле чораап, национал хамаарышпас чорук дээш, социализмни тургузары дээш демисеелге вьетнам улустуң чедип алган чедишкиннерин онзалап демдеглеттинген.

Чугаалажышкыннарның киржикчилери Совет Эвилели биле Вьетнамның аразында экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазын, ЭДЧ кежигүннери чүрттарның дээди дең-нелге шинтпирлерин боттандырып чорударынга холбашкан тодаргай угланышкынар талазы-биле санал-оналдарын илереткип, солуушканнар.

Чугаалажышкыннарга марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң чайгылыш чок принциптеринге үндезилеттинген акы-дуңма совет-вьетнам харылзааларны, СЭКП биле ВКП-ниң аразында бижыг найыралды болгаш сырый каттыжышкынны моон-даа сөңгээр улам-на ханыладып, сайзыраңгайжыдарынга ийи таланың шинтпирлин илереттинген.

Амгы үеде делегей хөгжүлдезиниң айтырыгларын чугаалажып келирде талалар делегей херектериниң талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның, социалистиг дем каттыжылга чүрттарының аразынга бир демниг хөделимишкиннерниң үре-түңнелдиин бадыткааннар. Олар тайбыңның болгаш социализмниң эргеажыктарынга дүүштүр ийи чүрттүң кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазын, ЭДЧ кежигүннери чүрттарның дээди дең-нелге шинтпирлерин боттандырып чорударынга холбашкан тодаргай угланышкынар талазы-биле санал-оналдарын илереткип, солуушканнар.

Чугаалажышкыннарга марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң чайгылыш чок принциптеринге үндезилеттинген акы-дуңма совет-вьетнам харылзааларны, СЭКП биле ВКП-ниң аразында бижыг найыралды болгаш сырый каттыжышкынны моон-даа сөңгээр улам-на ханыладып, сайзыраңгайжыдарынга ийи таланың шинтпирлин илереттинген.

Амгы үеде делегей хөгжүлдезиниң айтырыгларын чугаалажып келирде талалар делегей херектериниң талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның, социалистиг дем каттыжылга чүрттарының аразынга бир демниг хөделимишкиннерниң үре-түңнелдиин бадыткааннар. Олар тайбыңның болгаш социализмниң эргеажыктарынга дүүштүр ийи чүрттүң кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазын, ЭДЧ кежигүннери чүрттарның дээди дең-нелге шинтпирлерин боттандырып чорударынга холбашкан тодаргай угланышкынар талазы-биле санал-оналдарын илереткип, солуушканнар.

Чугаалажышкыннарның киржикчилери Совет Эвилели биле Вьетнамның аразынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазын, ЭДЧ кежигүннери чүрттарның дээди дең-нелге шинтпирлерин боттандырып чорударынга холбашкан тодаргай угланышкынар талазы-биле санал-оналдарын илереткип, солуушканнар.

Чугаалажышкыннарга марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң чайгылыш чок принциптеринге үндезилеттинген акы-дуңма совет-вьетнам харылзааларны, СЭКП биле ВКП-ниң аразында бижыг найыралды болгаш сырый каттыжышкынны моон-даа сөңгээр улам-на ханыладып, сайзыраңгайжыдарынга ийи таланың шинтпирлин илереттинген.

Амгы үеде делегей хөгжүлдезиниң айтырыгларын чугаалажып келирде талалар делегей херектериниң талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның, социалистиг дем каттыжылга чүрттарының аразынга бир демниг хөделимишкиннерниң үре-түңнелдиин бадыткааннар. Олар тайбыңның болгаш социализмниң эргеажыктарынга дүүштүр ийи чүрттүң кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазын, ЭДЧ кежигүннери чүрттарның дээди дең-нелге шинтпирлерин боттандырып чорударынга холбашкан тодаргай угланышкынар талазы-биле санал-оналдарын илереткип, солуушканнар.

Чугаалажышкыннарның киржикчилери Совет Эвилели биле Вьетнамның аразынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазын, ЭДЧ кежигүннери чүрттарның дээди дең-нелге шинтпирлерин боттандырып чорударынга холбашкан тодаргай угланышкынар талазы-биле санал-оналдарын илереткип, солуушканнар.

Чугаалажышкыннарга марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң чайгылыш чок принциптеринге үндезилеттинген акы-дуңма совет-вьетнам харылзааларны, СЭКП биле ВКП-ниң аразында бижыг найыралды болгаш сырый каттыжышкынны моон-даа сөңгээр улам-на ханыладып, сайзыраңгайжыдарынга ийи таланың шинтпирлин илереттинген.

Амгы үеде делегей хөгжүлдезиниң айтырыгларын чугаалажып келирде талалар делегей херектериниң талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның, социалистиг дем каттыжылга чүрттарының аразынга бир демниг хөделимишкиннерниң үре-түңнелдиин бадыткааннар. Олар тайбыңның болгаш социализмниң эргеажыктарынга дүүштүр ийи чүрттүң

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

[Төмүзүү. Этези 1-ги орында.]

Эштер!

Вьетнамның Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле вьетнам улус ВКП-ниң V съездизиниң салганы стратеггиг ийи сорулганы күүседирингe чүгүлe тиилелгелерни чедип алган.

Чурттуң улус ажыл-агыйын социалыстиг орукче шилчидеринге бис улуг чедишкиннерлиг болген бис. Кодээ ажыл-агый болгаш үлетпүр будурүшкүнүң катап тургускан болгаш оң эрээм чедишкинниг хөгжүп турар, ооң хемчээли езуп орар, чонның түн бүрү хереглелдерин хандырарының айтырыы чоорту шинтпирлеттинип турар. ССРЭ-ниң канчаар-даа аажок улуг дузазы-биле хей-хей объектилерни тудуп турар, оларның чамдык кезии ажыглалда киргем. Эртемде, техникада, культурада, улус ооредилгезинде болгаш чадык хамгалалында кескү бурунгаарлаашкын бар. Чурттуң социал база экономиктиг хөгжүлдезинде баштайгы эки базымнар улам-на кеску алар чыдар.

Чедишкиннерни демдеглеп тура, эдерт эргежок чүгүлe бергелерни болгаш чедир ылбаан түүлдерни, уламчыл социал-экономика талазында түүлдерни бис тода көрүп турар бис. Кодээ ажыл-агыйны чоорту социалыстиг улуг бүдүрүлге болдурарынче, материал-техниктиг базаны тударын калбартырынче, чуртту индустриалчызаттарының темпизин бадырынче күштерни меженел турар бис. Оң дээрге —шилчишкин уезинiң коллективтиг ажыл-агый чорудар эргежин болгаш оң эрээм чедишкинниг хөгжүп турар, ооң хемчээли езуп орар, чонның түн бүрү хереглелдерин хандырарының айтырыы чоорту шинтпирлеттинип турар. ССРЭ-ниң канчаар-даа аажок улуг дузазыбиле хей-хей объектилерни тудуп турар, оларның чамдык кезии ажыглалда киргем. Эртемде, техникада, культурада, улус ооредилгезинде болгаш чадык хамгалалында кескү бурунгаарлаашкын бар. Чурттуң социал база экономиктиг хөгжүлдезинде баштайгы эки базымнар улам-на кеску алар чыдар.

Чедишкиннерни демдеглеп тура, эдерт эргежок чүгүлe бергелерни болгаш чедир ылбаан түүлдерни, уламчыл социал-экономика талазында түүлдерни бис тода көрүп турар бис. Кодээ ажыл-агыйны чоорту социалыстиг улуг бүдүрүлге болдурарынче, материал-техниктиг базаны тударын калбартырынче, чуртту индустриалчызаттарының темпизин бадырынче күштерни меженел турар бис. Оң дээрге —шилчишкин уезинiң коллективтиг ажыл-агый чорудар эргежин болгаш оң эрээм чедишкинниг хөгжүп турар, ооң хемчээли езуп орар, чонның түн бүрү хереглелдерин хандырарының айтырыы чоорту шинтпирлеттинип турар. ССРЭ-ниң канчаар-даа аажок улуг дузазыбиле хей-хей объектилерни тудуп турар, оларның чамдык кезии ажыглалда киргем. Эртемде, техникада, культурада, улус ооредилгезинде болгаш чадык хамгалалында кескү бурунгаарлаашкын бар. Чурттуң социал база экономиктиг хөгжүлдезинде баштайгы эки базымнар улам-на кеску алар чыдар.

Чедишкиннерни демдеглеп тура, эдерт эргежок чүгүлe бергелерни болгаш чедир ылбаан түүлдерни, уламчыл социал-экономика талазында түүлдерни бис тода көрүп турар бис. Кодээ ажыл-агыйны чоорту социалыстиг улуг бүдүрүлге болдурарынче, чуртту индустриалчызаттарының темпизин бадырынче күштерни меженел турар бис. Оң дээрге —шилчишкин уезинiң коллективтиг ажыл-агый чорудар эргежин болгаш оң эрээм чедишкинниг хөгжүп турар, ооң хемчээли езуп орар, чонның түн бүрү хереглелдерин хандырарының айтырыы чоорту шинтпирлеттинип турар. ССРЭ-ниң канчаар-даа аажок улуг дузазыбиле хей-хей объектилерни тудуп турар, оларның чамдык кезии ажыглалда киргем. Эртемде, техникада, культурада, улус ооредилгезинде болгаш чадык хамгалалында кескү бурунгаарлаашкын бар. Чурттуң социал база экономиктиг хөгжүлдезинде баштайгы эки базымнар улам-на кеску алар чыдар.

Чедишкиннерни демдеглеп тура, эдерт эргежок чүгүлe бергелерни болгаш чедир ылбаан түүлдерни, уламчыл социал-экономика талазында түүлдерни бис тода көрүп турар бис. Кодээ ажыл-агыйны чоорту социалыстиг улуг бүдүрүлге болдурарынче, материал-техниктиг базаны тударын калбартыр

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИР АЙТЫРЫГЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЛЕКЦИЯЛАР, ИЛЕТКЕЛДЕР БОЛГАШ БЕСЕДАЛАРНЫҢ

ЧИЖЕК ТЕМАТИКАЗЫ

Чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири — бирги чергениң үнүр-дүзелиг сорулгазы.

Партиэның экономиктиг политиказының үндезин айтырыы.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири — амыдыралдың негелдези.

Эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш эң бедик түкнелдерни чедип алыры.

Инвестиция болгаш структура политиказын эде тургузарының чугула айтырыглары.

Будүрүлгелерни техника талазы-биле чаартыры — чугула сорулга.

Хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаар талазы-биле бистиң будүрүлгевисте түү кылдынганыл?

Ажылдап турар будүрүлгелерни чаартыры — техниктиг политиканың эң чугула углаңышкыны.

Күш-ажылчы коллектив бүргүнге бойдус курлавырын болгаш чиг эттиг чөп база комплекстиг ажыглаары.

Камнаарга чуруму — ниити вартийжи, бүгү улустуң хөрээ.

Бистиң күш-ажылчы коллектививисте камнаарга талазы-биле онаалдалар канчаар күүсетинип турарыл?

Курлавырларны камнаары — инвестиция политиказының кол угланышкыннарының бирээзи.

Эртем-техниктиг депшилгениң негелделериниге дүүлүр капитал тудугунуң сорулгалары.

Эртем-техниктиг революцияны боттандырарынга машина тудуушкунунуң кол ролю.

Амгы үениң технологиязы — эртем-техниктиг депшилгениң чугула звенозу.

Информатика индустриязы — эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедичизи.

Будүрүлгени калбартыры, амгы үениң материалдарының шынары болгаш ажыглалыш эжиждери — улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидеринин чугаажок негелдези.

Дөштүкчү садыг болгаш экономиканың ажыктыынга оон кичээнгейлиг мөөнгээри — амгы үениң байдалдарынга партийжи ажылдың кол негелдези.

Ажылдың сылын сайгырангайжыдары, кадрларга негелдени бедидери.

Эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедириниге коммунистерниң аажок-дарчы ролю.

Чогаадыкчы өзү-биле ажылдаарынга таварымналыг байдалды тургузары, ажылчы чонналрың инициативазын бүгү талазы-биле хөгжүдери.

Аныяктарның күжениишкинин болгаш чөгедыкчы чоруун эртем-техниктиг депшилгеге бараан бодаарары.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң идеология талазы-биле хандырарының оруктары болгаш аргалары.

Чонның амыдыралының чаагай чоруун бедидери — СЭКПниң ажыл-чорудулгазының дээди сорулгазы.

Чурттала түдүүн каябартыры, кадыг кагдалалын, өөредилгени, эрмени болгаш культураны хөгжүдери — СЭКП-ниң социал-экономиктиг политиказының кол угланышкыны.

Империализмниң талазындан дайын көжеңүшкинының өскени болгаш чурттуң камгалаңыр аргазын быжыглаарының эргежок чугулазы.

Бистиң амыдыралывыстың бүгү адырларынга төвүлчели

ЧЕДИИШКИННИҢ ХЕРЕЧИЗИ

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ге Хүннери чедиишкиннинг эртикен. Солун үжураажылгалар, долгелгелер болган, авлчылар концертин көргүскен. Мен кожаавыс Моол Арат Республикадан келген артистерниң концертин сонуургап-биле магадап көргеш, бодумнуң чамдык бодалдарымны илереттим.

Бо концерттиң программазын режиссёр бодамчалыг, эки ажылдап тургусканын демдеглээр керек. Чүге дизе концерттиң идейлиг утка-шынарының өзүп орарын барымдаалап, тус-тус номерлерни аразында харылзаалыг тургусканы тавылчалыг.

Баштайгы көргүүшкүн — «Байыр чедиришкиннинг» танцызы-биле концерт эгелээр. Танцының сес чок «дылыг» ийи чурттуң эп-сеткил каттыжышкынының найыралын эттир, ээлдек шимчээшкиннериң дузазы-биле олурганнарга тамыштырган.

Моол улустуң аът дугайында ырлары хей-даа болза, бо удаада Д. Баттумурнуң «Аът дугайында» ырын дыңнап орарга, ачы-дуңма моол чонуң карак четпес чиргилчиннит ховулары, кадат сыңмас мал-сүрүү, кожалаштыр хонуп алган ак-ак өглери кижиниң караанга чайгаар-ла чуруттунуп келир. Ыраажы Д. Баттумурнуң хостуг, делгем, бедик, чараш үнү-биле ырлаанын кижи таалап дыңнаар чорду. Удалга-каасталгазында И. Цогбадрахтың ойнаары бирде ыраажының үнү-биле каттыжа каап, а чамдыкта морин-хүрүңүң чымчак, хоюг үнү бодунуң тускай партизазын ойнай бээрге, ийи кижиниң ыры—дузат сагышка кирер.

Программада шаандагы шагның «Хөрээжен улустуңэ танцызын эр улустуң танцызы» биле кожа салып каакы тавылчалга эвес. Хөрээжен уругларның танцызының аяны үзүн, шимчээшкиннери ээлгир, чымчак болза, а ооларның танцызының хөгжүмү шиитпиргиг, соруккур, дүрген темпинг.

Концерттиң программазы янзы-бүрү жанрлар-биле байлак. Бодүүн ырдан — опера ариазынга чедир, а улуг эвес танцыдан Л. Минкустуң «Дон Кихот» деп классиктиг балединден берге, нарын шимчээшкин кылдыныглыг танцыларга чедир күүседиглөр бар. Өңнүктериниң концерт программазында классиктиг опера, балет жанрларын киргени чедимчелиг деп бодаар мен. Моолдуң академиктиг опера болгаш балет театрының ыраажызы, Күүнче шаңналының эдиекчизи Л. Уртнасан италь композитор Д. Пуччининиң «Чио-Чио-Сан» деп алдарлыг операзындан «Чио-Чио-Санның» ариязын күштүг, дескиг, хоюг, чараш тембрлиг үнү-биле италь дылга күүседирге, чон ону магадап сонуургаан. Композиторлар Б. Дамдинсүрэн биле Б. Смирновтуң «Муңгаранчыг үш гей» деп операзындан дүзетти МАР-ның улустуң артизи А. Хавлааш база МАР-ның алдарлыг артизи А. Бутэд сагыш-сеткилиниң ханызындан ырлап күүседеткеннер. Өңнүктерниң концертиниң база бир көрүштүг, солун күүселделериниң бирээзи Л. Минкустуң «Дон Кихот» деп балеттен па де де деп танцызын чон сонуургап көргеп.

Классиктиг хөгжүм, балет, операны утказын билип, шимгээдип алыры берге дижир, а концертке олурганнар кендыгдаа берге чүве чок, харын-даа онзагай солун-дур деп чугаалажыр турду.

МАР-ның улустуң артизи Д. Жаргалсайхан «Кайгамчыктыг моол» база В. Мураделиниң «Бухендаальд коңгазы» деп ырларны демир дег өткүт, күштүг чараш тембрлиг бас үнү-биле, сцена кырынга хостуг туруп алгаш, бадыра бээрге, зал шимээн баар. Ыраажының ону сагыш-сеткилдиң ханызындан күүсеткенин олурганнар үнелээн.

Хөгжүм чокта, танцы-сам чок деп чугаалап турар болгай бис. Танцыларның бир чедиишкини — хөгжүм-кааспалга үдэлгезинде. Танцы бүрүзүнүң үдэлгезин хөгжүм ансамбли чедиишкиннинг үдеп турар. Ырдаа, танцы-даа үдеп турар үеде моол национал хөгжүм херекселдериниң чаңгыс аай хөөнүүн, дең-дески оюнунуң мөөңнешкек үнүүн—үдэлгеге аажок тааржымалыг.

Ачы-дуңма Моол Арат Республиканың социалистиг утказынарлыг, бедик идейлиг уран чүүлү — чурттуң экономиказының болгаш культуразының чайынналчак чедиишкиннериниң херечизи.

Д. ХҮРЕШ-ООЛ.

СИБИРЬНИҢ БОЛГАШ ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧУКТУ УЛУСТАРЫНЫҢ СПАРТАКИАДАЗЫ ЭГЕЛЭЭН

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң улустарының спорттуң национал хевирлеринге маргылдааларын эрттирерин барык чэзэрби чыл уламчылап турар. Бо үеним дургузунда спорттуң национал хевирлери улуг сайзыралды ап, ооң массалыы бедип, спортчуларның мергежили дыка өскен. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң улустарының аразында делегей чергелиг спорт мастерлерж, РСФСР-ниң спорт мастерлери, хей-хей разряд-ылар болгаш спортка хандыкшылдыглар саны чыл келген тудум немежил турар. Ол Коммунистиг партияның, Совет чазаатың күш-культураны болгаш спортту улам сайзырадыр, ооң массалыын чедип алыр талазы-биле сагыш салып турарының база бир херечизин болуп турар.

Бо чыл бистиң республикаңың спортчуларынга база бир уттундурбас чылдарның бирээзи. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң улустарының спорттуң национал хевирлеринге спартакиадазы Кызылда дүүн эгелээн. Ында Алтай крайның, Хакас Автономнуг областың, Бурят АССР-ниң болгаш бистиң республиканың шилиндек командалары киржип турар.

Эртенгиниң 10 шак чоокшулеп турда, Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионнуң олуттарын көрүкчүлер эзлепкен.

Спортчу маршировка чаңгыланып турда, «Урожай» спорт нимтелиниң даргазы, спорттуң хоочуну Владимир Бичеоол парадты командылап алгаш, стадионнуң шөлүнге чаңгыс кижи дег эккелгеш, спортчуларның маргылдааларга белениинең дугайында оргкомитеттиң даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык-оолга иглеткээн. Ол Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң улустарының национал хевирлеринге спартакиадазының киржикчилеринге, ооң организастакчыларынга байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Совет Эвилелиниң Гимни чаңгыланып турда спартакиаданың тугун көдүрген. Маргылдааларның кол судьязы, хостуг түрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Өргелээр Ондар (Москва хоорай) маргылдааларның эртенинң дугайында кысказы-биле чугаалаан, судья коллегиязын спортчуларга, көрүкчүлерге таныштырган.

Мурнуку чылдарга демнээрге спартакиадада бо удаада киржип турар командаларның составы шыырак. Оларның аразында Совет Эвилелиниң бирги чери дээш база ооң-даа еске улуг маргылдааларга киржип чораан суреглиг спортчулар бар. Чижээлээрге, ча адарынга ССРЭ-ниң спорт мастери, Улан-Удэдэ уругларның № 3 спорт школазының тренери Леонид Халуторов баштайгы маргылдаага мурнал эгелээн. 60 метр дистанциядан ча адарынга ол 126 санны алган.

«Кылыы» деп якут халышка база-ла Бурят АССР-ниң спортчузу Николай Суворов дээрге көргүзүглүг болган. Он бир удаа чаңгыс бут-биле шураан, ол 38,94 метрни халаан. Ынчалза-даа Сергей Сластин (Хакас АО) 39 метр 67 см-ни шураан. Бо дээрге баштайгы эге көргүзүглер-дир. Маргылдаа ооң-даа чиңгеннер дээрэн биледингир.

Бистиң спортчуларывыс үк спартакиадаңың программазында киргеп маргылдааларның бүгү хевирлеринге кирижир.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чуктуң улустарының спорттуң национал хевирлеринге спартакиадазының баштайгы ажыдыышкыны; маргылдаанның түгүн көдүрүп турары; якут халышка болгаш ча адарынга баштайгы маргылдаалар.

Авторнуң фотолары.

Клуб албан черлерин, спорт тудугларын ажыглаарын экижидер

УЛАМ СОЛУН БОЛДУРЗА

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ап чорудул турар хемчеглерни бистиң суурнуң чурттакчылары чүүлдүргүнүп, деткип турар. Үеним негелдезинге тааржышкан үк хемчеглер Совет чазаатың күш-ажылчы кижилер дээш сагыш салыышкынының база бир дорт херечизи-дир. Дөзээлды амыдыралга чедиишкиннинг боттандыгары-биле чонның хостуг шагын ажыктыг эрттирерим чедип алыры—кол хемчеглерниң бирээзи. Ынчангаш культура албан черлери маңаа улуг рольду ойнаар үзүгүлүг.

Культура бажыңы дээрге ажылчы чонның дыштанылгазын чөп организастаарының кол одаа болгай. Ынчалза-даа бистиң Нарын суурнуң Культура бажыңы бо хире ажыл-херек чымыштыг үеде хагдыя берген турары кейгамчык. Кежээрде кинону харын көргүзүп-ле турар. Чонның культура хандырылгазы чаңгыс кино көрүп-биле кызыгаарлаттынып турар. Мен бодаарымга, клубтуң ажылын бут кырынга тургузуп, шыңгыы хемчеглерни ап чорудары чугула. Үеним негелдезинде ындыг болгай. Культура бажыңынга янзы-бүрү бөлүмнерни организастаар болза экн. Чижээлээрге, ырының, танцының, шиннин, хөгжүмнүң болгаш аргыырының, даараарының база шыдыраанын дээш еске-даа. Ажыл шагындан хостуг үезинде ажылчыннар анаа кээп, дыштанып ап турар болгай. Кинону база чүгле кежээки үеде көргүспейн, түндүскү шактарда база үндүрүп турар болза экн. Уруггарывыстың кижизидилгезинге ол детиимче болур. Культура бажыңынга янзы-бүрү ойнаар дериг-херекселдерни четчелеп алыры база чугула.

Чонның культуразыг деңнелин бедидип, оларның үгаан-медерелиниң сайзыраарынга библиотека улуг рольду ойнаар үзүгүлүг. Бистиң библиотекарьысчылар семчулга конференцилери, айыырыг, харыылар кежээлери эрттирип турганын кижи черле көрбес. Ынчангаш библиотеканың ажылын контрольга ап, ону эжиждер айтырыгже кичээнгейни салыза чугуур.

Кадаа суурларга культурлуг хемчеглер организастаарынга агитквартиралар идепкейлиг киржир болгай. Чижээлээрге, агитквартиралар аразында возейболга, шыдыраага маргылдааларны эрттирер болза сонун. Кажык адарынга, даалыларынга маргылдааларны чүге эрттирип болбазыл? Ылаңгыя уруглар аразынга спортчу маргылдааларны удаа-дараа организастаар болза, сагыларывыс-даа эжиждир ийик.

Совхозтуң спорт чөвүлелиниң хостаткан даргазы бодунуң ажылын сегитпес болза, негелдеге черле канчап-даа дүүшпес. Чонну күш-культураже таара тудар үе келген. Кудумчуда кезек-кезек кылдыр болгаш математикага (авс-биле) киреринин шылгалдаларын дужаар. Олар бир эвес миниэи-биле 9 балл алыр болза, оон ыңай шылгалдалар дужаарынан хостадыр.

Институтка кирип туралларның конкурс әзугаар шиинишкинин киреринин шылгалдаларының үезинде алганы демдектерге үндезилеттингер балдарның ниити санын әзугаар кылыр.

Хүлээп алыышкын дугайында билдиришкинни институтуң ректорунуң адынга шилип алганы факультедин болгаш мергежилин эйыткаш, даржазында документилерни кошкаш, чөвүдээ: сеңгу үеде ажылдап турганы будуруглег удуртукчунуң, партия организациязының секретарының болгаш профсоюл организациязының даргазының, ниити билиг школазы доосканнаа — диреторунуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының шын-ыдың, от сагланы харастеристика-рекомендациязы (ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң талаакан дайынналарның шерит чезектериниң командырлар черлериндеи характеристика экжээри албан эвес); ортуман билиг дугайында документ (боду): тускай ортумак өөредилге черлерин доосканнаар — диплом (демдектерни үшта бижиир): алды фото-чурук (бөрт чон тыттырган, 3х4 см. темчээдиг): күш-ажыл дептеринден үшта бижилге: эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

Паспортту болгаш шериг билетин боду чөвүлүзер.

Документилер кошкан билдиришкинни корудар адрезим: Тыва АССР, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, № 4 баазын.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

АРАЙ ДЕП ПАРК ТУРДА...

Туран хоорайның төвүнде үзүн дүртү бир километр ажыг делгем шөлдүг, арга ишти даг серинн шыктыг, арыг агаарлыг парк бар. Ында ол районнуң деңнеш-зеринде үнүп турар мөдтарның төй кезиин тарып каяа, чыштар бижыгып, тодыг, шиви, хадың, тал болгаш чодурга, долаана, шарлан дээш чүүнү чок дээр. Ыаштар аразының оът-сигени дээрге бир-ле хевис-ле, честен-чат безин үнүп турар. Анаа чоруурга магалыг-ла. Парктың үстүү төвазында спорт шөлү бар. Долгандыр бир дески терекпер хаажылай үнген ол шөлге ында-төвө спорт маргылдаалары болгулаар. Ол-ла девискээрде уругларның спорт школазы база туруп турар. Ында-мында бичии тудуглар, танцы шөлү-даа тургустунган. Олар дээрге бо сөөлгү чылдарда эргижирээн, ынаар кижээгей-даа чок, септеп, дерип немээн чүве-даа чок. Спорт шөлүнүң ийи талазында төй олуттарлыг чадалай үндүрген көрүкчүлер олурар чернин үзүн сандайлары он ажыг чылдарның мурнунда-ла кылган хевээр хүнге кадып, ап-чаъска өдүп, хажып үрелгилээн. Кадаглары безин үштунгулай берглээн. Ол ышкаш танцы шөлүнүң шалалары танцылаан улус хамаан чок анаа кижи ыласпаарга чиндиңейнип, шыгырткайның турар. Өске-даа дерилгелерни баштайгы чылдардан бээр будуваан.

Туллан чараш ол парктың туранчылар чөптүг эвес ажыглап турар. Футбол шөлүнге аныяктар бо-ла чыгыы берген турар. Хоорайның чурттакчы чончу база күзелдин-биле келгилээр. Эки шынарлыг бо парктың чонның дыштанырынга чөптүг эвес ажыглап турарын билип-дээ турза, районнуң комсомол, профэвилеп органнары, спорт комитеди олче кичээнгей салбайн келгеп.

Кичээнгей чөптүг херечизи түрештерге, волейболга, шыдыраага болгаш өске-даа республика чергелиг спортчу маргылдааларга Бии-Хемден киржир кижилер чок, келбээн болгулаар-дыр. Туран хоорайның дыштанылга парыгының ээн-шинчизин кижирип, спорт шөлдерин, уруглар ойнаар черлерни дерип-септеп, сиилбип будуп, дерит, шимелдерин чаартып септээрин организастаавы — хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи.

Спорт шөлдерин чөп ажыглавайн, аныяктар ортузунга спортту сайзыратпайн тураорында Туранның чараш парыгы чсорту үрелип, ажыглаар чөп артып турар.

Туран хоорайның каасталгазы парктың дерип септеп, чөптүг ажыглаарының үези келбээн бе? Хостуг шакты чөп ажыглаарыг онза чугула апаргаң амгы үеде ону таарымчалыг болдурарыг чугула.

Д. МОНГУШ.

БҮТПЕСТЭЭН ИДЕГЕЛ

«Ак-Чыраа» совхозтуң төвү Амдайгын суур хүндем хүнче сайзырап орар. Школа, магазин, ясли-сад, столовая. Культура бажыңы дээш чугула тудуглар бар. Чаа Культура бажыңы чонның дыштанылгазынга ачы-сөлдарны чедирип турар, ынчалза-даа бистиң суурнуң чурттакчыларынга кино көөрүнге тааржымалыг байдал тургустунмаан. Эртен чылдан бээр барык бир чыл ажыг үеде биске тускай киномеханик чорудуп бээр болганым суурнуң чурттакчылары манап турар бис. Республиканың кинофикация эргелели ол назаашкынны кылгаш, районнуң киночеткизинне механикти чорудар болган. Маңаашкын үргулчүлел-ле түвар. Чежеге дээр маңаар бис!?

Н. ДАМДЫН.

Өөүр район.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхоз келир кыжын одаар хөмүрну сөөртүрүн үгелей берген. Бо хүннерде ясли-садикте, Культура бажыңында, конторада одаар хөмүрну болгаш тайгадан экелген ыяшты дужүрген.

Одаар чүүл сөөртүр ажылды Чадаананың автобудурулге «коллективиниң чолаачылары чорудуп турар.

Совхозтуң төп салбырында, Хорум-Дагда болгаш Чыргакыда кедээ культура бажыңнарының септелгезин база дооскан, ол черлерже хөмүрну ам сөөртүп турар.

М. ЧАШ-ООЛ.

БЕЛЕТКЕЛ

ИЮНЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.05 — «Спортлотонуң 2-ги тиражы. 9.15— «Родные напевы. Киевтен дамчыдылга. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен!». 11.15 — «Кадыкшыл». 12.00 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 12.30 — Совет черге ужуражылгалар. 12.45 — «Кедээниң шагы». 13.45 — Музыкалыг киоск. 14.15 — «Воронеж». Д... телефильм. 14.45 —«Емелино счастье». Фильм-шин. 16.15 — «Аян-чорукчулар клуу». 17.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 17.30 —«Делегей панорамазы». 18.15 —Сылерге, хоочуннар. 19.00 — Док. фильм. 19.10 — «Салют, фестиваль». 21.00 — «Ут». 21.35 — Док. телефильм. 22.00 —Кежээки аялгалар. 23.00 — 23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже ыскыныңар! 8.15— Хөглүг мотажыгештер. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмиктиг гимнастика. 9.30 — «Тренер». Док. тезефильмниң премьеразы. 10.00— 5. Тищенко. Симфония № 5. 10.45 — «Калевала». Док. телефильм. 11.05 — «Чужие письма». Уран-чечен фильм. 12.35 — Улусчу чогаадыгга дугайында телепрограмма. Парның VI делегей фестивалы — «Челээш». «Оон соонда Байырлал». (Италия). 13.05 — «Дириг амытаннар делегейинде». 14.05 — «Кан канчап катканы». 6 сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы — «Подвиг». 15.10 — «Сезон концертова». Музыкалыг фильмнерниң премьеразы. 15.30 — Совет аныяктар түнүнге. Док. фильмнер. 16.10 — Г. Березко. «Сактыышкынналар кежээнге». Телешин. 17.40 — Сураглыг совет композиторлар — Лениччи шаңналдың лауреаттары Г. Свиридов. 18.15 — «Айболит» Бармалей». Мультфильм. 18.30 — «Великие голодранцы». Уран-чечен фильм. 20.00— «Тамчыктуг удумнар, чөптөр!». 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүң эдериниң». РСФСР-ниң улустуң артизи Р. Нагаметов дамчыдылганы удуртур. 21.00 —«Ут». 21.35 — Баянистер дуэдин ойнаар. А. Мищенко, И. Снедков. 22.45 — Док. фильм. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва)—«Днепр». 23.00 — Сүгже шуураарынга ССРЭ чемпионады. 23.30 — 00.20 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Жальгирис» — «Спартак».

ИЮЛЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Футбол тейылбыры. 9.25 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.55 —О. Бастюк ырлаар. 10.20 — Уругларга фильм. 11.30 — М. Брух. Концерт. 11.50—11.55 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. фильм. 15.05 — «Уругларга амыгаштар дугайында». 15.35 — «Канада бөгүнү. Киноочерк. 15.50 — «Подолье» ансамбль танцылаар. 16.20 — Авазының школазы. 16.50 — «Лаостуң» уран чүүлү. 17.50 — «Харыылаңар, горнистер!». 18.00 — Кижилер болгаш ажыл-херектер. 18.30— Пушкино хоорайның академиктиг хөгжү ырлаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Футбол таймылбыры. 19.30 —«Дэтя солнца». Уран-чечен телефильмниң премьеразы. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35— «Дэтя солнца». 2-ги сериязы. 22.55 — Док. фильм. 23.15— 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Великие голодранцы». Уран-чечен фильм. 9.45—«Эртем болгаш амыдырал». 10.15 — Р. Шуман. «Крейслериана». 10.45 — Док. фильмниң премьеразы. 11.05 — Совет тамаатылардың өөренир эргезиниң дугайында. 11.35 — «Мультфильм. 11.50 —«Приключение в каникулы». Уругларга 4 сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. (ЧССР). 13.00 — Орус чугаа. 13.30 — «Ынакшылдың хүзээри». Музыкалыг телефильм. 14.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Царев лирика номчуур. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Тываның чогаалчылары — уругларга». 19.00 — Док. фильм. 19.15— «Азия төвү». 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктуг удумнар, чөптөр!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ут». 21.35 — Төп телевидение болгаш радионуң үе орус улустуң хөгжүм тереңсеңдериниң академиктиг оркестриниң концерти. 22.35—23.25 — Чүүнү номчуурул.

КИНО

ИЮНЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Не будь этой девчонки» 9.30, «Ыы» 11.20, 13.10, 15.00, «Агония» 16.50, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Идущий следом» 15.00, 17.00, 19.00 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Подслушанный разговор» 10.00, «Черный коршун» 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Юрка —сын командира» 13.00, «Вокзал для двоих» 14.30, 17.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 14.00, «Парашютистка» 15.10, 17.00 шактарда.

ИЮЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Капкан в английском парке» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультсборник «Ну, погоди!» 9.20, 12.40, «Человек — амфибия» 10.40, 14.10, 16.10, 18.10, «Агония» 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Идущий следом» 15.00, 18.40, «Ыы» 16.50, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чёрный коршун» 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Букет мимозы и другие цветы» 15.00, 17.00, 19.00, «Арабелла дочь пирата» 10.30 шактарда.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы

түндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга студентилер түлээп алырын чарлап турар.

Автотранспорт факультеди: «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы» мергежилге.

Тудут факультеди: «Улептүр болгаш тамааты тудуг» мергежилге.

Өөредилгениң кежээки тевиири: «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы», «Улептүр болгаш тамааты тудуг» мергежилдерге.

Билдиришкиннерни түлээп алырын болгаш шылгалдаларны даржазында түүсээварда чорудар:

Түндүскү салбырга: билдиришкиннер түлээп алыры июль 31-ге чедер; киреринин шылгалдалары августун 1-деп 15-ке чедир, институтка кирир санаары — августун 16-дан 20-ге чедир.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга: билдиришкиннер түлээп алыры августун 31-ге чедер; киреринин шылгалдалары: АТ факультединге — сентябрь 1-деп 15-ке чедир, УХТ-га—сентябрь 1-деп 15-ке чедир.

Киреринин шылгалдалары. ның үезинде төлевирлиг белеткел курузун ажыдарының үелери:

түндүскү салбырга — июль 25-те;

кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга — августун 25-те.

Институтка кирип туралларның дужаар шылгалдалары: физиканга (авс-биле), математиканга (авс болгаш: бижимелбиле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг).

Ортумак школаны доозарда алдым медаль-биле шаңналтакчылар азы ортумак тускай өөредилге черин шылгаралдиплому-биле доосканнаар эртемнерниң биргээзинге — физиканга (авс-биле) киреринин шылгалдазым тудар. Бир эвес олар киреринин шылгалдазының үезинде ол эртемге шылгалдаалы «тергиин эки» демдекке дужаалган болза, олаонды оон ыңай киреринин шылгалдаларындан хостаар, а бир эвес олар «эки» азы «ортумак» демдектерни алган болза, артканы бүгү эртемнерге шылгалдаларны дужаар.

Ортумак билиг дугайында документизинде 4 болгаш 5 демдектерлиг кижилер ийи эртемге — физиканга (авс-биле) болгаш математиканга (авс-биле) киреринин шылгалдаларын дужаар. Олар бир эвес миниэи-биле 9 балл алыр болза, оон ыңай шылгалдалар дужаарынан хостадыр.

Институтка кирип туралларның конкурс әзугаар шиинишкинин киреринин шылгалдаларының үезинде алганы демдектерге үндезилеттингер балдарның ниити санын әзугаар кылыр.

Хүлээп алыышкын дугайында билдиришкинни институтуң ректорунуң адынга шилип алганы факультедин болгаш мергежилин эйыткаш, даржазында документилерни кошкаш, чөвүдээ: сеңгу үеде ажылдап турганы будуруглег удуртукчунуң, партия организациязының секретарының болгаш профэвилеп организациязының даргазының, ниити билиг школазы доосканнаа — диреторунуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының шын-ыдың, от сагланы харастеристика-рекомендациязы (ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң талаакан дайынналарның шерит чезектериниң командырлар черлериндеи характеристика экжээри албан эвес); ортумак билиг дугайында документ (боду): тускай ортумак өөредилге черлерин доосканнаар — диплом (демдектерни үшта бижиир): алды фото-чуруг (бөрт чон тыттырган, 3х4 см. темчээдиг): күш-ажыл дептеринден үшта бижилге: эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

Паспортту болгаш шериг билетин боду чөвүлүзер.

Документилер кошкан билдиришкинни корудар адрезим: Тыва АССР, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, № 4 баазын.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баажы № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амызыраа болгаш үлептүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үкер.

Чагыг № 3062.

Тыва АССРниң Нам үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының деректеринең талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баажы № 1.

ТС—00139